

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

16 Β.

1. ΥΠΟΜΝΗΜΙΑ ΣΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ
(Ὅμιλίες ΜΕ' — ΝΕ')

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ
(Ὅμιλίες Α' — Ι')

ΚΕΙΜΕΝΟ — ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ — ΣΧΟΛΙΑ
ΤΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

Ἐκ τῶν
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟ Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗ

Θεολόγο

καὶ

ΤΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΟΣ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Ἐκ τῶν
ΣΠΥΡΟ ΜΟΥΣΤΑΚΑ
Θεολόγο - Φιλόλογο

Ἐπόπτες

ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητής Πανεπιστημίου
ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου

Επιμελητής έκδόσεως

ΕΛΕΥΘ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, π. Θεολογίας

ΕΠΕ

**1. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ
(‘Ομιλίες ΜΕ’ – ΝΕ’)**

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ·
(Πράξ. 20, 32 - 21, 16)

«Καὶ τανῦν παρατίθεμαι ὑμᾶς, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι, καὶ δοῦναι κληρονομίαν ὑμῖν ἐν πᾶσι τοῖς ἡγιασμένοις».

5 1. "Οπερ ἐπιστέλλων ποιεῖ, τοῦτο καὶ συμβουλεύων· ἀπὸ παραινέσεως εἰς εὐχὴν τελευτᾷ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς σφόδρα ἐφόβησε, λέγων ὅτι «Λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς εἰσελεύσονται», ἵνα μὴ καταπλήξῃ τῇ διανοίᾳ καὶ ἀπολέσῃ, ὅρα τὴν παραμυθίαν. «Καὶ τανῦν», φησὶν. Οὕτως εἶπε, δηλῶν διὰ τούτου ὅτι ὥσπερ αἰεὶ «παρατίθεμαι ὑμᾶς, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ», τουτέστι, 'τῇ χάριτι αὐτοῦ'. Καὶ καλῶς οὕτως εἶπεν· οἶδε γὰρ ὅτι ἡ χάρις σῶζει. Συνεχῶς αὐτοὺς ἀναμιμνήσκει τῆς χάριτος, 15 σπουδαιοτέρους ποιῶν ὡς ὀφειλέτας, καὶ πείθων θαρρεῖν.

«Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς ἐποικοδομῆσαι». Οὐκ εἶπεν, 'Οἰκοδομῆσαι', ἀλλ' «ἐποικοδομῆσαι», δεικνὺς ὅτι ἤδη ὠκοδομήθησαν. Εἶτα τῆς ἐλπίδος ἀνέμνησε τῆς 20 μελλούσης, εἰπὼν· «Καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν πᾶσι τοῖς ἡγιασμένοις».

Εἶτα πάλιν παραίνεσις. «Ἄργυρίου», φησὶν, «ἡ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα». Τὴν ρίζαν ἀναιρεῖ τῶν κακῶν, τὴν φιλαργυρίαν. «Ἄργυρίου», 25 φησὶν, «ἡ χρυσίου». Οὐκ εἶπεν, 'Οὐκ ἔλαβον', ἀλλ' «οὐδὲ ἐπεθύμησα». Οὕπω μέγα τοῦτο, τὸ δὲ μετὰ τοῦτο μέγα.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ΄

(Πράξ. 20, 32 - 21, 18)

«Καὶ τώρα, ἀδελφοί, σᾶς ἀφιερώνω στὸ Θεὸ καὶ στὸ λόγο τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴ δύναμη νὰ στερεώσῃ τὴν οἰκοδομὴ τῆς πίστεώς σας καὶ νὰ σᾶς δώσῃ κληρονομία μεταξὺ ὅλων τῶν ἁγιασμένων».

1. Ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ κάμνει στέλλοντας ἐπιστολή, αὐτὸ κάμνει καὶ συμβουλεύοντας· μετὰ ἀπὸ τὴ συμβουλή ποὺ δίνει τελειώνει τὸ λόγο μὲ εὐχή. Ἐπειδὴ δηλαδὴ φόβησε αὐτοὺς πάρα πολὺ, λέγοντας ὅτι «Λύκοι φοβεροὶ θὰ ἐμφανισθοῦν ἀνάμεσά σας»¹, γιὰ νὰ μὴ καταπλήξῃ τὴ διάνοιά τους καὶ τὴν καταστρέψῃ, πρόσεχε τὴν παρηγοριά. «Καὶ τώρα», λέγει. Αὐτὸ τὸ εἶπε, γιὰ νὰ δείξῃ μ' αὐτὸ ὅτι, ὅπως ἀκριβῶς πάντοτε «Ἀφιερώνω, ἀδελφοί, ἐσᾶς στὸ Θεὸ καὶ στὸ λόγο τῆς χάριτος αὐτοῦ», δηλαδὴ, στὴ χάρη του. Καὶ πολὺ σωστὰ τὸ εἶπε αὐτό· διότι γνωρίζει ὅτι ἡ χάρη σώζει. Συνέχεια τοὺς ὑπενθυμίζει τὴ χάρη, κάνοντάς τους νὰ φροντίζουν περισσότερο σὰν ὀφειλέτες καὶ προτρέποντάς τους νὰ ἔχουν θάρρος.

«Ὁ ὁποῖος ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐδραιώσῃ τὴν οἰκοδομὴ τῆς πίστεώς σας». Δὲν εἶπε, Ἐνὰ οἰκοδομήσῃ, ἀλλὰ «Νὰ ἐποικοδομήσῃ», γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἤδη οἰκοδομήθηκαν. Ἐπειτα ὑπενθύμισε τὴ μέλλουσα ἐλπίδα, λέγοντας· «Καὶ νὰ σᾶς δώσῃ κληρονομία μεταξὺ ὅλων τῶν ἁγιασμένων».

Ἐπειτα πάλι ἀκολουθεῖ συμβουλή. «Δὲν ἐπιθύμησα», λέγει, «κανενὸς τὰ χρήματα, ἢ τὸ χρυσάφι ἢ τὰ ἐνδύματα». Καταστρέφει τὴ ρίζα τῶν κακῶν, τὴ φιλαργυρία. «Χρήματα», λέγει, «ἢ χρυσάφι». Δὲν εἶπε, Ἐνὰ ἔλαβ᾽, ἀλλ' «Οὔτε καν ἐπιθύμησα». Δὲν εἶναι ἀκόμα αὐτὸ σπουδαῖο, ἐκεῖνο ὅμως ποὺ λέγει στὴ συνέχεια εἶναι πολὺ σπουδαῖο.

«Ὑμεῖς ἐπίστασθε ὅτι ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὔσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐται. Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων». Ὅρα αὐτὸν τῷ ἔργῳ κε-
 5 χρημένον, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ κοπιῶντα. «Ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὔσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐται». Τοῦτο ἐντρεπτικῶς. Καὶ ὅρα πῶς ἀξίως οὐ γὰρ εἶπε, 'Χρημάτων γενέσθαι κρείττους', ἀλλὰ τί; «Ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων». Οὐχ
 10 ἀπλῶς πάντων, ἀλλὰ τῶν ἀσθενῶν.

«Μνημονεύειν τε τοῦ λόγου τοῦ Κυρίου, ὃν εἶπεν, ὅτι μακάριόν ἐστι μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν». Ἵνα μή τις νομίσῃ πρὸς ἐκείνους εἰρηῇσθαι, καὶ τύπον διδόναι αὐτόν, ὅπερ ἄλλαχοῦ φησὶν, «Τύπον διδόντες
 15 ὑμῖν», ἐπήγαγε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Χριστοῦ, λέγοντος «Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν».

Ἐπηύξατο αὐτοῖς παραινῶν, δείκνυσιν αὐτὸ καὶ ἔργῳ. «Καὶ ταῦτα εἰπὼν, θεῖς τὰ γόνατα αὐτοῦ σὺν πᾶσιν αὐτοῖς, προσηύξατο»· οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ
 20 πολλῆς τῆς κατανύξεως. Πολλὴ ἡ παράκλησις καὶ τῷ εἰπεῖν δέ, «Παρατίθεμαι ὑμᾶς τῷ Κυρίῳ», παρακαλεῖ.

«Ἐγένετο δὲ κλαυθμὸς ἱκανὸς πάντων, καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεφίλουν
 25 αὐτόν, ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκέτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν. Προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον». Εἶπεν ὅτι «εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς», εἶπεν ὅτι «καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων»· ταῦτα ἑκάτερα φοβερά καὶ
 30 ἱκανὰ λυπῆσαι, μάλιστα δὲ πλεόν πάντων τοῦτο αὐτοὺς ὠδίνησε, τὸ μηκέτι ὁρᾶν ἀκοῦσαι αὐτόν, καὶ τοῦτο ἐποίει τὸν πόλεμον χαλεπόν. Προέπεμπον δέ», φησὶν, «αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον». Οὕτως ἐφίλουν αὐτόν, οὕτω διέκειντο περὶ αὐτόν.

«Σεῖς γνωρίζετε πολὺ καλὰ ὅτι τίς ἀνάγκες τίς δικές μου καὶ τῶν συντρόφων μου τίς ἐξυπηρέτησαν τὰ χέρια μου αὐτά. Μὲ κάθε τρόπο σὰς ἔδειξα ὅτι ἔτσι μὲ τὸν κόπο τῆς ἐργασίας σας πρέπει νὰ βοηθᾶτε τοὺς ἀδυνάτους». Πρόσεχε αὐτὸν ποὺ κάνει χρῆση τῆς ἐργασίας καὶ ὄχι ἀπλῶς ἐργάζεται, ἀλλὰ κοπιᾷ. «Τίς ἀνάγκες τίς δικές μου καὶ τῶν συντρόφων μου τίς ἐξυπηρέτησαν τὰ χέρια αὐτά». Αὐτὸ τὸ λέγει σὰν προτροπῇ, καὶ πρόσεχε πῶς τὸ λέγει μὲ τρόπο κατάλληλο· διότι δὲν εἶπε, 'Νὰ γίνετε ἀνώτεροι χρημάτων', ἀλλὰ τί; «Νὰ βοηθᾶτε τοὺς ἀδυνάτους». Ὁχι ἀπλῶς ὅλους, ἀλλὰ τοὺς ἀδυνάτους.

«Καὶ νὰ θυμᾶσθε τὰ λόγια τοῦ Κυρίου ποὺ εἶπε, ὅτι μακάριο εἶναι μᾶλλον νὰ δίνει κανεὶς, παρὰ νὰ παίρνει». Γιὰ νὰ μὴ νομίσει κάποιος ὅτι λέχθηκε πρὸς ἐκείνους καὶ ὅτι δίνει τὸν ἑαυτό του σὰν παράδειγμα, πράγμα ποὺ ἀλλοῦ λέγει, «δίνοντας τὸν ἑαυτό μου παράδειγμα σὲ σὰς»², πρόσθεσε τὴν ἀπόφαση τοῦ Χριστοῦ, λέγοντας· «Μακάριο εἶναι μᾶλλον νὰ δίνει κανεὶς, παρὰ νὰ παίρνει».

«Προσευχήθηκε μὲ αὐτοὺς προτρέποντάς τους νὰ κάνουν τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ δείξει αὐτὸ καὶ ἔμπρακτα. «Καὶ ἀφοῦ εἶπε αὐτά, γονάτισε μαζὶ μὲ ὅλους καὶ προσευχήθηκε» ὄχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ μὲ πολλὴ κατάνυξη. Μεγάλῃ ἢ παρηγορίᾳ καὶ μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Σὰς ἀφιερώνω στὸν Κύριο», παρηγορεῖ.

«Ὅλοι τότε ἔκλαιαν καί, ἀγκαλιάζοντας τὸν Παῦλο, τὸν φιλοῦσαν, ἦταν δὲ πολὺ λυπημένοι πρὸ πάντων μὲ ἐκεῖνο ποὺ εἶπε, ὅτι δὲν θὰ δοῦν πλέον τὸ πρόσωπό του. Τὸν συνόδεψαν δὲ μέχρι τὸ πλοῖο». Εἶπε ὅτι «Θὰ ἐμφανισθοῦν ἀνάμεσά τους λύκοι φοβεροί»³, εἶπε ὅτι «Ἐγὼ εἶμαι καθαρὸς ἀπὸ τὸ αἷμα ὅλων»⁴ καὶ τὰ δύο αὐτά ἦταν φοβερά καὶ ἱκανὰ νὰ τοὺς λυπήσουν, πολὺ περισσότερο ὅμως ἀπὸ ὅλα αὐτὸ τοὺς ἔκανε νὰ πονέσουν ὑπερβολικά, τὸ ὅτι ἄκουσαν ὅτι δὲν θὰ τὸν δοῦν πλέον, καὶ αὐτὸ ἔκαμνε τὸν ἀγῶνα φοβερό. «Συνόδευσαν αὐτόν», λέγει, «μέχρι τὸ πλοῖο». Τόσο πολὺ ἀγαποῦσαν αὐτόν, τέτοια ἦταν ἡ ψυχικὴ διάθεσή τους πρὸς αὐτόν.

«Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶν, τῇ δὲ ἐξῆς εἰς Ρόδον, καὶ κεῖθεν εἰς Πάταρα. Καὶ εὐρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες ἀ-
 5 νήχθημεν. Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς Συρίαν, καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρον». Ὅρα, ἤλθεν εἰς Λυκίαν, καί, διαπερῶν εἰς Φοινίκην, τὴν Κύπρον ἀφείς, εἰς Τύρον κατέπλευσεν· ἐκεῖσε γὰρ ἦν τὸ πλοῖον ἀπο-
 10 φορτιζόμενον τὸν γόμον. Τοῦτο αἰτία τοῦ ἀπελθεῖν εἰς Τύρον.

«Καὶ εὐρόντες τοὺς μαθητάς, ἐπεμείναμεν πρὸς αὐτοὺς ἡμέρας ἑπτὰ· οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύματος μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσα-
 15 λήμ». Ὅρα, προφητεύουσι καὶ κεῖνοι τὰς θλίψεις. Οἰκονομεῖται καὶ δι' ἐκείνων λεχθῆναι, ἵνα μή τις νομίσῃ ἀπλῶς ταῦτα λέγειν τὸν Παῦλον καὶ κομπάζειν. Πάλιν δὲ ἐκεῖ προσευχόμενοι διαλύονται ἀπ' ἀλλήλων.

20 «Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελθόντες ἐπορευόμεθα, παραπεμπόντων ἡμᾶς πάντων σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἕως ἔξω τῆς πόλεως, καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, προσηυξάμεθα. Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐνέβημεν εἰς τὸ πλοῖ-
 25 ον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Ἡμεῖς δέ, τὸν πλοῦν διανύσαντες ἀπὸ Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαῖδα καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφούς, ἐμείναμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξελθόντες, ἤλθομεν εἰς Καισάρειαν, καὶ εἰσελθόντες εἰς
 30 τὸν οἶκον τοῦ Φιλίππου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ». Εἰς Καισάρειαν, φησὶν, ἐλθόντες, παρὰ Φιλίππῳ τῷ ἐκ τῶν ἑπτὰ ἐμείναμεν.

«Τούτῳ δὲ ἦσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες
 35 προφητεύουσαι». Ἀλλ' οὐχ αὗται προλέγουσι τῷ Παύλῳ, καίτοι προφητεύουσαι, ἀλλ' Ὁ Ἀγαθὸς καὶ

«Ἀφοῦ τοὺς ἀποχωρισθήκαμε καὶ ἀναχωρήσαμε, ἦρθαμε κατ' εὐθεία στήν Κω, τὴν ἐπόμενη ἡμέρα στή Ρόδο, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὰ Πάταρα. Ἐκεῖ βρήκαμε πλοῖο πού θὰ πήγαινε στή Φοινίκη, στοῦ ὁποῖο ἐπιβιθασθήκαμε καὶ ἀναχωρήσαμε. Ἀντικρύζοντας τὴν Κύπρο, τὴν ἀφήσαμε ἀριστερὰ καί, πλέοντας πρὸς τὴ Συρία, προσεγγίσαμε στήν Τύρο». Πρόσεχε, ἦρθε στή Λυκία, καί, ἔχοντας σκοπὸ νὰ περάσει στή Φοινίκη, ἀφοῦ ἄφησε τὴν Κύπρο, κατέπλευσε στήν Τύρο· διότι ἐκεῖ τὸ πλοῖο ἐπρόκειτο νὰ ξεφορτώσει τὸ ἐμπόρευμα. Αὕτὴ ἦταν ἡ αἰτία τοῦ νὰ μεταβεῖ στήν Τύρο.

«Ἐκεῖ βρήκαμε τοὺς μαθητὲς καὶ μέinaμε ἑπτὰ ἡμέρες· οἱ μαθητὲς αὐτοὶ ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ἔλεγον στὸν Παῦλο νὰ μὴ ἀνεβεῖ στήν Ἱερουσαλήμ». Πρόσεχε, προφητεύουν καὶ ἐκεῖνοι τὶς θλίψεις. Ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ ἐκείνους νὰ λεχθοῦν, γιὰ νὰ μὴ νομίσει κάποιος ὅτι αὐτὰ τὰ λέγει ὁ Παῦλος τυχαῖα καὶ γιὰ νὰ καυχηθεῖ. Πάλι δέ, ἀφοῦ προσευχήθηκαν ἐκεῖ, ἀποχωρίζονται ἀναμεταξύ τους.

«Ὅταν ὅμως συμπληρώσαμε τὶς ἡμέρες διαμονῆς μας ἐκεῖ, ἀναχωρήσαμε καὶ μᾶς συνόδευσαν μέχρι ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη ὅλοι τους μαζί μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους· στοῦ ἀκρογιάλι γονατίσαμε καὶ προσευχηθήκαμε, καί, ἀφοῦ ἀποχαιρετήσαμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, μπήκαμε στοῦ πλοῖο, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἐπέστρεψαν στὰ σπίτια τους. Ἐμεῖς δέ, ἀφοῦ πλεύσαμε τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν Τύρο καὶ πέρα, φθάσαμε στήν Πτολεμαῖδα, ὅπου χαιρετήσαμε τοὺς ἀδελφούς καὶ μέinaμε μαζί τους μία ἡμέρα. Τὴν ἄλλη ἡμέρα ἀναχωρήσαμε καὶ ἦρθαμε στήν Καισάρεια, πήγαμε δὲ στοῦ σπίτι τοῦ Φιλίππου τοῦ Εὐαγγελιστῆ, πού ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ καὶ μέinaμε μαζί τους». Στὴν Καισάρεια, λέγει, ἦρθαμε καὶ μέinaμε κοντὰ στὸν Φίλιππο, πού ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ.

«Αὐτὸς εἶχε τέσσερις θυγατέρες παρθένας πού προφήτευαν». Ὅμως δὲν προλέγουν στὸν Παῦλο αὐτές, ὅν καὶ προφητεύουν, ἀλλὰ ὁ Ἰσχυρὸς, καὶ πῶς ἄκουε.

«Ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, ἦλθεν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης, ὀνόματι Ἀγαθος· καὶ ἔλθων πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δήσας τε αὐτοῦ χειρας καὶ πόδας, εἶπε· Τάδε λέγει 5 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα, εὗ ἔστιν ἡ ζώνη αὐτῇ, οὕτω δήσουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χειρας ἔθνῶν». Ὁ πάλαι τὸν λιμὸν μηνύσας, οὗτος, «τὸν ἄνδρα», φησί, «τοῦτον, οὗ ἔστιν ἡ ζώνη αὐτῇ, οὕτω δήσουσιν». Ὅπερ οἱ προ- 10 φῆται ἐποιοῦν, ὅψει τὰ γενόμενα ὑπογράφοντες, ὅταν περὶ αἰχμαλωσίας ἔλεγον, ὡς ὁ Ἰεζεκιήλ, τοῦτο καὶ οὗτος ἐποίησε. Καὶ τὸ δὴ χαλεπὸν, ὅτι «εἰς χειρας ἔθνῶν παραδώσουσιν».

«Ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦμεν ἡμεῖς 15 τε καὶ οἱ ἐντόπιοι τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ». Καὶ πολλοὶ παρεκάλουν μὴ ἀπελθεῖν, καὶ οὐδὲ εὕτως ὑπήκουσεν.

«Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος· Τί ποιεῖτε κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον 20 δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Μὴ πειθομένον δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν, εἰπόντες· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω». Ὁρᾷς; ἵνα μὴ ἀκούσας νομίσης ἀνάγκης εἶναι τὸ «δεδεμένος τῷ Πνεύματι πο- 25 ρεύομαι», μηδὲ ἀγνοοῦντα αὐτὸν ἐμπεσεῖν, διὰ τοῦτο ταῦτα προλέγεται. Ἀλλ' οἱ μὲν ἔκλαιον, αὐτὸς δὲ παρεκάλει, ἄλγῶν ἐπὶ τοῖς δάκρυσι τοῖς ἐκείνων· «Τί ποιεῖτε» γάρ, φησί, «κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν;». Οὐδὲν Παύλου φιλο- 30 στοργότερον· ὅτι ἑώρα δακρύοντας ἦλγει ὁ μὴ πάσχων ἐπὶ τοῖς οἰκείοις πειρασμοῖς. Ἐμὲ ἀδικεῖτε τοῦτο, φησί, ποιοῦντες· μὴ γὰρ ἐγὼ ἄλγῳ; Τότε ἐπαύσαντο, ὅτε εἶπε· «Τί ποιεῖτε συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν;». Ἐφ' ὑμῖν κλαίω, φησὶν, οὐκ ἐπὶ τοῖς

«Εἶχαμε μείνει ἐκεῖ ἄρκετὲς ἡμέρες ὅταν κατέβηκε ἀπὸ τὴν Ἰουδαία κάποιος προφήτης ὀνομαζόμενος Ἄγαθος, ὁ ὁποῖος, ὅταν μᾶς ἐπισκέφθηκε, πῆρε τὴ ζώνη τοῦ Παύλου, τοῦ ἔδεσε τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια καὶ εἶπε· Αὐτὰ λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἔτσι θὰ δέσουν στὴν Ἱερουσαλὴμ τὸν ἄνδρα στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ ζώνη αὕτη καὶ θὰ τὸν παραδώσουν στὰ χέρια τῶν ἐθνικῶν». Ἐκεῖνος ποὺ παλαιότερα προεῖπε τὴν πείνα, αὐτὸς, λέγει, «ὅτι ἔτσι θὰ δέσουν τὸν ἄνδρα αὐτὸν, στὸν ὁποῖο ἀνήκει αὕτη ἡ ζώνη». Ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ ἔκαναν οἱ προφῆτες, περιγράφοντας μὲ ὄραμα ἐκεῖνα ποὺ θὰ γίνονταν, ὅταν μιλοῦσαν γιὰ αἰχμαλωσία, ὅπως ὁ Ἰεζεκιήλ, αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἔκανε. Καὶ τὸ φοβερὸ βέβαια εἶναι ποὺ εἶπε ὅτι «Θὰ τὸν παραδώσουν στὰ χέρια τῶν ἐθνικῶν».

«Μόλις ἀκούσαμε αὐτὰ, ἐμεῖς καὶ οἱ ἐντόπιοι τὸν παρακαλούσαμε νὰ μὴ ἀνεβεῖ στὴν Ἱερουσαλὴμ». Καὶ πολλοὶ τὸν παρακαλοῦσαν νὰ μὴ ἀναχωρήσει, καὶ οὔτε καὶ ἔτσι ὑπάκουσε.

«Ἀποκρίθηκε δὲ ὁ Παῦλος καὶ εἶπε· Ποιὸ τὸ ὄφελος ἀπὸ τὸ ὅτι κλαῖτε καὶ μοῦ ραγίζετε τὴν καρδιά; Διότι ἐγὼ εἶμαι πρόθυμος ὅχι μόνο νὰ φυλακισθῶ, ἀλλὰ καὶ νὰ πεθάνω στὴν Ἱερουσαλὴμ γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν πειθόταν ἡσυχάσαμε καὶ εἶπαμε· Ἄς γίνει τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου». Βλέπεις; Γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ἀκούοντας, «Ἐγὼ δεμένος ἀπὸ τὸ Πνεῦμα πηγαίνω», ὅτι αὐτὸ γίνεται ἀναγκαστικά, οὔτε ὅτι περιέρχεται στοὺς κινδύνους ἀγνοώντας αὐτοὺς, γι' αὐτὸ προλέγει αὐτὰ. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἔκλαιαν, ἐνῶ αὐτὸς τοὺς παρηγορεῖ, ὑποφέροντας γιὰ τὰ δάκρυα ἐκείνων· διότι λέγει, «Ποιὸ τὸ ὄφελος ποὺ κλαῖτε καὶ μοῦ ραγίζετε τὴν καρδιά;». Δὲν ὑπάρχει τίποτε πιὸ φιλόστοργο ἀπὸ τὸν Παῦλον· ἐπεὶ δὴ τοὺς ἔβλεπε νὰ δακρῦζουν πονοῦσε ὑπερβολικὰ ἐκεῖνος ποὺ δὲν λυπόταν γιὰ τὶς δικές του δοκιμασίες. Ἐμένα, λέγει, ἀδικεῖτε κάμνοντας αὐτό· διότι μήπως ἐγὼ πονῶ; Τότε σταμάτησαν, ὅταν εἶπε· «Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνετε καὶ μοῦ ραγίζετε τὴν καρδιά;». Γιὰ σὰς κλαίω, λέγει, ὅχι γιὰ τὰ παθήματά μου· διότι ὅσο ἀφορᾷ

παθήμασιν· ὑπὲρ γὰρ ἐκείνων καὶ ἀποθανεῖν βούλομαι. Ἰδωμεν δὲ ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

2. «Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ», φησὶν, «οὐδενὸς ἐπεθύμησα· αὐτοὶ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί» Οὐκ ἄρα ἐν Κορίνθῳ τοῦτο εἰργάσαντο μόνον οἱ διαφθείροντες τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀσίᾳ. Οὐδαμοῦ τοῦτο ὀνειδίζει τοῖς Ἐφεσίοις γράφων. Τί δήποτε; Ὅτι οὐκ ἐνέπεσεν εἰς ἀνάγκην. 10 Ἀλλὰ καὶ Κορινθίοις λέγει· «Οὐκ ἐφράγη τὸ καύχημά μου ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας». Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅτι ἐδώκατέ μοι, ἀλλ' «ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐκ ἐπεθύμησα», ἵνα μὴ δόξη ἐκείνων εἶναι τὸ μὴ δοῦναι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅτι οὐδενὸς ἐπεθύμησα 15 τῶν ἀναγκαίων, ἵνα μὴ δόξη πάλιν κατηγορία εἶναι ἐκείνων, ἀλλὰ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι εἰκότως οὐκ ἔλαβεν, ὁπότε καὶ ἑτέρους ἔτρεφεν. Ὅρα πῶς εἰργάζετο μετὰ σπουδῆς ἄνθρωπος νύκτα καὶ ἡμέραν διαλεγόμενος μετὰ δακρύων, ἕνα ἕκαστον νοουθετῶν. 20 «Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων». Τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐφόβησεν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ὅτι ἔχετε εἰς ἄγνοιαν καταφυγεῖν ὑπέδειξα διὰ τῶν ἔργων, ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἐργάζεσθαι. Καὶ οὐκ 25 εἶπεν ὅτι ἡ κακὸν τὸ λαβεῖν, ἀλλὰ ἡ βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν.

«Μνημονεύειν τε τὸν λόγον», φησί, «τοῦ Κυρίου, ὃν εἶπε· Μακάριόν ἐστι μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν». Καὶ ποῦ εἶπεν· Ἰσως ἀγράφως παρέδωκαν οἱ Ἀπόστολοι, ἢ ἐξ ὧν ἂν τις συλλογίσαιτο δῆλον· καὶ γὰρ 30 ἔδειξε τὴν παρρησίαν τὴν πρὸς τοὺς κινδύνους, τὴν συμπάθειαν τὴν πρὸς τοὺς ἀρχομένους, τὴν διδασκαλίαν τὴν μετὰ παρρησίας, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν ἀκτημοσύνην· τοῦτο δὲ καὶ ἀκτημοσύνης μεῖζον.

ἐκεῖνα ἐπιθυμῶ καὶ νὰ πεθάνω. Ἀλλὰ ὥς ἐξετάσομε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τὰ ὅσα λέχθησαν.

2. «Δὲν ἐπιθύμησα», λέγει, «κανενὸς τὰ χρήματα ἢ τὸ χρυσάφι ἢ τὰ ἐνδύματα· σεῖς οἱ ἴδιοι γνωρίζετε ὅτι τίς ἀνάγκες τίς δικές μου καὶ τῶν συντρόφων μου τίς ἐξυπηρέτησαν τὰ χέρια μου αὐτά». "Ἄρα αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαναν μόνο στὴν Κόρινθο ἐκεῖνοι ποὺ ἤθελαν νὰ βλάψουν τοὺς μαθητὲς, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀσία. Πουθενὰ δὲν ἀποδίδει αὐτὴν τὴν κατηγορίαν γράφοντας στοὺς Ἐφεσίους. Γιατί τέλος πάντων; Διότι δὲν βρέθηκε σὲ τέτοια ἀνάγκη. Ἀλλὰ καὶ στοὺς Κορινθίους λέγει· «Δὲν μοῦ ἀποκλείσθηκε τὸ καύχημά μου στὰ μέρη τῆς Ἀχαΐας»⁶. Καὶ δὲν εἶπε, Ἐκείνους μοῦ δώσατε, ἀλλὰ «Δὲν ἐπιθύμησα κανενὸς τὰ χρήματα ἢ τὸ χρυσάφι ἢ τὰ ἐνδύματα», γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι ἐκεῖνοι ἦταν ποὺ δὲν ἔδιναν. Καὶ δὲν εἶπε, Ἐκείνους ἐπιθύμησα τίποτε ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πάλι ὅτι ἀποτελεῖ κατηγορία ἐκείνων, ἀλλ' ὑπαινίσσεται αὐτό, ὅτι πολὺ δικαιολογημένα δὲν ἔλαβε ἀπὸ κανένα, τῇ στιγμῇ ποὺ καὶ ἄλλους ἔτρεφε. Πρόσεχε πῶς ἐργαζόταν μὲ μεγάλη φιλοπονία ἄνθρωπος ποὺ νύχτα καὶ ἡμέρα μιλοῦσε μὲ δάκρυα, συμβουλευόντας τὸν καθένα ξεχωριστά.

«Μὲ κάθε τρόπο σᾶς ἔδειξα, ὅτι ἔτσι μὲ τὸν κόπο τῆς ἐργασίας σας πρέπει νὰ βοηθᾶτε τοὺς ἀδυνάτους». Λέγοντας αὐτὸ πάλι τοὺς φόβησε. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ἐκείνους μὴ μπορεῖτε νὰ καταφύγετε σὲ ἄγνοια· σᾶς ἔδειξα ἔμπρακτα ὅτι ἔτσι πρέπει μὲ κόπο νὰ ἐργάζεσθε. Καὶ δὲν εἶπε ὅτι εἶναι κακὸ τὸ νὰ παίρνει κάποιος, ἀλλ' εἶναι προτιμότερο νὰ μὴ παίρνει.

«Καὶ νὰ θυμᾶσθε», λέγει, «τὰ λόγια τοῦ Κυρίου ποὺ εἶπε· Μακάριο εἶναι πολὺ περισσότερο τὸ νὰ δίνει κάποιος παρὰ νὰ παίρνει». Καὶ ποῦ τὸ εἶπε; Ἴσως τὸ παρέδωσαν οἱ Ἀπόστολοι προφορικά, ἢ γίνεται φανερό ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θὰ μπορούσε κάποιος νὰ σκεφθεῖ· καθόσον ἔδειξε τὸ θάρρος πρὸς τοὺς κινδύνους, τὴν συμπάθεια πρὸς τοὺς ἀρχομένους, τὴν μὲ θάρρος διδασκαλία, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν ἀκτημοσύνην· ἀλλ' αὐτὸ εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ τὴν

εἰ γὰρ ἐκεῖ, «Πώλησόν σου», φησί, «τὰ ὑπάρχοντα, εἰ θέλεις τέλειος εἶναι», ὅταν πρὸς τὸ μηδὲν λαμβάνειν καὶ ἑτέρους τρέφῃ, τί τούτου ἴσον; Εἰς βαθμὸς τοίνυν ρῖψαι τὰ αὐτοῦ, δεύτερος ἑαυτῷ ἐπαρκεῖν, 5 τρίτος καὶ ἑτέροις, τέταρτος τὸ κηρύττοντα καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα λαμβάνειν μὴ λαμβάνειν· ὥστε πολὺ τῶν ἀκτημόνων οὗτος βελτίων ἦν. Καὶ καλῶς εἶπεν, «Οὕτω δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων»· τοῦτο μὲν γὰρ συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, τὸ 10 ἐκ τῶν ἰδίων κόπων διδόναι, τὸ δὲ ἐκ τῶν ἀλλοτριῶν οὐ μόνον οὐ καλόν, ἀλλὰ καὶ ἐπισφαλές.

«Καὶ ἐπιπεσόντες τῷ τραχήλῳ», φησὶν, «αὐτοῦ ἔκλαιον». Τοῦτο τὴν διάθεσιν τὴν πρὸς αὐτὸν δείκνυσιν. Ἐπέπεσον δὲ ἐπὶ τὸν τράχηλον, ἅτε ὑστέρως περιπλοκάς περιπλεκόμενοι, καὶ πολλὴν ἀπὸ τῆς 15 δημηγορίας λαβόντες τὴν ἀγάπην καὶ τὸ φίλτρον· εἰ γὰρ ἀπλῶς ἡμεῖς, ἀπ' ἀλλήλων διαλυόμενοι, στένομεν, καίτοι εἰδόντες ὅτι ἀποληψόμεθα ἀλλήλους, πῶς ἂν ἐκεῖνοι τότε Παύλου ἀπαθῶς ἀπεσπᾶσθον; 20 Ἐγὼ καὶ τὸν Παῦλον οἶμαι κλαίειν.

«Ἀποσπασθέντες», φησί. Δείκνυσι καὶ τὴν βίαν τῷ εἰπεῖν, «Ἀποσπασθέντες ἀπ' αὐτῶν». Καὶ εἰκότως· εἰς γὰρ τὴν θάλασσαν λειπὸν ἐμβῆναι αὐτοὺς οὐκ ἐνῆν.

25 Τί ἐστίν, «Εὐθυδρομήσαντες ἦλθομεν εἰς Κῶν»; Ἀντὶ τοῦ ὅς περιήλθομεν οὐδὲ διетρίψαμεν ἐν ἑτέροις τόποις. «Τῇ δὲ ἐξῆς», φησὶν, «εἰς Ρόδον». Ὅρα αὐτὸν ἐπειγόμενον.

«Καὶ εὐρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην». 30 Ἴσως ἐκεῖνο αὐτόθι διέτριβε· διὸ ἐν αὐτῷ ἐπιβαίνουσιν, οὐχ εὐρόντες ἄλλο εἰς Καισάρειαν ἀπερχόμενον.

«Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον». Τοῦτο οὐχ ἀπλῶς εἴρηται,

ἀκτημοσύνη· διότι, ἂν ἐκεῖ λέγει, «Πούλησε τὰ ὑπάρχοντά σου, ἂν θέλεις νὰ εἶσαι τέλειος»⁷, ὅταν καὶ χωρὶς νὰ παίρνει κανεὶς τίποτε τρέφει καὶ ἄλλους, τί θὰ μπορούσε νὰ ἐξισωθεῖ μὲ αὐτό; Ἕνας βαθμὸς λοιπὸν τὸ ὅτι ἐγκατέλειψε τὰ δικά του, δεύτερος τὸ ὅτι ἦταν αὐτάρκης, τρίτος τὸ ὅτι ἐπαρκοῦσε καὶ γιὰ ἄλλους, τέταρτος τὸ ὅτι, ἂν καὶ κήρυττε καὶ εἶχε ἐξουσία νὰ παίρνει ἀπὸ ἐκείνους στοὺς ὁποίους κήρυττε, δὲν ἔπαιρνε ὥστε αὐτὸς ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς ἀκτῆμονες. Καὶ πολὺ καλὰ εἶπε, «Ἔτσι πρέπει νὰ βοηθᾶτε τοὺς ἀδυνάτους»· διότι αὐτὸ εἶναι δείγμα συμπάθειας πρὸς τοὺς ἀδυνάτους, τὸ νὰ δίνει κανεὶς ἀπὸ τοὺς δικούς του κόπους, ἐνῶ τὸ νὰ δίνει ἀπὸ τοὺς ξένους ὅχι μόνο δὲν εἶναι καλὸ, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνο.

«Καὶ τὸν ἀγκάλιαζαν», λέγει, «καὶ ἔκλαιαν». Αὐτὸ δείχνει τὴ διάθεσή τους πρὸς αὐτόν. Ἔπεσαν ἐπάνω στὸν τράχηλό του, ἐπειδὴ τὸν ἀγκάλιαζαν γιὰ τελευταία φορά, καὶ αὐξήθηκε πολὺ, ἐξ αἰτίας τῆς ὁμιλίας του, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ στοργή τους. Διότι, ἂν γενικὰ ἐμεῖς, ἀποχωριζόμενοι ἀναμσταξὺ μας, ἀναστενάζομε, ἂν καὶ γνωρίζομε ὅτι θὰ συναντήσουμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, πῶς θὰ μπορούσαν τότε ν' ἀποχωρισθοῦν μὲ ἀπάθεια; Ἐγὼ νομίζω ὅτι καὶ ὁ Παῦλος ἔκλαιε.

«Ἀφοῦ ἀποχωρισθήκαμε», λέγει. Δείχνει καὶ τὴ βία μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Ἀφοῦ ἀποχωρισθήκαμε ἀπ' αὐτούς». Καὶ πολὺ σωστά· διότι δὲν μπορούσαν πλέον νὰ μποῦν αὐτοὶ στὴ θάλασσα.

Τί σημαίνει, «Εὐθυδρομήσαντες ἦλθομεν εἰς τὴν Κῶν»; Λέγεται ἀντὶ τοῦ Ἐν μεταβήκαμε, οὔτε παραμείναμε σὲ ἄλλους τόπους. «Τὴν ἄλλη ἡμέρα», λέγει, «ἦρθαμε στὴ Ρόδο». Πρόσεχε αὐτόν ποῦ βιάζεται.

«Ἐκεῖ βρήκαμε πλοῖο ποῦ θὰ πηγαινε στὴ Φοινίκη». Ἴσως ἐκεῖνο νὰ βρισκόταν ἐκεῖ γι' αὐτὸ ἀνεβαίνουν σ' αὐτό, ἐπειδὴ δὲν βρῆκαν ἄλλο ποῦ νὰ φεύγει γιὰ τὴν Καισάρεια.

«Ὅταν ἀντικρύσαμε τὴν Κύπρο, τὴν ἀφήσαμε ἀριστερὰ μας». Αὐτὸ δὲν λέχθηκε τυχαῖα, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξει,

ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι οὐδὲ ἐγγὺς αὐτῆς γενέσθαι ἠξίω-
σε, κατευθὺ πλέοντες τῆς Συρίας οὕτως ἔσπευδεν.

Ἔϊτα καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρον, φησί, "καὶ
εὗρόντες τοὺς μαθητάς, ἐμείναμεν πρὸς αὐτούς". "Ο-
5 τε πλησίον ἦσαν Ἱεροσολύμων, οὐκ ἔτι τρέχουσιν,
ἀλλὰ καὶ μένουσι παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς ἑπτὰ ἡμέρας.
"Ἴδε μοι λοιπὸν καὶ τὰς ἡμέρας Μιτὰ τὰ Ἀζυμα εἰς
Τρωάδα ἦλθον δι' ἡμερῶν πέντε, εἴτα ἐκεῖ ἑπτὰ,
τὰς πόσας δώδεκα· εἴτα εἰς τὴν Ἀσσον, εἰς Μυτι-
10 λήνην (ἀντικρὺ Χίου), εἰς Τρωγύλιον, εἰς Σάμον
καὶ εἰς Μίλητον· δέκα ὀκτὼ ἡμέραι αἱ πᾶσαι. Εἴτα
εἰς Κῶν, εἰς Ρόδον, εἰς Πάταρα, εἴκοσι καὶ μία· εἴ-
τα ἐκεῖθεν δι' ἡμερῶν πέντε εἰς Τύρον, ἕξ καὶ εἴ-
κοσι λοιπὸν ἐκεῖ ἑπτὰ τριάκοντα καὶ τρεῖς· εἴτα εἰς
15 Πτολεμαῖδα μίαν, τριάκοντα τέσσαρες· εἴτα εἰς Καί-
σάρειαν πλείους μένει τῶν ἄλλων· καὶ τότε λοιπὸν
ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀνάγει ὁ Προφήτης. Οὕτως ἡ Πεν-
τηκοστὴ πληροῦται, καὶ ἐκεῖ αὐτὴν ποιεῖ.

"Ορα αὐτὸν ὅτε τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐκώλυε πειθόμε-
20 νον. Εἶπον, «Μὴ δῶς σαυτὸν εἰς τὸ θέατρον», καὶ
οὐκ ἔδωκε· πολλάκις αὐτὸν ἐξήγαγον, καὶ ἐπείσθη·
διὰ θυρίδος πάλιν ἔφυγε· καὶ νῦν ὥς εἰπεῖν μυρίων
παρακαλούντων, (καὶ τῶν ἐν Τύρῳ καὶ τῶν ἐν Καί-
σαρείᾳ), καὶ κλαιόντων, καὶ μυρία προλεγόντων δει-
25 νά, οὐκ ἀνέχεται. Καὶ μὴν οὐχ ἀπλῶς τὰ δεινὰ προέ-
λεγον, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πνεύματος προέλεγον. Εἰ τοί-
νυν τὸ Πνεῦμα ἐκέλευσε, διὰ τί ἀντεῖπον; "Οτι οὐκ
ἤδυσαν ἅπερ ἐδόκει τῷ Πνεύματι, καὶ ἄλλως δὲ οὐ-

8. Πράξ. 20, 6
10. Πράξ. 20, 14
12. Πράξ. 19, 31
14. Β' Κορ. 11, 33

9. Πράξ. 20, 13
11. Πράξ. 20, 15
13. Πράξ. 7, 14

ὅτι δὲν εἶχε τὴν ἀξίωση οὔτε κἂν νὰ πλησιάσουν σ' αὐτήν, ἐφόσον ἔπλεαν κατ' εὐθεία γιὰ τὴ Συρία· τόσο πολὺ βιάζóταν.

«Στὴ συνέχεια», λέγει, «προσεγγίσαμε στὴν Τύρο, καὶ ἀφοῦ βρήκαμε τοὺς μαθητές, μέinaμε μαζί τους». "Όταν πλησίασαν στὰ Ἱεροσόλυμα, δὲν τρέχουν πιά, ἀλλὰ καὶ μένουν κοντὰ στοὺς ἀδελφούς ἐφτὰ ἡμέρες. Πρόσεξε βέβαια σὲ παρακαλῶ καὶ τίς ἡμέρες. Μετὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Ἀζύμων ἦρθαν σὲ πέντε ἡμέρες στὴν Τρωάδα, καὶ στὴ συνέχεια ἔμειναν ἐκεῖ ἐφτὰ ἡμέρες", ποὺ συνολικὰ γίνονται δώδεκα. "Ἐπειτα ἔρχονται στὴν Ἀσσο⁹, στὴ Μυτιλήνη¹⁰ (ἀντίκρυ ἀπὸ τὴν Χίο), στὸ Τρωγύλιο, στὴ Σάμο καὶ τὴ Μίλητο¹¹· συνολικὰ γίνονται δέκα ὀχτῶ ἡμέρες. "Ἐπειτα πηγαίνουν στὴν Κῶ, στὴ Ρόδο, στὰ Πάταρα, ποὺ γίνονται εἴκοσι μία ἡμέρες· στὴ συνέχεια ἀπὸ ἐκεῖ σὲ πέντε ἡμέρες στὴν Τύρο, ποὺ γίνονται εἴκοσι ἕξι· ἐκεῖ μένουν στὴ συνέχεια ἐφτὰ ἡμέρες καὶ γίνονται τριάντα τρεῖς ἡμέρες· ἔπειτα πηγαίνουν στὴν Πτολεμαῖδα καὶ μένουν μιά ἡμέρα, καὶ γίνονται τριάντα τέσσερις· ἔπειτα στὴν Καισάρεια μένει περισσότερες ἡμέρες ἀπὸ ὅ,τι ἔμεινε στίς ἄλλες· καὶ τότε πλέον ἀπὸ ἐκεῖ ὁ προφήτης γίνεται ἀφορμὴ νὰ ἀνεβοῦν στὰ Ἱεροσόλυμα. "Ἔτσι συμπληρώνεται ἡ Πεντηκοστὴ καὶ ἐορτάζει αὐτὴν ἐκεῖ.

Πρόσεχε αὐτὸν ποὺ πείθεται ὅταν τὸ Πνεῦμα δὲν ἐμπόδιζε. Εἶπαν, «Νὰ μὴ μεταβεῖ καὶ ἐκθέσει τὸν ἑαυτό του στὸ θέατρο»¹², καὶ δὲν τὸν ἐξέθεσε· πολλές φορές τὸν ἀπομάκρυναν κρυφά, καὶ πείσθηκε¹³· πάλι τὸν φυγάδευσαν ἀπὸ ἓνα παράθυρο¹⁴ καὶ τώρα, ὅπως θὰ λέγαμε, ἂν καὶ τὸν παρακαλοῦν ἄπειροι (καὶ ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς τῆς Τύρου καὶ ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς τῆς Καισάρειας), καὶ κλαῖνε, καὶ προλέγουν ἄπειρα κακά, δὲν δέχεται. Καὶ βέβαια δὲν πρόλεγαν τὰ κακά ἔτσι τυχαῖα, ἀλλὰ τὰ πρόλεγαν ἐμπνεσόμενοι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Ἐὰν λοιπὸν τὸ Πνεῦμα πρόσταξε, γιατί πρόβαλαν ἀντίρρηση; Διότι δὲν γνώριζαν ἐκεῖνα ποὺ ἦταν ἀρεστὰ στὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλωστε οὔτε τὴ προτροπὴ τὴν ἔκαναν μὲ τὸ Πνεῦμα· διότι δὲν

δὲ τὴν παραίνεσιν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐποιοῦντο· οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτῷ τὰ δεινὰ προὔλεγον, ἀλλ' ὅτι ἀναβῆναι οὐ χρή, φειδόμενοι αὐτοῦ.

3. «Μετὰ δὲ τὸ ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας», φησί·
 5 τουτέστι, πληρῶσαι ἡμέρας δὲ λέγει τὰς τεταγμέ-
 νας· «προπεμπόντων ἡμᾶς πάντων σὺν γυναιξὶ καὶ
 τέκνοις». Ὅρα πόση ἡ παράκλησις ἦν καὶ πάλιν
 εὐχόμενοι διαλύονται. Καὶ ἐν Πτολεμαῖδι μίαν μέ-
 νουσιν ἡμέραν, ἐν δὲ Καισαρείᾳ πλείους. Καὶ ὅτε
 10 ἤκουσεν ὅτι μυρία δεινὰ ἔχει παθεῖν, τότε ἐπείγεται,
 οὐκ ἐπὶ τοὺς κινδύνους ρίπτων ἑαυτόν, ἀλλ' ἡγούμε-
 νος τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸ πρόσταγμα.

«Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμενοι»,
 φησὶν, «ἀναβαίνουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα»· τουτέστι, τὰ
 15 πρὸς τὴν ὁδοιπορίαν λαβόντες'.

«Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας
 σὺν ἡμῖν, ἄγοντές παρ' ᾧ ξενισθῶμεν, Μνάσωνί τινι
 Κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ. Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱ-
 εροσόλυμα, ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί».
 20 Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν Ὁ Ἀγαθος ὅτι Παῦλον δῆσουσιν,
 ἵνα μὴ δόξη ἐκ συνθήκης λέγειν, ἀλλὰ «τὸν ἄνδρα,
 οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη αὕτη». Ἄρα καὶ ζώνην εἶχεν. Ἐ-
 πειδὴ δὲ οὐκ ἴσχυον πείσαι, διὰ τοῦτο ἔκλαιον, εἶτα
 ἠσύχασαν. Ὁρᾷς φιλοσοφίαν; ὁρᾷς φιλοστοργίαν;
 25 «Ἡσυχάσαμεν», φησὶν, «εἰπόντες· Τὸ θέλημα τοῦ
 Κυρίου γενέσθω».

«Ἄγοντες», φησί, «παρ' ᾧ ξενισθῶμεν». Ἄρα
 οὐκ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τότε μὲν γάρ, ὅτε ὑπὲρ δο-
 γμάτων ἀνῆεσαν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ξενίζονται, νῦν
 30 δὲ παρὰ μαθητῇ τινι ἀρχαίῳ. Δείκνυσιν πολὺν τοῦ
 κηρύγματος τὸν χρόνον λοιπόν· ὅθεν μοι δοκεῖ πολλὰ
 ἔτη ἐπιτέμνειν ἐν ταῖς Πράξεσιν οὗτος, τὰ κατεπεί-
 γοντα μόνον λέγων.

Τί ἐστὶ, «Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω»; Κύ-

πρόλεγαν σ' αὐτὸν ἀπλῶς τὰ κακά, ἀλλ' ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀνεβεί, εὐσπλαχνιζόμενοι αὐτόν.

3. «Μετὰ δὲ τὸ ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας», λέγει· δηλαδή, μετὰ τῇ συμπλήρωσιν αὐτῶν· ἡμέρες ὀνομάζει τίς καθορισμένες ἀπὸ πρὶν· «Φύγαμε ἐνῶ μᾶς συνόδευσαν ὅλοι μαζί μὲ τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τους». Πρόσεχε πόση ἦταν ἡ παρηγοριά· καὶ πάλι ἀποχωρίζονται ἀφοῦ προσευχήθηκαν. Καὶ στήν Πτολεμαῖδα μένουν μία ἡμέρα, ἐνῶ στήν Καισάρεια περισσότερες. Καὶ ὅταν ᾄκουσε ὅτι πρόκειται νὰ πάθει ἀμέτρητα κακά, τότε βιάζεται, ὅχι ρίχνοντας τὸν ἑαυτό του στοὺς κινδύνους, ἀλλὰ θεωρώντας τὸ πρόσταγμα ὅτι εἶναι τοῦ Πνεύματος.

«Μετὰ ἀπὸ τίς ἡμέρες αὐτές, ἀφοῦ ἐτοιμασθήκαμε», λέγει, «ἀρχίσαμε ν' ἀνεβαίνομε πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα»· δηλαδή, ἀφοῦ πήραμε τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ὁδοιπορία.

«Μαζί μας ἦρθαν καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τῆς Καισάρειας, φέροντας μαζί τους καὶ κάποιον Μνάσωνα Κύπριο, παλιὸ μαθητὴ, στὸ σπίτι τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ φιλοξενηθοῦμε. Ὅταν φθάσαμε στὰ Ἱεροσόλυμα οἱ ἀδελφοὶ μᾶς ὑποδέχθηκαν μὲ πολλὴ χαρά». Καὶ πρόσεχε δὲν εἶπε ὁ Ἀγαθος ὅτι θὰ δέσουν τὸν Παῦλο, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι τὸ λέγει μετὰ ἀπὸ συμφωνία, ἀλλὰ «Τὸν ἄνδρα στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ ζώνη αὐτή». Ἄρα καὶ ζώνη εἶχε. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν πείσουν, γι' αὐτὸ ἔκλαιαν ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἡσύχασαν. Βλέπεις φιλοσοφικότητα; Βλέπεις φιλοστοργία; «Ἑσυχάσαμε», λέγει, «καὶ εἶπαμε· Ἄς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου».

«Φέροντας», λέγει, «μαζί τους κάποιον στὸ σπίτι τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ φιλοξενηθοῦμε». Ἄρα δὲν θὰ φιλοξενοῦνταν στήν Ἐκκλησίαν διότι τότε μὲν, ὅταν πήγαιναν νὰ διδάξουν, φιλοξενοῦντον στήν Ἐκκλησίαν, ἐνῶ τώρα σὲ κάποιον παλιὸ μαθητὴ. Δείχνει πλέον ὅτι ὑπῆρξε πολὺς ὁ χρόνος τοῦ κηρύγματος· ἀπὸ αὐτὸ μοῦ φαίνεται ὅτι αὐτὸς παραλείπει στίς Πράξεις πολλὰ ἔτη, ἀναφέροντας μόνο τὰ πρὸ ἐπείγοντα.

Τί σημαίνει. «Ἄς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου»: Ὁ

ριος, φησίν, αὐτὸς τὸ ἀρεστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ ποιήσει. Ἐσυχάζουσι δὲ ἐκεῖνοι, καὶ οὐκ ἀναγκάζουσιν. Ἰσως συνεῖδον ὅτι τὸ θέλημα ἦν Θεοῦ, ἀπὸ τῆς Παύλου προθυμίας τοῦτο στοχασάμενοι· οὐ γὰρ ἂν
 5 οὕτω Παῦλος προεθυμήθη, οὔτε Θεὸς ἂν εἴασεν, ὁ αἰὶ κινδύνων ἐξαρκάζων αὐτόν. Οὕτως οὐκ ἐβούλοντο βαρεῖν τὴν Ἐκκλησίαν, ὄντος ἑτέρου τοῦ ξενίζοντος αὐτούς, οὐδὲ ἀξίωμα ἀπήτουν.

«Ἀσμένως ἡμᾶς», φησίν, «ἀπεδέξαντο οἱ ἀδελφοί». Λοιπὸν εἰρήνης ἦν μεστὰ τὰ πράγματα τὰ ἐν Ἰουδαίοις, καὶ οὐχ ὥς πρότερον πόλεμος ἦν.

«Ἀγοντες ἡμᾶς», φησί, «παρ' ὧ ξενισθῶμεν». Παῦλον ἐξένισεν ἐκεῖνος. Τάχα τις ὑμῶν ἐρεῖ· Εἴ τις καὶ μοι Παῦλον ἔδωκε ξενίσει, ἐτοίμως ἂν καὶ
 15 μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τοῦτο ἐποίησα. Ἴδου τὸν Παύλου Δεσπότην ἔξεστὶ σοι ξενίσει, καὶ οὐ βούλει «ὁ γὰρ δεχόμενος», φησίν, «ἓνα τῶν ἐλαχίστων, ἐμὲ δέχεται». Ὅσῳ ἂν ἐλάχιστος ἦ ὁ ἀδελφός, τοσούτῳ μᾶλλον ὁ Χριστὸς δι' αὐτοῦ παραγίνεται· ὁ μὲν
 20 γὰρ τὸν μέγαν δεχόμενος, πολλάκις καὶ διὰ κενοδοξίαν ποιεῖ, ὁ δὲ τὸν μικρόν, καθαρῶς διὰ τὸν Χριστόν. Ἐξεστὶ σοι καὶ τὸν Πατέρα ξενίσει τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐ βούλει· «Ξένος γὰρ ἡμην», φησί, «καὶ συνηγάγετέ με», καὶ πάλιν· «Ἐφ' ὅσον ἐνὶ τούτων
 25 τῶν ἐλαχίστων ἐποιήσατε, ἐμοὶ ἐποιήσατε». Καὶ μὴ Παῦλος ἦ, πιστὸς δὲ ἦ καὶ ἀδελφός, καὶ ἐλάχιστος ἦ, ὁ Χριστὸς δι' αὐτοῦ παραγίνεται. Ἀνοιξον τὴν οἰκίαν, ὑπόδεξαι. «Ὁ δεχόμενος προφήτην», φησί, «μισθὸν προφήτου λήψεται». Οὐκοῦν καὶ ὁ Χριστὸν
 30 δεχόμενος λήψεται μισθὸν τοῦ τὸν Χριστὸν ξενίζοντος.

ἴδιος ὁ Κύριος, λέγει, θὰ κάνει ὅ,τι εἶναι ἀρεστό σ' αὐτόν. Ἦσυχάζουν ἐκεῖνοι καὶ δὲν τὸν ἐξαναγκάζουν νὰ μείνει. Ἴσως ἀντιλήφθηκαν ὅτι ἦταν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, συμπεραίνοντας αὐτὸ ἀπὸ τὴν προθυμία τοῦ Παύλου· διότι δὲν θὰ ἦταν δυνατό ὁ Παῦλος νὰ ἔδειχνε τόσο μεγάλη προθυμία, οὔτε ὁ Θεὸς θὰ τὸν ἄφηνε, αὐτὸς ποὺ πάντοτε τὸν ἄρπαζε μέσα ἀπὸ τοὺς κινδύνους καὶ τὸν ἔσωζε. Τόσο πολὺ δὲν ἤθελαν νὰ γίνονται βαρετοὶ στὴν Ἐκκλησία, ἐφόσον ὑπῆρχε ἄλλος ποὺ θὰ τὸν φιλοξενοῦσε, οὔτε ἀξίωμα ζητοῦσαν νὰ λάβουν.

«Μὲ μεγάλη χαρά», λέγει, «μᾶς ὑποδέχθηκαν οἱ ἀδελφοί»¹⁵. Τότε τὰ πράγματα τῶν Ἰουδαίων ἦταν γεμάτα ἀπὸ εἰρήνη, καὶ δὲν ὑπῆρχε, ὅπως προηγουμένως, πόλεμος.

«Φέροντας μαζί τους», λέγει «κάποιον στὸν ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ φιλοξενηθοῦμε». Τὸν Παῦλο φιλοξένησε ἐκεῖνος. Ἴσως κάποιος ἀπὸ σᾶς πεῖ· Ἐάν κάποιος μου ἔδινε νὰ φιλοξενήσω τὸν Παῦλο, μὲ εὐχαρίστηση καὶ πολλή προθυμία θὰ τὸ ἔκανα. Νὰ σοῦ εἶναι δυνατό νὰ φιλοξενήσεις τὸν Κύριο τοῦ Παύλου, καὶ δὲν θέλεις· «Διότι ἐκεῖνος ποὺ δέχεται», λέγει, «ἓνα ἀπὸ τοὺς ἀσήμεντους, ἐμένα δέχεται». Ὅσο πιὸ ἀσήμεντος συμβαίνει νὰ εἶναι ὁ ἀδελφός, τόσο περισσότερο ὁ Χριστὸς προσέρχεται μέσω αὐτοῦ· διότι ἐκεῖνος ποὺ δέχεται τὸν σπουδαῖο, πολλές φορές τὸ κάνει αὐτὸ καὶ ἀπὸ ματαιοδοξία, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ δέχεται τὸν ἀσήμαντο, τὸ κάνει ὀλοκάθαρα γιὰ τὸ Χριστό. Σοῦ εἶναι δυνατό καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ νὰ φιλοξενήσεις, καὶ δὲν θέλεις· διότι, λέγει, «Ἔένος ἤμουν καὶ μὲ πήρατε στὸ σπίτι»¹⁷ καὶ πάλι· «Ἐφόσον τὸ κάνατε σὲ ἓναν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀσήμεντους, σ' ἐμένα τὸ κάνατε»¹⁸. Καὶ ἂν ἀκόμα δὲν εἶναι ὁ Παῦλος, ἀλλ' εἶναι κάποιος πιστός καὶ ἀδελφός, καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι ἀσήμεντος, ὁ Χριστὸς προσέρχεται μέσω αὐτοῦ. Ἀνοιξε τὴν οἰκία σου καὶ ὑποδέξου τον. «Ἐκεῖνος ποὺ δέχεται», λέγει, «προφήτη, θὰ λάβει μισθὸ προφήτη»¹⁹. Ἐπομένως καὶ ἐκεῖνος ποὺ δέχεται τὸν Χριστό θὰ λάβει τὸν μισθὸ ἐκείνου ποὺ φιλοξενεῖ τὸν Χριστό.

Μὴ ἀπίσται τοῖς ῥήμασιν αὐτοῦ, ἀλλὰ γενοῦ πιστός· αὐτὸς εἶπεν ὅτι 'δι' αὐτῶν ἐγὼ παραγίνομαι· καὶ ἵνα μὴ ἀπιστῇς, καὶ τιμωρίας ὀρίζει τοῖς μὴ δεχομένοις, καὶ τιμὰς τοῖς δεχομένοις, οὐκ ἂν τοῦτο
 5 ποιήσας, εἰ μὴ καὶ ὁ τιμηθεὶς καὶ ὁ ὑβρισθεὶς αὐτὸς ἦν. Ἐδέξω με, φησὶν, εἰς τὸ σὸν καταγώγιον, δέξομαί σε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Πατρὸς μου· ἔλυσάς μοι τὸν λιμόν, λύσω σοι τὰ ἁμαρτήματα· εἰδές με δεδεμένον, ὀρᾶσθαί σε ποιῶ λελυμένον· εἰδές με ξένον,
 10 ποιῶ σε πολίτην τῶν οὐρανῶν· ἔδωκάς μοι ἄρτον, δίδωμί σοι βασιλείαν ὀλόκληρον, ὥστε κληρονομήσαι καὶ κατασχεῖν («δεῦτε» γάρ, φησί, «κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν»· οὐκ εἶπε, 'Λάβετε', ἀλλὰ «κληρονομήσατε», ὅπερ ἐπὶ τῶν κυρίως
 15 κτωμένων λέγεται, ὡς, ὅταν λέγωμεν· 'Τόδε ἐκληρονόμησα')· ἐποίησας εἰς ἐμὲ ἐν κρυπτῷ, ἐγὼ κηρύξω ἐν φανερῷ· καὶ τὰ μὲν σὰ λέγω ὅτι χάριτος ἦν, τὰ δὲ ἐμὰ ὀφειλῆς· ἐπειδὴ γὰρ σύ, φησὶν, ἤρξω, ἐγὼ ἔπομαι καὶ ἀκολουθῶ· οὐκ αἰσχύνομαι ὁμολογῆσαι τὰς
 20 εἰς ἐμὲ γενομένας εὐεργεσίας, οὐδὲ τίνων με ἀπήλλαξας, λιμοῦ καὶ γυμνότητος καὶ πλάνης.

Εἰδές με δεδεμένον, οὐκ ὄψει τὸ τῆς γεέννης πῦρ· εἰδες με ἄρρωστοῦντα, οὐκ ὄψει τὰ βασανιστήρια, οὐδὲ τὰς τιμωρίας. Ὡ χεῖρες ὄντως εὐλογημέναι, αἱ τοιαύταις οἰκονομίαις διακονούμεναι, αἱ καταξιούμεναι ὑπηρετεῖν τῷ Χριστῷ! Πόδες εἰς δεσμωτήρια βαδίζοντες διὰ τὸν Χριστόν, εὐκόλως κατατολμῶσι τοῦ πυρός· οὐ λαμβάνουσι πείραν τῶν δεσμῶν χεῖρες, αἱ δεδεμένον αὐτὸν ἰδοῦσαι. Ἐνέδυσας ἱμάτιον, καὶ ἐνδύη ἱμάτιον σωτηρίου· ἐγένου ἐν
 30 δεσμωτηρίῳ μετ' αὐτοῦ, καὶ γίνῃ ἐν βασιλείᾳ μετ' αὐτοῦ. Ταῦτα ὁμολογεῖ οὐκ αἰσχυνόμενος, ἀλλ' εἰδὼς ὅτι αὐτὸν ἐπεσκέψω. Οὐκ ἤδει ἀγγέλους ξενίζων ὁ πατριάρχης, καὶ ἐξένιζεν. Αἰσχυνθῶμεν, παρακαλῶ.

Μὴ δείχνεις ἀπιστία στὰ λόγια, ἀλλὰ γίνε πιστός· αὐτός εἶπε ὅτι ἔγὼ βρίσκομαι παρὼν μέσω αὐτῶν· καὶ γιὰ νὰ μὴ ἀπιστεῖς καὶ τιμωρία ὀρίζει γιὰ ἐκείνους ποὺ δὲν τὸν δέχονται καὶ τιμές γιὰ ἐκείνους ποὺ τὸν δέχονται· δὲν θὰ τὸ ἔκαμνε αὐτὸ ἂν δὲν ἦταν αὐτός καὶ αὐτός ποὺ τιμήθηκε καὶ αὐτός ποὺ περιφρονήθηκε. Μὲ δέχθηκες, λέγει, στὸ δικό σου κατάλυμα, θὰ σὲ δεχθῶ στὴ βασιλεία τοῦ Πατέρα μου· μὲ ἀπάλλαξες ἀπὸ τὴν πείνα, θὰ σ' ἀπαλλάξω ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά σου· μὲ εἶδες φυλακισμένο, σὲ κάμνω νὰ βλέπεις ἐλεύθερος· μὲ εἶδες ἐνῶ ἦμουν ξένος, σὲ κάμνω πολίτη τῶν οὐρανῶν· μοῦ ἔδωσες ψωμί, σοῦ δίνω ὁλόκληρη τὴ βασιλεία, ὥστε νὰ τὴν κληρονομήσεις καὶ νὰ γίνεις κύριος αὐτῆς (διότι, λέγει, «Ἐλᾱτε καὶ κληρονομήσατε τὴ βασιλεία ποὺ ἔχει ἐτοιμασθεῖ γιὰ σᾱς»²⁰)· δὲν εἶπε, Ἴάβετε, ἀλλὰ «κληρονομήσατε», πράγμα ποὺ λέγεται γιὰ ἐκεῖνα ποὺ ἀποκτοῦμαι πλήρη δικαιώματα, ὅπως ὅταν λέμε· Ἀὐτὸ ἔδω τὸ κληρονόμησα)· ἔκανες κάτι γιὰ μένα στὰ κρυφά, ἐγὼ θὰ τὸ διακηρύξω φανερά· καὶ τὰ μὲν δικά σου λέγω ὅτι ἦταν πράξεις εὐεργεσίας, ἐνῶ τὰ δικά μου πράξεις ὀφειλῆς· διότι, ἐπειδὴ σὺ ἄρχισες, λέγει, ἐγὼ ἔρχομαι ἀπὸ πίσω καὶ ἀκολουθῶ· δὲν ντρέπομαι νὰ ὁμολογήσω τίς εὐεργεσίες ποὺ ἔκανες σ' ἐμένα, οὔτε ἀπὸ ποιά μὲ ἀπάλλαξες, ἀπὸ τὴν πείνα δηλαδή, τὴ γυμνότητα καὶ τὴν περιπλάνηση.

Μὲ εἶδες δεμένο, δὲν θὰ δεῖς τὸ πῦρ τῆς γέννας· μὲ εἶδες ἄρρωστο, δὲν θὰ δεῖς τὰ βασανιστήρια, οὔτε τίς τιμωρίες. Πῶ, πῶ χέρια πραγματικὰ εὐλογημένα, ποὺ προσφέρετε τέτοιες ὑπηρεσίες, ποὺ ἀξιοθήκατε νὰ ὑπηρετεῖτε τὸ Χριστό! Πόδια ποὺ βαδίζετε στὶς φυλακὲς γιὰ τὸν Χριστό, ποὺ εὐκολα τολμοῦν νὰ πέσουν στὴ φωτιά· δὲν δοκιμάζουν τὰ δεσμὰ τὰ χέρια ἐκεῖνα ποὺ εἶδαν αὐτὸν δεμένο. Τὸν ἔντυσες μὲ ἔνδυμα, καὶ σὲ ντύνει μὲ ἔνδυμα σωτήριο· βρέθηκες στὴ φυλακὴ μαζὶ μ' αὐτόν, θὰ βρεθεῖς καὶ στὴ βασιλεία του μαζὶ του. Δὲν γνώριζε ὁ πατριάρχης ὅτι φιλοξενεῖ ἀγγέλους, καὶ τοὺς φιλοξενούσε²¹. "Ἄς ντραποῦμε, παρακαλῶ· μέσα στὸ καταμεσήμερο

- ἐν μεσημβρία ἐκάθητο ἐπ' ἀλλοτρίας ὧν, ὅπου οὐδέ
 βῆμα ποδὸς εἶχε· ξένος ἦν, καὶ ξένους ἐξένιζεν ὁ ξέ-
 νος· πολίτης γὰρ ἦν τῶν οὐρανῶν. Διὰ τοῦτο οὐδέ
 ἐπὶ γῆς ὧν, ξένος ἦν. Ἡμεῖς ἐκείνου τοῦ ξένου μάλ-
 5 λον ξένοι, μὴ δεχόμενοι ξένους. Οὐκ εἶχεν οἰκίαν,
 καὶ καταγώγιον ἦν αὐτῷ ἢ σκηνή. Καὶ ὅρα τὸ δαψι-
 λές· μῶσχον ἔθυε, καὶ ἄλευρα ἔφυρεν. Ἐκκεῖ
 τὸ πρόθυμον δι' ἑαυτοῦ καὶ τῆς γυναικὸς τοῦτο ποι-
 εῖ. Σκόπει καὶ τὸ ἄτυφον· προσκυνεῖ καὶ παρακαλεῖ.
 10 4. Πάντα γὰρ ταῦτα δεῖ τὸν ξενίζοντα ἔχειν· τὸ
 πρόθυμον, τὸ φαιδρόν, τὸ ἄφθονον. Ἡ γὰρ τοῦ ξέ-
 νου ψυχὴ ἐρυθριᾷ καὶ αἰσχύνεται· καὶ μὴ μεθ' ὑπερ-
 βολῆς ἐπιδείξῃ χαράν, ὥς ἀλογηθεὶς ἀπαλλάσσεται,
 καὶ λοιπὸν χεῖρον γέγονε τοῦ μὴ ὑποδέξασθαι τὸ οὐ-
 15 τως ὑποδεχθῆναι. Διὰ τοῦτο προσκυνεῖ, διὰ τοῦτο
 τῷ λόγῳ δέχεται, διὰ τοῦτο τῇ καθέδρᾳ. Τίς γὰρ ἂν
 ἠπορήθῃ, εἰδὼς ὅτι τοῦτο ἔργον αὐτῷ ἦν; Ἀλλ' οὐκ
 ἐπὶ ξένης ἐσμέν ἡμεῖς; Ἀλλ' εἰάν θέλωμεν, δυνησό-
 μεθα αὐτὸν μιμήσασθαι. Πόσοι ξένοι εἰσὶ τῶν ἀδελ-
 20 φῶν; Ἐστὶν οἶκημα κοινὸν ἢ Ἐκκλησία, ὃν ξενῶ-
 να καλοῦμεν· περιεργάζεσθε καὶ ὑμεῖς, καθέξεσθε
 παρὰ τὰς θύρας, τοὺς ἐρχομένους ὑποδέχεσθε· καὶ
 μὴ εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν βούλησθε, ἀλλ' ἐτέρως τὰ
 πρὸς τὰς χρείας αὐτοῖς χορηγοῦντες.
- 25 Τί γάρ; Ἡ Ἐκκλησία οὐκ ἔχει; φησὶν. Ἐχει
 ἀλλὰ τί τοῦτο πρὸς ὑμᾶς; μὴ τὸ ἀπὸ τῶν κοινῶν τῆς
 Ἐκκλησίας τρέφεσθαι χρημάτων αὐτούς, τοῦτο ὑ-
 μᾶς ὠφελῆσαι δύναται; μὴ γὰρ, ἂν ἕτερος εὐχεται,
 σὺ οὐκ ὀφείλεις εὐχεσθαι; διὰ τί μὴ λέγεις· 'Τί γάρ;
 30 οὐκ εὐχονται οἱ ἱερεῖς; ἐγὼ τί εὐχομαι;'. Ἀλλ' ἐγὼ,
 φησί, δίδωμι τῷ μὴ δυναμένῳ καταχθῆναι ἐκεῖ. Δὸς
 καὶ ἐκείνῳ· τὸ γὰρ σπουδαζόμενον ἡμῖν τοῦτό ἐστι.

καθόταν στὸ δρόμο, ἂν καὶ βρισκόταν σὲ ξένη χώρα, καὶ δὲν εἶχε μέρος οὔτε ἑνὸς βήματος ποδιοῦ· ξένος ἦταν καὶ ὁ ξένος φιλοξενοῦσε ξένους· διότι ἦταν πολίτης τῶν οὐρανῶν. Γι' αὐτὸ οὔτε ἦταν ξένος ἐνῶ βρισκόταν στὴ γῆ. Ἐμεῖς εἴμαστε περισσότερο ξένοι ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ξένο, ὅταν δὲν δεχόμαστε ξένους. Δὲν εἶχε οἰκία καὶ κατάλυμα ἦταν γι' αὐτὸν ἡ σκηνή. Καὶ πρόσεχε τὴν ἀφθονία τῶν προσφερθέντων· μοσχάρι ἔσφαξε καὶ ἀλεύρι ζύμωσε. Ἦκου καὶ τὴν προθυμία του· μόνος του καὶ μὲ τὴ γυναῖκα του τὸ κάμνει αὐτό. Πρόσεχε καὶ τὴν ἔλλειψη ὑπερηφάνειας· προσκυνεῖ καὶ παρακαλεῖ»²².

4. Ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ ἔχει ἐκεῖνος ποὺ φιλοξενεῖ τὴν προθυμία δηλαδή, τὴ χαρά, τὴν προσφορὰ μὲ ἀφθονία. Διότι ἡ ψυχὴ τοῦ ξένου κοκκινίζει καὶ ντρέπεται, καὶ ἂν δὲν δείξει ὑπερβολικὴ χαρὰ ἐκεῖνος ποὺ φιλοξενεῖ φεύγει σὰν περιφρονημένος, καὶ ἐπομένως ὑπῆρξε χειρότερη ἢ τέτοια ὑποδοχὴ ἀπὸ τὸ νὰ μὴ τὸν εἶχε ὑποδεχθεῖ. Γι' αὐτὸ προσκυνεῖ, γι' αὐτὸ τοὺς δέχεται μὲ τὰ λόγια, γι' αὐτὸ τοὺς δίνει κάθισμα νὰ καθίσουν. Διότι ποῖος θὰ ἦταν δυνατό νὰ ἀπορήσει, γνωρίζοντας ὅτι αὐτός εἶχε αὐτὸ σὰν ἔργο; Ἀλλὰ δὲν εἴμαστε ἐμεῖς σὲ ξένη χώρα; Ὅμως ἂν θέλομε, θὰ μπορέσουμε νὰ τὸν μιμηθοῦμε. Πόσοι ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς εἶναι ξένοι; Ὑπάρχει κοινὸ οἶκημα στὴν Ἐκκλησία, ποὺ τὸ ὀνομάζομε ξενῶνα· ἀφιερῶστε καὶ σεῖς τὸν καιρὸ σας στὸ ἔργο αὐτό, καθῆστε δίπλα στίς πόρτες, ὑποδέχεσθε ἐκείνους ποὺ ἔρχονται· καὶ ἂν δὲν θέλετε στὰ σπίτια σας, κάντε αὐτὸ μὲ ἄλλο τρόπο, δίνοντας σ' αὐτοὺς τὰ ἀναγκαῖα.

Τί λοιπόν; δὲν ἔχει, λέγει, ἡ Ἐκκλησία; Ἐχει, ἀλλὰ τί σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ σᾶς; μήπως τὸ νὰ τρέφονται αὐτοὶ ἀπὸ τὰ κοινὰ χρήματα τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὠφελήσῃ ἐσᾶς; μήπως δηλαδή, ἂν ἄλλος προσεύχεται, σὺ δὲν πρέπει νὰ προσεύχῃς; γιατί δὲν λές· Ὅτι λοιπόν; δὲν προσεύχονται οἱ ἱερεῖς; ἐγὼ γιατί νὰ προσεύχομαι; Ἀλλ' ἐγὼ, λέγει, δίνω σ' ἐκεῖνον ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ φιλοξενηθεῖ ἐκεῖ. Δῶσε ἔστω καὶ σ' ἐκεῖνον· διότι τὸ ἐπιδιω-

τὸ ὅλως δοῦναι. "Ακουσον τί φησιν ὁ Παῦλος· «Ἴνα
ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ, καὶ μὴ βαρῆται ἡ Ἐκ-
κλησία». "Οπως βούλει ποιήσον, μόνον ποιήσον. Ἐ-
γὼ δὲ οὐ λέγω, «Ἴνα μὴ βαρῆται ἡ Ἐκκλησία»· ἀλλ'
5 Ἴνα μὴ βαρῇ· τῷ γὰρ λογισμῷ τούτῳ οὐδὲν ἐργάσῃ.
πάντα ἐπιτρέπων αὐτῇ. Διὰ τοῦτο κοινὸν οἶκημά ἐ-
στιν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀφωρισμένον, ἵνα μὴ ταῦ-
τα λέγῃς.

Ἄλλ' ἔχει δαπανήματα ἡ Ἐκκλησία, φησί, χρή-
10 ματα ἔχει καὶ προσόδους. Εἰπέ μοι, ἀναλώματα δὲ
οὐκ ἔχει; δαπάνην δὲ οὐκ ἔχει καθημερινήν; Ναί,
φησί. Τί οὖν οὐ βοηθεῖς τῇ μειρία; Αἰσχύνομαι
μὲν ταῦτα λέγων, πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἀναγκάζω. Εἴ τις
νομίζει χρηματισμὸν εἶναι τὰ λεγόμενα, ποιήσῃ ἐ-
15 αὐτῷ ξενοδοχεῖον ἐπὶ τῆς οἰκίας· στῆσον ἐκεῖ κλί-
νην, στῆσον ἐκεῖ τράπεζαν καὶ λυχνίαν· πῶς γὰρ οὐκ
ἄτοπον, εἰ μὲν στρατιῶται ἔλθοιεν, ἔχειν ὑμᾶς ἀπο-
τεταγμένα οἰκήματα, καὶ πολλὴν ποιεῖσθαι τὴν ἐπι-
μέλειαν, καὶ πάντα παρέχειν αὐτοῖς, ἐπειδὴ τὸν πό-
20 λεμον ὑμῖν ἀμύνουσι τοῦτον τὸν αἰσθητόν, τοὺς δὲ
ξένους μὴ ἔχειν ὅπου καταμείνοιεν;

Νίκησον τὴν Ἐκκλησίαν. Βούλει ἀνατρέψαι ἡ-
μᾶς; Τοῦτο ποιήσον· ὑπερβαλοῦ τῇ φιλοτιμίᾳ· ἔχε
οἶκημα, ἔνθα Χριστὸς παραγίνεται· εἰπέ· «Τοῦτο τὸ
25 κελλίον τοῦ Χριστοῦ· ἡ οἰκία αὕτη οὐτῷ ἀφώρισταί'·
Κἂν καταγώγιον ἢ καὶ εὐτελές, οὐκ ἀπαξιοῖ γυμνὸς
καὶ ξένος ὁ Χριστὸς περίεισι, μόνον σκέπης δεόμε-
νος· κἂν τούτῳ πάρεχε. Μὴ ὤμους ἔσο μηδὲ ἀπάν-
θρωπος, μηδὲ ἐν μὲν τοῖς βιωτικοῖς οὕτω σφοδρὸς
30 ἔσο, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς ψυχρός. "Εστω καὶ τῶν
οἰκετῶν ὁ πιστότερος τοῦτο ἐγκειρισμένος, καὶ
τοὺς ἀναπήρους, τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ἀστέγους εἰσ-
αγέτω.

Ταῦτα λέγω πρὸς ἐντροπήν· ἔδει μὲν γὰρ ἄνω
35 ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοὺς δέχεσθαι, εἰ δὲ μὴ βούλει, κἂν

κόμενο είναι αυτό, τό νά δώσεις ὅπωςδῆποτε. "Ακουσε τί λέγει ὁ Παῦλος· «Γιά νά εἶναι ἐπαρκῆς ἡ βοήθεια πρὸς τίς χῆρες καὶ νά μὴ ἐπιβαρύνεται ἡ Ἐκκλησία»²³. "Ὅπως θέλεις δῶσε, μόνο δῶσε. Ἐγὼ δὲν λέγω, «Γιά νά μὴ ἐπιβαρύνεται ἡ Ἐκκλησία», ἀλλὰ ἵνα νά μὴ ἐπιβαρύνεσαι σύ· διότι μὲ αὕτῃ τῇ σκέψῃ δὲν θὰ κάνεις τίποτε, ἀναθέτοντας τὰ πάντα σ' αὕτην. Γι' αὐτὸ ὑπάρχει κοινὸ οἶκημα καθορισμένο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, γιὰ νά μὴ λές αὐτά.

Ἄλλ' ἔχει ἡ Ἐκκλησία, λέγει, νά δαπανήσῃ, ἔχει χρήματα καὶ ἔσοδα. Πές μου, ἔξοδα δὲν ἔχει; δὲν ἔχει καθημερινὴ δαπάνη; Ναί, λέγει. Γιατί λοιπὸν δὲν βοηθᾷς ὅσο μπορεῖς; Ντρέπομαι αὐτὰ νά τὰ λέγω, πλὴν ὅμως τίποτε δὲν ἐξαναγκάζω. Ἐὰν κάποιος νομίζει ὅτι αὐτὰ τὰ λόγια προσφέρουν κέρδος, ὥς κάνει στὸ σπίτι του δικό του ξενοδοχεῖο· τοποθέτησε ἐκεῖ κρεβάτι, τοποθέτησε τραπέζι καὶ λυχνία· διότι πῶς δὲν εἶναι παράλογο, ἐὰν μὲν συμβεῖ νά ρθοῦν στρατιῶτες, νά παραχωρεῖτε οἰκήματα σ' αὐτούς, νά καταβάλλετε μεγάλη φροντίδα γι' αὐτούς, καὶ νά παρέχετε τὰ πάντα σ' αὐτούς, ἐπειδὴ ἀπομακρύνουν ἀπὸ σᾶς τὸν πόλεμο αὐτὸ τὸν αἰσθητό, οἱ δὲ ξένοι νά μὴ ἔχουν ποῦ νά μείνουν;

Νίκησε τὴν Ἐκκλησία. Θέλεις νά μᾶς κάνεις νά ντραποῦμε; Κάνε αὐτό· ξεπέρασέ μας μὲ τὴ γενναιοδωρία σου· νά ἔχεις οἶκημα, μέσα στὸ ὁποῖο νά βρίσκεται ὁ Χριστός· πές· Ἀὐτὸ τὸ κελλὶ εἶναι τοῦ Χριστοῦ· αὕτῃ ἡ οἰκία εἶναι χωρισμένη γι' αὐτόν. Καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι κατάλυμα ταπεινό, δὲν ἀπαξιεῖ· γυμνὸς καὶ ξένος περιφέρεται ὁ Χριστός, ἔχοντας ἀνάγκη μόνο ἀπὸ στέγη· πρόσφερε τουλάχιστο σ' αὐτόν ἔστω καὶ αὕτην. Μὴν εἶσαι σκληρός, οὔτε καὶ ἀπάνθρωπος, οὔτε καὶ ἵνα εἶσαι γιὰ μὲν τὰ κοσμικὰ πράγματα τόσο πολὺ ἐνεργητικός, ἐνῶ γιὰ τὰ πνευματικὰ τόσο ἀδιάφορος. "Ας ἀνατεθεῖ αὐτὸ στὸν πιὸ πιστό ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες, τὸ νά δέχεται δηλαδὴ τοὺς ἀνάπηρους, τοὺς φτωχοὺς, τοὺς ἄστεγους.

Αὐτὰ τὰ λέγω γιὰ νά ντραπεῖτε· διότι ἔπρεπε νά τοὺς δέχεσθε ἐπάνω στὴν οἰκία, ἐὰν ὅμως δὲν θέλεις, δέξου

κάτω, καὶ ἐνθα αἱ ἡμίονοι, καὶ ἐνθα οἱ οἰκέται δέξαι
τὸν Χριστόν. Τάχα φρίττετε ἀκούοντες. Τί οὖν, ὅ-
ταν μηδὲ ταῦτα ποιῆτε; Ἰδοὺ παραινῶ, ἰδοὺ λέγω·
Ἔστω ὑμῖν τοῦτο περισπούδαστον. Ἀλλ' οὐ βού-
5 λεσθε οὕτως; Οὐκοῦν ἐτέρως ποιήσατε. Εἰσὶ πολ-
λοὶ πένητες καὶ πενιχραὶ ἀφορίσασκε δι' ὅλου μένειν
ἐκεῖ τινὰ ἔστω καὶ φύλαξ τῆς οἰκίας ὁ πένης· ἔστω
σοι τειχίον καὶ περίφραγμα, ἀσπίς καὶ δόρυ. Ἐνθα
ἐλεημοσύνη, οὐ τολμᾷ προσελθεῖν ἢ διάβολος, οὐδὲ
10 ἄλλο τι τῶν δεινῶν. Μὴ δὴ περιῖδωμεν τοσοῦτον κέρ-
δος. Νῦν δὲ ὀχήματος μὲν τόπος ἐστὶν ἀφωρισμένος,
καὶ βαστερνίοις ἕτερος, τῷ δὲ Χριστῷ πλανωμένῳ
οὐδὲ εἷς. Ὁ Ἀβραάμ, ἐνθα αὐτὸς ἔμενε, τοὺς ξέ-
νους ὑπεδέχετο· καὶ ἡ μὲν γυνὴ ἐν τάξει θεραπει-
15 νίδος εἰστήκει, ἐκεῖνοι δὲ ἐν τάξει δεσποτῶν. Οὐκ
ἤδει ὅτι τὸν Χριστὸν ἐδέχετο· οὐκ ἤδει ὅτι ἀγγέλους·
ὥς, εἴ γε ἤδει, πάντα ἂν ἐκένωσεν. Ἡμεῖς δέ, καί-
περ εἰδότες ὅτι τὸν Χριστὸν δεχόμεθα, οὐδὲ τοσαύτην
ἐπιδεικνύμεθα τὴν σπουδὴν, ὅσην ἐκεῖνος, ὁ νομίζων
20 ἄνθρώπους δέχεσθαι.

Ἀλλ' ἐπιθέται εἰσί, φησί, πολλοὶ καὶ ἀγνώμονες.
Καὶ τούτου σοι μείζων ὁ μισθός, ὅταν διὰ τὸ ὄνομα
τοῦ Χριστοῦ δέχη· εἰ μὲν γὰρ οἶδας ὄντας ἐπιθέτας,
μὴ δέχου εἰς τὴν οἰκίαν, εἰ δὲ οὐκ οἶδας, τί ἁπλῶς
25 κατηγορεῖς; Διὰ τοῦτο λέγω εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἀπι-
έναι. Ποία δὲ ἀπολογία, ὅταν, μηδὲ οὕς ἴσμεν, μηδὲ
τούτους δεχόμεθα, ἄλλ' ἀποκλείωμεν πᾶσι τὰς θύ-
ρας; Ἔστω τὸ τοῦ Χριστοῦ πανδοχεῖον ἡμῶν ἢ οἰ-
κία· ἀπαιτῶμεν αὐτοὺς τὸν μισθόν, μὴ ἀργύριον. ἀλλὰ
30 τὸ ποιῆσαι ἡμῖν δοχεῖον τοῦ Χριστοῦ τὴν οἰκίαν· πε-
ριτρέχωμεν πανταχοῦ, ἔλκωμεν, ἀρπάζωμεν τὴν θή-
ραν· μείζονα εὐεργετούμεθα ἢ εὐεργετοῦμεν.

Οὐ κελεύω καταθῆσαι μόσχον· ἄρτον δὲ πεινῶν-

τὸν Χριστὸ ἔστω καὶ κάτω, ἔστω καὶ ἐκεῖ πού εἶναι οἱ ἡμίονοι, ἔστω καὶ ἐκεῖ πού μένουν οἱ ὑπηρέτες. Ὡς νιώθετε φρίκη ἀκούοντας αὐτά. Τί λοιπόν, ὅταν οὔτε καὶ αὐτὰ κάμνετε; Νὰ σᾶς συμβουλευῶ καὶ σᾶς λέγω· Ὡς εἶναι αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς ὅλης φροντίδας σας. Ἀλλὰ δὲν θέλετε ἔτσι; Ἐνεργῆστε λοιπόν κατ' ἄλλο τρόπο. Ὑπάρχουν πολλοὶ φτωχοὶ καὶ φτωχές· ξεχωρίστε κάποιον πού νὰ μένει γιὰ πάντα ἐκεῖ ὥς εἶναι ὁ φτωχὸς ἔστω καὶ φύλακας τῆς οἰκίας· ὥς σοῦ εἶναι τεῖχος καὶ φράχτης, ἀσπίδα καὶ δόρυ. Ὅπου ὑπάρχει ἐλεημοσύνη, δὲν τολμᾷ νὰ πλησιάσει ὁ διάβολος, οὔτε κάτι ἄλλο ἀπὸ τὰ κακά. Ὡς μὴ λοιπόν παραβλέψομε τόσο μεγάλο κέρδος. Σήμε-
ρα ὑπάρχει μὲν τόπος ξεχωριστὸς γιὰ τὸ ὄχημα, καὶ ἄλλος γιὰ τὰ κάρρα, ἐνῶ γιὰ τὸ Χριστὸ πού περιπλανιέται οὔτε ἓνας. Ὁ Ἀβραάμ, ἐκεῖ πού ἔμενε αὐτός, ὑποδεχό-
ταν τοὺς ξένους· καὶ ἡ μὲν γυναῖκα του στεκόταν στῇ θέσῃ τῆς ὑπηρέτριας, ἐνῶ ἐκεῖνοι στῇ θέσῃ τῶν κυρίων. Δὲν γνώριζε ὅτι ὑποδεχόταν τὸν Χριστό· δὲν γνώριζε ὅτι ὑποδεχόταν ἀγγέλους· διότι, βέβαια, ἐὰν τὸ γνώριζε, ὅλα θὰ τὰ πρόσφερνε. Ἐμεῖς ὅμως, ἂν καὶ γνωρίζομε ὅτι δε-
χόμαστε τὸν Χριστό, δὲν δείχνομε οὔτε τόση φροντίδα, ὅση ἔδειξε ἐκεῖνος, πού νόμιζε ὅτι δεχόταν ἀνθρώπους.

Ἀλλά, λέγει, πολλοὶ εἶναι ἀπατεῶνες καὶ ἀγνώμονες. Καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ὁ μισθός σου εἶναι μεγαλύτερος, ὅταν τοὺς δέχεσαι γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· διότι, ἐὰν μὲν γνωρίζεις ὅτι εἶναι ἀπατεῶνες, μὴ τοὺς δέχεσαι στὴν οἰκία σου, ἐὰν ὅμως δὲν γνωρίζεις, γιατί ἔτσι τυχαῖα τοὺς κατηγορεῖς; Γι' αὐτὸ λέγω νὰ πηγαίνουν στὸ ξενοδοχεῖο. Ποιὰ ὅμως ἀπολογία θὰ ἔχομε, ὅταν δὲν δεχόμαστε οὔτε αὐτοὺς πού γνωρίζομε, ἀλλὰ κλείνομε σ' ὅλους τίς πόρ-
τες; Ὡς εἶναι τὸ σπίτι μας τὸ πανδοχεῖο τοῦ Χριστοῦ ὥς ζητᾶμε ἀπ' αὐτοὺς τὸ μισθό, ὄχι φυσικὰ χρήματα, ἀλλὰ τὸ νὰ κάνουν τὸ σπίτι μας τόπο ὑποδοχῆς τοῦ Χριστοῦ ὥς τρέχομε παντοῦ, ὥς προσελκύομε, ὥς ἀρπάζομε τὸ θή-
ραμα· περισσότερο εὐεργετούμαστε. παρὰ εὐεργετοῦμε.

Δὲν δίνω ἐντολὴ νὰ σφάξεις μοσχάρι· ψωμί δῶσε στὸν

τι, ἱμάτιον γυμνῶ, σκέπην τῷ ξένῳ. "Ἰνα δὲ μὴ ταῦ-
 τα προφασίζῃ, "Ἔστιν οἶκημα κοινὸν τὸ τῆς 'Εκ-
 κλησίας', ἐκεῖ κατάβαλε, καὶ σὺ ὑπεδέξω· ἐπεὶ καὶ
 τῶν διὰ τῶν οἰκετῶν γινομένων ἐκεῖνος εἶχε τὸν μι-
 5 σθόν. Οὕτως ἦσαν πεπαιδευμένοι καὶ οἱ παῖδες αὐ-
 τοῦ· ἔτρεχον καὶ οὐκ ἐγόγγυζον καθάπερ οἱ ἡμέτεροι·
 εὐλαβεῖς γὰρ αὐτοὺς ἦν πεποιηκώς. Εἰς πόλεμον εἴλ-
 κε, καὶ οὐκ ἐγόγγυζον· οὕτως ἦσαν φιλόσοφοι. Πάν-
 των γὰρ ὁμοίως ἐπεμελεῖτο ὥσπερ ἑαυτοῦ· μονονου-
 10 χὶ γὰρ κατὰ τὸν 'Ιὼβ ἔλεγεν ὅτι «ὁμοίως ἐπλάσθη-
 μεν ἐν τῇ αὐτῇ γαστρὶ».

Τοίνυν καὶ ἡμεῖς φροντίζωμεν ἑαυτῶν τῆς σω-
 τηρίας, καὶ πολλὴν ποιῶμεθα τῶν οἰκετῶν τὴν ἐπι-
 μέλειαν, ὅπως ἔσονται χρηστοὶ καὶ ἐπιμελεῖς· καὶ ἔ-
 15 στω καὶ ὁ οἰκέτης ἡμῶν πεπαιδευμένος τὰ τοῦ Θε-
 οῦ. Οὐκ ἔσται δύσκολος ἡμῖν ἡ ἀρετὴ λοιπόν, ἐὰν
 ἐκείνους ρυθμίσωμεν. Καθάπερ ἐν πολέμῳ, στρατιω-
 τῶν ὄντων εὐτάκτων, ὁ στρατηγὸς ραδίως πολεμεῖ,
 τοῦναντίον δὲ γίνεται, ὅταν μὴ τοῦτο ᾖ, καὶ ναυτῶν
 20 δὲ ὁμονοούντων, ὁ κυβερνήτης εὐκόλως τοὺς οἴα-
 κας μεταχειρίζεται, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἐὰν οὕτως ὦ-
 σι πεπαιδευμένοι οἱ οἰκέται, οὐ παροξυνθήσῃ ραδί-
 ως, οὐκ ἐγκαλέσεις, οὐκ ὀργισθήσῃ, οὐ λοιδορήσεις.
 "Ἔστιν ὅπου καὶ ἐντραπήσῃ τοὺς οἰκέτας, ἐὰν ὥς·
 25 θαυμαστοί, καὶ συναντιλήψονταί σοι, καὶ παραινέ-
 σουσι τὰ χρηστά. Ἀπὸ δὲ τούτων πάντων πάντα ἔ-
 σται τὰ τῷ Θεῷ δοκοῦντα, καὶ οὕτω πᾶσα ἡ οἰκία
 εὐλογίας πληρωθήσεται, καί, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα
 διαπραττόμενοι, πολλῆς ἀπολαύσομεν τῆς ἄνωθεν
 30 συμμαχίας, ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάρι-
 τι καὶ φιланθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν 'Ιησοῦ Χρι-
 στοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δό-
 ξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

πεινασμένο, ἔνδυμα στὸν γυμνό, στέγη στὸν ξένο. Γιὰ νὰ μὴ προβάλλεις αὐτές τις δικαιολογίες, ὡς ὑπάρχει κοινό οἶκημα, τὸ οἶκημα τῆς Ἐκκλησίας, ἐκεῖ δῶσε τὴν προσφορά σου, καὶ σὺ νὰ ὑποδέχεσαι καθόσον καὶ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ γίνονταν ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες, ἐκεῖνος ἔπαιρνε τὸ μισθό²¹. Ὅσοι ἦταν ἀσκημένοι καὶ οἱ ὑπηρέτες αὐτοῦ ἔτρεχαν καὶ δὲν γόγγυζαν ὅπως οἱ δικοί μας· διότι τοὺς εἶχε κάνει εὐλαβεῖς. Σὲ πόλεμο τοὺς ὀδηγοῦσε καὶ δὲν γόγγυζαν· τόσο μεγάλη ἦταν ἡ εὐσέβειά τους. Διότι γιὰ ὅλους φρόντιζε τὸ ἴδιο, ὅπως ἀκριβῶς γιὰ τὸν ἑαυτό του· σὰν δηλαδή νὰ ἔλεγε ἐκεῖνο ποὺ ἔλεγε ὁ Ἰώβ, ὅτι «Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πλασθήκαμε μέσα στὴν ἴδια κοιλιά»²².

Λοιπὸν καὶ ἐμεῖς ὥς φροντίζομε γιὰ τὴ σωτηρία μας καὶ ὥς δείχνομε μεγάλη φροντίδα γιὰ τοὺς ὑπηρέτες μας, μὲ σκοπὸ νὰ γίνουν καλοὶ καὶ προσεκτικοί· καὶ ὥς εἶναι καὶ ὁ ὑπηρέτης μας διδαγμένος τὰ τοῦ Θεοῦ. Δὲν θὰ εἶναι γιὰ μᾶς πλέον δύσκολη ἡ ἀρετή, ἐὰν ρυθμίσουμε ἐκείνους. Ὅπως ἀκριβῶς σὲ πόλεμο, ἐὰν οἱ στρατιῶτες εἶναι πειθαρχημένοι, ὁ στρατηγὸς εὐκόλα πολεμεῖ, τὸ ἀντίθετο δὲ γίνεται, ὅταν δὲν εἶναι πειθαρχημένοι, καὶ οἱ ναῦτες, ὅταν ἔχουν ὁμόνοια, ὁ κυβερνήτης εὐκόλα διευθύνει τὸ πηδάλι, ἔτσι καὶ ἐδῶ, ἐὰν εἶναι ἔτσι ἀσκημένοι οἱ ὑπηρέτες, δὲν θὰ θυμώσεις εὐκόλα, δὲν θὰ κατηγορήσεις, δὲν θὰ ὀργισθεῖς, δὲν θὰ πεῖς κακὸ λόγο. Θὰ συμβεῖ βέβαια καὶ νὰ ντραπεῖς τοὺς ὑπηρέτες, ἐὰν εἶναι θαυμαστοί, καὶ θὰ σοῦ προσφέρουν τὴ βοήθειά τους καὶ θὰ σοῦ δώσουν ὠφέλιμες συμβουλές. Ἐξ αἰτίας ὅλων αὐτῶν θὰ εἶναι ἀρεστὰ στὸ Θεὸ ὅλα ὅσα θὰ συμβαίνουν, καὶ ἔτσι ὅλη ἡ οἰκία θὰ γεμίσει ἀπὸ εὐλογία, καὶ κάμνοντας ἐκεῖνα ποὺ ἀρέσουν στὸ Θεό, θ' ἀπολαύσουμε τὴν οὐράνια βοήθεια, τὴν ὁποία εὐχομαι ὅλοι μας νὰ ἐπιτύχομε μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως δὲ καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

«Τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ εἰσῆει ὁ Παῦλος σὺν ἡ-
 μῖν πρὸς Ἰάκωβον, πάντες τε παρεγένοντο οἱ
 πρεσβύτεροι. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτούς, ἐξη-
 γεῖτο καθ' ἓν ἕκαστον ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν
 5 τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ».

1. Οὗτος ὁ ἀδελφὸς ἦν τοῦ Κυρίου καὶ ἐπίσκο-
 πος τῶν Ἱεροσολύμων, ἀνὴρ μέγας καὶ θαυμαστός.
 Πρὸς τοῦτον εἰσέρχεται Παῦλος, ὥσπερ καὶ πρὸ τού-
 του καὶ πρὸς αὐτὸν πέμπεται· καὶ ὅπως, ἄκουε. «Τῇ
 10 δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ», φησὶν, «εἰσῆει ὁ Παῦλος σὺν ἡ-
 μῖν πρὸς Ἰάκωβον». Ὅρα τὸ ἄτυφον. «Πάντες τε
 παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι· καὶ ἀσπασάμενος αὐ-
 τούς, ἐξηγεῖτο καθ' ἓν ἕκαστον ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς
 ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ». Πάλιν αὐ-
 15 τοῖς τὰ τῶν ἔθνῶν διηγεῖται, οὐ κενοδοξῶν, μὴ γέ-
 νοιτο! ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ θέλων τὴν φιланθρωπίαν ἐν-
 δεῖξασθαι, καὶ πολλῆς αὐτοὺς ἐμπλῆσαι χαρᾶς. Ὅ-
 ρα γοῦν πῶς ἀκούσαντες καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν. Οὐκ
 ἐκεῖνον ἐπῆρον, οὐδὲ ἐθαύμαζον, ἀλλὰ «τὸν Θεὸν ἐ-
 20 δόξαζον»· οὕτω γὰρ διηγήσατο ὡς ἀνατιθέμενος
 αὐτῷ.

Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐδόξαζον τὸν Θεόν, εἰπόντες
 αὐτῷ· Θεωρεῖς, ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰου-
 δαίων τῶν πεπιστευκότων· καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ
 25 νόμου ὑπάρχουσι. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀ-
 ποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωϋσέως τοὺς κατὰ τὰ ἔ-
 θνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων μὴ περιτέμνειν αὐ-
 τοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν». Ὅρα
 καὶ αὐτοὶ μεθ' ὅσης ὑποστολῆς φασιν. Οὐχ ὡς ἐπί-
 30 σκοπος αὐθεντικῶς διαλέγεται, ἀλλ' αὐτὸν παραλαμ-

ΟΜΙΛΙΑ ΜΣΤ΄

(Πράξ. 21. 18 - 38)

«Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα πῆγε ὁ Παῦλος μαζί μέ μᾶς νά ἐπισκεφθεῖ τόν Ἰάκωβο, καί ἦρθαν καί ὅλοι οἱ πρεσβύτεροι. Ἀφοῦ τοὺς χαιρέτησε, τοὺς διηγήθηκε μέ λεπτομέρεια ὅλα ὅσα ἔκανε ὁ Θεός στοὺς ἐθνικοὺς μέ τὴ δική του ὑπηρεσία».

1. Αὐτός ἦταν ὁ ἀδελφός τοῦ Κυρίου καί ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ἄνδρας μέγας καί θαυμαστός. Πρὸς αὐτὸν πηγαίνει ὁ Παῦλος, ὅπως ἀκριβῶς καί πρὶν ἀπ' αὐτό καί στέλλεται πρὸς αὐτόν καί πῶς στέλλεται, ἄκου· «Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα», λέγει, «πῆγε ὁ Παῦλος μαζί μέ μᾶς νά ἐπισκεφθεῖ τόν Ἰάκωβο». Πρόσεχε τὴν ἔλλειψη ὑπερηφάνειας. «Καί ἦρθαν ὅλοι οἱ πρεσβύτεροι. Ἀφοῦ τοὺς χαιρέτησε, τοὺς διηγήθηκε ὅλα ὅσα ἔκανε ὁ Θεός στοὺς ἐθνικοὺς μέ τὴ δική του ὑπηρεσία». Πάλι διηγεῖται σ' αὐτοὺς τὰ ὅσα ἔκανε στοὺς ἐθνικοὺς, ὅχι ἀπὸ ματαιοδοξία, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! ἀλλὰ θέλοντας νά δείξει τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ καί νά τοὺς γεμίσει μέ μεγάλη χαρά. Πρόσεχε λοιπὸν πῶς, ὅταν τὰ ἄκουσαν αὐτά, δόξαζαν τὸ Θεό. Δὲν ἐπαινοῦσαν ἐκεῖνον, οὔτε τὸν θαύμαζαν, ἀλλὰ «Δόξαζαν τὸ Θεό»· διότι ἔτσι τὰ διηγήθηκε ὅλα, σὰν νά τὰ ἀπέδιδε στὸ Θεό.

«Αὐτοὶ ὅταν τὰ ἄκουσαν δόξαζαν τὸ Θεό, λέγοντας σ' αὐτόν· Βλέπεις, ἀδελφέ, πόσες χιλιάδες εἶναι οἱ Ἰουδαῖοι ποὺ ἔχουν πιστέψει, καί ὅλοι εἶναι ζηλωτὲς τοῦ νόμου. Πληροφορήθηκαν ὅμως γιὰ σένα, ὅτι διδάσκεις στοὺς Ἰουδαίους, ποὺ ζοῦν μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων, ἀποστασία ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, λέγοντας σ' αὐτοὺς νά μὴ περιτέμνουν τὰ τέκνα τους, οὔτε νά τηροῦν τὰ ἔθιμα». Πρόσεχε καί αὐτοὶ μέ πόση συστολή ὁμιλοῦν. Δὲν ὁμιλεῖ σὰν ἐπίσκοπος μέ τρόπο αὐθεντικό, ἀλλὰ παίρνουν καί αὐτόν συμ-

βάνουσι κοινωνὸν τῆς γνώμης ὥσπερ ἄν, εἰ εὐθέως
 καὶ ἀπὸ προοιμίων ἀπολογούμενοι ὅτι 'οὐκ ἐβουλόμε-
 θα'. 'Ορᾷς τοῦ πράγματος τὴν ἀνάγκην, «θεωρεῖς πό-
 5 σαι», φησί, μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευ-
 σαμεν', ἀλλ' «εἰσί». «Καὶ οὗτοι», φησί, «πάντες ζη-
 λωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι». Δύο αἰτίαι, καὶ τὸ πλη-
 θος καὶ ἡ γνώμη οὔτε γάρ, εἰ ὀλίγοι ἦσαν, καταφρο-
 νῆσαι ἐχρῆν, οὔτε εἰ πολλοί, καὶ μὴ πάντες τοῦ νόμου
 10 ἀντεείχοντο, περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι. Εἶτα καὶ τρίτη
 αἰτία. «Καὶ αὐτοὶ πάντες κατηχήθησαν», φησί, «πε-
 ρὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωϋσέως τοὺς
 κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων μὴ περιτέ-
 μνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν».
 15 Οὐκ εἶπον, 'Ἦκουσαν', ἀλλὰ «κατηχήθησαν», του-
 τέστιν, ἐδιδάχθησαν καὶ ἐπίστευσαν «ὅτι ἀποστασί-
 αν ἀπὸ Μωϋσέως διδάσκεις, λέγων μὴ περιτέμνειν
 αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν». Τοῦ-
 το εἰπὼν, ἐπήγαγε· «Τίς οὖν ἐστι; Πάντως δεῖ πλη-
 20 θος συνελθεῖν· ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας. Τοῦτο
 οὖν ποιήσον, ὃ σοι λέγομεν». Ὡς συμβουλεύοντες
 ταῦτα λέγουσιν, οὐχ ὥς ἐπιτάττοντες.

«Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες, εὐχὴν ἔχοντες ἐφ'
 ἑαυτῶν. Τούτους παραλαβὼν, ἀγνίσθητι σὺν αὐτοῖς,
 25 καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρῆσωνται τὴν κε-
 φαλήν, καὶ γνῶσι πάντες ὅτι ὢν κατήχηνται περὶ
 σοῦ οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς φυλάσσω·
 τὸν νόμον». Ἔργω τὴν ἀπολογίαν ποιῆσαι αὐτῷ συμ-
 βουλεύουσιν, οὐ λόγῳ. «Ἰνα ξυρῆσωνται», φησί.
 30 «καὶ γνῶσι πάντες ὅτι ὢν κατήχηνται περὶ σοῦ οὐ-
 δέν ἐστιν». Οὐκ εἶπον ὅτι 'διδάσκεις' ἀλλὰ «κατήχην-
 ται», πάλιν τὸ 'ἐδιδάχθησαν' διὰ τούτου δηλοῦντες,
 καὶ ὅτι «στοιχεῖς», τουτέστιν, 'ἐκ περιουσίας καὶ αὐ-

μέτοχο τῆς γνώμης τους, ὅπως δηλαδή θὰ μπορούσαν νὰ ποῦν, ἐὰν ἀπολογοῦνταν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς 'δὲν θέλαμε'. Βλέπεις τὴν ἀνάγκη τοῦ πράγματος· διότι λέγουν «Βλέπεις πόσες χιλιάδες ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ἔχουν πιστέψει». Καὶ δὲν εἶπαν, 'Πόσες χιλιάδες κατηχήσαμε', ἀλλὰ πόσες χιλιάδες «ὑπάρχουν». Καὶ ὅλοι αὐτοί, λέγει, «εἶναι ζηλωτὲς τοῦ νόμου». Δύο αἰτίες ἀναφέρονται, καὶ τὸ πλῆθος καὶ ἡ γνώμη· διότι οὔτε, ἐὰν ἦταν λίγοι, ἔπρεπε νὰ τοὺς περιφρονήσετε, οὔτε ἐὰν ἦταν πολλοὶ καὶ δὲν ἦταν ὅλοι προσηλωμένοι στὸ νόμο, νὰ τοὺς περιβάλλατε μὲ τόση φροντίδα. Στὴ συνέχεια ἀναφέρεται καὶ τρίτη αἰτία. «Καὶ ὅλοι αὐτοί», λέγει, «πληροφορήθηκαν γιὰ σένα, ὅτι διδάσκεις σ' ὅλους τοὺς Ἰουδαίους, ποὺ ζοῦν μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν, ἀποστασία ἀπὸ τὸ Μωϋσῆ, λέγοντας σ' αὐτοὺς νὰ μὴ περιτέμνουν τὰ τέκνα τους, οὔτε νὰ τηροῦν τὰ ἔθιμα». Δὲν εἶπαν, 'ἄκουσαν', ἀλλὰ «κατηχήθηκαν», δηλαδή, διδάχθηκαν καὶ πίστεψαν «ὅτι διδάσκεις ἀποστασία ἀπὸ τὸ Μωϋσῆ, λέγοντας σ' αὐτοὺς νὰ μὴ περιτέμνουν τὰ τέκνα τους, οὔτε νὰ τηροῦν τὰ ἔθιμα». Ἀφοῦ εἶπε αὐτό, πρόσθεσε· «Τί συμβαίνει λοιπόν; Ὅπως δὴποτε θὰ μαζευθεῖ πλῆθος, διότι θ' ἀκούσουν ὅτι ἦρθες. Κάνε λοιπόν αὐτό ποὺ σοῦ λέμε». Αὐτὰ τὰ λένε μὲ τὴν πρόθεση νὰ συμβουλέψουν καὶ ὄχι σὰν προσταγή.

«Ἐχομε τέσσερις ἄνδρες, ποὺ ἔχουν κάνει τάξιμο γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Πάρε λοιπόν αὐτούς, κάνε μαζί τους τοὺς προβλεπόμενους ἀπὸ τὸ νόμο καθαρισμοὺς καὶ πληρώσε τὰ ἔξοδα δαπάνης ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὸ ξύρισμα τῆς κεφαλῆς τους, καὶ ἔτσι ὅλοι θὰ μάθουν, ὅτι τίποτε ἀπὸ τὰ ὅσα ἔχουν πληροφορηθεῖ δὲν εἶναι ἀληθές, ἀλλ' ὅτι καὶ σὺ ἐξακολουθεῖς νὰ φυλάσσεις τὸ νόμο». Ἐμπρακτα τὸν συμβουλεύουν ν' ἀπολογηθεῖ καὶ ὄχι μὲ λόγια. «Γιὰ νὰ ξυρίσουν», λέγει, «τὸ κεφάλι τους καὶ νὰ μάθουν ἔτσι ὅλοι, ὅτι τίποτε ἀπὸ ὅσα ἔχουν πληροφορηθεῖ γιὰ σένα δὲν εἶναι ἀληθινά». Δὲν εἶπαν ὅτι 'διδάσκεις', ἀλλ' ὅτι «ἔχουν κατηχηθεῖ», δηλώνοντας καὶ πάλι μὲ αὐτό τὸ 'διδάχθηκαν', καὶ ὅτι «στοιχεῖς», δηλαδή 'καὶ ὁ ἴδιος τὸ

τοὺς φυλάττεις· οὐ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἦν τὸ σπουδαζόμενον, εἰ μὴ ἑτέρους διδάσκει, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς τηρεῖ.

Τί οὖν, ἂν τὰ ἔθνη μάθωσιν, οὐ σκανδαλισθήσονται; φησί. Πῶς; ὅπου καὶ ἡμεῖς οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι ἐπέμψαμεν πρὸς αὐτούς. «Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἔθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν, κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτούς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τὸ εἰδωλόθυτον, καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὸ πνικτόν, καὶ πορνείαν». Ἐνταῦθα ἐντρεπτικῶς. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ὡσπερ ἡμεῖς ἐκείνοις ἐπετάξαμεν, καίτοι γε Ἰουδαίοις κηρύττοντες, οὕτω καὶ σύ, καίτοι ἔθνεσι κηρύττων, σύμπραξον ἡμῖν. Ὁρα τὸν Παῦλον, οὐ λέγει, Ἐκὼς μὴν δύναμαι Τιμόθεον παραγαγεῖν, ὃν περιέτεμον, καὶ μὴν δύναμαι πείσαι τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἐπείσθη αὐτοῖς, καὶ πάντα ἐποίησε· καὶ γὰρ οὕτω συνέφερεν· οὐ γὰρ ἦν ἴσον εἰς ἀπολογία καταστῆναι, καί, οὐδενὸς εἰδότος, ποιῆσαι ταῦτα. Ἀνύποπτον ἦν τὸ καὶ δαπανᾶσθαι. «Τότε παραλαβὼν ὁ Παῦλος τοὺς ἄνδρας, καὶ τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἀγνισθεῖς εἰσῆει εἰς τὸ ἱερόν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀγνισμοῦ, ἕως οὗ προσηνέχθη ὑπὲρ ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν ἢ προσφορά». «Διαγγέλλων», τουτέστι, ἑκαταγγέλλων· ὥστε αὐτὸς ἦν ὁ δῆλον ἐαυτὸν ποιῶν.

2. «Ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι». Ὁρα πῶς μάλιστα δὴ αὐτοῖς ἐγχρονίζει. «Οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, κράζοντες· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, βοηθεῖτε· οὗτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ διδύσκων· ἔτι τε καὶ Ἕλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερόν,

τηρεῖς περισσότερο ἀπὸ τὸν καθένα· διότι βέβαια δὲν ἐνδιαφέρονταν μόνο γι' αὐτό, ἐὰν δηλαδή δὲν διδάσκει ἄλλους, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ ἴδιος τὸ τηρεῖ.

Τί λοιπόν, ἂν τὸ μάθουν, λέγει, οἱ ἐθνικοὶ δὲν θὰ σκανδαλισθοῦν; Πῶς θὰ σκανδαλισθοῦν; διότι καὶ ἐμεῖς οἱ δάσκαλοι τῶν Ἰουδαίων στείλαμε ἐπιστολὴ πρὸς αὐτοὺς σχετικὴ μὲ τὸ θέμα αὐτό. «Ὡς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ποὺ ἔχουν πιστέψει τοὺς γνωστοποιήσαμε μὲ ἐπιστολὴ τὴν ἀπόφασή μας νὰ μὴ τηροῦν τίποτε ἀπ' αὐτὰ, παρὰ μόνο ν' ἀπέχουν ἀπὸ τὰ εἰδωλόθυτα, ἀπὸ τὸ αἷμα, τὰ πνικτὰ, καὶ τὴν πορνεία». Ἐδῶ τὰ λένε αὐτὰ σὰν προτροπή. Αὐτὸ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· "Ὅπως ἀκριβῶς ἐμεῖς δώσαμε παραγγελία σ' ἐκείνους, ἂν καὶ βέβαια κηρύττομε στοὺς Ἰουδαίους, ἔτσι καὶ σύ, ἂν καὶ κηρύττεις στοὺς ἐθνικοὺς, συνεργάσου μ' ἐμᾶς. Πρόσεχε τὸν Παῦλο, δὲν λέγει, Ἐκαὶ βέβαια μπορῶ νὰ σᾶς παρουσιάσω τὸν Τιμόθεο, ποὺ τὸν περιέτεμα, καὶ βέβαια μπορῶ νὰ σᾶς πείσω μὲ τὸ λόγο', ἀλλὰ πείσθηκε σ' αὐτοὺς καὶ ὅλα τὰ ἔκανε· καθόσον ἔτσι συνέφερε· διότι δὲν ἦταν τὸ ἴδιο νὰ θελήσει ν' ἀπολογηθεῖ, καὶ νὰ κάνει αὐτὰ, ἐνῶ κανένας δὲν γνώριζε. Χωρὶς ὑποψία ἦταν καὶ τὸ νὰ ὑποβληθεῖ στὴ δαπάνη τοῦ ξυρίσματος. «Τότε ὁ Παῦλος πῆρε τοὺς ἄνδρες καὶ τὴν ἐπόμενην ἡμέρα ἔκανε μαζί τους τὴν πράξη τοῦ καθαρισμοῦ καὶ μπῆκε στὸ ναό, ἀναγγέλλοντας τὴ συμπλήρωση τῶν ἡμερῶν τοῦ καθαρισμοῦ, καὶ ἔτσι προσφέρθηκε θυσία γιὰ τὸν καθένα ἀπ' αὐτοὺς». «Διαγγέλλοντας» λέγει, δηλαδή ἄναγγέλλοντας· ὥστε αὐτὸς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ φανέρωσε τὸν ἑαυτό του.

2. «Ἐνῶ συμπληρώνονταν οἱ ἑπτὰ ἡμέρες». Πρόσεχε πῶς παρατείνει πάρα πολὺ τὸ χρόνο διαμονῆς του ἐκεῖ. «Οἱ Ἰουδαῖοι ποὺ ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀσία, τὸν εἶδαν στὸ ναό, καί, ἀφοῦ ξεσήκωσαν τὸ λαό, τὸν συνέλαβαν, φωνάζοντας· "Ἄνδρες Ἰσραηλίτες, βοηθάτε· αὐτὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ παντοῦ διδάσκει ὅλους κατὰ τοῦ λαοῦ, τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ἀκόμη καὶ Ἕλληνες ὁδήγησαν μέσα στὸ ναό, βεβηλώνοντας ἔτσι τὸν ἅγιον αὐτὸν τόπον».

καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον τοῦτον» Ὁρα τὸ ἦθος αὐτῶν πανταχοῦ ταραχῶδες, καὶ ἀπλῶς βοώντων ἐν τῷ μέσῳ. «Ἦσαν γὰρ ἑωρακότες Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον ὅτι
5 εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος. Ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου, εἶλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ· καὶ εὐθέως ἐκλείσθησαν αἱ θύραι».

«Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, βοηθεῖτε», φησὶν, «οὗτός
10 ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου τούτου». Ἄ μάλιστα αὐτοὺς ἐθορύβει, ὁ ναὸς καὶ ὁ νόμος, ταῦτα προφέρουσιν ἐκεῖνοι. Καὶ οὐδὲν ἐνεκάλεσε τοῖς Ἀποστόλοις ὁ Παῦλος, καίτοι παθὼν τοσαῦτα, ὅτι αὐτοὶ αἴτιοι τούτων γεγόνασιν
15 αὐτῷ· οὕτως ἦν μεγαλόψυχος. «Καὶ εἶλκον αὐτόν», φησὶν, «ἔξω τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἐκλείσθησαν αἱ θύραι»· ἐβούλοντο γὰρ αὐτὸν ἀνελεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἔξω εἶλκον, ὥστε μετὰ πλείονος ἀδείας τοῦτο ποιῆσαι. «Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ
20 τῆς σπείρας ὅτι ὅλη συγκέχυται Ἱερουσαλήμ· ὃς ἐξαυτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δέ, ἰδόντες τὸν χιλιάρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον. Τότε, ἐγγίσας ὁ χιλιάρχος, ἐπελάβετο
25 αὐτοῦ καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἀλύσεσι δυσί· καὶ ἐπυνθάνετο τίς ἂν εἴη καὶ τί ἐστὶ πεποιηκώς. Ἄλλοι δὲ ἄλλα ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ». Καὶ τίνος ἔνεκεν, μέλλων αὐτὸν ἐξετάζειν, «ἐκέλευσε δεθῆναι ἀλύσεσι δυσί»; Παραμυθούμενος τὸν θυμὸν τοῦ δήμου.

30 «Μὴ δυνάμενος δὲ γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυβον, ἐκέλευσεν ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν. Ὅτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμούς, συνέβη βαστάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου· ἠκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, κράζον· Αἶρε αὐτόν», Τί ἐστὶν, «Αἶρε αὐτόν»; Ἔθος ἦν
35

Πρόσεχε πού παντοῦ ἡ συμπεριφορὰ τους εἶναι γεμάτη ἀπὸ ταραχές καὶ στὰ καλὰ καθούμενα φωνάζουν στὸ μέσο τῆς πόλεως. «Διότι εἶχαν δεῖ προηγουμένως τὸν Τρόφιμο τὸν Ἐφέσιο στήν πόλη μαζί του, τὸν ὁποῖο ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Παῦλος ἔφερε στὸ ναό. Ξεσηκώθηκε ὅλη ἡ πόλη καὶ συγκεντρώθηκε μεγάλο πλῆθος λαοῦ, καί, ἀφοῦ ἔπιασαν τὸν Παῦλο, τὸν ἔσυραν ἔξω ἀπὸ τὸ ναό, καὶ ἀμέσως ἔκλεισαν τὶς πόρτες».

«Ἄνδρες Ἰσραηλίτες, βοηθᾶτε», λέγει· «αὐτός εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού διδάσκει ἐναντίον τοῦ λαοῦ, τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ». Ἐκεῖνα πού πρὸ πάντων τοὺς θορυβοῦσαν, δηλαδή ὁ ναός καὶ ὁ νόμος, αὐτὰ προβάλλουν ἐκεῖνοι. Καὶ γιὰ τίποτε δὲν κατηγόρησε τοὺς Ἀποστόλους ὁ Παῦλος, ἂν καὶ ἔπαθε τόσα πολλά, ὅτι δηλαδή αὐτοὶ ἔγιναν αἰτία γιὰ νὰ πάθει αὐτός ὅλα αὐτά· τόσο μεγαλόψυχος ἦταν. «Καὶ ἔσυραν αὐτόν», λέγει, ἔξω ἀπὸ τὸ ναό, καὶ ἔκλεισαν τὶς πόρτες»· διότι ἤθελαν νὰ τὸν φονεύσουν, καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἔσυραν ἔξω, ὥστε νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ μὲ μεγαλύτερη ἀσφάλεια. «Καὶ ἐνῶ ζητοῦσαν νὰ τὸν φονεύσουν ἔφθασε ἡ εἶδηση στὸν χιλιάρχο τῆς φρουρᾶς ὅτι ὅλη ἡ Ἱερουσαλήμ εἶναι ἀναστατωμένη, καὶ αὐτός, ἀφοῦ πῆρε ἀμέσως στρατιῶτες καὶ ἐκατόνταρχους, ἔτρεξε πρὸς αὐτούς. Ἐκεῖνοι μόλις εἶδαν τὸν χιλιάρχο καὶ τοὺς στρατιῶτες, σταμάτησαν νὰ χτυποῦν τὸν Παῦλο. Τότε, ἀφοῦ τὸν πλησίασε ὁ χιλιάρχος, τὸν ἔπιασε καὶ διέταξε νὰ δεθεῖ μὲ δύο ἀλυσίδες, καὶ τὸν ρωτοῦσε γιὰ νὰ μάθει ποιὸς ἦταν καὶ τί ἦταν αὐτὸ πού ἔκανε. Ἄλλοι ἀπὸ τὸ πλῆθος ἔλεγαν αὐτὸ καὶ ἄλλοι ἄλλο». Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο, ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ τὸν ἀνακρίνει, «διέταξε νὰ δεθεῖ μὲ δύο ἀλυσίδες»; Γιὰ ν' ἀνακουφίσει τὸ θυμὸ τοῦ πλῆθους.

«Μὴ μπορώντας δὲ νὰ μάθει τὴν ἀλήθεια ἐξ αἰτίας τοῦ θορύβου, διέταξε νὰ ὀδηγηθεῖ στὸν στρατώνα. Ὄταν ἔφθασε ὁ Παῦλος στὰ σκαλιά, χρειάσθηκε νὰ κρατηθεῖ ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες ἐξ αἰτίας τῆς βίας τοῦ πλῆθους· διότι ἀκολουθοῦσε τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, φωνάζοντας δυνατὰ· «Αἶρε αὐτόν». Τί σημαίνει, «Αἶρε αὐτόν»; Ὑπῆρχε

Ἰουδαίοις καθ' ὧν ἂν ἀπεφαίνοντο τοῦτο λέγειν, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ αὐτὸ φαίνονται ποιοῦντες, καὶ λέγοντες· «Ἄρον αὐτόν»· τουτέστιν, Ἐκ τῶν ζώντων ποιήσον ἀφανῆ. Τινὲς δέ, ὁ παρ' ἡμῖν, λέ-
 5 γουσι, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν συνήθειαν, Ἐν τοῖς σί-
 γνυσι αὐτὸν ἔμβαλε', τοῦτο εἶναι τὸ «αἶρε αὐτόν».

«Μέλλων δὲ εἰς τὴν παρεμβολὴν εἰσάγεσθαι ὁ Παῦλος λέγει τῷ χιλιάρχῳ· Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι πρὸς σέ;». Ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς φερόμενος, ἀξιοῖ
 10 πρὸς τὸν χιλιάρχον εἰπεῖν τι. Καὶ ὅρα πῶς ἐπιεικῶς·
 «Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι πρὸς σέ;», φησὶν. «Ὁ δὲ ἔ-
 φη· Ἑλληνιστὶ γινώσκεις; Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύ-
 πτιος, ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ
 15 ἔξαγαγὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἄν-
 δρας τῶν σικαρίων;». Οὗτος ὁ Αἰγύπτιος ἄνθρωπός
 τις νεωτεροποιὸς γέγονε καὶ στασιαστής. Πρὸς δὴ
 τοῦτο ἀπολογεῖται ὁ Παῦλος, καὶ δι' ὧν εἶπεν ἀπά-
 γει τῆς ὑποψίας αὐτόν. Ἰδωμεν δὲ ἄνωθεν τὰ ἀνε-
 γνωσμένα.

20 «Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες», φησί, «τέσσαρες, εὐχὴν ἔ-
 χοντες ἐφ' ἑαυτῶν· τούτους παραλαβὼν, ἀγνίσθητι
 σὺν αὐτοῖς». Πρὸς δὴ τοῦτο οὐκ ἀντιπίπτει ὁ Παῦ-
 λος, ἀλλὰ πείθεται. Ὅθεν δῆλον ὅτι οὐ προηγουμέ-
 νως ἔδει τοῦτο ποιεῖν (διὸ καὶ πείθουσιν αὐτόν), ἀλλ'
 25 ὅτι οἰκονομία τὸ πρᾶγμα καὶ συγκατάβασις ἦν. Οὐκ
 ἄρα ἐγκοπὴ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἦν, ὅπου γε καὶ
 αὐτοὶ ἐνομοθέτουν ἐκείνοις τὰ τοιαῦτα. Τοῦτο τοίνυν
 οἰκονομῶν καὶ αὐτός, Πέτρῳ ἐγκαλεῖ ὕστερον καὶ
 οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ ποιεῖ· ὅπερ γὰρ ἐνταῦθα ἐποίησεν
 30 αὐτός, τοῦτο Πέτρος ἐκεῖ, σιγῶν καὶ ἰστών αὐτοῦ
 τὸ δόγμα. Καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι ὁ χρὴ τοὺς κατὰ τὰ ἔ-
 θνη διδάσκειν, οὐδὲ ἄρκει τὸ μὴ κηρῦξαι ἐκεῖ, ἀλ-
 λά δει καὶ πλεῖόν τι ποιῆσαι, ἵνα πεισθῶσιν ἐκεῖνοι

1. Ἰω. 19, 15

2. Ἰωσήπου. Ἰουδ. Πολιτεία 2. 13. 5 καὶ Ἀρχαιολ. 20. 8 6

3. Γαλ. 2. 11 - 14

συνήθεια στοὺς Ἰουδαίους νὰ τὸ λένε αὐτὸ γιὰ ἐκείνους ποὺ ἀποφάσιζαν κάτι ἐναντίον τους, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Χριστοῦ φαίνονται νὰ κάνουν τὸ ἴδιο καὶ νὰ λένε, «Ἰσχυρὸν αὐτόν»¹. δηλαδή, Ἐξαφάνισέ τον ἀπὸ τοὺς ζωντανούς. Ἐκεῖνο δηλαδή ποὺ σήμερα λένε μερικοὶ ἀπὸ μᾶς κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ συνήθεια. Ῥίξε τον μέσα στὰ σίγνα, αὐτὸ σημαίνει τὸ «αἶρε αὐτόν».

«Ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ ὁδηγηθεῖ ὁ Παῦλος στὸ στρατώννα, εἶπε στὸν χιλιάρχο· Ἐπιτρέπεται νὰ σοῦ πῶ κάτι;». Ἀνεβαίνοντας τὰ σκαλοπάτια, ζητεῖ ἀπὸ τὸν χιλιάρχο νὰ τοῦ πεῖ κάτι. Καὶ πρόσεχε μὲ πόση ἡπιότητα τὸ λέγει «Ἐπιτρέπεται», λέγει, «νὰ σοῦ πῶ κάτι;». «Καὶ ἐκεῖνος εἶπε· Γνωρίζεις ἐλληνικά; Δὲν εἶσαι σὺ λοιπὸν ὁ Αἰγύπτιος, ποὺ ἐπαναστάτησε πρὶν ἀπὸ λίγες ἡμέρες καὶ ὁδήγησε στὴν ἔρημο τέσσερις χιλιάδες τρομοκράτες;». Αὐτὸς ὁ Αἰγύπτιος ἦταν κάποιος νεωτεριστὴς καὶ στασιαστῆς². Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἀπολογεῖται ὁ Παῦλος καὶ μὲ ἐκεῖνα ποὺ εἶπε ἀπαλλάσσει αὐτόν ἀπὸ τὴν ὑποψία. Ἀλλὰ ὥς ἐξετάσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα ἔχουν ἀναγνωσθεῖ.

«Ἐχομε», λέγει, «τέσσερις ἄνδρες, ποὺ ἔχουν κάνει τάμα γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Πάρε τους μαζί σου καὶ κάνε τὸν τυπικὸ καθαρισμό μαζί τους». Ὁ Παῦλος δὲν προβάλλει ἀντίρρηση σ' αὐτό, ἀλλ' ὑπακούει. Ἐπομένως γίνεται φανερό ὅτι προηγουμένως δὲν χρειαζόταν νὰ τὸ κάνει αὐτὸ (γι' αὐτὸ καὶ πείθουν αὐτόν), ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἔγινε κατὰ θεία παραχώρηση καὶ συγκατάβαση. Ἐπομένως αὐτὸ δὲν ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο γιὰ τὸ κήρυγμα, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ καὶ οἱ ἴδιοι νομοθετοῦσαν γιὰ ἐκείνους παρόμοια πράγματα. Αὐτὸ λοιπὸν κάμνοντας καὶ αὐτὸς κατ' οἰκονομία, κατηγορεῖ ἀργότερα τὸν Πέτρο³ καὶ αὐτὸ δὲν τὸ κάνει ἄσκοπα· διότι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἔκανε αὐτὸς ἐδῶ, αὐτὸ ἔκανε καὶ ὁ Πέτρος ἐκεῖ, σιωπώντας καὶ σταματώντας τὴ διδασκαλία του. Καὶ δὲν εἶπαν ὅτι ἔδεν πρέπει νὰ διδάσκεις στοὺς Ἰουδαίους ποὺ ζοῦν μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν, οὔτε ὅτι ἀρκεῖ τὸ νὰ μὴ κηρύξεις ἐκεῖ, ἀλλὰ ὅτι ἔπρεπε καὶ κάτι περισσότερο νὰ κάνεις.

ὅτι φυλάττεεις τὸν νόμον· συγκατάβασις τὸ πρᾶγμα ἐ-
 στι, μηδὲν φοβηθῆς'. Καὶ ὅρα, οὐ πρότερον πείθου-
 σιν αὐτόν, ἕως τοῦ εἰπεῖν τὴν οἰκονομίαν πρῶτον καὶ
 τὸ κέρδος. Καὶ τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ τοῦτο ποιεῖν,
 5 φορητόν. Ποίησον τοίνυν τοῦτο ἐνταῦθα, ἵνα ἐξῇ σοι
 ἔξω ποιεῖν ἐκεῖνο.

«Τότε παραλαβὼν», φησὶν, «ὁ Παῦλος τοὺς ἄν-
 δρας τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ». Οὐκ ἀνεβάλετο, ἀλλ' ἔργῳ
 δεικνὺς τὴν πειθῶ, παραλαμβάνει μεθ' ὧν ἔμελλεν
 10 ἀγνίζεσθαι. Τοιοῦτόν τί ἐστὶ θερμόν ἢ οἰκονομία. Καὶ
 πῶς, φησὶν, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι εἶδον αὐτόν
 ἐν τῷ ἱερῷ; Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἡμέρας τινὰς ἐκεῖ δια-
 τρίβειν. Ὅρα δὲ πῶς καὶ οἰκονομία τὸ γεγόμενον
 ἦν· μετὰ γὰρ τὸ πεισθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, τότε ἐπι-
 15 τίθενται· Εἰκότως, ἵνα μὴ καὶ ἐκεῖνοι συνεπιθῶνται.
 «Βοηθεῖτε», φησὶν, «ἄνδρες Ἰσραηλῖται». Ὡς τι-
 νος δυσθηράτου καὶ δυσχειρώτου ταῖς ἐκείνων ἐμ-
 πεσόντος χερσί, «βοηθεῖτε», λέγουσι. «Πάντας παν-
 ταχοῦ οὗτός ἐστιν ὁ διδάσκων». Οὐκ ἐνταῦθα μόνον,
 20 φησὶν, ἀλλὰ «πανταχοῦ».

Εἶτα καὶ ἡ κατηγορία μείζων ἀπὸ τῶν παρόντων.
 «Ἔτι δέ», φησί, «καὶ κεκοίνωκε τὸ ἱερόν, ἄνδρας
 Ἑλληνας εἰσαγαγών». Καὶ μὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ
 ἀνέβησαν προσκυνήσοντες, ἀλλὰ τοὺς οὐκ ἂν ἐλο-
 25 μένους προσκυνῆσαι οὗτοι λέγουσι. «Καὶ ἐπιλαβόμε-
 νοι τοῦ Παύλου», φησὶν, «εἶλκον αὐτόν ἔξω». Σκό-
 πει ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐκβάλλουσιν αὐτόν· οὐκέτι γὰρ
 οὐδὲ δικαστηρίων, διὸ καὶ ἔτυπτον αὐτόν· οὕτω διὰ
 πάντων φαίνονται θρασεῖς ὄντες καὶ ἰταμοί. Ὁ δὲ
 30 τότε μὲν οὐκ ἀπελογήσατο, ὕστερον δέ. Εἰκότως· τό-
 τε γὰρ οὐδ' ἂν ἤκουσαν. Καὶ τί δήποτε ἔκραζον, «Αἴ-
 ρε αὐτόν;». Ἐφοβοῦντο μὴ διαφύγῃ. Ἀλλ' ὅρα μεθ'
 ὅσης ὑποστολῆς διαλέγεται ὁ Παῦλος τῷ χιλιάρχῳ.

για να πεισθοῦν ἐκεῖνοι ὅτι τηρεῖς τὸ νόμο· συγκατάβαση ἀποτελεῖ τὸ πράγμα καὶ μὴ φοβηθεῖς καθόλου. Καὶ πρόσεχε, δὲν τὸν πείθουν προηγουμένως, προτοῦ τοῦ ποῦν ὅτι αὐτὸ γίνεται κατ' οἰκονομία καθὼς καὶ τὸ κέρδος ἀπ' αὐτὸ τὸ πράγμα. Καὶ ἦταν ἀνεκτὸ τὸ νὰ τὸ κάμνει αὐτὸ στὰ Ἱεροσόλυμα. Κάνε λοιπὸν αὐτὸ ἐδῶ, γιὰ νὰ μπορεῖς ἐκεῖνο νὰ τὸ κάμνεις ἔξω.

«Τότε πῆρε», λέγει, «ὁ Παῦλος τὴν ἐπόμενην ἡμέρα τοὺς ἄνδρες». Δὲν ἀνέβαλε, ἀλλ' ἔμπρακτα δείχνοντας τὴν ὑπακοή, παίρνει μαζί του ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους ἐπρόκειτο νὰ κάνει τὸν τυπικὸ καθαρισμό. Τέτοια θερμότητα δημιουργεῖ μέσα στὸν ἄνθρωπο ἡ οἰκονομία τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς, λέγει, τὸν εἶδαν στὸ ἱερὸ οἱ Ἰουδαῖοι ποὺ ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀσία; Φυσικὸ ἦταν αὐτοὶ νὰ διέμεναν ἐκεῖ γιὰ μερικὲς ἡμέρες. Πρόσεχε ὅμως πῶς γίνεται μὲ θεία παραχώρηση αὐτὸ ποὺ ἔγινε· διότι ἀφοῦ πείσθηκαν οἱ Ἰουδαῖοι, τότε κάμνουν τὴν ἐπίθεσιν· καὶ ἦταν φυσικὸ αὐτό, γιὰ νὰ μὴ ἐπιτεθοῦν καὶ ἐκεῖνοι. «Βοηθᾶτε», λέγει, «ἄνδρες Ἰσραηλίτες». Σὰν νὰ ἔπρεπε στὰ χέρια τους κάποιος ποὺ δύσκολα συλλαμβάνεται καὶ δύσκολα ὑποτάσσεται, φωνάζουν «βοηθᾶτε». «Αὐτὸς εἶναι ποὺ παντοῦ διδάσκει». "Ὁχι μόνο ἐδῶ, λέγει, ἀλλὰ «παντοῦ».

"Ἐπειτα καὶ ἡ κατηγορία εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὰ παρόντα. «Ἀκόμη», λέγει, «βεβήλωσε τὸ ναό, βάζοντας μέσα σ' αὐτὸν ἄνδρες Ἕλληνες». Καὶ βέβαια καὶ στίς ἡμέρες τοῦ Χριστοῦ ἀνέβηκαν νὰ προσκυνήσουν, ἀλλ' αὐτοὶ ἐννοοῦν ἐκείνους ποὺ δὲν θὰ δέχονταν νὰ προσκυνήσουν. «Καὶ ἀφοῦ ἔπιασαν τὸν Παῦλο», λέγει, «τὸν ἔσυραν ἔξω ἀπὸ τὸ ναό». Πρόσεχε· τὸν βγάζουν ἔξω ἀπὸ τὸ ναό· διότι δὲν χρειάζονταν νόμους οὔτε δικαστήρια, γι' αὐτὸ καὶ τὸν χτυποῦσαν· τόσο πολὺ μὲ ὅλα ποὺ κάνουν φαίνονται νὰ εἶναι θρασεῖς καὶ ἀδιάντροποι. Αὐτὸς δὲν ἀπολογήθηκε τότε, ἀλλ' ἀργότερα. Καὶ πολὺ σωστὰ διότι τότε δὲν θὰ τὸν ἄκουαν. Καὶ γιατί τέλος πάντων κραύγαζαν, «Ἐξαφάνισε αὐτόν»; Φοβοῦνταν μήπως διαφύγει. Ἀλλὰ πρόσεχε μὲ πόση ταπείνωση ὁμιλεῖ ὁ Παῦλος πρὸς

Τί γάρ φησιν; «Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν τι πρὸς σέ; .
Τοσοῦτον ἦν ταπεινός, ὅτι καὶ μετριάζειν ἤδει παν-
ταχοῦ.

«Οὐκ ἄρα σὺ εἶ», φησὶν, «ὁ Αἰγύπτιος;». Ὅρα
5 κακουργίαν διαβόλου. Ἀπατεῶν ἦν ἐκεῖνος καὶ γό-
ης ὁ Αἰγύπτιος, καὶ προσεδόκησε συσκιάζειν διὰ τού-
του καὶ κοινωνοῦς ποιεῖν τῶν ἐκείνῳ προσηκόντων
ἐγκλημάτων καὶ τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς Ἀποστόλους,
ἀλλ' οὐδὲν ἴσχυσεν, ἀλλ' ὁμῶς ἔτι λαμπροτέρα γέγο-
10 νεν ἡ ἀλήθεια, οὐδὲν παραβλαβεῖσα τοῖς τοῦ διαβό-
λου μηχανήμασιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον λάμπασα· εἰ μὲν
γάρ μὴ ἦσαν γόητες, εἴτα οὗτοι ἐκράτουν, τάχα ἄν-
τις ἐπελάβετο, ὅτε δὲ καὶ ἐκεῖνοι ἐφάνησαν, οὗτοι
κρατοῦσι, τοῦτό ἐστι τὸ θαυμαστόν. Διὸ καὶ φανῆναι
15 οὐ κωλύονται, ἵνα καὶ οὕτω μᾶλλον λάμπωσιν· ὥσ-
περ οὗτος καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· «Ἵνα οἱ δόκιμοι φανε-
ροὶ γένωνται». Τοιοῦτό τι ἦν, ὃ καὶ Γαμαλιῆλος ἔ-
λεγεν, ὅτι «πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θεοδᾶς».
Τοὺς δὲ σικαρίους οἱ μὲν γένος τι ληστῶν φασιν αὐ-
20 τοὺς εἶναι (οὕτω καλουμένους ἀφ' ὧν ἐπεφέροντο
ξιφῶν, σικῶν λεγομένων παρὰ Ῥωμαίοις), οἱ δὲ τῆς
μῆδος αἰρέσεως τῆς παρ' Ἑβραίοις· τρεῖς γάρ εἰσι
παρ' αὐτοῖς αἰρέσεις αἱ γενικαί, Φαρισαῖοι, Σαδδου-
καῖοι, καὶ Ἑσσηνοί, οἱ καὶ Ὅσιοι λέγονται (τοῦτο
25 γάρ ἐστι τὸ Ἑσσηνοὶ ὄνομα) διὰ τὸ τοῦ βίου σεμνόν·
οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ Σικάριοι διὰ τὸ εἶναι ζηλωταί.

Μὴ τοίνυν ἀλγῶμεν ὅτι αἰρέσεις εἰσὶν, ὅπου καὶ
ψευδόχριστοι καὶ τῷ Χριστῷ ἐπιθέσθαι ἠθέλησαν
καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ τοῦτο, ὥστε συσκιάσαι.
30 Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια λάμπει καὶ διάδηλός ἐστι πανταχοῦ.
Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν γέγονε· γεγόνاسι ψευ-
δοπροφῆται, καὶ ἀπὸ συγκρίσεως μᾶλλον ἔλαμπαν.

4. Α' Κορ. 11, 19

5. Πράξ. 5, 36

τὸν χιλιάρχο. Διότι τί λέγει; «Μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ σοῦ πῶ κάτι;». Τόσο πολὺ ταπεινὸς ἦταν, ὥστε γνώριζε παντοῦ νὰ δείχνει μετριοφροσύνη.

3. «Δὲν εἶσαι σὺ λοιπόν», λέγει, «ὁ Αἰγύπτιος;». Πρόσεχε κακουργία διαβόλου. Ἐκεῖνος ὁ Αἰγύπτιος ἦταν ἀπατεώνας καὶ ἀγύρτης καὶ ἔλπισε μὲ αὐτὸν νὰ ἐπισκιάσει τὸν Χριστὸ καὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ νὰ τοὺς καταστήσει συμμέτοχους στὶς κατηγορίες ποὺ ταίριαζαν σ' ἐκεῖνον, ὅμως τίποτε δὲν κατόρθωσε, ἀλλ' ἀποδείχθηκε ἀκόμη λαμπρότερη ἢ ἀλήθεια, χωρὶς νὰ ἔπαθε καμιά βλάβη ἀπὸ τίς μηχανορραφίες τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ καὶ ἔλαμψε περισσότερο· διότι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχαν ἀγύρτες, καὶ ὑπερίσχυαν τότε αὐτοί, ἴσως θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τοὺς κατηγορήσει, τῇ στιγμῇ ὅμως ποὺ ἐνῶ παρουσιάσθηκαν ἀγύρτες, αὐτοὶ ὑπερίσχυσαν, αὐτὸ εἶναι τὸ ἄξιο θαυμασμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐμποδίζονται νὰ ἐμφανισθοῦν οἱ ἀπατεῶνες, ὥστε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ λάμπουν περισσότερο ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ ἴδιος λέγει ἄλλου· «Γιὰ νὰ γίνουν φανεροὶ οἱ γνήσιοι»¹. Κάτι παρόμοιο ἦταν καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἔλεγε ὁ Γαμαλιῆλος, ὅτι «Πρὶν ἀπ' αὐτὲς τίς ἡμέρες παρουσιάσθηκε ὁ Θεοδᾶς»². Σχετικὰ μὲ τοὺς σικάριους ἄλλοι λένε ὅτι εἶναι μία ὁμάδα ληστῶν (ὀνομάζονται ἔτσι ἀπὸ τὰ ξίφη ποὺ ἔφεραν, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονταν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους σίκες), ἄλλοι πάλι λένε ὅτι ἦταν μία ἀπὸ τίς ἐβραϊκὲς αἵρέσεις· διότι τρεῖς εἶναι οἱ βασικὲς αἵρέσεις αὐτῶν, οἱ Φαρισαῖοι, οἱ Σαδδουκαῖοι καὶ οἱ Ἑσσηνοί, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται καὶ Ὅσιοι (διότι αὐτὸ σημαίνει τὸ ὄνομα Ἑσσηνοί), ἐξ αἰτίας τοῦ εὐσεβοῦς τρόπου ζωῆς τους· οἱ ἴδιοι λέγονταν καὶ Σικάριοι, ἐπειδὴ ἦταν ζηλωτές.

Ἄς μὴ στενοχωρούμαστε λοιπόν γιὰ τὸ ὅτι ὑπάρχουν αἵρέσεις, τῇ στιγμῇ ποὺ καὶ ψευδόχριστοι θέλησαν νὰ παρουσιασθοῦν μὲ τρόπο ἀπατηλὸ φέροντας τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸ καὶ μετὰ ἀπ' αὐτό, γιὰ νὰ τὸν ἐπισκιάσουν. Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια λάμπει καὶ εἶναι παντοῦ ὀλοφάνερη. Τὸ ἴδιο συνέβηκε καὶ μὲ τοὺς προφῆτες· παρουσιάσθηκαν ψευδοπροφῆτες καὶ συγκρινόμενοι μ' αὐ-

Καὶ γὰρ ἡ νόσος τὴν ὑγείαν φανεράν δείκνυσι, καὶ τὸ σκότος τὸ φῶς, καὶ τὴν γαλήνην ὁ χειμών. Οὐκ ἔνι εἰπεῖν τοὺς Ἑλληνας ὅτι πλάνοι καὶ γόητες ἦσαν· ἐκεῖνοι γὰρ ἠλέγχθησαν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Μωϋσέως γέγονε· Συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τοὺς μάγους, ἵνα μὴ μάγος ὑποληφθῇ Μωϋσῆς· εἴασεν αὐτοὺς διδάξαι πάντας μέχρι πόσου μαγεία φαντάσαι δύναται· περαιτέρω δὲ οὐκ ἠπάτησαν, ἀλλ' αὐτοὶ τὴν ἥτταν ὡμολόγησαν. Οὐδὲν ἡμᾶς βλάπτουσιν οἱ ἐπιθέται, μᾶλλον δὲ καὶ ποιοῦσι βελτίους, ἅν τις θέλῃ προσέχειν τὸν νοῦν. Τί οὖν, φησὶν, ὅταν κοινωνῶμεν αὐτοῖς τῆς δόξης; Οὐ παρ' ἡμᾶς, ἀλλὰ παρὰ τοὺς οὐκ ἔχοντας κρίσιν. Μὴ σφόδρα μελέτω τῆς δόξης ἡμῖν τῆς τῶν πολλῶν, μηδὲ πέρα τοῦ δέοντος αὐτῆς φροντίζωμεν.

15 Θεῷ ζῶμεν, οὐκ ἀνθρώποις· ἐν οὐρανῷ πολιτευόμεθα, οὐκ ἐπὶ τῆς γῆς· ἐκεῖ τὰ βραβεῖα καὶ τὰ ἔπαθλα κεῖται τῶν ἡμετέρων πόνων· ἐκεῖθεν προσδοκῶμεν τοὺς ἐπαίνους, ἐκεῖθεν τοὺς στεφάνους. Μέχρι τοσοῦτου φροντίζωμεν τῶν ἀνθρώπων, μέχρι τοῦ μὴ 20 διδόναι καὶ παρέχειν αὐτοῖς λαβήν. Ἄν δέ, ἡμῶν μὴ παρεχόντων, ἐκεῖνοι θέλωσιν ἀπλῶς καὶ εἰκῇ κατηγορεῖν, γελῶμεν, μὴ δακρύωμεν. Σὺ προνόει καλὰ ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων· ἅν, σοῦ προνοοῦντος καλὰ, ἐκεῖνος σκώπτῃ, μηκέτι φρόντιζε. Ἐχεις τὰ 25 ὑποδείγματα ἐν ταῖς Γραφαῖς. «Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν;», φησί· καὶ πάλιν· «Ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερῶμεθα». Καὶ ὁ Χριστὸς οὕτως ἐπὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἔλεγεν· «Ἄφες αὐτούς, ὁδηγοὶ εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν»· καὶ πάλιν· 30 «Οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄν-

6. Γαλ. 1, 10

7. Β' Κορ. 5, 11

8. Ματθ. 15, 14

τούς ἔλαμψαν περισσότερο οἱ ἀληθινοὶ προφῆτες. Καθόσον ἡ ἀσθένεια καθιστᾷ φανερὴ τὴν ὑγεία, τὸ σκοτάδι τὸ φῶς, καὶ ἡ κακοκαιρία τὴ γαλήνη. Δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦταν πλάνοι καὶ ἀγύρτες· διότι ἐκεῖνοι ἐλέχθησαν. Τὸ ἴδιο συνέβηκε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Μωυσῆ· ἐπέτρεψε ὁ Θεὸς τοὺς μάγους, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ μάγος ὁ Μωϋσῆς· ἄφησε αὐτοὺς νὰ διδάξουν ὅλους μέχρι σὲ ποιο σημεῖο μπορεῖ νὰ καυχιέται ἡ μαγεία· ἡ ἀπάτη τους δὲν κράτησε περισσότερο, ἀλλ' οἱ ἴδιοι ὁμολόγησαν τὴν ἥττα τους. Σὲ τίποτε δὲν μᾶς βλάπτουν οἱ ἀπατεῶνες, ἢ καλύτερα μᾶς κάνουν καὶ καλύτερους, ἂν κανεὶς θέλει νὰ εἶναι προσεκτικός. Τί λοιπόν, λέγει, θὰ κάνομε ὅταν ὑπάρχει γιὰ μᾶς ἡ ἴδια γνώμη ποὺ ὑπάρχει γι' αὐτούς; Αὕτῃ ἡ γνώμη δὲν προέρχεται ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν κρίνουν ὀρθά. Ἕως μὴ μᾶς ἐνδιαφέρει πάρα πολὺ ἡ γνώμη τῶν πολλῶν, οὔτε νὰ φροντίζομε περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι πρέπει γι' αὐτήν.

Ζοῦμε γιὰ τὸ Θεὸ καὶ ὄχι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους· εἴμαστε πολῖτες τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὄχι τῆς γῆς· ἐκεῖ βρίσκονται τὰ βραβεῖα καὶ τὰ ἔπαθλα τῶν κόπων μας· ἀπὸ ἐκεῖ περιμένομε τοὺς ἐπαίνους, ἀπὸ ἐκεῖ τὰ στεφάνια. Τόσο μόνο ἅς φροντίζομε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅσο νὰ μὴ τοὺς δίνομε καὶ νὰ μὴ τοὺς παρέχομε ἀφορμὴ νὰ μᾶς κατηγοροῦν. Ἕως ὅμως, ἐνῶ ἐμεῖς δὲν τοὺς δίνομε ἀφορμὴ, ἐκεῖνοι θέλουν στὰ καλὰ καθοῦμενα καὶ ἄσκοπα νὰ μᾶς κατηγοροῦν, τότε ἅς γελοῦμε, καὶ ὄχι νὰ κλαῖμε. Σὺ φροντίζε νὰ ἐνεργεῖς σωστὰ μπροστὰ στὸν Κύριο καὶ τοὺς ἀνθρώπους· ἂν ὅμως, ἐνῶ σὺ φροντίζεις νὰ ἐνεργεῖς σωστά, ἐκεῖνος σὲ χλευάζει, τότε μὴ φροντίζεις πλέον. Ἕχεις τὰ παραδείγματα στὶς Γραφές· διότι λέγει· «Ζητῶ δηλαδὴ τώρα τὴν εὖνοια τῶν ἀνθρώπων ἢ τοῦ Θεοῦ;»⁶ καὶ πάλι· «Προσπαθοῦμε νὰ πείσομε τοὺς ἀνθρώπους νὰ πιστέψουν στὸ κήρυγμά μας, στὸ Θεὸ ὅμως εἴμαστε φανεροί»⁷. Καὶ ὁ Χριστὸς τὰ ἴδια ἔλεγε γιὰ ἐκείνους ποὺ σκανδαλίζονταν· «Ἀφῆστε αὐτούς· διότι εἶναι τυφλοὶ ὁδηγοὶ τυφλῶν ἀνθρώπων»⁸ καὶ πάλι· «Ἀλλοίμονό σας,

θρωποι»· καὶ πάλιν· «Λαμψάτω τὰ ἔργα ὑμῶν, ὅπως ἴδωσιν οἱ ἄνθρωποι καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Εἰ δὲ ἄλλαχοῦ λέγει, «Ὅς ἐ-
 5 ἂν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τούτων, συμφέρει αὐ-
 τῷ ἵνα κρεμασθῇ μύλος ὄνικος περὶ τὸν τράχηλον αὐ-
 τοῦ, καὶ καταποντισθῇ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης»·
 μὴ θαυμάσης· οὐ γάρ ἐστι ταῦτα ἐναντία, ἀλλὰ καὶ
 σφόδρα συνάδοντα. Ὅταν μὲν γὰρ παρ' ἡμᾶς γένη-
 ται, οὐαὶ ἡμῖν, ὅταν δὲ μὴ παρ' ἡμᾶς, οὐκέτι. Καὶ
 10 πάλιν· «Οὐαὶ ὑμῖν, δι' οὓς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλα-
 σφημεῖται».

Τί οὖν, ἂν ἐγὼ μὲν ποιῶ τι τῶν δεόντων, ἕτερος
 δὲ βλασφημῇ; Οὐδὲν πρὸς σέ, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνον· δι'
 ἐκείνου γὰρ ἐβλασφημήθη. Καὶ πῶς ἔνι πρᾶξαι τι
 15 τῶν δεόντων, καὶ δοῦναι τοῖς ἄλλοις λαβήν; Πόθεν
 βούλεσθε, ἀπὸ τῶν νῦν ὄντων, ἢ ἀπὸ τῶν παλαιῶν
 τὰ παραδείγματα ὑμῖν ἀγάγω; Ἴνα μὴ ψοφοδεεῖς
 ὦμεν, βούλεσθε αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ νῦν μετὰ χειρὸς
 εἰπωμεν; Ἰουδαίζεν ὁ Παῦλος ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀλ-
 20 λ' ἐν Ἀντιοχείᾳ οὐκ ἔτι ἰουδαίζε καὶ ἐσκανδαλίζον-
 το, ἀλλ' οὐ δικαίως ἐσκανδαλίζοντο ἐκεῖνοι. Λέγεται
 Νέρωνος καὶ οἰνοχόον καὶ παλλακίδα ἀσπάσαι, πόσα
 οἶεσθε κατ' αὐτοῦ εἰρηκέναι αὐτοὺς διὰ τοῦτο; Ἀλλ'
 οὐ δικαίως· εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ ἀσελγείᾳ ἡσπάσατο, ἢ ἐπὶ
 25 πονηροῖς πράγμασιν, εἰκότως, εἰ δὲ ἐπὶ βίῳ ὀρθῷ,
 τίνος ἔνεκεν; Εἶπω τι καὶ τινι τῶν ἐμοὶ συνήθων
 συμβάν. Ἐπέπεσεν ὀργή ποτε τοῦ Θεοῦ, καὶ σφόδρα
 νέος ὢν ἐκεῖνος, καὶ ἐν τῇ τοῦ διακόνου τάξει τυγ-
 χάνων, ἐπεὶ τότε ὁ ἐπίσκοπος ἔτυχεν ἀπὼν κατ' ἐ-
 30 κεῖνον τὸν καιρόν, καὶ τῶν πρεσβυτέρων οὐδεὶς ἐ-
 φρόντιζεν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐποίησαν φωτισθῆναι ἀθρόο-

ὅταν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι λένε καλὰ λόγια γιὰ σᾶς»⁹. καὶ πάλι «Ἄς λάμψουν τὰ ἔργα σας, γιὰ νὰ τὰ δοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ δοξάσουν τὸν Πατέρα σας τὸν οὐράνιο»¹⁰. Ἐὰν δὲ ἄλλοῦ λέγει, «Ἐκεῖνος ποῦ θὰ σκανδαλίσαι ἓνα ἀπὸ τοὺς ἀσήμαντους αὐτοῦς, συμφέρει σ' αὐτὸν νὰ κρεμασθεῖ μία μυλόπετρα ἀπὸ τὸ λαιμό του καὶ νὰ καταποντισθεῖ στὰ βάθη τῆς θάλασσας»¹¹, μὴ θαυμάσεις· καθόσον αὐτὰ δὲν εἶναι ἀντίθετα, ἀλλὰ καὶ πάρα πολὺ σύμφωνα. Διότι, ὅταν ὁ σκανδαλισμὸς προέρχεται ἀπὸ μᾶς, ἀλλοίμονο σὲ μᾶς, ὅταν ὅμως δὲν προέρχεται ἀπὸ μᾶς, δὲν ὑπάρχει πλέον κανένας φόβος γιὰ μᾶς. Καὶ πάλι «Ἀλλοίμονο σὲ σᾶς, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων βλασφημεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ»¹².

Τί λοιπόν, ἐὰν ἐγὼ μὲν κάμνω κάτι ἀπὸ τὰ πρέποντα, ἐνῶ ὁ ἄλλος βλασφημεῖ; Δὲν ὑπάρχει τίποτε σὲ βάρος σου, ἀλλὰ σὲ βάρος ἐκείνου· διότι ἀπὸ ἐκεῖνον βλασφημήθηκε. Καὶ πῶς εἶναι δυνατό νὰ πράξει κανεὶς κάτι τὸ σωστό, καὶ νὰ δώσει στοὺς ἄλλους ἀφορμὴ γιὰ κατηγορία; Ἀπὸ ποῦ θέλετε νὰ σᾶς παρουσιάσω τὰ παραδείγματα, ἀπὸ τὰ ὅσα συμβαίνουν σήμερα, ἢ ἀπὸ τὰ παλιά. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ κυριευόμαστε ἀπὸ δειλία, θέλετε νὰ ἐξετάσουμε αὐτὸ τὸ ἴδιο ποῦ σήμερα ἔχομε στὰ χέρια μας; Ὁ Παῦλος συμπεριφερόταν στὰ Ἱεροσόλυμα κατὰ τρόπο ἰουδαϊκὸ, ὅχι ὅμως καὶ στὴν Ἀντιόχεια· συμπεριφερόταν ἰουδαϊκὰ καὶ σκανδαλίζονταν, ἀλλ' ὅμως δὲν σκανδαλίζονταν ἐκεῖνοι δίκαια. Λέγεται ὅτι ἀσπάσθηκε καὶ τοῦ Νέρωνα τὸν οἰνοχόο καὶ τὴν παλλακίδα· πόσα νομίζετε ὅτι εἶπαν αὐτοὶ ἐναντίον του γι' αὐτό; Ἀλλὰ δὲν τὰ ἔλεγαν δίκαια· διότι, ἐὰν τοὺς ἀσπάσθηκε μὲ πρόθεση ν' ἀσελγήσει, ἢ γιὰ πονηρὰ πράγματα, εὖλογα σκανδαλίζονταν, ἀλλ' ἐὰν τοὺς ἀσπάσθηκε γιὰ τὸν ὀρθὸ τρόπο ζωῆς τους, γιὰ ποῖο λόγο σκανδαλίζονταν; Θὰ πῶ καὶ κάτι ποῦ συνέβηκε σὲ κάποιο φίλο μου. Ἐπεσε κάποτε ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐναντίον του καὶ ἦταν ἐκεῖνος πάρα πολὺ νέος, καὶ ἦταν τότε διάκονος· ἐπειδὴ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο συνέβηκε ν' ἀπουσιάζει ὁ ἐπίσκοπος καὶ δὲν φρόντιζε κανένας ἀπὸ

ον ἐν μιᾷ νυκτὶ μυριάδας πολλάς, καὶ ἀπλῶς ἐβαπτίζοντο πάντες οὐδὲν εἰδότες· τούτους ἐκεῖνος λαβὼν κατ' ἰδίαν ὁμοῦ ἑκατὸν καὶ διακοσίους διελέγετο, ἄλλο μὲν οὐδέν, τὰ δὲ τῶν μυστηρίων μόνον ὥς μηδὲ
 5 τοῖς ἀμυήτοις συγχωρεῖν παρεῖναι. Τοῦτο αὐτὸν ποι-
 οῦντα ἐνόμισαν πολλοὶ τῆς ἀρχῆς ἐρῶντα τοῦτο ποι-
 εῖν. Ἄλλ' οὐκ ἐφρόντισεν ἐκεῖνος τῶν νομιζόντων·
 οὐκ ἐξέτεινε μέντοι ἐπὶ χρόνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' εὐ-
 θέως ἐπαύσατο.

10 Τί οὖν; ἐκεῖνος τοῦ σκανδάλου αἷτιος; Οὐκ ἔγω-
 γε οἶμαι εἰ μὲν γάρ, οὐκ οὔσης αἰτίας, τοῦτο ἐποίει,
 εἰκότως ἐκείνῳ τὴν αἰτίαν ἐπέγραφον, καὶ εἰ πάλιν
 ἐπεξέτεινεν. Ὅταν γὰρ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων κα-
 λύηται διὰ τὸ ἑτέρου σκάνδαλον, καταφρονεῖν δεῖ·
 15 τότε δὲ φροντίζειν, ὅταν μηδὲν ἀναγκασώμεθα δι' ἐ-
 κείνον προσκρούειν Θεῷ· ἐπεὶ, εἰπέ μοι, ἄν, μεταξὺ
 διαλεγομένων ἡμῶν καὶ τοὺς μεθύοντας σκωπτόν-
 των, σκανδαλίζεταιί τις, ἐγὼ παύσωμαι λέγων; Ἀ-
 κουσὸν τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· «Μὴ καὶ ἡμεῖς βούλε-
 20 σθε ὑπάγειν;». Οὕτως οὔτε καταφρονεῖν οὔτε σφό-
 δρα ἀντιποιεῖσθαι τῆς τῶν πολλῶν ἀσθενείας χρή.
 Ἡ οὐχ ὁρῶμεν καὶ τοὺς ἰατροὺς τοῦτο ποιοῦντας,
 καί, ὅταν μὲν ἐγχωρῇ, χαριζομένους τοῖς κάμνουσιν.
 ὅταν δὲ ἡ χάρις ἢ ἐκείνων βλάβην ἐργάζεται, οὐκ ἔ-
 25 τι φειδομένους; Πανταχοῦ τὸ μέτρον τιμᾶν καλόν.
 Ἐβλασφήμησαν πολλοὶ κατηχήσεως ἕνεκεν κόρης
 τινὸς εὐμόρφου, παρθένου μεινάσης· παρέβαλον πρὸς
 αὐτήν, καὶ τοὺς κατηχοῦντας ἐλοιδόρησαν. Τί οὖν;
 ἀποστῆναι ἐκείνους ἔδει διὰ τοῦτο; Οὐδαμῶς οὐδὲν
 30 γὰρ εἰργάζοντο ἐναντίον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα δοκοῦν
 πρᾶγμα Θεῷ.

τούς πρεσβυτέρους, ἀλλ' ἀπλῶς φρόντισαν νὰ βαπτισθοῦν πολλές χιλιάδες μαζί σὲ μιὰ νύχτα, καὶ ἀπλῶς βαπτίζονταν ὅλοι χωρὶς τίποτε νὰ γινώριζαν ὅλους αὐτοὺς, τριακόσιους τὸν ἀριθμό, ἀφοῦ τοὺς παρέλαβε ἐκεῖνος, κατ' ἰδίᾳ τοὺς δίδασκε, τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο τὰ μυστήρια τῆς πίστεως, μὴ ἐπιτρέποντας μάλιστα νὰ παραβρίσκονται οἱ ἀμύητοι. Ἐπειδὴ τὸ ἔκαμνε αὐτό, πολλοὶ νόμισαν ὅτι αὐτός τὸ κάμνει αὐτό ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ τὴν ἐξουσία. Ἀλλὰ δὲν ἔδωσε ἐκεῖνος σημασία στὰ ὅσα νόμιζαν ἐκεῖνοι· καὶ οὔτε βέβαια παρέτεινε τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἀμέσως σταμάτησε νὰ τὸ κάμνει.

Τί λοιπόν; ἐκεῖνος ἦταν αἷτιος τοῦ σκανδάλου; Ἐγὼ τουλάχιστο δὲν τὸ νομίζω· διότι, ἐὰν τὸ ἔκαμνε αὐτό χωρὶς νὰ ὑπῆρχε αἰτία, πολὺ σωστὰ ἀπέδιδαν τὴν αἰτία σ' ἐκεῖνον, καὶ ἂν πάλι παρέτεινε τὴ διδασκαλία. Διότι, ὅταν ἐμποδίζεται κανεὶς ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἀρέσουν στὸ Θεὸ ἐξ αἰτίας τοῦ σκανδαλισμοῦ ἄλλου, πρέπει ν' ἀδιαφοροῦμε γι' αὐτόν· τότε πρέπει νὰ φροντίζομε, ὅταν καθόλου δὲν ἀναγκαζόμαστε ἐξ αἰτίας ἐκείνου νὰ προσκρούομε στὸ Θεό· διότι πές μου, ἐάν, ἐνῶ ὁμιλῶ ἐγὼ καὶ κατακρίνω ἐκείνους ποὺ μεθοῦν, σκανδαλίζεται κάποιος, ἐγὼ θὰ πρέπει νὰ παύσω νὰ ὁμιλῶ; Ἦκουσε τὸν Χριστὸ ποὺ λέγει· «Μήπως καὶ αεὶς θέλετε νὰ φύγετε;»¹³. Ἐπομένως οὔτε πρέπει νὰ περιφρονοῦμε, οὔτε καὶ νὰ παρουσιάζομε σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ τὴν ἀδυναμία τῶν πολλῶν. Ἦ δὲν βλέπομε καὶ τοὺς γιατροὺς ποὺ κάμνουν αὐτό, καί, ὅταν μὲν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα, κάμνουν τὰ χατίρια τῶν ἀσθενῶν, ὅταν ὅμως μὲ τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀσθενῶν προξενεῖται βλάβη, ὅτι δὲν ἱκανοποιοῦν τίς ἐπιθυμίες τους; Παντοῦ εἶναι καλὸ τὸ νὰ τηρεῖται τὸ μέτρο. Πολλοὶ βλασφήμησαν ἐξ αἰτίας τῆς κατηχήσεως κάποιας ὁμορφῆς κόρης ποὺ ἔμεινε παρθένος, στράφηκαν ἐναντίον αὐτῆς καὶ κακολόγησαν ἐκείνους ποὺ τὴν κατηχοῦν. Τί λοιπόν; ἔπρεπε ἐκεῖνοι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ πράγματος νὰ σταματήσουν τὴν κατήχηση; Καθόλου· διότι δὲν ἔκαμναν τίποτε τὸ ἀντίθετο, ἀλλὰ κάποιο πρᾶγμα πάρα πολὺ ἄρεστό στὸ Θεό.

Μὴ τοίνυν, εἰ σκανδαλίζονται τινες, ἴδωμεν, ἀλλ' εἰ δικαίως, καὶ εἰ μὴ μετὰ τῆς ἡμετέρας βλάβης. «Εἰ βρῶμα σκανδαλίζει», φησί, «τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα». Εἰκότως· οὐδὲν γὰρ ἔ-
5 βλαπτε τὸ μὴ φαγεῖν· εἰ μέντοι σκανδαλίζει αὐτὸν ὅ-
τι βούλομαι ἀποτάξασθαι, οὐκ ἔτι φροντίζειν δεῖ.
Καὶ τίνα, φησί, τοῦτο σκανδαλίζει; Πολλοὺς ἔγωγε οἶδα. Ὅταν τοίνυν ἀδιάφορον ᾖ τὸ κώλυμα, γινέσθω· ἐπεὶ, εἰ μέλλοιμεν πρὸς τοῦτο μόνον ὁρᾶν, πολλῶν ἔ-
10 χομεν ἀποστῆναι, ὥσπερ οὖν καὶ τοῦναντίον, εἰ μέλλοιμεν καταφρονεῖν, πολλοὺς ἀπολλύναι· ἐπεὶ καὶ Παῦλος προενόησε σκανδάλου· καὶ πῶς, ἅκουε· «Ἵνα μὴ τῇ ἀδρότητι», φησί, «ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν»· οὐδὲν γὰρ ἔβλαπτε τὸ τὴν ὑπόνοιαν ἐξελεῖν.
15 Ὅταν δὲ εἰς τοιαύτην ἐμπέσωμεν ἀνάγκην, ὥστε μεγάλη γενέσθαι κακὰ διὰ τὸ ἕτερου σκάνδαλον, καταφρονῶμεν ἐκείνου· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἑαυτῷ αἷτιος, ἡμεῖς δὲ οὐκ ἔτι ὑπεύθυνοι· οὐ γὰρ ἐνῆν ἀβλαβῶς αὐτοῦ φείσασθαι.

20 Ἐσκανδαλίσθησαν πολλοὶ ὅτι εἰς ἱερὰ κατέκειντό τινες πιστοί, ἐπειδὴ οὐκ ἔδει κατακεῖσθαι· ἀλλὰ κακῶς· οὐδεμία γὰρ ἀπὸ τούτου βλάβη. Ἐσκανδαλίζοντο ὅτι ἦσθιε μετὰ τῶν ἐθνικῶν ὁ Πέτρος· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐφείσατο, αὐτὸς δὲ οὐκ ἔτι. Πανταχοῦ
25 προσήκει ἡμᾶς, τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις κατακολουθοῦντας, πολλὴν σπουδὴν ποιεῖσθαι, ὥστε μηδεμίαν ἐφορμὴν παρέχειν σκανδάλου, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀνεύθυνοι ὦμεν, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιланθρωπίας ἀξιωθώμεν χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ.
30 μεθ' οὗ τῷ Πατρί, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμή, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

14. Α' Κορ. 8, 13

15. Β' Κορ. 8, 20

“Ας μὴ προσέχομε λοιπὸν ἐὰν σκανδαλίζονται μερικοί, ἀλλ’ ἐὰν δίκαια σκανδαλίζονται, καὶ ἐὰν ὄχι μὲ τῇ δικῇ μας βλάβῃ. «Ἐὰν κάποιος φαγητὸ σκανδαλίζει τὸν ἀδελφὸ μου, δὲν θὰ φάγω κρέας ποτέ»¹¹. Πολὺ σωστά· διότι καθόλου δὲν ἔβλαπτε τὸ νὰ μὴ φάγω· ἐὰν ὅμως σκανδαλίζει αὐτὸν τὸ ὅτι θέλω νὰ τὸ ἀπορρίψω, δὲν πρέπει νὰ φροντίζω πλέον. Καὶ ποιόν, λέγει, σκανδαλίζει αὐτό; Ἐγὼ τουλάχιστο πιστεύω ὅτι σκανδαλίζει πολλούς. “Οταν λοιπὸν εἶναι ἀδιάφορο τὸ ἐμπόδιο, ὥς γίνεται· διότι, ἐὰν πρόκειται νὰ προσέχομε μόνο αὐτό, μπορούμε ν’ ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ πολλά, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καὶ τὸ ἀντίθετο, ἐὰν πρόκειται νὰ τὸ περιφρονοῦμε, πολλοὺς θὰ ὀδηγήσουμε στὴν ἀπώλεια· καθόσον καὶ ὁ Παῦλος προέβλεψε γιὰ τὸ σκάνδαλο· καὶ πῶς, ἄκουε· «Γιὰ νὰ μὴ κατηγορηθοῦμε γιὰ τὴ γενναία αὐτὴ δωρεά, ποὺ διακονεῖται ἀπὸ μᾶς»¹². διότι σὲ τίποτε δὲ ἔβλαπτε τὸ ν’ ἀπομακρύνει τὴν ὑποψία. “Οταν ὅμως βρεθοῦμε σὲ τέτοια ἀνάγκη, ὥστε νὰ προξενηθοῦν μεγάλα κακὰ ἐξ αἰτίας τοῦ σκανδάλου κάποιου ἄλλου, ὥς περιφρονοῦμε ἐκεῖνον· διότι ἐκεῖνος εἶναι αἷτιος γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἐνῶ ἐμεῖς δὲν εἴμαστε πλέον ὑπεύθυνοί· καθόσον δὲν ἦταν δυνατό νὰ δείξουμε τὸ ἐνδιαφέρον μας γι’ αὐτὸν χωρὶς βλάβη.

Σκανδαλίσθηκαν πολλοὶ γιὰ τὸ ὅτι μερικοὶ πιστοὶ διέμεναν σὲ ἱεροὺς χώρους, ἐπειδὴ δὲν ἔπρεπε νὰ διαμένουν ἐκεῖ· ἀλλὰ κακῶς· διότι καμιά βλάβη δὲν προήρχετο ἀπ’ αὐτό. Σκανδαλίζονταν διότι ὁ Πέτρος ἔτρωγε μαζί μὲ τοὺς ἐθνικούς· ἀλλ’ ἐκεῖνος μὲν φρόντισε νὰ διορθώσει αὐτό, ἐνῶ αὐτὸς ὄχι. Παντοῦ πρέπει ἐμεῖς νὰ ὑπακοῦμε καὶ νὰ τηροῦμε τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ φροντίζουμε πάρα πολὺ, νὰ μὴ δίνουμε καμιά ἀφορμὴ γιὰ σκάνδαλο, ὥστε καὶ οἱ ἴδιοι νὰ εἴμαστε ἀνεύθυνοι καὶ ν’ ἀξιωθοῦμε ν’ ἀπολαύσουμε τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζί μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμή, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

«Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐγὼ εἰμι ἄνθρωπος Ἰου-
δαῖος, Ταρσεύς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἁσήμεν πό-
λεως πολίτης· δέομαι δέ σου, ἐπίτρεψόν μοι
λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν. Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐ-
5 τοῦ, ὁ Παῦλος, ἐστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κα-
τέσεισε τῇ χειρὶ τὸν λαόν. Πολλῆς δὲ σιγῆς γε-
νομένης, προσεφώνησε τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ,
λέγων».

1. Ὅρα αὐτόν, ὅταν πρὸς τοὺς ἔξω διαλέγεται,
10 οὐ παραιτούμενον καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν νόμων κεχρηῆσθαι
βοηθήμασιν. Ἐνταῦθα αὐτόν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν-
τρέπει. Οὕτω καὶ ἔμπροσθεν ἔλεγε· «Τὺ πάντες ἡμᾶς
δημοσίᾳ ἀκατακρίτους ἀνθρώπους, Ρωμαίους ὑπάρ-
χοντας, ἔβαλον εἰς φυλακὴν». Ἐπειδὴ γὰρ ἐπυνθά-
15 νετο, «Σὺ εἰ ὁ Αἰγύπτιος;», «ἐγὼ εἰμι», φησὶν, «ἄν-
θρωπος Ἰουδαῖος». Οὕτως εἰπὼν, εὐθέως αὐτόν
ταύτης ἀπήγαγε τῆς ὑποψίας. Εἶτα, ἵνα μὴ νομισθῇ
τὸ ἔθνος Ἰουδαῖος, λέγει τὴν θρησκείαν καὶ γὰρ καὶ
ἄλλαχοῦ ἔννομον ἑαυτὸν Χριστοῦ καλεῖ. Τί τοῦτό ἐ-
20 στι; Παῦλος ψεύδεται; Ἀπαγε! Τί οὖν; οὐκ ἠρνή-
σατο; Μὴ γένοιτο! Ἰουδαῖος γὰρ ἦν καὶ Χριστιανὸς
ὅσα ἔδει φυλάττων, ἐπεὶ καὶ τῷ νόμῳ μάλιστα πάν-
των αὐτὸς ἐπείθετο, τῷ Χριστῷ πιστεύων, καὶ πρὸς
Πέτρον διαλεγόμενός φησιν· «Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖ-
25 οί».

«Δέομαι δέ σου, ἐπίτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν
λαόν». Καὶ τοῦτο τεκμήριον ὅτι οὐ ψεύδεται, εἴ γε

ΟΜΙΛΙΑ ΜΖ'
(Πράξ. 21, 39 - 22, 16)

«Εἶπε ὁ Παῦλος· Ἐγὼ εἶμαι Ἰουδαῖος ἀπὸ τὴν Ταρσὸ τῆς Κιλικίας, πολίτης ὅχι ἀσήμαντης πόλεως· σὲ παρακαλῶ λοιπὸν ἐπέτρεψέ με νὰ μιλήσω στὸ λαό. Αὐτὸς τὸν ἐπέτρεψε, καὶ ὁ Παῦλος, ἀφοῦ στάθηκε στὰ σκαλιά, κούνησε τὸ χέρι του πρὸς τὸ λαό. Ὅταν ἔγινε ἡσυχία, μίλησε στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα καὶ εἶπε».

1. Πρόσεχε αὐτόν, ὅταν ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς μὴ χριστιανούς, δὲν ἀποφεύγει νὰ χρησιμοποιοῦ καὶ τὴ βοήθεια τῶν νόμων. Ἐδῶ ἀλλάζει τίς διαθέσεις τοῦ χιλιάρχου ἀναφέροντας τὸ ὄνομα τῆς πόλεως. Τὸ ἴδιο καὶ προηγουμένως ἔλεγε· «Ἀφοῦ μᾶς ἔδεραν δημόσια, χωρὶς νὰ εἶχαμε δικασθεῖ, ὃν καὶ εἴμαστε Ρωμαῖοι πολίτες, μᾶς ἔριξαν στὴ φυλακή»¹. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ρωτοῦσε νὰ μάθει, «Σὺ εἶσαι ὁ Αἰγύπτιος;»², «Ἐγὼ εἶμαι», λέγει, «Ἰουδαῖος». Λέγοντας αὐτὰ, ἀμέσως ἀπάλλαξε αὐτόν ἀπὸ τὴν ὑποψία αὐτῇ. Στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ μὴ νομισθεῖ ὡς πρὸς τὸ ἔθνος Ἰουδαῖος, λέγει καὶ τὴ θρησκεία· καθόσον καὶ ἀλλοῦ ὀνομάζει τὸν ἑαυτό του ἔννομο τοῦ Χριστοῦ³. Τί σημαίνει αὐτό; Ψεύδεται ὁ Παῦλος; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! Τί λοιπὸν; δὲν ἀρνήθηκε; Μὴ σκεφθεῖς κάτι τέτοιο! Διότι ἦταν Ἰουδαῖος καὶ Χριστιανός, τηρώντας ὅσα ἔπρεπε, ἀφοῦ αὐτός, πιστεύοντας στὸ Χριστό, ἔδειχνε ὑπακοὴ στὸ νόμο περισσότερο ἀπὸ ὅλους, καὶ μιλώντας πρὸς τὸν Πέτρο λέγει· «Ἐμεῖς εἴμαστε ἐκ γενετῆς Ἰουδαῖοι»⁴.

«Σὲ παρακαλῶ, ἐπίτρεψέ με νὰ μιλήσω πρὸς τὸ πλῆθος». Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη ὅτι δὲν ψεύδεται, ἐφόσον

3. Α' Κορ. 9, 21

4. Γαλ. 2, 15

πάντας ἐπήγετο μάρτυρας. Σκόπει αὐτὸν πάλιν μετὰ ἐπιεικείας διαλεγόμενον. Καὶ τοῦτο δὲ τεκμήριον πάλιν μέγιστον τοῦ μηδενὸς εἶναι ὑπεύθυνον, τὸ οὕτως ἔτοιμον εἶναι πρὸς ἀπολογία, καὶ βούλεσθαι εἰς λό-
 5 γον καταστῆναι τῷ δήμῳ τῶν Ἰουδαίων. Ὅρα τεταγμένον ἄνδρα, ὅρα οἰκονομίαν· εἰ μὴ χιλίαρχος ἦλθεν, εἰ μὴ ἔδησεν, οὐκ ἂν ἐδεήθη λόγου πρὸς ἀπολογία, οὐκ ἂν τοιαύτης ἀπέλαυσε σιγῆς. «Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἐστῶς ἐπὶ τῶν ἀναβα-
 10 θμῶν». Καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου πολλὴ ἡ εὐκολία, τὸ καὶ ὑψηλὸν ὄντα δημηγορεῖν καὶ δεδεμένον. Τί τούτου ἴσον τοῦ θεάματος, δυσὶν ἀλύσεσι δεδεμένον ἰδεῖν Παῦλον δημηγοροῦντα; πῶς οὐκ ἐταράχθη, πῶς οὐ συνεχύθη, τοσοῦτον δῆμον ἐκπεπολεμωμένον ὄρων,
 15 τοῦ ἄρχοντος ἐφεστῶτος; Πρότερον ἀπέστησεν αὐτοὺς τοῦ θυμοῦ, εἶτα διαλέγεται. Καὶ ὅρα πῶς φρονίμως ὅπερ γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα· πρῶτον τῇ συγγενείᾳ τῆς φωνῆς αὐτοὺς ἐπισπᾶται, εἶτα αὐτῷ τῷ ἡμέρῳ· διὸ
 20 καὶ τοῦτο δηλῶν ἐπάγει· «Πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνησε», φησί, «τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ, λέγων»·

«Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας». Ὅρα καὶ κολακείας
 25 ἀπηλλαγμένον τὸν λόγον καὶ τὸ ἐπιεικὲς ἔχοντα· οὐ γὰρ εἶπε, Ἐσπύταί· οὐδὲ κύριοι· ἀλλὰ «ἀδελφοί», ὃ μάλιστα ἐπόθουν· ὥσει ἔλεγεν· Ὁὐκ ἀλλότριος ὑμῶν ἐγώ, οὐδὲ καθ' ὑμῶν'. «Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες», φησί. Τοῦτο τιμῆς, ἐκεῖνο γνησιότητος. «Ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας». Οὐκ εἶπε, Ἐδιδασκαλίας', οὐδὲ Ἐδημηγορίας', ἀλλὰ, «ἀπολογίας»· ἐν τάξει ἰκέτου ἑαυτὸν καθίστησιν. «Ἀκού-

παρουσίασε ὅλους μάρτυρες. Πρόσεχε αὐτόν ποῦ καὶ πάλι ὁμιλεῖ μὲ τρόπο ἥπιο. Καὶ αὐτὸ πάλι εἶναι μέγιστη ἀπόδειξη ὅτι δὲν εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τίποτε, τὸ ὅτι δηλαδὴ εἶναι τόσο πολὺ πρόθυμος ν' ἀπολογηθεῖ καὶ θέλει ν' ἀπευθύνει λόγο πρὸς τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων. Πρόσεχε ἄνθρωπο ποῦ εἶναι ἕτοιμος γιὰ ὅλα, πρόσεχε οἰκονομία Θεοῦ· ἐὰν δὲν ἐρχόταν ὁ χιλιάρχος, ἐὰν δὲν τὸν ἔδενε, δὲν θὰ χρειαζόταν λόγο γιὰ ν' ἀπολογηθεῖ, δὲν θ' ἀπολάμβανε τόση ἡσυχία ἐκ μέρους τοῦ πλήθους γιὰ νὰ τὸν ἀκούσει. «Αὐτὸς τὸν ἐπέτρεψε καὶ ὁ Παῦλος στάθηκε στὴ σκάλα». Καὶ ἀπὸ τὸν τόπο ποῦ βρίσκεται τοῦ παρέχεται μεγάλη εὐκολία γιὰ νὰ μιλήσει καὶ ἐπειδὴ βρίσκεται σὲ ψηλὸ μέρος καὶ εἶναι δεμένος. Τί θὰ μπορούσε νὰ ἐξισωθεῖ μὲ τὸ θέαμα αὐτὸ τὸ νὰ βλέπει κανεὶς τὸν Παῦλο νὰ ὁμιλεῖ δεμένος μὲ δύο ἀλυσίδες; πῶς δὲν τaráχθηκε, πῶς δὲν συγχύσθηκε, βλέποντας τόσο πλῆθος νὰ εἶναι ἕτοιμο νὰ τὸν πολεμήσει, καὶ τὸν ἄρχοντα νὰ εἶναι ἐκεῖ παρών; Πρῶτα ἀπάλλαξε αὐτοὺς ἀπὸ τὸ θυμό, καὶ ὕστερα ὁμιλεῖ πρὸς αὐτούς. Καὶ πρόσεχε μὲ πόση φρονιμάδα τὸ κάνει· διότι ἐκεῖνο ποῦ ἔκανε στὴν ἐπιστολή του πρὸς τοὺς Ἑβραίους, αὐτὸ κάμνει καὶ ἐδῶ· πρῶτα τοὺς προσελκύει μὲ τὴ συγγένεια τῆς γλώσσας, καὶ ὕστερα μὲ τὸν ἥπιο τρόπο· γι' αὐτό, θέλοντας νὰ δηλώσει αὐτό, προσθέτει· «Ὅταν ἔγινε ἡσυχία μίλησε», λέγει, «στὴν ἑβραϊκὴ γλώσσα καὶ εἶπε».

«Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκοῦστε τώρα τὴν ἀπολογία μου πρὸς ἐσᾶς». Πρόσεχε τὸ λόγο ποῦ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κολακεία, καὶ γεμάτος ἀπὸ ἐπιείκεια· διότι δὲν εἶπε, 'δεσπότες', οὔτε 'κύριοι', ἀλλὰ «ἀδελφοί;», πράγμα ποῦ περισσότερο ποθοῦσαν· σὰν δηλαδὴ νὰ ἔλεγε· 'Δὲν εἶμαι ἐγὼ ξένος ἀπὸ σᾶς, οὔτε ἐναντίον σας'. «Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες», λέγει. Αὐτὸ δείχνει τιμὴ, ἐνῶ ἐκεῖνο συγγένεια. «Ἀκοῦστε τώρα τὴν ἀπολογία μου πρὸς ἐσᾶς». Δὲν εἶπε, 'τὴ διδασκαλία', οὔτε 'τὴ δημηγορία', ἀλλὰ «τὴν ἀπολογία μου»· τοποθετεῖ τὸν ἑαυτό του στὴ θέση τοῦ ἱκέτη. «Ὅταν ἤκουσαν ὅτι τοὺς προσ-

σαντες δὲ ὅτι τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ προσεφώνει αὐ-
 τοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν». Ὁρᾷς πῶς αὐτοὺς
 εἶλε τὸ ὁμόφωνον; εἶχον γάρ τινα αἰδῶ πρὸς τὴν
 γλῶτταν ἐκείνην. Ὅρα δὲ καὶ πῶς προοδοποιεῖ τῷ
 5 λόγῳ, οὕτως ἀρχόμενος καὶ λέγων· «Ἐγὼ μὲν εἰμι
 ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλι-
 κίας, ἀνατεθραμμένος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς
 πόδας Γαμαλιήλου, πεπαιδευμένος δὲ κατὰ ἀκρίβειαν
 τοῦ πατρῷου νόμου, ζηλωτῆς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, κα-
 10 θὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον».

«Ἐγὼ μὲν εἰμι», φησὶν, «ἀνὴρ Ἰουδαῖος»· ὁ μά-
 λιστα πάντων ἐπόθουν ἀκοῦσαι. «Γεγεννημένος ἐν
 Ταρσῷ τῆς Κιλικίας». Ἵνα μὴ πάλιν νομίσωσι τὸ ἔ-
 θνος ἄλλο, τὴν θρησκείαν ἐπήγαγεν. «Ἀνατεθραμμέ-
 15 νος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ». Τὴν πολλὴν αὐτοῦ δείκνυ-
 σι σπουδὴν τὴν περὶ τὴν λατρείαν, ὅπου γε καὶ πα-
 τρίδα τηλικαύτην ἀφείς τοσοῦτον ἀφεστῶσαν, ἐν-
 ταῦθα εἶλετο τραφῆναι διὰ τὸν νόμον. Ὅρα πῶς ἄ-
 νωθεν προσεῖχε τῷ νόμῳ. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἐκείνους
 20 ἀπολογούμενος μόνον φησὶν, ἀλλὰ δεικνὺς ὅτι οὐκ
 ἀνθρωπίνῳ σκοπῷ πρὸς τὸ κήρυγμα ἤχθη, ἀλλὰ θεία
 δυνάμει· οὐ γὰρ ἂν οὕτω πεπαιδευμένος ἀθρόον με-
 τέστη· εἰ μὲν γὰρ ἦν τις τῶν πολλῶν, εἰκὸς ἦν τοῦτο
 ὑποπτεῦσαι, εἰ δὲ τῶν μάλιστα πάντων κατεχομένων
 25 ὑπὸ τοῦ νόμου, οὐκ ἦν εἰκὸς ἀπλῶς καὶ οὐδεμιᾶς ἀ-
 νάγκης ἰσχυρᾶς οὔσης μεταθέσθαι αὐτόν. Ἀλλ' ἴσως
 εἴποι τις ἂν· Ὅυδὲν τοῦτο ποιεῖ, ὅτι ἐνταῦθα ἀνε-
 τράφη· τί γάρ, εἰ κατ' ἐμπορίαν ἢ κατ' ἄλλην τινὰ
 αἰτίαν ἐνταῦθα γέγονας; Ἵνα τοίνυν μὴ διὰ τοῦτο
 30 νομισθῇ, ἐπήγαγε· «Παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλου»·
 καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε, «Παρὰ Γαμαλιήλου», ἀλλὰ «πα-
 ρὰ τοὺς πόδας», τὴν καρτερίαν, τὴν προσεδρεΐαν, τὴν

φωνοῦσε στήν ἑβραϊκή γλώσσα, ἔκαναν περισσότερη ἡσυχία». Βλέπεις πῶς τοὺς μαλάκωσε τὴν καρδιά ἢ ὁμοιότητα τῆς γλώσσας; διότι ἔτρεφαν κάποιο σεβασμὸ πρὸς τὴ γλώσσα ἐκείνη. Πρόσεχε ὅμως καὶ πῶς προετοιμάζει μὲ τὸ λόγο τὸ δρόμο, ἀρχίζοντας μὲ τὰ ἐξῆς καὶ λέγοντας· «Ἐγὼ εἶμαι Ἰουδαῖος, γεννήθηκα στήν Ταρσό τῆς Κιλικίας, ἀνατράφηκα στήν πόλη αὕτῃ κοντὰ στοῦ Γαμαλιῆλο, διδάχθηκα μὲ ἀκρίβεια τὸν νόμο τῶν πατέρων καὶ εἶμαι ζηλωτὴς τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀκριβῶς εἴστε καὶ σεῖς ὅλοι σήμερα».

«Ἐγὼ εἶμαι», λέγει, «Ἰουδαῖος»· πράγμα ποὺ ποθοῦσαν περισσότερο ἀπὸ ὅλα ν' ἀκούσουν. «Γεννήθηκα στήν Ταρσό τῆς Κιλικίας». Γιὰ νὰ μὴ νομίσουν πάλι ὅτι εἶναι διαφορετικοῦ γένους, πρόσθεσε τὴ θρησκεία. «Ἀνατράφηκα στήν πόλη αὕτῃ». Παρουσιάζει τὸ μεγάλο ζῆλο του γιὰ τὴ λατρεία, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ, ἀφοῦ ἄφησε καὶ τόσο ξακουστὴ πατρίδα καὶ βρισκόμενη σὲ τόση ἀπόσταση, προτίμησε ν' ἀνατραφεῖ ἐδῶ ἐξ αἰτίας τοῦ νόμου. Πρόσεχε πῶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ φρόντιζε γιὰ τὸ νόμο. Αὐτὰ δὲν τὰ λέγει μόνο μὲ σκοπὸ ν' ἀπολογηθεῖ πρὸς ἐκείνους, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν ὁδηγήθηκε στὸ κήρυγμα ἀπὸ ἀνθρώπινο σκοπὸ, ἀλλὰ ἀπὸ θεία δύναμη· καθόσον δὲν θὰ ἦταν δυνατό τόσο εὐκόλα νὰ μεταστραφεῖ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔλαβε τέτοια παιδεία· διότι, ἐὰν ἦταν κάποιος ἀπὸ τοὺς πολλούς, φυσικὸ ἦταν νὰ ὑποψιαστοῦν αὐτό, ἐφόσον ὅμως ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς περισσότερο ἀπὸ ὅλους προσηλωμένους στὸ νόμο, δὲν ἦταν εὐλόγο ἔτσι στὰ καλὰ καθούμενα καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχει καμιὰ μεγάλη ἀνάγκη νὰ μεταστραφεῖ αὐτός. Ἡ ἀλλ' ἴσως θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κάποιος· Ἱστοῦται δὲν δικαιολογεῖ αὐτό, ὅτι δηλαδὴ ἀνατράφηκε ἐδῶ· διότι τί, ἐὰν ἦρθες ἐδῶ γιὰ ἐμπορικοὺς σκοποὺς ἢ γιὰ κάποια ἄλλη αἰτία;'. Γιὰ νὰ μὴ νομισθεῖ λοιπὸν ὅτι ἦρθε γι' αὐτό, πρόσθεσε· «Δίπλα στὰ πόδια τοῦ Γαμαλιήλου»· καὶ δὲν εἶπε ἀπλῶς, «Δίπλα στὸ Γαμαλιῆλο», ἀλλὰ «δίπλα στὰ πόδια αὐτοῦ», γιὰ νὰ δείξει τὴν ὑπομονή, τὴν ἐπιμονή, τὸν ζῆλο του γιὰ τὴν

σπουδὴν τὴν περὶ τὴν ἀκρόασιν, τὴν πολλὴν πρὸς
τὸν ἄνδρα αἰδῶ δεικνύς. «Πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρι-
βειαν τοῦ πατρῷου νόμου». Οὐχ ἀπλῶς «νόμου», ἀλ-
λὰ «τοῦ πατρῷου» προστίθῃσι, δεικνύς ὅτι ἄνωθεν
5 τοιοῦτος ἦν, καὶ οὐχ ἀπλῶς εἰδῶς τὸν νόμον. Ταῦτα
δὲ δοκεῖ μὲν ὑπὲρ ἐκείνων λέγεσθαι, κατ' ἐκείνων
δὲ ἦν, εἴ γε καὶ εἰδῶς αὐτὸν εἶασεν.

Εἶτα, ἵνα μὴ πάλιν τις ἐπενέγκῃ· 'Τί οὖν, εἰ οἶ-
δας μὲν ἀκριβῶς τὸν νόμον, οὐκ ἐκδικεῖς δὲ οὐδὲ φι-
10 λεῖς;'. «Ζηλωτῆς», φησὶν, «ὑπάρχων»· τουτέστιν,
οὐχ ἀπλῶς εἰδῶς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ζηλῶν ὑπὲρ αὐ-
τοῦ. Εἶτα, ἐπειδὴ μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἐγκώμια εἶπε,
κοινοῖ τὸν λόγον λοιπόν, ἐπαγών· «Καθὼς πάντες ὑ-
μεῖς ἐστε σήμερον»· δείκνυσιν γὰρ αὐτοὺς οὐκ ἀνθρω-
15 πίνῳ σκοπῶ ποιοῦντας, ἀλλὰ ζήλῳ θείῳ. Τοῦτο δὲ
λέγει, χαριζόμενος αὐτοῖς, καὶ προκαταλαμβάνων αὐ-
τῶν τὴν διάνοιαν, καὶ κατέχων ἐν οἷς βλάβος οὐδὲν
ἦν. Εἶτα καὶ τεκμήρια παρᾶγει, λέγων· «Ὅς ταύ-
την τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἕως θανάτου, δεσμεύων καὶ πα-
20 ραδιδούς εἰς φυλακὰς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, ὥς
καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι, καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέ-
ριον». Ἰνα μηδεὶς εἴπῃ, 'Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον;',
μάρτυρας παρᾶγει αὐτὸν τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς πρε-
σβυτέρους. Καὶ λέγει μὲν λεαίνων, «Ζηλωτῆς ὑπάρ-
25 χων καθὼς ὑμεῖς», τουτέστιν, ἴσος ὑμῖν', δείκνυσ-
δὲ διὰ τῶν ἔργων ὅτι ὑπὲρ αὐτοὺς ἦν· οὐ γὰρ δὴ πε-
ριέμενον ὥστε συλλαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερέας διή-
γειρον, καὶ ἀποδημίας ἐστελλόμεν, καὶ οὐδὲ μέχρ' ἵ-
ἀνδρῶν ἐχώρουν καθάπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν,
30 καὶ δεσμεύων πάντας, καὶ εἰς δεσμωτήρια ἐμβάλλων'.
'Αναμφισβήτητος ἡ μαρτυρία, ἀναπολόγητα τὰ τῶν

ἀκρόαση, τὸν μέγαλο σεβασμὸ πρὸς τὸν ἄνδρα. «Διδάχθηκα μὲ ἀκρίβεια τὸν πατρικὸ νόμο». Ὁχι ἀπλῶς τὸ νόμο, ἀλλὰ προσθέτει «τὸν πατρικόν» γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἦταν τέτοιος, καὶ δὲν γνῶριζε ἀπλῶς τὸ νόμο. Αὐτὰ φαίνεται ὅτι λέγονται ὑπὲρ ἐκείνων, ἦταν ὅμως ἐναντίον ἐκείνων, ἐφόσον βέβαια τὸν ἐγκατέλειψε ἄν καὶ τὸν γνῶριζε.

Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ πεί πάλι κάποιος· Ὅτι λοιπόν, ἐφόσον γνῶρίζεις μὲ ἀκρίβεια τὸ νόμο, δὲν τὸν ὑπερασπίζεσαι καὶ οὔτε τὸν ἀγαπᾷς;». «Ἦμουν», λέγει, «Ζηλωτής» δηλαδή ὅχι ἀπλῶς τὸν γνῶριζα, ἀλλὰ καὶ ἔδειχνα ὑπερβολικὸ ζῆλο γι' αὐτόν. Στὴ συνέχεια, ἐπειδὴ ἐγκωμίασε αὐτὸν πάρα πολύ, μεταφέρει πλέον τὸ λόγο σ' αὐτούς, προσθέτοντας· «Ὅπως ἀκριβῶς εἴστε σήμερα ὅλοι σεις»· δείχνει δηλαδή σ' αὐτοὺς ὅτι αὐτὸ τὸ κάνουν ὅχι ἀπὸ ἀνθρώπινο σκοπὸ, ἀλλὰ ἀπὸ θεῖο ζῆλο. Αὐτὸ τὸ λέγει χαριζόμενος πρὸς αὐτοὺς καὶ κερδίζοντας τὴ σκέψη τους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ συγκεντρώνοντας αὐτὴν σὲ πράγματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχε καμία βλάβη. Ἐπειτα παρουσιάζει καὶ ἀποδείξεις, λέγοντας· «Ἐγὼ ὁ ἴδιος τὴ διδασκαλία αὐτὴ τὴν καταδίωξα μέχρι θανάτου, παραδίδοντας ἀλυσσοδεμένους σὲ φυλακὲς ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅπως μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ αὐτὸ γιὰ μένα ὁ ἀρχιερέας καὶ ὅλο τὸ σῶμα τῶν πρεσβυτέρων». Γιὰ νὰ μὴ πεί κάποιος, Ὅτι ἀπὸ ποῦ εἶναι αὐτὸ φανερό;», παρουσιάζει μάρτυρες τὸν ἴδιο τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς πρεσβυτέρους. Καὶ λέγει βέβαια μαλακώνοντάς τους, «Ἦμουν Ζηλωτής ὅπως καὶ σεις», δηλαδή, ὅμοιος μὲ σᾶς· δείχνει ὅμως μὲ τὰ ἔργα ὅτι ἦταν περισσότερο ἀπὸ αὐτοὺς· διότι δὲν περίμενα νὰ τοὺς συλλάβω, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερεῖς ξεσήκωνα, καὶ στελλόμουν σὲ ξένους τόπους, καὶ δὲν προχωροῦσα μόνο μέχρι τὴ σύλληψη ἀνδρῶν, ὅπως ἀκριβῶς κάμνετε σεις, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν, δένοντας ὅλους καὶ ρίχνοντάς τους στίς φυλακὲς. Ἀναμφισβήτητη ἡ μαρτυρία, ἀδικαιολόγητα τὰ τῶν Ἰουδαίων! Πρόσεχε πόσους

Ἰουδαίων! Ὅρα πόσους παράγει μάρτυρας, τὸ πρεσβυτέριον, τὸν ἀρχιερέα, τοὺς ἐν τῇ πόλει.

2. Βλέπε δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπολογία οὐ δειλίας οὔσαν, ἀλλὰ διδασκαλίας μᾶλλον καὶ κατηχήσεως·
 5 εἰ γὰρ μὴ λίθοι ἦσαν οἱ ἀκούοντες, προσεῖχον ἂν τοῖς λεγομένοις· μέχρι γὰρ τούτου μάρτυρας εἶχεν αὐτούς, τὰ δὲ λοιπὰ ἀμάρτυρα. «Παρ' ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος, πρὸς τοὺς ἀδελφούς εἰς Δαμασκὸν ἐπορευόμεν, ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους εἰς Ἰε-
 10 ρουσαλήμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν. Ἐγένετο δὲ πορευομένῳ μοι καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν ἑξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ, ἔπεσόν τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουον φωνῆς λεγούσης μοι Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; Ἐγὼ δὲ
 15 ἀπεκρίθην· Τίς εἰ, Κύριε; Εἶπέ τε πρὸς με· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις». Μάλιστα μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἀξιόπιστα ἔδει εἶναι ἀπὸ τῶν προλαβόντων· οὐ γὰρ ἂν μετεστράφη. Τί οὖν, εἰ κομπάζει; φησὶν. Οὐδαμῶς. Διὰ τί γὰρ τοσοῦτον ἑξαίφνης
 20 ἔρριψε ζῆλον; εἶπέ μοι. Τιμὴν προσδοκῶν; Καὶ μὴν τᾶναντία ὑπέμεινεν. Ἀλλ' ἄνεσιν; Οὐδὲ τοῦτο. Ἀλλὰ τί ἕτερον; Ἀλλ' οὐδὲν ἀπὸ λογισμῶν εὐρεῖν δυνατόν. Ταῦτα τοίνυν ἀφείς αὐτοῖς συλλέγειν, τὰ πράγματα διηγεῖται. «Ἐγγίζοντί μοι», φησί, «τῇ Δαμα-
 25 σκῷ περὶ μεσημβρίαν ἑξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ, ἔπεσόν τε εἰς τὸ ἔδαφος». Ὅρα πόση ἡ ὑπερβολὴ τοῦ φωτός. Καὶ ὅτι οὐ κομπάζω, οἱ συνόντες μαρτυροῦσιν, οἱ χειραγωγοῦντες, οἱ τὸ φῶς θεασάμενοι.

30 «Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμβοοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι». Μηδὲν ξενισθῆς, εἰ ἐνταῦθα μὲν οὕτως, ἑτέρωθι δὲ λέγει ὅτι «Εἰστήκεισαν τὴν μὲν φωνὴν ἀκούοντες, μηδένα δὲ θεωροῦντες». Οὐκ ἔστι

μάρτυρες παρουσιάζει, τὸ πρεσβυτέριο, τὸν ἀρχιερέα, τοὺς ἀνθρώπους τῆς πόλεως.

2. Πρόσεχε καὶ τὴν ἀπολογία αὐτοῦ ποῦ δὲν γίνεται ἀπὸ δειλία, ἀλλὰ μὲ σκοπὸ νὰ διδάξει καὶ νὰ κατηχήσει· καὶ πράγματι, ἐὰν δὲν ἦταν λίθοι οἱ ἀκροατές, θὰ μπορούσαν νὰ προσέξουν τὰ λεγόμενά του· διότι μέχρι ἐδῶ εἶχε μάρτυρες αὐτοῦς, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἦταν χωρὶς μάρτυρες. «Ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἐπιστολὲς ἔλαβα πρὸς τοὺς ἀδελφούς τῆς Δαμασκοῦ καὶ πηγαινα γιὰ νὰ φέρω στὴν Ἱερουσαλὴμ δεμένους ἐκείνους ποῦ ἦταν ἐκεῖ, γιὰ νὰ τιμωρηθοῦν. Ἐνῶ βάδιζα καὶ πλησίαζα στὴ Δαμασκὸ, ξαφνικὰ κατὰ τὸ μεσημέρι ἄστραψε γύρω μου ἓνα μεγάλο φῶς ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, καὶ τότε ἔπεσα στὸ ἔδαφος καὶ ἄκουσα μιὰ φωνὴ ποῦ μοῦ ἔλεγε· Σαούλ, Σαούλ, γιατί μὲ καταδιώκεις; Καὶ ἐγὼ ἀποκρίθηκα· Ποιὸς εἶσαι Κύριε; Καὶ αὐτὸς μοῦ εἶπε· Ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, τὸν ὁποῖο σὺ καταδιώκεις». Βέβαια καὶ αὐτὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀξιόπιστα ἀπὸ ὅσα προηγήθηκαν· διότι δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ μεταστραφεῖ. Τί λοιπόν, λέγει, ἐὰν καυχιέται; Καθόλου. Διότι πές μου, γιατί τόσο ξαφνικὰ ἐγκατέλειψε τὸ ζῆλο; Περιμένοντας τιμὴ; Καὶ ὅμως τὰ ἀντίθετα ὑπέμεινε. Μήπως ἄνεση; Οὔτε αὐτό. Ἀλλὰ τί ἄλλο; Τίποτε δὲν εἶναι δυνατό νὰ βροῦμε μὲ τὴ σκέψη. Ἀφήνοντας λοιπόν αὐτὰ νὰ τὰ συμπεράνουν, διηγεῖται τὰ γεγονότα. «Ἐνῶ πλησίαζα», λέγει «στὴ Δαμασκὸ ξαφνικὰ κατὰ τὸ μεσημέρι ἄστραψε γύρω μου ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἓνα μεγάλο φῶς καὶ ἔπεσα στὸ ἔδαφος». Πρόσεχε τὸ ὑπερβολικὸ μέγεθος τοῦ φωτός. Καὶ ὅτι δὲν καυχιέται, τὸ ἐπιβεβαιώνουν ἐκεῖνοι ποῦ βρίσκονταν μαζί του, ἐκεῖνοι ποῦ τὸν ὀδηγοῦν, ἐκεῖνοι ποῦ εἶδαν τὸ φῶς.

«Ἐκεῖνοι ποῦ ἦταν μαζί μου εἶδαν βέβαια τὸ φῶς καὶ φοβήθηκαν, ἀλλὰ δὲν ἄκουσαν τὴ φωνὴ ἐκείνου ποῦ μοῦ μιλοῦσε». Μὴ παραξενευθεῖς, ἐὰν ἐδῶ λέγει αὐτά, ἐνῶ ἄλλοῦ λέγει ὅτι «Στάθηκαν οἱ ἄνδρες ἀκούοντας μὲν τὴ φωνή, μὴ βλέποντας ὅμως κανένα»⁵. Δὲν εἶναι αὐτὸ ἀντίθετο· διότι δύο φωνές ἀκούονταν, ἡ φωνὴ τοῦ Παύ-

τοῦτο ἐναντίον· φωναὶ γὰρ δύο ἦσαν, ἡ Παύλου καὶ ἡ τοῦ Κυρίου· τὴν φωνὴν τοίνυν ἐκεῖ τοῦ Παύλου λέγει, ἐνταῦθα δὲ καὶ προσέθηκεν εἰπών· «Τὴν φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι». Οὐκοῦν τὸ «μηδέ-
 5 να θεωροῦντες», οὐ τοῦ ἰδεῖν, ἀλλὰ τοῦ μὴ ἀκοῦσαι δηλωτικόν ἐστιν· οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔβλεπον, ἀλλὰ «μηδένα θεωροῦντες εἰστήκεισαν»· τουτέστι, 'λαλοῦντα'. Εἰκότως δὲ τοῦτο ἐγένετο· αὐτὸν γὰρ ἔδει τῆς φωνῆς καταξιωθῆναι ἐκείνης· εἰ γὰρ
 10 ἤκουσαν καὶ ἐκεῖνοι, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἐγένετο τὸ θαῦμα. Ἐπειδὴ τοίνυν οἱ παχύτεροι ὄψει πείθονται μᾶλλον, διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνοι τὸ φῶς εἶδον μόνον, ὅπερ ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς πείσαι· ὅθεν καὶ ἔμφοβοι γίνονται. Ἄλλως δὲ οὐ περὶ αὐτοὺς τὸ φῶς τοσοῦτον εἰργάσα-
 15 το, ὅσον περὶ τοῦτον· καὶ γὰρ ἐπήρωσεν αὐτοῦ τὰς ὄψεις, διὰ τῶν εἰς τοῦτον συμβαινόντων καὶ ἐκεῖνοις διδούς ἀναβλέψαι, εἰ γε ἤθελον. Ἐμοὶ γοῦν δοκεῖ καὶ οἰκονομικῶς ἐκείνους μὴ πιστεῦσαι, ὥστε εἶναι μάρτυρας ἀξιοπίστους.

20 «Εἰπέ τε», φησί, «πρὸς ἐμέ· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις». Καλῶς καὶ ἡ πόλις πρόσκειται, ὥστε ἐπιγνῶναι αὐτούς. Καὶ οἱ Ἀπόστολοι οὕτως ἔλεγον· «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ». Ὅρα, καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖ ὅτι ἐδιώκετο. «Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄν-
 25 τες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. Εἶπον δέ· Τί ποιήσω, Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς με· Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκόν, καὶ ἐκεῖ σοι λαληθήσεται τί σε δεῖ ποιῆσαι. Ὡς δὲ οὐκ ἐνέβλεπον
 30 ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, ἦλθον εἰς Δαμασκόν. Ἀνανίας δέ τις, ἀνὴρ εὐλαβὴς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίων, ἐλ-

λου καὶ ἡ τοῦ Κυρίου· ἐκεῖ λοιπὸν ἐννοεῖ τῇ φωνῇ τοῦ Παύλου, ἐνῶ ἐδῶ πρόσθεσε καὶ εἶπε· «Δὲν ἄκουσαν ὅμως τῇ φωνῇ ἐκείνου ποῦ μοῦ μιλοῦσε». Ὡστε λοιπὸν τὸ «μὴ θεωρῶντας κανένα», δηλώνει ὅχι τὸ ὅτι δὲν εἶδαν, ἀλλὰ τὸ ὅτι δὲν ἄκουσαν· διότι δὲν εἶπε ὅτι δὲν ἔβλεπαν τὸ φῶς, ἀλλὰ «Στέκονταν μὴ ἀκούοντας κανένα»· δηλαδή, νὰ ὁμιλεῖ. Καὶ πολὺ σωστὰ συνέβηκε αὐτό· διότι ἔπρεπε αὐτὸς καὶ μόνο ν' ἀξιωθεῖ ν' ἀκούσει τῇ φωνῇ ἐκείνῃ· καθόσον ἐὰν τὴν ἄκουαν καὶ ἐκεῖνοι, δὲν θὰ ἦταν τόσο μεγάλο τὸ θαῦμα. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ πνευματικὰ παχύτεροι πείθονται εὐκολώτερα ἀφοῦ δοῦν, γι' αὐτὸ καὶ ἐκεῖνοι, εἶδαν μόνο τὸ φῶς, πράγμα ποῦ ἦταν ἱκανὸ νὰ τοὺς πείσει, καὶ γι' αὐτὸ καὶ κυριεύθηκαν ἀπὸ φόβο. Ἐξ ἄλλου τὸ φῶς δὲν ἐνέργησε τόσο πολὺ σ' ἐκείνους, ὅσο σ' αὐτόν, καθόσον τύφλωσε τὰ μάτια αὐτοῦ, δίνοντας ἔτσι τῇ δυνατότητα σ' ἐκείνους, μὲ τὰ ὅσα συνέβηκαν σ' αὐτόν, ἐὰν βέβαια ἤθελαν, ν' ἀνοίξουν τὰ μάτια τους καὶ νὰ δοῦν. Ἐγὼ βέβαια νομίζω ὅτι κατὰ θεία οἰκονομία ἐκεῖνοι δὲν πίστεψαν, ὥστε νὰ εἶναι ἀξιόπιστοι μάρτυρες.

Καὶ «εἶπε», λέγει· «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, τὸν ὁποῖο σὺ διώκεις». Πολὺ σωστὰ καὶ ἡ πόλη ἀναφέρεται γιὰ νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν. Καὶ οἱ Ἀπόστολοι τὰ ἴδια ἔλεγαν· «Τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ τῇ Ναζαρέτ». Πρόσεχε, καὶ ὁ ἴδιος βεβαιώνει ὅτι διωκόταν. «Ἐκεῖνοι ποῦ ἦταν μαζί μου εἶδαν βέβαια τὸ φῶς καὶ φοβήθηκαν, ὅμως δὲν ἄκουσαν τῇ φωνῇ ἐκείνου ποῦ μοῦ μιλοῦσε. Εἶπα τότε· Τί νὰ κάνω, Κύριε; Καὶ μοῦ εἶπε ὁ Κύριος· Σήκω καὶ πήγαινε στὴ Δαμασκὸ καὶ ἐκεῖ θὰ σοῦ ποῦν τί πρέπει νὰ κάνεις. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔβλεπα ἀπὸ τῇ λάμψη τοῦ φωτὸς ἐκείνου, ὀδηγούμενος ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου ἦρθα στὴ Δαμασκὸ. Κάποιος μὲ τὸ ὄνομα Ἀνανίας, ποῦ ἦταν ἄνθρωπος εὐσεβὴς καὶ ζοῦσε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, καὶ ὑπῆρχαν γι' αὐτόν καλὲς μαρτυρίες ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἰουδαίους τῆς Δαμασκοῦ, ἀφοῦ ἦρθε καὶ στάθηκε μπροστά μου μοῦ εἶπε· Σαοὺλ ἀδελφέ, ἀπόκτησε καὶ πάλι

θὼν πρὸς με καὶ ἐπιστάς, εἶπέ μοι Σαοὺλ ἀδελφέ, ἀνάβλεψον. Καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν».

«Εἴσελθε», φησὶν, «εἰς τὴν πόλιν, καὶ κεῖ σοι λαληθήσεται τί σε δεῖ ποιῆσαι». Ἴδου πάλιν ἄλλος μάρ-
 5 τυς. Καὶ ὅρα πῶς αὐτόν καὶ ἀξιόπιστον ποιεῖ. «Ἀνα-
 νίας δέ τις», φησὶν, «ἀνὴρ εὐλαβὴς κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν Ἰουδαίων, εἰσελθὼν
 πρὸς με καὶ ἐπιστάς, εἶπέ μοι Ἀνάβλεψον». Οὕτως
 οὐδὲν ἀλλότριόν ἐστι. «Καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλε-
 10 ψα» Εἶτα ἡ διὰ τῶν πραγμάτων μαρτυρία. Καὶ ὅρα
 διὰ προσώπων καὶ πραγμάτων αὐτὴν πλεκομένην,
 προσώπων οἰκείων τε καὶ ἑλλοτρίων. Πρόσωπα οἱ
 ἱερεῖς, οἱ πρεσβύτεροι, οἱ συνοδεύοντες· τὰ πράγμα-
 τα δ' ἐποίει, ἃ ἔπαθε· καὶ πράγματα πράγμασι μαρτυ-
 15 ρεῖ, οὐχὶ πρόσωπα μόνον. Ἡ καὶ ἑτέρως ἀλλότριος
 ὁ Ἀνανίας· εἶτα τὸ πρᾶγμα αὐτό, ἡ ἀνάβλεψις· εἶτα
 προφητεία μεγάλη. «Ὁ δὲ εἶπε» φησὶν· «Ὁ Θεὸς
 τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό σε γνῶναι τὸ θέ-
 λημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸν Δίκαιον». Καλῶς εἶπε,
 20 «Τῶν πατέρων», ἵνα δείξῃ αὐτοὺς οὐκ ὄντας Ἰου-
 δαίους, ἀλλὰ ἑλλοτρίους τοῦ νόμου, καὶ φθόνῳ, οὐχὶ
 ζήλῳ ποιοῦντας.

«Γνῶναι», φησί, «τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ ἰδεῖν τὸν
 Δίκαιον». Οὐκοῦν αὐτοῦ θέλημα τοῦτο. Ὅρα πῶς ἐν
 25 τάξει διηγήσεως διδασκαλία ἐστί. «Καὶ ἀκοῦσαι φω-
 νὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἔση μάρτυς αὐτοῦ
 πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὧν ἐώρακας καὶ ἤκουσας».
 «Καὶ ἰδεῖν», φησί, «τὸν Δίκαιον»· τέως τοῦτο λέγει.
 Εἰ δὲ δίκαιος, οὗτοι ὑπεύθυνοι. «Καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν
 30 ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ». Ὅρα πῶς τὸ πρᾶγμα ἐπαί-
 ρει. «Ὅτι ἔση», φησί, «μάρτυς αὐτοῦ». Οὐκοῦν διὰ
 τοῦτο οὐ προδώσεις τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀκρόασιν, ὧν

τὸ φῶς σου. Καὶ ἐγὼ τὴν ἴδια στιγμή ἀπέκτησα τὸ φῶς μου καὶ εἶδα αὐτόν».

«Πήγαινε», λέγει, «στὴν πόλη καὶ ἐκεῖ θὰ σοῦ ποῦν τί πρέπει νὰ κάνεις». Νὰ πάλι ἄλλος μάρτυρας. Καὶ πρόσεχε πῶς παρουσιάζει αὐτόν ἀξιόπιστο· διότι λέγει· «Κάποιος μὲ τὸ ὄνομα Ἀνανίας, ποὺ ἦταν ἄνθρωπος εὐσεβὴς καὶ ζοῦσε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, καὶ ὑπῆρχαν γι' αὐτόν καλὲς μαρτυρίες ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἰουδαίους, ἀφοῦ ἦρθε καὶ στάθηκε μπροστὰ μου, μοῦ εἶπε· Ἀπόκτησε τὸ φῶς σου». Τίποτε δηλαδὴ ξένο δὲν ὑπάρχει. «Καὶ ἐγὼ τὴν ἴδια ὥρα ἀπέκτησα τὸ φῶς μου». Στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ ἡ μαρτυρία μὲ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα. Καὶ πρόσεχε ποὺ αὕτὴ πλέκεται καὶ μὲ πρόσωπα καὶ μὲ γεγονότα, μὲ πρόσωπα καὶ φιλικὰ καὶ ξένα. Πρόσωπα εἶναι οἱ ἱερεῖς, οἱ πρεσβύτεροι, ἐκεῖνοι ποὺ τὸν συνόδευσαν, ἐνῶ γεγονότα εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἔκαμνε καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἔπαθε· καὶ τὰ γεγονότα ἐπιβεβαιώνουν τὰ γεγονότα καὶ ὄχι μόνο τὰ πρόσωπα. Ἡ καὶ μὲ ἄλλο τρόπο· ὁ Ἀνανίας ἦταν ξένος· ἔπειτα ἔρχεται τὸ ἴδιο τὸ γεγονός, δηλαδὴ ἡ ἀνάβλεψη· καὶ στὴ συνέχεια προφητεία μεγάλη· «Αὐτός», λέγει, «εἶπε· ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μας σὲ προόρισε νὰ γνωρίσεις τὸ θέλημά του καὶ νὰ δεῖς τὸν Δίκαιο». Σωστὰ εἶπε, «τῶν πατέρων», γιὰ νὰ δείξει ὅτι αὐτοὶ δὲν εἶναι Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ ξένοι πρὸς τὸ νόμο, καὶ ὅτι αὐτὰ τὰ κάμνουν ὄχι ἀπὸ ζῆλο, ἀλλὰ ἀπὸ φθόνο.

«Νὰ γνωρίσεις», λέγει, «τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ νὰ δεῖς τὸν Δίκαιο». Ἄρα αὐτὸ ἦταν θέλημα αὐτοῦ. Πρόσεχε πῶς ἡ διδασκαλία παρέχεται ὑπὸ μορφὴ διηγήσεως. «Καὶ ν' ἀκούσεις φωνὴ ἀπὸ τὸ στόμα του, καὶ ἔτσι νὰ γίνεις μάρτυρας αὐτοῦ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους γιὰ ὅσα εἶδες καὶ ἄκουσες». «Καὶ νὰ δεῖς», λέγει, «τὸν Δίκαιο»· πρῶτα - πρῶτα λέγει αὐτό. Ἐὰν εἶναι δίκαιος, τότε αὐτοὶ εἶναι ὑπεύθυνοι. «Καὶ ν' ἀκούσεις φωνὴ ἀπὸ τὸ στόμα αὐτοῦ». Πρόσεχε πῶς μεγαλοποιεῖ τὸ γεγονός. «Διότι», λέγει, «θὰ γίνεις μάρτυρας αὐτοῦ». Ἐπομένως γι' αὐτὸ δὲν θὰ προδώσεις τὴν ὄψη καὶ τὴν ἀκρόαση, καὶ ὅσα εἶδες καὶ ὅσα

τε εώρακας, ὧν τε ἤκουσας δι' ἑκατέρων τῶν αἰσθήσεων αὐτὸν πιστοῦται. «Καὶ νῦν τί μέλλεις; Ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπόλουνσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ». Ἐνταῦθα μέγα ἐφθέγγετο· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ βάπτισαι, ἀλλ' «ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ». Τοῦτο δὲ δεικνύντως ἐστὶν αὐτὸν Θεὸν ὄντα· οὐ γὰρ ἓν ἕτερον τινὰ ἐπικαλέσασθαι, εἰ μὴ τὸν Θεόν.

3. Εἶτα δείκνυσι καὶ ἑαυτὸν οὐκ ἀναγκασθέντα δι' ὧν λέγει· «Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς με· Πορεύου εἰς Δαμασκὸν καὶ κεῖ σοι λαληθήσεται τί σε δεῖ ποιῆσαι». Οὐδὲν ἀμάρτυρον, ἀλλὰ πόλεως ὁλοκλήρου μαρτυρίαν παράγει, ἥ γε καὶ εἶδεν αὐτὸν χειραγωγούμενον. Ὅρα δὲ καὶ τὴν προφητείαν ἐξελθοῦσαν, ἣν ἤκουσε μάρτυρα ἔσεσθαι τοῦ Κυρίου· μάρτυς γὰρ ὄντως αὐτοῦ γέγονε, καὶ μάρτυς ὡς χρή, καὶ δι' ὧν ἔπραξε, καὶ δι' ὧν εἶπε. Τοιούτους καὶ ἡμᾶς εἶναι χρὴ μάρτυρας, καὶ μὴ προδιδόναι ὃ ἐνεπιστεύθημεν· οὐ περὶ δογμάτων λέγω μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ βίου. Ὅρα γὰρ ὅ,τι εἶδεν, ὅ,τι ἤκουσε, μαρτυρεῖ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ οὐδὲν αὐτὸν ἐκώλυσε. Καὶ ἡμεῖς ἠκούσαμεν ὅτι ἔστιν ἀνάστασις καὶ μυρία ἀγαθὰ, οὐκοῦν ὀφείλομεν τοῦτο μαρτυρῆσαι πᾶσιν ἀνθρώποις. Καὶ μὴν μαρτυροῦμεν, φησί, καὶ πιστεύομεν. Πῶς, τὰναντία πράττοντες; Εἰπὲ δὴ μοι· Εἴ τις ἑαυτὸν ἔλεγε Χριστιανόν, εἶτα ἀποστὰς τὰ ἰουδαϊκὰ ἐφρόνει, ἄρα ἤρκεσεν ἂν ἡ μαρτυρία αὕτη; Οὐδαμῶς· ἀπὸ γὰρ τῶν ἔργων τὴν μαρτυρίαν ἐζήτουν ἄν. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς, εἰ λέγομεν ὅτι ἀνάστασις ἐστὶ καὶ μυρία ἀγαθὰ, εἶτα καταφρονοῦμεν αὐτῶν, καὶ τὰ ἐνταῦθα προτιμῶμεν, τίς ἡμῖν πιστεύσει; οὐ γὰρ οἷς λέγομεν, ἀλλ' οἷς πράττομεν προσέχουσιν ἅπαντες.

«Μάρτυς ἔσῃ», φησί, «πρὸς πάντας ἀνθρώπους».

ἄκουσες· τὸν ἐπιθεβαιῶναι καὶ μὲ τις δύο αἰσθήσεις. «Καὶ τῶρα γιατί χρονοτριβεῖς; Σήκω καὶ βαπτίσου καὶ πλύσου ἀπὸ τις ἁμαρτίες σου, ἀφοῦ ἐπικαλεσθεῖς τὸ ὄνομα αὐτοῦ». Ἐδῶ εἶπε κάτι τὸ σπουδαῖο· διότι δὲν εἶπε, ἑβαπτίσου στὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀλλὰ «ἀφοῦ ἐπικαλεσθεῖς τὸ ὄνομα αὐτοῦ». Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἤθελε νὰ δείξει ὅτι αὐτὸς εἶναι Θεός· διότι δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐπικαλεσθεῖ κανεὶς κάποιον ἄλλο, παρὰ μόνο τὸ Θεό.

3. Ἐπειτα δείχνει μὲ αὐτὰ ποῦ λέγει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἀναγκάσθηκε· «Τότε ὁ Κύριος μου εἶπε· Πήγαινε στὴ Δαμασκὸ καὶ ἐκεῖ θὰ σοῦ ποῦν τί πρέπει νὰ κάνεις». Τίποτε δὲν ὑπάρχει χωρὶς μαρτυρία, ἀλλὰ παρουσιάζει τὴ μαρτυρία ὁλόκληρης πόλεως, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς τὸν εἶδε νὰ ὁδηγεῖται τυφλός. Πρόσεχε ὅμως καὶ τὴν προφητεία ποῦ ἐκπληρώθηκε, ποῦ ἄκουσε δηλαδὴ ὅτι θὰ γίνεи μάρτυρας τοῦ Κυρίου· διότι πραγματικὰ ἔγινε μάρτυρας αὐτοῦ, καὶ μάρτυρας ὅπως πρέπει, καὶ μὲ ἐκεῖνα ποῦ ἔκανε, καὶ μὲ ἐκεῖνα ποῦ εἶπε. Τέτοιοι μάρτυρες πρέπει καὶ ἐμεῖς νὰ εἴμαστε καὶ νὰ μὴ προδίδομε ἐκεῖνα ποῦ μᾶς ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεός· δὲν ἐννοῶ μόνο τις ἀλήθειες τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο ζωῆς. Διότι πρόσεχε· μαρτυρεῖ σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνο ποῦ εἶδε, ἐκεῖνο ποῦ ἄκουσε, χωρὶς τίποτε νὰ τὸν ἐμπόδισε. Καὶ ἐμεῖς ἀκούσαμε ὅτι ὑπάρχει ἀνάσταση καὶ ἀμέτρητα ἀγαθὰ, καὶ ἐπομένως ὀφείλομε αὐτὸ νὰ τὸ μαρτυρήσουμε σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Μὰ ἀσφαλῶς, λέγει, καὶ μαρτυροῦμε καὶ πιστεύομε. Πῶς, πράττοντας τὰ ἀντίθετα; Πές μου δηλαδὴ· ἐὰν κάποιος ἔλεγε ὅτι εἶναι Χριστιανός, καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ ἀπομακρυνόταν σκεφτόταν τὰ ἰουδαϊκά, ἄραγε θὰ ἦταν ἀρκετὴ ἡ μαρτυρία αὐτῆς; Καθόλου· διότι θὰ ἤθελα νὰ ἔχω τὴ μαρτυρία ἀπὸ τὰ ἔργα. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ἐμεῖς, ἐὰν λέμε ὅτι ὑπάρχει ἀνάσταση καὶ ἀμέτρητα ἀγαθὰ, καὶ στὴ συνέχεια περιφρονοῦμε αὐτὰ καὶ προτιμοῦμε τὰ τῆς ἐδῶ ζωῆς, ποῖός θὰ μᾶς πιστέψει; διότι ὅλοι προσέχουν ὄχι ἐκεῖνα ποῦ λέμε, ἀλλ' ἐκεῖνα ποῦ κάμνομε.

«Θὰ γίνεις», λέγει, «μάρτυρας αὐτοῦ πρὸς ὅλους τοὺς

οὐχὶ πρὸς τοὺς οἰκείους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς
 ἀπίστους· οἱ γὰρ μάρτυρες τοῦτο εἰσιν, οὐχὶ τοὺς εἰ-
 δότας πείθουσιν, ἀλλὰ τοὺς οὐκ εἰδότας. Γενώμεθα
 ἀξιόπιστοι μάρτυρες. Πῶς δὲ ἐσόμεθα ἀξιόπιστοι;
 5 Ἀπὸ τοῦ βίου. Ἐπέθεντο ἐκείνῳ Ἰουδαῖοι ἐπιτίθεν-
 ται ἡμῖν τὰ πάθη, κελεύοντα ἐξομώσασθαι τὴν μαρ-
 τυρίαν. Ἀλλὰ μὴ πειθώμεθα· μάρτυρές ἐσμεν παρὰ
 τοῦ Θεοῦ πεμφθέντες. Κρίνεται παρὰ ἀνθρώποις τι-
 σὶν ὁ Θεὸς ὅτι οὐκ ἔστι Θεός· ἔπεμψεν ἡμᾶς μαρτυ-
 10 ρήσοντας αὐτῷ. Μαρτυρήσωμεν καὶ πείσωμεν τοὺς
 δικάζοντας· ἂν μὴ μαρτυρήσωμεν, καὶ τῆς ἐκείνων
 πλάνης ἡμεῖς ἐσμεν αἴτιοι. Εἰ δὲ ἐν δικαστηρίῳ, ἔν-
 θα βιωτικὰ πράγματα, οὐκ ἂν τις δέξαιτο μάρτυρα,
 μυρίων γέμοντα κακῶν, πολλῷ μᾶλλον ἐνταῦθα, ἔν-
 15 θα περὶ τοιούτων πραγμάτων ἢ σκέψις ἐστίν. Ἡμεῖς
 λέγομεν ὅτι ἠκούσαμεν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πιστεύομεν
 οἷς ἐπηγγείλατο· λέγουσιν ἐκεῖνοι· Ὑμεῖς δείξατε τοῦτο
 διὰ τῶν ἔργων· ὁ γὰρ βίος ὑμῶν τὰ ἐναντία μαρτυ-
 ρεῖ, ὅτι οὐ πιστεύετε. Τοὺς χρηματιζομένους, τοὺς
 20 ἀρπάζοντας, τοὺς πλεονεκτοῦντας βούλεσθε ἰδωμεν;
 τοὺς πενθοῦντας, τοὺς κοπτομένους, τοὺς οἰκοδο-
 μοῦντας, τοὺς πάντα πραγματευομένους, ὥς οὐκ ἀ-
 ποθανομένους; Εἰ τοίνυν ὅτι ἀποθανεῖσθε οὐ πιστεύ-
 ετε, πράγματι οὕτω δήλῳ καὶ φανερῷ, πῶς ὑμῖν πι-
 25 στεύσομεν μαρτυροῦσιν;

Εἰσὶ γάρ, εἰσὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ οὕτω διά-
 κεινται, ὥς οὐκ ἀποθανούμενοι· ὅταν γὰρ ἐν γήρᾳ
 μακρῷ ἄρχωνται οἰκοδομεῖν καὶ γεωργεῖν, πότε λο-
 γισμὸν λήψονται θανάτου; Οὐ μικρὰ ἡ κόλασις ἡμῖν.
 30 κληθεῖσι μὲν εἰς μαρτυρίαν, μὴ δυνηθεῖσι δὲ μαρτυ-
 ρῆσαι ἃ εἶδομεν. Εἶδομεν καὶ ἡμεῖς ὀφθαλμοῖς τοὺς
 ἀγγέλους, καὶ σαφέστερον τῶν ἑωρακότων, οὐκοῦν

άνθρώπους», ὄχι μόνο πρὸς τοὺς φιλικὰ διακειμένους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄπιστους· διότι οἱ μάρτυρες αὐτὸ κάμνουν, πείθουν δηλαδή ὄχι ἐκείνους ποὺ γνωρίζουν, ἀλλ' ἐκείνους ποὺ δὲν γνωρίζουν. "Ἄς γίνουμε ἀξιόπιστοι μάρτυρες. Πῶς ὅμως θὰ γίνουμε ἀξιόπιστοι; Ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς. Ἐπιτίθονταν ἐναντίον ἐκείνου οἱ Ἰουδαῖοι ἐπιτίθενται ἐναντίον μας τὰ πάθη, καὶ μᾶς παροτρύνουν ν' ἀπορρίψομαι τῇ μαρτυρίᾳ. Ἀλλ' ὅμως ἄς μὴ ὑπακούομε στίς προτροπές· εἴμαστε μάρτυρες, σταλμένοι ἀπὸ τὸ Θεό. Λέγεται ἀπὸ μερικοὺς ἀνθρώπους ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι Θεός· ἔστειλε ἐμᾶς νὰ γίνουμε μάρτυρες αὐτοῦ. "Ἄς μαρτυρήσομε καὶ πείσομε τοὺς δικαστές· ἂν δὲν μαρτυρήσομε, τότε ἐμεῖς εἴμαστε ὑπεύθυνοι καὶ τῆς πλάνης ἐκείνων. Ἐὰν στὸ δικαστήριον, ὅπου δικάζονται κοσμικὰ πράγματα, δὲν θὰ μπορούσε κάποιος νὰ δεχθεῖ μάρτυρα γεμάτο ἀπὸ ἀμέτρητα κακά, πολὺ περισσότερο ἐδῶ, ὅπου ἡ κρίσις εἶναι γιὰ τέτοιου εἴδους πράγματα. Ἐμεῖς λέμε ὅτι ἀκούσαμε τὸ Χριστὸ καὶ πιστεύομε σ' ἐκεῖνα ποὺ μᾶς εἶπε· ἀπαντοῦν ἐκεῖνοι· Δεῖξτε αὐτὸ μὲ τὰ ἔργα· διότι ὁ τρόπος τῆς ζωῆς σας μαρτυρεῖ τὰ ἀντίθετα, ὅτι δηλαδή δὲν πιστεύετε. Θέλετε νὰ ἐξετάσομε ἐκείνους ποὺ κερδίζουν χρήματα, τοὺς ἄρπαγες καὶ τοὺς πλεονέκτες; ἐκείνους ποὺ πενθοῦν, ποὺ θρηνοῦν, ποὺ χτίζουν οἰκοδομές, ποὺ μηχανεύονται καὶ κάμνουν τὰ πάντα, σὰν νὰ πρόκειται νὰ μὴ πεθάνουν; Ἐὰν λοιπὸν δὲν πιστεύετε ὅτι θὰ πεθάνετε, ἓνα πράγμα ποὺ εἶναι τόσο ἀποδειγμένο καὶ φανερό, πῶς θὰ πιστέψουμε ἐμεῖς τῇ μαρτυρίᾳ σας;

Πραγματικὰ ὑπάρχουν, ὑπάρχουν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ συμπεριφέρονται μὲ τέτοιο τρόπο, σὰν νὰ πρόκειται νὰ μὴ πεθάνουν· διότι ὅταν μὲ τέτοια βαθιὰ γηρατιά ἀρχίζουν νὰ χτίζουν οἰκοδομές καὶ νὰ ἐπιδίδονται στὴν καλλιέργεια τῆς γῆς, πότε θὰ σκεφθοῦν τὸ θάνατον; Δὲν θὰ εἶναι μικρὴ ἡ τιμωρία μας γιὰ τὸ ὅτι κληθήκαμε νὰ δώσομε μαρτυρία, ἀλλὰ δὲν μπορέσαμε νὰ μαρτυρήσομε ἐκεῖνα ποὺ εἶδαμε. Εἶδαμε καὶ ἐμεῖς τοὺς ἀγγέλους μὲ τὰ μάτια, καὶ πιὸ καθαρά ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τοὺς ἔχουν δεῖ.

μαρτυρήσωμεν τῷ Χριστῷ· οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνοι μάρτυ-
 ρες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς. Διὰ τοῦτο ἐκεῖνοι λέγον-
 ται μάρτυρες, ὅτι, κελευόμενοι ἐξομώσασθαι, πάντα
 ὑπομένουσιν, ἵνα τὴν ἀλήθειαν εἰπωσι. Καὶ ἡμεῖς, ὅ-
 5 ταν ὑπὸ τῶν παθῶν κελευώμεθα ἐξομώσασθαι, μὴ ἡτ-
 τώμεθα. Ὁ χρυσὸς λέγει· Ἐἵπὲ ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ
 ἔστι Χριστός· μὴ οὖν ἄκουε σὺ ὡς Θεοῦ, ἀλλὰ κατα-
 φρόνησον τῶν ἐκείνου προσταγμάτων'. Αἱ ἐπιθυμίαι
 αἱ πονηραὶ τὸ αὐτὸ λέγουσιν· ἀλλὰ σὺ μὴ παραπει-
 10 σθῇς, ἀλλὰ στῇθι γενναίως, ἵνα μὴ καὶ περὶ ἡμῶν
 λαληθῇ· «Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις
 ἄρνοῦνται»· τοῦτο γὰρ οὐ μαρτύρων, ἀλλὰ τὸ ἐναντί-
 ον. Καὶ τὸ μὲν τοὺς ἄλλους ἄρνεῖσθαι, οὐδὲν θαυμα-
 στόν, τὸ δὲ ἡμᾶς τοὺς εἰς μαρτύριον κληθέντας ἐξάρ-
 15 νους γενέσθαι, βαρὺ καὶ φορτικόν· τοῦτο μάλιστα
 βλάπτει τὰ ἡμέτερα. «Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς ἀποβή-
 σεται», φησὶν, ἀλλά, ὅταν οὐκ ἀποπηδήσωμεν, ὅταν
 ἐνστῶμεν. Εἰ πάντες ἐβουλόμεθα μαρτυρεῖν τῷ Χρι-
 στῷ, ταχέως ἂν ἐπείσαμεν τῶν Ἑλλήνων τοὺς πολ-
 20 λούς.

4. Μέγας βίος, ἀγαπητοί· καὶ σφόδρα θηριώδης
 ἢ τις, καὶ φανερώς οὐ καταγινώσκη διὰ τὸ δόγμα.
 ἀλλ' ἀποδέχεται λάθρα, ἀλλ' ἐπαινέσεται, ἀλλὰ θαυ-
 μάσεται. Καὶ πόθεν, φησὶν, ἂν γένοιτο βίος ἄριστος·
 25 Οὐδαμόθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ θείας ἐνεργείας. Τί οὖν, ὅ-
 ταν καὶ Ἑλληνες ὧσι τοιοῦτοι; Ἐκεῖνοι εἴ που καὶ
 εἶεν τοιοῦτοι, οἳ μὲν φύσει, οἳ δὲ διὰ κενοδοξίαν. Βού-
 λει μαθεῖν ὅση ἢ τοῦ βίου λαμπρότης, ὅσην ἔχει τὴν
 πειθῶ; Πολλοὶ τῶν αἵρετικῶν ἴσχυσαν, καὶ τὰ δό-
 30 γματα καίτοι αὐτοῖς ὄντα διαφθαρέντα, οἳ πολλοὶ τῶν
 ἀνθρώπων αἰδοῖ τῇ περὶ τὸν βίον οὐκ ἔτι τὸ δόγμα

ἐπομένως ὥς δώσουμε μαρτυρία γιὰ τὸ Χριστό· διότι βέβαια δὲν εἶναι μάρτυρες μόνο ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ ἐμεῖς. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι ὀνομάζονται μάρτυρες, διότι, ἐνῶ προτρέπονται νὰ τὸν ἀπαρνηθοῦν, ὑπομένουν τὰ πάντα, γιὰ νὰ ποῦν τὴν ἀλήθεια. Καὶ ἐμεῖς, ὅταν προτρεπόμαστε ἀπὸ τὰ πάθη νὰ τὸν ἀπαρνηθοῦμε, ὥς μὴ νικιέμαστε. Ὁ χρυσὸς λέγει· Πέες ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι Χριστός· μὴ τὸν πιστεύεις λοιπὸν σὰν Θεό, ἀλλὰ περιφρόνησε τὰ προστάγματα ἐκείνου. Οἱ πονηρὲς ἐπιθυμίες τὸ ἴδιο λένε· ὅμως σὺ νὰ μὴ παρασυρθεῖς, ἀλλὰ στάσου μὲ γενναιότητα, γιὰ νὰ μὴ λεχθεῖ καὶ γιὰ μᾶς· «Ὁμολογοῦν μὲ τὸ στόμα ὅτι γνωρίζουν τὸ Θεό, ὅμως μὲ τὰ ἔργα τους τὸν ἀρνοῦνται»⁶· διότι αὐτὸ δὲν εἶναι μαρτυρία ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο. Καὶ βέβαια τὸ νὰ τὸν ἀρνοῦνται οἱ ἄλλοι δὲν εἶναι καθόλου ἄξιο θαυμασμοῦ, ὅμως τὸ νὰ τὸν ἀρνηθοῦμε ἐμεῖς ποὺ κληθήκαμε νὰ δώσουμε μαρτυρία, αὐτὸ εἶναι βαρὺ καὶ λυπηρό· αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι ἐκτὶνο ποὺ βλάπτει τὰ δικά μας. «Αὐτὸ θὰ εἶναι εὐκαιρία γι' αὐτοὺς νὰ δώσουν μαρτυρία»⁷ λέγει, ἀλλὰ ὅταν δὲν ἀποσκιρτήσουμε ἀπὸ τὸν Χριστό, ὅταν μέινουμε σταθεροὶ στὴν πίστη μας πρὸς αὐτόν. Ἐὰν θέλαμε ὅλοι νὰ δίνουμε μαρτυρία γιὰ τὸ Χριστό, πολὺ γρήγορα θὰ μπορούσαμε νὰ πείσουμε τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς.

4. Εἶναι μεγάλο πράγμα, ἀγαπητοί, ὁ τρόπος ζωῆς· καὶ ἂν ἀκόμη κανεῖς εἶναι ὑπερβολικὰ θηριώδης, καὶ ἂν ἀκόμη φανερὰ δὲν κατηγορεῖ ἕξ αἰτίας τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ τὰ ἀποδέχεται κρυφὰ, ὅπωςδῆποτε θὰ ἐπαινέσει, ὅπωςδῆποτε θὰ θαυμάσει. Καὶ ἀπὸ ποῦ, λέγει, θὰ μπορούσε νὰ γίνει ἄριστος ὁ τρόπος ζωῆς; Ἀπὸ πούθεν· ἀλλοῦ, παρὰ ἀπὸ τῆς θείας ἐνέργειας. Τί λοιπὸν θὰ ποῦμε, ὅταν καὶ οἱ Ἕλληνες παρουσιάζουν παρόμοιο τρόπο ζωῆς; Ἐκεῖνοι, ἐὰν βέβαια ὑπάρχουν τέτοιοι, εἶναι τέτοιοι ἄλλοι ἀπὸ τὴ φύση τους, καὶ ἄλλοι ἀπὸ ματαιοδοξία. Θέλεις νὰ μάθεις πόση εἶναι ἡ λαμπρότητα τοῦ ἐνάρετου τρόπου ζωῆς, πόση δύναμη ἔχει νὰ πείθει; Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς αἵρετικούς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὑπερίσχυσαν, ἂν καὶ οἱ διδασκαλίες τους εἶναι λανθασμένες, οἱ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ

ἐξήτασαν, ἄλλοι δὲ καὶ καταγινώσκοντες αὐτῶν διὰ
 τὸ δόγμα ἠδέσθησαν διὰ τὸν βίον· οὐ καλῶς μὲν, πλήν
 ὅμως τοῦτο ἔπαθον. Τοῦτο τὰ σεμνὰ τῆς πίστεως τῆς
 ἡμετέρας διέβαλε, τοῦτο τὰ πάντα ἀνέτρεψε, τὸ μη-
 5 δένα λόγον εἶναι βίου μηδενί, τοῦτο τῇ πίστει λυμαί-
 νεται. Λέγομεν ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Χριστός, μυρία καὶ
 ἕτερα παράγομεν, μετὰ δὲ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο, ὅτι
 ἔπεισεν ἅπαντας ὀρθῶς ζῆν· ἀλλὰ τοῦτο ἐν ὀλίγοις
 ἐστί. Τὸ τῆς ἀναστάσεως δόγμα λυμαίνεται ἢ τοῦ βί-
 10 ου φαυλότης, τὸ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τὸ τῆς
 κρίσεως πολλὰ καὶ ἕτερα ἐπισπᾶται, εἰμαρμένην, ἀ-
 νάγκην, τὸ ἀπρονόητον. Ψυχὴ γάρ, βαπτισθεῖσα μυ-
 ρίοις κακοῖς, ὥσπερ τινὰς παραμυθίας ταύτας ἐπινο-
 εῖν ἑαυτῇ πειρᾶται, ἵνα μὴ λυπῇται, λογιζομένη, ὅτι
 15 κρίσις ἐστί, καὶ ὅτι ἐφ' ἡμῖν κεῖται τὰ τῆς ἀρετῆς
 καὶ τὰ τῆς κακίας.

Μυρία ὁ βίος ἐργάζεται κακά, θηρία τοὺς ἀνθρώ-
 πους ποιεῖ, καὶ θηρίων ἀλογωτέρους· ἅπερ γὰρ ἐν ἐ-
 κάστη φύσει τῶν θηρίων ἐστί, ταῦτα πολλάκις εἰς
 20 ἓνα ἄνθρωπον συνήγαγε, καὶ τὸ πᾶν ἀνέτρεψε. Διὰ
 τοῦτο τὴν εἰμαρμένην εἰσήγαγεν ὁ διάβολος, διὰ τοῦ-
 το ἀπρονόητον ἔφησεν εἶναι τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο
 φύσεις ἀγαθὰς καὶ κακάς, διὰ τοῦτο κακὸν ἄναρχον
 καὶ ὑλικὸν ὑποτίθεται, διὰ τοῦτο πάντα πράττει, ἵνα
 25 διαφθείρῃ τὸν βίον ἡμῶν· οὔτε γὰρ ἀπὸ διεφθαρμέ-
 νων δογμάτων δυνατὸν ἀνενεγκεῖν, βίου ὄντα τοιού-
 του, οὔτε μένειν ἐν ὑγαινούσῃ πίστει, ἀλλ' ἀνάγκη
 πολλῇ ταῦτα παραδέξασθαι· οὐ γὰρ οἶμαι ἔγωγε ταχέ-
 ως τινὰ τῶν οὐκ ὀρθῶς ζώντων εὗρίσκεσθαι, μὴ μυ-
 30 ρία σατανικὰ βουλευόμενον, ὅτι γένεσις ἐστιν, ὅτι ἀ-
 πλῶς τὰ πράγματα ἄγεται, ὅτι φύρδην καὶ κεχυμέ-
 νως πάντα διοικεῖται.

σεβασμὸ πρὸς τὸν ἐνάρετο τρόπο ζωῆς αὐτῶν δὲν ἔλαβαν ὑπ' ὄψη καθόλου τῇ διδασκαλία τους, ἄλλοι πάλι ἂν καὶ τοὺς κατηγοροῦν γιὰ τῇ διδασκαλία τους, ὅμως τοὺς συμπάθησαν ἐξ αἰτίας τοῦ τρόπου ζωῆς τους· ὅχι βέβαια ὀρθά, πλὴν ὅμως αὐτὸ ἔπαθαν. Αὐτὸ διέφθειρε τὰ σεμνὰ τῆς πίστεώς μας, αὐτὸ ἀνέτρεψε τὰ πάντα, τὸ νὰ μὴ γίνεται γιὰ κανένα κανέναν λόγος γιὰ ἐνάρετη ζωὴ, αὐτὸ καταστρέφει τὴν πίστη. Λέμε ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι Θεός, καὶ ἀμέτρητα ἄλλα προβάλλομε, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα δὲ καὶ αὐτὸ, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἔπεισε ὅλους νὰ ζοῦν ὀρθά· ἀλλ' αὐτὸ συμβαίνει σὲ λίγους. Ὁ φαῦλος τρόπος ζωῆς καταστρέφει τὸ δόγμα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τὸ δόγμα τῆς κρίσεως, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα προξενεῖ, ὅπως τὸ πεπρωμένο, τὴν ἀναγκαιότητα, τὴν ἀπρονοησία. Διότι ψυχὴ, ποὺ βυθίσθηκε μέσα σὲ ἀμέτρητα κακὰ, προσπαθεῖ νὰ ἐπινοεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της ὅλα αὐτὰ σὰν κάποια παρηγοριά, γιὰ νὰ μὴ λυπᾶται, σκεπτόμενη ὅτι ὑπάρχει κρίση, καὶ ὅτι ἀπὸ μᾶς ἐξαρτῶνται τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς κακίας.

Ἀμέτρητα κακὰ προξενεῖ ὁ κακὸς τρόπος ζωῆς· κἀμνει τοὺς ἀνθρώπους θηρία, καὶ μάλιστα πιὸ ἄλογους ἀπὸ τὰ θηρία· διότι ἐκεῖνα ποὺ ὑπάρχουν στὴν κάθε φύση τῶν θηρίων, αὐτὰ πολλές φορές τὰ συγκέντρωσε σ' ἓναν ἄνθρωπο καὶ κατέστρεψε τὸ πᾶν. Γι' αὐτὸ ὁ διάβολος εἰσήγαγε τὸ πεπρωμένο, γι' αὐτὸ εἶπε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἀπρονόητος, γι' αὐτὸ λέγει ὅτι ὑπάρχουν φύσεις ἀγαθές καὶ κακές, γι' αὐτὸ διδάσκει ὅτι τὸ κακὸ εἶναι ἄναρχο καὶ ὑλικό, γι' αὐτὸ κἀμνει τὰ πάντα, γιὰ νὰ καταστρέψει τὴ ζωὴ μας· διότι οὔτε εἶναι δυνατό νὰ συνέλθει κανεὶς καὶ ν' ἀποφύγε! τίς διεφθαρμένες διδασκαλίες, ὅταν ὁ τρόπος ζωῆς του εἶναι τέτοιος, οὔτε νὰ παραμείνει στὴν ὀρθὴ πίστη, ἀλλ' εἶναι ἀναγκασμένος πᾶρα πολὺ ν' ἀποδεχθεῖ αὐτές· διότι ἐγὼ τουλάχιστον δὲν νομίζω ὅτι μπορεῖ νὰ βρεθεῖ τόσο εὐκολα κάποιος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν ζοῦν ὀρθά, ποὺ νὰ μὴ σκέφτεται ἄπειρα σατανικά, ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχει αὐτόματη δημιουργία, ὅτι τὰ πράγματα ὁδηγοῦνται στὴν τύχη, ὅτι τὰ πάντα κυβερνοῦνται κατὰ τρόπο ἄτακτο καὶ συγκεχυμένο.

Διό, παρακαλῶ, φροντίζωμεν βίου καλοῦ, ἵνα μὴ
 παραδεχώμεθα δόγματα πονηρά. Ὁ Κάιν ἔλαβε τι-
 μωρίαν στένειν καὶ τρέμειν. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ πονη-
 5 ροὶ καὶ συνειδότες ἑαυτοῖς μυρία κακά· πολλάκις ἐξ
 ὕπνων ἐξάλλονται, θορυβώδεις αὐτῶν οἱ λογισμοί, τε-
 ταραγμένοι οἱ ὀφθαλμοί, ὑποψίας γέμει πάντα, κα-
 ταπλήττεται πάντα, χαλεπῆς προσδοκίας, δειλίας ἄ-
 νάμεστος αὐτῶν ἡ ψυχὴ, φόβῳ συστρεφομένη καὶ
 τρόμῳ, ἀδρανῆς γίνεται. Οὐδὲν τῆς τοιαύτης ψυχῆς
 10 μαλακώτερον γένοιτο ἄν, οὐδὲν ἀνοητότερον. Καθά-
 περ οἱ μαινόμενοι οὐχ ἑστήκασιν ἐν ἑαυτοῖς, οὕτως
 οὐδὲ ἡ τοιαύτη ἐν ἑαυτῇ ἑστήκε. Πότε οὖν αὕτη εἰς
 συναίσθησιν ἔλθη, τοσαύτην ἔχουσα σκοτοδινίαν, ἣν
 ἀγαπητὸν γαλήνης ἀπολαύουσαν καὶ εὐδίας δυνηθῇ-
 15 ναι ἐπιγνῶναι τὴν οἰκείαν εὐγένειαν; Ὅταν δὲ πάν-
 τα αὐτὴν ἐκφοβῇ καὶ ταράττῃ, καὶ ὄνειροι, καὶ ρή-
 ματα, καὶ σχήματα, καὶ ὑποψίαι ἀπλῶς, πότε δυνή-
 σεται εἰς ἑαυτὴν ἰδεῖν, οὕτως ἐκτεταραγμένη καὶ τε-
 θορυβημένη;

20 Λύωμεν τοίνυν αὐτῆς τὸ δέος, διαρρήξωμεν τὰ
 δεσμά· εἰ γὰρ μὴ κόλασις ἦν, ποίας ταῦτα κολάσεως
 οὐ χείρω, ὑπὸ φόβῳ ζῆν αἰεὶ, μηδέποτε θαρρεῖν, μη-
 δέποτε ἀνίεσθαι; Ταῦτα δὴ πάντα μετὰ ἀκριβείας εἰ-
 δότες, ἐν γαλήνῃ ἑαυτοὺς διατηρῶμεν, καὶ ἀρετῆς
 25 ἐπιμελώμεθα, ἵνα, καὶ ὑγιᾶ δόγματα ἔχοντες καὶ βί-
 ον ὀρθόν, ἀπροσκόπτως τὴν παροῦσαν ζωὴν διανύσω-
 μεν, καὶ τῶν ἐπηγγελλόμενων ἀγαθῶν τοῖς ἀγαπῶσιν
 αὐτὸν ἐπιτυχεῖν δυνηθῶμεν χάριτι καὶ φιланθρωπία
 τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρί, ἅμα τῷ
 30 ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Γι' αὐτό, παρακαλῶ, ὥς φροντίζομε νὰ εἶναι καλὸς ὁ τρόπος ζωῆς μας, γιὰ νὰ μὴ ἀποδεχόμαστε κακές διδασκαλίες. Ὁ Κάιν τιμωρήθηκε νὰ στενάζει καὶ νὰ τρέμει. Τέτοιοι εἶναι οἱ πονηροὶ καὶ ἐκεῖνοι ποὺ συνειδητὰ συγκεντρώνουν στὸν ἑαυτὸ τους ἀμέτρητα κακά· πολλές φορές κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου τινάσσονται ἐπάνω, οἱ σκέψεις τους εἶναι γεμάτες ἀπὸ ἀνησυχία, τὰ μάτια τους εἶναι ταραγμένα, τὰ πάντα εἶναι γεμάτα ἀπὸ ὑποψία, τὰ πάντα τοὺς προξενοῦν κατάπληξη, ἡ ψυχὴ τους ἀναμένει φοβερὰ πράγματα, εἶναι γεμάτη ἀπὸ δειλία, μαζεύεται ἀπὸ φόβο καὶ τρόμο καὶ γίνεται νωθρή. Τίποτε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει πιὸ μαλθακὸ ἀπὸ μιὰ τέτοια ψυχὴ, τίποτε πιὸ ἀνόητο. Ὅπως ἀκριβῶς οἱ μανιακοὶ δὲν εἶναι στὰ καλά τους, ἔτσι καὶ ἡ παρόμοια ψυχὴ δὲν βρίσκεται στὰ λογικά της. Πότε λοιπὸν αὕτὴ θὰ ρθει σὲ συναίσθηση, τῇ στιγμῇ ποὺ εἶναι κυριευμένη ἀπὸ τόση ταραχὴ, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀπολαύσει γαλήνη καὶ ἡρεμία γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀναγνωρίσει τὴν εὐγενικὴ καταγωγὴ της; Ὅταν ὅμως ὅλα τῇ γεμίζουν μὲ φόβο καὶ ταραχὴ, καὶ ὄνειρα, καὶ λόγια, καὶ μορφές, καὶ οἱ ὑποψίες γενικά, πότε θὰ μπορέσει νὰ δεῖ τὸν ἑαυτὸ τους, τῇ στιγμῇ ποὺ εἶναι γεμάτη ἀπὸ τόση ταραχὴ καὶ ἀνησυχία;

Ἄς τὴν ἐλευθερώνομε λοιπὸν ἀπὸ τὸ φόβο της, ὥς σπάσομε τὰ δεσμά· διότι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε κόλαση, ἀπὸ ποιά κόλαση αὐτὰ δὲν εἶναι χειρότερα, τὸ νὰ ζεῖ δηλαδὴ πάντοτε μὲ φόβο, ποτὲ νὰ μὴ βρίσκει θάρρος, ποτὲ νὰ μὴ καθουχάζει; Γνωρίζοντας λοιπὸν ὅλα αὐτὰ μὲ ἀκρίβεια, ὥς διατηροῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας γαλήνιους καὶ ὥς φροντίζομε γιὰ τὴν ἀρετὴν, ὥστε, ἔχοντας καὶ ὀρθὰ δόγματα καὶ ὀρθὸ βίον, νὰ διανύσομε ἀπρόσκοπτα τὴν παρούσα ζωὴ, καὶ νὰ μπορέσομε νὰ ἐπιτύχομε τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχει ὑποσχεθεῖ σ' ἐκείνους ποὺ ἀγαποῦν αὐτόν, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΗ΄

(Πράξ. 22. 17 · 23, 5)

«Ἐγένετο δέ μοι, ὑποστρέψαντι εἰς Ἱερουσα-
λήμ, προσευχομένου μου ἐν τῷ Ἱερῷ, γενέ-
σθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν λέγοντά μοι αὐ-
τόν· Σπεῦσον, καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ἱερου-
5 σαλήμ, διότι οὐ παραδέξονται σου τὴν μαρτυ-
ρίαν περὶ ἐμοῦ. Καὶ γὰρ εἶπον· Κύριε, αὐτοὶ ἐ-
πίστανται ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέ-
ρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐ-
πὶ σέ· καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ
10 μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστῶς καὶ
συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, φυλάσσων τὰ
ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν».

1. Ὅρα πῶς ἑαυτὸν εἰσωθεῖ εἰς τοὺς κινδύνους·
ἐπάγει γάρ· «Ἐγένετο δέ μοι ὑποστρέψαντι εἰς Ἱε-
15 ρουσαλήμ»· τουτέστιν, ἦλθον μετὰ τὴν ὄψιν ἐκείνην
εἰς Ἱερουσαλήμ πάλιν. «Καὶ προσευχομένου μου ἐν
τῷ Ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν λέγον-
τά μοι· Σπεῦσον, καὶ ἔξελθε ἐν τάχει, διότι οὐ πα-
ραδέξονται σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ». Ὅρα, οὐ-
20 δὲ τοῦτο ἀμάρτυρον, ἀλλ’ ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως ἡ μαρ-
τυρία. Εἶπεν ὅτι «οὐ δέξονται σου τὴν μαρτυρίαν»,
καὶ οὐκ ἐδέξαντο· καὶ μὴν ἀπὸ λογισμῶν ἔδει ὑπο-
πεῦσαι ὅτι πάντως δέξονται· «ἐγὼ γὰρ ἤμην ὁ φυ-
λακίζων καὶ δέρων», φησὶν. Ὡστε διὰ τοῦτο ἔδει
25 αὐτοὺς δέξασθαι, καὶ ὅμως οὐκ ἐδέξαντο· διὸ καὶ τοῦ-
το ἐν τῇ ἐκστάσει μανθάνει τὸ μὴ παραδεχθῆναι. Ἐν-
ταῦθα δύο κατασκευάζει, ὅτι τε ἀνοπολόγητα αὐτοῖς

ΟΜΙΛΙΑ ΜΗ΄

(Πράξ. 22, 17 - 23, 5)

«Ὅταν ἐπέστρεψα στήν Ἱερουσαλήμ καί ἐνῶ προσευχόμουν στό ναό, συνέβηκε νά περιπέσω σέ ἔκσταση καί εἶδα αὐτόν πού μοῦ ἔλεγε· Τρέξε καί φύγε γρήγορα ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ, διότι δέν θά δεχθοῦν τή μαρτυρία σου γιά μένα. Καί ἐγώ εἶπα· Κύριε, αὐτοί ξέρουν πολύ καλά, ὅτι ἐγώ φυλάκιζα καί ἔδερνα στίς συναγωγές ἐκείνους πού πίστευαν σ' ἐσένα· καί ὅταν χυνόταν τὸ αἷμα τοῦ Στεφάνου τοῦ μάρτυρά σου ἤμουν καί ἐγώ παρών, δείχνοντας συγκατάθεση στό φόνο αὐτοῦ, καί φύλαγα τὰ ἐνδύματα ἐκείνων πού τὸν φόνευαν».

1. Πρόσεχε πῶς σπρώχνει τὸν ἑαυτό του μέσα στοὺς κινδύνους· διότι προσθέτει· «Μοῦ συνέβηκε, ὅταν ἐπέστρεψα στήν Ἱερουσαλήμ»· δηλαδή, ἦρθα καί πάλι στήν Ἱερουσαλήμ μετὰ ἀπὸ τὸ ὄραμα ἐκεῖνο πού εἶδα. «Καί ἐνῶ προσευχόμουν στό ναό συνέβηκε νά περιπέσω σέ ἔκσταση καί νά, εἶδα αὐτόν πού μοῦ ἔλεγε· Τρέξε καί φύγε γρήγορα, διότι δέν θά δεχθοῦν τή μαρτυρία σου γιά μένα». Πρόσεχε, ὅτι οὔτε αὐτὸ εἶναι χωρὶς μαρτυρία, ἀλλ' ἡ μαρτυρία προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀποτέλεσμα. Εἶπε ὅτι «δέν θά δεχθοῦν τή μαρτυρία σου», καί δέν τή δέχθηκαν· καί ὅμως ἔπρεπε βάσει τῶν συλλογισμῶν νά σκεφθεῖ ὅτι ὅπωςδήποτε θά τήν δεχθοῦν· διότι, λέγει, «ἐγώ φυλάκιζα καί ἔδερνα ἐκείνους». Ὡστε γι' αὐτὸ ἔπρεπε αὐτοὶ νά δεχθοῦν τή μαρτυρία, ἀλλ' ὅμως δέν τή δέχθηκαν· γι' αὐτὸ περιπίπτοντας σέ ἔκσταση μαθαίνει ὅτι δέν θά δεχθοῦν τή μαρτυρία του. Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ δύο πράγματα ὑπονοεῖ, καί ὅτι αὐτοὶ θά εἶναι ἀδικοιολό-

ἐστιν (οὐ γὰρ κατὰ τὸ εἰκὸς αὐτὸν ἐδίωκον, οὐδὲ κα-
 τὰ λόγον), καὶ ὅτι Θεὸς ἦν ὁ Χριστός, τὰ παρὰ προσ-
 δοκίαν προφητεύων, καὶ οὐχ ὁρῶν εἰς τὰ γενόμενα,
 ἀλλὰ τὰ μέλλοντα προειδώς. Πῶς οὖν λέγει, «Ἐνώ-
 5 πιον ἔθνῶν καὶ βισαλέων νύϊων τε Ἰσραὴλ βαστάσει
 τὸ ὄνομά μου»; «Βαστάσει» εἶπεν, οὐ πάντως πείσει·
 ἄλλως δὲ Ἰουδαῖοι ἀλλαχοῦ μὲν ἐπείθοντο, ἐνταῦθα
 δὲ οὐχί. Ὅπου μάλιστα ἔδει πεισθῆναι, εἰδότας αὐ-
 τοῦ τὴν προτέραν προθυμίαν, ἐνταῦθα οὐκ ἐπείθοντο.
 10 «Καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυ-
 ρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστῶς καὶ συνευδοκῶν
 τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ». Ὅρα ποῦ πάλιν ὁ λόγος τελευ-
 τᾷ, εἰς τὸ ἰσχυρὸν κεφάλαιον· δείκνυσι γὰρ ὅτι αὐ-
 τὸς ἦν ὁ ἐλαύνων, καὶ οὐκ ἐλαύνων μόνον, ἀλλὰ καὶ
 15 μυρίαις χερσὶν ἀναιρῶν τὸν Στέφανον. Ὑπέμνησεν
 αὐτοὺς μαιοφονίας χαλεπῆς. Τότε δὴ μάλιστα οὐκ
 ἤνεγκαν, ἐπειδὴ τοῦτο ἤλεγχεν αὐτούς· καὶ ἤδη ἡ
 προφητεία ἐπληροῦτο. Ὁ ζῆλος τοίνυν πολὺς, καὶ ἡ
 κατηγορία σφοδρά, καὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἀληθείας τοῦ
 20 Χριστοῦ παρρησίᾳ διαλεγόμενοι. Ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι
 οὐκ ἠνέσχοντο λοιπὸν πάσης ἀκοῦσαι τῆς δημηγορί-
 ας, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ θυμοῦ σφόδρα ἐμπρησθέντες ἐβόων.
 «Καὶ εἶπε πρὸς με· Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη
 μακρὰν ἀποστελῶ σε. Ἦκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τοῦ λό-
 25 γου τούτου, καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες·
 Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· οὐ γὰρ καθῆκον αὐ-
 τὸν ζῆν. Κραζόντων δὲ αὐτῶν καὶ ριπτούντων τὰ ἱ-
 μάτια, καὶ κονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἄέρα, ἐκέ-
 λευσεν ὁ χιλιάρχος εἰσάγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμ-
 30 βολήν, εἰπὼν μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτόν, ἵνα γνῶ-
 δι' ἦν αἰτίαν οὕτω κατεβόων αὐτοῦ». Καὶ τὸν χιλιάρ-
 χον δέον ἐξετάσαι εἰ ταῦτα οὕτως ἔχοι, ἢ καὶ αὐ-
 τοὺς ἐκείνους· ὁ δέ, μηδὲν πλέον ποιήσας, μάστιξιν

γητοι (διότι δὲν τὸν δίωκαν συνετά, οὔτε καὶ δικαιολογημένα), καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς ἦταν Θεός, προφητεύοντας ἐκεῖνα ποὺ δὲν τὰ περίμενε κανεῖς, καὶ βλέποντας ὅχι σ' ἐκεῖνα ποὺ συνέβηκαν, ἀλλὰ προγγνωρίζοντας ἐκεῖνα ποὺ πρόκειται νὰ συμβοῦν. Πῶς λοιπὸν λέγει, ὅτι «Αὐτὸς θὰ φέρει τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν, βασιλέων καὶ τῶν ἰδίων τῶν Ἰσραηλιτῶν»¹; Εἶπε ὅτι «θὰ τὸ φέρει», ὅχι ὅμως ὅτι ὅπωςδήποτε θὰ τοὺς πείσει· ἄλλωστε οἱ Ἰουδαῖοι σ' ἄλλα μέρη πίστευαν, ἐδῶ ὅμως ὅχι. Ἐκεῖ ποὺ ἔπρεπε πρὸ πάντων νὰ πιστέψουν, διότι γνώριζαν τὴν προηγούμενη προθυμία αὐτοῦ, ἐκεῖ δὲν πίστευαν.

«Καὶ ὅταν χυνόταν τὸ αἷμα τοῦ Στεφάνου, τοῦ μάρτυρά σου, ἦμουν καὶ ἐγὼ παρών, δείχνοντας συγκατάθεση στὸ φόνο αὐτοῦ». Πρόσεχε ποῦ πάλι τελειώνει ὁ λόγος, στὸ πιὸ σπουδαιότερο γεγονός· διότι δείχνει ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ διώκτης, καὶ ὅχι μόνο ὁ διώκτης, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ποὺ μὲ ἄπειρα χέρια φόνευε τὸ Στέφανο. Ὑπενθύμισε σ' αὐτοὺς φοβερὴ ἀνθρωποκτονία. Τότε βέβαια δὲν τὸν ἀνέχθηκαν, ἐπειδὴ αὐτὸ τοὺς ἔλεγχε· καὶ ἤδη ἡ προφητεία ἐκπληρωνόταν. Ὁ ζῆλος λοιπὸν μεγάλος, ἡ κατηγορία βαρειά, καὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἀλήθειας τοῦ Χριστοῦ ὁμιλοῦν μὲ παρρησία. Ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἀνέχονταν πλέον ν' ἀκούσουν ὅλη τὴν ὁμιλία, ἀλλ', ἀφοῦ ἄναψαν ἀπὸ τὸ μεγάλο θυμὸ τους, φώναζαν δυνατά.

«Καὶ μοῦ εἶπε· Πήγαινε, διότι ἐγὼ θὰ σὲ στείλω μακριὰ στοὺς ἐθνικούς. Μέχρι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τοῦ λόγου τὸν ἄκουαν, ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἄρχισαν νὰ φωνάζουν δυνατά καὶ νὰ λένε· Ἐξαφάνισε ἀπὸ τὴ γῆ ἓναν τέτοιο ἄνθρωπο, διότι δὲν πρέπει αὐτὸς νὰ ζεῖ. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτοὶ φώναζαν, ἔρριχναν τὰ ροῦχα τους καὶ σκόρπιζαν σκόνη στὸν ἀέρα, διέταξε ὁ χιλιάρχος νὰ ὀδηγηθεῖ αὐτὸς στὸ στρατώνι, λέγοντας νὰ τὸν ἀνακρίνουν μαστιγώνοντάς τον, γιὰ νὰ μάθει τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία κραύγαζαν ἐναντίον του». Ἐπρεπε καὶ ὁ χιλιάρχος νὰ ἐξετάσει ἐὰν αὐτὰ ἔχουν ἔτσι, καὶ ἐκεῖνοι οἱ ἴδιοι, ἐκεῖνος ὅμως χωρὶς νὰ κάνει τίποτε παραπάνω, ἔδωσε ἐντολὴ νὰ

- ἀνετάζειν αὐτὸν ἐπαγγέλλεται· «ἐκέλευσε γὰρ αὐ-
τὸν», φησὶν, «εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν, εἰπὼν
μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτόν, ἵνα γνῶ δι' ἣν αἰτίαν
οὕτω κατεβόων αὐτοῦ». Καὶ μὴν παρ' ἐκείνων ἔδει
5 μαθεῖν τῶν καταβοώντων, καὶ ἐρωτῆσαι εἴ τινος τῶν
εἰρημένων ἐπελαμβάνοντο· ἀλλ' ἀπλῶς τῇ ἐξουσίᾳ
χρῆται, καὶ ἐκείνοις πρὸς χάριν ποιεῖ· οὐ γὰρ τοῦτο
ἐζητεῖ, ὅπως δικαίως τι πράξειεν, ἀλλ' ὅπως παύ-
σειε τὸν ἐκείνων θυμόν, ἄδικον ὄντα.
- 10 «Ὡς δὲ προσέτεινον αὐτὸν τοῖς ἱμαῖσιν, εἶπε πρὸς
τὸν ἐστῶτα ἐκατόνταρχον ὁ Παῦλος· Εἰ ἄνθρωπον
Ρωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν;».
Οὐκ ἐψεύσατο Παῦλος, μὴ γένοιτο! Ρωμαῖον ἑαυτὸν
εἰπὼν (Ρωμαῖος γὰρ ἦν)· διὸ καὶ ὁ χιλιάρχος ἀποβύ-
15 σας φοβεῖται. Καὶ τίνος, φησὶν, ἔνεκεν ἐφοβήθη;
Εἰ καὶ δι' οὐδὲν ἕτερον ἔδεισεν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἁλῶ καὶ
μείζονα δίκην δῶ. Καὶ ὅρα, οὐχ ἀπλῶς φησιν, ἀλλ'
«εἰ ἔξεστιν ὑμῖν;». Δύο τὰ ἐγκλήματα, καὶ τὸ ἄνευ
λόγου, καὶ τὸ Ρωμαῖον ὄντα. Μεγάλην εἶχον ταύτην
20 τότε προνομίαν οἱ ἀξιούμενοι οὕτω καλεῖσθαι· καὶ οὐ
πάντες τούτου ἐτύγχανον· ἀπὸ γὰρ Ἀδριανοῦ φασὶ
πάντας Ρωμαίους ὀνομασθῆναι, τὸ δὲ παλαιὸν οὐχ
οὕτως ἦν. Ἡ καὶ Ρωμαῖον ἑαυτὸν εἶπεν, ἵνα διαφύ-
γη τὴν τιμωρίαν· εὐκαταφρόνητος γὰρ ἂν ἐγένετο
25 μαστιχθεὶς· νῦν δὲ τοῦτο εἰπὼν, εἰς πλείονα αὐτοῦς
ἐμβάλλει φόβον. Εἰ δὲ ἐμάστιξαν, καὶ παρέτρεψαν
ἂν τὸ πρᾶγμα, ἢ καὶ ἀπέκτειναν αὐτόν· νῦν δὲ οὐχ
οὕτω γίνεται. Ὅρα πῶς ὁ Θεὸς συγχωρεῖ καὶ ἄν-
θρωπίνως πολλὰ γενέσθαι καὶ ἐπ' αὐτῶν καὶ τῶν
30 λοιπῶν. Ὁ δὲ χιλιάρχος, ἀποκριθεὶς ὅτι «πολλοῦ κε-
φαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην», δείκνυ-

τὸν ἀνακρίνουν μαστιγώνοντάς τον· διότι, λέγει, «Διέταξε νὰ ὀδηγηθεῖ στοὺς στρατῶνα, λέγοντας νὰ τὸν ἀνακρίνουν μαστιγώνοντάς τον, γιὰ νὰ μάθει τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία κραύγαζαν ἐναντίον του». Καὶ βέβαια ἔπρεπε ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κραύγαζαν ἐναντίον του νὰ ζητήσει πληροφορίες, ρωτώντας τους ἐὰν δὲν συμφωνοῦσαν μὲ κάτι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ λέχθηκαν· ἀλλ' ὅμως κάνει μόνο χρῆση τῆς ἐξουσίας του καὶ ἐνεργεῖ πρὸς χάρη ἐκείνων· διότι ἡ ἐπιδίωξή του δὲν ἦταν αὕτη, νὰ ἐνεργήσῃ δηλαδὴ δίκαια, ἀλλὰ πῶς νὰ σταματήσει τὸ θυμὸ ἐκείνων, ποὺ ἦταν ἄδικος.

«Ὅταν ὅμως τὸν ἔδεσαν γιὰ νὰ τὸν μαστιγώσουν, εἶπε ὁ Παῦλος πρὸς τὸν ἐκατόνταρχο· Ἔχετε τὸ δικαίωμα ἀπὸ τὸ νόμο νὰ μαστιγώνετε Ρωμαῖο πολίτη χωρὶς νὰ ἔχει καταδικασθεῖ;». Δὲν εἶπε ψέματα ὁ Παῦλος (μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη!) ὀνομάζοντας τὸν ἑαυτοῦ Ρωμαῖο (διότι ἦταν Ρωμαῖος)· γι' αὐτὸ καὶ ὁ χιλιάρχος φοβᾶται ἀκούοντας αὐτά. Καὶ γιὰ ποῖο λόγο, λέγει, φοβήθηκε; Ὅπωςδήποτε γιὰ τίποτε ἄλλο δὲν φοβήθηκε, παρὰ γιὰ νὰ μὴ συλληφθεῖ καὶ ὑποστῇ μεγαλύτερη τιμωρία. Καὶ πρόσεχε, δὲν ὁμιλεῖ ἀπλῶς, ἀλλὰ λέγει, «Ἐπιτρέπεται σέ σᾶς;». Δύο εἶναι οἱ κατηγορίες, καὶ τὸ ὅτι μαστιγώνεται χωρὶς ν' ἀπολογηθεῖ, καὶ ἐνῶ εἶναι Ρωμαῖος. Ἀποτελοῦσε μεγάλο προνόμιο γιὰ ἐκείνους ποὺ ἀξιῶνόνταν νὰ ὀνομάζονται ἔτσι· καὶ δὲν κατόρθωναν νὰ τὸ ἐπιτύχουν αὐτὸ ὅλοι· διότι λένε ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀδριανοῦ ὀνομάσθηκαν ὅλοι Ρωμαῖοι, ἐνῶ πρὶν παλιὰ δὲν συνέβαινε τὸ ἴδιο. Ἡ ὀνόμασε τὸν ἑαυτοῦ Ρωμαῖο, γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν τιμωρία· διότι θὰ γινόταν ἀξιοκαταφρόνητος ἐὰν μαστιγωνόταν· τώρα ὅμως λέγοντας αὐτό, βάζει αὐτοὺς σὲ μεγαλύτερο φόβο. Ἐὰν τὸν μαστίγωναν, ἴσως διέστρεφαν τὸ πράγμα, ἢ μπορεῖ καὶ νὰ τὸν φόνευαν· τώρα ὅμως δὲν γίνεται τὸ ἴδιο. Πρόσεχε πῶς ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει πολλὰ νὰ γίνονται καὶ ἀνθρώπινα καὶ σ' αὐτοὺς καὶ στοὺς ἄλλους. Ὁ χιλιάρχος ἀποκρίθηκε τότε καὶ εἶπε ὅτι «Ἐγὼ ἀπέκτησα αὐτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη μὲ πολ-

σιν ὑποπτεῦσαι προφασιν εἶναι τὸ εἰπεῖν ἑαυτὸν Ρωμαῖον τὸν Παῦλον καὶ ἴσως τοῦτο ὑπέλαβεν ἀπὸ τῆς λιτότητος Παύλου τῆς φαινομένης.

«Ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος, προσελθὼν τῷ χιλίαρχῳ ἀπήγγειλε, λέγων· Ὅρα τί μέλλεις ποιεῖν· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος Ρωμαῖός ἐστι. Προσελθὼν δὲ ὁ χιλίαρχος εἶπεν αὐτῷ· Λέγε μοι, εἰ σὺ Ρωμαῖος εἶ· Ὁ δὲ ἔφη· Ναί. Ἀπεκρίθη ὁ χιλίαρχος· Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. Ὁ δὲ Παῦλός φησιν· Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. Εὐθέως δὲ ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες ἀνετάζειν αὐτόν. Καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνοὺς ὅτι Ρωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς». «Ἐγὼ δέ», φησί, «καὶ γεγέννημαι». Ἄρα καὶ πατὴρ ἦν Ρωμαῖον. Τί οὖν ἀπὸ τούτου γίνεται; Λύσας κατήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οὕτως οὐκ ἦν ψεῦδος τὸ εἰπεῖν ἑαυτὸν Ρωμαῖον, ὅτι καὶ ἀπώνατο ἀπ' αὐτοῦ. λυθεὶς τοῦ δεσμοῦ καὶ πῶς, ἄκουε.

«Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλές, τὸ τί κατηγορεῖται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἔλυσεν αὐτόν, καὶ ἐκέλευσε συνελθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πᾶν τὸ συνέδριον αὐτῶν καὶ καταγαγὼν τὸν Παῦλον ἔστησεν εἰς αὐτούς». «Ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ εἶπεν». Οὐκέτι πρὸς τὸν χιλίαρχον, ἀλλὰ πρὸς τὸ πλῆθος καὶ τὸν δῆμον πάντα διαλέγεται. Καὶ τί φησιν; «Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ ἄχρι ταύτης τῆς ἡμέρας». Ὁ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐ σύνοιδα ἑμαυτῷ τι ἡδίκηκώς ὑμᾶς, οὐδὲ ἄξιον τῶν δεσμῶν τούτων πράττων'. Τί οὖν ὁ ἀρχιερεύς; Δέον κατανυγῆναι ἐφ' οἷς εἰς χάριν αὐτῶν ἀδίκως ἐδέδετο, ὁ δὲ καὶ προσεπίτιθησι, καὶ κελεύει τύπτεσθαι αὐτόν· ὁ καὶ δῆλον ἐξ

λὰ χρήματα», δείχνοντας πῶς ὑποπτεύθηκε ὅτι εἶναι πρόφαση τὸ νὰ πεῖ ὁ Παῦλος ὅτι εἶναι Ρωμαῖος· καὶ ἴσως αὐτὸ τὸ συμπέρανε ἀπὸ τῇ φτώχεια ποὺ ἔδειχνε ἢ ὅλη παρουσία τοῦ Παύλου.

«Ὅταν τὸ ἄκουσε αὐτὸ ὁ ἑκατόνταρχος, πῆγε καὶ τὸ ἀνέφερε στὸ χιλιάρχο, λέγοντάς του· Πρόσεχε τί πᾶς νὰ κάνεις· διότι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι Ρωμαῖος. Πῆγε τότε ὁ χιλιάρχος στὸν Παῦλο καὶ τοῦ εἶπε· Πές μου, εἶσαι Ρωμαῖος; Ἐκεῖνος εἶπε· Ναί. Ἀποκρίθηκε ὁ χιλιάρχος· Ἐγὼ ἀπέκτησα αὐτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου μὲ πολλὰ χρήματα. Ὁ Παῦλος ἀπάντησε τότε· Ἐγὼ ὅμως τὸ ἔχω ἐκ γεννητῆς. Ἀμέσως τότε ἀπομακρύνθηκαν ἐκεῖνοι ποὺ ἐπρόκειτο νὰ τὸν ἀνακρίνουν, καὶ ὁ ἴδιος ὁ χιλιάρχος φοβήθηκε, διαπιστώνοντας ὅτι πραγματικὰ εἶναι Ρωμαῖος καὶ ὅτι τὸν εἶχε δέσει». «Ἐγὼ ὅμως», λέγει, «εἶμαι Ρωμαῖος ἐκ γεννητῆς». Ἐπομένως ὁ πατέρας του ἦταν Ρωμαῖος. Τί λοιπὸν γίνεται μετὰ ἀπ' αὐτό; Ἀφοῦ τὸν ἔλυσε τὸν κατέβασε στοὺς Ἰουδαίους. Ἄρα δὲν ἦταν ψέμα ποὺ εἶπε ὅτι εἶναι Ρωμαῖος, διότι καὶ ὠφελήθηκε ἀπ' αὐτό, ἀφοῦ λύθηκε ἀπὸ τὰ δεσμά· καὶ ἄκου πῶς συνέβηκε αὐτό.

«Τὴν ἄλλη ἡμέρα, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ μάθει μὲ ἀκρίβεια, γιὰ ποιά αἰτία κατηγορεῖται ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, τὸν ἔλυσε καὶ διέταξε νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ὁλόκληρο τὸ συνέδριο αὐτῶν, καί, ἀφοῦ κατέβασε τὸν Παῦλο, τὸν παρουσίασε σ' αὐτούς. Ὁ Παῦλος, ἀφοῦ ἔριξε τὸ βλέμμα του στὸ συνέδριο, εἶπε». Δὲν ὁμιλεῖ πλέον πρὸς τὸ χιλιάρχο, ἀλλὰ πρὸς τὸ πλῆθος καὶ πρὸς ὅλο τὸ λαό. Καὶ τί λέγει; «Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ ἔζησα ἀπέναντι στὸ Θεὸ μέχρι σήμερα μὲ ἀγαθὴ τελείως συνείδηση». Αὐτὸ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ἄν βλέπω νὰ σὰς ἔχω ἀδικήσει σὲ κάτι, οὔτε ὅτι κάμνω κάτι ποὺ εἶναι ἄξιο γιὰ τὰ δεσμὰ αὐτά. Τί λοιπὸν κάμνει τότε ὁ ἀρχιερέας; Ἐνῶ ἔπρεπε νὰ συγκινηθεῖ ποὺ ἐξ αἰτίας τους εἶχε δεθεῖ ἄδικα, αὐτὸς ἀντίθετα καὶ ἐπιτίθεται περισσότερο ἐναντίον του καὶ διατάζει νὰ τὸν χτυποῦν, πράγμα ποὺ γίνεται φα-

ὧν ἐπήγαγεν. «Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας τοῖς παρε-
 στῶσιν αὐτῷ ἐπέταξε τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα». Κα-
 λά γε ἐπιεικὴς ὁ ἀρχιερεὺς. «Τότε ὁ Παῦλος πρὸς
 αὐτὸν εἶπε· Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε κεκο-
 5 νιαμένε· καὶ σὺ κάθη κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ
 παρανομῶν κελεύεις με τύπτεσθαι; Οἱ δὲ παρεστῶ-
 τες εἶπον· Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; Ἐφη-
 τε ὁ Παῦλος· Οὐκ ἤδειν, ἀδελφοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιε-
 ρεύς· γέγραπται γάρ· Ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐ-
 10 ρεῖς κακῶς».

2. Τινὲς μὲν οὖν φασὶ ὅτι εἰδὼς εἰρωνεύεται,
 ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ὅτι οὐδὲ ὅλως ἤδει ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς·
 ἢ γὰρ ἂν καὶ ἐτίμησε διὸ καὶ ἀπολογεῖται, ὥς κατη-
 γορίας οὔσης, καὶ ἐπάγει· «Ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου
 15 οὐκ ἐρεῖς κακῶς». Τί οὖν; φησὶν· εἰ γὰρ μὴ ἄρχων
 ἦν, ἄλλον ἀπλῶς ὑβρίζειν ἔδει; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ
 ὑβριζόμενον μᾶλλον ἐνεγκεῖν. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι πῶς,
 ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς λέγων, «Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν,
 διωκόμενοι ἀνεχόμεθα», ἐνταῦθα τοῦναντίον ποιεῖ,
 20 καὶ οὐ λοιδορεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπαρᾶται; Ἀπα-
 γε! οὐδέτερον τούτων φαίνεται πεποιηκώς, ἀλλὰ τῷ
 ἀκριβῶς σκοποῦντι παρησίας μᾶλλον ἐστὶ τὰ ρήμα-
 τα ἢ θυμοῦ· ἄλλως δὲ οὐκ ἐβούλετο εὐκαταφρόνητος
 φανῆναι τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἐφείσατο
 25 μαστίξαι ὥς δὴ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκδίδοσθαι μέλλοντα,
 τὸ ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτεσθαι μᾶλλον ἂν ἐκεῖνον
 θρασύτερον εἰργάσατο· διὰ τοῦτο οὐδὲ πρὸς τὸν παῖ-
 δα ἀποτείνεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιτάξαντα,
 τοῦτο κατασκευάζων. Τὸ δὲ «τοῖχε κεκονιαμένε, καὶ
 30 σὺ κάθη κρίνων με κατὰ τὸν νόμον» εἶπε, μονονουχί

2. Ἐξ. 22, 28

3. Α' Κορ. 4, 12

νερό ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ πρόσθεσε. «Ὁ ἀρχιερέας Ἀνανίας διέταξε τότε ἐκείνους ποὺ στέκονταν κοντά του νὰ τὸν χτυποῦν στὸ στόμα». Πολὺ καλὰ λοιπόν· ὁ ἀρχιερέας ἦταν ἐπιεικής. «Τότε ὁ Παῦλος εἶπε πρὸς αὐτόν· Ὁ Θεὸς θὰ σὲ χτυπήσει, τοῖχε ἀσθεστωμένε· κάθесαι ἐκεῖ γιὰ νὰ κρίνεις σύμφωνα μὲ τὸ νόμο καὶ παραβαίνοντας τὸ νόμο διατάσσεις νὰ μὲ χτυπήσουν; Τότε οἱ παραβρισκόμενοι ἐκεῖ εἶπαν· Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ βρίζεις; Καὶ ὁ Παῦλος εἶπε· Δὲν ἤξερα, ἀδελφοί, ὅτι εἶναι ἀρχιερέας· διότι ἔχει γραφεῖ· Δὲν θὰ κακολογήσεις τὸν ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου»².

2. Μερικοὶ βέβαια ἰσχυρίζονται ὅτι τὸν εἰρωνεύεται, γνωρίζοντας ὅτι εἶναι ἀρχιερέας, ὅμως ἐγὼ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι δὲν γνώριζε ὅτι ἦταν ἀρχιερέας· διότι ὅπωςδήποτε, ἐὰν τὸ γνώριζε, θὰ ἔδειχνε σεβασμὸ πρὸς αὐτόν· γι' αὐτὸ καὶ ἀπολογεῖται, σὰν νὰ κατηγορήθηκε, καὶ προσθέτει· «Δὲν θὰ κακολογήσεις τὸν ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου». Τί λοιπόν; λέγει· ἐὰν δὲν ἦταν ἄρχοντας, ἔπρεπε ἐὰν ἦταν ἄλλος νὰ τὸν βρίζει; Καθόλου, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη βριζόταν νὰ ὑπομένει ὅπωςδήποτε τίς ὕβρεις. Ἀξίζει νὰ ἐξετάσουμε πῶς, λέγοντας ὁ ἴδιος σὲ ἄλλη περίπτωση, «Ὅταν μᾶς βρίζουν, εὐλογοῦμε, ὅταν μᾶς διώκουν, δείχνουμε ἀνοχή»³, ἐδῶ κάμνει τὸ ἀντίθετο, καὶ ὄχι μόνο βρίζει, ἀλλὰ καὶ καταριέται; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! Τίποτε ἀπ' αὐτὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει κάνει, ἀλλὰ γιὰ ἐκεῖνον ποὺ ἐξετάζει τὰ πράγματα μὲ προσοχή, τὰ λόγια αὐτὰ εἶναι ἀποτέλεσμα μᾶλλον θάρρους, παρὰ θυμοῦ· ἄλλωστε δὲν ἤθελε νὰ φανεῖ εὐκαταφρόνητος στὸ χιλιάρχο. Διότι, ἐὰν αὐτὸς ἀπέφυγε νὰ τὸν μαστιγώσει καὶ προτίμησε νὰ τὸν παραδώσει στοὺς Ἰουδαίους, τὸ νὰ δέρνεται ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες αὐτὸ θὰ ἔκαμνε θρασύτερο ἐκεῖνον· γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ὑπηρέτη, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνον ποὺ ἔδωσε τὴ διαταγή, θέλοντας νὰ ἐπιτύχει αὐτό. Τὸ «τοῖχε ἀσθεστωμένε, κάθесαι ἐκεῖ γιὰ νὰ μὲ κρίνεις σύμφωνα μὲ τὸ νόμο», τὸ εἶπε, θέλοντας

τοῦτο αὐτὸ λέγων· Ὑπεύθυνος ὢν καὶ μυρίων πλη-
γῶν ἄξιος'.

“Ορα γοῦν πῶς αὐτοῦ κατεπλάγησαν τὴν παρη-
σίαν ὁ δῆμος· δέον γὰρ ἀνατρέψαι τὸ πᾶν, παροينوῦ-
5 σι μᾶλλον. Αὐτὸς δὲ καὶ τὸν νόμον ὑπαναγινώσκει,
ἐπειδὴ βούλεται δεῖξαι ὅτι οὐ διὰ τὸ φοβηθῆναι, οὐ-
δὲ διὰ τὸ μὴ ἄξιον εἶναι ἀκοῦσαι, ταῦτα οὕτως εἶπεν,
ἀλλὰ τῷ νόμῳ καὶ ἐνταῦθα πειθόμενος. Καὶ σφόδρα
πείθομαι μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι ἀρχιερεύς ἐστι, διὰ
10 μακροῦ μὲν ἐπανελθόντα χρόνου, μὴ συγγινόμενον δὲ
συνεχῶς Ἰουδαίοις, ὁρῶντα δὲ καὶ ἐκεῖνον ἐν τῷ μέ-
σῳ μετὰ πολλῶν καὶ ἑτέρων· οὐκέτι γὰρ δῆλος ἦν ὁ
ἀρχιερεύς, πολλῶν ὄντων καὶ διαφόρων. Οὕτω μοι
καὶ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνασθαι δοκεῖ, δεικνὺς ὅ-
15 τι νόμῳ πείθεται, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολογεῖται. Ἰδω-
μεν δὲ ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

«Προσευχομένου μου», φησὶν, «ἐν τῷ ἱερῷ, ἐγέ-
νετο γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει». Ἰνα δηλώσῃ ὅτι οὐχ
ἀπλῶς φαντασία ἦν, διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ «προσ-
20 ευχομένου μου». «Σπεῦσον καὶ ἔξελθε ἐν τάχει», φη-
σί, «διότι οὐ παραδέξονται σου τὴν μαρτυρίαν». Ἐν-
ταῦθα δείκνυσιν ὅτι οὐχὶ φοβούμενος αὐτῶν τοὺς
κινδύνους ἔφυγεν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐδέχοντο τὴν μαρ-
τυρίαν αὐτοῦ. Διὰ τί δὲ εἶπεν ὅτι «αὐτοὶ ἐπίστανται
25 ὅτι ἐγὼ ἤμην δεσμεύων»; Οὐκ ἀντιλέγων τῷ Χρι-
στῷ, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ βουλόμενος μαθεῖν τὸ οὕτω
παράδοξον. «Πορεύου», φησὶν, «ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη
μακρὰν ἔξαποστελῶ σε». Ὁρα· οὐκ ἐδίδαξεν αὐτὸν
ὁ Χριστὸς τί δεῖ ποιεῖν, ἀλλ' εἶπε μόνον ἀπελθεῖν, καὶ
30 πείθεται· τοσοῦτον ἦν καταπειθής!

«Καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν», φησί, «λέγον-
τες· Αἶρε αὐτόν· οὐ γὰρ καθήκον αὐτὸν ζῆν». Ὡ τῆς
θρασύτητος! καὶ μὴν ὑμᾶς οὐ καθήκει ζῆν, οὐχὶ τοῦ.

κατὰ κάποιο τρόπο νὰ πει τὸ ἐξῆς σ' αὐτόν· Ἐῖσαι ὑπεύθυνος καὶ ἄξιος ἀπείρων τιμωριῶν'.

Πρόσεχε λοιπὸν πῶς τὸ πλῆθος ἐξεπλάγη ἀπὸ τὸ θάρρος τοῦ Παύλου· διότι, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ ἀνατρέψουν τὰ πάντα, αὐτοὶ ὅμως συμπεριφέρονται μὲ μεγάλη ἀπρέπεια. Αὐτὸς ὅμως καὶ τὸ νόμο ἀναφέρει, ἐπειδὴ θέλει νὰ δείξει, ὅτι αὐτὰ τὰ εἶπε ἔτσι ὅχι ἐπειδὴ φοβήθηκε, οὔτε ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἄξιος νὰ τὰ ἀκούσει, ἀλλὰ ὑπακούοντας καὶ ἐδῶ στὸ νόμο. Καὶ εἶμαι ἀπόλυτα πεπεισμένος ὅτι αὐτὸς δὲν γνώριζε ὅτι ἐκεῖνος ἦταν ἀρχιερέας, καθόσον ἐπέστρεψε ἐδῶ μετὰ ἀπὸ πολὺ χρόνον καὶ δὲν συναναστρεφόταν συνέχεια τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἔτσι εἶδε καὶ ἐκεῖνον ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς ἄλλους· διότι ὁ ἀρχιερέας δὲν ἦταν γνωστός, ἐπειδὴ ὑπῆρχαν πολλοὶ καὶ διάφοροι. Ἔτσι μοῦ φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸ λέγεται πρὸς αὐτοὺς, γιὰ νὰ δείξει ὅτι ὑπακούει στὸ νόμον καὶ γι' αὐτὸ ἀπολογεῖται. Ἀλλ' ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τὰ ὅσα λέχθηκαν.

«Ἐνῶ προσευχόμεν», λέγει, «στὸ ναὸ συνέβηκε νὰ περιπέσω σὲ ἔκσταση». Γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν ἦταν αὐτὸ ἀπλῶς φαντασία, γι' αὐτὸ πρόσθεσε τὸ «Ἐνῶ προσευχόμεν». «Τρέξε καὶ φύγε γρήγορα», λέγει, «διότι δὲν θὰ δεχθοῦν τὴ μαρτυρία σου». Ἐδῶ δείχνει ὅτι δὲν ἔφυγε ἐπειδὴ φοβόταν τοὺς κινδύνους ἐκ μέρους αὐτῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν δέχονταν τὴ μαρτυρία του. Γιατί ὅμως εἶπε ὅτι «Αὐτοὶ γνωρίζουν πάρα πολὺ καλὰ ὅτι ἐγὼ ἤμουν ἐκεῖνος ποὺ φυλάκιζα τοὺς πιστούς»; Τὸ εἶπε ὅχι γιὰ νὰ προβάλει ἀντίρρηση στὸ Χριστό, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! ἀλλὰ θέλοντας νὰ μάθει αὐτὸ τὸ τόσο παράδοξο. «Πήγαινε», λέγει, «διότι ἐγὼ θὰ σὲ στείλω μακριὰ στοὺς ἐθνικούς». Πρόσεχε· δὲν τὸν δίδαξε ὁ Χριστὸς τί πρέπει νὰ κάνει, ἀλλὰ τοῦ εἶπε μόνο νὰ φύγει, καὶ ὑπακούει· τόσο πολὺ ὑπάκουος ἦταν!

«Καὶ ἀρχισαν», λέγει, «νὰ φωνάζουν δυνατὰ καὶ νὰ λένε· ἐξαφάνισέ τον, διότι δὲν πρέπει νὰ ζεῖ αὐτός». Πῶ, πῶ μέγεθος θρασύτητας! καὶ ὅμως σεῖς δὲν ἔπρεπε

τον τὸν πάντα πειθόμενον τῷ Θεῷ. Ὡς μισοὶ καὶ ἀν-
δροφόνοι! «Καὶ τὰ ἱμάτια ἐκτινάσσοντες», φησί, «κο-
νιορτὸν ἔβαλον». Ὡστε χαλεπωτέραν γενέσθαι τὴν
στάσιν τοῦτο ποιοῦσιν, ἢ καὶ φοβῆσαι βουλόμενοι τὸν
5 ἄρχοντα. Καὶ ὅρα· οὐ λέγουσι τὴν αἰτίαν, ἐπειδὴ μη-
δὲν εἶχον εἰπεῖν, ἀλλὰ τῇ βοῇ καταπλήξειν οἴονται·
καὶ μὴν παρὰ τῶν κατηγορῶν ἐχρῆν μαθεῖν. «Καὶ
ὁ χιλιάρχος ἐφοβήθη», φησὶν, «ἐπιγνοὺς ὅτι Ρωμαῖ-
ός ἐστιν». Οὐκ ἄρα ψεῦδος ἦν τὸ Ρωμαῖον εἶναι
10 τὸν Παῦλον εἰπεῖν. «Καὶ ἔλυσεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν
δεσμῶν», φησί, «καὶ καταγαγὼν ἔστησεν εἰς τὸ συν-
έδριον». Τοῦτο ἔδει ποιῆσαι παρὰ τὴν ἀρχήν, καὶ μή-
τε δῆσαι, μήτε βουληθῆναι μαστίξαι, ἀλλὰ καταλιπεῖν
μηδὲν τοιοῦτό τι ποιήσαντα, ὥστε καὶ δεσμεῖσθαι.
15 «Καὶ ἔλυσεν αὐτόν», φησί, «καὶ καταγαγὼν εἰς αὐ-
τοὺς ἔστησε». Τοῦτο μάλιστα ἠπόρησαν οἱ Ἰουδαῖοι.
«Ἀτενίσας δὲ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ», φησὶν, «εἶ-
πεν· Ἄνδρες ἀδελφοί». Ἐνταῦθα τὴν παρρησίαν αὐ-
τοῦ δείκνυσι, τὸ ἀκατάπληκτον. Ἀλλ' ὅρα καὶ ἐκεί-
20 νων τὸ ἱταμόν· ἐπήγαγε γάρ· «Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀ-
νανίας τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα ἐπέταξε». Διὰ τί τύ-
πτεις; τί γὰρ εἶπεν ὑβριστικόν; Ὡς τῆς ἀναισχυντί-
ας! ὦ τῆς θρασύτητος! «Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐ-
τόν», φησὶν, «εἶπε· Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε
25 κεκονιαμένε». Βαβαὶ τῆς παρρησίας! εἰς ὑπόκρισιν
αὐτὸν καὶ παρανομίαν διασύρει· διὰ τοῦτο γοῦν καὶ
καταστέλλεται. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπορῶν οὐδὲν τολμᾷ
εἰπεῖν, ἀλλ' οἱ παρ' αὐτόν, οὐκ ἐνεγκόντες αὐτοῦ τὴν
παρρησίαν. Οὕτως εἶδον ἄνθρωπον θανατῶντα, καὶ
30 οὐχ ὑπέμειναν. «Οὐκ ἤδειν», φησὶν, «ὅτι ἀρχιερεὺς
ἐστιν». Ἄρα ἀγνοίας ἢ ἐπιτίμησις ἦν· εἰ γὰρ μὴ τοῦ-

νὰ ζεῖτε, καὶ ὅχι αὐτός ποῦ σ' ὅλα εἶναι ὑπάκουος στοῦ Θεοῦ. Πῶ, πῶ ἄνθρωποι ἀχρεῖοι καὶ φονιάδες! «Καὶ ἔρριχναν», λέγει, «τὰ ἐνδύματά τους καὶ σκόρπιζαν σκόνη». Αὐτὸ τὸ κάμνουν γιὰ νὰ γίνεи πιο φοβερὴ ἢ στάση τους, ἢ καὶ θέλοντας νὰ φοβήσουν τὸν ἄρχοντα. Καὶ πρόσεχε· δὲν λένε τὴν αἰτία, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν τίποτε νὰ ποῦν, ἀλλὰ νομίζουν ὅτι θὰ τὸν καταπλήξουν μὲ τίς δυνατές φωνές τους· καὶ ὅμως ἔπρεπε νὰ τὸ καταλάβει ἀπὸ τοὺς κατηγοροῦς. «Καὶ ὁ χιλίαρχος», λέγει, «φοβήθηκε, ποῦ διαπίστωσε, ὅτι ὁ Παῦλος εἶναι Ρωμαῖος πολίτης». Ἐπομένως δὲν ἦταν ψέμα ποῦ εἶπε ὁ Παῦλος ὅτι εἶναι Ρωμαῖος πολίτης. «Τὸν ἔλυσε τότε», λέγει, «ἀπὸ τὰ δεσμά, καὶ τὸν κατέβασε κάτω παρουσιάζοντάς τον στοῦ συνέδριο». Αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸ κάνει στήν ἀρχή, καὶ οὔτε νὰ τὸ δέσει καὶ οὔτε νὰ θελήσει νὰ τὸν μαστιγώσει, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀφήσει ἐλεύθερο, ἀφοῦ δὲν ἔκανε τίποτε παρόμοιο, ὥστε νὰ χρειαζόταν νὰ τον δέσει. «Τὸν ἔλυσε», λέγει, «καὶ τὸν κατέβασε κάτω παρουσιάζοντάς τον σ' αὐτούς». Γι' αὐτὸ πρὸ πάντων ἀπόρησαν οἱ Ἰουδαῖοι.

«Ὁ Παῦλος τότε ἀφοῦ ἔρριξε», λέγει, «τὸ βλέμμα του στοῦ συνέδριο εἶπε· "Ἄνδρες ἀδελφοί". Ἐδῶ δείχνει τὸ θάρρος του, τὴν ἀφοβία του. Ἀλλὰ πρόσεχε καὶ τὴ θρασύτητα ἐκείνων· διότι πρόσθεσε· «Ὁ ἀρχιερέας Ἀνανίας διέταξε νὰ τὸν χτυποῦν στοῦ στόμα». Γιατί τὸν χτυπᾷς; διότι τί τὸ ὑβριστικὸ εἶπε; Πῶ, πῶ ἀδιαντροπιά! πῶ, πῶ θρασύτητα! «Τότε ὁ Παῦλος εἶπε», λέγει, «πρὸς αὐτόν· Ὁ Θεὸς θὰ σὲ χτυπήσει, τοῖχε ἀσβεστωμένε». Πῶ, πῶ μέγεθος παρρησίας! Τὸν κατηγορεῖ γιὰ ὑποκρισία καὶ παρανομία· γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ συγκρατεῖται. Καὶ αὐτὸς βέβαια ἐπειδὴ βρέθηκε σὲ ἀμηχανία δὲν τολμᾷ νὰ πεῖ τίποτε, ἀλλ' οἱ βρισκόμενοι κοντὰ σ' αὐτόν, μὴ ὑποφέροντας τὸ θάρρος του. Εἶδαν ἄνθρωπο ποῦ ἤθελε τόσο πολὺ νὰ πεθάνει καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ ὑποφέρουν. «Δὲν γνῶριζα», λέγει, «ὅτι εἶναι ἀρχιερέας». Ἐπομένως ἡ ἐπίπληξη ἦταν ἀποτέλεσμα ἄγνοιας· διότι, ἐὰν δὲν ἦταν

το ἦν, καὶ λαβὼν αὐτὸν ἀπῆλθε, καὶ οὐκ ἐσίγησε.
καὶ ἐξέδωκεν αὐτοῖς αὐτὸν ὁ χιλιάρχος.

3. Ἐνταῦθα δείκνυσιν ὅτι ἐκὼν πάσχει ἂ πάσχει·
καὶ οὕτως ἀπολογεῖται πρὸς αὐτούς, τῷ νόμῳ πειθό-
5 μενος, οὐχὶ αὐτοῖς ἐνδείξασθαι βουλόμενος· ἐπεὶ ἐ-
κείνων καὶ κατεγνώκει σφόδρα. Διὰ τὸν νόμον τοί-
νυν ἀπολογεῖται, ἀλλ' οὐ διὰ τὸν δῆμον. Εἰκότως·
τὸ γὰρ τὸν οὐδὲν ἡδικηκότα ἀναιρεῖν, καὶ ταῦτα ἀ-
θῶον ὄντα, παράνομον ἦν. Οὐκοῦν οὐδὲ ὕβρις τὸ παρ'
10 αὐτοῦ εἰρημένον, εἰ μὴ καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ ὕβριν εἴ-
ποι τις, ὅταν λέγῃ· «Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φα-
ρισαῖοι, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις».
Ναί, φησὶν· ἀλλά, εἰ πρὸ τοῦ τυπτηθῆναι εἶπεν, οὐκ
ἦν θυμοῦ, ἀλλὰ παρρησίας. Ἄλλ' εἶπον τὴν αἰτίαν,
15 ὅτι οὐκ ἐβούλετο καταφρονηθῆναι. Καὶ μὴν ὁ Χρι-
στὸς πολλαχοῦ ὕβρισεν Ἰουδαίους, αὐτὸς ὕβρισθείς,
ὥς, ὅταν λέγῃ· «Μὴ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑ-
μῶν». Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο ὕβρις, μὴ γένοιτο!

“Ορα γοῦν πρὸς ἐκείνους μεθ' ὅσης ἐπιεικείας
20 διαλέγεται. «Οὐκ ἤδειν ὅτι ἀρχιερεύς ἐστι», φησί,
τοῦ Θεοῦ». Τοῦτο εἶπε, καὶ οὐκ ἔστη, ἀλλά, δείκνυς
ὅτι οὐκ εἰρωνεύεται, ἐπάγει· «Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου
οὐκ ἐρεῖς κακῶς». Βλέπεις πῶς καὶ ἄρχοντα αὐτὸν
ἔτι ὁμολογεῖ; Μάθωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς τὴν ἐπιεί-
25 κειαν, ἵνα ἐν ἑκατέροις ὦμεν ἀπηρτισμένοι· πολλῆς
γὰρ ἀκριβείας δεῖ, ὥστε μαθεῖν τί μὲν τοῦτο, τί δὲ
ἐκεῖνο· ἀκριβείας δὲ δεῖ, ὅτι παρυφεστᾶσιν αὐταῖς
αἱ κακίαι, τῇ μὲν παρρησίᾳ θρασύτης, τῇ δὲ ἐπιεικείᾳ
ἀνανδρία· καὶ δέον περισκοπεῖν μή, τὴν κακίαν τις
30 κατέχων, δόξῃ τὴν ἀρετὴν ἔχειν· ὥσπερ ἂν εἴ τις.
δοκῶν τῇ δεσποίνῃ συγγίνεσθαι, ἀγνοοίῃ τῇ θεραπει-

αυτό, ἴσως νὰ τὸν ἔπαιρνε καὶ νὰ ἔφευγε, καὶ δὲν θὰ σιωποῦσε, ἴσως ὁ χιλιάρχος νὰ τὸν παρέδινε σ' αὐτούς.

3. Ἐδῶ δείχνει ὅτι μὲ τὴ θέλησή του πάσχει τὰ ὅσα πάσχει καὶ ἀπολογεῖται μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πρὸς αὐτούς, ὑπακούοντας στὸ νόμο, καὶ ὄχι θέλοντας νὰ ἐπιδειχθεῖ πρὸς αὐτούς· καθόσον ἐκείνους τοὺς εἶχε κατηγορήσει πάρα πολύ. Γιὰ τὸ νόμο λοιπὸν ἀπολογεῖται, καὶ ὄχι γιὰ τὸ ἐκεῖ πλῆθος. Πολὺ σωστά· διότι τὸ νὰ θέλουν νὰ φονεύσουν ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἔκανε κανένα ἀδίκημα, καὶ ὁ ὁποῖος μάλιστα ἦταν ἀθῶος, αὐτὸ ἦταν παράνομο. Ἐπομένως δὲν ἀποτελεῖ ὕβρη αὐτὸ ποὺ λέχθηκε ἀπ' αὐτόν, διότι ἀλλιῶς θὰ μπορούσε κάποιος νὰ πεῖ ὅτι ἦταν ὕβρη καὶ ἐκεῖνα ποὺ εἶπε ὁ Χριστός, ὅταν λέγει· «Ἀλλοίμονό σας, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, διότι μοιάζετε μὲ τάφους ἀσβεστωμένους»¹. Ναί, λέγει· ἀλλά, ἐὰν τὸ ἔλεγε προτοῦ νὰ χτυπηθεῖ, δὲν θὰ ἦταν ἀποτέλεσμα θυμοῦ, ἀλλὰ θάρρους. Ὅμως εἶπα τὴν αἰτία, τὸ εἶπε ἐπειδὴ δὲν ἤθελε νὰ περιφρονηθεῖ. Ἄλλωστε καὶ ὁ Χριστὸς σὲ πολλές περιπτώσεις κατηγορήσε τοὺς Ἰουδαίους, ἀφοῦ πρῶτα βρίσθηκε ὁ ἴδιος, ὅπως ὅταν λέγει· «Μὴ νομίζετε ὅτι ἐγὼ θὰ σᾶς κατηγορήσω»². Ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι ὕβρη, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη!

Πρόσεχε λοιπὸν μὲ πόση ἡπιότητα ὁμιλεῖ πρὸς ἐκείνους. «Δὲν ἤξερα», λέγει, «ὅτι εἶναι ἀρχιερέας τοῦ Θεοῦ». Τὸ εἶπε αὐτὸ καὶ δὲν σταμάτησε, ἀλλὰ, γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν εἰρωνεύεται, προσθέτει· «Νὰ μὴ κακολογήσεις ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου». Βλέπεις πῶς καὶ ἄρχοντα ἀκόμη ὀνομάζει αὐτόν; Ἄς μάθουμε λοιπὸν καὶ ἐμεῖς τὴν ἐπιείκεια, γιὰ νὰ εἴμαστε ὀλοκληρωμένοι καὶ ὡς πρὸς τὰ δύο· διότι χρειάζεται μεγάλη προσοχή, γιὰ νὰ μάθουμε τί εἶναι τὸ ἓνα, καὶ τί τὰ ἄλλο· χρειάζεται προσοχή, διότι βρίσκονται κοντὰ σ' αὐτὲς οἱ κακίες, στὸ θάρρος ἢ θρασύτητα, καὶ στὴν ἐπιείκεια ἢ ἀνανδρία· καί, χρειάζεται νὰ προσέχει κανεὶς, μήπως, κατέχοντας τὴν κακία, νομίσαι ὅτι ἔχει τὴν ἀρετὴν ὅπως ἀκριβῶς ἐὰν κάποιος, νομίζοντας ὅτι βρίσκεται μαζὶ μὲ τὴν κυρία, ἀγνοεῖ ὅτι βρί-

νίδι συνών. Τί οὖν ἐστὶν ἐπιείκεια, καὶ τί ἀνανδρία;
 "Ὅταν ἑτέροις μὲν ἀδικουμένοις μὴ ἀμύνωμεν, ἀλλὰ
 σιγῶμεν αὐτοί, τοῦτο ἀνανδρίας ἐστίν, ὅταν δὲ αὐτοί,
 κακῶς πάσχοντες, φέρωμεν, τοῦτο ἐπιείκεια. Τί
 5 παρρησία; Πάλιν τὸ αὐτό, ὅταν ὑπὲρ ἑτέρων ἀγωνι-
 ζώμεθα. Τί δαὶ θρασύτης; "Ὅταν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν
 ἀμύνεσθαι βουλώμεθα. Ὡστε μεγαλοψυχία ὁμοῦ καὶ
 παρρησία, καὶ θρασύτης πάλιν καὶ ἀνανδρία· ὁ γὰρ
 ὑπὲρ ἑαυτοῦ μὴ ἀλγῶν δυσκόλως ὑπὲρ ἑτέρων ἀλγή-
 10 σει, ὁ δὲ ἑαυτῷ μὴ ἀμύνων δυσκόλως ἑτέροις οὐκ ἀ-
 μυνεῖται· ὅταν γὰρ καθαρὸν ᾗ τὸ ἦθος ἡμῖν πάθους,
 δέχεται καὶ ἄρετήν. Καθάπερ καθαρὸν σῶμα πυρε-
 τοῦ δέχεται ἰσχύν, οὕτω δὴ καὶ ἡ ψυχὴ, ἂν μὴ τοῖς
 πάθεσι προσδιαφθαρῇ, δέχεται ἰσχύν.

15 Μεγάλης ἰσχύος γνώρισμά ἐστὶν ἐπιείκεια· γεν-
 ναίας καὶ νεανικῆς δεῖ ψυχῆς καὶ ὑψηλῆς σφόδρα
 τῇ ἐπιεικείᾳ. Ἡ μικρὸν οἶει τὸ παθεῖν κακῶς, καὶ
 μὴ ἀγριαίνειν; Καὶ οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι τὴν κηδεμο-
 νίαν τὴν ὑπὲρ τῶν πλησίον ἀνδρείαν εἰπών· ὁ γὰρ
 20 τοσοῦτον ἰσχύσας, ὥς δυνηθῆναι τοσούτου περιγενέ-
 σθαι πάθους, ἰσχύσει καὶ ἑτέρου κατατολμῆσαι. Οἶ-
 ον, δύο πάθη ἐστὶ ταῦτα, δειλία καὶ θυμός· ἂν τοῦ
 θυμοῦ κατάσχησ, εὐδηλον ὅτι καὶ δειλίας· τοῦ θυμοῦ
 δὲ κρατεῖς, ἐπιεικῆς ὢν οὐκοῦν, καὶ τῆς δειλίας ἂν
 25 κρατήσης, ἔσῃ ἀνδρεῖος. Πάλιν, ἂν μὴ περιγένῃ τοῦ
 θυμοῦ, γέγονας θρασύς· τούτου δὲ μὴ περιγενόμενος,
 οὐδὲ φόβου περιγενέσθαι δύνασαι· οὐκοῦν καὶ δειλὸς
 ἔσῃ· καὶ ταῦτὸν γίνεται, οἶον ἂν, εἰ σῶμα ἀσθενὲς οὕ-
 τως εἴη καὶ δύσκρατον, ὥς πρὸς οὐδένα πόνον ἀντέ-
 30 χεῖν· τοῦτο ταχέως καὶ ὑπὸ ψυχροῦ ἀλίσκεται καὶ ὑ-
 πὸ θερμοῦ· τὸ γὰρ δύσκρατον τοιοῦτον, τὸ δὲ εὐκρα-

σκεται μὲ τὴν ὑπηρέτρια. Τί λοιπὸν εἶναι ἡ ἐπιείκεια καὶ τί ἡ ἀνανδρία; "Όταν δὲν ὑπερασπιζόμεστε ἄλλους ποῦ ἀδικοῦνται, ἀλλὰ σιωποῦμε, αὐτὸ εἶναι ἀνανδρία, ἐνῶ ὅταν ἐμεῖς οἱ ἴδιοι κακοπαθοῦμε καὶ δείχνουμε ὑπομονή, αὐτὸ εἶναι ἐπιείκεια. Τί εἶναι θάρρος; Πάλι τὸ ἴδιο, ὅταν ἀγωνιζόμεστε γιὰ ἄλλους. Καὶ τί εἶναι θρασύτητα; "Όταν θέλομε νὰ ὑπερασπιζόμεστε τὸν ἑαυτὸ μας. "Ωστε ἡ μεγαλοψυχία συνυπάρχει μὲ τὸ θάρρος, καὶ ἡ θρασύτητα πάλι μὲ τὴν ἀνανδρία· καθόσον ἐκεῖνος ποῦ δὲν πονάει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, δύσκολα θὰ πονέσει γιὰ τοὺς ἄλλους, ἐνῶ ἐκεῖνος ποῦ δὲν ὑπερασπίζεται τὸν ἑαυτὸ του, δύσκολα δὲν θὰ ὑπερασπισθεῖ τοὺς ἄλλους· διότι ὅταν τὸ ἦθος μας εἶναι καθαρὸ ἀπὸ τὰ πάθη, δέχεται τὴν ἀρετή. "Όπως ἀκριβῶς τὸ σῶμα ποῦ εἶναι καθαρὸ ἀπὸ πυρετὸ ἔχει δύναμη, ἔτσι λοιπὸν καὶ ἡ ψυχὴ, ἐὰν δὲν διαφθαρεῖ ἀπὸ τὰ πάθη, ἔχει δύναμη.

Ἡ ἐπιείκεια εἶναι γνῶρισμα μεγάλης δυνάμεως· γιὰ τὴν ἐπιείκεια χρειάζεται γενναία καὶ νεανικὴ καὶ πάρα πολὺ ἀνώτερη ψυχὴ. "Ἡ νομίζεις ὅτι εἶναι μικρὸ πράγμα τὸ νὰ κακοπαθεῖς καὶ νὰ μὴ ὀργίζεσαι; Καὶ δὲν θὰ ἔσφαλλε κάποιος ἐὰν ὀνόμαζε ἀνδρεία τὴ φροντίδα γιὰ τοὺς συνανθρώπους του· διότι ἐκεῖνος ποῦ ἀπέκτησε τόση δύναμη, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ὑπερνικήσει ἓνα τόσο μεγάλο πάθος, θὰ μπορέσει καὶ ἄλλα νὰ ὑπερνικήσει. Δύο λοιπὸν εἶναι αὐτὰ τὰ πάθη· ἡ δειλία καὶ ὁ θυμὸς· ἐὰν κατανικήσεις τὸ θυμό, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι θὰ κατανικήσεις καὶ τὴ δειλία· τὸ θυμὸ τὸν κατανικᾷς ὅταν εἶσαι ἐπιεικὴς· ἐὰν λοιπὸν κατανικήσεις καὶ τὴ δειλία, θὰ γίνεις ἀνδρεῖος. Πάλι, ἂν δὲν κατανικήσεις τὸ θυμό, ἔγινες τότε θρασὺς· ἀφοῦ δὲν μπόρεσες νὰ νικήσεις αὐτόν, δὲν μπορεῖς οὔτε τὸ φόβο νὰ νικήσεις· ἐπομένως θὰ εἶσαι καὶ δειλός· καὶ συμβαίνει τὸ ἴδιο, ὅπως, ἐὰν ὑπάρχει ἓνα σῶμα ποῦ εἶναι τόσο πολὺ ἀσθενικὸ καὶ καχεκτικόν, ὥστε νὰ μὴ ἀντέχει σὲ κανένα πόνο· αὐτὸ πολὺ εὐκόλα προσβάλλεται καὶ ἀπὸ τὸ ψύχος καὶ ἀπὸ τὴ ζέστη· διότι τὸ καχεκτικὸ σῶμα εἶναι τέτοιο, ἐνῶ τὸ εὐρωστο τὰ ὑπομένει ὅλα.

τον πάντα ὑφίσταται. Πάλιν, ἔστι μεγαλοψυχία ἀρετή, καὶ παρυφέστηκεν αὐτῇ ἄσωτία· ἔστιν οἰκονομία ἀρετὴ καὶ τὸ οἰκονομικὸν εἶναι παρυφέστηκεν ἢ φειδωλία καὶ ἢ μικρολογία. Φέρε οὖν πάλιν τὰς ἀρετὰς
5 συναγάγωμεν.

4. Οὐκοῦν οὐ μεγαλόψυχος ὁ ἄσωτος. Πῶς; Ὁ γὰρ ὑπὸ μυρίων ἀλισκόμενος παθῶν πῶς ἂν εἴη μέγας τὴν ψυχὴν; Οὐ γὰρ χρημάτων ἔστι τοῦτο καταφρονεῖν, ἀλλ' ὑφ' ἐτέρων ἐπιτάττεσθαι παθῶν· ὥσπερ ἂν, εἴ τις ὑπὸ ληστῶν ἐπιτάττοιτο ἐκείνοις ὑπακούειν, οὐκ ἂν εἴη ἐλεύθερος· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ χρημάτων καταφρονεῖν γίνεται τὸ ἀναλίσκειν, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ δεόντως εἰδέναι διοικεῖν· ἐπεὶ, εἴ γε ἐνῆν καὶ ἔχειν καὶ ἀπολαύειν ἐκείνων, οὕτως ἂν ἠθέλησεν. Ὁ
15 δὲ εἰς δέον ἀναλίσκων τὰ χρήματα, οὗτός ἐστι μεγαλόψυχος· μεγάλη γὰρ ὄντως ἡ ψυχὴ, ἢ μὴ πάθει δουλεύουσα, ἢ μηδὲν ἡγουμένη τὰ χρήματα εἶναι. Πάλιν, ἡ οἰκονομία καλόν· οὕτω καὶ ὁ οἰκονομικὸς ἂν εἴη ἄριστος ὁ εἰς δέον ἀναλίσκων, καὶ μὴ ἀπλῶς
20 ἀνοικονομήτως. Ἡ δὲ φειδωλία οὐκ ἔστι ταῦτόν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ πάντα εἰς τὸ δέον ἀναλίσκει, οὗτος δέ, οὐδὲ ἀναγκαίας ἀπαιτούσης χρείας, τῆς οὐσίας ἄπτεται τῶν χρημάτων. Ὁ οἰκονομικὸς τοίνυν τοῦ μεγαλοψύχου γένοιτο ἂν ἀδελφός. Οὐκοῦν ὁμοῦ
25 τὸν μεγαλόψυχον θήσομεν καὶ τὸν οἰκονομικόν, καὶ τὸν ἄσωτον καὶ τὸν μικρολόγον· ἀμφοτέροι γὰρ ἀπὸ μικροψυχίας τοῦτο πάσχουσιν, ὥσπερ οὖν καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ μεγαλοψυχίας.

Μὴ δὲ μεγαλόψυχον καλῶμεν τὸν ἀναλίσκοντα ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸν εἰς δέον ἀναλίσκοντα· μηδὲ τὸν οἰκονομικὸν μικρολόγον καὶ φειδωλόν, ἀλλὰ τὸν ἀκαίρως φειδόμενον τῶν χρημάτων. Πόσα ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἀνάλωσεν, ἐνδιδυσκόμενος πορφύραν καὶ βύσσον;

Πάλι, ἡ μεγαλοψυχία εἶναι ἀρετή, καὶ κοντὰ σ' αὐτὴν βρίσκεται ἡ ἀσωτία· ἐπίσης ἡ οἰκονομία εἶναι ἀρετή καθὼς καὶ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς οἰκονόμος· κοντὰ σ' αὐτὴν βρίσκεται ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ τσιγγουνιά. Ἐμπρὸς λοιπὸν ν' ἀπαριθμήσουμε πάλι τίς ἀρετές.

4. Πραγματικὰ ὁ ἄσωτος δὲν εἶναι μεγαλόψυχος. Γιατί; Διότι ἐκεῖνος ποὺ κυριεύεται ἀπὸ ἀμέτρητα πάθη πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μεγαλόψυχος; Διότι ἡ ἀσωτία δὲν ἀποτελεῖ περιφρόνηση τῶν χρημάτων, ἀλλ' ἐξουσιάζεται ἀπὸ ἄλλα πάθη· ὅπως ἀκριβῶς δὲν θὰ ἦταν κάποιος ἐλεύθερος, ἐὰν διατάσσονταν ἀπὸ τοὺς ληστές νὰ ὑπακούει σ' ἐκείνους· διότι ἡ σπατάλη δὲν γίνεται ἀπὸ περιφρόνηση πρὸς τὰ χρήματα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν γνωρίζει κανεὶς νὰ κάνει σωστὴ διαχείριση· διότι, ἐὰν μπορούσε καὶ νὰ ἔχει χρήματα καὶ ν' ἀπολαμβάνει αὐτά, ὅπωςδῆποτε θὰ τὸ ἤθελε. Ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ ξοδεύει σωστὰ τὰ χρήματα, αὐτὸς εἶναι μεγαλόψυχος· διότι πραγματικὰ μεγάλη ψυχὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ δὲν εἶναι δούλη τῶν παθῶν, ποὺ δὲν θεωρεῖ τίποτε τὰ χρήματα. Ἐπίσης ἡ οἰκονομία εἶναι καλὸ πράγμα· κατὰ τὴν ἴδια σκέψη καὶ ὁ οἰκονόμος θὰ ἦταν ἄριστος ἐὰν ξόδευε σωστὰ τὰ χρήματα καὶ ὄχι ἄσκοπα καὶ χωρὶς σωστὴ διαχείριση. Ἡ τσιγγουνιά ὅμως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο. Διότι ὁ οἰκονόμος ὅλα τὰ ξοδεύει ὅπως πρέπει, ἐνῶ ὁ τσιγγούνης οὔτε καὶ ὅταν τὸ ἀπαιτεῖ κάποια ἀπαραίτητη ἀνάγκη ἀπλώνει τὸ χέρι του στὰ χρήματα. Ἡ οἰκονομία λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἀδελφὸς τοῦ μεγαλόψυχου. Ἄς τοποθετήσουμε λοιπὸν τὸν μεγαλόψυχο μαζὶ μὲ τὸν οἰκονόμο, καὶ τὸν ἄσωτο μαζὶ μὲ τὸν τσιγγούνη· διότι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τὸ παθαίνουν αὐτὸ ἀπὸ μικροψυχία, ὅπως βέβαια καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ μεγαλοψυχία.

Ἄς ὀνομάζουμε λοιπὸν μεγαλόψυχο ὄχι ἐκεῖνον ποὺ ξοδεύει ἀπερίσκεπτα, ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ ξοδεύει ἐκεῖ ποὺ πρέπει· οὔτε τὸν οἰκονόμο νὰ τὸν ὀνομάσουμε τσιγγούνη καὶ φιλάργυρο, ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ τσιγγουνεύεται τὰ χρήματα ἐκεῖ ποὺ δὲν πρέπει. Πόσα ξόδεψε ὁ πλούσιος ἐκεῖνος, ποὺ φοροῦσε πορφύρα καὶ μεταξωτὰ ἐνδύματα;

Ἄλλ' οὐκ ἦν μεγαλόψυχος· ὑπὸ γὰρ ὠμότητος κα-
 τείχετο ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ μυρίων ἡδονῶν· ἡ δὲ
 τοιαύτη πῶς ἂν εἴη μεγάλη; Μεγαλόψυχος ἦν δ' Ἀ-
 βραάμ, εἰς ὑποδοχὴν ἀναλίσκων τῶν ξένων, τὸν μό-
 5 σχον κατασφάττων, καὶ ἔνθα ἔχρην, οὐ μόνον χρη-
 μάτων, ἀλλ' οὐδὲ τῆς ψυχῆς τῆς αὐτοῦ φειδόμενος.
 Ἄν τοίνυν ἴδωμέν τινα τράπεζαν παρατιθέντα πολυ-
 τελῇ, πόρνας ἔχοντα καὶ παρασίτους, μὴ μεγαλόψυ-
 χον καλέσωμεν τοῦτον, ἀλλὰ σφόδρα μικρόψυχον· ὅ-
 10 ρα γὰρ ὅσοις δουλεύει καὶ ὑπόκειται πάθεσι, γαστρι-
 μαργία, ἡδονῇ ἀτόπῳ, κολακείᾳ· τὸν δὲ τοσούτοις κα-
 τεχόμενον καὶ μηδὲ ἐν τούτων δυνάμενον διαφυγεῖν
 πῶς ἂν τις μεγαλόψυχον καλοίη; Ὡστε αὐτὸν τότε
 μάλιστα καλέσομεν μικρόψυχον, ὅταν μάλιστα ἀναλί-
 15 σκη· ὅσῳ γὰρ ἂν μειζόνως ἀναλίσκη, τοσούτῳ δηλοῖ
 τὴν τυραννίδα τῶν παθῶν ἐκείνων· εἰ γὰρ μὴ σφόδρα
 αὐτοῦ ἐκράτουν, οὐκ ἂν σφόδρα ἀνάλωσε.

Πάλιν, ἂν ἴδωμέν τινα τούτων μὲν μηδενὶ μηδὲν
 παρέχοντα, πένητας δὲ τρέφοντα καὶ τοῖς δεομένοις
 20 ἐπικουροῦντα, αὐτὸν δὲ τράπεζαν ἔχοντα εὐτελεῇ, τοῦ-
 τον σφόδρα καλῶμεν μεγαλόψυχον· μεγάλης γὰρ ὄν-
 τως ψυχῆς, τῆς μὲν οἰκείας καταφρονεῖν ἀναπαύ-
 σεως, τῆς δὲ ἑτέρων φροντίζειν. Εἰπὲ γάρ μοι, εἴ
 τινα ἴδοις, τῶν μὲν τυράννων καταφρόνουντα πάν-
 25 των, καὶ οὐδὲν ἡγούμενον τὰ ἐκείνων ἐπιτάγματα,
 τοὺς δὲ ὑπ' ἐκείνων τυραννουμένους ἐξέλκοντα καὶ
 τοὺς κακῶς πάσχοντας, ἄρα οὐκ ἂν μέγα ἡγήσαιο
 τοῦτο; Τοῦτο δὴ κἀνταῦθα λογιζώμεθα. Τύραννός ἐ-
 στι τὰ πάθη· ἐὰν οὖν καταφρονήσωμεν αὐτῶν, μεγά-
 30 λοι ἐσόμεθα, ἂν δὲ καὶ ἑτέρους ἐξελκύσωμεν, πολλῶ
 μείζους. Εἰκότως οἱ γὰρ οὐχ ἑαυτοῖς ἀρκοῦντες μό-

Ἄλλα δὲν ἦταν μεγαλόψυχος· διότι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἦταν κυριευμένη ἀπὸ ἀπανθρωπιά καὶ ἀπὸ ἄπειρες ἡδονές· μία τέτοια ψυχὴ πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μεγάλη; Μεγαλόψυχος ἦταν ὁ Ἀβραάμ, ποὺ ξόδευε γιὰ τὴ φιλοξενία τῶν ξένων, σφάζοντας καὶ τὸ μοσχάρι, καὶ ὅπου χρειαζόταν, ὅχι μόνο ξόδευε χρήματα, ἀλλὰ δὲν λυπόταν οὔτε καὶ τὴ ζωὴ του. "Ἄν λοιπὸν δοῦμε κάποιον νὰ παραθέτει πολυτελές γεῦμα, ἔχοντας καλεσμένους σ' αὐτὸ πόρνες καὶ παράσιτους, ἄς μὴ τὸν ὀνομάσουμε αὐτὸν μεγαλόψυχο, ἀλλὰ πάρα πολὺ μικρόψυχο· διότι πρόσεχε σὲ πόσα πάθη εἶναι δοῦλος καὶ ὑποταγμένος, στὴ γαστριμαργία, στὴν παράλογη ἡδονή, στὴν κολακεία· αὐτὸν ποὺ εἶναι κυριευμένος ἀπὸ τόσα πάθη καὶ δὲν μπορεῖ οὔτε ἓνα ἀπ' αὐτὰ ν' ἀποφύγει πῶς θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τὸν ὀνομάσει μεγαλόψυχο; "Ὡστε αὐτὸν τότε πρὸ πάντων θὰ τὸν ὀνομάσουμε μικρόψυχο, ὅταν ξοδεύει ὑπερβολικά· διότι ὅσο περισσότερα ξοδεύει, τόσο περισσότερο φανερῶνει τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τῶν παθῶν ἐκείνων· καθόσον, ἐὰν δὲν ἦταν ὑπερβολικά κυριευμένος ἀπ' αὐτά, δὲν θὰ ξόδευε σὲ ἀφάνταστο βαθμό.

Ἐπίσης, ἂν δοῦμε κάποιον ποὺ νὰ μὴ δίνει τίποτε σὲ κανένα ἀπ' αὐτούς, ἀλλὰ νὰ τρέφει φτωχοὺς καὶ νὰ βοηθάει ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἀνάγκη, ὁ ἴδιος δὲ νὰ εἶναι λιτοδίαιτος, αὐτὸν ἄς τὸν ὀνομάζουμε πάρα πολὺ μεγαλόψυχο· διότι πραγματικά εἶναι δείγμα μεγάλης ψυχῆς τὸ νὰ περιφρονεῖ κανεὶς τὴ δική του ἀνάπαυση καὶ νὰ φροντίζει γιὰ ἄλλους. Διότι πές μου, ἐὰν δεῖς κάποιον ποὺ νὰ περιφρονεῖ ὅλους τοὺς τυράννους καὶ νὰ μὴ θεωρεῖ τίποτε τὰ προστάγματα ἐκείνων, νὰ σώζει ὅμως ἐκείνους ποὺ τυραννοῦνται καὶ κακοπαθοῦν ἀπ' αὐτούς, ἄραγε δὲν θὰ τὸ θεωροῦσες αὐτὸ πολὺ σπουδαῖο; Αὐτὸ λοιπὸν νὰ σκεφτόμαστε καὶ ἐδῶ. Τὰ πάθη εἶναι τύραννος· ἐὰν λοιπὸν περιφρονήσουμε αὐτά, θὰ γίνουμε μεγάλοι, ἂν δὲ καὶ ἄλλους σώσουμε, θὰ γίνουμε πολὺ πρὸ μεγαλύτεροι. Καὶ πολὺ σωστά· διότι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἀρκοῦνται μόνο στὸ νὰ σώσουν τὸν ἑαυτό τους, ἀλλὰ σώζουν καὶ ἄλλους. εἰ-

νον, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις, μείζους τῶν μηδέτερον ποι-
 ούντων. Ἐν δέ, ἐπιταττόμενός τις ὑπὸ τυράννου,
 τὸν μὲν τῶν ὑπηκόων τύπτει, τὸν δὲ ἔλκει, ἄλλον δὲ
 ὑβρίζει, ἄρα τοῦτο μεγαλοψυχίας ἐροῦμεν; Οὐ δῆτα·
 5 καὶ τοσούτῳ πλέον, ὅσῳ ἂν μέγας ᾖ. Οὕτω καὶ ἐφ'
 ἡμῶν· νῦν μὲν γὰρ πρόκειται ἡ ψυχὴ εὐγενῆς τις οὖ-
 σα καὶ ἐλευθέρα, ταύτην δὲ ὁ ἄσωτος τύπτεσθαι ἐκέ-
 λευσεν ὑπὸ τῶν παθῶν· τὸν οὖν ἑαυτὸν τύπτοντα, τοῦ-
 τον μεγαλόψυχον φήσομεν; Οὐδαμῶς.

10 Οὐκοῦν μάθωμεν τίς μὲν ἡ μεγαλοψυχία, τίς δὲ
 ἡ ἄσωτία, τίς ἡ οἰκονομία καὶ τίς ἡ μικρολογία, τίς
 ἡ ἐπιείκεια καὶ ἀνανδρία, τίς παρρησία, καὶ τίς θρα-
 σύτης, ἵνα, ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων διελόντες, δυνηθῶμεν
 εὐαρέστως τῷ Κυρίῳ τὸν παρόντα βίον διαγαγεῖν.
 15 καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν χάριτι καὶ φι-
 λανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πα-
 τρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν
 καὶ ἀεὶ, καὶ εἰ τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ναι μεγαλύτεροι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν κάμνουν οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο. "Αν ὅμως, παίρνοντας κάποιος ἐντολὴ ἀπὸ τύραννο, ἄλλον ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους νὰ χτυπάει, ἄλλον νὰ τὸν βασανίζει, καὶ ἄλλον νὰ τὸν βρίζει, ἄραγε αὐτὸ θὰ τὸ ὀνομάσουμε μεγαλοψυχία; "Οχι βέβαια· καὶ τόσο περισσότερο, ὅσο μεγάλος συμβαίνει νὰ εἶναι. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μ' ἐμᾶς· διότι μπροστὰ μας τώρα βρίσκεται κάποια εὐγενική καὶ ἐλεύθερη ψυχὴ, καὶ αὐτὴν ὁ ἄσωτος διέταξε νὰ βασανίζεται ἀπὸ τὰ πάθη· αὐτὸν λοιπὸν ποὺ βασανίζει τὸν ἑαυτὸ του, αὐτὸν θὰ τὸν ὀνομάσουμε μεγαλόψυχο; Καθόλου.

Λοιπὸν ἄς μάθουμε ποιά εἶναι ἡ μεγαλοψυχία καὶ ποιά ἡ ἄσωτία, ποιά ἡ οἰκονομία καὶ ποιά ἡ τσιγγουνιά, ποιά ἡ ἐπιείκεια καὶ ποιά ἡ ἀνανδρία, ποιὸ τὸ θάρρος καὶ ποιά ἡ θρασύτητα, ὥστε, ἀφοῦ διακρίνομε αὐτὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, νὰ μπορέσουμε νὰ ζήσουμε τὴν παρούσα ζωὴ ὅπως αὐτὴ ἀρέσει στὸν Κύριο, καὶ νὰ ἐπιτύχομε τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΘ΄

(Πράξ. 23, 6 - 30)

«Γνοὺς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἐν μέρος ἐστὶ Σαδ-
δουκαίων, τὸ δὲ ἕτερον Φαρισαίων, ἔκραξεν
ἐν τῷ συνεδρίῳ· Ἕνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρι-
σαῖός εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου· περὶ ἐλπίδος καὶ
5 ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. Ταῦτα δὲ
αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν Σαδ-
δουκαίων καὶ Φαρισαίων, καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆ-
θος. Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι μὴ εἶναι ἀ-
νάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα, Φαρι-
10 σαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα».

1. Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ οὐ παντα-
χοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει, ἀλλὰ καὶ παρ' ἑαυτοῦ τι
συγχωρεῖται εἰσφέρειν· ὃ δὴ καὶ ποιεῖ, καὶ ἐν τούτῳ
καὶ ἐν τῷ μετὰ ταῦτα ἀπολογεῖται, βουλόμενος σχί-
15 σαι τὸ πλῆθος, τὸ κακῶς ὁμονοοῦν κατ' αὐτοῦ. Καὶ
οὐ ψεύδεται οὐδὲ ἐνταῦθα, Φαρισαῖον ἑαυτὸν λέγων·
Φαρισαῖος γὰρ ἦν ἐκ προγόνων. Διὰ τοῦτο καὶ οὕ-
τως ἀπολογεῖται· «Φαρισαῖος ἐγὼ εἰμι, υἱὸς Φαρι-
σαίου, καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐ-
20 γὼ κρίνομαι». Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐβούλοντο εἰ-
πεῖν διὰ τί κρίνουσιν αὐτόν, ἀναγκάζεται λοιπὸν αὐ-
τὸς ἐξειπεῖν. «Φαρισαῖοι δέ», φησὶν, «ὁμολογοῦσι τὰ
ἀμφότερα». Καὶ μὴν τρία ἐστί, πῶς οὖν λέγει, «Ἀμ-
φότερα»; Ἡ ὅτι πνεῦμα καὶ ἄγγελος ἐν ἐστίν, ἢ ὅτι
25 οὐ μόνον ἡ λέξις περὶ δύο, ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν λαμ-
βάνεται. Καταχρηστικῶς οὖν οὕτως εἶπε, καὶ οὐ
κυριολογῶν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Μ Θ

(Πράξ. 23. 6 - 30)

«Όταν ὁ Παῦλος ἀντιλήφθηκε ὅτι ἡ μία μερίδα ἦταν Σαδδουκαῖοι καὶ ἡ ἄλλη Φαρισαῖοι, φώνηξε δυνατὰ πρὸς τὸ συνέδριο· Ὑἱοὶ ἄδελφοί, ἐγὼ εἶμαι Φαρισαῖος, υἱὸς Φαρισαίου· ἐγὼ δικάζομαι γιὰ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν. Ὅταν τὰ εἶπε αὐτά, ἐγένετο φιλονεικία μετὰ τῶν Σαδδουκαίων καὶ τῶν Φαρισαίων καὶ διχάσθηκε τὸ πλῆθος τοῦ συνεδρίου. Διότι οἱ Σαδδουκαῖοι διδάσκουν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀνάστασι νεκρῶν, οὔτε ἄγγελος, οὔτε πνεῦμα, ἐνῶ οἱ Φαρισαῖοι παραδέχονται καὶ τὰ δύο».

1. Πάλι ἀνθρώπινα ὁμιλεῖ καὶ δὲν ἀπολαμβάνει παντοῦ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐπιτρέπεται καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ νὰ συνεισφέρει κάτι, πράγμα βέβαια ποὺ καὶ κάνει, ἀπολογούμενος καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ καὶ στὴ συνέχεια, θέλοντας νὰ διχάσει τὸ πλῆθος, ποὺ κακῶς ὁμονοεῖ ἐναντίον του. Καὶ οὔτε ἐδῶ λέγει ψέματα, ὀνομάζοντας τὸν ἑαυτοῦ τοῦ Φαρισαίου· διότι ἦταν Φαρισαῖος ἀπὸ προγόνους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπολογεῖται ἔτσι· «Ἐγὼ εἶμαι Φαρισαῖος, υἱὸς Φαρισαίου, καὶ δικάζομαι γιὰ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν». Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐκεῖνοι δὲν ἤθελαν νὰ ποῦν γιὰτὶ δικάζουν αὐτόν, ἀναγκάζεται πλέον νὰ τὸ πεῖ ὁ ἴδιος. «Οἱ Φαρισαῖοι ὅμως», λέγει, «παραδέχονται καὶ τὰ δύο». Καὶ ὅμως εἶναι τρία, πῶς λοιπὸν λέγει, «Καὶ τὰ δύο»; Ὡς διότι πνεῦμα καὶ ἄγγελος εἶναι ἓνα, ἢ διότι ἡ λέξι αὐτὴ λέγεται ὅχι μόνο γιὰ δύο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τρία. Μίλησε λοιπὸν ἔτσι μὲ εὐρύτερη ἔννοια, καὶ ὅχι κυριολεκτώντας.

Καὶ ὅρα, ὅτε μετ' αὐτῶν ἔστη, τότε ἀπολογοῦν-
 ται ὑπὲρ αὐτοῦ· «ἐγένετο» γάρ, φησί, «κραυγὴ με-
 γάλῃ· καὶ ἀναστάντες οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν
 Φαρισαίων, διεμάχοντο, λέγοντες· Οὐδὲν κακὸν εὐ-
 5 ρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλη-
 σεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν». Καὶ διὰ τί μὴ
 πρὸ τούτου ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπελογήσαντο; Ὅτι αὐτοῖς
 οὕπῳ συνεμίγνυτο, οὐδὲ δῆλον ἦν πρὶν ἀπολογήσε-
 ται, Φαρισαῖος ἄνωθεν ὢν. Ὅρᾳς, ὅταν τὰ πάθη ὑ-
 10 ποχωρήσῃ, πῶς ἡ ἀλήθεια εὐρίσκεται; Ὁ δὲ λέγου-
 σι, τοῦτό ἐστι· Ποῖον ἔγκλημα εἰ ἄγγελος αὐτῷ ἐλά-
 λησεν, εἰ πνεῦμα, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κατηχηθεῖς, οὕτω
 τὰ περὶ ἀναστάσεως ἐκδιδάσκει; Οὐκοῦν αὐτοῦ ἀπο-
 στῶμεν, μή, αὐτῷ πολεμοῦντες, καὶ θεομάχοι εὐρε-
 15 θῶμεν'. Ὅρα συνετῶς αὐτοὺς ὑπεραπολογουμένους,
 καὶ τὸν Παῦλον οὐδεμίαν αὐτοῖς διδόντα λαβήν.

«Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, φοβηθεῖς ὁ χιλί-
 αρχος μὴ διασπασθῇ ὁ Παῦλος ὑπ' αὐτῶν, ἐκέλευ-
 σε τὸ στράτευμα καταβὰν ἄρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου
 20 αὐτῶν, ἀγαγεῖν τε εἰς τὴν παρεμβολήν». Φοβεῖται
 λοιπὸν ὁ χιλίαρχος μὴ διασπασθῇ, ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι
 Ρωμαῖός ἐστιν· ὅθεν καὶ οὐκ ἀκίνδυνον ἦν τὸ πρᾶ-
 γμα. Ὅρᾳς ὅτι δικαίως ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Ρωμαῖ-
 ον εἶναι; ἢ γὰρ ἂν οὐδὲ νῦν ἐφοβήθη. Καὶ τὸ μὲν
 25 στράτευμα λοιπὸν ἄρπάζει αὐτόν, ὥς δὲ εἶδον οἱ μια-
 ροὶ πάντα ἀνήνυστα, δι' ἑαυτῶν τὸ πᾶν ποιοῦσι, βου-
 ληθέντες μὲν καὶ πρὸ τούτου, κωλυθέντες δὲ· οὕτως
 οὐδαμοῦ ἵσταται ἡ κακία τοσοῦτοις ἐγκοπτομένη, καί-
 τοι πόσο ὠκονομήθη, ὥστε καὶ τοῦ θυμοῦ καθυφεί-
 30 ναι, καὶ μαθεῖν δι' ὧν ἐδύναντο ἀνενεγκεῖν. Ἀλλ' οὐ-
 δὲν ἥττον ἐφίστανται. Ἰκανὴ γοῦν ἐκείνη ἡ ἀπολο-

Καὶ πρόσεχε, ὅταν πῆγε μὲ τὸ μέρος τους, τότε ἀπολογοῦνται ὑπὲρ αὐτοῦ· διότι λέγει, «Ἐγινε μέγας θόρυβος· καί, ἀφοῦ σηκώθηκαν οἱ γραμματεῖς τῆς μερίδας τῶν Φαρισαίων, φιλονεικοῦσαν, λέγοντας· Κανένα κακὸ δὲν βρίσκομε σ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο· ἐὰν μίλησε σ' αὐτὸν πνεῦμα ἢ ἄγγελος, ἅς μὴ πολεμᾶμε ἐναντίον τοῦ Θεοῦ». Καὶ γιατί πρὶν ἀπ' αὐτὸ δὲν ἀπολογήθηκαν ὑπὲρ αὐτοῦ; Διότι δὲν συναναστρεφόταν μέχρι τότε αὐτούς, οὔτε ἦταν φανερό, προτοῦ ἀπολογηθεῖ, ὅτι εἶναι Φαρισαῖος ἀπὸ τὴν ἀρχή. Βλέπεις, ὅταν τὰ πάθη ὑποχωρήσουν, πῶς βρίσκεται ἡ ἀλήθεια; Αὐτὸ ποὺ λένε σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ποιὰ εἶναι ἡ κατηγορία, ἐὰν μίλησε σ' αὐτὸν ἄγγελος ἢ πνεῦμα, καὶ ἀφοῦ διδάχθηκε αὐτὰ ἀπ' αὐτό, διδάσκει αὐτὰ γιὰ τὴν ἀνάστασις; Ἄς ἀπομακρυνθοῦμε λοιπὸν ἀπ' αὐτόν, μήπως, πολεμώντας αὐτόν, βρεθοῦμε νὰ πολεμᾶμε τὸ Θεό· Πρόσεχε αὐτούς ποὺ ἀπολογοῦνται ὑπὲρ αὐτοῦ μὲ σύνεση, καὶ τὸν Παῦλο ποὺ δὲν τοὺς δίνει καμία ἀφορμή.

«Ἐπειδὴ ἔγινε μεγάλη φιλονεικία, φοβήθηκε ὁ χιλιάρχος μήπως κατασπαραχθεῖ ὁ Παῦλος ἀπ' αὐτούς, καὶ διέταξε τὸ στρατὸ νὰ κατεβεῖ καὶ νὰ τὸν πάρει μὲ τῇ βίᾳ ἀπ' αὐτούς καὶ νὰ τὸν ὀδηγήσουν στὸ στρατώννα». Φοβᾶται λοιπὸν ὁ χιλιάρχος μήπως κατασπαραχθεῖ, ἐπειδὴ εἶπε ὅτι εἶναι Ρωμαῖος· γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἦταν ἀκίνδυνο τὸ πράγμα αὐτό. Βλέπεις ὅτι δίκαια εἶπε ὅτι εἶναι Ρωμαῖος; διότι ἀλλιῶς δὲν θὰ φοβόταν τώρα ὁ χιλιάρχος. Καὶ ὁ στρατὸς βέβαια ἄρπαξε αὐτόν ἀπ' αὐτούς, μόλις ὅμως οἱ μισοὶ εἶδαν ὅλα ν' ἀποτυχαίνουν, μόνοι τους ἐπιχειροῦν νὰ κάνουν τὸ πᾶν, πράγμα ποὺ θέλησαν βέβαια νὰ κάνουν καὶ πρὶν ἀπ' αὐτό, ἀλλ' ἐμποδίσθηκαν. Ἔτσι πουθενὰ δὲν σταματᾷ ἡ κακία, ἂν καὶ ἐμποδίζεται ἀπὸ τόσα, μολονότι βέβαια πόση φροντίδα καταβλήθηκε ἀπὸ τὸ Θεό, ὥστε καὶ τὸ θυμὸ τους νὰ ἐγκαταλείψουν, καὶ νὰ μάθουν ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσαν νὰ συνετισθοῦν. Ἄλλ' ὅμως καθόλου δὲν λιγοστεύει ἡ ἐχθρικότητά τους. Ἦταν ἀρκετὴ βέβαια ἡ ἀπολογία ἐκείνη, τὸ ὅτι σώζεται ὁ ἄν-

γία, τὸ μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν ἄνθρωπον ἄρπάζεσθαι, καὶ τοσούτους κινδύνους διαφυγεῖν.

Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ Κύριος εἶπε· Θάρσει, Παῦλε· ὥς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ
 5 εἰς Ἱερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ρώμην μαρτυρῆσαι. Γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι συστροφήν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μὴ φαγεῖν μηδὲ ποιεῖν, ἕως οὗ ἀνέλωσι τὸν Παῦλον. Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα οἱ ταύτην τὴν συνωμοσίαν πε-
 10 ποιηκότες». «Ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς», φησὶν. Ὁρᾷς πῶς εἰσι σφοδροὶ καὶ ἀμυντικοὶ περὶ τὴν κακίαν; Τί ἐστίν· «Ἀνεθεμάτισαν; Ἀντὶ τοῦ ἔξω εἶναι τῆς εἰς Θεὸν πίστεως εἶπον, εἰ μὴ τὸ δέξαν κατὰ Παύλου ποιήσαιεν». Ἄρα διὰ παντός εἰσιν ἀναθεματισμένοι
 15 ἐκεῖνοί· οὐ γὰρ ἀπέκτειναν τὸν Παῦλον. Καὶ τεσσαράκοντα ὁμοῦ συνέρχονται· τοιοῦτον γὰρ τὸ ἔθνος, ὅταν μὲν ἐπὶ ἀγαθῷ δέῃ συμφωνῆσαι, οὐδὲ δύο συντρέχουσιν, ὅταν δὲ ἐπὶ κακῷ, δῆμος ὁλόκληρος. Καὶ λαμβάνουσι κοινωνοὺς καὶ τοὺς ἄρχοντας· διό, καὶ
 20 τοῦτο δηλῶν, ἐπήγαγεν· «Οἵτινες, προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, εἶπον· Ἀναθέματι ἀναθεματίσαμεν ἑαυτοὺς μηδενὸς γεύσασθαι, ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦλον. Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε ἑαυτοὺς τῷ χιλιάρχῳ ἐν τῷ συνεδρίῳ, ὅπως
 25 αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ὑμᾶς, ὥς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριδέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσει αὐτὸν ἔτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν. Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἔνεδρον, παραγενόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολήν,
 30 ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἓνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη· Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον· ἔχει γὰρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν ἤγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον». Πάλιν δι' ἀνθρωπίνης σώζεται προμη-
 35 θείας. Καὶ ὅρα· ὁ Παῦλος οὐδένα ἀφήσει μάθεῖν οὐ.

θρωπος ἐκεῖνος ποῦ ἐπρόκειτο νὰ κατασπαραχθεῖ, καὶ ποῦ κατορθώνει τόσους κινδύνους νὰ τοὺς ἀποφύγει.

«Τὴν ἐπόμενη νύχτα παρουσιάσθηκε σ' αὐτόν ὁ Κύριος καὶ τοῦ εἶπε· "Ἐχε θάρρος, Παῦλε· διότι ὅπως ἔδωσες μαρτυρία γιὰ μένα στὴν Ἱερουσαλήμ, ἔτσι πρέπει νὰ δώσεις μαρτυρία καὶ στὴ Ρώμη. "Όταν ξημέρωσε, οἱ Ἰουδαῖοι ἔκαναν συνωμοσία καὶ ὀρκίσθηκαν νὰ μὴ φάνε οὔτε νὰ πιοῦν, μέχρι ποῦ νὰ σκοτώσουν τὸν Παῦλο. Ἦταν περισσότεροι ἀπὸ σαράντα ἐκεῖνοι ποῦ ἔκαναν τὴ συνωμοσία αὐτῇ». «Ὀρκίσθηκαν», λέγει. Βλέπεις πῶς εἶναι γεμάτοι ἀπὸ βιαιότητα καὶ ἔτοιμοι νὰ διαπράξουν τὴν κακία; Τί σημαίνει, «Ἀναθεμάτισαν»; Λέχθηκε ἀντὶ τοῦ εἶπαν νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν πίστη στὸ Θεό, ἐὰν δὲν κάνουν ἐκεῖνο ποῦ σκέφθηκαν ἐναντίον τοῦ Παύλου. "Αρα γιὰ πάντα ἐκεῖνοι εἶναι ἀναθεματισμένοι· διότι δὲν φόνευσαν τὸν Παῦλο. Καὶ συγκεντρώνονται σαράντα μαζί· διότι τέτοιο εἶναι τὸ ἔθνος αὐτό, ὅταν χρειάζεται νὰ συμφωνήσουν γιὰ τὸ καλὸ, δὲν πηγαίνουν οὔτε δύο, ὅταν ὅμως γιὰ τὸ κακὸ, τότε τρέχει ὅλος ὁ λαός. Καὶ παίρνουν μαζί τους συνεργάτες καὶ τοὺς ἄρχοντες· γι' αὐτό, γιὰ νὰ δηλώσει καὶ αὐτό, πρόσθεσε· «Αὐτοὶ ἀφοῦ πῆγαν στοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, εἶπαν· Δεσμευθήκαμε μὲ ὄρκο νὰ μὴ φάμε τίποτε, μέχρι ποῦ νὰ σκοτώσουμε τὸν Παῦλο. Τώρα λοιπὸν σεῖς καὶ τὸ συνέδριο εἰδοποιῆστε τὸ χιλιάρχο, νὰ σᾶς τὸν παρουσιάσει αὔριο μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι πρόκειται νὰ ἐξετάσετε ἀκριβέστερα τὴν ὑπόθεσή του· ἐμεῖς προτοῦ νὰ πλησιάσει αὐτός ἐκεῖ, θὰ εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ τὸν σκοτώσουμε. "Ακουσε ὅμως τὴν ἐνέδρα ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Παύλου καὶ ἀφοῦ πῆγε στὸ στρατώννα καὶ μπῆκε μέσα τ' ἀνέφερε στὸν Παῦλο. Ὁ Παῦλος τότε κάλεσε ἓνα ἀπὸ τοὺς ἐκατόνταρχούς καὶ εἶπε· Ὁδήγησε αὐτὸν τὸν νέο στὸν χιλιάρχο, διότι ἔχει νὰ τοῦ πεῖ κάτι. Αὐτὸς τὸν πῆρε καὶ τὸν ὀδήγησε στὸ χιλιάρχο». Πάλι σώζεται μὲ ἀνθρώπινη φροντίδα. Καὶ πρόσεχε· ὁ Παῦλος

δὲ τὸν ἑκατόνταρχον, ὥστε μὴ τὸ πρᾶγμα γενέσθαι διάδηλον.

«Καὶ ἐλθὼν ὁ ἑκατόνταρχος ἀνήγγειλε τῷ χιλί-
 ἀρχῳ, λέγων· Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός
 5 με ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρὸς σέ, ἔ-
 χοντά τι λαλῆσαι σοι. Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς
 αὐτοῦ ὁ χιλίαρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυν-
 θάνετο· Τί ἐστίν, ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαί μοι; Εἶπε δὲ ὅ-
 τι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαί με, ὅπως αὖ-
 10 ριον τὸν Παῦλον καταγάγῃς εἰς τὸ συνέδριον, ὥς
 μέλλοντές τι ἀκριδέστερον πυνθάνεσθαι παρ' αὐτοῦ.
 Σὺ οὖν μὴ πεισθῇς αὐτοῖς· ἐνεδρεύουσι γὰρ ἐξ αὐ-
 τῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμά-
 τισαν ἑαυτοὺς μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἕως οὗ ἀνέ-
 15 λωσι τὸν Παῦλον· καὶ νῦν ἑτοιμοὶ εἰσι προσδεχόμενοι
 τὴν παρὰ σοῦ ἐπαγγελίαν. Ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέ-
 λυσε τὸν νεανίαν, παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι ὅτι
 ἐνεφάνισας ταῦτα πρὸς με».

2. Καλῶς ὁ χιλίαρχος κελεύει κρύψαι, ὥστε μὴ
 20 γενέσθαι δῆλον. Καὶ τότε λέγει τοῖς ἑκατοντάρχοις,
 ὅτε καὶ γενέσθαι ἐχρῆν· καὶ πέμπεται λοιπὸν ἐν Και-
 σαρείᾳ, ἵνα κακεῖ διαλεχθῇ ἐπὶ μείζονος θεάτρου καὶ
 λαμπροτέρου τοῦ ἀκροατηρίου, ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν
 οἱ Ἰουδαῖοι ὅτι, εἰ εἶδομεν Παῦλον, ἐπιστεύσαμεν
 25 ἄν, εἰ ἠκούσαμεν αὐτοῦ διδάσκοντος. Καὶ αὕτη οὖν
 αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἢ ἀπολογία ἐκκόπτεται.

«Καὶ ἐπιστάς», φησὶν, «ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ·
 Θάρσει, Παῦλε· ὥς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς
 Ἱερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ρώμην μαρτυρη-
 30 σαι». Ὅρα, καὶ μετὰ τὸ φανῆναι πάλιν ἀφίησιν αὐ-
 τὸν ἀνθρωπίνως σωθῆναι. Καὶ ἄξιον ἐκπλαγῆναι τὸν
 Παῦλον οὐκ ἐθορυβήθη, οὐδὲ εἶπε· Ὑπόμνη· Τί δὴ τοῦτό ἐ-
 στί; ἄρα μὴ ἠπάτημαι παρὰ τοῦ Χριστοῦ; Ἄλλ' οὐ-
 δὲν τοιοῦτον ἐνενόησεν, οὐδὲ ἔπαθεν, ἀλλὰ μόνον ἐ-
 35 πίστευσεν· οὐ μὴν, ἐπειδὴ ἐπίστευσεν, ὑπνώσεν, ἀλ-
 λὰ τὰ ἐνόντα ἐξ ἀνθρωπίνης σοφίας συνιδεῖν οὐ προ-

δὲν ἀφήνει νὰ τὸ μάθει κανένας, οὔτε καὶ ὁ ἑκατόνταρχος, γιὰ νὰ μὴ γίνει φανερὸ τὸ πράγμα.

«Ὁ ἑκατόνταρχος ἀφοῦ πῆγε στὸ χιλιάρχο τοῦ τὰ ἀνέφερε, λέγοντας· Ὁ Παῦλος ποῦ εἶναι φυλακισμένος μὲ κάλεσε καὶ μοῦ εἶπε νὰ φέρω αὐτὸν τὸν νέο σέ σένα, διότι ἔχει νὰ σοῦ πεῖ κάτι. Ὁ χιλιάρχος τὸν πῆρε τότε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τὸν πῆγε σὲ ἰδιαίτερο μέρος καὶ τὸν ρώτησε· Τί εἶναι αὐτὸ ποῦ ἔχεις νὰ μοῦ ἀναγγείλεις; Καὶ αὐτὸς εἶπε· οἱ Ἰουδαῖοι συμφώνησαν νὰ σὲ παρακαλέσουν νὰ φέρεις τὸν Παῦλο αὔριο στὸ συνέδριο, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι θέλουν νὰ μάθουν λεπτομερέστερα τὰ σχετικὰ μ' αὐτόν. Μὴ λοιπὸν πεισθεῖς σ' αὐτούς· διότι τὸν παραμονεύουν περισσότεροι ἀπὸ σαράντα ἄνδρες, οἱ ὅποιοι ὀρκίσθηκαν νὰ μὴ φάνε οὔτε νὰ πιοῦν, μέχρι ποῦ νὰ σκοτώσουν τὸν Παῦλο· καὶ τώρα εἶναι ἔτοιμοι, περιμένοντας τὴν ἔγκρισή σου. Ὁ χιλιάρχος ἄφησε τότε τὸν νέο νὰ φύγει, παραγγέλλοντάς του· νὰ μὴ πεῖς σὲ κανένα ὅτι μοῦ τὰ ἀνέφερες αὐτά».

2. Πολύ σωστὰ ὁ χιλιάρχος τὸν διατάσσει νὰ τὸ ἀποκρύψει, γιὰ νὰ μὴ γίνει γνωστό. Καὶ τότε τὸ λέγει στοὺς ἑκατόνταρχους, ὅταν ἔπρεπε αὐτὸ νὰ γίνει. Καὶ στέλλεται στὴ συνέχεια στὴν Καισάρεια, γιὰ νὰ μιλήσει καὶ ἐκεῖ σὲ μεγαλύτερο θέατρο καὶ σπουδαιότερο ἀκροατήριον, γιὰ νὰ μὴμποροῦν νὰ λένε οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι, ἐὰν βλέπαμε τὸν Παῦλο καὶ ἂν τὸν ἀκούσαμε νὰ διδάσκει, θὰ πιστεύαμε. Καὶ αὕτη λοιπὸν ἡ ἀπολογία γι' αὐτοὺς ἀπὸ ἐδῶ ἀφαιρεῖται.

«Παρουσιάσθηκε», λέγει, «σ' αὐτὸν ὁ Κύριος καὶ τοῦ εἶπε· Ἔχε θάρρος, Παῦλε· διότι ὅπως μαρτύρησες γιὰ μένα στὴν Ἱερουσαλήμ, ἔτσι πρέπει νὰ δώσεις μαρτυρία καὶ στὴ Ρώμη». Πρόσεχε ὅτι, καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν πάλι τὸν ἀφήνει νὰ σωθεῖ κατ' ἀνθρώπινο τρόπο. Καὶ ἀξίζει ν' ἀπορήσει κανεὶς πῶς ὁ Παῦλος δὲν θορυβήθηκε, οὔτε εἶπε· Ὑποκρίνεται· Τί σημαίνει λοιπὸν αὐτό; Ἄραγε μήπως ἐξαπατήθηκα ἀπὸ τὸ Χριστό; Ὁμως τίποτε παρόμοιο δὲν σκέφθηκε, οὔτε ἔπαθε, ἀλλὰ μόνο πίστεψε· βέβαια ἐπειδὴ πίστεψε δὲν ἔμεινε ἀδρανής, ἀλλ' ἐκεῖνα ποῦ ἐξαρτόνταν ἀπὸ

ἦκε. Καὶ σκόπει πῶς ἀνάγκην τινὰ ἑαυτοῖς ἐκεῖνοι
 παρέθηκαν διὰ τοῦ ἀναθεματισμοῦ. Ἴδου νηστεία ἀν-
 δροφονίας μήτηρ· καθάπερ ὁ Ἡρώδης ἀνάγκην τὴν
 ἀπὸ τοῦ ὄρκου ἑαυτῷ ἐπέθηκεν, οὕτω δὴ καὶ οὗτοι·
 5 τοιαῦτα γὰρ τὰ διαβολικὰ θήρατρα, προσχήματι δῆθεν
 εὐλαβείας τὰς παγίδας τίθησι. Καὶ μὴν ἐχρῆν προσ-
 ελθεῖν, ἐχρῆν αἰτιάσασθαι, δικαστήριον συγκροτῆ-
 σαι· ταῦτα γὰρ οὐχ ἱερέων, ἀλλὰ ληστάρχων, ταῦτα
 οὐκ ἀρχόντων, ἀλλὰ λυμεόνων. Καὶ ὅρα κακίας ὑ-
 10 περβολήν. Οὐ μόνον ἀλλήλους διαφθείραντες ἀρκοῦν-
 ται, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄρχοντα συνδιαφθεῖραι ἐπιχειροῦ-
 σι· διὰ τοῦτο ὠκονομήθη, ὥστε καὶ κεῖνον μαθεῖν αὐ-
 τῶν τὴν ἐπιβουλήν. Αὐτοὶ δὲ οὐ μόνον ἐκ τοῦ μηδὲν
 ἔχειν εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ λάθρα ἐπιχειρεῖν ἤλεγ-
 15 ξαν ἑαυτοὺς οὐδὲν ὄντας. Εἰκὸς δὲ καὶ μετὰ τὸ ἀπο-
 σταλῆναι αὐτὸν προσελθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς αἰτοῦν-
 τας, καὶ καταισχυνθῆναι ἀπράκτους ἀπολυθέντας.
 Εἰκότως δὲ τοῦτο ποιεῖ ὁ χιλιάρχος· οὐ γὰρ δὴ ἐβού-
 λετο οὔτε χαρίσασθαι, οὔτε ἐπινεῦσαι.

20 Καὶ πῶς, φησὶν, ἐπίστευσεν ἀληθῆ εἶναι τὰ ἐπαγ-
 γελθέντα παρὰ τοῦ νεανίου; Ἐκ τῶν ἤδη γενομένων
 ἐστοχάσατο ὅτι καὶ τοῦτο εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ποιῆσαι.
 Καὶ ὅρα τὴν κακουργίαν· ὥσπερ ἀνάγκην καὶ τοῖς
 ἀρχιερεῦσιν ἐπέστησαν. Καὶ μὴ θαυμάσης· εἰ γὰρ
 25 τοσοῦτον εἶλοντο αὐτοὶ καὶ τὸν κίνδυνον ἀνεδέξαντο
 πάντα, πολλῷ μᾶλλον καὶ ἐκείνους τοῦτο ποιῆσαι εἰ-
 κὸς ἦν. Ὁρᾷς πῶς διὰ τῆς ψήφου τῶν ἔξω ἀθῶος
 γίνεται ὁ Παῦλος, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς παρὰ Πιλάτου;
 Ἄλλ' ὅρα καὶ τὴν κακίαν ὑφ' ἑαυτῆς ἀναιρουμένην·
 30 παρέδωκαν μὲν γὰρ αὐτὸν ὥστε καὶ ἀνελεῖν καὶ κα-
 ταδικάσαι, γίνεται δὲ τοῦναντίον, καὶ σώζεται, καὶ

τὴν ἀνθρώπινη σοφία δὲν ἀπέφυγε νὰ τὰ ἐξετάσει μὲ προσοχή. Καὶ πρόσεχε πῶς ἐκεῖνοι ἐπέβαλαν μὲ τὸν ἀναθεματισμό κάποιο ἐξαναγκασμό στὸν ἑαυτό τους. Νὰ ἡ νηστεία γίνεται μητέρα ἀνθρωποκτονίας. "Ὅπως ἀκριβῶς ὁ Ἡρώδης ἐπέβαλε στὸν ἑαυτό του τὴν ὑποχρέωση ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὸν ὄρκο, ἔτσι λοιπὸν καὶ αὐτοί· διότι τέτοιες εἶναι οἱ διαβολικὲς παγίδες, μὲ τὸ πρόσχημα δῆθεν τῆς εὐλάβειας τοποθετοῦν τίς παγίδες. Καὶ ὅμως ἔπρεπε νὰ ρθοῦν ἐκεῖ, νὰ τὸν κατηγορήσουν, νὰ συγκροτήσουν δικαστήριον· διότι αὐτὰ δὲν εἶναι γνωρίσματα ἱερέων, ἀλλὰ ληστάρχων, αὐτὰ δὲν εἶναι γνωρίσματα ἀρχόντων, ἀλλὰ καταστροφέων. Καὶ πρόσεχε ὑπερβολικὸ μέγεθος κακίας. Δὲν ἀρκοῦνται στὴν ἀναμεταξύ τους μόνο διαφθορά, ἀλλ' ἐπιχειροῦν νὰ διαφθείρουν καὶ τὸν ἄρχοντα· γι' αὐτὸ ρυθμίσθηκε ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ἐκεῖνος νὰ μάθει τὴν ἐπιβουλή ἐκείνων. Αὐτοὶ ὅχι μόνο μὲ τὸ ὅτι δὲν εἶχαν νὰ ποῦν τίποτε, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ὅτι ἐπιχειροῦν κρυφὰ νὰ τὸν φονεύσουν ἀπέδειξαν τοὺς ἑαυτοὺς τους σὰν τιποτένιους. Φυσικὸ ἦταν ἀφοῦ στάλθηκε νὰ ἔρθουν ἐκεῖ οἱ ἀρχιερεῖς ζητώντας αὐτὸν καὶ νὰ καταντροπιασθοῦν φεύγοντας ἄπρακτοι. Πολὺ σωστὰ τὸ κάμνει αὐτὸ ὁ χιλιάρχος· διότι πραγματικὰ δὲν ἤθελε οὔτε νὰ κάνει τὸ χατήρι τους, οὔτε νὰ δώσει τὴν συγκατάθεσή του.

Καὶ πῶς, λέγει, πίστεψε ὅτι εἶναι ἀληθινὰ τὰ ὅσα λέχθηκαν ἀπὸ τὸν νέο; Ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἤδη ἔγιναν σκέφθηκε ὅτι αὐτοὶ ἦταν πιθανὸ καὶ αὐτὸ νὰ τὸ κάνουν. Καὶ πρόσεχε τὴν κακουργίαν· σὰν νὰ ἦταν ἀνάγκη παρουσιάσθηκαν καὶ στοὺς ἀρχιερεῖς. Καὶ μὴ ἀπορήσεις· διότι, ἐὰν αὐτοὶ κυριεύθηκαν ἀπὸ τόση κακία καὶ ἀνέλαβαν ὅλον τὸν κίνδυνον, πολὺ περισσότερο φυσικὸ ἦταν καὶ ἐκεῖνοι νὰ τὸ κάνουν αὐτό. Βλέπεις πῶς ὁ Παῦλος ἀθωώνεται μὲ τὴν ἀπόφαση τῶν μὴ Ἰουδαίων, ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὸν Πιλάτο; Ἀλλὰ πρόσεχε καὶ τὴν κακία ποὺ ἀπὸ μόνη της ἀνατρέπεται· καθόσον παρέδωσαν αὐτόν γιὰ νὰ τὸ καταδικάσουν καὶ νὰ τὸν φονεύσουν, γίνεται ὅμως

ἄθῳος εὐρίσκεται· εἰ γὰρ μὴ οὕτω, καὶν διεσπάσθῃ,
 εἰ μὴ οὕτω, καὶν ἀπώλετο, καὶν κατεδικάσθῃ. Οὐ μό-
 νον δὲ ἐκείνης αὐτὸν τῆς ὁρμῆς ἐξαιρεῖται ὁ χιλίαρ-
 χος, ἀλλὰ καὶ ὑπηρέτης αὐτῷ γίνεται, ὥστε ἀκινδύ-
 5 νως διασωθῆναι μετὰ τοσαύτης παρατάξεως· καὶ ὅ-
 πως, ἄκουε· ἐπάγει γάρ· «Καὶ προσκαλεσάμενος δύο
 τινὰς τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν· Ἑτοιμάσατέ μοι
 στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσι εἰς Καισά-
 ρειαν, καὶ ἵππεῖς ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιολάβους δια-
 10 κοσίους, ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός· κτήνη τε πα-
 ραστῆσαι, ἵνα, ἐπιβιδάσαντες τὸν Παῦλον, ἀγάγωσι
 πρὸς Φήλικα τὸν ἡγεμόνα· γράψας ἐπιστολήν, περιέ-
 χουσαν τὸν τύπον τοῦτον· Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρ-
 τίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. Τὸν ἄνδρα τοῦτον,
 15 συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναι-
 ρεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξει-
 λόμην αὐτόν, μαθὼν ὅτι Ρωμαῖός ἐστι· βουλόμενος
 δὲ γνῶναι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατή-
 γαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν. Ὁν εὖρον ἐγ-
 20 καλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν
 ἄξιον θανάτου ἢ δεσμῶν ἔγκλημα ἔχοντα. Μηνυθεί-
 σης δέ μοι ἐπιβουλῆς μέλλειν ἔσεσθαι εἰς τὸν ἄνδρα
 ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐξαυτῆς ἔπεμψα πρὸς σέ, πα-
 ραγγείλας καὶ τοῖς κατηγοροῖς λέγειν τὰ πρὸς αὐ-
 25 τὸν ἐπὶ σοῦ. Ἑρρωσο».

Ὁρα καὶ τὴν ἐπιστολήν ἀπολογία ἔχουσαν μὲν
 ὑπὲρ αὐτοῦ («οὐδὲν» γάρ, φησὶν, «εὖρον ἄξιον θα-
 νάτου ἔγκλημα ἔχοντα»), κατηγορίαν δὲ κατ' ἐκεί-
 νων ἢ κατὰ τούτου· οὕτως ἐθανάτων. Καὶ πρῶτον
 30 μὲν φησιν ὅτι «μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ τῶν Ἰου-
 δαίων ἐξειλόμην», εἶτα προστίθῃσιν ὅτι «καὶ κατή-
 γαγον αὐτὸν πρὸς αὐτούς», καὶ οὐδ' οὕτως εὖρόν τι
 ἐγκαλέσαι ἐκεῖνοι· καὶ δεῖον ὑπὲρ τοῦ προτέρου κα-
 ταπλαγῆναι καὶ καταισχυνθῆναι, πάλιν ἐπιχειροῦσιν
 35 ἀνελεῖν, ὥστε πάλιν λαμπρότερον γενέσθαι τὸν ὑπὲρ
 αὐτοῦ λόγον. Καὶ τί δήποτε τοὺς κατηγοροὺς πέμ-

τὸ ἀντίθετο· καὶ σώζεται καὶ ἀθωώνεται· διότι ἐὰν δὲν γινόταν αὐτὸ ἴσως νὰ καταδικαζόταν, ἴσως καὶ νὰ φονευόταν. Καὶ ὅχι μόνο σώζει αὐτόν ὁ χιλιάρχος ἀπὸ τὴν ὁρμὴ ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ βοηθεῖ αὐτόν, ὥστε νὰ σωθεῖ ἀκίνδυνα μὲ τὴ συνοδεία τόσης μεγάλης στρατιωτικῆς δυνάμεως· καὶ ἄκου πῶς· διότι προσθέτει· «Ἀφοῦ κάλεσε δύο ἀπὸ τοὺς ἐκατόνταρχους, εἶπε· Ἐτοιμάστε μου ἀπὸ τὴν τρίτη νυχτερινὴ ὥρα διακόσιους στρατιῶτες, γιὰ νὰ μεταβοῦν στὴν Καισαρεία, καθὼς καὶ ἐβδομήντα ἵππεις καὶ διακόσιους λογχοφόρους. Νὰ ἔχουν καὶ ζῶα, ὥστε, ἀφοῦ ἀνεβάσουν σ' αὐτὰ τὸν Παῦλο, νὰ τὸν ὀδηγήσουν στὸν ἡγεμόνα Φήλικα. Ἐγράψε καὶ ἐπιστολή, ποὺ εἶχε τὸ ἐξῆς περιεχόμενο· Ὁ Κλαύδιος Λυσίας στέλνει τοὺς χαιρετισμούς του στὸν ἐξοχότατο ἡγεμόνα Φήλικα. Τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ ποὺ συνελήφθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐπρόκειτο νὰ φονευθεῖ ἀπ' αὐτοὺς, τὸν ἔσωσα, ἀφοῦ ἐπινέβηκα μὲ στρατό, διότι ἔμαθα ὅτι εἶναι Ρωμαῖος πολίτης. Θέλοντας νὰ μάθω γιὰ ποιά αἰτία τὸν κατηγοροῦσαν, τὸν κατέδασα στὸ συνέδριό τους, ὅπου διαπίστωσα νὰ κατηγορεῖται γιὰ ζητήματα τοῦ νόμου τους, χωρὶς νὰ ὑπῆρχε καμία κατηγορία ἄξια γιὰ θάνατο ἢ φυλάκιση. Ἐπειδὴ ὁμως μοῦ γνωστοποιήθηκε ὅτι ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἐπίθεση τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, τὸν ἔστειλα ἀμέσως σὲ σένα, παραγγέλλοντας καὶ στοὺς κατηγόρους νὰ ποῦν σ' ἐσένα ὅ,τι ἔχουν ἐναντίον του. Ὑγίαινε».

Πρόσεχε καὶ τὴν ἐπιστολὴ ποὺ ἀποτελεῖ ἀπολογία ὑπὲρ αὐτοῦ (διότι, λέγει, «καμία κατηγορία δὲν βρῆκα ἄξια θανάτου»); κατηγορία ἐναντίον ἐκείνων, παρὰ ἐναντίον αὐτοῦ· ἔτσι θανάτωναν αὐτοί. Καὶ πρῶτα λέγει ὅτι «Τὸν ἔσωσα ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ φονευθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους», ἔπειτα προσθέτει ὅτι «ὀδήγησα αὐτόν πρὸς αὐτούς», καὶ οὔτε ἔτσι βρῆκαν ἐκεῖνοι νὰ τὸν κατηγορήσουν γιὰ κάτι· καὶ ἐνῶ ἔπρεπε νὰ νιώσουν κατάπληξη καὶ νὰ ντραποῦν γιὰ τὰ προηγούμενα, αὐτοὶ πάλι ἐπιχειροῦν νὰ τὸν φονεύσουν, ὥστε καὶ πάλι νὰ γίνῃ λαμπρότερη ἡ ἀπολογία ὑπὲρ αὐτοῦ. Καὶ γιατί τέλος πάντων στέλνει

πει; Ἰνα ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἔνθα ταῦτα ἀκριβέστερον γυμνάζεται, ἀθῶος γένηται. Ἰδωμεν τοίνυν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

«Ἐγώ», φησί, Φαρισαῖός εἰμι». Τοῦτο εἶπεν, 5 ὥστε αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη κολακεύειν, ἐπάγει· «Περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι». Ἀπὸ τῆς κατηγορίας αὐτῶν καὶ τῆς διαβολῆς συνίστησιν ἑαυτόν· «Σαδδουκαῖοι· μὲν γὰρ λέγουσι μὴ εἶναι ἄγγελον, μήτε πνεῦμα. 10 Οὐδὲν ἀσώματον ἴσασι Σαδδουκαῖοι, τάχα οὐδὲ τὸν Θεόν, παχεῖς τινες ὄντες, ὅθεν οὐδὲ ἀνάστασιν βούλονται εἶναι πιστεύειν. «Καὶ ἀναστάντες», φησὶν, «οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, διεμάχοντο λέγοντες· Οὐδὲν κακὸν εὗρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ 15 τούτῳ». Ὅρα· ἀκούει καὶ ὁ χιλιάρχος ὅτι αὐτὸν ἀπήλλαξαν ἐγκλημάτων οἱ Φαρισαῖοι, καὶ ἐψηφίσαντο ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ μετὰ πλείονος παρρησίας ἀρπάζει αὐτόν. Καὶ αὐτὰ δὲ εἰρημένα Παύλῳ φιλοσοφίας ἔγεμε.

20 3. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ Κύριος, εἶπε· Θάρσει, Παῦλε· ὥς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ρώμην μαρτυρῆσαι». Ὅρα πόση ἡ παράκλησις· πρῶτον αὐτὸν ἐπαινεῖ, εἶτα οὐκ ἀφίησιν οὐδὲ τὸ ἄδηλον τῆς 25 ἀποδημίας φοβηθῆναι τῆς ἐπὶ Ρώμην· ὥς εἰ ἔλεγεν· Ὅυκ ἀπελεύση μόνον κακεῖ, ἀλλὰ καὶ τοσαύτη χρήση παρρησία'. Ἐντεῦθεν οὐχ ὅτι σωθήσεται ἐδηλοῦτο, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπὶ μεγάλοις μαρτυρήσει στεφάνοις ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει. Διὰ τί δὲ οὐ πρὶν ἢ ἐμπε- 30 σεῖν εἰς τὸν κίνδυνον ἐφάνη αὐτῷ; Ὅτι αἰεὶ ἐν ταῖς θλίψεσι παρακαλεῖ ὁ Θεὸς (τότε γὰρ ποθεινότερος φαίνεται), καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις ἐγγυμνάζει ἡμᾶς· ἄλλως δὲ τότε μὲν ἐν ἀνέσει ἦν, ἀφεθεὶς τῶν δεσμῶν, νῦν δὲ ἔμελλεν αὐτὸν διαδέχεσθαι δεινά.

τούς κατηγορούς; Για να άθωωθεί στο δικαστήριο, όπου αυτά κρίνονται με μεγαλύτερη προσοχή. "Ας δοῦμε λοιπόν από την αρχή τὰ ὅσα λέχθηκαν.

«Εγώ», λέγει, «εἶμαι Φαρισαῖος». Αυτό τὸ εἶπε, για να προσελκύσει αὐτούς. "Επειτα, για να μὴ φανεῖ ὅτι τούς κολακεύει, προσθέτει: «Εγὼ δικάζομαι για τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν». Ἀπὸ τὴν κατηγορία αὐτῶν καὶ τὴ συκοφαντία συστήνει τὸν ἑαυτό του. «Διότι οἱ Σαδδουκαῖοι λένε ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε ἄγγελος, οὔτε πνεῦμα». Τίποτε τὸ ἀσώματο δὲν δέχονται οἱ Σαδδουκαῖοι, ἴσως οὔτε καὶ τὸ Θεό, ἐπειδὴ πνευματικὰ εἶναι ἀδιάφοροι, γι' αὐτὸ δὲν θέλουν να πιστεύουν ὅτι ὑπάρχει ἀνάσταση. «Καὶ ἀφοῦ», λέγει, «σηκώθηκαν οἱ γραμματεῖς τῆς μερίδας τῶν Φαρισαίων, φιλονεικοῦσαν, λέγοντας: Κανένα κακὸ δὲν βρίσκουμε στὸν ἄνθρωπο αὐτό». Πρόσεχε: ἀκούει καὶ ὁ χιλιάρχος ὅτι οἱ Φαρισαῖοι ἀπάλλαξαν αὐτὸν ἀπὸ τὶς κατηγορίες καὶ ἔβγαλε τὴν ἀπόφασή του ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ σώζει αὐτὸν μέσα ἀπὸ τὰ χέρια τους με μεγαλύτερη πεποίθηση. Καὶ αὐτὰ ποὺ λέχθηκαν στὸν Παῦλο ἦταν γεμάτα ἀπὸ πολλές ἀλήθειες.

3. Τὴν ἐπόμενη νύχτα παρουσιάσθηκε σ' αὐτὸν ὁ Κύριος καὶ τοῦ εἶπε: "Ἐχε θάρρος, Παῦλε: διότι ὅπως ἔδωσες μαρτυρία για μένα στὴν Ἱερουσαλήμ, ἔτσι πρέπει να δώσεις μαρτυρία καὶ στὴ Ρώμη». Πρόσεχε πόση εἶναι ἡ παρηγοριά: πρῶτα τὸν ἐπαινεῖ, ἔπειτα δὲν τὸν ἀφήνει να φοβηθεῖ οὔτε τὸ ἄγνωστο τῆς μεταβάσεώς του στὴ Ρώμη: εἶναι σὰν να ἔλεγε: Ἐν θὰ μεταβεῖς μόνο καὶ ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ θὰ δείξεις τόσο θάρρος. Ἀπὸ αὐτὸ δὲν γινόταν μόνο φανερό ὅτι θὰ σωθεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ θὰ δώσει στὴ μεγάλη αὐτὴ πόλη μαρτυρία για μεγάλα στεφάνια. Γιατὶ ὅμως δὲν παρουσιάσθηκε σ' αὐτὸν προτοῦ περιπέσει στὸν κίνδυνο; Διότι ὁ Θεὸς πάντοτε παρηγορεῖ μέσα στὶς θλίψεις (διότι τότε γίνεται πιὸ ποθητός), καὶ μέσα στοὺς κινδύνους μᾶς ἀσκεῖ: ἄλλωστε τότε βρισκόταν σὲ ἄνεση, ἀφοῦ ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὰ δεσμά, ἐνῶ τώρα ἐπρόκειτο να τὸν βροῦν συμφορές.

«Ὅτι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτούς», φησί, «μὴ φα-
γεῖν, μηδὲ πιεῖν». Βαβαί, πόση μανία! ἑαυτοὺς τῷ
ἀναθέματι ὑποβάλλουσιν ἀλογίστως. «Ὅπως κατα-
γάγη αὐτόν», φησί, «πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας ἀκρι-
5 βέστερον διαγινώσκειν τὰ περὶ αὐτοῦ». Τί λέγεις;
οὐχὶ δεύτερον πρὸς ὑμᾶς ἐδημηγόρησεν; οὐχὶ Φαρι-
σαῖον ἑαυτὸν εἶπε; τί οὖν τὸ περιττόν; Οὕτως οὐδὲν
ἐφοβοῦντο, οὐ δικαστήρια, οὐ νόμους· οὕτως οὐδὲν
αὐτοῖς ἀτόλμητον ἦν. Καὶ τὴν γνώμην εἰσηγοῦνται,
10 καὶ τὴν πρᾶξιν ἐπαγγέλλονται. «Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς
τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἔνεδρον». Τοῦτο τῆς τοῦ
Θεοῦ οἰκονομίας ἦν λοιπόν, τὸ μὴ συνιδεῖν αὐτοὺς ὅτι
ἀκούσεται. Τί οὖν ὁ Παῦλος; Οὐκ ἐθορυβήθη, ἀλλὰ
συνεῖδεν ὅτι Θεοῦ ἐστὶν ἔργον τοῦτο, καί, τὸ πᾶν ἐπ’
15 αὐτὸν ρίψας, εἶχεν ἐξ ἔργου τὴν σωτηρίαν. Καὶ σκό-
πει πῶς εἰς ἀγαθὸν πάντα ὁ Θεὸς ὠκονόμησεν. Εἶπεν
ὁ νεανίας τὴν ἐπιβουλήν, ἐπιστεῦθη, καὶ οὕτω λοι-
πὸν διασώζεται Παῦλος.

Καὶ εἰ ἀφέθη, φησί, τῆς αἰτίας, διὰ τί τοὺς κα-
20 τηγόρους ἔπεμψαν· Ὡστε ἀκριβεστέραν γενέσθαι τὴν
ἐξέτασιν· ὥστε μᾶλλον καθαρθῆναι τὸν ἄνδρα. Τοι-
αῦται αἱ τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαι· δι’ ὧν βλαπτόμεθα, διὰ
τούτων ὠφελούμεθα. Οὕτω καὶ ὁ Ἰωσήφ ἐπεβου-
λεύετο ὑπὸ τῆς δεσποίνης, καὶ ἐδόκει μὲν ἐπιβου-
25 λεῦειν, ἐπιβουλεύουσα δὲ ἐν ἀσφαλείᾳ κατέστησεν
αὐτόν· τῆς γὰρ οἰκίας, ἔνθα τὸ θηρίον ἐκεῖνο ἐτρέφε-
το, πολλῷ τὸ δεσμωτήριον ἡμερώτερον ἦν· ἐκεῖ μὲν
γὰρ ὦν, εἰ καὶ ἐν θεραπείᾳ ἦν, ἀλλ’ ἐν φόβῳ διηνε-
κεῖ μή ποτε ἐπίθηται ἢ δέσποινα, καὶ δεσμωτηρίου
30 χαλεπώτερον ὁ φόβος αὐτῷ ἐπέκειτο, μετὰ δὲ τὴν
κατηγορίαν ἐν ἀδείᾳ λοιπὸν καὶ ἡσυχία ἦν, ἀπαλλα-
γεῖς ἐκείνου τοῦ θηρίου καὶ τῆς ἀσχημοσύνης καὶ

«Διότι ὀρκισθήκαμε», λέγει, «νὰ μὴ φάμε οὔτε καὶ νὰ πιούμε». Πῶ, πῶ, πόση μανία! τελείως ἀσυλλόγιστα θέτουν τὸν ἑαυτὸ τους κάτω ἀπὸ τὴ δέσμευση τοῦ ὀρκου. «Γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσει», λέγει, «σὲ σᾶς, διότι τάχα πρόκειται νὰ ἐξετάσετε μὲ λεπτομέρεια τὴν ὑπόθεσὶς του». Τί λές; μήπως δὲν μίλησε γιὰ δεύτερη φορὰ σὲ σᾶς; δὲν εἶπε ὅτι εἶναι Φαρισαῖος; Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ ἐπὶ πλέον ποὺ θέλετε νὰ μάθετε; Τόσο πολὺ δὲν φοβοῦνταν τίποτε, οὔτε δικαστήρια, οὔτε νόμους· τόσο πολὺ δὲν ὑπῆρχε γι' αὐτοὺς τίποτε ἀνεπιχείρητο. Καὶ τὴν ἀπόφασί τους εἰσηγοῦνται καὶ τὴν πράξη τους ὑπόσχονται. «Ἄλλ' ὅμως ἄκουσε τὴν ἐνέδρα ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Παύλου». Αὐτὸ βέβαια ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ, τὸ νὰ μὴ ἀντιληφθοῦν αὐτοὶ ὅτι θὰ τὸ ἀκούσει. Τί κάνει λοιπὸν ὁ Παῦλος; Δὲν θορυβήθηκε, ἀλλ' ἀντιλήφθηκε ὅτι αὐτὸ εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀφοῦ ἀνέθεσε τὸ πᾶν σ' αὐτόν, εἶχε ἔμπρακτα τὴ σωτηρία. Καὶ πρόσεχε πῶς ὁ Θεὸς τὰ ρύθμιζε ὅλα πρὸς τὸ καλὸ. Εἶπε ὁ νέος τὰ κακὰ σχέδιά τους, πιστεύθηκε, καὶ ἔτσι λοιπὸν σώζεται ὁ Παῦλος.

Καὶ ἀφοῦ ἀπαλλάχθηκε, λέγει, ἀπὸ τὴν κατηγορίαν, γιατί ἔστειλαν τοὺς κατηγοροὺς; Γιὰ νὰ γίνει μὲ μεγαλύτερη λεπτομέρεια ἢ ἐξέταση, γιὰ νὰ φανεῖ περισσότερο ἡ καθαρότητα τοῦ ἀνθρώπου. Τέτοιες εἶναι οἱ προνοητικές ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ· μὲ ἐκεῖνα ποὺ βλαπτόμαστε, μὲ αὐτὰ ὠφελοῦμαστε. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἐπιβουλευόταν καὶ ὁ Ἰωσήφ ἀπὸ τὴν κυρία του, ποὺ νόμιζε βέβαια ὅτι τοῦ κάνει κακὸ, ἐπιβουλεύοντάς τον ὅμως τὸν κατέστησε περισσότερο ἀσφαλὴ· διότι ἡ φυλακὴ ἦταν πολὺ πιο ἡμερὴ ἀπὸ τὴν οἰκία στὴν ὁποία τρεφόταν τὸ θηρίο ἐκεῖνο· καθόσον διαμένοντας ἐκεῖ, ἂν καὶ δεχόταν περιποιήσεις, ὅμως βρισκόταν σὲ διαρκὴ φόβο, μήπως κάποτε τὸν ἐπιτεθεῖ ἡ κυρία, καὶ ὁ φόβος ποὺ τὸν κυρίευε ἀπ' αὐτὸ ἦταν χειρότερος ἀπὸ τὴ φυλακὴ, ἐνῶ μετὰ τὴν κατηγορίαν βρισκόταν πλέον σὲ ἀφοβία καὶ ἡσυχία, ἀφοῦ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὸ θηρίο ἐκεῖνο, τὴν ἀδιαντροπιά καὶ τὴν ἐπι-

τῆς ἐπιβουλῆς· βέλτιον γὰρ αὐτῷ ἦν τεταλαιπωρημέ-
 νοις ἀνθρώποις συνεῖναι, ἢ μαινομένην δεσποίνην. Ἐν-
 ταῦθα μὲν οὖν παρεμυθεῖτο ἑαυτόν, ὅτι διὰ σωφροσύ-
 νην ἐνέπεσεν, ἐκεῖ δὲ ἐδεδοίκει μὴ περὶ τὴν ψυχὴν
 5 λάβῃ τὴν πληγὴν· οὐδὲν γὰρ ἐπαχθέστερον ἐρωμένης
 νέῳ μὴ βουλομένῳ, οὐδὲν ἐναργέστερον, οὐδὲν βαρύ-
 τερον πάντων δεσμῶν τοῦτο χαλεπώτερον. Ὡστε
 οὐκ εἰς δεσμωτήριον ἐνέπεσεν, ἀλλὰ δεσμωτηρίου ἀ-
 πηλλᾶγη· ἐξεπολέμωσεν αὐτῷ τὸν δεσπότην, ἀλλὰ
 10 κατήλλαξε τὸν Θεόν, οἰκειότερον αὐτὸν κατέστησε τῷ
 ὄντως Δεσπότη τῷ ἀληθινῷ· ἐξέβαλε τῆς ἐπιστάσιος
 τῆς ἐν τῇ οἰκείᾳ, ἀλλ' ὠκείωσε τῷ Δεσπότη.

Πάλιν οἱ ἀδελφοὶ ἐπώλησαν, ἀλλ' ἀπῆλλαξαν αὐ-
 τὸν συνοικούντων ἐχθρῶν, φθόνου καὶ βασκανίας
 15 πολλῆς, ἐπιβουλῆς καθημερινῆς, μακρὰν κατέστη-
 σαν αὐτὸν τῶν μισούντων· τί γὰρ τούτου χειρόν, ὅ-
 ταν τις ἀδελφοῖς φθονοῦσι συνοικεῖν ἀναγκάζεται,
 ὅταν δι' ὑποψίας ἦ, ὅταν ἐπιβουλεύηται; Ὡστε ἕτε-
 ρα μὲν ἐποιοῦν καὶ οὗτοι κακείνη, ἕτερα δὲ ὠκονο-
 20 μεῖτο ὑπὲρ τοῦ δικαίου μεγάλα. Ὅτε ἦν ἐν τιμῇ, τό-
 τε ἦν ἐν κινδύνῳ· ὅτε ἦν ἐν ἀτιμίᾳ, τότε ἦν ἐν ἀσφα-
 λείᾳ. Οὐκ ἐμνημόνευον αὐτοῦ οἱ εὐνοῦχοι καὶ καλῶς,
 ἵνα λαμπροτέρα γένηται τῆς ἐξόδου ἢ ὑπόθεσις, ἵνα
 χὴ χάριτι ἀνθρωπίνη, ἀλλ' οἰκονομία θεία τὸ πᾶν λο-
 25 γίζεται, ἵνα εὐκαίρως εἰς χρεῖαν καταστάς ἐξαγά-
 γῃ, ἵνα μὴ εὐεργετῶν, ἀλλ' εὐεργετούμενος αὐτὸν
 ἐκβάλῃ τοῦ δεσμωτηρίου ὁ Φαραώ. Οὐκ ἔδει δοῦλον
 γενέσθαι τὸ δῶρον, ἀλλ' εἰς ἀνάγκην καταστῆναι τὸν
 βασιλέα· ἔδει φανερὰν αὐτοῦ γενέσθαι τὴν σοφίαν.
 30 Διὰ τοῦτο λανθάνει ὁ εὐνοῦχος, ἵνα μὴ λάθῃ Αἴγυ-
 πτος, ἵνα μὴ ἀγνοήσῃ αὐτὸν ὁ βασιλεύς. Εἰ τότε ἐξη-

βουλή· διότι ἦταν προτιμότερο γι' αὐτόν νὰ συναναστρέφεται μὲ ἀνθρώπους ταλαιπωρημένους, παρὰ μὲ μανιακὴ κυρία. Ἐδῶ βέβαια παρηγοροῦσε τὸν ἑαυτό του, ὅτι ρίχθηκε μέσα σ' αὐτὴν ἐξ αἰτίας τῆς σωφροσύνης του, ἐνῶ ἐκεῖ φοβόταν μὴ τυχὸν δεχθεῖ τὸ πληγμὰ στὴν ψυχὴ· καθόσον δὲν ὑπάρχει τίποτε φοβερότερο ἀπὸ μία γυναίκα ποὺ εἶναι ἐρωτευμένη μὲ νεὸ ποὺ δὲν θέλει, τίποτε πιὸ σιχαμερό, τίποτε πιὸ βαρὺ· αὐτὸ εἶναι χειρότερο ἀπὸ ὅλα τὰ δεσμά. Ἐπομένως δὲν ρίχθηκε σὲ φυλακὴ, ἀλλ' ἐλευθερώθηκε ἀπὸ φυλακὴ· ἔκανε πολέμιον ἐναντίον του τὸν κύριον, ἀλλὰ τὸν συμφιλίωσε μὲ τὸ Θεό, τὸν ἔκανε πιὸ οἰκεῖον μὲ τὸν πραγματικὰ ἀληθινὸ Κύριον· τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τῆς οἰκίας, ἀλλὰ τὸν ἔκανε φίλον μὲ τὸν Κύριον.

Πάλι τ' ἀδελφία του τὸν πούλησαν, ἀλλὰ τὸν ἀπάλλαξαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ποὺ κατοικοῦσαν μαζί του, ἀπὸ τὸ φθόνο καὶ τὴ μεγάλη ζήλια, ἀπὸ τὰ καθημερινὰ σχέδια ἐναντίον του, τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τὸν μισοῦσαν· διότι τί ὑπάρχει χειρότερο ἀπ' αὐτό, ὅταν κανεὶς ἀναγκάζεται νὰ συγκατοικεῖ μὲ ἀδελφία ποὺ τὸν φθονοῦν, ὅταν τὸν ὑποπτεύονται, ὅταν τὸν ἐπιβουλεύονται; Ὡστε λοιπὸν ἄλλα ἔκαναν καὶ αὐτοὶ καὶ ἐκείνη, ἄλλα ὁμως πολὺ πιὸ σπουδαῖα ρυθμίζονταν ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τοῦ δικαίου. Ὅταν βρισκόταν μέσα στίς τιμές, τότε διέτρεχε τὸν κίνδυνον, ἐνῶ ὅταν ἀντιμετώπιζε τὴν περιφρόνηση, τότε βρισκόταν σὲ ἀσφάλεια. Δὲν τὸν θυμοῦνταν οἱ εὐνοῦχοι· καὶ πολὺ σωστά, ὥστε νὰ γίνῃ λαμπρότερη ἢ ἀφορμὴ τῆς ἐξόδου του ἀπὸ τὴ φυλακὴ, γιὰ νὰ μὴ ἀποδίδῃ τὴ σωτηρίαν του στὴν ἀνθρώπινη χάρη, ἀλλὰ τὸ πᾶν νὰ τὸ ἀποδίδῃ στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ τὴν κατάλληλη στιγμὴ, ἀφοῦ περιπέσει σὲ ἀνάγκη, καὶ νὰ τὸν βγάλῃ ὁ Φαραὼ ἀπὸ τὴ φυλακὴ, ὅχι εὐεργετώντας τον, ἀλλ' εὐεργετούμενος αὐτός. Δὲν ἔπρεπε τὸ δῶρον νὰ γίνῃ δουλικόν, ἀλλὰ νὰ περιπέσει ὁ βασιλιάς σὲ ἀνάγκη· ἔπρεπε νὰ γίνῃ φανερὴ ἡ σοφία του. Γι' αὐτὸ τὸν λησμονεῖ ὁ εὐνοῦχος, γιὰ νὰ μὴ τὸν λησμονήσῃ ἡ Αἴγυπτος, γιὰ νὰ μὴ τὸν ἀγνοήσῃ ὁ βασιλιάς.

νέχθη, ἵσως ἂν καὶ ἐπεθύμησεν ἀπελθεῖν εἰς τὴν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο μυρίαῖς ἀνάγκαις κατέχεται, πρῶτον τῇ δεσποτείᾳ, δεύτερον τῷ δεσμωτηρίῳ, τρίτον ἐν τῇ βασιλείᾳ, ἵνα ταῦτα οἰκονομηθῇ. Καθάπερ οὖν τινα
 5 γενναῖον πῶλον ἐκπηδῆσαι βουλόμενον πρὸς τοὺς αὐτοῦ, κατεῖχεν ὁ Θεὸς ἐκεῖ δι' αἰτιῶν ἐνδόξων. "Οτι γὰρ ἐπεθύμει τὸν πατέρα ἰδεῖν καὶ ἀπαλλάξαι τῆς ὀδύνης δῆλον ἐκ τοῦ καλέσαι αὐτὸν ἐκεῖ.

4. Βούλεσθε καὶ ἑτέρας ἰδωμεν ἐπιβουλάς, ὅτι
 10 ὑπὲρ ἡμῶν γίνονται, οὐ μόνον τῷ μισθὸν ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν ποιεῖν; 'Επεβούλευσε τῷ τούτου πατρὶ ὁ θεῖος ὁ τούτου, καὶ τῆς πατρίδος ἐξήλασε· τί οὖν; Καὶ αὐτὸς μακρὰν τοῦ κινδύνου αὐτὸν κατέστησεν (ἐν ἀσφαλείᾳ γὰρ καὶ
 15 αὐτὸς γέγονεν), ἐποίησε φιλοσοφώτερον, ἐποίησεν ἰδεῖν τὸ ὄναρ. 'Αλλ' ἐδούλευσεν ἐν ἀλλοτρίᾳ; 'Αλλὰ παρὰ τοῖς αὐτοῦ ἀπελθὼν λαμβάνει νύμφην, καὶ ἄξι-
 ος φαίνεται τῷ κηδεστῇ. 'Αλλ' ἠπάτησε καὶ κεῖνος;
 'Αλλὰ καὶ τοῦτο εἰς ἀγαθὸν γέγονεν, ἵνα πολλῶν παί-
 20 δων γένηται πατήρ. 'Αλλ' ἐβουλήθη ἐπιβουλεῦσαι;
 'Αλλὰ καὶ τοῦτο εἰς ἀγαθόν, ἵνα εἰς τὴν αὐτοῦ λοι-
 πὸν ἐπανέλθῃ· εἰ γὰρ ἦν ἐν εὐπραγίᾳ, οὐκ ἂν οὕτως ἐπεθύμει τῆς ἑαυτοῦ. 'Αλλ' ἀφείλε τὸν μισθόν; 'Αλ-
 λὰ πλείων γέγονεν. Οὕτω πανταχοῦ, ὅσῳ ἐπιβουλεύ-
 25 οντο, τοσούτῳ τὰ τούτων ἥνθει. Εἰ μὴ τὴν πρεσβυτέ-
 ραν ἔλαβεν, οὐκ ἂν ταχέως ἐγένετο τοσούτων παίδων πατήρ, ἀλλ' ἐν ἀπαιδίᾳ πολὺν ἂν εἵλκυσε χρόνον, καὶ ἐπένθησεν ἅν, καθάπερ καὶ ἡ γυνή· ἐκείνη μὲν γὰρ εἰκότως ἐπένθει, ἅτε μὴ γενομένη μήτηρ, οὗτος δὲ
 30 ἔχει παραμυθίαν· ὅθεν αὐτὴν καὶ διακρούεται.

Ἐὰν ἔβγαινε τότε ἀπὸ τῆ φυλακῆ, ἴσως νὰ ἐπιθυμοῦσε ν' ἀναχωρήσει γιὰ τὴν πατρίδα του· γι' αὐτό εἶναι δεσμευμένος ἀπὸ πολλές ἀνάγκες, πρῶτα ἀπὸ τὴν ἐξουσία, δεύτερο ἀπὸ τὴ φυλακῆ, τρίτο μέσα στὰ βασιλικά ἀνάκτορα, γιὰ νὰ ρυθμισθοῦν ἔτσι ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Σὰν ἀκριβῶς λοιπὸν κάποιο γενναῖο πουλάρι, ποὺ θέλει νὰ φύγει πρὸς τοὺς δικούς του, τὸ κρατοῦσε ἐκεῖ ὁ Θεὸς μὲ κατηγορίες γεμάτες ἀπὸ δόξα. Διότι, τὸ ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ δεῖ τὸν πατέρα του καὶ ν' ἀπαλλαχθεῖ ἀπὸ τὸν ὑπερβολικὸ πόνον, γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ ὅτι κάλεσε αὐτὸν ἐκεῖ.

4. Θέλετε νὰ δοῦμε καὶ ἄλλες ἐπιβουλές, ποὺ γίνονται πρὸς ὄφελός μας καὶ ποὺ ὄχι μόνο ἔχομε ἀμοιβή, ἀλλὰ καὶ ἀποβαίνουν πρὸς ὄφελός μας κατὰ τὴ στιγμὴ ἐκείνη ποὺ γίνονται; Ἔκανε κακὰ σχέδια ἐναντίον τοῦ πατέρα αὐτοῦ ὁ θεῖος του καὶ τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν πατρίδα του· τί λοιπὸν; Καὶ αὐτὸς τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τοὺς κινδύνους (διότι καὶ αὐτὸς κατέστη ἀσφαλῆς), τὸν ἔκανε περισσότερο εὐσεβή, ἔγινε αἰτία νὰ δεῖ τὸ ὄνειρο. Ἄλλ' ἔγινε δοῦλος σὲ ξένη χῶρα; Ὅμως νυμφεύεται, ὅταν πῆγε ἐκεῖ, ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του καὶ φαίνεται ἄξιος στὸν πεθερό του. Ἀλλὰ τὸν ἐξαπάτησε καὶ ἐκεῖνος; Ὅμως καὶ αὐτὸ ἔγινε γιὰ τὸ καλὸ του, ὥστε νὰ γίνει πατέρας πολλῶν παιδιῶν. Ἀλλὰ θέλησε νὰ τὸν ἐπιβουλευθεῖ; Ὅμως καὶ αὐτὸ ἔγινε γιὰ καλὸ, γιὰ νὰ γυρίσει πλέον στὴν πατρίδα του· διότι, ἐὰν καλοπερνοῦσε, δὲν θὰ ἐπιθυμοῦσε τόσο πολὺ τὴν πατρίδα του. Ἀλλὰ τοῦ στέρησε τὸ μισθό; Ὅμως περισσότερη ἔγινε ἡ περιουσία του. Παντοῦ λοιπὸν ὅσο περισσότερο ἐπιβουλευόταν, τόσο περισσότερο εὐημεροῦσαν τὰ πράγματά του. Ἐὰν δὲν νυμφευόταν τὴ μεγαλύτερη γυναῖκα του, δὲν θὰ γινόταν τόσο γρήγορα πατέρας τόσων πολλῶν παιδιῶν, ἀλλὰ γιὰ πολὺ χρόνον θὰ ἔμενε χωρὶς παιδιά, καὶ ἴσως θὰ λυποῦνταν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ γυναῖκα του· διότι ἐκείνη πολὺ σωστὰ πενθοῦσε, ἐπειδὴ δὲν ἔγινε μητέρα, αὐτὸς ὅμως ἔχει παρηγοριά· γι' αὐτὸ καὶ ἀπομακρύνει αὐτὴν ἀπὸ κοντά του.

Πάλιν, εἰ μὴ αὐτὸν ἀπεστέρησε τῶν μισθῶν, οὐκ ἂν ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν αὐτοῦ, οὐκ ἂν ἐφάνη ἡ φιλοσοφία τοῦ ἀνδρός, οὐκ ἂν μᾶλλον ὤκειώθησαν αὐτῷ. "Ορα γὰρ τί φασι· «Καταβρώσει κατέφαγεν ἡμᾶς 5 καὶ τὸ ἀργύριον ἡμῶν». "Ωστε τοῦ φίλτρου τοῦτο γέγονεν αἷτιον. Δούλας εἶχε λοιπὸν ἀντὶ γυναικῶν, καὶ ἐφιλεῖτο παρ' αὐτῶν, οὗ οὐδὲν ἴσον κτῆμα γένοιτο ἂν· οὐδὲν γάρ, οὐδὲν τοῦ οὕτω φιλεῖσθαι παρὰ γυναικὸς καὶ φιλεῖν τιμιώτερον. «Καὶ γυνή», φησὶν, «ἀνδρὶ συμπεριφερομένη». "Εν τοῦτο τῶν μακαριστῶν τίθησιν ὁ σοφός· τούτου γὰρ ὄντος πᾶς πλοῦτος, πᾶσα εὐπραγία περίεστιν· ὥσπερ οὖν, μὴ ὄντος, τῶν ἄλλων οὐδὲν ὄφελος, ἀλλὰ πάντα ἀνατέτραπται, καὶ ἀηδίας ἐστὶ μεστὰ καὶ συγχύσεως.

15 Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς τοῦτο πρὸ πάντων ζητῶμεν. 'Ο χρήματα ζητῶν οὐ ζητεῖ τοῦτο. Ταῦτα ζητῶμεν, ἃ δύναται πάγια εἶναι. Μὴ γάμον ζητῶμεν ἀπὸ εὐπόρων, ἵνα μὴ τῆς οὐσίας ἡ ἀμετρία φρόνημα τέκη τῇ γυναικί, ἵνα μὴ τὸ φρόνημα διαφθορᾶς αἷτιον ᾖ. 20 Οὐχ ὁρᾷς τί ἐποίησεν ὁ Θεός, πῶς αὐτὴν ὑπέταξε; Διὰ τί ἀγνώμων εἶ; διὰ τί ἀναίσθητος; "Οπερ ἐχαρίσατό σοι ἀπὸ τῆς φύσεως, τούτου σὺ μὴ διαφθείρῃς τὴν βοήθειαν. "Ωστε οὐκ εὐπορον δεῖ ζητεῖν, ἀλλ' ὥστε κοινωνὸν βίου λάβωμεν εἰς κατάστασιν παιδοποιΐας. 25 Οὐχ ἵνα χρήματα εἰσφέρῃ γυνή, διὰ τοῦτο αὐτὴν ἔδωκεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα ἡ βοηθός· ἡ δὲ χρήματα εἰσφέρουσα, καὶ ἐπίβουλος καὶ δέσποινα ἀντὶ γυναικὸς γίνεται· ἡ τάχα θηρίον ἀντὶ γυναικός, ἀξιοῦσα μεγάλα διὰ τὸν πλοῦτον φρονεῖν. Οὐδὲν αἰσχροτέρον ἀνδρός, οὕτω βουλομένου πλουτεῖν· εἰ γὰρ αὐτὸ τὸ πλουτεῖν πειρασμῶν γέμει, τὸ οὕτω πλουτεῖν ποῦ θήσονται; 30 Μὴ γάρ, εἴ τις σπανιάκις καὶ παρὰ τὸ συμβαῖνον

2. Γέν. 31, 15

3. Σοφ. Σειράχ 25, 1

Πάλι, ἐὰν δὲν τοῦ στεροῦσε τοὺς μισθοὺς του, δὲν θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ δεῖ τὴν πατρίδα του, δὲν θὰ φανεωνόταν ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, δὲν θὰ ἔδειχναν μεγαλύτερη συμπάθεια σ' αὐτόν. Διότι πρόσεχε τί λέγει· «Ἄδικα καὶ παράνομα κατέφαγε τὰ χρήματά μας»². Ἐπομένως αὐτὸ ἔγινε αἰτία τῆς ἀγάπης του. Εἶχε δηλαδὴ δοῦλες ἀντὶ γιὰ γυναῖκες καὶ ἀγαπιόνταν ἀπ' αὐτές, πράγμα μὲ τὸ ὁποῖο τίποτε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐξισωθεῖ· διότι τίποτε, τίποτε δὲν ὑπάρχει τιμιότερο ἀπὸ τὸ ν' ἀγαπιέται κανεὶς τόσο πολὺ ἀπὸ γυναῖκα καὶ ν' ἀγαπᾷ αὐτήν. «Καὶ ἡ γυναῖκα», λέγει, «νὰ δείχνει καλὴ συμπεριφορὰ πρὸς τὸν ἄνδρα της»³. Αὐτὸ ἀναφέρει ὁ σοφὸς σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ ἀξιομακάριστα· διότι, ὅταν ὑπάρχει αὐτό, ὑπάρχει τότε καὶ κάθε πλοῦτος, καὶ κάθε εὐτυχία· ὅπως πάλι, ἐὰν δὲν ὑπάρχει αὐτό, δὲν ὑπάρχει κανένα ὄφελος ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἀλλ' ὅλα ἀνατρέπονται καὶ εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἀηδία καὶ σύγχυση.

Λοιπὸν καὶ ἐμεῖς αὐτὸ πρὸ πάντων νὰ ἐπιδιώκομε. Ἐκεῖνος ποὺ ἐπιδιώκει τὰ χρήματα, δὲν ἐπιδιώκει αὐτό. Αὐτὰ ἃς ἐπιδιώκομε, τὰ ὁποῖα μπορούν νὰ εἶναι μόνιμα. Ἄς μὴ ἐπιδιώκομε γάμο μὲ πλούσιες, γιὰ νὰ μὴ δημιουργήσει στὴ γυναῖκα ὑπερηφάνεια ἢ μεγάλη περιουσία, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ἡ ὑπερηφάνεια αἰτία διαφθορᾶς. Δὲν βλέπεις τί ἔκανε ὁ Θεός· πῶς ὑπέταξε αὐτήν; Γιατί εἶσαι ἀχάριστος; γιατί εἶσαι ἀναίσθητος; Ἐκεῖνο ποὺ σοῦ χαρίσθηκε ἀπὸ τὴ φύση, αὐτοῦ μὴ καταστρέφεις σὺ τὴ βοήθεια. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ ἐπιδιώκομε νὰ πάρουμε πλούσια γυναῖκα, ἀλλὰ νὰ πάρουμε σύντροφο τῆς ζωῆς μὲ σκοπὸ τὴν ἀπόκτηση παιδιῶν. Ὁ Θεὸς δὲν ἔδωσε τὴ γυναῖκα γιὰ νὰ μᾶς δίνει χρήματα, ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶναι βοηθός· ἐκείνη ποὺ δίνει χρήματα, καὶ μᾶς ἐξαπατᾷ καὶ γίνεται κυρία ἀντὶ γιὰ γυναῖκα· καὶ ἴσως γίνῃ θηρίο ἀντὶ γιὰ γυναῖκα, ἐκδηλώνοντας ὑπερηφάνεια ἐξ αἰτίας τοῦ πλούτου της. Τίποτε δὲν ὑπάρχει αἰσχροτέρω ἀπὸ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον ποὺ θέλει νὰ πλουτήσῃ κατ' αὐτόν τὸν τρόπο· διότι, ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ πλοῦτος εἶναι γεμάτος ἀπὸ πειρασμοὺς, σὰν τί θὰ θεωρήσουμε τὸν πλοῦτο ποὺ ἀποκτᾷ κανεὶς μὲ τὸν τρόπο αὐτό; Μὴ βέβαια προσέξεις αὐτό, τὸ ἐὰν κάποιος σπάνια

καὶ παρὰ λόγον ἐπέτυχε, τοῦτο ἴδης (οὐδὲ γὰρ ἐν
 τοῖς ἄλλοις πράγμασιν, οἷς ἀπολαύουσί τινες, καὶ ἐκ
 παραδόξου ἐπιτυγχάνουσι, προσέχειν δεῖ), ἀλλ' αὐ-
 τὸ τὸ κατὰ λόγον ἴδωμεν, εἰ μὴ μυρίας ἀηδίας γέμει
 5 τὸ πρᾶγμα. Οὐκ αὐτὸς μόνος ἐν ἀδοξία γίνῃ, ἀλλὰ
 καὶ παῖδας καταισχύνεις, πένητας ἀφείς, εἰ συμβαίῃ
 προαπελθεῖν, καὶ αὐτῇ πολλὰς δίδως ἀφορμὰς τοῦ
 δευτέρῳ πάλιν προσομιλῆσαι νυμφίῳ. Ἦ οὐχ ὁρᾷς
 ὅτι πολλαῖς αὕτη γέγονεν ἡ πρόφασις δευτέρου γά-
 10 μου, τὸ μὴ καταφρονεῖσθαι, τὸ ζητεῖν τοὺς ἐφισταμέ-
 νους τοῖς ὑπάρχουσι;

Μὴ δὴ τοσαῦτα ἐργαζώμεθα κακὰ διὰ χεῖματα,
 ἀλλὰ πάντα ἀφῶμεν, καὶ ψυχὴν ζητῶμεν καλήν, ἵνα
 καὶ ἀγάπης ἐπιτύχωμεν. Οὗτος ὁ πλοῦτος ὁ πολὺς,
 15 οὗτος ὁ μέγας θησαυρός, ταῦτα τὰ μυρία ἀγαθὰ ὧν
 γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαῦσαι δεόντως, καὶ κατὰ
 τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ ζῆσαι, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων
 ἀγαθῶν δυνηθῶμεν ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιланθρω-
 πία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ
 20 Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμή,
 νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀ-
 μήν.

καὶ ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ συμβαίνει καὶ πέρα ἀπὸ τὴ λογικὴ ἐπέτυχε (διότι δὲν πρέπει νὰ προσέχομε οὔτε στὰ ἄλλα πράγματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὀρισμένοι ἀπολαμβάνουν καὶ ἐντελῶς παράδοξα ἐπιτυχαίνουν), ἀλλ' ἄς προσέξομε αὐτὸ ποὺ λέγει ἡ λογικὴ, ἐὰν δηλαδὴ τὸ πρᾶγμα εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἀηδία σὲ μεγάλο βαθμό. "Ὁχι μόνο σὺ ὁ ἴδιος δὲν ἔχεις ἐκτίμηση, ἀλλὰ καὶ τὰ παιδιὰ κατεντροπιάζεις, ἀφήνοντας αὐτὰ φτωχὰ, ἐὰν συμβεῖ νὰ πεθάνεις πρῶτος, καὶ σ' αὐτὴν δίνεις πολλές ἀφορμὲς νὰ προσκολληθεῖ πάλι σὲ δεύτερο σύζυγο. "Ἡ δὲν βλέπεις ὅτι σὲ πολλές αὐτὴ ἢ πρόφασις ἔγινε ἀφορμὴ γιὰ δεύτερο γάμο, τὸ νὰ ἐπιδιώκουν δηλαδὴ νὰ πάρουν συζύγους ἐκείνους ποὺ ὑπερέχουν στὴν περιουσία, ὥστε νὰ μὴ περιφρονοῦνται:

"Ἀς μὴ προξενοῦμε λοιπὸν τόσα πολλὰ κακὰ ἐξ αἰτίας τῶν χρημάτων, ἀλλ' ἄς ἀδιαφοροῦμε γιὰ ὅλα, καὶ ἄς ζητᾶμε μόνο καλὴ ψυχὴ, γιὰ νὰ ἐπιτύχομε καὶ ἀγάπη. Αὐτὸς εἶναι ὁ πλοῦτος ὁ μέγας, αὐτὸς εἶναι ὁ μέγας θησαυρός, αὐτὰ εἶναι τὰ ἀμέτρητα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα εὐχομαι ὅλοι μας ν' ἀπολαύσομε ἔτσι ποὺ πρέπει, καὶ νὰ ζήσομε σύμφωνα μὲ τίς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ μπορέσομε νὰ ἐπιτύχομε καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ν΄
(Πράξ. 23, 31 - 24, 21)

«Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται κατὰ τὸ διατεταγμέ-
νον αὐτοῖς ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον
διὰ νυκτὸς εἰς τὴν Ἀντιπατροίδα. Τῇ τε ἐπαύ-
ριον ἐάσαντες τοὺς ἵππεῖς περεύεσθαι σὺν αὐ-
5 τῷ ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολήν· οἵτινες,
ἐλθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες
τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν
Παῦλον αὐτῷ».

1. Καθάπερ βασιλέα τινὰ δορυφόροι παρέπεμπον
10 μετὰ τοσούτου πλήθους καὶ ἐν νυκτί, φοβούμενοι τοῦ
δήμου τὴν ὀργὴν τῆς ὀρμῆς. Ἐπεὶ οὖν τῆς πόλεως
αὐτὸν ἐξέβαλον, τότε ἀφίστανται. Οὐκ ἂν δὲ ὁ χιλί-
αρχος μετὰ τοσαύτης αὐτὸν ἀσφαλείας ἐξέπεμψεν,
εἰ μὴ καὶ αὐτὸς οὐδὲν ἦν αὐτοῦ κατεγνωκώς, καὶ ἐ-
15 κείνων ἦδει τὸ φονικόν. «Ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμὼν,
καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστί, καὶ πυθό-
μενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας, διακούμεμαί σου, ἔφη, ὅταν
καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωνται. Ἐκέλευσέ τε
αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ τοῦ Ἡρώδου φυλάσσεσθαι».
20 Ἦδη ἀπελογήσατο ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Λυσίας· ἀλλ' ὅμως
καὶ ἔτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐπιτίθενται, καὶ προκαταλαμβάνου-
νσι τὸν ἀκροατήν, καὶ πάλιν εἰς δεσμὰ βάλλεται,
καὶ ἄκουε πῶς ἐπάγει γάρ· «Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας
κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ πρεσβυτέρων καὶ
25 ρήτορος Τερτύλλου τινός, οἵτινες ἐνεφάνησαν τῷ ἡ-
γεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου». Ὅρα πῶς οὐδ' οὕτως ἀ-

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν'
(Πράξ. 23, 31 - 24, 21)

«Οἱ στρατιῶτες λοιπὸν σύμφωνα μὲ τὴ διαταγὴ ποῦ εἶχαν, πῆραν τὸν Παῦλο καὶ τὸν ἔφεραν τὴ νύχτα στὴν Ἀντιπατρίδα, καὶ τὴν ἄλλη ἡμέρα ἄφησαν τοὺς ἵππεῖς νὰ προχωρήσουν μαζί του, ἐνῶ αὐτοὶ ἐπέστρεψαν στὸ στρατώνα. Ἐκεῖνοι, ἀφοῦ ἔφθασαν στὴν Καισάρεια, ἔδωσαν τὴν ἐπιστολὴ στὸν ἡγεμόνα καὶ παρουσίασαν καὶ τὸν Παῦλο σ' αὐτόν».

1. Σὰν ἀκριβῶς νὰ ἦταν κάποιος βασιλιάς τὸν συνόδευσαν σωματοφύλακες μαζί μὲ τόσο πλῆθος καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νύχτας, ἐπειδὴ φοβοῦνταν τὴν ἐπίθεση τοῦ ὀργισμένου πλῆθους. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸν ἔβγαλαν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, τότε ἐπιστρέφουν. Δὲν θὰ τὸν ἔστελνε ὁ χιλιάρχος μὲ τόση μεγάλη ἀσφάλεια, ἐὰν καὶ αὐτὸς δὲν διαπίστωνε ὅτι καμία κατηγορία δὲν ὑπῆρχε ἐναντίον του, καὶ ἐὰν δὲν γνώριζε ἐπίσης τίς φονικὲς διαθέσεις ἐκείνων. «Ἀφοῦ ὁ ἡγεμόνας διάβασε τὴν ἐπιστολὴ τὸν ρώτησε ἀπὸ ποιά ἐπαρχία εἶναι, καὶ ἀφοῦ ἔμαθε ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴν Κιλικία, θὰ σὲ ἀνακρίνω, εἶπε, ὅταν θὰ ἔρθουν καὶ οἱ κατήγοροί σου. Διέταξε τότε νὰ τὸν φυλάσσουν στὸ διοικητήριον τοῦ Ἡρώδη». Ἦδη ἀπολογήθηκε ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Λυσίας, ἀλλ' ὅμως καὶ ἀκόμη οἱ Ἰουδαῖοι ἐπιτίθενται καὶ ἐπηρεάζουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴ γνώμη τοῦ ἀκροατῆ, καὶ ἔτσι ρίχνεται καὶ πάλι στὴ φυλακὴ, καὶ ἄκου πῶς· διότι προσθέτει· «Μετὰ ἀπὸ πέντε ἡμέρες κατέβηκε ὁ ἀρχιερέας Ἀνανίας μαζί μὲ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ κάποιο δικηγόρο μὲ τὸ ὄνομα Τέρτυλλος, καὶ διατύπωσαν κατηγορία ἐναντίον τοῦ Παύλου». Πρόσεχε πῶς οὔτε καὶ ἔτσι ἐγκατέλειψαν τίς ἐχθρικές διαθέσεις τοὺς ἐναντίον του, ἀλλ'

πέστησαν, ἀλλ' ἔρχονται, μυρίοις κωλύμασι καίτοι κωλυόμενοι, ὥστε καὶ κατεισχυνθῆναι.

«Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ Τέρτυλλος, λέγων· Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, 5 καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φῆλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας. Ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πλέον σε ἐγκόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαι συντόμως ἡμῶν τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ». Καὶ μὲν ὑμεῖς τοῦτο πεποιθήκατε, 10 ρήτορος οὖν τί ἔδει; Ὅρα πῶς καὶ οὗτος εὐθέως ἐκ προοιμίων ὥς νεωτεροποιὸν καὶ στασιαστὴν βούλεται παραδοῦναι, καὶ τοῖς ἐπαίνοις προκαταλαμβάνει τὸν δικαστήν. Εἶτα, ὥς πολλὰ ἔχων εἰπεῖν, παρατρέχει, καὶ μόνον τοῦτο λέγει· «Ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πλέον σε ἐγκόπτω»· Ὅρα πῶς εἰς ἐπιθυμίαν ἐμβάλλει κολάσεως τὸν δικαστήν, εἴ γε ἔμελλε τὸν τὴν οἰκουμένην ἀνατρέποντα καθεξείναι, καὶ ὥς ἐπὶ κατορθώματι φρονοῦσι μεγάλῳ.

«Εὐρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμόν, καὶ 20 νοῦντα στάσεις πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἵρέσεως, ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπέειρασε βεβηλῶσαι· ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρῖναι. Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλιάρχος μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγε, 25 κελεύσας τοὺς κατηγοροὺς αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σοῦ· παρ' οὗ δυνήσῃ αὐτός, ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων, ἐπιγνῶναι ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ». «Τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην», φησὶν, «Ἰουδαίοις στάσεις 30 κινοῦντα». Ὡς λυμεῶνα λοιπὸν καὶ κοινὸν ἐχθρὸν τοῦ ἔθνους διαβάλλουσι πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἵρέσεως. Ἐδόκει τοῦτο ἐπονείδιστον εἶναι, τὸ τῶν Ναζωραίων διὸ καὶ τοῦτο παρῆγον, καὶ ἀπὸ τούτου πάλιν διέβαλλον αὐτόν· ἥ γὰρ Ναζαρέθ εὐτε- 35 λῆς ἦν. «Καὶ εὐρόντες», φησὶν. Ὅρα πῶς κακούρ-

έρχονται, ἂν καὶ ἐμποδίζονται ἀπὸ ἄπειρα ἐμπόδια, ὥστε καὶ ἐκεῖ νὰ καταντροπιασθοῦν.

«Ἀφοῦ καλέσθηκε ἐκεῖ ὁ Παῦλος ἄρχισε νὰ τὸν κατηγορεῖ ὁ Τέρτυλλος, λέγοντας· Τὸ ὅτι, ἐξοχότατε Φήλικο, ἀπολαμβάνομε χάρη σὲ σένα ἀδιάκοπη εἰρήνη καὶ γίνονται πολλὰ ἔργα στὸ ἔθνος αὐτὸ ἐξ αἰτίας τῆς δικῆς σου φροντίδας, τὸ ἀναγνωρίζομε μὲ μεγάλη εὐγνωμοσύνη παντοῦ καὶ μὲ κάθε τρόπο. Γιὰ νὰ μὴ σὲ κουράσω ὅμως περισσότερο, παρακαλῶ δείξε τὴν καλωσύνη νὰ μὲ ἀκούσεις μὲ συντομία». Μὰ αὐτὸ τὸ ἔχετε κάνει ἐσεῖς, ὁ δικηγόρος λοιπὸν τί χρειαζόταν; Πρόσεχε πῶς καὶ αὐτὸς ἀμέσως καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θέλει νὰ τὸν παραδώσει σὰν νεωτεριστὴ καὶ ἐπαναστάτη, καὶ ἐπηρεάζει τὴ γνώμη τοῦ δικαστῆ μὲ τοὺς ἐπαίνους. Στὴ συνέχεια, σὰν νὰ εἶχε νὰ πεῖ πολλά, τὰ παρατρέχει καὶ λέγει μόνο αὐτό· «Γιὰ νὰ μὴ σὲ κουράσω ὅμως περισσότερο». Πρόσεχε πῶς δημιουργεῖ στὸ δικαστὴ τὴν ἐπιθυμία γιὰ τιμωρία, ἐφόσον βέβαια ἐπρόκειτο νὰ συλλάβει ἐκεῖνον ποὺ δημιουργεῖ ταραχὴ στὴν οἰκουμένη, πρᾶγμα ποὺ θὰ θεωροῦνταν μεγάλο κατόρθωμα.

«Τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ τὸν θεωροῦμε σὰν καταστροφέα καὶ πρόξενο ταραχῶν μεταξὺ ὅλων τῶν Ἰουδαίων ὅλου τοῦ κόσμου, πρωτοστάτη τῆς αἵρέσεως τῶν Ναζωραίων, ὁ ὁποῖος ἐπιχείρησε καὶ τὸ νὰ βεβηλώσει· γι' αὐτὸ τὸν πιάσαμε καὶ θελήσαμε νὰ τὸν κρίνομε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο μας, ἀλλ' ἦρθε ὁ Λυσίας ὁ χιλιάρχος καὶ τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὰ χέρια μας μὲ μεγάλη βία, δίνοντας διαταγὴ στοὺς κατηγοροὺς τοῦ νὰ παρουσιασθοῦν σὲ σένα. Ἀφοῦ τὸν ἀνακρίνεις λοιπὸν σὺ ὁ ἴδιος θὰ μπορέσεις νὰ μάθεις γιὰ ὅσα ἐμεῖς τὸν κατηγοροῦμε». «Εἶναι πρόξενος», λέγει, «ταραχῶν μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων ὅλου τοῦ κόσμου». Σὰν καταστροφέα λοιπὸν καὶ κοινὸ ἐχθρὸ τοῦ ἔθνους τὸν κατηγοροῦν καθὼς καὶ πρωτοστάτη τῆς αἵρέσεως τῶν Ναζωραίων. Θεωροῦνταν αὐτὸ ἀτιμωτικό, ἡ αἵρεση δηλαδὴ τῶν Ναζωραίων· γι' αὐτὸ ἀνέφεραν καὶ αὐτό, καὶ ἀπὸ αὐτὸ πάλι τὸν κατηγοροῦν· διότι ἡ Ναζαρὲτ ἦταν πόλη ἀσήμαντη. «Καὶ τὸν βρήκαμε», λέγει. Πρόσεχε

γως ὥς διαφυγόντα συκοφαντοῦσι, καὶ μόλις ἐπιτυχόντες, καίτοι ἑπτὰ ἡμέρας εἶχεν ἐν τῷ ἱερῷ. «Ὁν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἡθέλησαμεν κρίναι». Ὁρα πῶς καὶ τὸν νόμον ὑβρίζουσιν, εἴ γε μὴ τοῦτο νόμου ἦν, τὸ τύπτειν, τὸ ἀναιρεῖν, τὸ ἐνεδρα ποιεῖν. Εἵτα καὶ τοῦ Λυσίου κατηγορία· «Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλίαρχος μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν»· οὐ προσῆκον αὐτῷ, φησί, πρᾶγμα ποιῶν, ὅμως ἐποίησε. «Παρ' οὗ
 5 δυνήσῃ αὐτός, ἀνακρίνας περὶ τούτων πάντων, γινῶναι ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. Συνεπέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν».

Τί οὖν ὁ Παῦλος; ἄρα ἐπὶ τούτοις σιγᾷ; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ παρρησιάζεται πάλιν, καὶ ἀποκρίνεται (καὶ
 15 τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος βουλευθέντος)· ἐπήγαγε γάρ· «Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν· Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν δίκαιον τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἑμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, δυναμένου σου γινῶναι ὅτι οὐ πλεί-
 20 ους εἰσὶ μοι ἡμέραι δέκα δύο, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνήσων ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὐρόν με πρὸς τινα διαλεγόμενον ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα ὄχλων, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ τὴν πόλιν· οὔτε παραστῆσαι νῦν δύνανται, περὶ ὧν νῦν κα-
 25 τηγοροῦσι μου». Οὐκ ἔστι ταῦτα κολακείας τὰ ρήματα, τὸ μαρτυρῆσαι τῷ δικαστῇ δικαιοσύνην, ἀλλ' ἐκείνα μᾶλλον, τὸ εἰπεῖν, «Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ». Τί οὖν ἀδίκως στασιάζετε; Σκόπει δέ· ἐκεῖνοι πρὸς ἀδικίαν παρώρων, οὗτος τὸ δίκαιον ἐ-
 30 ζήτει, διὸ καὶ ἔλεγεν· «Εὐθυμότερον τὰ περὶ ἑμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι»· εἵτα καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου ἰσχυρίζεται· «ἐκ πολλῶν ἐτῶν» γάρ, φησὶν, «ὄντα σε κριτὴν ἐπιστάμενος».

Καὶ τί τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν συνετέλει; Μέγα·

πῶς μὲ κακοῦργο τρόπο τὸν συκοφαντοῦν σὰν κάποιος ποὺ θέλησε νὰ διαφύγει, καὶ μόλις κατόρθωσαν νὰ τὸν συλλάβουν, ἂν καὶ εἶχε ἑπτὰ ἡμέρες στὸ ναό. «Τὸν ὁποῖο πιάσαμε καὶ θελήσαμε νὰ τὸν κρίνομε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο μας». Πρόσεχε πῶς καὶ ἐναντίον τοῦ νόμου κακολογοῦν, ἐφόσον δὲν ἦταν γνώρισμα τοῦ νόμου αὐτό, τὸ νὰ δέρνουν δηλαδή, τὸ νὰ φονεύουν, τὸ νὰ μεταχειρίζονται δόλια σχέδια. Ἐπειτα κατηγοροῦν καὶ τὸ Λυσία· «Ἀλλ' ἦρθε ὁ Λυσίας ὁ χιλίαρχος καὶ τὸν πῆρε μὲ μεγάλη βία ἀπὸ τὰ χέρια μας»· ἔκανε, λέγει, πράξη ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ τὴν κάνει, ἀλλὰ τὴν ἔκανε. «Ἀπὸ τὸν ὁποῖο, ἀφοῦ τὸν ἀνακρίνεις σὺ ὁ ἴδιος, θὰ μπορέσεις νὰ μάθεις γιὰ ὅσα τὸν κατηγοροῦμε ἐμεῖς. Ὑποστήριξαν τὴν κατηγορία καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντας ὅτι αὐτὰ ἔτσι ἔχουν».

Τί κάμνει λοιπὸν ὁ Παῦλος; ἄραγε σιωπᾷ ἀκούοντας αὐτά; Καθόλου· ἀλλὰ δείχνει καὶ πάλι τὸ θάρρος του μὲ τὴν ἀπάντηση ποὺ δίνει (καὶ αὐτὸ ἐγίνε μὲ τὴ θέληση τοῦ ἡγεμόνα)· διότι πρόσθεσε· «Ἀποκρίθηκε ὅμως ὁ Παῦλος, ἀφοῦ τοῦ ἔκανε νεῦμα ὁ ἡγεμόνας νὰ μιλήσει· Ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶσαι δικαστὴς στὸ ἔθνος αὐτό, ἀπολογοῦμαι μὲ μεγαλύτερη προθυμία γιὰ τὸν ἑαυτό μου, καθόσον μπορεῖς νὰ μάθεις ὅτι δὲν πέρασαν περισσότερες ἀπὸ δώδεκα ἡμέρες ποὺ ἀνέβηκα γιὰ νὰ προσκυνήσω στὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ δὲν μὲ βρῆκαν νὰ συζητῶ μὲ κανένα ἢ νὰ παρακινῶ τὸ λαὸ σὲ ἐπανάσταση οὔτε στὸ ναὸ οὔτε στίς συναγωγὰς οὔτε στὴν πόλιν· οὔτεμποροῦν ν' ἀποδείξουν ἐκεῖνα ποὺ τώρα μὲ κατηγοροῦν». Τὰ λόγια αὐτὰ δὲν εἶναι λόγια κολακείας, τὸ νὰ ὁμολογήσει ὅτι εἶναι δίκαιος ὁ δικαστὴς, ἀλλ' ἐκεῖνα μᾶλλον, τὸ ὅτι εἶπαν, «Χάρη σὲ σένα ἀπολαμβάνομε ἀδιάκοπη εἰρήνη». Γιατί λοιπὸν ἄδικα φιλονεικεῖτε; Πρόσεχε λοιπὸν· ἐκεῖνοι τὸν παρακινούσαν γιὰ ἀδικία, ἐνῶ αὐτὸς ζητοῦσε τὸ δίκαιο, γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Ἀπολογοῦμαι μὲ μεγαλύτερη προθυμία γιὰ τὸν ἑαυτό μου»· ἔπειτα ἰσχυρίζεται αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸ χρόνο· διότι λέγει· «Ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶσαι δικαστὴς».

Καὶ τί ἀποδεικνύει αὐτό; Ἀποτελεῖ μεγάλη ἀπόδειξη·

δείκνυσιν γὰρ ὅτι καὶ αὐτὸς οἶδε μηδὲν ὧν κατηγορεῖται πεποιηκότα. Εἰ δὲ ἐπισύστασιν ποτε ἐκίνησεν, ἐγίνωσκεν ἄν, κριτῆς ὧν, καὶ τὸ τοιοῦτον αὐτὸν οὐκ ἐλάνθανεν. Εἴτα, ἐπειδὴ ὁ κατήγορος οὐδὲν εἶχε δεῖ-
 5 ξαι ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅρα τί φησὶ «Τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσιν Ἰουδαίοις», ψεῦδος ἐπὶ ψεύδει συντιθείς. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος, ἐντεῦθεν αὐτὸν ἀφέλκων, «προσκυνήσων ἀνέβην», λέγει, μονονουχὶ ἀπολογούμενος διὰ τούτου ὅτι τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ στά-
 10 σεις κινεῖν· καὶ τούτῳ ἐνδιατρίβει τῷ δικαίῳ, ὅπερ ἦν ἰσχυρόν· ἐπάγει γάρ· «Καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ, οὔτε ἐν τῇ πόλει, οὔτε ἐν τῇ συναγωγῇ εὐρόν με πρὸς τινα διαλεγόμενον», ὅπερ ἦν καὶ ἀληθές. Κακεῖνος μὲν «πρωτοστάτην» φησί, καθάπερ ἐπὶ μάχης καὶ συ-
 15 στάσεως, οὗτος δὲ ὅρα πῶς ἐπεικῶς ἀποκρίνεται· «Ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδόν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτω λατρεύω τῷ πατρώῳ Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ νόμον καὶ ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν Θεόν, ἣν καὶ αὐ-
 20 τοὶ προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν. δικαίων τε καὶ ἀδίκων».

2. Ὅρα· ἐχώριζον αὐτὸν ἐκεῖνοι, οὗτος συνειργάγει, καὶ οἵκειοι ἑαυτὸν τῷ νόμῳ δι' ὧν ἀπολογεῖται καί, βεβαιῶν ὃ εἶπε, πάλιν ἐπάγει· «Ἐν τούτῳ δὲ καὶ
 25 αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχων πρὸς τε τὸν Θεόν καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διὰ παντός. Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων παρεγενόμην, ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφοράς, ἐν οἷς εὐρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ
 30 θορύβου τινός». Τί οὖν ἀνέβης; τί ἦλθες; «Προσκυνῆσαι, ἐλεημοσύνας», φησί, «ποιῆσαι»· ὥστε τοῦτο οὐκ ἦν στασιώδους. Εἴτα καὶ ἐκβάλλει αὐτῶν τὸ πρόσωπον, λέγων ἀδιορίστως «Ἐν οἷς εὐρόν μέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδοῖοι· οὓς ἔδει ἐπὶ σοῦ πα-

1 Πρόκειται γιὰ τὴ χρηματικὴ βοήθεια ποὺ συγκεντρωνόταν ἀπὸ τοὺς πιστοὺς τῶν διαφόρων ἄλλων ἐκκλησιῶν γιὰ τοὺς πιστοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ· Α' Κορ. 16, 1-4.

διότι δείχνει ὅτι καὶ αὐτὸς γνωρίζει ὅτι τίποτε δὲν ἔχει κάνει ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ κατηγορεῖται. Ἐάν προξενούσε κάποτε ἐξέγερση, θὰ τὸ γνώριζε, ἀφοῦ ἦταν δικαστῆς, καὶ δὲν θὰ τοῦ διέφευγε αὐτὸ τὴν προσοχῇ. Ἐπειτα, ἐπειδὴ ὁ κατήγορος δὲν εἶχε νὰ παρουσιάσει τίποτε ἐναντίον του στὰ Ἱερσόλυμα, πρόσεχε τί λέγει «Μεταξύ ὅλων τῶν Ἰουδαίων ὅλου τοῦ κόσμου», προσθέτοντας ψέμα ἐπάνω στὸ ψέμα. Γι' αὐτὸ ὁ Παῦλος, ἀπομακρύνοντας αὐτὸν ἀπὸ αὐτὴ τὴν κατηγορία, «ἀνέβηκα νὰ προσκυνήσω», λέγει, σὰν ν' ἀπολογεῖται κατὰ κάποιο τρόπο μ' αὐτό, ὅτι δηλαδὴ τόσο πολὺ ἀπέχω ἀπὸ τὸ νὰ παρακινῶ ἐξεγέρσεις καὶ ἐπιμένει σ' αὐτὸ τὸ δίκιο, τὸ ὁποῖο ἦταν ἰσχυρό· διότι προσθέτει «Καὶ οὔτε στὸ ναό, οὔτε στὴν πόλη, οὔτε στὴ συναγωγὴ μὲ βρῆκαν νὰ συζητῶ μὲ κάποιον», πράγμα ποὺ ἦταν καὶ ἀληθές. Καὶ ἐκεῖνος βέβαια λέγει ὅτι εἶναι «πρωτοστάτης», ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει στὴ μάχη καὶ τὴν ἐξέγερση, ἐνῶ αὐτὸς πρόσεχε πῶς ἀπαντᾷ μὲ ἥπιο τρόπο «Ὁμολογῶ σ' ἐσένα αὐτό, ὅτι δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία, τὴν ὁποία αὐτοὶ ὀνομάζουν αἵρεση, λατρεύω τὸ Θεὸ τῶν πατέρων, πιστεύοντας ὅλα ὅσα εἶναι γραμμένα στὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες, καὶ ἔχω ἐλπίδα στὸ Θεό, τὴν ὁποία δέχονται καὶ αὐτοί, ὅτι πρόκειται νὰ γίνει ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, δικαίων καὶ ἀδίκων».

2. Πρόσεχε ἐκεῖνοι τὸν ἀποχώριζαν ἀπὸ τὸ νόμο, ἐνῶ αὐτὸς μὲ αὐτὰ ποὺ ἀπολογεῖται παρουσιάζει τὸν ἑαυτό του φίλο μὲ τὸ νόμο· καί, ἐπιβεβαιώνοντας αὐτὸ ποὺ εἶπε, προσθέτει πάλι· «Γι' αὐτὸ καὶ ἐγὼ προσπαθῶ μὲ κάθε τρόπο νὰ ἔχω καθαρὴ συνείδηση πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἦρθα γιὰ νὰ φέρω βοήθεια στὸ ἔθνος μου καὶ προσφορὰς¹ καὶ κατὰ τὴ στιγμὴ ἐκείνη μὲ βρῆκαν στὸ ναὸ νὰ ἐξαγνίζω τὸν ἑαυτό μου, ὄχι μαζὶ μὲ πλῆθος λαοῦ, οὔτε προξενώντας κάποια ταραχή». Γιατί λοιπὸν ἀνέβηκες; γιατί ἦρθες; «Γιὰ νὰ προσκυνήσω», λέγει, «γιὰ νὰ φέρω βοήθεια στὸ ἔθνος μου»· ἐπομένως αὐτὸ δὲν ἦταν ἔργο στασιαστῆ. Ἐπειτα ἀφαιρεῖ καὶ τὸ προσωπεῖο αὐτῶν, λέγοντας ἀπροσδιόριστα· «Κατὰ τὴν περίστασιν λοιπὸν αὐτὴ μὲ βρῆκαν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς

ρεῖναι, καὶ κατηγορεῖν εἴ τι ἔχοιεν πρὸς με. Ἡ αὐ-
 τοὶ οὕτοι εἰπάτωσαν, εἴ τι εὖρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα,
 στάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου, ἢ περὶ μιᾶς τοιαύτης
 φωνῆς, ἧς ἐκέκραξα ἐστῶς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀνα-
 5 στάσεως νεκρῶν ἐγὼ σήμερον κρίνομαι ὑφ' ὑμῶν».
 Τοῦτο περιουσία δικαιωμάτων, μὴ φεύγειν τοὺς κα-
 τηγόρους, ἀλλ' ἐτοιμον εἶναι πᾶσι διδόναι λόγον.
 «Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ σήμερον, φησί, κρί-
 νομαι». Καὶ οὐδὲν εἶπεν ὧν εἶχεν εἰκότως εἰπεῖν,
 10 ὅτι ἐπεβούλευσαν, ὅτι κατέσχον αὐτόν, ὅτι ἔνεδρον
 ἐποίησαν (ταῦτα γὰρ παρ' ἐκείνων λέγεται γενέσθαι·
 παρὰ δὲ τούτου, καὶ κινδύνου ὄντος, οὐκ ἔτι), ἀλλὰ
 σιγᾷ, καὶ μόνον ἀπολογεῖται, καίτοι μυρία ἔχων εἰ-
 πεῖν. Τοῦτο αὐτόν καὶ ἐν Καισαρείᾳ ἐποίει λαμπρόν,
 15 τὸ μετὰ τοσαύτης ἐλθεῖν παρατάξεως. «Ἐν οἷς εὖρόν
 με», φησὶν, «ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ». Πῶς οὖν ἐ-
 βεβήλωσεν; οὐ γὰρ ἦν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀγνίζεσθαι καὶ
 προσκυνεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἔρχεσθαι καὶ βεβηλοῦν.
 Τοῦτο καὶ δικαιολογίας ὑποψίαν ἔχει τὸ μὴ εἰς μα-
 20 κρόν ἐμπίπτειν τὸν λόγον ἑᾶν. Καὶ χαρίζεται τῷ δι-
 καστῇ. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ κείνῳ συστέλλειν τὴν ἀπο-
 λογίαν. Ἀλλ' ἴδωμεν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

Ἐπειδὴ πρὸ τούτου μακρὰ ἐδημηγόρησεν ὁ Τέρ-
 τυλλος, δεικνὺς ὅτι ἐγκόπτεται, οὐκ εἶπεν, Ἦ Ἀκου-
 25 σον τοῦ πράγματος', ἀλλ' «ἵνα σε μὴ ἐπὶ πλεῖον ἐγκό-
 πτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ».
 Τάχα θεραπεύων οὕτω τὸν λόγον κατασκευάζει· ἢ
 καὶ ἀληθῶς τοῦτο ἐπιεικείας τεκμήριον, εἰ, παρὸν
 πολλὰ εἰπεῖν, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐνοχλεῖν ὀλίγα τις λέγοι.
 30 «Εὖρομεν γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμόν· ὅς», φησί,
 «καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι». Οὐκοῦν οὐκ ἐβε-
 βήλωσε. Τί οὖν, εἰ ἀλλαχοῦ τοῦτο ἐποίησεν; Οὐδα-

Ἰουδαίους τῆς Ἀσίας, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ παρουσιασθοῦν μπροστά σου καὶ νὰ μὲ κατηγορήσουν ἐὰν ἔχουν κάτι ἐναντίον μου. Ἦ αὐτοὶ ἐδῶ ἄς ποῦν τί ἀδίκημα μοῦ βρῆκαν, ὅταν παρουσιάσθηκα στὸ συνέδριο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λόγια ἐκεῖνα ποὺ διεκήρυξα ζωντὰ ὅταν στεκόμουν ἀνάμεσά τους, δηλαδή γιὰ τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο δικάζομαι ἐγὼ σήμερα ἀπὸ σᾶς». Αὐτὸ ἀποτελεῖ μέγιστο δικαίωμα, τὸ νὰ μὴ ἀποφεύγει κανεὶς τοὺς κατηγοροὺς, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἕτοιμος ν' ἀπολογηθεῖ σ' ὅλους. «Γιὰ τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν», λέγει, «ἐγὼ σήμερα δικάζομαι». Καὶ τίποτε δὲν εἶπε ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἦταν φυσικὸ νὰ πεῖ, ὅτι δηλαδή ἔκαναν κακὰ σχέδια ἐναντίον του, ὅτι τὸν συνέλαβαν, ὅτι τοῦ ἔστησαν ἐνέδρα (διότι αὐτὰ λέγεται ὅτι ἔγιναν ἀπὸ ἐκείνους, ἐνῶ ἀπ' αὐτόν, ἂν καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος, τίποτε δὲν λέγεται), ἀλλὰ σιωπᾶ καὶ μόνο ἀπολογεῖται, ἂν καὶ μπορεῖ πάρα πολλὰ νὰ πεῖ. Αὐτὸ ἔκαμνε αὐτόν ἐνδοξο καὶ στὴν Καισάρεια, τὸ ὅτι δηλαδή ἦρθε ἐκεῖ μὲ τόση μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμη. «Κατὰ τὴν περίστασι αὐτή, λέγει, «μὲ βρῆκαν στὸ ναὸ νὰ ὑποβάλλομαι σὲ ἔξαγνισμό». Πῶς λοιπὸν τὸν βεβήλωσε; καθόσον δὲν ἦταν γνώρισμα αὐτοῦ καὶ νὰ ὑποβάλλεται σὲ ἔξαγνισμό καὶ νὰ προσκυνεῖ, καὶ γι' αὐτὸ νὰ ἔρχεται νὰ προξενεῖ βεβήλωσι. Αὐτὸ περιέχει καὶ ὑποψία δικαιολογίας, τὸ νὰ μὴ ἀφήνει δηλαδή τὸ λόγο νὰ παραταθεῖ. Καὶ κάμνει χάρη στὸ δικαστή. Ἐμένα μοῦ φαίνεται ὅτι ἐξ αἰτίας ἐκείνου συντομεύει τὴν ἀπολογία. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ.

Ἐπειδὴ πρὶν ἀπ' αὐτόν μίλησε γιὰ πολὺ ὁ Τέρτυλλος, γιὰ νὰ δείξει ὅτι κουράζεται, δὲν εἶπε, Ἦ ἄκουσε τὸ ὅλο θέμα', ἀλλὰ «Γιὰ νὰ μὴ σὲ κουράζω περισσότερο, παρακαλῶ δεῖξε τὴν καλωσύνη νὰ μ' ἀκούσεις». Ὅμιλεῖ κατ' αὐτόν τὸν τρόπο ἀπὸ ἐνδιαφέρον δῆθεν πρὸς αὐτόν, ἢ καὶ πραγματικὰ αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξι καλωσύνης, ἐὰν, ἐνῶ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς πολλὰ, ὅμως, γιὰ νὰ μὴ γίνεται ἐνοχλητικὸς, λέγει λίγα. «Διότι θεωροῦμε», λέγει, «τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ καταστροφέα, ὁ ὁποῖος ἐπιχείρησε καὶ τὸ ναὸ νὰ βεβηλώσει». Ἀσφαλῶς δὲν τὸν βεβήλωσε. Τί λοι-

μῶς· ἢ γὰρ ἂν καὶ εἶπε· νῦν δὲ «ἐπείρασε» μὲν λέγει, τὸ δὲ πῶς, οὐ προστίθῃσι. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Παύλου οὕτως ἐπῆρεν, ὅρα δὲ καὶ τὰ αὐτῶν πῶς ἐλαττοῖ. «Ὅν καὶ ἐκρατήσαμεν», φησί, «καὶ ἠθελήσαμεν κρῖ-
 5 ναι κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον. Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλίαρχος μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν». Ἐνταῦθα δείκνυσιν ὅτι καὶ ἐπηρεάζονται, εἰς δικαστήρια ἐρχόμενοι ξένα, καὶ ὅτι οὐκ ἂν ἠνώχλησαν αὐτόν, εἰ μὴ ἐκεῖνος ἠνάγκασε, καὶ ὥς
 10 οὐ προσῆκον αὐτῷ ἥρπασε τὸν ἄνδρα· καὶ γὰρ τὰ ἐδικήματα πρὸς ἡμᾶς ἦν, καὶ τὸ δικαστήριον παρ' ἡμῖν ἔδει γενέσθαι. Ὅτι γὰρ τοῦτό ἐστιν, ὅρα τὸ ἐξῆς· «Μετὰ πολλῆς», φησί, «βίας»· βία γὰρ τοῦτό ἐστι. «Παρ' οὗ δυνήσῃ γνῶναι». Οὐδὲ κατηγορῆσαι τολμᾷ
 15 (συγγνωμονικὸς γὰρ ἄνῃρ ἦν), οὐδὲ ἀπλῶς παρέρχεται. Εἴτα πάλιν, ἵνα μὴ δόξῃ ψεύδεσθαι, αὐτὸν ἐφίστησιν ἑαυτοῦ κατήγορον τὸν Παῦλον. «Παρ' οὗ», φησί, «δυνήσῃ ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι». Εἴτα καὶ μάρτυρες τῶν εἰρημένων· «Συνε-
 20 πέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν». Οἱ κατήγοροι, αὐτοὶ καὶ μάρτυρες καὶ κατήγοροι.

Ἄλλ' ὁ Παῦλος «ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν ἐπιστάμενος δίκαιον» ἀποκρίνεται. Οὐκ ἄρα ξένος
 25 τίς ἐστιν, οὐδὲ ἀλλότριος, οὐδὲ νεωτεροποιός, εἰ γε ἐκ πολλῶν ἐτῶν οἶδε τὸν δικαστήν. Καὶ καλῶς ἐπήγαγε τὸ «δίκαιον», ἵνα μὴ πρὸς τὸν ἀρχιερέα ἴδῃ, μηδὲ πρὸς τὸν δῆμον, μηδὲ πρὸς τὸν κατήγορον. Ὅρα πῶς οὐ προήχθη εἰς ὕβριν, καίτοι γε καὶ ἀνάγκης οὔσης.
 30 «Πιστεύω», φησί, «πᾶσι τοῖς κατὰ νόμον». Τοῦτο εἶπε, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἄνθρωπος, πιστεύων ἀνάστασιν

πὸν ἐὰν αὐτὸ τὸ ἔκανε σὲ ἄλλη περίπτωση; Καθόλου διότι ὅπωςδήποτε θὰ τὸ ἔλεγε· τὴν ὥρᾳ «ἐπιχείρησε» βέβαια λέγει, τὸ πῶς ὥρᾳ, δὲν τὸ λέγει. Καὶ αὐτὰ βέβαια ποὺ εἶναι ἐναντίον τοῦ Παύλου τόσο πολὺ τὰ διόγκωσε, πρόσεχε ὥρᾳ πῶς μικραίνει τὰ ὅσα ἔχουν σχέση μὲ αὐτοῦς. «Γι' αὐτὸ τὸν πιάσαμε», λέγει, «καὶ θελήσαμε νὰ τὸν δικάσουμε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο μας, ἀλλ' ἦρθε ὁ Λυσίας ὁ χιλιάρχος καὶ τὸν πῆρε μὲ μεγάλη βία ἀπὸ τὰ χέρια μας». Ἐδῶ δείχνει ὅτι καὶ προσβάλλονται μὲ τὸ νὰ ἔρχονται σὲ ξένα δικαστήρια, καὶ ὅτι δὲν θὰ τὸν ἐνοχλοῦσαν, ἐὰν ἐκεῖνος δὲν τοὺς ἀνάγκαζε, καὶ ὅτι πῆρε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ χέρια τους χωρὶς νὰ ἦταν ἀρμόδιος· καθόσον τὰ ἀδικήματα ἦταν ἐναντίον μας καὶ ἔπρεπε καὶ τὸ δικαστήριο νὰ γίνῃ ἀπὸ μᾶς. Τὸ ὅτι βέβαια αὐτὸ θέλει νὰ πεί, πρόσεχε τὸ ἑξῆς· «Μὲ μεγάλη βία», λέγει· βία βέβαια αὐτὸ σημαίνει. «Ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ μπορέσεις νὰ μάθεις». Δὲν τολμᾷ οὔτε νὰ τὸν κατηγορήσῃ (διότι ἦταν ἄνθρωπος ἐπιεικής), οὔτε ἀπλῶς παρέρχεται τὸ πρᾶγμα. Ἐπειτα πάλι, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι λέγει ψέματα, παρουσιάζει τὸν ἴδιο τὸν Παῦλο κατήγορο τοῦ ἑαυτοῦ του. «Ἀπὸ τὸν ὁποῖο», λέγει, «θὰ μπορέσεις νὰ μάθεις γιὰ ὅλα αὐτὰ ἀφοῦ τὸν ἀνακρίνεις. Στὴ συνέχεια παρουσιάζει καὶ μάρτυρες γι' αὐτὰ ποὺ λέγει· «Τὴν κατηγορία ὑποστήριξαν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντας ὅτι ἔτσι ἔχουν τὰ πρᾶγματα». Οἱ κατήγοροι οἱ ἴδιοι εἶναι καὶ μάρτυρες καὶ κατήγοροι.

Ἀλλ' ὁ Παῦλος ἀπαντώντας λέγει «Ἐπειδὴ γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶσαι δίκαιος δικαστής». Ἐπομένως δὲν εἶναι κάποιος ἄγνωστος, οὔτε ξένος, οὔτε καὶ στασιαστής, ἐφόσον ἀπὸ πολλὰ χρόνια γνωρίζει τὸ δικαστή. Καὶ πολὺ σωστὰ προσέθεσε τὸ «δίκαιος», γιὰ νὰ μὴ προσέξει αὐτὸς τὰ λόγια τοῦ ἀρχιερέα, οὔτε τοῦ λαοῦ, οὔτε ἐπίσης καὶ τοῦ κατηγόρου. Πρόσεχε πῶς δὲν προχώρησε σὲ ὕβρη, ἂν καὶ βέβαια τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ περίσταση. «Πιστεύω», λέγει, «ὅλα ὅσα εἶναι γραμμένα στὸ νόμο». Αὐτὸ τὸ εἶπε, γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι δὲν θὰ ἦταν δυνατό ποτὲ νὰ κάνει τέτοια πρᾶγματα ἓνας ἄνθρωπος ποὺ πιστεύει

ἔσεσθαι, τοιαῦτα πράξειέ ποτε, ἣν καὶ αὐτοὶ οὗτοι
 ἐκδέχονται. Οὐκ εἶπε περὶ τούτων ὅτι πιστεύουσι
 τοῖς ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις (οὐδὲ γὰρ ἐπί-
 στευον), ἀλλ' οὗτος πᾶσιν ἐπίστευεν, οὐκ ἐκεῖνοι
 5 πῶς δέ, μακροῦ ἂν εἴη λόγου τανῦν λέγειν. Τοσαῦτα
 εἶπε, καὶ οὐδαμοῦ τοῦ Χριστοῦ μέμνηται. Ἐνταῦθα
 δέ, «πιστεύων» εἰπὼν, καὶ τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν εἰσή-
 γαγεν, ἀλλὰ τέως τῷ τῆς ἀναστάσεως ἐνδιατρίβει
 λόγῳ, ὃ κοινὸν ἦν αὐτοῖς δόγμα, καὶ πάσης στάσεως
 10 ὑποψίαν ἀνῆρει.

Εἶτα καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀνόδου. «Ἐλεημοσύνας»,
 φησί, «καὶ προσφορὰς ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου,
 παρεγενόμην», καὶ τοῦτο «δι' ἐτῶν πλειόνων». Πῶς
 ἂν εὖν ἐτάραξεν, οἷς ὥστε ἐλεημοσύνην ποιῆσαι, το-
 15 σαύτην ἦλθεν ὁδόν; «Οὐ μετὰ ὄχλου», φησὶν. «οὐδὲ
 μετὰ θορύβου». Πανταχοῦ τὴν στάσιν ἀναιρεῖ. Κα-
 λῶς δὲ καὶ προσκαλεῖται τοὺς κατηγοροῦς, τοὺς ἀπὸ
 τῆς Ἀσίας, λέγων· «Οὗς δεῖ ἐπὶ σοῦ κατηγορεῖν, εἴ
 τι ἔχοιεν πρὸς με». Οὕτως ἐθάρρει καθαρὸς εἶναι
 20 πρὸς ἃ κατηγορεῖτο, ὅτι καὶ προσκαλεῖται αὐτούς. Οὐ
 τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ Ἱε-
 ρουσαλήμ οὐκ ἐκβάλλει κατηγοροῦς, ἀλλὰ καὶ τού-
 τους προσκαλεῖται πάλιν, ἐπάγων· «Ἡ αὐτοὶ οὗτοι
 εἰπάτωσαν»· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς διεπονοῦν-
 25 το, ὅτι τὴν ἀνάστασιν ἐκήρυττε. Καὶ καλῶς οὕτως
 ἐποίει· τούτου γὰρ δειχθέντος, εὐκόλως καὶ τὰ τοῦ
 Χριστοῦ ἐπεισήγετο, ὅτι ἀνέστη. «Τί εὔρον», φησὶν.
 «ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, στάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου;»
 «Ἐν τῷ συνεδρίῳ» εἶπε, δεικνὺς ὅτι οὐδὲν εὔρον.
 30 οὐχὶ κατ' ἰδίαν τῆς ἐξετάσεως γινομένης, ἀλλὰ πα-
 ρόντος τοῦ πλήθους καὶ ἀκριβῶς ἀνακρίνοντος,

ὅτι θὰ γίνεῖ ἀνάστασις νεκρῶν, τὴν ὁποία καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δέχονται. Δὲν εἶπε γι' αὐτοὺς ὅτι πιστεύουν σ' ἐκεῖνα ποὺ εἶναι γραμμένα στοὺς προφῆτες (διότι ἀσφαλῶς δὲν πίστευαν), ἀλλ' αὐτὸς σ' ὅλα πίστευε, ὅχι ὅμως καὶ ἐκεῖνοί· πῶς βέβαια δὲν πίστευαν, θὰ χρειαζόταν μακρὺς λόγος γιὰ νὰ τὸ ἐξηγήσουμε τώρα. Τόσα εἶπε καὶ πουθενὰ δὲν ἀναφέρει τὸ Χριστό. Ἐδῶ ὅμως λέγοντας «πιστεύω», συμπεριέλαβε σ' αὐτὸ καὶ τὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν ἀναφέρεται στὸ θέμα τῆς ἀναστάσεως, πράγμα ποὺ ἦταν κοινὴ διδασκαλία, ἀπομακρύνοντας κάθε ὑποψία γιὰ στάση.

Ἐπειτα λέγεται καὶ ἡ αἰτία τοῦ ἐρχομοῦ του στὰ Ἱεροσόλυμα. «Ἦρθα», λέγει, «γιὰ νὰ φέρω στὸ ἔθνος μου χρηματικὴ βοήθεια καὶ προσφορές», καὶ αὐτὸ «μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια». Πῶς λοιπὸν θὰ ἦταν δυνατό νὰ δημιουργήσει ταραχὴ σ' ἐκείνους, γιὰ τοὺς ὁποίους βάδισε τόσο δρόμο γιὰ νὰ τοὺς φέρει τὸ δῶρο τῆς ἐλεημοσύνης;

Μὲ βρῆκαν», λέγει, «ὅχι μαζὶ μὲ πλῆθος οὔτε προξενώντας ταραχὴ». Παντοῦ ἀντικρούει τὴν κατηγορίαν γιὰ στάση. Πολὺ σωστὰ ἐπικαλεῖται σὰν μάρτυρες κατηγορίας τοὺς Ἰουδαίους τῆς Ἀσίας, λέγοντας· «Οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ παρουσιασθοῦν μπροστὰ σου καὶ νὰ μὲ κατηγορήσουν ἐὰν ἔχουν νὰ ποῦν κάτι ἐναντίον μου». Τόσο πολὺ πίστευε ὅτι εἶναι καθαρὸς ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ κατηγοροῦνταν, ὥστε ζητεῖ νὰ ρθοῦν καὶ νὰ καταθέσουν. Καὶ δὲν ἀποκλείει ἀπὸ κατηγοροὺς τοῦ ὅχι μόνο τοὺς Ἰουδαίους τῆς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, τοὺς ὁποίους καὶ ἐπικαλεῖται ἐπίσης, λέγοντας· «Ἦ αὐτοὶ ἐδῶ ἅς ποῦν»· καθόσον γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἐνοχλοῦνταν, διότι κήρυττε τὴν ἀνάστασις. Καὶ πολὺ σωστὰ ἐνεργοῦσε ἔτσι· διότι, ἐὰν ἀποδεικνυόταν αὐτό, εὐκόλα θὰ κηρύσσονταν καὶ θὰ γίνονταν ἀποδεκτὰ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Χριστό, ὅτι δηλαδὴ ἀναστήθηκε. «Τί ἀδίκημα», λέγει, «μοῦ βρῆκαν, ὅταν παρουσιάσθηκα στὸ συνέδριο;». Εἶπε «Στὸ συνέδριο», γιὰ νὰ δείξει ὅτι τίποτε δὲν τοῦ βρῆκαν, ὅχι σὲ ἐξέτασις ποὺ ἐγίνετο ἰδιαίτερα, ἀλλ' ἐνῶ ἦταν παρὼν τὸ πλῆθος καὶ τὸν ἀνέκρινε μὲ κάθε προσοχὴ καὶ λεπτομέρεια.

3. "Οτι δὲ ταῦτα ἀληθῆ λέγω, μαρτυροῦσιν οἱ πα-
 ρὶ τούτου ἐγκαλοῦντες. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· «'Εν
 τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπτον συνείδησιν ἔχων
 πρὸς τε τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους»· ἡ τελεία γὰρ
 5 αὕτη ἀρετή, ὅταν μὴδὲ ἀνθρώποις διδῶμεν λαβὰς,
 καὶ παρὰ Θεῷ σπουδάζομεν εἶναι ἀπρόσκοποι. «Ἦς
 ἐκέκραξα», φησὶν, «ἐν τῷ συνεδρίῳ». Καὶ τὴν βίαν
 αὐτῶν δηλοῖ ἐκ τοῦ εἰπεῖν, «Ἐκέκραξα», ὡσανεὶ ἔ-
 λεγεν· 'Οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν ὅτι προσχήματι ἐλεημοσύ-
 10 νης ταῦτα ἐποίεις· οὐ γὰρ μετὰ ὄχλου οὐδὲ μετὰ θο-
 ρύβου τοῦτο ἐποιοῦν· ἄλλως τε καὶ ἐξετάσεως γενο-
 μένης περὶ τούτου, οὐδὲν πλέον εὗρίσκετο. Εἶδες ἐ-
 πιείκειαν, κινδύνων ὄντων; εἶδες εὐφημον γλῶτταν,
 καὶ πῶς ἐν ζητεῖ μόνον ἀπολύσασθαι τὰ ἑαυτοῦ, οὐχὶ
 15 καὶ κείνους ἐγκλήμασι περιβαλεῖν, πλὴν εἴ που ἀναγ-
 κάζοιτο, ἀπολογούμενος; ὥσπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλε-
 γεν· «'Εγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πα-
 τέρα μου· ὑμεῖς δὲ ἀτιμάζετέ με».

Τοῦτον μιμώμεθα καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς
 20 Χριστοῦ μιμητὴς ἦν. Εἰ τοῖς μέχρι φόνου καὶ σφα-
 γῆς χωρήσασιν οὐδὲν εἶπεν ἐκεῖνος ἐπαχθές, τίνας
 ἂν εἶημεν ἡμεῖς συγγνώμης ἄξιοι, ἐν λοιδορίᾳ καὶ
 ὕβρεσιν ἐκθηριούμενοι, μιαρὸν καὶ παμμιάρους ἀπο-
 καλοῦντες τοὺς ἐχθροὺς τοὺς ἡμετέρους; τίνα δὲ ἀ-
 25 πολογίαν ἔχομεν, ἐχθροὺς ὅλως ἔχοντες; Οὐκ ἀκού-
 εις ὅτι ὁ τιμῶν ἑαυτὸν τιμᾷ; Ἡμεῖς δὲ ἑαυτοὺς ὕ-
 βρίζομεν. Ἐγκαλεῖς ὅτι ὕβρισθης, τί οὖν περιπίπτεις
 τῷ ἐγκλήματι; τί σαυτὸν πληγῇ περιβάλλεις; Μεῖνον
 ἀπαθής, μεῖνον ἄτρωτος μή, βουλόμενος ἕτερον πλη-
 30 ξαι, σαυτὸν περιβάλλης τῷ κακῷ. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ ἡμῖν
 ὁ ἕτερος θόρυβος τῆς ψυχῆς, ὁ μηδενὸς κινουῦντος
 κινούμενος (οἶον, αἱ ἐπιθυμίαι αἱ ἄτοποι, αἱ λύπαι
 καὶ αἱ ἀθυμίαι καὶ ὅσα τοιαῦτα), ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ἐ-

3. Τὸ ὅτι βέβαια αὐτὰ ποὺ λέγω εἶναι ἀληθινά, τὸ ἐπιβεβαιώνουν αὐτοὶ ποὺ μὲ κατηγοροῦν γι' αὐτό. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Γι' αὐτὸ προσπαθῶ μὲ κάθε τρόπο νὰ ἔχω πάντοτε καθαρὴ συνείδηση ἀπέναντι στοῦ Θεοῦ καὶ στοὺς ἀνθρώπους»· διότι αὕτη εἶναι ἡ τέλεια ἀρετὴ, ὅταν οὔτε στοὺς ἀνθρώπους δίνουμε ἀφορμὲς καὶ φροντίζουμε νὰ εἴμαστε ἄψογοι ἀπέναντι στοῦ Θεοῦ. «Τὰ ὁποῖα διεκήρυξα Ζωηρά», λέγει, «μέσα στοῦ συνέδριο». Καὶ τῇ βίᾳ αὐτῶν δηλώνει, λέγοντας, «ἐκέκραξα», καὶ εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· Ἐνὶ μορφῇ ποῦν ὅτι τὰ ἔκαμνες αὐτὰ μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἐλεημοσύνης· διότι αὐτὸ δὲν τὸ ἔκανα μαζὶ μὲ πλῆθος λαοῦ, οὔτε μὲ θόρυβο· ἄλλωστε καὶ ἐξέταση ποὺ ἔγινε γι' αὐτὸ τίποτε ἐπὶ πλέον δὲν διαπιστώθηκε. Εἶδες ἠπιότητα ἂν καὶ ὑπῆρχαν κίνδυνοι; εἶδες γλυκύτητα γλώσσας, καὶ πῶς ἓνα μόνο ἐπιδιώκει, ν' ἀπαλλάξει τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ἀπὸ τὴν κατηγορία, ὅχι νὰ περιβάλλει καὶ ἐκείνους μὲ κατηγορίες, ἐκτὸς ἐὰν βέβαια ἀναγκαζόταν νὰ τὸ κάνει αὐτὸ ἀπολογούμενος; ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· «Ἐγὼ δὲν ἔχω δαιμόνιο, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου, ἐνῶ σεῖς μὲ περιφρονεῖτε»².

Αὐτὸν ἄς μιμούμαστε καὶ ἐμεῖς, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦταν μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ. Ἐὰν ἐκεῖνος δὲν εἶπε τίποτε τὸ βαρὺ γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔφθασαν μέχρι τὸ φόνου καὶ τῆ σφαγῆ, ποιᾶς συγγνώμης θὰ μπορούσαμε ἐμεῖς νὰ εἴμαστε ἄξιοι, ποὺ γινόμεστε σὰν ἄγρια θυρία ὅταν μᾶς κακολογοῦν καὶ μᾶς βρίζουν, ὀνομάζοντας μιαιφάνους καὶ παμμίαρους τοὺς ἐχθρούς μας; Ποιὰ ἀπολογία θὰ ἔχομε ἔχοντας ὅλους ἐχθρούς; Δὲν ἀκοῦς ὅτι ἐκεῖνος ποὺ τιμᾷ, τιμᾷ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ; Ἐμεῖς ὅμως ἀτιμάζουμε τὸν ἑαυτοῦ μας. Κατηγορεῖς ὅτι προσβλήθηκες, γιατί λοιπὸν διαπράττεις τὸ ἴδιο ἀδίκημα; γιατί πληγώνεις τὸν ἑαυτοῦ σου; Μείνε ἀτάραχος, μείνε ἀπροσβλητος· μή, θέλοντας ἄλλον νὰ πληγώσεις, περιβάλλεις τὸν ἑαυτοῦ σου μὲ τὸ κακόν. Δὲν μᾶς φθάνει δηλαδή ἡ ἄλλη ταραχὴ τῆς ψυχῆς, ποὺ προξενεῖται χωρὶς νὰ τὴν προκαλεῖ κάποιος (ὅπως γιὰ παράδειγμα οἱ παράλογες ἐπιθυμίες, οἱ λύπες, οἱ στενοχώριες καὶ τόσα ἄλλα παρόμοια), ἀλλὰ καὶ ἄλλες ἐπισω-

πισωρεύομεν. Καὶ πῶς δυνατόν ὑβριζόμενον φέρειν, φησί; Πῶς δὲ οὐ δυνατόν; εἶπέ μοι τραῦμα ἡμῖν τίκεται ἀπὸ τῶν ρημάτων; μώλωπες περὶ τὰ σώματα; ποία τοίνυν γίνεται ἡμῖν βλάβη; Ὡστε, ἂν βουλώ-
 5 μεθα, δυνάμεθα ἐνεγκεῖν. Θῶμεν ἑαυτοῖς νόμον μὴ ἄλγεῖν, καὶ οἴσομεν· εἰπωμεν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς· Ὁὐκ ἔστιν ἔχθρας, ἀσθενείας ἐστίν· ἀσθενείας καὶ γὰρ ὄντως ἐστίν· ἐπεὶ, ὅτι ἔχθρας οὐκ ἔστιν οὐδὲ κακο-
 ηθείας, ἐβούλετο καὶ κεῖνος κατασχεῖν, εἰ καὶ μυρία
 10 ἠδικημένος ἦν.

Ἄν τοῦτο ἐννοήσωμεν μόνον, ὅτι ἀσθενείας ἐ-
 στίν, οἴσομεν, καὶ συγγνωσόμεθα μὲν ἐκείνῳ, πειρα-
 σόμεθα δὲ μὴ περιπεσεῖν καὶ αὐτοί. Ἐπεὶ ἐρωτῶ πάν-
 τας τοὺς παρόντας· Ἄρα, ἂν ἐθελήσητε, οὕτω φιλο-
 15 σοφεῖν δύνασθε, ὥστε φέρειν τοὺς ὑβρίζοντας;». Ἐ-
 γωγε οἶμαι. Οὐκοῦν ἄκων σε ὕβρισε καὶ οὐ βουλόμε-
 νος, ἀλλὰ ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους· ἐπίσχες.
 Οὐχ ὄρας τοὺς δαιμονοῦντας; Ὡσπερ ἐκεῖνος οὐκ ἀ-
 πὸ ἔχθρας τοσοῦτον, ὅσον ἀπὸ ἀσθενείας τοῦτο ὑπομέ-
 20 νει, οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν ὕβρε-
 ων κινούμεθα, ὅσον ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν· ἐπεὶ πῶς τῶν
 μαινομένων, τὰ αὐτὰ ὑβριζόντων, φέρομεν; Πάλιν,
 εἰ φίλοι εἶεν οἱ ὑβρίζοντες ἢ καὶ μείζους, καὶ οὕτω
 φέρομεν, πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, τριῶν μὲν τούτων
 25 ὄντων, καὶ φίλων καὶ μαινομένων καὶ μειζόνων, φέ-
 ρειν, ὁμοτίμων δὲ ἢ καὶ ἡττόνων, μὴ φέρειν; Πολ-
 λάκις εἶπον· ροπή τίς ἐστι καὶ συναρπαγὴ τὸ πρᾶγμα·
 καρτερήσωμεν μικρόν, καὶ τὸ πᾶν ἠνύσαμεν. Ὅσα
 ἂν ὑβρίζη μείζονα, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἐστὶν ἀσθενής.
 30 Οἶδας πότε ἄλγεῖν χρή; Ὅταν, ὑβρισάντων ἡ-
 μῶν, ἐκεῖνος σιγήσῃ (τότε γὰρ αὐτὸς μὲν ἰσχυρός,
 ἡμεῖς δὲ ἀσθενεῖς)· ἂν δὲ τοῦναντίον γένηται, καὶ

ρεύομε; Καὶ πῶς, λέγει, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποφέρει κανεὶς ὅταν βρίζεται; Καὶ πῶς δὲν εἶναι δυνατό; Πές μου· μᾶς δημιουργεῖται μήπως τραῦμα ἀπὸ τὰ λόγια; μᾶς δημιουργοῦνται μώλωπες στὸ σῶμα; ποιά λοιπὸν βλάβη μᾶς γίνεται; Ὡστε, ἐὰν θέλομε, μπορούμε νὰ τὴν ὑποφέρομε. Ἄς θέσομε νόμο στὸν ἑαυτὸ μας νὰ μὴ πονάει, καὶ θὰ τὴν ὑποφέρομε τὴν ὕβρη· ἄς ποῦμε στὸν ἑαυτὸ μας· Ἐν εἶναι ἀποτέλεσμα ἔχθρας, ἀλλ' ἀποτέλεσμα ἀσθενείας· καὶ πραγματικὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀσθενείας· διότι, τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἔχθρας οὔτε κακοήθειας, γίνεται φανερό ἀπὸ τὸ ὅτι καὶ ἐκεῖνος ἤθελε νὰ τοὺς συγκρατήσῃ, ἂν καὶ εἶχε ὑποστειῖ ἀμέτρητα ἀδικήματα.

Ἄν σκεφθοῦμε μόνον αὐτό, ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα ἀσθενείας, θὰ τὸ ὑποφέρομε, καὶ θὰ συγχωρήσομε τότε ἐκεῖνον, ἐνῶ θὰ προσπαθήσομε νὰ μὴ ὑποπέσομε στὰ ἴδια καὶ ἐμεῖς. Διότι ἐρωτῶ ὅλους τοὺς παρόντες· Ἄραγε, ἂν θελήσετε νὰ δείξετε τέτοια φιλοσοφικότητα, θὰ μπορέσετε νὰ ὑποφέρετε ἐκείνους ποὺ σᾶς βρίζουν; Ἐγὼ βέβαια τὸ πιστεύω. Σὲ ἔβρισε λοιπὸν ἀπερίσκεπτα καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ἀλλὰ ἀναγκαζόμενος ἀπὸ τὸ πάθος τοῦ· ἐπομένως συγκρατήσου. Δὲν βλέπεις τοὺς δαιμονισμένους; Ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος τὸ ὑπομένει αὐτὸ ὅχι τόσο ἀπὸ ἔχθρα, ὅσο ἀπὸ ἀσθενεία, ἔτσι καὶ ἐμεῖς δὲν ὑποκινουμαστε τόσο ἀπὸ τὴν φύση τῶν ὕβρεων, ὅσον ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ μας· διότι πῶς ὑποφέρομε τίς ἴδιες ὕβρεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ τοὺς μανιακοὺς; Πάλι, ἐὰν εἶναι φίλοι ἐκεῖνοι ποὺ μᾶς βρίζουν ἢ καὶ ἀνώτεροί μας, καὶ τότε ὑποφέρομε τίς ὕβρεις· πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι παράλογο, ὅταν αὐτοὶ ποὺ μᾶς βρίζουν εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς, φίλοι, μανιακοὶ καὶ ἀνώτεροι, νὰ ὑποφέρομε τίς ὕβρεις, νὰ μὴ ὑποφέρομε ὅμως αὐτὲς ὅταν αὐτοὶ εἶναι κατώτεροι; Πολλὰς φορὰς εἶπα· τὸ πρᾶγμα αὐτὸ εἶναι κάποια ροπή πρὸς αὐτὸ καὶ ὑπερβολικὴ ἀγανάκτηση· ἄς δείξομε λίγη ὑπομονὴ καὶ κατορθώσαμε τὸ πᾶν. Ὅσο περισσότερο βρίζει κανεὶς, τόσο περισσότερο ἀσθενὴς εἶναι.

Ἐέρεις πότε πρέπει νὰ στενοχωρεῖσαι; Ὅταν ἐκεῖνος σιωπήσῃ, ἐνῶ τὸν βρίαμε ἐμεῖς (διότι τότε ἐκεῖνος εἶναι ἰσχυρός, ἐνῶ ἐμεῖς ἀσθενεῖς)· ἐὰν ὅμως γίνῃ τὸ ἀντίθε-

χαίρειν δεῖ· ἐστεφανώθης, ἀνεκηρύχθης· οὐκ εἰς ἀ-
 γῶνα καταχθείς, οὐδὲ ἡλίου καὶ ἀκτῖνος καὶ κόνεως
 ἐπάχθειαν ἐνεγκών, οὐδὲ συμπλακείς, καὶ λαβὰς
 δούς, ἀλλὰ θελήσας μόνον, καὶ καθήμενος ἢ ἐστώς.
 5 ἔλαβες μέγαν τὸν στέφανον· καὶ οὐχ ἀπλῶς μέγαν,
 ἀλλὰ πολλῶ μείζονα ἐκείνων· οὐ γάρ ἐστιν ἴσον ἐ-
 χθρὸν βαλεῖν ἀντίπαλον, καὶ τῶν τῆς ὀργῆς περιγε-
 νέσθαι βελῶν. Ἐνίκησας οὐδὲ λαβὴν δούς, κατέβα-
 λες τὸ πάθος τὸ ἐν σοί, ἀπέσφαξας, τὸ θηρίον κεκι-
 10 νημένον, καὶ λυττῶντα τὸν θυμὸν ἐπεστόμισας, καθά-
 περ τις ἄριστος νομεύς· ἐμφύλιος ἔμελλεν ἢ μάχη εἶ-
 ναι, οἴκειος ὁ πόλεμος. Καθάπερ γὰρ οἱ τείχει προσ-
 καθήμενοι καὶ πολιορκοῦντες ἔξωθεν ἐμφυλίοις πε-
 ριδάλλουσι πολέμοις, καὶ τότε περιγίνονται, οὕτω δὴ
 15 καὶ ἐνυβρίζων, ἂν μὴ τὸ ἐν ἡμῖν ἐγείρῃ πάθος, οὐ
 δυνήσεται περιγενέσθαι· ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἑαυτοὺς ἐμ-
 πρήσωμεν, ἐκεῖνος οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει. Ἐστω παρ'
 ἡμῖν ὁ τῆς ὀργῆς σπινθήρ, ὥστε εὐκαιρῶς ἀνάπτε-
 σθαι, μὴ καθ' ἡμῶν αὐτῶν, μηδὲ ἴν' ἡμᾶς μυρίοις
 20 περιβάλῃ κακοῖς. Οὐχ ὁρᾶτε ἐν ταῖς οἰκίαις τὸ πῦρ
 ἀποτεταγμένον, καὶ οὐ πανταχοῦ ἐρριμμένον, οὔτε ἐν
 χόρτῳ, οὔτε ἐν ἱματίοις, οὔτε ἀπλῶς, ὥστε μή, ἀνέ-
 μου ἐμπνέοντος, ἐξάπτεσθαι, ἀλλὰ, καὶ ἂν θεράπεινα
 λύχνον ἔχῃ, καὶ ὁ μάγειρος ἀνακαίῃ, παραγγελία
 25 πολλὴ μὴ παρ' ἄνεμον, μηδὲ σανίδος ἐγγύς, μηδὲ ἐν
 νυκτὶ τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ, ὅταν καταλάβῃ ἢ νύξ, ἐκοι-
 μίσσμεν αὐτὸ, δεδιότες μή ποτε, καθευδόντων ἡμῶν,
 καὶ οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἐπικουροῦντος, ἀναφῇ, καὶ
 πάντα ἐμπρήσῃ;

30 Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θυμοῦ γινέσθω· μὴ πανταχοῦ
 διεσπάρθω τῶν ἡμετέρων λογισμῶν, ἀλλ' ἐν τινι βύ-

το, τότε πρέπει καὶ νὰ χαιρόμαστε· στεφανώθηκαν τότε, βγήκες νικητής· χωρὶς νὰ κατεβείς σὲ ἀγώνα, οὔτε ὑπομένοντας τοῦ ἡλίου, τῆς ἀκτίνας καὶ τῆς σκόνης τὴν ἐνόχληση, οὔτε καὶ νὰ συμπλακείς καὶ νὰ δώσεις χτυπήματα, ἀλλὰ δείχνοντας μόνο θέληση, καθισμένος καὶ ὄχι ὀρθιος, κέρδισες μεγάλο στεφάνι· καὶ ὄχι ἀπλῶς μεγάλο, ἀλλὰ πολὺ πιο μεγαλύτερο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ παίρνουν μέρος σὲ ἀγῶνες· διότι δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα νὰ καταβάλεις ἀντίπαλο ἐχθρό, καὶ νὰ νικήσεις τὰ βέλη τῆς ὀργῆς. Νίκησες χωρὶς νὰ δώσεις χτυπήματα, κατέβαλες τὸ πάθος ποὺ ὑπάρχει μέσα σου, κατέσφαξες τὸ ἐξοργισμένο θηρίο, καὶ χαλιναγώγησες τὸν λυσσασμένο θυμό, σὰν ἀκριβῶς κάποιος ἄριστος βοσκὸς· ἐμφίλια ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ἡ μάχη, φιλικὸς ὁ πόλεμος. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι ποὺ βρίσκονται δίπλα στὰ τεῖχη καὶ μᾶς πολιορκοῦν ἀπὸ ἔξω, δημιουργοῦν πρῶτα ἐμφίλιους πολέμους καὶ τότε κερδίζουν τὴ νίκη, ἔτσι λοιπὸν καὶ ἐκεῖνος ποὺ κακολογεῖ, ἐὰν δὲν ἐξεγείρει τὸ πάθος ποὺ ὑπάρχει μέσα μας, δὲν θὰ μπορέσει νὰ ὑπερισχύσει· ἐὰν ἐμεῖς δὲν ἀνάψουμε τὴ φλόγα μέσα μας, ἐκεῖνος δὲν ἔχει καμία δύναμη. "Ας ὑπάρχει μέσα ἡμᾶς ὁ σπινθήρας τῆς ὀργῆς, γιὰ νὰ ἀνάβει στὴν κατάλληλη στιγμή, ὄχι ὅμως ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μας, οὔτε γιὰ νὰ μᾶς περιβάλει μέ ἄπειρα κακά. Δὲν βλέπετε ποὺ ἡ φωτιά στὰ σπίτια εἶναι τοποθετημένη σὲ ἓνα ὀρισμένο μέρος, καὶ δὲν εἶναι παντοῦ σκορπισμένη, οὔτε ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχει χόρτο, οὔτε ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχουν ροῦχα, οὔτε ἔτσι στὴν τύχη, ὥστε νὰ μὴ συμβεῖ, ἀφοῦ φυσήξει ἄνεμος, νὰ δυναμώσει ἡ φλόγα της, ἀλλὰ, εἴτε ἡ ὑπηρέτρια ἔχει λιχνάρι, εἴτε ὁ μάγειρας ἀνάβει φωτιά, δίνεται αὐστηρὴ ἐντολὴ νὰ μὴ τὴν ἀνάβει οὔτε ὅπου φυσᾷ, οὔτε κοντὰ σὲ ξύλα, οὔτε νὰ τὸ κάμνει αὐτὸ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νύχτας, ἀλλὰ, ὅταν προχωρήσει ἡ νύχτα, σβήνομε αὐτήν, φοβούμενοι μήπως κάποτε, ἐνῶ κοιμόμαστε ἐμεῖς καὶ δὲν ὑπάρχει κανένας νὰ βοηθήσει, προκαλέσει πυρκαϊὰ καὶ μᾶς κατακάψει;

Αὐτὸ ἃς γίνεται καὶ μὲ τὸ θυμό· ἃς μὴ εἶναι διασκορπισμένος σ' ὅλες τίς σκέψεις μας, ἀλλὰ σὲ κάποιο ὀρι-

θει τῆς διανοίας, ὥστε μὴ τὸν ἄνεμον τὸν ἀπὸ τῶν
 ρημάτων τοῦ δι' ἐναντίας εὐκόλως ἐφικνεῖσθαι, ἀλ-
 λὰ παρ' ἡμῶν δέχεσθαι τὸν ἄνεμον, τῶν εἰδότες συμ-
 μέτρως αὐτὸ κινεῖν καὶ ἀσφαλῶς. Ἄν ἔξωθεν ἄνε-
 5 μον δέχεται, οὐκ οἶδε τὸ μέτρον, ἀλλὰ πάντα ἐμπρή-
 σει· πολλάκις καὶ καθευδόντων ἡμῶν ὁ ἄνεμος οὕτως
 ἐμπεσεῖται, καὶ τὰ πάντα κατακαύσει. Ἔστω οὖν ἡ-
 μῖν ὥστε φῶς ἀνάπτειν μόνον (ἀνάπτει γὰρ φῶς ὁ
 θυμός, ὅταν προσηκόντως γένηται), καὶ λαμπάδας ἔ-
 10 χωμεν κατὰ τῶν ἀδικούντων ἑτέρους, κατὰ τοῦ δια-
 βόλου. Μὴ πανταχοῦ κείσθω, μηδὲ ἐρρίφθω σπινθήρ,
 ἀλλ' ἐν τέφρᾳ φυλάττωμεν, ἐν τοῖς λογισμοῖς τοῖς
 ταπεινοῖς κομίζωμεν αὐτόν. Οὐ πάντοτε αὐτοῦ δεό-
 μεθα, ἀλλὰ, ὅταν κατεργάσασθαι τι δέῃ καὶ ποιῆσαι
 15 ἀπαλόν, ὅταν πώρωσιν μελάξαι δέῃ, ὅταν τῆς ψυχῆς
 καταγνῶναι.

4. Πόσα θυμοὶ καὶ ὄργαι δεινὰ κατειργάσαντο!
 Καὶ τὸ δὴ χαλεπόν, ὅταν διαναστῶμεν, οὐκ ἔτι τοῦ
 συνελθεῖν ἐσμεν κύριοι, ἀλλ' ἑτέρους ἀναμένομεν· ἔ-
 20 καστος αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ, ἐπανελθὼν καταλλά-
 ξαι τὸν ἕτερον. Ὅρα· διαστῆναι μὲν καὶ διασχισθῆ-
 ναι οὐκ αἰσχύνεται, ἀλλὰ τοῦ κακοῦ γίνεται ἀρχηγός,
 προσελθεῖν δὲ καὶ τὸ ἐσχισμένον ράψαι αἰσχύνεται·
 καὶ ταῦτόν συμβαίνει, οἷον ἂν, εἴ τις ἀποκόψαι μὲν
 25 τὸ μέλος μὴ ὀκνοίῃ, συναγαγεῖν δὲ αἰσχύνοιτο. Τί λέ-
 γεις, ἄνθρωπε; ἠδίκησας μεγάλα, καὶ αὐτὸς αἷτιος
 ἐγένου τῆς μάχης; Οὐκοῦν δίκαιος ἂν εἴης πρότερος
 ἀπελθεῖν καὶ καταλλαγῆναι, ἅτε τὴν αἰτίαν αὐτὸς πα-
 ρασχών. Ἀλλ' ἠδίκησαν, καὶ κεῖνος αἷτιός ἐστιν. Οὐ-
 30 κοῦν καὶ διὰ τοῦτο, ἵνα μᾶλλον σε θαυμάσωσιν, ἵνα
 πρὸς τῷ προτέρῳ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τὰ πρωτεῖα ἔ-

αμένο βάθος τῆς σκέψεώς μας, ὥστε νὰ μὴ φθάνει ἐκεῖ εὐκόλα ὁ ἄνεμος ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ νὰ δέχεται ἀπὸ μᾶς τὸν ἄνεμο, ποὺ γνωρίζομε νὰ θέτομε σὲ κίνηση τῇ φλόγα αὐτὴ στὴν κατάλληλη στιγμή καὶ μὲ ἀσφάλεια. "Αν δέχεται ἄνεμο ἀπὸ ἔξω, δὲν γνωρίζει τότε τὸ μέτρο, ἀλλὰ ὅλα θὰ τὰ πυρπολήσῃ· πολλές φορές ὁ ἄνεμος αὐτός θὰ φυσήξῃ καὶ ἐνῶ κοιμόμαστε, καὶ τότε ὅλα θὰ τὰ κατακάψῃ. "Ας ὑπάρχει λοιπὸν αὐτός μέσα μας τόσος, ὅσος χρειάζεται γιὰ νὰ ἀνάβῃ μόνο τὸ φῶς (διότι ὁ θυμὸς ἀνάβῃ τὸ φῶς, ὅταν ἐκδηλώνεται μὲ τρόπο κατάλληλο), καὶ ἃς ἔχομε φλόγες μεγάλες ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἀδικοῦν ἄλλους, ἐναντίον τοῦ διαβόλου. "Ας μὴ βρίσκειται παντοῦ, οὔτε ν' ἀφήνεται νὰ πέσει παντοῦ ὁ σπινθήρας, ἀλλὰ νὰ τὸν φυλάμῃ μέσα στὴ στάχτη, νὰ τὸν ἀποκοιμίζομε μέσα στὶς σκέψεις τῆς ταπεινοφροσύνης. Δὲν τὸν χρειαζόμαστε πάντοτε, ἀλλὰ ὅταν χρειάζεται νὰ κάνομε κάποιο ἔργο εὐγενικό, ὅταν χρειάζεται νὰ μαλακώσομε τὴν ἀναισθησία μας, ὅταν χρειάζεται νὰ κατηγορήσομε τὴν ψυχὴ μας.

4. Πόσα κακὰ προξένησαν θυμοὶ καὶ ὀργές! Καὶ τὸ φοβερὸ θέβαια εἶναι ὅτι, ὅταν ἐπανέλθομε στὰ λογικὰ μας, δὲν ἔχομε ἀκόμη τὴ δύναμη νὰ συμφιλιωθοῦμε, ἀλλὰ περιμένομε ἄλλους νὰ μᾶς συμφιλιώσουν· ὁ καθένας ντρέπεται καὶ κοκκινίζει, ἐρχόμενος νὰ συμφιλιωθεῖ μὲ τὸν ἄλλο. Πρόσεχε· τὸ νὰ φιλονικήσῃ καὶ νὰ διακόψῃ σχέσεις μαζί του δὲν ντρέπεται· καὶ τοῦ κακοῦ γίνεται ἀρχηγός, ὅμως τὸ νὰ ρθεῖ καὶ νὰ συνενώσῃ τὰ ἀποχωρισμένα ντρέπεται· καὶ συμβαίνει τὸ ἴδιον, ὅπως ἐὰν κανεὶς δὲν δίσταζε ν' ἀποκόψῃ τὸ μέλος του, ντρεπόταν ὅμως νὰ τὸ συνενώσῃ. Τί λές, ἄνθρωπε; διέπραξες μεγάλες ἀδικίες καὶ ὁ ἴδιος ἔγινες αἴτιος τῆς διαμάχης; Λοιπὸν θὰ ἦταν σωστὸ πρῶτος νὰ πᾶς καὶ νὰ συμφιλιωθεῖς, ἐπειδὴ σὺ ἔγινες αἴτιος. Ἀλλὰ σὲ ἀδίκησαν καὶ εἶναι αἴτιος ἐκεῖνος. Λοιπὸν καὶ γι' αὐτό, γιὰ νὰ σὲ θαυμάσουν περισσότερο, γιὰ νὰ ἔχῃς τὰ πρωτεῖα ὅπως στὴν πρώτη περίπτωση, ἔτσι καὶ στὴ δεύτερη, ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ δὲν ἔγι-

χης, ὥσπερ οὐ τοῦ γενέσθαι τῆς ἔχθρας αἴτιος, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἐκταθῆναι ἐπὶ πλέον τὴν ἔχθραν ἴσως καὶ ἐκεῖνος· μυρία συνειδὼς ἑαυτῷ, αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ.

5 'Αλλ' ἀπονενόηται; Ταύτῃ μάλιστα μὴ ὀκνήσης προσδραμεῖν· καὶ γὰρ διπλοῦν παρ' αὐτῷ τὸ πάθος, καὶ ἀπόνοια καὶ ὀργή. Σὺ τὴν αἰτίαν εἰπας, δι' ἣν ὀφείλεις πρότερος ἀπελθεῖν, ὁ ὑγιαίνων, ὁ δυνάμενος βλέπειν· ἐκεῖνος γὰρ ἐν σκότῳ ἐστί· τοιοῦτον γὰρ ἡ
10 ὀργή καὶ ἡ ἀλαζονεία. Σὺ δὲ ὁ τούτων ἀπηλλαγμένος καὶ ὑγιαίνων πρόσσελθε, πρὸς τὸν κάμνοντα ὁ ἰατρός. Μὴ τις λέγει τῶν ἰατρῶν 'Ἐπειδὴ ἀσθενεῖ, οὐκ ἀπέρχομαι'; 'Αλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα βαδίζουσιν, ὅταν ἴδωσι μὴ δυνηθέντα ἐλθεῖν· τῶν μὲν γὰρ δυναμένων
15 καὶ ἐλάττονα φροντίζουσιν, ὥς οὐ νοσοῦντων σφόδρα, τῶν δὲ κατακειμένων οὐκέτι. Ἡ οὐ δοκεῖ σοι ἀρρωστίας εἶναι χαλεπώτερον ἀπόνοια καὶ θυμός; οὐχ ὁ μὲν πυρετῷ τινι ἔοικε σφοδρῷ, ἡ δὲ φλεγμαίνοντι σώματι καὶ οἰδαίνουντι; Ἐννόησον ὅσον ἐστὶ πυ-
20 ρετὸν ἔχειν καὶ οἰδημα· ἀπελθε, σβέσον τὸ πῦρ δύνασαι γὰρ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ· ὥσπερ ὕδατι κατὰστειλον τὴν φλεγμονήν.

Τί οὖν, ἂν αὐτῷ τούτῳ πλέον ἐπαίρεται; φησὶν. Οὐδὲν παρὰ σέ· σὺ μὲν γὰρ τὸ σαυτοῦ ἐποίησας, ἐκεῖ-
25 νος δὲ αὐτῷ λογιζέσθω· μὴ καταγινωσκέτω ἡμῶν τὸ συνειδός, ὅτι, ἡμῶν ἐλλειπόντων τι τῶν δεόντων, τοῦτο γίνεται. «Ψώμιζε», φησί, «τὸν ἐχθρόν σου· τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ». Καὶ ὅμως, καὶ τούτου ὄντος, κελεύει
30 ἀπελθεῖν καὶ καταλλαγῆναι καὶ εὐεργετεῖν, οὐχ ἵνα ἄνθρακας πυρὸς σωρεύωμεν, ἀλλ' ἵνα εἰδὼς ἐκεῖνος

νες αἷτιος τῆς ἔχθρας, ἔτσι νὰ γίνεις αἷτιος νὰ μὴ ἐπεκταθεῖ περισσότερο ἡ ἔχθρα· ἴσως καὶ ἐκεῖνος ντρέπεται καὶ κοκκινίζει, ἐπειδὴ ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι ἔνοχος γιὰ πολλά ἀδικήματα.

Ἄλλ' εἶναι κυριευμένος ἀπὸ ἀλαζονεία; Γι' αὐτὸ πρὸ πάντων μὴ διστάξεις νὰ τρέξεις πρὸς αὐτόν· καθόσον εἶναι διπλὸ τὸ πάθος αὐτοῦ, καὶ ἀλαζονεία καὶ ὀργή. Σὺ εἶπες τὴν αἰτία, γιὰ τὴν ὁποία ὀφείλεις πρῶτος νὰ μεταθεῖς, σὺ ποὺ εἶσαι ὑγιής, ποὺ μπορεῖς νὰ βλέπεις· διότι ἐκεῖνος βρίσκεται μέσα στὸ σκοτάδι· διότι τέτοιο πράγμα εἶναι ἡ ὀργή καὶ ἡ ἀλαζονεία. Σὺ ὅμως, ποὺ εἶσαι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ αὐτὰ καὶ εἶσαι ὑγιής, πηγαινέ πρὸς αὐτόν, σὺ ὁ ἱατρός πρὸς τὸν ἀσθενή. Μήπως λέγει κάποιος ἀπὸ τοὺς ἱατρούς, Ἐπειδὴ εἶναι ἀσθενής, δὲν πηγαίνω; Ἀλλὰ γι' αὐτὸ πρὸ πάντων πηγαίνουν, ὅταν δοῦν ὅτι δὲν μπορεῖ ἐκεῖνος νὰ ἔρθει· διότι γιὰ ἐκείνους ποὺ μποροῦν φροντίζουν λιγότερο, ἐπειδὴ δὲν εἶναι βαρεῖα ἡ ἀσθένειά τους, δὲν κάνουν ὅμως τὸ ἴδιο γιὰ κείνους ποὺ εἶναι κατάκοιτοι. Ἡ νομίζεις ὅτι δὲν εἶναι φοβερότερη ἡ ἀλαζονεία καὶ ὁ θυμὸς ἀπὸ τὴν ἀρρώστια; δὲν μοιάζει ὁ θυμὸς μὲ κάποιο φοβερὸ πυρετὸ καὶ ἡ ἀλαζονεία μὲ κάποιο σῶμα ποὺ φλογίζεται καὶ βράζει; Σκέψου πόσο μεγάλο κακὸ εἶναι νὰ ἔχει πυρετὸ καὶ νὰ φλέγεται· πηγαινέ, σβῆσε τὴ φωτιά· διότι μπορεῖς νὰ τὸ κάνεις μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ· σὰν μὲ νερὸ καταπράυνε τὴ φλόγωση.

Τί λοιπόν, λέγει, ἂν μὲ αὐτὴ τὴν ἐνέργειά μου γίνεται μεγαλύτερη ἡ ἀλαζονεία του; Δέν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἐπιβαρυντικὸ γιὰ σένα· διότι σὺ ἔκανες αὐτὸ ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ σένα, ἐκεῖνος ἄς σκεφθεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του· ἄς μὴ μᾶς κατηγορεῖ ἢ συνείδηση, ὅτι αὐτὸ γίνεται, ἐπειδὴ ἐμεῖς παραλείψαμε νὰ κάνομε κάτι ἀπὸ ἐκεῖνα ἔπρεπε. «Δίνεις», λέγει, «ψωμί στὸν ἐχθρό σου· διότι κάμνοντας αὐτὸ θὰ συγκεντρώσεις κάρβουνα ἀναμμένα στὸ κεφάλι του»³. Καὶ ὅμως καὶ ἂν ἀκόμη συμβαίνει αὐτό, προτρέπει νὰ πᾶμε νὰ συμφιλιωθοῦμε καὶ νὰ εὐεργετοῦμε· ὄχι νὰ ἐπισορεύομε κάρβουνα ἀναμμένα, ἀλλὰ, γνωρίζοντας ἐκεῖνος αὐτό,

τοῦτο καταστέλλεται, ἵνα τρέμῃ, ἵνα φοβῇται τὰς εὐ-
 εργεσίας μᾶλλον τῶν ἐχθρῶν καὶ τὰς φιλίας ἢ τὰς
 ἐπιβουλάς· οὐ γὰρ οὕτως ἐχθρὸς μνησικακῶν βλάπτει
 τὸν μισοῦντα, ὥς ὁ ὠφελῶν καὶ εὐεργετῶν· μνησικα-
 5 κῶν γάρ, καὶ ἑαυτὸν κακῆϊνον ἔβλαψεν ἴσως μικρόν
 τι, εὐεργετῶν δέ, ἄνθρακας πυρὸς ἐσώρευσεν ἐπὶ τὴν
 κεφαλὴν αὐτοῦ.

Οὐκοῦν οὐ δεῖ ποιεῖν, φησὶν, ἵνα μὴ σωρεύωμεν
 ἄνθρακας; Ἄλλ' ἐτέρως ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τὴν σὴν
 10 ἄνθρακας σωρεύειν θέλεις; καὶ γὰρ τοῦτο ποιεῖ μνη-
 σικακία. Ἄλλ' ἐπὶ πλεῖον ἐκτείνειν; Οὐδαμῶς· οὐ
 γὰρ σὺ τοῦτο ποιεῖς, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ θηριώδης· εἰ γάρ,
 εὐεργετοῦντός σου καὶ τιμῶντος καὶ καταλλάττον-
 τος, μένει φυλάττων ἐκεῖνος τὴν ἀπέχθειαν, ἑαυτῷ
 15 τὸ πῦρ ἀνῆψεν, αὐτὸς ἔφλεξεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν·
 σὺ δὲ ἀναίτιος εἶ. Μὴ γίνου τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπό-
 τερος, ἐπεὶ μυρία πείσῃ δεινά· μᾶλλον δέ, οὐδ' ἂν θέ-
 λης δυνήσῃ, οὐδὲ κατὰ μικρόν. Πῶς γάρ; «Ὅσον
 ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς», φησί, «τοσοῦτον ἀ-
 20 πέχουσιν αἱ βουλαί μου ἀπὸ τῶν βουλῶν ὑμῶν»· καὶ
 πάλιν «Εἰ ὑμεῖς», φησί, «πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δό-
 ματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον
 ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει ὑμῖν;».

Ἄλλὰ σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις. Μὴ δὴ σοφι-
 25 ζώμεθα τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς σοφι-
 ζόμεθα; φησὶν. Εἶπε· «Τοῦτο ποιῶν, ἄνθρακας πυ-
 ρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ», σὺ δὲ λέγεις
 Ἐφοβοῦμαι τὸν ἐχθρόν, ὅτι μεγάλα μὲ ἠδίκησεν'. Οὐ
 ταῦτα λέγεις; Πῶς δὲ ὅλως ἔσχες ἐχθρόν; Ἀδική-
 30 σαντα φοβῇ, σπαντὸν δὲ οὐ φοβῇ; Εἴθε σπαντοῦ ἐφρόν-
 τιζες! Μὴ ποίει σκοπῶ τοιούτῳ· μᾶλλον δὲ καὶ το-

4. Ἦσ. 55, 8 - 9

5. Ματθ. 7, 11

6. Ρωμ. 12, 20

νὰ καταπραΰνει, νὰ κυριεύεται ἀπὸ τρόμο καὶ νὰ φοβᾶται περισσότερο τὶς εὐεργεσίαις τῶν ἐχθρῶν καὶ τὶς φιλίαις παρὰ τὶς ἐπιβουλές· διότι ὁ ἐχθρὸς ποὺ εἶναι μνησίκακος δὲν βλάπτει τόσο πολὺ ἐκεῖνον ποὺ μισεῖ, ὅσο ἐκεῖνος που ὠφελεῖ καὶ εὐεργετεῖ· διότι δείχνοντας μνησικακία ἔβλαψε καὶ τὸν ἑαυτοῦ καὶ ἐκεῖνον λιγάκι ἴσως, ἐνῶ εὐεργετώντας αὐτόν, συσσωρεύει κάρβουνα ἀναμμένα στὸ κεφάλι του.

Ὡστε λοιπὸν, λέγει, δὲν πρέπει νὰ τὸν εὐεργετοῦμε, γιὰ νὰ μὴ ἐπισωρεύουμε κάρβουνα; Ὅμως ἐνεργώντας διαφορετικὰ θέλεις νὰ συσσωρεύεις κάρβουνα στὸ δικό σου κεφάλι; καθόσον αὐτὸ προξενεῖ ἢ μνησικακία. Ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ἐπεκτείνουμε περισσότερο τὴν ἔχθρα; Καθόλου· διότι αὐτὸ δὲν τὸ κάμνεις ἐσύ, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ θηριώδης· διότι, ἐὰν ἐνῶ σὺ τὸν εὐεργετεῖς, τὸν τιμᾷς, συμφιλιώνεσαι μαζί του, αὐτὸς ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρεῖ τὴν ἐχθρότητα, στὸν ἑαυτοῦ ἀναψε τὴ φωτιά, αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔκαψε τὸ κεφάλι του· σὺ εἶσαι ἀνεύθυνος. Μὴ γίνεσαι πιὸ φιλόανθρωπος ἀπὸ τὸ Θεό, διότι θὰ πάθεις ἀμέτρητα κακά· ἢ καλύτερα, οὔτε ἂν θέλεις θὰ μπορέσεις, οὔτε κατὰ τὸ ἐλάχιστο. Πῶς δηλαδὴ θὰ μπορέσεις; Διότι λέγει· «ὅσο ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆ γῆ, τόσο πολὺ ἀπέχουν οἱ ἀποφάσεις μου ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις σας»⁴· καὶ πάλι· «Ἐὰν σεῖς», λέγει, «ἐνῶ εἴστε πονηροί, γνωρίζετε νὰ δίνετε ὠφέλιμα πράγματα στὰ παιδιὰ σας, πόσο περισσότερο δὲν θὰ δώσει σὲ σὰς ὁ οὐράνιος Πατέρας σας»;»⁵.

Ἀλλ' αὐτὰ εἶναι δικαιολογία καὶ πρόφαση. Ἄς μὴ κάμνομε λοιπὸν ἐσφαλμένες σκέψεις γιὰ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς, λέγει, κάνομε κακὲς σκέψεις γι' αὐτά; Εἶπε· «Κάμνοντας αὐτό, συγκεντρώνεις κάρβουνα ἀναμμένα στὸ κεφάλι του»⁶, σὺ ὅμως λές· Ὑποβᾶμαι τὸν ἐχθρό, διότι μοῦ προξένησε μεγάλες ἀδικίες. Δὲν λές αὐτά; Πῶς ὅμως θέλεις νὰ ἔχεις ἐχθρὸ γιὰ πάντα; Ἐκεῖνον ποὺ σὲ ἀδίκησε τὸν φοβᾶσαι, τὸν ἑαυτοῦ σου ὅμως δὲν τὸν φοβᾶσαι; Μακάρι νὰ φρόντιζες γιὰ τὸν ἑαυτοῦ σου! Μὴ ἐνεργεῖς μὲ τέτοιο σκοπό· ἢ καλύτερα ἐνέργησε ἔστω καὶ μὲ

σούτῳ ποιήσον σκοπῶ. Ἄλλ' οὐ ποιεῖς. Οὐ λέγω σοι
 ὅτι ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι
 πλέον λέγω· μόνον ποιήσον. Ταῦτα γὰρ πάντα, ἵνα
 σε ἐκκαλέσῃται, φησὶν ὁ Παῦλος, ἐλπίδι τῆς τιμω-
 5 ρίας λῦσαι τὴν ἐχθραν. Ἐπειδὴ θηριώδεις ἐσμέν,
 καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ἀνασχοίμεθα τὸν ἐχθρὸν φιλῆσαι,
 εἰ μὴ τινα προσδοκῶμεν τιμωρίαν, καθάπερ τινὶ θη-
 ρίῳ δίδωσι ταύτην τὴν μᾶζαν· ἐπεὶ τοῖς Ἀποστόλοις
 οὐ τοῦτο φησιν, ἀλλὰ τί; «Ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ
 10 Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς». Ἄλλως δὲ οὐκ ἔστιν
 εὐεργετοῦντα καὶ εὐεργετούμενον μεῖναι ἐχθρόν· διὰ
 τοῦτο ταῦτα ἔθηκε. Τί ἐν τοῖς λόγοις φιλοσοφῶν, ἐν
 τοῖς ἔργοις οὐδὲ τὸ μέτρον φυλάττεις; Καλῶς, οὐ
 ψωμίζεις αὐτόν, ἵνα μὴ ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσῃς·
 15 οὐκοῦν φεῖδῃ; οὐκοῦν φιλεῖς, καὶ σκοπῶ τοιούτῳ
 ποιεῖς; Οἶδε Θεός, εἰ σκοπῶ τοιούτῳ λέγεις· καὶ μὴν
 πρὸς ἡμᾶς σοφίζῃ καὶ σκήπτῃ τὸν λόγον. Προνοεῖς
 τοῦ ἐχθροῦ καὶ φοβῇ μὴ κολασθῇ; Οὐκοῦν ἔσβευσας
 τὴν ὀργήν· ὁ γὰρ οὕτῳ φιλῶν, ὥς τὴν οἰκείαν ὠφέ-
 20 λειάν παριδεῖν ὑπὲρ τῶν ἐκείνῳ συμφερόντων, οὐκ
 ἔχει ἐχθρόν. Ἐχοις ἂν τοῦτο εἰπεῖν· Ἰμέχρι τίνος
 παίζομεν ἐν οὐ παικτοῖς, οὐδὲ ἔχουσι συγγνώμην;'.

Διὸ παρακαλῶ τῇ ἡμετέρᾳ ἀδελφότητι, ἡγαπημέ-
 νοι ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰη-
 25 σοῦ Χριστοῦ, καὶ δέομαι ὑμῶν καὶ ἀντιβोलῶ, τὰς
 προφάσεις ταύτας περικόψαντες, μὴ καταφρονῶμεν
 τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων, μηδὲ τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν παρο-
 ψώμεθα, ἵνα δυνηθῶμεν εὐαρέστως τῷ Κυρίῳ τὴν
 παροῦσαν ζωὴν διαγαγεῖν, καὶ τῶν ἐπηγγελλμένων ἀ-
 30 γαθῶν ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρί-
 ου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ
 ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμή. νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τέτοιο σκοπό. Ἀλλὰ δὲν τὸ κάνεις. Δὲν σοῦ λέγω ὅτι συσσωρεύεις κάρβουνα ἀναμμένα. ἀλλὰ σοῦ λέγω κάτι ἄλλο πιο σπουδαῖο· μόνο κάνε αὐτό. Διότι ὅλα αὐτὰ τὰ λέγει ὁ Παῦλος γιὰ νὰ σέ παρακινήσει νὰ τερματίσεις τὴν ἔχθρα μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς τιμωρίας. Ἐπειδὴ εἴμαστε σὰν τὰ θηρία καὶ δὲν θὰ ἀνεχόμασταν μὲ ἄλλο τρόπο ν' ἀγαπήσουμε τὸν ἐχθρό μας, παρὰ μόνο ἂν περιμένομε κάποια τιμωρία, μᾶς δίνει αὐτὴν τὴν τροφή σὰν πρὸς κάποιο θηρίο· διότι στοὺς ἀποστόλους δὲν λέγει αὐτό, ἀλλὰ τί; «Γιὰ νὰ γίνετε ὅμοιοι μὲ τὸν Πατέρα σας τὸν οὐράνιο»⁷. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξακολουθεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ἐχθρός ὅταν εὐεργετῇ καὶ εὐεργετεῖται· γι' αὐτὸ τὰ εἶπε αὐτά. Γιατὶ μὲ τὰ λόγια φιλοσοφεῖς, ἐνῶ στὴν πράξη δὲν τηρεῖς οὔτε τὸ μέτρο; Πολὺ καλά, δὲν δίνεις τροφή σ' αὐτόν, γιὰ νὰ μὴ ἐπισωρεύσεις κάρβουνα ἀναμμένα· δηλαδὴ τὸν λυπᾶσαι καὶ τὸν ἀγαπᾶς καὶ τὰ κάνεις αὐτὰ μὲ αὐτὸ τὸ σκοπό; Γνωρίζει ὁ Θεὸς ἐὰν τὰ λές μὲ τέτοιο σκοπό· βέβαια σ' ἐμᾶς διατυπώνεις δόλιες σκέψεις καὶ προσποιεῖσαι. Ἐνδιαφέρεσαι γιὰ τὸν ἐχθρό καὶ φοβᾶσαι μήπως τιμωρηθεῖ; Ἐπομένως ἔσβησες τὴν ὀργή· διότι ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπᾶ τόσο πολὺ ὥστε νὰ παραβλέψει τὴν δική του ὠφέλεια μπροστὰ σ' αὐτὰ ποὺ συμφέρουν σ' ἐκεῖνον, αὐτός δὲν ἔχει ἐχθρό. Θὰ μπορούσες νὰ πεῖς αὐτό· Μέχρι πότε θὰ παίζομε μὲ ἐκεῖνα ποὺ δὲν πρέπει νὰ παίζομε καὶ οὔτε ἔχουν συγχώρηση;.

Γι' αὐτὸ παρακαλῶ τὴν ἀδελφότητά μας, τοὺς ἀγαπημένους ἀπὸ τὸν Κύριο καὶ Θεὸ καὶ Σωτήρα μας Ἰησοῦ Χριστό, καὶ σᾶς παρακαλῶ καὶ σᾶς ἱκετεύω, ἀφοῦ ἀποβάλομε αὐτὲς τίς προφάσεις, ἅς μὴ περιφρονοῦμε τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, οὔτε νὰ δείχνουμε ἀδιαφορία γιὰ τίς ἐντολές του, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ περάσουμε τὴν παρούσα ζωὴ ἔτσι ποὺ νὰ εἶναι ἀρεστὴ στὸν Κύριο, καὶ νὰ ἐπιτύχομε τὰ ἀγαθὰ ποὺ μᾶς ἔχει ὑποσχεθεῖ μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα, συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΑ΄
(Πράξ. 24. 22 - 25. 22)

«'Ανεβάλετο δέ», φησίν, «ὁ Φῆλιξ αὐτούς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπὼν·
"Οταν Λυσίας ὁ χιλίαρχος καταβῇ, διαγνώσο-
μαι τὰ καθ' ὑμᾶς. Διαταξάμενός τε τῷ ἑκα-
5 τοντάρχη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον· ἔχειν τε ἄ-
νεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων ὑπη-
ρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ».

1. "Ορα πόση γίνεται βάσανος, πρῶτον μὲν ὑπὸ πολλῶν, εἶτα καὶ ἐν χρόνῳ μακρῷ, ὥστε μὴ εἰπεῖν
10 ὅτι συνηρπάγη τὸ δικαστήριον. 'Επειδὴ γὰρ ἐμνημό-
νευσε Λυσίου ὁ ρήτωρ, εἰπὼν ὅτι μετὰ βίας ἀφείλε-
το αὐτόν, ἐπήγαγεν εὐκαίρως τὰ περὶ τοῦ Φήλικος,
καὶ φησιν· «'Ανεβάλετο δὲ ὁ Φῆλιξ αὐτούς, ἀκριβέ-
στερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ»· τουτέστιν, ἐπίτηδες
15 ὑπερέθετο· οὐ δεόμενος μαθεῖν, ἀλλὰ διακρούσασθαι
βουλόμενος τοὺς 'Ιουδαίους. 'Αφεῖναι οὐκ ἤθελε δι'
ἐκείνους, κολάσαι πάλιν οὐκ ἦταν δυνατόν· ἀναίσχυν-
τον γὰρ ἦν. Διὸ καὶ ὑπερτίθεται, εἰπὼν· «"Οταν Λυ-
σίας ὁ χιλίαρχος καταβῇ, διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς.
20 Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχη τηρεῖσθαι τὸν Παῦ-
λον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων
ὑπηρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ». «'Εχειν τε», φη-
σίν, «ἄνεσιν». Οὕτως αὐτὸν καὶ αὐτὸς ἀφῆκεν ἐγ-
κλημάτων.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΑ΄
(Πρόξ. 24. 22 - 25. 22)

«Ὁ Φήλικας», λέγει, «ἀνέβαλε τή δίκη, διότι γνώριζε μέ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τὰ σχετικά μέ τή διδασκαλία, καί εἶπε· "Ὅταν θά κατεβεῖ ὁ Λυσίας ὁ χιλιάρχος, θ' ἀποφασίσω γιά τήν ὑπόθεσή σας. Διέταξε τότε τόν ἐκατόνταρχο νά ἐπιτηρεῖ τόν Παῦλο, νά τοῦ παρέχει εὐκολίες καί νά μή ἐμποδίζει κανένα ἀπό τοὺς φίλους του νά τόν ὑπηρετεῖ ἢ νά τόν ἐπισκέπτεται».

1. Πρόσεχε πόσο αὐστηρή ἐξέταση γίνεται· κατὰ πρῶτο ἀνακρίνεται ἀπό πολλούς, ἔπειτα ἡ ἀνάκριση διαρκεῖ ἐπὶ μακρὸ χρόνον, ὥστε νά μή ποῦν ὅτι ἐξαπατήθηκε τὸ δικαστήριον. Ἐπειδὴ δηλαδή ὁ ρήτορας ἀνέφερε τὸ Λυσία, λέγοντας ὅτι ἀπέσπασε αὐτὸν ἀπ' αὐτοὺς μέ βία, πρόσθεσε μέ τρόπο εὐκαιριακὸν τὰ σχετικά μέ τὸ Φήλικα, καί λέγει· «Ἀνέβαλε ὁ Φήλικας τή δίκη, διότι γνώριζε μέ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τὰ σχετικά μέ τή διδασκαλία»· δηλαδή, ἐπίτηδες ἀνέβαλε τή δίκη· ὅχι ἐπειδὴ χρειαζόταν νά μάθει, ἀλλὰ θέλοντας ν' ἀποφύγει τοὺς Ἰουδαίους. Νά τόν ἀφήσει ἐλεύθερον δὲν ἤθελε ἐξ αἰτίας ἐκείνων, νά τόν τιμωρήσει πάλι δὲν ἦταν δυνατόν, διότι ἦταν ἀδιαντροπιά. Γι' αὐτὸ καί ἀναβάλλει τή δίκη, λέγοντας· «Ὅταν θά κατεβεῖ ὁ Λυσίας ὁ χιλιάρχος, θ' ἀποφασίσω γιά τήν ὑπόθεσή σας. Διέταξε τότε τόν ἐκατόνταρχο νά ἐπιτηρεῖ τόν Παῦλο, νά τοῦ παρέχει εὐκολίες καί νά μή ἐμποδίζει κανένα ἀπό τοὺς φίλους του νά τόν ὑπηρετεῖ ἢ νά τόν ἐπισκέπτεται». «Νά τοῦ παρέχει», λέγει, «εὐκολίες». Ἐπομένως καί αὐτὸς τόν ἀπάλλαξε ἀπὸ τίς κατηγορίας.

Τί οὖν κατέχει ἄφεις; Ἐκείνοις χαριζόμενος,
 ἢ καὶ ἔτι προσδοκῶν χρήματα λήψεσθαι. Διὸ καὶ με-
 τακαλεῖται τὸν Παῦλον· καὶ ὅτι ἐπὶ τούτῳ μετεκαλέ-
 σατο, δῆλον ἡμῖν τοῦτο ποιεῖ ὁ συγγραφεύς, ἐπάγων
 5 καὶ λέγων· «Μετὰ δέ τινας ἡμέρας παραγενόμενος ὁ
 Φῆλιξ σὺν Δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, οὔσῃ Ἰου-
 δαία, μετεπέμψατο τὸν Παῦλον, καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ
 περὶ τῆς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν πίστεως. Διαλεγομένου
 δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας καὶ τοῦ
 10 κρίματος, τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἔμφοβος γενόμενος
 ὁ Φῆλιξ, ἀπεκρίθη· Τὸ νῦν ἔχον πορεύου· καιρὸν δὲ
 μεταλαβὼν μετακαλέσομαί σε. Ἄμα καὶ ἐλπίζων ὅ-
 τι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ὅπως
 λύσῃ αὐτόν· διὸ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπεμπόμε-
 15 νος ὠμίλει αὐτῷ». Ὅρα πῶς τῆς ἀληθείας ἔχεται τὰ
 γραφόμενα. Μετεπέμπετο δὲ αὐτὸν συνεχῶς οὐχὶ
 θαυμάζων αὐτόν, οὐδὲ ἐπαίνων τὰ λεγόμενα, οὐδὲ
 πιστεῦσαι βουλόμενος, ἀλλὰ τί; «Προσδοκῶν», φησί,
 «χρήματα δοθήσεσθαι αὐτῷ». Σκόπει πῶς οὐ κρύπτει
 20 ἐνταῦθα τοῦ δικαστοῦ τὴν γνώμην· καίτοι, εἰ κατε-
 γνώκει, οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίησεν, οὐδ' ἂν ἠθέλησεν ἀ-
 κοῦσαι παρὰ καταδίκου καὶ πονηροῦ.

Καὶ ὅρα τὸν Παῦλον, καίτοι πρὸς ἄρχοντα διαλε-
 γόμενον, μηδὲν τούτων λέγοντα, ὧν εἰκὸς ἀνεῖναι
 25 αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τοιαῦτα, ἐξ ὧν καὶ φοβεῖται,
 καὶ κατασεύεται τὴν διάνοιαν· διαλεγόμενος» γάρ, φη-
 σί, «περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας καὶ τοῦ μέλλον-
 τος κρίματος ἔσεσθαι, «ἔμφοβος ὁ Φῆλιξ ἐγένετο».
 Τοσαύτη ἦν ἡ ἰσχὺς τοῦ Παύλου ρημάτων, ὅτι καὶ φο-
 30 βοῦσι τὸν ἄρχοντα. Καὶ οὗτος μὲν λαμβάνει διάδο-
 χον, καὶ ἀφίησι τοῦτον δέσμιον, καίτοι γε οὐκ ἔδει,
 ἀλλὰ τέλος ἐπιθεῖναι, ἀλλὰ χαριζόμενος ἐκείνοις κα-
 τέλιπεν αὐτόν. Οὗτοι δὲ οὕτως ἐνέκειντο, ὥς πάλιν
 ἐντυχεῖν, καίτοι οὐδενὶ τῶν Ἀποστόλων οὕτως ἐπε-

Γιατί λοιπόν τὸν κρατεῖ, ἀφοῦ τὸν ἀπάλλαξε; Γιὰ τὸ χατήρι ἐκείνων, ἢ καὶ ἀκόμη περιμένοντας νὰ πάρει χρήματα. Γι' αὐτὸ καλεῖ καὶ πάλι τὸν Παῦλο· καὶ ὅτι γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ τὸν κάλεσε ξανά, μᾶς τὸ φανερώνει αὐτὸ ὁ συγγραφέας, προσθέτοντας τὰ παρακάτω καὶ λέγοντας· «Μετὰ ἀπὸ λίγες ἡμέρες ἦρθε ὁ Φήλικας μαζί μὲ τῇ γυναῖκα του τῇ Δρουσίλλα, ποὺ ἦταν Ἰουδαία, κάλεσε τὸν Παῦλο καὶ ἄκουσε τὴν ὁμιλία αὐτοῦ γιὰ τὴν πίστη στὸν Ἰησοῦ Χριστό, ἐνῶ ὅμως τοῦ μιλοῦσε γιὰ τὰ ζητήματα τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐγκράτειας καὶ τῆς κρίσεως ποὺ πρόκειται νὰ γίνει στὸ μέλλον, κυριεύθηκε ὁ Φήλικας ἀπὸ φόβο καὶ εἶπε· Τώρα μπορείς νὰ πηγαίνεις, ὅταν ὅμως θὰ ἔχω καιρὸ θὰ σὲ καλέσω καὶ πάλι, ἐλπίζοντας συγχρόνως ὅτι θὰ τοῦ δοθοῦν ἀπὸ τὸν Παῦλο χρήματα, γιὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ· γι' αὐτὸ ἔστειλε καὶ τὸν καλοῦσε πιὸ συχνὰ καὶ μιλοῦσε μαζί του». Πρόσεχε πῶς τὰ γραφόμενα λένε τὴν ἀλήθεια. Ἔστειλε καὶ καλοῦσε αὐτὸν συχνὰ, ὅχι ἐπειδὴ τὸν θαύμαζε, οὔτε ἐπειδὴ ἐπιδοκίμαζε τὰ λεγόμενά του, οὔτε καὶ ἐπειδὴ ἤθελε νὰ πιστέψει, ἀλλὰ γιατί; «Περιμένοντας», λέγει, «νὰ τοῦ δοθοῦν χρήματα». Πρόσεχε πῶς ἐδῶ δὲν κρύβει τὴν ἐπιθυμία τοῦ δικαστῆ· ἂν καὶ βέβαια, ἐὰν τὸν εἶχε καταδικάσει, δὲν θὰ τὸ ἔκαμνε αὐτὸ, οὔτε θὰ ἤθελε ν' ἀκούσει ἀπὸ κατάδικο καὶ κακὸ ἄνθρωπο.

Καὶ πρόσεχε τὸν Παῦλο, ἂν καὶ ὁμιλεῖ πρὸς ἄρχοντα, τίποτε δὲν λέγει ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἦταν δυνατό νὰ μαλακώσουν τὴν ψυχὴ αὐτοῦ, ἀλλὰ τέτοια λέγει, μὲ τὰ ὁποῖα φοβίζει καὶ συνταράσσει τὴ σκέψη του· διότι, λέγει, «Ἐνῶ μιλοῦσε γιὰ ζητήματα δικαιοσύνης, ἐγκράτειας καὶ τῆς μελλοντικῆς κρίσεως, κυριεύθηκε ὁ Φήλικας ἀπὸ φόβο». Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμη τῶν λόγων τοῦ Παύλου, ὥστε καὶ φοβίζουν τὸν ἄρχοντα. Καὶ αὐτὸν βέβαια τὸν διαδέχθηκε ἄλλος, ποὺ τὸν ἀφήνει ὅμως φυλακισμένο, ἂν καὶ βέβαια δὲν ἔπρεπε, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ θέσει τέρμα στὴν κράτησή του, ὅμως γιὰ χατήρι ἐκείνων τὸν ἄφησε φυλακισμένο. Αὐτοὶ λοιπὸν ἔτσι ἐνεργοῦσαν, ἔτοιμοι νὰ ἐπιτεθοῦν καὶ πάλι

τέθησαν, ἀλλ' ἐπιτιθέμενοι πάλιν ἀφίσταντο. Οὕτως
οἰκονομικῶς ἀφίσταται τῶν Ἱεροσολύμων, πρὸς τοι-
αῦτα θηρία ἔχων, καὶ ὅμως ἀξιοῦσιν αὐτὸν πάλιν ἀ-
χθῆναι ἐκεῖ δικασόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν
5 ὠκονόμησεν ὁ Θεός, οὐκ ἐπιτρέπων τῷ ἄρχοντι· εἰ-
κὸς γὰρ αὐτὸν νεωστὶ τῆς ἀρχῆς ἐπιβάντα καὶ θελῆ-
σαι χαρίσασθαι, ἀλλ' οὐκ ἀφίησιν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ δὲ
κατῆλθον, λοιπὸν ἀναισχύντως καὶ μειζόνως ἐποιοῦν-
το τὰς κατηγορίας· καὶ οὐκ ἰσχύσαντες ἀπὸ τῶν νο-
10 μικῶν ἐλεῖν, πάλιν ἐπὶ τὸ εἰωθὸς αὐτοῖς ἔθος τὰ κα-
τὰ Καίσαρα ἐκίνουν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἐποί-
ουν· τὸ γὰρ τὸν Παῦλον ἀπολογεῖσθαι περὶ τῶν εἰς
Καίσαρα ἁμαρτημάτων, δῆλον τοῦτο ἦν, ὅθεν καὶ αὐ-
τὸ ἐρμηνεύων ἐπάγει· «Διετίας δὲ πληρωθείσης, ἔ-
15 λαβε διάδοχον ὁ Φῆλιξ Πόρκιον Φῆστον. Θέλων δὲ
χάριν καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φῆλιξ, κατέλι-
πε τὸν Παῦλον δεδεμένον».

«Φῆστος οὖν, ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡ-
μέρας ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας. Ἐνε-
20 φάνισάν τε αὐτῷ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰ-
ουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτόν,
αἰτούμενοι χάριν παρ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται
αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἔνεδρον ποιοῦντες ἀνελεῖν αὐ-
τὸν κατὰ τὴν ὁδόν. Ὁ μὲν οὖν Φῆστος ἀπεκρίθη τη-
25 ρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ, ἑαυτὸν δὲ μέλλειν
ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι. Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν», φη-
σί, «συγκαταβάντες, εἴ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ.
κατηγορεῖτωσαν αὐτοῦ. Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέ-

έναντίον του, ἄν καὶ βέβαια σὲ κανένα ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους δὲν ἐπιτέθηκαν ἔτσι, ἀλλ', ἀφοῦ ἔκαμναν τὴν ἐπίθεσή τους, πάλι ἀποσύρονταν. Μὲ τὴν πρόνοια λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, βρισκόμενος ἀνάμεσα σὲ τέτοια θηρία, καὶ ὅμως ζητοῦν καὶ πάλι νὰ ὁδηγηθεῖ ἐκεῖ γιὰ νὰ δικασθεῖ. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ τώρα ρύθμισε ὁ Θεὸς τὰ πράγματα ἔτσι, μὴ ἐπιτρέποντας στὸν ἄρχοντα νὰ τὸ κάνει αὐτό· διότι φυσικὸ ἦταν, ἐπειδὴ πρόσφατα αὐτὸς ἀνέβηκε στὴν ἐξουσία, νὰ θελήσει νὰ τοὺς κάνει τὸ χατήρι, ἀλλ' ὅμως ὁ Θεὸς δὲν τὸ ἐπιτρέπει. Ὅταν ὅμως ἐπέστρεψαν στὰ Ἱεροσόλυμα, στὴ συνέχεια ἐξαπέλυαν μὲ μεγαλύτερη ἀδιαντροπιά τὶς κατηγορίες ἐναντίον του· καὶ ἐπειδὴ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν συλλάβουν σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, πάλι σύμφωνα μὲ τὴ συνήθειά τους ἀνακινουῦσαν τὰ σχετικά μὲ τὸν Καίσαρα, πράγμα ποὺ ἔκαμναν καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Χριστοῦ· ἦταν φανερό δηλαδὴ ὅτι ἤθελαν ν' ἀπολογηθεῖ ὁ Παῦλος γιὰ τὰ ἀδικήματά του ἀπέναντι στὸν Καίσαρα, καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐρμηνεύοντας ὁ συγγραφέας προσθέτει: «Ἀφοῦ συμπληρώθηκαν δύο χρόνια, τὸ Φήλικα διαδέχθηκε ὁ Πόρκιος Φῆστος. Θέλοντας ὁ Φήλικας νὰ κάνει τὸ χατήρι τῶν Ἰουδαίων ἄφησε τὸν Παῦλο φυλακισμένο».

«Ὁ Φῆστος λοιπὸν, τρεῖς ἡμέρες μετὰ τὸν ἐρχομὸ του στὴν ἐπαρχία, ἀνέβηκε ἀπὸ τὴν Καισάρεια στὰ Ἱεροσόλυμα. Οἱ ἀρχιερεῖς τότε καὶ οἱ προύχοντες τῶν Ἰουδαίων διατύπωσαν σ' αὐτὸν κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Παύλου καὶ τὸν παρακαλοῦσαν, ζητώντας χάρη ἀπ' αὐτόν, νὰ στείλει ἀνθρώπους καὶ νὰ τὸν φέρουν στὴν Ἱερουσαλήμ, σχεδιάζοντας νὰ στήσουν ἐνέδρα στὸ δρόμο καὶ νὰ τὸν σκοτώσουν. Ὁ Φῆστος λοιπὸν ἀποκρίθηκε καὶ εἶπε ὅτι ὁ Παῦλος βρίσκεται ὑπὸ ἐπιτήρηση στὴν Καισάρεια, καὶ ὅτι ὁ ἴδιος πρόκειται γρήγορα ν' ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ. Οἱ πρόκριτοι λοιπὸν ἀπὸ σᾶς», λέγει, «ᾶς κατεβοῦν μαζί μου, καὶ ἂν ὑπάρχει τίποτε ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ᾶς τὸν κατηγορήσουν. Ἀφοῦ παρέμεινε κοντά τους περισσότερες ἀπὸ δέκα ἡμέρες,

ρας πλείους ἢ δέκα, καταβὰς εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐ-
 παύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν Παῦ-
 λον ἀχθῆναι. Παραγενόμενου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν
 οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβεβηκότες Ἰουδαῖοι, πολλὰ
 5 καὶ βαρέα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυ-
 ον ἀποδείξαι, ἀπολογουμένου αὐτοῦ ὅτι οὔτε εἰς τὸν
 νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερόν, οὔτε εἰς
 Καίσαρά τι ἥμαρτον. Ὁ Φῆστος δέ, τοῖς Ἰουδαίοις
 θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ, εἶ-
 10 πε· Θέλεις, εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβάς, ἐκεῖ περὶ τού-
 των κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ;».

Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸς τοῖς Ἰουδαίοις χαρίζεται,
 δῆμῳ ὀλοκλήρῳ, καὶ πόλει. Διὰ τοῦτο πάλιν καὶ αὐ-
 τὸν ἐκφοβεῖ, ἀνθρωπίνῳ χρησάμενος ὄπλῳ· καὶ ἄ-
 15 κουμε πῶς. «Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐπὶ τοῦ βήματος
 Καίσαρος ἐστῶς εἰμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι. Ἰουδαί-
 ους οὐδὲν ἠδίκησα, ὥς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις·
 εἰ μὲν γὰρ ἐδικῶ, καὶ ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ
 παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν, εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν ὧν οὐ-
 20 τοι κατηγοροῦσί μου, οὐδεὶς με δύναται αὐτοῖς χαρί-
 σασθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι». Ἀλλ' εἶποι ἂν τις
 ἐνταῦθα· Καὶ τίνος ἔνεκεν, ἀκούσας ὅτι «καὶ ἐν Ρώ-
 μη σε δεῖ μαρτυρῆσαι τὰ περὶ ἐμοῦ», ὥς ἀπιστῶν
 ταῦτα ἐποίει; Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καὶ σφόδρα πιστεύ-
 25 ων. Μᾶλλον οὖν πειράζοντος ἦν τὸ θαρρεῖν ἐκείνη
 τῇ ἀποφάσει, καὶ εἰς μυρίους ἑαυτὸν ἐμβάλλειν κιν-
 δύνους, καὶ λέγειν, Ὅτι ἴδωμεν εἰ δύναται ὁ Θεὸς καὶ
 οὕτως ἐξελέσθαι με'. Ἀλλ' οὐ ποιεῖ τοῦτο Παῦλος,
 ἀλλὰ τὰ καθ' ἑαυτὸν πάντα εἰσφέρει, τὸ πᾶν ἐπιτρέ-
 30 πων τῷ Θεῷ· ἡρέμα δὲ καὶ καθάπτεται τοῦ ἄρχοντος,
 οὕτως ἀπολογούμενας· μονονουχὶ γὰρ τοῦτο λέγει·

κατέβηκε στήν Καισάρεια, καί τήν ἄλλη ἡμέρα, ἄφοῦ κάθησε στή δικαστική ἔδρα, διέταξε νά φέρουν τόν Παῦλο ἐκεῖ. Ὅταν αὐτός ἦρθε, παρουσιάσθηκαν καί οἱ Ἰουδαῖοι ποῦ εἶχαν κατεβεῖ ἀπό τὰ Ἱεροσόλυμα, διατυπώνοντας πολλές καί βαρεῖες κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Παύλου, τίς ὁποῖες δέν μπορούσαν ν' ἀποδείξουν, διότι ὁ Παῦλος ἀπολογοῦνταν καί ἔλεγε, ὅτι δέν διέπραξε κανένα παράπτωμα οὔτε ἐναντίον τοῦ νόμου τῶν Ἰουδαίων, οὔτε ἐναντίον τοῦ ναοῦ, οὔτε καί ἐναντίον τοῦ Καίσαρα. Ὁ Φῆστος ὅμως, θέλοντας νά κάνει τὸ χατήρι τῶν Ἰουδαίων, ἀπεκρίθηκε καί εἶπε στόν Παῦλο· Θέλεις ν' ἀνεβεῖς στὰ Ἱεροσόλυμα καί νά δικασθεῖς ἐκεῖ ἐνώπιόν μου γιά τίς κατηγορίες αὐτές;».

Πρόσεχε πῶς καί αὐτός χαρίζεται στοὺς Ἰουδαίους, σ' ὁλόκληρο τὸ λαὸ καί στήν πόλη. Γι' αὐτὸ πάλι καί αὐτὸν τὸν ἐκφοβίζει, χρησιμοποιώντας ἀνθρώπινο ὄπλο· καί ἄκου πῶς. «Εἶπε τότε ὁ Παῦλος· Βρίσκομαι μπροστὰ σὲ δικαστήριον τοῦ Καίσαρα, σὸ ὁποῖο πρέπει νά δικασθῶ. Στοὺς Ἰουδαίους δέν ἔκανα κανένα κακό, ὅπως πολὺ καλὰ τὸ ξέρεις καί σὺ· ἐὰν πραγματικὰ ἔχω ἄδικο καί ἔκανα κάτι, ποῦ εἶναι ἄξιο θανάτου, δέν ζητῶ ν' ἀποφύγω τὸ θάνατο, ἐὰν ὅμως δέν εἶναι ἀληθινὴ καμία κατηγορία ἀπὸ ἐκεῖνες ποῦ μοῦ ἀποδίδουν αὐτοί, κανέναν δέν μπορεῖ νά μὲ παραδώσει σ' αὐτοὺς. Ἐπικαλοῦμαι τὸν Καίσαρα». Ἀλλὰ θὰ μπορούσε νά πεῖ κανεὶς ἐδῶ· Καί γιὰ ποιὸ λόγο, ἐνῶ ἄκουσε ὅτι «Πρέπει σὺ νά δώσεις μαρτυρία γιὰ μένα καί στή Ρώμη»¹, ἔκαμνε αὐτὰ σὰν νά μὴ πιστεύει; Μακριὰ μία τέτοια σκέψη! ἀλλὰ τὰ ἔκαμνε πιστεύοντας καί μάλιστα πάρα πολὺ. Τὸ νά πιστεύει σ' ἐκείνη τὴν ἀπόφαση καί νά ρίχνει τὸν ἑαυτό του σὲ ἄπειρους κινδύνους καί νά λέγει, ὅτι Ἄς δοῦμε ἐὰν μπορεῖ ὁ Θεὸς καί ἔτσι νά μὲ σώσει, ὅπωςδῆποτε αὐτὸ ἦταν ἀνθρώπου ποῦ ἠθελε νά πειράξει τὸ Θεό. Ὁ Παῦλος ὅμως δέν τὸ κάνει! αὐτό, ἀλλὰ προσφέρει ὅλα ὅσα ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτόν, ἀναθέτοντας τὸ πᾶν στὸ Θεό· μὲ ἡρεμία ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ ἄρχοντα, ἀπολογούμενος κατ' αὐ-

Ἐἰ μὲν ἀδικῶ, καλῶς, εἰ δὲ οὐκ ἀδικῶ, τί με ἐκδί-
 δως'. «Οὐδεὶς δύναται με», φησί, «χαρίσασθαι». Εἰς
 φόβον αὐτὸν ἐνέβαλεν, ὥστε μηδὲ ἐκόντα χαρίσασθαι,
 ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους ἔχειν ἀπολογίαν τὴν ἔφρουν.
 5 «Τότε ὁ Φῆστος, συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου,
 ἀπεκρίθη· Καίσαρα ἐπικέκλησαι, ἐπὶ Καίσαρα πο-
 ρεύσῃ».

2. Ὅρα, ἀνακοινοῦται τῷ Ἀγρίππᾳ, ὥστε καὶ
 ἑτέρους γενέσθαι πάλιν ἀκροατάς, καὶ τὸν βασιλέα,
 10 καὶ τὸν στρατὸν, καὶ τὴν Βερνίκην. Εἵτα δὲ πάλιν
 ἀπολογία. «Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων, Ἀγρίππας ὁ
 βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήντησαν εἰς Καισάρειαν,
 ἀσπασόμενοι τὸν Φῆστον. Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας δι-
 έτριστον ἐκεῖ, ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ
 15 τὸν Παῦλον, λέγων· Ἀνὴρ τίς ἐστι καταλειμμένος
 ὑπὸ Φήλικος δέσμιος, περὶ οὗ, γενομένου μου εἰς Ἱ-
 εροσόλυμα, ἐνεφάνισαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύ-
 τεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην·
 πρὸς οὓς ἀπεκρίθη ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χα-
 20 ρίξεσθαι τινὰ ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κα-
 τηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους,
 τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Συν-
 ελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποι-
 ησάμενος, τῇ ἐξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευ-
 25 σα ἄχθῆναι τὸν ἄνδρα· περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγο-
 ροι οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον, ὧν ὑπενόουν ἐγὼ· ζη-
 τήματα δὲ τινὰ περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον
 πρὸς αὐτόν καὶ περὶ τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔ-
 φασκεν ὁ Παῦλος ζῆν. Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ περὶ
 30 τὴν τούτου ζήτησιν, ἔλεγον εἰ βούλοιτο πορεύεσθαι
 εἰς Ἱερουσαλήμ, κακεῖ κρίνεσθαι περὶ τούτων. Τοῦ
 δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν
 τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέλευσα τηρεῖσθαι αὐτόν,
 ἕως ἂν πέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ

τὸν τὸν τρόπο· σὰν δηλαδὴ νὰ λέγει τὸ ἐξῆς· Ἐὰν μὲν ἀδικῶ, σωστὰ, ἐὰν ὅμως δὲν ἀδικῶ, γιατίι μὲ παραδίνεις;». «Κανέννας», λέγει, «δὲν μπορεῖ νὰ μὲ παραδώσει σ' αὐτούς». Τὸν ἔκανε νὰ φοβηθεῖ, ὥστε οὔτε ἐὰν ἤθελε αὐτός νὰ τοὺς κάνει τὸ χατήρι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους νὰ ἔχει σὰν ἀπολογία τὴν ἔφεση. «Τότε ὁ Φῆστος, ἀφοῦ συνομίλησε μὲ τοὺς συμβούλους του, ἀποκρίθηκε· Τὸν Καίσαρα ἔχεις ἐπικαλεσθεῖ, στὸν Καίσαρα θὰ μεταβεῖς».

2. Πρόσεχε, ἀνακοινῶνεται τὸ γεγονὸς στὸν Ἀγρίππα, ὥστε καὶ ἄλλοι πάλι νὰ γίνουν ἀκροατές, καὶ ὁ βασιλιάς, καὶ ὁ στρατός, καὶ ἡ Βερνίκη. Ἐπειτα πάλι ἀπολογία. «Ἀφοῦ πέρασαν μερικὲς ἡμέρες ἔφθασαν στὴν Καيسάρεια ὁ βασιλιάς Ἀγρίππας καὶ ἡ Βερνίκη, γιὰ νὰ χαιρετήσουν τὸν Φῆστο. Ἐπειδὴ ὅμως ἔμειναν ἐκεῖ πολλὲς ἡμέρες, ὁ Φῆστος ἀνέφερε στὸ βασιλιά τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Παῦλο, λέγοντας· Ὑπάρχει κάποιος ἄνδρας ποὺ ἔχει ἀφεθεῖ φυλακισμένος ἀπὸ τὸ Φήλικα, ἐναντίον τοῦ ὁποίου, ὅταν πῆγα στὰ Ἱεροσόλυμα, διατύπωσαν κατηγορίες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, ζητώντας τὴν καταδίκη του. Ἀπαντώντας σ' αὐτοὺς εἶπα, ὅτι δὲν συνηθίζεται ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους νὰ παραδίνουν ἓναν ἄνθρωπο σὲ θάνατο, προτοῦ ὁ κατηγορούμενος ἔρθει ἀντιμέτωπος μὲ τοὺς κατηγοροὺς του, καὶ τοῦ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία ν' ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν κατηγορία. Ἀφοῦ αὐτοί, χωρὶς καμία ἀναβολή, ἦρθαν ἐδῶ μαζί μου τὴν ἐπόμενη ἡμέρα καὶ κάθισα στὴ δικαστικὴ ἔδρα, διέταξα νὰ φέρουν τὸν ἄνθρωπο, ἐναντίον τοῦ ὁποίου, ἀφοῦ παρουσιάσθηκε, οἱ κατήγοροι δὲν διατύπωσαν καμία κατηγορία ἀπὸ ἐκείνες ποὺ περίμενα ἐγώ, ἀλλ' εἶχαν μαζί του διαφορὰς γιὰ ζητήματα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴ δικὴ τους θρησκεία καὶ μὲ κάποιον Ἰησοῦ, ποὺ ἔχει πεθάνει, ἀλλ' ὁ Παῦλος ἔλεγε ὅτι ζεῖ. Μὴ ξέροντας λοιπὸν ἐγὼ πῶς νὰ ἐξετάσω τέτοια ζητήματα, εἶπα ἐὰν ἤθελε νὰ μεταβεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐκεῖ νὰ δικασθεῖ γι' αὐτά. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Παῦλος ζήτησε ν' ἀφεθεῖ στὴν κρίση τοῦ Σεβαστοῦ, διέταξα νὰ τὸν ἐπιτηροῦν, μέχρι ποῦ νὰ τὸν στείλω

πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη· Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δέ, αὖριον», φησὶν, «ἀκούσῃ αὐτοῦ».

“Ορα κατηγορίαν Ἰουδαίων πάλιν, οὐ παρὰ τοῦ
 5 Παύλου, ἀλλὰ παρὰ τοῦ ἄρχοντος. «Ἐνεφάνισαν», φησὶν, «οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ’ αὐτοῦ δίκην· πρὸς οὓς ἐγὼ ἀπεκρίθην». “Ορα καὶ τί ἀποκρίνεται εἰς αἰσχύνην αὐτῶν· ὅτι «οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαί τινα
 10 ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν»· τουτέστι, πρὶν ἢ λόγου αὐτῷ μεταδοῦναι ἀδύνατον τὸ χαρίζεσθαι ἀπλῶς. Κατὰ τὸ εἰωθὸς δὲ ποιήσας, οὐχ εὗρεν αἰτίαν· ὅθεν καὶ ἀπορεῖται ἐπὶ τούτῳ· Καὶ δῆλον τοῦτο δι’ ὧν ἐπήγαγε, λέγων· «Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ περὶ τὴν τούτου
 15 ζήτησιν». Οὕτως εἶπε, συσκιάζων τὸ οἰκεῖον ἀμάρτημα. Καὶ ἐκεῖνος μὲν συσκιάζει, Ἀγρίππας δὲ ἐπιθυμεῖ ἰδεῖν αὐτόν. “Ορα αἰεὶ τοὺς ἄρχοντας διακρουομένους τὴν ἐπάχθειαν τὴν ἰουδαϊκὴν, καὶ παρὰ τὸ δίκαιον ἀναγκαζομένους πολλάκις ποιεῖν, καὶ προ-
 20 φάσεις ἐπιζητοῦντας τῆς ἀναβολῆς· οὐ γὰρ δὴ ἀγνοῶν ἀνεβάλετο, ἀλλ’ εἰδώς. Ὁ δὲ Ἀγρίππας οὐ μόνον οὐ διακρούεται, ἀλλὰ καὶ ἀκοῦσαι βούλεται· ὃ καὶ θαυμάσαι ἄξιον, πόθεν εἰς ἐπιθυμίαν κατέστη τοῦ βούλεσθαι ἰδεῖν ἄνθρωπον, εἰ καὶ ἀδίκως, ὅμως κα-
 25 τηγορούμενον. Οὕτως ἦν καὶ τοῦτο οἰκονομίας· διὸ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ συνακούει, καὶ τῆς ἀκροάσεως οὐκ ἀπολιμπάνεται. Καὶ οὐδὲ ἀπλῶς ἀκροᾶται, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς. Τοσαύτην ἔσχε τὴν ἐπιθυμίαν· οὐ γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐπεθύμησεν, ἐζήτησεν ἄν ἀκοῦσαι.
 30 οὐδ’ ἄν καὶ τὴν γυναῖκα κοινωνὸν ἐποιήσατο τῆς ἀκροάσεως, εἰ μὴ μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἐφαντάζετο. Ἐ.

στον Καίσαρα. Είπε τότε ὁ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Φῆστο·
Θὰ ἤθελα καὶ ἐγὼ ν' ἀκούσω αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο. Καὶ
αὐτὸς εἶπε· Αὔριο», λέγει, «θὰ τὸν ἀκούσεις».

Πρόσεχε πάλι κατηγορία ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων, ὅχι
ἀπὸ τὸν Παῦλο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἄρχοντα. «Διατύπωσαν»,
λέγει, «κατηγορίες ἐναντίον του οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρε-
σβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, ζητώντας τὴν καταδίκη του,
πρὸς τοὺς ὁποίους ἀποκρίθηκα ἐγώ». Πρόσεχε καὶ τί
ἀπάντηση δίνει καταντροπιάζοντας αὐτούς· ὅτι δηλαδὴ
«Δὲν συνηθίζεται ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους νὰ παραδίνουν ἓναν
ἄνθρωπο σὲ θάνατο»· δηλαδή, προτοῦ ἀπολογηθεῖ αὐτὸς
εἶναι ἀδύνατο νὰ παραδοθεῖ στὰ καλά καθούμενα. Ἀφοῦ
ἐνέργησε ὅπως συνηθίζοταν, δὲν βρῆκε καμία αἰτία· γι'
αὐτὸ καὶ δὲν ξέρει τί νὰ κάνει στὴν περίπτωση αὐτή.
Καὶ αὐτὸ γίνεται φανερό μὲ ἐκεῖνα· ποὺ πρόσθεσε, λέ-
γοντας· «Μὴ ξέροντας πῶς νὰ ἐξετάσω τέτοια ζητήμα-
τα». Μίλησε ἔτσι, καλύπτοντας τὸ δικό του σφάλμα. Καὶ
ἐκεῖνος βέβαια τὸ καλύπτει, ὁ Ἀγρίππας ὅμως ἐπιθυμεῖ
νὰ δεῖ αὐτόν. Πρόσεχε τοὺς ἄρχοντες ποὺ πάντοτε προσ-
παθοῦν ν' ἀποφύγουν τὴν ἰουδαϊκὴ ἐνόχληση, καὶ πολλές
φορὲς ἀναγκάζονται νὰ ἐνεργοῦν ἀντίθετα μὲ τὸ δίκιο,
προσπαθώντας νὰ βροῦν δικαιολογίες γιὰ τὴν ἀναβολή·
διότι βέβαια ἀνέβαλε τὴ δίκη ὅχι ἀπὸ ἄγνοια, ἀλλὰ γνω-
ρίζοντας πολὺ καλά. Ὁ Ἀγρίππας ὅμως ὅχι μόνο δὲν τὸν
ἀποφεύγει, ἀλλὰ καὶ θέλει νὰ τὸν ἀκούσει, πράγμα ποὺ
εἶναι ἄξιο ἐμπορίας, ἀπὸ ποῦ δηλαδὴ ὁδηγήθηκε στὴν ἐπι-
θυμία νὰ θέλει νὰ δεῖ ἄνθρωπο, ποῦ, ἂν καὶ ἄδικο, ἦταν
ὅμως κατηγορούμενος. Ἦρα καὶ αὐτὸ ἦταν ἔργο τῆς
πρόνοιας τοῦ Θεοῦ· γι' αὐτὸ καὶ ἡ γυναῖκα του τὸν ἀκούει
μαζί του, καὶ δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἀκρόαση. Καὶ ὅχι
ἀπλῶς τὸν ἀκούει, ἀλλὰ καὶ δείχνοντας μεγάλη ἐκτίμηση
πρὸς αὐτόν. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπιθυμία του· διότι,
ἐὰν δὲν τὸ ἐπιθυμοῦσε πολὺ, δὲν θὰ ζητοῦσε νὰ τὸν
ἀκούσει, οὔτε θὰ ἔπαιρνε μαζί του στὴν ἀκρόαση καὶ τὴ
γυναῖκα του, ἐὰν δὲν εἶχε μεγάλη γνώμη γι' αὐτόν. Ἐ-
μένα μου φαίνεται ὅτι καὶ ἐκεῖνη τὸ ἐπιθυμοῦσε αὐτό.

μοὶ δὲ δοκεῖ κακείνην τοῦτο ποθῆσαι. Καὶ ὄρα τὸν Παῦλον εὐθέως οὐ περὶ πίστεως μόνον οὐδὲ περὶ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πρακτέων διαλεγόμενον. Ἀλλ' ἴδωμεν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

5 «Τὸ νῦν ἔχον», φησί, «πορεύου· καιρὸν δὲ λαβών, μετακαλέσομαί σε». Ὅρα τὴν πώρωσιν· τοιαῦτα ἀκούων, χρήματα προσεδόκα λήψεσθαι παρ' αὐτοῦ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον δεινόν, ἀλλὰ καὶ διαλεχθεῖς οὐκ ἀφῆκεν αὐτόν, ἀλλά, ἐπειδὴ πρὸς τῷ τέλει τῆς
10 ἀρχῆς ἦν, κατέλιπεν αὐτὸν δέσμιον, ἵνα χαρίσῃται τοὺς Ἰουδαίους· ὥστε οὐ χρημάτων ἦρα μόνον, ἀλλὰ καὶ δόξης. Πῶς χρήματα, μιᾶς, παρὰ ἀνθρώπου, τὸ ἐναντίον κηρύττοντος, ἐπιζητεῖς; Ὅτι δὲ οὐκ ἔλαβε, δῆλον ἐξ ὧν εἶασε δεδεμένον, λύσας ἄν, εἴ περ ἔλα-
15 βε. Περὶ ἐγκρατείας οὗτος διελέγετο, ἐκεῖνος δὲ χρήματα προσεδόκα λαβεῖν παρ' αὐτοῦ, ταῦτα διαλεγόμενον. Καὶ αἰτῆσαι μὲν οὐκ ἐτόλμα (τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία, δειλὸν καὶ πάντα ὑποπτεῦον), ἥλπιζε δέ· ὥστε εἰκότως αὐτοῖς ἐχαρίζετο ὅτε τοσοῦτον ἄρ-
20 ξας ἐκεῖ.

«Φῆστος οὖν, ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ· ἐνεφάνισαν αὐτῷ ὃ τε ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ Παύλου», φησὶν. Εὐθέως καὶ ἐν ἀρχῇ προσῆλ-
θον οἱ ἱερεῖς, οὐκ ἂν ὀκνήσαντες καὶ εἰς Καισάρειαν
25 ἐλθεῖν, εἰ μὴ ἔφθῃ ἀνελθών, ὅπου γε εὐθέως ἐπιβάν-
τι προσέρχονται. «Καὶ καταβὰς ἐν Καισαρείᾳ δια-
τρίβει δέκα ἡμέρας». Τάχα, δοκῶ, ὥστε ἐγγενέσθαι τοῖς βουλομένοις αὐτὸν διαφθεῖραι. Παῦλος δὲ ἦν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. «Καὶ παρεκάλουν αὐτόν», φησὶν,
30 «ὅπως μεταπέμψῃται αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ». Καὶ διὰ τί χάριν ἤτησαν, εἰ δίκαιός ἐστιν ἀποθανεῖν; Ἀλ-

Καὶ πρόσεχε τὸν Παῦλο ποὺ ὁμιλεῖ ἀμέσως ὄχι μόνο γιὰ τὴν πίστη, οὔτε γιὰ συγχώρηση ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ πρέπει νὰ πράττει κανεὶς. Ἀλλὰ ὥς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα λέχθηκαν.

«Πρὸς τὸ παρὸν πηγαινε», λέγει· «ὅταν θὰ ἔχω καιρὸ θὰ σὲ καλέσω καὶ πάλι». Πρόσεχε τὴν πώρωση· ἐνῶ ἀκούει τέτοια, περίμενε νὰ πάρει χρήματα ἀπ' αὐτόν. Καὶ δὲν εἶναι αὐτὸ μόνο τὸ φοβερό, ἀλλὰ καί, μολονότι συνομίλησε μαζί του, δὲν τὸν ἄφησε ἐλεύθερο, ἀλλὰ, ἐπειδὴ βρισκόταν πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐξουσίας του, τὸν ἄφησε φυλακισμένο, γιὰ νὰ κάνει τὸ χατήρι τῶν Ἰουδαίων. Ἐπομένως δὲν ἀγαποῦσε μόνο τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὴ δόξα. Πῶς, μιανέ, ζητᾷς χρήματα ἀπὸ ἄνθρωπο ποὺ κηρύττει ἀντίθετα πράγματα; Τὸ ὅτι δὲν ἔλαβε χρήματα, γίνεται φανερό ἀπὸ τὸ ὅτι τὸν ἄφησε φυλακισμένο, ἐνῶ θὰ τὸν ἐλευθέρωνε, ἐὰν εἶχε λάβει. Γιὰ ἐγκράτεια ὁ Παῦλος μιλοῦσε, ἐνῶ ἐκεῖνος περίμενε νὰ λάβει χρήματα ἀπ' αὐτόν, ἂν καὶ αὐτὸς μιλοῦσε γιὰ τέτοια πράγματα. Καὶ νὰ ζητήσῃ βέβαια νὰ τοῦ δώσει χρήματα δὲν τολμοῦσε (διότι τέτοιο πράγμα εἶναι ἢ κακία, εἶναι δειλὴ καὶ ὅλα τὰ ὑποπτεύεται), ἔλπιζε ὅμως νὰ λάβῃ· ἐπομένως πολὺ σωστὰ ἔκαμνε τὸ χατήρι αὐτῶν, ἐπειδὴ τόσο χρόνο ἄσκησε ἐκεῖ τὴν ἐξουσία.

«Ἀφοῦ ὁ Φῆστος ἦρθε στὴν ἐπαρχία διετύπωσαν», λέγει, «οἱ ἀρχιερέας καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν Ἰουδαίων κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Παύλου». Ἀμέσως καὶ στὴν ἀρχὴ ἦρθαν οἱ ἱερεῖς, καὶ δὲν θὰ δίσταζαν καὶ στὴν Καισάρεια νὰ ρθοῦν, ἐὰν δὲν προλάβαινε ν' ἀνεβῇ ἐκεῖνος πρῶτος, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ ἀμέσως ἔρχονται πρὸς αὐτόν ὅταν ἀνέβηκε στὴν Ἱερουσαλήμ. «Καὶ ἀφοῦ ἀνέβηκε ἀπὸ τὴν Καισάρεια στὴν Ἱερουσαλήμ παραμένει ἐκεῖ δέκα ἡμέρες». Κατὰ τὴ γνώμη μου ἀνεβαίνει ἀμέσως ἐκεῖ, γιὰ νὰ βρεθεῖ ἀνάμεσα σ' ἐκείνους ποὺ θέλουν νὰ τὸν φονεύσουν. Ὁ Παῦλος βέβαια βρισκόταν στὴ φυλακὴ. «Καὶ τὸν παρακαλοῦσαν», λέγει, «νὰ στείλῃ ἀνθρώπους καὶ νὰ τὸν φέρῃ στὴν Ἱερουσαλήμ». Καὶ γιατί ζήτησαν χάρη, ἐὰν

λ' οὕτω καὶ κείνῳ δῆλη ἐγένετο ἡ ἐπιβουλή, ὥς δια-
 λεγόμενον εἰπεῖν· «Ἄνδρες οἱ συμπαρόντες, θεωρεῖ-
 τε τοῦτον, περὶ οὗ τὸ πλῆθος ἐνέτυχόν μοι τῶν Ἰου-
 δαίων»· διὰ γὰρ τοῦ «ἐνέτυχον» τὸ αἰτούμενοι κατ'
 5 αὐτοῦ χάριν· δηλοῖ. Ὡστε ἤδη ἐβούλοντο αὐτὸν εἰς
 ἀπόφασιν ἐξενεγκεῖν, φοβούμενοι τὴν Παύλου γλῶτ-
 ταν. Τί φοβεῖσθε; τί ἐπείγετε; (Τοῦτο γὰρ ἐμφαί-
 νει τὸ «φυλάττεσθαι αὐτόν»). Μὴ γὰρ φεύγει; «Οἱ
 οὖν ἐν ὑμῖν», φησί, «δυνατοὶ κατηγορεῖτωσαν αὐ-
 10 τοῦ». Πάλιν κατήγοροι ἐν Καισαρείᾳ, καὶ πάλιν ἐξά-
 γεται Παῦλος.

3. «Τῇ δὲ ἐπαύριον καθίσας», φησὶν, «ἐπὶ τοῦ βή-
 ματος». Ὅρα, εὐθέως ἐλθὼν ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βή-
 ματος· οὕτως αὐτὸν ὥθουν μετὰ τοσαύτης σπουδῆς,
 15 οὕτως ἐπείγουσιν. Ἔως μὲν οὖν εὐδέπω πείραν ἦν
 λαβὼν τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῆς τιμῆς τῆς παρ' αὐ-
 τῶν, ὀρθῶς ἀπεκρίνατο, ἐπειδὴ δὲ ἐγένετο ἐν τοῖς
 Ἱεροσολύμοις, καὶ οὗτος χαρίζεται αὐτοῖς· οὐχ ἁ-
 πλῶς δὲ χαρίζεται, ἀλλὰ μετὰ ἀπάτης τοῦτο ποιεῖ·
 20 καὶ ὅπως, ἄκουε· ἐπάγει γάρ· «Θέλεις, εἰς Ἱεροσό-
 λυμα ἀναβάς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ;».
 Ὡσεὶ ἔλεγεν· Ὁὐχὶ αὐτοῖς δίδωμί σε, ἀλλ' αὐτὸς κρι-
 τῆς ἔσομαι'. Τοῦτο δὲ λέγει, καὶ αὐτὸν ποιεῖ κύριον,
 ἵνα τῇ τιμῇ αὐτὸν χαλάσῃ· ἐπειδὴ, εἰ ἦν ἀπόφασις,
 25 καὶ πάνυ ἀναίσχυντον ἐδόκει, μηδὲν ἐνταῦθα ἐλεγ-
 χθέντα, ἐκεῖ θέλαιν ἀπάγειν. Ὁ δὲ Παῦλος οὐκ εἶ-
 πεν, Ὁὐ βούλομαι, μή ποτε καὶ σφοδρότερον ποιή-
 σῃ τὸν δικαστήν, ἀλλὰ πάλιν παρρησιάζεται, καὶ φη-
 σιν· «Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἐστῶς εἰμι, οὗ με
 30 δεῖ κρίνεσθαι». Μεγάλη ἡ παρρησία. Καὶ ὅρα πῶς
 αὐτοὺς συλλογίζεται· μονονουχὶ γὰρ τοῦτο λέγει δι'
 ὧν ἀπολογεῖται· «Ἐξέβαλόν με ἅπαξ αὐτοί, καὶ τοῦ-

ἦταν δίκιο νὰ πεθάνει; Ἄλλ' ἔτσι καὶ σ' ἐκείνον ἔγινε φανερὴ ἡ ἐπιβουλή, ὥστε μιλώντας γι' αὐτὸν νὰ πεῖ· «Ἄνδρες ποὺ εἰστε παρόντες ἐδῶ, βλέπετε αὐτόν, γιὰ τὸν ὁποῖο παρουσιάσθηκε σ' ἐμένα ὁλος ὁ ἰουδαϊκὸς λαός»¹. Διότι μὲ τὸ «ἐνέτυχον» δηλώνει ὅτι ἤζητοῦσαν χάρη ἐναντίον του. Ὡστε ἤθελαν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή αὐτὸς νὰ ἐκδώσει ἀπόφαση, ἐπειδὴ φοβοῦνταν τὴ γλώσσα τοῦ Παύλου. Γιατί φοβᾶσθε; γιατί βιάζεσθε; (Διότι αὐτὸ φανερῶνει τὸ «φυλάσσεται αὐτός»). Διότι μήπως μπορεῖ νὰ φύγει; «Οἱ πρόκριτοι λοιπόν», λέγει, «ἀναμεταξύ σας ὅς τὸν κατηγορήσουν». Πάλι κατήγοροι ἔρχονται στὴν Καισάρεια, καὶ πάλι βγαίνει ὁ Παῦλος ἀπὸ τὴ φυλακή.

3. «Τὴν ἄλλη ἡμέρα», λέγει, «ἀφοῦ κάθισε στὴ δικαστικὴ ἔδρα». Πρόσεχε, ἀμέσως, μόλις ἦρθε, κάθισε στὴ δικαστικὴ ἔδρα· μὲ τόση μεγάλη βιασύνη καταπίεζαν αὐτόν, τόσο πολὺ τὸν ἐξανάγκαζαν. Μέχρι τὴ στιγμή λοιπόν ποὺ δὲν γνώρισε ἀκόμη τοὺς Ἰουδαίους καὶ δὲν ἔλαβε τὴν ἐκ μέρους τους τιμὴ, ὀρθὰ ἀποκρινόταν γι' αὐτόν, ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως ποὺ πῆγε στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ αὐτὸς κάμνει χάρη σ' αὐτούς· καὶ ἄκου πῶς· διότι προσθέτει· «Θέλεις, ἀφοῦ ἀνεβείς στὰ Ἱεροσόλυμα, νὰ δικασθεῖς ἐκεῖ ἐνώπιόν μου γι' αὐτά;». Εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· Ἐνδὲν σε παραδίνω σ' αὐτούς, ἀλλὰ θὰ εἶμαι ὁ ἴδιος δικαστής. Αὐτὸ τὸ λέγει καὶ δίνει σ' αὐτόν τὴ δυνατότητα νὰ διαλέξει, ὥστε μὲ τὴν τιμὴ ποὺ τοῦ κάνει νὰ τὸν φονεύσει· ἐπειδὴ, ἂν παίρνονταν ἀπόφαση ἀπ' αὐτόν νὰ μεταβεῖ ἐκεῖ θὰ φαινόταν αὕτὴ πολὺ ἀδιάντροπη, ἐφόσον θὰ ἤθελε νὰ τὸν ὀδηγήσει ἐκεῖ, χωρὶς καθόλου νὰ τὸν ἀνσκρίνει ἐδῶ. Ὁ Παῦλος ὅμως δὲν εἶπε, Ἐνδὲν θέλω, μὴ τυχὸν κάνει πιο σκληρὸ τὸ δικαστή, ἀλλὰ δείχνει καὶ πάλι τὸ θάρρος του καὶ λέγει· «Βρίσκομαι ἐνώπιόν τοῦ δικαστηρίου τοῦ Καίσαρα, ὅπου πρέπει νὰ δικασθῶ». Μεγάλον τὸ θάρρος του. Καὶ πρόσεχε πῶς διατυπώνει τίς σκέψεις του γι' αὐτούς· διότι μ' αὐτὰ ποὺ ἀπολογεῖται εἶναι σὰν νὰ λέγει τὸ ἐξῆς· Ἐμε καταδίωξαν αὐτοὶ μία φορά, καὶ

το νομίζουσι κατακρίνειν τῷ δεικνύειν ὅτι εἰς Καί-
 σαρα ἡμαρτον· ἐπ' αὐτοῦ βούλομαι κριθῆναι τοῦ ἡ-
 δικημένου'. Οὕτως εἰπὼν, ἐπάγει· «Ἰουδαίους οὐ-
 δὲν ἡδίκησα, ὥς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις». Κα-
 5 θήψατο αὐτοῦ λοιπόν, ὥς καὶ χαριζομένου.

Εἶτα, ἐπεὶ καθήψατο, πάλιν ἐκλύει τὸν λόγον, ἐ-
 πάγων· «Εἰ μὲν οὖν ἀδικῶ, ἢ ἄξιόν τι θανάτου πέ-
 πραχα, οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν». Κατ' ἑμαυτοῦ
 τὴν ψῆφον ἐκφέρω, φησί. Τοῦτο οὐ θανατῶντος,
 10 ἀλλὰ σφόδρα θαρροῦντός ἐστιν, οἷς ἐλάλει μετὰ γὰρ
 τῆς παρρησίας καὶ τὴν δικαιολογίαν εἶναι δεῖ, ὥστε
 ἐντρέψαι. «Εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν, ὧν κατηγοροῦσί μου,
 οὐδεὶς με δύναται χαρίσασθαι». Καὶ θέλη, φησὶν, οὐ
 δυνήσεται. Οὐκ εἶπεν, 'Οὐκ ἄξιός εἰμι ἀποθανεῖν',
 15 οὐδὲ 'ἀπολυθῆναι', ἀλλ' «ἔτοιμος κρίνεσθαι ἐπὶ Καί-
 σαρος'· ἅμα καὶ τοῦ ὀνειράτος μνησθεῖς, μᾶλλον ἐ-
 θάρρησεν ἐπικαλέσασθαι. Καὶ οὐκ εἶπε, 'Σὺ', ἀλλ'
 «οὐδεὶς», καὶ προσέθηκε, «Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι».·
 ὥστε μὴ εἶναι εἰς ἐκεῖνον τὴν ὕβριν. «Τότε ὁ Φῆ-
 20 στος, συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη·
 Καίσαρα ἐπικέκλησαι· ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ». Εἶδες
 πῶς χαρίζεται; Τοῦτο γὰρ χάρις ἐστί, τὸ συλλαλεῖν
 μετὰ τῶν κατηγορῶν, ὃ διεφθαρμένης γνώμης ἐστί,
 καὶ συγχεούσης τὴν τάξιν. Ὅρα πάλιν ἐκτεινομένην
 25 αὐτοῦ τὴν δίκην, καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἀφορμὴν τοῦ
 κηρύγματος γινομένην· ταῦτα γὰρ οἰκονομεῖται, ὥς-
 τε μετὰ εὐκολίας καὶ φυλακῆς ἀπενεχθῆναι αὐτὸν
 εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὑπὸ μηδενὸς ἐπιβουλευόμενον· οὐ
 γὰρ ἦν ἴσον ἀπλῶς παραγενέσθαι, καὶ ἐπὶ αἰτία τοι-
 30 αύτῃ. Τοῦτο καὶ συνελθεῖν ἐποίησεν Ἰουδαίους ἐκεῖ.
 Εἶτα πάλιν χρόνος γίνεται, ἐνδιατρίβοντος αὐτοῦ τοῖς

νομίζουν ὅτι αὐτὸ μὲ καταδικάζει, τὸ νὰ ὑποστηρίζουν ὅτι διέπραξα ἀδίκημα ἀπέναντι στὸν Καίσαρα· ἐνώπιον αὐτοῦ, ποὺ ἔχει ἀδικηθεῖ, θέλω νὰ δικασθῶ. Ἀφοῦ εἶπε αὐτά, προσθέτει· «Τοὺς Ἰουδαίους σὲ τίποτε δὲν τοὺς ἀδικησα, ὅπως σὺ τὸ γνωρίζεις πολὺ καλύτερα». Τὸν κατηγορήσε πλέον μ' αὐτό, ἐπειδὴ κάμνει χάρη σ' αὐτούς.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ τὸν κατηγορήσε, πάλι μαλακώνει τὸ λόγο, προσθέτοντας· «Ἐὰν ἔχω ἄδικο ἢ ἔκανα κάτι ποὺ εἶναι ἄξιο θανάτου. δὲν ζητῶ ν' ἀποφύγω τὸ θάνατο». Ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μου, λέγει, ψηφίζω. Τὰ λόγια αὐτὰ ποὺ λέγει δὲν εἶναι λόγια ἀνθρώπου ποὺ θέλει νὰ πεθάνει, ἀλλὰ λόγια ἀνθρώπου πάρα πολὺ θαρραλέου· διότι μαζὶ μὲ τὸ θάρρος πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ ἡ δικαιολογία, ὥστε νὰ τοῦ ἀλλάξει τὴν ἀπόφαση. «Ἐὰν ὅμως δὲν στέκει καμία κατηγορία ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μοῦ ἀποδίδουν, κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μὲ παραδώσει σ' αὐτούς». Καὶ ἂν ἀκόμη θέλει, λέγει, δὲν θὰ μπορέσει. Δὲν εἶπε, Ἐάν πρέπει νὰ πεθάνω, οὔτε ν' ἀπολυθῶ, ἀλλ' εἶμαι ἔτοιμος νὰ δικασθῶ ἐνώπιον τοῦ Καίσαρα· συγχρόνως, ἐπειδὴ θυμήθηκε καὶ τὸ ὄνειρο, πῆρε περισσότερο θάρρος γιὰ νὰ ἐπικαλεσθεῖ τὸν Καίσαρα. Καὶ δὲν εἶπε, Ὑῦ, ἀλλὰ «κανένας», καὶ πρόσθεσε, «Ἐπικαλουμαι τὸν Καίσαρα», ὥστε νὰ μὴ τὸν προσβάλει. «Τότε ὁ Φῆστος, ἀφοῦ συνομίλησε μὲ τοὺς συμβούλους του, ἀποκρίθηκε· Τὸν Καίσαρα ἔχεις ἐπικαλεσθεῖ, στὸν Καίσαρα θὰ μεταβεῖς». Εἶδες πῶς τοὺς κάμνει τὴ χάρη; Διότι αὐτὸ σημαίνει χάρη, τὸ νὰ συνομιλεῖ κανεὶς μὲ τοὺς κατηγοροὺς, πράγμα ποὺ εἶναι γνώρισμα διεφθαρμένης γνώμης, ποὺ διαταράσσει τὴν τάξη. Πρόσεχε πάλι ποὺ παρατείνεται ἡ δίκη του καὶ ἡ ἐπιβουλή ἐναντίον του γίνεται ἀφορμὴ γιὰ τὸ κήρυγμα· διότι, αὐτὰ ρυθμίζονται ἔτσι ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ὥστε αὐτὸς νὰ ὀδηγηθεῖ μὲ εὐκολία καὶ φρουρὰ στὰ Ἱεροσόλυμα χωρὶς νὰ ἐπιβουλεύεται ἀπὸ κανένα· διότι δὲν ἦταν τὸ ἴδιο τὸ νὰ μεταβεῖ ἐκεῖ χωρὶς καμία αἰτία, καὶ τὸ νὰ μεταβεῖ μὲ μία τέτοια αἰτία. Αὐτὸ ἔκανε τοὺς Ἰουδαίους νὰ συγκεντρωθοῦν ἐκεῖ. Ἐπειτα πάλι παραμένοντας

Ἱεροσολύμοις, ἵνα μάθῃς ὅτι, καὶ χρόνου γενομένου, οὐδὲν τὰ τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῷ ἰσχύει, τοῦ Θεοῦ μὴ συγχωροῦντος.

«Ἀγρίππας δὲ οὗτος ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη
 5 κατήντησαν εἰς Καισάρειαν». Οὗτος ὁ Ἀγρίππας ὁ
 καὶ Ἡρώδης, ἕτερός μοι δοκεῖ, ὥς εἶναι τέταρτον
 τοῦτον μετ' ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ Ἰακώβου). Ὅρα τοὺς
 ἐχθροὺς συμπράττοντας ἄκοντας. Ὡστε δὲ μέγα γε-
 νέσθαι τὸ ἀκροατήριον, εἰς ἐπιθυμίαν ἐνέπεσεν ὁ Ἀ-
 10 γρίππας τῆς ἀκροάσεως· καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀκούει, ἀλ-
 λὰ μετὰ παρασκευῆς. Καὶ ἶδε τὴν ἀπολογίαν, ἣν ὁ
 ἄρχων φησί· «Καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου
 τὸν Σεβαστόν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν, περὶ οὗ ἀσφα-
 λές τι τῷ κυρίῳ γράψαι οὐκ ἔχω. Οὕτω γράφει ὁ
 15 Φῆστος, καὶ ἐκπομπέυεται ἢ ὠμότης ἢ ἰουδαϊκῇ· ὅ-
 ταν γὰρ ταῦτα ὁ ἄρχων λέγῃ, ἀνυπόπτός ἐστι. Διὰ
 τοῦτο δὲ λέγει, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῦ καταγνωσθῆναι
 τοὺς Ἰουδαίους· μετὰ δὲ τὸ πάντας αὐτῶν καταψη-
 φίσασθαι, τότε ἐπάγει τὴν κόλασιν ὁ Θεός. Σκόπει
 20 δέ· κατέγνω Λυσίας, κατέγνω Φῆλιξ, κατέγνω Φῆ-
 στος καὶ οἱ χαριζόμενοι αὐτοῖς, κατέγνω Ἀγρίππας.
 Τί λοιπὸν; Κατέγνωσαν αὐτῶν καὶ οἱ Φαρισαῖοι. Καὶ
 ὅτι κατέγνω, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· «Οὐδεμίαν αἰτί-
 αν ἐπέφερον, ὧν ὑπενόουν ἐγώ». Καὶ μὴν ἤνεγκαν,
 25 ἀλλ' οὐκ ἤλεγξαν· ἡ μὲν γὰρ ἐπιβουλὴ καὶ τὸ τόλμη-
 μα τοῦτο ὑποπτεύειν ἐδίδου, ἡ δὲ ἐξέτασις οὐδὲν
 τοιοῦτον.

«Καὶ περὶ τινος», φησὶν, Ἰησοῦ τεθνηκότος».
 Εἰκότως «περὶ τινος» λέγει, ἅτε ἄνθρωπος ἐν ἀρχῇ
 30 ὢν, καὶ τούτων οὐ φροντίζων. Ἀπὸ ταύτης τῆς αἰ-
 τίας καὶ τὸ «ἀπορούμενος ἐγώ», εἶπεν, «εἰς τὴν περὶ

αὐτός στα Ἱεροσόλυμα, περνᾶ ἄρκετός χρόνος, γιά νά μάθεις, ὅτι, ἂν καί περνᾶ τόσος χρόνος, τίποτε δέν κατορθώνουν νά ἐπιτύχουν οἱ ἐπιβουλές τους, ἐφόσον ὁ Θεός δέν τὸ ἐπιτρέπει.

«Ὁ βασιλιάς Ἀγρίππας καί ἡ Βερνίκη ἔφθασαν στήν Καισάρεια». (Αὐτός ὁ Ἀγρίππας, πού ὀνομαζόταν καί Ἡρώδης, μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἄλλος, ὅτι εἶναι ὁ τέταρτος μετὰ ἀπό ἐκεῖνον πού ἔζησε στα χρόνια τοῦ Ἰακώβου). Πρόσεχε τοὺς ἐχθροὺς πού συνεργάζονται χωρίς νά τὸ θέλουν. Μὲ σκοπὸ νά γίνει μεγάλο τὸ ἀκροατήριο, κυριεύθηκε ὁ Ἀγρίππας ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ν' ἀκούσει τὸν Παῦλο, καί ὅχι ἀπλῶς τὸν ἀκούει, ἀλλὰ καί μὲ μεγάλη προετοιμασία. Καί πρόσεξε τὴν ἀπολογία πού διατυπώνει ὁ ἄρχοντας· «Καί ἐπειδὴ αὐτός ὁ ἴδιος ἐπικαλέσθηκε τὸν Σεβαστό, ἀποφάσισα νά τὸν στείλω, γιά τὸν ὁποῖο ὁμως δέν ἔχω τίποτε τὸ σίγουρο νά γράψω στὸν κύριό μου»³. Αὐτὰ γράφει ὁ Φῆστος καί ἀποκαλύπτεται ἡ ἰουδαϊκὴ ἀπανθρωπιά· διότι, ὅταν ὁ ἄρχοντας λέγει αὐτά, εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ὑποψία. Καί γι' αὐτὸ τὰ λέγει, ὥστε καί ἀπ' αὐτὸν νά καταδικασθοῦν οἱ Ἰουδαῖοι καί μετὰ ἀπὸ τὴν καταδίκη αὐτῶν ἀπὸ ὅλους, τότε ὁ Θεός προσθέτει τὴν τιμωρία. Καί πρόσεχε· Τοὺς καταδίκασε ὁ Λυσίας, τοὺς καταδίκασε ὁ Φήλικας, τοὺς καταδίκασε ὁ Φῆστος καί ἐκεῖνοι πού ἔκαμναν χάρη σ' αὐτούς, τοὺς καταδίκασε καί ὁ Ἀγρίππας. Τί λοιπόν; Τοὺς καταδίκασαν καί οἱ Φαρισαῖοι. Καί ὅτι τοὺς καταδίκασε ὁ Φῆστος, ἄκου αὐτὸν πού λέγει· «Καμία κατηγορία δέν τοῦ ἀπέδωσαν ἀπὸ ἐκεῖνες πού περίμενα ἐγώ». Καί βέβαια διατύπωσαν κατηγορίες ἐναντίον του, ἀλλὰ δέν ἦταν καταδικαστικές· διότι ἡ ἐπιβουλή καί ἡ τολμηρὴ τους αὐτὴ πράξη δημιουργοῦσε αὐτὴν τὴν ὑποψία, ἡ ἐξέταση ὁμως τίποτε παρόμοιο δέν ἀπέδειξε.

«Καί γιά κάποιον Ἰησοῦ», λέγει, «πού ἔχει πεθάνει». Πολὺ σωστὰ λέγει «γιά κάποιον», διότι ἦταν ἄνθρωπος πού κατεῖχε τὴν ἐξουσία καί δέν ἔδειχνε καμία φροντίδα γι' αὐτά. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ πράγματος εἶπε καί τὸ,

τούτων ἐξέτασιν»· καὶ γὰρ ὄντως τοιούτου δικαστοῦ
 ὑπερέβαινεν ἀκοὰς ἢ τῶν τοιούτων ζήτησις. Καὶ εἰ
 ἐν ἀπορίᾳ εἶ, τί εἰς Ἱεροσόλυμα ἔλκεις; Διὰ τοῦτο
 καὶ Παῦλος, οὐκ ἀξιῶν ὑπ' αὐτοῦ κρίνεσθαι, Καίσα-
 5 ρα ἐπικαλεῖται, λέγων· «Ἐπὶ τοῦ ἐήματος Καίσαρος
 ἐστώς εἰμι, οὐ με δεῖ κρίνεσθαι»· καὶ γὰρ περὶ τού-
 του ἐνεκάλουν. Ἀκούεις ἔφεςιν; ἀκούεις ἐπιβουλήν
 Ἰουδαίων; ἀκούεις στάσιν;

4. Ταῦτα πάντα τὸν Ἀγρίππαν εἰς ἐπιθυμίαν ἐξ-
 10 ἡγειρεν ἀκούοντα. Καὶ δίδωσιν ὁ Φῆστος τὴν χά-
 ριν, καὶ γίνεται λοιπὸν λαμπρότερος ὁ Παῦλος. Τοι-
 αῦτα, ὅπερ ἔφην, αἱ ἐπιβουλαὶ προεξένησαν. Εἰ μὴ
 ταῦτα ἦν, οὐδεὶς ἂν τούτων κατηξίωσεν ἀκοῦσαι αὐ-
 τοῦ τῶν ἀρχόντων, οὐδεὶς ἂν μετὰ τοσαύτης ἡσυχίας
 15 καὶ σιγῆς. Καὶ δοκεῖ μὲν διδάσκειν καὶ ἀπολογεῖσθαι,
 δημηγορεῖ δὲ μᾶλλον μετὰ πολλῆς τῆς εὐταξίας. Μὴ
 δὴ χαλεπὸν τι πρᾶγμα νομίσωμεν τὰς ἐπιβουλάς. Ἐ-
 ως ἂν ἑαυτοῖς ἐπιβουλεύωμεν, οὐδεὶς ἡμῖν ἐπιβου-
 λεῦσαι δυνήσεται, μᾶλλον δὲ ἐπιβουλεύουσι μὲν, οὐ-
 20 δὲν δὲ βλάπτουσιν, ἀλλὰ καὶ ὠφελοῦσιν ἡμᾶς τὰ μέ-
 γιστα· ὥστε ἡμεῖς ἑαυτῶν κύριοι καὶ τοῦ παθεῖν κα-
 κῶς καὶ τοῦ μὴ παθεῖν. Ἰδοὺ διαμαρτύρομαι, καὶ με-
 γάλῃ λέγω τῇ φωνῇ καὶ σάλπιγγος τρανότερον, καί,
 εἰ ἦν ἐφ' ὑψηλοῦ ἀναβάντα βοῆσαι, οὐκ ἂν παρητη-
 25 σάμην, ὅτι τὸν Χριστιανὸν οὐδεὶς ἀνθρώπων τῶν οἰ-
 κούντων τὴν γῆν βλάψαι δυνήσεται. Καὶ τί λέγω ἀν-
 θρώπων; Οὐδὲ αὐτὸς ὁ δαίμων, ὁ τύραννος, ὁ διάβο-
 λος, ἂν μὴ αὐτὸς ἑαυτὸν ἀδικήσῃ· καὶ ὅτι οὖν τις ἡ-
 μᾶς κακὸν ἐργάσασθαι βουληθῇ, μάτην πειράσεται.
 30 Ὡσπερ γὰρ ἄγγελον οὐδεὶς ἂν βλάβειεν ἐπὶ γῆς ὄν-

«ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν ἤξερα πῶς νὰ ἐξετάσω τέτοια ζητήματα»· διότι πραγματικὰ ἡ ἐξέταση τέτοιων ζητημάτων ἐξέφευγε ἀπὸ τὴν προσοχὴ καὶ ἰκανότητα τέτοιου δικαστῆ. Καὶ ἐφόσον βρίσκεσαι σὲ ἀπορία, γιατί τὸν σύρεις στὰ Ἱεροσόλυμα; Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος, μὴ θέλοντας νὰ δικασθεῖ ἀπ' αὐτόν, ἐπικαλεῖται τὸν Καίσαρα, λέγοντας· «Βρίσκομαι ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τοῦ Καίσαρα, ὅπου πρέπει νὰ δικασθῶ». Καθόσον γι' αὐτὸ τὸ πράγμα τὸν κατηγοροῦσαν. Ἀκοῦς ἔφεση; ἀκοῦς ἰουδαϊκὴ ἐπιβουλή; ἀκοῦς στάση;

4. Ὅλα αὐτὰ δημιούργησαν στὸν Ἀγρίππα τὴν ἐπιθυμία νὰ τὸν ἀκούσει. Καὶ ὁ Φῆστος ἱκανοποιεῖ τὴν ἐπιθυμία του καὶ γίνεται πλέον λαμπρότερος ὁ Παῦλος. Ὅπως εἶπα, τέτοια πράγματα προξένησαν οἱ ἐπιβουλές. Ἐὰν δὲν συνέβαιναν αὐτά, κανένας ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες αὐτοὺς δὲν θὰ ἐπιθυμοῦσε ν' ἀκούσει αὐτόν, κανένας δὲν θὰ τὸν ἄκουε μὲ τόση ἡσυχία καὶ σιωπὴ. Καὶ φαίνεται βέβαια ὅτι διδάσκει καὶ ἀπολογεῖται, μᾶλλον ὅμως ὁμιλεῖ μὲ μεγάλη κοσμιότητα. Ἄς μὴ νομίσουμε λοιπὸν τίς ἐπιβουλές σὰν κάποιο φοβερὸν πράγμα. Ἐφόσον δὲν ἐπιβουλευόμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτὸ μας, κανένας δὲν θὰ μπορέσει νὰ μᾶς ἐπιβουλευθεῖ, ἢ καλύτερα θὰ μᾶς ἐπιβουλεύονται βέβαια, ὅμως δὲν θὰ μᾶς βλάπτουν καθόλου, ἀλλὰ καὶ θὰ μᾶς ὠφελοῦν πάρα πολὺ· ὥστε ἀπὸ μᾶς ἐξαρτᾶται καὶ τὸ νὰ κακοπαθήσουμε καὶ τὸ νὰ μὴ κακοπαθήσουμε. Νὰ τὸ διακηρύσσω μὲ μεγάλη παρρησία καὶ τὸ φωνάζω μὲ δυνατὴ φωνὴ καὶ πιὸ δυνατὰ ἀπὸ σάλπιγγα, καί, ἂν ἦταν δυνατό ν' ἀνεβῶ σὲ ψηλὸ μέρος καὶ νὰ τὸ βροντοφωνάξω, δὲν θ' ἀπέφευγα νὰ τὸ κάνω, ὅτι δηλαδή τὸν Χριστιανὸ κανένας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ κατοικοῦν στὴ γῇ δὲν θὰ μπορέσει νὰ τὸν βλάψει. Καὶ γιατί λέγω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους; Οὔτε ὁ ἴδιος ὁ δαίμονας, ὁ τύραννος, ὁ διάβολος, ἐὰν δὲν ἀδικήσει ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸ του· καὶ ἂν ἀκόμη θελήσει κάποιος νὰ μᾶς κάνει ὅποιοδήποτε κακό, ἄδικα θὰ τὸ ἐπιχειρήσει. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς κανένας δὲν θὰ μπορούσε νὰ βλάψει ἄγ-

τα ἄνθρωπον, οὐδὲ οὕτως ἄνθρωπος ἄνθρωπον. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἕτερον βλάψαι δυνήσεται, ἕως ἂν ἡ ἀγαθός.

Τί οὖν ἂν τούτου γένοιτο ἴσον, ὅταν μήτε βλαβῇ-
 5 ναι δύνῃται, μήτε βλάψαι ἕτερον; Τοῦτο γὰρ ἐκείνου οὐκ ἔλαττον, τὸ μὴ βούλεσθαι βλάπτειν ἕτερον. Ἄρα ἄγγελός τις ἐστὶ καὶ Θεῷ ὅμοιος· τοιοῦτος γὰρ καὶ ὁ Θεός· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν φύσει, οὗτος δὲ προαιρέσει. Οὔτε οὖν βλαβῆναι δύναται, οὔτε βλάψαι ἕτερον. Τὸ
 10 δὲ «οὐ δύναται», μὴ ἀδυναμίας νομίσῃς (τοῦναντίον γὰρ ἀδυναμία), ἀλλὰ τὸ ἀνένδεκτον λέγω· ἡ γὰρ φύσις ἐκείνη οὔτε βλάβης ἐστὶ δεκτικὴ, οὔτε τοῦ ἀδικεῖν ἕτερον· ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἑτέρα βλάβη· ἄλλως γὰρ ἑαυτοὺς οὐ βλάπτομεν, ἢ τῷ βλάπτειν ἕτερον, καὶ τὰ
 15 μείζονα τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν ἐκ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀδικίας οὕτω γίνεται. Ὡστε καὶ διὰ τοῦτο ὁ Χριστιανὸς οὐ δύναται βλάπτεσθαι, ὅτι οὐδὲ βλάπτειν δύναται. Πῶς δέ, ἑτέρους βλάπτοντες, ἑαυτοὺς βλάπτομεν, φέρε καθ' ἕκαστον τῶν πραγμάτων προχειρισά-
 20 μενοι τὸν λόγον γυμνάσωμεν τὸ λεγόμενον.

Ἀδικεῖτω τις, ὑβριζέτω, πλεονεκτεῖτω· τίνα ἄρα ἔβλαπεν οὕτως; οὐχ ἑαυτὸν πρότερον; Παντί που δῆλον· τῷ μὲν γὰρ εἰς χρήματα ἢ ζημία, αὐτῷ δὲ εἰς ψυχὴν· καὶ γὰρ εἰς ἀπώλειαν καὶ εἰς κόλασιν παραδί-
 25 δοται τοῦ τοιούτου ἡ ψυχὴ. Πάλιν φθονεῖτω ἕτερος· τίνα οὖν ὁ τοιοῦτος ἠδίκησεν; οὐχ ἑαυτόν; εἰπέ μοι. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῆς ἀδικίας φύσις· τὸν τίκτοντα πρῶτον βλάπτει μυρία, μικρὰ δὲ ἕτερον, μᾶλλον δὲ οὐδὲ μικρὸν βλάπτει, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ. Ἄλλ' οὐδὲν ἀξιόπι-
 30 στον εἶρηκα. Ἐστω τοίνυν (μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐστὶ τὸ πᾶν) πέννης, χρήματα ἔχων ὀλίγα, καὶ τῆς ἀναγ-

γελο πού βρίσκεται στή γῇ σάν ἄνθρωπος, ἔτσι οὔτε ἄνθρωπος ἄνθρωπο. Ἀλλ' οὔτε ὁ ἴδιος εἶναι δυνατό νά βλάψει ἄλλον, ἐνόσω θά εἶναι ἀγαθός.

Τί λοιπόν θά μπορούσε νά ἐξισωθεῖ μ' αὐτό, ὅταν δέν εἶναι δυνατό οὔτε νά βλαβεῖ, οὔτε νά βλάψει ἄλλον; Διότι αὐτό δέν εἶναι κατώτερο ἀπό ἐκεῖνο, τὸ νά μὴ θέλει νά βλάπτει ἄλλον. Ἐπομένως αὐτός εἶναι ἓνας ἄγγελος καὶ ὅμοιος μὲ τὸ Θεό· διότι τέτοιος εἶναι καὶ ὁ Θεός· ἀλλ' ἐκεῖνος βέβαια εἶναι τέτοιος ἀπὸ τῆ φύση του, ἐνῶ αὐτός μὲ τῇ θέλησὶ του. Οὔτε λοιπόν νά βλαβεῖ εἶναι δυνατό, οὔτε νά βλάψει ἄλλον. Ἀλλὰ τὸ «δέν μπορεῖ», μὴ τὸ θεωρήσεις σάν ἀποτέλεσμα ἀδυναμίας (διότι τὸ ἀντίθετο εἶναι ἀδυναμία), ἀλλ' ἐννοῶ μ' αὐτό τὴν ἰκανότητα νά μὴ δέχεται βλάβη· διότι ἡ φύση ἐκείνη οὔτε βλάβη δέχεται, οὔτε ἀδικεῖ ἄλλον· καθόσον καὶ αὐτό εἶναι ἄλλη βλάβη· διότι μὲ ἄλλο τρόπο δέν βλάπτομε τὸν ἑαυτό μας, παρὰ μὲ τὸ νά βλάπτομε ἄλλον, καὶ τὰ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά μας προξενοῦνται μὲ τὸν τρόπο αὐτό τῆς ἀδικίας πρὸς τὸν ἑαυτό μας. Ἐπομένως καὶ γι' αὐτό ὁ χριστιανὸς δέν εἶναι δυνατό νά βλάπτεται, ἐπειδὴ δέν μπορεῖ οὔτε νά βλάπτει. Πῶς ὅμως, βλάπτοντας ἄλλους, βλάπτομε τὸν ἑαυτό μας, ἐμπρὸς συζητῶντος τὴν κάθε μία ἀπὸ τίς περιπτώσεις τῆς ζωῆς, ἃς προσπαθήσουμε ν' ἀποδείξομε τὸ λεγόμενο.

Ἔστω ὅτι κάποιος ἀδικεῖ, ὅτι κακολογεῖ, ὅτι εἶναι πλεονέκτης· ποιὸν ἄραγε ἔβλαψε αὐτός; Δέν ἔβλαψε πρῶτα τὸν ἑαυτό του; Στὸν καθένα βέβαια εἶναι φανερό· διότι ἡ ζημιὰ σ' ἐκεῖνον εἶναι χρηματική, ἐνῶ σ' αὐτὸν ψυχική· καθόσον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ παραδίνεται σὲ ἀπώλεια καὶ τιμωρία. Ἔστω πάλι ὅτι ἓνας ἄλλος φθονεῖ· ποιὸν ἀδίκησε αὐτός; Πές μου, δέν ἀδίκησε τὸν ἑαυτό του; διότι τέτοια εἶναι ἡ φύση τῆς ἀδικίας· πρῶτα βλάπτει ἀφάνταστα ἐκεῖνον πού προξενεῖ τῇ βλάβῃ, ἐλάχιστα δὲ τὸν ἄλλο, ἢ καλύτερα οὔτε στὸ ἐλάχιστο τὸν βλάπτει, ἀντίθετα μάλιστα τὸν ὠφελεῖ. Ἀλλὰ δέν εἶπα τίποτε τὸ ἀξιόπιστο. Ἄς ὑποθέσουμε λοιπόν ὅτι ὑπάρχει κά-

καίας εὐπορῶν τροφῆς, ἕτερος δὲ πλούσιος καὶ εὐ-
 πορος, καὶ πολλὴν ἔχων δύναμιν, καὶ λαμβανέτω τὰ
 τοῦ πένητος λοιπόν, καὶ γυμνὸν ποιείτω, καὶ παρα-
 διδότη λιμῶ, αὐτὸς δὲ ἐντρυφάτω τοῖς ἐξ ἐκείνου
 5 ληφθεῖσιν ἀδίκως· ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον οὐδὲν αὐτὸν
 ἔβλαπεν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησεν, ἑαυτὸν δὲ οὐ μόνον
 οὐκ ὠφέλησεν, ἀλλὰ καὶ ἔβλαψε. Πῶς; Πρῶτον
 μὲν ὑπὸ τοῦ συνειδότος μαστιζόμενος τοῦ πονηροῦ,
 καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν κεντούμενος, καὶ παρὰ
 10 πάντων καταγινωσκόμενος, ἔπειτα ἐν τῷ μέλλοντι
 κρίματι.

Ἄλλ' ὅτι μὲν αὐτὸς βλάπτεται δῆλον ἐντεῦθεν
 κατέστη, πῶς δὲ ὠφελεῖται ἐκεῖνος εἰπέ. "Οτι τὸ
 κακῶς παθεῖν καὶ φέρειν γενναίως, μέγα κέρδος ἔ-
 15 χει· ἔτι γὰρ ἁμαρτημάτων λύσις τὸ παθεῖν κακῶς,
 ἔστι φιλοσοφίας γυμνάσιον, ἔστιν ἀρετῆς διδασκα-
 λία. "Ἰδωμεν οὖν τίς ἐν κακοῖς, οὗτος ἢ ἐκεῖνος· ἐ-
 κεῖνος μὲν γάρ, ἂν ἢ φιλόσοφος, γενναίως οἴσει, οὗ-
 τος δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν τρόμῳ ἔσται καὶ ὑ-
 20 ποψία· τίς οὖν ἀδικεῖται, οὗτος ἢ ἐκεῖνος; Μύθους
 λέγεις, φησὶν· ὅταν γάρ τις μὴ ἔχη φαγεῖν, καὶ ἀ-
 ναγκάζεται ἀποδύρεσθαι καὶ ἀποδυσπετεῖν, ἢ προσ-
 ελθὼν ἐπαιτεῖν καὶ μὴ λάβῃ, οὐχὶ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ
 τὸ σῶμα προσαπολύει; Μύθους σὺ λέγεις· ἐγὼ γὰρ
 25 ἐπιδεικνύω πράγματα. Εἰπὲ γάρ μοι, οὐδεὶς τῶν
 πλουτούντων ἀποδυσπετεῖ; Τί οὖν; μὴ ἢ πενία αἰτία
 τούτου; Ἄλλὰ οὐ λιμώττει; Καὶ τί τοῦτο; Μείζων
 ἢ δίκη, ὅταν μετὰ πλούτου τοῦτο ποιῇ. Οὔτε γὰρ
 πλοῦτος γενναῖον ποιεῖ, οὔτε ἀσθενὴ πενία· ἐπεὶ οὐ-
 30 δεὶς ἂν τῶν ἐν πλούτῳ ζώντων μοχθηρὸν ἔζη βίον.
 οὐδ' ἂν ἑαυτῷ κατηράσατο οὐδεὶς τῶν ἐν πενίᾳ.

ποιος φτωχός (διότι σ' αὐτοὺς πρὸ πάντων συμβαίνουν ὅλα αὐτά), ποὺ ἔχει λίγα χρήματα, καὶ ἐξασφαλίζει τὴν ἀναγκαία τροφή, ὑπάρχει δὲ καὶ ἓνας ἄλλος πλούσιος καὶ εὖπορος, καὶ ποὺ ἔχει μεγάλη δύναμη, ὁ ὁποῖος παίρνει τὰ ὑπάρχοντα τοῦ φτωχοῦ, τὸν ἀφήνει γυμνό, καὶ τὸν παραδίνει στὴν πείνα, ἐνῶ αὐτὸς ἀπολαμβάνει τὰ ἀγαθὰ ποὺ πῆρε ἄδικο ἀπὸ ἐκεῖνον· αὐτὸς ὅχι μόνο δὲν ἔβλαψε αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὸν ὠφέλησε, ἐνῶ τὸν ἑαυτό του ὅχι μόνο δὲν τὸν ὠφέλησε, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔβλαψε. Πῶς; Κατὰ πρῶτο μὲ τὸ νὰ βασανίζεται ἀπὸ τὴ συνείδησή του καὶ νὰ πληγώνεται καθημερινά, καθὼς καὶ νὰ κατηγορεῖται ἀπὸ ὅλους, ἔπειτα μὲ τὴ μελλοντικὴ καταδίκη.

Ἀλλὰ τὸ ὅτι αὐτὸς βλάπτεται ἔγινε φανερό ἀπὸ αὐτὸ, πὲς ὅμως πῶς ὠφελεῖται ἐκεῖνος. Μὲ τὸ νὰ κακοπαθεῖ καὶ νὰ ὑπομένει γενναῖα τὰ κακοπαθήματα ἔχει μεγάλο κέρδος· διότι τὰ κακοπαθήματα συντελοῦν στὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα, ἀποτελοῦν ἄσκησις εὐσεβείας, εἶναι διδασκαλία ἀρετῆς. Ἄς δοῦμε λοιπὸν ποῖος κακοπαθεῖ, αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος· διότι ἐκεῖνος, ἐὰν ἀντιμετωπίζει μὲ φιλοσοφημένη σκέψις τὰ κακοπαθήματα, θὰ τὰ ὑπομείνει μὲ γενναιότητα, ἐνῶ αὐτὸς καθημερινὰ θὰ ζεῖ μὲ τρόμο καὶ ὑποψία· ποῖος λοιπὸν ἀδικεῖται, αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος; Παραμύθια, λέγει, λές· διότι, ὅταν κανεὶς δὲν ἔχει νὰ φάει καὶ ἀναγκάζεται νὰ θρηνεῖ καὶ νὰ χάνει τὴν ἐμπιστοσύνην του πρὸς τὸ Θεό, ἢ πηγαίνει νὰ ἐπαιτήσῃ καὶ δὲν παίρνει τίποτε, δὲν χάνει συγχρόνως καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα του; Σὺ λές παραμύθια, ἐνῶ ἐγὼ παρουσιάζω γεγονότα. Διότι πὲς μου, κανένας ἀπὸ τοὺς πλούσιους δὲν χάνει τὴν ἐμπιστοσύνην του πρὸς τὸ Θεό; Τί λοιπόν; μήπως ἡ φτώχεια εἶναι αἰτία αὐτοῦ; Ἀλλὰ δὲν ὑποφέρει ἀπὸ πείνα; Καὶ τί σημασία ἔχει αὐτό; Εἶναι μεγαλύτερη ἢ τιμωρία, ὅταν αὐτὸ τὸ κάμνει μὲ πλοῦτο. Διότι οὔτε ὁ πλοῦτος τὸν κάμνει γενναῖο, οὔτε ἡ φτώχεια ἀνίσχυρο· διότι κανένας ἀπὸ τοὺς πλουσίους δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ κάνει ζωὴ μοχθηρὴ, οὔτε καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς θὰ καταριόταν τὸν ἑαυτό του.

"Οτι δὲ ὄντως μῦθοι τὰ παρ' ὑμῶν, ἐκεῖθεν ὑμῖν
 ποιήσω φανερόν. Εἰπέ μοι, ὁ Παῦλος ἐν πενία ἦν, ἢ
 ἐν πλούτῳ; ἐλίμωττεν, ἢ οὐχί; Αὐτοῦ ἔστιν ἀκοῦσαι
 λέγοντος· «'Εν λιμῷ καὶ δίψει». Οἱ προφηται ἐλί-
 5 μωττον, ἢ οὐχί; Κἀκεῖνοι ἀπεδυσπέτουν; Πάλιν
 Παῦλόν μοι φέρεις, πάλιν τοὺς προφήτας, δέκα καὶ
 εἴκοσιν ἄνθρώπους. 'Αλλὰ πόθεν βούλει; 'Απὸ τῶν
 πολλῶν, φησί, δεῖξόν μοί τινας φέροντας γενναίως.
 'Αλλὰ τὸ σπάνιον αἰεὶ τοιοῦτον, καὶ ὀλίγοι οἱ καλοί.
 10 Εἰ βούλει δέ, καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἐξετάσωμεν. 'Ι-
 δωμεν τίνας ἢ φροντὶς μείζων καὶ δριμυτέρα, καὶ τί-
 νος εὐφορωτέρα. Οὐχ ὁ μὲν ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας με-
 ριμνᾶ τροφῆς, ὁ δὲ ὑπὲρ μυρίων πραγμάτων ταύτης
 ἀφέμενος; Οὐ δέδοικεν ὑπὲρ λιμοῦ ὁ πλούσιος, ἀλλ'
 15 ὑπὲρ ἑτέρων δέδοικε· πολλάκις ὑπὲρ σωτηρίας αὐ-
 τῆς. Οὐχ ἔχει τὴν ἀμεριμνίαν τῆς τροφῆς ὁ πένης,
 ὅλλ' ἔχει τὴν ἑτέραν ἀμεριμνίαν, τὴν ἀσφάλειαν, τὴν
 ἡσυχίαν, τὴν ἄδειαν.

5. "Αλλως δέ, εἰ μὴ κακὸν τὸ ἀδικεῖν, ἀλλὰ κα-
 20 λόν, διὰ τί αἰσχυνόμεθα; διὰ τί ἐγκαλυπτόμεθα; διὰ
 τί ὀνειδιζόμενοι ἀγανακτοῦμεν καὶ δυσχεραίνουμεν;
 Εἰ μὴ καλὸν τὸ ἀδικεῖσθαι, διὰ τί ἐναῖσρνόμεθα καὶ
 ἐγκαλλωπιζόμεθα τῷ πράγματι, καὶ δικαιολογούμε-
 θα ἐν τούτῳ; Θέλεις μαθεῖν πῶς τοῦτο ἐκείνου βέλ-
 25 τιον; "Ορα τοὺς ἐν τούτῳ, ὄρα τοὺς ἐν ἐκείνῳ. Διὰ
 τί νόμοι; διὰ τί δικαστήρια; διὰ τί τιμωρίαι; οὐχὶ
 δι' ἐκείνους, ὥς νοσοῦντας καὶ κάμνοντας; 'Αλλ' ἢ
 ἡδονὴ πολλή, φησί. Μὴ εἴπωμεν τὰ μέλλοντα· τὰ πα-
 ρόντα ἐξετάσωμεν. Τί χειρόν ἄνδρός, τοιαύτην ἔχον-
 30 τος ὑποψίαν; τί σφαλερώτερον; τί σαθρότερον; οὐκ
 ἐν ναυαγίῳ διὰ παντός ἐστι; Κῶν δίκαιόν τι πράττει,

Τὸ ὅτι πραγματικὰ εἶναι παραμύθια τὰ λεγόμενα ἀπὸ σᾱς, θὰ σᾱς τὸ κάνω φανερό ἀπὸ τὰ ἐξῆς. Πές μου, ὁ Παῦλος Ζοῦσε μέσα στὴ φτώχεια ἢ μέσα στὸν πλοῦτο; ὑπόφερε ἀπὸ πείνα ἢ ὄχι; Μποροῦμε ν' ἀκούσομε τὰ ὅσα λέγει ὁ ἴδιος· «Μέ πείνα καὶ δίψα»⁴. Οἱ προφῆτες ὑπόφεραν ἀπὸ πείνα ἢ ὄχι; Καὶ ἐκεῖνοι ἔχαναν τὴν ἐμπιστοσύνη τους πρὸς τὸ Θεό; Πάλι τὸν Παῦλο μοῦ ἀναφέρεις, πάλι τοὺς προφῆτες, δέκα καὶ εἴκοσι ἀνθρώπους. Ἄλλ' ἀπὸ ποῦ θέλεις; Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, λέγει, δεῖξε μου μερικοὺς ποὺ ὑπομένουν μὲ γενναιότητα τίς δυσκολίες. Ἀλλὰ τὸ σπάνιο πάντοτε εἶναι τέτοιο, καὶ λίγοι εἶναι οἱ καλοί. Ἐὰν θέλεις ὅμως ἄς ἐξετάσομε τὸ πράγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Ἄς δοῦμε ποιοῦ ἢ φροντίδα εἶναι μεγαλύτερη καὶ σκληρότερη, καὶ ποιοῦ ἐλαφρότερη. Δὲν φροντίζει ὁ μὲν ἓνας γιὰ τὴν ἀναγκαία τροφή, ἐνῶ ὁ ἄλλος, ἀδιαφορώντας γι' αὐτήν, φροντίζει γιὰ ἀμέτρητα ἄλλα πράγματα; Δὲν φοβᾶται ὁ πλούσιος γιὰ πείνα, ἀλλὰ φοβᾶται γιὰ ἄλλα πράγματα; πολλές φορές φοβοῦνται γιὰ τὴν ἴδια τὴ σωτηρία τους. Δὲν ἔχει ὁ φτωχὸς τὴν ἀμεριμνησία τῆς τροφῆς, ἀλλ' ἔχει τὴν ἄλλη ἀμεριμνησία, τὴν ἀσφάλεια, τὴν ἡσυχία, τὴν ἀφοβία.

5. Ἄλλωστε, ἐὰν ἡ ἀδικία δὲν εἶναι κακό, ἀλλὰ καλό, γιατί ντρεπόμαστε; γιατί ἀποφεύγομε τοὺς ἀνθρώπους; γιατί ὅταν μᾶς κατηγοροῦν ἀγανακτοῦμε καὶ δυσανασχετοῦμε; Ἐὰν τὸ ν' ἀδικούμεσθε δὲν εἶναι καλό, γιατί θεωροῦμε τὸ πράγμα καμάρι καὶ καύχημά μας καὶ δικαιολογούμεσθε γι' αὐτό; Θέλεις νὰ μάθεις πῶς αὐτό εἶναι καλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνο; Πρόσεχε αὐτοὺς ποὺ παθαίνουν αὐτό, πρόσεχε ἐκείνους ποὺ κάνουν ἐκεῖνο. Γιατί ὑπάρχουν οἱ νόμοι; γιατί τὰ δικαστήρια; γιατί οἱ τιμωρίες; δὲν ὑπάρχουν γιὰ ἐκείνους, ἐπειδὴ εἶναι σὰν ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι; Ἄλλ' εἶναι, λέγει, μεγάλη ἡ εὐχαρίστηση. Ἄς μὴ μιλήσομε γιὰ τὰ μελλοντικά· ἄς ἐξετάσομε τὰ παρόντα. Τί ὑπάρχει χειρότερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἐκεῖνο ποὺ ἔχει τέτοια ὑποψία; τί πιὸ ἐπικίνδυνο; τί πιὸ σαθρό; δὲν βρίσκεται αὐτό, γιὰ πάντα μέσα σὲ ναυάγιο; Καὶ ἂν ἀκό-

οὐ πιστεύεται, ἀπὸ τῆς δυνάμεως καταδικαζόμενος
 παρὰ πάντων (πάντας γὰρ τοὺς συνοικοῦντας κατη-
 γόρους ἔχει) οὐ φιλία χρήσασθαι δύναται· οὐδεὶς
 γὰρ ἂν ἔλοιτο ταχέως τοιαύτην δόξαν ἔχοντος ἄνθρώ-
 5 που γενέσθαι φίλος, ὥστε μὴ κοινωνῆσαι αὐτῷ τῆς
 ὑπολήψεως. Καθάπερ θηρίον, οὕτω πάντες ἀποστρέ-
 φονται· καθάπερ λυμεῶνα καὶ ἐχθρὸν καὶ ἀνδροφό-
 νον καὶ τῆς φύσεως πολέμιον, τὸν ἄδικον ἄνθρωπον.
 Ἄν εἰς δικαστήριον ἐμπέσῃ, οὐδὲ κατηγοροῦ δεῖται
 10 ὁ ἡδίκηκός, τῆς δόξης ἀντὶ παντὸς κατηγοροῦ κα-
 ταδικαζούσης αὐτόν. Ἄλλ' οὐχ ὁ ἀδικούμενος οὕτως,
 ἀλλὰ πάντας ἔχει προστάτας, συναλγοῦντας, χεῖρα
 ὀρέγοντας· ἐπ' ἀσφαλείᾳ ἔστηκεν. Εἰ καλὸν τὸ ἀδι-
 κεῖν καὶ ἀσφαλές, ὁμολογείτω τις εἶναι ἄδικος· εἰ
 15 δὲ οὐ τολμᾷ, τί δήποτε ὥς ἀγαθὸν μετέρχεται;

Ἰδωμεν δὲ πῶς καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ἂν γένη-
 ται τοῦτο, πόσα γίνεται κακά. Εἰπὲ γάρ μοι, ἂν τι
 τῶν ἐν ἡμῖν, τὸ οἰκεῖον ὑπερβᾷ μέτρον, τοῦ ἑτέρου
 ἐφίηται, καὶ βουληθῇ ἀφείς ὁ σπλὴν τὸν οἰκεῖον τό-
 20 πον λαβεῖν τὸ ἀλλότριον μετὰ τοῦ οἰκείου, οὐχὶ νό-
 σος τοῦτό ἐστι; Τὸ ὑγρὸν πάλιν τὸ ἐν ἡμῖν, ὁ χυμός,
 εἰ πάντα πληρώσει, οὐχὶ ὕδρος τοῦτό ἐστι; Μετ' ἐ-
 κείνου ἢ χολὴ πάλιν εὐρυχωρίαν ζητεῖτω, καὶ παν-
 ταχοῦ διαχέισθω τὸ αἷμα. Τί δὲ ἐν τῇ ψυχῇ ὁ θυμός,
 25 ἢ ἐπιθυμία, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, εἰ ὑπερβῇ τὸ μέ-
 τρον, οὐχὶ ἑαυτὸν συνδιέφθειρεν; Οὕτω καὶ ἡ τρο-
 φή· εἰ ὑπὲρ ὃ δύναται πέπτεσθαι προσληφθῇ, νόσος
 τὸ σῶμα περιέβαλε· πόθεν γὰρ αἱ ποδαλγίαι; πόθεν αἱ

μη κάμνει κάτι τὸ δίκαιο, δὲν πιστεύεται, ἀλλὰ καταδικάζεται ἀπὸ ὅλους ἐξ αἰτίας τῆς ιδιότητάς του (διότι ἔχει κατηγοροὺς ὅλους τοὺς συνανθρώπους του). Δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται τῇ φιλίᾳ· διότι κανένας δὲν θὰ δεχόταν ἀμέσως νὰ γίνῃ φίλος ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἔχει τέτοια φήμη, γιὰ νὰ μὴ ἀποκτήσῃ τὴν ἴδια φήμη μὲ αὐτόν. Ὅπως ἀκριβῶς τὸ θηρίο, ἔτσι ὅλοι τὸν ἀποστρέφονται· ἀποστρέφονται τὸν ἄδικο ἄνθρωπο σὰν ἀκριβῶς καταστροφέα καὶ ἐχθρὸ καὶ φονιὰ καὶ ἐχθρὸ τῆς φύσεως. Ἐὰν ὁδηγηθεῖ σὲ δικαστήριον, δὲν χρειάζεται, ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἀδικήσει, οὔτε κανὼν κατήγορο, διότι ἡ φήμη τοῦ τὸν καταδικάζει ἀντὶ ὁποιουδήποτε κατηγοροῦ. Ὅμως δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἀδικοῦμενο, ἀλλ' ἔχει ὅλους ποὺ τὸν ὑπερασπίζονται, ποὺ τοῦ δείχνουν τὴν συμπόνοιάν τους, ποὺ τοῦ ἀπλώνουν χερί βοήθειας· βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀσφάλεια. Ἐὰν ἡ ἀδικία εἶναι καλὸ καὶ ἀκίνδυνον πράγμα, ὥς ὁμολογήσῃ κάποιος ὅτι εἶναι ἄδικος· ἐὰν ὅμως δὲν τολμᾷ, γιατί λοιπὸν τὸ ἐκτελεῖ σὰν καλὸ πράγμα;

Ἄλλ' ὥς δοῦμε πόσα κακὰ προξενοῦνται καὶ σ' ἐμᾶς τοὺς ἰδίους, ὅταν συμβεῖ αὐτό. Διότι πές μου, ἂν κάποιο ἀπὸ τὰ ὄργανά μας, ἀφοῦ ὑπερβεῖ τὸ μέτρο ποὺ ὑπάρχει γι' αὐτό, ἐπεκτείνεται πρὸς ἄλλο, καὶ θελήσῃ ἢ σπλήνα, ἀφήνοντας τὸ μέρος ποὺ ὑπάρχει γι' αὐτήν, νὰ καταλάβῃ μαζί μὲ τὸ δικό της μέρος καὶ τὸ ἄλλο μέρος, δὲν εἶναι αὐτὸ ἀρρώστια; Ἐπίσης τὸ ὑγρὸ ποὺ ὑπάρχει μέσα μας, δηλαδή ὁ χυμός, ἐὰν καταλάβῃ τὰ πάντα, δὲν προξενεῖται τότε ὑδρωπικία; Τὸ ἴδιο πάλι μαζί μ' ἐκεῖνο θὰ συμβεῖ ἐὰν ἡ χολή ἐπιδιώκῃ ν' ἀποκτήσῃ εὐρυχωρία καὶ νὰ διασκορπισθεῖ μέσα σ' ὅλο τὸ αἷμα. Τί θὰ συμβεῖ ἐπίσης ἐὰν μέσα στὴν ψυχὴ ὁ θυμὸς, ἡ ἐπιθυμία καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, ὑπερβοῦν τὸ μέτρο; δὲν καταστρέφεται τότε ἡ ψυχὴ; Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ τροφή· ἐὰν τὸ στομάχι λάβῃ περισσότερὴ ἐπὶ ἐκείνην ποὺ μπορεῖ νὰ χωνέψῃ, τότε ἔγινε πρόξενος ἀσθένειας στὸ σῶμα. Διότι ἀπὸ ποῦ προέρχονται οἱ πόνοι στὰ πόδια; ἀπὸ ποῦ οἱ παραλυσίες

παρέσεις καὶ ὁ κλόνος τοῦ σώματος; ἄρα οὐκ ἐπὶ
τῆς τῶν τροφῶν ἀμετρίας;

Πάλιν ἐν τῷ σώματι ἐὰν πλεῖον βουληθῇ λαβεῖν
ὁ ὀφθαλμός, ἢ πλεόν ἰδεῖν τοῦ ὠρισμένου θελήσειεν.
5 ἢ μεῖζον ἀναλάβοι φῶς, ἔβλαψε μᾶλλον ἢ ὠφέλησε
τὸ ὑπὲρ μέτρον. Εἰ δέ, ἔνθα ἀγαθόν τι τὸ φῶς ἐστίν,
ὁ ὀφθαλμός, εἰ πλεόν ἰδεῖν θελήσειεν, ἀπόλλυται, ὅ-
ταν λαμπρότερον ἴδῃ, ἐννόησον ἐπὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἀ-
κοὴ ἐὰν μεγάλην δέξηται φωνήν, ἀπόπληκτος ἢ διά-
10 νοια γίνεται· ὁ νοῦς, ἐπειδὴ τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν λογίση-
ται, ἐκπλήττεται, καὶ ὅπερ ἂν πλεόν τοῦ δέοντος γέ-
νηται παραπόλλυσι· τοῦτο γὰρ πλεονεξία, πλεόν ἔχειν
τοῦ ὠρισμένου. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ χρημάτων, ὅταν
βουλώμεθα ἐπιτιθέναί φορτία πλείονα, εἰ καὶ μὴ αἰ-
15 σθανόμεθα, χαλεπὸν ἐν ἑαυτοῖς τρέφομεν τὸ θηρίον·
πολλὰ ἔχοντες, πολλῶν δεόμενοι, φροντίσι μυρίαίς
περιβάλλοντες ἑαυτούς, πολλὰς τῷ διαβόλῳ παρέχον-
τες λαβὰς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ χρεῖα καμάτου ἐπὶ τῶν
πλουτούντων τῷ διαβόλῳ· ἔτοιμοι γὰρ αὐτῷ πρὸς κα-
20 ταφορὰν ἀπὸ τοῦ πλούτου μάλιστα γίνονται. Ἄλλ'
οὐκ ἐπὶ τῶν πενία συζώντων, ἀλλὰ πᾶν τὸ ἐναντίον.
Οὕτως αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀπόλλυσι τὰ πράγματα.

Διὸ παρακαλῶ ἀπέχεσθαι τῆς τούτων ἐπιθυμίας,
ἵνα δυνηθῶμεν διαδράναι τὰς τοῦ πονηροῦ παγίδας,
25 καί, ἀρετῆς ἐπιλαβόμενοι, τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπι-
τυχεῖν χάριτι καὶ φιланθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ-
ησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

καὶ οἱ σπασμοὶ τοῦ σώματος; ἄραγε δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἔλλειψη μέτρου στὶς τροφές;

Ἐπίσης στὸ σῶμα ἐὰν ὁ ὀφθαλμὸς θελήσει νὰ καταλάβει περισσότερο μέρος, ἢ νὰ δεῖ περισσότερο ἀπὸ τὸ καθορισμένο, ἢ νὰ δεχθεῖ περισσότερο φῶς, τὸ πέρα ἀπὸ τὸ κανονικὸ ἔβλαψε περισσότερο παρὰ ὠφέλησε. Ἐὰν ὅμως, ἐκεῖ ὅπου τὸ φῶς εἶναι ὠφέλιμο, καταστρέφεται ὁ ὀφθαλμός, ἐὰν θελήσει νὰ δεῖ περισσότερο ἀπὸ τὸ κανονικὸ, σκέψου πόσο θὰ εἶναι τὸ κακὸ ὅταν δεῖ λαμπρότερο φῶς. Ἡ ἀκοὴ ἐὰν δεχθεῖ μεγάλη φωνή, ὁ νοῦς κυριεύεται ἀπὸ ἀποπληξία· ὁ νοῦς, ὅταν συλλογισθεῖ ἐκεῖνα ποὺ ὑπερβαίνουν τίς δυνατότητές του, κυριεύεται ἀπὸ κατάπληξη, καὶ ἐκεῖνο ποὺ συμβαίνει πέρα ἀπὸ ἐκεῖνο πού χρειάζεται, προξενεῖ καταστροφή· διότι αὐτὸ εἶναι ἡ πλεονεξία, τὸ νὰ ἔχει δηλαδὴ περισσότερα ἀπὸ τὰ κανονικά. Ἔτσι λοιπὸν καὶ στὴν περίπτωση τῶν χρημάτων· ὅταν θέλομε νὰ προσθέτομε περισσότερα φορτία, ἂν καὶ δὲν τὸ αἰσθανόμαστε, τρέφομε μέσα μας φοβερὸ θηρίο, ἔχοντας πολλὰ, χρειαζόμαστε πολλούς, περιβάλλομε τὸν ἑαυτὸ μας μὲ ἀμέτρητες φροντίδες, δίνοντας ἔτσι πολλές ἀφορμὲς στὸ διάβολο. Γι' αὐτὸ ὁ διάβολος δὲν χρειάζεται στὴν περίπτωση τῶν πλουσίων νὰ κοπιᾷ· διότι ἐξ αἰτίας τοῦ πλούτου τους ἰδίως εἶναι ἔτοιμοι νὰ δεχθοῦν τὴν ἐπίθεσή του. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο μ' ἐκείνους ποὺ ζοῦν μέσα στὴ φτώχεια, ἀλλ' ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο. Ὡστε λοιπὸν αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πράγματα ὁδηγοῦν στὴν καταστροφή.

Γι' αὐτὸ παρακαλῶ ν' ἀποφεύγετε νὰ ἐπιθυμεῖτε αὐτὰ, γιὰ νὰ μπορέσουμε ν' ἀποφύγομε τίς παγίδες τοῦ πονηροῦ, καί, ἀσκώντας τὴν ἀρετὴ, νὰ ἐπιτύχομε τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα, συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη, καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Β '

(Πράξ. 25, 23 - 26, 29)

«Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ
τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας καὶ εἰσ-
ελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σὺν τε τοῖς χι-
5 λιάρχοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι
τῆς πόλεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ Φήστου,
ἤχθη ὁ Παῦλος».

1. "Ορα οἷον συλλέγεται ἀκροατήριον τῷ Παύ-
λῳ. «Τοῖς κατ' ἐξοχὴν», φησί, «τῆς πόλεως»· τοὺς
10 δορυφόρους γὰρ πάντας συναγαγὼν ὁ ἄρχων καὶ ὁ
βασιλεύς, οὕτως ἀπαντῶσι. Σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ οἱ
χιλίαρχοι καὶ οἱ πρῶτοι τῆς πόλεως παραγεγόνασιν·
τούτους γὰρ «κατ' ἐξοχὴν» καλεῖ. Εἶτα καὶ Παῦλος
ἄγεται καὶ ὄρα πῶς, αὐτοῦ ἀχθέντος, ἀνακηρύττεται
15 ὑπὸ τοῦ Φήστου· οὐ μόνον γὰρ αὐτὸν ἐφίησι τῶν ἐγ-
κλημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπεραπολογεῖται. Τί λέγων;
«Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν
ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον, περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν
'Ιουδαίων ἐνέτυχόν μοι ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐν-
20 θάδε, ἐπιβοῶντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι. Ἐγὼ
δέ, καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πε-
πραχέναι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν
Σεβαστόν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν. Περὶ οὗ ἀσφαλές
τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω· διὸ προήγαγον αὐτὸν
25 ἐφ' ὑμῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα,
ὅπως, τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, σχῶ τι γράψαι·
ἄλογον γὰρ μοι δοκεῖ πέμποντα δέσμιον μὴ καὶ τὰς
κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι».

Ο Μ Ι Λ Ι Α ΝΒ΄

(Πράξ. 25, 23 - 26, 29)

«Τὴν ἄλλη ἡμέρα ἦρθε ὁ Ἀγρίππας καὶ ἡ Βερνίκη με πολλοὺς ἀκολουθοὺς καὶ μπῆκαν στὴν αἴθουσα τῶν ἀκροάσεων μαζί με τοὺς χιλιάρχους καὶ τὰ ἐξέχοντα πρόσωπα τῆς πόλεως, καὶ ἀφοῦ δόθηκε ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Φῆστο, ὁδηγήθηκε ἐκεῖ ὁ Παῦλος».

1. Πρόσεχε πρὸ ἀκροατήριο συγκεντρώνεται γιὰ τὸν Παῦλο. «Μαζί με τὰ ἐξέχοντα πρόσωπα», λέγει «τῆς πόλεως»· τὸν συναντοῦν δηλαδὴ ἀφοῦ ὁ ἄρχοντας καὶ ὁ βασιλιάς συγκέντρωσε ὅλους τοὺς ἀκολουθοὺς. Μαζί μ' αὐτοὺς παραβρίσκονται καὶ οἱ χιλιάρχοι καὶ οἱ προὔχοντες τῆς πόλεως· διότι αὐτοὺς ὀνομάζει σὰν «κατ' ἐξοχή» πρόσωπα. Ἐπειτα ὁδηγεῖται καὶ ὁ Παῦλος· καὶ πρόσεχε πῶς, ἀφοῦ ὁδηγήθηκε αὐτός, παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Φῆστο· διότι ὄχι μόνο τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὶς κατηγορίες, ἀλλὰ καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ. Τί λέγοντας; «Βασιλιά Ἀγρίππα, καὶ ὅλοι οἱ παραβρισκόμενοι ἐδῶ, βλέπετε αὐτόν, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅλος ὁ ἰουδαϊκὸς λαὸς παρουσιάσθηκε σ' ἐμένα στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἐδῶ, φωνάζοντας δυνατὰ ὅτι αὐτὸς δὲν πρέπει πλέον νὰ ζεῖ. Ἐγὼ ὅμως, ἐπειδὴ δὲν βρῆκα νὰ ἔχει κάνει τίποτε ἄξιο θανάτου καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπικαλέσθηκε τὸν Σεβαστό, ἀποφάσισα νὰ τὸν στείλω σ' αὐτόν. Ὅμως δὲν ἔχω νὰ γράψω τίποτε τὸ συγκεκριμένον στὸν κύριό μου· γι' αὐτὸ τὸν παρουσίασα σὲ σὰς, καὶ μάλιστα σὲ σένα, βασιλιά Ἀγρίππα, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ γράψω κάτι πρὸς αὐτόν, ἀφοῦ γίνει ἡ ἀνάκριση. Διότι μοῦ φαίνεται παράλογο νὰ στείλω κάποιον ἀλυσσοδεμένο, χωρὶς ν' ἀναφέρω καὶ τὶς κατηγορίες ἐναντίον του».

Σκόπει πῶς ἐκείνων μὲν κατηγορεῖ, τοῦτον δὲ ἀφίησιν. Ὡ τῆς τῶν δικαιωμάτων περιουσίας! ὅπως καταδικάσῃ, οὐχ εὕρισκει ὁ ἄρχων, μυρίας γενομένης ἐξετάσεως· ἐκεῖνοι δὲ τοῦτον ἄξιον θανάτου ἔ-
 5 φασκον εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· «Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος», φησί, «μηδὲν ἄξιον θανάτου πεπραχέναι αὐτόν»· εἶτα ἐπήγαγε, λέγων· «Περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω». Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Παύλου καθαρότητος, τὸ μηδὲν ἔχειν τὸν δικασ-
 10 τήν ὅ,τι εἶπεν περὶ αὐτοῦ. «Διὸ προήγαγον αὐτόν», φησὶν, «ἐφ' ὑμῶν ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ εἶναι πέμποντα δέσμιον μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι». Ὅρα εἰς οἷας ἐνέβαλον οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀπορίας μεγάλας. Τί οὖν ὁ Ἀγρίππας;
 15 Ἐπὶ τούτοις βουλόμενός τι μαθεῖν, πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· «Ἐπιτρέπεται σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν». Τῇ πολλῇ περὶ τοῦ ἀκοῦσαι ἐπιθυμίᾳ ἐπιτρέπει αὐτῷ λέγειν ὁ βασιλεύς.

Ὁ δὲ Παῦλος μετὰ παρησίας φθέγγεται
 20 λοιπόν, οὐ κολακεύων, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μακάριον ἑαυτὸν φάσκων εἶναι, ἐπειδὴ πρὸς πάντα εἰδότα τὸν λόγον ποιεῖται καὶ ὅτι διὰ τοῦτο, ἄκουε ἂν δὴ καὶ προτείνεται, λέγων· «Τότε ὁ Παῦλος ἀπελογεῖτο, ἐκτείνας τὴν χεῖρα. Περὶ πάντων, ὧν ἐγκα-
 25 λοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἡγῆμαι ἑμαυτὸν μακάριον, ἐπὶ σοῦ μέλλων ἀπολογεῖσθαι σήμερον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἐθνῶν καὶ ζητημάτων· διὸ δέομαί σου μακροθύμως ἀκοῦσαί μου». Καίτοι γε, εἰ συνήδει ἑαυ-
 30 τῷ, φοβηθῆναι ἐχρῆν παρὰ τῷ πάντα εἰδότι δικαζόμενον· ἀλλὰ καθαροῦ συνειδότος τοῦτό ἐστι, τὸ μὴ παραιτεῖσθαι δικαστήν τὸν ἀκριβῶς εἰδότα τὰ γεγενημένα, ἀλλὰ καὶ χαίρειν ὅθεν καὶ μακάριον ἑαυτὸν

Πρόσεχε πῶς κατηγορεῖ ἐκείνους, ἐνῶ αὐτὸν τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν κατηγορία. Πῶ, πῶ μέγεθος δικαιώσεως! Δὲν βρίσκει ὁ ἄρχοντας αἰτία νὰ τὸν καταδικάσει, ἂν καὶ ἔγινε τόσο μεγάλη ἀνάκριση· ἐκείνοι ὅμως ἰσχυρίζονταν ὅτι εἶναι ἄξιος θανάτου. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Ἐγὼ ὅμως», λέγει, «δὲν βρῆκα νὰ ἔχει κάνει τίποτε ἄξιο θανάτου»· ἔπειτα πρόσθεσε καὶ εἶπε· «Ὅμως δὲν ἔχω νὰ γράψω τίποτε τὸ συγκεκριμένο στὸν κύριό μου». Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς ἀθωότητος τοῦ Παύλου, τὸ ὅτι δηλαδή ὁ δικαστὴς δὲν ἔχει νὰ πεῖ κάτι γι' αὐτόν. «Γι' αὐτό», λέγει, «τὸν παρούσας σὲ σᾶς· διότι μοῦ φαίνεται παράλογο νὰ στείλω κάποιον ἀλυσσοδεμένο χωρὶς ν' ἀναφέρω τίς κατηγορίες ἐναντίον του». Πρόσεχε ποιῆς μεγάλες ἀπορίες δημιούργησαν οἱ Ἰουδαῖοι στοὺς ἄρχοντές τους. Τί κάνει λοιπὸν ὁ Ἀγρίππας; Θέλοντας νὰ μάθει κάτι γι' αὐτά, εἶπε πρὸς τὸν Παῦλο· «Ἐχεις τὴν ἄδεια νὰ μιλήσεις γιὰ τὸν ἑαυτό σου». Ὁ βασιλιάς δίνει τὴν ἄδεια σ' αὐτόν νὰ μιλήσει ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἐπιθυμίας του νὰ τὸν ἀκούσει.

Ὁ Παῦλος τότε ὁμιλεῖ μὲ μεγάλο θάρρος, ὅχι κολακεύοντας, ἀλλὰ λέγοντας ὅτι γι' αὐτὸ εἶναι εὐτυχής, ἐπειδὴ ὁμιλεῖ πρὸς ἐκείνον ποὺ τὰ γνωρίζει ὅλα· καὶ τὸ ὅτι γι' αὐτὸ θεωρεῖ εὐτυχὴ τὸν ἑαυτόν, ἀκου ἐκεῖνα ποὺ δηλώνει, λέγοντας· «Τότε ὁ Παῦλος, ἀφοῦ ἄπλωσε τὸ χέρι του, ἄρχισε τὴν ἀπολογία του. Βασιλιά Ἀγρίππα, θεωρῶ εὐτυχὴ τὸν ἑαυτό μου, διότι πρόκειται σήμερα ν' ἀπολογηθῶ γιὰ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ κατηγοροῦμαι ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους μπροστὰ σὲ σένα ποὺ εἶσαι ὁ κατ' ἐξοχὴ γνώστης ὅλων τῶν ἰουδαϊκῶν ἐθίμων καὶ ζητημάτων· γι' αὐτὸ σὲ παρακαλῶ νὰ μ' ἀκούσεις μὲ πολλὴ ὑπομονή». Ἄν καὶ βέβαια, ἐὰν αἰσθανόταν κάποια ἐνοχὴ γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἔπρεπε νὰ φοβηθεῖ δικαζόμενος μπροστὰ σ' ἐκείνον ποὺ γνώριζε ὅλα· ἀλλ' αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς καθαρῆς συνειδήσεώς του, τὸ ὅτι δηλαδή δὲν ἀποφεύγει δικαστὴ ποὺ γνωρίζει μὲ ἀκρίβεια ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ἔγιναν, ἀλλὰ καὶ χαίρεται· γι' αὐτὸ καὶ θεωρεῖ εὐτυχὴ τὸν ἑαυτό

ἡγεῖται, καὶ λέγει· «Δέομαί σου μακροθύμως ἀκοῦ-
 σαί μου». Ἐπειδὴ μέλλει λόγον ἐκτείνειν καὶ λέγειν
 τι περὶ ἑαυτοῦ, διὰ τοῦτο προλαβὼν παρεκάλεσε, καί
 φησι· «Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν
 5 ἀπ' ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν Ἱεροσολύ-
 μοις, ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με
 ἄνωθεν ἂν θέλωσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβε-
 στάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρι-
 σαῖος». Ὁ λέγει, τοῦτό ἐστι· Πῶς ἂν στασιαστῆς ἐ-
 10 γενόμην, ὁ νέος τοιοῦτος ὢν καὶ μαρτυρούμενος ὑπὸ
 πάντων;·

Εἶτα καὶ ἀπὸ τῆς αἵρέσεως ἣ πίστις οὗ εἶπεν·
 ἐπάγει γάρ· «Κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς
 θρησκείας ἔζησα». Καὶ ἐπεὶ πάλιν εἰκὸς ἦν τινὰς
 15 εἰπεῖν· Ἔτι οὖν, εἰ ἡ μὲν αἵρεσις θαυμαστή, σὺ δὲ
 πονηρὸς;· ὅρα πῶς τὸ ὑφορμοῦν θεραπεύει· μάρτυρας
 γὰρ καλεῖ πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς γινώσκον-
 τας τὸν αὐτοῦ βίον καὶ τὴν ἀναστροφὴν· «ἴσασι» γάρ,
 φησί, «πάντες Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με ἄνω-
 20 θεν, ἂν θέλωσι μαρτυρεῖν».

«Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἡ-
 μῶν γενομένης ἐπαγγελίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔστηκα
 κρινόμενος, εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν, ἐν ἐκτε-
 νείᾳ νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον, ἐλπίζει καταντῆ-
 25 σαι· περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα,
 ὑπὸ Ἰουδαίων. Τί; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ
 ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει;». Δύο τίθησι περὶ ἀναστά-
 σεως λογισμούς, ἓνα μὲν τὸν ἀπὸ προφητῶν (καὶ
 οὐ παράγει προφήτην, ἀλλ' αὐτὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν
 30 δόξαν), ἄλλον δέ, τὸν καὶ ἰσχυρότερον, τῶν ἀπὸ πρα-
 γμάτων. Ποῖον δὲ τοῦτον; Ὅτι διελέχθη αὐτῷ ὁ

του καὶ λέγει· «Σὲ παρακαλῶ νὰ μ' ἀκούσεις μὲ πολλὴ ὑπομονή». Ἐπειδὴ πρόκειται ν' ἀπευθύνει μακρὺ λόγο καὶ νὰ πεί κάτι γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, γι' αὐτὸ ἀπευθύνει εὐ-
 θὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν παράκλησή του καὶ λέγει· «Τὸν τρόπο
 τῆς ζωῆς μου ἀπὸ τὰ νεανικά μου χρόνια, ποὺ πέρασα,
 ἀπὸ τὴν ἀρχὴν στὰ Ἱεροσόλυμα ἀνάμεσα στὸ ἔθνος μου,
 τὸν γνωρίζουν ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι, διότι γνωρίζουν ἀπὸ τὴν
 ἀρχή, καὶμποροῦν ἂν θέλουν νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσουν, ὅτι
 ἔζησα σύμφωνα μὲ τὴν πιὸ αὐστηρὴ αἵρεση τῆς θρησκείας
 μας, δηλαδή σὰν Φαρισαῖος». Αὐτὸ ποὺ λέγει σημαίνει
 τὸ ἐξῆς· Ἦπως θὰμποροῦσα νὰ γίνω ἐπαναστάτης, ἐγὼ
 ποὺ ἀπὸ νέος ἦμουν τέτοιος καὶ ἐπιβεβαιώνεται αὐτὸ
 ἀπὸ ὅλους;

Ἐπειτα ἡ ἀξιοπιστία ἐκείνου ποὺ εἶπε γίνεται φανερὴ
 καὶ ἀπὸ τὴν αἵρεση στὴν ὁποία ἀνῆκε· διότι προσθέτει·
 «Ἐζησα σύμφωνα μὲ τὴν πιὸ αὐστηρὴ αἵρεση τῆς θρη-
 σκείας μας». Καὶ ἐπειδὴ πάλι φυσικὸ ἦταν νὰ ποῦν μερι-
 κοί, Ἦτί λοιπόν, ἐὰν ἡ αἵρεση εἶναι θαυμαστή, σὺ ὅμως
 εἶσαι κακός;· πρόσεχε πῶς θεραπεύει τὴ σφοδρότητα μιᾶς
 τέτοιας ἐπιθέσεως· διότι καλεῖ μάρτυρες ὅλους τοὺς
 Ἰουδαίους, ποὺ γνωρίζουν τὸν τρόπο ζωῆς του καὶ τὴ
 συναναστροφή του. Καθόσον «τὴ γνωρίζουν», λέγει, «ὅλοι
 οἱ Ἰουδαῖοι, διότι γνωρίζουν ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶμποροῦν
 ἐὰν θέλουν νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσουν».

«Καὶ τώρα στέκομαι ἐδῶ καὶ δικάζομαι γιὰ τὴν ἐλπί-
 δα μου στὴν ὑπόσχεση ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ στοὺς πα-
 τέρες μας, στὴν ὁποία ἐλπίζουν οἱ δώδεκα φυλὲς μας
 νὰ καταλήξουν, λατρεύοντας αὐτὸν ἀδιάκοπα νύχτα καὶ
 ἡμέρα. Γι' αὐτὴ τὴν ἐλπίδα κατηγοροῦμαι, βασιλιὰ Ἀ-
 γρίππα, ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους. Γιατί; δὲν πιστεύετε ὅτι ὁ
 Θεὸς ἀνασταίνει νεκρούς;». Δύο συλλογισμοὺς παραθέ-
 τει γιὰ τὴν ἀνάστασις, ἓνα ἀπὸ τοὺς προφῆτες (καὶ δὲν
 ἀναφέρει προφήτη, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴ πίστη τῶν Ἰουδαί-
 ων), καὶ τὸν ἄλλο, ποὺ εἶναι καὶ ἰσχυρότερος, ἀπὸ τὰ ἴδια
 τὰ γεγονότα. Ποιὸς λοιπόν εἶναι αὐτός; Ὅτι συνομίλησε
 μὲ αὐτὸν ὁ Χριστὸς ποὺ ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκρούς.

Χριστός, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Καὶ κατασκευάζει καὶ τοῦτον ἀπὸ λογισμῶν, τὴν προτέραν αὐτοῦ μανίαν διηγούμενος ἀκριβῶς· εἶτα καὶ μετὰ ἐγκωμίου τῶν Ἰουδαίων. «Νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον ἐλπίζει», 5 φησί, «καταντῆσαι». Ὡστε, εἰ καὶ μὴ ἀλήπτου βίου ἡμην, ὑπὲρ τούτων οὐκ ἔδει κρίνεσθαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα. Εἶτα καὶ ἄλλος λογισμός. «Τί; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει;». Εἰ γὰρ μὴ τοιαύτη δόξα ἦν, εἰ γὰρ μὴ ἀνατετραμμένοι ἦσαν 10 ἐν τούτοις τοῖς δόγμασι, νῦν δὲ εἰσεφέρετο, ἴσως οὐκ ἂν ἐδέξατό τις τὸν λόγον. Εἶτα λέγει πῶς ἐδίωκε (καὶ τοῦτο κατασκευαστικὸν) καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς παράγει μάρτυρας, καὶ τὰς ἔξω πόλεις, καὶ ὅτι ἤκουσε λέγοντος αὐτῷ· «Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτί- 15 ζειν». Ἐπειτα δείκνυσι καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιланθρωπίαν, ὅτι καὶ διωκόμενος ὤφθη, καὶ ὅτι οὐκ ἐμὲ μόνον εὐεργέτησεν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ἐπεμψε διδάσκαλον.

2. Δείκνυσι δὲ καὶ τὴν προφητείαν, ἣν ἤκου- 20 σεν· «Εἰς τοῦτο ὤφθην σοι· ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς ἐγὼ σε ἀποστέλλω». Ταῦτα πάντα δεικνύς, ἔλεγεν· «Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἑμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πράξαι, ὃ καὶ ἐποίησα ἐν Ἱεροσολύ- 25 μοις, καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλει- σα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβών· ἀναιρουμένων τε αὐτῶν κατήνεγκα ψῆφον· καὶ κατὰ πά- σας τὰς συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς ἠνάγκασον βλασφημεῖν· περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς, 30 ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις. Ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων, ἡμέρας μέσης κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον, βασιλεῦ, οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν

Καὶ αὐτὸν τὸν συλλογισμόν τὸν συνθέτει ἀπὸ συλλογισμούς, διηγούμενος μὲ λεπτομέρεια τὴν προηγούμενη μανία του. Ἐπειτα ἐγκωμιάζοντας καὶ τοὺς Ἰουδαίους «Ἐλπίζοντας», λέγει, «νὰ καταλήξουν σ' αὐτήν, λατρεύοντας ἀδιάκοπα τὸ Θεὸ νύχτα καὶ ἡμέρα». Ὡστε, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἦταν ἀδιάβλητος ὁ τρόπος ζωῆς μου, δὲν ἔπρεπε, βασιλιά Ἀγρίππα νὰ δικάζομαι γι' αὐτὰ. Ἐπειτα παραθέτει καὶ ἄλλο συλλογισμόν. «Γιατί; δὲν πιστεύετε, ὅτι ὁ Θεὸς ἀνασταίνει νεκρούς;». Διότι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τέτοια πίστη, ἐὰν δὲν ἦταν ἀναθρεμμένος μὲ τέτοιες διδασκαλίες, ἀλλὰ τώρα παρουσιάζονταν αὐτές, ἴσως θὰ μπορούσε κάποιος νὰ μὴ δεχθεῖ τὸ λόγον αὐτό. Ἐπειτα λέγει πῶς δίωκε τὸ Χριστὸν (καὶ αὐτὸ σὰν ἀποδεικτικὸ στοιχείον) καὶ παρουσιάζει μάρτυρες τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τίς πόλεις ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας, καὶ ὅτι ἤκουσε αὐτὸν νὰ τοῦ λέγῃ «Εἶναι σκληρὸ σὲ σένα νὰ κλωτσᾷς ἐπάνω στὰ καρφιά»¹. Ἐπειτα δείχνει καὶ τὴν φιланθρωπία τοῦ Θεοῦ, διότι παρουσιάσθηκε σ' αὐτὸν ἂν καὶ διωκόταν ἀπ' αὐτόν, καὶ ὅτι, ὄχι μόνο εὐεργέτησε ἐμένα, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔστειλε σ' ἄλλους δάσκαλο.

2. Ἀναφέρει καὶ τὴν προφητεία πού ἤκουσε· «Διότι γι' αὐτὸ παρουσιάσθηκα σὲ σένα· σώζοντάς σε ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ τοὺς ἐθνικούς, στοὺς ὁποίους ἐγὼ σὲ στέλνω». Γιὰ νὰ δείξει ὅλα αὐτὰ ἔλεγε· «Ἐγὼ βέβαια νόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ κάνω πολλὰ ἐναντίον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, πράγμα πού ἔκανα στὰ Ἱεροσόλυμα, κλείνοντας πολλοὺς ἀπὸ τοὺς πιστοὺς στὶς φυλακές, παίρνοντας τὴν ἐξουσία ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς· καὶ ὅταν φονεύονταν αὐτοὶ ἔδινά καὶ ἐγὼ τὴν καταδικαστικὴν ψῆφον μου· ἐπίσης σὲ ὅλες τίς συναγωγὰς πολλές φορές τοὺς ἐξανάγκαζα μὲ τιμωρίες νὰ βλασφημοῦν, καταδιώκοντάς τους μὲ ὑπερβολικὴ μανία μέχρι καὶ τίς πόλεις ἔξω ἀπὸ τὴν Ἰουδαία. Μὲ τέτοιες προθέσεις πήγαινα στὴ Δαμασκὸ μὲ ἐξουσία καὶ ἐντολὴ ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ ἐνῶ, βασιλιά μου, προχωροῦσα στὸ δρόμον μου, μέσα στὸ καταμεσήμερον εἶδα ἓνα φῶς πού ἐρχόταν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἦταν

λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμπαν με φῶς, καὶ τοὺς
 σὺν ἔμοι πορευομένους. Πάντων δὲ καταπεσόντων
 ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λαλοῦσαν πρός
 με, καὶ λέγουσαν τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ· Σαούλ, Σα-
 5 οὺλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτί-
 ζειν. Ἐγὼ δὲ εἶπον· Τίς εἰ, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἐ-
 γὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Ἀλλὰ ἀνάστηθι, καὶ
 στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου· εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι,
 προχειρίσασθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα ὧν τε εἶ-
 10 δες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι, ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ
 λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς ἐγὼ σε ἀποστέλλω, ἀ-
 νοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν τοῦ ἀποστρέψαι ἀπὸ σκό-
 τους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν
 Θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ κλῆ-
 15 ρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἐμέ».

Σκόπει πῶς ἡμέρως διαλέγεται· «Ὁ Θεός», φη-
 σίν, εἶπε πρὸς με ὅτι «ὤφθην σοι προχειρίσασθαί σε
 ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσο-
 μαί σοι, ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν,
 20 εἰς οὓς ἐγὼ σε ἀποστέλλω, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐ-
 τῶν, τοῦ ἀποστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς
 ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐ-
 τοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Ὡσεὶ ἔλεγε· Ὁύτοις ἐπεί-
 σθην, ταύτῃ τῇ ὀπτασίᾳ με ἐπηγάγετο, καὶ οὕτως ἔ-
 25 πεισεν, ὥστε μὴ ἀναβάλλεσθαι'.

«Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθῆς
 τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ, ἀλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῷ πρῶτον
 καὶ Ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν τῆς Ἰου-
 δαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγέλλω μετανοεῖν, καὶ ἐπι-
 30 στρέφειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσ-
 σοντας» (Ὁ τοίνυν καὶ τοὺς ἄλλους παιδεύων περὶ

λαμπρότερο ἀπὸ τὸν ἥλιο, καὶ τὸ ὁποῖο ἔλαμπε γύρω ἀπὸ ἐμένα καὶ γύρω ἀπὸ ἐκείνους ποὺ βάδιζαν μαζί μου. Καὶ ἀφοῦ ὅλοι μας πέσαμε κάτω στὴ γῆ, ἄκουσα τότε μία φωνὴ νὰ ὁμιλεῖ πρὸς ἐμένα καὶ νὰ μοῦ λέγει στὴν ἐβραϊκὴ γλῶσσα· Σαούλ, Σαούλ, γιατί με καταδιώκεις; Εἶναι σκληρὸ γιὰ σένα νὰ κλωτσᾷς ἐπάνω στὰ καρφιά. Ἐγὼ εἶπα τότε· Ποιὸς εἶσαι, Κύριε; Καὶ ἐκεῖνος εἶπε· Ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἰησοῦς, τὸν ὁποῖο σὺ καταδιώκεις. Ἀλλὰ σήκω καὶ στάσου στὰ πόδια σου· διότι γι' αὐτὸ παρουσιάσθηκα σὲ σένα, γιὰ νὰ σὲ κάνω ὑπηρέτη καὶ μάρτυρα ὅλων αὐτῶν ποὺ εἶδες τώρα καὶ ἐκείνων ποὺ πρόκειται νὰ δεῖς ἀπὸ μένα, σώζοντάς σε ἀπὸ τὸ λαὸ αὐτὸ καὶ τοὺς ἐθνικοὺς, στοὺς ὁποῖους ἐγὼ σὲ στέλνω γιὰ ν' ἀνοίξεις τὰ μάτια τους, ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ σκοτάδι στοὺς φῶς, καὶ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ σατανᾶ στοὺς Θεό, γιὰ νὰ λάβουν, μὲ τὴν πίστη τους σ' ἐμένα, συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν τους καὶ μερίδα μεταξὺ ἐκείνων ποὺ ὁ Θεὸς ὅρισε γιὰ δικούς του».

Πρόσεχε πῶς ὁμιλεῖ μὲ ἡρεμίαν· Ὁ Θεὸς, λέγει, εἶπε πρὸς ἐμένα, ὅτι «παρουσιάσθηκα σὲ σένα γιὰ νὰ σὲ κάνω ὑπηρέτη καὶ μάρτυρα ἐκείνων ποὺ εἶδες, καὶ ἐκείνων ποὺ πρόκειται νὰ δεῖς ἀπὸ μένα, σώζοντάς σε ἀπὸ τὸ λαὸ αὐτὸ καὶ τοὺς ἐθνικοὺς, στοὺς ὁποῖους ἐγὼ σὲ στέλνω, γιὰ ν' ἀνοίξεις τὰ μάτια τους, ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ σκοτάδι στοὺς φῶς καὶ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ σατανᾶ στοὺς Θεό, καὶ νὰ λάβουν συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν τους». Εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· Ἐμὲ αὐτὰ πίστεψα, μ' αὐτὴν τὴν ὁπτασίαν μὲ ὁδήγησε κοντὰ του, καὶ τόσο πολὺ πίστεψα, ὥστε νὰ μὴν ἀναβάλλω καθόλου·

«Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτά, βασιλιὰ Ἀγρίππα, δὲν ἔδειξα ἀπειθείαν πρὸς τὴν οὐράνια ὁπτασία, ἀλλὰ κήρυττα πρῶτα στοὺς κατοίκους τῆς Δαμασκοῦ καὶ ὕστερα τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ὅλης τῆς χώρας τῶν Ἰουδαίων καθὼς καὶ στοὺς ἐθνικοὺς νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στοὺς Θεό, κάμνοντας ἔργα ἄξια τῆς μετάνοιάς τους» (ἐγὼ λοιπὸν ποὺ διδάσκω στοὺς ἄλλους γιὰ ἄριστο τρόπο

βίου ἀρίστου πῶς ἂν αὐτὸς στάσεως καὶ φιλονεικίας, φησὶν, ἀρχηγὸς γέγονα;). «Ἐνεκα τούτων οἱ Ἰουδαῖοί με συλλαβόμενοι ἐν τῷ ἱερῷ ἐπειρῶντο διαχειρίσασθαι. Ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, 5 ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἔστηκα, μαρτυρόμενος μικρῶ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἐκτὸς λέγων ὧν τε οἱ προφηταὶ ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι καὶ Μωϋσῆς, εἰ παθητὸς ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἔθνε- 10 σιν». Ὅρα πῶς ἐκτὸς κολακείας ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ τὸ πᾶν ἐπιγράφει τῷ Θεῷ. Εἴτα ἡ παρρησία, Ἄλλ' οὐδὲ νῦν ἀφίσταμαι, καὶ τὸ ἀσφαλές· ἀπὸ γὰρ προφητῶν ἰσχυρίζομαι, «εἰ παθητὸς ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει 15 καταγγέλλειν»· ὥσει ἔλεγεν ὅτι «πρῶτος ὁ Χριστὸς ἀναστὰς οὐκέτι ἀποθνήσκει». Δῆλον ἐκ τοῦ πᾶσι καταγγεῖλαι τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτοὺς προσδοκᾶν.

Εἴτα, τὴν παρρησίαν ὁ Φῆστος ἰδὼν, ἐπειδὴ πρὸς τὸν βασιλέα διελέγετο, μὴ μεθιστάμενος τοῦ πρὸς 20 αὐτὸν ἀποβλέπειν, ὥσπερ ἔπαθέ τι, καὶ φησι· «Μαίνη, Παῦλε». Ὅτι δὲ παθὼν τοῦτο λέγει, ἅκουε τῶν ἐξῆς· «Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διαλεγομένου, ὁ Φῆστος μεγάλη τῇ φωνῇ ἔφη· Μαίνη, Παῦλε· τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει». Τί οὖν ὁ Παῦλος; 25 μετὰ ἐπιεικειᾶς ἀποκρινόμενος, «οὐ μαίνομαι», φησί, «κράτιστε Φῆστε, ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ρήματα ἀποφθέγγομαι». Εἴτα καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει, δι' ἣν πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον ἀπέστρεψεν· «Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεύς, πρὸς ὃν καὶ 30 παρρησιαζόμενος λαλῶ· λανθάνειν γὰρ τούτων αὐτόν τι οὐ πείθομαι οὐδέν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πε-

ζωῆς πῶς, λέγει, θὰ ἦταν δυνατό νὰ γίνω ἀρχηγὸς ἐπαναστάσεως καὶ φιλονεικίας;). «Ἐξ αἰτίας ὅλων αὐτῶν οἱ Ἰουδαῖοι μὲ συνέλαβαν στὸ ναὸ καὶ προσπαθοῦσαν νὰ μὲ φονεύσουν. Ἀλλ' ὅμως ἔτυχα τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ καὶ ἔτσι μέχρι τὴν ἡμέρα αὕτῃ ὑπάρχω καὶ δίνω μαρτυρία σὲ μικρὸ καὶ σὲ μεγάλο, μὴ λέγοντας τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ εἶπαν οἱ προφῆτες καὶ ὁ Μωϋσῆς ὅτι πρόκειται νὰ γίνουν, ὅτι δηλαδὴ ὁ Χριστὸς πρέπει νὰ πάθει, καὶ ὅτι θὰ εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ θ' ἀναστηθεῖ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς, ἐξαγγέλλοντας τὸ φῶς στὸν ἰουδαϊκὸ λαὸ καὶ στοὺς ἐθνικοὺς». Πρόσεχε πῶς ὁ λόγος αὐτοῦ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κολακεία καὶ τὸ πᾶν ἀποδίδει στὸ Θεό. Ἐπειτα τὸ θάρρος, ὁ ἄλλ' οὔτε καὶ τώρα παραιτοῦμαι ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτό, καὶ τὸ βέβαιον τῶν λόγων τοῦ· διότι τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτοῦ τοὺς στηρίζω στοὺς προφῆτες· «Ὅτι δηλαδὴ ὁ Χριστὸς πρέπει νὰ πάθει, καὶ ὅτι πρέπει ν' ἀναστηθεῖ πρῶτος ἀπὸ τοὺς νεκροὺς κηρύσσοντας τὸ φῶς»· εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· «Ἀφοῦ ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε πρῶτος, δὲν θὰ πεθάνει πλέον»². Γίνεται φανερό ἀπὸ τὸ ὅτι κήρυξαν αὐτὸ σ' ὅλους καὶ τὸ περιμένουν καὶ γιὰ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό τους.

Στὴ συνέχεια, βλέποντας ὁ Φῆστος τὸ θάρρος αὐτοῦ, ἐπειδὴ μιλοῦσε πρὸς τὸ βασιλιά, μὴ σταματώντας οὔτε μία στιγμή νὰ ἔχει στραμμένο τὸ βλέμμα του πρὸς αὐτόν, σὰν ἀκριβῶς νὰ ἔπαθε κάτι, λέγει πρὸς αὐτόν· «Εἶσαι τρελλός, Παῦλε». Τὸ ὅτι τὰ λέγει αὐτὰ ἐπειδὴ ἔπαθε κάτι, ἄκου τὰ λεγόμενα στὴ συνέχεια· «Ἐνῶ ὁ Παῦλος ἔλεγε αὐτά, ὁ Φῆστος εἶπε μὲ δυνατὴ φωνή· Εἶσαι τρελλός, Παῦλε· τὰ πολλὰ γράμματα σὲ ὀδηγοῦν στὴν τρέλλα». Τί κάμνει λοιπὸν ὁ Παῦλος; ἀπαντώντας μὲ καλῶς σύνη, «Δὲν εἶμαι τρελλός», λέγει, «ἐξοχότατε Φῆστε, ἀλλὰ τὰ λόγια μου εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἀλήθεια καὶ σύνεση». Ἐπειτα ἀναφέρει καὶ τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ἀπηύθυνε τὸ λόγο πρὸς τὸ βασιλιά· «Διότι γνωρίζει πολὺ καλὰ ὅλα αὐτὰ ὁ βασιλιάς πρὸς τὸν ὁποῖο καὶ ὁμιλῶ μὲ τὸ θάρρος αὐτό· διότι πιστεύω ὅτι δὲν τοῦ διαφεύγει κανένα ἀπὸ

πραγμένον τοῦτο. Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; Οἶδα ὅτι πιστεύεις». Τοῦτο οὕτως εἶπε, μονονουχὶ διασύρων καὶ λέγων πρὸς αὐτούς· Ὅτι πάντα οἶδεν ἀκριβῶς· καὶ ἔδει μὲν πρώτους ὑ-
 5 μᾶς ταῦτα εἰδέναι (τὸ γὰρ ἐπαγόμενον τοῦτο δηλοῖ, τὸ «οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο»), ἀλλ' οὐκ ἠθελήσατε'.

«Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; Οἶδα ὅτι πιστεύεις. Ὁ δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦ-
 10 λον ἔφη· Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι. Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν· Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον σέ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον γενέσθαι τοιούτους, ὅ-
 ποῖος καὶ γὰρ εἰμι παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων». Ὅ-
 15 ρα πῶς εὐχεται, λέγων· «Εὐξαίμην ἂν ἔγωγε τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ», τουτέστι, ἑπαρκῶς. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εὐχεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιτεταμένως. «Τοιού-
 τους», φησί, «γενέσθαι πάντας, οὐ μόνον σέ, ἀλλὰ καὶ πάντας, ὅποῖος καὶ γὰρ εἰμι». Εἶτα καὶ προστίθη-
 20 σι· «Παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων». Οὐκ ἀποδυσπε-
 τῶν διὰ τὰ δεσμά, οὐδὲ αἰσχυνόμενος διότι ἐδέδετο, (τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῷ, εἴ πέρ τι ἄλλο, ἄξιον δόξης), ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀφορῶν, οὕτως εἶ-
 πε· διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ «παρεκτὸς τῶν δεσμῶν
 25 τούτων». Ἀλλ' ἴδωμεν ἄνωθεν τὰ ἀνεγνωσμένα.

3. «Τῇ οὖν ἐπαύριον εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατή-
 ριον, κελεύσαντος τοῦ Φήστου», φησὶν, «ἤχθη ὁ Παῦ-
 λος». Ἀπέστησαν λοιπὸν οἱ Ἰουδαῖοι, τῇ ἐφέσει
 χρησαμένου ἐκείνου, καὶ τότε αὐτῷ λαμπρὸν τὸ θέα-
 30 τρον γίνεται· μετὰ πολλῆς γὰρ τῆς φαντασίας ὁ βα-
 σιλεὺς καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων παρῆσαν
 οὐχ οἱ μὲν, οἱ δὲ οὐ. «Τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων», φη-
 σί, «συνέτυχόν μοι ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε,

ὅλα αὐτά· διότι αὐτὰ δὲν ἔγιναν στὰ κρυφά. Πιστεύεις, βασιλιά 'Αγράππα, στοὺς προφῆτες; Γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι πιστεύεις». Αὐτὸ τὸ εἶπε ἔτσι, σὰν κατὰ κάποιο τρόπο νὰ ἐμπαίζει καὶ νὰ λέγει πρὸς αὐτοὺς· 'Γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι τὰ γνωρίζει ὅλα μὲ λεπτομέρεια· καὶ ἔπρεπε βέβαια αὐτὰ πρῶτα νὰ τὰ γνωρίζετε σεῖς, καθόσον ἐκεῖνο ποὺ προσθέτει αὐτὸ φανερώνει, δηλαδή τὸ «διότι αὐτὰ δὲν ἔγιναν στὰ κρυφά»), ἀλλὰ δὲν θελήσατε'.

«Πιστεύεις, βασιλιά 'Αγρίππα στοὺς προφῆτες; Γνωρίζω ὅτι πιστεύεις. 'Ο 'Αγρίππας εἶπε τότε πρὸς τὸν Παῦλο· Κοντεύεις νὰ μὲ πείσεις νὰ γίνω χριστιανός. Καὶ ὁ Παῦλος εἶπε· Θὰ εὐχόμεουν στὸ Θεὸ ἀργὰ ἢ γρήγορα ὅχι μόνο ἐσύ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι αὐτοὶ ποὺ μὲ ἀκοῦν σήμερα νὰ γίνουν τέτοιοι, σὰν καὶ ἐμένα, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀλυσίδες». Πρόσεχε ποιὰ ἀρχὴ κάνει, λέγοντας· «Θὰ εὐχόμεουν στὸ Θεὸ μέσα σὲ λίγο χρόνο», δηλαδή 'πολὺ γρήγορα'. Καὶ ὅχι ἀπλῶς εὐχεται γι' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐπεκτείνει τὴν εὐχή του. «Νὰ γίνουν», λέγει, «ὅλοι, ὅχι μόνο ἐσύ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι, σὰν καὶ ἐμένα». Ἐπειτα προσθέτει· «Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες αὐτὲς». Δὲν τὸ λέγει αὐτὸ δυσανασχετώντας γιὰ τὰ δεσμά, οὔτε νοιώθοντας ντροπὴ γιὰ τὸ ὅτι ἦταν φυλακισμένος (διότι αὐτὸ ἦταν γι' αὐτόν, παρὰ ὁποιοδήποτε ἄλλο, ἄξιο δόξας), ἀλλὰ τὸ εἶπε αὐτὸ ἔχοντας ὑπ' ὄψη τὴν ἀντίληψη ἐκείνων· γι' αὐτὸ πρόσθεσε τὸ «ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες αὐτὲς». Ἄλλ' ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα ἀναγνώσθηκαν.

3. «Τὴν ἐπόμενην ἡμέρα ἀφοῦ μπῆκαν στὴν αἴθουσα τῶν ἀκροάσεων, ἔδωκε ὁ Φῆστος ἐντολή», λέγει «νὰ ὀδηγηθεῖ ἐκεῖ ὁ Παῦλος». Παραιτήθηκαν πλέον οἱ 'Ιουδαῖοι ἀπὸ τὴν ὅλη προσπάθειά τους, ἐπειδὴ ὁ Παῦλος ζήτησε ἔφεση τῆς δίκης του καὶ τότε γίνεται λαμπρὸ τὸ ἀκροατήριον γι' αὐτόν· διότι ὁ βασιλιάς παραβρισκόταν ἐκεῖ μὲ πολλοὺς ἀκολούθους καθὼς καὶ ὅλο τὸ πλῆθος, καὶ ὅχι μόνο οἱ μὲν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὅχι. «Τὸ πλῆθος τῶν 'Ιουδαίων», λέγει, «παρουσιάσθηκε σ' ἐμένα στὰ 'Ιεροσόλυμα καὶ ἔδω,

ἐπιβοῶντες μὴ δεῖν αὐτὸν ζῆν μηκέτι». Ὅρα τὴν
μανίαν ἐβόων, δεῖν αὐτὸν ἀποθανεῖν λέγοντες. Ἐν-
τεῦθεν δείκνυσιν ὅτι δικαίως ἐπεκαλέσατο Καίσαρα·
εἰ γὰρ οὐδὲν μὲν εἶχον δεινὸν εἰπεῖν, ἐκεῖνοι δὲ ἔμε-
5 μήνεσαν, εἰκότως ἐπ' ἐκεῖνον ἔρχεται.

«Ὅπως, τῆς ἀνακρίσεως ὑφ' ὑμῶν γενομένης,
σχῶ τι γράψαι», φησὶν. Ὅρᾳς πῶς ἐασανίζεται πολ-
λάκις τὸ πρᾶγμα; Καὶ τῆς ἀπολογίας τοίνυν ταύτης
'Ιουδαῖοι αἵτιοι, ἣν ἔμελλον μανθάνειν καὶ οἱ ἐν τῇ
10 Ρώμῃ.

«Περὶ πάντων, ὧν ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίπ-
πα», φησὶν, «ἡγήμαι ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἐπὶ
σοῦ ἀπολογεῖσθαι». Ὅρα πῶς κήρυκες ἄκοντες καὶ
τῆς οἰκείας γίνονται κακίας καὶ τῆς Παύλου ἀρε-
15 τῆς καὶ αὐτῷ τῷ κρατοῦντι ὥστε λαμπρότερον ἀπή-
γετο Παῦλος, ἥ, εἰ χωρὶς δεσμῶν ἀπῆλθεν· οὐκέτι
γὰρ ὡς πλάνος καὶ γόης, τοσούτων αὐτὸν ἀφέντων
δικαστῶν, ἀπήγετο. Πάντα τοίνυν ἀποδυσάμενος
παρ' οἷς ἐτέχθη καὶ ἐτράφη, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' οὕτω
20 καθαρὸς ὑποψίας ἐπιβαίνει τῆς Ρώμης. Καὶ οὐκ εἶ-
πε, 'Τί δὴ τοῦτο; ἅπαξ ἐπεκαλεσάμην Καίσαρα· μυ-
ριάκις ἐκρίθην· μέχρι πότε;' ἀλλὰ τί; Πάλιν ἔτοιμος
ἐγένετο δοῦναι εὐθύνας καὶ ἐπὶ τοῦ μάλιστα εἰδότος
τὰ κατὰ Ἰουδαίους. Διὸ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς παρη-
25 σίας ἀπολογεῖται, ἅτε οὐκ ὄντων κυρίων τῶν κατα-
δικαζόντων αὐτόν· ὅς, καίπερ οὐκ ὄντων κυρίων, ἀλ-
λὰ τῆς ἀποφάσεως ἐκείνης κρατούσης, ὅτι «πρὸς
Καίσαρα πορεύσῃ», δίδωσι λόγον ὁμῶς, καὶ πολλὰς
τὰς εὐθύνας περὶ πάντων· οὐ περὶ τῶν μὲν, περὶ τῶν
30 δὲ οὐ. Μονονουχὶ δὲ τοῦτο λέγει δι' ὧν ἀποκρίνεται.
'Ἐγκαλοῦσιν ὑπὲρ στάσεως, ἐγκαλοῦσιν ὑπὲρ αἵρέ-

φωνάζοντας δυνατά, ὅτι αὐτός δὲν πρέπει πλέον νὰ ζεῖ». Πρόσεχε τῇ μανίᾳ τους· φώναζαν καὶ ἔλεγαν, ὅτι αὐτός πρέπει νὰ πεθάνει. Μὲ αὐτὸ δείχνει ὅτι πολὺ σωστὰ ἐπικαλέσθηκε τὸν Καίσαρα· διότι, ἐὰν ἐκεῖνοι δὲν εἶχαν νὰ ποῦν τίποτε τὸ κακὸ, ἀλλὰ κυριεύθηκαν ἀπὸ μεγάλη μανία, πολὺ σωστὰ ἔρχεται πρὸς ἐκείνον.

«Γιὰ νὰ ἔχω νὰ γράψω κάτι», λέγει, «ἀφοῦ γίνεται ἡ ἀνάκρισις ἀπὸ σένα». Βλέπεις πῶς τὸ πρᾶγμα πολλές φορές ἐξετάζεται μὲ μεγάλη προσοχή; Καὶ τῆς ἀπολογίας λοιπὸν αὐτῆς, τὴν ὁποία ἐπρόκειτο νὰ μάθουν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ διέμεναν στὴ Ρώμῃ, αἴτιοι γίνονται οἱ Ἰουδαῖοι.

«Βασιλιά Ἀγρίππα, θεωρῶ εὐτυχὴ τὸν ἑαυτὸ μου, διότι πρόκειται ν' ἀπολογηθῶ ἐνώπιόν σου γιὰ ὅλα ὅσα κατηγοροῦμαι». Πρόσεχε πῶς γίνονται χωρὶς νὰ τὸ θέλουν κήρυκες καὶ τῆς δικῆς τους κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ Παύλου καὶ στὸν ἴδιο τὸν ἄρχοντα· ἐπομένως ὁ Παῦλος ὁδηγοῦνταν ἐκεῖ μὲ μεγαλύτερη λαμπρότητα τώρα, παρὰ ἐὰν ἔφευγε γιὰ ἐκεῖ χωρὶς ἀλυσίδες· διότι δὲν ὁδηγοῦνταν ἐκεῖ σὰν ἀπατεώνας καὶ ἀγύρτης, ἀφοῦ ἀθωώθηκε ἀπὸ τόσους δικαστές. Καὶ ἀφοῦ λοιπὸν κατέβαλε κάθε προσπάθεια γιὰ ἐκείνους κοντὰ στοὺς ὁποίους γεννήθηκε καὶ ἀνατράφηκε, μεταβαίνει στὴ Ρώμῃ ὅχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ καθαρὸς ἀπὸ κάθε ὑποψία. Καὶ δὲν εἶπε, Ἰατί λοιπὸν συμβαίνει αὐτό; μία φορὰ ἐπικαλέσθηκα τὸν Καίσαρα καὶ ἄπειρες φορές ἀνακρίθηκα· μέχρι πότε θὰ γίνεται αὐτό;· ἀλλὰ τί κάνει; Πάλι ἦταν ἔτοιμος ν' ἀπολογηθεῖ καὶ σ' ἐκείνον ποὺ κατ' ἐξοχὴ γνῶριζε τὰ ὅσα εἶχαν σχέση μὲ τοὺς Ἰουδαίους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπολογεῖται μὲ μεγάλο θάρρος, καθόσον δὲν εἶχαν ἐξουσία ἐκεῖνοι ποὺ τὸν καταδίκαζαν· αὐτός βέβαια ἂν καὶ δὲν εἶχαν τὴν ἐξουσία αὐτῇ, ἀλλ' ἴσχυε ἡ ἀπόφασις ἐκείνη, «Στὸν Καίσαρα θὰ μεταβεῖς»³, ὅμως ἀπολογεῖται καὶ λογοδοτεῖ γιὰ ὅλα· δὲν λογοδοτεῖ μόνο γιὰ ὠρισμένα, ἐνῶ γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ὅχι. Μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἀποκρίνεται εἶναι σὰν νὰ λέγει τὸ ἐξῆς· ἸΜὲ κατηγοροῦν γιὰ ἐπανάστασις,

σεως, καὶ ὅτι τὸν ναὸν ἐβεβήλωσα, περὶ πάντων ἀπολογοῦμαι· «Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι»· ὅτι μὲν οὐ τοῦ ἐμοῦ τρόπου τὸ στάσεις ποιεῖν, αὐτοὶ μάρτυρες οἱ κατήγο-
 5 ροί'. Ὁ καὶ πρὸ τούτου λέγει, «Ζηλωτῆς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων», τοῦτο καὶ ἐνταῦθα αἰνίττεται διὰ τοῦ εἰπεῖν· «Τὴν ἐκ νεότητός μου βίωσιν». Καὶ ὅτε ὅλος ὁ δῆμος παρῆν, τότε καλεῖ αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν. Οὐκ ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου δέ
 10 τοῦ Λυσίου τοῦτο ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Φήστου· καὶ πάλιν ἐνταῦθα, ὅτε πλείους παρῆσαν· ἐκεῖ δὲ οὐ πολλῆς ἀπολογίας ἔδει, τῶν γραμμάτων τοῦ Λυσίου ἀφιέντων αὐτόν.

«Ἰσασι», φησί, «πάντες Ἰουδαῖοι προγινώσκον-
 15 τές με ἄνωθεν». Καὶ οὐ λέγει ποταπὸς αὐτοῦ ὁ βίος, ἀλλὰ ἀφίησιν αὐτῶν τῷ συνειδῶτι, καὶ τὸ πᾶν ἐν τῇ αἰρέσει τίθησι, δεικνὺς ἐντεῦθεν οὐκ ἂν ἐλόμενος αὐτήν, εἰ πονηρὸς ἦν καὶ μοχθηρός. Ὑπερ τῆς αἰρέσεως τοίνυν ταύτης, ἧς, φησὶν, ἔστηκα κρινόμενος· αὕτη καὶ παρ' αὐτοῖς πρεσβεύεται, διὰ ταύτην ἠῦχοντο, διὰ ταύτην λατρεύουσιν, ἵνα ταύτης τύ-
 20 χωσι· ταύτην ἐγὼ καταγγέλλω, καὶ περὶ τῆς ἐλπίδος ταύτης ἐγκαλοῦμαι· ἄρα μαινομένων ἐστὶ πάντα μὲν ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν ταύτης ποιεῖν, τὸν δὲ εἰς ταύ-
 25 τὴν πιστεύοντα ἐλαύνειν.

«Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἑμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου», φησί, «δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶ-
 ξαι»· τουτέστιν, ἔκρινα ταῦτα ποιεῖν, ὅτι οὐκ ἤμην τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τῶν πολεμούντων
 30 αὐτῷ ὑπῆρχον'. Ὅθεν καὶ ἀξιόπιστος γίνεται μάρτυς, ὅτι ὁ μυρία ποιῶν, καὶ πολεμῶν τοὺς πιστεύον-

μὲ κατηγοροῦν γιὰ αἵρεση καὶ ὅτι βεβήλωσα τὸ ναό· γιὰ ὅλα αὐτὰ δίνω τὴν ἐξῆς ἀπολογία· «Τὸν τρόπο τῆς ζωῆς μου ἀπὸ τὰ νεανικά μου χρόνια τὸν γνωρίζουν ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι»· τὸ ὅτι δὲν εἶναι γνώρισμα τοῦ χαρακτήρα μου νὰ ὑποκινῶ ἐπαναστάσεις μάρτυρες εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ κατήγοροί. Ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ λέγει καὶ πρὶν ἀπ' αὐτό, «Δείχνοντας τὸ ζῆλο μου γιὰ τίς πατρικὲς μου παραδόσεις»⁴, αὐτὸ καὶ ἐδῶ ὑπαινίσσεται μὲ τὰ λόγια αὐτά· «Τὸν τρόπο ζωῆς μου ἀπὸ τὰ νεανικά μου χρόνια». Καὶ ὅταν παραβρισκόταν ἐκεῖ ὅλο τὸ πλῆθος, τότε ἐπικαλεῖται τὴ μαρτυρία αὐτῶν. Καὶ δὲν τὸ κάνει αὐτὸ μόνο στὴν περίπτωση τῆς δίκης τοῦ ἐνώπιον τοῦ Λυσία, ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωση τῆς δίκης τοῦ ἐνώπιον τοῦ Φήστου. Καὶ ἐδῶ πάλι τὸ κάνει αὐτὸ ὅταν ἦταν παρόντες πάρα πολλοί· ἐκεῖ ὅμως δὲν χρειαζόταν μεγάλη ἀπολογία, ἀφοῦ ἀπάλλασσαν αὐτόν ἀπὸ τὴν κατηγορία τὰ γραφάμενα τοῦ Λυσία.

«Τὸν γνωρίζουν», λέγει, «ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι, ποὺ μὲ γνωρίζουν ἀπὸ τὴν ἀρχή». Καὶ δὲν λέγει τί λογῆς εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς του, ἀλλὰ τὸν ἀφήνει νὰ τὸν σκεφθοῦν καὶ τὸ πᾶν συγκεντρώνει γύρω ἀπὸ τὴν αἵρεση, γιὰ νὰ δείξει μ' αὐτὸ ὅτι δὲν θὰ προτιμοῦσε αὐτήν, ἐὰν ἦταν πονηρὸς καὶ μοχθηρὸς. Γιὰ τὴν διδασκαλία αὐτῆς, λέγει, γιὰ τὴν ὁποία τώρα κρίνομαι ἐδῶ μέσα· αὐτὴ καὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἀποδεκτὴ, γι' αὐτὴν προσεύχονταν, γι' αὐτὴν προσφέρουν τὴ λατρεία τους, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν αὐτήν. Αὐτὴν ἐγὼ κηρύττω καὶ γιὰ τὴν ἐλπίδα αὐτῆς κατηγοροῦμαι· ἄρα εἶναι γνώρισμα μανικῶν τὸ νὰ κάμνουν τὰ πάντα γιὰ νὰ ἐπιτύχουν αὐτήν, νὰ καταδιώκουν ὅμως ἐκεῖνον ποὺ πιστεύει σ' αὐτήν.

«Ἐγὼ βέβαια νόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ κάνω πολλὰ ἐναντίον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου»· δηλαδή, ἠποφάσισα νὰ τὰ κάνω αὐτά, διότι δὲν ἦμουν ἓνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἦμουν ἓνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πολεμοῦσαν αὐτόν. Γι' αὐτὸ καὶ γίνεται ἀξιώπιστος μάρτυρας, διότι αὐτὸς ποὺ ἔκαμνε τόσα πολ-

τας, καὶ πείθων βλασφημεῖν, καὶ πάντα κινῶν, πό-
 λεις, ἄρχοντας, καὶ δι' ἑαυτοῦ ταῦτα πράττων, οὕ-
 τως ἐξαίφνης μεταβέβληται. Εἶτα πάλιν οἱ μάρτυ-
 ρες οἱ συνόντες· εἶτα δείκνυσιν ἑαυτὸν δικαίως πει-
 5 σθέντα ἀπὸ τε τοῦ φωτός, ἀπὸ τε τῶν προφητῶν,
 ἀπὸ τε τῶν ἐκβάσεων, ἀπὸ τε τῶν νῦν γεγενημένων·
 ἐπήγαγε γάρ· «Ἡμέρας μέσης κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον
 περιλάμψαν με φῶς, καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομέ-
 νους». Ὅρα γοῦν πῶς καὶ ἀπὸ τῶν προφητῶν, καὶ
 10 ἀπὸ τούτων αὐτοὺς πιστοῦται. Ἵνα γὰρ μὴ δόξη και-
 νοτομεῖν, καίτοι ἔχων μεγάλα εἰπεῖν, πάλιν ἐπὶ τοὺς
 προφήτας καταφεύγει, καὶ τὰ αὐτῶν εἰς μέσον τί-
 θησι. Τοῦτο μὲν οὖν ἀξιοπιστότερον, ἅτε νῦν γενό-
 μενον, ἀλλὰ, ἐπειδὴ μόνος εἶδε, πάλιν αὐτὸ ἀπὸ προ-
 15 φητῶν πιστοῦται. Καὶ ὅρα αὐτὸν οὐχ ὁμοίως διαλε-
 γόμενον ἐν δικαστηρίῳ, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ· ἐκεῖ μὲν
 οὖν λέγει ὅτι καὶ «ἀνείλετε», ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοι-
 οῦτον, ὥστε μὴ πλεον ἐκκαῦσαι τὸν θυμόν, ἀλλὰ τὸ
 αὐτὸ δείκνυσιν, εἰπών· «Εἰ παθητὸς ὁ Χριστός». Οὕ-
 20 τως ἀφίησιν αὐτοὺς ἐγκλημάτων. Ὅπερ οὖν ἐγὼ
 καταγγέλλω, εἰ ἀνέστη πρῶτος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἐκ
 τῶν προφητῶν δείκνυμι· καὶ γὰρ καὶ οἱ προφήται
 τοῦτο καταγγέλλουσιν. Οὐκοῦν δέξασθε τὸν λόγον ὥς
 τὸν αὐτοῦ ὄντα τῶν προφητῶν.

25 Ἐπεὶ δὲ εἶπε τὴν ὄψιν, λοιπὸν καὶ μετὰ ἀδείας
 καὶ τὰ κατορθώματα λέγει. Ποῖα ταῦτα; «Τοῦ ἀνοῖ-
 ξαι αὐτῶν», φησὶν, «ὀφθαλμούς, καὶ ἀποστρέψαι ἀ-
 πὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ σα-
 τανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν· εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι»· τουτέ-
 30 στιν, ὅτι ὥστε κολάσαι, ἀλλ' ὥστε ἀπόστολον ποιῇ-

λά, πού πολεμοῦσε ἐκείνους πού πίστευαν στοῦ Χριστοῦ καί τοὺς ἀνάγκαζε νὰ βλασφημοῦν, καί τὰ πάντα παρακινουῖσε, καί πόλεις καί ἄρχοντες καί ὅλα αὐτὰ τὰ ἔκαμνε αὐτός ὁ ἴδιος, αὐτός τόσο ξαφνικά ἄλλαξε. Στὴ συνέχεια πάλι παρουσιάζει τοὺς μάρτυρες πού συνόδευσαν αὐτόν, καί ἔπειτα δείχνει τὸν ἑαυτό του ὅτι πολὺ ὀρθὰ πείσθηκε καί ἀπὸ τὸ φῶς πού εἶδε, καί ἀπὸ τοὺς προφηῆτες, καί ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἀποτελέσματα καί ἀπὸ τὰ ὅσα συνέβηκαν τώρα· διότι προσθέτει «Μέσα στοῦ καταμεσήμερο καί ἐνῶ προχωροῦσα στοῦ δρόμο μου εἶδα ἓνα φῶς πού ἔλαμψε γύρω ἀπὸ μένα καί γύρω ἀπὸ ἐκείνους πού βάδιζαν μαζί μου». Πρόσεχε λοιπὸν πῶς πείθει αὐτοὺς καί ἀπὸ τοὺς προφηῆτες καί ἀπὸ αὐτά. Διότι, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι διδάσκει καινούρια πράγματα, ἂν καί ἔχει νὰ πει σπουδαῖα πράγματα, πάλι καταφεύγει στοὺς προφηῆτες καί ἀναφέρει τὰ λόγια ἐκείνων. Αὐτὸ βέβαια εἶναι πιὸ ἀξιόπιστο, ἐπειδὴ συνέβηκε τώρα, ἀλλὰ ἐπειδὴ μόνος τὸ εἶδε, πάλι ἐπιβεβαιώνει αὐτὸ ἀπὸ τοὺς προφηῆτες. Καί πρόσεχε αὐτόν πού δὲν ὁμιλεῖ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου καί ἐνώπιον τοῦ συγκεντρωμένου πλήθους· διότι ἐκεῖ λέγει ὅτι καί «φονεύσατε αὐτόν», ἐδῶ ὅμως τίποτε παρόμοιο δὲν λέγει, γιὰ νὰ μὴ ἀνάψει τὸ θυμὸ τους, ἀλλὰ δείχνει τὸ ἴδιο, λέγοντας «Ὅτι ὁ Χριστὸς πρέπει νὰ πάθει». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀπαλλάσσει αὐτοὺς ἀπὸ τίς κατηγορίες. Ἐκεῖνο λοιπὸν πού κηρύττω ἐγώ, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἀναστήθηκε πρῶτος ἀπὸ τοὺς νεκρούς, αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύω ἀπὸ τοὺς προφηῆτες· καθόσον καί οἱ προφηῆτες κηρύττουν αὐτό. Ἐπομένως δεχθεῖτε τὸ λόγον μου σὰν αὐτὸς νὰ εἶναι λόγος τῶν προφητῶν.

Ἄφοῦ ὅμως εἶπε τὴν ὅπτασία, στὴ συνέχεια λέγει μὲ ἀφοβία καί τὰ κατορθώματα. Ποιὰ εἶναι αὐτά; «Γιὰ ν' ἀνοίξεις», λέγει, «τὰ μάτια αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ σκοτάδι στοῦ φῶς καί ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ σατανᾶ στοῦ Θεοῦ· διότι γι' αὐτὸ παρουσιάσθηκα σὲ σένα»· δηλαδή, ὅχι γιὰ νὰ σὲ τιμωρήσω, ἀλλὰ γιὰ νὰ σὲ κάνω

σαι'. "Ορα, τὰ συνέχοντα κατὰ τοὺς ἀπίστους δεί-
 κνυσι, τὸν σατανᾶν, τὸ σκότος, ὥσπερ καὶ τὰ ἀγαθὰ
 τῶν πιστῶν, τὸ φῶς, τὸν Θεόν, τὸν κλῆρον τῶν ἁγί-
 ων. Καὶ οὐχ ἀπλῶς μετανοεῖν παραινεῖ, ἀλλὰ καὶ βί-
 5 ον ἐπιδείκνυσθαι θαυμαστόν. Καὶ ὅρα πανταχοῦ τὰ
 ἔθνη συμπλεκόμενα τῷ λόγῳ· οἱ γὰρ παρόντες ἐξ ἔ-
 θνῶν ἦσαν. «Μαρτυρόμενος», φησί, «μικρῷ τε καὶ
 μεγάλῳ», τουτέστι, 'καὶ ἐπισήμῳ καὶ ἀσήμῳ'. Τοῦ-
 το διὰ τοὺς στρατιώτας οὕτως εἶπεν. Εἶτα, ἀφείς
 10 τὴν τάξιν τοῦ ἀπολογουμένου, τὴν τοῦ διδασκάλου ἔ-
 λαβε· διὸ καὶ ὁ Φῆστός φησι πρὸς αὐτόν· «Μαίνη».
 Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ αὐτὸς διδάσκαλος εἶναι, ἐπάγει
 τοὺς προφήτας, τὸν Μωσέα· «Εἰ παθητός», φησὶν,
 «ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς
 15 μέλλει καταγγέλλειν τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσιν».
 «Ὁ Φῆστος μεγάλη τῇ φωνῇ ἔφη». Οὕτω θυμοῦ ἦν
 καὶ ὀργῆς ἡ φωνή.

4. Τί οὖν ὁ Παῦλος; «Οὐ γάρ ἐστι», φησὶν, «ἐν
 γωνία πεπραγμένον τοῦτο». Ἐνταῦθα περὶ τοῦ σταυ-
 20 ροῦ λέγει τοῦτο, περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ ὅτι παν-
 ταχοῦ τῆς οἰκουμένης γέγονε τὸ δόγμα, «πιστεύεις,
 βασιλεῦ», φησὶν, «Ἀγρίππα;». Οὐκ εἶπε, 'Τῇ ἀνα-
 στάσει', ἀλλὰ «τοῖς προφήταις». Εἶτα προκαταλαμ-
 βάνει αὐτόν, καὶ φησιν· «Οἶδα ὅτι πιστεύεις». Πρὸς
 25 ὃν καὶ ὁ Ἀγρίππας· «Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστια-
 νὸν γενέσθαι». Οὐκ ἐννόησεν ὁ Παῦλος τί ἐστιν, «Ἐν
 ὀλίγῳ», ἀλλ' ἐνόμισεν ὅτι 'ἐξ ὀλίγου' διὸ καὶ πρὸς
 τοῦτο ἀποκρίνεται· οὕτως ἰδιώτης ἦν. Καὶ οὐκ εἶ-
 πεν, 'Οὐ βούλομαι', ἀλλ' «εὐχομαι οὐ μόνον σέ, ἀλ-
 30 λὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας». "Ορα κολακείας ἀ-
 πηλλαγμένον τὸν λόγον. «Εὐχομαι», φησί, «σήμερον
 γενέσθαι πάντας τοιούτους, ὅποιος καὶ ἐγὼ εἰμι, πα-

ἀπόστολοῦ. Πρόσεχε, παρουσιάζει τὰ κακὰ ποὺ ἐξουσιάζουν τοῖς ἀπίστους, τὸ σατανᾶ, τὸ σκοτάδι, καθὼς καὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν πιστῶν, τὸ φῶς δηλαδή, τὸ Θεό, τὴν κληρονομία τῶν ἀγίων. Καὶ δὲν τοὺς προτρέπει ἀπλῶς νὰ μετανοήσουν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιδείξουν τρόπο ζωῆς θαυμαστό. Καὶ πρόσεχε ποὺ παντοῦ στὸ λόγο του ἀναφέρονται καὶ οἱ ἐθνικοί· διότι οἱ παραβρισκόμενοι ἦταν ἐθνικοί. «Δίνοντας», λέγει, «μαρτυρία καὶ σὲ μικρὸ καὶ σὲ μεγάλο», δηλαδή ἔκαστος καὶ σὲ ἐπίσημο καὶ σὲ ἄσημο. Αὐτὸ τὸ εἶπε ἔτσι γιὰ τοὺς στρατιῶτες. Ἐπειτα, ἀφήνοντας τὴ θέση τοῦ ἀπολογουμένου, ἔλαβε τὴ θέση τοῦ δασκάλου· γι' αὐτὸ καὶ ὁ Φῆστος λέγει πρὸς αὐτόν· «Εἶσαι τρελλός». Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὁ ἴδιος ὅτι εἶναι δάσκαλος, παρουσιάζει τοὺς προφῆτες, τὸ Μωϋσῆ· «Ὁ Χριστός», λέγει, «πρέπει νὰ πάθει, καὶ ἀφοῦ ἀναστηθεῖ πρῶτος ἀπὸ τοὺς νεκρούς, θὰ κηρύξει τὸ φῶς στὸν ἰουδαϊκὸ λαὸ καὶ στοὺς ἐθνικούς». «Ὁ Φῆστος εἶπε τότε μὲ δυνατὴ φωνή». Τόσο πολὺ ἡ φωνὴ του ἦταν γεμάτη ἀπὸ θυμὸ καὶ ὀργή.

4. Τί λέγει λοιπὸν ὁ Παῦλος; «Αὐτὰ τὰ πράγματα», λέγει, «δὲν ἔγιναν στὰ κρυφά». Ἐδῶ τὸ λέγει αὐτὸ γιὰ τὸ σταυρό, γιὰ τὴν ἀνάστασι, καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία εἶχε γίνῃ γνωστὴ σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης· διότι λέγει, «Πιστεύεις, βασιλιά Ἀγρίππα;». Δὲν εἶπε, Ἐστὴν ἀνάστασις, ἀλλὰ «στοὺς προφῆτες». Ἐπειτα προλαβαίνει τὴν ἀπάντησι αὐτοῦ καὶ λέγει· «Γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι πιστεύεις». Καὶ ὁ Ἀγρίππας τότε ἀπαντᾷ πρὸς αὐτόν· «Λίγο ἀκόμη καὶ μὲ πείθεις νὰ γίνω Χριστιανός». Δὲν κατάλαβε ὁ Παῦλος τί σημαίνει τὸ «Ἐν ὀλίγῳ», ἀλλὰ νόμισε ὅτι σημαίνει ἄλλο, γι' αὐτὸ καὶ δίνει ἀπάντησι ἀνάλογη πρὸς αὐτό· τόσο πολὺ ἀπονήρευτος ἦταν. Καὶ δὲν εἶπε Ἐν ὀλίγῳ, ἀλλ' «Εὐχομαι νὰ γίνῃς χριστιανὸς ὅχι μόνο σύ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι ὅσοι μὲ ἀκοῦν τώρα». Πρόσεχε τὸν λόγο του ποὺ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κολακεία. «Εὐχομαι», λέγει, «ὅλοι ὅσοι σήμερα μὲ ἀκοῦν νὰ γίνουν τέτοιοι, ὅπως εἶμαι ἐγώ, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς τίς

ρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων». Ὁρα· ὁ καυχώμενος ἐπὶ τοῖς δεσμοῖς, ὁ προφέρων αὐτοὺς καθάπερ ἄλυσιν χρυσῇν, τούτοις ἀπεύχεται νῦν. Καὶ μὴ θαυμάσης· ἔτι γὰρ ἀσθενέστερον διέκειντο, καὶ συγκατα-
 5 βατικώτερος ἦν ὁ λόγος αὐτῶ. Ἐπεὶ, ὅτι τὰ δεσμὰ βέλτιον ἠγεῖτο, ἄκουε πῶς ἀεὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πάντων προτίθησι τῶν ἄλλων, λέγων· «Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ», καὶ πάλιν· «Τούτου χάριν τὴν ἄλυσιν περικείμεαι, ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέ-
 10 δεται», καὶ «ἄχρι δεσμῶν ὡς κακοῦργος».

Ὁρα· οὐχὶ «δεσμῶν» μόνον, ἀλλὰ καὶ «ὡς κακοῦργος» προσέθηκεν, αὖξων τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν δόξαν. Διπλῇ δὲ ἡ τιμωρία, καὶ ὅτι ἐδέδετο, καὶ ὅτι ὡς κακοῦργος· εἰ μὲν γὰρ οὕτως ἐδέδετο, ὡς ἐπ'
 15 ἀγαθῶ, ἔφερε τίνα ἂν παραμυθίαν τὸ πρᾶγμα, νῦν δὲ καὶ ὡς κακοῦργος, καὶ ὡς ἐπὶ τοῖς δεινοῖς ἀλούς· καὶ ὅμως οὐδενὸς τούτων ἐφρόντιζε. Τοιοῦτον ψυχῇ, πτερωθεῖσα τῷ οὐρανίῳ ἔρωτι· εἰ γὰρ οἱ τὸν αἰσχροὺς τοῦτον ἐρῶντες ἔρωτα οὐδὲν ἠγοῦνται οὔτε
 20 ἔνδοξον οὔτε τίμιον, ἀλλ' ἐκεῖνα, ὅσα ἂν αὐτοῖς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν συντείνῃ, ταῦτα κρίνεται καὶ ἔνδοξα καὶ ἔντιμα, καὶ τοῦτο πάντα αὐτοῖς ἐστὶν ἡ ἐρωμένη, πολλῶ μᾶλλον οἱ τούτῳ τῷ ἔρωτι οὐδὲν ἠγοῦνται τὰ ἐπιτίμια. Εἰ δὲ οὐ νοοῦμεν τὰ λεγόμενα, οὐ
 25 θαυμαστόν· ἀπειροὶ γὰρ ἐσμεν τῆς φιλοσοφίας ταύτης. Εἰ γὰρ τις ἀλῶ τῷ πυρὶ τοῦ Χριστοῦ, τοιοῦτος γίνεται, οἷος ἂν γένηται ἄνθρωπος μόνος ἐπὶ τῆς γῆς οἰκῶν· οὕτως οὐδενὸς αὐτῷ μέλει δόξης καὶ ἀτιμίας, ἀλλ' ὥσπερ ἂν, εἰ μόνος οἰκῶν οὐδενὸς ἂν ἐφρόντι-
 30 σεν, οὕτως οὐδὲ τότε ὁ τοιοῦτος φροντίζει. Πειρα-

5. Ἐφ. 3, 1

6. Β' Τιμ. 2, 9 καὶ Κολ. 4, 3

7. Β' Τιμ. 2, 9

άλυσίδες». Πρόσεχε· ἐκεῖνος ποῦ καυχιέται γιὰ τὰ δεσμά του, ποῦ ὁμιλεῖ γι' αὐτὰ σὰν νὰ πρόκειται γιὰ χρυσή αλυσίδα, τώρα εὐχεται νὰ μὴ συμβοῦν αὐτὰ σ' αὐτούς. Καὶ μὴ ἀπορήσεις· διότι πνευματικὰ ἦταν ἀκόμη πολὺ ἀδύναμοι, καὶ γι' αὐτὸ ὁ λόγος του ἦταν πιὸ συγκαταβατικός. Διότι, τὸ ὅτι θεωροῦσε πολὺ πιὸ σπουδαιότερο πρᾶγμα τὰ δεσμά, ἄκου πῶς πάντοτε στίς ἐπιστολές θέτει αὐτὰ πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, λέγοντας· «Ὁ Παῦλος, ὁ φυλακισμένος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁵ καὶ πάλι· «Γιὰ χάρη αὐτοῦ φορῶ τὴν αλυσίδα, ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν δένεται»⁶ καὶ «Φορῶντας ἀκόμη καὶ τὶς αλυσίδες σὰν κακοῦργος»⁷.

Πρόσεχε· δὲν μίλησε μόνο γιὰ «δεσμά», ἀλλὰ πρόσθεσε καὶ «σὰν κακοῦργος», αὐξάνοντας τὴν τιμὴ ἀπὸ τὰ δεσμά. Διπλὴ εἶναι ἡ τιμωρία· καὶ ὅτι ἦταν δεμένος μὲ αλυσίδες, καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ ὑπέφερε σὰν κακοῦργος· διότι, ἐὰν μὲν ἦταν δεμένος μὲ αλυσίδες γιὰ κάποιο τυχόν καλὸ, θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα κάποια παρηγοριά, τώρα ὅμως εἶναι δεμένος καὶ μάλιστα σὰν κακοῦργος καὶ σὰν νὰ συνελήφθηκε γιὰ κακὰ· καὶ ὅμως γιὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν φρόντιζε. Τέτοια γίνεται ἡ ψυχὴ, ὅταν ἀναπτρωθεῖ μὲ τὸν οὐράνιο ἔρωτα· διότι, ἐὰν αὐτοὶ ποῦ εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ αὐτὸν τὸν αἰσchrὸ ἔρωτα τίποτε δὲν σκέφτονται οὔτε ἔνδοξο, οὔτε τίμιο, ἀλλ', ἐκεῖνα ποῦ αὐξάνουν τὴν ἐπιθυμία τους, αὐτὰ θεωροῦν καὶ ἔνδοξα καὶ ἔντιμα, καὶ αὐτὸ εἶναι γι' αὐτούς τὸ πᾶν, δηλαδή ἡ ἐρωμένη τους, πολὺ περισσότερο δὲν θεωροῦν τίποτε τὶς τιμωρίες ἐκεῖνοι ποῦ εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ τὸν ἔρωτα αὐτό. Ἐὰν ὅμως δὲν καταλαβαίνομε τὰ λεγόμενα, δὲν εἶναι ἄξιο θαυμασμοῦ· διότι δὲν εἴμαστε γνῶστες τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς. Διότι, ἐὰν κάποιος κυριευθεῖ ἀπὸ τὴ φλόγα τοῦ Χριστοῦ γίνεται τέτοιος, ὅπως θὰ γινόταν κάποιος ἄνθρωπος κατοικῶντας μόνος ἐπάνω στὴ γῆ· τόσο πολὺ ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅποιαδήποτε δόξα καὶ ἀτιμία, ἀλλὰ, ὅπως ἀκριβῶς ἂν κατοικοῦσε μόνος ἐπάνω στὴ γῆ δὲν θὰ φρόντιζε γιὰ τίποτε, ἔτσι οὔτε καὶ αὐτὸς φροντίζει

σμῶν δὲ οὕτω καταφρονεῖ καὶ μαστίγων καὶ δεσμο-
 τηρίων, ὥσπερ ἄν, εἰ ἐν ἀλλοτρίῳ σώματι ταῦτα ἔ-
 πασχεν, ἢ ὥσπερ ἄν, εἰ ἀδαμάντινον ἐκέκτητο σῶμα·
 τῶν δὲ ἡδέων τῶν ἐν τῷ βίῳ οὕτω καταγελαῖ, καὶ
 5 ἀνεπαίσθητος αὐτῶν ἐστίν, ὥσπερ τῶν νεκρῶν σω-
 μάτων ἡμεῖς, ἢ αὐτοὶ ὄντες νεκροί. Τοσοῦτον δὲ ἀ-
 πέχει ἀλῶναι πάθει τινί, ὅσον χρυσὸς πυρούμενος ὁ
 καθαρὸς ἂν ἀπόσχοιτο κηλίδος. Ὡσπερ γὰρ μυῖαι εἰς
 μέσσην φλόγα οὐκ ἂν ἐμπέσοιεν, ἀλλὰ φεύγουσιν, οὕ-
 10 τω καὶ τὰ πάθη οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι τούτου τολμᾷ.
 Καὶ τούτων ἐβουλόμην μὲν ἀφ' ἡμῶν τὰ παραδείγμα-
 τα παραγαγεῖν δύνασθαι, ἐπειδὴ δὲ ἀποροῦμεν, ἀνάγ-
 κη πρὸς αὐτὸν τοῦτον καταφυγεῖν.

“Ορα γοῦν αὐτὸν πρὸς πάντα τὸν κόσμον πῶς διέ-
 15 κειτο. «Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται», φησί, «καὶ γὰρ τῷ
 κόσμῳ»· τουτέστι, ‘νεκρὸς εἰμι τῷ κόσμῳ, καὶ κεῖνος
 ἔμοι νεκρὸς’. Καὶ πάλιν· «Ζῷ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ
 ἐν ἔμοι Χριστός». Τοῦτο μόνου Παύλου λέγειν ἐστίν,
 ἡμῶν δέ, τῶν ἐκείνου τοσοῦτον ἀπολειπομένων, ὅ-
 20 σον τῆς γῆς ὁ οὐρανός, ἐγκαλύπτεσθαι, ὥς μηδὲ τὸ
 στόμα διαῖραι τολμᾷν. Ὅτι δὲ ὥς ἐν ἐρημίᾳ ἦν, καὶ
 οὕτως ἑώρα τὰ παρόντα, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· «Μὴ
 σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπό-
 μενα». Τί λέγεις; Καὶ μὴν τὸ ἐναντίον οὐ λέγεις ἐ-
 25 στί· τὰ μὲν γὰρ ἀόρατα οὐ βλέπομεν, τὰ δὲ ὄρατα
 βλέπομεν. Ὅποιους ἔσχες ὀφθαλμούς, τοιοῦτοί εἰσιν
 οἱ παρὰ τοῦ Χριστοῦ δεδομένοι· καθάπερ γὰρ οὗτοι
 τὰ μὲν ὁρώμενα ὁρῶσι, τὰ δὲ οὐχ ὁρώμενα οὐχ ὁρῶ-
 σιν, οὕτως ἐκεῖνοι τοῦναντίον οὐδεῖς, τὰ ἀόρατα
 30 βλέπων, τὰ ὄρατα βλέπει οὐδεῖς, τὰ ὁρώμενα βλέ-

8. Γαλ. 6, 14

9. Γαλ. 2, 20

10. Β' Κορ. 4, 18

τότε. Τόσο πολὺ περιφρονεῖ τις δοκιμασίες, τις μαστιγώσεις καὶ τις φυλακίσεις, σὰν ἀκριβῶς νὰ τὰ πάθαινε αὐτὰ μὲ ξένο σῶμα, ἢ σὰν ἀκριβῶς νὰ εἶχε ἀδαμάντινο σῶμα. Τὰ εὐχάριστα πάλι πράγματα αὐτῆς τῆς ζωῆς τόσο πολὺ τὰ θεωρεῖ ἄξια γιὰ γέλια καὶ δὲν αἰσθάνεται τίποτε γι' αὐτά, ὅπως ἀκριβῶς ἐμεῖς θεωροῦμε τὰ νεκρὰ σώματα, ἢ σὰν οἱ ἴδιοι νὰ εἴμαστε νεκροί. Τόσο πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ κυριευθεῖ ἀπὸ κάποιο πάθος, ὅσο ἀπέχει ὁ καθαρὸς χρυσὸς ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσία ὅταν δοκιμάζεται στὴ φωτιά. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς οἱ μύγες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ πέσουν μέσα στὴ φλόγα, ἀλλὰ φεύγουν ἀπ' αὐτήν, ἔτσι καὶ τὰ πάθη δὲν τολμοῦν οὔτε κἂν νὰ πλησιάσουν σ' αὐτόν. Καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ ἤθελα νὰ μπορούσα νὰ παρουσιάσω τὰ παραδείγματα ἀπὸ ἐμᾶς, ἐπειδὴ ὅμως ἀδυνατῶ νὰ τὸ κάνω αὐτό, εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ καταφύγω πρὸς αὐτόν.

Πρόσεχε λοιπὸν αὐτόν πῶς συμπεριφερόταν πρὸς ὅλο τὸν κόσμον. «Ὁ κόσμος εἶναι σταυρωμένος γιὰ μένα», λέγει, «καὶ ἐγὼ γιὰ τὸν κόσμον»⁸. δηλαδή, ἐγὼ εἶμαι νεκρὸς γιὰ τὸν κόσμον, καὶ ὁ κόσμος εἶναι νεκρὸς γιὰ μένα. Καὶ πάλι· «Δὲν ζῶ πλέον ἐγὼ, ἀλλὰ ζεῖ μέσα μου ὁ Χριστός»⁹. Αὐτὸ μόνο ὁ Παῦλος μπορεῖ νὰ τὸ λέγει, ἐνῶ ἐμεῖς, ποὺ ἀπέχομε τόσο πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνον, ὅσο ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆ γῆ, πρέπει νὰ καλυπτόμαστε, ὥστε νὰ μὴ τολμᾶμε οὔτε τὸ στόμα νὰ ἀνοίξουμε. Τὸ ὅτι βέβαια ἦταν σὰν νὰ κατοικοῦσε στὴν ἐρημιά, καὶ ἔβλεπε ἔτσι τὰ πράγματα τῆς ἐδῶ ζωῆς, ἄκου αὐτόν ποὺ λέγει· «Δὲν προσέχομε ἐκεῖνα ποὺ βλέπονται, ἀλλ' ἐκεῖνα ποὺ δὲν βλέπονται»¹⁰. Τί λές; Καὶ ὅμως τὸ ἀντίθετο συμβαίνει ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ λές· διότι ἐκεῖνα ποὺ δὲν βλέπονται δὲν τὰ προσέχομε, ἀντίθετα προσέχομε ἐκεῖνα ποὺ βλέπονται. Ὅποια εἶναι τὰ μάτια ποὺ εἶχες, τέτοια εἶναι καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τὸ Χριστό· διότι, ὅπως ἀκριβῶς τὰ μάτια αὐτὰ βλέπουν ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ὁρατά, δὲν βλέπουν ὅμως ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἀόρατα, ἔτσι καὶ ἐκεῖνα βλέπουν τὸ ἀντίθετο· κανέναν, ποὺ βλέπει τὰ ἀό-

πων, τὰ ἀόρατα βλέπει. "Ἡ οὐχὶ καὶ παρ' ἡμῖν τοῦτο γίνεται; "Οταν γάρ, τὸν νοῦν συστρέψαντες, λογιζώμεθά τι τῶν ἀοράτων, μετέωροι τῶν ἐνεργειῶν ἡμῖν γίνονται αἱ ὄψεις.

5 Καταφρονήσωμεν δόξης, γελαῖσθαι βουλώμεθα μᾶλλον ἢ ἐπαινεῖσθαι· ὁ μὲν γὰρ γελώμενος οὐδὲν βλάπτεται, ὁ δὲ ἐπαινούμενος, μέγαλα. Μὴ μέγα φρονῶμεν ἐπὶ τοῖς ἐκφοβοῦσι τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τῶν παίδων τοῦτο πράττωμεν· οὐδὲ γάρ, εἴ
10 τινὰ ἴδοιμεν ἐκφοβοῦντα παιδιά, θαυμάζομεν τοῦτον· εἰ γάρ τις φοβεῖ, παιδιά φοβεῖ· ἄνδρα γὰρ οὐκ ἂν δύναίτο φοβεῖν. Καὶ καθάπερ οἱ ἐκφοβοῦντες ἢ τὰς βλεφαρίδας ἔλκοντες ἄνω, ἢ ἄλλως τὸ πρόσωπον διαστρέφοντες τοῦτο ποιοῦσιν, ὑγιεινὸν δὲ ἔχοντες καὶ
15 ἡμέρον τὸ ὄμμα, οὐκ ἂν δύναιντο τοῦτο ποιῆσαι, οὕτω δὴ καὶ οὗτοι, τὸ διορατικὸν τῆς διανοίας διαστρέφοντες, τοῦτο ποιοῦσιν. "Ωστε ἡμερόν γε ἄνθρωπον καὶ καλὸν τῇ ψυχῇ οὐδεὶς ἂν φοβηθείη, ἀλλ' αἰδούμεθα πάντες, τιμῶμεν, ἐντρεπόμεθα. Οὐχ ὁρᾶτε πῶς
20 ὁ φοβερός καὶ μισητός ἐστι καὶ πᾶσιν ἡμῖν ἀπενεκτός; Τί γὰρ τῶν δυναμένων φοβεῖν μόνον οὐκ ἀποστρεφόμεθα; οὐχὶ θηρία, οὐχὶ φωνάς, οὐχὶ ὄψεις, οὐχὶ τόπους, οὐχὶ αἶρα, οἷον τὸ σκότος;

5. Μὴ δὴ μέγα νομίζωμεν, εἰ ἄνθρωποι φοβοῦνται ἡμᾶς· πρῶτον μὲν γὰρ οὐδεὶς ἡμᾶς ἄνθρωπος πτοεῖται, δεύτερον τὸ καὶ πτοουμένους ἡμᾶς μὴ μέγα τοῦτο εἶναι. Μέγα ἀγαθὸν ἢ ἀρετὴ καὶ ὅρα πῶς μέγα. "Αθλια τὰ πράγματα νομίζοντες, δι' ὧν συνέστηκεν, αὐτὴν θαυμάζομεν καὶ μακαρίζομεν· τίς γὰρ

ρατα, δὲν βλέπει τὰ ὁρατά, καὶ κανέναν, ποὺ βλέπει τὰ ὁρατά, δὲν βλέπει τὰ ἀόρατα. "Ἡ μήπως αὐτὸ δὲν συμβαίνει καὶ σ' ἐμᾶς; Διότι, ὅταν συγκεντρώσουμε τὴ σκέψη μας καὶ σκεφτόμαστε κάτι ἀπὸ τὰ ἀόρατα, τὰ μάτια μας τότε ἀπομακρύνονται ἀπὸ τίς ἐνέργειές μας.

"Ἀς περιφρονήσουμε τὴ δόξα, ἄς προτιμᾶμε νὰ χλευάζομαστε μᾶλλον, παρὰ νὰ ἐπαινούμαστε· διότι ἐκεῖνος ποὺ χλευάζεται σὲ τίποτε δὲν βλάπτεται, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ ἐπαινεῖται, βλάπτεται πάρα πολύ. "Ἀς μὴν ὑπερηφανευόμαστε γιὰ ἐκεῖνα ποὺ προξενοῦν φόβο στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἄς τὸ κάμνουμε αὐτὸ ὅπως ἀκριβῶς στὴν περίπτωση τῶν παιδιῶν· καθόσον δὲν θαυμάζουμε κάποιον ἐὰν τὸν δοῦμε νὰ φοβερίζει τὰ παιδιά· διότι, ἐὰν κάποιος φοβερίζει, φοβερίζει παιδιά, ἐνῶ ἄνδρα κανέναν δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ φοβερίσει. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι ποὺ φοβερίζουν ἢ σηκώνουν ἐπάνω τίς βλεφαρίδες, ἢ τὸ κάμνουν αὐτὸ δημιουργώντας κάποια διαφορετικὴ παραμόρφωση στὸ πρόσωπο, ἐνῶ ἐὰν ἔχουν τὸ βλέμμα τους στὴν φυσικὴ του κατάσταση καὶ ἡμερο, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ τὸ κάνουν αὐτό, ἔτσι λοιπὸν καὶ αὐτοὶ τὸ κάμνουν αὐτὸ διαστρεβλώνοντας τὴ διορατικὴ ἰκανότητα τοῦ νοῦ. "Ὡστε λοιπὸν κανέναν δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ φοβηθεῖ ἄνθρωπο μὲ ἡρεμὸ βλέμμα καὶ καλὴ ψυχὴ, ἀλλ' αὐτὸν ὅλοι μας τὸν σεβόμαστε, τὸν τιμοῦμε, τὸν ντρεπόμαστε. Δὲν βλέπετε πῶς ὁ φοβερὸς καὶ μισητὸς εἶναι καὶ ἀνεπιθύμητος ἀπὸ ὅλους μας; Διότι τί δὲν ἀποφεύγομε ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μποροῦν μόνο νὰ μᾶς φοβίζουν; δὲν ἀποφεύγομε τὰ θηρία, δὲν ἀποφεύγομε τίς φωνές, τίς μορφές, τοὺς τόπους, τὸν ἀέρα καθὼς καὶ τὸ σκοτάδι;

5. "Ἀς μὴ θεωροῦμε λοιπὸν σπουδαῖο πράγμα, τὸ ἐὰν μᾶς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι· διότι κατὰ πρῶτο κανέναν ἄνθρωπος δὲν μᾶς φοβάται, δεύτερο δὲν εἶναι σπουδαῖο πράγμα τὸ ἐὰν μᾶς φοβοῦνται. Μεγάλον ἀγαθὸ εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ πρόσεχε πόσο μεγάλο εἶναι. "Ἄν καὶ θεωροῦμε ἄθλια τὰ πράγματα μὲ τὰ ὁποῖα συνίσταται αὕτη, ὅμως

οὐκ ἂν μακαρίσειε τὸν φιλόσοφον, καίτοι πενία, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἄθλια εἶναι δοκεῖ; "Ὅταν οὖν διὰ τῶν ἀθλίων εἶναι δοκούντων λάμπῃ, ὄρα τὴν ὑπερβολήν. Μέγα φρονεῖς ἐπὶ δυναστείᾳ, ἄνθρωπε; Καὶ ποία 5 δυναστεία, εἰπέ μοι, ἐχειροτονήθη; Παρὰ ἀνθρώπων ἐγένου δυνατός· ἐνδοθεν χειροτόνησον σεαυτόν. "Ἀρχων γὰρ οὐχ ὁ καλούμενός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ὢν. "Ὡσπερ γὰρ ἱατρὸν οὐκ ἂν ποιήσειε βασιλεὺς οὐδὲ ρήτορα, οὕτως οὐδὲ ἄρχοντα· οὐ γὰρ τὰ γράμματα ποιεῖ ἄρ- 10 χοντα, οὐδὲ τὸ ὄνομα. Ἐπεὶ, εἰ βούλει, οἰκοδομεῖτω τις ἱατρεῖον, ἐχέτω καὶ μαθητάς, ἐχέτω καὶ ὄργανα καὶ φάρμακα, καὶ εἰσίτω πρὸς τοὺς κάμνοντας· ἄρα ἀρκεῖ ταῦτα ποιῆσαι ἱατρόν; Οὐδαμῶς ἀλλὰ δεῖ τῆς τέχνης, καὶ ταύτης ἄνευ οὗ μόνον ταῦτα οὐδὲν ὠ- 15 φελεῖ, ἀλλὰ καὶ βλάπτει· τὸν γὰρ οὐκ ἱατρὸν βέλτιον μηδὲ ἔχειν φάρμακα. Ὁ μὲν οὖν μὴ ἔχων οὔτε σώζει, οὔτε ἀπόλλυσιν, ὁ δὲ ἔχων ἀπόλλυσιν, οὐκ εἰδὼς ὅπως χρήσεται· ἐπειδὴ οὐκ ἐν τῇ φύσει τῶν φαρμάκων ἐστὶν ἡ σωτηρία μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ 20 τοῦ προσάγοντος· τούτου γὰρ μὴ ὄντος, πάντα διέφθαρται.

Τοιοῦτος καὶ ὁ ἄρχων ἐστίν· ἔχει ὄργανα, τὴν φωνήν, τὸν θυμόν, τοὺς δημίους, τὰς ὑπερορίας, τὰς τιμάς, τὰς δωρεάς, τοὺς ἐπαίνους· ἔχει καὶ φάρμακα, τοὺς νόμους· ἔχει καὶ κάμνοντας, τοὺς ἀνθρώ- 25 πους· ἔχει ἐργαστήριον, τὸ δικαστήριον· ἔχει μαθητάς, τοὺς στρατιώτας· ἂν οὖν μὴ εἰδῇ τὴν ἐπιστήμην τὴν ἱατρικὴν, οὐδὲν τούτων ὄφελος. Ὁ δικαστῆς ἱατρὸς ψυχῶν ἐστιν, οὐχὶ σωμάτων· εἰ δὲ αὖ-

θαυμάζομε καὶ μακαρίζομε αὐτήν· διότι ποίος θὰ ἦταν δυνατό νὰ μὴ μακαρίσει τὸν ἐνάρετο ἄνθρωπο ἂν καὶ τὸν συνοδεύει ἡ φτώχεια καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια πράγματα ποὺ θεωροῦνται ἄθλια; Ὅταν λοιπὸν λάμπει αὐτὸς μὲ ἐκείνα ποὺ θεωροῦνται ὅτι εἶναι ἄθλια, σκέψου τότε τὴν ὑπεροχὴ του. Ὑπερηφανεύεσαι, ἄνθρωπε, γιὰ τὴν ἐξουσία σου; Καὶ ποιά ἐξουσία, πές μου, ἐγκαταστάθηκε μὲ ἀπόφαση τοῦ λαοῦ; Ἐγίνες δυνατός ἀπὸ τοὺς ἄνθρώπους· κάνε ἐσωτερικὰ τὸν ἑαυτό σου ἄξιο ἄρχοντα. Καθόσον ἄρχοντας δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ὀνομάζεται ἔτσι, ἀλλ' ἐκεῖνος ποὺ εἶναι ἄρχοντας. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ὁ βασιλιάς δὲν θὰ μπορούσε νὰ κάνει ἰατρὸ οὔτε ρήτορα, ἔτσι οὔτε καὶ ἄρχοντα· καθόσον δὲν κάμνουν τὸν ἄρχοντα οἱ βασιλικὲς ἐπιστολές, οὔτε καὶ τὸ ὄνομα. Διότι, ἐὰν θέλεις, ἄς κατασκευάσει κάποιος ἰατρεῖο, ἄς ἔχει καὶ μαθητές, ἄς ἔχει καὶ ὄργανα καὶ φάρμακα, καὶ ἄς ἐπισκέφτεται τοὺς ἀσθενεῖς· ἄραγε εἶναι αὐτὰ ἀρκετὰ γιὰ νὰ τὸν κάνουν ἰατρό; Καθόλου· ἄλλα χρειάζεται νὰ ξέρει καὶ τὴν τέχνη, καὶ χωρὶς αὐτὴν ὅχι μόνο αὐτὰ δὲν ὠφελοῦν καθόλου, ἀλλὰ καὶ βλάπτουν· διότι ἐκεῖνος ποὺ δὲν εἶναι ἰατρὸς εἶναι προτιμότερο οὔτε φάρμακα νὰ ἔχει. Καθόσον ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἔχει φάρμακα οὔτε σώζει, οὔτε ὁδηγεῖ στὸ θάνατο, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ ἔχει προξενεῖ τὸ θάνατο, μὴ γνωρίζοντας πῶς νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτά· διότι ἡ σωτηρία δὲν βρίσκεται μόνο στὴ φύση τῶν φαρμάκων, ἀλλὰ καὶ στὴν τέχνη ἐκείνου ποὺ παρέχει τὰ φάρμακα· ἐὰν δὲν ὑπάρχει αὐτό, ὅλα καταστράφηκαν.

Τέτοιος εἶναι καὶ ὁ ἄρχοντας· ἔχει ὄργανα, τὴ φωνή, τὸ θυμό, τοὺς δημίους, τίς ἐξορίες, τίς τιμές, τίς δωρεές, τοὺς ἐπαίνους· ἔχει καὶ φάρμακα, τοὺς νόμους· ἔχει καὶ ἀσθενεῖς, τοὺς ἄνθρώπους· ἔχει καὶ ἐργαστήριον, ποὺ εἶναι τὸ δικαστήριον· ἐπίσης ἔχει καὶ μαθητές, ποὺ εἶναι οἱ στρατιῶτες· ἂν λοιπὸν δὲν γνωρίζει τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη, δὲν ὠφελεῖται σὲ τίποτε ἀπ' αὐτά. Ὁ δικαστὴς εἶναι ἰατρὸς τῶν ψυχῶν, ὅχι τῶν σωμάτων· ἐὰν ἡ

τη ἢ σωμάτων τοσαύτης δεῖται ἐπιμελείας, πολλῶ
 μᾶλλον ἢ τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ καὶ μείζων ψυχὴ σω-
 μάτων. Οὐκ ἄρα τὸ ὄνομα ἔχειν ἄρχοντος ἄρχοντά ἐ-
 στιν εἶναι· ἐπεὶ καὶ ἄλλοι καλοῦνται μεγάλα ὀνόμα-
 5 τα (οἷον· Παῦλος, Πέτρος, Ἰάκωβος, Ἰωάννης),
 ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων εἰσὶν ἅπερ καλοῦνται,
 καθάπερ οὐδὲ ἐγώ· ἀλλ' εἰμὶ τοῦ μακαρίου μὲν ἐκεί-
 νου δμώνυμος, οὐ μὴν συνώνυμος· οὐκ εἰμὶ Ἰωάν-
 νης, ἀλλὰ καλοῦμαι.

10 Οὕτω κακεῖνοι οὐκ εἰσὶν ἄρχοντες, ἀλλὰ καλοῦν-
 ται. Εἰσὶ δὲ ἐκεῖνοι ἄρχοντες καὶ χωρὶς τούτων, ὥσ-
 περ καὶ ἰατρός, καὶ μὴ χρῆται τῇ ἐπιστήμῃ, ἔχη δὲ
 αὐτὴν ἐν τῇ ψυχῇ, ἰατρός ἐστιν. Εἰσὶν ἄρχοντες ἐ-
 αὐτῶν ἄρχοντες. Τρία γὰρ ταῦτά ἐστι ψυχῇ, οἰκία,
 15 πόλις, οἰκουμένη· καὶ ὁδῶ τὰ πράγματα προβαίνει.
 Δεῖ τοίνυν τὸν μέλλοντα ἐπιστήσεσθαι οἰκίας, καὶ
 καλῶς αὐτὴν οἰκοδομήσειν, πρότερον τὴν ψυχὴν τὴν
 ἑαυτοῦ ρυθμίζειν· οἰκία γὰρ αὐτοῦ ἐστιν· εἰ δὲ τὴν
 ἑαυτοῦ μὴ δύναίτο, ἔνθα μία ψυχὴ, ἔνθα κύριος αὐ-
 20 τός, ἔνθα αἰεὶ σύνεστιν ἑαυτῷ, πῶς τοὺς ἄλλους οἰ-
 κοδομήσει; Ὁ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ ρυθμίσει δυν-
 νάμενος, καὶ τὸ μὲν ποιῶν ἄρχειν, τὸ δὲ ἄρχεσθαι,
 οὗτος καὶ οἰκίαν δυνήσεται· ὁ δὲ οἰκίαν, καὶ πόλιν·
 ὁ δὲ πόλιν, καὶ οἰκουμένην. Εἰ δὲ ψυχὴν οὐκ ἂν δύ-
 25 ναιτο, πῶς οἰκουμένην δυνήσεται;

Ταῦτα μοι εἴρηται, ἵνα μὴ ὦμεν ἐπτοημένοι πρὸς

θεραπεία τῶν σωμάτων χρειάζεται τόση μεγάλη φροντίδα, πολὺ περισσότερη φροντίδα χρειάζεται ἡ θεραπεία τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὰ σώματα. Ἐπομένως δὲν σημαίνει, τὸ νὰ ἔχει κανεὶς τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντα ὅτι εἶναι καὶ ἄρχοντας· καθόσον καὶ ἄλλοι ἔχουν μεγάλα ὀνόματα (ὅπως Παῦλος, Πέτρος, Ἰάκωβος, Ἰωάννης), ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τὰ ὀνόματα δὲν εἶναι καὶ αὐτὸ ποὺ δηλώνουν τὰ ὀνόματα, ὅπως ἀκριβῶς οὔτε καὶ ἐγὼ· ἀλλ' ἔχω τὸ ἴδιον ὄνομα μὲ τὸν μακάριο ἐκεῖνο, δὲν ἔχει ὅμως τὸ ὄνομά μου τὴν ἴδια σημασίαν μὲ τὸ ὄνομα ἐκείνου· δὲν εἶμαι Ἰωάννης, ἀλλὰ ὀνομάζομαι.

Ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι δὲν εἶναι ἄρχοντες, ἀλλὰ ὀνομάζονται. Ἐκεῖνοι εἶναι ἄρχοντες καὶ χωρὶς αὐτά, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ ἱατρός, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν κάνει χρῆσιν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἔχει αὐτὴν μέσα στὴν ψυχὴ του, εἶναι ἱατρός. Ἀρχοντες εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι ἄρχοντες τοῦ ἑαυτοῦ τους. Διότι τὰ τρία αὐτὰ πράγματα ὑπάρχουν μέσα στὴν ψυχὴ, ἡ οἰκία, ἡ πόλη καὶ ἡ οἰκουμένη· καὶ τὰ πράγματα προχωροῦν μὲ τὴν σειράν τους. Πρέπει λοιπὸν ἐκεῖνος ποὺ πρόκειται νὰ οἰκοδομήσῃ οἰκίαν, καὶ νὰ οἰκοδομήσῃ αὐτὴν σωστά, τακτοποιώντας πρῶτα σωστὰ τὴν δικήν του ψυχὴν· διότι αὕτη εἶναι οἰκία δική του· ἐὰν ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ τακτοποιήσῃ τὴν δικήν του, ποὺ εἶναι μία ψυχὴ, ὅπου κύριος εἶναι αὐτός ὁ ἴδιος, καὶ πάντοτε αὕτη βρίσκεται μαζὶ μ' αὐτόν, πῶς θὰ οἰκοδομήσῃ τοὺς ἄλλους; Ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ νὰ ρυθμίζει τὴν ψυχὴν του καὶ φροντίζει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος νὰ ἄρχει, ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ ἄρχεται, αὐτός θὰ μπορέσῃ νὰ διοικήσῃ καὶ οἰκίαν· ἐκεῖνος ποὺ θὰ μπορέσῃ νὰ διοικήσῃ οἰκίαν, θὰ μπορέσῃ νὰ διοικήσῃ καὶ πόλιν, καὶ ἐκεῖνος ποὺ θὰ μπορέσῃ νὰ διοικήσῃ πόλιν, θὰ μπορέσῃ νὰ κυβερνήσῃ καὶ τὴν οἰκουμένην. Ἐὰν ὅμως δὲν θὰ μπορούσε νὰ ρυθμίσει τὴν ψυχὴν του, πῶς θὰ μπορέσῃ νὰ κυβερνήσῃ τὴν οἰκουμένην;

Αὐτὰ τὰ εἶπα, γιὰ νὰ μὴ νιώθωμε φόβον πρὸς τίς ἐξ-

ἀρχάς, ἵνα εἰδῶμεν τί ποτέ ἐστὶν ἀρχή· τοῦτο γὰρ
 οὐκ ἀρχή, ἀλλὰ κατάγελως καὶ δουλεία, καὶ μυρία
 ἕτερα ἃν τις καλέσειεν. Εἶπέ μοι τί ἐστὶν ἄρχοντος
 ἴδιον; ὅρα οὐχὶ τὸ ὠφελεῖν τοὺς ἀρχομένους καὶ εὖ-
 5 ἐργετεῖν; Τί οὖν, ἂν τοῦτο μὴ γένηται; πῶς ἑτέρους
 ὠφελήσει ὁ ἑαυτὸν μὴ ὠφελήσας; ὁ μυρίας ἔχων
 τυραννίδας ἐν τῇ ψυχῇ τῶν παθῶν πῶς τὰς ἑτέρων
 ἐκκόψει; Οὕτω καὶ τρυφή· οὐχ αὕτη ἐστὶ τρυφή,
 ἀλλ' ἑτέρα. "Ωσπερ γὰρ ἄρχων ἐδείχθη οὐχ οὗτος,
 10 ἀλλ' ἕτερος, οὕτω καὶ ὁ τρυφῶν ἕτερός ἐστι· δοκεῖ
 μὲν γὰρ εἶναι τρυφή τὸ τῆς ἡδονῆς ἀπολαύειν καὶ
 γαστρίζεσθαι, οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο, ἀλλὰ τοῦναντίον,
 τὸ ψυχὴν ἔχειν θαυμαστὴν καὶ ἐν ἡδονῇ εἶναι. "Ε-
 στω γάρ τις ἐσθίων, πίνων, σπαταλῶν, ἔπειτα φρον-
 15 τιζέτω καὶ ἀθυμεῖτω, μὴ δύναται οὗτος εἶναι ἐν
 τρυφῇ; Οὐκ ἄρα τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν τρυφή, ἀλλὰ
 τὸ ἐν ἡδονῇ εἶναι. "Εστω τις ξηρὸν λαμβάνων ἄρ-
 τον, καὶ ἐμπιπλάσθω μετ' εὐφροσύνης, ἄρα τοῦτο ἡ-
 δονή; Οὐκοῦν καὶ τρυφή. "Ιδωμεν οὖν τίνι παρα-
 20 γίνεται αὕτη, τοῖς πλουτοῦσιν ἢ τοῖς μὴ πλουτοῦσιν;
 Οὔτε τούτοις ἀπλῶς, οὔτε ἐκείνοις, ἀλλὰ τοῖς οὕτω
 κατασκευάζουσι τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν, ὥστε μὴ
 πολλὰς ἔχειν ἀθυμιῶν ὑποθέσεις.

Καὶ ποῖός ἐστιν οὗτος ὁ βίος; ἴσως ἔρεϊ τις· ὁ-
 25 ρῶ γὰρ κεχηνότας ἅπαντας καὶ βουλομένους ἀκοῦσαι
 τίς ἐστὶν ὁ βίος οὗτος, ὁ μὴ ἔχων ἀθυμίας. Οὐκοῦν
 ὁμολογείσθω παρ' ὑμῶν πρῶτον ὅτι τοῦτο ἡδονή,
 τοῦτο τρυφή, ὅταν ἀθυμία μὴ ἐνοχλῇ, καὶ μὴ ἀπαιτῇ

ουσίες, γιὰ νὰ γνωρίσουμε τί τέλος πάντων σημαίνει ἐξουσία· διότι αὐτό δέν εἶναι ἐξουσία, ἀλλά περίγελως καί δουλεία, καί πολλὰ ἄλλα ὀνόματα θὰ μπορούσε κανεῖς νὰ τῆς δώσει. Πές μου σέ παρακαλῶ, ποιό εἶναι τό γνώρισμα τοῦ ἄρχοντα; ἄραγε δέν εἶναι τό νὰ ὠφελεῖ τοὺς ἀρχομένους καί νὰ τοὺς εὐεργετεῖ; τί λοιπόν, ἂν αὐτό δέν γίνεται; πῶς θὰ ὠφελήσῃ ἄλλους ἐκεῖνος ποὺ δέν ὠφέλησε τὸν ἑαυτό του; ἐκεῖνος ποὺ ἔχει στήν ψυχὴ του ἄπειρες τυραννικὲς ἐξουσίες τῶν παθῶν, πῶς θὰ ξερριζώσει τίς τυραννικὲς ἐξουσίες ἄλλων; Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καί ἡ ἀπολαυστικὴ ζωὴ δέν εἶναι αὐτὴ ἀπόλαυση, ἀλλὰ ἄλλη. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἀποδείχθηκε ὅτι ἄρχοντας δέν εἶναι αὐτός ἀλλὰ ἄλλος, ἔτσι καί ἄλλος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ κάνει ἀπολαυστικὴ ζωὴ· διότι φαίνεται βέβαια ὅτι ἀπολαυστικὴ ζωὴ εἶναι ἡ ἀπόλαυση τῶν ἡδονῶν καί τὸ ὑπερβολικὸ γέμισμα τῆς κοιλιᾶς, δέν εἶναι ὅμως αὐτό, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, τὸ νὰ ἔχει δηλαδὴ ψυχὴ θαυμαστὴ καί ν' ἀπολαμβάνει πνευματικὴ ἡδονή. Διότι ἂς ὑποθέσουμε ὅτι ὑπάρχει κάποιος ποὺ τρώγει, καί πίνει, ποὺ σπαταλᾷ, καί στή συνέχεια κυριεύεται ἀπὸ σκέψεις καί λύπη· μήπως αὐτός μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι κάνει ἀπολαυστικὴ ζωὴ; Ἐπομένως ἀπόλαυση δέν εἶναι τό νὰ τρώγει καί νὰ πίνει, ἀλλὰ τό νὰ νοιώθῃ εὐχαρίστηση. Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι κάποιος τρώγει ξερὸ ψωμί καί χορταίνει μὲ ὑπερβολικὴ εὐχαρίστηση· ἄραγε αὐτό δέν εἶναι ἡδονή; Ἐπομένως εἶναι καί ἀπόλαυση. Ἄς δοῦμε λοιπόν σέ ποιὸν συμβαίνει αὐτὴ, στοὺς πλούσιους ἢ στοὺς φτωχοὺς; Γενικὰ οὔτε σ' αὐτούς, οὔτε σ' ἐκείνους, ἀλλὰ σ' ἐκείνους ποὺ ἔτσι ρυθμίζουν τὴν ψυχὴ τους, ὥστε νὰ μὴ ἔχουν πολλὰς ἀφορμὰς λύπης.

Ἴσως ὅμως πεῖ κάποιος· Καί ποιός εἶναι αὐτός ὁ τρόπος ζωῆς; διότι βλέπω ὅλους νὰ ἔχουν ἀνοιχτὸ τὸ στόμα τους καί νὰ θέλουν ν' ἀκούσουν ποιός εἶναι αὐτός ὁ τρόπος ζωῆς, ποὺ δέν ἔχει λύπες. Λοιπόν ἂς ὁμολογηθεῖ ἀπὸ σᾶς πρῶτα ὅτι αὐτό εἶναι ἡδονή, αὐτό εἶναι ἀπόλαυση, ὅταν δὲ ἐνοχλεῖ ἡ λύπη καί ἂς μὴ ζη-

παρ' ἐμοῦ κρέα, καὶ οἶνον, καὶ καρυκεύματα, καὶ ἱ-
 μάτια σηρικά, καὶ πλῆθος τραπέζης. 'Αλλ' ἂν δείξω
 τούτων χωρὶς παρόντα τὸν βίον τὸν τοιοῦτον, ταύ-
 την τὴν ἡδονὴν ἀγάπησον, τοῦτον τὸν βίον· τὰ γὰρ
 5 πολλὰ ἐκ τοῦ μὴ λογίζεσθαι δεόντως παραγίνεται ἡ-
 μῖν τῶν λυπηρῶν. Τίς οὖν πλείονα λυπηθήσεται, ὁ
 μηδενὸς αὐτῶν φροντίζων, ἢ ὁ φροντίζων; ὁ φοβού-
 μενος τὰς μεταβολάς, ἢ ὁ μὴ φοβούμενος; ὁ βασκα-
 νίαν, ὁ φθόνον, ὁ συκοφαντίας, ὁ ἐπιβουλάς, ὁ ἀπώ-
 10 λειαν δεδοικώς, ἢ ὁ τούτων ἐκτός; ὁ πλειόνων δεό-
 μενος, ἢ ὁ μηδενός; ὁ μυρίοις δουλεύων, ἢ ὁ μηδενί;
 ὁ μυρίων χρεῖαν ἔχων, ἢ ὁ ἐλεύθερος; ὁ ἓνα δεσπό-
 την δεδοικώς, ἢ ὁ μυρίους; Οὐκοῦν μείζων ἢ ἡδονὴ
 ἐνταῦθα.

15 Ταύτην τοίνυν διώκωμεν, καὶ μὴ περὶ τὰ πα-
 ρόντα ὤμεν ἐπτοημένοι, ἀλλὰ καταγελῶμεν πάσης
 τῆς τοῦ βίου φαντασίας, καὶ πανταχοῦ τῆς συμμε-
 τρίας ὤμεν, ἵνα δυνηθῶμεν ἄλυπον τὸν βίον τοῦτον
 διαγαγεῖν, καὶ τῶν ἐπηγγελλμένων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν
 20 χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι
 δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-
 νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τάει ἀπὸ μένα κρέατα, καὶ κρασί, καὶ καρικεύματα, καὶ ροῦχα μεταξωτά, καὶ πλουσιοπάροχο τραπέζι. "Αν λοιπὸν ἀποδείξω ὅτι αὐτὸς ὁ τρόπος ζωῆς ὑπάρχει ὅταν δὲν ὑπάρχουν αὐτά, τότε ἀγάπησε αὐτὴ τὴν ἡδονή, ἀγάπησε αὐτὴ τὴ ζωὴ· διότι οἱ πρὸ πολλὰς λύπες δημιουργοῦνται σὲ μᾶς ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν σκεφτόμαστε σωστά. Ποιὸς λοιπὸν θὰ λυπηθεῖ περισσότερο, ἐκεῖνος ποὺ δὲν φροντίζει γιὰ κανένα ἀπ' αὐτά, ἢ ἐκεῖνος ποὺ φροντίζει; Ἐκεῖνος ποὺ φοβᾶται τίς μεταβολές, ἢ ἐκεῖνος ποὺ δὲν φοβᾶται; ἐκεῖνος ποὺ φοβᾶται τὴ μοχθηρία, τὸ φθόνον, τίς συκοφαντίες, τίς ἐπιβουλές, τὸ θάνατον, ἢ ἐκεῖνος ποὺ εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπ' αὐτά; Ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολλὰ, ἢ ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε; Ἐκεῖνος ποὺ εἶναι δοῦλος σὲ πολλούς, ἢ ἐκεῖνος ποὺ δὲν εἶναι δοῦλος σὲ κανένα; Ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολλούς, ἢ ἐκεῖνος ποὺ εἶναι ἐλεύθερος; Ἐκεῖνος ποὺ φοβᾶται ἓναν κύριον, ἢ ἐκεῖνος ποὺ φοβᾶται πολλούς; "Ωστε λοιπὸν εἶναι μεγαλύτερη ἡ ἡδονὴ στὴ δεύτερη περίπτωση.

Αὐτὴν λοιπὸν ᾧς ἐπιδιώκομε καὶ ᾧς μὴ κυριευόμαστε ἀπὸ σφοδρὸ πόθον γιὰ τὰ παρόντα πράγματα, ἀλλὰ νὰ θεωροῦμε ἄξια χλευασμοῦ ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ σχήματα τῆς ζωῆς αὐτῆς, καὶ παντοῦ νὰ προτιμοῦμε τὴν ἀρμονικὴ ἀναλογία, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ περάσουμε χωρὶς λύπη αὐτὴ τὴ ζωὴ, καὶ νὰ ἐπιτύχομε τὰ ἀγαθὰ ποὺ μᾶς ἔχει ὑποσχεθεῖ ὁ Θεός, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖον στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Γ'

(Πράξ. 26, 30 - 28, 1)

«'Ανέστη δὲ ὁ βασιλεύς, καὶ ὁ ἡγεμών, ἥ τε
Βερνίκη, καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς καὶ
ἀναχωρήσαντες ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέ-
γοντες ὅτι οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν
5 πράσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος. 'Αγρίππας δὲ τῷ
Φήστῳ ἔφη· 'Απολελύσθαι ἐδύνατο ὁ ἄνθρω-
πος οὗτος, εἰ μὴ ἀπεκέκλητο Καίσαρα».

1. "Ορα πῶς καὶ πάλιν ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφίζονται,
καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, «Μαίνη» ἀφιαῖσιν αὐτὸν οὐ τοῦ
10 θανάτου, ἀλλὰ καὶ τῶν δεσμῶν· καὶ τέλος ἂν ἀφῆ-
καν, εἰ μὴ Καίσαρα ἀπεκέκλητο. 'Αλλὰ τοῦτο οἰκονο-
μικῶς γέγονεν· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ μετὰ
δεσμῶν ἀπελθεῖν. Διὰ τοῦτο ἔλεγε· «Μέχρι δεσμῶν
ὡς κακοῦργος»· εἰ γὰρ ὁ Κύριος αὐτοῦ μετὰ ἀνόμων
15 ἐλογίσθη, πολλῷ μᾶλλον οὗτος· ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνος
οὐκ ἐκοινώνησε τῆς δόξης, οὕτως οὐδὲ οὗτος. Τὸ
γὰρ θαυμαστὸν τότε φαίνεται τὸ ἀναμεμιγμένον τού-
τοις μηδὲν παρ' αὐτῶν βλάπτεσθαι.

«'Ως δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν 'Ιτα-
20 λίαν, παρεδίδουν τὸν τε Παῦλον καὶ τινὰς ἑτέρους
δεσμώτας ἑκατοντάρχη, ὀνόματι 'Ιουλίῳ, σπείρας
Σεβαστῆς. 'Επιβάντες δὲ πλοίῳ 'Αδραμυττηνῷ,
μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν 'Ασίαν τόπους, ἀνῆ-
χθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν 'Αριστάρχου Μακεδόνο

1. Πράξ. 26, 24

2. Β' Τιμ. 2. 9

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Γ '

(Πράξ. 26, 30 - 28, 1)

«Σηκώθηκε τότε ὁ βασιλιάς καὶ ὁ ἡγεμόνας καὶ ἡ Βερνίκη καὶ ὅλοι ὅσοι κάθονταν μαζί μ' αὐτούς, καὶ ἀφοῦ ἔφυγαν συνομιλοῦσαν ἀναμεταξύ τους καὶ ἔλεγαν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός δὲν κάνει τίποτε ἄξιο θανάτου ἢ φυλακίσεως. Εἶπε τότε ὁ Ἀγρίππας στὸ Φῆστο· Ἢ μποροῦσε ν' ἀπολυθεῖ ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ἐὰν δὲν εἶχε ἐπικαλεσθεῖ τὸν Καίσαρα».

1. Πρόσεχε πῶς καὶ πάλι ἀποφασίζουν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ εἶπαν, «Εἶσαι τρελλός»¹, ἀπαλάσσουν αὐτὸν ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ θάνατο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ δεσμά· καὶ θὰ τὸν ἐλευθέρωναν ἐξ ὁλοκλήρου, ἐὰν δὲν εἶχε ἐπικαλεσθεῖ τὸν Καίσαρα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ρυθμίσθηκε ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ· καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ φύγει ἀπὸ ἐκεῖ ἀλυσσοδεμένος. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Ἀκόμη καὶ ἀλυσσοδεμένος σὰν κακοῦργος»². Διότι, ἐὰν ὁ Κύριος αὐτοῦ συμπεριελήφθηκε μεταξὺ τῶν ἀνόμων, πολὺ περισσότερο αὐτός· ἀλλ' ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος δὲν εἶχε σχέση μὲ τὴν κρίση ἐκείνη, ἔτσι οὔτε καὶ αὐτός. Διότι τὸ θαυμαστὸ τότε φαίνεται, τὸ νὰ ἔχει ἀναμειχθεῖ κανεὶς μὲ αὐτούς, χωρὶς ὅμως νὰ βλάπτεται καθόλου ἀπ' αὐτούς.

«Ὅταν ἀποφασίσθηκε ν' ἀποπλεύσουμε γιὰ τὴν Ἰταλία παρέδωσαν καὶ τὸν Παῦλο καὶ μερικοὺς φυλακισμένους σὲ κάποιον ἐκατόνταρχο, ποὺ ὀνομαζόταν Ἰούλιος, καὶ ἦταν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ἀφοῦ ἀνεβήκαμε σὲ κάποιο Ἀδραμυττηνὸ πλοῖο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ πλεύσουμε στὰ λιμάνια τῆς Ἀσίας, ἀναχωρήσαμε, ἔχοντας μαζί μας τὸν Ἀρίσταρχο, Μακεδόνα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη.

Θεσσαλονικέως. Τῇ δὲ ἑτέρᾳ καιήχθημεν εἰς Σιδῶ-
 να». Ὅρα μέχρι ποῦ συνέρχεται τῷ Παύλῳ καὶ Ἀ-
 ρίσταρχος. Καλῶς καὶ χρησίμως πάρεστιν ὁ Ἀρί-
 σταρχος, μέλλων ἅπαντα ἀπαγγέλλειν εἰς Μακεδο-
 5 νίαν. «Φιλανθρώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρη-
 σάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντα ἐ-
 πιμελείας τυχεῖν. Καὶ κεῖθεν ἀναχθέντες ὑπεπλεύσα-
 μεν τὴν Κύπρον διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντί-
 ους». «Ἐπέτρεψε», φησὶν, «Ἰούλιος φιλανθρώπως
 10 τῷ Παύλῳ χρησάμενος». Καλῶς ποιῶν τοῦτο ἐπι-
 τρέπει, ὥστε ἐπιμελείας τυχεῖν ἀπελθόντα παρὰ
 τοὺς γνωρίμους· εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτὸν ἀπὸ πολλῆς κα-
 κώσεως εἶναι τῶν δεσμῶν, τοῦ φόβου, τοῦ ἄγεσθαι
 καὶ φέρεσθαι. Ὅρα πῶς οὐδὲ τοῦτο κρύπτει, ὅτι ἐ-
 15 βούλετο ἐπιμελείας τυχεῖν.

Πάλιν πειρασμοί, πάλιν ἄνεμοι ἐναντίοι. Ὅρα διὰ
 πάντων οὕτω τὸν βίον τῶν ἁγίων ὑφαινόμενον· ἐξέ-
 φυγον τὸ δικαστήριον, καὶ περιπίπτουσι ναυαγίῳ καὶ
 χειμῶνι· ὃ καὶ δηλῶν, ἐπαγγεῖ· «Τό τε πέλαγος, τὸ κα-
 20 τὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν, διαπλεύσαντες, κα-
 τήλθομεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας. Καὶ κεῖ εὐρών ὁ ἐ-
 κατόνταρχος πλοῖον Ἀλεξανδρίνον πλέον εἰς τὴν Ἰ-
 ταλίαν, ἀνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό». «Εὐρών πλοῖον»,
 φησὶν, «Ἀλεξανδρίνον». Εἰκότως εὐρίσκεται, ὥστε
 25 καὶ κεῖνους ἀπαγγεῖλαι εἰς τὴν Ἀσίαν τὰ κατὰ τὸν
 Παῦλον καὶ τούτους εἰς τὴν Λυκίαν. Ὅρα τὸν Θεὸν
 οὐδὲν καινίζοντα, οὐδὲ μεταβάλλοντα, ἀλλὰ ἀφιέντα
 αὐτὸν εἰς τοὺς ἀνέμους τοὺς ἀνεπιτηδείους πλεῖν.
 Ἀλλὰ καὶ οὕτω θαῦμα ἐργάζεται· ὥστε γὰρ ἀσφαλῶς
 30 πλεῖν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτοὺς εἰς πέλαγος, ἀλλ' αἰεὶ πα-
 ρὰ γῆν ἔπλεον.

«Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ
 μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσεῶντος
 ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ
 35 τὴν Σαλμώνην· μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτήν, ἦλθο-
 μεν εἰς τόπον τινά, καλούμενον Καλοὺς λιμένας, ὃ

Τὴν ἐπόμενην ἡμέρα φθάσαμε στὴ Σιδώνα». Πρόσεχε μέχρι ποῦ πηγαίνει ὁ Ἀρίσταρχος μαζί μὲ τὸν Παῦλο. Πολὺ καλὰ καὶ χρήσιμα παραβρίσκεται καὶ ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ τὰ γνωστοποιήσει ὅλα στὴ Μακεδονία. «Ὁ Ἰούλιος φέρθηκε μὲ εὐγένεια πρὸς τὸν Παῦλο, καὶ τὸν ἐπέτρεψε νὰ μεταβεῖ στοὺς φίλους του γιὰ νὰ τὸν περιποιηθοῦν. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀναχωρήσαμε καὶ πλεύσαμε πρὸς τὰ ὑπὲρ μέρη τῆς Κύπρου, διότι οἱ ἄνεμοι ἦταν ἀντίθετοι». «Ὁ Ἰούλιος», λέγει, «φέρθηκε μὲ εὐγένεια πρὸς τὸν Παῦλο καὶ τὸν ἐπέτρεψε νὰ μεταβεῖ στοὺς φίλους του γιὰ νὰ τὸν περιποιηθοῦν»· διότι φυσικὸ ἦταν νὰ εἶχε πολλὰς κακώσεις ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες, ἀπὸ τὸ φόβο, καὶ ἀπὸ τὸ νὰ ὁδηγεῖται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Πρόσεχε πῶς οὔτε αὐτὸ κρύβει, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἤθελε νὰ τύχει περιποιήσεως.

Πάλι δοκιμασίες, πάλι ἄνεμοι ἀντίθετοι. Πρόσεχε τὴ ζωὴ τῶν ἀγίων ποὺ ὑφαίνεται ἔτσι μὲ ὅλα αὐτά. Ξέφυγαν τὸ δικαστήριον καὶ περιπίπτουν σὲ ναυάγιο καὶ τρικυμία, πράγμα ποὺ γιὰ νὰ δηλώσει, προσθέτει «Καὶ ἀφοῦ πλεύσαμε τὸ πέλαγος τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Παμφιλίας, ἤρθαμε στὰ Μύρα τῆς Λυκίας. Ἐκεῖ ὁ ἐκατόνταρχος βρῆκε κάποιο Ἀλεξανδρινὸ πλοῖο ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴν Ἰταλία, καὶ μᾶς ἐπιβίβασε σ' αὐτό». «Βρῆκε», λέγει, «πλοῖο Ἀλεξανδρινό». Πολὺ σωστὰ βρίσκεται τὸ πλοῖο, ὥστε καὶ ἐκεῖνοι νὰ γνωστοποιήσουν τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Παῦλο στὴν Ἀσία, καὶ αὐτοὶ στὴ Λυκία. Πρόχες ποὺ ὁ Θεὸς τίποτε νέο δὲν ἐπινοεῖ, οὔτε μεταβάλλει τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀφήνει αὐτὸν νὰ πλέει στοὺς ἀντίθετους ἀνέμους. Ὅμως καὶ ἔτσι θαῦμα πραγματοποιεῖ διότι, γιὰ νὰ πλέουν μὲ ἀσφάλεια, δὲν τοὺς ἄφησε στὸ πέλαγος, ἀλλὰ συνέχεια ἔπλεαν διπλα στὴν Ξηρά.

«Γιὰ πολλὰς ἡμέρας πλέαμε σιγὰ -- σιγὰ καὶ μὲ δυσκολία φθάσαμε κοντὰ στὴν Κνίδο, ἐπειδὴ ὅμως δὲν μᾶς ἐπέτρεπε ὁ ἄνεμος νὰ προχωρήσουμε, ὅταν περάσαμε τὴ Σαλμώνη, πλεύσαμε νότια τῆς Κρήτης. Ἐνῶ πλέαμε μὲ κόπο διπλα στὴν ἀκτὴ, ἤρθαμε σὲ κάποιο τόπο ποὺ ὀνομαζόταν Καλοὶ Λιμένες, κοντὰ στὸν ὁποῖο ἦταν ἡ πόλη

ἔγγυς ἦν πόλις Λασαία. Ἰκανοῦ δὲ χρόνου διαγενο-
 μένου, καὶ ὄντος ἤδη τοῦ πλοῦς ἐπισφαλοῦς διὰ τὸ
 καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρήνει ὁ Παῦ-
 λος αὐτοῖς λέγων· "Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως
 5 καὶ πολλῆς ζημίας οὐ μόνον τοῦ φορτίου καὶ τοῦ πλοί-
 ου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλειν ἔσεσθαι τὸν
 πλοῦν. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ
 ναυκλήρῳ ἐπέειπετο μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου
 λεγομένοις». Τὴν νηστείαν ἐνταῦθα τὴν τῶν Ἰου-
 10 δαίων λέγειν ἡγοῦμαι. Μετὰ γὰρ τὴν Πεντηκοστὴν
 ἐξῆλθον ἐκεῖθεν μετὰ πολὺν χρόνον, ὥς ἐν αὐτῷ σχε-
 δὸν τῷ χειμῶνι παραγενέσθαι εἰς τὰ μέρη τῆς Κρή-
 τῆς. Καὶ τοῦτο δὲ οὐ μικρὸν θαῦμα, τὸ διασωθῆναι
 δι' αὐτὸν καὶ ἐκείνους. «"Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ
 15 ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας», φησὶν, «οὐ μόνον τοῦ
 φορτίου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν
 μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν». Ὁ μὲν οὖν Παῦλος ἐκέ-
 λευσε μένειν, καὶ τὰ μέλλοντα προλέγει, ἐκεῖνοι δὲ ἐ-
 πειγόμενοι, καὶ ὑπὸ τοῦ τόπου κωλυόμενοι, ἤθελον εἰς
 20 Φοίνικα παραχειμάσαι. Καὶ σκόπει τὴν οἰκονομίαν·
 πρῶτον μὲν ἦραν τὸ σκάφος καὶ ἐξήρχοντο, ἔπειτα,
 ὥς ἐνέπεσεν ἄνεμος, ἐδίδουν τῷ φέροντι, καὶ μόλις
 ἐσώζοντο.

2. «Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς
 25 παραχειμασίαν, οἱ πλείους ἔθεντο βουλὴν ἀναχθῆναι
 ἐκεῖθεν, εἴ πως δύναιντο καταντήσαντες εἰς Φοίνικα
 παραχειμάσαι, λιμένα τῆς Κρήτης, βλέποντα κατὰ
 Λίβα καὶ κατὰ Χῶρον. Ὑποπνεύσαντος δὲ Νότου,
 δόξαντες τῆς προθέσεως κεκρατηκέναι, ἄραντες ἄσ-
 30 σον παρελέγοντο τὴν Κρήτην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε
 κατ' αὐτὴν ἄνεμος τυφωνικός, ὁ καλούμενος Εὐρο-
 κλύδων· συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυ-
 ναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐφερό-
 μεθα. Νησίον δέ τι ὑποδραμόντες, καλούμενον Κλαύ-

Λασαία. Ἄφοῦ εἶχε περάσει ἄρκετός χρόνος καὶ τὸ ταξίδι ἦταν ἐπικίνδυνο, ἡ δὲ νηστεία εἶχε ἤδη περάσει, εἶπε ὁ Παῦλος σ' αὐτούς· "Ἄνδρες, βλέπω ὅτι τὸ ταξίδι πρόκειται νὰ γίνει μὲ τρικυμία μεγάλη καὶ ζημιὰ ὅχι μόνο τοῦ φορτίου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς μας. Ὁ ἐκατόνταρχος ὅμως πίστευε περισσότερο τὰ λόγια τοῦ πλοίαρχου καὶ τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ πλοίου, παρὰ τοῦ Παύλου». Νομίζω ὅτι ἐδῶ ἐννοεῖ τὴ νηστεία τῶν Ἰουδαίων. Διότι ἀναχώρησαν ἀπὸ ἐκεῖ μετὰ τὴν Πεντηκοστή καὶ ἄφοῦ εἶχε περάσει πολὺς χρόνος, ὥστε σχεδὸν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ χειμῶνα νὰ φθάσουν στὰ μέρη τῆς Κρήτης. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι μικρὸ θαῦμα, τὸ νὰ σωθοῦν ἐξ αἰτίας αὐτοῦ καὶ ἐκεῖνοι. «"Ἄνδρες, βλέπω ὅτι τὸ ταξίδι πρόκειται νὰ γίνει μὲ τρικυμία», λέγει, «καὶ μεγάλη ζημία, ὅχι μόνο τοῦ φορτίου τοῦ πλοίου ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς μας». Ὁ Παῦλος λοιπὸν συμβούλεψε νὰ παραμείνουν, προλέγοντας ἐκεῖνα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν, ἐκεῖνοι ὅμως θιάζονται, καὶ ἐνῶ ἐμποδίζονταν ἀπὸ τὸ μέρος, ἤθελαν νὰ περάσουν τὸ χειμῶνα στὸ Φοίνικα. Καὶ πρόσεχε τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Στὴν ἀρχὴ πῆραν τὸ σκάφος καὶ ἀπέπλευσαν, ἔπειτα ὅμως, μόλις σηκώθηκε δυνατὸς ἄνεμος, τὸ ἄφησαν στὴν τύχη καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας σώθηκαν.

2. «Ἐπειδὴ τὸ λιμάνι δὲν ἦταν κατάλληλο γιὰ νὰ περάσουν τὸ χειμῶνα, οἱ περισσότεροι εἶχαν τὴ γνώμη ν' ἀναχωρήσουν ἀπὸ ἐκεῖ, μήπως καὶ μπορέσουν νὰ φθάσουν στὸ Φοίνικα, ποὺ εἶναι λιμάνι τῆς Κρήτης καὶ βλέπει πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ καὶ βορειοδυτικὰ ὥστε νὰ περάσουν ἐκεῖ τὸ χειμῶνά. Μόλις ἄρχισε νὰ πνέει ἐλαφρὸς νότιος ἄνεμος, νόμισαν ὅτι μποροῦν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ σχέδιό τους καί, ἄφοῦ σήκωσαν τὴν ἄγκυρα, ἔπλεαν κατὰ μῆκος τῆς Κρήτης, κοντὰ στὶς ἀκτές. Ὅμως μετὰ ἀπὸ λίγο ξέσπασε ἐναντίον τους ἓνας ἀνεμοστρόβιλος ποὺ ὀνομάζεται εὐροκλύδωνας. Ἐπειδὴ τὸ πλοῖο παρασύρθηκε καὶ δὲν μποροῦσε ν' ἀντισταθεῖ στὸν ἄνεμο, παραδοθήκαμε σ' αὐτὸν καὶ μᾶς ἔφερνε ὅπου ἤθελε. Ὅταν πλεύσαμε στὰ

δην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκά-
 φης, ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο ὑποζωννύντες
 τὸ πλοῖον· φοβούμενοί τε μὴ εἰς τὴν Σύρτιν ἐκπέσω-
 σι, χαλάσαντες τὰ ἱστία, οὕτως ἐφέροντο. Σφοδρῶς
 5 δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἐξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο·
 καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρ-
 ρίψαμεν. Μήτε δὲ ἡλίου μήτε ἄστρον ἐπιφαινομένων
 ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγον ἐπικει-
 μένου, λοιπὸν περιηρεῖτο πᾶσα ἐλπίς τοῦ σῶζεσθαι
 10 ἡμᾶς. Πολλῆς δὲ ἄσιτίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεῖς
 ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν εἶπεν». "Ορα· μετὰ τὸν
 τοιοῦτον χειμῶνα οὐκ ἐπεμβαίνων αὐτοῖς διαλέγεται,
 ἀλλὰ βουλόμενος καὶ εἰς τὸ μέλλον πιστευθῆναι. "Ο-
 θεν καὶ τὰ γεγεννημένα παραλαμβάνει εἰς μαρτυρίαν
 15 τῆς τῶν ρηθησομένων ἀληθείας. Καὶ δύο προλέγει,
 ὅτι τε εἰς νῆσον ἐκπεσεῖν δεῖ, καὶ ὅτι τὸ μὲν πλοῖον
 ἀπολεῖται, οἱ δὲ ἐνόντες σωθήσονται (ὅπερ οὐκ ἦν
 στοχασμοῦ, ἀλλὰ προφητείας), καὶ ὅτι αὐτὸν Καί-
 σαρι δεῖ παραστῆναι. Τὸ δὲ «κεχάρισταί σοι ὁ Θεὸς
 20 ἅπαντας», ὅπερ εἶπεν, οὐκ ἀλαζονείας ἐστίν, ἀλλὰ
 βουλομένου προσαγαγέσθαι τοὺς ἐμπλέοντας· οὐχ ἵ-
 να γὰρ αὐτῷ χάριν ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα πείθωνται τοῖς
 ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις, οὕτως εἶπε. Τὸ δὲ «κεχάρι-
 σταί σοι ὁ Θεός» τῷ Παύλῳ εἴρηται. Τοῦτο μονονου-
 25 χὶ λέγων αὐτῷ· "Ἄξιοι μὲν εἰσιν ἀποθανεῖν, ἐπειδὴ
 παρήκουσαν· πλὴν εἰς τὴν χάριν τὴν σὴν τοῦτο γί-
 νεται'.

«Πολλῆς δέ», φησὶν, «ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε
 σταθεῖς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν εἶπεν· "Εδει μὲν,
 30 ὦ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ
 τῆς Κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν

νότια κάποιου μικροῦ νησιοῦ, ποῦ ὀνομάζεται Κλαύδη, κατορθώσαμε μόλις καὶ μετὰ δυσκολίας νὰ γίνομε κύριοι τοῦ σκάφους, τὸ ὁποῖο, ἀφοῦ τὸ ἔσυραν ἐπάνω, χρησιμοποιοῦσαν βοηθητικὰ μέσα, ζώνοντας τὸ πλοῖο τριγύρω μὲ καραβόσχοινο. Ἐπειδὴ ὅμως φοβοῦνταν μήπως πέσουν ἔξω στὴ Σύρτη, ἀφοῦ κατέβασαν τὰ πανιὰ σύρονταν ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ἀέρα, καὶ ἐπειδὴ ἀντιμετωπίζαμε μεγάλες δυσκολίες ἐξ αἰτίας τῆς θαλασσοταραχῆς, τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ἔρριξαν στὴ θάλασσα ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ φορτίο καὶ κατὰ τὴν τρίτη ἡμέρα μὲ τὰ ἴδια τὰ χέρια μας ρίξαμε στὴ θάλασσα τὶς ἀποσκευές τοῦ πλοίου. Ἐπειδὴ ὅμως οὔτε ἥλιος οὔτε ἄστρα φαίνονταν γιὰ πολλές ἡμέρες καὶ φοβερὴ θύελλα μᾶς ἔζωνε ἀπὸ παντοῦ, εἶχε χαθεῖ πλέον κάθε ἐλπίδα γιὰ τὴ σωτηρία μας. Ἀφοῦ πέρασαν ἀρκετές ἡμέρες χωρὶς νὰ φάνε τίποτε, τότε, ἀφοῦ στάθηκε ὁ Παῦλος ἀνάμεσά τους, εἶπε». Πρόσεχε· μετὰ ἀπὸ τὴν τόση τρικυμία ὁμιλεῖ πρὸς αὐτοὺς χωρὶς νὰ θέλει νὰ τοὺς κατηγορήσει, ἀλλὰ θέλοντας νὰ γίνει πιστευτὸς ἔστω καὶ στὸ μέλλον. Γι' αὐτὸ καὶ προβάλλει τὰ ὅσα συνέβηκαν σὰν ἐπιβεβαίωση τῆς ἀλήθειας ἐκείνων ποῦ θὰ λεχθοῦν. Καὶ προλέγει δύο πράγματα, καὶ ὅτι πρέπει ν' ἀποβιβασθοῦν σὲ κάποιο νησί, καὶ ὅτι τὸ μὲν πλοῖο θὰ καταστραφεῖ, οἱ ἐπιβάτες του ὅμως θὰ σωθοῦν (πράγμα ποῦ δὲν ἦταν σκέψη του, ἀλλὰ προφητεία) καὶ ὅτι αὐτὸς πρέπει νὰ παρουσιασθεῖ στὸν Καίσαρα. Τὰ λόγια ποῦ εἶπε, «Ὁ Θεὸς σου χάρισε ὅλους τοὺς συνταξιδιωτὲς σου», δὲν εἶναι λόγια ἀλαζονείας, ἀλλ' εἶναι λόγια μὲ τὰ ὁποῖα θέλει νὰ προσελκύσει τοὺς συνταξιδιωτὲς τοῦ· μίλησε δηλαδὴ ἔτσι, ὅχι γιὰ νὰ τοῦ ὀφείλουν εὐγνωμοσύνη, ἀλλὰ γιὰ νὰ πιστεύουν στὰ λεγόμενά του. Τὰ λόγια, «Σοῦ τοὺς χάρισε ὁ Θεός», λέχθηκαν γιὰ τὸν Παῦλο. Εἶναι σὰν νὰ λέγει σ' αὐτὸν τὸ ἐξῆς· Βέβαια ἐπειδὴ παράκουσαν εἶναι ἄξιοι νὰ πεθάνουν, πλὴν ὅμως αὐτὸ γίνεται γιὰ χάρη δική σου.

«Ἀφοῦ πέρασαν», λέγει, «πολλές ἡμέρες χωρὶς νὰ φάνε τίποτε, τότε, ἀφοῦ στάθηκε ὁ Παῦλος ἀνάμεσά τους, εἶπε· Ἐπρεπε, ἄνδρες, νὰ ὑπακούσετε στὰ λόγια μου καὶ νὰ μὴ ἀναχωρήσετε ἀπὸ τὴν Κρήτη, διότι ἔτσι θ' ἀποφεύ-

ζημίαν. Καὶ τανῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν· ἀποβολὴ
 γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου.
 Παρέστη γάρ μοι ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ,
 οὗ εἰμι, ᾧ καὶ λατρεύω, λέγων· Μὴ φοβοῦ, Παῦλε·
 5 Καίσαρί σε δεῖ παραστῆναι· καὶ ἰδοὺ κεχάρισταί σοι
 ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ. Διὸ εὐθυ-
 μεῖτε, ἄνδρες· πιστεύω γὰρ τῷ Θεῷ ὅτι οὕτως ἔσται,
 καθ' ὃν τρόπον λελάληταί μοι. Εἰς νῆσον δέ τινα δεῖ
 ἡμᾶς ἐκπεσεῖν. Ὡς δὲ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ νύξ ἐγέ-
 10 νετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ κατὰ μέσον
 τῆς νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐ-
 τοῖς χώραν· καὶ βολίσαντες εὖρον ὀργυιᾶς εἴκοσι·
 βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὖρον
 ὀργυιᾶς δέκα πέντε· φοβούμενοί τε μή πως εἰς τρα-
 15 χεῖς τόπους ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ρίψαντες ἄγκυ-
 ρας τέσσαρας, ἠŷχοντο ἡμέραν γενέσθαι. Τῶν δὲ
 ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλα-
 σάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφᾶσει ὥς
 ἐκ πώρας μελλόντων ἄγκυρας ἐκτείνειν, εἶπεν ὁ
 20 Παῦλος τῷ ἑκατοντάρχῃ καὶ τοῖς στρατιώταις· Ἐὰν
 μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ
 δύνασθε. Τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοινία
 τῆς σκάφης, καὶ εἴασαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν». Ἐνταῦθα
 δείκνυσιν ὅτι ἔμελλον οἱ ναῦται φεύγειν, ἀπιστοῦν-
 25 τες τῷ λεγομένῳ· ὁ δὲ ἑκατόνταρχος πιστεύει σὺν
 τοῖς στρατιώταις· διὸ καὶ φησιν· «Ἐὰν οὗτοι φύγω-
 σιν, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνασθε», οὐ διὰ τοῦτο εἰπών,
 ἀλλ' ἵνα κατάσχη αὐτούς, καὶ ἡ προφητεία μὴ δια-
 πέσῃ. Ὅρα καθάπερ ἐν ἐκκλησίᾳ παιδευομένους αὐ-
 30 τοὺς τοῦ Παύλου τὴν φιλοσοφίαν, οὓς καὶ ἐκ μέ-
 σων αὐτῶν σώζει τῶν κινδύνων. Καὶ οἰκονομικῶς
 ἀπιστεῖται ὁ Παῦλος, ἵνα μετὰ τὴν πείραν τῶν πρα-
 γμάτων πιστευθῇ· ὅπερ οὖν καὶ γέγονε. Καὶ παραινεῖ
 πάλιν μεταλαβεῖν τροφῆς, καὶ πείθονται· καὶ αὐτὸς

γατε αὐτὴ τὴν τρικυμία καὶ τὴ Ζημιά. Καὶ τῶρα σᾶς συμβουλεύω νὰ ἔχετε θάρρος· καθόσον κανέννας ἀπὸ σᾶς δὲν πρόκειται νὰ χαθεῖ, ἐκτὸς μόνο ἀπὸ τὸ πλοῖο. Διότι μοῦ παρουσιάσθηκε τὴ νύχτα αὐτὴ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, στὸν ὁποῖο πιστεύω καὶ τὸν ὁποῖο λατρεύω, λέγοντάς μου· Μὴ φοβᾶσαι, Παῦλε· πρέπει νὰ παρουσιασθεῖς στὸν Καίσαρα· καὶ νὰ ὁ Θεὸς σοῦ χάρισε ὅλους τοὺς συνταξιδιωτὲς σου. Γι' αὐτό, ἄνδρες, ἔχετε θάρρος· διότι πιστεύω στὸ Θεό, ὅτι ἔτσι θὰ συμβεῖ, ὅπως ἀκριβῶς λέχθηκε σὲ μένα. Πρέπει ὅμως νὰ ἀποβιβασθοῦμε σὲ κάποιο νησί. Τὴ δέκατη τέταρτη νύχτα καὶ ἐνῶ πλέαμε ἀκόμη στὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος, ἀντιλήφθηκαν οἱ ναῦτες κατὰ τὰ μεσάνυχτα κάποια ξηρὰ ποὺ ἦταν κοντὰ μας, καί, ἀφοῦ μέτρησαν τὸ βάθος τοῦ βυθοῦ, βρῆκαν ὅτι ἦταν εἴκοσι ὀργυιές, καὶ ἀφοῦ πέρασε λίγη ὥρα ἀκόμη ξανά βυθομέτρησαν καὶ βρῆκαν δέκα πέντε ὀργυιές. Ἐπειδὴ φοβοῦνταν μήπως πέσομε ἐπάνω σὲ βράχους, ἀφοῦ ἔρριξαν ἀπὸ τὴν πρύμνη τέσσερις ἄγκυρες, παρακαλοῦσαν νὰ ξημερώσει. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ναῦτες ἤθελαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ πλοῖο καὶ εἶχαν κατεβάσει τὴ λέμβο στὴ θάλασσα, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι θὰ ρίξουν ἄγκυρες καὶ ἀπὸ τὴν πρῶρα, εἶπε τότε ὁ Παῦλος στὸν ἐκατόνταρχο καὶ στοὺς στρατιῶτες ἔὰν αὐτοὶ δὲν μείνουν στὸ πλοῖο, δὲν θὰ μπορέσετε σεῖς νὰ σωθεῖτε. Τότε οἱ στρατιῶτες ἔκοψαν τὰ σχοινιά τῆς λέμβου καὶ τὴν ἄφησαν νὰ πέσει κάτω». Ἐδῶ δείχνει ὅτι οἱ ναῦτες ἐπρόκειτο νὰ φύγουν, μὴ πιστεύοντας στὰ λόγια του, ὁ ἐκατόνταρχος ὅμως μὲ τοὺς στρατιῶτες πιστεύει σ' αὐτὰ γι' αὐτό καὶ λέγει· «Ἐὰν αὐτοὶ φύγουν, σεῖς δὲν θὰ μπορέσετε νὰ σωθεῖτε»· δὲν τὸ λέγει γι' αὐτό, ἀλλὰ γιὰ νὰ συγκρατήσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ μὴ διαψευθεῖ ἡ προφητεία. Πρόσεχε ποὺ αὐτοὶ διδάσκονται σὰν μέσα σὲ ἐκκλησία τὴν εὐσέβεια τοῦ Παύλου, τοὺς ὁποῖους σώζει καὶ μέσα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς κινδύνους. Καὶ κατ' οἰκονομία ὁ Παῦλος δὲν γίνεται πιστευτός, γιὰ νὰ πιστευθεῖ ἀφοῦ πραγματοποιηθοῦν τὰ λεγόμενά του, πράγμα βέβαια καὶ ποὺ συνέβηκε. Καὶ τοὺς προτρέπει πάλι νὰ φάνε καὶ ὑπακούουν·

πρῶτος μεταλαμβάνει, οὐ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ πεί-
θων ὥς οὐδὲν ἔβλαπεν ὁ χειμὼν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῶν
τὰς ψυχὰς καὶ ὠφέλησεν.

«Ἄχρι δὲ οὐ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, παρεκάλει
5 ὁ Παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων· Τεσ-
σαρεσκαιδεκάτην σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες, ἄ-
σιτοι διατελεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι. Διὸ παρακα-
λῶ ὑμᾶς μεταλαβεῖν τροφῆς· τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμε-
τέρας σωτηρίας ὑπάρχει· οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρῖξ τῆς
10 κεφαλῆς πεσεῖται. Εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρ-
τον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων, καὶ κλά-
σας ἤρξατο ἐσθίειν. Εὐθυμοὶ δὲ γενόμενοι πάντες,
καὶ αὐτοὶ προσελάβοντο τροφῆς. Ἦμεν δὲ ἐν τῷ
πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ διακόσιαι ἐβδομήκοντα ἕξ.
15 Κορεσθέντες δὲ τῆς τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον,
ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν. Ὅτε δὲ
ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον· κόλπον δὲ
τινα κατενόουν, ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαν-
το, εἰ δυνατόν, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον. Καὶ τὰς ἀγκύρας
20 περιελόντες εἷων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς
ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων· καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέ-
μονα τῇ πνεούσῃ κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. Περι-
πесόντες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον, ἐπώκειλαν τὴν
ναῦν· καὶ ἡ μὲν πρῶρα ἐρείσασσ ἔμεινεν ἀσάλευτος.
25 ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων». Πάλιν πειρᾶται ὁ διαβόλος ἐμποδίσαι τῇ προφητείᾳ·
καὶ ἐβούλοντό τινας ἀνελεῖν, ἀλλ' οὐκ εἴασεν ὁ ἑκα-
τόνταρχος, ἵνα τὸν Παῦλον σώσῃ· οὕτως ἤδη ὠκειω-
μένος ἦν αὐτῷ.

30 3. «Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς
δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μή τις ἐκκολυμβήσας δια-
φύγοι. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, βουλόμενος διασῶσαι
τὸν Παῦλον, ἐκώλυσεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος, ἐκέ-
λευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν ἀπορρίψαντας

καὶ ὁ ἴδιος τρώγει, πείθοντάς τους ὅχι μόνο μέ τὰ λόγια, ἀλλὰ καὶ μέ τὰ ἔργα, ὅτι σέ τίποτε δέν τοὺς ἔβλαψε ἡ τρικυμία, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ὠφέλησε τίς ψυχές τους.

«Ἐνῶ περίμεναν νὰ ξημερώσει ὁ Παῦλος προέτρεπε ὅλους νὰ φάγουν, λέγοντας· Σήμερα εἶναι δέκατη τέταρτη ἡμέρα ποὺ βρίσκεσθε σέ ἀναμονή καὶ εἶστε νηστικοί, χωρίς νὰ φάγατε τίποτε. Γι' αὐτὸ σᾶς παρακαλῶ νὰ φάτε· διότι αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸ συμφέρον τῆς ζωῆς σας· κανενὸς ἀπὸ σᾶς δέν θὰ πέσει οὔτε τρίχα ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Ἀφοῦ εἶπε αὐτά, πῆρε ψωμί, εὐχαρίστησε τὸ Θεὸ μπροστὰ σ' ὅλους, καί, ἀφοῦ τὸ κομμάτιασε, ἄρχισε νὰ τρώγει. Τότε πῆραν ὅλοι θάρρος καὶ ἔφαγαν καὶ αὐτοί. Ἦμασταν στὸ πλοῖο συνολικὰ διακόσια ἐβδομήντα ἔξι ἄτομα. Ἀφοῦ χόρτασαν ὅλοι ἀπὸ τροφή, ξελάφρωναν τὸ πλοῖο, ρίχνοντας τὸ σιτᾶρι στὴ θάλασσα. Ὄταν ξημέρωσε δέν μπορούσαν νὰ γνωρίσουν τὴ χώρα· διαπίστωσαν ὅτι ὑπῆρχε κάποιος κόλπος, ποὺ εἶχε ἀκρογιαλιά, στὸν ὁποῖο σκέφθηκαν, ἐὰν ἦταν δυνατό, νὰ προσαράξουν τὸ πλοῖο. Ἀφοῦ ἔλυσαν τίς ἄγκυρες τίς ἔρριψαν στὴ θάλασσα, χαλαρώνοντας συγχρόνως τὰ λουριά τῶν πηδαλίων, καὶ ἀφοῦ κατέβασαν τὸ πανὶ τῆς πώρας, προχωροῦσαν ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὸν ἄνεμο πρὸς τὴν ἀκρογιαλιά. Ἐπειδὴ ὅμως ἔπесαν σέ μέρος ποὺ κυκλωνόταν ἀπὸ δύο θάλασσες, ἔρριξαν τὸ πλοῖο στὴν ξηρά· ἡ πώρα τότε, ἐπειδὴ ἀκούμπησε στὴν ἀμμουδιά, ἔμεινε ἀκίνητη, ἐνῶ ἡ πρύμνα ἄρχισε νὰ διαλύεται ἀπὸ τὴν ὀργὴ τῶν κυμάτων». Πάλι προσπαθεῖ ὁ διάβολος, νὰ ἐμποδίσει τὴν πραγματοποίηση τῆς προφητείας· καὶ σκέφτονταν νὰ φονεύσουν μερικούς, ἀλλὰ δέν ἄφησε ὁ ἐκατόνταρχος, γιὰ νὰ σώσει τὸν Παῦλο· τόσο πολὺ φίλος του εἶχε γίνει.

3. «Τότε οἱ στρατιῶτες σκέφθηκαν νὰ φονεύσουν τοὺς φυλακισμένους, γιὰ νὰ μὴ κολυμπήσει κανεὶς καὶ φύγει. Ὁ ἐκατόνταρχος ὅμως, θέλοντας νὰ σώσει τὸν Παῦλο, ἐμπόδισε αὐτοὺς νὰ πραγματοποιήσουν τὸ σχέδιό τους, καὶ διέταξε νὰ ριχτοῦν στὴ θάλασσα πρῶτοι ὅσοι ἤξεραν νὰ κολυμποῦν, καὶ νὰ κατευθύνονται πρὸς τὴν ξηρά, ἐνῶ

πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι, καὶ τοὺς λοιπούς, οὓς
 μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπὶ τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοί-
 ου. Καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν
 γῆν. Καὶ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν ὅτι Μελίτη
 5 ἡ νῆσος καλεῖται. Ὁρᾷς ὅσον γέγονεν ἀγαθὸν ἀπὸ
 τοῦ χειμῶνος; Οὐκ ἄρα ἐγκαταλείψεως ἦν ὁ χειμῶν.
 Καὶ πῶς, φησὶν, ἔφερον, ἄσιτοι ὄντες, καὶ μηδενὸς
 μεταλαβόμενοι; Ὁ φόβος κατεῖχεν αὐτοὺς καὶ οὐκ
 εἶα εἰς ἐπιθυμίαν τροφῆς ἐμπεσεῖν, μέλλοντας ὑπὲρ
 10 τῶν ἐσχάτων κινδυνεύειν. Τὸ μὲν οὖν γενόμενον ἀ-
 πὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο, τὸ δὲ θαῦμα μεῖζον, ὅτι ἐν
 καιρῷ τοιούτῳ ἐκ μέσων ἐσώθησαν τῶν κινδύνων
 αὐτός τε καὶ δι' αὐτὸν οἱ λοιποί.

«Καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα, τῇ πνεούσῃ κα-
 15 τεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν». Τοῦτο εἶπε, τὴν βίαν δεῖ-
 ξαι βουλόμενος, ἣν ὑπέμενον χειμαζόμενοι· πολλάκις
 γὰρ οὐχ οὕτω ποιοῦσι. Διὸ καὶ κατήγαγον τὴν ὁθό-
 νην, τουτέστι τὰ ἱστία (ὅταν γὰρ σφοδρὸς ἄνεμος ᾖ,
 τοῦτο γίνεται), ἐγκόπτοντες τοῦ πνεύματος τὴν ρύ-
 20 μιν. Ταῦτα δὲ πάσχουσιν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ, ἔνθα τὸ σώ-
 ζεσθαι χαλεπόν. «Ἡμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι
 ψυχαὶ διακόσiai ἐβδομήκοντα ἔξ». Καὶ πόθεν δῆλον
 ὅτι τοσοῦτοι ἦσαν οἱ συμπλέοντες; Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς
 ἐρωτᾶν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν πλέουσι, καὶ μαθεῖν πάντα.
 25 Οἱ δὲ οὐδενὸς μετέλαβον, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς φροντὶς
 τροφῆς, ἅτε οὐ περὶ τῶν τυχόντων ὄντος τοῦ κινδύ-
 νου. Καὶ ὅρα πῶς οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἡ παρολκὴ τοῦ
 πλοῦς γέγονε τῷ Παύλῳ, οὐδὲ ἄκαιρος ὁ πλοῦς, ἀλ-
 λά ποιεῖται αὐτὸν διδασκαλίας καιρόν. Οὐ μικρὸν δὲ
 30 τοῦτο, εἴ γε πάντες οὗτοι ἐπίστευσαν. Ἀλλ' ἴδωμεν
 ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

«Ἰκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη
 ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοῦς, παρήνει ὁ Παῦλος, λέγων αὐ-
 τοῖς ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ ζημίας
 35 μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν». Ὁρα τὸ ἄτυφον ἵνα μὴ

οἱ ὑπόλοιποι νὰ βγοῦν, ἄλλοι ἐπάνω σὲ σανίδια καὶ ἄλλοι ἐπάνω σὲ συντρίμματα τοῦ πλοίου. Καὶ ἔτσι μπόρεσαν ὅλοι νὰ βγοῦν στὴν ξηρὰ καὶ νὰ σωθοῦν. Ἀφοῦ σωθήκαμε, μάθαμε τότε ὅτι τὸ νησί ὀνομάζεται Μελίτη». Βλέπεις πόσο μεγάλο καλὸ προέκυψε ἀπὸ τὴν κακοκαιρία; Ὡς ἀρα ἡ κακοκαιρία δὲν ἦταν δεῖγμα ἐγκαταλείψεως. Καὶ πῶς, λέγει, ὑπέφεραν ἐνῶ ἦταν νηστικοὶ καὶ δὲν εἶχαν φάγει τίποτε; Ἦσαν κυριευμένοι ἀπὸ τὸ φόβο καὶ δὲν τοὺς ἄφηνε νὰ ἐπιθυμήσουν τροφή, ἐπειδὴ ἀντιμετώπιζαν κίνδυνο μέχρι θανάτου. Καὶ ἐκεῖνο λοιπὸν ποῦ ἔγινε συνέβηκε ἐξ αἰτίας τοῦ καιροῦ, τὸ θαῦμα ὅμως εἶναι μεγαλύτερο, διότι, ἐνῶ ἐπικρατοῦσε ἓνας τέτοιος καιρὸς, σώθηκαν μέσα ἀπὸ τοὺς κινδύνους καὶ αὐτὸς καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ καὶ οἱ ὑπόλοιποι.

«Καὶ ἀφοῦ κατέβασαν τὰ πανιά τῆς πλώρας, κατευθύνονταν ἀπὸ τὸν ἄνεμο πρὸς τὴν ἀκρογιαλιά». Αὐτὸ τὸ εἶπε θέλοντας νὰ δείξει τίς δυσκολίες ποῦ ὑπέμεναν ἀντιμετωπίζοντας τὴν κακοκαιρία· διότι πολλές φορές δὲν ἐνεργοῦν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Γι' αὐτὸ καὶ κατέβασαν τὴν ὀθόνη, δηλαδή τὰ πανιά (διότι, ὅταν ἐπικρατεῖ ἰσχυρὸς ἄνεμος, αὐτὸ γίνεται), ἐμποδίζοντας τὴν ὀρμητικὴν πνοὴ τοῦ ἀνέμου. Αὐτὰ παθαίνουν στὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος, ὅπου ἡ σωτηρία εἶναι δύσκολη. «Ἦμασταν στὸ πλοῖο συνολικὰ διακόσια ἐβδομήντα ἑξὶ ἄτομα». Καὶ ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερό ὅτι τόσοι ἦταν οἱ συνταξιδιωτές; Φυσικὸ ἦταν νὰ τοὺς ρωτοῦσε τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ταξίδευαν καὶ νὰ τὰ ἔμαθε ὅλα. Αὐτοὶ ὅμως τίποτε δὲν ἔφαγαν, διότι δὲν τοὺς ἐνδιέφερε ἡ τροφή, ἀφοῦ ὁ κίνδυνος δὲν ἦταν τυχαῖος. Καὶ πρόσεχε πῶς οὔτε ἡ ὁδήγηση τοῦ πλοίου στὴν ξηρὰ ὑπῆρξε τυχαία γιὰ τὸν Παῦλο, οὔτε τὸ ταξίδι ἀκατάλληλο γιὰ δράση, ἀλλὰ μεταβάλλει αὐτὸ σὲ εὐκαιρία διδασκαλίας. Δὲν εἶναι μικρὸ πράγμα αὐτό, ἐφόσον δηλαδὴ ὅλοι αὐτοὶ πίστεψαν. Ἀλλ' ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα λέχθηκαν.

«Ἀφοῦ πέρασε ἀρκετὸς χρόνος καὶ τὸ ταξίδι ἦταν ἐπικίνδυνο, ὁ Παῦλος συμβούλευε καὶ ἔλεγε σ' αὐτούς: Ὁ ἄνθρωπος, βλέπω ὅτι τὸ ταξίδι πρόκειται νὰ γίνῃ μὲ τρικυμία καὶ ζημιὰ». Πρόσεχε τὴν ἑλλειψη ὑπερηφάνειας· γιὰ

δόξη προφητεύειν, ἀλλ' ὥς ἀπὸ στοχασμοῦ λέγειν,
 «θεωρῶ» φησιν· οὐ γὰρ ἂν ἐδέξαντο, εὐθέως εἰ τοῦ-
 το εἶπε. Πρότερον γοῦν προφητεύει, καὶ λέγει· «Ὁ
 Θεός, ὃ λατρεύω», ἐνάγων αὐτούς. Πῶς οὖν οὐκ
 5 ἐγένετο μετὰ ζημίας ψυχῶν; Ἐγένετο ἂν, εἰ μὴ ὁ
 Θεὸς διέσωσεν. Ὅσον γὰρ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πρά-
 γματος, ἀπώλοντο ἂν· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐκώλυσεν. «Ὁ δὲ
 ἑκατοντάρχης», φησί, «τῷ κυβερνήτῃ μᾶλλον ἐπεί-
 θετο ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις». Ἰνα δει-
 10 χθῇ ὅτι οὐκ ἀπὸ στοχασμοῦ ταῦτα ἔλεγεν, ὁ κυβερνή-
 τῆς τὰ ἐναντία λέγει, καὶ ταῦτα ἔμπειρος ὢν· οὕτως
 οὐκ ἀπὸ στοχασμοῦ ἦν τὰ λεγόμενα. «Ἀνευθέτου δὲ
 τοῦ λιμένος», φησὶν, «ὑπάρχοντος». Ὅρα καὶ ὁ τό-
 πος διδάσκει μὴ ἀπὸ στοχασμοῦ εἶναι, ἀνεύθετος ὢν·
 15 μᾶλλον δὲ ἀπὸ στοχασμοῦ φαίνονται λέγοντες ἐκεί-
 νων οἱ πλείους, οἱ καὶ βουλεύονται ἀναχθῆναι ἐκεῖ-
 θεν· ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς πλέον ἐκ τούτου γίνεται· περι-
 πίπτουσι γὰρ κλύδωνι, καὶ ἐκβολὴν ὢν ἐπεφέροντο
 ποιοῦνται. Διὸ καὶ τοῦτο δηλῶν ἐπήγαγε· «Σφοδρῶς
 20 δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ
 πλοίου ἐρρίψαμεν». Ἰνα μὴ ἔχωσι μετὰ ταῦτα ἀπει-
 θεῖν, ταῦτα συγχωρεῖται. Καὶ χαλεπὸς χειμὼν ἐγεί-
 ρεται, καὶ πολὺ τὸ σκότος γίνεται.

Εἶτα, ἵνα μὴ ἀπόλωνται, καὶ ὁ σῖτος ρίπτεται καὶ
 25 πάντα τοῦτο γὰρ ἐστι· «Τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρ-
 ρίψαμεν». Πολλῆς δὲ ἄσιτίας ὑπαρχούσης, εἶπεν ὁ
 Παῦλος· Ἐδει πειθαρχήσαντάς μοι κερδῆσαι τὴν ζη-
 μίαν». Εἶδες πῶς οὐ μικρὰ πρὸς τὴν ἀκρόασιν συνε-
 βάλετο καὶ ὁ χειμὼν καὶ τὸ σκότος; Καὶ ὅρα πῶς
 30 πείθεται ὁ ἑκατόνταρχος, ὥστε καὶ τὴν σκάφην ἀ-
 φεῖναι καὶ ἀπολέσαι. Εἰ δὲ οἱ ναῦται οὐδέπω ἐπείσθη-

νὰ μὴ φανεῖ ὅτι προφητεύει, ἀλλ' ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ ἀποτελοῦν δική του σκέψη, λέγει, «βλέπω» διότι δὲν θὰ τὸ δέχονταν αὐτὸ ἐὰν τοὺς τὸ ἔλεγε ἀμέσως. Προηγουμένως λοιπὸν προφητεύει καὶ λέγει· «Ὁ Θεός, τὸν ὁποῖο λατρεύω» διεγείροντας καὶ ἐνθαρρύνοντας αὐτούς. Πῶς λοιπὸν συνέβηκε νὰ μὴ ἔχουν ἀπώλειες ζωῆς; Θὰ συνέβαινε αὐτό, ἐὰν δὲν τοὺς ἔσωζε ὁ Θεός. Διότι, σύμφωνα μὲ τὴν φύση τοῦ πράγματος, ὅπωςδήποτε θὰ χάνονταν, ἀλλ' ὅμως ἐμπόδισε ὁ Θεός. «Ὁ ἐκατόνταρχος ὅμως», λέγει, «ἔδειχνε πίστη περισσότερο στὰ λόγια τοῦ πλοιάρχου, παρὰ στὰ λόγια τοῦ Παύλου». Γιὰ νὰ δειχθεῖ ὅτι αὐτὰ δὲν τὰ ἔλεγε ἀπὸ δική του σκέψη, ὁ κυβερνήτης λέγει τὰ ἀντίθετα, καὶ ὅλα αὐτὰ ἐνῶ αὐτός ἦταν ἐμπειρὸς τῶν πραγμάτων αὐτῶν· ὥστε λοιπὸν τὰ λεγόμενά του δὲν ἦταν δικές του σκέψεις. «Ἐπειδὴ», λέγει, «τὸ λιμάνι δὲν ἦταν κατάλληλο». Πρόσεχε ὅτι καὶ τὸ μέρος διδάσκει, ὅτι τὰ λεγόμενά του δὲν ἦταν δικές του σκέψεις, ἀφοῦ αὐτὸ ἦταν ἀκατάλληλο· οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ ἐκείνους φαίνονται νὰ λένε ὅτι τὰ λεγόμενά του ἦταν δικές του σκέψεις, οἱ ὁποῖοι καὶ θέλουν ν' ἀποπλεύσουν ἀπὸ ἐκεῖ· ἀλλ' ὅμως αὐτοὶ τίποτε περισσότερο δὲν κερδίζουν ἀπ' αὐτό· διότι περιπίπτουν σὲ τρικυμία καὶ ρίχνουν στὴ θάλασσα τὶς ἀποσκευές πού ἔφερναν μαζί τους. Γι' αὐτό, γιὰ νὰ δηλώσει αὐτό, πρόσθεσε· «Ἐπειδὴ ἀντιμετωπίζαμε ἰσχυρὴ θαλασσοταραχὴ, μὲ τὰ ἴδια τὰ χέρια μας ρίξαμε στὴ θάλασσα τὶς ἀποσκευές τοῦ πλοίου». Γιὰ νὰ μὴ μποροῦν στὴ συνέχεια νὰ ἀπιστοῦν, ἐπιτρέπεται αὐτὰ νὰ συμβοῦν. Καὶ φοβερὴ τρικυμία σηκώνεται, καὶ πολὺ σκοτὰδι ἀπλώνεται.

Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ χαθοῦν, καὶ τὸ σιτᾶρι ρίχνεται καὶ ὅλα· διότι αὐτὸ σημαίνει τό· «Ρίξαμε τὶς ἀποσκευές τοῦ πλοίου». «Ἀφοῦ πέρασαν ἀρκετές ἡμέρες χωρὶς νὰ φάγουν τίποτε εἶπε ὁ Παῦλος· Ἔπρεπε νὰ μ' ἀκούσετε καὶ θ' ἀποφεύγατε τὴ Ζημιά». Εἶδες πῶς δὲν ἦταν μικρὴ ἡ συμβολὴ τῆς κακοκαιρίας καὶ τοῦ σκότους γιὰ τὴν ἀκρόαση; Καὶ πρόσεχε πῶς πείθεται ὁ ἐκατόνταρχος, ὥστε καὶ τὴ λέμβο νὰ ἐπιτρέψει νὰ χαθεῖ. Ἐὰν ὅμως οἱ ναῦτες δὲν

σαν, ἀλλ' ὕστερον πείθονται, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ
 τὸ γένος τὸ τούτων ἰταμὸν πῶς ἐστὶ καὶ σκληρὸν πρὸς
 τὸ πείθεσθαι. Σὺ δέ μοι σκόπει τὴν σύνεσιν καὶ ἐν-
 τεῦθεν τοῦ Παύλου· οὐ γὰρ ἐπιτιμᾷ καὶ τραχύνεται,
 5 ἀλλ' ἡμέρως «οὕτως ἔδει» φησὶν· ἥδει γὰρ ὅτι οὐκ
 ἔστιν εὐπαράδεκτος ἐγκαλῶν τις ἐν συμφορᾷ, ἀλλά,
 ὅταν καὶ τὰ πλείονα παρατρέχῃ τῆς συμφορᾶς, τότε
 εὐπαράδεκτος γίνεται. Τότε τείνυν ἐπιτίθεται, ὅτε
 πᾶσα ἡ ἐλπίς τοῦ σωθῆναι περιηρέθη· τότε καὶ τὰ
 10 χρηστὰ προλέγει.

«Ὡς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ νύξ ἐγένετο», φησί,
 «φοβούμενοι ἠΰχοντο ἡμέραν γενέσθαι». Ἵνα μὴ τις
 εἴπῃ ὅτι οὐδὲν γέγονε, τοῦτο ἐπήγαγε, δεικνὺς πάν-
 τα γεγονότα. Ὅτι δὲ γέγονε, καὶ ὁ φόβος μαρτυρεῖ·
 15 «ἠΰχοντο» γάρ, φησὶν, «ἡμέραν γενέσθαι φοβούμε-
 νοι». Καὶ ὁ τόπος χαλεπὸς (κατὰ γὰρ τὸν Ἀδρίαν
 ταῦτα συμβαίνει), καὶ ἡ ἄσιτία ἡ πολλή· «τεσσαρεσ-
 καιδεκάτῃν γὰρ σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες, ἄσι-
 τοι διατελεῖτε». Ὡστε ἐξ ἀπάντων ἐν μέσῳ ἦσαν
 20 θανάτου· διὸ καὶ ἐπάγει· «Παρακαλῶ ὑμᾶς προσλα-
 βεῖν τροφῆς· τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρί-
 ας ὑπάρχει»· τουτέστι, ἴμῃ ποτε λιμῷ διαφθαρήτε,
 τροφῆς μεταλάβετε'.

4. «Λαβὼν δὲ ἄρτον», φησὶν, «εὐχαρίστησε τῷ
 25 Θεῷ». Ὅρα· τὸ εὐχαριστῆσαι αὐτὸν ἐπὶ τοῖς γεγενη-
 μένοις οὐ μόνον αὐτοὺς ἐπέρρωσεν, ἀλλὰ καὶ εὐθύ-
 μους ποιεῖ. «Ἕμεν δέ», φησί, «πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐν
 τῷ πλοίῳ διακόσiai ἐβδομήκοντα ἑξ». Περὶ τούτων
 ἔλεγεν· «Ἀποβολὴ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν».
 30 Τοῦτο πεπληροφορημένης ψυχῆς, τὸ εἰπεῖν ὅτι σω-
 θήσονται. «Κορεσθέντες δὲ τῆς τροφῆς, ἐκούφιζον
 τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον». Ὅρᾳς; πρὸς τὸ
 λαβεῖν τροφήν πείθονται μόνον· ἀλλ' οὕτω λοιπὸν τὸ
 πᾶν ἔρριψαν ἐπὶ τὸν Παῦλον, ὥς καὶ τὸν σῖτον ἐκ-
 35 βαλεῖν. Ὅρα αὐτοὺς καὶ τὰ ἀνθρώπινα ποιοῦντας,
 καὶ οὐ κωλύοντα τὸν Παῦλον. «Ὅτε δέ», φησὶν, «ἡ-

πείσθηκαν ἀκόμη, ἀλλὰ πείθονται ὕστερα, μὴ ἀπορήσεις· καθόσον τὸ γένος αὐτῶν εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο θρασὺ καὶ σκληρὸ στὸ νὰ πείθεται. Σὺ ὅμως πρόσεχε σὲ παρακαλῶ καὶ ἐδῶ τῇ σύνεση τοῦ Παύλου· διότι δὲν κατηγορεῖ καὶ δὲν δείχνει σκληρότητα, ἀλλὰ μὲ ἡρεμία λέγει, «ἔτσι ἔπρεπε νὰ κάνετε»· καθόσον γνώριζε ὅτι δὲν εἶναι εὐπρόσδεκτος κάποιος ποὺ κατηγορεῖ στίς συμφορές, ἀλλὰ τότε γίνεται εὐπρόσδεκτος, ὅταν ἀφήνει ἀπαρατήρητα τὰ περισσότερα τῆς συμφορᾶς. Τότε λοιπὸν ἐπιτίθεται, ὅταν σβήσῃ κάθε ἐλπίδα σωτηρίας· τότε προλέγει καὶ τὰ καλά.

«Ἀφοῦ ἦρθε», λέγει, «ἡ δέκατη τέταρτη νύχτα, κυριευμένοι ἀπὸ φόβο παρακαλοῦσαν νὰ ξημερώσει». Γιὰ νὰ μὴ πεῖ κάποιος ὅτι δὲν συνέβηκε τίποτε, πρόσθεσε αὐτό, δείχνοντας ὅτι ὅλα εἶχαν γίνει. Τὸ ὅτι θέβαια εἶχαν γίνει τὸ μαρτυρεῖ καὶ ὁ φόβος· διότι λέγει, «παρακαλοῦσαν, κυριευμένοι ἀπὸ φόβο, νὰ ξημερώσει». Καὶ ὁ φόβος ἦταν φοβερός (διότι αὐτὰ συνέβαιναν στὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος), καὶ πολλές ἡμέρες εἶχαν νὰ φάνε· «Διότι εἶναι ἡ δέκατη τέταρτη ἡμέρα σήμερα ποῦ βρίσκεσθε σὲ ἀναμονὴ καὶ εἴσθε νηστικοί», ὥστε ἀπὸ ὅλα γενικὰ βρίσκονταν μέσα στὸ θάνατο· γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει· «Σᾶς παρακαλῶ νὰ φάτε· διότι αὐτὸ εἶναι πρὸς ὄφελος τῆς σωτηρίας σας»· δηλαδή, φάτε, ἵνα νὰ μὴ πεθάνετε ἀπὸ τὴν πείνα'.

4. «Ἀφοῦ», λέγει, «πῆρε ψωμὶ εὐχαρίστησε τὸ Θεό». Πρόσεχε· τὸ ὅτι αὐτὸς εὐχαρίστησε τὸ Θεὸ γιὰ τὰ ὅσα εἶχαν συμβεῖ ὅχι μόνο ἔδωσε θάρρος σ' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς κάμνει εὐθυμούς. «Ἡμασταν», λέγει, «στὸ πλοῖο συνολικὰ διακόσια ἐβδομήντα ἔξι ἄτομα». Γι' αὐτοὺς ἔλεγε· «Κανένας ἀπὸ σᾶς δὲν πρόκειται νὰ χαθεῖ». Αὐτὸ δείχνει ψυχὴ ποὺ εἶχε λάβει διαβεβαιώσεις, τὸ νὰ πεῖ δηλαδὴ ὅτι θὰ σωθοῦν. «Ἀφοῦ χόρτασαν, ξελάφρωναν τὸ πλοῖο, ρίχνοντας τὸ σιτᾶρι στὴ θάλασσα». Βλέπεις; ὑπακούουν μόνο γιὰ νὰ φάνε· ἀλλὰ τόσο πολὺ στήριξαν τὸ πᾶν στὸν Παῦλο, ὥστε καὶ τὸ σιτᾶρι νὰ ρίξουν. Πρόσεχε αὐτοὺς ποὺ καὶ τὰ ἀνθρώπινα κάμνουν καὶ δὲν ἐμποδίζουν τὸν Παῦλο. «Ὅταν ξημέρωσε», λέγει, «χαλάρωσαν τὰ λου-

μέρα ἐγένετο, ἀνῆκαν τὰς ζευκτηρίας». Διαλύεται τὸ πλοῖον ἐν ἡμέρᾳ, ἵνα μὴ τῷ φόβῳ διαλυθῶσιν, ἵνα ἴδῃς ἔργῳ τὴν προφητείαν. «Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσιν».
 5 Ὅρᾳς ὅτι καὶ κατὰ τοῦτο τῷ Παύλῳ ἐχαρίσθησαν; διὰ γὰρ αὐτὸν οὐκ εἴασεν αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι ὁ ἐκατόνταρχος. Οὕτω μοι δοκοῦσιν ὠμολογημένοι εἶναι κακοὶ ἐκεῖνοι, ὥστε ἐλέσθαι αὐτοὺς καὶ ἀνελεῖν· ἀλλ' οὐδὲν πλέον γέγονε, τοῦ βουλήματος κωλυθέντος,
 10 ἀλλ' οἱ μὲν ἐξεκολύμβησαν, οἱ δὲ ἐπὶ σανίδων ἐφέροντο, καὶ πάντες οὕτως ἐσώθησαν, καὶ ἡ προφητεία τέλος ἐλάβανεν, εἰ καὶ μὴ τῷ χρόνῳ σεμνὴ τις οὖσα· οὐ γὰρ πρὸ πολλῶν ἐτῶν αὐτὴν προεῖπεν, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἐπόμενος· ἀνέλπιστα γὰρ
 15 ἦν πάντα, καὶ διὰ τῆς οἰκείας σωτηρίας ἐμάνθανον τίς ὁ Παῦλος ἦν.

Ἄλλ' εἴποι ἄν τις· Ἐπὶ τί μὴ καὶ τὸ πλοῖον διέσωσεν;· Ἰνα μάθωσιν οἷον κίνδυνον διέφυγον· ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνης βοηθείας ἦν τὸ πᾶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ
 20 χειρός, χωρὶς πλοίου σωζούσης. Ὡστε οἱ δίκαιοι, καὶ ἐν χειμῶνι ὧσι, καὶ ἐν θαλάσῃ, καὶ ἐν πελάγει, οὐδὲν πάσχουσι δεινόν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους συνδιασώζουσιν. Εἰ πλοῖον κινδυνεῦον, καὶ ναυάγιον ὑπομένον, καὶ δεσμῶται διὰ Παῦλον ἐσώθησαν, ἐννόησον
 25 τί ἐστὶν ἅγιον ἄνδρα εἶναι ἐν οἰκίᾳ· πολλοὶ γὰρ οἱ χειμῶνες καὶ ἡμῖν ἐφίστανται, καὶ πολλῶ τούτων χαλεπώτεροι, ἀλλὰ δύναται καὶ ἡμᾶς χαρίσασθαι, μόνον ἐὰν πειθώμεθα τοῖς ἁγίοις, καθάπερ ἐκεῖνοι, ἂν ποιῶμεν ἃ προστάττουσιν· οὐ γὰρ ἁπλῶς σώζονται.
 30 ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πίστιν εἰσήνεγκαν. Καὶ δέσμιος ἢ ὁ ἅγιος, τῶν λελυμένων μείζονα ἐργάζεται. Καὶ σκόπει τοῦτο ἐνταῦθα γεγεννημένον. Ὁ λελυμένος ἐκα-

ριά». Καταστρέφεται τὸ πλοῖο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας, γιὰ νὰ μὴ πεθάνουν ἀπὸ τὸ φόβο τους, γιὰ νὰ δεῖς τὴν προφητεία νὰ πραγματοποιεῖται. «Τότε οἱ στρατιῶτες σκέφθηκαν νὰ φονεύσουν τοὺς φυλακισμένους». Βλέπεις ὅτι καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ χάρισθηκε ἡ ζωὴ τους ἐξ αἰτίας τοῦ Παύλου; διότι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ δὲν ἐπέτρεψε ὁ ἑκατόνταρχος νὰ φονευθοῦν αὐτοί. Τόσο πολὺ ἀναγνωρισμένοι κακοὶ ἦταν ἐκεῖνοι, ὥστε νὰ θελήσουν καὶ νὰ τοὺς φονεύσουν· ὅμως τίποτε ἐπὶ πλέον δὲν συνέβηκε, ἐπειδὴ ἐμποδίσθηκε ἡ ἀπόφασή τους, ἀλλ' ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς βγῆκαν ἔξω κολυμπώντας, ἄλλοι μεταφέρθηκαν ἐπάνω σὲ σανίδες, καὶ ἔτσι ὅλοι τους σώθηκαν, λαμβάνοντας τὴν πραγματοποίησίν της ἡ προφητεία, ἃν καὶ δὲν ἦταν καὶ πολὺ ἀξιόλογη ἐξ αἰτίας τοῦ χρόνου ποὺ λέχθηκε· καθόσον δὲν προεῖπε αὐτὴν πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἀλλ' ἀκολουθώντας τὴ φύση τῶν πραγμάτων· διότι ὅλα ἦταν ἀνέλπιστα καὶ μέσω τῆς σωτηρίας τους μάθαιναν ποιὸς ἦταν ὁ Παῦλος.

Ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κάποιος· Ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη καὶ τὸ πλοῖο;'. Γιὰ νὰ μάθουν ποιὸν κίνδυνο διέφυγαν· ὅτι τὸ πᾶν δὲν ἦταν ἔργο τῆς ἀνθρώπινης βοήθειας, ἀλλὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ποὺ σώζει χωρὶς πλοῖο. Ὡστε οἱ δίκαιοι, καὶ ἂν ἀκόμη βρίσκονται μέσα σὲ τρικυμία, καὶ ἂν ἀκόμη μέσα σὲ θάλασσα ἢ σὲ πέλαγος, δὲν παθαίνουν κανένα κακό, ἀλλὰ καὶ ἄλλους σώζουν μαζὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ τους. Ἐὰν πλοῖο ποὺ κινδύνευε καὶ ἀντιμετώπιζε ναυάγιο καὶ φυλακισμένοι σώθηκαν ἐξ αἰτίας τοῦ Παύλου, σκέψου τί σημαίνει νὰ ὑπάρχει στὸ σπίτι ἅγιος ἄνθρωπος· διότι πολλὰς τρικυμίας συμβαίνουν καὶ σὲ μᾶς καὶ εἶναι πολὺ πιὸ φοβερότερες ἀπ' αὐτές, ἀλλ' ἔχει αὐτὸς τὴ δύναμη καὶ ἐμᾶς νὰ μᾶς σώσει, ἀρκεῖ μόνο νὰ δείχνουμε ὑπακοὴ στοὺς ἁγίους, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι, ἂν κάμνομε ἐκεῖνα ποὺ προστάζουν· διότι δὲν σώζονται ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι πίστεψαν. Καὶ ἂν ἀκόμη ὁ ἅγιος εἶναι φυλακισμένος, κατορθώνει μεγαλύτερα πράγματα ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους. Καὶ πρόσεχε ποὺ αὐτὸ συνέβηκε στὴν περίπτωση αὐτή. Ὁ ἐλεύθερος ἑκατόνταρχος εἶχε τὴν ἀνάγκη αὐτοῦ ποὺ ἦταν

τόνταρχος αὐτοῦ ἐδεῖτο τοῦ δεδεμένου· ὁ ἐπιστήμων κυβερνήτης τοῦ μὴ κυβερνήτου ἔχρηζε, μᾶλλον δὲ τοῦ ὄντως κυβερνήτου· οὐ γὰρ τοιοῦτον ἐκυβέρνου σκάφος, ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης τὴν Ἑκκλησίαν, παρ' 5 ἐκείνου μαθὼν, τοῦ καὶ θαλάσσης Δεσπότη, οὐκ ἀνθρώπινη τέχνη, ἀλλὰ πνευματικῇ σοφίᾳ. Ἐν τῷ σκάφει τούτῳ πολλὰ ναυάγια, πολλὰ κύματα, πνεύματα πονηρίας· «Ἐξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι»· ὥστε ὁ ὄντως κυβερνήτης ἐκεῖνος ἦν.

10 Ὅρα δὴ τὸν βίον ἡμῶν ἅπαντα πῶς τοιοῦτός ἐστι· ποτὲ μὲν γὰρ φιланθρωπίας ἀπολαύομεν, ποτὲ δὲ χειμῶνος, ποτὲ καὶ παρ' οἰκείαν ἀβουλίαν, καὶ παρὰ τὸ ραθυμεῖν δὲ μυρίοις ἐμπίπτομεν κακοῖς· μᾶλλον δὲ τοῦτο γίνεται, παρὰ τὸ μὴ ἀκούειν Παύλου, 15 ὅταν ἐπειγώμεθά που ἀπελθεῖν, ἔνθα μὴ κελεύει συμπλεῖ γὰρ καὶ νῦν ἡμῖν, ἀλλ' οὐ δεδεμένος, καθάπερ τότε· παραινεῖ καὶ νῦν καὶ λέγει τοῖς ἐν τῇ θαλάττῃ ταύτῃ· «Προσέχετε ἑαυτοῖς· εἰσελεύσονται γὰρ μετὰ τὴν ἀφίξίν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς». Καὶ πάλιν 20 «Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί, καὶ ἔσονται οἱ ἄνθρωποι φίλαντοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες». Τοῦτο πάντων χαλεπώτερον τῶν πνευμάτων.

5. Μένωμεν οὖν ἔνθα κελεύει ἐπὶ τῆς πίστεως, ἐπὶ τοῦ λιμένος τοῦ ἀσφαλοῦς· αὐτοῦ μᾶλλον ἀκούω- 25 μεν, ἢ τοῦ κυβερνήτου τοῦ ἐν ἡμῖν, τουτέστι τοῦ λογισμοῦ. Μὴ ἅπερ ἂν ὑποβάλλῃ οὗτος ποιῶμεν, μὴ ἅπερ ὁ ναύκληρος, ἀλλὰ ἅπερ ἂν ὁ Παῦλος· μυρίους τοιούτους διῆλθε χειμῶνας. Μὴ τῇ πείρᾳ μανθάνωμεν, ἀλλὰ πρὸ τῆς πείρας κερδάνωμεν καὶ ὕβριν καὶ 30 ζημίαν. Ἀκουσον τί φησιν· «Οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν». Πειθώμεθα τοίνυν αὐτῷ, ἐπεὶ καὶ ἐκεῖνοι μὴ πεισθέντες ὀρᾷτε τί ἐπαθον.

3. Β' Κορ. 7, 5

5. Β' Τιμ. 3. 1 - 2

4. Πρόξ. 20, 28 - 29

6. Α' Τιμ. 6, 9

φυλακισμένος· ὁ ἔμπειρος κυβερνήτης εἶχε τὴν ἀνάγκη ἐκείνου ποῦ δὲν ἦταν κυβερνήτης, ἢ καλύτερα ἐκείνου ποῦ ἦταν πραγματικὰ κυβερνήτης· διότι δὲν κυβερνοῦσε τέτοιο σκάφος, ἀλλὰ τὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς οἰκουμένης, ὁφουῖμαθε ἀπὸ ἐκείνον, τὸν Κύριο τῆς θάλασσας, ὅχι μὲ ἀνθρώπινη τέχνη, ἀλλὰ μὲ πνευματικὴ σοφία. Στὸ σκάφος αὐτὸ συμβαίνουν πολλὰ ναυάγια, πολλὰ κύματα καὶ ἐπιτίθενται πνεύματα πονηρίας. «Ἀπὸ ἔξω πόλεμοι, ἀπὸ μέσα φόβοι»³· ἐπομένως ὁ πραγματικὸς κυβερνήτης ἐκεῖνος ἦταν.

Πρόσεχε λοιπὸν πῶς ὅλη ἡ Ζωὴ μας εἶναι τέτοια· διότι ἄλλοτε ἀπολαμβάνομε τὴν φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, ἄλλοτε συμφορές, ὑπομένοντας ἄπειρα κακὰ καὶ ἀπὸ δική μας ἀπερισκεψία καὶ ἀδιαφορία· ἢ καλύτερα αὐτὸ γίνεται ἐπειδὴ δὲν ἀκοῦμε αὐτὰ ποῦ λέγει ὁ Παῦλος, ὅταν διαζόμεστε νὰ πᾶμε κάπου, ποῦ δὲν παραγγέλλει ἐκεῖνος· διότι ταξιδεύει καὶ τώρα μαζί μας, ἀλλ' ὅχι ἀλυσσοδεμένος ὅπως ἀκριβῶς τότε. Προτρέπει καὶ τώρα καὶ λέγει σ' αὐτοὺς ποῦ ταξιδεύουν μέσα στὴ θάλασσα αὐτή· «Προσέχετε τὸν ἑαυτὸ σας· διότι μετὰ τὴν ἀναχώρησή μου θὰ μποῦν ἀνάμεσά σας λύκοι φοβεροί»⁴. Καὶ πάλι· «Κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς θὰ ἔρθουν δύσκολοι καιροὶ καὶ θὰ γίνουν οἱ ἄνθρωποι ἐγωῖστές, φιλάργυροι καὶ ἀλαζόνες»⁵. Αὐτὸς εἶναι ὁ φοβερότερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνέμους.

5. Ὡς μένομε λοιπὸν ἐκεῖ ποῦ προτρέπει αὐτός, στὴν πίστη, στὸ λιμάνι τὸ ἀσφαλές· ὥς ἀκοῦμε αὐτὸν περισσότερο, παρὰ τὸν κυβερνήτη ποῦ ὑπάρχει μέσα μας, δηλαδὴ τὸ λογισμό μας. Ὡς μὴ κάμνομε ἐκεῖνο ποῦ ὑπαγορεύει αὐτός, ὥς μὴ κάμνομε ἐκεῖνο ποῦ λέγει ὁ ναύκληρος, ἀλλ' ἐκεῖνα ποῦ παραγγέλλει ὁ Παῦλος· ἀμέτρητες τέτοιες συμφορές πέρασε. Ὡς μὴ διδασκόμαστε ὁφουῖ γνωρίσουμε τὴν συμφορὰ, ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση αὐτῆς ὥς ἀποφεύγομε τὴν συμφορὰ καὶ τὴν ζημιὰ. Ὡς ἄκουσε τί λέγει· «Ἐκεῖνοι ποῦ θέλουν ν' ἀποκτοῦν πλούτη πέφτουν σὲ πειρασμό»⁶. Ὡς δείχνομε ὑπακοὴ σ' αὐτόν, διότι καὶ ἐκεῖνοι βλέπετε τί κακὸ ἔπαθαν ἐπειδὴ δὲν πίστεψαν σ' αὐτόν.

Καὶ πάλιν ἐτέρωθι λέγει τί ποιεῖ ναυάγια. «Οἵτινες», φησὶν, «ἐναυάγησαν περὶ τὴν πίστιν». Σὺ δὲ μένεις ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης. Πειθώμεθα Παύλῳ· καὶ ἐν μέσῳ ὦμεν χειμῶνι, πάντως ἀπαλλαγησόμεθα τῶν κινδύνων, καὶ τεσσαρεσκαίδεκα ἡμέραις ἄσιτοι διαμένωμεν, καὶ ἡ ἐλπίς τῆς σωτηρίας ἐκπέσῃ, καὶ ἐν σκότῳ ὦμεν καὶ γνόφῳ, πεισθέντες αὐτῷ, ἀπαλλαγησόμεθα τῶν κινδύνων.

Πλοῖον εἶναι νομίζωμεν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν, καὶ τούτῳ τοὺς κακούργους καὶ μυρία ἔχοντας δεινά, τοὺς μὲν ἄρχοντας, τοὺς δὲ φύλακας, τοὺς δὲ δικαίους, οἷος Παῦλος, τοὺς δὲ δεσμίους, ταῖς ἁμαρτίαις δεδεμένους· ἂν μὲν οὖν Παύλῳ πειθώμεθα, οὐ δεδεμένοι ἀπολλύμεθα, ἀλλὰ καὶ λυόμεθα· χαριεῖται καὶ ἡμᾶς αὐτῷ ὁ Θεός. Ἡ οὐκ οἶει δεσμὸν εἶναι χαλεπὸν τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ πάθη; οὐ γὰρ δὴ χεῖρες μόνον εἰσὶ δεδεμέναι, ἀλλ' ὁ πᾶς ἄνθρωπος. Εἰπέ γάρ μοι, ὅταν τις χρήματα πολλὰ κεκτημένος μὴ ἀναλίσκηται μηδὲ δαπανᾷ, ἀλλὰ κατέχη, οὐχὶ παντὸς δεσμίου χαλεπώτερον τῇ φειδωλίᾳ δεσμεῖται δεσμῷ ἄρραγεῖ; Τί δαί, ὅταν τις εἵμαρμένην ἑαυτὸν ὑποβάλῃ, οὐχὶ πάλιν ἄλλοις οὗτος δεσμοῖς δέδεταί; Τί δαί, ὅταν παρατηρήσῃ; τί δαί, ὅταν συμβόλοις; οὐχὶ παντὸς δεσμοῦ ταῦτα χαλεπώτερα; τί δαί, ὅταν ἐπιθυμία ἀλόγῳ καὶ ἔρωτι; Τίς διαρρήξει τούτους ὑμῶν τοὺς δεσμούς; Τοῦ Θεοῦ χρεία ὥστε λυθῆναι. Καὶ ἐν μὲν τούτων ἀρκεῖ κίνδυνον ἐμποιῆσαι, ὅταν δὲ καὶ δεσμὰ καὶ χειμῶν, ἐννόησον ὅσον τὸ τῶν κινδύνων· τί γὰρ οὐχ ἱκανὸν διαφθεῖραι; οὐχ ὁ λιμός, ὁ χειμῶν, ἡ κακία τῶν ἐμπλεόντων, τὸ τοῦ καιροῦ ἀνεπιτήδει-

Καὶ πάλι σὲ ἄλλο μέρος λέγει ποιό εἶναι ἐκεῖνο ποῦ προξενεῖ ναυάγια· «Οἱ ὅποιοι», λέγει, «ναυάγησαν ὡς πρὸς τὴν πίστην»⁷. Σὺ ὅμως μένε σταθερὸς σ' ἐκεῖνα ποῦ ἔμαθες καὶ πίστεψες. Ὡς ὑπακούμε στὸν Παῦλο· καὶ ἂν ἀκόμη βρισκόμαστε μέσα σὲ συμφορά, ὅπωςδήποτε θ' ἀπαλλαχτοῦμε ἀπὸ τοὺς κινδύνους, καὶ ἂν ἀκόμη παραμένουμε δεκατέσσερις ἡμέρες νηστικοί, καὶ ἂν ἀκόμα βρισκόμαστε μέσα στὸ σκοτάδι καὶ τῇ θύελλα, θ' ἀπαλλαχτοῦμε ἀπὸ τοὺς κινδύνους ἐὰν ὑπακούσουμε σ' αὐτόν.

Ὡς θεωροῦμε ὅλη τὴν οἰκουμένη ὅτι εἶναι πλοῖο, καὶ ἐπάνω σ' αὐτό βρίσκονται οἱ κακοῦργοι καὶ ἐκεῖνοι ποῦ διέπραξαν ἀμέτρητα κακά, καὶ ἄλλοι ἐπάνω σ' αὐτό εἶναι ἄρχοντες, ἄλλοι φύλακες, ἄλλοι δίκαιοι, ὅπως ἦταν ὁ Παῦλος, ἄλλοι ἀλυσσοδεμένοι, δεμένοι μὲ τίς ἀλυσίδες τῶν ἀμαρτιῶν· ἂν λοιπὸν ὑπακούμε στὸν Παῦλο, δὲν χανόμαστε ἐφόσον εἴμαστε δεμένοι, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερωνόμαστε· διότι πρὸς χάρι αὐτοῦ θὰ μᾶς χαρίσει ὁ Θεὸς τὴ σωτηρία. Ὡς νομίζεις ὅτι δὲν εἶναι φοβερὰ δεσμὰ τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰ πάθη; διότι δὲν εἶναι δεμένα μόνο τὰ χέρια, ἀλλ' ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος. Διότι πὲς μου, ὅταν κάποιος, ποῦ ἔχει ἀποκτημένα πολλὰ χρήματα, δὲν ξοδεύει αὐτὰ καὶ δὲν τὰ δαπανᾷ, ἀλλὰ τὰ φυλάσσει, δὲν εἶναι δεμένος φοβερότερα ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἀλυσίδα μὲ τὴν ἀδιάσπαστη ἀλυσίδα τῆς φιλαργυρίας; Ἐπίσης τί γίνεται ὅταν κάποιος θέτει τὸν ἑαυτό του κάτω ἀπὸ τὴ μοίρα· δὲν δένεται πάλι αὐτὸς μὲ ἄλλες ἀλυσίδες; Τί συμβαίνει ἐπίσης ὅταν παραδίνει τὸν ἑαυτό του στὶς διάφορες διακρίσεις; τί ὅταν πιστεύει στὰ διάφορα μαντικὰ σημεῖα; δὲν εἶναι αὐτὰ φοβερότερα ἀπὸ ὅποιαδήποτε δεσμὰ; Τί γίνεται ἐπίσης ὅταν παραδίνεται στὴν παράλογη ἐπιθυμία καὶ τὸν ἔρωτα; Ποιὸς θὰ σπάσει αὐτὰ τὰ δεσμὰ μας; Χρειαζόμαστε τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦμε. Καὶ ἓνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἄρκετὸ νὰ μᾶς ὁδηγήσει σὲ κίνδυνο, ὅταν ὅμως ὑπάρχουν δεσμὰ καὶ τρικυμίες, σκέψου πόσο εἶναι τὸ μέγεθος τῶν κινδύνων. Διότι ποιὸ ἦταν ἐκεῖνο ποῦ δὲν μποροῦσε νὰ τοὺς καταστρέψει ἐκείνους; δὲν μποροῦσε ἢ πεί-

ον; Ἀλλὰ καὶ πρὸς ταῦτα πάντα ἔστη ἡ λαμπρότης Παύλου.

Οὕτω δὴ καὶ νῦν κατέχωμεν παρ' ἑαυτοῖς τοὺς ἁγίους, καὶ οὐκ ἔσται χειμὼν· μᾶλλον δέ, καὶ ἢ χει-
 5 μὼν, ἔσται εὐδία καὶ γαλήνη πολλή, καὶ ἀπαλλαγή
 τῶν κινδύνων· ἐπειδὴ τὸν ἅγιον εἶχε φίλον ἢ χήρα
 ἐκείνη, καὶ ὁ θάνατος ἐλύθη τοῦ παιδίου, καὶ τὸν
 παῖδα πάλιν ζῶντα ἀπελάμβανεν. Ἐνθα πόδες ἁγίων
 ἐπιβαίνουσιν, οὐδὲν ἔσται λυπηρόν· καὶ ἂν γένηται,
 10 πρὸς δοκιμὴν καὶ πρὸς μείζονα δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἐ-
 θισον τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας ὑπὸ τοιούτων πατεῖσθαι
 ποδῶν, καὶ οὐ πατήσῃ δαίμων ἐκεῖ. Καὶ μάλα εἰκό-
 τως· ὥσπερ γάρ, ἔνθα ἂν εὐωδία ἦ, οὐχ ἔξει χώραν
 δυσωδία, οὕτω καί, ἔνθα μύρον ἐστὶ τὸ ἅγιον, ἀπο-
 15 πνίγεται δαίμων, εὐφραίνει τοὺς συνόντας, διαχέει
 ψυχὴν, ἀνίησιν. Ἐνθα ἄκανθαι, ἐκεῖ θηρία· ἔνθα φι-
 λοξενία, οὐκ εἰσὶν ἄκανθαι· ἢ γὰρ ἐλεημοσύνη εἰσελ-
 θοῦσα παντὸς δρεπάνου τομώτερον ἀναιρεῖ τὰς ἀ-
 κάνθας, παντὸς πυρὸς σφοδρότερον. Μὴ φοβηθῇς·
 20 αἰδεῖται τὰ ἴχνη τῶν ἁγίων, καθάπερ λέοντας ἀλώ-
 πεκες· «δίκαιος» γάρ, φησὶν, «ὥς λέων πέποιθεν».
 Εἰσαγάγωμεν τούτους τοὺς λέοντας εἰς τὴν οἰκίαν,
 καὶ πάντα φυγαδεύεται τὰ θηρία, οὐ βωόντων αὐ-
 τῶν μεγάλα, ἀλλ' ἀπλῶς φθεγγόμενων· οὐ γὰρ βρυ-
 25 χηθμὸς λέοντος οὕτω φυγαδεύει τὰ θηρία, ὥς εὐχὴ
 δικαίου φυγαδεύει δαίμονας· ἂν φθέγξῃται μόνον
 κατεπτήχασι.

Καὶ ποῦ νῦν τοιοῦτοι, φησὶν, εἰσί; Πανταχοῦ,
 ἂν πιστεύωμεν ἡμεῖς, ἂν ζητῶμεν, ἂν περιεργαζώ-
 30 μεθα. Ποῦ ἐζήτησας; εἰπέ μοι πότε τοῦτο ἔργον ἔ-

8. Γ' Βασ. 17, 17 ε.

9. Παροιμ. 28, 1

να, ἡ τρικυμία, ἡ κακία τῶν συνταξιδιωτῶν, ἡ ἀκαταλληλότητα τοῦ καιροῦ; Ἄλλ' ἀπέναντι σ' ὅλα αὐτὰ στάθηκε ἡ λαμπρότητα τοῦ Παύλου.

Ἔτσι λοιπὸν καὶ τώρα ἄς ἔχομε κοντὰ μας τοὺς ἁγίους καὶ δὲν πρόκειται νὰ μᾶς συμβεῖ τρικυμία· ἢ καλύτερα, καὶ ἂν ἀκόμη συμβεῖ τρικυμία, θὰ ἔρθῃ γρήγορα μεγάλη καλοκαιρία καὶ γαλήνη καὶ ἀπαλλαγή ἀπὸ τοὺς κινδύνους. Ἐπειδὴ ἡ χήρα ἐκείνη εἶχε φίλο τὸν ἅγιο, καὶ ὁ θάνατος τοῦ παιδιοῦ λύθηκε, καὶ ἀποκτοῦσε πάλι τὸ παιδί της ζωντανό⁸. Ἐκεῖ ποὺ πατοῦν πόδια ἁγίων, τίποτε δὲν πρόκειται νὰ συμβεῖ λυπηρό· καὶ ἂν ἀκόμη συμβεῖ, συμβαίνει γιὰ δοκιμὴ καὶ γιὰ μεγαλύτερη δόξα τοῦ Θεοῦ. Συνήθισε τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας σου νὰ πατεῖται ἀπὸ τέτοια πόδια, καὶ δὲν θὰ πατήσῃ ἐκεῖ ὁ δαίμονας. Καὶ πολὺ σωστά· διότι, ὅπως ἀκριβῶς, ὅπου ὑπάρχει εὐωδία, δὲν ἔχει θέση ἡ δυσωδία, ἔτσι καί, ὅπου ὑπάρχει τὸ ἅγιο μύρο, πνίγεται ὁ δαίμονας, χαρίζει εὐφροσύνη στοὺς παραβρισκομένους, γεμίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ χαρὰ καὶ τὴ διεγείρει. Ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχουν ἀγκάθια, ἐκεῖ ὑπάρχουν θηρία, ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχει φιλοξενία, δὲν ὑπάρχουν ἀγκάθια· διότι, ἀφοῦ κάνει τὴν ἐμφάνισή της ἡ ἐλεημοσύνη, καταστρέφει τὰ ἀγκάθια μὲ μεγαλύτερη εὐκολία ἀπὸ ὅποιοδήποτε δρεπάνι, μὲ μεγαλύτερη ὁρμὴ ἀπὸ ὅποιαδήποτε φωτιά. Μὴ φοβηθεῖς· φοβᾶται τὰ ἴχνη τῶν ἁγίων, ὅπως ἀκριβῶς οἱ ἀλεποῦδες τὰ λιοντάρια· διότι λέγει, «ὁ δίκαιος μένει σὰν τὸ λεοντάρι ἀκλόνητος μὲ τὴν πεποίθησή του στηριγμένη στὸ Θεό»⁹. Ἄς ὀδηγήσουμε αὐτὰ τὰ λεοντάρια στὸ σπίτι μας καὶ ὅλα τὰ θηρία θὰ τραποῦν σὲ φυγὴ, χωρὶς μεγάλες φωνές αὐτῶν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνο μὲ τὴν ὁμιλία αὐτῶν· διότι δὲν φυγαδεύει τὰ θηρία τόσο πολὺ ὁ βρυχηθμὸς τοῦ λιονταριοῦ, ὅσο φυγαδεύει ἡ προσευχὴ τοῦ ἁγίου τοὺς δαίμονες· μόνο ἂν μιλήσῃ, ἀφαιρεῖ τὴν τόλμη ἀπ' αὐτὰ καὶ τὰ κάνει νὰ περιμαζευθοῦν.

Καὶ ποῦ ὑπάρχουν, λέγει, τώρα τέτοιοι; Παντοῦ, ἂν πιστεύομε ἐμεῖς, ἂν ψάχνομε νὰ βροῦμε αὐτούς, ἂν δείχνομε ζωηρὴ ἐπιθυμία γι' αὐτούς. Πές μου, ποῦ ἀναζήτη-

σχες; πότε πρᾶγμα τοῦτο ἔθου; Εἰ δὲ οὐ ζητεῖς, μὴ
θαυμάσης ὅτι οὐχ εὗρίσκεις· «ὁ γὰρ ζητῶν εὗρίσκει»,
οὐχ ὁ μὴ ζητῶν. Ἐκουσὸν τοὺς ἐν ἐρημίαις ὄντας·
ἀπάγαγε χρυσίον καὶ ἀργύριον πανταχοῦ τῆς οἴκου.
5 μένης εἰσί. Ἐὰν μὴ ἐν τῇ οἰκίᾳ δέξῃ, ἄπελθε σὺ πρὸς
αὐτόν, συγγένου τῷ ἀνδρί, πρὸς τὸ οἶκημα γένου τὸ
ἐκείνου, ἵνα δυνηθῇς ἐπιτυχεῖν, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ
εὐλογίας ἀπολαῦσαι· μεγάλη γὰρ ἡ παρὰ τῶν ἁγίων
εὐλογία, ἥς ἐπιτυγχάνειν σπουδάζωμεν, ἵνα διὰ τῶν
10 εὐχῶν τούτων βοηθούμενοι τῆς παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἐν-
δυναμοῦντος Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀπολάβωμεν χά-
ριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ,
μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κρά-
τος, τιμή, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰ-
15 ὶωνων. Ἀμήν.

σεσ αὐτούς; πότε ἔκανες αὐτὸ τὸ ἔργο; πότε ἔκανες πρά-
ξη αὐτὸ τὸ πράγμα; Ἐάν λοιπὸν δὲν ψάχνεις νὰ βρεῖς αὐ-
τούς, μὴ ἀπορήσεις ποὺ δὲν τοὺς βρίσκεις· διότι «Ἐκεῖνος
ποὺ ψάχνει νὰ βρεῖ, βρίσκει»¹⁸, ὅχι ἐκεῖνος ποὺ δὲν ψά-
χνει. Ἦκουσε ἐκείνους ποὺ ζοῦν στὶς ἐρημιές· ἀπομάκρυ-
νε τὸν χρυσὸ καὶ τὸν ἄργυρο· βρίσκονται σ' ὅλα τὰ μέρη
τῆς οἰκουμένης. Καὶ ἂν δὲν δέχεσαι αὐτὸν στὸ σπίτι σου,
πήγαινε σὺ πρὸς αὐτόν, ἐπιδίωξε τὴ συναναστροφή μὲ τὸν
ἄνδρα αὐτό, πήγαινε στὸ σπίτι ἐκείνου, γιὰ νὰ μπορέσεις
νὰ ἐπιτύχεις καὶ ν' ἀπολαύσεις τὴν εὐλογία αὐτοῦ· διότι
εἶναι μεγάλη ἡ ἐκ μέρους τῶν ἁγίων εὐλογία γιὰ τὴν ὁ-
ποία ἄς φροντίζομε νὰ πετυχαίνομε, ὥστε, βοηθούμενοι ἀ-
πὸ τὶς εὐχές αὐτῶν, ν' ἀπολαύσομε τὴ φιλανθρωπία τοῦ
Θεοῦ ποὺ ἐνδυναμώνει αὐτούς, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλαν-
θρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν
Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ
δύναμη καὶ ἡ τιμή, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Δ

(Πράξ. 28. 2 - 16)

«Οἱ δὲ βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν
φιланθρωπίαν ἡμῖν· ἀνάψαντες γὰρ πυράν,
προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς διὰ τὸν ὑετὸν τὸν
ἐφεστῶτα καὶ διὰ τὸ ψῦχος. Συστρέψαντος
5 δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλήθος, καὶ ἐπιθέν-
τος ἐπὶ τὴν πυράν, ἔχιδνα, ἐκ τῆς θερμῆς δι-
εξελθοῦσα, καθήξατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ».

1. Πῶς παρεῖχον τὴν φιланθρωπίαν οἱ βάρβαροι,
ἐρμηνεύει «Ἀνάψαντες» γάρ, φησί, «πυράν, προσε-
10 λάβοντο πάντας ἡμᾶς». Ἐπεὶ οὐδὲν ὄφελος ἀλλαχό-
θεν τῆς σωτηρίας ἦν, τοῦ χειμῶνος μέλλοντος αὐ-
τοὺς διαφθείρειν, ἀνάπτουσι τὴν πυράν. Εἶτα ὁ Παῦ-
λος λαβὼν φρύγανα ἐπετίθει ἐπὶ τὴν πυράν· ὃ καὶ
δηλῶν ἐπάγει, λέγων· «Συστρέψαντος δὲ τοῦ Παύ-
15 λου φρυγάνων πλήθος». Ὅρα αὐτὸν ἐνεργοῦντα, καὶ
οὐδαμοῦ θαυματουργοῦντα ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπὸ χρείας·
καὶ ἐν τῷ χειμῶνι γὰρ αἰτίας οὔσης προεφήτευσεν,
ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, καὶ ἐνταῦθα πάλιν φρύγανα συλλέ-
γει καὶ ἐπιτίθησιν. Ὅρα οὐδὲν τετυφωμένον ποιοῦν-
20 τα οὐδὲ περιττόν, ἀλλ' ὥστε διασωθῆναι αὐτούς, καὶ
θερμῆς τινὸς ἀπολαῦσαι. Εἶτα ἔχιδνα, ἐκ τῆς θερμῆς
ἐξελθοῦσα, τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἄπτεται· καὶ ὅτι ἤψατο,
δηλὸν ποιεῖ τοῦτο ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς, λέγων· «Ὡς δὲ
εἶδον οἱ βάρβαροι τὸ θηρίον κρεμάμενον ἐκ τῆς χει-
25 ρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· Πάντως φονεύς

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ν Δ '

(Πράξ. 28, 2 - 16)

«Οἱ βάρβαροι μᾶς φέρθηκαν μὲ ἀσυνήθιστη καλωσύνη. Ἐναψαν φωτιά καὶ μᾶς ἔβαλαν νὰ καθίσουμε κοντὰ σ' αὐτήν, ἐπειδὴ ἔβρεχε καὶ ἔκαμνε κρύο. Ὁ Παῦλος μάζεψε ἄρκετὰ ξερὰ κλαδιὰ καὶ τὰ ἔρριξε στὴ φωτιά, καὶ τότε μιὰ ἔχιδνα βγῆκε μέσα ἀπ' αὐτὰ ἐξ αἰτίας τῆς ζέστας καὶ δάγκωσε τὸ χέρι αὐτοῦ».

1. Ἐξηγεῖ πῶς οἱ βάρβαροι ἔδειξαν τὴ φιланθρωπία τους, διότι λέγει, «Ἀφοῦ ἔναψαν φωτιά μᾶς ἔβαλαν ὅλους νὰ καθίσουμε κοντὰ σ' αὐτήν». Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε ἀπὸ ἄλλοῦ καμία ὠφέλεια γιὰ τὴ σωτηρία τους, καὶ ἡ κακοκαιρία ἐπρόκειτο νὰ τοὺς προξενήσει μεγάλο κακό, ἀνάβουν τὴ φωτιά. Ἐπειτα ὁ Παῦλος ἀφοῦ πῆρε ξερὰ κλαδιὰ τὰ ἔβαλε ἐπάνω στὴ φωτιά, πράγμα ποὺ γιὰ νὰ δηλώσει προσθέτει καὶ λέγει· «Ἀφοῦ ὁ Παῦλος μάζεψε ἄρκετὰ ξερὰ κλάδιὰ». Πρόσεχε αὐτὸν ποὺ ἐκδηλώνει τὴ δράση του, καὶ πουθενὰ δὲν θαυματουργεῖ χωρὶς λόγο, ἀλλὰ ἀπὸ ἀνάγκη· διότι καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κακοκαιρίας προφήτεψε ἐπειδὴ ὑπῆρχε ἀνάγκη καὶ ὄχι χωρὶς λόγο, καὶ ἐδῶ πάλι μαζεύει ξερὰ κλαδιὰ καὶ τὰ τοποθετεῖ ἐπάνω στὴ φωτιά. Πρόσεχε ποὺ δὲν κάμνει τίποτε τὸ ἀλαζονικὸ οὔτε καὶ περιττὸ, ἀλλὰ γιὰ νὰ σωθοῦν οἱ ἴδιοι καὶ ν' ἀπολαύσουν κάποια ζεστασιά. Ἐπειτα μιὰ ἔχιδνα, ποὺ βγῆκε μέσα ἀπὸ τὰ ξερὰ κλαδιὰ ἐξ αἰτίας τῆς ζέστης, δαγκώνει τὸ χέρι αὐτοῦ καὶ ὅτι τὸ δάγκωσε τὸ φανερώνει μὲ αὐτὸ ποὺ προσθέτει, λέγοντας· «Μόλις οἱ βάρβαροι εἶδαν τὸ φίδι νὰ κρέμεται ἀπὸ τὸ χέρι του, ἔλεγαν ἀναμεταξύ τους. Ὅπωςδὴποτε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι φονιάς, τὸν ὁποῖο

ἔστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν, διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης, ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἶασε». Καλῶς καὶ τοῦτο συνεχωρήθη, ὥστε καὶ ἰδεῖν αὐτοὺς καὶ φθέγγασθαι ταῦτα, ἵνα, ὅταν γένηται, μὴ ἐπιστῇται τὸ θαῦμα.

5 Ὅρα τὴν φυσικὴν κρίσιν διηρθρωμένην καὶ παρὰ βαρβάρους, καὶ αἰδεσίμως αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους λέγοντας, καὶ μηδὲ καταγινώσκοντας ἀπλῶς. Οὕτω καὶ οὗτοι πρότερον βλέπουσιν ἵνα μᾶλλον θαυμάσωσιν.

«Ὁ μὲν οὖν, ἀποτιναξάμενος τὸ θηρίον εἰς τὸ
10 πῦρ, ἔπαθεν οὐδὲν κακόν, οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι, ἢ καταπίπτειν ἄφνω νεκρόν. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον θεὸν αὐτὸν εἶναι». Οἱ ἐνόμιζον αὐτὸν πίμπρα-
15 σθαι, τουτέστι διαρρήγνυσθαι, οὗτοι, θεασάμενοι ὅτι οὐδὲν κακὸν ἔπαθε, λέγουσιν ὅτι θεός ἐστι. Πάλιν ἄλλη τούτων ὑπερβολὴ τιμῆς, ὥσπερ καὶ τῶν ὀχλῶν τῶν ἐν Λυκαονίᾳ. «Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖ-
νον χωρία ὑπῆρχε τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Πο-
20 πλίῳ, ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς τρεῖς ἡμέρας φιλοφρό-
νως ἐξένισεν». Ἴδου πάλιν ἄλλος φιλόξενος, ὁ Πόπλιος, καὶ πλούσιος καὶ εὐπορώτατος. Οὗτος, οὐδὲν ἰδὼν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμφορᾶς μόνης ἐλεήσας αὐτούς, ὑπεδέξατο καὶ ἐθεράπευσεν.

25 «Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου, πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον, κατακεῖσθαι· πρὸς ὃν ὁ Παῦλος, εἰσελθὼν καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἰάσατο αὐτόν». Ὡστε ἄξιός ἦν τοῦ παθεῖν καλῶς· διὸ καί, ἀμοιβὴν αὐτῷ ἀποδιδούς τῆς
30 ἀποδοχῆς, ἰάσατο αὐτόν. «Τούτου δὲ γενομένου, καὶ οἱ λοιποί, οἱ ἔχοντες ἀσθενεῖς ἐν τῇ νήσῳ, προσήρχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο· οἱ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν»· τουτέστι, καὶ ἡμῖν ἔδωκαν ἀναγομένοις τὰ

ἡ θεία δίκη δὲν ἄφησε νὰ ζήσῃ, ἂν καὶ σώθηκε ἀπὸ τῆ θάλασσα». Πολὺ σωστὰ καὶ αὐτὸ ἐπιτράπηκε νὰ γίνῃ, ὥστε καὶ νὰ τὸ δοῦν αὐτοὶ καὶ νὰ ποῦν αὐτά, ὥστε, ὅταν γίνῃ τὸ θαῦμα, νὰ μὴ ἀπιστήσουν σ' αὐτό. Πρόσεχε τῇ φυσικῇ κρίσῃ ποὺ εἶναι ἀναπτυγμένη καὶ στοὺς βαρβάρους, καὶ μὲ σεβασμὸ ὁμιλοῦν ἀναμεταξύ τους, καὶ δὲν κατηγοροῦν χωρὶς λόγον. Ἔτσι καὶ αὐτοὶ πρῶτα βλέπουν, γιὰ νὰ θαυμάσουν περισσότερο.

«Τότε λοιπὸν ὁ Παῦλος πέταξε τὸ φίδι στὴ φωτιά, χωρὶς νὰ πάθῃ κανένα κακὸ, ἐνῶ αὐτοὶ περίμεναν νὰ πρησθεῖ ἢ τὴν ἴδια στιγμὴ νὰ πέσῃ κάτω νεκρὸς. Ἀφοῦ περίμεναν γιὰ πολλή ὥρα, βλέποντας νὰ μὴ τοῦ συμβαίνει κανένα κακὸ, ἄλλαξαν γνώμη καὶ ἔλεγον ὅτι εἶναι θεός». Ἐκεῖνοι ποὺ νόμιζαν ὅτι αὐτὸς θὰ πρησθεῖ, δηλαδὴ θὰ σκάσῃ ἀπὸ τὸ φούσκωμα, αὐτοί, ὅταν εἶδαν ὅτι δὲν ἔπαθε κανένα κακὸ, λένε ὅτι εἶναι θεός. Πάλι ἄλλη ὑπερβολικὴ τιμὴ αὐτῶν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Λυκαονίας. «Γύρω ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο ὑπῆρχαν κτήματα ποὺ ἀνῆκαν στὸν πρῶτο τοῦ νησιοῦ, ποὺ ὀνομαζόταν Πόπλιος, ὁ ὁποῖς μᾶς δέχθηκε καὶ μᾶς φιλοξένησε μὲ κάθε φιλοφροσύνῃ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες». Νὰ πάλι ἄλλος φιλόξενος, ὁ Πόπλιος, καὶ πλούσιος καὶ πολὺ εὐκατάστατος. Αὐτός, χωρὶς νὰ εἶδε τίποτε, τοὺς δέχθηκε καὶ τοὺς περιποιήθηκε, δείχνοντας πρὸς αὐτοὺς εὐσπλαχνία μόνο ἀπὸ τὴ συμφορὰ τους.

«Συνέβηκε νὰ βρίσκεται κατάκοιτος ἀπὸ πυρετοὺς καὶ δυσεντερία ὁ πατέρας τοῦ Πόπλιου, τὸν ὁποῖο ἐπισκέφθηκε ὁ Παῦλος καί, ἀφοῦ προσευχήθηκε καὶ ἔθεσε τὰ χέρια του ἐπάνω του, τὸν θεράπευσε». Ὡστε ἦταν ἄξιος τῆς εὐεργεσίας· γι' αὐτὸ καὶ θεράπευσε αὐτόν, ἀμείβοντάς τον γιὰ τὴν ὑποδοχὴ του. «Ἀφοῦ ἐγίνε αὐτό καὶ οἱ ἄλλοι στὸ νησί ποὺ εἶχαν ἀρρῶστους, τοὺς ἔφερναν σ' αὐτόν καὶ θεραπεύονταν, μᾶς τίμησαν δὲ μὲ πολλὰς ἐκδηλώσεις ἀγάπης καὶ φεύγοντας ἀπὸ ἐκεῖ μᾶς ἔδωσαν τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα»· δηλαδὴ καὶ σ' ἐμᾶς ἔδωσαν τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα, ὅταν φύγαμε ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ στοὺς

πρὸς τὴν χρείαν καὶ τοῖς ἄλλοις. "Ορα αὐτοὺς οὐδὲ
 τοῦ χειμῶνος ἀπαλλαγέντας μένοντας ἀτημελήτους,
 ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποδοχὴν φιλότιμον γενομένην δι' αὐ-
 τόν· τρεῖς γὰρ μῆνας ἦσαν ἐκεῖ τρεφόμενοι πάντες.
 5 Καὶ ὅτι τοσοῦτον χρόνον ἐποίησαν, ἄκουε πῶς τοῦτο
 ἐρμηνεύων ἐπάγει· «Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθη-
 μεν ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ Ἀλεξαν-
 δρίῳ, παρασήμῳ Διοσκούροις. Καὶ καταχθέντες εἰς
 Συρακούσας, ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς. "Οθεν πε-
 10 ριελθόντες κατηντήσαμεν εἰς Ρήγιον, καὶ μετὰ μίαν
 ἡμέραν ἐπιγενομένου νότου δευτεραῖοι ἦλθομεν εἰς
 Ποτιόλους· οὗ εὐρόντες ἀδελφούς, παρεκλήθημεν ἐπ'
 αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτὰ καὶ οὕτως εἰς τὴν
 Ρώμην ἦλθομεν. Καὶ ἐκεῖθεν οἱ ἀδελφοί, ἀκούσαντες
 15 τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν ἄχρις Ἀπ-
 πίου Φόρου, καὶ τριῶν Ταβερνῶν· οὓς ἰδὼν ὁ Παῦ-
 λος, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἔλαβε θάρσος».

"Ορα διὰ Παῦλον πάντα γινόμενα ταῦτα, ὥστε
 πιστεῦσαι τοὺς δεσμώτας, τοὺς στρατιώτας, τὸν ἐ-
 20 κατόνταρχον· εἰ γὰρ αὐτολίθινοι ἦσαν, καὶ δι' ὧν
 συμβουλεύσαντος ἤκουσαν, καὶ δι' ὧν προειπόντος,
 καὶ δι' ὧν θαυματουργήσαντος, καὶ δι' ὧν θρέψαν-
 τος ἀπέλαυσαν, μεγάλα ἂν ἐφαντάσθησαν περὶ αὐ-
 τοῦ. "Ορα, ὅταν ὀρθὴ κρίσις ᾗ καὶ μὴ προκατειλημ-
 25 μένη πάθει τινί, πῶς εὐθέως λαμβάνει τὰς κρίσεις
 τὰς ὀρθὰς καὶ τὰς ψήφους διεγνωσμένας. "Ἦδη καὶ
 τῆς Σικελίας τὸ κήρυγμα ἤψατο· οὕτω διέδραμε καὶ
 ἐν Ποτιόλοις, ἔνθα καὶ ἀδελφούς τινας εὐρόντες ἐ-
 πιμένουσι παρ' αὐτοῖς. Εἶτα καὶ ἄλλοι κατὰ φήμην
 30 αὐτοῖς ἀπαντῶσι· τοσαύτη ἦν ἡ προθυμία τῶν ἀδελ-
 φῶν, ὅτι οὐκ ἐθορύβησεν αὐτοὺς τὸ ἐν δεσμοῖς εἶναι
 τὸν Παῦλον, ἀλλ' ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν. "Ορα δέ

ἄλλους. Πρόσεχε αὐτοὺς ποὺ δὲν μένουν χωρὶς περιποίη-
 ση ἀφοῦ ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τὴν κακοκαιρία, ἀλλὰ καὶ
 ἔτυχαν ἐξ αἰτίας αὐτοῦ πολὺ γενναιώδους ὑποδοχῆς·
 διότι τρεῖς μῆνες ἔμεναν ἐκεῖ τρεφόμενοι ὅλοι ἀπ' αὐτοῦς.
 Καὶ ὅτι τόσο χρόνο ἔμειναν ἐκεῖ, ἄκου πῶς, ἐξηγώντας
 αὐτό, προσθέτει καὶ λέγει· «Μετὰ ἀπὸ τρεῖς μῆνες ἀνα-
 χωρήσαμε ἀπὸ ἐκεῖ μὲ Ἀλεξανδρινὸ πλοῖο, ποὺ εἶχε πα-
 ραχειμάσει στὸ νησί, καὶ εἶχε σὰν σύμβολο τοὺς Διόσκου-
 ρους. Ἀφοῦ φθάσαμε στὶς Συρακοῦσες, μείναμε ἐκεῖ τρεῖς
 ἡμέρες. Ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ κάναμε τὸ γύρο τοῦ νησιοῦ, φθά-
 σαμε στὸ Ρήγιο, καὶ μετὰ ἀπὸ μία ἡμέρα, ἀφοῦ ἔπνευσε
 νότιος ἄνεμος, ἤρθαμε μέσα σὲ δύο ἡμέρες στοὺς Ποτιό-
 λους, ὅπου βρήκαμε ἀδελφούς, ποὺ μᾶς παρακάλεσαν νὰ
 μέינוμε μαζί τους ἐφτὰ ἡμέρες, καὶ ἔτσι φθάσαμε στὴ
 συνέχεια στὴ Ρώμη. Καὶ ἐκεῖ οἱ ἀδελφοί, ὅταν ἄκουσαν τὰ
 σχετικὰ μὲ μᾶς, ἤρθαν γιὰ νὰ μᾶς προῖπαντήσουν μέχρι
 τὸν Ἀππιο φόρο καὶ τίς τρεῖς ταβέρνες, τοὺς ὁποίους,
 ὅταν τοὺς εἶδε ὁ Παῦλος, εὐχαρίστησε τὸ Θεό, παίρνον-
 τας ἔτσι θάρρος».

Πρόσεχε ποὺ ὅλα αὐτὰ γίνονται ἐξ αἰτίας τοῦ Παύ-
 λου, ὥστε νὰ πιστέψουν οἱ φυλακισμένοι, οἱ στρατιῶτες,
 καὶ ὁ ἐκατόνταρχος· διότι καὶ ἂν ἀκόμη αὐτοὶ ἦταν ἀναί-
 σθητοι, καὶ μὲ τὰ ὅσα ἄκουσαν συμβουλευόντάς τους,
 καὶ μὲ τὰ ὅσα τοὺς εἶπε ἀπὸ πρὶν, καὶ μὲ τὰ θαύματα ποὺ
 ἔκανε, καὶ μὲ τὰ ὅσα ἀπόλαυσαν τρεφόμενοι ἐξ αἰτίας
 του, θὰ φαντάζονταν μεγάλα πράγματα γι' αὐτόν. Πρόσε-
 χε, ὅταν ἡ κρίση εἶναι ὀρθή καὶ δὲν εἶναι προκατειλημ-
 μένη ἀπὸ κάποιο πάθος, πῶς κάμνει ἀμέσως τίς ὀρθές
 κρίσεις καὶ παίρνει τίς ἀποφάσεις ἐξετάζοντάς τις μὲ με-
 γάλῃ προσοχή. Ἦδη τὸ κήρυγμα ἔφθασε καὶ στὴ Σικελία,
 καθὼς ἐπίσης ἔφθασε καὶ στοὺς Ποτιόλους, ὅπου βρῆκαν
 καὶ μερικοὺς ἀδελφούς κοντὰ στοὺς ὁποίους καὶ ἔμειναν.
 Ἐπειτα καὶ ἄλλοι τοὺς συναντοῦν ἐξ αἰτίας τῆς φήμης
 τους· τόση ἦταν ἡ προθυμία τῶν ἀδελφῶν, ὥστε δὲν τοὺς
 ἀνησύχησε τὸ ὅτι ὁ Παῦλος ἦταν ἀλυσοδεμένος, ἀλλὰ
 βγήκαν γιὰ νὰ τὸν προῖπαντήσουν. Πρόσεχε ὅμως σὲ πα-

μοι αὐτὸν καὶ ἀνθρώπινόν τι παθόντα· «θάρσος» γάρ, φησὶν, «ἔλαβεν, ἰδὼν τοὺς ἀδελφούς». Καίτοι τοσαῦτα σημεῖα ἐργασάμενος, ἀλλ' ὅμως ἔλαβε καὶ ἀπὸ τῆς ὀψεως προσθήκην. Ἀπὸ τούτου μαρθάνομεν ὅτι
5 ἀνθρωπίνως καὶ παρεκαλεῖτο, καὶ τοῦναντίον.

«Ὅτε δὲ ἦλθομεν εἰς Ρώμην, ἐπετράπη τῷ Παύλῳ μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ». Ὁρᾷς; συνεχωρήθη αὐτῷ καθ' ἑαυτὸν μένειν. Οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο τεκμήριον τοῦ πάνυ
10 θαυμασθῆναι αὐτόν· οὐ γὰρ δὴ μετὰ τῶν ἄλλων ἡρίθμουν αὐτόν.

«Ἐγένετο δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας συγκαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρώτους». Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐκάλεσε τοὺς πρώτους τῶν Ἰου-
15 δαίων, ὥστε μὴ προληφθῆναι αὐτῶν τὰς ἀκοάς. Καὶ τί κοινόν πρὸς ἐκείνους εἶχεν; οὐ γὰρ ἂν αὐτοὶ ἐμελλον κατηγορήσειν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως οὐ τούτου ἐφρόντιζεν, ἀλλὰ τοῦτο διδάξαι καὶ μὴ προστῆναι αὐτοῖς τὰ λεγόμενα.

20 2. Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι, τοσαῦτα ὁρῶντες θαύματα, ἐδίωκον, ἤλαυνον, οἱ δὲ βάρβαροι, οὐδὲν θαυμάμενοι, ἀπὸ μόνης τῆς συμφορᾶς φιλόανθρωποι ἦσαν. «Πάντως», φησί, «φονεὺς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος οὗτος». Οὐχ ἀπλῶς ἀποφαίνονται, ἀλλὰ «πάντως» φα-
25 σί· τουτέστιν, ὥς ἔνεστιν ἰδεῖν. «Καὶ ἡ δίκη», φησί, «ζῆν οὐκ εἴασεν αὐτόν». Ἄρα καὶ τὸν περὶ προνοίας λόγον εἶχον, καὶ πολλῶ τῶν φιλοσόφων οὗτοι οἱ βάρβαροι φιλοσοφώτεροι ἐτύγχανον· αὐτοὶ μὲν γὰρ οὐκ ἀφιασι προνοίας ἀπολαύειν τὰ ὑπὸ σελήνην, οἱ δὲ
30 πανταχοῦ νομίζουσι παρεῖναι τὸν Θεόν, καὶ ὅτι, καὶ πολλὰ τις διαφύγη, οὐ διαφεύξεται εἰς τέλος. Καὶ ὅρα πῶς οὐκ ἐπιτίθενται διόλου, ἀλλ' αἰδοῦνται τέως διὰ τὴν συμφοράν· οὐδὲ ἐκπομπεύουσιν, ἀλλὰ πρὸς

ρακαλῶ αὐτόν ποῦ ἔπαθε κάτι τὸ ἀνθρώπινο· διότι λέγει, «πῆρε θάρρος, βλέποντας τοὺς ἀδελφούς». Ἦν καὶ ἔκανε τόσα πολλὰ θαύματα, ἀλλ' ὅμως πῆρε μεγαλύτερο θάρρος ἀπὸ τὴν παρουσία αὐτῶν. Ἀπ' αὐτὸ μαθαίνομε ὅτι ἀνθρώπινα καὶ παρηγοροῦνταν καί, ἀντίθετα, παρηγοροῦσε.

«Ὅταν φθάσαμε στὴ Ρώμη ἐπιτράπηκε στὸν Παῦλο νὰ μένει μόνος του μαζὶ μὲ τὸν στρατιώτη ποῦ τὸν φύλαγε». Βλέπεις; ἐπιτράπηκε σ' αὐτόν νὰ μένει μόνος του. Δὲν εἶναι καὶ αὐτὸ μικρὴ ἀπόδειξη τὸ ὅτι αὐτὸς θαυμάσθηκε πάρα πολὺ· διότι δὲν τὸν ἀπαριθμοῦσαν μεταξὺ τῶν ἄλλων.

«Ὑστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες ὁ Παῦλος προσκάλεσε τοὺς προύχοντες ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους». Μετὰ ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες κάλεσε τοὺς προύχοντες ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, ὥστε νὰ προλάβει αὐτοὺς νὰ μὴ ἀκούσουν ἄλλα. Καὶ τί τὸ κοινὸ εἶχε μὲ ἐκείνους; διότι αὐτοὶ δὲν ἐπρόκειτο νὰ τὸν κατηγορήσουν. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐνδιαφερόταν γι' αὐτό, ἀλλὰ νὰ διδάξει αὐτὸ καὶ νὰ μὴ προλάβουν αὐτοὶ ν' ἀκούσουν τὰ ὅσα λέγονταν.

2. Οἱ Ἰουδαῖοι λοιπόν, ἂν καὶ ἔβλεπαν τόσα θαύματα, τὸν καταδίωκαν, ἐπιτίθονταν ἐναντίον του, ἐνῶ οἱ βάρβαροι, ἂν καὶ δὲν εἶδαν τίποτε, ἔδειχναν φιланθρωπία πρὸς αὐτόν ἐξ αἰτίας τῆς συμφορᾶς του καὶ μόνο. «Ὅπωςδὴποτε», λέγει, «ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι φονιάς». Δὲν διατυπώνουν ἀπλῶς τὴ γνώμη τους, ἀλλὰ «Ὅπωςδὴποτε» λένε· δηλαδή, ὅτι μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε. «Καὶ ἡ θεία δίκη», λέγει, «δὲν τὸν ἄφησε νὰ ζήσει». Ἐπομένως πίστευαν καὶ στὴ θεία πρόνοια, καὶ οἱ βάρβαροι αὐτοὶ συνέβαινε νὰ ἔχουν πολὺ πιὸ ὀρθὲς ἀντιλήψεις ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους· διότι αὐτοὶ δὲν ἀφήνουν ν' ἀπολαμβάνουν τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ τὰ ὄντα ποῦ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴ σελήνη, ἐνῶ ἐκεῖνοι πιστεύουν ὅτι ὁ Θεὸς βρίσκεται παντοῦ, καὶ ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμη κανεῖς διαφύγει πολλά, δὲν θὰ διαφύγει στὸ τέλος τὴ θεία δίκη. Καὶ πρόσεχε, πῶς δὲν ἐπιτίθενται καθόλου ἐναντίον του, ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν τὸν σέβονται ἐξ αἰτίας τῆς συμφορᾶς του· δὲν τὸν χλευάζουν,

ἀλλήλους λέγουσι· τὰ γὰρ δεσμὰ τοῦτο ἐδίδασκεν ὑποπτεύειν· καίτοι δεσμῶται ἦσαν. Αἰσχυνέσθωσαν οἱ λέγοντες, Ἐν ποίει τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς· αἰσχυνθῶμεν τοὺς βαρβάρους· οὐ γὰρ ἤδεσαν τίνες ἦσαν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμφορᾶς τέως ὅτι ἄνθρωποι ἦσαν ἐμάνθανον· διὸ καὶ φιланθρωπίας ἠξίωσαν αὐτούς. «Ἐπὶ πολὺν δέ», φησί, «προσδοκῶντων αὐτῶν»· τουτέστιν, ὥς πολὺν χρόνον ἀνέμενον ἀποθανεῖσθαι. Ὁ δὲ τό τε θηρίον ἐξετίναξεν εἰς τὸ πῦρ, καὶ τὴν χεῖρα ἔδειξε παθοῦσαν μηδέν. Τοῦτον ἰδόντες, καὶ ἐξεπλάγησαν καὶ ἐθαύμασαν. Οὐκ ἐγένετο δὲ τὸ σημεῖον εὐθύς, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ ἐνδιέτριψον οἱ ἄνθρωποι, ὥστε μὴ δόξαι φαντασίας εἶναι· οὕτως οὐκ ἦν ἀπάτη, οὐκ ἦν συναρπαγή.

15 «Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Ποπλίῳ· ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς φιλοφρόνως ἐξένισε». Καλῶς οὕτως εἶπε· φιλοφροσύνης γὰρ μεγάλης διακοσίας ἐβδομήκοντα τὸ ξενίσαι ψυχάς. Ἐννόησον τῆς φιλοξενίας 20 ὅσον τὸ κέρδος· οὐχ ὡς ἀνάγκης οὔσης οὐδὲ ὡς ἄκων, ἀλλ' ὡς κέρδος τιθέμενος, τρεῖς ἡμέρας ἐξένισεν αὐτούς. Διὸ καὶ ἀμοιβὴν τῆς τοιαύτης φιλοξενίας εἰκότως λαμβάνει, καὶ πολλῷ μείζονα ἢ ἔδωκε τὸν γὰρ πατέρα αὐτοῦ θεραπεύει, ὑπὸ δυσεντερίας 25 κακῶς πάσχοντα· οὐ μόνον δὲ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἔχοντας ἀσθενείας τῶν αὐτῶν ἀξιοῖ· ὃν καὶ ἀμειβόμενοι, τιμαῖς αὐτόν καὶ χορηγίαις δωροῦνται. Τοῦτο δὲ δῆλον ποιῶν, ἐπάγει· «Οἱ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένας ἐπέθεντο τὰ 30 πρὸς τὴν χρεῖαν». Οὐχὶ μισθὸν ἔλαβε, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὸ γεγραμμένον πληροῦται· «Ἄξιός ἐστιν ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστιν». Οἱ δὲ οὕτως αὐτοὺς ὑποδεξάμενοι εὐδηλον ὅτι καὶ τὸν λόγον ἐδέξαντο τοῦ

ἀλλὰ συνομιλοῦν ἀναμεταξύ τους· διότι τὰ δεσμὰ τοὺς ὀδηγοῦσαν στὸ νὰ ὑποπτεύονται αὐτό· ἂν καὶ βέβαια ἦταν φυλακισμένοι. " Ἀς ντρέπονται ἐκεῖνοι ποὺ λένε, «Μὴ εὐεργετεῖς τοὺς φυλακισμένους» ἅς ντραποῦμε τοὺς βαρβάρους· διότι δὲν γνῶριζαν ποιοὶ ἦταν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἀπὸ τῇ συμφορᾷ πρῶτα μάθαιναν ὅτι ἦταν ἄνθρωποι· γι' αὐτὸ καὶ ἔκριναν αὐτοὺς ἄξιους τῆς φιланθρωπίας τους. «'Αφοῦ περίμεναν», λέγει, «πολὺ χρόνο»· δηλαδή, ἵνα πολὺ χρόνο περίμεναν νὰ πεθάνει. Αὐτὸς ὅμως καὶ τὸ φίδι πέταξε στὴ φωτιά καὶ τὸ χέρι του ἔδειξε ὅτι δὲν ἔπαθε τίποτε. Βλέποντας αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἐκπληξη κυριεύθηκαν καὶ ἀπὸ θαυμασμό. Δὲν ἔγινε τὸ θαῦμα ἀμέσως, ἀλλὰ περίμεναν οἱ ἄνθρωποι νὰ περάσει χρόνος, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ τὸ πράγμα φαντασία· ὥστε λοιπὸν δὲν ἦταν τὸ πράγμα ἀπάτη, δὲν ἦταν ψευδαίσθησις.

«Γύρω ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο ὑπῆρχαν κτήματα ποὺ ἀνῆκαν στὸν πρῶτο τοῦ νησιοῦ, ποὺ ὀνομαζόταν Πόπλιος, ὁ ὁποῖος μᾶς δέχθηκε καὶ μᾶς φιλοξένησε μὲ πολὺ καλωσύνη». Πολὺ σωστὰ τὸ εἶπε αὐτό· διότι ἦταν μεγάλη καλωσύνη τὸ νὰ φιλοξενῇσαι διακόσιες ἐβδομήντα ψυχές. Σκέψου πόσο εἶναι τὸ κέρδος τῆς φιλοξενίας· διότι φιλοξένησε αὐτοὺς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες χωρὶς νὰ ὑπῆρχε καμία ἀνάγκη οὔτε καὶ χωρὶς τῇ θέλησὶ τοῦ, ἀλλὰ θεωρώντας τὴ φιλοξενία σὰν κέρδος. Γι' αὐτὸ καὶ πολὺ σωστὰ ἀμείβεται γιὰ τὴ φιλοξενία τοῦ αὐτῇ καὶ μὲ πολὺ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔδωσε· διότι θεραπεύει τὸν πατέρα τοῦ ποὺ ἔπασχε ἀπὸ δυσεντερία· καὶ ὅχι μόνο αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους ποὺ ἔπασχαν ἀπὸ ἀσθένειες τοὺς καθιστᾷ ἄξιους τῶν ἰδίων δωρεῶν καὶ αὐτοί, ἀνταμείβοντας αὐτόν, τοῦ προσφέρουν τιμές καὶ τρόφιμα. Αὐτὸ γιὰ νὰ δηλώσει, προσθέτει «Οἱ ὁποῖοι μᾶς τίμησαν μὲ πολλὰς ἐκδηλώσεις ἀγάπης καὶ φεύγοντας μᾶς ἔδωσαν καὶ τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα». " Ὅχι ὅτι ἔλαβε ἀμοιβή, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη! ἀλλ' ἐκπληρώνεται ἐκεῖνο ποὺ ἔχει γραφεῖ «'Ο ἐργάτης δικαιούται τὴν τροφή του»¹. Ἐκεῖνοι τὸ ὅτι τοὺς ὑποδέχθηκαν ἔτσι γίνεται φανερό καὶ ἀπὸ τὸ

κηρύγματος· οὐ γὰρ ἐν τριμήνῳ τοσαῦτα διελέχθη, μὴ σφόδρα αὐτῶν πιστευσάντων καὶ καρποὺς ἐπιδειξαμένων· ὥστε ἀπὸ τούτου τεκμήριον μέγα τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἔστιν ἰδεῖν.

5 «Καὶ ἀνήχθημεν», φησὶν, «ἐν πλοίῳ Ἀλεξανδρίνῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ, παρασήμῳ Διοσκούροις». Ἴσως τοῦτο ἦν γεγραμμένον ἐν αὐτῷ· οὕτως ἦσαν κατείδωλοι. Ὅρα ἐνδιατρίβοντας, καὶ πάλιν σπεύδοντας. «Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετράπη μένειν
10 καθ' ἑαυτόν». Λοιπὸν αἰδέσιμος οὕτως ἦν ὁ Παῦλος, ὥς καὶ συγχωρεῖσθαι καθ' ἑαυτὸν εἶναι. Καὶ ξένον οὐδέν· εἰ γὰρ καὶ πρὸ τούτου φιланθρώπως ἐχρήσαντο αὐτῷ, πολλῷ μᾶλλον νῦν.

«Καὶ ἐπιγενομένου», φησί, «Νότου, δευτεραῖοι
15 ἦλθομεν εἰς Ποτιόλους, οὗ εὐρόντες ἀδελφούς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτὰ· καὶ οὕτως εἰς τὴν Ρώμην ἦλθομεν. Καὶ κεῖθεν οἱ ἀδελφοί, ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν ἄχρις Ἀππίου Φόρου καὶ τριῶν Ταβερνῶν». Ὅτι φοβηθέντες τὸν κίνδυνον ἐξῆλθον, καὶ ταῦτα ἵκανὰ ἐκείνους πιστώσασθαι. Ὅρα πῶς οὐδαμοῦ πόλει παρέβαλον ἐν τοσοῦτῳ πλῶ, ἀλλὰ νήσῳ, καὶ τὸν χειμῶνα ὁλόκληρον διήγαγον πλέοντες, ἐκείνων ρυθμιζομένων εἰς τὴν πίστιν, τῶν συμπλευσάντων λέγω.

25 «Ἐπετράπη», φησί, «μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσουντι αὐτὸν στρατιώτῃ». Μάλα εἰκότως, ὥστε μὴ ἐξεῖναι μηδὲ ἐκεῖ ἐπιβουλήν τινα αὐτὸν ὑποστῆναι· οὐ γὰρ ἐνῆν στασιάσαι λοιπόν. Ὡστε οὐκ ἐκεῖνον ἐφύλασσε, ἀλλ' ὥστε μὴ γενέσθαι τι τῶν ἀηδῶν· οὐ γὰρ ἐξῆν λοιπόν, καὶ πόλεως οὔσης τοσαύτης, καὶ βασιλέως ὄντος, καὶ ἐφέσεως οὔσης, γενέ-

ὅτι δέχθηκαν τὸ λόγο τοῦ κηρύγματος· διότι δὲν θὰ τοὺς ἔκαμνε τόσες ὁμιλίες ἐπὶ ἓνα τρίμηνο, ἐὰν δὲν εἶχαν δεῖξει τόση μεγάλη πίστη καθὼς καὶ καρποὺς τῆς πίστεώς τους· ὥστε ἀπ' αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνει τὸ μεγάλο πλῆθος ἐκείνων ποὺ πίστεψαν.

«Καὶ ἀναχωρήσαμε», λέγει, «μὲ Ἀλεξανδρινὸ πλοῖο ποὺ εἶχε παραχειμάσει στὸ νησί, ἔχοντας γιὰ σύμβολό του τοὺς Διόσκουρους». Ἴσως αὐτὸ ἦταν γραμμένο ἐπάνω σ' αὐτό· τόσο πολὺ ἦταν παραδομένοι στὰ εἰδωλα. Πρόσεχε ποὺ παρατείνουν τὴ διαμονή τους ἐκεῖ, καθὼς ἐπίσης καὶ ποὺ βιάζονται νὰ φθάσουν. «Στὸν Παῦλο ἐπιτράπηκε νὰ μένει μόνος του». Δηλαδή τόσο πολὺ σεβαστὸς ἦταν ὁ Παῦλος, ὥστε νὰ ἐπιτραπεῖ καὶ νὰ μένει μόνος του. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου παράξενο· διότι, ἐὰν καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸ φέρθηκαν μὲ μεγάλη καλωσύνη πρὸς αὐτόν, πολὺ περισσότερο φέρονται τώρα.

«Καὶ ὁ φοῦ ἔπνευσε», λέγει, «νότιος ἄνεμος ἦρθαμε σὲ δύο ἡμέρες στοὺς Ποτιόλους, ὅπου βρήκαμε ἀδελφούς καὶ μᾶς παρακάλεσαν νὰ μένομε μαζί τους ἑφτά ἡμέρες. Οἱ ἐκεῖ ἀδελφοί, ὅταν ἄκουσαν τὰ σχετικὰ μὲ ἐμᾶς, βγῆκαν νὰ μᾶς προῦπανθήσουν καὶ ἦρθαν μέχρι τὸν Ἀππίο Φόρο καὶ τὶς Τρεῖς Ταβέρες». Βγῆκαν δηλαδή νὰ τοὺς προῦπανθήσουν ἐπειδὴ φοβήθηκαν τὸν κίνδυνο, καὶ αὐτὰ ἦταν ἱκανὰ νὰ ἐνθαρρύνουν ἐκείνους. Πρόσεχε πῶς σὲ καιρὰ πόλη δὲν σταμάτησαν κάμνοντας ἓνα τόσο μεγάλο ταξίδι, ἀλλὰ σὲ νησί, καὶ ὅλο τὸ χειμῶνα τὸν πέρασαν πλέοντας, ὁδηγούμενοι ἐκεῖνοι στὴν πίστη, ἐννοῶ ἐκεῖνοι ποὺ ταξίδευαν μαζί του.

«Ἐπιτράπηκε», λέγει, «σ' αὐτόν νὰ μένει μόνος του μαζί μὲ τὸ στρατιώτη ποὺ τὸν φύλαγε». Πάρα πολὺ σωστά, γιὰ νὰ μὴ εἶναι δυνατό οὔτε ἐκεῖ νὰ ὑποστεῖ κάποια ἐπιβουλή· διότι δὲν ἦταν δυνατό πλέον νὰ ἐπαναστατήσῃ. Ἐπομένως δὲν φύλαγε ἐκείνον, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ κάτι τὸ δυσάρεστο· διότι δὲν ἦταν δυνατό πλέον, ἐπειδὴ καὶ ἡ πόλη ἦταν τόσο μεγάλη, καὶ ὁ βασιλεὺς ἦταν ἐκεῖ, καὶ εἶχε γίνει ἡ ἔφεση γιὰ ἑξέταση ἐνώπιον τοῦ Καίσαρα,

σθαι τι παρὰ τὴν ἀκολουθίαν. Οὕτως αἰ διὰ τῶν
δοκούντων εἶναι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν πάντα γί-
νεται· φύλαξ γὰρ ἦν τοῦ Παύλου. Καὶ συγκαλέσας
τοὺς πρώτους τῶν Ἰουδαίων, διαλέγεται αὐτοῖς· οἱ
5 καὶ ἀντιλέγοντες ἀναχωροῦσι, καὶ ὑβρίζονται παρ'
αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν τολμῶσιν εἰπεῖν· οὐ γὰρ τῇ ἐξου-
σίᾳ αὐτῶν ἐπετρέπετο λοιπὸν τὰ κατ' αὐτόν. Τὸ γὰρ
θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὐ διὰ τῶν δοκούντων
εἶναι πρὸς ἀσφάλειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων
10 πάντα ὑπὲρ ἡμῶν γίνεται. Καὶ ἵνα μάθῃς, σκόπει
ἐντεῦθεν.

Ἐκέλευσεν ὁ Φαραὼ ρίπτεσθαι εἰς τὸν ποταμὸν
τὰ βρέφη· εἰ μὴ ἐρρίφη τὰ βρέφη, εἰ μὴ ἡ πρόσταξις
τοῦ Φαραὼ ἐγένετο, οὐκ ἂν ἐσώθη Μωϋσῆς, οὐκ ἂν
15 ἐν βασιλείοις ἐτράφη. Ὅτε ἐσώζετο, οὐκ ἦν ἐν τιμῇ·
ὅτε ἐξετέθη, τότε ἐγένετο ἐν τιμῇ. Τοῦτο δὲ ἐποίει ὁ
Θεός, τὸ εὖπορον αὐτοῦ δεικνύς καὶ εὐμήχανον. Ἡ
πείλησεν αὐτῷ ὁ Ἰουδαῖος, λέγων, «Μὴ ἀνελεῖν με
σὺ θέλεις;», καὶ τοῦτο αὐτὸν ὠνησεν. Ἄρα οἰκono-
20 μικῶς γέγονεν, ὥστε τὴν ὄψιν αὐτὸν ἐκείνην ἰδεῖν
τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὥστε τὸν προσήκοντα χρόνον πλη-
ρωθῆναι, ὥστε αὐτὸν ἐμφιλοσοφῆσαι τῇ ἐρήμῳ, καὶ
ἐν ἀσφαλείᾳ ζῆν. Καὶ ἐν πάσαις ταῖς κατ' αὐτοῦ τῶν
Ἰουδαίων ἐπιβουλαῖς ταῦτόν γίνεται· τότε λαμπρό-
25 τερος καθίσταται, οἷον καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀαρών· ἐπανε-
στησαν αὐτῷ, καὶ λαμπρότερον αὐτὸν ἐποίησαν· ἐν-
τεῦθεν γὰρ αὐτῷ καὶ τὸ ἱερατικὸν ποικίλλεται ἔνδυ-
μα, καὶ ἡ κίδαρις περιτίθεται, καὶ ὁ λοιπὸς τῆς στο-
λῆς κόσμος, ὥστε ἀναμφισβήτητον εἶναι τὴν χειρο-
30 τονίαν, ὥστε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς θαυμάζεσθαι ἀπὸ τῶν
πετάλων τοῦ χαλκοῦ. Ἰστε πάντως τὴν ἱστορίαν· διὸ

2. Ἐξ. 2, 14

3. Ἐξ. κεφ. 28

νά συμβεῖ κάτι μὴ σύμφωνο μὲ τὰ πράγματα. "Ἐτσι πάντοτε μὲ ἐκείνους ποὺ φαίνονται ὅτι εἶναι ἐναντίον μας, ὅλα γίνονται πρὸς ὄφελός μας· διότι ἐκεῖνος ἦταν φύλακας τοῦ Παύλου. Καὶ ἀφοῦ προσκάλεσε τοὺς προύχοντες τῶν Ἰουδαίων, συνομιλεῖ μ' αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἀναχωροῦν ἀπὸ ἐκεῖ ἀφοῦ ἔφεραν τίς ἀντιρρήσεις τους, καὶ κατηγορούμενοι ἀπὸ τὸν Παῦλο δὲν τολμοῦν νὰ ποῦν τίποτε· διότι δὲν ἀνατίθενταν πλέον τὰ σχετικά μ' αὐτὸν στὴν ἐξουσία αὐτῶν. Τὸ ἄξιο θαυμασμοῦ βέβαια εἶναι αὐτὸ, τὸ ὅτι δηλαδὴ ὅλα γίνονται πρὸς ὄφελός μας ὅχι μὲ ἐκεῖνα ποὺ θεωροῦνται ὅτι εἶναι πρὸς ἀσφάλειά μας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἀντίθετα. Καὶ γιὰ νὰ τὸ καταλάβεις αὐτὸ πρόσεχε τὸ ἐξῆς.

Διέταξε ὁ Φαραὼ νὰ ρίχνονται τὰ βρέφη στὸν ποταμό· ἐὰν δὲν ρίχνονταν τὰ βρέφη, ἐὰν δὲν δινόταν τὸ πρόσταγμα τοῦ Φαραὼ, δὲν θὰ σωζόταν ὁ Μωυσῆς, δὲν θ' ἀνατρεφόταν στὰ βασιλικά ἀνάκτορα. "Όταν σωζόταν δὲν ἀπολάμβανε τιμές, ὅταν ὅμως ἐγκαταλείφθηκε, τότε ἀπόλαυσε τιμές. Αὐτὸ τὸ ἔκαμνε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ δείξει τὴν εὐχέρεια πρὸς ἐφεύρεση τρόπων καὶ τὴν εὐφυῆ ἐπινοητικότητα του. Ἀπειλῆσε αὐτὸν ὁ Ἰουδαῖος, λέγοντας, «Μήπως σύ θέλεις νὰ μὲ σκοτώσεις;»², καὶ αὐτὸ ὠφέλησε αὐτόν. Ἐπομένως αὐτὸ συνέβηκε κατὰ θεία οἰκονομία, γιὰ νὰ δεῖ αὐτός στὴν ἔρημο τὸ ὄραμα ἐκεῖνο, γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος, γιὰ νὰ φιλοσοφήσει αὐτός στὴν ἔρημο καὶ νὰ ζεῖ μὲ ἀσφάλεια. Καὶ τὸ ἴδιο συμβαίνει σ' ὅλες τίς ἐπιβουλές τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον του· τότε γίνεται λαμπρότερος, πράγμα ποὺ συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Ἀαρών. Ἐπαναστάτησαν ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ κατέστησαν αὐτόν λαμπρότερο· διότι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος κατασκευάζεται γι' αὐτόν τὸ ἱερατικὸ ἔνδυμα, τοποθετεῖται ἐπάνω στὸ κεφάλι του τὸ διάδημα καὶ ὁ ὑπόλοιπος διάκοσμος τῆς στολῆς του, γιὰ νὰ εἶναι ἀναμφισβήτητη ἡ χειροτονία του καὶ γιὰ νὰ θαυμάζεται στὸ ἐξῆς ἀπὸ τὰ πούλια τοῦ χαλκοῦ³. Γνωρίζετε ὅπωςδῆποτε τὴν ἱστορία· γι' αὐτὸ καὶ παρατρέχω τὴ

καὶ παρατρέχω τὸ διήγημα. Καί, εἰ βούλεσθε, πάλιν ἄνωθεν τὰ αὐτὰ ἐπέλθωμεν.

Ὁ Κάιν τὸν ἀδελφὸν ἀνεῖλεν, ἀλλὰ ταύτῃ μᾶλλον ὠφέλησεν· ἄκουσον γὰρ τί φησι «Φωνὴ αἵματος τοῦ
5 ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με»· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ «Αἵ-
ματι», φησί, «κρεῖττον λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ». Ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς ἀδηλίας τοῦ μέλλοντος, τὸν
μισθὸν ἠΐξῃσεν· τὴν ἀγάπην ἐμάθομεν πάντες, ἣν ὁ
Θεὸς ἔσχε πρὸς αὐτόν. Τί γὰρ ἠδίκηται, δεξάμενος
10 τάχιον τὴν τελευτήν; Οὐδέν. Τί γάρ, εἶπέ μοι, οἱ
βράδιον τελευτῶντες κερδαίνουσιν; Οὐδέν· οὐδὲ γὰρ
παρὰ τὸ πολλὰ ζῆν ἔτη ἢ ὀλίγα ἢ εὐημερία, ἀλλὰ
παρὰ τὸ εἰς δέον κεχρηῆσθαι τῇ ζωῇ. Οἱ τρεῖς παῖδες
ἐνεβλήθησαν εἰς κάμινον, καὶ διὰ τούτου γεγόνασι
15 λαμπρότεροι· ὁ Δανιὴλ εἰς λάκκον, καὶ ἐντεῦθεν πε-
ριφανέστερος κατέστη.

3. Ὁρᾷς πανταχοῦ τοὺς πειρασμοὺς μεγάλα τί-
κτοντας ἀγαθὰ καὶ ἐνταῦθα, μήτι γε ἐκεῖ ἐπὶ δὲ τῆς
κακίας ταῦτόν γίνεται, οἷον ἄν, εἴ τις, κάλαμον ἔ-
20 χων, παρατάττοιο πρὸς πῦρ· ὁ γὰρ τοιοῦτος δοκεῖ
μὲν πλήττειν τὸ πῦρ, αὐτὸ δὲ λαμπρότερον ποιεῖ, καὶ
αὐτὸν ἀναλίσκει. Τροφή γὰρ γίνεται ἡ κακία καὶ
ὑπόθεσις λαμπρότητος τῇ ἀρετῇ· τῇ γὰρ ἀδικίᾳ εἰς
δέον τοῦ Θεοῦ χρωμένου, τὰ ἡμέτερα λάμπει μᾶλλον.
25 Πάλιν ὁ διάβολος, ὅταν ἐργάζεται τι τοιοῦτον, λαμ-
προτέρους ποιεῖ τοὺς ὑπομένοντας. Τί οὖν, φησὶν,
ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ οὐ γέγονε τοῦτο, ἀλλ' ἀτιμότερος γέ-
γονε; Μάλιστα μὲν κακείνῳ ὁ Θεὸς εἰς δέον ἐχρή-
σατο, εἰ δὲ πού τι ἔπαθεν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἠδίκησε· τὰ
30 μὲν γὰρ παρ' ἐτέρων εἰς ἡμᾶς γινόμενα μεγάλων ἡ-
μῖν ἀγαθῶν αἷτια γίνεται, τὰ δὲ παρ' ἡμῶν αὐτῶν
οὐκέτι. Ἐπειδὴ γὰρ, ἀδικούμενοι μὲν ὑφ' ἐτέρων,

4. Γεν. 4, 10

5. Ἑβρ. 12, α4

διήγηση. Καί, ἐὰν θέλετε, ἄς διηγηθοῦμε αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ὁ Κάϊν σκότωσε τὸν ἀδελφὸ του, ἀλλὰ μ' αὐτὸ τὸν ὠφέλησε περισσότερο· διότι ἄκουσε τί λέγει «Ἡ φωνὴ τοῦ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου φωνάζει πρὸς ἐμένα»⁴· καὶ πάλι σ' ἄλλο σημεῖο λέγει «Καὶ μὲ τὸ αἷμα ποὺ ὁμιλεῖ καλύτερα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ "Αβελ"». Ἀπάλλαξε αὐτὸν ἀπὸ τὰ ἄγνωστα τοῦ μέλλοντος, αὔξησε τὸ μισθὸ του· ὅλοι μάθαμε τὴν ἀγάπην ποὺ εἶχε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός. Σὲ τί δηλαδὴ ἀδικήθηκε ποὺ δέχθηκε τὸ θάνατο τόσο γρήγορα; Σὲ τίποτε. Διότι πὲς μου, κερδίζουν τίποτε ἐκεῖνοι ποὺ πεθαίνουν σὲ μεγαλύτερῃ ἡλικίᾳ; Τίποτε· καθόσον ἢ εὐτυχία δὲν βρίσκεται στὰ πολλὰ χρόνια ζωῆς ἢ στὰ λίγα, ἀλλὰ στὸ νὰ ἔγινε καλὴ χρησιμοποίησις τῆς ζωῆς. Τὰ τρία παιδιὰ ρίχτηκαν στὸ καμίνι, καὶ μ' αὐτὸ ἔγιναν λαμπρότερα· ὁ Δανιὴλ ρίχτηκε στὸ λάκκο τῶν λονταριῶν καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἔγινε ἐνδοξότερος.

3. Βλέπεις παντοῦ τίς δοκιμασίαις ποὺ γεννοῦν μεγάλα ἀγαθὰ καὶ ἐδῶ καὶ ὅχι μόνο ἐκεῖ· στὴν περίπτωσις ὅμως τῆς κακίας γίνεται τὸ ἴδιο, ὅπως γιὰ παράδειγμα, ἐὰν κάποιος, κρατώντας καλάμι, ἀντιπαρατάσσεται στὴ φωτιά· διότι αὐτὸς νομίζει βέβαια ὅτι χτυπᾷ τὴν φωτιά, ὅμως κάμνει αὐτὴ λαμπρότερη καὶ καταστρέφει τὸν ἑαυτό του. Καθόσον ἢ κακία γίνεται τροφή καὶ αἰτία λαμπρότητας τῆς ἀρετῆς· διότι ὁ Θεὸς χρησιμοποιώντας τὴν κακία ὅπως συμφέρει σ' ἐμᾶς, καθιστᾷ περισσότερο λαμπρὰ τὰ δικά μας. Πάλι ὁ διάβολος, ὅταν κάμνει κάτι παρόμοιο, καθιστᾷ λαμπρότερους ἐκείνους ποὺ τὸ ὑπομένουν. Γιατί λοιπόν· λέγει, αὐτὸ δὲν συνέβηκε στὴν περίπτωσις τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' ἔχασε καὶ τὴν τιμὴν ποὺ εἶχε; Βέβαια καὶ σ' ἐκεῖνον ὁ Θεὸς μεταχειρίσθηκε τὴν τιμωρίαν πρὸς ὄφελός του, ἐὰν ὅμως ἔπαθε κάτι, αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀδίκησε τὸν ἑαυτό του· διότι τὰ κακὰ ἐκεῖνα ποὺ γίνονται σ' ἐμᾶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, γίνονται αἰτία μεγάλων ἀγαθῶν γιὰ ἐμᾶς, ἐνῶ ἐκεῖνα ποὺ γίνονται ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἰδίους, δὲν ἀποβαίνουν καθόλου πρὸς ὄφελός μας. Διότι, ἐπειδὴ, ὅταν ἀδικούμεσθε ἀπὸ ἄλλους πονοῦμε, ὅχι ὅμως καὶ ὅ-

ἀλγοῦμεν, ὑπὸ δὲ ἡμῶν αὐτῶν οὐκέτι, δείκνυσιν ὁ Θεὸς ὅτι ὁ μὲν παρ' ἐτέρου ἀδίκως πάσχων εὐδοκί-
 μεῖ, ὁ δὲ ἑαυτὸν ἀδικῶν βλάπτεται· καὶ μάλα εἰκό-
 τως, ἵνα ἐκεῖνο μὲν γενναίως φέρωμεν, τοῦτο δὲ μη-
 5 κέτι ἄλλως τε τὸ πᾶν ἐκεῖ τοῦ 'Αδὰμ γέγονε. Διὰ
 τί γὰρ ἐπείθου τῇ γυναικί; διὰ τί γὰρ ἐναντία συμ-
 βουλευούσαν οὐκ ἀπεκρούσω; Σὺ πάντως γέγονας
 αἷτιος, ἐπειδὴ, εἰ ὁ διάβολος ἦν, ἔδει κατὰ τοῦτο
 τοὺς πειραζομένους πάντας ἀπόλλυσθαι· εἰ δὲ μὴ ὁ
 10 πόλλυνται, παρ' ἡμᾶς ἡ αἰτία.

'Αλλ' ἔδει, φησί, πάντας τοὺς πειραζομένους
 κατορθοῦν, ἢ, εἰ παρ' ἡμᾶς ἡ αἰτία, ἔδει καὶ χωρὶς
 τοῦ διαβόλου ἀπόλλυσθαι. Τοῦτο καὶ γίνεται καὶ γὰρ
 πολλοὶ καὶ χωρὶς τοῦ διαβόλου ἀπόλλυνται· οὐ γὰρ
 15 δὴ πάντα αὐτὸς κατασκευάζει, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἀπὸ
 μόνης γίνεται τῆς νωθείας τῆς ἡμετέρας· εἰ δέ που
 καὶ ἐκεῖνος αἷτιος, ἡμῶν τὴν ἀρχὴν παρεχόντων. Εἰπέ
 γάρ μοι, πότε ὁ διάβολος ἰσχυσεν ἐπὶ τοῦ 'Ιούδα; "Ο-
 τε εἰσῆλθε, φησὶν, εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. 'Αλλ' ἄκου-
 20 σον τὴν αἰτίαν, ὅτι «κλέπτῃς ἦν, καὶ τὰ βαλλόμενα
 ἐβάσταζεν». Αὐτὸς ἔδωκεν αὐτῷ εὐρυχωρίαν τῆς
 εἰσόδου· ὥστε οὐχ ὁ διάβολος τὴν ἀρχὴν ἐντίθησιν,
 ἀλλ' ἡμεῖς αὐτὸν δεχόμεθα καὶ καλοῦμεν. 'Αλ-
 λά, εἰ μὴ ἐκεῖνος, φησὶν, ἦν, οὐκ ἂν μεγάλα ἐγένετο
 25 τὰ δεινά. 'Αλλ' ἀπαραίτητος ἡμῖν ἔμελλεν εἶναι ἡ κό-
 λασις· νῦν μὲν γάρ, ἀγαπητέ, τὰ τῆς κολάσεως ἡμῖν
 ἡμερώτερα, εἰ δὲ δι' ἑαυτῶν εἰργαζόμεθα τὰ δεινά,
 ἀφόρητος ἦν ἡ τιμωρία. Εἰπέ γάρ μοι, εἰ ταῦτα, ἃ
 ἥμαρτεν ὁ 'Αδάμ, χωρὶς συμβουλῆς ἥμαρτε, τίς αὐ-
 30 τὸν ἂν ἐξήρπασε τῶν κινδύνων; 'Αλλ' οὐκ ἂν ἥμαρ-
 τε, φησί. Πόθεν μοι τοῦτο λέγεις; 'Ο γὰρ οὕτω χαῦ-
 νος καὶ ῥάθυμος καὶ πρὸς ἄνοιαν ἔτοιμος, ὥστε δέ-

ταν ἀδικούμαστε ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, δείχνει ὁ Θεὸς ὅτι ἐκεῖνος ποὺ ἀδικεῖ τὸν ἑαυτοῦ βλάπτεται καὶ πολὺ σωστὰ, ὥστε ἐκεῖνο νὰ τὸ ὑποφέρομε μὲ γενναιότητα, ὅχι ὅμως καὶ αὐτό· ἄλλωστε στὴν περίπτωση τοῦ Ἀδὰμ ἡ ὅλη εὐθύνη βαρύνει τὸν ἴδιο. Γιατί δηλαδὴ πίστεψες στὰ λόγια τῆς γυναίκας; γιατί δὲν τὴν ἀπέκρουσες ποὺ σὲ συμβούλευε ἀντίθετα; Σὺ ὅπωςδήποτε ἔγινες αἴτιος, ἐπειδὴ, ἐὰν ἦταν αἴτιος ὁ διάβολος, ἔπρεπε σύμφωνα μὲ αὐτὸ νὰ ὀδηγοῦνται στὴν ἀπώλεια ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ πειράζονται ἀπ' αὐτόν, ἐφόσον ὅμως δὲν ὀδηγοῦνται στὴν ἀπώλεια, ἡ αἰτία βρίσκεται σ' ἐμᾶς.

Ἄλλ' ἔπρεπε, λέγει, ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ πειράζονται ἀπὸ τὸ διάβολο νὰ κατορθώνουν νὰ βγοῦν νικητές, ἢ, ἐὰν ἡ αἰτία βρίσκεται σ' ἐμᾶς, ἔπρεπε καὶ χωρὶς τὸ διάβολο νὰ ὀδηγούμαστε στὴν ἀπώλεια. Αὐτὸ καὶ γίνεται· καθόσον πολλοὶ καὶ χωρὶς τὸ διάβολο ὀδηγοῦνται στὴν ἀπώλεια· διότι ἀσφαλῶς δὲν τὰ προξενεῖ ὅλα αὐτός, ἀλλὰ πολλὰ συμβαίνουν καὶ μόνο ἀπὸ τὴ δική μας ἀδιαφορία· ἐὰν κάπου γίνεται καὶ ἐκεῖνος αἴτιος, αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ ἐμεῖς κάναμε τὴν ἀρχή. Διότι πές μου σὲ παρακαλῶ, πότε ὁ διάβολος ὑπερίσχυσε ἐπὶ τοῦ Ἰούδα; Ὅταν, λέγει, εἰσῆλθε σ' αὐτόν ὁ Σατανᾶς. Ἀλλ' ἄκουσε τὴν αἰτία· διότι λέγει, «Ἦταν κλέφτης καὶ ἀφαιροῦσε ἐκεῖνα ποὺ ἔβαζαν στὸ ταμεῖο»⁶. Ὁ ἴδιος τὸν ἄφησε νὰ μπεῖ μέσα τοῦ μὲ ὅλη τὴν ἄνεσή του· ἐπομένως δὲν κάμνει ὁ διάβολος τὴν ἀρχή, ἀλλ' ἐμεῖς τὸν δεχόμαστε καὶ τὸν καλοῦμε. Ὅμως, λέγει, ἐὰν δὲν ἦταν ἐκεῖνος, δὲν θὰ συνέβαιναν μεγάλα κακά. Ἄλλ' ἐπρόκειτο τότε νὰ εἶναι ἀσυγχώρητη ἡ κόλαση· διότι τώρα, ἀγαπητέ, τὰ τῆς κολάσεως μᾶς εἶναι ἐλαφρότερα, ἐὰν ὅμως μόνοι μας διεπράτταμε τὰ κακά, θὰ ἦταν ἀνυπόφορη ἡ τιμωρία. Διότι πές μου, ἐὰν αὐτά, δηλαδὴ τὰ ἁμαρτήματα ποὺ διέπραξε ὁ Ἀδὰμ, τὰ εἶχε διαπράξει χωρὶς συμβουλή, ποῖος θὰ τὸν ἔσωζε ἀπὸ τοὺς κινδύνους; Ἀλλὰ δὲν θὰ ἁμάρτανε, λέγει. Ἀπὸ ποῦ τὸ συμπεραίνεις αὐτό; Διότι ἐκεῖνος ποὺ ἦταν τόσο ἀποχαυνωμένος καὶ ἀδιάφορος καὶ ἔτοιμος γιὰ ἀνοησία,

ξασθαι τοιαύτην συμβουλήν, πολλῷ μᾶλλον καὶ χωρὶς
 τοῦτο τοῦτο γέγονεν ἄν. Ποῖος διάβολος τοὺς τοῦ
 Ἰωσήφ ἀδελφούς εἰς φθόνον ἐνέβαλεν;

Ἄν νήφωμεν τοίνυν, ἀγαπητοί, καὶ εὐδοκιμήσε-
 5 ως ἡμῖν αἷτιος ὁ διάβολος γίνεται· τί γὰρ ἔβλαψε τὸν
 Ἰὼβ ἢ τοσαύτη αὐτοῦ μηχανή; Μὴ εἵπης, φησί, τοῦ-
 το, ἀλλ' ὁ ἀσθενὴς βλάπτεται. Ἀλλ' ὁ ἀσθενής, καὶ
 μὴ διάβολος ἢ βλάπτεται. Ἀλλὰ μειζόνως, φησί, με-
 τὰ τῆς ἐκείνου ἐνεργείας. Ἀλλ' ἔλαττον, ὅταν μετὰ
 10 τῆς ἐκείνου ἐνεργείας ἁμάρτη, κολάζεται· οὐ γὰρ
 πάντων τῶν ἁμαρτημάτων αἱ αὐταὶ τιμωρίαι. Μὴ
 ἀπατῶμεν ἑαυτούς· οὐκ ἔστιν ἡμῖν ὁ διάβολος αἷτιος,
 εἰ ἂν νήφωμεν· ἐκεῖνος ἡμᾶς μᾶλλον ἀφυπνίζει, ἐκεῖ-
 νος ἡμᾶς διεγείρει. Εἰπέ γάρ μοι (τέως ταῦτα ἔξε-
 15 τάσωμεν), μὴ ἔστω θηρία, μὴ ἔστω ἀνωμαλία ἀέρων,
 μὴ νόσοι, μὴ λύπαι, μὴ ἀθυμῖαι, μὴ ἕτερόν τι τῶν
 τοιούτων, τί οὐκ ἂν ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος; Χοῖρος μᾶλ-
 λον ἢ ἄνθρωπος, δοκῶ μοι, γέγονεν ἄν, γαστριζόμε-
 νος, καὶ μεθύων, καὶ ὑπὸ μηδενὸς τούτων ἐνοχλού-
 20 μενος. Νῦν δὲ αἱ φροντίδες καὶ αἱ μέριμναι γυμνά-
 σιόν εἰσι φιλοσοφίας καὶ διδασκαλεῖον, καὶ ἀγωγή
 παιδείας ἀρίστης.

Σκόπει δὲ καὶ ἄλλως· τρεφέσθω τις ἐν βασιλεί-
 οῖς, μήτε λυπούμενος, μήτε φροντίζων, μήτε μερι-
 25 μνῶν, καὶ μήτε ὀργῆς ἔχων πρόφασιν, μήτε ἀπο-
 τυχίας, ἀλλὰ πάντα, ἅπερ ἂν ἐπιθυμήσῃ, ποιείτω,
 καὶ ἐπιτυγχανέτω, καὶ πάντα ἐχέτω ὑπακούοντας·
 ἂν μὴ παντὸς θηρίου ἀλογώτερος γένηται ὁ τοιοῦτος;
 Νῦν δὲ ὥσπερ ἀκόνη ἐστὶν ἐκτρίβουσα ἡμᾶς τὰ τῶν
 30 περιστάσεων, τὰ τῶν θλίψεων· διὰ τοῦτο τῶν πλου-
 τούντων οἱ πένητες ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστόν εἰσι συν-
 ετώτεροι, καθάπερ πολλοῖς περικρουόμενοι καὶ πε-
 ριαντλούμενοι κύμασι. Καὶ γὰρ σῶμα τὸ μὲν ἀργὸν
 καὶ ἀκίνητον νοσῶδες καὶ ἀηδές, τὸ δὲ κινούμενον

ὥστε νὰ δεχθεῖ τέτοια συμβουλή, πολὺ περισσότερο καὶ χωρὶς αὐτὸ θὰ γινόταν ἐκεῖνο ποὺ ἔγινε. Ποιὸς διάβολος ὁδήγησε τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Ἰωσήφ σὲ φθόνο;

Ἄν λοιπόν, ἀγαπητοί, εἴμαστε προσεκτικοὶ ὁ διάβολος μᾶς γίνεται καὶ αἰτία νὰ προκόψομε· διότι σὲ τί ἔβλαψαν τὸν Ἰὼβ τὰ τόσα δόλια τεχνάσματα αὐτοῦ; μὴ πεῖς λέγει, αὐτό, ἀλλ' ὅτι ὁ πνευματικὰ ἀδύνατος βλάπτεται. Μὰ ὁ πνευματικὰ ἀδύνατος καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ὑπάρχει ὁ διάβολος βλάπτεται. Ὅμως, λέγει, περισσότερο μὲ τὴν ἐνέργεια ἐκείνου. Ἀλλὰ τιμωρεῖται λιγότερο, ὅταν ἀμαρτήσῃ μὲ τὴν ἐνέργεια ἐκείνου· διότι δὲν εἶναι οἱ ἴδιες τιμωρίες γιὰ ὅλα τὰ ἀμαρτήματα. Ἄς μὴ ξεγελᾶμε τοὺς ἑαυτοὺς μας· δὲν εἶναι ὁ διάβολος αἴτιος τῆς βλάβης μας, ἐὰν εἴμαστε προσεκτικοί· ἐκεῖνος μᾶς ἀφυπνίζει περισσότερο, ἐκεῖνος μᾶς διεγείρει. Διότι πές μου (κατ' ἀρχὴν ὥς ἐξετάσομε αὐτά), ἔστω ὅτι δὲν ὑπῆρχαν θηρία, δὲν ὑπῆρχε μεταβολὴ ἀνέμων, οὔτε ἀσθένεια, οὔτε λύπες, οὔτε στενοχώριες, οὔτε κάτι ἄλλο παρόμοιο μ' αὐτά, τί δὲν θὰ γινόταν ὁ ἄνθρωπος; Νομίζω ὅτι θὰ γινόταν πολὺ περισσότερο χοῖρος, παρὰ ἄνθρωπος, τρώγοντας καὶ μεθώντας, καὶ μὴ ἐνοχλούμενος ἀπὸ κανένα ἀπ' αὐτά. Τώρα ὅμως οἱ φροντίδες καὶ οἱ μέριμνες εἶναι ἄσκησις καὶ διδασκαλεῖο εὐσέβειας, καὶ ἀγωγή ἄριστης παιδείας.

Ἄλλ' ὥς ἐξετάσομε τὸ πρᾶγμα καὶ ἀλλιῶς. Ἄς ὑποθέσομε ὅτι κάποιος ἀνατρέφεται στὰ βασιλικά ἀνάκτορα, χωρὶς λύπες, χωρὶς φροντίδες, χωρὶς μέριμνες, καὶ μὴ ἔχοντας ἀφορμὴ οὔτε γιὰ ὀργή, οὔτε γιὰ ἀποτυχία, ἀλλ' ὅλα ἐκεῖνα ποὺ θὰ ἐπιθυμήσῃ τὰ κάμνει καὶ πετυχαίνει, καὶ ἔχει ἐπίσης ὅλους νὰ ὑπακούουν σ' αὐτόν· δὲν θὰ γίνῃ αὐτὸς πρὸ παράλογος ἀπὸ ὀποιοδήποτε θηρίο; Τώρα ὅμως οἱ δύσκολες καταστάσεις καὶ οἱ θλίψεις εἶναι ἀκὸνῃ ποὺ μᾶς τροχίζει· γι' αὐτὸ οἱ φτωχοὶ εἶναι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστο πρὸ συνετοὶ ἀπὸ τοὺς πλούσιους, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δέχονται πολλὰ πλήγματα καὶ καταποντισμοὺς ἀπὸ τὰ κύματα τῆς ζωῆς. Καθόσον τὸ σῶμα ποὺ εἶναι ἀργὸ καὶ ἀκίνητο, εἶναι ἀσθενικὸ καὶ σιχαμερό. ἐνῶ ἐκεῖνο ποὺ κι-

καὶ κέμνον καὶ ταλαιπωρούμενον ὠραιότερον καὶ ὑ-
 γεινότερον· τοῦτο δὲ ἐπὶ ψυχῆς εὖροι τις ἄν. Καὶ
 σίδηρος κείμενος μὲν διαφθείρεται, ἐργαζόμενος δὲ
 λάμπει· καὶ ψυχὴ ὡσαύτως κινουμένη· κίνησις δὲ
 5 ψυχῆς αἱ περιστάσεις αὗται. Καὶ τέχναι ἀπόλλυνται,
 μὴ κινουμένης ψυχῆς· κινεῖται δέ, ὅταν μὴ πάντα
 εὐθέα ᾗ· κινεῖται γὰρ ὑπὸ τῶν ἐναντίων. Εἰ μὴ εἶη
 ἐναντία, οὐδὲν ἂν εἶη τὸ κινοῦν· οἶον, εἰ πάντα ᾗν
 εἰργασμένα καλῶς, οὐκ ἂν εὗρεν ἡ τέχνη κινεῖσθαι.
 10 Οὕτω καί, εἰ πάντα ᾗν κατὰ νοῦν ἡμῖν, οὐκ ἂν εὗρεν
 ἡ ψυχὴ κινεῖσθαι, εἰ πανταχοῦ διεβαστάζετο, ἀη-
 δῆς ᾗν.

Οὐχ ὁρᾷς ὅτι καὶ τροφοῖς παρακελευόμεθα μὴ διὰ
 παντὸς βαστάζειν τὰ παιδιά, ὥστε μὴ εἰς ἔθος αὐτὰ
 15 καθιστᾶν, μήτε ἐξίτηλα αὐτὰ ποιεῖν; Διὰ τοῦτο τὰ
 ἐπ' ὄψεσιν ἀνατρεφόμενα τῶν γονέων ἀσθενέστερα
 γίνεται, τῆς φειδοῦς τῆς ἀκαίρου τε καὶ ἀμέτρου λυ-
 μαινομένης αὐτῶν τὴν ὑγίειαν. Καλὸν καὶ λύπη σύμ-
 μετρος, καλὸν καὶ φροντίς, καλὸν καὶ ἔνδεια· ἰσχυ-
 20 ροὺς γὰρ ἡμᾶς ποιεῖ καλὰ καὶ τὰ ἐναντία· ἕκαστον
 γὰρ αὐτῶν ἀμετρον γενόμενον ἀπόλλυσι, καὶ τὸ μὲν
 χαυνοῖ, τὸ δὲ διαρρήγνυσιν. Οὐχ ὁρᾷς ὅτι καὶ τοὺς
 αὐτοῦ μαθητὰς ὁ Χριστὸς οὕτως ἐνάγει; Εἰ ἐκεῖνοι
 δὲ τούτων ἐδέοντο, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς. Εἰ δὲ δεό-
 25 μεθα, μὴ ἀγανακτῶμεν, ἀλλὰ καὶ χαίρωμεν ἐπὶ ταῖς
 θλίψεσι· φάρμακα γὰρ ταῦτά ἐστι κατάλληλα τοῖς
 ἡμετέροις τραύμασι, τὰ μὲν πικρά, τὰ δὲ ἡδέα· ἐ-
 κᾶτερον δὲ αὐτῶν καθ' ἑαυτὸ ἂν εἶη ἄχρηστον.

Χάριν τοίνυν ἔχωμεν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τούτων ἀπάν-
 30 των· οὐ γὰρ ἀπλῶς ταῦτα συγχωρεῖ γίνεσθαι, ἀλλ'

νεῖται, πού κοπιάζει καὶ ταλαιπωρεῖται, εἶναι ὠραιότερο καὶ ὑγιεινότερο· αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ θρεῖ κανεὶς νὰ συμβαίνει καὶ στήν περίπτωση τῆς ψυχῆς. Καὶ τὸ σίδερο πού εἶναι κάτω στὸ χῶμα πεταμένο καταστρέφεται, ἐνῶ ὅταν χρησιμοποιεῖται στήν ἐργασία λάμπει· κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο λάμπει καὶ ἡ ψυχὴ πού κινεῖται· κίνησις τῆς ψυχῆς εἶναι οἱ δύσκολες αὐτές περιστάσεις τῆς ζωῆς. Καὶ οἱ τέχνες ἐξαφανίζονται ὅταν δὲν κινεῖται ἡ ψυχὴ· καὶ κινεῖται αὕτη, ὅταν δὲν εἶναι ὅλα ὁμαλά· διότι κινεῖται ἀπὸ τὰ ἀντίθετα. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχαν τὰ ἀντίθετα, δὲν θὰ ὑπῆρχε ἡ αἰτία τῆς κινήσεως· γιὰ παράδειγμα, ἐὰν ὅλα ἦταν κατασκευασμένα καλά, δὲν θὰ ἔβρισκε ἡ τέχνη ἀφορμὴ γιὰ νὰ κινηθεῖ. Ἔτσι καί, ἐὰν ὅλα σὲ μᾶς ἦταν σύμφωνα μὲ τὸ νοῦ μας, δὲν θὰ ἔβρισκε ἡ ψυχὴ ἀφορμὴ γιὰ ἐνέργεια, θὰ ἦταν γεμάτη ἀηδία.

Δὲν βλέπεις ὅτι καὶ στίς τροφούς δίνουμε ἐντολὴ νὰ μὴ βαστοῦν τὰ παιδιὰ συνέχεια στήν ἀγκαλιά, γιὰ νὰ μὴ συνηθίζουν ἔτσι, οὔτε καὶ νὰ τὰ καθιστοῦν ἀσθενικά; Γι' αὐτὸ τὰ παιδιὰ πού ἀνατρέφονται παρουσία τῶν γονέων τους γίνονται ἀσθενέστερα, ἐπειδὴ ἡ ἀκατάλληλη καὶ πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο ἐπιμέλεια καταστρέφει τὴν ὑγεία αὐτῶν. Εἶναι καλὸ πράγμα καὶ ἡ μὲ μέτρο λύπη, καλὸ εἶναι καὶ ἡ φροντίδα, καλὸ εἶναι καὶ ἡ φτώχεια· διότι μᾶς κάνουν ἰσχυροὺς καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀντίθετα· καθόσον τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ὅτι γίνεται πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο, ὁδηγεῖ στήν καταστροφή, καὶ τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ ἀποχαυνώνει τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ τὸ δεύτερο προξενεῖ φοβερὴ βλάβη. Δὲν βλέπεις ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς τέτοια ἐντολὴ δίνει στοὺς μαθητές του; Ἐὰν ἐκεῖνοι εἶχαν ἀνάγκη ἀπ' αὐτά, πολὺ περισσότερο ἔχομε ἐμεῖς. Ἐὰν χρειαζόμαστε αὐτά, ἅς μὴ ἀγανακτοῦμε, ἀλλὰ καὶ νὰ χαιρόμαστε γιὰ τίς θλίψεις· διότι αὐτὰ εἶναι φάρμακα κατάλληλα γιὰ τὰ τραύματά μας, ἄλλα ἀπ' αὐτὰ πικρά, καὶ ἄλλα γλυκά· τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ μόνο του θὰ ἦταν ἄχρηστο.

Ἄς εὐγνωμονοῦμε λοιπὸν τὸ Θεὸ γιὰ ὅλα αὐτά· διότι δὲν ἐπιτρέπει αὐτὰ νὰ συμβαίνουν ἔτσι στήν τύχη,

ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Τὴν
ἡμετέραν τοίνυν εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενοι, εὐ-
χαριστῶμεν, δοξάζωμεν, γενναίως ἀντέχωμεν, τὸ
πρόσκαιρον αὐτῶν λογιζόμενοι, καὶ πρὸς τὰ μέλλον-
5 τα τείνοντες ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, ἵνα καὶ τὰ παρόν-
τα κούφως ἐνέγκωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν
ἀγαθῶν καταξιωθῶμεν χάριτι καὶ φιланθρωπία τοῦ
Μονογενοῦς αὐτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
10 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἀλλὰ γιὰ τὸ συμφέρον τῆς ψυχῆς μας. Δείχνοντας λοιπὸν τὴν εὐγνωμοσύνη μας πρὸς αὐτὸν, ὥς τὸν εὐχαριστοῦμε, ὥς τὸν δοξάζομε, ὥς ὑπομένομε αὐτὰ μὲ γενναιότητα, σκεπτόμενοι τὸ πρόσκαιρο αὐτῶν, καὶ ὥς ἔχομε στραμμένο τὸ νοῦ μας πρὸς τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, ὥστε καὶ τὰ παρόντα νὰ ὑποφέρομε ἐλαφρὰ, καὶ νὰ ἀξιωθοῦμε νὰ ἐπιτύχομε τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμή, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Μ Ε

(Πράξ. 28. 17 - 31)

«Ἐγένετο δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας συγκαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρῶτους. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτούς·

5 Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγώ, οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρώοις, δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων· οἵτινες ἀνακρίναντές με ἐβούλοντο ἀπολῦσαι διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί.

10 Ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα, οὐχ ὥς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι· ἔνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἄλυσιν ταύτην περικείμει».

15

1. Καλῶς τοῦτο καὶ συμφερόντως ποιεῖ, τοὺς πρῶτους τῶν Ἰουδαίων εἰς διάλεξιν συγκαλῶν· ἐβούλετο γὰρ καὶ ἑαυτὸν ἀπαλλάξαι αἰτίας καὶ ἑτέρους· ἑαυτὸν μὲν, ἵνα μὴ κατηγορῶσιν αὐτοῦ, καὶ τοῦτο αὐτοὺς βλάβη, ἐκείνους δέ, ἵνα μὴ δόξη αὐτῶν εἶναι τὸ πᾶν· εἰκὸς γὰρ κρατῆσαι φήμην ὅτι ὑπὸ Ἰουδαίων παρεδόθη· τοῦτο δὲ ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς πληῖσαι. Εὐθέως οὖν πρὸς τοῦτο ἴσται, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν οὕτω πως πρῶτος ἀπολογεῖται.

20 Ὅρα δὲ πῶς καὶ τὴν ἀπολογία ὑφαίνει, λέγων· «Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγώ, οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς

25

Ο Μ Ι Λ Ι Α Μ Ε '

(Πράξ. 28, 17 - 31)

«Ύστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες ὁ Παῦλος προσκάλεσε τοὺς προύχοντες τῶν Ἰουδαίων. Ἀφοῦ συγκεντρώθηκαν αὐτοί, εἶπε πρὸς αὐτούς· "Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγώ, χωρὶς νὰ ἔκανα τίποτε ἐναντίον τοῦ λαοῦ μας ἢ τῶν πατρικῶν ἐθίμων, παραδόθηκα ἀλυσσοδεμένος ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ μὲ ἀνέκριναν, ἤθελαν νὰ μὲ ἀπολύσουν, διότι δὲν εἶχα κάνει τίποτε ἄξιο θανάτου. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι ἔφερναν ἀντιρρήσεις, ἀναγκάσθηκα νὰ ἐπικαλεσθῶ τὸν Καίσαρα, ὅχι βέβαια ἐπειδὴ ἔχω νὰ κατηγορήσω τὸ ἔθνος μου γιὰ κάτι. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο λοιπὸν θέλησα νὰ σᾶς δῶ καὶ νὰ σᾶς μιλήσω, διότι ἐξαιτίας τῆς ἐλπίδας τοῦ Ἰσραὴλ εἶμαι δεμένος μὲ τὴν ἀλυσίδα αὐτή».

1. Πολὺ καλὰ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον του τὸ κάμνει αὐτό, προσκαλώντας σὲ συνομιλία τοὺς Ἰουδαίους· διότι ἤθελε καὶ τὸν ἑαυτὸ του ν' ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν κατηγορία καὶ ἄλλους· τὸν ἑαυτὸ του βέβαια γιὰ νὰ μὴ τὸν κατηγοροῦν, πράγμα ποὺ τοὺς ἔβλαπτε, ἐνῶ ἐκείνους γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι τὸ πᾶν ὀφειλόταν σ' αὐτούς· διότι φυσικὸ ἦταν νὰ διαδοθεῖ ἡ φήμη ὅτι παραδόθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, πράγμα ποὺ ἦταν ἱκανὸ νὰ βλάψει αὐτούς. Ἀμέσως λοιπὸν καταφεύγει σ' αὐτὸ καὶ ἀπολογεῖται μὲ τέτοια πραότητα γιὰ τὰ ὅσα εἶχαν σχέση μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Καὶ πρόσεχε πῶς ὑφαίνει καὶ τὴν ἀπολογία, λέγοντας· «Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγώ, χωρὶς νὰ ἔκανα τίποτε ἐναντίον τοῦ λαοῦ μας ἢ τῶν πατρικῶν ἐθίμων, παραδόθη-

ἔθεσι τοῖς πατρώοις, δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρε-
 δόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων». Εἶτα, οὕτως
 εἰπὼν, ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τινὰς ἀκούοντας εἰπεῖν, Ἐπὶ
 5 ἔχει λόγον ἀπλῶς σε παραδοῦναι; ἐπήγαγεν· «Οἵτι-
 νες ἀνακρίναντές με ἐβούλοντο ἀπολῦσαι»· ὥσπερ ἔ-
 λεγε· Ἐμαρτυροῦσιν οἱ Ρωμαίων ἄρχοντες, οἱ καὶ ἀν-
 ἔκριναν καὶ ἤθελον ἀπολύειν. Πῶς οὖν οὐκ ἀπέ-
 λυσαν; «Ἀντιλεγόντων Ἰουδαίων», φησὶν. Ὁρᾷς
 πῶς καθαιρεῖ αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα; Εἰ γὰρ ἐβούλετο
 10 αὐξῆσαι, ἐνῆν καὶ καταφορικώτερον χρήσασθαι. Διὸ
 καὶ οὕτως εἰπὼν ἐπήγαγεν· «Ἐναγκάσθην ἐπικαλέ-
 σασθαι Καίσαρα»· ὥστε συγγνώμης τὸ πᾶν ἐστίν.

Εἶτα, ἵνα μηδεὶς εἴπῃ, Ἐτί οὖν; καὶ ἵνα αὐτῶν
 κατηγορήσης, τοῦτο πεποίηκας; διὰ τῆς ἐπαγωγῆς
 15 διορθοῦται τὸ ὑφορμοῦν, καὶ λέγει· «Οὐχ ὥς τοῦ ἔ-
 θνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι»· τουτέστιν, Ἐπε-
 καλεσάμην Καίσαρα, οὐχ ὥστε κατηγορῆσαι, ἀλλ'
 ὥστε διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον· ἔνεκεν γὰρ ὑμῶν τὴν
 ἄλυσιν ταύτην περικείμεαι. Τοσοῦτον ἀπέχω, φησὶν.
 20 ἔχθρῳς πρὸς ὑμᾶς διακεῖσθαι, ὅτι καὶ τὴν ἄλυσιν
 περικείμεαι.

Ἐτί οὖν ἐκεῖνοι; Οὕτως ἐχειρώθησαν τῷ λόγῳ,
 ὥς μὴ μόνον ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν συγ-
 γενῶν ἀπολογήσασθαι· ὅθεν, τοῦτο δηλῶν, ἐπάγει
 25 «Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἐμεῖς οὔτε γράμματα περὶ
 σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὔτε παραγενόμε-
 νός τις τῶν ἀδελφῶν ἐπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ
 σοῦ πονηρὸν. Ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἢ φρο-
 νεῖς· περὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως ταύτης γνωστὸν ἐ-
 30 στὶν ἡμῖν ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται». Ὡσπερ ἔλεγον
 Ὁὔτε διὰ γραμμάτων, οὔτε δι' ἀνθρώπων ἐγνώρισάν
 τι περὶ σοῦ πονηρὸν, πλὴν ἀλλ' ἀκοῦσαι βουλόμεθα

κα ἀλυσοδεμένος ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων». Ἐπειτα, λέγοντας αὐτό, ἐπειδὴ φυσικὸ ἦταν μερικοὶ ἀκούοντάς το νὰ ποῦν, ἥπως δικαιολογεῖται νὰ σέ παραδώσουν ἔτσι στὰ καλὰ καθούμενα; πρόσθεσε· «Οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ μὲ ἀνέκριναν, ἤθελαν νὰ μὲ ἀπολύσουν»· σὰν δηλαδή νὰ ἔλεγε· Ἱμάρτυρες εἶναι οἱ ἄρχοντες τῶν Ρωμαίων, οἱ ὅποιοι καὶ μὲ ἀνέκριναν καὶ ἤθελαν νὰ μὲ ἀπολύσουν. Πῶς λοιπὸν δὲν σέ ἀπέλυσαν; «Ἐπειδὴ», λέγει, «ἔφερναν ἀντιρρήσεις οἱ Ἰουδαῖοι». Βλέπεις πῶς ἐλαττώνει τίς κατηγορίες αὐτῶν; Διότι, ἐὰν ἤθελε νὰ τίς αὐξήσῃ, μποροῦσε νὰ χρησιμοποιοῦσε πιὸ βαριὰ λόγια. Γι' αὐτό, ἀφοῦ εἶπε αὐτό, πρόσθεσε· «Ἀναγκάσθηκα νὰ ἐπικαλεσθῶ τὸν Καίσαρα»· ὥστε τὸ πᾶν εἶναι γιὰ συγγνώμη.

Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ πεῖ κανεὶς, ἹΤί λοιπὸν; τὸ ἔκανες αὐτὸ μὲ σκοπὸ νὰ κατηγορήσεις αὐτούς;· μὲ ἐκεῖνο ποὺ προσθέτει στὴ συνέχεια προλαβαίνει τὴν ἔτοιμη ἐπίθεσιν ἐναντίον του, καὶ λέγει· «Ὁχι βέβαια ἐπειδὴ ἔχω νὰ κατηγορήσω τὸ ἔθνος μου γιὰ κάτι»· δηλαδή, Ἱἐπικαλέσθηκα τὸν Καίσαρα, ὅχι μὲ σκοπὸ νὰ κατηγορήσω, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀποφύγω τὸν κίνδυνον· διότι ἐξαιτίας σας εἶμαι δεμένος μὲ τὴν ἀλυσίδα αὐτή. Τόσο πολὺ, λέγει, ἀπέχω ἀπὸ τὸ νὰ τρέφω ἐχθρικότητα ἐναντίον σας, ἂν καὶ εἶμαι δεμένος μὲ τὴν ἀλυσίδα.

Τί λοιπὸν κάμνουν ἐκεῖνοι; τόσο πολὺ ἀφοπλίσθηκαν μὲ τὰ λόγια του αὐτά, ὥστε ὅχι μόνο ν' ἀπολογηθοῦν ὑπὲρ τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ὁμοεθνῶν τους· γι' αὐτό, γιὰ νὰ δηλώσῃ αὐτό, προσθέτει· «Αὐτοὶ εἶπαν πρὸς αὐτόν· ἹΕμεῖς οὔτε ἐπιστολὰς πήραμε ἀπὸ τὴν Ἱουδαία γιὰ σένα, οὔτε ἦρθε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς ν' ἀναφέρει ἢ νὰ πεῖ κάτι τὸ κακὸ γιὰ σένα. ἹΕπιθυμοῦμε λοιπὸν ν' ἀκούσουμε ἀπὸ σένα ποιά εἶναι τὰ φρονήματά σου· διότι γιὰ τὴ θρησκευτικὴ αὐτὴ αἵρεσιν εἶναι γνωστὸ ὅτι κατηγορεῖται παντοῦ». Σὰν νὰ ἔλεγαν· ἹΟὔτε μὲ ἐπιστολὰς, οὔτε μὲ ἀνθρώπους μᾶς ἐγνώρισαν γιὰ σένα κάτι τὸ κακὸ, πλην ὅμως θέλομε ν' ἀκούσουμε γιὰ σένα.

παρὰ σοῦ'. Οὕτω προκατέβαλον, τὴν οἰκείαν γνώ-
 μην δεικνύντες, καὶ φασὶ «Περὶ μὲν γὰρ τῆς αἵρέ-
 σεως ταύτης γνωστόν ἐστὶν ἡμῖν ὅτι πανταχοῦ ἀν-
 τιλέγεται». Οὐκ εἶπον ὅτι 'ἀντιλέγομεν', ἀλλ' «ἀν-
 5 τιλέγεται», κατηγορίας ἑαυτοὺς ἀπολύοντες.

«Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἤκον πρὸς αὐτὸν
 εἰς τὴν ξενίαν πλείονες· οἷς ἐξετίθετο διαμαρτυρόμι-
 νος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ πείθων τε αὐτοὺς τὰ πε-
 ρὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τε τοῦ νόμου Μωϋσέως καὶ τῶν
 10 προφητῶν ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας. Καὶ οἱ μὲν ἐπεί-
 θοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν». Εἶδες πῶς
 οὐκ εὐθέως ἀποκρίνεται, ἀλλὰ δίδωσιν αὐτοῖς ἡμέ-
 ραν τοῦ ἐλθεῖν καὶ ἀκοῦσαι· οἷς καὶ παραγενομένοις
 διελέγετο ἀπὸ τε τοῦ νόμου Μωϋσέως καὶ τῶν προ-
 15 φητῶν. «Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο, οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἀ-
 σύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύοντο, εἰπόν-
 τος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἔν· Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 ἐλάλησε διὰ τοῦ Ἡσαΐου τοῦ Προφήτου πρὸς τοὺς
 πατέρας ἡμῶν, λέγον· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦ-
 20 τον, καὶ εἰπόν· Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε,
 καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη
 γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως
 ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μή
 ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι,
 25 καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσω-
 μαι αὐτούς». Ὅτε ἀνεχώρουν, ἀντιτασσομένων αὐ-
 τῶν, τότε τὸν Ἡσαΐαν ἐφίστησιν, οὐκ ἐκείνους ὑ-
 βρίσαι βουλόμενος, ἀλλὰ τούτους στηρίξαι. Τί λέ-
 γοντα; «Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε». Ὁρᾷς
 30 πῶς αὐτοὺς ἐξέβαλε πάσης συγγνώμης; εἴ γε καὶ
 τὸν Προφήτην ἔχοντες προαναφωνήσαντα πόρρωθεν

Ἔτσι ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή παρουσίασαν τὴν ἄρνησὴ τους, δείχνοντας τὴ δική τους γνώμη, καὶ λένε· «Διότι γιὰ τὴ θρησκευτικὴ αὐτὴ αἵρεση γνωρίζομε ὅτι παντοῦ κατηγορεῖται». Δὲν εἶπαν τὴν ἀπορρίπτομε, ἀλλὰ προβάλλουν ἀντιρρήσεις γι' αὐτήν», ἀπαλλάσσοντας τὸν ἑαυτὸ τους ἀπὸ τὴν κατηγορία.

«Ἀφοῦ ὅμως ὅρισαν μία ἡμέρα, ἦρθαν πολλοὶ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖ ποῦ ἔμενε, μὲ τοὺς ὁποίους συνομιλοῦσε ἀπὸ τὸ πρωὶ μέχρι τὸ βράδυ, δίνοντας μαρτυρία γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ πείθοντάς τους γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ Μωϋσῆ καὶ τοὺς προφῆτες καὶ μερικοὶ πίστευαν στὰ λεγόμενά του, ἐνῶ ἄλλοι δὲν πίστευσαν». Εἶδες πῶς δὲν ἀπαντᾷ πρὸς αὐτοὺς ἀμέσως, ἀλλὰ τοὺς ὀρίζει μία ἡμέρα γιὰ νὰ ρθοῦν καὶ νὰ τὸν ἀκούσουν, πρὸς τοὺς ὁποίους, ἀφοῦ ἦρθαν, μιλοῦσε ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ Μωϋσῆ καὶ τοὺς προφῆτες. «Καὶ μερικοὶ πίστευαν, ἐνῶ ἄλλοι δὲν πίστευαν. Ἐπειδὴ διαφωνοῦσαν ἀναμεταξύ τους, ἔφυγαν, ἀφοῦ ὁ Παῦλος τοὺς εἶπε τὰ ἐξῆς λόγια· Πολὺ σωστὰ μίλησε τὸ ἅγιο Πνεῦμα μέσω τοῦ προφήτη Ἡσαΐα στοὺς πατέρες μας, λέγοντας· Πήγαινε στὸ λαὸ αὐτὸ καὶ πές· Θ' ἀκούτε πολὺ καλὰ ἀλλὰ δὲν θὰ καταλαβαίνετε, καὶ θὰ βλέπετε πολὺ καλὰ καὶ θὰ εἶναι σὰν νὰ μὴ βλέπετε· διότι ἔγινε ἀναίσθητη ἡ καρδιὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ ἀκοῦν βαριὰ μὲ τ' αὐτιά τους, καὶ ἔκλεισαν καὶ τὰ μάτια τους, μήπως καὶ δοῦν μὲ τὰ μάτια τους καὶ ἀκούσουν μὲ τ' αὐτιά τους καὶ κατανοήσουν αὐτὰ μὲ τὴν καρδιὰ τους, ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν μετανοημένοι καὶ νὰ τοὺς θεραπεύσω ἐγώ»¹

Ὅταν ἔφευγαν καὶ πρόβαλλαν τίς ἀντιρρήσεις τους, τότε ἀναφέρει τὸν Ἡσαΐα, ὅχι ἐπειδὴ ἤθελε νὰ κατηγορήσει ἐκείνους, ἀλλὰ γιὰ νὰ στηρίξει αὐτοὺς. Καὶ ἀναφέρει τὸν Ἡσαΐα τί λέγοντας; «Θ' ἀκούσετε πολὺ καλὰ καὶ δὲν θὰ καταλαβαίνετε». Βλέπεις πῶς ἀπομάκρυνε αὐτοὺς ἀπὸ κάθε συγγνώμη; Διότι, ἂν καὶ εἶχαν καὶ τὸν προφήτη ποῦ πρόλεγε αὐτὰ ἀπὸ πολὺ παλιά, ὅμως δὲν ἀπέφυγαν νὰ μὴ ἀποστραφοῦν αὐτά. Μὲ τὸ νὰ πεῖ, «πολὺ ὀρ-

ταῦτα οὐκ ἀπεστράφησαν. Τῷ δὲ εἰπεῖν, «Καλῶς», δείκνυσι καὶ δικαίως ἐκβεβλημένους· ὥστε τοῖς ἔθνεσι δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τοῦτο. Οὐδὲν οὖν θαυμαστόν, εἰ ἀντέλεγον· ἄνωθεν τοῦτο προελέγετο.

5 Εἶτα πάλιν τὸν ζῆλον κατ' αὐτῶν κινεῖ τὸν ἐξ ἔθνῶν, ἐπάγων καὶ λέγων· «Γνωστόν οὖν ἔστω ὑμῖν ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τοῦτο τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συ-
10 ζήτησιν. Ἐμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι, καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτόν, κυρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παρρησίας ἀκωλύτως. Ἀμήν». Ἐν-
15 ταῦθα δείκνυσι τὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν λοιπόν· κηρύττει γὰρ ἀκωλύτως ἐν Ρώμῃ ὁ ἐν Ἰουδαίᾳ κωλυθείς, καὶ ἔμεινεν ἐπὶ δύο ἔτη διδάσκων ἐκεῖ. Ἀλλ' ἴδωμεν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα.

2. «Διὰ ταύτην οὖν», φησί, «τὴν αἰτίαν παρε-
20 κάλεσα ὑμᾶς ἰδεῖν»· τουτέστι, ἑξαιτίας τοῦτο ἡβουλήθη, ὥστε μὴ ἐξεῖναί τινι κατηγορεῖν καὶ τὰ παριστάμενα λέγειν ὅτι δὴ τὰς χεῖρας αὐτῶν διαφυγῶν ἐπὶ τοῦτο ἦλθον· οὐ γὰρ ἑτέροις διδοὺς κακά, ἀλλ' αὐτὸς φεύγων κακά, ἦλθον'. Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· «Ἀξιοῦ-
25 μεν ἀκοῦσαι παρὰ σοῦ ἃ φρονεῖς». Ὅρα καὶ αὐτοὺς ἡμερώτερον διαλεγομένους. «Ἀξιοῦμεν», φησί, καὶ βούλονται ἀπολογήσασθαι καὶ ὑπὲρ ἐκείνων· διὸ καὶ ἦκον ταξάμενοι αὐτῷ ἡμέραν. Τοῦτο δὲ τοῦ σφόδρα ἑαυτῶν καταγνῶναι τεκμήριον καὶ τοῦ μὴ θαρρεῖν·
30 εἰ γὰρ ἐθάρρουν, καὶ τοῦτο ἐποίησαν καὶ συνῆλθον,

θά», δείχνει ὅτι δίκαια ἀπορρίφθηκαν· ἐπομένως στοὺς ἐθνικοὺς δόθηκε ἡ δυνατότητα νὰ γνωρίσουν τὸ μυστήριον αὐτό. Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου ἄξιο θαυμασμοῦ τὸ ὅτι πρόβαλλαν ἀντιρρήσεις· διότι αὐτό προλεγόταν ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ἔπειτα κινεῖ πάλι ἐναντίον αὐτῶν τὴν προθυμία τῶν ἐξ ἐθνῶν πιστῶν, προσθέτοντας καὶ λέγοντας· «Ἄς τὸ γνωρίζετε λοιπὸν ὅτι ἡ σωτηρία αὕτη τοῦ Θεοῦ στάλθηκε στοὺς ἐθνικοὺς, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ ὑπακούσουν σ' αὐτήν. Καὶ ἀφοῦ εἶπε αὐτά, ἔφυγαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἔχοντας μεγάλη συζήτηση ἀναμεταξύ τους. Ὁ Παῦλος ἔμεινε ὁλόκληρη διετία σὲ δικό του μισθωμένο σπίτι, καὶ δεχόταν ὅλους ἐκείνους ποὺ πήγαιναν σ' αὐτόν, κηρύσσοντας τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ διδάσκοντας τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Κύριον Ἰησοῦ Χριστὸ μὲ πολὺ θάρρος καὶ χωρὶς ἐμπόδια. Ἀμήν». Ἐδῶ δείχνει τὴν ἐλευθερία τοῦ πλέον· διότι κηρύσσει στὴ Ρώμῃ χωρὶς ἐμπόδια ἐκεῖνος ποὺ ἐμποδίστηκε στὴν Ἰουδαία καὶ ἔμεινε ἐκεῖ ἐπὶ δύο χρόνια διδάσκοντας. Ἀλλὰ ὥς δοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ὅσα λέχθηκαν.

2. «Γι' αὐτὸ τὸ λόγον», λέγει, «ζήτησα νὰ σᾶς δῶ»· δηλαδή, «γι' αὐτὸ θέλησα νὰ σᾶς δῶ, γιὰ νὰ μὴ μπορεῖ κάποιος νὰ κατηγορεῖ καὶ νὰ ὁμιλεῖ βγάζοντας τὰ συμπεράσματά του ἀπὸ αὐτὰ ποὺ βλέπει, ὅτι δηλαδή ἦρθα ἐδῶ γιὰ νὰ διαφύγω τὰ χέρια ἐκείνων· διότι δὲν ἦρθα ἐδῶ ἐπειδὴ προξένησα κακὰ σὲ ἄλλους, ἀλλ' ἀποφεύγοντας ὁ ἴδιος κακὰ». Ἐκεῖνοι εἶπαν πρὸς αὐτόν· «Ἐπιθυμοῦμε ν' ἀκούσομε ἀπὸ σένα τὰ φρονήματά σου». Πρόσεχε καὶ αὐτοὺς ποὺ ὁμιλοῦν μὲ πιό ἥπιο τρόπο. «Ἐπιθυμοῦμε» λέγει, καὶ θέλουν ν' ἀπολογηθοῦν καὶ ὑπὲρ ἐκείνων· γι' αὐτὸ καὶ ἦρθαν πρὸς αὐτόν ἀφοῦ ὄρισαν μία ἡμέρα. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς ὑπερβολικῆς κατηγορίας αὐτῶν ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ τοῦ ὅτι δὲν εἶχαν θάρρος· διότι, ἐὰν εἶχαν θάρρος θὰ ἔκαμναν ἔστω καὶ αὐτὸ καὶ θὰ συγκεντρώνονταν, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν πείσουν καὶ νὰ τὸν κερδίσουν, τώρα ὅμως, ἐπειδὴ δὲν ἔ-

ὥστε αὐτὸν συναρπάσαι, νῦν δὲ μὴ θαρροῦντες, καὶ ἐλθεῖν ὥκνησαν· ἄλλως τε καὶ τῷ πολλάκις ἐπιχειρῆσαι ἔδειξαν ὅτι οὐκ ἐθάρρουν.

«Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις», φησὶν.
 5 «οἱ δὲ ἠπίστουν», καὶ ἀσύμφωνοι ὄντες ἀπελύοντο·
 τουτέστι, 'μὴ πιστεύοντες ἀνεχώρουν'. "Οὐρα πῶς εὐ
 ράπτουσιν ἐπιβουλάς νῦν κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ 'Ι-
 ουδαίᾳ, ἔνθα ὡς ἐν τυραννίδι ἦσαν. Τίνος οὖν ἔνε-
 κεν ὥκονόμησεν ἐκεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν, καίτοι εἶπε,
 10 «Σπεῦσον, ἔξελθε ἐξ 'Ιερουσαλήμ»; "Ἰνα δειχθῇ
 καὶ αὐτῶν ἡ κακία, καὶ ἡ προφητεία τοῦ Χριστοῦ
 ἀληθῆς, ὅτι οὐκ ἀνέχονται καὶ ὥστε μαθεῖν πάντα·
 ὅτι ἔτοιμός ἐστι παθεῖν, καὶ ὥστε εἰς παράκλησιν
 τῶν ἐν 'Ιουδαίᾳ γενέσθαι τὸ οἰκονομούμενον καὶ γὰρ
 15 καὶ κεῖ πολλά ἔπαθε δεινὰ. Εἰ δέ, κηρύττων τὰ 'Ιου-
 δαϊκά, ταῦτα ἔπασχεν, εἰ ἐκήρυττε τὰ τῆς δόξης τοῦ
 Χριστοῦ, πῶς ἂν ἠνέσχοντο; Ἀγνιζόμενος οὐκ ἐγέ-
 νετο φορητός, καὶ πῶς κηρύσσων φορητὸς ἦν; Τί
 ἐγκαλεῖτε ὑμεῖς; τί ἠκούσατε; Οὐδὲν τοῦτον εἶπεν
 20 ἀπλῶς. "Ωφθη, καὶ πάντας παρώξυνεν. Εἰκότως ἄ-
 ρα τοῖς ἔθνεσιν ἀπενεμήθη ἡ σωτηρία, εἰκότως μα-
 κρὰν ἐπέμφθη, καὶ κεῖ μέλλων τοῖς ἔθνεσι διαλέγεσθαι.
 Σκόπει δέ· πρῶτους 'Ιουδαίους καλεῖ, ἔπειτα, δεί-
 ξας αὐτοῖς τὰ πράγματα, τότε ἐπὶ τὰ ἔθνη ἔρχεται.
 25 Τὸ δὲ οὕτως εἰπεῖν, ὅτι «εἶπε τὸ Πνεῦμα», οὐδὲν
 θαυμαστόν· καὶ γὰρ ἄγγελος λέγεται λέγειν ἅπερ ἂν
 ὁ Κύριος εἶπη. «Καλῶς εἶπε», φησί, «τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον»· ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν οὕτως, ἐκεῖ δὲ οὐκέτι.
 "Αλλως δὲ καὶ ὅταν διηγῇσσί τις περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ
 30 ἀγγέλου λεχθέντων. οὐ λέγει, 'Καλῶς εἶπεν ὁ ἄγ-
 γελος', ἀλλὰ 'καλῶς εἶπεν ὁ Κύριος, καλῶς εἶπε τὸ

χουν τὸ θάρρος, δίστασαν καὶ νὰ ρθοῦν. Ἐξ ἄλλου καὶ μὲ τὸ ὅτι πολλές φορές ἐπιχείρησαν ἔδειξαν ὅτι δὲν εἶχαν θάρρος.

«Καὶ μερικοὶ πίστευαν», λέγει, «στὰ λεγόμενά του, ἐνῶ ἄλλοι δὲν πίστευαν, καὶ ἐπειδὴ διαφωνοῦσαν ἔφυγαν»· δηλαδή ἔφυγαν χωρὶς νὰ πιστέψουν. Πρόσεχε πῶς τώρα δὲν ἐπινοοῦν ἐπιβουλὰς ἐναντίον του, ἀλλὰ στήν Ἰουδαία, ὅπου Ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τυραννικὴ σχεδὸν ἐξουσία. Γιὰ ποιό λόγο λοιπὸν ρύθμισε ὁ Θεὸς νὰ μεταβεῖ αὐτὸς ἐκεῖ, ἂν καὶ εἶπε, «Κάνε γρήγορα, καὶ φύγε ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ»; Γιὰ νὰ φανεῖ καὶ αὐτῶν ἡ κακία, καὶ ἡ προφητεία τοῦ Χριστοῦ ἀληθινὴ, ὅτι δὲν ἀνέχονται· καὶ γιὰ νὰ μάθουν ὅλοι ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ πάθει, καὶ γιὰ νὰ γίνῃ τὸ σχέδιο τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ αἰτία νὰ παρηγορηθοῦν οἱ πιστοὶ τῆς Ἰουδαίας, καθόσον καὶ ἐκεῖ ἔπαθε πολλὰ κακά. Ἐὰν κηρύσσοντας τὰ ἰουδαϊκὰ ἔπασχε αὐτά, ἐὰν κήρυσσε τὰ σχετικὰ μὲ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ, πῶς θὰ τὸν ἀνέχονταν; Ἐκτελώντας τοὺς ἰουδαϊκοὺς τυπικοὺς καθαρμούς· δὲν ἔγινε ὑποφερτός, καὶ πῶς κηρύσσοντας τὸ Χριστὸ θὰ γινόταν ὑποφερτός; Γιατί κατηγορεῖτε σεῖς; τί ἀκούσατε; τίποτε παρόμοιο δὲν εἶπε. Παρουσιάσθηκε, καὶ ὅλους τοὺς ἐξόργισε. Πολὺ σωστὰ ἐπομένως δόθηκε ἡ σωτηρία στοὺς ἐθνικοὺς, πολὺ σωστὰ στάλθηκε μακριά, μὲ σκοπὸ νὰ κηρύξῃ ἐκεῖ στοὺς ἐθνικοὺς. Πρόσεχε ὅμως· πρῶτα προσκαλεῖ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ παρουσίασε σ' αὐτοὺς τὰ πράγματα, τότε ἔρχεται πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς. Καὶ αὐτὸ ποὺ εἶπε, ὅτι «εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο», δὲν εἶναι καθόλου ἀξιο θαυμασμοῦ· καθόσον λέγεται ὅτι ἄγγελος λέγει ἐκεῖνα ποὺ ἀποφασίζει νὰ πεῖ ὁ Κύριος. «Πολὺ καλὰ», λέγει, «εἶπε τὸ ἅγιο Πνεῦμα»· ἀλλ' ἐδῶ ὁμιλεῖ ἔτσι, ὅχι ὅμως καὶ ἐκεῖ. Ἄλλωστε καὶ ὅταν διηγεῖται κάποιος τὰ ὅσα λέχθηκαν ἀπὸ τὸν ἄγγελο, δὲν λέγει, Ἐποὶ σωστὰ εἶπε ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ, Ἐποὶ σωστὰ εἶπε ὁ Κύριος, πολὺ σωστὰ εἶπε τὸ Πνεῦμα· εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· Ἐπὶ δὲν δείχνε-

Πνεῦμα· ὥσεὶ ἔλεγεν· Ὁὐκ ἐμοὶ ἀπιστεῖτε, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι· Ὡστε ἄνωθεν τοῦτο προήδει ὁ Θεός.

«Οἵτινες ἀνακρίναντές με», φησὶν, «ἐβούλοντο ἀπολύσαι»· τουτέστιν, ὁὐδὲν εὐρόντες ἄξιον καταδί-
 5 κης ἐν ἐμοί, ἀπολύειν ἤθελον· Καὶ δέον ἐκείνους ἐξελέσθαι, παρέδωκαν εἰς χεῖρας Ρωμαίων· καὶ το-
 σαύτη ἡ περιουσία τῆς ἐλευθερίας, ὅτι οὐδὲ ἐκεῖ-
 νοι ἴσχυσαν κατακρίναι, ἀλλὰ δέσμιον παρέδωκαν.
 «Ἡναγκάσθην», φησὶν, «ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα,
 10 οὐχ ὥς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι»· του-
 τέστιν, ὁὐχ ἵνα κακοῖς ἐτέρους περιβάλω, ἀλλ' ἵνα
 κακῶν ἐμαυτὸν ἀπαλλάξω, τοῦτο ἐποίησα, καὶ οὐχ
 ἐκῶν, ἀλλ' ἀναγκασθεῖς· Ὅρα οἰκειότητα ρημά-
 των· οὐκ ἀλλοτριοῦται αὐτούς, ἀλλ' οἰκειοῦται τῷ
 15 εἰπεῖν, «Τοῦ ἔθνους μου». Πάλιν δὲ κατασπείρει τὸ
 δόγμα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁὐ κατηγορῶ, ἀλλ' «οὐκ
 ἔχω τι κατηγορῆσαι», καίτοι τοιαῦτα παθὼν οὕτω
 δεινά. Οὐδὲν οὖν τούτων φησὶν, ἵνα μὴ φορτικὸν
 ποιήσῃ τὸν λόγον· οὐδὲ χαρίζεσθαι αὐτοῖς δοκεῖ. Καὶ
 20 Καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει, ἀλλ' αἰνίττεται μόνον, καὶ
 παρατρέχει· τοῦτο γὰρ ἦν τέως τὸ σπουδαζόμενον,
 τὸ δεῖξαι ὅτι Ρωμαίοις παρέδωκαν δέσμιον. Τοὺς δὲ
 καταδικάσαι δέον ἐκείνους, δέον κατηγορῆσαι, μᾶλ-
 λον ἀπολογοῦνται· δι' ὧν δὲ συννυφαίνουσι τὴν ἀπο-
 25 λογίαν, κατηγοροῦσιν αὐτῶν.

«Γνωστόν ἐστὶν ἡμῖν ὅτι πανταχοῦ», φησὶν, «ἀν-
 τιλέγεται». Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο συμβαίνει, ὅμως καὶ
 πιστεύεται πανταχοῦ. «Οἷς ἐξετίθετο», φησὶν, «ἀπό-
 τε νόμου καὶ προφητῶν». Ὅρα πάλιν οὐκ ἀπὸ ση-
 30 μείων, ἀλλ' ἀπὸ νόμου καὶ προφητῶν ἐπιστομίζοντα
 αὐτούς, καὶ πανταχοῦ τοῦτο ποιοῦντα· καίτοι γε ἐ-
 νῇν καὶ σημεία ποιῆσαι, ἀλλὰ λοιπὸν οὐκ ἔτι πιστὸν

τε ἀπιστία σὲ μένα, ἀλλὰ στὸ Πνεῦμα. Ἐπομένως αὐτὸ τὸ γνῶριζε ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν ἀρχή.

«Οἱ ὅποιοι», λέγει, «ἀφοῦ μὲ ἀνέκριναν, ἤθελαν νὰ μ' ἀπολύσουν»· δηλαδή, ἔπειδὴ δὲν βρῆκαν σ' ἐμένα τίποτε ἄξιο καταδίκης, ἤθελαν νὰ μ' ἀπολύσουν. Καὶ ἐνῶ ἔπρεπε ἐκεῖνοι νὰ τὸν σώσουν, τὸν παρέδωσαν στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων καὶ τόσο ἦταν τὸ μέγεθος τῆς ἐλευθερίας, ὥστε οὔτε ἐκεῖνοι κατόρθωσαν νὰ τὸν καταδικάσουν, ἀλλὰ τὸν παρέδωσαν δεμένο μὲ ἀλυσίδες. «Ἀναγκάσθηκα», λέγει, «νὰ ἐπικαλεσθῶ τὸν Καίσαρα, ὅχι διότι εἶχα νὰ κατηγορήσω γιὰ κάτι τὸ ἔθνος μου»· δηλαδή, «αὐτὸ τὸ ἔκανα ὅχι γιὰ νὰ περιβάλλω ἄλλους μὲ κακά, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀπαλλάξω τὸν ἐαυτὸ μου ἀπὸ τὰ κακά, καὶ ὅχι μὲ τὴν θέλησή μου, ἀλλ' ἔπειδὴ ἀναγκάσθηκα. Πρόσεχε λόγια γεμάτα ἀπὸ ἐγκαρδιότητα· δὲν ἀποξενώνει αὐτούς, ἀλλὰ τοὺς καθιστᾷ φίλους μὲ τὸ νὰ πεῖ «τὸ ἔθνος μου». Πάλι διαδίδει τὸ δόγμα τῆς πίστεως. Καὶ δὲν εἶπε, 'Δὲν κατηγορῶ', ἀλλὰ «δὲν ἔχω νὰ κατηγορήσω γιὰ κάτι», ἂν καὶ ἔπαθε τέτοια καὶ τόσο μεγάλα κακά. Τίποτε λοιπὸν ἀπ' αὐτὰ δὲν λέγει, γιὰ νὰ μὴ κάνει ἐνοχλητικὸ τὸ λόγο· οὔτε φαίνεται ὅτι τοὺς κάμνει τὸ χατήρι. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν λέγει τίποτε, ἀλλὰ μόνο ὑπαινιγμὸ κάνει, καὶ τὰ παρατρέχει· διότι κατ' ἀρχὴ σ' αὐτὸ συγκεντρώνεται ἡ ὅλη προσπάθειά του, τὸ νὰ δείξει ὅτι τὸν παρέδωσαν στοὺς Ρωμαίους ἀλυσοδεμένο. Αὐτοὶ ἐνῶ ἔπρεπε νὰ καταδικάσουν ἐκείνους, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ τοὺς κατηγορήσουν, αὐτοὶ μᾶλλον ἀπολογοῦνται μὲ τὰ ὅσα ὁμῶς συνθέτουν τὴν ἀπολογία τους, κατηγοροῦν αὐτούς.

«Γνωρίζουμε», λέγει, «ὅτι παντοῦ κατηγορεῖται». Ἀλλ' ἂν καὶ συμβαίνει αὐτό, ὁμῶς καὶ πιστεύεται παντοῦ. «Στοὺς ὁποίους ἀνέπτυσε», λέγει, «τῇ διδασκαλία του μὲ μαρτυρίες ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες». Πρόσεχε πάλι πού ἀποστομώνει αὐτοὺς ὅχι ἀπὸ θαύματα, ἀλλ' ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες, καὶ ὅτι παντοῦ αὐτὸ κάμνει· ἂν καὶ βέβαια μπορούσε καὶ θαύματα νὰ κάνει, ἀλλὰ τότε δὲν ἦταν ἀκόμη τὸ πράγμα ἱκανὸ νὰ πιστευθεῖ· διότι αὐτὸ ἦταν

τὸ πρᾶγμα ἦν· μέγα γὰρ τοῦτο σημεῖον, τὸ ἀπὸ νόμου καὶ τῶν προφητῶν διαλέγεσθαι.

Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσης παράδοξον εἶναι, τὸ μεῖναι αὐτοὺς ἀπειθοῦντας, ἐπάγει καὶ προφητείαν, τὴν λέγουσαν· «Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε»· μᾶλλον, φησί, νῦν ἢ τότε· «καὶ ὄψεσθε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε»· μᾶλλον νῦν ἢ τότε. Πρὸς ἐκείνους εἴρηται ταῦτα τοὺς ἀπιστήσαντας, ἃ καὶ οὐχ ὑβρίζοντος ἦν, ἀλλὰ τὸ σκάνδαλον ἀναιροῦντος.

10 «Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν», φησὶν, «ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται». Τί οὖν ἡμῖν διαλέγη; ταῦτα οὐκ ἤδεις; Ναί, ἀλλ' ὥστε πεισθῆναι ἀπολογοῦμαι, καὶ μηδενὶ δοῦναι λαβήν.

15 Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην», φησί, «διδάσκων μετὰ πάσης παρρησίας ἀκωλύτως». Καλῶς τοῦτο προσέθηκεν· ἐνὶ γὰρ μετὰ παρρησίας λέγειν, ἀλλὰ κεκωλυμένως. Τὴν οὖν παρρησίαν Παύλου οὐδὲν ἐνέκοψεν, ἀλλὰ καὶ ἀκωλύτως ἔλεγεν. «Ἔμεινε
20 δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην», φησὶν, «ἐν ἰδίῳ μισθώματι»· οὕτως ἦν ἀπέρिटτος, μᾶλλον δὲ οὕτω τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ ἐμιμεῖτο ἐν πᾶσιν, ὅτι καὶ τὴν οἰκίαν εἶχεν οὐκ ἐξ ἀλλοτριῶν πόνων, ἀλλ' ἀφ' ὧν αὐτὸς εἰργάζετο· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ «ἐν ἰδίῳ μισθώματι». Ὅτι δὲ καὶ ὁ Λεσπότης οἰκίαν οὐκ ἐκέκτητο, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος πρὸς τὸν οὐκ ὀρθῶς εἰπόντα· «Ἀκολουθήσω σοι, ὅπου ἂν ἀπέρχῃ»· «Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ
30 ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει». Οὕτως ἐξ ἑαυτοῦ τὸ μηδὲν κεκτηῖσθαι ἐπαίδευσε, μηδὲ σφόδρα τοῖς βιωτικοῖς προσηλῶσθαι.

«Καὶ ἀπεδέχετο τοὺς εἰσπορευομένους», φησί, «πρὸς αὐτόν, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ».

μεγάλο θαῦμα, τὸ νὰ ὁμιλεῖ πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες.

Ἔπειτα, γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ὅτι εἶναι παράξενο, τὸ νὰ παραμείνουν αὐτοὶ ἀπειθεῖς, προσθέτει καὶ προφητεία ποὺ λέγει· «Θ' ἀκοῦτε μὲ τ' αὐτιά σας καὶ δὲν θὰ καταλαβαίνετε»· πολὺ περισσότερο, λέγει, τώρα, παρὰ τότε· «καὶ θὰ βλέπετε μὲ τὰ μάτια σας καὶ θὰ εἶναι σὰν νὰ μὴ βλέπετε»· πολὺ περισσότερο τώρα παρὰ ποτέ. Αὐτὰ λέχθηκαν πρὸς ἐκείνους ποὺ δὲν πίστεψαν, καὶ τὰ ὁποῖα ἦταν λόγια ὅχι ἀνθρώπου ποὺ κατηγορεῖ, ἀλλ' ἀνθρώπου ποὺ ἀποκρούει τὸ σκάνδαλο.

«Ἄς γνωρίζετε λοιπὸν», λέγει, «σεῖς ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ Θεοῦ στάλθηκε στοὺς ἐθνικούς, οἱ ὁποῖοι καὶ θ' ἀκούσουν». Γιατί λοιπὸν συνομιλεῖς μαζί τους; δὲν τὰ γνωρίζεις αὐτά; Ναί, ἀλλ' ἀπολογοῦμαι γιὰ νὰ πιστέψουν καὶ νὰ μὴ δώσω σὲ κανένα ἀφορμὴ γιὰ κατηγορία.

«Ἔμεινε», λέγει, «ἐκεῖ ὁ Παῦλος ὁλόκληρη διετία, διδάσκοντας μὲ πολὺ θάρρος καὶ χωρὶς ἐμπόδια». Πολὺ σωστὰ πρόσθεσε αὐτό· διότι ἦταν δυνατό νὰ ὁμιλεῖ μὲ θάρρος, ἀλλὰ ἐμποδιζόμενος. Τὸ θάρρος λοιπὸν τοῦ Παύλου τίποτε δὲν τὸ ἐλάττωσε, ἀλλὰ καὶ μιλοῦσε χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται. «Ἔμεινε», λέγει, «ὁ Παῦλος ἐκεῖ ὁλόκληρη διετία, σὲ σπίτι μισθωμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο». Τόσο ἀπλή ἦταν ἡ ζωὴ ποὺ ἔκανε, ἢ καλύτερα τόσο πολὺ μιμοῦνταν τὸ δασκαλό του σ' ὅλα, ὥστε καὶ τὴν κατοικία του τὴν εἶχε ὅχι ἀπὸ ξένους κόπους, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ χρήματα ποὺ κέρδιζε ἀπὸ τὴν ἐργασία του· διότι αὐτὸ σημαίνει τὸ «ἐν ἰδίῳ μισθώματι». Τὸ ὅτι καὶ ὁ Κύριος δὲν εἶχε κατοικία, ἄκου αὐτὸν ποὺ λέγει πρὸς ἐκεῖνον ποὺ δὲν μίλησε ὀρθά· «Θὰ σ' κολουθήσω ὅπου καὶ ᾖν πάς»· «οἱ ἀλεποῦδες ἔχουν φωλιές καὶ τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ ἔχουν κατοικίες, ὁ Υἱὸς ὅμως τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει ποῦ νὰ γύρει τὸ κεφάλι του»⁴. Ἔτσι ἀπὸ τὸν ἑαυτό του δίδαξε τὸ νὰ μὴ ἔχουν τίποτε, οὔτε νὰ προσηλώνονται ὑπερβολικὰ στὰ κοσμικὰ πράγματα.

«Καὶ δεχόταν», λέγει, «ὅλους ἐκείνους ποὺ πήγαιναν σ' αὐτόν, κηρύσσοντας τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ». Πρόσεχε

“Ορα οὐδὲν περὶ τῶν παρόντων, ἀλλὰ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας πάντα φθεγγόμενον. Ὁρᾷς οἰκονομίαν Θεοῦ; Μέχρι τούτων τὸν λόγον ἵστησιν ὁ συγγραφεύς, καὶ ἀφίησι διψῶντα τὸν ἀκροατήν, ὥστε 5 τὸ λοιπὸν ἀφ’ ἑαυτοῦ συλλογίζεσθαι. Τοῦτο καὶ οἱ ἔξω ποιοῦσι· τὸ γὰρ πάντα εἰδέναι νωθῇ ποιεῖ καὶ ἐκλελυμένον. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, καὶ οἷα τὰ μετὰ ταῦτα οὐ λέγει, περιττὸν ὅσον πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας τοῖς συγγραφεῖσιν ἡγούμενος, καὶ ἀπὸ τούτων μαν- 10 θάνοντας τὸ προστιθέναι τῷ λόγῳ πάντως γάρ, οἷα τὰ πρότερα, τοιαῦτα ἔσχε καὶ τὰ μετὰ τοῦτο.” Ἀκουε δὲ καὶ οἷα μετὰ ταῦτα γράφων πρὸς Ρωμαίους φησὶν· «Ὡς ἂν πορεύωμαι εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς».

15 3. Ὁρᾷς πῶς πάντα προεώρα ἡ ἁγία καὶ θεία κεφαλή, ὁ τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος, ὁ ψυχὴν ἔχων πάντα ὁμοῦ περιλαβεῖν δυναμένην, ὁ τὰ πρῶτα κατέχων Παῦλος; οὐ τοῖς εἰδόσι καὶ τὸ ὄνομα μόνον ἀρκεῖ πρὸς διέγερσιν ψυχῆς πρὸς νῆψιν, πρὸς τὸ 20 πάντα ὕπνον ἀποτινάξασθαι. Ἐδέξατο αὐτὸν Ρώμη δεδεμένον ἀπὸ θαλάσσης ἀναβάντα, ἐκ ναυαγίου διασωθέντα, καὶ ἀπηλλάγη τοῦ ναυαγίου τῆς πλάνης. Καθάπερ γάρ τις βασιλεὺς ναυμαχήσας καὶ νικήσας, ἐπέβαινε τῆς βασιλικωτάτης ἐκείνης πόλεως. Περὶ 25 τούτων ἔγραψεν· «Ἐλεύσομαι καὶ συναναπαύσομαι ὑμῖν ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου»· καὶ πάλιν· «Πορεύομαι διακονήσων ἐν Ἱερουσαλήμ». Τουτέστιν, ὅπερ ἔλεγεν· «Ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου παρεγενόμην». Ἐγγύτερος ἦν λοιπὸν 30 τοῦ στεφάνου· ἐδέξατο αὐτὸν ἡ Ρώμη δεδεμένον, καὶ εἶδε στεφανωθέντα καὶ ἀνακηρυχθέντα. Ἐκεῖ «συναναπαύσομαι ὑμῖν», ἔφη, ἐνταῦθα «πορεύομαι διακονήσων εἰς Ἱερουσαλήμ». Τὸ δὲ ἀρχὴ τοῦ δρόμου

5. Ρωμ. 15, 24

6. Ρωμ. 15, 24· 32· 29

7. Ρωμ. 15, 25

8. Πράξ. 24, 17

9. Ρωμ. 15, 32

10. Ρωμ. 15, 25

πού δὲν λέγει τίποτε γιὰ τὰ παρόντα, ἀλλ' ὅλα ἀναφέρονται στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Βλέπεις πρόνοια Θεοῦ; Μέχρι σ' αὐτὰ σταματᾷ τὸ λόγο ὁ συγγραφέας καὶ ἀφήνει διψασμένο τὸν ἀκροατὴ, ὥστε τὰ ὑπόλοιπα νὰ τὰ σκεφθεῖ μόνος του. Αὐτὸ κάνουν καὶ οἱ μὴ χριστιανοὶ συγγραφεῖς· διότι τὸ νὰ τὰ ξέρει κανεὶς ὅλα αὐτὸ τὸν κάνει νωθρὸ καὶ ἀποχαυνωμένο. Αὐτὸ κάμνει καὶ αὐτός, καὶ δὲν λέγει τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴ συνέχεια, θεωρώντας αὐτὸ περιττὸ γιὰ ἐκείνους πού διαβάζουν τοὺς συγγραφεῖς καὶ μαθαίνουν ἀπ' αὐτὰ νὰ προσθέτουν στὸ λόγο· διότι ὅπωςδήποτε τέτοια πού ἦταν τὰ προηγούμενα, παρόμοια ἦταν καὶ τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴ συνέχεια. "Ακου καὶ αὐτὰ πού λέγει γράφοντας πρὸς τοὺς Ρωμαίους· «"Οταν θὰ πηγαίνω στὴν Ἰσπανία θὰ ἔρθω καὶ σὲ σᾶς»⁵.

3. Βλέπεις πῶς ὅλα τὰ πρόβλεπε ἡ ἅγια καὶ θεία κεφαλή, ἐκεῖνος πού ἦταν ὑψηλότερος ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς, ἐκεῖνος πού εἶχε ψυχὴ πού μπορούσε ὅλα μαζί νὰ τὰ περιλάβει, ὁ Παῦλος δηλαδή πού κατεῖχε τὰ πρωτεῖα, τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὄνομα μόνο εἶναι ἀρκετὸ γιὰ ἐκείνους πού τὸν γνωρίζουν νὰ διεγείρει τὴν ψυχὴ τους γιὰ σωφροσύνη, νὰ τοὺς κάνει ν' ἀποτινάξουν κάθε ὕπνο τους. Δέχθηκε αὐτὸν ἡ Ρώμη ἀλυσσοδεμένο καὶ ἐρχόμενο ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀφοῦ διασώθηκε ἀπὸ ναυάγιο, καὶ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὸ ναυάγιο τῆς πλάνης. Διότι ἀποβιβαζόταν στὴ βασιλικότατη ἐκείνη πόλη σὰν ἀκριβῶς κάποιος βασιλιάς πού ναυμάχησε καὶ νίκησε. Γι' αὐτοὺς ἔγραψε· «Θὰ ἔρθω πρὸς ἐσᾶς καὶ θ' ἀπολαύσω τὴ συντροφιά σας μὲ τὸν πλοῦτο τῆς εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου»⁶· καὶ πάλι· «Πηγαίνω στὴν Ἱερουσαλὴμ γιὰ νὰ προσφέρω τὴν ὑπηρεσία μου ἐκεῖ»⁷. Δηλαδή ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού ἔλεγε· «Ἦρθα γιὰ νὰ φέρω στὸ ἔθνος μου τὰ δῶρα τῆς ἐλεημοσύνης»⁸. Βρισκόταν πλέον πολὺ κοντὰ στὸ στεφάνι· τὸν δέχθηκε ἡ Ρώμη ἀλυσσοδεμένο, καὶ τὸν εἶδε νικητὴ καὶ στεφανωμένο. Ἐκεῖ «θ' ἀπολαύσω τὴ συντροφιά σας»⁹ εἶπε, ἐδῶ «ἔρχομαι γιὰ νὰ προσφέρω τὴν ὑπηρεσία μου στὴν Ἱερουσαλὴμ»¹⁰. Αὐτὸ πάλι ἦταν ἀρχὴ τοῦ ἀγῶνα καὶ ἔστηνε τρόπαια ἐπάνω σὲ

πάλιν ἦν, καὶ τρόπαια τροπαίοις συνῆπτεν, ἀκατά-
 πληκτος ὢν. Κόρινθος αὐτὸν κατέσχε δύο ἔτη, καὶ
 Ἀσία τρία, καὶ αὕτη δύο τέως, ὥστε δεύτερον ἐπέ-
 βη, ὅτε καὶ ἐτελειώθη. «Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολο-
 5 γία», φησὶν, «οὐδεὶς μοι συμπαρεγένετο». Οὕτω διέ-
 φυγε τότε, καί, πᾶσαν ἐμπλήσας τὴν οἰκουμένην τοῦ
 κηρύγματος, κατέλυσεν οὕτω τὸν βίον.

Τί ἐβούλον μαθεῖν τὰ μετὰ ταῦτα; Τοιαῦτά ἐστι
 καὶ κεῖνα· δεσμά, βάσανοι, μάχαι, φυλακαί, ἐπιβουλαί,
 10 συκοφαντίαι, θάνατοι καθημερινοί. Εἶδες αὐτοῦ μι-
 κρὸν μέρος; Τοιοῦτον νόει καὶ τὸ λοιπόν. Ὡσπερ ἐ-
 πὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὅσον ἂν ἴδῃς αὐτοῦ, τοσοῦτόν ἐστι
 καὶ τὸ ἄλλο· οὐρανοῦ γὰρ ἂν μέρος θεάσῃ ἓν, ὅπου
 ἂν ἀπέλθῃς, τοιοῦτον ὄψει καὶ τὸ λοιπόν· ἢ καθάπερ
 35 ἡλίου τὰς ἀκτῖνας καὶ ἐκ μέρους ἴδῃς, στοχάζῃ ἐκ
 τούτων οἷος ὁ ἥλιος, οὕτω καὶ ἐπὶ Παύλου. Τὰς πρά-
 ξεις εἶδες ἐκ μέρους αὐτοῦ, πᾶσαι τοιαῦται τυγχά-
 νουσι κινδύνων γέμουσαι. Οὐρανὸς ἦν ἐκεῖνος, ἡλι-
 ον δικαιοσύνης ἔχων, οὐ τοιοῦτον, ὥστε καὶ οὐρανοῦ
 20 βελτίων ὁ ἀνὴρ. Μικρὸν οἶει τοῦτο εἶναι; Οὐκ ἔγω-
 γε οἶμαι. Ὅταν Ἀπόστολον εἴπῃς, εὐθέως πάντες
 αὐτὸν ἐννοοῦσιν· ὅταν Βαπτιστήν, εὐθέως τὸν Ἰω-
 ἀννην. Τίνι ἂν τις παραβάλῃ τὰ ἐκεῖνου ρήματα; θα-
 λάσση, ἢ καὶ ὠκεανῶ; Ἀλλ' οὐδὲν ἴσον. Πολλῶ ταύ-
 25 τῆς δαψιλέστερα τὰ ρεύματα τὰ τούτου, καθαρώτερα
 καὶ βαθύτερα, ὥστε καὶ θάλασσαν καὶ οὐρανὸν οὐκ
 ἂν τις ἁμάρτοι τὴν Παύλου καρδίαν εἰπών, τὸ μὲν
 διὰ τὸ καθαρὸν, τὸ δὲ διὰ τὸ βαθύ.

Θάλασσά ἐστιν, οὐκ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ἄγου-
 30 σα τοὺς ἐμπλέοντας, ἀλλ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν· εἴ τις
 ταύτην πλέοι τὴν θάλασσαν, ἐξ οὐρίας πλεύσεται. Ἐν
 ταύτῃ τῇ θαλάσσῃ οὐκ ἄνεμοι, ἀλλ' ἀντὶ ἀνέμων

τρόπαια, παραμένοντας ατρόμητος. Η Κόρινθος τὸν κράτησε κοντά της δύο χρόνια, ἡ Ἀσία τρία, καὶ αὐτὴ κατ' ἀρχὴν δύο, καὶ ἦρθε σ' αὐτὴν καὶ γιὰ δεύτερη φορά, ὅποτε καὶ θανατώθηκε «Κατὰ τὴν πρώτη μου ἀπολογία», λέγει, «κανένας δὲν μὲ συμπαραστάθηκε»¹¹ Ἔτσι σώθηκε τότε, καί, ἀφοῦ γέμισε ὅλη τὴν οἰκουμένη μὲ τὸ κήρυγμά του, τερμάτισε τὴ ζωὴ του μὲ τὸν τρόπο αὐτό.

Τί ἤθελες νὰ μάθεις τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴ συνέχεια; Τέτοια εἶναι καὶ ἐκεῖνα· δεσμά, βασανισμοί, ἀγῶνες, φυλακίσεις, ἐπιβουλές, συκοφαντίες, θάνατοι καθημερινοί. Εἶδες αὐτῶν ἓνα μικρὸ μέρος; Τέτοιο σκέψου ὅτι εἶναι καὶ τὸ ὑπόλοιπο· ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὴν περίπτωση τοῦ οὐρανοῦ, ὅσο μέρος συμβεῖ νὰ δεῖς αὐτοῦ, τόσο εἶναι καὶ τὸ ὑπόλοιπο· διότι τοῦ οὐρανοῦ, ἐὰν δεῖς ἓνα μέρος, ὅπου καὶ ἂν πᾶς, τέτοιο θὰ δεῖς νὰ εἶναι καὶ τὸ ὑπόλοιπο· ἢ ὅπως ἀκριβῶς ἐὰν δεῖς ἓνα μέρος ἀπὸ τίς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου, σκέφτεσαι ἀπ' αὐτές τί λογῆς εἶναι ὁ ἥλιος, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Παύλου. Εἶδες ἐν μέρει τίς πράξεις αὐτοῦ· ὅλες εἶναι παρόμοιες, γεμάτες ἀπὸ κινδύνους. Οὐρανὸς ἦταν ἐκεῖνος, ἔχοντας ἥλιο δικαιοσύνης, ὅχι τέτοιο· ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἦταν ἀνώτερος καὶ ἀπὸ τὸν οὐρανό. Νομίζεις ὅτι αὐτὸ εἶναι μικρό; Ἐγὼ τουλάχιστο δὲν τὸ νομίζω. Ὅταν πεῖς τὴ λέξη Ἑὐαγγέλιον, ἀμέσως ὅλοι αὐτὸν σκέφτονται· ὅταν πεῖς Ἑὐαγγελιστής· ἀμέσως τὸν Ἰωάννη σκέφτονται. Μὲ τί θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συγκρίνει τὰ λόγια ἐκείνου; μὲ θάλασσα ἢ καὶ μὲ ὠκεανό; Ἀλλὰ τίποτε δὲν μπορεί νὰ ἐξισωθεῖ μ' αὐτά. Πολὺ πιὸ ἄφθονα εἶναι τὰ ρεύματα αὐτοῦ ἀπ' αὐτῆς, πολὺ πιὸ καθαρά καὶ πιὸ βαθιά, ὥστε δὲν θὰ ἔσφαλλε κάποιος ἐὰν ὀνόμαζε τὴν καρδιὰ τοῦ Παύλου καὶ θάλασσα καὶ οὐρανό, τὸ πρῶτο ἐξ αἰτίας τῆς καθαρότητός της, καὶ τὸ δεύτερο, ἐξ αἰτίας τοῦ πάθους της.

Θάλασσα εἶναι ἡ καρδιὰ τοῦ Παύλου, ποὺ δὲν ὁδηγεῖ ἐκείνους ποὺ πλέουν μέσα σ' αὐτὴν ἀπὸ πόλη σὲ πόλη, ἀλλ' ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανό· ἐὰν κάποιος διαπλέει αὐτὴ τὴ θάλασσα, θὰ τὴ διαπλεύσει μὲ εὐνοϊκὸ ἄνεμο. Σ' αὐτὴ

Πνεῦμα θεῖον ἅγιον τὰς ἐμπλεούσας παραπέμπει ψυχάς· οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα κύματα, οὐκ ἔστι σκόπελος, οὐκ ἔστι θηρία· πάντα γαληνά. Θάλασσά ἐστι, λιμένος γαληνότερα καὶ ἀσφαλεστέρα, οὐδὲν ἄλμυρόν ἔ-
 5 χουσα, ἀλλὰ πηγὴν καθαρὰν καὶ ἡδιστα ρέουσιν νάματα, ἡλίου λαμπροτέραν καὶ διειδεστέραν· θάλασσά ἐστιν, οὐ λίθους ἔχουσα τιμίους, οὐδὲ ἁλουργίδα τοιαύτην, ἀλλὰ κτήματα πολλῶ τούτων βελτίω. Ὁ βου-
 10 λόμενος εἰς τοῦτο καθεῖναι τὸ πέλαγος ἑαυτόν, οὐ κολυμβητῶν δεῖται, οὐκ ἐλαίου, ἀλλὰ φιλοσοφίας πολλῆς· εὐρήσει ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἀγαθὰ τὰ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ὁ τοιοῦτος καὶ δυνήσεται γενέσθαι βασιλεύς, καὶ πάντα τὸν κόσμον λαβεῖν, καὶ ἐν τιμῇ εἶναι μεγίστη· ὁ ταύτην πλέων τὴν θάλασσαν
 15 εὐδέποτε ναυάγιον ὑποστήσεται, ἀλλὰ πάντα οἴσεται καλῶς.

Ἄλλ' ὥσπερ οἱ ταύτης ἄπειροι τῆς θαλάσσης ἀποπνίγονται, οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ὅπερ δὴ πάσχουσι καὶ αἵρετικοί, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἐγχειροῦντες. Δεῖ
 20 δὴ τὸ βάθος τοίνυν εἰδέναι, ἢ μὴ κατατολμᾶν. Ἄν μέλλωμεν πλεῖν τὸ πέλαγος τοῦτο, εὕζωνοι γενώμεθα. «Οὐκ ἡδυνήθην ὑμῖν», φησί, «λαλῆσαι ὥς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὥς σαρκικοῖς». Μηδεὶς ἀκαρτέρητος τοῦτο πλείτω τὸ πέλαγος. Κατασκευάσωμεν ἑαυτοῖς
 25 πλοῖα, τουτέστι σπουδὴν, προθυμίαν, εὐχάς, ὥστε διανύσαι τὸ πέλαγος ἐν ἡσυχίᾳ· καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ τοῦτο ζῶν ἐστι. Καθάπερ εἴ τις πυρὸς λάβοι στόμα, οὕτως ὁ Παῦλος εἰδὼς στομοῦται· καθάπερ εἴ τις μάχαιραν ὀξεῖαν ἔχοι, οὕτως ὁ τοιοῦτος πάλιν ἀκάθε-
 30 κτος γίνεται. Καὶ πρὸς τὸ νοῆσαι δὲ τὰ Παύλου βί-

τῇ θάλασσᾳ δὲν πνέουν ἄνεμοι, ἀλλ' ἀντὶ γιὰ ἀνέμους, συνοδεύει τίς ψυχὲς ποῦ πλέουν μέσα σ' αὐτὴν τὸ θεῖο καὶ ἅγιο Πνεῦμα· δὲν ὑπάρχουν ἐδῶ κύματα, δὲν ὑπάρχει σκόπελος, δὲν ὑπάρχουν θηρία· ὅλα εἶναι γαλήνια. Θάλασσα εἶναι, ποῦ εἶναι πιὸ γαλήνια καὶ πιὸ ἀσφαλὲς ἀπὸ λιμάνι, ποῦ δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἀλμυρό, ἀλλ' ἔχει πηγὴ καθαρὴ ποῦ τρέχουν ἀπ' αὐτὴν γλυκὰ νάματα, καὶ εἶναι πιὸ λαμπρὴ καὶ πιὸ καθαρὴ ἀπὸ τὸν ἥλιο· θάλασσα εἶναι, ποῦ δὲν ἔχει λίθους πολύτιμους, οὔτε παρόμοια πορφύρα, ἀλλὰ πράγματα πολὺ πιὸ σπουδαιότερα ἀπ' αὐτά. Ἐκεῖνος ποῦ θέλει νὰ ὁδηγήσῃ τὸν ἑαυτοῦ μέσα σ' αὐτὸ τὸ πέλαγος δὲν χρειάζεται κολυμβητές, οὔτε λάδι, ἀλλὰ πολλὴ φιλοσοφικότητα· θὰ βρεῖ μέσα σ' αὐτὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ ποῦ ὑπάρχουν στὴ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς θὰ μπορέσῃ καὶ βασιλιάς νὰ γίνῃ, καὶ ὅλο τὸν κόσμον νὰ κερδίσῃ, καὶ ν' ἀπολαμβάνῃ μεγάλη τιμὴ· αὐτὸς ποῦ πλέει αὐτὴ τῇ θάλασσᾳ ποτὲ δὲν θὰ ὑποστῇ ναυάγιο, ἀλλ' ὅλα θὰ τὰ διέλθῃ καλά.

Ἄλλ' ὅπως ἀκριβῶς οἱ ἄπειροι τῆς θάλασσας αὐτῆς πνίγονται, ἔτσι λοιπὸν καὶ ἐδῶ· αὐτὸ ἀκριβῶς δηλαδὴ παθαίνουν καὶ οἱ αἵρετικοί, ποῦ ἐπιχειροῦν πράγματα πάνω ἀπὸ τὴ δύναμή τους. Πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίζομε τὸ βάθος της, ἢ νὰ μὴ ἐπιχειροῦμε νὰ διαπλεύσομε αὐτήν. Ὅταν πρόκειται νὰ διαπλεύσομε τὸ πέλαγος αὐτό, ἅς εἴμαστε καλὰ ὀπλισμένοι. «Δὲν μπόρεσα», λέγει, «νὰ σᾶς μιλῶ ὅπως θὰ ταίριαζε σὲ πνευματικούς ἀνθρώπους, ἀλλὰ σᾶς μίλησα ὅπως ταίριαζε σὲ σαρκικούς»¹². Κανένας ἅς μὴ πλέει· αὐτὸ τὸ πέλαγος χωρὶς τὴν ἀπαραίτητη ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονή. Ἄς κατασκευάσομε γιὰ τὸν ἑαυτοῦ μας πλοῖα, δηλαδή, ζῆλο, προθυμία, προσευχὲς, ὥστε νὰ διανύσομε τὸ πέλαγος μὲ ἡσυχία· καθόσον αὐτὸ τὸ νερὸ χαρίζει ζωή. Ὅπως ἀκριβῶς ἐὰν κάποιος ἔχει στόμα πυρός, ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος γνωρίζει νὰ κλείνῃ τὰ στόματα· καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἐὰν κάποιος ἔχει μαχαίρι κοφτερό, ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς γίνεται ἀσυγκράτητος. Καὶ γιὰ νὰ καταλάβῃ κάποιος τὰ τοῦ Παύλου χρειάζεται βίον καθαρὸν. Γι' αὐτὸ

ου καθαροῦ δεῖται. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγε· «Γάλακτος ἐν χρεία κατέστητε, ἐπεὶ νωθοὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοαῖς». Ἔστι γάρ, ἔστιν ἀσθένεια τῆς ἀκοῆς. Καθάπερ γὰρ στόμαχος οὐκ ἂν δέξαιτο ὑγιεινὰ σιτία καὶ
 5 δυσκατέργαστα, ἀσθενὴς ὢν, οὕτω καὶ ψυχὴ, ὀγκωθεῖσα, φλεγμαίνουσα, ἄτονος γενομένη καὶ ἔκλυτος, οὐκ ἂν δυνηθεῖη δέξασθαι τὸν πνευματικὸν λόγον. Ἀκουε τῶν μαθητῶν λεγόντων· «Σκληρός ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν;». Ἄν δὲ
 10 ἰσχυρὰ ἦ καὶ ὑγιεινὴ, πάντα εὐκόλα, ὑψηλοτέρα γίνεται καὶ κουφοτέρα, μᾶλλον μετεωρίζεται καὶ εἰς ὕψος αἵρεται.

Ταῦτα οὖν εἰδότες, ὑγιεινὴν ἡμῶν κατασκευάσωμεν τὴν ψυχὴν, καὶ ζηλώσωμεν τὸν Παῦλον, καὶ
 15 μιμησώμεθα τὴν γενναίαν ἐκείνην καὶ ἀδαμαντίνην ψυχὴν, ἵνα, κατ' ἴχνος τῶν ἐκείνῳ βεβιωμένων πορευόμενοι, δυνηθῶμεν τὸ πέλαγος τοῦ παρόντος βίου διαπλεῦσαι, καὶ εἰς τὸν ἀκύμαντον λιμένα καταντῆσαι, τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀξίως τοῦ Χρι-
 20 στοῦ βιοῦσιν ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιланθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

13. Ἐβρ. 5, 12· 11

14. Ἰω. 6, 60

καὶ ἔλεγε· «Καταντήσατε νὰ ἔχετε ἀνάγκη ἀπὸ γάλα, ἐπειδὴ γίνετε ἀδιάφοροι στὸ ν' ἀκοῦτε καὶ νὰ ἐννοεῖτε αὐτά»¹³. Διότι ὑπάρχει, ὑπάρχει ἀσθένεια τῆς ἀκοῆς. "Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ ἓνα στομάχι, ποὺ εἶναι ἀσθενικὸ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ δεχθεῖ ὑγιεινὲς τροφές καὶ δυσκολοχώνευτες, ἔτσι καὶ ψυχὴ, ποὺ εἶναι κυριευμένη ἀπὸ ἀλαζονεία καὶ ταραχὴ, ποὺ εἶναι ἀποχαυνωμένη καὶ ἀχαλίνωτη, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ δεχθεῖ τὸν πνευματικὸ λόγον. "Ἀκου τοὺς μαθητὲς ποὺ λέγουν· «Εἶναι σκληρὸς αὐτός ὁ λόγος· ποῖός μπορεῖ νὰ τὸν ἀκούει;»¹⁴. "Ἄν ὅμως εἶναι δυνατὴ καὶ ὑγιεινὴ, ὅλα εἶναι ἄκοπα, ὅλα εὐκόλα, γίνεται πνευματικὰ ὑψηλότερη καὶ πιὸ ἀνάλαφρη, γίνεται πιὸ πρόθυμη γιὰ πνευματικὲς ἀνατάσεις καὶ ἀνέρχεται στὰ ὕψη.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, ἃς καταστήσουμε τὴν ψυχὴ μας ὑγιεινὴ, ἃς γίνουμε ζηλωτὲς τοῦ Παύλου καὶ ἃς μιμηθοῦμε τὴ γενναία ἐκείνη καὶ ἀδαμάντινη ψυχὴ, ὥστε, βαδίζοντας ἐπάνω στὰ ἵχνη ὅλων ἐκείνων ποὺ ἔπραξε ἐκεῖνος, νὰ μπορέσουμε νὰ διαπλεύσουμε τὸ πέλαγος τῆς παρούσας ζωῆς, νὰ φθάσουμε στὸ ἀκύμαντο λιμάνι, καὶ νὰ ἐπιτύχομε τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχει ὑποσχεθεῖ σ' ἐκείνους ποὺ κάνουν ζωὴ ἀντάξια τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Υ Π Ο Μ Ν Η Μ Α
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ
(ΟΜΙΛΙΕΣ Ι΄ – ΙΒ΄)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος ἔχει ἐρμηνέψει ὅλες τὶς ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Στὶς ἐρμηνευτικὰς του ὁμιλίαις αὐτὲς δὲν περιορίζεται μόνο στὴν ἐρμηνεία τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλ' ἀναπτύσσει καὶ δογματικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα.

Στὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου ἀφιέρωσε 33 ὁμιλίαις, πὺν ἐκφωνήθησαν στὴν Ἀντιόχεια γύρω στὰ 392 μ.Χ. Στὸν τόμο αὐτὸν δημοσιεύονται οἱ 10 πρῶτες ὁμιλίαι τῆς σειρᾶς, τὸ κείμενο τῶν ὁποίων λαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση Ὁξφόρδης.

Στὴν Α' ὁμιλία, πὺν ἔχει ὑπότιτλο «Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς», ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρεται στὸ χρόνο συγγραφῆς τῆς ἐπιστολῆς, καθὼς καὶ στὸ χρόνο συγγραφῆς τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Τονίζει ἀκόμη πόσα κακὰ προκαλεῖ ἡ ἄγνοια τῶν Γραφῶν καὶ καταλήγει μὲ τὴν προτροπὴ νὰ διορθῶνται καὶ νὰ διδάσκει ὁ καθένας τὴ γυναῖκα του, τὰ παιδιά, τοὺς φίλους, τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς γείτονες, ἔχοντας παρὰδειγμα τὸν ἀπόστολο Παῦλο πὺν ἀγκάλιαζε ὁλόκληρη τὴν οἰκουμένην.

Στὴ Β' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 1, 1-7 καὶ μιλάει γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τὴν υἱοθεσία, τὰ ἀξιώματα πὺν δωρίζει ὁ Θεός, λέγοντας ὅτι εἶναι σταθερὰ καὶ παραμένουν καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο, ἐνῶ τὰ ἀνθρώπινα εἶναι πρόσκαιρα, καὶ προτρέπει τὴν ἀποφυγὴ τῆς κακίας καὶ τὴν ἐπιδίωξη τῆς ἀρετῆς.

Στὴν Γ' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 1, 8-17 καὶ

τονίζει πώς πρέπει νὰ δεχόμαστε τὰ πάντα μὲ τὴν πίστη καὶ νὰ μὴ ζητοῦμε λόγο γιὰ τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ, οὔτε νὰ τὶς πολυεξετάζουμε, ἀλλὰ νὰ ὑπακούουμε μόνο σ' αὐτές, ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη φαίνονται παράλογες στὴν ἀνθρώπινη σκέψη.

Στὴν Δ' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 1, 18-25, στρέφεται ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων, μιλάει γιὰ τὴν ἀνεξικακία καὶ μακροθυμία καὶ τελειώνει μὲ τὴν προτροπὴ νὰ συγκρατοῦμε τὰ πάθη καὶ ἰδιαίτερα τὸ θυμὸ καὶ τὴν ἐπιθυμία.

Στὴν Ε' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 1, 26-27. Στὴ συνέχεια, ἀναφέρεται στοὺς παιδευαστὲς καὶ κίναιδους, στὰ κακὰ ποὺ τοὺς ἀξίζουν, καθὼς καὶ στὶς παρὰ φύσιν σαρκικὲς σχέσεις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, μιλάει γιὰ τὴ γέεννα καὶ κρίση, φέρνοντας ἀπόδειξη τὴν καταστροφὴ τῶν Σοδόμων, καὶ τελειώνει τὴν ὁμιλία μὲ τὴν προτροπὴ νὰ ἀπέχομε ἀπὸ τὴν τρυφηλὴ ζωὴ καὶ νὰ ἔχουμε πάντοτε στὴν ψυχὴ μας τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ.

Στὴν ΣΤ' ὁμιλία τοῦ ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύοντας τὸ Ρωμ. 1, 28-2, 16 κάνει λόγο γιὰ τὴν κρίση καὶ τὴν κόλαση καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ τους, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη στὸ Θεό.

Στὴν Ζ' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 2, 17-3, 8. Συνεχίζοντας ἀναλύει τὸ πραγματικὸ νόημα τῆς περιτομῆς καί, μιλῶντας γιὰ τοὺς διδασκάλους καὶ γενικότερα γιὰ τοὺς πιστοὺς, λέγει πὼς πρέπει νὰ συνδυάζουν λόγο καὶ ἀρετὴ, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν στὸ ἔργο τους.

Στὴν Η' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 3, 9-31 καὶ μιλάει γιὰ τὴν ἀγάπη, τὸ φθόνο καὶ τὴν ἐλεημοσύνη.

Στὴν Θ' ὁμιλία ἐρμηνεύει τὸ Ρωμ. 4, 1-22 καὶ συμβουλεύει νὰ δοξάζουμε τὸ Θεὸ μὲ τὰ ἔργα καὶ τὴν πίστη μας καὶ νὰ ἀποφεύγουμε κάθε ἁμαρτία, μὲ τὴν ὁποία βλασφημεῖται ὁ Θεός, παρατηρῶντας πὼς δὲ ζητάει τὰ δικά μας ὁ Θεός, γιὰτὶ τὰ ἔχει ἀνάγκη ἢ γιὰτὶ θέλει νὰ δοξάζεται, ἀλλὰ γιὰ τὴ δική μας σωτηρία.

Στὴ συνέχεια λέγει πὼς ἂν δὲν παραδώσουμε τοὺς ἑαυτούς μας στὴν ἁμαρτία, δὲ θὰ τολμήσει νὰ μᾶς πλησιάσει ὁ διάβολος, καὶ τελειώνει μὲ τὴν προτροπὴ γιὰ σεβασμὸ τῆς ἁγίας Τράπεζας.

Στὴ Ι' ὁμιλία του ὁ Χρυσόστομος, ἐρμηνεύοντας τὸ Ρωμ. 4, 23-5, 11, συνιστᾷ νὰ μὴν πενθοῦμε καὶ στενοχωριόμαστε γιὰ τὴν ἀπώλεια τῶν παρόντων ἀγαθῶν, ἀλλὰ νὰ στηρίζουμε τὶς ἐλπίδες μας στὸν Κύριο.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ
Θεολόγος - Φιλόλογος

ΥΠΟΘΕΣΗ
ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΟΜΙΛΙΑ Α΄

1. Συνεχῶς ἀκούων ἀναγινωσκομένων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μακαρίου Παύλου, καὶ καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα δῖς, πολλάκις δὲ καὶ τρεῖς καὶ τετράκις, ἡνίκα ἂν μαρτύρων ἁγίων μνήμας ἐπιτελοῦμεν, χαίρω
5 μὲν τῆς σάλπιγγος ἀπολαύων τῆς πνευματικῆς, καὶ διανίσταμαι, καὶ θερμαίνομαι τῷ πόθῳ, τὴν ἐμοὶ φίλην ἐπιγινώσκων φωνήν, καὶ μονονουχὶ παρόντα αὐτὸν δοκῶ φαντάζεσθαι, καὶ διαλεγόμενον ὁρᾶν· ἀλγῶ δὲ καὶ ὀδυνῶμαι, ὅτι τὸν ἄνδρα τοῦτον οὐχ ἅπαντες
10 ἴσασιν, ὥσπερ εἰδέναι χρή, ἀλλ' οὕτω τινὲς αὐτὸν ἀγνοοῦσιν, ὥς μηδὲ τῶν ἐπιστολῶν τὸν ἀριθμὸν εἰδέναι σαφῶς. Τοῦτο δὲ γίνεται οὐ παρὰ ἀμάθειαν, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συνεχῶς ὁμιλεῖν τῷ μακαρίῳ τούτῳ. Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς ὅσαπερ ἴσμεν, εἴπερ
15 τινὰ ἴσμεν, δι' εὐφυΐαν καὶ ὀξύτητα διανοίας ἐπιστάμεθα, ἀλλὰ διὰ τὸ συνεχῶς ἔχεσθαι τοῦ ἀνδρός, καὶ σφόδρα διακεῖσθαι περὶ αὐτόν.

2. Τὰ γὰρ τῶν φιλουμένων πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων οἱ φιλοῦντες ἴσασιν, ἅτε δὴ μεριμνῶντες αὐτούς· ὅπερ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ἐνδεικνύμενος, ἔλεγε Φιλιππησίοις· «Καθὼς ἐμοὶ δίκαιόν ἐστι τοῦτο φρονεῖν περὶ ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσῃ τοῦ εὐαγγελίου». Ὡστε καὶ ὑμεῖς εἰ θέ-
25 λετε μετὰ προθυμίας προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, οὐδενὸς ἑτέρου δεηθήσεσθε· ἀψευδῆς γὰρ ὁ τοῦ Χριστοῦ λόγος, εἰπὼν· «Ζητεῖτε, καὶ εὕρήσετε· κρούετε καὶ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Ο Μ Ι Λ Ι Α Α΄

1. Ἀκούοντας συνέχεια νὰ διαβάζονται οἱ ἐπιστολές τοῦ μακάριου Παύλου, καὶ δύο φορές κάθε ἐβδομάδα, πολλές φορές ὅμως καὶ τρεῖς καὶ τέσσερις φορές, ὅταν ἐορτάζουμε τὴ μνήμη ἁγίων μαρτύρων, χαίρομαι βέβαια, ἐπειδὴ ἀπολαμβάνω τὴν πνευματικὴ σάλπιγγα, καὶ σκιρτῶ, καὶ θερμαίνομαι ἀπὸ τὸν πόθο, ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀγαπητὴ σὲ μένα φωνή, καὶ σχεδὸν τὸν φαντάζομαι πὼς εἶναι παρών, καὶ νομίζω πὼς τὸν βλέπω νὰ μιλάει. Θλίβομαι ὅμως καὶ πονῶ, γιατί τὸν ἄνδρα αὐτὸν δὲν τὸν γνωρίζουν ὅλοι, ὅπως πρέπει νὰ τὸν γνωρίζουν, ἀλλὰ τόσο πολὺ ἀγνοοῦν αὐτὸν μερικοί, ὥστε δὲ γνωρίζουν καλὰ οὔτε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπιστολῶν του. Καὶ αὐτὸ γίνεται ὅχι ἀπὸ ἀμάθεια, ἀλλὰ γιατί δὲ θέλουν νὰ ἀσχολοῦνται συνέχεια μ' αὐτὸν τὸ μακάριο. Γιατὶ οὔτε ἐμεῖς, ὅσα γνωρίζουμε, ἂν βέβαια γνωρίζουμε μερικά, τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ εὐφυΐα καὶ ὁξύτητα τῆς διάνοιάς μας, ἀλλὰ γιατί συνέχεια ἐπιδιώκουμε τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἄνδρα αὐτὸν καὶ ἀσχολούμαστε πάρα πολὺ μαζί του.

“Ὅσοι ἀγαποῦν βέβαια γνωρίζουν πρὶν ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους τὰ πράγματα ἐκείνων ποὺ ἀγαποῦν, ἐπειδὴ ἐνδιαφέρονται γι' αὐτούς. Αὐτὸ ἀκριβῶς φανερώνοντας καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ἔλεγε στοὺς Φιλιππησίους· «Καὶ εἶναι δίκαιο νὰ ἔχω τὸ φρόνημα αὐτὸ γιὰ ὅλους σας, ἐπειδὴ σᾶς ἔχω μέσα στὴν καρδιά μου καὶ στὰ δεσμά μου καὶ στὴν ἀπολογία μου καὶ στὴν ἐπιβεβαίωση τοῦ κηρύγματος μου γιὰ τὸ εὐαγγέλιο»¹. Ἐπομένως καὶ ἐσεῖς, ἐὰν θέλετε νὰ προσέχετε πρόθυμα στὴν ἀνάγνωση, δὲν θὰ ἔχετε ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε ἄλλο. Γιατὶ εἶναι ἀληθινὸς ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶπε· «Ζητᾶτε καὶ θὰ βρεῖτε· κτυ-

ἀνοιγήσεται ὑμῖν». Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ πλεόν ἡμῖν τῶν
 ἐνταῦθα συλλεγομένων καὶ παιδοτροφίαν καὶ γυναι-
 κὸς ἐπιμέλειαν καὶ οἰκίας πρόνοιαν ἀνεδέξαντο, καὶ
 διὰ τοῦτο οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο ὅλους ἑαυτοὺς δοῦναι τῷ
 5 πόνῳ τούτῳ· πρὸς γοῦν τὸ λαβεῖν τὰ παρ' ἐτέρων
 συλλεγόντα διανάστητε, καὶ τοσαύτην ἀπονείματε
 σπουδὴν τῇ τῶν λεγομένων ἀκροάσει, ὅσην τῇ τῶν
 χρημάτων συλλογῇ. Εἰ γὰρ καὶ αἰσχρὸν τοσαύτην
 ἀπαιτῆσαι παρ' ὑμῶν μόνην, πλὴν ἄλλ' ἀγαπητόν,
 10 ἂν τοσαύτην γοῦν δῶτε.

Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν τὰ μυρία ἐφύη κακά, ἀπὸ τῆς
 τῶν Γραφῶν ἀγνοίας· ἐντεῦθεν ἡ πολλὴ τῶν αἱρέσε-
 ων ἐξέλασθησε λύμη, ἐντεῦθεν οἱ ἡμελημένοι βίοι, ἐν-
 τεῦθεν οἱ ἀκερδεῖς πόνοι. Ὡσπερ γὰρ οἱ τοῦ φωτὸς
 15 ἀπεστερημένοι τούτου οὐκ ἂν ὀρθὰ βαδίσαιεν, οὕτως
 οἱ πρὸς τὴν ἀκτῖνα τῶν θείων μὴ βλέποντες Γρα-
 φῶν, πολλὰ ἀναγκάζονται καὶ συνεχῶς ἁμαρτάνειν,
 ἅτε δὴ ἐν σκότῳ χαλεπωτάτῳ βαδίζοντες. Ὅπερ ἵνα
 μὴ γένηται, διανοίξωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν
 20 λαμπηδόνα τῶν ἀποστολικῶν ρημάτων· καὶ γὰρ ὑπὲρ
 τὸν ἥλιον ἔλαμψεν ἡ τούτου γλῶττα, καὶ τῶν ἄλλων
 ἀπάντων ἐπλεονέκτησε τῷ τῆς διδασκαλίας λόγῳ· ἐ-
 πειδὴ γὰρ περισσότερον αὐτῶν ἐκοπίασε, πολλὴν καὶ
 τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπεσπάσατο χάριν. Καὶ τοῦτο
 25 οὐκ ἀπὸ τῶν ἐπιστολῶν δισχυρίζομαι μόνον, ἀλλὰ
 καὶ ἀπὸ τῶν Πράξεων. Εἰ γὰρ που δημηγορίας ἦν
 καιρός, αὐτῷ πανταχοῦ παρεχώρουν· διὸ καὶ Ἑρμῆς
 εἶναι ἐνομίζετο παρὰ τοῖς ἀπίστοις, διὰ τὸ τοῦ λό-
 γου κατάρχειν.

30 2. Μέλλοντας δὲ εἰς τὴν ἐπιστολὴν κατιέναι ταύ-
 την, ἀναγκαῖον καὶ τὸν χρόνον εἰπεῖν, καθ' ὃν ἐγρά-
 φη. Οὐδὲ γάρ, ὥς πολλοὶ νομίζουσι, πρὸ πασῶν τῶν

2. Ματθ. 7, 7

3. Ἑρμῆς· θεὸς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἦταν ἀγγελιαφόρος τῶν
 θεῶν, προστάτης τῶν ἐμπόρων, ἀλλὰ καὶ τῶν κλεπτῶν, τῆς εὐφο-
 ρίας τῆς γῆς, τῶν ὁδοιπόρων καὶ τῆς συγκοινωνίας, τῆς γυμνα-
 στικῆς, τῆς ρητορικῆς, τῶν γραμμάτων καὶ κάθε τέχνης καὶ ἐπι-
 στήμης. Λατρευόταν σὲ ὅλο τὸν ἑλληνικὸν χῶρον.

pāte tēn pōrta, kai θ' ανοίξει γιά σās»². Ἐπειδὴ ὅμως οἱ περισσότεροι ἀπὸ μās, ποὺ συγκεντρωνόμαστε ἐδῶ, ἀνέλαβαν τὴν ὑποχρέωση καὶ γιά τὴ διατροφή τῶν παιδιῶν καὶ γιά τὴ φροντίδα τῆς γυναίκας καὶ γιά τὴν ἐπιμέλεια τοῦ σπιτιοῦ, καὶ γι' αὐτὸ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἀφιερῶσουν ὅλο τὸν ἑαυτὸ τους στὸ ἔργο αὐτό, γιά νὰ πάρετε λοιπὸν αὐτὰ ποὺ συγκεντρώνουν ἄλλοι, προσέξτε πολὺ καὶ δεῖξτε τόσο ἐνδιαφέρον γιά τὴν ἀκρόαση αὐτῶν ποὺ λέγονται, ὅσο δείχνετε γιά τὴ συγκέντρωση τῶν χρημάτων. Γιατὶ ἂν καὶ εἶναι ἄσχημο νὰ ζητήσω ἀπὸ σās τόσο μόνο ἐνδιαφέρον, ἀλλ' ὅμως θὰ εἶναι εὐχάριστο, ἂν βέβαια τόσο δεῖξετε.

Γιατὶ πραγματικὰ ἀπὸ ἐδῶ φύτρωσαν τὰ ἄπειρα κακά, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἄγνοια τῶν Γραφῶν. Ἀπὸ τὴν αἰτία αὕτῃ βλάστησε ἡ μεγάλη καταστροφή τῶν αἱρέσεων, ἀπὸ ἐδῶ προῆλθε ὁ ἀδιάφορος τρόπος ζωῆς, ἀπὸ ἐδῶ οἱ ἄχρηστοι κόποι. Γιατὶ ὅπως ἀκριβῶς αὐτοὶ ποὺ ἔχουν στερηθεῖ τὸ φῶς, δὲ θὰ μπορέσουν νὰ βαδίσουν σωστά, ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν βλέπουν πρὸς τὴν ἀκτίνα τῶν θείων Γραφῶν, ἀναγκάζονται νὰ σφάλουν συνέχεια σὲ πολλά, ἐπειδὴ ἀκριβῶς βαδίζουν μέσα σὲ φοβερότατο σκοτάδι. Γιά νὰ μὴ γίνει αὐτό, ἄς ἀνοίξουμε τὰ μάτια μας στὴν ἀκτινοβολία τῶν ἀποστολικῶν λόγων. Γιατὶ πραγματικὰ ἡ γλῶσσα τοῦ ἔλαμψε περισσότερο ἀπὸ τὸν ἥλιο, καὶ μὲ τὸ λόγο τῆς διδασκαλίας τοῦ ὑπῆρξε ἀνώτερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἀφοῦ λοιπὸν κουράστηκε περισσότερο ἀπ' αὐτοὺς, ἀπέσπασε πολλὴ τὴ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ αὐτὸ δὲν τὸ ἰσχυρίζομαι μόνο ἀπὸ τίς ἐπιστολές του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων. Γιατὶ ὅπου παρουσιαζόταν εὐκαιρία ὁμιλίας, σ' αὐτὸν παντοῦ ἔδιναν τὸ λόγο. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἄπιστοι νόμιζαν πὼς ἦταν ὁ Ἑρμῆς³, ἐπειδὴ ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ λόγου⁴.

2. Ἐπειδὴ ὅμως πρόκειται νὰ ἔρθουμε στὴν ἐπιστολὴ αὕτῃ, εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε καὶ τὸ χρόνο, κατὰ τὸν ὁποῖο γράφτηκε. Γιατὶ δὲν εἶναι γραμμένη, ὅπως νομίζουν

ἄλλων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀπὸ Ρώμης γραφεισῶν
 προτέρα πασῶν, τῶν δὲ ἄλλων ὑστέρα, εἰ καὶ μὴ
 πασῶν· καὶ γὰρ αἱ πρὸς Κορινθίους ἀμφότεραι πρὸ
 ταύτης εἰσὶν ἀπεσταλμέναι. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀφ' ὧν
 5 ἐν τῷ τέλει ταύτης ἔγραφεν, οὕτω λέγων· «Νυνὶ δὲ
 πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ διακονῶν τοῖς ἁγίοις.
 Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τι-
 νὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν
 Ἱερουσαλήμ». Κορινθίοις δὲ ἐπιστέλων ἔλεγεν· «Ἐ-
 10 ἂν ἢ ἄξιον τοῦ καὶ ἐμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύ-
 σονται», περὶ τῶν ἀποκομιζόντων ἐκεῖσε τὰ χρήματα
 ταῦτα λέγων. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἡνίκα μὲν ἐπέστελλε
 Κορινθίοις, ἀμφίβολον ἦν τὸ τῆς τοιαύτης ἀποδημί-
 ας αὐτοῦ· ὅτε δὲ Ρωμαίοις, ἦν κεκυρωμένον λοιπόν.
 15 Τούτου δὲ ὁμολογουμένου, καὶ κεῖνο δῆλον, ὅτι αὕτη
 μετ' ἐκείνας ἢ ἐπιστολή.

Καὶ ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δὲ ἐμοὶ δοκεῖ προτέ-
 ρα τῆς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς εἶναι. Καὶ γὰρ
 ἐκεῖνοις πρότερον ἐπιστείλας, καὶ τὸν τῆς ἐλεημο-
 20 σύνης πρὸς αὐτοὺς κινήσας λόγον, ὅτε ἔλεγε· «Περὶ
 δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρεῖαν ἔχομεν γράφειν ὑμῖν·
 αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλ-
 λήλους· καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ πρὸς πάντας τοὺς ἀ-
 δελφούς»· τότε Κορινθίοις ἐπέστελλε. Καὶ τοῦτο αὐ-
 25 τὸ δηλοῖ λέγων· «Οἶδα γὰρ ἐγὼ τὴν προθυμίαν ὑμῶν,
 ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαΐαν
 παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσιν καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἡ-
 ρέθισε τοὺς πλείονας». Ἐξ ὧν ἔδειξεν, ὅτι πρῶτοις
 ἐκεῖνοις περὶ τούτου διελέχθη. Τούτων μὲν οὖν ὑ-
 30 στέρα τῶν ἐπιστολῶν αὕτη, τῶν δὲ ἀπὸ Ρώμης πρῶ-
 τη· οὐδέπω γὰρ ἦν τῆς Ρωμαίων πόλεως ἐπιβάς, ἡ-
 νίκα ταύτην ἔγραφε τὴν ἐπιστολήν· καὶ τοῦτο δηλοῖ

4. Βλ. Πράξ. 14, 12

6. Α' Κορ. 16, 4

8. Β' Κορ. 9, 2

5. Ρωμ. 15. 25 - 26

7. Α' Θεσ. 4, 9

πολλοί, πρὶν ἀπ' ὅλες τις ἄλλες, ἀλλὰ πρὶν ἀπ' ὅλες αὐ-
τὲς ποὺ γράφτηκαν ἀπὸ τῆ Ρώμης, ἐνῶ ὕστερα ἀπὸ τις
ἄλλες, ἂν καὶ ὅχι ἀπ' ὅλες, γιατί πραγματικὰ καὶ οἱ δύο
πρὸς Κορινθίους στάλθηκαν πρὶν ἀπὸ αὐτήν. Καὶ αὐτὸ
εἶναι φανερὸ ἀπ' ὅσα ἔγραφε στὸ τέλος της, λέγοντας
ἔτσι· «Τώρα ὅμως πηγαίνω στὴν Ἱερουσαλὴμ γιὰ νὰ ὑ-
πηρετήσω τοὺς χριστιανούς. Γιατί οἱ χριστιανοὶ τῆς Μα-
κεδονίας καὶ τῆς Ἀχαΐας εὐδόκησαν νὰ κάμουν κάποια
συνεισφορά γιὰ τοὺς φτωχοὺς χριστιανούς ποὺ κατοι-
κοῦν στὴν Ἱερουσαλὴμ»⁵. Γράφοντας καὶ στοὺς Κοριν-
θίους ἔλεγε· «Ἐὰν ἀξίζει καὶ πάω καὶ ἐγώ, τότε θὰ ταξι-
δέψουν μαζί μου»⁶, λέγοντας αὐτὰ γιὰ ἐκείνους ποὺ με-
τέφεραν ἐκεῖ τὰ χρήματα. Ἐπομένως εἶναι φανερό, ὅτι, ὅ-
ταν ἔγραφε ἐπιστολὴ στοὺς Κορινθίους, ἦταν ἀμφίβολο
τὸ ταξίδι τοῦ αὐτοῦ, ὅταν ὅμως ἔγραφε στοὺς Ρωμαίους,
τὸ εἶχε ἀποφασίσει σίγουρα τότε. Ἐφόσον αὐτὸ εἶναι
παραδεκτό, εἶναι φανερό καὶ ἐκεῖνο, ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπιστο-
λὴ γράφτηκε μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνες.

Καὶ ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴ μου φαίνεται πὼς
εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὴν πρὸς Κορινθίους. Γιατί πρα-
γματικὰ ἀφοῦ ἔστειλε πρῶτα σ' ἐκείνους ἐπιστολὴ καὶ
ἀφοῦ τοὺς μίλησε γιὰ τὴν ἐλεημοσύνη, ὅταν ἔλεγε, «Γιὰ
τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς ἀδελφούς δὲν ἔχουμε ἀνάγκη νὰ
σᾶς γράψουμε, γιατί ἐσεῖς οἱ ἴδιοι εἰστε διδαγμένοι ἀπὸ
τὸ Θεὸ στὸ νὰ ἀγαπάει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο· καὶ ἀλήθεια
τὸ κάνετε αὐτὸ πρὸς ὅλους τοὺς ἀδελφούς»⁷, τότε ἔ-
γραψε στοὺς Κορινθίους. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς φανερώνει
λέγοντας· «Γιατί ξέρω τὴν προθυμία σας, γιὰ τὴν ὁποία
καυχιέμαι γιὰ σᾶς στοὺς Μακεδόνες, ὅτι ἡ Ἀχαΐα ἔχει
ἐτοιμαστεῖ ἀπὸ πέρυσι. Καὶ ὁ Ζῆλος σας παρακίνησε τοὺς
περισσότερους»⁸. Ἀπὸ αὐτὰ ἀπέδειξε, ὅτι πρῶτα σ' ἐ-
κείνους μίλησε γι' αὐτὸ. Ἀπὸ αὐτὲς λοιπὸν τίς ἐπιστολὰς
ἡ πρὸς Ρωμαίους εἶναι μεταγενέστερη, ἐνῶ εἶναι πρῶ-
τη ἀπὸ αὐτὲς ποὺ γράφτηκαν ἀπὸ τῆ Ρώμης. Γιατί δὲν
εἶχε ἀκόμη μεταβεῖ στὴ Ρώμη, ὅταν ἔγραψε αὐτὴ τὴν
ἐπιστολὴ. Καὶ αὐτὸ τὸ φανερώνει λέγοντας· «Γιατί ἐπι-

λέγων· «Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν».

Ἐκ τῆς Ῥώμης δὲ Φιλιππησίοις ἐπέστελλε· διό φησιν, «Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες, μάλιστα οἱ 5 ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας». Καὶ Ἑβραίοις δὲ ἐκεῖθεν ὁμοίως· διό φησι, «Τοὺς ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ἀσπάζεσθαι πάντας αὐτούς». Καὶ τὴν πρὸς Τιμόθεον δὲ ἐπιστολὴν καὶ αὐτὴν ἀπὸ Ῥώμης δεδεμένος ἔπεμψεν· ἥ καὶ ἐσχάτη μοι δοκεῖ πασῶν εἶναι τῶν ἐπιστολῶν· 10 καὶ δῆλον ἀπὸ τοῦ τέλους· «Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι», φησί, «καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφύστηκεν». Ὅτι δὲ τὸν βίον ἐκεῖ κατέλυσε, παντί που δῆλόν ἐστιν. Ἡ δὲ πρὸς Φιλήμονα ἐσχάτη μὲν καὶ αὕτη· πρὸς γὰρ ἐσχάτῳ γήρᾳ αὐτὴν ἔγραψε· διὸ καὶ 15 ἔλεγεν· «Ὡς Παῦλος πρεσβύτης, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»· τῆς μέντοι πρὸς Κολοσσαεῖς προτέρα· καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ τέλους δῆλον πάλιν. Κολοσσαεῦσι γὰρ γράφων φησὶν, ὅτι «Τυχικὸς πάντα γνωρίσει ὑμῖν, ὃν ἔπεμψα σὺν Ὀνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ 20 ἀγαπητῷ ἀδελφῷ».

Ὀνήσιμος δὲ οὗτος ἦν, ὑπὲρ οὗ τὴν πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴν συνέθηκε. Καὶ ὅτι οὐκ ἦν ἄλλος οὗτος ὁμώνυμος ἐκείνῳ, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀρχίππου· ὃν γὰρ ἔλαβε συνεργὸν ἐν τῇ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῇ τῆς παρακλήσεως τῆς ὑπὲρ Ὀνησίμου, τοῦτον 25 Κολοσσαεῦσιν ἐπιστέλλων διεγείρει, λέγων· «Εἵπατε Ἀρχίππῳ, βλέπε τὴν διακονίαν, ἣν παρέλαβες, ἵνα αὐτὴν πληροῖς». Δοκεῖ δέ μοι καὶ ἡ πρὸς Γαλάτας προτέρα εἶναι τῆς πρὸς Ῥωμαίους. Εἰ δὲ ἐν ταῖς 30 βίβλοις ἑτέραν ἔχουσι τάξιν, θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπεὶ καὶ οἱ προφηῇται οἱ δώδεκα οὐκ ἐφεξῆς ἀλλήλοις ὄντες κατὰ τοὺς χρόνους, ἀλλὰ πολὺν διεστηκότεες ἀλ-

9. Ῥωμ. 1, 11
11. Ἑβρ. 13, 24
13. Φιλήμ. 9
15. Κολοσ. 4, 17

10. Φιλίπ. 4, 22
12. Β' Τιμ. 4, 6
14. Κολοσ. 4, 7

θυμῶ πολὺ νὰ σᾶς δῶ, γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάποιο χάρισμα πνευματικό»⁹.

Ἀπὸ τῆ Ρώμῃ ἔγραψε στοὺς Φιλιππησίους· γι' αὐτὸ λέγει, «Σᾶς χαιρετοῦν ὅλοι οἱ πιστοί, καὶ ἰδιαίτερα αὐτοὶ ποὺ ἀνήκουν στὸ σπίτι τοῦ Καίσαρα»¹⁰. Καὶ στοὺς Ἑβραίους ἐπίσης ἀπὸ ἐκεῖ ἔγραψε· γι' αὐτὸ λέγει· «Σᾶς χαιρετοῦν ὅλους ὅσοι κατάγονται ἀπὸ τὴν Ἰταλία»¹¹. Καὶ τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Τιμόθεο τὴν ἔστειλε ἀπὸ τῆ Ρώμῃ, ἐνῶ ἦταν φυλακισμενος. Αὐτὴ μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι ἡ τελευταία ἀπ' ὅλες τὶς ἐπιστολές· καὶ εἶναι φανερό ἀπὸ τὸ τέλος της. «Γιατὶ ἐγὼ τώρα, θυσιάζομαι», λέγει, «καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναχώρησής μου ἀπὸ τὸν κόσμον πλησιάζει»¹². Ὅτι βέβαια τελείωσε τὴ ζωὴ του ἐκεῖ εἶναι στὸν καθένα φανερό. Καὶ ἡ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴ καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία, γιατί τὴν ἔγραψε σὲ βαθιὰ γηρατειά· γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Σὰν Παῦλος ἡλικιωμένος, τώρα ὅμως καὶ φυλακισμένος γιὰ χάρι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹³. Ἦταν ὅμως προγενέστερη ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ πρὸς Κολοσσαεῖς. Καὶ αὐτὸ πάλι εἶναι φανερό ἀπὸ τὸ τέλος. Γιατὶ γράφοντας στοὺς Κολοσσαεῖς λέγει, ὅτι «Ὁ Τυχικὸς θὰ σᾶς γνωστοποιήσῃ ὅλα, τὸν ὁποῖο ἔστειλα μαζὶ μὲ τὸν Ὀνήσιμο, τὸν πιστὸ καὶ ἀγαπητὸ ἀδελφό»¹⁴.

Ὁ Ὀνήσιμος πάλι ἦταν αὐτός, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴ πρὸς Φιλήμονα. Καὶ ὅτι δὲν ἦταν αὐτός κάποιος ἄλλος συνώνυμος μ' ἐκεῖνον, εἶναι φανερό καὶ ἀπὸ τὸν Ἄρχιππο. Γιατὶ αὐτὸν στὴν ἐπιστολὴ πρὸς Φιλήμονα τὸν πῆρε βοηθὸ τῆς παράκλησης γιὰ χάρι τοῦ Ὀνησίμου, αὐτὸν προτρέπει, ὅταν γράφει στοὺς Κολοσσαεῖς, λέγοντας· «Νὰ πεῖτε στὸν Ἄρχιππο· πρόσεχε τὴ διακονία, ποὺ παρέλαβες, γιὰ νὰ τὴν ἐκπληρώσεις τέλεια»¹⁵. Μοῦ φαίνεται ἀκόμη πὼς καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Γαλάτες εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὴν πρὸς Ρωμαίους. Ἐὰν ὅμως στὰ βιβλία ἔχουν ἄλλη σειρά, δὲν εἶναι καθόλου παράξενο, ἀφοῦ καὶ οἱ δώδεκα προφῆτες ἂν καὶ δὲν εἶναι χρονικὰ ὁ ἓνας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἀ-

λήλων, ἐν τῇ τῶν βιβλίων τάξει ἐφεξῆς εἰσι κείμε-
 νοι. Ὁ γοῦν Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας καὶ ἄλλοι μετὰ
 τὸν Ἰεζεκιήλ καὶ Δανιήλ προεφήτευσαν, καὶ πολὺ
 μετὰ τὸν Ἰωνᾶν καὶ τὸν Σοφονίαν καὶ τοὺς ἄλλους
 5 δὲ πάντας· ἀλλ' ὅμως συνημμένοι πᾶσιν εἰσιν ἐκεί-
 νοις, ὧν τοσοῦτον τῷ χρόνῳ διεστήκασι.

3. Μηδεὶς δὲ πάρεργον τοῦτον ἡγείσθω τὸν πό-
 νον, μηδὲ περιεργίας περιττῆς τὴν τοιαύτην ἔρευναν·
 συντελεῖ γὰρ ἡμῖν πρὸς τὰ ζητούμενα οὐ μικρὸν ὁ
 10 τῶν ἐπιστολῶν χρόνος. Ὅταν γὰρ ἴδω Ρωμαίοις καὶ
 Κολοσσαεῦσιν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν μὲν ἐπιστέλλοντα, οὐχ
 ὁμοίως δὲ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἐκείνοις μὲν μετὰ
 πολλῆς τῆς συγκαταβάσεως, ὥς ὅταν λέγῃ· «Τὸν δὲ
 ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς δια-
 15 κρίσεις διαλογισμῶν· ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάν-
 τα· ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει»· Κολοσσαεῦσι δὲ οὐχ
 οὕτω περὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ πλείονος παρρησί-
 ας· «Εἰ γὰρ ἀπεθάνετε», φησί, «σὺν Χριστῷ ἀπὸ
 τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὥς ζῶντες ἐν κόσμῳ
 20 δογματίζεσθε, μὴ ἄψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς;
 ἅτινά ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, οὐκ ἐν
 τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός»· οὐδὲν ἄλλο
 αἷτιον εὗρίσκω τῆς διαφορᾶς ταύτης, ἢ τὸν τῶν
 πραγμάτων χρόνον. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ συγκαταβαί-
 25 νειν ἔδει, μετὰ δὲ ταῦτα οὐκέτι. Καὶ πολλαχοῦ δὲ
 ἀλλαχοῦ τοῦτο ἂν τις εὔροι ποιοῦντα αὐτόν.

Οὕτω καὶ ἰατρὸς καὶ διδάσκαλος ποιεῖν εἰώθα-
 σιν· οὔτε γὰρ τοῖς ἐξ ἀρχῆς νοσοῦσιν ὁ ἰατρός, καὶ
 τοῖς πρὸς τὸ τέλος λοιπὸν τῆς ὑγείας ἐλθοῦσιν, οὔ-
 30 τε τοῖς ἐξ ἀρχῆς μαρθάνουσι παιδίοις ὁ διδάσκαλος,
 καὶ τοῖς τῶν τελεωτέρων δεομένοις διδαγμάτων, ὁ

16. Ρωμ. 14, 1 - 2

17. Κολοσ. 2, 20 - 22. 23

πέχουν πολύ μεταξύ τους, βρίσκονται στή σειρά τῶν βιβλίων ὁ ἓνας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο. Ὁ Ἀγγαῖος λοιπὸν καὶ ὁ Ζαχαρίας καὶ ἄλλοι προφήτευσαν μετὰ τὸν Ἰεζεκιήλ καὶ τὸ Δανιήλ, καὶ πολὺ μετὰ τὸν Ἰωνᾶ καὶ τὸ Σοφονία καὶ τοὺς ἄλλους ὅλους, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἐνωμένοι μὲ ὅλους ἐκείνους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀπέχουν χρονικὰ τόσο πολὺ.

3. Κανεῖς ὅμως ἄς μὴ θεωρήσει ἀσήμαντο αὐτὸν τὸν κόπο, οὔτε ἀπόδειξη περιττῆς περιέργειας μιὰ τέτοια ἔρευνα· γιατί μᾶς βοηθάει πολὺ γι' αὐτὰ ποὺ ζητᾶμε ὁ χρόνος τῶν ἐπιστολῶν. Γιατί ὅταν δῶ νὰ γράφει γιὰ τὰ ἴδια ζητήματα στοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς Κολοσσαεῖς, ὄχι ὅμως μὲ τὸν ἴδιο τρόπο γιὰ ὅμοια ζητήματα, ἀλλὰ στοὺς Ρωμαίους μὲ πολλή συγκατάβαση, ὅπως ὅταν λέγει· «Ἐκείνον ποὺ εἶναι ἀδύνατος στήν πίστη νὰ τὸν δέχεστε μὲ καλωσύνη, χωρὶς νὰ ἐπικρίνετε τίς ιδέες του. Ὁ ἄλλος πιστεύει ὅτι πρέπει νὰ τρώγει ὅλα τὰ φαγητά. Ὁ ἀδύνατος στήν πίστη ὅμως τρώγει λάχανα»¹⁶, ἐνῶ στοὺς Κολοσσαεῖς δὲ γράφει ἔτσι γιὰ τὰ ἴδια ζητήματα, ἀλλὰ μὲ περισσότερη παρρησία· «Γιατί ἂν πεθάνετε», λέγει, «μαζὶ μὲ τὸ Χριστὸ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, γιατί ὑπακοῦτε σὲ παραγγέλματα σὰν νὰ ζεῖτε μέσα στὸν κόσμον, μὴν πιάσεις, οὔτε νὰ γευθεῖς, οὔτε νὰ ἀγγίξεις; Ὅλα αὐτὰ καταστρέφονται μὲ τὴν ὑπερβολικὴ χρήση, χωρὶς νὰ φέρουν καμία τιμὴ, ἀλλὰ συντελοῦν στήν ἱκανοποίηση τῆς σάρκα»¹⁷, δὲ βρίσκω καμιά ἄλλη αἰτία τῆς διαφορᾶς αὐτῆς, παρὰ μόνο τὸ χρόνο τῶν πραγμάτων. Γιατί στήν ἀρχὴ ἔπρεπε νὰ συγκαταβαίνει, ὄχι ὅμως καὶ μετὰ ἀπ' αὐτά. Καὶ σὲ πολλὰ σημεία ἁλλοῦ θὰ μπορούσε νὰ θρεῖ κανεῖς νὰ τὸ κάνει αὐτὸ ὁ Παῦλος.

Ἔτσι ἔχουν συνηθίσει νὰ κάνουν καὶ ὁ ἱατρὸς καὶ ὁ διδάσκαλος. Γιατί οὔτε ὁ ἱατρὸς θὰ μεταχειρισθεῖ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τοὺς ἀσθενεῖς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ αὐτοὺς ποὺ πλησιάζουν νὰ γίνουν καλά, οὔτε καὶ ὁ διδάσκαλος θὰ μεταχειρισθεῖ μὲ ὅμοιο τρόπο τὰ παιδιά ποὺ μαθαίνουν τὰ πρῶτα γράμματα καὶ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἀ-

μοίως χρήσονται. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐξ αἰτίας τινὸς καὶ ὑποθέσεως κινούμενος ἐπέστελλε (καὶ δηλοῖ τοῦτο Κορινθίοις μὲν λέγων· «Περὶ δὲ ὧν ἐγράφατέ μοι»· καὶ Γαλάταις δέ, εὐθέως ἐκ τοῦ προοιμίου καὶ τῆς
 5 ἐπιστολῆς ἀπάσης τὸ αὐτὸ ἐμφαίνων)· τούτοις δὲ τίνος ἔνεκεν, καὶ διὰ τί; καὶ γὰρ φαίνεται μαρτυρῶν αὐτοῖς, ὅτι μεστοὶ μὲν εἰσιν ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνῶσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐπέστελλε; «Διὰ τὴν
 10 χάριν τοῦ Θεοῦ», φησί, «τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Διὸ καὶ ἐν ἀρχῇ ἔλεγεν· «Ὁφειλέτης εἰμί, τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον, καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ρώμῃ εὐαγγελίσασθαι». Καὶ γὰρ τὰ εἰρημένα, οἷον ὅτι δύνανται
 15 καὶ ἄλλοις νουθετεῖν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐγκωμίου μᾶλλον ἐστὶ καὶ προτροπῆς· καὶ ἀναγκαία καὶ ἡ διὰ τῶν γραμμάτων διόρθωσις καὶ τούτοις ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ οὕτω παραγεγονῶς ἦν, διπλῇ ρυθμίζει τοὺς ἄνδρας, καὶ τῇ τῶν γραμμάτων ὠφελείᾳ, καὶ τῇ τῆς παρου-
 20 σίας προσδοκίᾳ. Τοιαύτη γὰρ ἡ ἁγία ἐκείνη ψυχὴ· πᾶσαν περιελάμβανε τὴν οἰκουμένην, καὶ ἐν ἑαυτῷ περιέφερεν ἅπαντας, συγγένειαν μεγίστην τὴν κατὰ Θεὸν εἶναι νομίζων· καὶ ὥσπερ πάντας αὐτοὺς ἀποτεκῶν, οὕτως ἐφίλει, μᾶλλον δὲ πατρὸς παντὸς μεί-
 25 ζονα ἐπεδείκνυτο φιλοστοργίαν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις· νικᾷ τὰς σαρκικὰς ὠδῖνας, καὶ θερμότερον ἐπιδείκνυται τὸν πόθον. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῆς τοῦ Παύλου ψυχῆς, ὅς καθάπερ πτηνὸς τις ὑπὸ τῆς ἀγάπης γενόμενος, ἅπαντας
 30 περιήει συνεχῶς, σὺδαμοῦ μένων οὐδὲ ἰστάμενος. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, «Πέτρε, φιλεῖς με; ποίμαινέ μου τὰ πρόβατα», καὶ τοῦτον μέγιστον ὅρον ἐκφέροντος ἀγάπης, μεθ' ὑπερβολῆς αὐτὸν ἐπεδείκνυτο.

18. Α' Κορ. 7, 1

20. Ρωμ. 1, 14. 15

19. Ρωμ. 15, 15. 16

21. Ἰω. 21, 15

νάγκη από τελειότερες διδασκαλίες. Στους ἄλλους λοιπόν, παρακινούμενος από κάποια αἰτία καὶ ἀφορμή, ἔγραφε ἐπιστολή (καὶ φανερώνει αὐτὸ στους Κορινθίους λέγοντας· «Γιὰ ὅσα ὅμως μοῦ γράψατε»¹⁸, ἐνῶ στους Γαλάτες ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ ὅλη τὴν ἐπιστολή φανερώνοντας τὸ ἴδιο πράγμα), σ' αὐτοὺς ὅμως γιὰ ποιό λόγο καὶ γιὰ ποιό σκοπό; Γιατὶ φαίνεται νὰ βεβαιώνει γι' αὐτούς, ὅτι εἶναι γεμάτοι ἀπὸ ἀγαθωσύνη καὶ ἀπὸ κάθε γνώση, ἱκανοὶ νὰ συμβουλεύουν καὶ ἄλλους. Γιὰ ποιό λοιπόν λόγο ἔγραφε τὴν ἐπιστολή; «Ἐξ αἰτίας τῆς χάρης τοῦ Θεοῦ», λέγει, «ποῦ μοῦ δόθηκε γιὰ νὰ εἶμαι ὑπηρέτης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹⁹.

Γι' αὐτὸ καὶ στὴν ἀρχὴ ἔλεγε· «Εἶμαι ὀφειλέτης, καὶ ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ μένα, εἶμαι πρόθυμος νὰ κηρύξω τὸ εὐαγγέλιο καὶ σὲ σᾶς ποῦ εἴστε στὴ Ρώμη»²⁰. Γιατί, πραγματικὰ αὐτὰ ποῦ εἰπώθηκαν, ὅτι δηλαδὴμποροῦν νὰ συμβουλεύουν καὶ ἄλλους, καὶ ὅλα τὰ παρόμοια, εἶναι ἀπόδειξη περισσότερο ἐπαίνου καὶ προτροπῆς. Ἀκόμη ἦταν καὶ σ' αὐτοὺς ἀναγκαία ἡ διόρθωση μὲ τὰ γράμματα. Γιατί, ἐπειδὴ δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμη, συμβουλεύει τοὺς ἄνδρες μὲ διπλὸ τρόπο, δηλαδὴ καὶ μὲ τὴν ὠφέλεια τῶν γραμμάτων καὶ μὲ τὴν προσδοκία τῆς παρουσίας του. Τέτοια λοιπόν ἦταν ἡ ἀγία ἐκείνη ψυχὴ. Ἀγκάλιαζε ὅλη τὴν οἰκουμένη καὶ ὅλους ἔφερε μέσα του, ἐπειδὴ θεωροῦσε πὼς ἡ κατὰ Θεὸ συγγένεια εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη. Καὶ σὰν νὰ τοὺς γέννησε ὅλους αὐτούς, ἔτσι τοὺς ἀγαποῦσε, ἢ καλύτερα ἔδειχνε μεγαλύτερη φιλοστοργία ἀπὸ κάθε πατέρα. Γιατὶ τέτοια εἶναι ἡ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος· νικάει τοὺς σαρκικοὺς πόνους καὶ παρουσιάζει θερμότερο τὸν πόθο. Καὶ αὐτὸ ἰδιαίτερα μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ κανεὶς στὴν ψυχὴ τοῦ Παύλου. ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔγινε ἀπὸ τὴν ἀγάπη σὰν κάποιο πουλί, περιφερόταν συνεχῶς σὲ ὅλους, χωρὶς νὰ μένει πουθενὰ οὔτε νὰ στέκεται. Ἐπειδὴ λοιπόν ἄκουσε τὸ Χριστὸ ποῦ ἔλεγε, «Πέτρε, μ' ἀγαπᾶς; βόσκει τὰ πρόβατά μου»²¹, καὶ παρουσίαζε αὐτὸν μέγιστο κανόνα ἀγάπης, φανέρωνε αὐτὸν μὲ ὑπερβολικὸ τρόπο.

4. Τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς ζηλώσαντες, εἰ καὶ μὴ τὴν οἰκουμένην, μηδὲ πόλεις ὁλοκλήρους καὶ ἔθνη, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν ἕκαστος ρυθμιζέτω τὴν ἑαυτοῦ, τὴν γυναῖκα, τὰ παιδιά, τοὺς φίλους, τοὺς γείτονας.
 5 Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι ἄπειρός εἰμι καὶ ἰδιώτης. Οὐδὲν ἀμαθέστερον Πέτρου, οὐδὲν ἰδιωτικώτερον Παύλου. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ὡμολόγει, καὶ οὐκ ἡσχύνετο λέγων· «Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει». Ἄλλ' ὅμως ὁ ἰδιώτης οὗτος καὶ ὁ ἀ-
 10 μαθῆς ἐκεῖνος μυρίους ἐνίκησαν φιλοσόφους, μυρίους ἐπεστόμισαν ρήτορας, ἀπὸ τῆς αὐτῶν προθυμίας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὸ πᾶν ἐργασάμενοι.

Τίνα οὖν ἔξομεν ἀπολογίαν ἡμεῖς, οὐδὲ εἵκοσιν ἀρκοῦντες ὀνόμασιν, οὐδὲ τοῖς συνοικοῦσιν ὄντες
 15 χρήσιμοι; Σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις· οὐδὲ γὰρ ἀμόθεια οὐδὲ ἀπαιδευσία κωλύει τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ νωθεία καὶ ὕπνος. Τοῦτον οὖν ἀποτιναξάμενοι τὸν ὕπνον, μετὰ πάσης σπουδῆς ἀντεχώμεθα τῶν οἰκείων μελῶν, ἵνα καὶ ἐνταῦθα πολλῆς ἀπολαύσωμεν
 20 τῆς γαλήνης, κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον τοὺς ἡμῖν ἐπιτηδεῖους ρυθμίζοντες, καὶ ἐκεῖ μυρίων μετάσχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
 25 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

4. Αὐτόν λοιπόν καὶ ἐμεῖς ἀφοῦ μιμηθοῦμε, ὁ καθένας ἃς διορθώνει, ἂν ὅχι τὴν οἰκουμένην, οὔτε ὀλόκληρες πόλεις καὶ ἔθνη, ἀλλὰ τὸ σπίτι του, τὴ γυναῖκα του, τὰ παιδιὰ του, τοὺς φίλους του, τοὺς γείτονες. Καὶ ἃς μὴ μοῦ πεῖ κανεὶς, ὅτι εἶμαι ἄπειρος καὶ ἀπλοϊκός. Τίποτε δὲν ἦταν ἀμαθέστερο ἀπὸ τὸν Πέτρο, τίποτε ἀπλοϊκότερο ἀπὸ τὸν Παῦλο. Καὶ αὐτός ὁ ἴδιος τὸ ὁμολογοῦσε καὶ δὲν ντρεπόταν νὰ λέγῃ· «Καὶ ἂν εἶμαι ἄπειρος στὸ λόγο, δὲν εἶμαι ὅμως στὴ γνώση»²². Ἀλλ' ὅμως ὁ ἀπλοϊκός αὐτός καὶ ὁ ἀμαθής ἐκεῖνος νίκησαν πάρα πολλοὺς φιλοσόφους, ἀποστόμισαν ἀμέτρητους ρήτορες, κατορθώνοντας τὰ πάντα μὲ δική τους προθυμία καὶ μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ.

Ποιὰ λοιπόν ἀπολογία θὰ ἔχουμε ἐμεῖς, ἀφοῦ δὲ βοηθήσαμε οὔτε εἴκοσι ἀνθρώπους, ἀφοῦ δὲν εἵμαστε χρήσιμοι οὔτε στοὺς συνοίκους μας; Αὐτὰ εἶναι δικαιολογία καὶ πρόφασις. Γιατὶ οὔτε ἡ ἀμάθεια οὔτε ἡ ἔλλειψη μόρφωσης ἐμποδίζουν τὴ διδασκαλία, ἀλλ' ἡ νωθρότητα καὶ ὁ ὕπνος. Ἀφοῦ ἀποτινάξουμε αὐτὸν τὸν ὕπνο, ἃς ἀσχοληθοῦμε μὲ κάθε φροντίδα μὲ τὰ συγγενικά μας μέλη, γιὰ νὰ ἀπολαύσουμε καὶ ἐδῶ μεγάλη γαλήνη, διορθώνοντας τοὺς συγγενεῖς μας σύμφωνα μὲ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, καὶ γιὰ νὰ ἀπολαύσουμε καὶ στὴν ἄλλη ζωὴ ἄπειρα ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέσω τοῦ ὁποίου καὶ μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στὸν Πατέρα, συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Β΄

(Ρωμ. 1, 1 - 7)

«Παῦλος, δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀ-
πόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ,
ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ
ἐν Γραφαῖς ἁγίαις».

5 1. Μωϋσῆς μὲν πέντε βιβλία συγγράψας, οὐδαμοῦ
τὸ ὄνομα τὸ ἑαυτοῦ τέθεικεν, οὐδὲ οἱ μετ' ἐκείνον
τὰ μετ' ἐκείνον συνθέντες, ἀλλ' οὐδὲ Ματθαῖος, οὐδὲ
'Ιωάννης, οὐ Μάρκος, οὐ Λουκᾶς· ὁ δὲ μακάριος
Παῦλος πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ τὸ ὄνομα αὐ-
10 τοῦ προτίθησι. Τί δήποτε; Ὅτι ἐκείνοι μὲν παροῦ-
σιν ἔγραφον, καὶ περιττὸν ἦν ἑαυτοὺς δηλοῦν πα-
ρόντας· οὗτος δὲ διὰ μακροῦ τὰ γράμματα διεπέμπε-
το, καὶ ἐν ἐπιστολῇς σχήματι διὸ καὶ ἀναγκαία ἦν
ἡ τοῦ ὀνόματος προσθήκη. Εἰ δὲ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραί-
15 ους ἐπιστολῇ οὐ ποιεῖ τοῦτο, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν αὐ-
τοῦ σύνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς αὐ-
τόν, ἵνα μὴ ἐκ προοιμίων ἀκούσαντες τοῦ ὀνόματος,
ἀποκλείσωσι τῷ λόγῳ τὴν εἴσοδον, ἐσοφίσατο διὰ
τοῦ κρυῖναι τὸ ὄνομα τὴν ἀκρόασιν τὴν ἐκείνων. Εἰ
20 δὲ προφηῇται τὰ ὀνόματα τὰ ἑαυτῶν τεθείκασιν καὶ
Σολομών, τοῦτο ὑμῖν καταλιμπάνω λοιπὸν ἐπιζητεῖν,
τίνος ἕνεκεν οἱ μὲν ἔθεσαν, οἱ δὲ οὐκ ἔθεσαν· οὐδὲ
γὰρ ἅπαντα παρ' ἐμοῦ χρὴ μαρθάνειν ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ
αὐτοὺς πονεῖν καὶ ἐπιζητεῖν, ἵνα μὴ νωθρότεροι γί-
25 νησθε.

«Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τίνος ἕνεκεν
μετέθηκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Θεός, καὶ Σαῦλον ὄντα

1. Εἶναι ἡ Γένεσις. ἡ Ἑξοδος. τὸ Λευϊτικόν. οἱ Ἀριθμοὶ καὶ τὸ Δευ-
τερονόμιον.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Β '

(Ρωμ. 1, 1 - 7)

«Παῦλος, δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, καλεσμένος ἀπόστολος, ξεχωρισμένος γιά τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὑποσχέθηκε μέ τοὺς προφῆτες του στίς ἀγίες Γραφές».

1. Ὁ Μωϋσῆς ἂν καὶ ἔγραψε πέντε βιβλία¹, πουθενὰ δὲν ἔβαλε τὸ ὄνομά του, οὔτε καὶ οἱ συγγραφεῖς ποὺ ἔζησαν ὕστερα ἀπ' αὐτὸν καὶ ἔγραψαν τὰ ἐπόμενα βιβλία, ἀλλ' οὔτε ὁ Ματθαῖος, οὔτε ὁ Ἰωάννης, οὔτε ὁ Μάρκος, οὔτε ὁ Λουκᾶς, ἐνῶ ὁ μακάριος Παῦλος σὲ ὅλες τίς ἐπιστολές του βάζει πρῶτα τὸ ὄνομά του. Τί συμβαίνει λοιπόν; Ὅτι ἐκεῖνοι ἔγραφαν σὲ παρόντες καὶ θεωροῦσαν περιττὸ νὰ φανερώσουν τοὺς ἑαυτοὺς τους, ἐνῶ ἦταν παρόντες. Αὐτὸς ὅμως ἔστελνε τὰ γραφόμενά του ἀπὸ μακριά, καὶ μέ μορφὴ ἐπιστολῆς· γι' αὐτὸ καὶ ἦταν ἀναγκαία ἡ προσθήκη τοῦ ὀνόματός του. Ἐὰν ὅμως δὲν κάνει αὐτὸ καὶ στήν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή, καὶ αὐτὸ ἦταν σύμφωνο μέ τὴ σύνεσή του. Γιατί, ἐπειδὴ τὸν ἀπεχθάνονταν αὐτὸν, γιὰ νὰ μὴ ἐμποδίσουν τὴν εἴσοδο στοῦ λόγου, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀκούσουν τὸ ὄνομα, βρῆκε τρόπο μέ τὸ νὰ κρύψει τὸ ὄνομά του νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀκρόαση τῶν λόγων του ἀπὸ ἐκείνους. Καὶ ἂν κάποιοι προφῆτες καὶ ὁ Σολομώντας ἔβαλαν τὰ ὀνόματά τους, αὐτὸ τὸ ἀφήνω νὰ τὸ ἐξετάσετε σεῖς πλέον, γιὰ ποῖό λόγο ἄλλοι ἔβαλαν τὰ ὀνόματά τους καὶ ἄλλοι ὄχι. Γιατί δὲν πρέπει νὰ τὰ μαθαίνετε ὅλα ἀπὸ μένα, ἀλλὰ καὶ σεῖς νὰ κοπιᾶζετε καὶ νὰ ἐρευνᾶτε, γιὰ νὰ μὴ γίνεστε πιὸ νωθροί.

«Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ». Γιὰ ποῖό λόγο ὁ Θεὸς ἄλλαξε τὸ ὄνομά του καὶ τὸν ὀνόμασε Παῦλο,

Παῦλον ἐκάλεσεν; Ἵνα μὴδὲ ταύτῃ τῶν ἀποστόλων
 ἔλαττον ἔχη, ἀλλ' ὅπερ ἔσχεν ἐξαίρετον ὁ κορυφαῖος
 τῶν μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτίσῃται, καὶ πλείο-
 νος οἰκειώσεως ὑπόθεσιν λάβῃ. Δοῦλον δὲ ἑαυτὸν
 5 οὐχ ἀπλῶς εἶπε τοῦ Χριστοῦ καὶ γὰρ πολλοὶ δου-
 λείας τρόποι· εἷς μὲν ὁ κατὰ τὴν δημιουργίαν, καθ'
 ὃν φησιν, ὅτι «Τὰ σύμπαντα δοῦλα σά», καὶ καθ'
 ὃν φησιν, «Ὁ δοῦλός μου Ναβουχοδονόσορ»· τὸ γὰρ
 ἔργον τοῦ ποιήσαντος δοῦλον· ἕτερος δὲ ὁ ἀπὸ τῆς
 10 πίστεως, περὶ ἧς φησιν· «Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, ὅτι
 δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας,
 εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς, καὶ ἐλευθερωθέν-
 τες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ»·
 ἕτερος ὁ ἀπὸ τῆς πολιτείας, καθ' ὃν φησὶ «Μωϋσῆς
 15 ὁ θεράπων μου τετελεύτηκε»· καίτοι καὶ Ἰουδαῖοι
 πάντες θεράποντες ἦσαν, ἀλλ' ἐξαιρέτως ὁ Μωϋσῆς
 πολιτεία διαλάμπων.

Ἐπεὶ οὖν κατὰ πάντας τοὺς τρόπους τῆς δουλεί-
 ας δοῦλος ἦν ὁ Παῦλος, ἀντὶ μεγίστου ἀξιώματος
 20 τοῦτο τίθησι λέγων, «Δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ»· καὶ
 τὰ τῆς οἰκονομίας ὀνόματα προβάλλεται, κάτωθεν
 ἀναβαίνων ἄνω. Καὶ γὰρ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα φέρων
 ὁ ἄγγελος ἦλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὅτε ἐτίκτετο ἐκ
 τῆς Παρθένου· καὶ Χριστὸς δὲ ἀπὸ τοῦ χρισθῆναι
 25 λέγεται, ὃ καὶ αὐτὸ τῆς σαρκὸς ἦν. Καὶ ποίῳ, φησὶν,
 ἐλαίῳ ἐχρίσθη; Ἐλαίῳ μὲν οὐκ ἐχρίσθη, Πνεύματι
 δέ· οἶδε δὲ καὶ τοὺς τοιούτους χριστοὺς ἡ Γραφή
 καλεῖν. Τὸ γὰρ προηγούμενον ἐν τῇ κρίσει, τὸ Πνεῦ-
 μά ἐστι· διὸ καὶ τὸ ἔλαιον παραλαμβάνεται. Καὶ ποῦ
 30 χριστοὺς καλεῖ τοὺς μὴ χρισθέντας ἐλαίῳ; Ὅπου
 λέγει, «Μὴ ἄπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς

2. Ψαλμ. 118, 91

4. Ρωμ. 6, 17 - 18

3. Ἱερ. 25, 9

5. Ἰησ. Ναυῆ 1, 2

ἐνῶ ὀνομαζόταν Σαῦλος; Γιά νά μὴν ὑστερεῖ οὔτε σ' αὐτὸ ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ εἶχε ἐκλεκτὸ ὁ κορυφαῖος μαθητής, τοῦτο ν' ἀποκτήσει καὶ αὐτός, καὶ νά ἔχει ἀφορμὴ μεγαλύτερης φιλίας. Δὲν ὀνόμασε τὸν ἑαυτό του τυχαῖα δοῦλο τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ πραγματικὰ ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι δουλείας· ἓνας τρόπος εἶναι κατὰ τὴ δημιουργία, κατὰ τὸν ὁποῖο λέγει, ὅτι «Ὅσα ὑπάρχουν εἶναι δοῦλα σέ σένα»², καὶ κατὰ τὸν ὁποῖο λέγει, «Ὁ δοῦλος μου ὁ Ναβουχοδονόσορας»³, γιατί τὸ ἔργο εἶναι δοῦλο σ' ἐκεῖνον ποὺ τὸ δημιούργησε. Ἄλλος τρόπος προέρχεται ἀπὸ τὴν πίστη, γιὰ τὴν ὁποία λέγει· «Εὐχαριστία ὅμως ὀφείλεται στὸ Θεό, γιατί ἤσαστε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπακούσατε ὅμως καὶ στὴν καρδιά σας, στὸν κανόνα τῆς διδασκαλίας ποὺ διδαχθήκατε, καὶ ἀφοῦ ἐλευθερωθήκατε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, γίνατε δοῦλοι στὴν ἀρετή»⁴. Ἄλλος τρόπος δουλείας προέρχεται ἀπὸ τὴ διαγωγή, κατὰ τὸν ὁποῖο λέγει· «Πέθανε ὁ Μωϋσῆς ὁ δοῦλος μου»⁵, ἂν καὶ ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι ἦταν δοῦλοι, ἀλλὰ ἰδιαίτερα ὁ Μωϋσῆς, ποὺ διακρινόταν στὴ διαγωγή.

Ἀφοῦ λοιπὸν σύμφωνα μὲ ὅλους τοὺς τρόπους τῆς δουλείας ἦταν δοῦλος ὁ Παῦλος, ἀντὶ γιὰ τὸ πιὸ μεγάλο ἀξίωμα θάζει αὐτὸ λέγοντας, «Δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ», καὶ παρουσιάζει τὰ ὀνόματα τῆς θείας πρόνοιας, ἀνεβαίνοντας ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω. Γιατὶ τὸ ὄνομα Ἰησοῦς φέροντας ὁ ἄγγελος ἦρθε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς, ὅταν γεννιόταν ἀπὸ τὴν Παρθένο, καὶ Χριστὸς ὀνομάζεται ἀπὸ τὴ κρίση, πράγμα ποὺ καὶ αὐτὸ ἦταν τοῦ σώματος. Καὶ μὲ ποιό λάδι, θὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς, κρίσθηκε; Δὲ κρίσθηκε μὲ λάδι, ἀλλὰ μὲ Πνεῦμα· γνωρίζει ἡ Γραφὴ νά ὀνομάζει καὶ αὐτοὺς χριστοὺς. Γιατὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο στὴ κρίση εἶναι τὸ Πνεῦμα, γι' αὐτὸ καὶ γίνεται δεκτὸ τὸ λάδι. Καὶ ποῦ ὀνομάζει χριστοὺς αὐτοὺς ποὺ δὲ κρίσθηκαν μὲ λάδι; Ἐκεῖ ποὺ λέγει, «Μὴν ἀγγίζετε τοὺς χριστοὺς μου καὶ μὴ σκέπτεστε πονηρὰ ἐναντίον

προφήταις μου μὴ πονηρεύεσθε». Τότε γὰρ οὐδὲ ἡ κατασκευὴ τῆς κρίσεως ἦν τοῦ ἐλαίου.

«Κλητὸς ἀπόστολος». Πανταχοῦ κλητὸν ἑαυτὸν καλεῖ, δεικνὺς τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην, καὶ ὅτι οὐκ αὐτὸς ζητήσας εὗρεν, ἀλλὰ κληθεὶς περιεγένετο καὶ ὑπήκουσε. Καὶ τοὺς πιστοὺς δὲ οὕτως ὀνομάζει, «κλητοὺς ἁγίους». Οἱ μὲν γὰρ μέχρι τοῦ πιστεῦσαι ἐκλήθησαν, οὗτος δὲ καὶ ἕτερον ἐνεχειρίσθη τὴν ἀποστολήν, πρᾶγμα μυρίων ἀγαθῶν γέμον, καὶ τῶν χαρισμάτων ἀπάντων καὶ μεῖζον καὶ περιεκτικόν. Καὶ τί γὰρ δεῖ πλέον εἰπεῖν, ἀλλ' ἢ ὅτι ὅπερ ὁ Χριστὸς παραγενόμενος ἔπραττε, τοῦτο αὐτοῖς ἐγχειρίσας ἀπῆλθεν; Ὁ καὶ βοᾷ Παῦλος, λέγων, καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων ἐπαίρων ἀξίωμα «Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν», 15 τουτέστιν, ἀντὶ Χριστοῦ.

«Ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ». Καθάπερ ἐν οἰκίᾳ πρὸς διάφορα ἕκαστος ἀφώριστα ἔργα, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας διάφοροι τῶν διακονιῶν 20 εἰσιν αἱ διανομαί. Ἐμοὶ δὲ ἐνταῦθα οὐ τὴν ἐποκλήρωσιν δοκεῖ μόνον αἰνίττεσθαι, ἀλλ' ὅτι πάλαι καὶ ἄνωθεν πρὸς τοῦτο ἦν τεταγμένος. Ὅπερ καὶ Ἱερემίας φησὶ τὸν Θεὸν εἰρηκέναι περὶ αὐτοῦ· «Πρὸ τοῦ σε ἐξελθεῖν ἐκ μήτρας ἡγίακά σε, προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε». Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς πόλιν ἀλαζονικὴν ἔγραφε, καὶ πεφυσιωμένην πάντοθεν, διὰ πάντων δείκνυσι τοῦ Θεοῦ τὴν χειροτονίαν οὖσαν καὶ γὰρ αὐτὸς ἐκάλεσε, καὶ αὐτὸς ἀφώρισε. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα ἀξιόπιστον καὶ εὐπαράδεκτον ποιήσῃ τὴν ἐπιστο- 30 λήν. «Εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ». Οὐκ ἄρα μόνος Ματθαῖος εὐαγγελιστῆς οὐδὲ Μάρκος, ὥσπερ οὐδὲ οὗτος μόνος ἀπόστολος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, εἰ καὶ κατ' ἐξαίρετον ὁ μὲν τοῦτο, οἱ δὲ ἐκεῖνο λέγονται εἶναι. Εὐαγ-

τῶν προφητῶν μου»⁶. Γιατί τότε οὔτε ἡ ἐργασία τοῦ χρίματος γινόταν ἀπὸ λάδι.

«Καλεσμένος ἀπόστολος». Παντοῦ ὀνομάζει τὸν ἐαυτό του καλεσμένο, δείχνοντας τὴν εὐγνωμοσύνη του, καὶ ὅτι δὲ τὸν βρῆκε, ἐπειδὴ αὐτός τὸν ζήτησε, ἀλλ' ἦρθε καὶ ὑπάκουσε, ἐπειδὴ τὸν κάλεσε ὁ Θεός. Ἐξάλλου καὶ τοὺς πιστοὺς ὀνομάζει ἔτσι, «καλεσμένους ἁγίους». Αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς κάλεσε μέχρι νὰ πιστέψουν, σ' αὐτὸν ὅμως ἐμπιστεύτηκα καὶ ἄλλο ἔργο, τὸ ἀποστολικό, πράγμα ποὺ εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἄπειρα ἀγαθὰ, καὶ ἀπ' ὅλα τὰ χαρίσματα καὶ τὸ μεγαλύτερο καὶ αὐτὸ ποὺ τὰ περιέχει ὅλα. Καὶ γιατί πρέπει νὰ πῶ περισσότερα, παρὰ μόνο ἐκεῖνο ποὺ ὁ Χριστός ἔκανε ὅταν ἦρθε, καὶ ἀφοῦ τὸ παρέδωσε σ' αὐτοὺς αὐτό, ἔφυγε; Αὐτὸ φωνάζει καὶ ὁ Παῦλος λέγοντας καὶ ἐξυψώνοντας καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν ἀποστόλων «Ἐνεργοῦμε σὰν πρεσβευτές τοῦ Χριστοῦ, γιατί ὁ Θεὸς παρακαλεῖ μὲ μᾶς»⁷, δηλαδή ἐνεργοῦμε στὴ θέση τοῦ Χριστοῦ.

«Ξεχωρισμένος γιὰ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ». Ὅπως ἀκριβῶς στὸ σπίτι ὁ καθένας ἔχει ὀριστεῖ γιὰ διάφορες ἐργασίες, ἔτσι καὶ στὴν Ἐκκλησία ὑπάρχουν διάφορες κατανομές στίς διακονίες. Ἐδῶ ὅμως μοῦ φαίνεται πῶς δὲν ὑπονοεῖ μόνο τὴν ἐκλογή του μὲ κλῆρο, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ τὸ Θεὸ εἶχε ὀριστεῖ γι' αὐτό. Αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγει ὅτι εἶχε πει ὁ Θεὸς γι' αὐτόν· «Πρὶν γεννηθεῖς σὲ ἁγίασα καὶ σὲ ἐγκατέστησα προφήτη γιὰ τὰ ἔθνη»⁸. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔγραφε σὲ πόλη ἀλαζονικὴ καὶ ὑπερήφανη ἀπὸ παντοῦ, δείχνει μὲ ὅλα πῶς ἡ χειροτονία του ἀνήκει στὸ Θεό, γιατί πραγματικὰ αὐτός τὸν κάλεσε καὶ αὐτός τὸν ξεχώρισε. Καὶ κάνει αὐτό, γιὰ νὰ καταστήσει τὴν ἐπιστολή του ἀξιόπιστη καὶ εὐπρόσδεκτη. «Γιὰ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ». Ἐπομένως δὲν εἶναι μόνο ὁ Ματθαῖος εὐαγγελιστὴς οὔτε ὁ Μάρκος, ὅπως ἀκριβῶς οὔτε μόνο αὐτός ἀπόστολος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, ἂν καὶ ἐξαιρετικὰ αὐτός λέγεται πῶς εἶναι ἀπόστολος καὶ ἐκεῖνοι εὐαγγελιστές. Ὀνομάζει

γέλιον δὲ αὐτὸ οὐ διὰ τὰ γεγενημένα ἀγαθὰ μόνον καλεῖ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ μέλλοντα.

Πῶς δὲ τὸν Θεὸν εὐαγγελίζεσθαι δι' αὐτοῦ φησιν; «Ἀφωρισμένος» γάρ, φησίν, «εἰς εὐαγγέλιον 5 Θεοῦ»· ὁ γὰρ Πατὴρ καὶ πρὸ τῶν εὐαγγελίων δῆλος ἦν. Ἄλλ' εἰ καὶ δῆλος ἦν, Ἰουδαίοις μόνοις, καὶ οὐδὲ τούτοις πᾶσιν, ὥς ἔδει· οὔτε γὰρ Πατέρα αὐτὸν ὄντα ᾔδεσαν, καὶ πολλὰ ἀνάξια αὐτοῦ τότε ἐφανεῖς τάζοντο· διὸ καὶ ἔλεγεν ὁ Χριστός, ὅτι ἤξουσιν οἱ 10 ἀληθινοὶ προσκυνηταί· καί, ὅτι «Ὁ Πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν». Ὑστερον δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἐξεφάνθη τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ· ὅπερ οὖν καὶ προαναφωνῶν ἔλεγεν ὁ Χριστός· «Ἰνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέ- 15 στειλας Ἰησοῦν Χριστόν». Εὐαγγέλιον δὲ Θεοῦ καλεῖ, ἀπὸ τῶν προοιμίων ἀνορθῶν τὸν ἀκροατήν. Οὐ γὰρ ἦλθε τι σκυθρωπὸν ἀπαγγέλλων, ὥσπερ οἱ προφηταὶ κατηγορίας καὶ ἐγκλήματα καὶ ἐπιτιμήσεις, ἀλλὰ εὐαγγέλια, καὶ εὐαγγέλια Θεοῦ, μενόντων καὶ 20 ἀκινήτων ἀγαθῶν θησαυροὺς μυρίους. «Ὁ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις». «Κύριος γὰρ δώσει ρῆμα», φησί, «τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ»· καὶ πάλιν, «Ὡς ὥρα· οἱ οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην».

25 2. Ὅρα καὶ ρητῶς τοῦ εὐαγγελίου καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν τρόπον ἐν τῇ Παλαιᾷ κείμενον; Οὐ γὰρ διὰ ρημάτων αὐτὸ καταγγέλλομεν μόνον, φησίν, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων· οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπινον ἦν, ἀλλὰ καὶ θεῖον καὶ ἀπόρητον, καὶ πᾶσαν ὑπερβαῖνον φύ- 30 σιν. Ἐπειδὴ δὲ καινοτομίαν ἐνεκάλουν τῷ πράγματι, δείκνυσιν αὐτὸ πρεσβύτερον Ἑλλήνων ὄν, καὶ ἐν τοῖς προφήταις προδιαγραφόμενον. Εἰ δὲ μὴ ἐξ ἀρχῆς ἔδωκε, παρὰ τοὺς μὴ βουλομένους δέξασθαι· οἱ

9. Ἰω. 4, 23

11. Ψαλμ. 67. 12

10. Ἰω. 17, 3

12. Ἠσ. 52. 7

αὐτὸ εὐαγγέλιο ὄχι μόνο γιὰ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχουν γίνει, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ μελλοντικά.

Πῶς, ὅμως λέγει ὅτι εὐαγγελίζεται ὁ Θεὸς μὲ αὐτόν; Γιατὶ «εἶμαι ξεχωρισμένος», λέγει, «γιὰ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ», ἐπειδὴ ὁ Πατέρας ἦταν φανερός καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ εὐαγγέλια. Ἄλλ' ἂν καὶ ἦταν φανερός, στοὺς Ἰουδαίους ἦταν μόνο, καὶ ὄχι σὲ ὅλους αὐτοὺς, ὅπως ἔπρεπε. Γιατὶ δὲ γνώριζαν ὅτι αὐτὸς ἦταν Πατέρας καὶ φαντάζονταν γι' αὐτόν τότε πολλὰ ἀνάξια, γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε ὁ Χριστός, ὅτι θὰ ἔρθουν οἱ πραγματικοὶ προσκυνητὲς καὶ ὅτι «Ὁ Πατέρας ζητάει τέτοιοι νὰ εἶναι αὐτοὶ ποὺ τὸν λατρεύουν»⁹. Τελευταῖα ὅμως καὶ αὐτὸς μαζί μὲ τὸν Υἱὸ φανερώθηκε σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη, πράγμα λοιπὸν ποὺ προλέγοντας καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· «Γιὰ νὰ γνωρίζουν ἐσένα τὸ μόνο ἀληθινὸ Θεὸ καὶ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ποὺ ἔστειλες»¹⁰. Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ τὸ ὀνομάζει γιὰ νὰ ἐμψυχῶσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν ἀκροατή. Γιατὶ δὲν ἦρθε ν' ἀναγγεῖλλει κάτι τὸ σκυθρωπὸ, ὅπως οἱ προφῆτες κατηγορίες καὶ ἐγκλήματα καὶ ἐπιτιμήσεις, ἀλλὰ καλὲς εἰδήσεις, καὶ μάλιστα καλὲς εἰδήσεις τοῦ Θεοῦ ἀνρίθμητους θησαυροὺς, σταθερῶν καὶ ἀκίνητων ἀγαθῶν. «Τὸ ὁποῖο ὑποσχέθηκε μὲ τοὺς προφῆτες τοῦ στίς ἁγίες Γραφές». Γιατὶ λέγει, «Ὁ Κύριος θὰ δίνει λόγο σ' ἐκείνους ποὺ θὰ εὐαγγελίζονται μὲ μεγάλη δύναμη»¹¹. καὶ πάλι, «Πόσο ὠραῖα εἶναι τὰ πόδια αὐτῶν ποὺ εὐαγγελίζονται τὴν εἰρήνην»¹².

2. Βλέπεις πῶς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἀναφέρεται ρητὰ καὶ τὸ ὄνομα καὶ ὁ τρόπος τοῦ εὐαγγελίου; Γιατὶ δὲν κηρύσσουμε αὐτὸ μόνο μὲ τὰ λόγια, λέγει, ἀλλὰ καὶ μὲ τίς πράξεις, ἀφοῦ δὲν ἦταν ἀνθρώπινο, ἀλλὰ θεῖο καὶ ἀπόρρητο καὶ ξεπερνᾷ κάθε φύση. Ἐπειδὴ ὅμως κατηγοροῦσαν τὸ πράγμα σὰν καινοτομία, δείχνει πῶς αὐτὸ εἶναι παλιότερο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ πῶς περιγράφεται ἀπὸ πρὶν στοὺς προφῆτες. Ἐὰν ὅμως δὲν τὸ ἔδωσε ἀπὸ τὴν ἀρχή, αὐτὸ ἔγινε ἐξ αἰτίας ἐκείνων ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ τὸ δεχθοῦν· αὐτοὶ βέβαια ποὺ ἤθελαν. Ἄ-

γοῦν βουλόμενοι ἤκουσαν. «'Αβραὰμ ὁ πατήρ ὑμῶν»,
 φησὶν, «ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν
 καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη». Πῶς οὖν φησιν, ὅτι «Πολλοὶ
 προφηῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ ὑμεῖς βλέ-
 5 πετε, καὶ οὐκ εἶδον»; Οὕτω, φησὶν, ὥς ὑμεῖς βλέ-
 πετε καὶ ἀκούετε, αὐτὴν τὴν σάρκα, καὶ αὐτὰ τὰ ση-
 μεῖα τὰ ἐπὶ τῶν ὄψεων. Σὺ δέ μοι σκόπει, πρὸ πό-
 σων ταῦτα προεκηρύττετο χρόνων· καὶ γὰρ ὅταν με-
 γάλα τινὰ προκατασκευάζειν ὁ Θεὸς μέλλῃ, πρὸ πολ-
 10 λῶν αὐτὰ προαναφωνεῖ χρόνων, γυμνάζων τὴν ἀκο-
 ῇν πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῆς παρουσίας αὐτῶν. «'Εν
 Γραφαῖς ἁγίαις». Οὐ γὰρ ἔλεγον οἱ προφηῆται μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ἔγραφον ἅπερ ἔλεγον· οὐκ ἔγραφον δὲ μό-
 νον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων ἐτύπουν, ὥς 'Αβραὰμ
 15 τὸν 'Ισαὰκ ἄγων, καὶ Μωϋσῆς τὸν ὄφιν ὑψῶν, καὶ
 τὰς χεῖρας ἐκτείνων ἐπὶ τοῦ 'Αμαλήκ, καὶ τὸν Ἀ-
 μνὸν τοῦ πάσχα θύων.

«Περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρ-
 ματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα». Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε; με-
 20 τεωρίσας ἡμῶν τὰς ψυχὰς καὶ ἀναγαγών, καὶ με-
 γάλα καὶ ἀπόρρητα φαντασθῆναι ποιήσας, καὶ εὐαγ-
 γέλιον εἰπών, καὶ Θεοῦ εὐαγγέλιον, καὶ χορὸν προ-
 φητῶν εἰσαγαγών, καὶ δείξας πάντας ἀνακηρύττον-
 τας πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὰ ἐσόμενα, ποῦ πάλιν ἡμᾶς
 25 κατὰγεις πρὸς τὸν Δαυίδ; περὶ ἀνθρώπου τίνος δια-
 λέγῃ, εἶπέ μοι, καὶ πατέρα δίδως αὐτῷ τὸν τοῦ 'Ιεσ-
 σαὶ υἱόν; καὶ ποῦ ταῦτα τῶν εἰρημένων ἄξια; Σφό-
 δρα μὲν οὖν ἄξια· οὐ γὰρ περὶ ἀνθρώπου ψιλοῦ, φη-
 σὶν, ὁ λόγος ἡμῖν. Διὰ τοι τοῦτο προσέθηκε τό, «Κα-
 30 τὰ σάρκα», αἰνιττόμενος, ὅτι καὶ κατὰ πνεῦμα γέν-
 νησίς ἐστι τοῦ αὐτοῦ. Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐντεῦθεν
 ἤρξατο, καὶ οὐκ ἐκεῖθεν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων; "Ο-
 τι καὶ Ματθαῖος ἐντεῦθεν καὶ Λουκᾶς καὶ Μάρκος.
 Τὸν γὰρ μέλλοντα χειραγωγεῖν πρὸς τὸν οὐρανόν,
 35 κάτωθεν ἄνω χειραγωγεῖν ἀναγκαῖον· οὕτω γὰρ καὶ

κουσαν. «Ὁ Ἀβραάμ ὁ πατέρας σας», λέγει, «μέ μεγάλη χαρά ἐπιθύμησε νὰ δεῖ τὴν ἡμέρα τῆς ἐνανθρώπισής μου· καὶ τὴν εἶδε καὶ χάρηκε»¹³. Πῶς λοιπὸν λέγει, ὅτι «Πολλοὶ προφῆτες καὶ δίκαιοι ἐπιθύμησαν νὰ δοῦν αὐτὰ ποῦ ἐσεῖς βλέπετε καὶ δὲν τὰ εἶδαν»¹⁴; Ἔτσι, λέγει, ὅπως ἐσεῖς βλέπετε καὶ ἀκοῦτε, αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αὐτὰ τὰ θαύματα μπροστὰ στὰ μάτια σας. Ἐσὺ ὅμως πρόσεχε, παρακαλῶ, πρὶν ἀπὸ πόσα χρόνια προλέγονταν αὐτά. Γιατὶ πραγματικὰ ὅταν πρόκειται ὁ Θεὸς νὰ προετοιμάσει κάποια μεγάλα, τὰ προλέγει πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, γιὰ νὰ ἐξασκήσει τὴν ἀκοή γιὰ ὑποδοχὴ τῆς παρουσίας τους. «Στὶς ἁγίες Γραφές». Γιατὶ οἱ προφῆτες δὲν ἔλεγαν μόνο, ἀλλὰ καὶ ἔγραφαν αὐτὰ ποῦ ἔλεγαν. Καὶ δὲν ἔγραφαν μόνο, ἀλλὰ καὶ προτύπωναν μὲ τίς πράξεις τους, ὅπως ὁ Ἀβραάμ ὅταν ὀδηγοῦσε τὸν Ἰσαάκ, καὶ ὅταν ὁ Μωϋσῆς ὕψωνε τὸ φίδι καὶ ἄπλωνε τὰ χέρια του ἐναντίον τῶν Ἀμαληκιτῶν καὶ θυσίαζε τὸ ἀρνὶ τοῦ πάσχα.

«Γιὰ τὸν Υἱὸ τοῦ ποῦ γεννήθηκε σὰν ἄνθρωπος ἀπὸ ἀπόγονο τοῦ Δαυῖδ». Τί κάνεις, Παῦλε; Ἀφοῦ ἀνύψωσες τίς ψυχές μας καὶ τίς ὀδήγησες ψηλὰ καὶ ἔκαμες νὰ φαντασθοῦμε μεγάλα καὶ ἀπόρρητα, καὶ ἀφοῦ μίλησες γιὰ εὐαγγέλιο, καὶ μάλιστα εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀφοῦ παρουσίασες χορὸ προφητῶν, καὶ ἀφοῦ ἔδειξες πῶς ὅλοι κήρυξαν πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια αὐτὰ ποῦ πρόκειται νὰ συμβοῦν, ποῦ πάλι μᾶς κατεβάξεις στὸ Δαυῖδ; Γιὰ ποιὸν ἄνθρωπο μιλάς, πές μου, καὶ τοῦ δίνεις πατέρα τὸν υἱὸ τοῦ Ἰεσσαί; Καὶ πῶς αὐτὰ εἶναι ἰσάξια μὲ ἐκεῖνα ποῦ εἰπώθηκαν; Πάρα πολὺ λοιπὸν εἶναι ἰσάξια, γιατί ὁ λόγος σὲ μᾶς, λέγει, δὲν εἶναι γιὰ ἀπλὸ ἄνθρωπο. Γι' αὐτὸ βέβαια πρόσθεσε τό, «Σὰν ἄνθρωπος», ὑπονοώντας, ὅτι ὑπάρχει καὶ πνευματικὴ γέννηση τοῦ ἴδιου. Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο ἄρχισε ἀπὸ ἐδῶ, καὶ ὄχι ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα; Γιατὶ καὶ ὁ Ματθαῖος ἀπὸ ἐδῶ ἄρχισε, καθὼς ὁ Λουκᾶς καὶ ὁ Μάρκος. Γιατὶ αὐτὸν ποῦ πρόκειται νὰ ὀδηγήσει στὸν οὐρανό, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν ὀδηγήσει ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω. Ἔτσι λοιπὸν ρυθμίστηκε καὶ

τὸ πρᾶγμα ὠκονομήθη. Πρῶτον γοῦν εἶδον αὐτὸν ἄν-
θρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τότε ἐννόησαν Θεόν. Ἡ
τοίνυν αὐτὸς τὴν διδασκαλίαν ἐποιήσατο, ταύτη καὶ
ὁ μαθητῆς αὐτοῦ τέμνει τὴν ἐκεῖ φέρουσαν ὁδόν.
5 Πρῶτον οὖν λέγει τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, οὐκ ἐ-
πειδὴ πρώτη ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ ταύτης πρὸς ἐκεί-
νην ἀνῆγε τὸν ἀκροατήν.

«Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει καὶ Πνεύ-
ματι ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χρι-
10 στοῦ». Ἀσαφές τὸ εἰρημένον ἀπὸ τῆς τῶν λέξεων
πλοκῆς γέγονε· διόπερ αὐτὸ διελεῖν ἀνάγκη. Τί οὖν
ἐστὶν ὃ λέγει; Τὸν ἐκ Δαυὶδ γενόμενον ἀνακηρύττο-
μεν, φησὶν. Ἀλλὰ τοῦτο δῆλον· πόθεν δέ, ὅτι καὶ
Υἱὸς Θεοῦ ἐστὶν οὗτος ὁ σαρκωθείς; Πρῶτον ἀπὸ
15 τῶν προφητῶν· διὸ ἔλεγεν, «Ὁ προεπηγγείλατο διὰ
τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις». Οὐ μι-
κρᾶς δὲ ἀποδείξεως οὗτος ὁ τρόπος. Ἐπειτα καὶ
ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως· ὁ καὶ αὐτὸς ἐ-
δήλωσεν εἰπών· «Ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρ-
20 κα»· τὸν γὰρ τῆς φύσεως ἔλυσε νόμον. Τρίτον ἀπὸ
τῶν θαυμάτων ὧνπερ ἔπραττε, πολλῆς δυνάμεως ἀ-
πόδειξιν παρεχόμενος· τοῦτο γάρ ἐστιν, «Ἐν δυνά-
μει». Τέταρτον ἀπὸ τοῦ Πνεύματος οὗπερ ἐδίδου τοῖς
πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, καὶ δι' οὗ πάντας ἁγίους ἐ-
25 ποίει· διὸ φησι, «Κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης»· Θεοῦ
γὰρ ἦν μόνου τὰ τοιαῦτα δῶρα χαρίζεσθαι.

Πέμπτον ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως Κυρίου· πρῶτος
γὰρ οὗτος καὶ μόνος ἑαυτὸν ἤγειρεν· ὅπερ καὶ αὐ-
τὸς μάλιστα πάντων ἔφησεν εἶναι σημεῖον ἱκανὸν καὶ
30 τοὺς ἀναισχυνοῦντας ἐπιστομίσαι. «Λύσατε» γάρ·
φησί, «τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγε-
ρῶ αὐτόν»· καί, «Ὅταν ὑψώσητέ με ἀπὸ τῆς γῆς,
τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι»· καὶ πάλιν, «Ἡ γενεὰ

τὸ πράγμα. Πρῶτα βέβαια εἶδαν αὐτὸν σὰν ἄνθρωπο πάνω στὴ γῆ, καὶ τότε τὸν κατανόησαν σὰν Θεό. "Ὅπως λοιπὸν δίδαξε αὐτός, ἔτσι καὶ ὁ μαθητὴς του ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ ἐκεῖ. Πρῶτα λοιπὸν λέγει τὴ σαρκικὴ γέννηση, ὅχι ἐπειδὴ ἦταν πρώτη, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὴ ὁδηγοῦσε τὸν ἀκροατὴ στὴν πνευματικὴ.

«Ὁ ὁποῖος ἀποδείχθηκε Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ὑπερφυσικὴ δύναμή του, ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγιασμοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάστασή του ἀπὸ τοὺς νεκρούς, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός». "Ἐγινε ἀσαφὲς αὐτὸ ἐξ αἰτίας τῆς ἡλοκῆς τῶν λέξεων. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἀναλύσουμε. Τί λοιπὸν σημαίνει αὐτὸ ποὺ λέγει; Κηρύσσουμε αὐτὸν ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὸ Δαυῖδ, λέγει. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι φανερό. Ἀπὸ ποῦ ὅμως φαίνεται ὅτι αὐτός ποὺ ἔγινε ἄνθρωπος εἶναι καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Πρῶτο, ἀπὸ τοὺς προφῆτες· γι' αὐτὸ ἔλεγε, «Τὸ ὁποῖο ὑποσχέθηκε μὲ τοὺς προφῆτες τοῦ στίς ἁγίες Γραφές». Ὁ τρόπος αὐτὸς δὲν εἶναι μικρὴ ἀπόδειξη. Ἐπειτα καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν τρόπο τῆς γέννησης, πράγμα ποὺ καὶ ὁ ἴδιος φανέρωσε λέγοντας· «Ἀπὸ ἀπόγονο τοῦ Δαυῖδ σὰν ἄνθρωπος», γιατί κατέλυσε τὸ νόμο τῆς φύσης. Τρίτο, ἀπὸ τὰ θαύματα ποὺ ἔκανε, παρέχοντας ἀπόδειξη μεγάλης δύναμης, γιατί αὐτὸ σημαίνει, «Μὲ δύναμη». Τέταρτο, ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ποὺ χορηγοῦσε σ' ἐκείνους ποὺ πίστευαν σ' αὐτὸν καὶ μὲ τὸ ὁποῖο τοὺς ἔκανε ὅλους ἁγίους. Γι' αὐτὸ λέγει, «Σύμφωνα μὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγιασμοῦ», γιατί ὁ Θεὸς μόνο μπορούσε νὰ χαρίζει τέτοια δῶρα.

Πέμπτο, ἀπὸ τὴν ἀνάστασι τοῦ Κυρίου. Γιατί πρῶτος αὐτός καὶ μόνος ἀναστήθηκε, πράγμα ποὺ καὶ αὐτός περισσότερο ἀπ' ὅλους εἶπε πὼς εἶναι ἱκανὸ σημεῖο ν' ἀποστομῶσει καὶ αὐτοὺς ποὺ εἶναι ἀναίσχυντοι. Γιατί λέγει, «Γκοεμίστε τὸ ναὸ αὐτὸν καὶ σὲ τρεῖς ἡμέρες θὰ τὸν ξανακτίσω»¹⁵, καί, «Ὅταν μὲ ὑψώσετε ἀπὸ τὴ γῆ, τότε θὰ μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι»¹⁶, καὶ πάλι, «Ἡ γενεὰ αὕτὴ ἐπιμένει νὰ ζητᾷ θαῦμα, ἀλλὰ δὲ θὰ τῆς δοθεῖ θαῦ-

αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐ-
 τῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ». Τί οὖν ἐστίν, «Ὁρισθέν-
 τος»; Δειχθέντος, ἀποφανθέντος, κριθέντος, ὁμολο-
 γηθέντος παρὰ τῆς ἀπάντων γνώμης καὶ ψήφου, ἀ-
 5 πὸ τῶν προφητῶν, ἀπὸ τῆς παραδόξου γεννήσεως
 τῆς κατὰ σάρκα, ἀπὸ τῆς δυνάμεως τῆς ἐν τοῖς ση-
 μείοις, ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, δι' οὗ τὸν ἁγιασμόν ἔ-
 δωκεν, ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως, δι' ἧς τοῦ θανάτου τὴν
 τυραννίδα κατέλυσε.

10 «Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακο-
 ῇν πίστεως». Ὁρα εὐγνωμοσύνην οἰκέτου· οὐδὲν ἐ-
 αυτοῦ εἶναι βούλεται, ἀλλὰ πάντα τοῦ Δεσπότη.
 Καὶ μὴν τὸ Πνεῦμα τοῦτο ἔδωκε· διὸ ἔλεγε· «Πολλὰ
 ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅ-
 15 ταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδη-
 γήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν»· καὶ πάλιν, «Ἀ-
 φορίσατέ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν». Καὶ
 ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους δέ φησιν, ὅτι «Ὡς μὲν διὰ
 τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λό-
 20 γος γνώσεως»· καί, ὅτι «Αὐτὸ πάντα διαιρεῖ, καθὼς
 βούλεται». Καὶ Μιλησίοις δὲ δημηγορῶν, ἔλεγεν·
 «Ἐν ᾧ ἔθετο ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένας καὶ
 ἐπισκόπους». Ὁρᾷς, ὅτι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Υἱ-
 οῦ φησι, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος; «Χάριν
 25 καὶ ἀποστολήν»· τουτέστιν, οὐχ ἡμεῖς αὐτὸ κατωρθώ-
 σαμεν τὸ γενέσθαι ἀπόστολοι· οὐδὲ γὰρ καμόντες πολ-
 λὰ καὶ πονέσαντες, τὴν ἀξίαν ταύτην ἐλάχομεν, ἀλλὰ
 χάριν ἐλάβομεν, καὶ τῆς ἄνωθεν δωρεᾶς τὸ κατόρθω-
 μα γέγονεν. «Εἰς ὑπακοὴν πίστεως».

30 3. Οὐκ ἄρα οἱ ἀπόστολοι ἦσαν οἱ κατορθοῦντες,
 ἀλλ' ἡ προοδοποιούσα χάρις αὐτοῖς. Ἐκείνων μὲν
 γὰρ ἦν τὸ περιέναι καὶ κηρύττειν, τὸ δὲ πείθειν τοῦ
 ἐνεργοῦντος ἐν αὐτοῖς Θεοῦ· καθὼς καὶ ὁ Λουκᾶς
 φησιν, ὅτι «Διήνοιξε τὴν καρδίαν αὐτῶν»· καὶ πά-

μα, παρὰ μόνο τὸ θαῦμα τοῦ Ἰωνᾶ»¹⁷. Τί λοιπὸν σημαίνει τὸ «Ὅρισθέντος»; Ἐκεῖνος ποὺ ἀποδείχθηκε, φανερώθηκε, κρίθηκε, ὁμολογήθηκε ἀπὸ τὴ γνώμη καὶ τὴν ἀπόφαση ὅλων, ἀπὸ τοὺς προφῆτες, ἀπὸ τὴν παράδοξη γέννησή του σὰν ἄνθρωπος, ἀπὸ τὴ δύναμη στὰ θαύματα, ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἔδωσε τὸν ἁγιασμό, ἀπὸ τὴν ἀνάστασή του, μὲ τὴν ὁποία κατάργησε τὴν τυραννία τοῦ θανάτου.

«Μὲ τὸν ὁποῖο λάβαμε τὴ χάρη καὶ τὸ ἀποστολικὸ ἀξίωμα στὴν ὑπακοή τῆς πίστεως». Πρόσεχε τὴν εὐγνωμοσύνη τοῦ δούλου. Τίποτε δὲ θέλει νὰ εἶναι δικό του, ἀλλὰ τὰ πάντα τοῦ Κυρίου. Ὑποτάσσεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἔδωσε αὐτό. Γι' αὐτὸ ἔλεγε· «Ἔχω πολλὰ νὰ σᾶς πῶ, ἀλλὰ δὲν μπορεῖτε νὰ τὰ συγκράτήσετε ἀκόμη. Ὅταν ὅμως ἔλθει ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, θὰ σᾶς ὁδηγήσει σὲ ὅλη τὴν ἀλήθεια»¹⁸· καὶ πάλι, «Ἐχωρίστε μου τὸν Παῦλο καὶ τὸ Βαρνάβα»¹⁹. Καὶ στὴν ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους λέγει, ὅτι «Σ' ἄλλον ἀπὸ τὸ Πνεῦμα δίνεται ὁ λόγος σοφίας καὶ σ' ἄλλον λόγος γνώσης»²⁰, καὶ ὅτι «Τὸ Πνεῦμα μοιράζει χωριστὰ τὰ πάντα, ὅπως θέλει»²¹. Καὶ στοὺς Μιλησίους μιλώντας ἔλεγε· «Στὸ ποίμνιο αὐτὸ σᾶς τοποθέτησε τὸ ἅγιο Πνεῦμα ποιμένες καὶ ἐπισκόπους»²². Βλέπεις πῶς αὐτὰ ποὺ ἀνήκουν στὸ Πνεῦμα λέγει ὅτι εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ πῶς ἐκεῖνα ποὺ ἀνήκουν στὸν Υἱὸ εἶναι τοῦ Πνεύματος; «Χάρη καὶ ἀποστολικὸ ἀξίωμα»· δηλαδή, δὲν κατορθώσαμε ἐμεῖς αὐτό. τὸ νὰ γίνουμε ἀπόστολοι. Γιατὶ δὲν μᾶς ἔλαχε τὸ ἀξίωμα αὐτὸ ἀφοῦ ὑποφέραμε πολλὰ καὶ κοπιάσαμε, ἀλλὰ λάβαμε χάρη καὶ τὸ κατόρθωμα αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς θείας δωρεᾶς. «Στὴν ὑπακοή τῆς πίστεως.

3. Ἐπομένως δὲν ἦταν οἱ ἀπόστολοι ποὺ κατόρθωναν, ἀλλὰ ἡ χάρη ποὺ προετοίμαζε τὸ δρόμο τους. Γιατὶ ἔργους ἦταν τὸ νὰ γυρίζουν καὶ νὰ κηρύττουν, τὸ νὰ πείθουν ὅμως ἦταν ἔργο τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐνεργοῦσε μ' αὐτούς, ὅπως καὶ ὁ Λουκᾶς λέγει, ὅτι «Ἄνοιξε τὴν καρδιά

20. Α' Κορ. 12, 8

21. Α' Κορ. 12, 11

22. Πράξ. 20, 28

λιν, «οἷς ἦν δεδομένον ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ». «Εἰς ὑπακοήν». Οὐκ εἶπεν, εἰς ζήτησιν καὶ κατασκευήν, ἀλλ', «Εἰς ὑπακοήν». Οὐδὲ γὰρ ἐπέμφθημεν, φησί, συλλογίζεσθαι, ἀλλ' ὅπερ ἐνεχειρίσθημεν 5 ἀποδοῦναι. Ὅταν γὰρ ὁ Δεσπότης ἀποφήνηται τι, τοὺς ἀκούοντας οὐ περιεργάζεσθαι χρὴ τὰ λεγόμενα καὶ πολυπραγμονεῖν, ἀλλὰ δέχεσθαι μόνον. Οἱ γὰρ ἐπὶ πόστολοι διὰ τοῦτο ἐπέμφθησαν, ἵνα, ὅπερ ἤκουσαν, εἰπωσιν, οὐχ ἵνα οἰκοθέν τι προσθῶσι καὶ ἡμεῖς δὲ 10 λοιπόν, ἵνα πιστεύσωμεν. Τί ἵνα πιστεύσωμεν; «Περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ»· οὐχ ἵνα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργασώμεθα, ἀλλ' ἵνα εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ πιστεύσωμεν· τοῦτο γὰρ ἦν, ὃ καὶ τὰ σημεῖα ἐποίει· «Ἐν γὰρ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ», φησὶν, «ἔγχειραι καὶ 15 περιπάτει». Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ πίστεως δεῖται, καὶ οὐδὲν τούτων λογισμῷ καταλαβεῖν δυνατόν.

«Ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἐν οἷς ἔστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τί οὖν; πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὁ Παῦλος ἐκήρυξεν; Ὅτι μὲν γὰρ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ 20 μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διέδρομε, καὶ κεῖθεν πάλιν εἰς αὐτὰς ἐξέβη τῆς γῆς τὰς ἐσχατίας, δῆλον ἐξ ὧν Ῥωμαίοις ἐπέστειλεν. Εἰ δὲ καὶ μὴ πᾶσι ἐπέστη, οὐδὲ οὕτω ψεῦδος τὸ λεγόμενον· οὐ γὰρ περὶ ἑαυτοῦ μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν δώδεκα ἀποστόλων, καὶ 25 πάντων τῶν καταγγειλάντων τὸν λόγον τῶν μετ' ἐκείνους. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἐπ' αὐτοῦ τὸν λόγον ἐλεγχόμενον ἴδοι τις ἄν, εἰ τὴν προθυμίαν ἐννοήσῃ τὴν ἐκείνου, καὶ ὅτι μετὰ τελευτὴν οὐ παύεται πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης κηρύττων. Ἐννόησον δὲ πῶς ἐπαί- 30 ρει τὴν δωρεάν καὶ δείκνυσι μεγάλην οὖσαν καὶ πολὺ τῆς προτέρας ὑψηλοτέραν· εἰ γε τὰ μὲν παλαιὰ περὶ ἔθνος ἓν ἐγίγνετο, αὕτη δὲ γῆν καὶ θάλασσαν ἐπεσπάσατο.

23. Πράξ. 16, 14

24. Βλ. Λουκᾶ 8, 10 καὶ Πράξ. 19, 10

τους»²³· καὶ πάλι, «στοὺς ὁποῖους δόθηκε ν' ἀκούσουν τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ»²⁴. «Στὴν ὑπακοή». Δὲν εἶπε, στὴν ἀναζήτηση καὶ ἐκτέλεση τοῦ ἔργου, ἀλλὰ, «Στὴν ὑπακοή». Γιατὶ δὲ μᾶς ἔστειλε, λέγει, νὰ συγκεντρώνουμε, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀποδώσουμε αὐτὸ ποὺ μᾶς ἐμπιστεύθηκε. "Όταν λοιπὸν ὁ Κύριος λέγει κάτι, αὐτοὶ ποὺ ἀκοῦν δὲν πρέπει νὰ περιεργάζονται καὶ νὰ πολυεξετάζουν τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μόνο νὰ τὰ δέχονται. Γιατὶ οἱ ἀπόστολοι γι' αὐτὸ στάλθηκαν, γιὰ νὰ ποῦν ἐκεῖνα ἀκριβῶς ποὺ ἄκουσαν, ὄχι γιὰ νὰ προσθέσουν κάτι ἀπὸ μόνοι τους, καὶ ἐμεῖς ὅμως στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ πιστεύσουμε. Γιὰ νὰ πιστεύσουμε τί; «Στὸ ὄνομά του». "Όχι γιὰ νὰ ἀσχολούμαστε μὲ τὴν οὐσία του, ἀλλὰ γιὰ νὰ πιστεύσουμε στὸ ὄνομά του. Γιατὶ αὐτὸ ἦταν ἐκεῖνο, ποὺ ἔκανε καὶ τὰ θαύματα· «Στὸ ὄνομα λοιπὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», λέγει, «σῆκω ὄρθιος καὶ περπάτα»²⁵. Καὶ αὐτὸ ὅμως χρειάζεται πίστη καὶ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατό νὰ τὰ κατανοήσουμε μὲ τὸ λογικό.

«Σὲ ὅλους τοὺς ἐθνικούς, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους εἶστε καὶ σεῖς καλεσμένοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τί λοιπὸν; Σὲ ὅλα τὰ ἔθνη κήρυξε ὁ Παῦλος; "Ότι βέβαια ἔτρεξε ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ μέχρι τὸ Ἰλλυρικὸ πέλαγος, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πάλι ἔφθασε στὰ πέρατα τῆς γῆς, εἶναι φανερό, ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔγραψε στοὺς Ρωμαίους. Ἐὰν ὅμως δὲν ἔφθασε σὲ ὅλους, οὔτε ἔτσι εἶναι ψέμα αὐτὸ ποὺ λέγεται. Γιατὶ δὲ μιλάει μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς δώδεκα ἀποστόλους καὶ γιὰ ὅλους ἐκείνους ποὺ κήρυξαν τὸ λόγο τοῦ εὐαγγελίου ὕστερα ἀπ' αὐτοὺς. "Αλλωστε οὔτε καὶ γι' αὐτὸν θὰ μπορούσε νὰ κατακρίνει κανεὶς τὸν λόγο αὐτό, ἐὰν κατανοήσει τὴν προθυμία τοῦ Παύλου καὶ ὅτι μετὰ τὸ θάνατό του δὲ σταματᾷ νὰ κηρύττει παντοῦ στὴν οἰκουμένη. Παρατήρησε ὅμως πῶς ἐξυψώνει τὴ δωρεὰ καὶ τὴν ἀποδείχνει μεγάλη καὶ πολὺ πρὸ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν προηγούμενη. Ἐὰν βέβαια τὰ παλιὰ γίνονταν γιὰ ἓνα ἔθνος, αὐτὴ προσκάλεσε ὅλη τὴν οἰκουμένη.

25. Πράξ. 3, 6

Σκόπει δέ μοι καὶ κεῖνο, πῶς κολακείας πάσης ἀπηλλαγμένη ἐστὶν ἡ τοῦ Παύλου ψυχὴ. Ρωμαίοις γὰρ διαλεγόμενος τοῖς ὥσπερ ἐν κορυφῇ τινι τῆς οἰκουμένης ἀπάσης καθημένοις, οὐδὲν πλέον αὐτοῖς
 5 δίδωσι τῶν λοιπῶν ἔθνων, οὐδέ, ἐπειδὴ τότε ἐκράτουν καὶ ἐβασίλευον, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς φησί τι πλέον αὐτοῦς ἔχειν· ἀλλ' ὥσπερ, φησί, τοῖς ἔθνεσι πᾶσι κηρύττομεν, οὕτω καὶ ὑμῖν, μετὰ Σκυθῶν καὶ Θρακῶν αὐτοῦς ἐριθμῶν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἐβούλετο
 10 δηλῶσαι, περιττὸν ἦν τὸ εἰπεῖν, «'Εν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς». Ταῦτα δὲ ποιεῖ καθαιρῶν αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ κενῶν τὸ φύσημα τῆς διανοίας, καὶ διδάσκων αὐτοῦς τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἰσοτιμίαν. Διὸ ἐπήγαγεν αὐτὸ τοῦτο λέγων· «'Εν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς
 15 κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ»· τουτέστι, μεθ' ὧν ἐστε καὶ ὑμεῖς». Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι τοὺς ἄλλους μεθ' ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς μετὰ τῶν ἄλλων ἐκάλεσεν. Εἰ γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔστι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ βασιλεὺς καὶ ιδιώτης· καὶ γὰρ ὑμεῖς ἐ-
 20 κλήθητε, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν προσήλθετε.

«Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ρώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, χάριν ὑμῖν καὶ εἰρήνην ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ὅρα πῶς συνεχῶς τὸ ὄνομα τοῦ κλητοῦ τίθησι, «Κλητὸς ἀπόστο-
 25 λος», λέγων, «'Εν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοί», «Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ρώμῃ κλητοῖς». Τοῦτο δὲ οὐ περιτολογῶν ποιεῖ, ἀλλὰ βουλόμενος αὐτοῦς τῆς εὐεργεσίας ἀναμνηῆσαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐν τοῖς πιστεύουσιν καὶ ἐξ ὑπάρχων εἶναι καὶ ὑπάτων, καὶ πέ-
 30 νητας καὶ ιδιώτας, ἐκβάλλων τὴν ἀνωμαλίαν τῶν ἀξιωμάτων, πᾶσι μίαν ἐπιστέλλει προσηγορίαν. Εἰ δὲ ἐν τοῖς ἀναγκαιοτέροις καὶ πνευματικοῖς κοινὰ δού-

Πρόσεξε, παρακαλῶ, καὶ αὐτό, πῶς δηλαδή ἡ ψυχὴ τοῦ Παύλου εἶναι καθαρὴ ἀπὸ κάθε κολακεία. Γιατί, ἂν καὶ μιλάει στοὺς Ρωμαίους, ποὺ βρίσκονταν σὰν σὲ κάποια κορυφὴ ὅλης τῆς οἰκουμένης, δὲν τοὺς ξεχωρίζει καθόλου ἀπὸ τὰ υπόλοιπα ἔθνη, οὔτε, λέγει ὅτι ὑπερέχουν κάπως στὰ πνευματικά. Καὶ βασίλευαν, ἐπειδὴ τότε εἶχαν δύναμη. Ἀλλ' ὅπως ἀκριβῶς, λέγει, κηρύττουμε σὲ ὅλα τὰ ἔθνη, ἔτσι καὶ σὲ σᾶς, συγκαταλέγοντας αὐτοὺς μαζί μὲ τοὺς Σκύθες καὶ τοὺς Θράκες. Γιατί, ἂν δὲν ἤθελε νὰ δηλώσει αὐτό, ἦταν περιττὸ τὸ νὰ πεῖ, «Ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους εἴστε καὶ σεῖς». Καὶ κάνει αὐτὰ γιὰ νὰ κατεβάσει τὸ φρόνημά τους, νὰ μειώσῃ τὸ φούσκωμα τοῦ νοῦ τους καὶ νὰ τοὺς διδάξῃ τὴν ἰσότητά μὲ ὅλους. Γι' αὐτὸ τὸ πρόσθεσε τοῦτο λέγοντας· «Ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους εἴστε καὶ σεῖς καλεσμένοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»· δηλαδή μαζί μ' αὐτοὺς εἴστε καὶ σεῖς. Καὶ δὲν εἶπε, ὅτι κάλεσε τοὺς ἄλλους μαζί μὲ σᾶς, ἀλλ' ἐσᾶς μαζί μὲ τοὺς ἄλλους. Γιατί, ἂν ἐνώπιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν ὑπάρχει δοῦλος οὔτε ἐλεύθερος, πολὺ περισσότερο δὲν ὑπάρχει οὔτε βασιλιάς καὶ ἀπλὸς πολίτης. Γιατί καὶ σεῖς προσκληθήκατε καὶ δὲν προσήλθατε ἀπὸ μόνοι σας.

«Σὲ ὅλους τοὺς πιστοὺς ποὺ βρίσκεστε στὴ Ρώμη καὶ εἴστε ἀγαπητοὶ στὸ Θεό, προσκαλεσμένοι ἅγιοι, εἴθε νὰ εἶναι μαζί σας ἡ χάρις καὶ ἡ εἰρήνη ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα μας καὶ τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό». Βλέπε πῶς συνέχεια βάζει τὸ ὄνομα τοῦ καλεσμένου, «Καλεσμένος ἀπόστολος», λέγοντας, «Ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους εἴστε καὶ σεῖς καλεσμένοι», «Σὲ ὅλους ποὺ βρίσκεστε στὴ Ρώμη καλεσμένοι». Αὐτὸ ὅμως δὲν τὸ κάνει περιττολογώντας, ἀλλὰ γιατί θέλει νὰ τοὺς ὑπενθυμίσει τὴν εὐεργεσίαν. Ἐπειδὴ βέβαια ἦταν φυσικὸ ἀνάμεσα στοὺς πιστοὺς νὰ ὑπάρχουν καὶ πιστοὶ ποὺ προέρχονταν ἀπὸ ὑπάρχους καὶ ὑπάτους, καὶ φτωχοὶ καὶ ἀπλοὶ πολῖτες, γιὰ νὰ ξεριζώσῃ τὴν διάκριση τῶν ἀξιωμάτων, γράφει στὴν ἐπιστολὴ του μιὰ προσφώνηση γιὰ ὅλους. Ἐὰν ὅμως στὰ πρὶν

λοις καὶ ἐλευθέροις ἅπαντα πρόκειται, οἷον ἡ ἀγάπη ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ κλήσις, τὸ εὐαγγέλιον, ἡ υἱοθεσία, ἡ χάρις, ἡ εἰρήνη, ὁ ἁγιασμός, τὰ ἄλλα πάντα, πῶς ἐσχάτης ἀνοίας οὐκ ἂν εἶη, οὕς ὁ Θεὸς συνῆ-
 5. ψε καὶ ὁμοτίμους ἐποίησεν ἐν τοῖς μείζοσι, τούτους διαιρεῖν ἀπὸ τῶν ἐν τῇ γῇ πραγμάτων;

Διὰ τοι τοῦτο ἀπὸ τῶν προοιμίων αὐτῶν τὴν χαλεπὴν ταύτην ἐκβαλὼν νόσον ὁ μακάριος οὗτος, εἰς τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν αὐτοὺς ἐμβιβάζει, ταπεινο-
 10 φροσύνην. Τοῦτο καὶ οἰκέτας βελτίους εἰργάζετο, μανθάνοντας ὥς οὐδὲν ἐκ τῆς δουλείας παραβλαβή-
 σονται, τὴν ὄντως ἐλευθερίαν ἔχοντες· τοῦτο καὶ τοὺς δεσπότας παρεσκεύαζε μετριάζειν, παιδευομέ-
 νους ὥς οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῆς ἐλευθερίας, ἂν μὴ
 15 τὰ τῆς πίστεως ἢ προηγούμενα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅ-
 τι οὐ σύγχυσιν ἐργαζόμενος τοῦτο ἐποίει καὶ πάντα μινύς, ἀλλ' οἶδε καὶ διαίρεσιν ἀρίστην, οὐχ ἀπλῶς ἔγραψε πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ρώμῃ, ἀλλὰ μετὰ διορι-
 σμοῦ, «Τοῖς ἀγαπητοῖς τοῦ Θεοῦ». Αὕτη γὰρ ἡ ἀρί-
 20 στη διάκρισις, καὶ δείκνυσι πόθεν ὁ ἁγιασμός.

4. Πόθεν οὖν ὁ ἁγιασμός; Ἀπὸ τῆς ἀγάπης. Εἰ-
 πὼν γάρ, «Ἀγαπητοῖς», τότε ἐπήγαγε, «Κλητοῖς ἁ-
 γίοις», δηλῶν ὅτι ἐντεῦθεν ἡμῖν ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν
 ἀπάντων· ἁγίους δὲ τοὺς πιστοὺς καλεῖ πάντας. «Χά-
 25 ρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη». Ὡς προσηγορίας μυρία φερού-
 σης ἀγαθά. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις εἰς
 τὰς οἰκίας εἰσιοῦσι πρῶτον ρῆμα φάσκειν ἐπέταττε.
 Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐντεῦθεν πανταχοῦ προοι-
 μιάζεται ἀπὸ τῆς χάριτος καὶ τῆς εἰρήνης. Οὐδὲ
 30 γὰρ μικρὸν κατέλυσεν ὁ Χριστὸς πόλεμον, ἀλλὰ καὶ
 ποικίλλον καὶ παντοδαπὸν καὶ χρόνιον καὶ τοῦτον
 οὐκ ἐκ τῶν ἡμετέρων πόνων, ἀλλὰ διὰ τῆς αὐτοῦ
 χάριτος. Ἐπεὶ οὖν ἡ μὲν ἀγάπη τὴν χάριν, ἡ δὲ χά-

ἀναιγκαῖα καὶ στὰ πνευματικὰ ὅλα εἶναι κοινὰ στοὺς δούλους καὶ στοὺς ἐλεύθερους, ὅπως ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἡ κλήση, τὸ εὐαγγέλιο, ἡ υἱοθεσία, ἡ χάρη, ἡ εἰρήνη, ὁ ἁγιασμός, ὅλα τὰ ἄλλα, πῶς δὲ θὰ ἦταν ἀπόδειξη τῆς πιὸ μεγάλης ἀνοησίας, τὸ νὰ ξεχωρίζει αὐτοὺς ἀπὸ τὰ γήινα πράγματα, αὐτοὺς ποὺ ὁ Θεὸς τοὺς ἔνωσε καὶ τοὺς ἔκαμε ἴσους στὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ;

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπομακρύνει τὴ φοβερὴ αὐτὴ ἀρρώστια ὁ μακάριος Παῦλος καὶ τοὺς ὁδηγεῖ στὴ μητέρα τῶν ἀγαθῶν, τὴν ταπεινοφροσύνη. Αὐτὸ καὶ τοὺς δούλους ἔκανε καλύτερους, γιατί μαθαίνουν πῶς δὲ θὰ ζημιωθοῦν καθόλου ἀπὸ τὴ δουλεία, ἀφοῦ εἶχαν τὴν πραγματικὴ ἐλευθερία. Αὐτὸ καὶ τοὺς κυρίους ἔκανε νὰ εἶναι μετριόφρονες γιατί μαθαίνουν πῶς δὲν ἔχουν κανένα ὄφελος ἀπὸ τὴν ἐλευθερία, ἂν δὲν προηγοῦνται τὰ ἔργα τῆς πίστεως. Καὶ γιὰ νὰ μάθεις, ὅτι δὲν ἔκανε αὐτὸ προκαλώντας σύγχυση καὶ ἀνακατεύοντας τὰ πάντα, ἀλλὰ γνῶριζε καὶ τὴν ἄριστη διάκριση, δὲν ἔγραψε ἀπλὰ σὲ ὅλους ποὺ βρίσκονται στὴ Ρώμη, ἀλλὰ μὲ προσδιορισμό, «Ποὺ εἰστε ἀγαπητοὶ τοῦ Θεοῦ». Γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἄριστη διάκριση καὶ δείχνει ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ ἁγιασμός.

4. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν προέρχεται ὁ ἁγιασμός; Ἀπὸ τὴν ἀγάπη. Γιατὶ ἀφοῦ εἶπε «Στοὺς ἀγαπητούς», τότε πρόσθεσε, «Στοὺς καλεσμένους ἁγίους», φανερώνοντας ὅτι ἀπὸ ἐδῶ προέρχεται ἡ πηγὴ ὅλων τῶν ἀγαθῶν γιὰ μᾶς. Ἀγίους ὀνομάζει τοὺς πιστοὺς ὅλους. «Εἴθε νὰ ἔρθει σὲ σᾶς ἡ χάρη καὶ εἰρήνη». Αὐτὴ εἶναι ἡ προσφώνηση ποὺ φέρει ἄπειρα ἀγαθὰ. Αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς πρόσταζε στοὺς ἀποστόλους νὰ λέγουν πρώτη λέξη, ὅταν ἔμπαιναν στὰ σπίτια. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀπὸ ἐδῶ πάντα ἀρχίζει, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ χάρη καὶ τὴν εἰρήνη. Γιατὶ ὁ Χριστὸς δὲν κατάργησε μικρὸ πόλεμο, ἀλλὰ καὶ πολύμορφο καὶ πολύτροπο καὶ πολύχρονο, καὶ αὐτὸν ὄχι μὲ τοὺς δικούς μας κόπους, ἀλλὰ μὲ τὴ δική του χάρη. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἀγάπη δώρησε τὴ χάρη καὶ ἡ χάρη τὴν

ρις τὴν εἰρήνην ἔδωρήσατο, ὥς ἐν τάξει προσηγορίας αὐτὰ θεῖς, ἐπεύχεται μένειν διηνεκῇ καὶ ἀκίνητα, ὥστε μὴ πάλιν ἕτερον ἀναρριπισθῆναι πόλεμον· καὶ παρακαλεῖ τὸν δεδωκότα, πάγια ταῦτα διατηρεῖν, οὕ-
 5 τω λέγων· «Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ἴδου ἐνταῦθα τό, ἀπό, κοινόν ἐστι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἴσον τῷ, ἐξ οὗ. Οὐ γὰρ εἶπε, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Κυ-
 10 ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ', «Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Βαβαί, πόσον ἰσχυσεν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγάπη· οἱ ἐχθροὶ καὶ ἠτιμωμένοι ἅγιοι καὶ υἱοὶ γεγόνασιν ἐξαίφνης. Ὅταν γὰρ πατέρα καλέσῃ, υἱοὺς ἐδήλωσεν· ὅταν δὲ υἱοὺς εἴπῃ,
 15 ἅπαντα τῶν ἀγαθῶν τὸν θησαυρὸν ἀνεκάλυψε. Μένωμεν τοίνυν ἀξίαν τῆς δωρεᾶς τὴν πολιτείαν ἐνδεικνύμενοι, καὶ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀγιωσύνην διατηροῦντες. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ἀξιώματα πρόσκαιρά τέ ἐστι, καὶ τῷ παρόντι συγκαταλύεται βίῳ, καὶ χρη-
 20 μάτων ἐστὶν ὠνητά· ὅθεν οὐδὲ ἀξιώματα αὐτὰ εἶναι ἂν τις φαίη, ἀλλ' ὀνόματα ἀξιομάτων μόνον, ἐν τῇ τῶν ἱματίων περιβολῇ, καὶ τῇ τῶν δορυφόρων κολακείᾳ τὴν δύναμιν ἔχοντα, τοῦτο δέ, ἅτε παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέν, τὸ δῶρον τὸ τῆς ἀγιωσύνης καὶ τῆς υἱο-
 25 θεσίας, οὐδὲ θανάτῳ διακόπτεται, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λαμπρούς, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡμῖν συναποδημεῖ ζωὴν.

Ὁ γὰρ τὴν υἱοθεσίαν διατηρῶν, καὶ τὴν ἀγιωσύνην μετὰ ἀκριβείας φυλάττων, αὐτοῦ τοῦ τὸ διά-
 30 δημα προκειμένου καὶ τὴν ἀλουργίδα ἔχοντος, λαμπρότερός τέ ἐστι πολλῷ καὶ μακαριώτερος, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον γαλήνην τε ἐντρυφῶν πολλῇ, καὶ χρησταῖς συντρεφόμενος ἐλπίσι, καὶ οὐδεμίαν θορύβου καὶ ταραχῆς ἔχων ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἡδονῆς διηνε-
 35 κοῦς ἀπολαύων. Εὐθυμίαν γὰρ καὶ χαρὰν οὐκ ἀρχῆς

εἰρήνη, βάζοντας αὐτὰ στή θέση τῆς προσφώνησης, εὐχεται νὰ παραμένουν παντοτινὰ καὶ ἀκίνητα, γιὰ νὰ μὴ φουντώσει πάλι ἄλλος πόλεμος. Καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν ποὺ τὰ ἔχει δώσει, νὰ τὰ διατηρεῖ αὐτὰ σταθερά, λέγοντας ἔτσι· «Εἶθε νὰ εἶναι μαζί σας ἡ χάρη καὶ ἡ εἰρήνη ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα μας καὶ ἀπὸ τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό».

Νὰ ἐδῶ τὸ «ἀπὸ» εἶναι κοινὸ καὶ στὸν Πατέρα καὶ στὸν Υἱό, ποὺ εἶναι ἴσο μὲ τὸ «ἀπ’ αὐτόν». Γιατὶ δὲν εἶπε, ὥς εἶναι μαζί σας ἡ χάρη καὶ ἡ εἰρήνη ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα μέσω τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ, «Ἀπὸ τὸ Θεὸ Πατέρα καὶ τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό». Πῶ. πῶ, πόσο δυνατὴ εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ ἀτιμασμένοι ἔγιναν· ἁφνικὰ ἅγιοι καὶ υἱοί. Γιατὶ ὅταν τὸν ὀνομάζει Πατέρα, ὑπονοεῖ τοὺς υἱούς· καὶ ὅταν πεῖ τοὺς υἱούς, φανέρωσε ὅλο τὸ θησαυρὸ τῶν ἀγαθῶν. Ὡς ἔξακολουθήσουμε λοιπὸν νὰ παρουσιάζουμε συμπεριφορὰ ἄξια μὲ τὴ δωρεὰ καὶ νὰ διατηροῦμε τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἀγιωσύνη. Γιατὶ τὰ ἄλλα ἀξιώματα εἶναι καὶ πρόσκαιρα καὶ ἐξαφανίζονται μαζί μὲ τὴν παρούσα ζωὴ καὶ ἀγοράζονται μὲ χρήματα. Ἐπομένως οὔτε ἀξιώματα θὰ μπορούσε νὰ πεῖ πῶς εἶναι κάποιος, ἀλλὰ μόνο ὀνόματα ἀξιωμάτων, ποὺ ἔχουν τὴ δύναμή τους στήν ἐνδυμασία καὶ στήν κολακεία τῶν σωματοφυλάκων, ἐνῶ αὐτό, ἐπειδὴ δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεό, δηλαδή τὸ δῶρο τῆς ἀγιωσύνης καὶ τῆς υἰοθεσίας, οὔτε μὲ τὸ θάνατο σταματᾷ, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ μᾶς κάνει λαμπροὺς καὶ ἔρχεται μαζί μας στήν ἄλλη ζωή.

Γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ διατηρεῖ τὴν υἰοθεσία καὶ φυλάγει μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀγιωσύνη εἶναι πολὺ λαμπρότερος καὶ εὐτυχέστερος ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ φορᾷ τὸ στέμμα καὶ ἔχει τὴν βασιλικὴ πορφύρα, καὶ στήν παρούσα ζωὴ ἀπολαμβάνοντας πολλὴ γαλήνη καὶ τρεφόμενος μαζί μὲ τίς ἀγαθὲς ἐλπίδες καὶ χωρὶς νὰ ἔχει καμιά ἀφορμὴ ταραχῆς καὶ σύγχυσης, ἀλλ’ ἀπολαμβάνοντας συνέχεια εὐχαρίστηση. Γιατὶ τὴν εὐθυμία καὶ τὴ χαρὰ δὲν τὴν προκα-

μέγεθος, οὐ χρημάτων πλήθος, οὐ δυναστείας ὄγκος,
οὐκ ἰσχὺς σώματος, οὐ πολυτέλεια τραπέζης, οὐχ ἱ-
ματίων κόσμος, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων ποιεῖν
εἶωθεν, ἀλλ' ἢ κατόρθωμα μόνον πνευματικόν, καὶ
5 συνειδὸς ἀγαθόν. Καὶ ὁ τοῦτο κεκαθαρμένον ἔχων,
κἂν ράκια περικείμενος ᾗ, καὶ λιμῶ παλαίων, τῶν
σφόδρα τρυφώντων ἐστὶν εὐθυμότερος· ὥσπερ οὖν
ὁ πονηρὰ συνειδὼς ἑαυτῷ, κἂν τὰ πάντων περιβάλ-
ληται χρήματα, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος.

10 Διὰ δὴ τοῦτο ὁ μὲν Παῦλος ἐν λιμῷ ζῶν τῷ διη-
νεκεῖ καὶ γυμνότητι, καὶ μαστιζόμενος καθ' ἑκάστην
ἡμέραν, ἔχαιρέ τε καὶ ἐτρύφα μᾶλλον τῶν βασιλευ-
όντων τότε· ὁ δὲ Ἀχαάβ βασιλεύων καὶ τρυφῆς ἀ-
πολαύων πολυτελοῦς, ἐπειδὴ τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην
15 εἰργάσατο, ἔστενέ τε καὶ ἠθύμει, καὶ τὸ πρόσωπον
αὐτοῦ συμπεπτωκὸς ᾗν, καὶ πρὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ
μετὰ τὴν ἁμαρτίαν. Εἰ τοίνυν βουλόμεθα ἀπολαύειν
ἡδονῆς, πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων φεύγωμεν πονη-
ρίαν, καὶ διώκωμεν ἀρετὴν, ὥς οὐκ ἐνὸν ἄλλως τού-
20 του μετασχεῖν, κἂν ἐπ' αὐτὸν ἀναβῶμεν τὸν θρόνον
τὸν βασιλικόν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· «Ὁ δὲ καρ-
πὸς τοῦ Πνεύματος ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη». Τοῦτον
οὖν τὸν καρπὸν τρέφωμεν παρ' ἑαυτοῖς, ἵνα καὶ τῆς
ἐνταῦθα χαρᾶς ἀπολαύσωμεν, καὶ τῆς μελλούσης ἐ-
25 πιτύχωμεν βασιλείας, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ
δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

26. Ἀχαάβ· βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. Γιὰ τὴ δράση του βλ. Γ' Βασ.
16, 29· 22. 40

27. Γαλ. 5. 22

λει συνήθως τὸ μέγεθος τῆς ἐξουσίας, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν χρωμάτων, οὔτε τὸ μέγεθος τῆς βασιλείας, οὔτε ἡ δύναμη τοῦ σώματος, οὔτε ἡ πολυτέλεια τῶν φαγητῶν, οὔτε ὁ στολισμὸς τῶν ἐνδυμάτων, οὔτε κάτι ἄλλο ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, παρὰ μόνο τὸ πνευματικὸ κατόρθωμα καὶ ἡ ἀγαθὴ συνείδηση. Καὶ αὐτὸς ποὺ ἔχει καθαρὴ τὴ συνείδησή του, καὶ ἂν ἀκόμη φοράει ράκη καὶ παλεύει μὲ τὴν πείνα, εἶναι πιὸ εὐθυμος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ζοῦν σὲ πολὺ μεγάλες ἀπολαύσεις· ὅπως ἀκριβῶς πάλι αὐτὸς ποὺ ἔχει πονηρὴ συνείδηση, καὶ ἂν ἀκόμη ἔχει τὰ χρήματα ὅλων, εἶναι πιὸ δυστυχισμένος ἀπ' ὅλους.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ Παῦλος, ἐνῶ ζοῦσε σὲ διαρκὴ πείνα καὶ γύμνια καὶ ἐνῶ μαστιζόταν καθημερινά, καὶ χαιρόταν καὶ ἀπολάμβανε περισσότερο ἀπὸ τοὺς τότε βασιλεῖς, ἐνῶ ὁ Ἀχαάβ²⁶, ἂν καὶ ἦταν βασιλιάς καὶ ζοῦσε μὲ πολυτελεῖς ἀπολαύσεις, ἐπειδὴ ἔκαμε ἐκείνη τὴν ἁμαρτία, καὶ στέναζε καὶ στενοχωριόταν καὶ τὸ πρόσωπό του ἦταν θλιμμένο, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία. Ἐὰν λοιπὸν θέλουμε νὰ ἀπολαμβάνομε εὐχαρίστηση, πρὶν ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα ἅς ἀποφεύγουμε τὴν κακία καὶ ἅς ἐπιδιώκουμε τὴν ἀρετή, γιατί διαφορετικὰ δὲν εἶναι δυνατό νὰ πάρουμε μέρος σ' αὐτό, καὶ ἂν ἀκόμη ἀνεβοῦμε στὸν ἴδιο τὸ βασιλικὸ θρόνο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Ὁ καρπὸς τοῦ Πνεύματος εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ χαρὰ, ἡ εἰρήνη»²⁷. Αὐτὸν λοιπὸν τὸν καρπὸ ἅς τρέφουμε στοὺς ἑαυτοὺς μας, ὥστε νὰ ἀπολαύσουμε καὶ τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς αὐτῆς, καὶ νὰ ἐπιτύχουμε τὴ μελλοντικὴ βασιλεία, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στὸν Πατέρα καὶ συγχρόνως στὸ ἅγιο Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'

(Ρωμ. 1, 8 - 17)

«Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις
ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ».

1. Πρέπον τῇ μακαρίᾳ ψυχῇ τὸ προοίμιον, καὶ ἵ-
5 κανὸν ἅπαντα παιδεῦσαι καὶ ἔργων καὶ λόγων ἀγα-
θῶν ἀπαρχεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν
οἰκείων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων εὐχαριστεῖν
κατορθωμάτων, ὃ καὶ φθόνου καὶ βασκανίας καθα-
ρὰν ποιεῖ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν Θεὸν ἐπισπᾶται μειζό-
10 νως πρὸς τὴν τῶν εὐχαριστούντων εὐνοίαν. Διὸ καὶ
ἀλλαχοῦ φησιν· «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν
πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ». Εὐχαριστεῖν δὲ δεῖ οὐ-
χὶ πλουτοῦντος μόνον, ἀλλὰ καὶ πενομένους, οὐχ ὑ-
15 ὑγιαίνοντας, ἀλλὰ νοσοῦντας, οὐκ εὐημεροῦντας, ἀλ-
λὰ καὶ τᾶναντία ὑπομένοντας· τὸ μὲν γὰρ ἐξ οὐρίας
τῶν πραγμάτων φερομένων εὐχαριστεῖν, θαυμαστὸν
οὐδέν· ὅταν δὲ πολὺ τὸ κλυδώνιον ᾖ, καὶ τὸ σκάφος
περιτρέπηται καὶ κινδυνεύῃ, τότε ἐστὶν ἡ πολλὴ τῆς
20 ὑπομονῆς καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ἐπίδειξις. Διὰ δὴ
τοῦτο καὶ ὁ Ἰὼβ ἐντεῦθεν ἐστεφανοῦτο, καὶ τὸ ἀναί-
σχυντον τοῦ διαβόλου στόμα ἐνέφραττε, καὶ ἐδείκνυ
σαφῶς, ὅτι οὐδὲ ἡνίκα εὐημερῶν ἦν, διὰ τὰ χρήμα-
τα εὐχάριστος ἦν, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν περὶ τὸν Θε-
25 ὸν ἀγάπην.

“Ορα δὲ καὶ ἐπὶ τίσιν εὐχαριστεῖ· οὐκ ἐπὶ τοῖς
γείνοις καὶ ἀπολλυμένοις, οἷον ἐπὶ ἀρχῇ καὶ δυνα-
στεία καὶ δόξῃ· ταῦτα γὰρ οὐδενὸς ἄξια λόγου· ἀλλ’

Ο Μ Ι Λ Ι Α Γ '

(Ρωμ. 1, 8 - 17)

«Πρῶτα εὐχαριστῶ τὸ Θεό μου μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ γιὰ ὅλους σας, ἐπειδὴ ἡ πίστη σας διαλαλεῖται σὲ ὅλο τὸν κόσμο».

1. Ὁ πρόλογος ταιριάζει στὴ μακάρια ψυχὴ καὶ εἶναι ἱκανὸς νὰ διδάξει ὅλους νὰ προσφέρουν τίς ἀπαρχές τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ λόγων στὸ Θεό, καὶ νὰ μὴν τὸν εὐχαριστοῦν μόνο γιὰ τὰ δικά τους κατορθώματα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ξένα, πράγμα ποὺ καθαρίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ φθόνο καὶ τὴν κακολογία καὶ προσελκύει περισσότερο τὸ Θεὸ στὴν εὖνοια ἐκείνων ποὺ τὸν εὐχαριστοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ ἄλλοῦ λέγει· «Ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποὺ μᾶς εὐλόγησε μὲ κάθε πνευματικὴ εὐλογία»¹. Καὶ πρέπει νὰ τὸν εὐχαριστοῦν ὄχι μόνο οἱ πλούσιοι ἀλλὰ καὶ οἱ φτωχοί, ὄχι οἱ ὑγιεῖς ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρρωστοι, ὄχι αὐτοὶ ποὺ εὐημεροῦν ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ποὺ ὑποφέρουν τὰ ἀντίθετα. Γιατὶ τὸ νὰ εὐχαριστεῖ κανεὶς, ὅταν τὰ πράγματα πηγαίνουν εὖνοϊκά, δὲν εἶναι καθόλου παράξενο. Ὅταν ὅμως ὑπάρχει μεγάλη τρικυμία καὶ τὸ σκάφος ἀνατρέπεται καὶ κινδυνεύει, τότε ὑπάρχει ἡ μεγάλη ἀπόδειξη τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ὁ Ἰὼβ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ στεφανωνόταν καὶ ἔκλεινε τὸ ἀναίσχυντο στόμα τοῦ διαβόλου καὶ ἔδειχνε καθαρά, ὅτι οὔτε ὅταν εὐημεροῦσε δὲν εὐχαριστοῦσε τὸ Θεὸ γιὰ τὰ χρήματα, ἀλλὰ ἀπὸ τῇ μεγάλῃ του ἀγάπῃ γι' αὐτόν.

Πρόσεχε ὅμως καὶ γιὰ ποιά πράγματα εὐχαριστεῖ. Ὅχι γιὰ τὰ γήινα καὶ τὰ φθαρτά, ὅπως γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ τὴν βασιλεία καὶ τὴν δόξα, γιατί αὐτὰ δὲν ἀξίζουν κα-

ἐπὶ τοῖς ὄντως ἀγαθοῖς, τῇ πίστει καὶ τῇ παρρησίᾳ· καὶ μεθ' ὅσης εὐχαριστεῖ διαθέσεως· οὐ γὰρ εἶπε, τῷ Θεῷ, ἀλλά, «Τῷ Θεῷ μου»· ὃ καὶ οἱ προφῆται ποιοῦσι, τὸ κοινὸν ἰδιοποιούμενοι. Καὶ τί θαυμαστόν, 5 εἰ οἱ προφῆται; Αὐτὸς γὰρ αὐτὸ συνεχῶς ὁ Θεὸς φαίνεται ποιῶν ἐπὶ τῶν δούλων, Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ ἰδιαζόντως λέγων ἑαυτόν. «Ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ». Τί οὖν; πᾶσα ἡ γῆ τὴν πίστιν ἤκουσε τῶν Ρωμαίων; 10 Πᾶσα ἐξ ἐκείνου· καὶ οὐδὲν ἀπεικός· οὐ γὰρ ἄσημος ἡ πόλις ἦν, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τινος κορυφῆς κειμένη, διὰ πάντα κατάδηλος ἦν. Σὺ δέ μοι σκόπει τοῦ κηρύγματος τὴν δύναμιν, πῶς ἐν χρόνῳ βραχεῖ διὰ τελωνῶν καὶ ἀλιέων αὐτῆς τῆς τῶν πόλεων ἐπελάβετο 15 κορυφῆς, καὶ ἄνδρες Σύροι Ρωμαίων ἐγένοντο διδάσκαλοι καὶ καθηγηταί.

Δύο τοίνυν αὐτοῖς μαρτυρεῖ κατορθώματα· καὶ ὅτι ἐπίστευον, καὶ ὅτι μετὰ παρρησίας ἐπίστευον, καὶ τοσαύτης ὥς πᾶσαν τὴν γῆν καταλαβεῖν τὴν ὑπὲρ 20 αὐτῶν φήμην. «Ἡ πίστις γὰρ ὑμῶν», φησί, «καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ»· ἡ πίστις, οὐχ αἱ λογομαχίαι οὐδὲ αἱ συζητήσεις οὐδὲ οἱ συλλογισμοί· καίτοι πολλὰ ἦν ἐκεῖ τὰ κωλύματα τῆς διδασκαλίας. Καὶ γὰρ ἄρτι τῆς οἰκουμένης δεξάμενοι τὴν ἀρχὴν μέγα 25 ἐφρόνουν, καὶ πλοῦτῳ καὶ τρυφῇ συνέζων, καὶ τὸ κήρυγμα ἀλιεῖς ἐκόμιζον, Ἰουδαῖοι καὶ ἐξ Ἰουδαίων, ἔθνους μεμισημένου καὶ παρὰ πᾶσι βδελυκτοῦ, καὶ τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖν ἐκελεύοντο, τὸν ἐν Ἰουδαίᾳ τραφέντα· καὶ μετὰ τοῦ δόγματος καὶ βίον 30 αὐστηρὸν κατήγγελλον οἱ διδάσκαλοι ἀνθρώποις τρυφᾶν μεμελετηκόσι, καὶ πρὸς τὰ παρόντα ἐπτοημένοις. Καὶ οἱ καταγγέλλοντες ἦσαν πένητες καὶ ἰδιῶται, ἀγεννεῖς καὶ ἐξ ἀγεννῶν. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων τοῦ λόγου τὸν δρόμον ἐκώλυσε· τοσαύτη τοῦ σταυρω-

τὴν παρρησίᾳ. Πρόσεχε ἀκόμῃ καὶ μὲ πόση διάθεσις εὐχαριστεῖ. Γιατί δὲν εἶπε, «τὸ Θεό», ἀλλὰ, «Τὸ Θεό μου», πράγμα ποῦ καὶ οἱ προφῆτες κάνουν, οἰκειοποιούμενοι αὐτὸ ποῦ εἶναι κοινό. Καὶ γιατί εἶναι παράξενο, ἂν τὸ κάνουν οἱ προφῆτες; Γιατί καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς φαίνεται πῶς κάνει τὸ ἴδιο συνέχεια στοὺς δούλους του, ὀνομάζοντας τὸν ἑαυτό του ἰδιαίτερα Θεὸ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ. «Ἐπειδὴ ἡ πίστις σας διαλαλεῖται σὲ ὅλο τὸν κόσμον». Τί λοιπόν; Ὡς ὅλη ἡ γῆ ἄκουσε τὴν πίστιν τῶν Ρωμαίων; Ὡς ὅλη ἀπὸ ἐκεῖνον καὶ δὲν εἶναι καθόλου παράλογον. Γιατί ἡ πόλις δὲν ἦταν ἄσημη, ἀλλὰ φαινόταν ἀπὸ παντοῦ, σὰν νὰ βρισκόταν ἐπάνω σὲ κάποια κορυφή. Ἐσὺ ὅμως, παρακαλῶ, πρόσεχε τὴ δύναμιν τοῦ κηρύγματος, πῶς μέσα σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα μὲ τοὺς τελῶνες καὶ τοὺς ψαράδες κατέλαβε αὐτὴ τὴν κορυφὴν τῶν πόλεων καὶ πῶς ἄνδρες Σύροι ἔγιναν διδάσκαλοι καὶ καθηγητὲς τῶν Ρωμαίων.

Δύο λοιπόν κατορθώματα βεβαιώνει γι' αὐτούς· καὶ ὅτι πίστευαν, καὶ ὅτι μὲ παρρησίᾳ πίστευαν, καὶ μάλιστα μὲ τόση παρρησίᾳ ὥστε ἡ φήμῃ γι' αὐτούς ν' ἀπλωθεῖ σὲ ὅλη τὴν γῆ. «Γιατί ἡ πίστις σας», λέγει, «διαλελεῖται σὲ ὅλο τὸν κόσμον». Ἡ πίστις, ὅχι οἱ λογομαχίαι οὔτε οἱ συζητήσεις οὔτε οἱ συλλογισμοί, ἂν καὶ ἦταν ἐκεῖ πολλὰ τὰ ἐμπόδια τῆς διδασκαλίας. Γιατί, παίρνοντας πρὶν ἀπὸ λίγο τὴν ἐξουσίᾳ τῆς οἰκουμένης, ὑπερηφανεύονταν καὶ ζοῦσαν μέσα στὸν πλοῦτον καὶ τίς ἀπολαύσεις, καὶ τὸ κήρυγμα τὸ μετέφεραν ψαράδες, Ἰουδαῖοι καὶ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, ποῦ ἦταν ἔθνος μισητὸ καὶ ἀπ' ὅλους βδελυρό. καὶ προτρέπονταν νὰ προσκυνοῦν τὸ σταυρωμένο, ποῦ ἔζησε στήν Ἰουδαία. Καὶ μαζὶ μὲ τὴν πίστιν οἱ διδάσκαλοι κήρυτταν καὶ αὐστηρὴν ζωὴν στοὺς ἀνθρώπους. ποῦ εἶχαν συνηθίσει νὰ ζοῦν μέσα στίς ἀπολαύσεις καὶ νὰ ἐπιθυμοῦν ὑπερβολικὰ τὰ παρόντα ἀγαθὰ. Καὶ αὐτοὶ ποῦ κήρυτταν ἦταν φτωχοὶ καὶ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι. ἄσημοι καὶ ἀπὸ ἄσημους γονεῖς. Ἀλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἐμπόδισε τὸ δρόμον τοῦ

θέντος ἡ δύναμις ἦν, ὥς πανταχοῦ περιάγειν τὸν λόγον.

«Καταγγέλλεται» γάρ, φησίν, «ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ». Καὶ οὐκ εἶπε, δηλοῦται, ἀλλὰ «Καταγγέλλεται», ὥς πάντων ἐν στόμασιν αὐτοὺς ἐχόντων. Θεσσαλονικεῦσι μὲν οὖν τοῦτο μαρτυρῶν, καὶ ἕτερον προστίθησιν· εἰπὼν γάρ, «Ἐξ ὑμῶν ἐξήχεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ», ἐπήγαγεν, «Ὅστε μὴ χρεῖαν ἔχειν ἡμᾶς λαλεῖν τι». Οἱ γὰρ μαθηταὶ ἐν τάξει διδασκάλων κατέστησαν, διὰ τῆς παρορησίας αὐτῶν πάντας παιδεύοντες, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐφελκόμενοι. Οὐ γὰρ ἴστατό που τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ πυρὸς σφοδρότερον πᾶσαν ἐπήει τὴν οἰκουμένην. Ἐνταῦθα δὲ τοσοῦτον μόνον, ὅτι «Καταγγέλλεται». Καλῶς εἶπεν, ὅτι «Καταγγέλλεται», δεικνὺς ὅτι οὐδὲν ἔδει προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις οὐδὲ ἀφελεῖν· ἄγγελου γὰρ τοῦτο ἔργον ἐστί, τὸ μόνον τὰ λεγόμενα διακομίζειν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἱερεὺς ἄγγελος καλεῖται, ὅτι οὐ τὰ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ τοῦ πέμποντος ἀναγγέλλει. Καίτοι γε Πέτρος ἐκκήρυξεν ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκείνου ἑαυτοῦ ἡγεῖται οὕτως, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης βασκανίας ἦν καθαρὸς. «Μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ Θεός, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ».

2. Ἀποστολικῶν σπλάγχνων τὰ ρήματα, πατρικῆς κηδεμονίας ἡ ἀπόφασις. Τί δέ ἐστιν ὃ φησι, καὶ τίνοσ ἐνεκεν τὸν Θεὸν μάρτυρα καλεῖ; Περὶ διαθέσεως ὁ λόγος ἦν αὐτῷ. Ἐπεὶ οὖν οὐδέπω ἦν αὐτὸς ἑωρακώς, διὰ τοι τοῦτο ἀνθρώπων μὲν οὐδένα, τὸν δὲ ἐμβατεύοντα ταῖς καρδίαις, τοῦτον ἐκάλεσε μάρτυρα. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγεν, ὅτι ἀγαπῶ ὑμᾶς, καὶ σημεῖον ἐποιεῖτο τὸ διηνεκῶς εὐχέσθαι, καὶ τὸ βούλεσθαι ἐλθεῖν πρὸς αὐτούς, καὶ οὐδὲ τοῦτο δῆλον ἦν, ἐπὶ τὴν ἀξιόπιστον καταφεύγει μαρτυρίαν. Ἄρα δυνήσεται τις ἡμῶν καυχῆσθαι, ὅτι μέμνηται ἐπὶ

κηρύγματος. Τόσο μεγάλη ήταν ἡ δύναμη τοῦ σταυρωμένου, ὥστε παντοῦ νὰ φέρει τὸ κήρυγμα.

«Γιατὶ διαλαλεῖται», λέγει, «σ' ὅλο τὸν κόσμο». Καὶ δὲν εἶπε, φανερώνεται», ἀλλὰ «Διαλαλεῖται», σὰν νὰ τοὺς εἶχαν ὅλοι στὰ στόματά τους. Αὐτὸ λοιπὸν βεβαιώνοντας γιὰ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, προσθέτει καὶ ἄλλο. Γιατὶ ἀφοῦ εἶπε, «Ἀπὸ σᾶς ἔχει ἀκουσθεῖ ἔντονα ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ», πρόσθεσε, «Ὡστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ ποῦμε ἐμεῖς τίποτε»². Γιατὶ οἱ μαθητὲς πῆραν τὴ θέση τῶν διδασκάλων, διδάσκοντας ὅλους μὲ τὴν παρρησία τους καὶ προσελκύοντας κοντάς τους. Γιατὶ τὸ κήρυγμα δὲ σταματοῦσε κάπου, ἀλλὰ, καθὼς ἦταν ἰσχυρότερο ἀπὸ τὴ φωτιά, ἔφθανε σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη. Ἐδῶ ὅμως τόσο μόνο, ὅτι «Διαλαλεῖται». Καλὰ εἶπε, ὅτι «Διαλαλεῖται», δείχνοντας πὼς δὲν ἔπρεπε οὔτε νὰ προσθέσει τίποτε σ' αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν οὔτε ν' ἀφαιρέσει. Γιατὶ ἔργο τοῦ ἀγγέλου εἶναι αὐτό, δηλαδή τὸ νὰ μεταφέρει μόνο τὰ λεγόμενα. Γί' αὐτὸ καὶ ὁ ἱερέας ὀνομάζεται ἄγγελος, γιατί δὲν ἀνακοινώνει τὰ δικά του, ἀλλ' ἐκείνου ποὺ τὸν στέλνει. Μολονότι βέβαια ὁ Πέτρος κήρυξε ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τὰ θεωρεῖ δικά του. Ἔτσι, ὅπως εἶπα προηγουμένως, ἦταν ὑπερβολικὰ καθαρὸς ἀπὸ κάθε κακολογία. «Γιατὶ μάρτυράς μου εἶναι ὁ Θεός, ποὺ τὸν λατρεύω μὲ τὸ πνεῦμα μου, κηρύττοντας τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Υἱοῦ του».

2. Τὰ λόγια αὐτὰ πηγάζουν ἀπὸ ἀποστολικά σπλάχνα καὶ ἡ ἀπόφαση ἀπὸ πατρικὴ φροντίδα. Τί ὅμως σημαίνει αὐτὸ ποὺ λέγει καὶ γιὰ ποῖο λόγο καλεῖ τὸ Θεὸ μάρτυρα; Ὁ λόγος ἦταν γιὰ τὴ διάθεσή του. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν τοὺς εἶχε δεῖ ποτὲ μέχρι τότε, γί' αὐτὸ βέβαια κανένα ἄνθρωπο, ἀλλ' ἐκείνον ποὺ μπαίνει μέσα στὶς καρδές, αὐτὸν κάλεσε μάρτυρα. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔλεγε, ὅτι σᾶς ἀγαπῶ, καὶ σὰν ἀπόδειξη ἔφερε τὸ ὅτι προσευχόταν συνέχεια καὶ τὸ ὅτι ἤθελε νὰ ἔρθῃ σ' αὐτούς, καὶ οὔτε αὐτὸ ἦταν φανερό, καταφεύγει στὴν ἀξιόπιστη μαρτυρία. Ἄραγε θὰ μπορέσει κανεὶς ἀπὸ σᾶς νὰ καυχηθεῖ, ὅτι θυ-

τῆς οἰκίας εὐχόμενος τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος; Οὐκ οἶμαι. Ἀλλ' ὁ Παῦλος οὐχ ὑπὲρ πόλεως μιᾶς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης προσῆει τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δεύτερον οὐδὲ τρίτον, 5 ἀλλὰ διηνεκῶς. Εἰ δὲ τὸ διηνεκῶς ἐν μνήμῃ τινὰ περιφέρειν, οὐκ ἂν γένοιτο, εἰ μὴ ἀπὸ ἀγάπης πολλῆς, τὸ ἐν εὐχαῖς ἔχειν καὶ ἀδιαλείπτως ἔχειν, ἐννόησον πάσης ἐστὶ διαθέσεως καὶ φιλίας.

Ὅταν δὲ εἶπη, «Ὁ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, 10 ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ», ὁμοῦ μὲν τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ὁμοῦ δὲ τὴν αὐτοῦ ταπεινοφροσύνην ἐνδείκνυται ἡμῖν· τὴν μὲν τοῦ Θεοῦ χάριν, ὅτι τοσοῦτον αὐτῷ πρᾶγμα ἐπέτρεψε, τὴν δὲ αὐτοῦ τεπεινοφροσύνην, ὅτι οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ σπουδῇ, ἀλλὰ τῇ τοῦ 15 Πνεύματος βοηθείᾳ τὸ πᾶν λογίζεται. Ἡ δὲ τοῦ εὐαγγελίου προσθήκη τὸ εἶδος δηλοῖ τῆς διακονίας. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῆς διακονίας οἱ τρόποι καὶ διάφοροι, καὶ τῆς λατρείας δὲ ὡσαύτως. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν βασιλέων πάντες μὲν εἰσιν ὑφ' ἐνὶ τεταγμέ- 20 νοι τῷ βασιλεύοντι, διακονοῦνται δὲ οὐ πάντες τὰ αὐτά, ἀλλὰ τῷ μὲν ἐστὶν ἡ διακονία ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἄρχειν, τῷ δὲ ἐν τῷ πόλεις οἰκονομεῖν, ἑτέρῳ πάλιν ἐν τῷ φυλάττειν τὰ ἐν τοῖς ταμείοις χρήματα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ὁ μὲν λατρεύει 25 τῷ Θεῷ καὶ δουλεύει ἐν τῷ πιστεύειν καὶ τὸν βίον τὸν ἑαυτοῦ καλῶς οἰκονομεῖν, ὁ δὲ ἐν τῷ ξένων θεραπείαν ἀναδέχεσθαι, ὁ δὲ ἐν τῷ τὴν προστασίαν τῶν δεομένων μεταχειρίζεσθαι· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτῶν οἱ περὶ τὸν Στέφανον ἐν τῇ τῶν 30 χηρῶν προστασίᾳ ἐδούλευον τῷ Θεῷ, ἄλλος ἐν τῇ τοῦ λόγου διδασκαλίᾳ, ὧν καὶ ὁ Παῦλος ἦν, ἐν τῷ τὸ κήρυγμα εὐαγγελίζεσθαι λατρεύων· καὶ οὗτος ἦν ὁ τῆς δουλείας αὐτοῦ τρόπος· τοῦτο γὰρ ἦν ἐπιτεταγμένος.

35 Διὰ τοῦτο οὐ μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅπερ ἐνεπιστεύθη λέγει, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἂν

μᾶται τὸ πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας, ὅταν προσεύχεται στὸ σπίτι του; Δὲ νομίζω. Ὁ Παῦλος ὅμως πλησιάζει τὸ Θεὸ ὄχι γιὰ χάρη μιᾶς πόλης, ἀλλὰ γιὰ χάρη ὅλης τῆς οἰκουμένης, καὶ αὐτὸ ὄχι μία φορὰ οὔτε δύο οὔτε τρεῖς φορές, ἀλλὰ συνέχεια. Ἐάν ὅμως τὸ νὰ θυμᾶται κανεὶς κάποιο συνέχεια, δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνει, παρὰ μόνο ἀπὸ πολλή ἀγάπη, τὸ νὰ τὸν ἀναφέρει πάντοτε στὶς προσευχὲς του, σκέψου πόσο μεγάλη ἀπόδειξη διάθεσης καὶ φιλίας εἶναι.

Ὅταν λέγει, «Τὸν ὁποῖο λατρεύω μὲ τὸ πνεῦμα μου, κηρύττοντας τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ὑίου του», μᾶς φανερώνει μαζὶ τῇ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ δικῇ του ταπεινοφροσύνη. Τῇ χάρη τοῦ Θεοῦ, γιατί ἐπέτρεψε σ’ αὐτὸν τόσο μεγάλο πρᾶγμα, ἐνῶ τὴν ταπεινοφροσύνη του, γιατί ἀποδίδει τὸ καθετί ὄχι στὴ δική του φροντίδα, ἀλλὰ στὴ βοήθεια τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἡ προσθήκη τοῦ εὐαγγελίου φανερώνει τὸ εἶδος τῆς διακονίας. Γιατί πραγματικὰ οἱ τρόποι τῆς διακονίας εἶναι πολλοὶ καὶ διάφοροι, ὅπως ἐπίσης καὶ τῆς λατρείας. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν στοὺς βασιλεῖς ὅλοι εἶναι ὑποταγμένοι σ’ ἓναν ποὺ βασιλεύει καὶ δὲν προσφέρουν ὅλοι τὶς ἴδιες ὑπηρεσίες, ἀλλ’ ἄλλος ἔχει τὴν ὑπηρεσία νὰ διοικεῖ τὰ στρατόπεδα, ἄλλος νὰ διοικεῖ τὶς πόλεις, καὶ ἄλλος πάλι νὰ φυλάγει τὰ χρήματα στὰ ταμεῖα, ἔτσι καὶ στὰ πνευματικὰ ἄλλος λατρεύει τὸ Θεὸ καὶ τὸν ὑπηρετεῖ μὲ τὸ νὰ πιστεύει καὶ νὰ διευθύνει καλὰ τὴ Ζωή του, ἄλλος μὲ τὸ ν’ ἀναλαμβάνει τὴ περιποίηση τῶν ξένων, καὶ ἄλλος νὰ καταγίνεται μὲ τὴν προστασία ἐκείνων ποὺ ἔχουν ἀνάγκη. Ὅπως ἀκριβῶς καὶ στοὺς ἀποστόλους τοὺς ἰδίους αὐτοὶ ποὺ ἦταν μαζὶ μὲ τὸ Στέφανο ὑπηρετοῦσαν τὸ Θεὸ στὴν προστασία τῶν χηρῶν, ἄλλος στὴ διδασκαλία τοῦ λόγου, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους ἦταν καὶ ὁ Παῦλος, λατρεύοντας τὸ Θεὸ μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ τρόπος τῆς ὑπηρεσίας του, γιατί γι’ αὐτὸ εἶχε διαταχθεῖ.

Γι’ αὐτὸ δὲν καλεῖ μάρτυρα τὸ Θεὸ μόνο, ἀλλὰ καὶ λέγει αὐτὸ ποὺ εἶχε ἀναλάβει, δείχνοντας ὅτι, ἐπειδὴ εἶχε

τηλικάυτα ἔγχειρισθείς, τὸν ἐμπιστεύσαντα μάρτυρα
ἐπὶ ψευδέσιν ἐκάλει. Μετὰ δὲ τούτου καὶ κεῖνο δεῖ-
ξαι βούλεται, τὴν ἀγάπην τὴν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὴν
φροντίδα ἀναγκαίαν οὖσαν. Ἰνα γὰρ μὴ λέγωσι,
5 σὺ τίς ὢν καὶ πόθεν, πόλιν οὕτω μεγάλην καὶ βασι-
λικωτάτην μεριμνᾷς φῆς; δείκνυσιν ἀναγκαίαν οὖ-
σαν αὐτῷ τὴν τοιαύτην φροντίδα, εἴ γε αὐτῷ τῆς
δουλείας οὗτος ὁ τρόπος ἐπιτέτακται, τὸ καταγγέλ-
λειν τὸ εὐαγγέλιον. Ὁ γὰρ τοῦτο ἐγκεχειρισμένος ἀ-
10 νάγκην ἔχει τοὺς μέλλοντας ὑποδέχεσθαι τὸν λόγον
διαπαντὸς ἔχειν ἐπὶ τῆς διανοίας. Δηλοῖ δὲ καὶ ἕ-
τερον πρὸς τούτοις εἰπὼν, «Ἐν τῷ πνεύματί μου»·
ὅτι πολὺ καὶ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς λα-
τρείας ἀνωτέρα αὕτη. Ἡ μὲν γὰρ ἑλληνική, καὶ πε-
15 πλανημένη καὶ σαρκική· ἡ δὲ ἰουδαϊκή, ἀληθὴς μὲν,
σαρκική δὲ καὶ αὐτή· ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς μὲν
ἑλληνικῆς ἐναντία, τῆς δὲ ἰουδαϊκῆς ὑψηλοτέρα
πολλῷ τῷ μέτρῳ.

Οὐ γὰρ διὰ προβάτων καὶ μόσχων καὶ καπνοῦ
20 καὶ κνίσσης ὁ τῆς ἡμετέρας λατρείας τρόπος, ἀλλὰ
διὰ ψυχῆς πνευματικῆς· ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς δηλῶν
ἔλεγε· «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐ-
τόν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν». «Ἐν
τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ». Ἀνωτέρῳ εἰπὼν τὸ
25 εὐαγγέλιον τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐνταῦθα τοῦ Υἱοῦ αὐ-
τό φησιν· οὕτως ἀδιάφορον τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
λέγειν. Καὶ γὰρ ἔμαθε παρὰ τῆς μακαρίας ἐκείνης
φωνῆς, ὅτι τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ τοῦ
Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς· «Πάντα γάρ», φησί, «τὰ ἐμὰ σὰ
30 ἔστι, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ». «Ὡς ἀδιαλείπτως μνηίαν ὑμῶν
ποιοῦμαι ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου». Τοῦτο γνησίας
ἀγάπης. Καὶ δοκεῖ μὲν ἔν τι λέγειν, τέσσαρα δὲ τί-
θησιν ἐνταῦθα, καὶ ὅτι μέμνηται, καὶ ὅτι ἀδιαλείπτως,
καὶ ὅτι ἐν εὐχαῖς, καὶ ὅτι ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων.

ἀναλάβει τόσο μεγάλα, δὲ θὰ καλοῦσε γιὰ ψέματα μάρτυρα ἐκεῖνον ποῦ τοῦ ἐμπιστεύθηκε. Μαζὶ ὅμως μ' αὐτὸ θέλει νὰ δείξει καὶ ἐκεῖνο, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φροντίδα του γι' αὐτοὺς ἦταν ἀναγκαῖα. Γιὰ νὰ μὴ λέγουν, ἐσὺ ποῖός εἶσαι καὶ ἀπὸ ποῦ, καὶ λέγεις πὼς φροντίζεις γιὰ πόλη τόσο μεγάλη καὶ ἡγεμονικὴ; δείχνει ὅτι ἦταν ἀναγκαῖα γι' αὐτὸν μιὰ τέτοια φροντίδα, ἂν βέβαια εἶχε διαταχθεῖ σ' ἐκεῖνον αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς ὑπηρεσίας, δηλαδὴ τὸ νὰ κηρύττει τὸ εὐαγγέλιο. Γιατί αὐτὸς ποῦ ἔχει ἀναλάβει τοῦτο, νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ ἔχει συνέχεια στὸ νοῦ του ἐκείνους ποῦ πρόκειται νὰ δεχθοῦν τὸ κήρυγμα. Φανερώνει ὅμως καὶ ἄλλο μαζὶ μ' αὐτὰ λέγοντας, «Μὲ τὸ πνεῦμα μου». "Ὅτι αὕτῃ ἡ λατρεία εἶναι πολὺ πιὸ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴ καὶ τὴν ἰουδαϊκὴ. Γιατί ἡ εἰδωλολατρικὴ εἶναι καὶ ψεύτικη καὶ σαρκική, ἐνῶ ἡ ἰουδαϊκὴ εἶναι ἀληθινή, ἀλλὰ καὶ αὕτῃ εἶναι σαρκική. Ἡ λατρεία ὅμως τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἀντίθετη ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴ καὶ κατὰ πολὺ ὑψηλότερη ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴ.

Γιατί δὲν εἶναι μὲ πρόβατα καὶ μοσχάρια καὶ καπνὸ καὶ κνίσσα ὁ τρόπος τῆς δικῆς μας λατρείας, ἀλλὰ μὲ ψυχὴ πνευματικὴ. Αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ὁ Χριστὸς φανερώνοντας ἔλεγε «Ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, καὶ ἐκεῖνοι ποῦ τὸν λατρεύουν, πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν πνευματικὰ καὶ ἀληθινά»³. «Στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Υἱοῦ του». Ἀφοῦ εἶπε παραπάνω πὼς τὸ εὐαγγέλιο εἶναι τοῦ Πατέρα, ἐδῶ λέγει πὼς αὐτὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ. "Ἔτσι ἀδιάφορο εἶναι νὰ λέγει καὶ τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ. Γιατί ἔμαθε ἀπὸ τὴ μακάρια ἐκείνη φωνή, ὅτι αὐτὰ ποῦ ἀνήκουν στὸν Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ αὐτὰ ποῦ ἀνήκουν στὸν Υἱὸ εἶναι τοῦ Πατέρα. Γιατί λέγει, «Ὅλα ὅσα ἀνήκουν σὲ μένα εἶναι δικά σου, καθὼς καὶ τὰ δικά σου εἶναι δικά μου»⁴. «Σὰς θυμᾶμαι συνέχεια στίς προσευχές μου». Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη γνήσιας ἀγάπης. Καὶ φαίνεται βέβαια πὼς λέγει ἓνα μόνο, στὴν πραγματικότητα ὅμως τέσσερα πράγματα ἀναφέρει ἐδῶ καὶ ὅτι τοὺς θυμᾶται, καὶ ὅτι συνέχεια, καὶ ὅτι στίς προσευχές, καὶ ὅτι γιὰ μεγάλα πράγματα.

«Δεόμενος, εἴ πως ἤδη ποτὲ εὐδωθήσομαι ἐν τῷ
 θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Ἐπιποθῶ γὰρ
 ἰδεῖν ὑμᾶς». Ὁρᾷς καὶ ὠδύνοντα αὐτοὺς ἰδεῖν, καὶ
 οὐκ ἀνεχόμενον παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἰδεῖν, ἀλ-
 5 λὰ κεκερασμένον φόβῳ Θεοῦ τὸν πόθον ἔχοντα; Ἐ-
 φίλει μὲν γὰρ αὐτούς, καὶ ἠπείγετο πρὸς αὐτούς·
 οὐ μὴν, ἐπειδὴ ἐφίλει, παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἐ-
 βούλετο ἰδεῖν. Αὕτη ἡ γνησία ἀγάπη, οὐχ ὡς ἡμεῖς
 οἱ ἀμφοτέρωθεν τῶν νόμων τῆς ἀγάπης ἐκπίπτον-
 10 τες. Ἡ γὰρ οὐδένα φιλοῦμεν, ἢ ἐπειδὴν φιλήσω-
 μέν ποτε, παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν φιλοῦμεν, ἀμφο-
 τερα παρὰ τὸν θεῖον ποιοῦντες νόμον. Εἰ δὲ φορτι-
 καὶ ταῦτα λεγόμενα, φορτικώτερα γιγνόμενα.

3. Καὶ πῶς παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν φιλοῦμεν,
 15 φησὶν; Ὅταν τὸν μὲν Χριστὸν λιμῷ τηκόμενον πε-
 ριορῶμεν, παισὶ δὲ καὶ φίλοις καὶ συγγενέσιν ὑπὲρ
 τὴν χρεῖαν παρέχωμεν. Μᾶλλον δὲ τί χρὴ περαιτέρου
 τὸν λόγον προάγειν; Ἐὰν γὰρ τὸ ἑαυτοῦ συνειδὸς
 ἕκαστος ἐξετάσῃ, ἐπὶ πολλῶν τοῦτο εὕρήσει γινό-
 20 μενον πραγμάτων. Ἀλλ' οὐχ ὁ μακάριος ἐκεῖνος τοι-
 οὔτος ἦν, ἀλλ' ἦδει καὶ φιλεῖν, καὶ φιλεῖν ὡς χρὴ·
 καὶ ὡς προσῆκον ἦν, καὶ πάντας νικῶν τῷ φιλεῖν,
 οὐχ ὑπερέβαινε τῆς ἀγάπης τὰ μέτρα. Ὅρα γοῦν
 ἀμφοτέρωθεν μεθ' ὑπερβολῆς ἐν αὐτῷ βρύοντα, καὶ τὸν
 25 τοῦ Θεοῦ φόβον, καὶ τὸν τῶν Ρωμαίων πόθον. Τὸ
 μὲν γὰρ διηνεκῶς εὐχέσθαι, καὶ μὴ τυγχάνοντα μὴ
 ἀφίστασθαι, ἀγάπης σφοδρᾶς ἦν· τὸ δὲ ἀγαπῶντα
 μένειν τῷ τοῦ Θεοῦ νεύματι εἰκοντα, εὐλαβείας ἐ-
 πιτεταμένης. Ἀλλαχοῦ μὲν οὖν πρὸς τὸν Κύριον πα-
 30 ρακαλέσας, οὐ μόνον οὐκ ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναν-
 τίον, μὴ λαβών, χάριν ἔγνω τοῦ παρακουσθῆναι πολ-
 λήν· οὕτω πρὸς τὸν Θεὸν ἐν ᾗπασιν ἔβλεπεν. Ἐν-

«Παρακαλώντας, μήπως ἔστω καὶ τώρα τόσο ἀργὰ κατα-
 ξιωθῶ μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ ἔρθω σὲ σᾶς. Γιατὶ
 ἐπιθυμῶ πολὺ νὰ σᾶς δῶ». Βλέπεις ὅτι καὶ ἀδημονεῖ νὰ
 τοὺς δεῖ καὶ ὅτι δὲ δέχεται νὰ τοὺς δεῖ ἀντίθετα μὲ τὴ
 θέληση τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι ἔχει τὴν ἐπιθυμία ἀνακατεμέ-
 νη μὲ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ; Γιατὶ βέβαια τοὺς ἀγαποῦσε
 αὐτοὺς καὶ βιαζόταν νὰ πάει σ' αὐτούς, ἀλλ' ὅμως δὲν
 ἤθελε νὰ τοὺς δεῖ ἀντίθετα μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, ἐπει-
 δὴ τοὺς ἀγαποῦσε. Αὕτὴ εἶναι ἡ γνήσια ἀγάπη, ὅχι ὅπως
 ἐμεῖς ποὺ ἐκπíπτομε καὶ μὲ τοὺς δύο τρόπους ἀπὸ τοὺς νό-
 μους τῆς ἀγάπης. Γιατὶ ἢ δὲν ἀγαποῦμε κανένα, ἢ ὅταν ἀγα-
 πήσουμε κάποτε, ἀγαποῦμε ἀντίθετα μὲ τὴ θέληση τοῦ
 Θεοῦ, κάνοντας καὶ τὰ δύο ἀντίθετα μὲ τὸ θεῖο νόμο. Ἐὰν
 ὅμως εἶναι ἐνοχλητικὰ αὐτά, ὅταν λέγονται, εἶναι πιὸ
 ἐνοχλητικὰ, ὅταν γίνονται.

3. Καὶ πῶς, θὰ πεῖ κάποιος, ἀγαποῦμε ἀντίθετα μὲ
 τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ; Ὅταν περιφρονοῦμε τὸ Χριστὸ ποὺ
 λειώνει στὴν πείνα, ἐνῶ δίνουμε περισσότερα ἀπ' ὅ,τι
 χρειάζονται στὰ παιδιὰ, στοὺς φίλους καὶ τοὺς συγ-
 γενεῖς μας. Μᾶλλον ὅμως γιατί πρέπει νὰ προχωρήσουμε
 παραπέρα τὸ λόγο; Γιατὶ ἂν ὁ καθένας ἐξετάσει τὴ συνεί-
 δησή του, θὰ βρεῖ νὰ γίνεται αὐτὸ σὲ πολλὰ πράγματα.
 Ὅμως ὁ μακάριος ἐκεῖνος δὲν ἦταν τέτοιος, ἀλλὰ γνῶ-
 ριζε καὶ νὰ ἀγαπᾷ, καὶ νὰ ἀγαπᾷ ὅπως πρέπει, καὶ ὅπως
 ταίριαζε, καὶ ἐνῶ τοὺς νικοῦσε ὅλους στὴν ἀγάπη, δὲν
 ξεπερνοῦσε τὰ μέτρα τῆς ἀγάπης. Πρόσεχε λοιπὸν ὅτι
 καὶ τὰ δύο ὑπάρχουν ὑπερβολικὰ σ' αὐτόν, δηλαδὴ καὶ ὁ
 φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ μεγάλη ἐπιθυμία γιὰ τοὺς Ρωμαί-
 ους. Γιατὶ τὸ νὰ προσεύχεται συνέχεια καὶ χωρὶς νὰ κα-
 τορθώνει νὰ σταματᾷ, ἦταν ἀπόδειξη ὑπερβολικῆς
 ἀγάπης, ἐνῶ τὸ νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπακούει στὴν προστα-
 γή τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἀγαποῦσε, ἦταν ἀπόδειξη μεγάλης εὐ-
 λάβειας. Ἄλλοῦ, ἀφοῦ παρακάλεσε τρεῖς φορές τὸν Κύ-
 ριο, ὅχι μόνο δὲν ἔλαβε, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετο, χωρὶς νὰ
 λάβει, εὐχαρίστησε πολὺ ποὺ δὲν εἰσακούστηκε³. Ἔτσι
 σὲ ὅλα ἔβλεπε πρὸς τὸ Θεό. Ἐδῶ ὅμως ἔλαβε, ὅχι ὅταν

ταῦθα δὲ ἔλαβε μέν, οὐχ ὅτε ἤτησεν, ἀλλὰ βραδέως, καὶ οὐδὲν ἐντεῦθεν ἐδυσχέρανε.

Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μὴ ἀσχάλωμεν μὴ ἀκούμενοι, ἢ βραδέως ἀκούμενοι. Οὐ γάρ ἐσμεν Παύλου βελτίους, ὃς ἐπ' ἀμφοτέροις χάριν ὁμολογεῖ καὶ μάλα εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαξ ἑαυτὸν ἔδωκε τῇ πάντα κυβερνώσῃ χειρί, καὶ μετὰ τοσαύτης ὑποταγῆς ὑπέθηκε, μεθ' ὅσης ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ, ἥπερ ἦγεν ὁ Θεός, ἠκολούθει. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι ἠϋχετο
 10 ἰδεῖν αὐτούς, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιθυμίας. Τίς δέ ἐστιν αὕτη; «Ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικὸν εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς». Οὐ γὰρ ἀπλῶς, ὥσπερ πολλοὶ νῦν περιττὰς καὶ ἀνονήτους ἀποδημίας ποιοῦνται, οὕτω καὶ ἐκεῖνος, ἀλλ' ὑπὲρ
 15 ἀναγκαίων καὶ σφόδρα κατεπειγόντων· καὶ σαφῶς μὲν λέγειν τοῦτο οὐ βούλεται, αἰνιγματωδῶς δέ. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ἵνα διδάξω ὑμᾶς, ἵνα κατηχήσω, ἵνα τὸ λεῖπον ἀναπληρώσω, ἀλλ', «Ἵνα τι μεταδῶ», δεικνὺς ὅτι οὐ τὰ αὐτοῦ αὐτοῖς δίδωσιν, ἀλλ' ἅπερ ἔ-
 20 λαβε μετεδίδου. Καὶ ἐνταῦθα δὲ μετριάζει πάλιν εἰπὼν, «Ἵνα τί». Μικρόν τι, φησί, καὶ ἐμοὶ σύμμετρον. Καὶ τί ποτέ ἐστι τὸ μικρὸν τοῦτο, οὐ μέλλεις νῦν μεταδιδόναι; Τοῦτο δέ ἐστι, φησὶν, «Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς».

25 Ἄρα καὶ τοῦτο χάριτος, τὸ μὴ σαλεύεσθαι, ἀλλ' ἐστᾶναι βεβαίως. Χάριν δὲ ὅταν ἀκούσης, μὴ νομίσῃς ἐκβεβλήσθαι τὸν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως μισθόν· χάριν γὰρ εἶπεν, οὐχὶ τὸν ἐκ προαιρέσεως ἀτιμάζων πόνον, ἀλλὰ τὸν ἐξ ἀπονοίας ἀποτεμνόμε-
 30 νος τῷφον. Μὴ τοίνυν ἐπειδὴ Παῦλος αὐτὸ χάρισμα ἐκάλεσεν, ἀναπέσης. Οἶδε γὰρ δι' εὐγνωμοσύνην πολλὴν καὶ τὰ κατορθώματα χαρίσματα καλεῖν, διὰ τὸ καὶ ἐν τούτοις πολλῆς ἡμᾶς δεῖσθαι τῆς ἄνωθεν ροπῆς. Εἰπὼν δέ, «Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς», λαν-

ζήτησε, ἀλλ' ἀργότερα, καὶ δὲ δυσανασχέτησε καθόλου γι' αὐτό.

Αὐτὰ ὅμως τὰ λέγω, γιὰ νὰ μὴ στενοχωριέμαστε ὅταν δὲν ἀκουγόμαστε ἢ ὅταν ἀκουγόμαστε μὲ κάποια καθυστέρηση. Γιατὶ δὲν εἴμαστε καλύτεροι ἀπὸ τὸν Παῦλο, ὁ ὁποῖος καὶ γιὰ τὰ δύο εὐχαριστεῖ καὶ πολὺ σωστά. Γιατί, ἐπειδὴ παρέδωσε τὸν ἑαυτό του μιὰ φορὰ στὸ χέρι ποὺ κυβερνάει τὰ πάντα καὶ τὸν ἔθεσε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του μὲ τόση ὑποταγή, μὲ ὅση ὁ πηλὸς στὸν κεραμοποιό, ἀκολουθοῦσε ὅπου τὸν ὀδηγοῦσε ὁ Θεός. Ἀφοῦ λοιπὸν εἶπε, ὅτι προσευχόταν νὰ τοὺς δεῖ, λέγει καὶ τὴν αἰτία τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ ποιά εἶναι αὕτη; «Γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάποιο πνευματικὸ χάρισμα γιὰ νὰ στηριχθεῖτε». Γιατὶ ἐκεῖνος δὲν ἔκανε ἔτσι ἀπλᾶ, ὅπως κάνουν πολλοὶ τώρα περὶ τὰ καὶ ἄχρηστα ταξίδια, ἀλλὰ γιὰ ἀναγκαῖες καὶ πολὺ ἐπείγουσες ὑποθέσεις. Καὶ δὲ θέλει νὰ τὸ λέγει αὐτὸ καθαρά, ἀλλὰ αἰνιγματικά. Γιατὶ δὲν εἶπε, γιὰ νὰ σᾶς διδάξω, νὰ σᾶς κατηχήσω, γιὰ νὰ ἀναπληρώσω αὐτὸ ποὺ λείπει, ἀλλὰ, «Γιὰ νὰ μεταδώσω κάτι», δείχνοντας πὼς δὲν τοὺς δίνει τὰ δικά του, ἀλλὰ πὼς μετέδιδε αὐτὰ ποὺ ἔλαβε. Καὶ ἐδῶ ὅμως μιλάει μὲ μετριοφροσύνη πάλι λέγοντας, «Γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάτι». Κἀτι μικρό, λέγει, καὶ σύμφωνο μὲ τίς δυνάμεις μου. Καὶ τί λοιπὸν εἶναι αὐτὸ τὸ μικρό, ποὺ πρόκειται νὰ μεταδώσεις τώρα; Αὐτὸ εἶναι, λέγει, «Γιὰ νὰ στηριχθεῖτε».

Ἐπομένως καὶ αὐτὸ εἶναι ἔργο τῆς χάρης, δηλαδὴ τὸ νὰ μὴν ταλαντεύονται, ἀλλὰ νὰ στέκονται σταθερά. Ὅταν ὅμως ἀκούσεις γιὰ χάρη, νὰ μὴ νομίσεις ὅτι ἔχει ἀπορριφθεῖ ὁ μισθὸς τῆς προαίρεσης, γιατί χάρη εἶπε, ὅχι περιφρονώντας τὸν κόπο τῆς προαίρεσης, ἀλλὰ γιὰ νὰ ξερριζώσει τὴν ἀλαζονεία τῆς παραφροσύνης. Νὰ μὴ χάσεις λοιπὸν τὸ θάρρος σου, ἐπειδὴ ὁ Παῦλος τὸ ὀνόμασε αὐτὸ χάρισμα. Γιατὶ γνωρίζει ἀπὸ εὐγνωμοσύνη πολλὴ νὰ ὀνομάζει χαρίσματα καὶ τὰ κατορθώματα, γιατί καὶ σ' αὐτὰ ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐνίσχυση τοῦ Θεοῦ. Λέγοντας ὅμως, «Γιὰ νὰ στηριχθεῖτε», ἔδειξε κρυ-

θανόντως ἔδειξε δεομένους πολλῆς διορθώσεως. Ὁ γὰρ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτό ἐστιν· ἐκ πολλοῦ τοῦ χρόνου ἐπεθύμουν καὶ ἡνυχόμην ὑμᾶς ἰδεῖν, δι' ἕτερον μὲν οὐδέν, ἵνα δὲ ὑμᾶς βεβαιώσω, στηρίξω τε καὶ 5 πῆξω καλῶς εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, ὥστε μὴ σαλεύεσθαι διηνεκῶς. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐκ εἶπεν· ἔπληξε γὰρ ἅν' ἑτέρως δὲ ὑφεμένως τὸ αὐτὸ αἰνίττεται· ὅταν γὰρ εἶπη, «Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς», τοῦτο δηλοῖ.

10 Εἶτα ἐπειδὴ καὶ τοῦτο σφόδρα φορτικὸν ἦν, ὅρα πῶς αὐτὸ παραμυθεῖται διὰ τῆς ἐπαγωγῆς· Ἰνα γὰρ μὴ λέγωσι, τί γάρ; σαλευόμεθα, περιφερόμεθα, καὶ τῆς παρὰ σοῦ δεόμεθα γλώττης εἰς τὸ στῆναι βεβαίως; προλαβὼν ἀναιρεῖ τὴν τοιαύτην ἀντίρρησην, 15 οὕτω λέγων· «Τοῦτο δέ ἐστι συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ». Ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· μὴ ὑποπτεύσητε, ὅτι κατηγορῶν ὑμῶν εἶπον· οὐ ταύτῃ τῇ γνώμῃ ἐφθεγξάμην τὸ ρῆμα· ἀλλὰ τί ποτέ ἐστιν, ὅπερ ἡβουλήθην εἰπεῖν; Πολ- 20 λὰς ὑπομείνατε θλίψεις, ὑπὸ τῶν διωκόντων περιαντλούμενοι· ἐπεθύμησα τοίνυν ὑμᾶς ἰδεῖν, ἵνα παρακαλέσω, μᾶλλον δὲ οὐχ ἵνα παρακαλέσω μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτὸς παράκλησιν δέξωμαι.

4. Ὁρα σοφίαν διδασκάλου. Εἶπεν, «Εἰς τὸ στη- 25 ριχθῆναι ὑμᾶς»· οἶδε βαρὺ καὶ φορτικὸν τὸ εἰρημένον τοῖς μαθηταῖς ὄν, καὶ λέγει, «Εἰς τὸ παρακληθῆναι ὑμᾶς». Ἀλλὰ καὶ τοῦτο βαρὺ πάλιν, οὐχ οὕτω μὲν ὥς τὸ πρότερον, βαρὺ δὲ ὅμως. Ὑποτέμνεται τοίνυν καὶ τούτου πάλιν τὸ φορτικόν, λεαίνων παν- 30 ταχόθεν τὸν λόγον, καὶ ποιῶν εὐπαράδεκτον. Οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπε, παρακληθῆναι, ἀλλά, «Συμπαρακληθῆναι», καὶ οὐδὲ τούτῳ ἡρκέσθη, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν εἰσάγει πλείονα θεραπείαν, εἰπὼν· «Διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ». Βαβαί, πόση ἡ ταπει- 35 νοφροσύνη· ἔδειξε καὶ ἑαυτὸν ἐκείνων δεόμενον, οὐκ

φὰ πὼς χρειάζονται πολλή διόρθωση. Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ θέλει νὰ πεῖ εἶναι τὸ ἐξῆς· ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἐπιθυμοῦσα καὶ προσευχόμεναι νὰ σᾶς δῶ, γιὰ κανένα ἄλλο λόγο, ἀλλὰ γιὰ νὰ σᾶς σταθεροποιήσω καὶ νὰ σᾶς στηρίξω καὶ νὰ σᾶς στερεώσω καλὰ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ μὴν ταλαντεύεστε γιὰ πάντα. Καὶ βέβαια δὲν μίλησε ἔτσι, γιατί θὰ τοὺς πλήγωνε, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὸ τρόπο ὑπονοεῖ τὸ ἴδιο χωρὶς ἔμφαση. Γιατί ὅταν λέγει, «Γιὰ νὰ στηριχθεῖτε», αὐτὸ φανερῶνει.

Στὴ συνέχεια, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ ἦταν ὑπερβολικὰ βαρὺ, πρόσεχε πῶς τὸ ἐλαττώνει μὲ τὴν προσθήκη. Γιὰ νὰ μὴ λέγουν, τί λοιπὸν; ταλαντευόμαστε, δὲν εἴμαστε σταθεροὶ καὶ χρειαζόμαστε τὰ λόγια σου γιὰ νὰ σταθοῦμε σταθερά; προλαβαίνει καὶ ἀναιρεῖ μιὰ τέτοια ἀντίρρηση, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Καὶ αὐτὸ σημαίνει νὰ παρηγορηθῶ καὶ ἐγὼ βρισκόμενος μεταξύ σας ἀπὸ τὴν πίστη σας, ὅπως καὶ σεῖς νὰ παρηγορηθεῖτε ἀπὸ τὴ δική μου». Σὰν νὰ ἔλεγε· νὰ μὴν ὑποψιαστεῖτε, ὅτι μίλησα γιὰ νὰ σᾶς κατηγορήσω· δὲν εἶπα τὰ λᾶγια μ' αὐτὴν τὴ σκέψη· ἀλλὰ τί λοιπὸν εἶναι αὐτό ποὺ θέλω νὰ πῶ; Ὑποφέρατε πολλές θλίψεις καὶ ἀφανίζεστε ἀπὸ τοὺς διώκτες· ἐπιθύμησα λοιπὸν νὰ σᾶς δῶ, γιὰ νὰ σᾶς παρηγορήσω, ἢ καλύτερα ὄχι γιὰ νὰ σᾶς παρηγορήσω μόνο, ἀλλὰ γιὰ νὰ παρηγορηθῶ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος.

4. Βλέπε σοφία διδασκάλου. Εἶπε, «Γιὰ νὰ στηριχθεῖτε»· γνωρίζει πῶς αὐτὸ εἶναι βαρὺ καὶ ἐνοχλητικὸ στοὺς μαθητές, καὶ λέγει, «Γιὰ νὰ παρηγορηθεῖτε». Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ εἶναι βαρὺ πάλι, ὄχι βέβαια τόσο ὅπως τὸ προηγούμενο, ἀλλ' ὅμως εἶναι βαρὺ. Ἐλαττώνει λοιπὸν καὶ τὸ ἐνοχλητικὸ αὐτοῦ πάλι, ἀπαλύνοντας ἀπὸ παντοῦ τὸ λόγο καὶ κάνοντας αὐτὸν εὐπρόσδεκτο. Γιατί δὲν εἶπε ἀπλά, νὰ παρηγορηθεῖτε, ἀλλὰ, «Νὰ παρηγορηθοῦμε μαζί», καὶ δὲν ἀρκέστηκε οὔτε σ' αὐτό, ἀλλὰ φέρει καὶ ἄλλη μεγαλύτερη θεραπεία, λέγοντας· «Μὲ τὴ μεταξύ μας πίστη, τὴ δική σας καὶ τὴ δική μου». Πῶ - πῶ, πόση εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη. Ἐδειξε πῶς καὶ αὐτὸς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἐκεί-

ἐκείνους τούτου μόνον· καὶ τοὺς μαθητὰς ἐν τάξει διδασκάλων ἐκάθισεν, οὐδεμίαν ὑπεροχὴν ἀφείς μείναι παρ' αὐτῷ, ἀλλὰ πολλὴν τὴν ἰσοτιμίαν ἐπιδειξάμενος. Κοινὸν γάρ ἐστι τὸ κέρδος, φησί, καὶ ἐγὼ 5 τῆς παρ' ὑμῶν δέομαι παρακλήσεως, καὶ ὑμεῖς τῆς παρ' ἐμοῦ.

Καὶ πῶς τοῦτο γίνεται; «Διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ». Καθάπερ γὰρ ἐπὶ πυρὸς ἂν πολλὰς τις συναγάγῃ λαμπάδας, λαμπρὸν ἀνά- 10 πτει τὴν φλόγα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πιστῶν γίνεσθαι πέφυκεν. Ὅταν μὲν γὰρ καθ' ἑαυτοὺς ὦμεν διεσπασμένοι, ἀθυμότεροί πῶς ἐσμεν· ὅταν δὲ ἰδόντες ἀλλήλους τοῖς οἰκείοις περιπλακῶμεν μέλεσι, πολλὴν δεχόμεθα τὴν παράκλησιν. Μὴ γάρ μοι τὸν παρόν- 15 τα καιρὸν ἐξετάσης, καθ' ὃν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι κατὰ κόμην καὶ πόλιν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐρήμῳ πολλὰ τῶν πιστευόντων τὰ τάγματα, καὶ πᾶσα ἀσέβεια ἐξελήλαται, ἀλλ' ἐννόησον κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ὅσον ἦν ἀγαθὸν καὶ διδάσκαλον ἰδεῖν τοὺς μαθητάς, 20 καὶ ὑπὸ ἀδελφῶν ἀδελφοὺς ὀφθῆναι ἐξ ἄλλης πόλεως ἐπελθόντας.

Ἵνα δὲ καὶ σαφέστερον τὸ λεγόμενον ποιήσω, ἐπὶ ὑποδείγματος τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Εἰ γὰρ συμβαίῃ ποτὲ καὶ γένοιτο, ὃ μὴ γένοιτο, ἀπενεχθέντας 25 εἰς τὴν Περσῶν γῆν ἢ Σκυθῶν ἢ βαρβάρων ἑτέρων διεσπάρθαι κατὰ δύο καὶ τρεῖς ἐν ἐκείναις ταῖς πόλεσιν, εἴτα ἐξαίφνης τινὰ τῶν ἐντεῦθεν ἰδεῖν ἐπελθόντα, ἐννόησον ὅσῃν ἂν ἐκαρπωσάμεθα τὴν παραμυθίαν. Οὐχ ὁρᾶτε καὶ τοὺς ἐν δεσμοτηρίοις ὄντας, 30 εἰ τίνα τῶν ἐπιτηδείων ἴδοιεν, ἀνισταμένους καὶ ἐπτερωμένους ὑπὸ τῆς ἡδονῆς; Εἰ δὲ αἰχμαλωσία καὶ δεσμοτηρίῳ παραβάλλω τοὺς τότε καιροὺς, μὴ θαυμάσης· πολὺ γὰρ χαλεπώτερα τούτων ἔπασχον ἐκεῖνοι, διεσπαρμένοι καὶ ἐλαυνόμενοι, καὶ λιμῷ καὶ 35 πολέμοις συζῶντες, καὶ καθημερινοὺς θανάτους τρέμοντες, καὶ ὑποπτεύοντες καὶ φίλους καὶ οἰκείους

νους, ὅχι ἐκεῖνοι μόνο ἀπ' αὐτόν. Καὶ ἔβαλε τοὺς μαθητὲς νὰ καθίσουν στὴ θέσῃ τῶν διδασκάλων, χωρὶς νὰ κρατήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου καμιά ὑπεροχή, ἀλλὰ δείχνοντας μεγάλη ἰσοτιμία. Γιατί τὸ κέρδος εἶναι κοινό, λέγει, καὶ ἐγὼ ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ τὴ δική σας παρηγοριὰ καὶ σεῖς ἀπὸ τὴ δική μου.

Καὶ μὲ ποιὸ τρόπο γίνεται αὐτό; «Μὲ τὴ μεταξὺ μας πίστη, καὶ τὴ δική σας καὶ τὴ δική μου». Γιατί ὅπως ἀκριβῶς στὴ φωτιὰ ἂν συγκεντρώσῃ κανεὶς πολλὰ δαδιά, ἀνάβει δυνατὴ φωτιά, ἔτσι εἶναι φυσικὸ νὰ γίνεται καὶ στοὺς πιστοὺς. Γιατί ὅταν βρισκόμαστε σκορπισμένοι μόνοι μας, εἴμαστε κάπως πρὸ στενοχωρημένοι· ὅταν ὅμως δοῦμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο καὶ ἀγκαλιαστοῦμε μὲ τὰ δικά μας μέλη, δεχόμαστε πολλή παρηγοριὰ. Μὴ λοιπόν, σὲ παρακαλῶ, ἐξετάσεις τὴν παρούσα ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποία μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ σὲ κάθε κωμόπολη καὶ πόλη καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἔρημο ἀκόμη ὑπάρχουν πολλὰ τάγματα πιστῶν καὶ ἔχει διωχθεῖ κάθε ἀσέβεια, ἀλλὰ σκέψου ἐκείνη τὴν ἐποχή, πόσο καλὸ ἦταν καὶ ὁ διδάσκαλος νὰ δεῖ τοὺς μαθητὲς καὶ οἱ ἀδελφοὶ νὰ δοῦν ἀδελφούς ποὺ ἦρθαν ἀπὸ ἄλλη πόλη.

Γιὰ νὰ κάμω ὅμως σαφέστερο αὐτὸ ποὺ λέγω, θὰ μιλήσω μὲ κάποιο παράδειγμα. Ἐάν λοιπόν συνέβαινε κάποτε, πράγμα ποὺ εἶθε νὰ μὴ γίνῃ, ὥστε, ἀφοῦ ὀδηγηθοῦμε στὴ χώρα τῶν Περσῶν ἢ τῶν Σκυθῶν ἢ ἄλλων βαρβάρων, νὰ σκορπισθοῦμε δύο δύο καὶ τρεῖς τρεῖς σ' ἐκεῖνες τίς πόλεις, ἔπειτα νὰ δοῦμε ξαφνικὰ κάποιον ποὺ ἦρθε ἀπὸ ἐδῶ, σκέψου πόση παρηγορία θὰ κερδίζαμε. Δὲ βλέπετε καὶ τοὺς φυλακισμένους, ἂν δοῦν κάποιο συγγενή τους. ὅτι ἀνασταίνονται καὶ ἀναθερρεύουν ἀπὸ τὴν εὐχαρίστηση; Ἐάν ὅμως παρομοιάζω μὲ αἰχμαλωσία καὶ φυλακὴ τὴν τότε ἐποχή, μὴν παραξενεύεσαι, γιατί ἐκεῖνοι πάθαιναν πολὺ χειρότερα ἀπ' αὐτά, διασκορπισμένοι καὶ διωκόμενοι, ζώντας μαζὶ μὲ τὴν πείνα καὶ τοὺς πολέμους, τρέμοντας τοὺς καθημερινοὺς θανάτους, ὑποψιαζόμενοι καὶ φίλους καὶ δικούς τους καὶ συγγενεῖς καὶ κατοικῶν-

καὶ συγγενεῖς, καὶ καθάπερ ξένην τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες, μᾶλλον δὲ πολλῷ τῶν ἐν ἄλλοτρίᾳ διατριβόντων χαλεπώτερον. Διὰ τοι τοῦτό φησιν· «Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, καὶ συμπαρακληθῆναι διὰ τῆς
5 ἐν ἀλλήλοις πίστεως».

Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὥς αὐτὸς χρήζων τῆς παρ' ἐκείνων συμμαχίας, ἅπαγε· πῶς γὰρ ὁ τῆς Ἐκκλησίας στῦλος, ὁ σιδήρου καὶ πέτρας στερρότερος, ὁ πνευματικὸς ἀδάμας καὶ μυρίαις ἀρκῶν πόλεσιν;
10 ἀλλ' ἵνα μὴ καταφορικὸν ποιήσῃ τὸν λόγον μηδὲ σφοδρὰν τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ αὐτὸς δεῖσθαι τῆς παρακλήσεως ἔλεγε τῆς ἐκείνων. Εἰ δέ τις ἐνταῦθα παράκλησιν καὶ εὐφροσύνην τὴν ἐπὶ τῆς πίστεως αὐτῶν ἐπίδοσιν λέγοι, καὶ ταύτης δεῖσθαι τὸν Παῦ-
15 λον, οὐκ ἂν οὐδὲ οὕτως ἀμάροισι τοῦ λόγου. Εἰ οὖν καὶ ἐπιθυμεῖς, φησί, καὶ εὐχῇ, καὶ μέλλεις παρακλήσεως ἀπολαύειν, καὶ παρακλήσεως μεταδιδόναι, τί τὸ κωλύον ἐλθεῖν; Ταύτην τοίνυν λύων τὴν ὑπόνοιαν, ἐπήγαγεν· οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί,
20 ὅτι πολλάκις προεθυμήθην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τῆς δεῦρο».

“Ορα μέτρα δουλικῆς ὑπακοῆς, καὶ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ἀπόδειξιν. “Οτι μὲν γὰρ ἐκωλύθη, λέγει· διὰ τί δέ, οὐκέτι. Οὐ γὰρ ἐξετάζει τοῦ Δεσπότου τὸ
25 πρόσταγμα, ἀλλὰ πείθεται μόνον· καίτοι γε εἰκὸς ἦν διαπορῆσαι, τίνος ἔνεκεν πόλιν οὕτω λαμπρὰν καὶ μεγάλην, καὶ πρὸς ἣν ἅπαντα ἔβλεπεν ἡ οἰκουμένη, ἐκώλυσεν ὁ Θεὸς ἀπολαῦσαι διδασκάλου τοιούτου, καὶ ἐπὶ χρόνον τοσοῦτον. Ὁ μὲν γὰρ τῆς κρατούσης
30 πόλεως περιγενόμενος, καὶ τοῖς ἀρχομένοις ραδίως ἐπῆει· ὁ δὲ τὴν βασιλικωτέραν ἀφείς, τοῖς δὲ ὑπηκόοις ἐφεδρεύων, τὸ κεφάλαιον εἶχεν ἡμελημένον. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων περιεργάζεται, ἀλλὰ παρ-
χωρεῖ τῷ τῆς προνοίας ἀκαταλήπτῳ, τό τε ἐμμελὲς
35 ἐπιδεικνύμενος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, καὶ παιδεύων πάντας ἡμᾶς μηδέποτε τὸν Θεὸν ἀπαιτεῖν εὐθύνας

τας σὰν νὰ ἦταν ξένη ἢ οἰκουμένη, καὶ μᾶλλον ζώντας πολὺ χειρότερα ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ζοῦν σὲ ξένη χώρα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν λέγει· «Γιὰ νὰ στηριχθεῖτε, καὶ νὰ παρηγορηθοῦμε μαζί μὲ τὴ μεταξὺ μας πίστη».

Αὐτὸ ὅμως τὸ ἔλεγε, ὅχι ἐπειδὴ αὐτὸς χρειαζόταν τὴ βοήθειά τους, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη. Γιατὶ πῶς θὰ τὴ χρειαζόταν ὁ στύλος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἰσχυρότερος ἀπὸ σίδηρο καὶ πέτρα, τὸ πνευματικὸ διαμάντι καὶ αὐτὸς ποὺ ἦταν ἰσοδύναμος μὲ πάρα πολλές πόλεις; Ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν κάμει βίαιο τὸ λόγο οὔτε αὐστηρὴ τὴν ἐπιτίμηση, ἔλεγε πῶς καὶ αὐτὸς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν παρηγοριά τους. Ἐὰν ὅμως κάποιος ἐδῶ θὰ ἔλεγε παρηγοριά κα εὐφροσύνη τὴν πρόοδό τους στὴν πίστη, καὶ ὅτι ὁ Παῦλος εἶχε ἀνάγκη ἀπ' αὐτῇ, οὔτε ἔτσι δὲ θὰ ἔκανε λάθος στὸ λόγο του. Ἐὰν λοιπὸν καὶ ἐπιθυμεῖς, θὰ πεῖ κάποιος καὶ προσεύχεσαι καὶ πρόκειται νὰ παρηγορηθεῖς καὶ νὰ παρηγορήσεις, ποιὸ εἶναι τὸ ἐμπόδιο νὰ ἔρθεις. Διαλύοντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν ὑπόνοια, πρόσθεσε· «Δὲ θέλω ὅμως ν' ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί μου, ὅτι πολλές φορές ἔβαλα στό νοῦ μου νὰ ἔρθω σὲ σᾶς καὶ ἐμποδίστηκα μέχρι τώρα»

Βλέπε μέγεθος δουλικῆς ὑπακοῆς καὶ ἀπόδειξη μεγάλης εὐγνωμοσύνης. Ὅτι λοιπὸν ἐμποδίστηκε, τὸ λέγει γιὰ ποιὸ λόγο ὅμως, δὲν τὸ λέγει. Γιατὶ δὲν ἐξετάζει τὴν προσταγὴ τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ μόνο ὑπακούει. Ἄν καὶ βέβαιον ἦταν φυσικὸ νὰ ἀπορήσει, γιὰ ποιὸ λόγο πόλη τόσο ἑσκουστή καὶ μεγάλη καὶ πρὸς τὴν ὁποία ἔβλεπε ὅλη οἰκουμένη, τὴν ἐμπόδισε ὁ Θεὸς ν' ἀπολαύσει ἕναν τέτοιον διδάσκαλο καὶ γιὰ τόσο πολὺ καιρὸ. Γιατὶ ὁ πρῶτος ξεφυγε τὴν κυρίαρχη πόλη καὶ πηγαινε εὐκόλα στους πλοῦς ἀνθρώπους, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἄφησε τὴν ἡγεμονικὴν πόλη, καί, στηριζόμενος στοὺς ὑπηκόους, παραμέλησε τὴν πρωτεύουσα. Ἀλλ' ὅμως δὲν πολυεξετάζει τίποτε ἀπ' αὐτά, ἀλλὰ ὑποχωρεῖ στὸ ἀκατάληπτο τῆς πρόνοιας, δειχνοντας τὴ μετριοφροσύνη τῆς δικῆς του ψυχῆς καὶ ἰδάζοντας ὅλους ἐμᾶς νὰ μὴ ζητᾶμε ποτὲ εὐθύνες ἀπὸ τὸ Θεὸ γι' αὐτὰ ποὺ γίνονται, καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὰ ποὺ γί-

τῶν γινομένων, καὶ δοκῇ πολλοὺς θορυβεῖν τὰ πρα-
τόμενα. Δεσπότου μὲν γάρ ἐστι μόνον τὸ ἐπιτάττειν,
δούλων δὲ τὸ πείθεσθαι.

Διὰ τοῦτο, ὅτι μὲν ἐκωλύθη, λέγει· τίνας δὲ ἔνε-
5 κεν, οὐκέτι· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ οἶδα, φησί. Μὴ τοίνυν ἐ-
ρώτα με Θεοῦ βουλὴν ἢ γνώμην. Οὐδὲ γὰρ ἐρεῖ τὸ
πλάσμα τῷ πλάσαντι, «Τί με ἐποίησας οὕτω;». Τί-
νος γὰρ ἔνεκεν, εἶπέ μοι καὶ ζητεῖς μαθεῖν; οὐκ οἶ-
σθα, ὅτι μέλλει πάντων αὐτῷ, ὅτι σοφός ἐστιν, ὅτι
10 οὐδὲν ἀπλῶς ἐργάζεται καὶ εἰκῇ; ὅτι τῶν γεγεννηκό-
των σε μᾶλλον φιλεῖ, καὶ πατρὸς ἐκ πολλοῦ τοῦ πε-
ριόντος ὑπερβαίνει φιλοστοργίαν, καὶ μητρὸς κηδε-
μονίαν; Μηδὲν οὖν πλέον ζήτηι, μηδὲ πρόβαινε πε-
ραιτέρω· καὶ γὰρ ἄρκεῖ σοι ταῦτα εἰς παραμυθίαν.
15 ἐπεὶ καὶ τότε σοφῶς ὠκονόμητο τὸ τῶν Ρωμαίων.
Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἀγνοεῖς, μὴ δυσχέραινε· τοῦτο γὰρ
πίστεως μάλιστα, τὸ καὶ ἀγνοοῦντα τὸν τρόπον τῆς
οἰκονομίας, δέχεσθαι τὸν περὶ προνοίας λόγον.

5. Κατορθώσας τοίνυν ὅπερ ἐσπούδαζεν ὁ Παῦ-
20 λος (τί δὲ τοῦτο ἦν; Τὸ δεῖξαι, ὅτι οὐ καταφρονῶν
αὐτῶν οὐκ ἤρχετο, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐπιθυμῶν ἐ-
κωλύετο), καὶ τὸ ἔγκλημα ἀποδυσάμενος τῆς ραθυ-
μίας, καὶ πείσας ὅτι αὐτῶν οὐχ ἥττον ἐκεῖνος ἰδεῖν
αὐτοὺς ἐπεθύμει· πάλιν καὶ δι' ἑτέρων ἐνδείκνυται
25 τὴν ἀγάπην. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ ἐκωλύθη, φησὶν,
ἀπέστην τοῦ ἐπιχειρεῖν, ἀλλ' αἰεὶ μὲν ἐπεχείρουν, αἰεὶ
δὲ ἐκοιλυόμην, οὐδέποτε δὲ ἀφιστάμην, τῷ μὲν θε-
λήματι τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀντιπίπτων, τὴν δὲ ἀγάπην
τηρῶν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ προτίθεσθαι καὶ μὴ ἀφίστα-
30 σθαι τὸ φίλτρον ἐπεδείκνυτο· διὰ δὲ τοῦ κωλύεσθαι
καὶ μὴ ἀντιτείνειν τὴν περὶ τὸν Θεὸν ἅπασαν ἀγά-
πην ἐδήλου. «Ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν».·
Καίτοι καὶ ἀνωτέρω τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ἐπιθυμίας,
καὶ αὐτῷ πρέπουσαν ἔδειξεν, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐνταῦ-

νονται φαίνονται νὰ ἐνοχλοῦν πολλοὺς. Γιατὶ γνῶρισμα τοῦ Κυρίου εἶναι μόνο τὸ νὰ δίνει ἐντολές, ἐνῶ τῶν δούλων τὸ νὰ ὑπακοῦν.

Γι' αὐτό, ὅτι βέβαια ἐμποδίστηκε, τὸ λέγει, γιὰ ποιό λόγο ὅμως δὲν τὸ λέγει. Γιατὶ οὔτε καὶ ἐγὼ γνωρίζω, λέγει. Μὴ λοιπὸν μ' ἐρωτᾷς γιὰ τὴν ἀπόφαση ἢ τὴ σκέψη τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ οὔτε τὸ δημιούργημα θὰ πεῖ στοῦ δημιουργοῦ, «Γιατὶ μὲ δημιούργησες ἔτσι;»⁶. Γιὰ ποιό λοιπὸν λόγο, πές μου, ζητᾷς νὰ μάθεις; Δὲ γνωρίζεις, ὅτι αὐτὸς φροντίζει γιὰ ὅλα, ὅτι εἶναι σοφός, ὅτι δὲν ἐργάζεται καθόλου χωρὶς λόγο καὶ χωρὶς σκοπό; "Ὅτι σὲ ἀγαπᾷ περισσότερο ἀπὸ τοὺς γονεῖς σου καὶ ξεπερνᾷ πάρα πολὺ τὴ φιλοστοργία τοῦ πατέρα καὶ τὴ φροντίδα τῆς μητέρας; Μὴ ζητᾷς λοιπὸν τίποτε περισσότερο, οὔτε νὰ προχωρεῖς παραπέρα, γιατί σου εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ γιὰ παρηγοριά· ἐπειδὴ καὶ τότε ρυθμιζόταν μὲ σοφία τὸ ζήτημα τῶν Ρωμαίων. Ἐὰν ὅμως δὲ γνωρίζεις τὸν τρόπο, μὴ δυσανασχετεῖς. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα ἀπόδειξη τῆς πίστεως, δηλαδή τὸ νὰ δέχεται κανεὶς τὸ κήρυγμα γιὰ τὴν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ἂν καὶ δὲ γνωρίζει τὸν τρόπο τῆς οἰκονομίας.

5. Ἀφοῦ κατόρθωσε λοιπὸν αὐτὸ ποὺ προσπαθοῦσε ὁ Παῦλος (καὶ ποιό ἦταν αὐτό; Τὸ νὰ δείξει ὅτι δὲν ἐρχόταν ὄχι γιατί τοὺς περιφρονοῦσε, ἀλλ' ὅτι ἐμποδιζόταν ἂν καὶ τὸ ἤθελε ὑπερβολικά), καὶ ἀφοῦ ἀνέτρεψε τὴν κατηγορία τῆς ἀδιαφορίας καὶ τοὺς ἔπεισε ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ τοὺς δεῖ περισσότερο ἀπ' αὐτοῦς, δείχνει πάλι καὶ μὲ ἄλλα τὴν ἀγάπη του. Γιατὶ οὔτε, ἐπειδὴ ἐμποδίστηκε, λέγει, σταμάτησα νὰ ἐπιχειρῶ, ἀλλὰ πάντοτε ἐπιχειροῦσα, πάντοτε ὅμως ἐμποδιζόμουν, ποτὲ ὅμως δὲ σταμάτησα, χωρὶς βέβαια ν' ἀντιστέκομαι στοῦ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διατηρῶντας τὴν ἀγάπη. Μὲ τὸ νὰ ἔχει λοιπὸν τὴν πρόθεση καὶ νὰ μὴ σταματάει νὰ προσπαθεῖ ἔδειχνε τὴν ἀγάπη του γι' αὐτοῦς, ἐνῶ μὲ τὸ νὰ ἐμποδίζεται καὶ νὰ μὴν ἀντιστέκεται ἔδειχνε ὅλη τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸ Θεό. «Γιὰ νὰ ἐπιτύχω κάποιο καρπὸ καὶ μεταξύ σας». Ἄν καὶ παραπάνω ἀνέφερε τὴν αἰτία τῆς ἐπιθυμίας του καὶ ἔδει-

θα αὐτὴν τίθησι, σφοδρῶς ἐκκαθαίρων αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ περίβλεπτος ἦν ἡ πόλις, καὶ μόνη πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης τοιαύτη, καὶ ἡ τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἐπιθυμία μόνη πολλοῖς ἀποδημίας πρό-
 5 φασις γέγονεν· ἵνα μὴ καὶ περὶ τοῦ Παύλου τοιοῦ-
 τόν τι νομίσωσι, μηδὲ ὑποπτεύσωσιν, ὅτι ἀπλῶς τῇ οἰκειώσει αὐτῶν ἐγκαλλωπιζόμενος ἐπεθῦμαι τῆς ἐ-
 κεῖ παρουσίας, συνεχῶς τίθησι τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐ-
 πιθυμίας.

10 Καὶ ἔμπροσθεν μὲν φησιν. «Ἴνα τι μεταδῶ χά-
 ρισμα ὑμῖν πνευματικόν», ἐπεθῦμον ἰδεῖν· ἐνταῦθα
 δὲ σαφέστερον, «Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν,
 καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι». Τοὺς ἄρχοντας
 μετὰ τῶν ἀρχομένων ἔστησε, καὶ μετὰ τὰ μυρία τρό-
 15 πια καὶ τὰς νίκας καὶ τὴν τῶν ὑπάτων περιφάνει-
 αν, μετὰ τῶν βαρβάρων αὐτοὺς τίθησι καὶ μάλα εἰ-
 κότως. Ὅπου γὰρ ἡ τῆς πίστεως εὐγένεια, οὐδεὶς
 βάρβαρος, οὐδεὶς Ἕλλην, οὐδεὶς ξένος, οὐδεὶς πο-
 λίτης, ἀλλ' εἰς μίαν ἅπαντες ἀξιώματος ἀναβαίνου-
 20 σιν ὑπεροχὴν. Ὅρα δὲ αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα μετριά-
 ζοντα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἵνα διδάξω καὶ κατηχήσω, ἀλ-
 λὰ τί; «Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ». Καὶ οὐδὲ ἀπλῶς καρ-
 πόν, ἀλλ', «Ἴνα τινὰ καρπόν»· πάλιν συστέλλων τὰ
 καθ' ἑαυτόν, ὥσπερ ἄνωτέρω εἶπεν, «Ἴνα τι μετα-
 25 δῶ». Εἶτα καὶ αὐτούς, ὥσπερ ἔφθην εἰπών, κατα-
 στέλλων, «Καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι», φη-
 σίν. Οὐ γάρ, ἐπειδὴ πλουτεῖτε καὶ τῶν ἄλλων ἔχετε
 πλεόν, ἐλάττονα περὶ τοὺς λοιποὺς σπουδὴν ἐπιδεί-
 κνυμι· οὐ γὰρ τοὺς πλουτοῦντας ζητοῦμεν, ἀλλὰ τοὺς
 30 πιστούς.

Ποῦ νῦν οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων, οἱ τοὺς βαθεῖς
 πώγωνας ἔλκοντες, καὶ τὰς ἐξωμίδας ἀναβεβλημέ-
 νοι, καὶ τὰ μεγάλα φουσῶντες; Τὴν Ἑλλάδα, τὴν
 βάρβαρον πᾶσαν ὁ σκηνοποιὸς ἐπέστρεψεν. Ὁ δὲ
 35 παρ' αὐτοῖς ἀγόμενος καὶ περιφερόμενος Πλάτων,

7. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Παῦλος ἦταν σκηνοποιός.

8. Πλάτων (427·347 π.Χ.)· γιὰ πολιτικὴ δράση ἐπισκέφθηκε τὴ Σικελία δύο φορές χωρὶς ἐπιτυχία.

ξε πώς ταιριάζει σ' αυτόν, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐδῶ τὴν ἀναφέρει, ξεκαθαρίζοντας ἔντονα τὴν ὑποψία τους. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ πόλη τους ἦταν διάσημη καὶ ἡ μοναδική σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἱστορίας της ἔγινε σὲ πολλοὺς ἡ μόνη πρόφαση γιὰ νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν, γιὰ νὰ μὴ νομίσουν κάτι τέτοιο καὶ γιὰ τὸν Παῦλο, οὔτε νὰ ὑποπτευθοῦν, ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ βρεθεῖ ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἀπλὰ καυχιόταν γιὰ τὴ συμπάθειά τους, συνέχεια ἀναφέρει τὴν αἰτία τῆς ἐπιθυμίας του.

Καὶ πρὶν μπροστὰ βέβαια λέγει, ἐπιθυμοῦσα νὰ σᾶς δῶ, «Γιὰ νὰ σᾶς μεταδώσω κάποιο χάρισμα πνευματικό», ἐδῶ ὅμως σαφέστερα τὸ λέγει, «Γιὰ νὰ ἐπιτύχω κάποιο καρπὸ καὶ μεταξὺ σας, ὅπως καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐθνῶν». Ἔβαλε τοὺς ἄρχοντες μαζὶ μὲ τοὺς πολίτες, καὶ ὕστερα ἀπὸ τὰ πάρα πολλὰ τρόπαια καὶ τίς νίκες καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν ὑπάτων, τοὺς τοποθετεῖ μαζὶ μὲ τοὺς βάρβάρους. Καὶ πολὺ δικαιολογημένα. Γιατί ὅπου ὑπάρχει ἡ εὐγένεια τῆς πίστεως, δὲν εἶναι κανεὶς βάρβαρος, κανεὶς Ἕλληνας, κανεὶς ξένος, κανεὶς πολίτης, ἀλλ' ὅλοι ἀνεβαίνουν στὸ ἴδιο ὑψηλὸ ἀξίωμα. Πρόσεχε ὅμως πὺς καὶ ἐδῶ μιλάει μὲ μετριοφροσύνη ὁ Παῦλος. Γιατί δὲν εἶπε, γιὰ νὰ διδάξω καὶ νὰ κατηχήσω, ἀλλὰ τί; «Γιὰ νὰ ἐπιτύχω κάποιον καρπὸ». Καὶ δὲν εἶπε ἀπλὰ καρπὸ, ἀλλὰ, «κάποιον καρπὸ», μειώνοντας πάλι τὸν ἑαυτὸ του, ὅπως εἶπε παρπάνω, «Γιὰ νὰ μεταδώσω κάτι». Ἐπειτα μειώνοντας καὶ αὐτοῦς, ὅπως εἶπα πρὶν, λέγει· «Ὅπως καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐθνῶν». Δηλαδή ὅχι ἐπειδὴ εἴστε πλούσιοι καὶ ἔχετε περισσότερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους, δείχνω γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους μικρότερο ἐνδιαφέρον· γιατί δὲ ζητᾶμε τοὺς πλούσιους, ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς.

Ποῦ εἶναι τώρα οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ τρέφουν πυκνὴ γενειάδα καὶ φοροῦν τίς ἐξωμίδες καὶ ὑπερηφανεύονται πολὺ; Τὴν Ἑλλάδα, ὅλες τίς βάρβαρες χῶρες τίς ἐπέστρεψε ὁ σκηνοποιός⁷. Καὶ ὁ Πλάτων⁸, ποὺ ἐξυμνοῦνταν καὶ εἶχε καλὴ φήμη σ' αὐτοῦς, ἀφοῦ ἦρθε τρεῖς

τρίτον εἰς Σικελίαν ἔλθων μετὰ τοῦ κόμπου τῶν ρη-
 μάτων ἐκείνων, μετὰ τῆς ὑπολήψεως τῆς λαμπρᾶς,
 οὐδὲ ἐνὸς περιεγένετο τυράννου, ἀλλ' οὕτως ἀθλίως
 ἀπήλλαξεν, ὥς καὶ αὐτῆς ἐκπeseῖν τῆς ἐλευθερίας.
 5 Ὁ δὲ σκηνοποιὸς οὗτος οὐ Σικελίαν μόνον οὐδὲ Ἰ-
 ταλίαν, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπέδραμε τὴν οἰκουμένην, καὶ
 οὐδὲ ἐν τῷ κηρύττειν τῆς τέχνης ἀπέστη, ἀλλὰ καὶ
 τότε δέρματα ἔρραπτε, καὶ ἐργαστηρίου προειστήκει
 καὶ οὐδὲ τοῦτο ἐσκανδάλισε τοὺς ἐξ ὑπάτων· καὶ μᾶ-
 10 λα εἰκότως. Οὐ γὰρ αἱ τέχναι καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα,
 ἀλλὰ τὸ ψεῦδος καὶ τὰ πεπλασμένα δόγματα εὐκατα-
 φρονήτους ποιεῖν εἴωθε τοὺς διδάσκοντας. Διὰ τοι
 τοῦτο ἐκείνων μὲν καὶ Ἀθηναῖοι λοιπὸν καταγελῶ-
 σι· τούτῳ δὲ καὶ βάρβαροι προσέχουσι καὶ ἀνόητοι
 15 καὶ ἰδιῶται. Κοινὸν γὰρ τὸ κήρυγμα πρόκειται πᾶ-
 σιν· οὐκ ἀξιώματος οἶδε διαφορὰν, οὐκ ἔθνους ὑπε-
 ροχήν, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν· πίστεως γὰρ
 δεῖται μόνης, οὐ συλλογισμῶν.

Διὸ δὴ μάλιστα αὐτὸ θαυμάζειν ἄξιον, οὐχ ὅτι
 20 χρήσιμον καὶ σωτήριον μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εὐκόλον
 καὶ ῥᾶστον, καὶ τοῖς πᾶσιν εὐληπτον· ὃ δὴ μάλιστα
 τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἔργον ἐστί, κοινὰ τὰ παρ' ἐ-
 αυτοῦ προτιθέντος ἅπασιν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ ἡλίου καὶ
 σελήνης καὶ γῆς καὶ θαλάττης καὶ τῶν ἄλλων ἐποίη-
 25 σεν, οὐ τοῖς μὲν πλουτοῦσι καὶ σοφοῖς πλείονος μετα-
 δίδους τῆς ἀπὸ τούτων χορηγίας, ἐλάττονος δὲ τοῖς
 πένησιν, ἀλλ' ἴσην ἅπασιν τὴν ἀπόλαυσιν προτιθείς,
 τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ κηρύγματος εἰργάσατο, καὶ πολλῷ
 πλέον, ὅσω καὶ ἀναγκαιότερον τοῦτο ἐκείνων. Διὸ
 30 καὶ Παῦλός φησι συνεχῶς, «Πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν». Εἴ-
 τα δεικνὺς αὐτοῖς, ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς χαρίζεται, ἀλλ'
 ἐπίταγμα πληροῖ δεσποτικόν, καὶ παραπέμπων αὐ-
 τοὺς ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων εὐχαριστίαν, φη-
 σὶν· «Ἑλλησί τε καὶ βαρβάρους, σοφοῖς τε καὶ ἀνο-

φορές στή Σικελία μὲ τὴ μεγάλη καύχηση τῶν λόγων ἐκείνων, μὲ τὴ λαμπρὴ ὑπόληψη, δὲν κατόρθωσε νὰ ὑπερσχύσει οὔτε ἐνὸς τυράννου, ἀλλὰ τόσο ἄθλια διέφυγε, ὥστε νὰ χάσει ἀκόμη καὶ τὴν ἐλευθερία του. Ὁ σκηνοποιὸς ὅμως αὐτὸς ὄχι μόνο τὴ Σικελία οὔτε τὴν Ἰταλία, ἀλλὰ ὁλόκληρὴ τὴν οἰκουμένη διέτρεξε, καὶ οὔτε ὅταν κήρυττε σταμάτησε τὴν τέχνη του ἀλλὰ καὶ τότε ἔραβε δέρματα καὶ ἦταν προϊστάμενος ἐργαστηρίου. Καὶ οὔτε αὐτὸ σκανδάλισε αὐτοὺς ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τοὺς ὑπάτους. Καὶ πολὺ δικαιολογημένα. Γιατί ὄχι οἱ τέχνες καὶ τὰ ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ τὸ ψέμα καὶ οἱ πλαστὲς διδασκαλίες κάνουν συνήθως τοὺς διδασκάλους εὐκαταφρόνητους. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἐκείνους καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς περιγελοῦν τώρα, ἐνῶ σ' αὐτὸν προσέχουν οἱ βάρβαροι καὶ ἁμαθεῖς καὶ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι. Γιατί τὸ κήρυγμα εἶναι κοινὸ γιὰ ὅλους. Δὲν ἀναγνωρίζει διαφορὰ ἀξιώματος, οὔτε ὑπεροχὴ ἔθνους, οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπ' αὐτά, ἀφοῦ χρειάζεται μόνο πίστη καὶ ὄχι φιλοσοφικοὺς συλλογισμούς.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἀξίζει νὰ θαυμάζει κανεὶς πάρα πολὺ τὸ κήρυγμα, ὄχι γιατί εἶναι χρήσιμο καὶ σωτήριο μόνο, ἀλλὰ καὶ γιατί εἶναι εὐκόλο καὶ πολὺ προσιτὸ καὶ τὸ καταλαβαίνουν εὐκόλα ὅλοι, πράγμα βέβαια ποὺ εἶναι κυρίως ἔργο τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ, ποὺ προσφέρει σὲ ὅλους κοινὰ τὰ δικά του. Γιατί αὐτὸ ποὺ ἔκαμε στὴν περίπτωσιν τῆς σελήνης καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θάλασσας καὶ τῶν ἄλλων, χωρὶς νὰ προσφέρει στοὺς πλούσιους καὶ σοφοὺς περισσότερη δωρεὰ ἀπ' αὐτά καὶ λιγότερη στοὺς φτωχοὺς, ἀλλὰ προσφέροντας σὲ ὅλους τὴν ἴδια ἀπόλαυση, αὐτὸ ἔκαμε καὶ μὲ τὸ κήρυγμα, καὶ πολὺ περισσότερο, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι καὶ πιὸ ἀναγκαῖο ἀπὸ ἐκεῖνα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος λέγει συνέχεια, «Σὲ ὅλα τὰ ἔθνη». Ἐπειτα δείχνοντας, πὼς δὲν τοὺς χαρίζει τίποτε, ἀλλ' ἐκπληρώνει τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου, καὶ παραπέμποντας αὐτοὺς στὴν εὐχαριστία τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, λέγει· «Καὶ στοὺς Ἕλληνες καὶ στοὺς βαρβάρους, καὶ στοὺς σοφοὺς καὶ στοὺς ἁμαθεῖς εἶμαι ὀφειλέτης». Αὐτὸ καὶ στοὺς Κορινθίους γρά-

ἤτοις ὀφειλέτης εἰμί». Ὁ καὶ Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε. Λέγει δὲ τοῦτο, τὸ πᾶν ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ. «Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον, καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ρώμῃ εὐαγγελίσασθαι».

5 6. Ὡς ψυχῆς γενναίας· πρᾶγμα τοσούτων κινδύνων μεστὸν ἀναδεξάμενος, ἀποδημίαν διαπόντιον, πειρασμούς, ἐπιβουλάς, ἐπαναστάσεις (καὶ γὰρ εἰκὸς πόλει τοσαύτῃ μέλλοντα διαλέγεσθαι, ὑπὸ ἀσεβείας τυραννουμένη, νιφάδας πειρασμῶν ὑπομένειν.
10 οὕτω γοῦν καὶ τὸν βίον κατέλυσεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, παρὰ τοῦ τότε τυραννοῦντος ἀποτμηθεὶς). ἀλλ' ὅμως τοσαῦτα προσδοκῶν ὑπομενεῖν, οὐδενὶ τούτων ὀκνηρότερος ἐγίγνετο, ἀλλὰ κατηπείγετο καὶ ὤδινε καὶ πρόθυμος ἦν. Διό φησιν, «Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ
15 πρόθυμον, καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ρώμῃ εὐαγγελίσασθαι». «Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον». Τί φῆς, ὦ Παῦλε; Δέον εἰπεῖν, ὅτι καὶ καυχῶμαι καὶ σεμνύνομαι καὶ ἐναβρύνομαι, τοῦτο μὲν οὐ λέγεις, τὸ δὲ ἔλαττον τούτου, ὅτι οὐκ ἐπαισχύνῃ· ὅπερ οὐκ ἐπὶ τῶν
20 σφόδρα λαμπρῶν λέγειν εἰώθαμεν.

Τί οὖν ἐστὶν ὃ φησι; καὶ τίνος ἕνεκεν οὕτω φθέγγεται, καίτοι γε ἀγαλλόμενος ἐπ' οὕτῳ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῷ οὐρανῷ; Γαλάταις γοῦν ἐπιστέλλων ἔλεγεν· «Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ
25 τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τίμος οὖν ἕνεκεν ἐνταῦθα οὐ λέγει, ὅτι καὶ καυχῶμαι, ἀλλ' ὅτι «Οὐκ ἐπαισχύνομαι»; Σφόδρα πρὸς τὰ τοῦ κόσμου πράγματα ἦσαν ἐπτοημένοι οἱ Ρωμαῖοι διὰ τὸν πλοῦτον, διὰ τὴν ἀρχήν, διὰ τὰς νίκας καὶ τοὺς αὐτῶν
30 βασιλεῖς· ἰσοθέους γὰρ ἡγοῦντο τούτους. Οὕτω γοῦν αὐτοὺς καὶ ἐκάλουν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ναοῖς αὐτοὺς ἐθεράπευον καὶ βωμοῖς καὶ θυσίαις. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἦσαν πεφυσιωμένοι, ὃ δὲ Παῦλος ἔμελλε κηρύττειν τὸν Ἰησοῦν τὸν νομιζόμενον τοῦ τέκτονος
35 υἱόν, τὸν ἐν Ἰουδαίᾳ τραφέντα καὶ ἐν οἰκίᾳ γυναι-

9. Σύμφωνα μετὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ὁ Παῦλος μαρτύρησε κατὰ τὸ διωγμὸν τοῦ Νέρωνα (64·68).

10. Γαλ. 6, 14

φοντας ἔλεγε. Καὶ τὸ λέγει αὐτὸ ἀναθέτοντας τὰ πάντα στὸ Θεό. «Ἔτσι, ὅσο ἐξαρτιέται ἀπὸ μένα, εἶμαι πρόθυμος, νὰ κηρύξω τὸ εὐαγγέλιο καὶ σὲ σᾶς ποὺ εἴστε στὴ Ρώμη».

6. Πῶ, πῶ γενναία ψυχὴ! Ἄν καὶ ἔλαβε ἔργο γεμάτο ἀπὸ τόσους πολλοὺς κινδύνους, ταξίδι θαλασσινό, πειρασμούς, ἐπιβουλές, ἐπαναστάσεις (γιατὶ πραγματικὰ ἦταν φυσικὸ νὰ ὑπομένει πολλοὺς πειρασμούς, ἀφοῦ ἐπρόκειτο νὰ μιλήσει σὲ τόσο μεγάλη πόλη, στὴν ὁποία ἐπικρατοῦσε ἡ ἀσέβεια· ἔτσι λοιπὸν καὶ τῇ ζωῇ του τελείωσε στὴν πόλη αὕτῃ, καὶ ἀποκεφαλίστηκε ἀπὸ τὸν τότε αὐτοκράτορα⁹), καὶ ἂν καὶ περίμενε νὰ ὑποφέρει τόσα πολλά, δὲ γινόταν ὀκνηρότερος ἀπὸ κανένα ἀπ' αὐτούς, ἀλλὰ βιάζοταν πολὺ καὶ στενοχωριόταν καὶ ἦταν πρόθυμος. Γι' αὐτὸ λέγει, «Ἔτσι, ὅσο ἐξαρτιέται ἀπὸ μένα, εἶμαι πρόθυμος, νὰ κηρύξω τὸ εὐαγγέλιο καὶ σὲ σᾶς ποὺ εἴστε στὴ Ρώμη». «Γιατὶ δὲν ντρέπομαι τὸ εὐαγγέλιο». Τί λές, Παῦλε; Ἐνῶ ἔπρεπε νὰ πεῖς, ὅτι καὶ καυχιέμαι καὶ παινεύομαι καὶ ὑπερηφανεύομαι, αὐτὸ δὲν τὸ λές, ἀλλὰ τὸ μικρότερο ἀπ' αὐτό, ὅτι δηλαδὴ δὲν ντρέπεσαι, πράγμα ποὺ συνηθίζουμε νὰ λέμε ὅχι γιὰ τὰ πολὺ σπουδαῖα.

Τί λοιπὸν σημαίνει αὐτὸ ποὺ λέγει; Καὶ γιὰ ποῖο λόγο μιλάει ἔτσι, ἂν καὶ χαιρόταν γι' αὐτὸ περισσότερο παρὰ γιὰ τὸν οὐρανό; Γράφοντας στοὺς Γαλάτες ἔλεγε· «Ἐγὼ ὅμως εἶθε νὰ μὴν καυχηθῶ, παρὰ γιὰ τὸ σταυρὸ τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹⁰. Γιὰ ποῖο λοιπὸν λόγο ἐδῶ δὲ λέγει, ὅτι καὶ καυχιέμαι, ἀλλ' ὅτι «Δὲν ντρέπομαι»; Οἱ Ρωμαῖοι ἦταν στραμμένοι πρὸς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἐξ αἰτίας τοῦ πλοῦτου, τῆς ἐξουσίας, τῶν νικῶν καὶ τῶν ἰδίων τῶν βασιλέων, γιατί τοὺς θεωροῦσαν ἰσόθεους. Ἔτσι βέβαια καὶ τοὺς ὀνόμαζαν. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς λατρεῦαν σὲ ναοὺς μὲ βωμοὺς καὶ θυσίες. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἦταν τόσο ὑπερήφανοι, ἐνῶ ὁ Παῦλος ἐπρόκειτο νὰ κηρύξει τὸν Ἰησοῦ, ποὺ νομιζόταν υἱὸς τοῦ ξυλουργοῦ, ποὺ ἀνατράφηκε στὴν Ἰουδαία καὶ σὲ σπῖτι ἄσημης γυ-

κὸς εὐτελοῦς, οὐ δορυφόρους ἐσχηκότα, οὐ χρήματα περιβαλλόμενον, ἀλλὰ καὶ ὡς κατάδικον ἀποθανόντα μετὰ ληστῶν, καὶ ἕτερα πολλὰ ἄδοξα ὑπομείναντα, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐγκαλύπτεσθαι, οὐδὲν
 5 τῶν ἀπορρήτων καὶ μεγάλων εἰδότας οὐδέπω· διὰ τοῦτό φησιν, «Οὐκ ἐπαισχύνομαι», ἐκείνοις διδάσκων τέως μὴ ἐπαισχύνεσθαι· ἦδει γὰρ ὅτι, ἂν τοῦτο κατορθώσωσι, ταχέως προϊόντες καὶ ἐπὶ τὸ καυχᾶσθαι ἥξουσι.

10 Καὶ σὺ τοίνυν ἐὰν ἀκούσης τινὸς λέγοντος, τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖς; μὴ ἐπαισχυνθῇς, μηδὲ κάτω βλέψης, ἀλλὰ καὶ ἐναβρύνου καὶ καλλωπίζου, καὶ ἐλευθέροις ὀφθαλμοῖς καὶ ὑψηλῷ προσώπῳ κατὰδεξαι τὴν ὁμολογίαν. Καὶ εἶπη πάλιν, τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖς;
 15 εἶπε πάλιν πρὸς αὐτόν· ἀλλ' οὐ τὸν μοιχὸν οὐδὲ τὸν πατραλοῖαν οὐδὲ τὸν παιδοκτόνον (τοιούτοι γὰρ οἱ παρ' αὐτοῖς θεοὶ πάντες), ἀλλὰ τὸν διὰ σταυροῦ δαίμονας ἐπιστομίσαντα, καὶ τὰς μυρίας αὐτῶν ἀνελόντα μαγγανείας. Καὶ γὰρ ὁ
 20 σταυρὸς δι' ἡμᾶς τὸ τῆς ἀφάτου φιланθρωπίας ἔργον, τὸ τῆς πολλῆς κηδεμονίας σύμβολον. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, ἐπειδὴ καὶ λόγῳ μέγα κομπάζοντες, καὶ τὴν ἔξωθεν περιβεβλημένοι σοφίαν ἐφυσῶντο, ἐγώ, φησὶν, ἐρρωσθαι πολλὰ τούτοις εἰπὼν τοῖς συλλογισμοῖς,
 25 σταυρὸν ἔρχομαι κηρύττων, καὶ οὐ διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι.

«Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν». Ἐπειδὴ γάρ ἐστι καὶ δύναμις Θεοῦ εἰς κόλασιν (καὶ γὰρ ὅτε τοὺς Αἰγυπτίους ἐκόλαζεν, ἔλεγεν· «αὕτη ἐστὶν ἡ δύναμίς μου ἡ μεγάλη»), καὶ δύναμις εἰς ἀπώλειαν («Φοβήθητε γάρ», φησί, «τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γέννη»), διὰ τοῦτό φησιν· οὐ ταῦτα ἐλθὼν κομίζω, οὐ τὰ περὶ κολάσεως καὶ τιμωρίας, ἀλλὰ τὰ περὶ σωτηρίας. Τί οὖν; οὐχὶ καὶ
 35 ταῦτα κατήγγελλε τὸ εὐαγγέλιον, τὸν περὶ γέννησης

ναίκα, χωρίς νὰ ἔχει σωματοφύλακες, οὔτε νὰ περιβάλλεται ἀπὸ χρήματα, ἀλλὰ ποὺ πέθανε καὶ σὰν κατὰδικος μαζί μὲ ληστὲς καὶ ὑπέμεινε καὶ ἄλλα πολλὰ παράδοξα, καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ αἰσθάνονται αὐτοὶ ντροπή, ἀφοῦ δὲ γνώριζαν ἀκόμη τίποτε ἀπὸ τὰ μεγάλα καὶ ἀπόρρητα, γι' αὐτὸ λέγει, «Δὲν ντρέπομαι», διδάσκοντας πρῶτα - πρῶτα ἐκείνους νὰ μὴν ντρέποναι, γιατί γνώριζε πῶς, ἂν κατορθώσουν αὐτό, προχωρώντας γρήγορα θὰ φθάσουν καὶ στὴν καύχηση.

Καὶ ἐσὺ λοιπὸν ἐὰν ἀκούσεις κάποιον νὰ σοῦ λέγει, τὸ σταυρωμένο προσκυνεῖς; μὴν ντραπεῖς, οὔτε νὰ στρέψεις κάτω τὸ βλέμμα σου, ἀλλὰ νὰ καμαρώνεις καὶ νὰ καυσιέσαι, καὶ μὲ καθαρὰ μάτια καὶ ψηλὰ τὸ πρόσωπο νὰ δεχθεῖς τὴν ὁμολογία. Καὶ ἂν πάλι πει, τὸ σταυρωμένο προσκυνεῖς; πές του πάλι· δὲν προσκυνῶ βέβαια κάποιον ποὺ εἶναι μοιχὸς οὔτε πατροκτόνος οὔτε παιδοκτόνος (γιατὶ τέτοιοι εἶναι ὅλοι οἱ θεοὶ τους), ἀλλ' αὐτὸν ποὺ μὲ τὸ σταυρὸ ἀποστόμωσε τοὺς δαίμονες καὶ ἐξαφάνισε τίς ἄπειρες μαγγανεῖες τους. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ σταυρὸς εἶναι γιὰ μᾶς τὸ ἔργο τῆς ἀνέκφραστης φιλανθρωπίας, τὸ σύμβολο τῆς μεγάλης φροντίδας. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν, ἐπειδὴ καὶ μὲ τὰ λόγια ὑπερηφανεύονταν πολὺ καὶ φούσκωναν γιατί κατεῖχαν τὴν κοσμικὴ σοφία, ἐγώ, λέγει, ἀφοῦ εἶπα πῶς ἔχω ἐνισχυθεῖ πολὺ μ' αὐτοὺς τοὺς συλλογισμοὺς, ἔρχομαι νὰ κηρύξω τὸ σταυρὸ καὶ δὲν ντρέπομαι γι' αὐτό.

«Γιατὶ τὸ εὐαγγέλιο εἶναι δύναμη Θεοῦ ποὺ δίνει σωτηρία». Ἐπειδὴ λοιπὸν ὑπάρχει καὶ δύναμη Θεοῦ ποὺ φέρει τὴν τιμωρία (γιατὶ ὅταν τιμωροῦσε τοὺς Αἰγυπτίους, ἔλεγε· «αὕτὴ εἶναι ἡ δύναμή μου ἡ μεγάλη»¹¹), καὶ δύναμη ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀπώλεια, διότι λέγει, («Νὰ φοβηθεῖτε ἐκεῖνον ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ καταστρέψει τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα στὴν αἰώνια κόλαση»¹²), γι' αὐτὸ λέγει, δὲν ἔρχομαι νὰ φέρω αὐτά, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κόλαση καὶ τὴν τιμωρία, ἀλλὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ σωτηρία. Τί λοιπόν; δὲν κήρυττε καὶ αὐτὰ τὸ εὐαγγέλιο, τὰ σχετικὰ μὲ τὴ γέεννα,

λόγον, τὸν περὶ τοῦ σκότους τοῦ ἑξωτερικοῦ καὶ τοῦ
 σκώληκος τοῦ ἰοβόλου; Καὶ μὴν οὐδαμόθεν ἄλλοθεν,
 ἢ ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ταῦτα ἔγνωμεν πῶς οὖν, φησί,
 «Δύναμις Θεοῦ εἰς σωτηρίαν»; Ἄλλ' ἄκουε καὶ τῶν
 5 ἑξῆς· «Παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον,
 καὶ Ἑλληνι». Οὐ γὰρ ἀπλῶς πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς δε-
 χομένοις. Καὶ γὰρ Ἑλλήν ἦς, καὶ πᾶσαν ἐπελθὼν
 κακίαν, καὶ Σκύθης, καὶ βάρβαρος, καὶ αὐτοθηρί-
 ον, καὶ πάσης ἀλογίας γέμων, καὶ μυρία ἁμαρτημά-
 10 των ἐπιφερόμενος φορτία, ἅμα τὸν περὶ σταυροῦ λό-
 γον κατεδέξω καὶ ἐβαπτίσθης, καὶ πάντα ἐκεῖνα ἐξ-
 ἤλειψας.

Διὰ τί δέ φησιν ἐνταῦθα, «Ἰουδαίῳ τε πρῶτον
 καὶ Ἑλληνι»; τί βούλεται αὕτη ἡ διαφορά; Καίτοι
 15 πολλαχοῦ εἶπεν, ὅτι οὔτε περιτομὴ τί ἐστίν, οὔτε ἀ-
 κροβυστία· πῶς οὖν ἐνταῦθα διαιρεῖ, προτιθεὶς τὸν
 Ἰουδαῖον τοῦ Ἑλλήνου; Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γάρ,
 ἐπειδὴ πρῶτός ἐστι, καὶ πλεόν λαμβάνει τῆς χάρι-
 τος· ἢ γὰρ αὐτὴ δωρεὰ καὶ τούτῳ καὶ κείνῳ δίδοται·
 20 ἀλλὰ τάξεώς ἐστι τιμὴ μόνον τὸ πρῶτος. Καὶ γὰρ
 οὐκ ἐν τῷ μείζονα λαβεῖν δικαιοσύνην πλεονεκτεῖ,
 ἀλλ' ἐν τῷ πρῶτος αὐτὴν λαβεῖν τιμήται μόνον·
 ἐπεὶ καὶ ἐπὶ τῶν φωτιζομένων (ἴστε δὲ οἱ μύσται
 τὸ λεγόμενον) πάντες μὲν ἐπὶ τὸ βάπτισμα τρέχουσιν,
 25 οὐ πάντες δὲ ἐν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ, ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος,
 ὁ δὲ δεύτερος· οὐ μὴν ὁ πρῶτος τοῦ δευτέρου πλέ-
 ον λαμβάνει, οὐδὲ ἐκεῖνος τοῦ μετ' αὐτόν, ἀλλὰ τῶν
 αὐτῶν ἅπαντες ἀπολαμβάνουσι. Τὸ τοίνυν, πρῶτος, ἐν-
 ταῦθα ρήματός ἐστι τιμή, οὐ χάριτος πλεονασμός.

30 Εἶτα εἰπὼν, «Εἰς σωτηρίαν», πάλιν αὐξάνει τὴν
 δωρεάν, δεικνὺς οὐκ ἄχρι τοῦ παρόντος ἰσταμένην,
 ἀλλὰ περαιτέρω προῖοῦσαν· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰ-
 πὼν· «Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτε-
 ται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται· Ὁ δὲ
 35 ἐκ πίστεως ζήσεται». Ὁ γοῦν γενόμενος δίκαι-
 ος, οὐ κατὰ τὸν παρόντα βίον μόνον, ἀλλὰ καὶ
 κατὰ τὸν μέλλοντα ζήσεται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ

τὸ σκότος τὸ ἐξώτερο καὶ τὸ φαρμακερὸ σκουλήκι; Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ παρὰ ἀπὸ τὸ εὐαγγέλιο τὰ γνωρίσαμε αὐτά. Πῶς λοιπὸν, λέγει, «Δύναμη Θεοῦ γιὰ σωτηρία»; Ἦκου ὅμως καὶ τὰ ἐπόμενα· «Στὸν καθένα ποῦ πιστεύει, στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν εἰδωλολάτρη». Ὁχι λοιπὸν σὲ ὅλους γενικὰ, ἀλλὰ σὲ ὅσους τὸν δέχονται. Γιατὶ καὶ ἂν ἀκόμη εἶσαι Ἕλληνας, καὶ ἂν ἔκαμες κάθε κακία, καὶ ἂν εἶσαι Σκύθης, καὶ ἂν εἶσαι βάρβαρος, καὶ ἂν εἶσαι θηρίο, καὶ ἂν εἶσαι γεμάτος ἀπὸ κάθε ἀνοησία, καὶ ἂν εἶσαι φορτωμένος μὲ πάρα πολλὰ ἁμαρτήματα, ἐφόσον δέχθηκες τὸ κήρυγμα τοῦ σταυροῦ καὶ βαπτίσθηκες, ἐξαφάνισες καὶ ὅλα ἐκεῖνα.

Γιατὶ ὅμως λέγει ἐδῶ, «Στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ μετὰ στὸν Ἕλληνα»; Τί θέλει αὕτη ἡ διαφορὰ; Ἦν καὶ σὲ πολλὰ σημεία εἶπε, ὅτι οὔτε ἡ περιτομὴ εἶναι κάτι, οὔτε ἡ ἀκροβυστία, πῶς λοιπὸν ξεχωρίζει ἐδῶ, βάζοντας τὸν Ἰουδαῖο μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἕλληνα; Καὶ τί σημαίνει αὐτό; Ὅτι δηλαδὴ δὲν παίρνει περισσότερη χάρη, ἐπειδὴ εἶναι πρῶτος, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ δωρεὰ δίνεται καὶ σ' αὐτὸν καὶ σ' ἐκεῖνον, ἀλλὰ τὸ πρῶτος εἶναι μόνο τιμητικὴ θέση. Γιατὶ δὲν εἶναι σὲ πλεονεκτικότερη θέση μὲ τὸ νὰ πάρει μεγαλύτερη δικαίωση, ἀλλ' ἔχει τιμηθεῖ μόνο μὲ τὸ νὰ τὴν πάρει πρῶτος αὐτός. Ἀφοῦ καὶ στὴν περίπτωσι τῶν βαπτιζομένων (γνωρίζετε οἱ μυημένοι αὐτὸ ποῦ λέγω) ὅλοι τρέχουν στὸ βάπτισμα, ὅχι ὅμως ὅλοι τὴν ἴδια ὥρα, ἀλλ' ἄλλος πρῶτος καὶ ἄλλος δεύτερος. Ἄλλ' ὅμως ὁ πρῶτος δὲν παίρνει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ δεύτερο, οὔτε αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἐπόμενο, ἀλλ' ἀπολαμβάνουν ὅλοι τὰ ἴδια. Τὸ πρῶτος λοιπὸν ἐδῶ εἶναι τιμητικὴ λέξις καὶ ὅχι περισσότερη χάρη.

Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ εἶπε «Γιὰ σωτηρία», πάλι αὐξάνει τὴ δωρεά, δείχνοντας πῶς δὲ σταματᾷ μέχρι τὸ παρόν, ἀλλὰ πῶς προχωρᾷ στὸ μέλλον. Γιατὶ αὐτὸ τὸ φανέρωσε λέγοντας· «Γιατὶ μὲ τὸ εὐαγγέλιο φανερώνεται ἡ δικαίωσι τοῦ Θεοῦ, ποῦ προέρχεται ἀπὸ πίστη καὶ δίνεται σ' αὐτὸν ποῦ ἔχει πίστη, ὅπως ἔχει γραφεῖ Ὁ δίκαιος ὅμως θὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴν πίστη του». Αὐτὸς λοιπὸν ποῦ ἐγίνε δίκαιος, θὰ ζήσῃ ὅχι μόνο στὴν παρούσα ζωὴ, ἀλλὰ καὶ

καὶ ἕτερον αἰνίττεται μετὰ τούτου, τὸ λαμπρὸν καὶ
 περιφανὲς τῆς τοιαύτης ζωῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἔστι καὶ
 μετὰ αἰσχύνης σωθῆναι ὥσπερ οὖν πολλοὶ τῶν ἀπὸ
 φιλανθρωπίας βασιλικῆς ἀπαλλαττομένων κολάσεως
 5 σῶζονται ἵνα μὴ ὑποπτεύσῃ τοῦτό τις σωτηρίαν ἀ-
 κούσας, προσέθηκε, «Καὶ δικαιοσύνην», καὶ δικαιο-
 σύνην οὐ σήν, ἀλλὰ Θεοῦ, καὶ τὸ δαψιλὲς αὐτῆς καὶ
 τὸ εὐκόλον αἰνιττόμενος. Οὐ γὰρ ἐξ ἰδρώτων καὶ
 πόνων αὐτὴν κατορθοῖς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἄνωθεν δω-
 10 ρεᾶς λαμβάνεις, ἐν μόνον εἰσφέρων οἴκοθεν, τὸ πι-
 στεῦσαι.

Εἶτα, ἐπειδὴ ἀπίθανος ὁ λόγος εἶναι ἐδόκει, εἰ
 ὁ μοιχὸς καὶ μαλακός, καὶ τυμβωρύχος καὶ γόης ἀ-
 θρόον οὐχὶ κολάσεως ἀπαλλάττεται μόνον, ἀλλὰ καὶ
 15 δίκαιος γίνεται, καὶ δίκαιος τὴν ἀνωτάτω δικαιο-
 σύνην, ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς πιστοῦται τὸν λόγον. Καὶ
 πρῶτον μὲν βρεχεῖ ρήματι πέλαγος ἱστοριῶν ἀχανὲς
 τῷ δυναμένῳ βλέπειν ἀναπετάννυσιν. Εἰπὼν γάρ,
 «Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν», παρέπεμψε τὸν ἀκροα-
 20 τὴν ἐπὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ τὰς ἐν τῇ Παλαιᾷ
 γενομένας, ἃς Ἑβραίοις ἐπιστέλλων μετὰ πολλῆς ἐξ-
 ηγεῖται τῆς σοφίας, καὶ τοὺς δικαίους καὶ τοὺς
 ἁμαρτωλοὺς οὕτω δικαιοθέντας δείκνυσι καὶ τότε
 διὸ καὶ τῆς Ραὰβ καὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἐμνημόνευσεν.
 25 Ἐπειτα δὲ ἐνταῦθα αἰνιξάμενος αὐτὸ μόνον (καὶ
 γὰρ ἐφ' ἕτερον ἔτρεχε θεώρημα, καὶ κατεπεῖγον),
 ἀπὸ τῶν προφητῶν πάλιν πιστοῦται τὸν λόγον, τὸν
 Ἀμβακούμ εἰς μέσον παράγων βοῶντα καὶ λέγον-
 τα, ὅτι οὐδὲ ἓνι ἄλλως ζῆν τὸν μέλλοντα ζήσεσθαι,
 30 ἀλλ' ἢ διὰ πίστεως. «Ὁ γὰρ δίκαιος», φησὶν, «ἐκ
 πίστεως ζήσεται», περὶ τῆς μελλούσης λέγων ζωῆς.

13. Στὸ κεφ. 11 τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς ὁ Παῦλος ἀναφέρει
 παραδείγματα πίστεως.

στή μελλοντική. Καὶ ὅχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο ὑπονοεῖ μ' αὐτό, δηλαδή τὴ λαμπρότητα καὶ τὴ δόξα αὐτῆς τῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι δυνατό νὰ σωθεῖ κανεὶς καὶ μὲ ντροπὴ, ὅπως βέβαια πολλοὶ σώζονται καὶ δὲν τιμωροῦνται ἐξ αἰτίας τῆς φιланθρωπίας τοῦ βασιλιᾶ, γιὰ νὰ μὴν ὑποψιασθεῖ κανεὶς αὐτό, ὅταν ἀκούσει γιὰ σωτηρία, πρόσθεσε, «Καὶ δικαίωση», καὶ δικαίωση ὅχι τὴ δική σου, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, ὑπονοώντας πόσο ἄφθονα καὶ πόσο εὐκόλα χορηγεῖται αὐτή. Γιατὶ βέβαια δὲν τὴν κατορθώνεις αὐτὴ μὲ ἰδρωτὲς καὶ κόπους, ἀλλὰ τὴν παίρνεις ἀπὸ τὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, προσφέροντας ὁ ἴδιος ἓνα μόνο πράγμα, τὴν πίστη.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ ὁ λόγος φαινόταν πὼς εἶναι ἀπίστευτος, ἐὰν ὁ μοιχὸς καὶ ὁ κίναϊδος καὶ ὁ τυμβωρύχος καὶ ὁ ἀγύρτης ἀμέσως ὅχι μόνο ξεφεύγει τὴν τιμωρία, ἀλλὰ καὶ δίκαιος γίνεται, καὶ δίκαιος μὲ τὴν πρὸ ἀνώτερη δικαιοσύνη, ἐπιβεβαιώνει τὸ λόγο ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Καὶ πρῶτα μὲ λίγες λέξεις ἀπλώνει μπροστὰ σ' αὐτὸν ποὺ μπορεῖ νὰ βλέπει ἀπέραντο πέλαγος ἱστοριῶν. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, «Ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν πίστη καὶ χορηγεῖται σ' αὐτὸν ποὺ ἔχει πίστη», παρέπεμψε τὸν ἀκροατὴ στὴν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἐγίνε στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, τὴν ὁποία ἐξηγεῖ ὁ Παῦλος μὲ πολλὴ σοφία, ὅταν ἔγραφε στοὺς Ἑβραίους¹², καὶ δείχνει πὼς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἔτσι δικαιώθηκαν καὶ τότε. Γι' αὐτὸ ἀνέφερε καὶ τὴ Ραάβ¹³ καὶ τὸν Ἀβραάμ. Ἐπειτα, ἀφοῦ ὑπονόησε αὐτὸ μόνο (γιατὶ ἔτρεχε γρήγορα σ' ἄλλη σκέψη καὶ πολὺ ἐπείγουσα), ἐπιβεβαιώνει πάλι τὸ λόγο τοῦ ἀπὸ τοὺς προφῆτες, φέρνοντας στὴ μέση τὸν Ἀββακούμ νὰ φωνάζει καὶ νὰ λέγει, ὅτι δὲν εἶναι δυνατό νὰ ζήσει διαφορετικὰ ἐκεῖνος ποὺ πρόκειται νὰ ζήσει, παρὰ μόνο μὲ τὴν πίστη. «Γιατὶ ὁ δίκαιος», λέγει, «θὰ ζήσει ἀπὸ τὴν πίστη»¹⁴, λέγοντας γιὰ τὴ μελλοντικὴ ζωὴ.

14. Πρόκειται γιὰ τὴν πόρνη Ραάβ ποὺ ἔσωσε στὴν Ἱεριχώ τοὺς Ἰσραηλίτες κατασκόπους. Γιὰ τὸ σχετικὸ περιστατικὸ θλ. Ἰησ. Ναυῆ 2, 1 - 24.

Ἐπειδὴ γὰρ ἅπερ ὁ Θεὸς χαρίζεται, πάντα ὑπερβαίνει λογισμόν, εἰκότως πίστεως ἡμῖν δεῖ. «Ὁ δὲ κατοιόμενος καὶ καταφρονητῆς ἀνὴρ καὶ ἀλαζὼν οὐθὲν οὐ μὴ περανεῖ».

- 5 Ἀκουέτωσαν οἱ αἵρετικοὶ τῆς πνευματικῆς φωνῆς. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν λογισμῶν φύσις· λαβυρίνθω τινὶ καὶ γρίφοις ἔοικεν, οὐδὲν οὐδαμοῦ τέλος ἔχουσα, οὐδὲ ἀφιεῖσα τὸν λογισμόν ἐστάναι ἐπὶ τῆς πέτρας, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξ ἀλαζονείας λαμβάνουσα.
- 10 Αἰσχυνόμενοι γὰρ ἐπὶ τῷ παραδέχεσθαι πίστιν καὶ δοκεῖν ἀγνοεῖν τὰ οὐράνια, εἰς κονιορτὸν ἑαυτοὺς μυρίων λογισμῶν ἐμβάλλουσιν. Εἶτα, ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε καὶ μυρίων ἄξιε δακρύων, ἂν μὲν τίς σε ἔρηται, πῶς ὁ οὐρανὸς γέγονεν, καὶ πῶς ἡ γῆ· τί λέ-
- 15 γω τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν; πῶς αὐτὸς ἐτέχθης, πῶς ἐτράφης καὶ ἠϋξήθης, οὐκ αἰσχύνη τὴν ἀγνοίαν; ἔὰν δὲ περὶ τοῦ Μονογενοῦς γίνηται τις λόγος, δι' αἰσχύνην εἰς βάραθρον ἑαυτὸν ἐμβάλλεις ἀπωλείας, ἀνάξιον σεαυτῷ νομίζων τὸ μὴ πάντα εἰδέναι;
- 20 Καὶ μὴν ἀνάξιον ἡ φιλονεικία, καὶ τὸ πολυπραγμονεῖν ἀκαίρως.

Καὶ τί λέγω περὶ δογμάτων; Αὐτῆς γὰρ τῆς κατὰ τὸν παρόντα βίον πονηρίας οὐδαμόθεν ἀπηλλάγμεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ διὰ τῆς πίστεως. Οὕτω καὶ οἱ

25 πρὸ τούτου ἔλαμψαν ἅπαντες, οὕτως ὁ Ἀβραάμ, οὕτως ὁ Ἰσαάκ, οὕτως ὁ Ἰακώβ· οὕτω καὶ ἡ πόρνη ἐσώθη, καὶ ἡ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἡ ἐν τῇ Καινῇ. «Πίστει γάρ», φησί, «Ραὰβ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασιν, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους». Οὐδὲ πρὸς ἑαυτὴν εἶπε, καὶ πῶς δυνήσονται οὗτοι αἰχμάλωτοι καὶ φυγάδες ὄντες καὶ μετανάσται, καὶ νομά-

30 δων βίον ζῶντες, ἡμῶν τῶν πόλιν ἔχόντων καὶ τεῖχη καὶ πύργους περιγενέσθαι; ὥς εἰ πρὸς ἑαυτὴν ταῦτα

Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὰ ποὺ χαρίζει ὁ Θεὸς ξεπερνοῦν κάθε λογικό, δικαιολογημένα χρειαζόμαστε πίστη. «Ὁ ὑπερήφανος ὅμως καὶ καταφρονητὴς καὶ ἀλαζονικὸς ἄνθρωπος τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει»¹⁶.

Ἄς ἀκούσουν οἱ αἵρετικοὶ τὴν πνευματικὴ φωνή. Γιατί τέτοια εἶναι ἡ φύση τῶν λογισμῶν. Μοιάζει μὲ κάποιο λαβύρινθο καὶ μὲ γρίφους, χωρὶς νὰ ἔχει πουθενὰ κανένα τέλος, οὔτε ν' ἀφήσει τὸ λογισμὸ νὰ σταθεῖ πάνω στὴν πέτρα καὶ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία. Γιατί, ἐπειδὴ αἰσθάνονται ντροπὴ γιὰ τὴν παραδοχὴ τῆς πίστεως καὶ νομίζουν πῶς ἀγνοοῦν τὰ οὐράνια, ρίχνουν τὸν ἑαυτὸ τους σὲ κονιορτὸ ἀναρίθμητων λογισμῶν. Ἐπειτα, ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε καὶ ἄξιε γιὰ πάρα πολλὰ δάκρυα, ἂν κάποιος σὲ ἐρωτήσῃ, πῶς ἔγινε ὁ οὐρανὸς καὶ πῶς ἡ γῆ; καὶ γιατί λέγω τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ; πῶς γεννήθηκες ἐσὺ ὁ ἴδιος, πῶς τράφηκες καὶ μεγάλωσες, δὲν ντρέπεσαι γιὰ τὴν ἄγνοια; Ἐὰν ὅμως γίνεται κάποιος λόγος γιὰ τὸ Μονογενὴ Υἱό, ἐξ αἰτίας τῆς ντροπῆς ρίχνεις τὸν ἑαυτὸ σου στὸ γκρεμὸ τῆς καταστροφῆς, νομίζοντας πῶς εἶναι ἀνάξιο γιὰ σένα τὸ νὰ μὴ γνωρίζεις τὰ πάντα; Ἀλλ' ὅμως ἀνάξιο πράγμα εἶναι ἡ φιλονικία καὶ ἡ ἄκαιρη πολυπραγμοσύνη.

Καὶ γιατί λέγω γιὰ τὰ δόγματα; Γιατί καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν κακία τῆς παρούσας ζωῆς δὲν ἀπαλλαχθήκαμε ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ, παρὰ μόνο μὲ τὴν πίστη. Ἔτσι διακρίθηκαν καὶ ὅλοι ὅσοι ἔζησαν πρὶν ἀπ' αὐτόν, ἔτσι ὁ Ἀβραάμ, ἔτσι ὁ Ἰσαάκ, ἔτσι ὁ Ἰακώβ· ἔτσι σώθηκε καὶ ἡ πόρνη, καὶ αὐτὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ αὐτὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴν Καινὴ¹⁸. «Γιατί μὲ τὴν πίστη», λέγει, «ἡ πόρνη Ραὰβ δὲ θανατώθηκε μαζὶ μ' αὐτοὺς ποὺ ἀπείθησαν, ἐπειδὴ δέχθηκε τοὺς κατασκόπους»⁸¹. Οὔτε εἶπε στὸν ἑαυτὸ της, καὶ πῶς θὰ μπορέσουν αὐτοὶ ποὺ εἶναι αἰχμάλωτοι καὶ ἐξόριστοι καὶ μετανάστες καὶ ζοῦν νομαδικὴ ζωὴ, νὰ νικήσουν ἐμᾶς ποὺ ἔχουμε καὶ πόλη καὶ τεῖχη καὶ πύργους; Γιατί ἐὰν ἔλεγε αὐτὰ στὸν ἑαυτὸ της θὰ κατέ-

17. Βλ. Λουκᾶ 7, 37 - 50

18. Ἑβρ. 11, 31

εἶπε, καὶ ἑαυτὴν καὶ ἐκείνους ἂν προσαπώλεσεν· ὅ-
περ οὖν καὶ οἱ πρόγονοι τῶν τότε σωθέντων ἔπαθον.
'Εκείνοι γὰρ ἐπειδὴ ἄνδρας ἰδόντες μεγάλους καὶ
εὐμήκεις, τὸν τρόπον τῆς νίκης ἐζήτουν, ἀπώλον-
5 το χωρὶς πολέμου καὶ παρατάξεως ἅπαντες. Εἶδες
πόσον τῆς ἀπιστίας τὸ βάραθρον, καὶ πόσον τῆς πί-
στεως τὸ τεῖχος; Ἡ μὲν γὰρ ἀπείρους κατήνεγκε
χιλιάδας· αὕτη δὲ πόρνην γυναῖκα οὐ μόνον διέσω-
σεν, ἀλλὰ καὶ δῆμον τοσούτου πρόστασιν ἐποίησε.

01 Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὰ τούτων πλείονα, μη-
δέποτε τὸν Θεὸν εὐθύνας τῶν γινομένων ἀπαιτῶ-
μεν, ἀλλ' ὅπερ ἂν ἐπιτάξῃ, δεχώμεθα· καὶ μὴ περι-
εργαζώμεθα μηδὲ πολυπραγμονῶμεν, κἂν ἀνθρωπί-
νοις λογισμοῖς ἄτοπον εἶναι δοκῇ τὸ κελευόμενον. Τί
15 γάρ, εἰπέ μοι, τοῦ σφάξαι μονογενῆ παῖδα καὶ γνή-
σιον, αὐτὸν τὸν γεγεννηκότα, ἀτοπώτερον εἶναι δο-
κεῖ; Ἀλλ' ὅμως ὁ δίκαιος κελευσθεὶς, οὐ περιειργά-
σατο τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ κελεύσαντος ἐδέ-
ξατο τὸ ἐπίταγμα μόνον, καὶ ὑπήκουσε. Καὶ ἕτερος
20 δὲ προφήτην παρὰ τοῦ Θεοῦ κελευσθεὶς ραπίσαι,
ἐπειδὴ τὸ δοκοῦν ἄτοπον εἶναι τοῦ πράγματος περι-
ειργάσατο, καὶ οὐχ ἀπλῶς ὑπήκουσε, δίκην ἔδωκε
τὴν ἐσχάτην· ὁ δὲ πλήξας εὐδοκίμησε. Καὶ ὁ Σαοὺλ
δὲ σώσας ἀνθρώπους παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν, τῆς
25 βασιλείας ἐξέπεσε, καὶ τὰ ἀνήκεστα ἔπαθε.

Καὶ ἕτερα πλείονα τούτων ἂν τις εὗροι παρα-
δείγματα, δι' ὧν ἀπάντων παιδευόμεθα μηδέποτε
τῶν ἐπιταγμάτων τοῦ Θεοῦ λόγον ἀπαιτεῖν, ἀλλ' εἵ-
κειν καὶ πείθεσθαι μόνον. Εἰ δέ, ἅπερ ἂν ἐπιτάξῃ,
30 περιεργάζεσθαι ἐπισφαλές, καὶ ἐσχάτη κόλασις κεῖ-
ται τοῖς πολυπραγμονοῦσι· οἱ τὰ πολλῶν τούτων ἀπορ-

19. Βλ. Γ' Βασ. 20, 35

20. Α' Βασ. 15, 10 ε.

στρεφε καὶ τὸν ἑαυτοῦ της καὶ ἐκείνους μαζί, πράγμα λοιπὸν ποὺ ἔπαθαν καὶ οἱ πρόγονοι αὐτῶν ποὺ σώθηκαν τότε. Γιατὶ ἐκεῖνοι, ἐπειδὴ ζητοῦσαν τὸν τρόπο τῆς νίκης, ὅταν εἶδαν ἄνδρες μεγάλους καὶ ὑψηλούς, χάθηκαν ὅλοι χωρὶς πόλεμο καὶ παράταξη. Εἶδες πόσο μεγάλο εἶναι τὸ βάραθρο τῆς ἀπιστίας καὶ πόσο τὸ τεῖχος τῆς πίστεως; Γιατὶ ἡ πρώτη κατέστρεψε ἄπειρες χιλιάδες, ἐνῶ ἡ ἄλλη ὅχι μόνο διέσωσε τὴν πόρνη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔκαμε προστάτιδα τόσο μεγάλου πλήθους.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, καὶ περισσότερα ἀπ' αὐτά, ἄς μὴ ζητοῦμε ποτὲ εὐθύνες ἀπὸ τὸ Θεό, γι' αὐτά ποὺ γίνονται, ἀλλ' ἄς δεχόμαστε αὐτὸ ποὺ θὰ διατάξει καὶ ἄς μὴν τὸ περιεργαζόμαστε οὔτε νὰ τὸ πολυεξετάζουμε, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ διαταγὴ του φαίνεται πῶς εἶναι παράλογη στοὺς ἀνθρώπινους λογισμούς. Γιατί, πές μου, τί φαίνεται πῶς εἶναι πιὸ παράλογο ἀπὸ τὸ νὰ σφάξει τὸ μονογενὴ καὶ γνήσιο υἱὸ του ὁ ἴδιος ὁ πατέρας του; Ἀλλ' ὅμως ὁ δίκαιος ὅταν διατάχθηκε, δὲν πολυεξέτασε αὐτό, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀξία αὐτοῦ ποὺ ἔδωσε τὴν προσταγὴ, τὴ δέχθηκε μόνο καὶ ὑπάκουσε. Καὶ ἓνας ἄλλος ὅταν διατάχθηκε ἀπὸ τὸ Θεό νὰ κτυπήσει στὸ πρόσωπο προφήτη, ἐπειδὴ ἐξέτασε πῶς ἡ θέληση εἶναι παράλογη καὶ δὲν ὑπάκουσε ἀπλά, τιμωρήθηκε μὲ θάνατο¹⁹, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ τὸν κτύπησε εὐδοκίμησε. Καὶ ὁ Σαοὺλ ὅταν ἔσωσε ἀνθρώπους ἀντίθετα ἀπὸ τὴν θέληση τοῦ Θεοῦ, ἔχασε τὴ βασιλεία καὶ ἔπαθε ἀθεράπευτα κακά²⁰.

Καὶ ἄλλα παραδείγματα περισσότερα ἀπ' αὐτά θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ κανεὶς, μὲ ὅλα τὰ ὁποῖα διδασκόμαστε νὰ μὴ ζητοῦμε ποτὲ λόγο γιὰ τίς προσταγὰς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ ὑποχωροῦμε καὶ νὰ ὑπακούουμε μόνο. Ἐὰν ὅμως εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ περιεργαζόμαστε αὐτά ποὺ θὰ διατάξει, καὶ ἐπιφυλάσσεται ἡ χειρότερη τιμωρία γι' αὐτοὺς ποὺ τὰ πολυεξετάζουν, αὐτοὶ ποὺ περιεργάζονται ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ πιὸ ἀπόρρητα ἀπ' αὐτά καὶ πιὸ φοβερά,

ρητότερα καὶ φρικωδέστερα περιεργαζόμενοι, τουτέ-
στι, πῶς ἐγέννησε τὸν Υἱόν, καὶ τίνι τρόπῳ, καὶ τίς
5 ἡ οὐσία, τίνα ἔξουσιν ἀπολογία ποτέ; Ταῦτ' οὖν
εἰδότες, τὴν πάντων τῶν ἀγαθῶν μητέρα πίστιν με-
τὰ πάσης ὑποδεχόμεθα τῆς εὐνοίας, ἵνα ὥσπερ ἐν
γαληνῷ πλέοντες λιμένι τὰ τε ὀρθὰ διατηρῶμεν δό-
γματα, καὶ τὸν βίον ἡμῶν μετὰ ἀσφαλείας κατευθύ-
10 νοντες, τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ
φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ'
οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις
σὺν ἀγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
'Αμήν.

δηλαδή, πῶς γέννησε τὸν Υἱὸ καὶ μὲ ποῖο τρόπο καὶ ποιά εἶναι ἡ οὐσία του, ποιά ἀπολογία θὰ ἔχουν κάποτε; Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, ἅς ὑποδεχόμαστε μὲ κάθε εὖνοια τὴ μητέρα ὅλων τῶν ἀγαθῶν, τὴν πίστη, ὥστε σὰν νὰ πλέουμε σὲ ἤσυχον λιμᾶνι, νὰ διατηροῦμε καὶ τὰ ὀρθὰ δόγματα καί, κατευθύνοντας τὴ ζωὴ μας μὲ ἀσφάλεια, νὰ ἐπιτύχουμε τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνηση, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Δ'

«'Αποκαλύπτεται γὰρ ὁργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ
ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων
τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων».

1. "Ορα τὴν Παύλου σύνεσιν, πῶς ἀπὸ τῶν χρη-
στοτέρων προτρέψας, ἐπὶ τὰ φοβερώτερα τρέπει τὸν
λόγον. Εἰπὼν γάρ, ὅτι σωτηρίας αἷτιον τὸ εὐαγγέλι-
ον, ὅτι ζωῆς, ὅτι Θεοῦ δύναμις, ὅτι σωτηρίας καὶ
δικαιοσύνης ποιητικόν, λέγει καὶ τὰ φοβῆσαι δυνά-
μενα τοὺς οὐ προσέχοντας. 'Επειδὴ γὰρ ὡς τὰ πολ-
10 λὰ τῶν ἀνθρώπων οἱ πλείους οὐχ οὕτω τῇ τῶν χρη-
στῶν ἐπαγγελίᾳ, ὡς τῷ φόβῳ τῶν λυπηρῶν πρὸς
τὴν ἀρετὴν ἔλκονται, ἐκατέρωθεν αὐτοὺς ἐπισπᾶ-
ται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς οὐ βασιλείαν ἐπηγγείλατο
μόνον, ἀλλὰ καὶ γέενναν ἠπειλήσας· καὶ οἱ προφῆται
15 δὲ τοῖς 'Ιουδαίοις οὕτω διελέγοντο, τὰ κακὰ τοῖς ἀ-
γαθοῖς ἀναμιγνύντες διηνεκῶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦ-
λος οὕτω ποικίλλει τὸν λόγον, οὐ μὴν ἀπλῶς, ἀλλὰ
τὰ χρηστὰ τίθησι πρῶτον, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ λυπη-
ρά, δεικνεῖς ὅτι ἐκεῖνα μὲν τῆς προηγουμένης τοῦ
20 Θεοῦ γνώμης ἐστί, ταῦτα δὲ τῆς τῶν ραθυμούντων
πονηρίας. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης πρῶτον τὰ ἀγαθὰ
τίθησι, λέγων· «'Εὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου,
τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θελήσητε, καὶ
μὴ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεταί».

Ο Μ Ι Λ Ι Α Δ΄

«Γιατί φανερώνεται ὀργή Θεοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἐναντίον κάθε ἀσέβειας καὶ ἀδικίας τῶν ἀνθρώπων ποὺ καταπατοῦν μὲ τὴν ἀδικία τους τὴν ἀλήθεια».

1. Πρόσεχε τὴ σύνεση τοῦ Παύλου πῶς, ἀφοῦ προέτρεψε αὐτοὺς ἀπὸ τὰ πιὸ χρηστὰ, στρέφει τὸ λόγο του στὰ πιὸ φοβερά. Γιατί ἀφοῦ εἶπε, ὅτι τὸ εὐαγγέλιο εἶναι αἷτιο σωτηρίας, ὅτι εἶναι αἷτιο ζωῆς, ὅτι εἶναι δύναμη Θεοῦ, ὅτι ὁδηγεῖ στὴ σωτηρία καὶ στὴ δικαίωση, λέγει καὶ αὐτὰ ποὺμποροῦν νὰ προκαλέσουν φόβο σ' ἐκείνους ποὺ δὲν προσέχουν. Ἐπειδὴ βέβαια οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι τίς πιὸ πολλές φορές δὲν προσελκύονται στὴν ἀρετὴ τόσο ἀπὸ τὴν ὑπόσχεση τῶν χρηστῶν ὅσο ἀπὸ τὸ φόβο τῶν δυσάρεστων, προσελκύει αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τὰ δύο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς δὲν ὑποσχέθηκε βασιλεία μόνο, ἀλλ' ἀπειλήσε καὶ τὴ γέεννα. Καὶ οἱ προφῆτες ἔτσι μιλοῦσαν στοὺς Ἰουδαίους ἀναμειγνύοντας πάντοτε τὰ κακὰ μὲ τὰ ἀγαθὰ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀλλάζει τρόπο στὸ λόγο του, ὅχι ὅμως τυχαῖα, ἀλλ' ἀναφέρει πρῶτα τὰ χρηστὰ καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὰ τὰ δυσάρεστα, δείχνοντας πῶς τὰ χρηστὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν πρώτη ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ τὰ δυσάρεστα ἀπὸ τὴν πονηρία τῶν ράθυμων. Ἔτσι καὶ ὁ προφήτης πρῶτα ἀναφέρει τὰ ἀγαθὰ λέγοντας· «Ἐάν θέλετε νὰ μὲ ἀκούσετε, θὰ φάγετε τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Ἐάν ὅμως δὲ θελήσετε καὶ δὲ μὲ ἀκούσετε, θὰ σᾶς καταφάγει τὸ μαχαίρι»¹.

Οὕτω καὶ ἐνταῦθα προάγει τὸν λόγον ὁ Παῦλος. Σκόπει δέ· ἦλθε φέρων ὁ Χριστὸς ἄφεσιν, φησί, δικαιοσύνην, ζωὴν καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ σταυροῦ φέρει· ὃ δὴ μέγιστον καὶ θαυμαστόν, οὐχ ὅτι τοιαῦ-
 5 τα ἔχαρίσατο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τοιαῦτα ἔπαθεν. Ἄν τοίνυν ὑβρίσητε εἰς τὰς δωρεάς, τότε ἀναμενεῖτε τὰ λυπηρά. Καὶ ὅρα πῶς ἐπαίρει τὸν λόγον· «Ἀποκαλύπτεται γάρ», φησὶν, «ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ». Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἄν μὲν ὁ πιστὸς λέγῃ, τοῦ Χρι-
 10 στοῦ τὰς ἀποφάσεις ἐροῦμεν· ἂν δὲ ὁ ἄπιστος καὶ ὁ Ἕλλην, ἀπὸ τῶν ἐξῆς αὐτὸν ὁ Παῦλος ἐπιστομίζει τῶν περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ λέγων, ἐκ τῶν ὑπ' ἐκείνων γινομένων ἀπόδειξιν ἀναντίρρητον εἰσάγων· ὃ δὴ καὶ ἔστι μάλιστα παραδοξότατον, ὅταν τοὺς ἀν-
 15 τιλέγοντας αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, δι' ὧν ποιοῦσι καθ' ἐκάστην ἢ καὶ λέγουσι, συνισταμένους αὐτοὺς ἀποφαίνει τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τοῖς ἐξῆς, τέως δὲ τῶν προκειμένων ἐχώμεθα.

«Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ». Καίτοι καὶ ἐνταῦθα πολλάκις τοῦτο γίνεται, οἷον ἐν
 20 λιμοῖς καὶ λοιμοῖς καὶ πολέμοις· καὶ γὰρ ἰδίᾳ ἕκαστος, καὶ κοινῇ πάντες κολάζονται. Τί οὖν τὸ ξένον τότε; Ὅτι καὶ μείζων ἢ κόλασις καὶ κοινὴ καὶ οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς· νῦν μὲν γὰρ πρὸς διόρθωσιν τὰ γινόμε-
 25 να, τότε δὲ πρὸς τιμωρίαν· ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν, ὅτι «Παιδευόμεθα νῦν, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν». Καὶ νῦν μὲν οὐ διὰ τὴν ἄνωθεν ὀργὴν πολλοῖς δοκεῖ τὰ πολλὰ γίνεσθαι, ἀλλὰ δι' ἀνθρώπων ἐπήρειαν· τότε δὲ φανερὰ ἔσται ἡ παρὰ τοῦ
 30 Θεοῦ κόλασις, ὅταν καθήμενος ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος ὁ κριτής, τοὺς μὲν ἐπὶ τὰς καμίνας ἔλκεσθαι κελεύῃ, τοὺς δὲ ἐπὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τοὺς δὲ ἐπ' ἄλλας ἀπαραιτήτους καὶ ἀφορήτους κολάσεις.

"Ετσι καὶ ἐδῶ ὁ Παῦλος παρουσιάζει τὸ λόγο. Παρατήρησε ὅμως ἦρθε ὁ Χριστὸς γιὰ νὰ φέρει ἄφεση, λέγει, δικαιοσύνη, ζωὴ καὶ ὄχι ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ μὲ τὸ σταυρὸ του· τὸ πιὸ μεγάλο λοιπὸν καὶ θαυμαστὸ δὲν εἶναι τὸ ὅτι χάρισε τέτοια μόνο, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἔπαθε καὶ ἔτσι. "Αν λοιπὸν περιφρονήσετε τὶς δωρεές, τότε θὰ περιμένετε τὰ δυσάρεστα. Καὶ πρόσεχε πῶς συνεχίζει τὸ λόγο. «Γιατὶ φανερώνεται», λέγει, «ὀργὴ Θεοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανόν». Ἀπὸ ποῦ φαίνεται αὐτό; "Αν βέβαια τὸ λέγει ὁ πιστός, θὰ ποῦμε τὶς ἀπαντήσεις τοῦ Χριστοῦ, ἂν ὅμως τὸ λέγει ὁ ἄπιστος καὶ ὁ εἰδωλολάτρης, τὸν ἀποστομώνει ὁ Παῦλος ἀπὸ τοὺς ἐπόμενους λόγους γιὰ τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ, παρουσιάζοντας ἀναντίρρητη ἀπόδειξη ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔκαμαν αὐτοί. Αὐτὸ βέβαια εἶναι ἰδιαίτερα παραδοξότατο, ὅταν αὐτοὺς ποὺ ἀντιλέγουν στὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια, μὲ αὐτὰ ποὺ κάνουν ἢ καὶ λέγουν καθημερινά, ἀποδείχνει πῶς δέχονται τὰ δόγματα τῆς ἀλήθειας. Ἀλλ' αὐτὰ θὰ τὰ ποῦμε στὴ συνέχεια, τώρα ἄς ἀσχοληθοῦμε μὲ αὐτὰ ποὺ εἶναι μπροστὰ μας.

«Γιατὶ φανερώνεται ὀργὴ Θεοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανόν». Μολονότι καὶ ἐδῶ γίνεται αὐτὸ πολλές φορές, ὅπως κατὰ τὴν πείνα, τὶς ἀρρώστιες καὶ τοὺς πολέμους, ἐφόσον ξεχωριστὰ ὁ καθένας καὶ ὅλοι μαζί τιμωροῦνται. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ παράξενο τότε; "Οτι ἡ τιμωρία θὰ εἶναι καὶ μεγαλύτερη καὶ κοινὴ καὶ ὄχι γιὰ τὰ ἴδια πράγματα. Γιατὶ τώρα αὐτὰ ποὺ γίνονται ἀποβλέπουν στὴ διόρθωση, ἐνῶ τότε στὴν τιμωρία, πράγμα ποὺ καὶ ὁ Παῦλος δηλώνοντας ἔλεγε, ὅτι «Τιμωρούμαστε τώρα, γιὰ νὰ μὴν κατακριθοῦμε μαζί μὲ τὸν κόσμον»². Καὶ τώρα βέβαια πολλοὶ νομίζουν πῶς τὰ πολλὰ δὲ γίνονται ἀπὸ τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κακὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων. Τότε ὅμως ἡ τιμωρία τοῦ Θεοῦ θὰ εἶναι φανερὴ, ὅταν καθισμένος ὁ κριτὴς πάνω στὸ φοβερὸ θῆμα, θὰ διατάζει ἄλλους νὰ σύρονται στὰ καμίνια, ἄλλους στὸ σκότος τὸ ἐξώτερο καὶ ἄλλους σὲ τιμωρίες ἄλλες ποὺ εἶναι ἀναπόφευκτες καὶ ἀφόρητες.

Καὶ τίνος ἔνεκεν οὐχ οὕτως εἶπε σαφῶς, οἷον ὅ-
 τι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μέλλει παραγίνεσθαι μετὰ μυ-
 ρίων ἀγγέλων, καὶ τὰς εὐθύνας ἀπαιτεῖν ἕκαστον,
 ἀλλ' ὅτι «'Αποκαλύπτεται ὁργὴ Θεοῦ»; Τῶν νεοφύ-
 5 των ἦσαν οἱ ἀκούοντες ἔτι διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν σφό-
 δρα ὡμολογημένων παρ' αὐτοῖς πρῶτον αὐτοὺς ἐπι-
 σπᾶται. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, καὶ πρὸς Ἑλληνας
 ἀποτείνεσθαί μοι δοκεῖ· διὸ καὶ ἐντεῦθεν προοιμιᾶ-
 ζεται ὕστερον δὲ καὶ τὸν περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Χρι-
 10 στοῦ λόγον εἰσάγει. «'Επὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδι-
 κίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατε-
 χόντων». Ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι πολλαὶ τῆς ἀσε-
 βείας αἱ ὁδοί, ἡ δὲ τῆς ἀληθείας μία· καὶ γὰρ ποι-
 κίλον καὶ πολυειδὲς καὶ συγκεχυμένον ἡ πλάνη, ἡ
 15 δὲ ἀλήθεια μία.

Εἰπὼν δὲ περὶ δογμάτων, λέγει καὶ περὶ βίου,
 ἀδικίαν ἀνθρώπων εἰπὼν. Καὶ γὰρ αἱ ἀδικίαι ποι-
 κίλαι· καὶ ἡ μὲν περὶ χρήματα γίνεται, οἷον ὅταν τις
 ἐν τούτοις ἀδικῇ τὸν πλησίον· ἡ δὲ περὶ γυναῖκας,
 20 ὅταν τις ἀφείς τὴν ἑαυτοῦ, τὸν ἑτέρου διορύττῃ γά-
 μον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πλεονεξίαν ὁ Παῦλος καλεῖ,
 οὕτω λέγων· «Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν
 τῷ πράγματι τὸν ἀδελφόν». Ἄλλοι πάλιν, ἀντὶ γυ-
 ναικῶς καὶ χρημάτων, δόξαν λυμαίνονται τὴν τοῦ πλη-
 25 σίου· καὶ τοῦτο δὲ ἀδικία· καὶ γὰρ «Κρεῖσον ὄνομα
 καλόν, ἢ πλοῦτος πολὺς». Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι καὶ
 τοῦτο περὶ δογμάτων εἴρηται τῷ Παύλῳ· πλὴν οὐδὲν
 κωλύει περὶ ἀμφοτέρων εἰρηῇσθαι. Τί δέ ἐστι, «Τὴν
 ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων», διὰ τῶν ἐξῆς μάν-
 30 θανε. «Ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν
 αὐτοῖς· Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανερώσεν». Ἀλλὰ
 ταύτην τὴν δόξαν ξύλοις περιέθηκαν καὶ λίθοις.

2. Ὡσπερ οὖν ὁ χρήματα πιστευθεὶς βασιλικά,
 καὶ εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν ἀναλῶσαι κελευσθεὶς,

Καὶ γιὰ ποιοῦ λόγῳ δὲ μίλησε τόσο καθαρά, ὅτι δηλαδὴ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πρόκειται νὰ ἔρθῃ μὲ πάρα πολλοὺς ἀγγέλους καὶ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν καθένα τίς εὐθύνες, ἀλλ' ὅτι «φανερώνεται ὀργὴ Θεοῦ»; Οἱ ἀκροατές του ἦταν ἀκόμῃ ἀπὸ τοὺς νεοφώτιστους. Γι' αὐτὸ τοὺς ὀδηγεῖ πρῶτα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔχουν παραδεχθεῖ πάρα πολύ. Ἐκτός ὅμως ἀπ' αὐτούς, μοῦ φαίνεται πῶς ἀπευθύνεται καὶ στοὺς εἰδωλολάτρες. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἐδῶ κάνει τὴν ἀρχή, ἐνῶ στὴ συνέχεια μεταφέρει τὸ λόγο στὴν κρίση τοῦ Χριστοῦ. «Ἐναντίον κάθε ἀσέβειας καὶ ἀδικίας τῶν ἀνθρώπων ποὺ μὲ τὴν ἀδικία καταπατοῦν τὴν ἀλήθεια». Ἐδῶ δείχνει, ὅτι οἱ δρόμοι τῆς ἀσέβειας εἶναι πολλοί, ἐνῶ τῆς ἀλήθειας ἓνας, γιατί ἡ πλάνη εἶναι ποικίλη καὶ πολύμορφη καὶ ἀσαφής, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι μία.

Ἀφοῦ εἶπε γιὰ τὰ δόγματα, λέγει καὶ γιὰ τὴ ζωή, μιλώντας γιὰ τὴν ἀδικία τῶν ἀνθρώπων. Γιατὶ καὶ οἱ ἀδικίες εἶναι πολλὲς καὶ διάφορες· καὶ μία γίνεται σχετικὰ μὲ τὰ χρήματα, ὅπως ὅταν κάποιος ἀδικεῖ γι' αὐτὰ τὸν πλησίον· ἄλλη σχετικὰ μὲ τίς γυναῖκες, ὅταν κάποιος ἀφήνοντας τὴ γυναῖκα του, ὑπονομεύει τὸ γάμο ἄλλου. Γιατὶ καὶ αὐτὸ ὁ Παῦλος τὸ ὀνομάζει πλεονεξία, λέγοντας ἔτσι· «Νὰ μὴν ἐξαπατᾷ καὶ ξεπερνᾷ κανεὶς στὸ πράγμα αὐτὸ τὸν ἀδελφό του»³. Ἄλλοι πάλι, γιὰ γυναῖκα καὶ χρήματα, καταστρέφουν τὴ δόξα τοῦ πλησίον. Καὶ αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀδικία, γιατί πραγματικὰ, «εἶναι ἀνώτερο τὸ καλὸ ὄνομα, παρὰ ὁ μεγάλος πλοῦτος»⁴. Μερικοὶ ὅμως λέγουν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἔχει πεῖ ὁ Παῦλος γιὰ τὰ δόγματα, ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ τὸ ἔχει πεῖ καὶ γιὰ τὰ δύο. Καὶ τί σημαίνει, «τὴν ἀλήθεια μὲ τὴν ἀδικία καταπατοῦν», μαθαίνει ἀπὸ τὰ ἐπόμενα. «Γιατὶ ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι φανερὴ σ' αὐτούς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὴ φανέρωσε σ' αὐτούς». Ἀλλὰ τὴ δόξα αὐτὴ τὴν ἀπέδωσαν στὰ ξύλα καὶ τίς πέτρες.

2. Ὅπως λοιπὸν αὐτὸς ποὺ τοῦ ἔχουν ἐμπιστευθεῖ χρήματα τοῦ βασιλιᾶ καὶ ποὺ ἔχει ἐντολὲς νὰ τὰ ξοδέψῃ

ἂν εἰς ληστὰς καὶ πόρνas καὶ γόητας δαπανήσῃ ταῦ-
 τα καὶ λαμπροὺς τούτους ἀπὸ τῶν τοῦ βασιλέως ποι-
 ῇσῃ χρημάτων, ὥς τὰ μέγιστα ἡδίκηκὼς τὸν βασι-
 λέα κολάζεται· οὕτω καὶ οὗτοι λαβόντες τὴν περὶ
 5 τοῦ Θεοῦ γνῶσιν καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ, εἴτα εἰδώλοις
 αὐτὴν περιθέντες, ἐν ἀδικίᾳ τὴν ἀλήθειαν κατέσχον,
 καί, τό γε εἰς αὐτοὺς ἦκον, ἡδίκησαν τὴν γνῶσιν,
 οὐκ εἰς τὰ προσήκοντα αὐτῇ χρησόμενοι. Ἐρα γέ-
 γονεν ὑμῖν σαφὲς τὸ λεχθέν, ἢ δεῖ σαφέστερον αὐτὸ
 10 πάλιν εἰπεῖν; Τάχα ἀναγκαῖον πάλιν εἰπεῖν. Τί οὖν
 ἔστι τὸ λεγόμενον; Τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν ἐξ ἀρ-
 χῆς τοῖς ἀνθρώποις ἐνέθηκεν ὁ Θεός, ἀλλὰ ταύτην
 τὴν γνῶσιν οἱ Ἕλληνες ξύλοις περιθέντες καὶ λί-
 θοις, ἡδίκησαν τὴν ἀλήθειαν, τό γε αὐτῶν μέρος
 15 ἐκείνη γὰρ ἄτρεπτος μένει, τὴν οἰκείαν δόξαν ἔχουσα
 ἀκίνητον.

Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι ἐνέθηκεν αὐτοῖς τὴν γνῶ-
 σιν, ὦ Παῦλε; «Ὅτι», φησί, «τὸ γνωστὸν αὐτοῦ
 φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς». Ἀλλὰ τοῦτο ἀπόφασίς ἐ-
 20 στιν, οὐκ ἀπόδειξις· σὺ δέ μοι κατασκεύασον, καὶ
 δεῖξον, ὅτι ἡ γνῶσις ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ δήλη ἦν αὐ-
 τοῖς, καὶ ἐκόντες παρέδραμον. Πόθεν οὖν δήλη ἦν;
 φωνὴν αὐτοῖς ἄνωθεν ἀφῆκεν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ὁ
 φωνῆς αὐτοὺς ἐφέλκεσθαι μᾶλλον ἡδύνατο, τοῦτο
 25 ἐποίησε, τὴν κτίσιν εἰς μέσον προθείς, ὥστε καὶ σο-
 φὸν καὶ ἰδιώτην, καὶ Σκύθην καὶ βάρβαρον διὰ τῆς
 ὄψεως καταμαθόντα τῶν ὁρωμένων τὸ κάλλος, ἐπὶ
 τὸν Θεὸν ἀναβαίνειν. Διὸ φησι «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐ-
 τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα κα-
 30 θοράται»· ὅπερ οὖν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν, «Οἱ οὐ-
 ρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ».

Τί γὰρ ἐροῦσι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν οἱ Ἕλ-

για τὴ δόξα τοῦ βασιλιᾶ, ἂν τὰ σπαταλήσει σὲ ληστὲς καὶ πόρνες καὶ ἀγύρτες καὶ τοὺς κάμει αὐτοὺς λαμπροὺς ἀπὸ τὰ χρήματα τοῦ βασιλιᾶ, τιμωρεῖται ἐπειδὴ ἔχει ἀδικήσει πάρα πολὺ τὸ βασιλιά, ἔτσι καὶ αὐτοί, λαμβάνοντας τὴ γνώση γιὰ τὸ Θεὸ καὶ τὴ δόξα του, ἔπειτα ἀποδίδοντας αὐτὴ στὰ εἴδωλα, μὲ τὴν ἀδικία καταπατοῦσαν τὴν ἀλήθεια καί, ὅσο ἀφορᾶ σ' αὐτοὺς, ἔκαμαν ἀδικία στὴ γνώση, ἀφοῦ δὲν τὴ χρησιμοποίησαν στὰ πράγματα ποὺ ἔπρεπε. "Αραγε ἔγινε σὲ μᾶς σαφὲς αὐτὸ ποὺ εἰπώθηκε, ἢ πρέπει νὰ τὸ πῶ πάλι αὐτὸ σαφέστερα; "Ἴσως εἶναι ἀνάγκη πάλι νὰ τὸ πῶ. Τί λοιπὸν σημαίνει αὐτὸ ποὺ λέγεται; Τὴ γνώση γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ὁ Θεὸς τὴν τοποθέτησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὴ γνώση αὐτὴ ἀποδίδοντας οἱ εἰδωλολάτρες στὰ ξύλα καὶ τὶς πέτρες, ἀδίκησαν τὴν ἀλήθεια, ὅσο βέβαια ἐξαρτιόταν ἀπ' αὐτοὺς, γιατί ἐκείνη μένει ἀμετάβλητη, ἐπειδὴ ἔχει ἀκίνητη τὴ δική της δόξα.

Καὶ ἀπὸ ποῦ φαίνεται, ὅτι τοποθέτησε σ' αὐτοὺς τὴ γνώση, Παῦλε; «Γιατί», λέγει, «ἡ γνώση του εἶναι φανερὴ σ' αὐτοὺς». Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι κάποια κρίση, ὅχι ἀπόδειξη. Ἐσὺ ὅμως ἀπόδειξέ μου καὶ δείξε, ὅτι ἡ γνώση γιὰ τὸ Θεὸ ἦταν φανερὴ σ' αὐτοὺς καὶ μὲ τὴ θέλησή τους τὴν περιφρόνησαν. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν ἦταν φανερὴ; τοὺς ἔβγαλε φωνὴ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς; Καθόλου· ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ μπορούσε νὰ τραβήξει αὐτοὺς περισσότερο ἀπὸ φωνή, αὐτὸ ἔκαμε, προβάλλοντας στὴ μέση τὴν κτίση, ὥστε καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἀμαθὴς καὶ ὁ Σκύθης καὶ ὁ βάρβαρος, ἀφοῦ μὲ τὰ μάτια του κατανοήσει τὴν ὁμορφιὰ τῶν ὁρατῶν πραγμάτων, ν' ἀνεβαίνει πρὸς τὸ Θεό. Γι' αὐτὸ λέγει· «Γιατὶ οἱ ἀόρατες ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τότε ποὺ δημιουργήθηκε ὁ κόσμος, βλέπονται καθαρὰ μέσα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα μὲ τὰ μάτια τοῦ νοῦ», πράγμα λοιπὸν ποὺ καὶ ὁ προφήτης ἔλεγε, «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ»⁵.

Τί λοιπὸν θὰ ποῦν ἐκείνη τὴν ἡμέρα οἱ εἰδωλολά-

ληνες; ὅτι ἠγνοήσαμεν σε; Εἶτα οὐκ ἠκούσατε ποῦ
οὐρανοῦ φωνὴν διὰ τῆς ὄψεως ἀφιέντος; τῆς εὐ-
τάκτου πάντων ἁρμονίας σάλπιγγος λαμπρότερον βο-
ώσης; νυκτὸς καὶ ἡμέρας νόμους οὐκ εἶδετε μένον-
5 τας ἀκινήτους διηνεκῶς; χειμῶνος, ἔαρος, καὶ τῶν
ἄλλων ὥρων τὴν εὐταξίαν βεβαίαν τε καὶ ἀκίνη-
τον οὖσαν; θαλάττης εὐγνωμοσύνην ἐν ταραχῇ το-
σαύτῃ καὶ κύμασι; πάντα ἐν τάξει μένοντα, καὶ διὰ
τοῦ κάλλους καὶ διὰ τοῦ μεγέθους ἀνακηρύττοντα τὸν
10 δημιουργόν; Ταῦτα γὰρ ἅπαντα, καὶ τὰ τούτων πλεί-
ονα συνελὼν ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ
ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθο-
ρᾶται ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης εἰς τὸ
εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους». Καίτοι γε οὐ διὰ τοῦ-
15 το ταῦτα ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ καὶ τοῦτο ἐξέβη. Οὐ
γὰρ ἵνα αὐτοὺς ἀπολογίας ἀποστερήσῃ, διδασκαλίαν
τοσαύτην εἰς μέσον προὔθηκεν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἐπι-
γνώσιν· ἀγνωμονήσαντας δέ, πάσης ἑαυτοὺς ἐστέ-
ρησαν ἀπολογίας.

30 Εἶτα δεικνύς, πῶς εἰσιν ἀπολογίας ἀπεστερημέ-
νοι, φησὶν· «Ὅτι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὥς Θεὸν
ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν». Ἐν τοῦτο ἔγκλημα μέ-
γιστον· δεύτερον δὲ μετ' ἐκεῖνο, τὸ καὶ εἰδῶλα προσ-
κυνῆσαι· ὃ καὶ Ἰερεμίας κατηγορῶν, ἔλεγε· «Δύο
25 πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πη-
γὴν ζῶντος ὕδατος, καὶ ὥρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους
συντετριμμένους». Εἶτα καὶ σημεῖον τοῦ εἰδέναι τὸν
Θεόν, καὶ μὴ χρῆσθαι εἰς δέον τῇ γνώσει, παράγει
τοῦτο αὐτό, τὸ θεοὺς ἐγνωκέναι· διόπερ ἐπήγαγε·
30 «Διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὥς Θεὸν ἐδόξασαν».
Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ τίθησι, δι' ἣν εἰς τοσαύτην ἄνοι-

τρεις; ὅτι δὲ σὲ γνωρίσαμε; "Ἐπειτα δὲν ἀκούσατε τὸν οὐρανὸν ποὺ ἔβγαλε φωνὴ ὅταν τὸν ἀντίκρυσεν; τῇ φωνῇ τῆς ἀρμονικῆς τάξης τῶν πάντων ποὺ φωνάζει πρὸ δυνατὰ ἀπὸ τῆς σάλπιγγα; δὲν εἶδατε τοὺς νόμους τῆς νύχτας καὶ τῆς ἡμέρας ὅτι μένουν σταθεροὶ διαρκῶς; τὴν τάξιν τοῦ χειμῶνα, τῆς ἀνοιξης καὶ τῶν ἄλλων ἐποχῶν ποὺ εἶναι σταθερὴ καὶ ἀμετακίνητη; τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς θαλάσσης σὲ τόσο μεγάλην τρικυμίαν καὶ μὲ κύματα; ὅλα νὰ παραμένουν σὲ τάξιν καὶ μὲ τὴν ὁμορφίαν καὶ μὲ τὸ μέγεθος τοὺς νὰ δοξολογοῦν τὸ δημιουργό; "Ὅλα λοιπὸν αὐτὰ καὶ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ συνοψίζοντας ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Γιατὶ οἱ ἀόρατες ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τότε ποὺ δημιουργήθηκε ὁ κόσμος, βλέπονται καθαρὰ μέσα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα μὲ τὰ μάτια τοῦ νοῦ, τόσο ἡ αἰώνια δύναμή του ὅσο καὶ ἡ θεότητά του, ὥστε νὰ εἶναι αὐτοὶ χωρὶς καμιά δικαιολογία». "Ἄν καὶ βέβαια ὁ Θεὸς δὲ δημιούργησεν αὐτὰ γιὰ τὸ σκοπὸν αὐτόν, ἂν καὶ ἔγινεν αὐτό. Οὔτε βέβαια γιὰ νὰ τοὺς στερήσει κάθε δικαιολογία, παρουσίασεν στὴ μέση τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν γνωρίσουν καλά. Ἐπειδὴ ὅμως φήνηκαν ἀγνώμονες, στέρησαν τὸν ἑαυτὸν τοὺς ἀπὸ κάθε δικαιολογίας.

"Ἐπειτα, δείχνοντας, πῶς ἔχουν χάσει κάθε δικαιολογία, λέγει· «Γιατὶ, ἐνῶ γνώρισαν τὸ Θεόν, δὲν τὸν δόξασαν σὰν Θεὸ οὔτε τὸν εὐχαρίστησαν». Πρῶτον ἔγκλημα αὐτὸ πάρα πολὺ μεγάλο· καὶ δεύτερον ὕστερον ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ νὰ προσκυνήσουν καὶ τὰ εἰδωλα, γιὰ τὸ ὁποῖον τοὺς κατηγοροῦσε καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγωντας· «Δύο πονηρὰ σφάλματα ἔκαμε ὁ λαὸς αὐτός· ἐγκατέλειψαν ἐμένα, ποὺ ἦμουν πηγὴ ζωογόνου νεροῦ, καὶ ἀνοιξαν γιὰ τὸν ἑαυτὸν τοὺς λάκκους κατεστραμμένους»⁶. "Ἐπειτα καὶ ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι γνώριζαν τὸ Θεόν καὶ δὲ χρησιμοποιοῦσαν ὅπως ἔπρεπε τὴν γνώσιν, παρουσιάζει αὐτὸ τὸ ἴδιον, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἔχουν γνωρίσει θεούς. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς πρόσθεσεν· «Γιατὶ ἐνῶ γνώρισαν τὸ Θεόν, δὲν τὸν δόξασαν σὰν Θεόν». Καὶ τὴν αἰτία ἀκόμη ἀναφέρει, γιὰ τὴν ὁποία ἔπεσαν σὲ

αν ἐξέπεσον. Τίς οὖν αὕτη ἐστί; Τοῖς λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπέτρεψαν. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἀλλὰ πολλῶ πληκτικώτερον. «Ἐματαιώθησαν γάρ», φησί, ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνητος
 5 αὐτῶν καρδία».

Ὡσπερ γὰρ ἐν ἀσελήνῳ νυκτὶ εἴ τις ξένην ἐπιχειρήσει βαδίζειν ὁδόν, ἢ πέλαγος πλεῖν, οὐ μόνον οὐ φθάσει πρὸς τὸ τέλος, ἀλλὰ καὶ ἀπολεῖται ταχέως· οὕτω καὶ οὗτοι τὴν πρὸς τὸν οὐρανὸν φέρουσαν ὁδὸν
 10 βαδίζειν ἐπιχειροῦντες καὶ τὸ φῶς ἀφ' ἑαυτῶν ἀφελόντες, εἶτα ἀντ' ἐκείνου τῷ σκοτῷ τῶν λογισμῶν ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες, καὶ ἐν σώμασι τὸν ἀσώματον, καὶ ἐν σχήμασι τὸν ἀσχημάτιστον ἐπιζητοῦντες, ναυ-
 ἀγιον ὑπέστησαν χαλεπώτατον. Μετὰ δὲ τῶν εἰρη-
 15 μένων καὶ ἑτέραν τίθησιν αἰτίαν τῆς πλάνης αὐτῶν, λέγων· «Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν». Μέγα γάρ τι περὶ ἑαυτῶν φαντασθέντες, καὶ οὐκ ἀνασχόμενοι ταύτην ἐλθεῖν, ἣν ὁ Θεὸς ἐκέλευσεν αὐτοῖς, ἐσαπτίσθησαν τοῖς τῆς ἀνοίας λογισμοῖς. Εἶτα
 20 δεικνὺς καὶ ὑπογράφων τὸ κλυδώνιον, πῶς χαλεπὸν καὶ συγγνώμης ἀπάσης ἐστερημένον, ἐπήγαγε, λέγων· «Καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετει-
 νῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν».

3. Πρῶτον ἔγκλημα, ὅτι Θεὸν οὐχ εὗρον· δεύ-
 25 τερον, ὅτι καὶ ἀφορμὰς ἔχοντες μεγάλας καὶ σαφεῖς· τρίτον, ὅτι σοφοὶ λέγοντες εἶναι τέταρτον, ὅτι οὐ μόνον οὐχ εὗρον, ἀλλὰ καὶ εἰς δαίμονας κατήγαγον καὶ λίθους καὶ ξύλα τὸ σέβας ἐκεῖνο. Καθαίρει μὲν οὖν
 30 αὐτῶν καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τὸν τυφον, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ δίδωσιν αὐτοῖς πληγὴν, λέγων, ὅτι «Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν»· ἐνταῦθα δὲ καὶ χωρὶς συγκρίσεως αὐτὴν καθ'

τόση άνοησία. Ποιά λοιπόν είναι αυτή; Τò öτι έμπιστεύθηκαν τὰ πάντα στοὺς λογισμοὺς τους. Δέν εἶπε ὅμως ἔτσι, ἀλλ' ἔφερε πὶὸ δυνατό κτύπημα, γιατί λέγει «Ἐγιναν άνόητοι μέ τοὺς συλλογισμοὺς τους καὶ θόλωσε ἡ άσύνητη διάνοιά τους».

Ὅπως λοιπόν σέ νύχτα άσέληνη ἂν κάποιος επιχειρίσει νά βαδίσει ἄγνωστο δρόμο ἢ νά πλεύσει πέλαγος, ὅχι μόνο δέ θά φθάσει στό τέλος, ἀλλά καὶ θά χαθεῖ γρήγορα, ἔτσι καὶ αὐτοὶ επιχειρώντας νά βαδίζουν τὸ δρόμο ποὺ ὡδηγεῖ στόν οὐρανὸ καὶ εξαφανίζοντας μόνοι τους τὸ φῶς, ἔπειτα άφοῦ έμπιστεύθηκαν τοὺς ἑαυτούς τους ἀντὶ γιὰ τὸ φῶς στό σκοτάδι τῶν συλλογισμῶν καὶ άφοῦ ἀναζήτησαν τὸν άσώματο σέ σώματα καὶ τὸν άσχημάτιστο σέ σχήματα, ἔπαθαν φοβερότατο ναυάγιο. Μαζί μέ αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν, ἀναφέρει καὶ ἄλλη αἰτία τῆς πλάνης τους, λέγοντας «Ἐνῶ ἰσχυρίζονται πῶς εἶναι σοφοί, ἔγιναν άνόητοι». Ἐπειδὴ λοιπόν φαντάσθηκαν κάτι μεγάλο γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ δέ δέχθηκαν νά βαδίσουν τὸ δρόμο, ποὺ τοὺς διέταξε ὁ Θεός, καταποντίστηκαν στοὺς συλλογισμοὺς τῆς άνοησίας. Στὴ συνέχεια δείχνοντας καὶ περιγράφοντας τὴν τρικυμία, πῶς εἶναι φοβερὴ καὶ στερημένη ἀπὸ κάθε συγγνώμη, πρόσθεσε λέγοντας «Καὶ ἀντάλλαξαν τὴ δόξα τοῦ ἁφθαρτοῦ Θεοῦ μέ ἀγάλματα, ποὺ ἔχουν τὴν εἰκόνα φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πτηνῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν».

3. Πρῶτο ἀδίκημα, ὅτι δέ βρῆκαν τὸ Θεό· δεύτερο, ὅτι δέν τὸν βρῆκαν, ἂν καὶ εἶχαν ἀφορμές μεγάλες καὶ ὀλοφάνερες· τρίτο, ὅτι δέν τὸν βρῆκαν, ἂν καὶ ἔλεγαν πῶς εἶναι σοφοί· τέταρτο, ὅτι ὅχι μόνο δέν τὸν βρῆκαν, ἀλλά καὶ κατέβασαν τὸ σεβασμὸ ἐκεῖνο σέ δαίμονες καὶ πέτρες καὶ ξύλα. Ἐξαφανίζει βέβαια τὴν ἀλαζονεία τους καὶ στὴν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή, ὅχι ὅμως μέ τὸν ἴδιο τρόπο ἐκεῖ καὶ ἐδῶ. Γιατί ἐκεῖ δίνει σ' αὐτοὺς τὸ κτύπημα ἀπὸ τὸ σταυρό, λέγοντας ὅτι «Τὸ άνόητο τοῦ Θεοῦ εἶναι πὶὸ σοφὸ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους»⁷, ἐνῶ ἐδῶ καὶ

ἑαυτὴν κωμωδεῖ τὴν σοφίαν αὐτῶν, δεικνὺς μωρίαν
οὕσαν, καὶ ἐλαζονείας ἐπιδείξιν μόνον. Εἶτα ἵνα μά-
θῃς, ὅτι ἔχοντες τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν, οὕτως αὐ-
τὴν προὔδωκαν, «Ἦλλαξαν», εἶπεν· ὁ δὲ ἀλλάσσω
5 ὥς ἄλλο ἔχων ἀλλάσσει. Ἦθελον γάρ τι πλεόν εὖ-
ρεῖν, καὶ οὐκ ἠνέσχοντο τῶν δοθέντων ὅρων· διὸ καὶ
τούτων ἐξέπεσον· καινοτομίας γὰρ ἦσαν ἐπιθυμηταί.

Καὶ γὰρ τοιαῦτα πάντα τὰ Ἑλληνικά. Διὰ τοῦ-
το καὶ κατ' ἀλλήλων ἔστησαν, καὶ Ἀριστοτέλης μὲν
10 ἐπανεστή Πλάτωνι, οἱ Στωικοὶ δὲ πρὸς τοῦτον ἐφρυ-
άξαντο, καὶ ἄλλος ἄλλῳ πολέμιος γέγονεν· ὥστε οὐχ
οὕτως αὐτοὺς χρὴ θαυμάζειν διὰ τὴν σοφίαν, ὥς
ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν, ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο μωροὶ
γεγόνασιν. Εἰ γὰρ μὴ λογισμοῖς ἐπέτρεψαν καὶ συλ-
15 λογισμοῖς καὶ σοφίσμασι τὰ καθ' ἑαυτούς, οὐκ ἂν ἔ-
παθον, ὅπερ ἔπαθον. Εἶτα ἐπιτείνων αὐτῶν τὴν κα-
τηγορίαν, κωμωδεῖ τὴν εἰδωλολατρίαν αὐτῶν ἀπα-
σαν. Μάλιστα μὲν οὖν καὶ τὸ ἀλλάξαι, καταγέλαστον·
τὸ δὲ καὶ εἰς τοιαῦτα ἀλλάξαι, πάσης ἀπολογίας ἐ-
20 κτός. Εἰς τίνα οὖν ἥλλαξαν, καὶ τίσι περιέθηκαν τὴν
δόξαν, σκόπει. Φαντασθῆναι ἔδει περὶ ἐκείνου, οἷον,
ὅτι Θεός, ὅτι πάντων κύριος, ὅτι οὐκ ὄντας ἐποίησεν,
ὅτι προνοεῖ, ὅτι κήδεται· ταῦτα γὰρ δόξα Θεοῦ. Τί-
σιν οὖν ταύτην ἀνέθηκαν; Οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλ' ὁ-
25 μοιώματι εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὐδὲ ἐν-
ταῦθα ἔστησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς κνώδαλα κατηνέχθη-
σαν, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τὰς τούτων εἰκόνας.

Σὺ δέ μοι σκόπει τὴν σοφίαν τοῦ Παύλου, πῶς
τὰ δύο ἅκρα τέθεικε, Θεὸν τὸν ἁνωτάτῳ, καὶ τὰ ἐρ-

-
8. Ἀριστοτέλης (384 - 322 π.Χ.) : μέγας φιλόσοφος τῆς ἀρχαιό-
τητας. Ἰδρυσε τὴν Περιπατητικὴν σχολὴν καὶ ἔγραψε πολλὰ συγ-
γράμματα. Ἡ παράδοσις ὅτι ἦρθε σὲ ρῆξιν μὲν τὸν Πλάτωνα, ὅταν
ζοῦσε ὁ τελευταῖος, καθὼς καὶ ἡ παράδοσις ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης
ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία καὶ ἰδρυσε δικήν του σχολήν, πρὶν πε-
θάνει ὁ Πλάτων, εἶναι δύσκολο νὰ γίνουν δεκτές, γιὰτὶ διαψεύ-
δονται καὶ ἀπὸ τῶν ἀντίθετων μαρτυριῶν καὶ ἀπὸ τὰ γεγονότα.
9. Πλάτων (427 - 347) : μέγας φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος. Ὑ-
πῆρξε μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἰδρυσε τὴν Ἀκαδημία, φιλοσοφικὴν
καὶ ἐπιστημονικὴν σχολήν. καὶ ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα.

χωρίς σύγκριση γελοιοποιεῖ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ σοφία τους, δείχνοντας πῶς εἶναι ἀνοησία καὶ ἐπίδειξη ἀλαζονείας μόνο. "Ἐπειτα γιὰ νὰ μάθεις, ὅτι, ἂν καὶ εἶχαν τὴ γνώση γιὰ τὸ Θεό, τόσο πολὺ τὴν πρόδωσαν, εἶπε «"Ἀλλαξαν»· καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἀλλάζει κάτι, τὸ ἀλλάζει, ἐπειδὴ ἔχει ἄλλο. Γιατὶ ἤθελαν νὰ βροῦν κάτι περισσότερο, καὶ δὲ δέχθηκαν τοὺς νόμους ποὺ δόθηκαν. Γι' αὐτὸ καὶ ἔχασαν αὐτά, ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦσαν καινούρια πράγματα.

Γιατὶ πραγματικὰ τέτοια εἶναι ὅλα τὰ ἑλληνικά. Γι' αὐτὸ καὶ βρέθηκαν ἀντιμέτωποι μεταξύ τους, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης⁸ ξεσηκώθηκε ἐναντίον τοῦ Πλάτωνα⁹, ἐνῶ οἱ Στωικοί¹⁰ ὀργίστηκαν ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ ἄλλος ἔγινε ἐχθρὸς ἄλλου. Ἐπομένως δὲν πρέπει τόσο νὰ τοὺς θαυμάζουμε αὐτοὺς γιὰ τὴ σοφία τους, ὅσο νὰ τοὺς ἀποστρεφόμεστε καὶ νὰ τοὺς μισοῦμε, ἐπειδὴ γι' αὐτὸ ἔγιναν ἀνόητοι. Γιατὶ ἂν δὲν ἐμπιστευόταν τὰ δικά τους στοὺς λογισμοὺς καὶ τοὺς συλλογισμοὺς καὶ τὰ σοφίσματα, δὲ θὰ πάθαιναν, αὐτὸ ποὺ ἔπαθαν. Στὴ συνέχεια ἐντείνοντας τὴν κατηγορία τους, γελοιοποιεῖ ὅλη τὴν εἰδωλολατρία τους. Βέβαια καὶ τὸ ν' ἀλλάξουν εἶναι καταγέλαστο· τὸ νὰ τὰ ἀντικαταστήσουν ὅμως σὲ τέτοια πράγματα, εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε δικαιολογία. Μὲ ποιὰ λοιπὸν τὰ ἀντικατέστησαν καὶ σὲ ποιούς ἀπέδωσαν τὴ δόξα, πρόσεξε. "Ἐπρεπε νὰ φαντασθοῦν γιὰ ἐκεῖνον, ὅπως ὅτι εἶναι Θεός, ὅτι εἶναι κυρίαρχος ὅλων, ὅτι τοὺς δημιούργησε, ἂν καὶ δὲν ὑπῆρχαν, ὅτι προνοεῖ, ὅτι φροντίζει. Γιατὶ αὐτὰ εἶναι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. Σὲ ποιούς λοιπὸν τὴν ἀπέδωσαν; "Ὁχι σ' ἀνθρώπους, ἀλλὰ σ' ἀγάλματα ποὺ ἔχουν τὴν εἰκόνα φθαρτοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὔτε ἐδῶ σταμάτησαν, ἀλλὰ καὶ στὰ ἄγρια θηρία ἔφθασαν, ἢ καλύτερα καὶ στίς εἰκόνες αὐτῶν.

Ἐσὺ ὅμως πρόσεξε, σὲ παρακαλῶ, τὴ σοφία τοῦ Παύλου, πῶς ἔχει τοποθετήσει τὰ δύο ἅκρα, τὸν ἀνώτατο Θεὸ

10. Στωικοί. Ἡ στωικὴ φιλοσοφία κυριάρχησε στὸν οὐλληνιστικὸ καὶ ρωμαϊκὸ κόσμο καὶ τὸν ἐπηρέασε βαθύτατα ὥς τὸ τέλος τῶν ἀρχαίων χρόνων. Κύριοι ἐκπρόσωποι τῆς σχολῆς τῶν Στωικῶν ἦταν ὁ Ζήνων ἀπὸ τὸ Κίτιο τῆς Κύπρου (334 - 262 π.Χ.), ἰδρυτῆς καὶ ἀρχηγὸς τῆς σχολῆς, ὁ Κλεάνθης (330 - 232 π.Χ.), ὁ Χρύσιππος (280 - 210 π.Χ.), ὁ Παναίτιος ὁ Ρόδιος (180 - 110 π.Χ.) καὶ ὁ Ποσειδώνιος ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια (περ. 135 - 51 π.Χ.).

πετὰ τὰ κατωτάτω· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τὰ ἔρπετᾶ, ἀλλὰ
 τούτων ὁμοιώματα, ἵνα σαφῶς δείξῃ τὴν λαμπρὰν
 αὐτῶν μανίαν. Τὴν γὰρ γνῶσιν, ἣν ἔδει περὶ τοῦ
 πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχοντος ἔχειν, ταύτην τῷ
 5 πάντων ἀσυγκρίτως εὐτελεστέρω περιέθηκαν. Καὶ τί
 ταῦτα πρὸς τοὺς φιλοσόφους, φησί; Πρὸς αὐτοὺς
 μὲν οὖν μάλιστα πάντα τὰ εἰρημένα. Καὶ γὰρ οὗτοι
 τοὺς ταῦτα ἐφευρόντας Αἰγυπτίους διδασκάλους ἔ-
 χουσι· καὶ Πλάτων ὁ δοκῶν εἶναι τῶν ἄλλων σεμνό-
 10 τερος, ἐγκαλλωπίζεται τούτοις, καὶ ὁ τούτου διδά-
 σκαλος περὶ τὰ εἰδῶλα ταῦτα ἐπτόηται· τὸν γοῦν ἀ-
 λεκτρύονα ὁ κελεύειν τῷ Ἀσκληπιῷ θύειν, οὗτός
 ἐστίν.

Ἐνθα τῶν κνωδάλων τούτων καὶ τῶν ἔρπετῶν
 15 εἰκόνας, καὶ τὸν Ἀπόλλωνα δὲ καὶ τὸν Διόνυσον
 μετὰ τούτων θεραπευομένους τῶν ἔρπετῶν ἴδοι τις
 ἂν. Τινὲς δὲ τῶν φιλοσόφων καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν
 ἀνήγαγον ταύρους καὶ σκορπίους καὶ δράκοντας καὶ
 τὸν ἄλλον ἅπαντα λῆρον· πανταχοῦ γὰρ ὁ διάβολος
 20 ἐσπούδασεν εἰς τὰ τῶν ἔρπετῶν ὁμοιώματα τοὺς ἀν-
 θρώπους καταγαγεῖν, καὶ ὑποτάξαι τοῖς πάντων ἀ-
 λογοτέροις αὐτούς, οὓς ὁ Θεὸς ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἀνα-
 γαγεῖν ἠθέλησεν. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ
 ἐτέρωθεν ὄψει τὸν κορυφαῖον αὐτῶν ὑπεύθυνον τοῖς
 25 λεγομένοις ὄντα. Ὅταν γὰρ τοὺς ποιητὰς συνάγῃ,
 καὶ λέγῃ χρῆναι πιστεύειν αὐτοῖς ἐν τοῖς περὶ Θε-
 ὸν λόγοις, ὥς ἀκριβῶς εἰδόσιν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν
 ὁρμαθὸν τῶν λήρων τούτων εἰσάγει, καὶ τὸν πολὺν
 γέλωτα τοῦτον ὅτι ἀληθῆ χρὴ νομίζειν εἶναί φησι.

30 Διὸ καὶ παρέδωκεν ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἐν ταῖς ἐπι-
 θυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἐ-
 τιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς». Δείκνυ-
 σιν ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ τῆς τῶν νόμων διαστροφῆς ἢ

καὶ τὰ κατώτατα ἔρπετά, ἢ καλύτερα, ὅχι τὰ ἔρπετά, ἀλλὰ τὰ ὁμοιώματα αὐτῶν, γιὰ νὰ δείξει καθαρὰ τὴ φανερὴ τους μανία. Γιατὶ τὴ γνώση, τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ ἔχουν γι' αὐτὸν ποὺ ὑπερέχει ἀσύγκριτα ἀπ' ὅλα, τὴν ἀπέδωσαν στὸ ἀσύγκριτα κατώτερο ἀπ' ὅλα. Καὶ ποιά σχέση ἔχουν αὐτά, θὰ πεῖ κάποιος, μὲ τοὺς φιλοσόφους; Βέβαια σ' αὐτοὺς κυρίως ἀπευθύνονται ὅλα ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ. Γιατὶ αὐτοὶ ἔχουν διδασκάλους τοὺς Αἰγυπτίους ποὺ τὰ ἐπινόησαν αὐτά. Καὶ ὁ Πλάτων ποὺ φαίνεται πὼς εἶναι πιὸ σπουδαῖος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καυχιέται γι' αὐτά, καὶ ὁ δάσκαλός του συγκινοῦνταν ἀπὸ τὰ εἰδῶλα αὐτά. Αὐτός εἶναι ἐκεῖνος ποὺ συμβούλευε νὰ θυσιάζουν τὸν πετεινὸ στὸν Ἀσκληπιό.

Ἐδῶ θὰ μπορούσε νὰ δεῖ κανεὶς εἰκόνες τῶν ἄγριων αὐτῶν θηρίων καὶ τῶν ἔρπετῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸ Διόνυσο νὰ λατρεύονται μαζί μὲ τὰ ἔρπετά αὐτά. Μερικοὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους καὶ στὸν οὐρανὸ ἀνέβασαν ταύρους καὶ σκορπιούς καὶ δράκοντες καὶ κάθε ἄλλη ἀνοησία. Γιατὶ παντοῦ ὁ διάβολος φρόντισε νὰ κατεβάσει στὰ ὁμοιώματα τῶν ἔρπετῶν τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ ὑποτάξει στὰ πιὸ ἄλογα ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα αὐτούς, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς θέλησε ν' ἀνεβάσει πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὸν οὐρανό. "Ὅχι μόνο ἀπὸ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλου θὰ δεῖς αὐτὸν τὸν κορυφαῖο φιλόσοφο νὰ εἶναι ὑπεύθυνος γι' αὐτά ποὺ λέγονται. "Ὅταν λοιπὸν συγκεντρώνει τοὺς ποιητὲς καὶ λέγει πὼς πρέπει νὰ τοὺς πιστεύει κανεὶς στὰ λόγια τους γιὰ τὸ Θεό, ἐπειδὴ γνωρίζουν πολὺ καλὰ, δὲν εἰσάγει τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ σύνολο τῶν ἀνοησιῶν αὐτῶν, καὶ λέγει πὼς αὐτὸ τὸ πολὺ γελοῖο πρέπει νὰ τὸ θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἀληθινό.

«Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς τοὺς παρέδωσε μὲ τίς ἐπιθυμίες τῶν καρδιῶν τους σὲ ἀκαθαρσία, ὥστε νὰ ἀτιμάζονται τὰ σώματά τους ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους». Ἀπὸ ἐδῶ ἀποδείχνει πὼς ἡ ἀσέβεια ἔγινε αἰτία καὶ τῆς διαστροφῆς τῶν

ἀσέβεια γέγονεν αἰτία. Τὸ δέ, «Παρέδωκεν», ἐνταῦθα εἵασέν ἐστιν». Ὡσπερ γὰρ ὁ στρατοπέδου προηγούμενος ἂν τοῦ πολέμου βαρῆσαντος ἀναχωρήσας ἀπέλθοι, παραδίδωσι τοῖς πολεμίοις τοὺς στρατιώ-
 5 τας, οὐχὶ αὐτὸς ὦθῶν, ἀλλὰ γυμνῶν τῆς ἑαυτοῦ βοηθείας· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς οὐ βουλευθέντας δέξασθαι τὰ παρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πρῶτους ἀποπηδήσαντας, ἀφῆκεν, αὐτὸς τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα πληρώσας. Σκόπει δέ· προὔθηκεν ἀντὶ διδασκαλίας εἰς μέσον
 10 τὸν κόσμον· ἔδωκε νοῦν καὶ διάνοιαν δυναμένην τὸ δέον συνιδεῖν. Οὐδενὶ τούτων ἐχρήσαντο πρὸς σωτηρίαν οἱ τότε, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦναντίον περιέστρεψαν, ὅπερ ἔλαβον. Τί οὖν ποιῆσαι ἐχρῆν; πρὸς ἀνάγκην ἔλκειν καὶ βίαν; Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο ποι-
 15 εῖν ἐναρέτους. Ἐλείπετο δὲ ἀφεῖναι, ὅπερ καὶ ἐποίησεν, ἵνα καὶ οὕτω τῇ πείρᾳ μαθόντες, ὧν ἐπεθύμησαν, φύγωσι τὴν αἰσχύνην. Καὶ γὰρ εἴ τις βασιλέως υἱὸς ὧν, τὸν πατέρα ἀτιμάσας ἔλοιτο εἶναι μετὰ ληστῶν καὶ ἀνδροφόνων καὶ τυμβωρύχων, καὶ
 20 τὰ ἐκείνων προτιμήσειε τῆς πατρῴας οἰκίας, ἀφίησιν αὐτὸν ὁ πατήρ, ὥστε διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μαθεῖν τῆς οἰκείας ἀνοίας τὴν ὑπερβολήν.

4. Διὰ τί δὲ μηδεμιᾶς ἄλλης ἐμνημόνευσεν ἁμαρτίας, οἷον φόνου, πλεονεξίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν
 25 τοιούτων, ἀλλ' ἀκολασίας; Τοὺς ἀκούοντας τότε μοι δοκεῖ, καὶ τοὺς τὴν ἐπιστολὴν δεχομένους αἰνίττεσθαι. «Εἰς ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς». Ὅρα τὴν εὐφασιν πληκτικωτάτην οὖσαν. Οὐ γὰρ ἐτέρων ἐδεήθησαν, φησί, τῶν
 30 ὑβριζόντων, ἀλλ' ἅπερ ἂν αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ διέθηκαν, ταῦτα ἑαυτοὺς κατειργάσαντο. Εἶτα πάλιν τὴν αἰτίαν ἀναλαβὼν, φησὶν· «Οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα». Ἄ
 35 μὲν ἦν σφόδρα καταγέλαστα, τίθησι κατ' εἶδος, ἃ

νόμων τῆς φύσης. Τὸ «παρέδωσε», ἐδῶ σημαίνει ἄφησε». Γιατὶ ὅπως ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοπέδου ἂν φύγει καὶ ἀπομακρυνθεῖ, ὅταν φουντώσει ὁ πόλεμος, παραδίνει τοὺς στρατιῶτες στοὺς ἐχθρούς, ὅχι ἐπειδὴ τοὺς ὠθεῖ ὁ ἴδιος, ἀλλ' ἐπειδὴ τοὺς στερεῖ τῇ δικῇ του βοήθεια, ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς ἐκείνους ποὺ δὲ θέλησαν νὰ δεχθοῦν τὰ δικά του, ἀλλὰ πρῶτοι ἀπομακρύνθηκαν, τοὺς ἄφησε, ἀφοῦ τήρησε ὁ ἴδιος ὅλα τὰ δικά του. Παρατήρησε ὅμως· ἔβαλε ἀντὶ γιὰ διδασκαλία στὴ μέση τὸν κόσμον· ἔδωσε νοῦ καὶ σκέψη ποὺ μπορεῖ νὰ καταλάβει τὸ σωστό. Τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲ χρησιμοποίησαν γιὰ τὴ σωτηρία τους τότε οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ποὺ πῆραν, τὸ ἔστρεψαν ἀντίθετα. Τί ἔπρεπε λοιπὸν νὰ κάμει; νὰ τοὺς προσελκύει ἀναγκαστικὰ καὶ βίαια; Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατό αὐτὸ νὰ κάνει ἐνάρετους τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπέμεινε ὅμως νὰ τοὺς ἀφήσει, πράγμα ποὺ καὶ ἔκαμε, γιὰ ν' ἀποφύγουν τουλάχιστο ἔτσι τὴν ντροπὴ, μαθαίνοντας μὲ τὴν πείρα ἐκεῖνα ποὺ ἐπιθύμησαν. Γιατὶ πραγματικὰ ἂν κάποιος, ἐνῶ εἶναι υἱὸς τοῦ βασιλιᾶ, διαλέξει, ἀτιμάζοντας τὸν πατέρα του, νὰ ζεῖ μαζὶ μὲ τοὺς ληστὲς καὶ τοὺς δολοφόνους καὶ τοὺς τυμβωρύχους, καὶ προτιμήσει τὰ ἀγαθὰ τους ἀπὸ τὸ πατρικὸ σπίτι, τὸν ἀφήνει ὁ πατέρας του, ὥστε μὲ τὴν πείρα του αὐτὴ νὰ μάθει τὸ μέγεθος τῆς δικῆς του ἀνοησίας.

4. Γιατί ὅμως δὲν ἀνέφερε καμιὰ ἄλλη ἁμαρτία, ὅπως τὸ φόνο, τὴν πλεονεξία καὶ τίς ἄλλες τίς παρόμοιες, ἀλλὰ τὴν ἀκολασία; Μοῦ φαίνεται πῶς ὑπονοεῖ τοὺς ἀκροατὲς του τότε καὶ τοὺς παραληήπτες τῆς ἐπιστολῆς. «Σὲ ἀκολασία, ὥστε νὰ ἀτιμάζονται τὰ σώματά τους ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους». Πρόσεχε πόσο δυνατὰ προσβάλλει ὁ λόγος του. Γιατὶ δὲν ἐπιθύμησαν, λέγει, ἄλλες ἀσέλγειες, ἀλλ' αὐτὰ ποὺ τοὺς ἀπέδωσαν οἱ ἐχθροί, αὐτὰ ἔκαμαν στὸν ἑαυτὸ τους. Ἐπειτα πάλι ἐξετάζοντας τὴν αἰτία, λέγει· «Αὐτοὶ ἀντικατέστησαν τὴν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ ψέμα, καὶ σεβάστηκαν καὶ λάτρευσαν τὴν κτίση ἀντὶ γιὰ τὸν κτίστη». Ἐκεῖνα ποὺ εἶναι πάρα πολὺ γελοῖα τὰ βάζει χωριστά, ἐνῶ ἐκεῖνα ποὺ θεωρεῖ πῶς εἶναι πιὸ σοβαρὰ ἀπὸ

δὲ δοκεῖ σεμνότερα εἶναι τῶν ἄλλων, καθολικῶς καὶ διὰ πάντων δείκνυσιν, ὅτι τὸ τῇ κτίσει λατρεύειν, Ἑλληνικόν. Καὶ ὅρα πῶς τὸν λόγον ἐδήλωσεν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἁπλῶς, ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει, ἀλλὰ «Πα-
 5 ρὰ τὸν κτίσαντα»· πανταχοῦ ταύτῃ τὸ ἔγκλημα ἐπαίρων, καὶ τῇ παραθέσει πάσης συγγνώμης αὐτοὺς ἀποστερῶν.

«Ὅς ἐστὶν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτό τι παρεβλάβη, φησὶν· αὐτὸς μὲν
 10 γὰρ εἰς τοὺς αἰῶνας εὐλογητός. Ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι οὐχ ἑαυτῷ ἀμύνων εἴασεν αὐτούς, ὅπου γε αὐτὸς οὐδὲν ἔπασχεν. Εἰ γὰρ καὶ οὗτοι ὕβρισαν, ἀλλ' ἐκεῖνος οὐχ ὕβριστο, οὐδὲ ἠκρωτηριάσθη τὰ τῆς δόξης αὐτῷ, ἀλλὰ μένει διαπαντὸς εὐλογητός. Εἰ γὰρ
 15 ἄνθρωπος πολλάκις φιλοσοφῶν οὐδὲν ἂν πάθοι παρὰ τῶν ὕβριζόντων, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεός, ἢ ἀνώλεθρος καὶ ἄτρεπτος φύσις, ἢ ἀναλλοίωτος καὶ ἀκίνητος δόξα. Καὶ γὰρ ἄνθρωποι κατ' αὐτὸ ὁμοιοῦνται Θεῷ, ὅταν μηδὲν πάσχωσι παρὰ τῶν ἐπηρεάζειν
 20 βουλομένων, μηδὲ ὕβριζόντων ὕβρίζωνται, μηδὲ τυπτῶντων τύπτονται, μηδὲ καταγελῶνται καταγελῶντων ἑτέρων αὐτούς.

Καὶ πῶς ἔνι γενέσθαι τοῦτο, φησὶν; Ἐνι, καὶ σφόδρα ἔνι, ὅταν μὴ ἀλγῆς τοῖς γινομένοις. Καὶ πῶς
 25 ἔνι μὴ ἀλγεῖν, φησί; Πῶς ἔνι μὲν οὖν ἀλγεῖν; Εἰπέ γάρ μοι, εἰ τὸ παιδάριον ὕβρισειέ σε τὸ σόν, ἄρα ὕβριν ἠγήσῃ τὴν ὕβριν; τί δέ, ἀλγήσεις; Οὐδαμῶς· ἂν δὲ ἀλγήσῃς, οὐ τότε ἔσῃ καταγέλαστος; Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πλησίον διακεισώμεθα, καὶ οὐδὲν πεισό-
 30 μεθα ἀηδὲς (τῶν γὰρ παίδων οἱ ὕβρίζοντες ἀνοητότεροι), μηδὲ ζητῶμεν μὴ ὕβρίζεσθαι, ἀλλὰ ὕβριζόμενοι φέρωμεν γενναίως· αὕτη γάρ ἐστὶν ἡ βεβαία τιμή. Τί δήποτε; Ὅτι σὺ κύριος τούτου, ἐκείνου δὲ ἕτερος. Οὐχ ὁρᾷς τὸν ἀδάμαντα ἐν τῷ παίεσθαι

τὰ ἄλλα, τὰ ἀναφέρει γενικά· καὶ μὲ ὅλα ἀποδείχνει, ὅτι τὸ νὰ λατρεύει κανεὶς τὴν κτίση, εἶναι συνήθεια ἐλληνικὴ. Καὶ πρόσεχε πῶς φανέρωσε τὸ λόγο. Γιατὶ δὲν εἶπε μόνο, λάτρευσαν τὴν κτίση, ἀλλὰ «Ἀντὶ τὸν κτίστη», τονίζοντας παντοῦ ἔτσι τὸ σφάλμα τους καὶ ἀποστερώντας αὐτοὺς ἀπὸ κάθε συγγνώμη μὲ τὴν φράση αὕτη.

«Ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ δοξάζεται στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν». Ἀλλὰ δὲν ἔπαθε γι' αὐτὸ κάποια ζημιά, λέγει, γιατί αὐτὸς εἶναι εὐλογητὸς στοὺς αἰῶνες. Ἐδῶ δείχνει, ὅτι δὲν τοὺς ἄφησε αὐτούς, γιὰ νὰ ὑπερασπισθεῖ τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ βέβαια δὲν ἔπαθε αὐτὸς τίποτε. Γιατὶ ἂν αὐτοὶ φέρθηκαν ὑβριστικά, ἐκεῖνος ὅμως δὲν εἶχε προσβληθεῖ, οὔτε χάθηκε κάτι ἀπὸ τὴ δόξα του, ἀλλὰ μένει παντοτινὰ εὐλογητὸς. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ποὺ πολλές φορές φιλοσοφεῖ δὲν μπορεῖ νὰ πάθει τίποτε ἀπὸ τοὺς ὑβριστές του, πολὺ περισσότερο ὅδεν εἶναι δυνατό νὰ πάθει ὁ Θεός, ἡ ἄφθαρτη καὶ ἀμετάβλητη φύση, ἡ ἀναλλοίωτη καὶ σταθερὴ δόξα. Γιατὶ πραγματικὰ οἱ ἄνθρωποι γίνονται ὅμοιοι μὲ τὸ Θεὸ σ' αὐτό, ὅταν δηλαδὴ δὲν παθαίνουν τίποτε ἀπ' αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ τοὺς βλάπτουν, οὔτε προσβάλλονται ἐνῶ τοὺς βρίζουν, οὔτε πληγώνονται ἐνῶ τοὺς πληγώνουν, οὔτε χλευάζονται ἐνῶ τοὺς χλευάζουν ἄλλοι.

Καὶ πῶς, θὰ πεῖ κάποιος, εἶναι δυνατό νὰ γίνεῖ αὐτό; Εἶναι δυνατό, καὶ πάρα πολὺ μάλιστα εἶναι, ὅταν δὲ στενοχωριέσαι μ' αὐτὰ ποὺ γίνονται. Καὶ πῶς, λέγει, εἶναι δυνατό νὰ μὴ στενοχωριέται κανεὶς; Γιὰ πές μου, ἂν σὲ προσβάλει τὸ παιδί σου, ἄραγε θὰ θεωρήσεις ὕβρη τὴν προσβολή; Καὶ τί, θὰ στενοχωρηθεῖς; Καθόλου. Ἄν ὅμως στενοχωρηθεῖς, δὲ θὰ εἶσαι τότε γελοῖος; Ἔτσι ἄς συμπεριφερόμαστε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ πλησίον μας, καὶ δὲ θὰ πάθουμε τίποτε δυσάρεστο (γιατὶ οἱ ὑβριστές εἶναι πιὸ ἀνόητοι ἀπὸ τὰ παιδιά), οὔτε νὰ ζητοῦμε νὰ μὴ μᾶς προσβάλλουν, ἀλλ' ὅταν μᾶς προσβάλλουν νὰ τὸ ὑποφέρουμε γενναῖα, γιατί αὕτη εἶναι ἡ μόνιμη τιμὴ. Τί λοιπὸν συμβαίνει; Ὅτι ἐσὺ εἶσαι κύριος σ' αὐτόν, ἐνῶ σ' ἐκεῖνον ἄλλος. Δὲ βλέπεις πῶς τὸ διαμάντι πληγώνει,

πλήττοντα; Ἀλλ' ἡ φύσις, φησί, τοῦτο ἔχει. Ἀλλὰ
καί σοι δυνατόν ἐν τῇ προαιρέσει γενέσθαι τοιοῦτον,
ὅπερ ἀπὸ φύσεως ἐκείνῳ συμβαίνει. Τί δέ; οὐκ εἶ-
δες τοὺς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ μὴ καιομένους; καὶ
5 τὸν Δανιήλ ἐν τῷ λάκκῳ μηδὲν πάσχοντα δεινόν;
Ἐξεστι καὶ νῦν τοῦτο γενέσθαι παρεστήκασι καὶ
ἡμῖν λέοντες, θυμός, ἐπιθυμία, χαλεποὺς ἔχοντας ὀ-
δόντας, διασπῶντες τὸν ἐμπίπτοντα. Γενοῦ τοίνυν
κατὰ τὸν Δανιήλ, καὶ μὴ δῶς τοῖς πάθεσι τούτοις
10 τοὺς ὀδόντας ἐμπῆξαί σου τῇ ψυχῇ.

Ἀλλ' ἐκεῖνος τῆς χάριτος τὸ ὅλον εἶχε συμπρᾶτ-
τον, φησί. Καλῶς, ἐπειδὴ ταύτης τὰ τῆς προαιρέ-
σεως προηγῆσατο. Ὡστε ἐὰν θέλωμεν καὶ ἡμεῖς τοι-
ούτους ἑαυτοὺς κατασκευάσαι, πάρεστι καὶ νῦν ἡ
15 χάρις· καὶ πεινᾷ τὰ θηρία, οὐχ ἄψεταιί σου τῆς πλευ-
ρᾶς. Εἰ γὰρ σῶμα δουλικὸν ἰδόντες ἠδέσθησαν, τὰ
μέλη τοῦ Χριστοῦ θεασάμενοι (τοῦτο γὰρ ἔσμεν οἱ πι-
στοί), πῶς οὐχ ἡσυχάσουσιν; Εἰ δὲ οὐχ ἡσυχάσουσι,
παρὰ τὴν τῶν ἐμβληθέντων αἰτίαν. Καὶ γὰρ πολλοὶ
20 τοῖς λέουσι τούτοις πολλὴν παρέχουσι δαπάνην, πόρ-
νας τρέφοντες, γάμους διορύττοντες, ἐχθροὺς ἀμυ-
νόμενοι· διὸ πρὶν πρὸς τὸ ἔδαφος ἐλθεῖν, διασπῶν-
ται. Ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ τοῦτο γέγονεν, ἀλλ'
οὐδὲ ἐφ' ἡμῶν, εἰ βουλευθείημεν, τοῦτο ἔσται, ἀλλὰ
25 καὶ πλέον τι συμβήσεται τῶν γενομένων τότε. Ἐκεῖ
μὲν γὰρ οὐκ ἠδίκησαν οἱ λέοντες, ἡμᾶς δέ, ἐὰν νή-
φωμεν, καὶ ὠφελήσουσιν οἱ ἀδικοῦντες.

Οὕτω γοῦν ὁ Παῦλος λαμπρὸς ἐγένετο ἀπὸ τῶν
ἐπηρεαζόντων καὶ ἐπιβουλεύόντων, οὕτως ὁ Ἰωβ
30 ἀπὸ τῶν πολλῶν πληγῶν ἐκείνων, οὕτως ὁ Ἱερε-
μίας ἀπὸ τοῦ λάκκου τοῦ βορβόρου, οὕτως ὁ Νῶε ἀ-
πὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, οὕτως ὁ Ἀβελ ἀπὸ τῆς ἐπι-
βουλῆς, οὕτως ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ τῶν φονῶντων Ἰου-
δαίων, οὕτως ὁ Ἑλισσαῖος, οὕτως ἕκαστος τῶν με-
35 γάλων ἐκείνων, οὐκ ἀπὸ ἀνέσεως καὶ τρυφῆς, ἀλλ'

ὅταν τὸ κτυποῦν; Αὐτὸ ὅμως, λέγει, εἶναι ἰδιότητα τῆς φύσης του. Ἀλλὰ καὶ ἐσὺ εἶναι δυνατόν μετὰ τὴν προαίρεσίν σου νὰ γίνεις τέτοιος, ὅπως συμβαίνει σ' αὐτὸ ἀπὸ τῆς φύσης. Τί λοιπόν; δὲν εἶδες τοὺς νέους νὰ μὴν καίγονται μέσα στὸ καμίνι; καὶ τὸ Δανιήλ νὰ μὴν παθαίνει τίποτε τὸ φοβερὸ μέσα στὸ λάκκο; Εἶναι δυνατόν καὶ τώρα νὰ γίνει αὐτό. Βρίσκονται κοντὰ μας λιοντάρια, δηλαδή ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία, ποὺ ἔχουν φοβερὰ δόντια καὶ κατασπαράζουν αὐτὸν ποὺ πέφτει σ' αὐτά. Νὰ γίνεις λοιπόν, ὅπως ὁ Δανιήλ καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέπεις στὰ πάθη αὐτὰ νὰ πληγώσουν τὴν ψυχὴ σου.

Ἐκεῖνος ὅμως, θὰ πεῖ κάποιος, εἶχε ὀλοσχερῶς τὴ βοήθεια τῆς χάρης. Σωστά· ἐπειδὴ προηγήθηκε ἡ δική του προαίρεση. Ἐπομένως ἐὰν θέλομε καὶ ἐμεῖς νὰ κάνομε τέτοιους τοὺς ἑαυτοὺς μας, εἶναι παρούσα καὶ τώρα ἡ χάρις καὶ ἂν ἀκόμη πεινοῦν τὰ θηρία, δὲ θὰ πλησιάσουν τὴν πλευρά σου. Γιατί, ἀφοῦ σεβάστηκαν σῶμα δούλου, ὅταν τὸ εἶδαν, βλέποντας τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ (γιατὶ αὐτὸ εἴμαστε ἐμεῖς οἱ πιστοί), πῶς δὲ θὰ ἡσυχάσουν; Ἐὰν ὅμως δὲν ἡσυχάσουν, αὐτὸ γίνεται ἐξ αἰτίας ἐκείνων ποὺ ἔπεςαν σ' αὐτά. Γιατὶ πραγματικὰ πολλοὶ ξοδεύουν πολλὰ σ' αὐτὰ τὰ λεοντάρια, διατηρώντας πόρνες, ὑπονομεύοντας γάμους, παίρνοντας ἐκδίκηση ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς· γι' αὐτὸ πρὶν νὰ ἔρθουν στὸ ἔδαφος, καταστρέφονται. Ἀλλὰ δὲν ἔγινε αὐτὸ στὸ Δανιήλ, ἀλλ' οὔτε καὶ σὲ μᾶς θὰ γίνει, ἐὰν θέλομε, ἀλλὰ θὰ συμβεῖ καὶ κάτι παραπάνω ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔγιναν τότε. Γιατὶ ἐκεῖ βέβαια δὲν ἔβλαψαν τὰ λεοντάρια, ἐνῶ ἐμᾶς, ἐὰν εἴμαστε νηφάλιοι, θὰ μᾶς ὠφελήσουν κιόλας αὐτοί, ποὺ μᾶς ἀδικοῦν.

Ἔτσι λοιπόν ὁ Παῦλος ἔγινε διάσημος ἀπ' αὐτοὺς ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ τὸν βλάψουν καὶ νὰ πράξουν κακὸ ἐναντίον του, ἔτσι ὁ Ἰὼβ ἀπὸ ἐκεῖνες τίς πολλὰς συμφορές, ἔτσι ὁ Ἰερεμίας ἀπὸ τὸ γεμάτο βοῦρκο λάκκο, ἔτσι ὁ Νῶε ἀπὸ τὸν κατακλυσμό, ἔτσι ὁ Ἀβελ ἀπὸ τὴν ἐπιβουλή, ἔτσι ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ποὺ ἐπιθυμοῦσαν τὸ φόνο, ἔτσι ὁ Ἐλισσαῖος, ἔτσι καθένας ἀπὸ τοὺς μεγάλους

ἀπὸ θλίψεων καὶ πειρασμῶν λαμπροὺς ἀνεδήσαντο
 στεφάνους. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ταύτην εἰδὼς τῆς εὐ-
 δοκιμήσεως τὴν ὑπόθεσιν, τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν·
 «Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ
 5 νενίκηκα τὸν κόσμον». Τί οὖν; φησὶν· οὐ πολλοὶ πε-
 ριετράπησαν ὑπὸ τῶν δεινῶν; Οὐ παρὰ τὴν τῶν πει-
 ρασμῶν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἑαυτῶν ραθυμίαν· ὁ
 δὲ ποιῶν σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ δύ-
 νασθαι ὑπενεγκεῖν, αὐτὸς παρασταίῃ πᾶσιν ἡμῖν,
 10 καὶ χεῖρα ὀρέξειεν, ἵνα λαμπρῶς ἀνακηρυχθέντες,
 τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν στεφάνων, χάριτι καὶ φι-
 λανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ’
 οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμή, κρά-
 τος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 10 Ἀμήν.

11. Ἀναφέρεται στὸ Σωκράτη.

12. Ἰω. 16. 33

ἐκείνους, δὲ φόρεσαν τὰ λαμπρὰ στεφάνια ἀπὸ τῆς ἀνέσεως καὶ τῆς ἀπολαύσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς θλίψεως καὶ τοῦ πειρασμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστός, γνωρίζοντας τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐπιτυχίας, ἔλεγε στοὺς μαθητές· «Μέσα στὸν κόσμον θὰ ἔχετε θλίψη. Ἀλλὰ νὰ ἔχετε θάρρος, ἐγὼ ἔχω νικήσει τὸν κόσμον»¹². Τί λοιπόν; θὰ πεῖ κάποιος· δὲν ἄλλαξαν πολλοὶ ἀπὸ τὰ δεινὰ; Ὁχι ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πειρασμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δικῆς τους ἀδιαφορίας. Αὐτὸς ὅμως ποὺ κάνει μαζί μὲ τὸν πειρασμὸ νὰ μπορέσουμε νὰ ποφέρουμε καὶ τὸ τέλος, αὐτὸς εἶθε νὰ μᾶς παραστέκει ὅλους καὶ ν' ἀπλώσει τὸ χέρι του, ὥστε, ἀφοῦ ἀνακηρυχθῶμε μὲ λαμπρότητα νικητές, νὰ ἐπιτύχουμε τὰ αἰώνια στεφάνια, μὲ τὴν χάριν καὶ τὴν φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζί μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄

(Ρωμ. 1, 18 - 25)

«Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς
πάθη ἀτιμίας. Αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλ-
λαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύ-
σιν. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν
5 φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν
τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους».

1. Πάντα μὲν οὖν ἄτιμα τὰ πάθη, μάλιστα δὲ ἡ
κατὰ τῶν ἄρρένων μαρία· καὶ γὰρ πάσχει ἐν τοῖς ἁ-
μαρτήμασιν ἡ ψυχὴ μᾶλλον καὶ καταισχύνεται, ἢ τὸ
10 σῶμα ἐν τοῖς νοσήμασι. Θέα δὲ πῶς αὐτοὺς καὶ ἐν-
ταῦθα συγγνώμης ἀποστερεῖ, καθάπερ ἐπὶ τῶν δο-
γμάτων, ἐπὶ μὲν τῶν θηλειῶν εἰπών, «Μετήλλαξαν
τὴν φυσικὴν χρῆσιν». Οὐ γὰρ ἔχει τις εἰπεῖν, φησὶν,
ὅτι κωλυθεῖσαι τῆς κατὰ νόμον μίξεως, ἐπὶ τοῦτο ἦλ-
15 θον, οὐθ' ὅτι οὐκ ἔχουσαι τὴν ἐπιθυμίαν πληρῶσαι.
πρὸς τὴν ἀλλόκοτον ταύτην λύσσαν ἐξώκειλαν· τὸ γὰρ
μεταλλάξαι τῶν ἐχόντων ἐστίν· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν δο-
γμάτων διαλεγόμενος ἔλεγε· «Μετήλλαξαν τὴν ἀλή-
θειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει». Ἐπὶ δὲ τῶν ἄρρένων
πάλιν ἐτέρως τὸ αὐτὸ ἐδήλωσεν, εἰπών· «Ἀφέντες
20 τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας». Καὶ ὁμοίως ἐκεί-
ναις καὶ τούτους ἐκβάλλει πάσης ἀπολογίας, κατη-
γορῶν αὐτῶν, οὐ μόνον ὅτι εἶχον ἀπόλαυσιν, καὶ ἀ-
φέντες ἦν εἶχον, ἐπ' ἄλλην ἦλθον, ἀλλ' ὅτι τὴν κα-
τὰ φύσιν ἀτιμάσαντες, ἐπὶ τὴν παρὰ φύσιν ἔδραμον.
25 Δυσκολώτερα δὲ τὰ παρὰ φύσιν καὶ ἀηδέστερα,

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ε΄

(Ρωμ. 1, 18 - 25)

«Γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς τοὺς παρέδωσε σὲ ἀτιμωτικὰ πάθη. Γιατὶ καὶ οἱ γυναῖκες τους ἄλλαξαν τὴ φυσικὴ σχέση μὲ τὴν παρὰ φύσιν. Καθ' ὅμοιο ἀκριβῶς τρόπο καὶ οἱ ἄνδρες, ἀφήνοντας τὴ φυσικὴ χρῆση τῆς γυναίκας, κήκον ἀπὸ ἐπιθυμία μεταξύ τους».

1. Ὅλα βέβαια τὰ πάθη εἶναι ἀτιμωτικά, ἰδιαίτερα ὅμως ἡ μανία γιὰ τοὺς ἄνδρες. Γιατὶ πραγματικὰ στὰ ἁμαρτήματα ἡ ψυχὴ ὑποφέρει περισσότερο καὶ καταντροπιάζεται, ἀπ' ὅ,τι τὸ σῶμα στὶς ἀρρώστιες. Βλέπε ὅμως πῶς τοὺς στερεῖ καὶ ἐδῶ τὴ συγγνώμη, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὰ δόγματα, λέγοντας γιὰ τὶς γυναῖκες, «Ἐλλαξαν τὴ φυσικὴ σχέση». Γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, λέγει, πῶς ἔφθασαν σ' αὐτό, ἐπειδὴ ἐμποδίστηκαν ἀπὸ τὴ φυσικὴ συνουσίαν, οὔτε πῶς κατάντησαν σ' αὐτὴ τὴν ἀλλόκοτη λύσσα, ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν νὰ ἐκπληρώσουν τὴν ἐπιθυμίαν τους, γιατί ἡ ἀλλαγὴ εἶναι γνῶρισμα αὐτῶν ποὺ μπορούν νὰ τὴν κάνουν. Αὐτὸ ἔλεγε μιλώντας καὶ γιὰ τὰ δόγματα· «Ἐλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ ψέμα»¹. Καὶ γιὰ τοὺς ἄνδρες πάλι τὸ ἴδιο δήλωσε διαφορετικά, λέγοντας· «Ἀφήνοντας τὴ φυσικὴ χρῆση τῆς γυναίκας». Καὶ ὅμοια μ' ἐκεῖνες τοὺς στερεῖ καὶ αὐτοὺς κάθε δικαιολογία, κατηγορώντας αὐτούς, ὅχι μόνο ὅτι εἶχαν ἀπόλαυση καί, ἀφοῦ ἄφησαν αὐτὴ ποὺ εἶχαν, ἤρθαν σ' ἄλλη, ἀλλ' ὅτι, ἀφοῦ ἀτίμασαν τὴ φυσικὴ ἀπόλαυση, ἔτρεξαν στὴν παρὰ φύσιν.

Τὰ παρὰ φύσιν ὅμως εἶναι πιὸ δύσκολα καὶ πιὸ δυ-

ὥστε οὐδὲ ἡδονὴν ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν· ἡ γὰρ γνησία ἡ-
 δονὴ ἡ κατὰ φύσιν ἐστίν· ἀλλ' ὅταν ὁ Θεὸς ἐγκατα-
 λείπη, πάντα ἄνω καὶ κάτω γίνεται. Διὰ τοῦτο οὐ τὸ
 δόγμα αὐτοῖς σατανικὸν μόνον ἦν, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος
 5 διαβολικός. "Οτε μὲν οὖν περὶ δογμάτων διελέγετο,
 τὸν κόσμον εἰς μέσον ἔθηκε καὶ τὴν διάνοιαν τὴν ἀν-
 θρωπίνην, εἰπὼν, ὅτι τῇ συνέσει τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ
 δεδομένη διὰ τῶν ὁρωμένων ἡδύναντο χειραγωγηθῆ-
 ναι πρὸς τὸν δημιουργόν, εἴτα μὴ βουληθέντες, ἔμει-
 20 ναν ἀσύγγνωστοι. Ἐνταῦθα δὲ ἀντὶ τοῦ κόσμου τὴν
 κατὰ φύσιν τέθεικεν ἡδονήν, ἧς ἡδύναντο μετὰ ἀ-
 δείας πλείονος ἀπολαύοντες καὶ μείζονος τῆς εὐ-
 φροσύνης, ἀπηλλάχθαι αἰσχύνης· ἀλλ' οὐκ ἠθέλη-
 σαν ὅθεν καὶ συγγνώμης ἀπάσης εἶσιν ἐκτὸς καὶ εἰς
 15 αὐτὴν τὴν φύσιν ὑβρίσαντες· καὶ τὸ δὴ τούτων ἀτι-
 μότερον, ὅταν καὶ γυναῖκες ταύτας ἐπιζητῶσι τὰς μί-
 ξεις, ἃς ἀνδρῶν μᾶλλον αἰδεῖσθαι ἔχρῃν.

"Αξιὸν δὲ θαυμάσαι καὶ ἐνταῦθα τοῦ Παύλου τὴν
 σύνεσιν, πῶς εἰς δύο πράγματα ἔμπεσὼν ἐναντία,
 20 ἀμφοτέρω ἦνυσε μετὰ πάσης ἀκριβείας. Ἐβούλετο
 γὰρ καὶ σεμνῶς εἰπεῖν, καὶ δακεῖν τὸν ἀκροατὴν·
 ταῦτα δὲ ἀμφοτέρω οὐκ ἐνῆν, ἀλλὰ θάτερον ἐμποδί-
 ζει θατέρω. "Αν μὲν γὰρ σεμνῶς εἴπῃς, οὐ δυνήσῃ
 καθικέσθαι τοῦ ἀκούοντος, ἐὰν δὲ βουληθῇς καθάψα-
 25 σθαι σφοδρῶς, ἀνάγκην ἔχεις ἀπογυμνῶσαι σαφέστε-
 ρον τὸ λεγόμενον. Ἀλλ' ἡ συνετὴ καὶ ἁγία ψυχὴ με-
 τὰ ἀκριβείας ἀμφοτέρω ἴσχυσεν, ἐν τῷ τῆς φύσεως
 ὀνόματι καὶ τὴν κατηγορίαν αὐξήσας, καὶ ὥσπερ
 παραπέτασμά τινι ταύτῃ χρησάμενος εἰς τὸ σεμνὸν
 30 τῆς διηγήσεως. Εἴτα τῶν γυναικῶν καθαψάμενος
 πρότερον, καὶ ἐπὶ τοὺς ἄνδρας πρόεισι, λέγων· «Ὁ-
 μοίως δὲ καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆ-
 σιν τῆς θηλείας», ὅπερ ἐσχάτης ἐστὶν ἀπωλείας δεῖ-
 γμα, ὅταν ἐκότερον ἢ τὸ γένος διεφθαρμένον, καὶ
 35 ὃ τε διδάσκαλος τῆς γυναικὸς εἶναι ταχθείς, ἢ τε

σάρεστα, ὥστε θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς πῶς οὔτε ἡδονὴ ἔχουν, γιατί ἡ γνήσια ἡδονὴ εἶναι ἡ φυσικὴ. Ἀλλ' ὅταν ὁ Θεὸς μᾶς ἐγκαταλείπει, τὰ πάντα γίνονται ἄνω κάτω. Γι' αὐτὸ δὲν ἦταν μόνο τὸ δόγμα σ' αὐτοὺς σατανικό, ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ τους διαβολικὴ. Ὅταν λοιπὸν μιλοῦσε γιὰ τὰ δόγματα, ἔβαλε στὴ μέση τὸν κόσμον καὶ τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, λέγοντας, ὅτι μὲ τὴ σύνεση ποὺ τοὺς δίνει ὁ Θεὸς μπορούσαν νὰ ὀδηγηθοῦν στὸ δημιουργὸ μέσα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔβλεπαν, στὴ συνέχεια ὅμως, ἐπειδὴ δὲ θέλησαν, ἔμειναν ἀσυνχώρητοι. Ἐδῶ ὅμως ἀντὶ γιὰ τὸν κόσμον ἀνέφερε τὴ φυσικὴ ἡδονή, τὴν ὁποία μπορούσαν ν' ἀπολαμβάνουν μὲ περισσότερὴ ἐλευθερία καὶ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση καὶ νὰ εἶχαν ἀπαλλαχθεῖ ἀπὸ τὴν ντροπὴ. Ἀλλὰ δὲ θέλησαν. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε συγγνώμη, ἀφοῦ πρόσβαλαν καὶ τὴν ἴδια τὴ φύση. Καὶ τὸ πιὸ ἀτιμωτικὸ ἀπ' αὐτὰ εἶναι, ὅταν καὶ οἱ γυναῖκες ἐπιζητοῦν αὐτὲς τίς σαρκικὲς σχέσεις, οἱ ὁποῖες ἔπρεπε νὰ ντρέπονται περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄνδρες.

Ἀξίζει ὅμως νὰ θαυμάσουμε καὶ ἐδῶ τὴ σύνεση τοῦ Παύλου, πῶς, ἂν καὶ ἔπρεπε σὲ δύο πράγματα ἀντίθετα, καὶ τὰ δύο τὰ πραγματοποιοῖσε μὲ κάθε ἀκρίβεια. Γιατί ἤθελε καὶ νὰ μιλήσει σεμνὰ καὶ νὰ ἐρεθίσαι τὸν ἀκροατή· αὐτὰ ὅμως δὲν μπορούσαν νὰ εἶναι μαζί, ἀλλὰ τὸ καθένα ἐμποδίζει τὸ ἄλλο. Γιατί ἂν μιλήσεις σεμνὰ, δὲ θὰ μπορέσεις νὰ ἐρεθίσαι τὸν ἀκροατή, ἂν ὅμως θελήσεις νὰ τὸν ἐρεθίσαι ὑπερβολικά, πρέπει νὰ κάνεις σαφέστερα τὰ λόγια σου. Ἀλλὰ ἡ συνετὴ καὶ ἅγια ψυχὴ κατόρθωσε νὰ ἐπιτύχει τὰ δύο μὲ ἀκρίβεια, αὐξάνοντας στὸ ὄνομα τῆς φύσης καὶ τὴν κατηγορίαν, καὶ χρησιμοποιώντας αὐτὴν ὡς κάποιο πρόσχημα γιὰ τὴ σεμνότητα τῆς διήγησης. Ἐπειτα, ἀφοῦ ἀναφέρθηκε πρῶτα στὶς γυναῖκες, προχωρεῖ καὶ στοὺς ἄνδρες, λέγοντας· «Καθ' ὅμοιον τρόπο καὶ οἱ ἄνδρες, ἀφήνοντας τὴ φυσικὴ χρῆση τῆς γυναίκας», πράγμα ποὺ εἶναι ἀπόδειξη τῆς χειρότερης καταστροφῆς, ὅταν καὶ τὰ δύο φύλα εἶναι ἀνήθικα, καὶ αὐτὸς ποὺ ὀρίστηκε νὰ εἶναι διδάσκαλος τῆς γυναίκας καὶ

βοηθὸς τοῦ ἀνδρὸς κελευσθεῖσα γενέσθαι, τὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς ἀλλήλους ἐργάζονται.

Σκόπει δὲ πῶς καὶ ἐμφαντικῶς χρηται ταῖς λέξεσιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἠράσθησαν καὶ ἐπεθύμησαν
 5 ἀλλήλων, ἀλλ', «Ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους». Ὁρᾷς ὅτι ἀπὸ πλεονεξίας τὸ πᾶν τῆς ἐπιθυμίας, οὐκ ἀνασχομένης εἴσω τῶν οἰκείων ὄρων μένειν; Πᾶν γὰρ τὸ ὑπερβαῖνον τοὺς παρὰ Θεοῦ τιθέντας νόμους, τῶν ἀλλοκότων ἐπιθυμεῖ, καὶ οὐχὶ
 10 τῶν νενομισμένων. Ὡσπερ γὰρ πολλοὶ πολλάκις τὴν τῶν σιτίων ἐπιθυμίαν ἀφέντες, γῆν σιτοῦνται καὶ λίθους μικροῦς, καὶ ἕτεροι δὲ ὑπὸ δίψους κατεχόμενοι σφοδροῦ, καὶ βορβόρου πολλάκις ἐπιθυμοῦσιν, οὕτω καὶ ἐκεῖνοι πρὸς τὸν παράνομον τοῦτον ἐξε-
 15 βράσθησαν ἔρωτα. Εἰ δὲ λέγεις, καὶ πόθεν ἡ ἐπίτασις τῆς ἐπιθυμίας αὕτη; Ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐγκαταλείψεως. Ἡ δὲ ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ πόθεν; Ἀπὸ τῆς τῶν ἀφέντων αὐτὸν ἀνομίας· «Ἄρρενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι».

20 2. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ ἤκουσας, φησὶν, ὅτι ἐξεκαύθησαν, τῆς ἐπιθυμίας μόνης εἶναι νομίσης τὸ νόσημα· καὶ γὰρ τὸ πλεόν τῆς αὐτῶν ραθυμίας ἐστίν, ἡ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀνῆψε. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, παρasyρθέντες, ἢ προληφθέντες, ὅπερ ἀλλαχοῦ φησιν,
 25 ἀλλὰ τί; «Κατεργαζόμενοι». Ἔργον ἔθεντο τὴν ἀμαρτίαν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἔργον, ἀλλὰ καὶ ἐσπουδασμένον. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐπιθυμίαν, ἀλλ' «Ἀσχημοσύνην», κυρίως· καὶ γὰρ καὶ τὴν φύσιν ἥσχυναν, καὶ τοὺς νόμους ἐπάτησαν. Καὶ ὄρα πολλὴν τὴν σύγχυσιν ἐξ
 30 ἀμφοτέρου τοῦ μέρους γινομένην. Οὐ γὰρ ἡ κεφαλὴ μόνη κάτω γέγονεν, ἀλλὰ καὶ οἱ πόδες ἄνω, καὶ πολέμιοι ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων ἐγένοντο, χαλεπήν τινα καὶ παντὸς ἐμφυλίου πολέμου παρανομωτέραν εἰς-
 35 ἄγοντες μάχην καὶ πολυσχιδῇ καὶ ποικίλῃ. Καὶ γὰρ εἰς τέσσαρα ταύτην διεῖλον εἶδη κενὰ καὶ παράνομα· οὐ γὰρ διπλοῦς καὶ τριπλοῦς, ἀλλὰ καὶ τετραπλοῦς οὗτος ὁ πόλεμος ἦν.

αὕτῃ ποὺ διατάχθηκε νὰ γίνεῖ βοηθὸς τοῦ ἄνδρα, κάνουν μεταξύ τους τὰ ἐχθρικὰ πράγματα.

Πρόσεχε ὅμως πῶς καὶ μὲ ἔμφαση χρησιμοποιεῖ τίς λέξεις. Γιατὶ δὲν εἶπε, ὅτι ἀγάπησαν καὶ ἐπιθύμησαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ἀλλὰ, «Κάηκαν ἀπὸ ἐπιθυμία μεταξύ τους». Βλέπεις ὅτι τὸ πᾶν τῆς ἐπιθυμίας προέρχεται ἀπὸ τὴν πλεονεξία, ἐπειδὴ δὲν ἀνέχεται νὰ μένει μέσα στὰ δικά της ὅρια; Γιατί, καθετὶ ποὺ ξεπερνᾷ τοὺς νόμους ποὺ ὅρισε ὁ Θεός, ἐπιθυμεῖ πράγματα ἀλλόκοτα καὶ ὄχι τὰ νόμιμα. Ὅπως λοιπὸν πολλοί, ἀφοῦ ἐγκαταλείψουν πολλές φορές τὴν ἐπιθυμία τῶν φαγητῶν, τρώγουν χῶμα καὶ μικρὲς πέτρες, καὶ ἄλλοι ὅταν διψοῦν ὑπερβολικὰ, ἐπιθυμοῦν πολλές φορές καὶ βοῦρκο, ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι ἔπесαν στὸν παράνομο αὐτὸν ἔρωτα. Ἐὰν ὅμως λές, καὶ ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ δύναμη αὕτῃ τῆς ἐπιθυμίας; Ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ποῦ; Ἀπὸ τὴν παρανομία αὐτῶν ποὺ τὸν ἐγκατέλειψαν «Κάνοντας ἄνδρες μὲ ἄνδρες τὴν ἀσχημοσύνη».

2. Μὴ νομίσεις λοιπὸν, λέγει, ἐπειδὴ ἄκουσες πῶς κάηκαν, ὅτι ἡ ἀρρώστια ὀφείλεται μόνο στὴν ἐπιθυμία· γιατί πραγματικὰ τὸ περισσότερο μέρος ὀφείλεται στὴν ἀδιαφορία τους, ποὺ ἄναψε καὶ τὴν ἐπιθυμία. Γι' αὐτὸ δὲν εἶπε, παρασυρόμενοι ἢ κυριευόμενοι, πράγμα ποὺ λέγει ἄλλοῦ, ἀλλὰ τί; «Κάνοντας». Θεώρησαν ἔργο τὴν ἁμαρτία, καὶ ὄχι ἀπλᾶ ἔργο, ἀλλὰ καὶ φροντισμένο. Καὶ δὲν εἶπε, ἐπιθυμία, ἀλλ' «Ἀσχημοσύνη», μὲ κυριολεκτικὴ σημασία. Γιατὶ πραγματικὰ καὶ τὴ φύση ντρόπιασαν, καὶ τοὺς νόμους καταπάτησαν. Καὶ πρόσεξε πῶς γίνεται μεγάλη σύγχυσις καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Γιατὶ δὲν πῆγε μόνο τὸ κεφάλι κάτω, ἀλλὰ καὶ τὰ πόδια πάνω, καὶ ἔγιναν ἐχθροὶ τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ μεταξύ τους, κάνοντας κάποια φοβερὴ μάχη πιὸ παράνομη ἀπὸ κάθε ἐμφύλιο πόλεμο καὶ πολύμορφη καὶ πολύτροπη. Γιατὶ χώρισαν τὴ μάχη αὕτῃ σὲ τέσσερα εἶδη ἀνόητα καὶ παράνομα, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ πόλεμος δὲν ἦταν διπλὸς καὶ τριπλὸς, ἀλλὰ τετραπλός.

Σκόπει δέ· ἔδει τοὺς δύο ἓνα εἶναι, γυναῖκα καὶ ἄνδρα λέγω· «Ἔσονται γάρ», φησὶν, «οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν». Ἐποίει δὲ τοῦτο ἡ τῆς ὁμιλίας ἐπιθυμία, καὶ συνῆπτε τὰ γένη πρὸς ἄλληλα. Ταύτην ἀνελὼν 5 ὁ διάβολος τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ἐφ' ἕτερον μετοχετεύσας τρόπον, ἀπέσχισεν οὕτως ἀπ' ἀλλήλων τὰ γένη, καὶ ἐποίησε τὸ ἐν δύο γενέσθαι μέρη, ἀπεναντίας τῷ τοῦ Θεοῦ νόμῳ· ὁ μὲν γάρ φησιν, «Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν»· ὁ δὲ τὴν μίαν εἰς δύο διεῖλεν. 10 Ἰδοὺ πόλεμος εἷς. Πάλιν αὐτὰ τὰ δύο μέρη ταῦτα καὶ πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐξεπολέμωσεν· αἱ τε γὰρ γυναῖκες γυναῖκας ὕβριζον πάλιν, οὐκ ἄνδρας μόνον, οἱ τε ἄνδρες κατὰ τε ἀλλήλων ἴσταντο, καὶ κατὰ τοῦ γυναικείου γένους, καθάπερ ἐν νυκτο- 15 μαχίᾳ τινί· εἶδες δεύτερον καὶ τρίτον πόλεμον, καὶ τέταρτον καὶ πέμπτον; Ἔστι καὶ ἕτερος· μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν παρηνόμησαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ὁ διάβολος, ὅτι αὕτη μάλιστα συνάγει τὰ γένη ἢ ἐπιθυμία, τὸν δεσμὸν ἐσπούδασε 20 διακόψαι, ὥστε οὐ τῷ μὴ σπείρεσθε μόνον κατὰ νόμον τὸ γένος διαλῦσαι, ἀλλὰ καὶ τῷ πρὸς ἀλλήλους ἐκπολεμῶσθαι τὸ γένος καὶ στασιάζειν.

«Καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες». Ὅρα πῶς πάλιν 25 ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔρχεται τοῦ κακοῦ, τὴν ἀσέβειαν τὴν ἀπὸ τῶν δογμάτων, καὶ μισθὸν τοῦτον εἶναί φησι τῆς παρανομίας ἐκείνης. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ γεέννης καὶ κολάσεως λέγων, νῦν οὐκ ἐδόκει πιστὸς εἶναι τοῖς ἀσεβέσι καὶ οὕτω ζῆν προαιρουμένοις, ἀλλὰ καὶ κα- 30 ταγέλαστος, δείκνυσιν ἐν αὐτῇ τῇ ἡδονῇ ταύτην τὴν κόλασιν οὔσαν. Εἰ δὲ οὐκ αἰσθάνονται, ἀλλ' ἡδονται, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ καὶ οἱ μαινόμενοι καὶ οἱ φρενίτιδι κατεχόμενοι νόσῳ πολλὰ ἑαυτοὺς ἀδικοῦντες,

Πρόσεχε ὅμως. "Ἐπρεπε οἱ δύο νὰ εἶναι ἓνα, ἐννοῶ τὴ γυναῖκα καὶ τὸν ἄνδρα· «Γιατὶ θὰ εἶναι», λέγει, «οἱ δύο ἓνα σῶμα»². Τὸ ἔκανε αὐτὸ ἡ ἐπιθυμία τῆς συνουσίας καὶ ἔνωνε τὰ φύλα μεταξύ τους. Καταστρέφοντας αὐτὴ τὴν ἐπιθυμία ὁ διάβολος καὶ μεταφέροντας αὐτὴ σ' ἄλλο τρόπο, ξεχώρισε ἔτσι τὰ φύλα μεταξύ τους, καὶ ἔκαμε τὸ ἓνα νὰ γίνῃ δύο μέρη, ἀντίθετα μὲ τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ αὐτὸς λέγει, «θὰ εἶναι οἱ δύο μία σὰρκα», ἐνῶ ὁ διάβολος χώρισε τὴ μία στὰ δύο. Νὰ ὁ πρῶτος πόλεμος. Πάλι αὐτὰ τὰ ἴδια δύο μέρη τὰ παρέσυρε σὲ πόλεμο καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸ τους καὶ μεταξύ τους. Γιατὶ καὶ οἱ γυναῖκες πρόσβαλλαν πάλι τίς γυναῖκες, ὅχι μόνο τοὺς ἄνδρες, καὶ οἱ ἄνδρες στέκονταν ἀντιμέτωποι καὶ μεταξύ τους καὶ ἐναντίον τοῦ γυναικείου φύλου, ὅπως ἀκριβῶς σὲ κάποια μάχη τῆς νύχτας. Εἶδες δεύτερο καὶ τρίτο πόλεμο, καὶ τέταρτο καὶ πέμπτο; Ὑπάρχει καὶ ἄλλος. Γιατὶ μαζὶ μ' αὐτὰ ποὺ ἀναφέρθηκαν, παρανόμησαν καὶ στὴν ἴδια τὴ φύση. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶδε ὁ διάβολος, πῶς αὐτὴ ἰδιαίτερα ἡ ἐπιθυμία ἐνώνει τὰ φύλα, φρόντισε νὰ κόψει τὸ δεσμό, ὥστε νὰ διαλύσῃ τὸ ἀνθρώπινο γένος ὅχι μόνο μὲ τὸ νὰ μὴ σπεύρονται νόμιμα οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ νὰ παρασύρονται σὲ πόλεμο μεταξύ τους καὶ νὰ ἐπαναστατοῦν.

«Καὶ παίρνοντας τὸ μισθό, ποὺ τοὺς ἄξιζε, γιὰ τὴν πλάνη τους ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους». Πρόσεχε πῶς πάλι ἔρχεται στὴν πηγὴ τοῦ κακοῦ, δηλαδή τὴν ἀσέβεια ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ δόγματα, καὶ λέγει ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ μισθὸς γιὰ τὴν παρανομία τους ἐκείνη. Ἐπειδὴ λοιπὸν μιλώντας γιὰ τὴν γέεννα καὶ τὴν κόλαση, τώρα δὲ φαινόταν πῶς ἦταν ἀξιόπιστος στοὺς ἀσεβεῖς καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ προτιμοῦσαν νὰ ζοῦν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀλλὰ καὶ γελοῖος, δείχνει πῶς στὴν ἴδια τὴν ἡδονὴ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ κόλαση. "Ἄν ὅμως δὲν αἰσθάνονται, ἀλλὰ εὐχαριστιοῦνται, μὴν ἀπορήσεις. Γιατὶ καὶ αὐτοὶ ποὺ κατέχονται ἀπὸ μανία καὶ αὐτοὶ ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια τοῦ νοῦ. ἂν καὶ ἀδικοῦν πολλές φορές τὸν ἑαυτὸ τους καὶ

καὶ ἐλεεινὰ πράσσοντες, ἐφ' οἷς αὐτοὺς ἕτεροι δα-
κρύουσι, γελῶσι καὶ ἐντρυφῶσι τοῖς γινομένοις αὐ-
τοί. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτό φαμεν αὐτοὺς ἀπηλλάχθαι κο-
λάσεως, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἐν χαλεπω-
5 τέρα εἶναι τιμωρία, ὅτι οὐδὲ ἴσασιν ἐν οἷς εἰσιν.
Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν νοσούντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑγιαινόν-
των δεῖ φέρειν τὰς ψήφους· ἐπεὶ τό γε παλαιὸν καὶ
νόμος εἶναι τὸ πρᾶγμα ἐδόκει, καὶ νομοθέτης τις παρ'
αὐτοῖς οἰκέτας ἐκέλευσε μήτε ξηραλοιφεῖν μήτε παι-
10 δεραστεῖν, τοῖς ἐλευθέροις τῆς προεδρείας παραχω-
ρήσας ταύτης, μᾶλλον δὲ τῆς ἀσχημοσύνης.

Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐνόμισαν ἀσχημοσύνην εἶναι τὸ
πρᾶγμα, ἀλλ' ὥς σεμνὸν καὶ μεῖζον ἢ κατ' οἰκετῶν
ἀξίωμα, τοῖς ἐλευθέροις ἐπέτρεψαν· καὶ τοῦτο ὁ σο-
15 φώτατος τῶν Ἀθηναίων δῆμος, καὶ ὁ μέγας παρ'
αὐτοῖς Σόλων. Καὶ ἕτερα δὲ πολλὰ τῶν φιλοσόφων
βιβλία ταύτης ἂν τις εὖροι γέμοντα τῆς νόσου· ἀλλ'
οὐ διὰ τοῦτο νενομισμένον εἶναι τὸ πρᾶγμα φαμεν,
ἀλλὰ καὶ τοὺς τὸν νόμον δεξαμένους τοῦτον ἐλεεινοὺς
20 καὶ δακρύων ἀξιόους εἶναι πολλῶν. Ἄ γὰρ αἱ παρα-
γενόμεναι πάσχουσι γυναῖκες, ταῦτα καὶ οὗτοι μᾶλ-
λον δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερα. Ταῖς μὲν γὰρ εἰ καὶ πα-
ράνομος, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἢ μίξις, αὕτη δὲ καὶ πα-
ράνομος, καὶ παρὰ φύσιν. Εἰ γὰρ μὴ γέεννα ἦν, μηδὲ
25 κόλασις ἠπείλητο, τοῦτο πάσης κολάσεως χειρὸν ἦν.
Εἰ δὲ ἡδονταί, τὴν προσθήκην μοι λέγεις τῆς τιμω-
ρίας. Οὐδὲ γὰρ εἴ τινα εἶδον γυμνὸν τρέχοντα, βορ-
βόρῳ τὸ σῶμα ἀνακεχρωσμένον ἅπαν, εἶτα οὐκ ἐγ-
καλυπτόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλωπιζόμενον, συνή-
30 σθην ἂν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἂν αὐτὸν ἐθρήνησα,
ὅτι οὐδὲ αἰσθάνεται ἀσχημονῶν.

Ἰνα δὲ καὶ σαφεστέραν δείξω τὴν ὕβριν, ἀνά-
σχεσθέ μου καὶ ἑτέρου παραδείγματος. Εἰ γὰρ παρ-

3. Στὴ βιογραφία τοῦ Σόλωνα (κεφ. 1) ὁ Πλούταρχος λέγει· «καὶ νόμον ἔγραψε διαγορεύοντα δούλῳ μὴ ξηραλοιφεῖν μηδὲ παιδε-
ραστεῖν, εἰς τὴν τῶν καλῶν μερίδα καὶ σεμνῶν ἐπιτηδευμάτων
τιθέμενος τὸ πρᾶγμα, καὶ τρόπον τινὰ τοὺς ἀξίους προκαλοῦ-
μενος ὧν τοὺς ἀναξίους ἀπήλαυνε».

κάνουν ἐλεεινὰ πράγματα, γιὰ τὰ ὅποια ἄλλοι τοὺς θρηνοῦν, αὐτοὶ γελοῦν καὶ ἀπολαμβάνουν αὐτὰ ποὺ γίνονται. Ἀλλὰ δὲ λέμε πὼς γι' αὐτὸ ἔχουν ἀπαλλαχθεῖ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν κόλαση, ἀλλὰ πὼς καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς βρίσκονται σὲ φοβερότερη τιμωρία, γιατίι δὲν ξέρουν σὲ ποιά κατάσταση βρίσκονται. Δὲν πρέπει λοιπὸν ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλ' ἀπὸ τοὺς ὑγιεῖς ν' ἀποφασίζομε. Ἐπειδὴ βέβαια στὴν παλιὰ ἐποχὴ τὸ πρᾶγμα φαινόταν πὼς εἶναι νόμιμο καὶ κάποιος νομοθέτης σ' αὐτοὺς ὄρισε οἱ δοῦλοι νὰ μὴν ἀσχολοῦνται μὲ τίς ἀθλητικὲς ἀσκήσεις, οὔτε νὰ γίνονται παιδεραστές, παραχωρώντας στοὺς ἐλεύθερους πολίτες τὸ δικαίωμα αὐτό³, ἢ καλύτερα τὴν ἀσχημοσύνη.

Ἀλλ' ὅμως δὲ θεώρησαν πὼς τὸ πρᾶγμα αὐτὸ εἶναι ἀσχημοσύνη, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ θαύμασαν σὰν σεμνὸ καὶ ἀνώτερο ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τῶν δούλων, τὸ ἐπέτρεψαν στοὺς ἐλεύθερους πολίτες. Καὶ αὐτὸ τὸ ἔκαμε ὁ σοφότατος λαὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ μεγάλος σ' αὐτοὺς Σόλων. Καὶ πολλὰ ἄλλα βιβλία τῶν φιλοσόφων θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ κανεὶς νὰ εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὴν ἀρρώστια αὐτή. Ὅμως δὲ λέμε πὼς γι' αὐτὸ εἶναι νόμιμο τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ πὼς καὶ αὐτοὶ ποὺ δέχθηκαν τὸ νόμο αὐτὸ εἶναι δυστυχισμένοι καὶ ἄξιοι γιὰ πολλὰ δάκρυα. Γιατί ἐκεῖνα ποὺ παθαίνουν οἱ πόρνες γυναῖκες, αὐτὰ παθαίνουν καὶ αὐτοί, ἢ καλύτερα χειρότερα ἀπὸ ἐκεῖνα. Γιατί σ' αὐτές ἂν καὶ ἡ συνουσία εἶναι παράνομη, εἶναι ὅμως σύμφωνη μὲ τὴ φύση, ἐνῶ αὐτὴ εἶναι καὶ παράνομη καὶ ἀντίθετη μὲ τὴ φύση. Ἐὰν λοιπὸν δὲν ὑπῆρχε ἡ γέεννα, οὔτε ἡ ἀπειλὴ τῆς τιμωρίας, αὐτὸ θὰ ἦταν χειρότερο ἀπὸ κάθε τιμωρία. Ἐὰν ὅμως εὐχαριστιοῦνται, μοῦ λέγεις τὴν προσθήκη τῆς τιμωρίας. Γιατί, ἂν ἔβλεπα κάποιο γυμνὸ νὰ τρέχει, ὅλο τὸ σῶμα του νὰ εἶναι μολυσμένο ἀπὸ βοῦρκο, στὴ συνέχεια νὰ μὴ σκεπάζεται, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπερηφανεύεται, δὲ θὰ χαιρόμουν μαζὶ μ' αὐτόν, ἀλλὰ περισσότερο θὰ τὸν θρηνοῦσα, γιατίι δὲν αἰσθάνεται ὅτι κάνει ἀσχημοσύνη.

Γιὰ νὰ δείξω πιὸ καθαρὰ τὴν προσβολή, ἐπιτρέψτε μου ν' ἀναφέρω καὶ ἄλλο παράδειγμα. Ἐὰν λοιπὸν κατα-

θένον τις κατεδίκησε θαλαμευομένην ἀλόγοις μιγῆ-
 ναι ζώοις, εἶτα ἤδετο ἐκείνη τῇ μίξει, οὐ διὰ τοῦτο
 μάλιστα δακρύων ἦν ἀξία, ὅτι οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι τῆς
 νόσου ταύτης ἠδύνατο τῷ μηδὲ αἰσθάνεσθαι τῆς νό-
 5 σου; Παντί που δῆλόν ἐστιν. Εἰ δὲ ἐκεῖνο χαλεπόν,
 οὐδὲ τοῦτο ἔλαττον ἐκείνου· τὸ γὰρ ὑπὸ τῶν οἰκείων
 ὑβρίζεσθαι ἑλεεινότερον τοῦ παρὰ τῶν ἀλλοτρίων.
 Τούτους ἐγὼ καὶ ἀνδροφόνων χείρους εἶναι φημι·
 καὶ γὰρ βέλτιον ἀποθανεῖν, ἢ ζῆν ὑβριζόμενον οὐ-
 10 τως. Ὁ μὲν γὰρ ἀνδροφόνος τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ
 σώματος διέρρηξεν, οὗτος δὲ τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ
 σώματος ἀπώλεσε. Καὶ ὅπερ ἂν εἴποις ἁμάρτημα,
 οὐδὲν ἴσον ἐρεῖς τῆς παρανομίας ταύτης· καὶ εἰ ἐπη-
 σθάνοντο τῶν γινομένων οἱ πάσχοντες, μυρίους ἂν
 15 κατεδέξαντο θανάτους, ὥστε μὴ τοῦτο παθεῖν.

3. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι ταύτης τῆς ὑβρεως
 ἀλογώτερόν τε καὶ χαλεπώτερον. Εἰ γὰρ περὶ πορ-
 νείας διαλεγόμενος ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι «Πᾶν ἁ-
 μάρτημα, ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώμα-
 25 τός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτά-
 νει»· τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῆςμανίας ταύτης, ἢ το-
 σοῦτον πορνείας χείρων ἐστίν, ὅσον οὐδὲ ἔστιν εἰ-
 πεῖν; Οὐδὲ γὰρ τοῦτο λέγω μόνον, ὅτι γέγονας γυ-
 νή, ἀλλ' ὅτι ἀπώλεσας καὶ τὸ εἶναι ἄνθρω, καὶ οὔτε
 25 εἰς ταύτην μετέστης τὴν φύσιν, οὔτε ἦν εἷχες διε-
 τήρησας, ἀλλὰ κοινὸς ἑκατέρας ἐγένου προδότης, καὶ
 παρὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἄξιος ἐλαύνεσθαι καὶ κα-
 ταλεύεσθαι, ἅτε ἑκάτερον ἀδικήσας τὸ γένος. Καὶ
 ἵνα μάθῃς ἡλίκον τοῦτό ἐστιν, εἰ τις ἐλθὼν ἐπηγγέλ-
 30 λετο ἐξ ἀνθρώπων κύνα ποιεῖν σε, ἄρα οὐκ ἂν ὥς
 λυμεῶνα ἔφυγες; Ἀλλ' ἰδοὺ οὐ κύνα ἐξ ἀνθρώπων
 σαυτὸν ἐποίησας, ἀλλὰ τὸ τούτου ζῶον ἀτιμότερον· ἐ-

δίκαζε κάποιος μιὰ νέα κλεισμένη σὲ σπίτι νὰ ἔρθει σὲ σαρκική σχέση μετὰ τὰ ἄλογα ζῶα, καὶ στὴ συνέχεια εὐχαριστιόταν μετὰ τὴ συνουσία αὐτῇ, δὲ θὰ ἦταν γι' αὐτὸ πρὸ πάντων ἄξια γιὰ δάκρυα, ἐπειδὴ δὲν μπορούσε ν' ἀπαλλαγθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρρώστια αὐτῇ μετὰ τὸ νὰ μὴν αἰσθάνεται τὴν ἀρρώστια; Στὸν καθένα βέβαια εἶναι φανερὸ αὐτό. Ἐὰν ὅμως ἐκεῖνο εἶναι φοβερό, οὔτε αὐτὸ εἶναι μικρότερο ἀπὸ ἐκεῖνο, γιατί εἶναι χειρότερο τὸ νὰ προσβάλλεται κανεὶς ἀπὸ τοὺς δικούς του, παρὰ ἀπὸ τοὺς ξένους. Αὐτοὺς ἐγὼ τοὺς λέγω πῶς εἶναι χειρότεροι καὶ ἀπὸ τοὺς δολοφόνους, γιατί εἶναι καλύτερο νὰ πεθάνει κανεὶς, παρὰ νὰ ζεῖ καὶ νὰ προσβάλλεται ἔτσι. Γιατὶ ὁ δολοφόνος ἀπέσπασε τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐνῶ αὐτὸς κατέστρεψε τὴν ψυχὴ μαζὶ μετὰ τὸ σῶμα. Καὶ ὅποιο ἁμάρτημα καὶ ἂν πείς, δὲ θὰ πείς κανένα ἴσο μετὰ τὴν παρανομία αὐτῇ. Καὶ ἂν ἐκεῖνοι ποὺ παθαίνουν αὐτὰ τὰ αἰσθάνονταν, θὰ δέχονταν ἄπειρους θανάτους, προκειμένου νὰ μὴν πάθουν αὐτό.

3. Δὲν ὑπάρχει λοιπόν, δὲν ὑπάρχει πιὸ ἀνόητο καὶ πιὸ φοβερὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὴν προσβολὴ αὐτῇ. Γιατί, ἂν ὁ Παῦλος, ὅταν μιλοῦσε γιὰ τὴν πορνεία, ἔλεγε ὅτι «Κάθε ἁμάρτημα ποὺ θὰ κάμει ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ σῶμα του, ἐκεῖνος ὅμως ποὺ πορνεύει, ἁμαρτάνει στὸ ἴδιο του τὸ σῶμα»¹, τί θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὴ μανία αὐτῇ, ποὺ εἶναι τόσο πολὺ χειρότερη ἀπὸ τὴν πορνεία, ὅσο δὲν εἶναι δυνατὸ οὔτε νὰ τὸ ποῦμε; Γιατί δὲ λέγω αὐτὸ μόνο, ὅτι δηλαδὴ ἔγινες γυναῖκα, ἀλλ' ὅτι ἔχασες καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ ἄνδρα, καὶ οὔτε ἀπέκτησες αὐτὴν τὴν φύση, οὔτε διατήρησες ἐκείνην ποὺ εἶχες, ἀλλ' ἔγινες κοινὸς προδότης κάθε φύσης, καὶ ἄξιός νὰ καταδιώκεσαι καὶ νὰ λιθοβολεῖσαι ἀπὸ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἐπειδὴ ἀδίκησες καὶ τὰ δύο φύλα. Καὶ γιὰ νὰ μάθεις πόσο μεγάλο κακὸ εἶναι αὐτό, ἂν κάποιος ἐρχόταν καὶ σοῦ ὑποσχόταν ἀπὸ ἄνθρωπο νὰ σὲ κάνει σκύλο, ἄραγε δὲ θὰ τὸν ἀπέφευγες σὰν κακοῦργο; Ἀλλὰ νὰ, δὲν ἔκαμες τὸν ἐαυτό σου σκύλο ἀπὸ ἄνθρωπο, ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι πιὸ ἀτιμωτικὸ ἀπὸ τὸ ζῶο αὐτό. Γιατὶ ἐκεῖνο τὸ ζῶο εἶναι

κεῖνο μὲν γὰρ εἰς χρῆσιν ἐπιτήδειον, ὃ δὲ ἡταιρηκῶς οὐδαμοῦ χρήσιμος.

Τί δέ, εἰπέ μοι, εἴ τις ἡπείλει ποιεῖν τίκτειν ἄνδρας καὶ λοχεύεσθαι, οὐκ ἂν ἐπλήσθημεν θυμοῦ;
 5 'Αλλ' ἰδοὺ νῦν χαλεπώτερα ἑαυτοὺς κατειργάσαντο οἱ τὰ τοιαῦτα λυττῶντες· οὐ γάρ ἐστιν ἴσον εἰς γυναικείαν μεταβαλεῖν φύσιν, καὶ μένοντα ἄνδρα γενέσθαι γυναῖκα, μᾶλλον δὲ μήτε τοῦτο μήτε ἐκεῖνος.
 Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐτέρωθεν μαθεῖν τοῦ κακοῦ τὴν ὑπερβολήν, ἐρώτησον τίνος ἔνεκεν τοὺς εὐνούχους
 10 ποιοῦντας κολάζουσιν οἱ νομοθέται, καὶ εἴσῃ, ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον πάντως, ἢ ὅτι τὴν φύσιν ἀκρωτηριάζουσι. Καίτοι γε οὐδὲν ἀδικοῦσιν ἐκεῖνοι τοσοῦτον, ἐγένοντο γὰρ οἱ ἀκρωτηριασθέντες καὶ μετὰ τὸν ἀκρωτηριασμόν πολλαχοῦ χρήσιμοι, ἀνθρώπου δὲ πεπορνευομένου οὐδὲν ἀχρηστότερον γένοιτ' ἄν· οὐ γὰρ
 15 ἡ ψυχὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα τοῦ τὰ τοιαῦτα παθόντος ἄτιμον καὶ ἄξιον ἐλαύνεσθαι πανταχόθεν. Πόσαι γέενναι τούτοις ἀρκέσουσιν;

20 Εἰ δὲ γεέννης καταγελαῖς ἀκούων καὶ ἀπιστεῖς, ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἀναμνήσθητι τῶν Σοδόμων· εἶδομεν γάρ, εἶδομεν καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ γεέννης εἰκόνα. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τοῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔμελλον διαπιστεῖν, νῦν ἀκούοντες πῦρ ἄσβεστον εἶναι,
 25 ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτοὺς ἐσωφρόνισεν ὁ Θεός. Τοιοῦτος γοῦν ἐστιν ὁ Σοδόμων ἐμπρησμός καὶ ἡ πυρπόλησις ἐκείνη· καὶ ἴσασιν οἱ παραγενόμενοι, καὶ τῇ θεᾷ τὴν πληγὴν ἐκείνην τὴν θεήλατον καὶ τῶν ἄνωθεν κεραυνῶν τὸ ἔργον ἰδόντες. Ἐννόησον ἡλίκον
 30 ἐστὶ τὸ ἁμάρτημα, ὥς βιάσασθαι καὶ πρὸ καιροῦ τὴν γέενναν φανῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν λόγων κατεφρόνουν, διὰ τῶν ἔργων αὐτοῖς τὴν ἐκείνης εἰ-

κατάλληλο γιά χρήση, ἐνῶ αὐτός, ποὺ εἶναι ὅμοιος μὲ πόρνη, πουθενὰ δὲν εἶναι χρήσιμος.

Τί λοιπόν, πές μου, ἂν κάποιος ἀπειλοῦσε νὰ κάνει τοὺς ἄνδρες νὰ γεννοῦν καὶ νὰ περνοῦν τὸ στάδιο τῆς λοχείας, ὃς θὰ θυμώναμε πάρα πολὺ; Νὰ ὅμως ποὺ ἔκαμαν φοβερότερα τώρα στὸν ἑαυτό τους αὐτοί, ποὺ μὲ μανία ἐπιθυμοῦν τὰ παρόμοια. Γιατί δὲν εἶναι ἴδιο νὰ μεταβάλει κανεὶς τὴ φύση του σὲ γυναικεία, καὶ νὰ γίνει γυναίκα, ἐνῶ παραμένει ἄνδρας, ἢ καλύτερα οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο. Ἐὰν ὅμως θέλεις νὰ μάθεις καὶ ἀπ' ἄλλου τὸ μέγεθος τοῦ κακοῦ, κάνει ἐρώτηση γιά ποιὸ λόγο οἱ νομοθέτες τιμωροῦν ἐκείνους ποὺ κάνουν τοὺς εὐνοῦχους, καὶ θὰ μάθεις, ὅτι γιά τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο γιατί ἀκρωτηριάζουν τὴ φύση. Ἄν καὶ ἐκεῖνοι βέβαια δὲν κάνουν κανένα τόσο μεγάλο ἀδίκημα, γιατί οἱ εὐνοῦχοι ἔγιναν σὲ πολλές περιπτώσεις χρήσιμοι καὶ μετὰ τὸν εὐνοουχισμό τους. Ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ὅμως ποὺ πορνεύεται δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνει τίποτε πιὸ ἄχρηστο. Γιατί ὄχι ἡ ψυχὴ μόνο, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα ἐκείνου ποὺ παθαίνει αὐτὰ εἶναι χωρὶς τιμὴ καὶ ἄξιο νὰ διώχνεται ἀπὸ παντοῦ. Πόσες γέεννες θὰ εἶναι ἀρκετὲς γι' αὐτούς;

Ἐὰν ὅμως περιγελᾷς, ἀκούγοντας γιά γέεννα, καὶ δὲν πιστεύεις, θυμήσου ἐκείνη τὴ φωτιά τῶν Σοδόμων⁵. Γιατί εἶδαμε, πραγματικὰ εἶδαμε καὶ στήν παρούσα ζωὴ εἰκόνα τῆς γέεννας. Ἐπειδὴ λοιπόν ἐπρόκειτο νὰ μὴν πιστεύουν πολλοὶ γιά ἐκεῖνα ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν μετὰ τὴν ἀνάσταση, ἀκούγοντας τώρα πῶς ὑπάρχει ἄσβεστη φωτιά, τοὺς σωφρόνισε αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀπὸ τὰ παρόντα. Τέτοιος βέβαια εἶναι ὁ ἐμνηρισμὸς τῶν Σοδόμων καὶ ἡ πυρπόληση ἐκείνη. Καὶ γνωρίζουν αὐτοὶ ποὺ ἦταν παρόντες, καὶ μὲ τὸ θέαμα τῆ θεόσταλτη ἐκείνη συμφορὰ καὶ βλέποντας τὸ ἔργο τῶν κεραυνῶν τοῦ Θεοῦ. Σκέψου πόσο μεγάλο ἦταν τὸ ἀμάρτημα, ὥστε νὰ ἐξαναγκάσει νὰ φανεῖ ἡ γέεννα πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα της. Ἐπειδὴ λοιπόν πολλοὶ περιφρονοῦσαν τὰ λόγια, μὲ τὰ ἔργα τοὺς ἔδειξε ὁ Θεὸς τὴν εἰκόνα ἐκείνης τῆς γέεννας μὲ κάποιο καινού-

κόνα ἐπέδειξεν ὁ Θεὸς καινῷ τινι τρόπῳ. Καὶ γὰρ παράδοξος ἦν ὁ ὕετος ἐκεῖνος, ἐπειδὴ καὶ παρὰ φύσιν ἡ μίξις καὶ κατέκλυσε τὴν γῆν, ἐπειδὴ καὶ τὰς ἐκείνων ψυχὰς ἡ ἐπιθυμία. Διὸ καὶ ἀπεναντίας ἦν ὁ ὕετος τῷ συνήθει· οὐ γὰρ μόνον οὐ διήγειρε τὴν
 5 γαστέρα τῆς γῆς πρὸς τὴν τῶν καρπῶν γένεσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ὑποδοχὴν αὐτὴν τῶν σπερμάτων ἄχρηστον ἐποίει.

Τοιαύτη γὰρ ἦν ἡ μίξις τῶν ἀνδρῶν τῆς γῆς
 10 Σοδόμων, τὸ τοιοῦτον σῶμα ἄχρηστότερον ἀποφαίνουσα. Τί γὰρ ἀνδρὸς πεπορνευμένου μυσαρώτερον; τί δὲ ἐναγέστερον; Ὡς τῆς μανίας, ὣς τῆς παραπληξίας· πόθεν εἰσεκώμασεν ἡ ἐπιθυμία αὕτη, τὰ τῶν πολεμίων διατιθεῖσα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μᾶλλον
 15 δὲ καὶ ἐκείνων χαλεπωτέρα, ὅσῳ καὶ ψυχὴ σώματος ἀμείνων; Ὡς καὶ ἀλόγων ὑμεῖς ἀνοητότεροι, καὶ κυνῶν ἀναιδέστεροι. Οὐδαμοῦ γὰρ τοιαύτη μίξις παρ' ἐκείνοις, ἀλλ' ἐπιγινώσκει τοὺς ἰδίους ὅρους ἡ φύσις· ὑμεῖς δὲ καὶ τῶν ἀλόγων ἀτιμότερον τὸ γένος
 20 εἰργάσασθαι τὸ ὑμέτερον καθυβρίζοντες. Πόθεν οὖν ταῦτα ἐτέχθη τὰ κακά; Ἀπὸ τρυφῆς, ἀπὸ τοῦ μὴ εἰδέναι Θεόν· ὅταν γὰρ ἐκβάλωσί τινες αὐτοῦ τὸν φόβον, πάντα οἴχεται λοιπὸν τὰ καλά.

4. Ἰν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, ἔχωμεν πρὸ ὁ-
 25 φθαλμῶν ἀκριβῆ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον. Οὐδὲν γάρ· οὐδὲν οὕτως ἀπόλλυσιν ἄνθρωπον, ὥς τὸ ταύτης ἐκ-
 πεσεῖν τῆς ἀγκύρας· ὥσπερ οὐδὲν σώζει, ὥς τὸ διη-
 νεκῶς ἐκεῖ βλέπειν. Εἰ γὰρ ἄνθρωπον ἔχοντες πρὸ
 ὀφθαλμῶν, ὀκνηρότεροι γινόμεθα περὶ τὰ ἁμαρτήμα-
 30 τα, πολλάκις δὲ καὶ οἰκέτας ἐρυθριάσαντες ἐπιεικε-
 στέρους, οὐδὲν πράττομεν ἄτοπον, ἐννόησον πόσης ἀπολαύσομεν ἀσφαλείας, τὸν Θεὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔ-
 χοντες. Οὐδαμοῦ γὰρ ὁ διάβολος ἡμῖν οὕτω διακει-
 μένοις ἐπιθήσεται, ἅτε ἀνόνητα πονῶν· ἂν δὲ πλα-

ριο τρόπο. Γιατί πραγματικὰ ἐκείνη ἡ βροχή* ἦταν παρά-
 ξενη, ἐπειδὴ καὶ ἡ συνουσία τῶν ἀνθρώπων ἦταν παρά-
 φύση. Καὶ πλημμύρισε τὴ γῆ, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία πλημ-
 μύρισε τὶς ψυχές τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ βροχή ἦταν ἀντί-
 θετη ἀπὸ τὴν συνηθισμένη. Γιατί ὅχι μόνο δὲν προκαλοῦ-
 σε τὴ μήτρα τῆς γῆς γιὰ τὴ δημιουργία τῶν καρπῶν, ἀλ-
 λά καὶ τὴν ἔκανε ἄχρηστη γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῶν σπερμάτων.

Τέτοια λοιπὸν ἦταν ἡ σαρκικὴ σχέση τῶν ἀνδρῶν τῆς
 περιοχῆς τῶν Σοδόμων, ἀποδεικνύοντας τὸ παρόμοιο σῶμα
 πρὸ ἄχρηστο. Γιατί τί εἶναι περισσότερο σιχαμερὸ ἀπὸ τὸν
 ἄνδρα ποὺ εἶναι πόρνος; καὶ τί εἶναι πρὸ μολυσμένο; Πῶ,
 πῶ μανία! πῶ, πῶ παραφροσύνη! Ἀπὸ ποῦ ἦρθε ἡ ἐπι-
 θυμία αὐτῇ, ποὺ προξένησε στὴν ἀνθρώπινη φύση τὰ κα-
 κὰ τῶν ἐχθρῶν, ἢ καλύτερα καὶ χειρότερα ἀπ' αὐτὸ τόσο,
 ὅσο καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὸ σῶμα; Πόσο πρὸ
 ὀνόητοι εἴστε ἐσεῖς ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα καὶ πρὸ ἀναιδεῖς
 ἀπὸ τοὺς σκύλους! Γιατί πουθενὰ δὲν ὑπάρχει τέτοια σχέ-
 ση σ' αὐτά, ἀλλὰ ἡ φύση γνωρίζει καλὰ τοὺς δικούς της
 νόμους. Ἐσεῖς ὅμως μὲ τὸ νὰ φέρεστε ὑβριστικὰ κάνετε
 τὸ δικό σας φύλο πρὸ ἀτιμωτικὸ καὶ ἀπὸ τὰ ζῶα. Ἀπὸ ποῦ
 λοιπὸν γεννήθηκαν αὐτὰ τὰ κακὰ; Ἀπὸ τίς ἀπολαύσεις, ἀπὸ
 τὸ ὅτι δὲ γνώριζαν τὸ Θεό. Γιατί ὅταν ἀπομακρύνουν με-
 ρικοὶ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, φεύγουν στὴ συνέχεια ὅλα τὰ
 καλά.

4. Γιὰ νὰ μὴ γίνει λοιπὸν αὐτό, ὥς ἔχομε μπροστὰ μας
 σωστὰ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ. Γιατί τίποτε, πραγματικὰ τίπο-
 τε δὲν καταστρέφει τὸν ἄνθρωπο ἔτσι, ὅπως τὸ νὰ χάσει
 κανεὶς αὐτὴ τὴν ἄγκυρα· ὅπως τίποτε δὲν τὸν σώζει τόσο,
 ὅσο τὸ νὰ βλέπει κανεὶς διαρκῶς ἐκεῖ. Ἄν λοιπὸν, ὅταν
 ἔχομε μπροστὰ μας κάποιον ἄνθρωπο, γινόμαστε πρὸ δι-
 στακτικοί, στὸ νὰ κάνουμε ἁμαρτήματα, καὶ πολλὰ φορὲς
 κοκκινίσουμε ἀπὸ ντροπὴ μπροστὰ καὶ στοὺς δούλους ποὺ
 εἶναι πρὸ ἥπιοι στὴν κρίση τους, καὶ δὲν κάνουμε τίποτε
 τὸ παράλογο, σκέψου πόση ἀσφάλεια θ' ἀπολαύσουμε,
 ὅταν ἔχομε μπροστὰ μας τὸ Θεό. Γιατί πουθενὰ δὲν θὰ
 μᾶς ἐπιτεθεῖ ὁ διάβολος, ὅταν συμπεριφερόμαστε ἔτσι, ἐ-

νωμένους ἔξω, καὶ χωρὶς χαλινού περιόντας ἴδη, παρ' ἡμῶν λαβὼν τὴν ἀρχήν, πανταχοῦ λοιπὸν ἡμᾶς ἀποβουκολῆσαι δυνήσεται. Καὶ ὅπερ οἱ ράθυμοι τῶν οἰκετῶν πάσχουσιν ἐπ' ἀγορᾶς, τὰς μὲν ἀναγκαίας 5 ἀφέντες διακονίας, ἐφ' ἃς εἰσιν ἀπεσταλμένοι παρὰ τῶν δεσποτῶν, ἀπλῶς δὲ καὶ εἰκῇ τοῖς παρεμπίπτουσι προσηλούμενοι, καὶ τὴν σχολὴν ἐκεῖ καταναλίσκοντες, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ὑπομένομεν, ὅταν ἀποστῶμεν τῶν ἐπιταγμάτων τοῦ Θεοῦ.

10 Ἐστήκαμεν γὰρ λοιπὸν πλοῦτον θαυμάζοντες, καὶ κάλλος σώματος, καὶ τὰ ἄλλα τὰ μηδὲν πρὸς ἡμᾶς, ὥσπερ ἐκεῖνοι οἱ οἰκέται τῶν ἐπαιτῶν τοῖς θαυματοποιούσι προσέχουσιν, εἴτα ἐλθόντες βραδέως, οἴκοι τὰς ἐσχάτας ὑπομένουσι πληγὰς. Πολλοὶ δὲ καὶ τὴν 15 ὁδὸν τὴν προκειμένην παρῆλθον, ἑτέροις τοιαῦτα ἀσχημονοῦσιν ἀκολουθοῦντες. Ἀλλὰ μὴ ἡμεῖς τοῦτο ποιῶμεν· καὶ γὰρ ἀπεστάλμεθα ἀνύσαι πολλὰ τῶν κατεπειγόντων, καὶ ἀφέντες ἐκεῖνα στῶμεν κεχηνότες πρὸς τὰ ἀνόνητα ταῦτα, ἀναλωθέντος ἡμῖν τοῦ και- 20 ροῦ παντὸς εἰκῇ καὶ μάτην, τὴν ἐσχάτην δώσομεν δίκην. Εἰ γὰρ καὶ ἀσχολεῖν βούλει σαυτόν, ἔχεις ἃ θαυμάζειν ὀφείλεις, καὶ περὶ ἃ κεχηνένοι πάντα τὸν χρόνον ἅπερ οὐ γέλωτός ἐστιν ἄξια, ἀλλὰ θαύματος καὶ ἐπαίνων πολλῶν, ὥς ὃ γε τὰ καταγέλαστα θαυ- 25 μάζων, καὶ αὐτὸς ἔσται τοιοῦτος, καὶ τοῦ γελωτοποιοῦντος χείρων· ὅπερ ἵνα μὴ πάθῃς, ἀποπήδησον ταχέως.

Τί γὰρ καὶ ἔστηκας, εἰπέ μοι, πρὸς τὸν πλοῦτον κεχηνῶς καὶ ἀνεπτειρωμένος; τί θαυμαστὸν ὄρᾳς καὶ 30 ἱκανόν σου τοὺς ὀφθαλμοὺς κατασχεῖν; τοὺς χρυσοφοροῦντας ἵππους, καὶ τοὺς οἰκέτας τοὺς μὲν βαρβάρους, τοὺς δὲ εὐνούχους, καὶ τὰ ἱμάτια τὰ πολυτελῆ, καὶ τὴν καταμαλακιζομένην ἐν τούτοις ψυχὴν.

πειδὴ θὰ κουράζεται ἄσκοπα. Ἐὰν ὅμως μᾶς δεῖ νὰ πε-
 λπλανόμαστε ἔξω καὶ νὰ περιφερόμαστε χωρὶς χαλινῶν,
 παίρνοντας ἀπὸ μᾶς τὴν ἐξουσία, θὰ μπορέσει παντοῦ στὴ
 συνέχεια νὰ μᾶς ἀποπλανήσῃ. Καὶ αὐτὸ ποὺ παθαίνουν
 στὴν ἀγορὰ οἱ ἐπιπόλαιοι ἀπὸ τοὺς δούλους ποὺ ἐγκατα-
 λείπουν τὶς ἀναγκαῖες ὑπηρεσίες, γιὰ τὶς ὁποῖες τοὺς ἔ-
 στειλαν οἱ κύριοί τους, καὶ ἀφοσιώνονται ἄσκοπα καὶ χω-
 ρὶς λόγο στοὺς περαστικούς καὶ σπαταλοῦν ἐκεῖ τὸν ἐ-
 λεύθερο χρόνο τους, τὸ ἴδιο παθαίνουμε καὶ ἐμεῖς, ὅταν
 ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὶς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ.

Σταθήκαμε λοιπὸν νὰ θαυμάζουμε τὸν πλοῦτο καὶ
 τὴν ὁμορφιὰ τοῦ σώματος καὶ τὰ ὑπόλοιπα ποὺ δὲν ἔχουν
 καμιά σχέση μὲ μᾶς, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι οἱ δοῦλοι, ποὺ
 προσέχουν τοὺς θαυματοποιοὺς ἐπαῖτες, καὶ ἔπειτα, ἐπει-
 δὴ ἦρθαν καθυστερημένα, δέχονται τὶς χειρότερες τιμω-
 ρίες στὸ σπίτι. Πολλοὶ μάλιστα ἀπομακρύνθηκαν καὶ ἀπὸ
 τὸ δρόμο αὐτόν, ἀκολουθώντας ἄλλους ποὺ κάνουν τέ-
 τοιες ἀσχήμιες. Ἀλλ' ἐμεῖς ἄς μὴν τὸ κάνουμε αὐτό. Γιατί
 ἔχομε σταλθεῖ νὰ κατορθώσουμε πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐπείγοντα,
 καὶ ἂν, ἐγκαταλείποντας αὐτά, σταθοῦμε νὰ παρατηροῦμε
 αὐτὰ τὰ ἀνώφελα πράγματα, ἀφοῦ σπαταλήσουμε ὅλο τὸν
 καιρὸ μας ἄσκοπα καὶ μάταια, θὰ τιμωρηθοῦμε μὲ τὴ χει-
 ρότερη τιμωρία. Γιατί, ἂν πραγματικὰ θέλεις ν' ἀπασχο-
 λεῖς τὸν ἑαυτὸ σου, ἔχεις ἐκεῖνα ποὺ πρέπει νὰ θαυμά-
 ζεις καὶ νὰ ἀφιερώνεις γι' αὐτὰ ὅλο τὸν καιρὸ σου. Αὐτὰ
 βέβαια δὲν εἶναι ἄξια γιὰ γέλια, ἀλλὰ γιὰ θαυμασμό καὶ
 πολλοὺς ἐπαίνους, ὅπως ἀσφαλῶς καὶ ἐκεῖνος ποὺ θαυ-
 μάζει τὰ γελοῖα πράγματα, θὰ εἶναι καὶ αὐτὸς γελοῖος καὶ
 χειρότερος ἀπὸ τὸ γελωτοποιό. Γιὰ νὰ μὴν πάθεις τὸ ἴδιο,
 ἀπομακρύνσου ἀπ' αὐτὰ γρήγορα.

Γιατί λοιπόν, πές μου, στᾶθηκες μπροστὰ στὸν πλοῦ-
 το μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα καὶ ξεμυαλισμένος; Τί θαυμαστὸ
 βλέπεις καὶ ἱκανὸ νὰ συγκρατήσῃ τὰ μάτια σου; Τὰ χρυ-
 σοστολισμένα ἄλογα, καὶ τοὺς δούλους ποὺ ἄλλοι εἶναι
 βάρβαροι καὶ ἄλλοι εὐνοῦχοι, καὶ τὰ πολυτελέστατα ροῦχα,
 καὶ τὴν ψυχὴ ποὺ γίνεται μαλθακὴ μ' αὐτά, καὶ τὴ σκυ-

καὶ τὴν ἀνεσπασμένην ὄφρυν, καὶ τὰς περιδρομάς,
καὶ τοὺς θορύβους; Καὶ ποῦ ταῦτα ἄξια θαύματος;
τί δὲ οὗτοι τῶν ἐπαιτῶν διεστήκασιν τῶν ὀρχουμένων,
καὶ συριζόντων ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι
5 πολλῷ τῷ λιμῷ τῆς ἀρετῆς κατεχόμενοι, χορεύουσιν
ἐκείνων χορείαν καταγελαστοτέραν, ἀγόμενοι καὶ πε-
ριαγόμενοι, νῦν μὲν εἰς τραπέζας πολυτελεῖς, νῦν
δὲ εἰς ἐταιριζομένων γυναικῶν καταγώγιον, νῦν δὲ
εἰς κολάκων ἔσμούς καὶ παρασίτων πλήθος. Εἰ δὲ
10 χρυσοφοροῦσι, διὰ τοῦτο μάλιστα ἐλεεινοί, ὅτι τὰ
μηδὲν πρὸς αὐτοὺς περισπούδαστα αὐτοῖς μᾶλλον εἰσι.

Μὴ γάρ μοι τὰ ἱμάτια ἴδῃς, ἀλλὰ ἀνακάλυψον αὐ-
τῶν τὴν ψυχὴν, καὶ σκόπησον εἰ μὴ μυρίων γέμει
τραυμάτων, καὶ ράκια περιβέβληται, καὶ ἔστιν ἔρη-
15 μος καὶ ἀπροστάτευτος. Τί οὖν ὄφελος τῆς ἔξω μα-
νίας; Καὶ γὰρ πολλῷ βέλτιον πένητα εἶναι ἐν ἀρετῇ
ζῶντα, ἢ βασιλέα ζῶντα μετὰ πονηρίας. Ὁ μὲν γὰρ
πένης παρ' ἑαυτῷ ἀπολαύει πάσης τῆς κατὰ ψυχὴν
τρυφῆς, καὶ οὐδὲ τῆς ἔξωθεν αἰσθάνεται πενίας διὰ
20 τὸν ἔνδον πλοῦτον· ὁ δὲ βασιλεὺς τρυφῶν ἐν τοῖς οὐ-
δὲν αὐτῷ προσήκουσιν, ἐν τοῖς μάλιστα αὐτῷ δια-
φέρουσι κολάζεται, ἐν ψυχῇ καὶ λογισμοῖς καὶ τῷ
συνειδότητι, τοῖς ἐκεῖ συναποδημοῦσιν αὐτῷ.

Ταῦτ' οὖν εἰδότες, τὰ μὲν ἱμάτια ἀποθώμεθα τὰ
25 χρυσᾶ, ἀνελώμεθα δὲ ἀρετὴν καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἡ-
δονήν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ πολλῆς ἀπο-
λαύσομεν τῆς τρυφῆς, καὶ τῶν ἐπηγγελλμένων ἐπιτύ-
χωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁ-
30 γίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κράτος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

θρῶπῃ ἔκφραση τοῦ προσώπου, καὶ τίς περιστροφὴς καὶ τοὺς θορύβους; Καὶ ποῦ εἶναι αὐτὰ ἄξια γιὰ θαυμασμό; Καὶ τί διαφέρουν αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπαῖτες ποὺ χορεύουν καὶ σφυρίζουν στὴν ἀγορά; Γιατὶ καὶ αὐτοί, ἐπειδὴ κατέχονται ἀπὸ μεγάλη πείνα ἀρετῆς, χρεεύουν πρὸ γελοῖο χορὸ ἀπὸ ἐκείνους, ἀφοῦ πηγαίνουν καὶ περιφέρονται πότε σὲ πλούσια τραπέζια, πότε σὲ καταγώγιο γυναικῶν ποὺ εἶναι πόρνες, καὶ πότε σὲ πλῆθος κολάκων καὶ παρασίτων. Ἐὰν ὅμως φοροῦν χρυσὰ ροῦχα, γι' αὐτὸ ἰδιαίτερα εἶναι δυστυχισμένοι, ἐπειδὴ αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μ' αὐτούς, εἶναι γι' αὐτοὺς πολὺ περιζήτητα.

Μὴ λοιπὸν, σὲ παρακαλῶ, δεῖς τὰ ροῦχα, ἀλλὰ ξεσκεπάσε τὴν ψυχὴ τους καὶ πρόσεξε μήπως δὲν εἶναι γεμάτη ἀπὸ πάρα πολλὰ τραύματα καὶ εἶναι ντυμένη μὲ ράκη καὶ εἶναι ἔρημη καὶ ἀπροστάτευτη. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ κέρδος ἀπὸ τῆς μανίας αὐτῆς τῶν ἐθνικῶν; Γιατὶ πραγματικὰ εἶναι πολὺ καλύτερο νὰ εἶναι κανεὶς φτωχός, ἀλλὰ νὰ ζεῖ μὲ ἀρετὴ, παρὰ νὰ εἶναι βασιλιάς καὶ νὰ ζεῖ μὲ κακία. Γιατὶ ὁ φτωχὸς ἀπὸ μόνος του ἀπολαμβάνει ὅλη τὴν ψυχικὴ ἀπόλαυση καὶ δὲν αἰσθάνεται καθόλου τὴν ἐξωτερικὴ φτώχεια ἐξ αἰτίας τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ πλούτου, ἐνῶ ὁ βασιλιάς, ἀπολαμβάνοντας αὐτὰ ποὺ δὲν τοῦ ταιριάζουν καθόλου, τιμωρεῖται μαζὶ μ' ἐκείνους, ποὺ διαφέρουν πάρα πολὺ ἀπ' αὐτόν, στὴν ψυχὴ καὶ στὶς σκέψεις καὶ στὴ συνείδηση, ποὺ πηγαίνουν μαζὶ τοῦ ἐκεῖ.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, ἄς βγάλουμε τὰ χρυσὰ ροῦχα καὶ ἄς φορέσουμε τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ προέρχεται ἀπ' αὐτή. Ἔτσι λοιπὸν καὶ στὴ ζωὴ αὐτὴ καὶ στὴν ἄλλη θ' ἀπολαύσουμε πολλὴ ἀπόλαυση καὶ θὰ ἐπιτύχουμε τὰ ἀγαθὰ ποὺ μᾶς ἔχει ὑποσχεθεῖ, μὲ τὴν χάρη καὶ τὴν φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμη, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΣΤ΄

(Ρωμ. 1, 28 - 2, 16)

«Καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν ὁ Θεὸς αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα».

1. Ἵνα μὴ δόξη αὐτοὺς αἰνίττεσθαι, ἐπὶ πολὺ τῷ
5 τῆς παιδεραστίας ἐνδιατρίβων λόγῳ, μετέβη λοιπὸν
ἐφ' ἕτερα εἶδη ἁμαρτημάτων· διὸ καὶ ἐφ' ἑτέρων
προσώπων προάγει τὸν λόγον ἅπαντα. Καὶ ὥσπερ αἰ
τοῖς πιστοῖς διαλεγόμενος περὶ ἁμαρτημάτων, καὶ
βουλόμενος ταῦτα δεῖξαι φευκτά, παράγει εἰς μέσον
10 τὰ ἔθνη, λέγων· «Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ
καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν»· καὶ πάλιν,
«Μὴ λυπεῖσθε, ὥσπερ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπί-
δα»· οὕτω καὶ ἐνταῦθα δείκνυσιν ἐκείνων τὰ ἁμαρ-
τήματα ὄντα, καὶ πάσης αὐτοὺς ἀποστερεῖ συγγνώ-
15 μης· οὐ γὰρ ἀγνοίας, ἀλλὰ μελέτης εἶναί φησι τὰ
τολμήματα. Διόπερ οὐκ εἶπε, καὶ καθὼς οὐκ ἔγνω-
σαν, ἀλλά, «Καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν
ἐν ἐπιγνώσει»· κρίσεως διεφθαρμένης καὶ φιλονει-
κίας μᾶλλον, καὶ δεικνὺς οὐχὶ τῆς σαρκός, καθὼς
20 τινες τῶν αἵρετικῶν φασιν, ἀλλὰ τῆς διανοίας ὄντα
τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὴν πη-
γὴν ἐκεῖθεν οὖσαν τῶν κακῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νοῦς
ἀδόκιμος γέγονε, πάντα παρεσύρη λοιπὸν καὶ ἀνε-
τράπη, τοῦ ἡνιόχου διαφθαρέντος.

25 «Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πονηρίᾳ, πλεονε-

1. Α' Θεσ. 4, 5

2. Α' Θεσ. 4, 13

ΟΜΙΛΙΑ ΣΤ΄

(Ρωμ. 1, 28 - 2, 16)

«Καθώς δὲ θεώρησαν καλὸ νὰ γνωρίσουν τὸ Θεό, τοὺς παρέδωσε ὁ Θεὸς σὲ ἀνίκανο νοῦ, νὰ κάνουν ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἔπρεπε».

1. Γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πὼς ὑπονοεῖ αὐτοὺς, ἐπιμένοντας πολὺ στὸ λόγο τῆς παιδεραστίας, ἔρχεται στὴ συνέχεια σὲ ἄλλα εἴδη ἀμαρτημάτων. Γι' αὐτὸ καὶ φέρει ὅλο τὸ λόγο σὲ ἄλλα πρόσωπα. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς πάντοτε ὅταν μιλάει στοὺς πιστοὺς γιὰ τὰ ἀμαρτήματα καὶ θέλει νὰ δείξει πὼς πρέπει ν' ἀποφεύγονται αὐτά, φέρει γιὰ παράδειγμα τὰ ἔθνη, λέγοντας «Ὁχι σὲ πάθος ἐπιθυμίας, ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἐθνικοί, οἱ ὁποῖοι δὲ γνωρίζουν τὸ Θεό»¹ καὶ πάλι, «Νὰ μὴ λυπάστε, ὅπως καὶ οἱ λοιποί, ποὺ δὲν ἔχουν ἐλπίδα»², ἔτσι καὶ ἐδῶ δείχνει πὼς τὰ ἀμαρτήματα εἶναι ἐκείνων, καὶ τοὺς στερεῖ ἀπὸ κάθε συγγνώμη. Γιατὶ οἱ ἐνέργειες αὐτές, λέγει, δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἄγνοιας, ἀλλὰ μελέτης. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν εἶπε, καὶ καθὼς δὲ γνώρισαν τὸ Θεό, ἀλλά, «Καθὼς δὲ θεώρησαν καλὸ νὰ γνωρίσουν τὸ Θεό», λέγοντας πὼς τὸ ἀμάρτημα αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ διεφθαρμένη κρίση καὶ φιλονεικία, ὄχι ἀπὸ ἀπερισκεψία, καὶ ἀποδεικνύοντας πὼς τὰ ἀμαρτήματα δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴ σάρκα, ὅπως ἰσχυρίζονται μερικοὶ ἀπὸ τοὺς αἵρετικούς, ἀλλ' ἀπὸ τὸ νοῦ, τὴν πονηρὴ ἐπιθυμία, καὶ πὼς ἡ πηγὴ τῶν κακῶν βρίσκεται ἐκεῖ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ νοῦς ἔγινε ἀνίκανος, ὅλα παρασύρθηκαν στὴ συνέχεια καὶ ἀνατράπηκαν, ἀφοῦ ὁ ἡνίοχος καταστράφηκε.

«Καὶ γέμισαν ἀπὸ κάθε ἀδικία, πονηρία, πλεονεξία.

ξία, κακία». Ὅρα πάντα μετ' ἐπιτάσεως καὶ γὰρ
 «Πεπληρωμένους» εἶναί φησι, καὶ «Πάση». Ὀνομά-
 σας δὲ γενικῶς τὴν κακίαν, καὶ τοῖς μέρεσιν ἐπεξέρ-
 χεται, καὶ τούτοις μεθ' ὑπερβολῆς, λέγων «Μεστοὺς
 5 φθόνου, φόνου». Τοῦτο γὰρ ἐξ ἐκείνου, ὥσπερ ἐπὶ
 τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰωσήφ ἐδείχθη. Εἶτα εἰπὼν, «Ἐ-
 ριδας, δόλου, κακοηθείας, ψιθυριστᾶς, καταλάλους,
 θεοστυγεῖς, ὕβριστᾶς», καὶ τὰ δοκοῦντα ἀδιάφορα
 εἶναι πολλοῖς ἐν τάξει θεῖς ἐγκλημάτων, αὖξει πάλ-
 10 λιν τὴν κατηγορίαν, ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν ἀναβὰς τῶν
 κακῶν, καὶ εἰπὼν «Ἀλαζόνας». Τοῦ γὰρ ἁμαρτάνειν
 τὸ καὶ ἁμαρτάνοντα φρονεῖν μέγα, χαλεπώτερον· διὸ
 καὶ Κορινθίοις αὐτὸ ἐγκαλεῖ λέγων, «Καὶ ὑμεῖς πε-
 φυσιωμένοι ἐστέ». Εἰ γὰρ ἐπὶ κατορθώματί τις φυ-
 15 σώμενος τὸ πᾶν ἀπώλεσεν, ὃ μετὰ ἁμαρτημάτων τοῦ-
 το ποιῶν, πόσης οὐκ ἂν εἴη τιμωρίας ἄξιος; οὐδὲ
 γὰρ μεταγνῶναι δυνήσεται λοιπὸν ὁ τοιοῦτος.

Εἶτά φησιν, «Ἐφευρετὰς κακῶν»· δηλῶν, ὅτι
 οὐδὲ τοῖς ἤδη οὖσιν ἤρκέσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐφεῦρον
 20 ἕτερα· ὅπερ πάλιν μελετώντων ἦν καὶ σπουδαζόντων.
 οὐχὶ συναρπαζομένων καὶ παρασυρομένων. Εἰπὼν
 δὲ κατὰ μέρος τὴν κακίαν, καὶ δείξας, ὅτι καὶ πρὸς
 αὐτὴν πάλιν τὴν φύσιν ἔστησαν («Γονεῦσι γάρ», φη-
 σὶν, «ἀπειθεῖς»), ἐπὶ τὴν ρίζαν λοιπὸν πρόεισι τῆς
 25 τοσαύτης λύμης, «Ἀστόργους καὶ ἀσπόνδους» καλῶν.
 Ταύτην γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς τὴν αἰτίαν εἶναί φησι τῆς
 πονηρίας, λέγων· «Ὅταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγή-
 σεται ἡ ἀγάπη». Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα λέγει ὁ
 Παῦλος, «Ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀν-
 30 ελεῆμονας» καλῶν, καὶ δηλῶν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ τῆς
 φύσεως προὔδωκαν δῶρον. Ἔχομεν γὰρ καὶ φυσικὴν
 κῆν τινα πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, ἦν καὶ θηρία

3. Α' Κορ. 5, 2

4. Ματθ. 24, 12

κακία». Πρόσεχε πώς ὅλα λέγονται μὲ ἔμφαση. Γιατὶ λέγει πώς εἶναι καὶ «Γεμάτοι» καὶ «Ἀπὸ κάθε». Καὶ ἀφοῦ ὀνόμασε γενικὰ τὴν κακία, ἔρχεται καὶ στὰ μέρη της, καὶ μὲ ὑπερβολὴ σ' αὐτά, λέγοντας «Γεμάτοι ἀπὸ φθόνο, φόνο». Γιατὶ ὁ φόνος προέρχεται ἀπὸ τὸ φθόνο, ὅπως ἀποδείχθηκε στὴν περίπτωση τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰωσήφ. Ἐπειτα λέγοντας, «Γεμάτοι ἀπὸ φιλονεικία, δόλο, κακοήθεια, ψιθυρίζουν, κακολογοῦν, μισοῦν τὸ Θεό, βρίζουν», καὶ τοποθετώντας στὴ σειρὰ τῶν ἁμαρτημάτων ἐκεῖνα ποὺ στοὺς πολλοὺς φαίνονται ἀδιάφορα, μεγαλώνει πάλι τὴν κατηγορία, ἀνεβαίνοντας στὴν κορυφὴ τῶν κακῶν καὶ λέγοντας «εἶναι φαντασμένοι». Γιατὶ καὶ ἀπὸ τὸ νὰ ἁμαρτάνει κανεὶς εἶναι πιὸ φοβερὸ τὸ νὰ εἶναι καὶ φαντασμένος, ὅταν ἁμαρτάνει. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς Κορινθίους τοὺς κατηγορεῖ λέγοντας «Καὶ ἐσεῖς εἶστε φαντασμένοι»³. Ἐὰν λοιπὸν κάποιος ποὺ καυχιέται γιὰ ἓνα κατόρθωμά του, ἔχασε τὰ πάντα, ἐκεῖνος ποὺ κάνει αὐτὸ μὲ ἁμαρτήματα, πόση τιμωρία δὲ θὰ ἄξιζε; Γιατὶ αὐτὸς δὲ θὰ μπορέσει στὴ συνέχεια οὔτε νὰ μετανοήσῃ.

Ἐπειτα λέγει, «Ἐπινοοῦν κακά», δηλώνοντας πώς οὔτε σ' αὐτὰ ποὺ ὑπῆρχαν ἀρκέστηκαν, ἀλλὰ καὶ ἐπινόησαν ἄλλα. Αὐτὸ πάλι ἦταν ἀπόδειξη ἀνθρώπων ποὺ μελετοῦσαν καὶ προσπαθοῦσαν, καὶ ὄχι ἀνθρώπων ποὺ ἐπηρεάζονταν καὶ παρασύρονταν. Ἀφοῦ εἶπε ὅμως ξεχωριστὰ τὴν κακία καὶ ἀφοῦ ἔδειξε, πώς ξεσηκώθηκαν πάλι καὶ ἐναντίον τῆς ἰδίας τῆς φύσης (γιατὶ λέγει, «Εἶναι ἀπειθεῖς στοὺς γονεῖς»), προχωρᾷ στὴ συνέχεια στὴ ρίζα αὐτῆς τῆς μεγάλης καταστροφῆς, ὀνομάζοντας αὐτοὺς «Ἄστοργους καὶ ἀδιάλλακτους». Γιατὶ καὶ ὁ Χριστὸς αὕτῃ λέγει πώς εἶναι ἡ αἰτία τῆς κακίας, λέγοντας «Ὅταν πληθύνει ἡ κακία, θὰ ψυχρανθεῖ ἡ ἀγάπη»⁴. Αὐτὸ ἀκριβῶς λέγει καὶ ὁ Παῦλος ἐδῶ, ὀνομάζοντας αὐτοὺς «Ἄσταθεῖς, ἄστοργους, ἄσπονδους, ἀνέσπλαχνους», καὶ δηλώνοντας πώς πρόδωσαν καὶ αὐτὸ τὸ δῶρο τῆς φύσης. Γιατὶ ἔχομε καὶ κάποια φυσικὴ συμπάθεια μεταξύ μας, τὴν ὁποία καὶ τὰ ἄγρια ζῶα ἔχουν μεταξύ τους. «Γιατὶ κάθε ζῶο», λέγει,

πρὸς ἄλληλα κέκτληνται. «Πᾶν γὰρ ζῶον», φησὶν, «ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ». Ἄλλ' οὗτοι κακείνων κατέστησαν ἀγριώτεροι.

Τὴν μὲν οὖν νόσον τὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν δογμα-
 5 των τῇ οἰκουμένην γενομένην διὰ τούτων ἡμῖν παρέ-
 στησε, καὶ σαφῶς ἔδειξε τῆς τῶν νοσούντων ραθυ-
 μίας τὴν ἀρρωστίαν οὖσαν ἑκατέραν. Δείκνυσι δὲ
 λοιπόν, ὅπερ ἐπὶ τῶν δογμάτων ἐποίησε, καὶ ἐνταῦθα
 συγγνώμης αὐτοὺς ἀπεστερημένους· διό φησιν· «Οἱ-
 10 τινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ εἰδότες, ὅτι οἱ τὰ τοι-
 αῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐ-
 τοὶ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράττου-
 σι». Δύο θεὸς ἀντιθέσεις, ἐνταῦθα ἀνεῖλεν ἀμφοτέ-
 ρας αὐτὰς προηγουμένως. Τί γὰρ ἂν εἴποις, φησὶν,
 15 ὅτι οὐκ οἶδας τὰ πρακτέα; Μάλιστα μὲν εἰ καὶ μὴ ἤ-
 δεις, σὺ αἷτιος, ὃ ἀφείς τὸν γνωρίσαντά σοι Θεόν·
 νῦν δὲ καὶ διὰ πολλῶν σε δείκνυμεν εἰδότα, καὶ ἐκον-
 τὶ πλημμελοῦντα. Ἄλλ' ὑπὸ τοῦ πάθους ἔλκη; Τί οὖν
 καὶ συμπράττεις, καὶ ἐπαινεῖς; «Οὐ γὰρ μόνον αὐτὰ
 20 ποιοῦσι», φησὶν, «ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσ-
 σουσι».

Τὴν οὖν χαλεπωτέραν πρότερον θεὸς καὶ ἀσύγ-
 γνωστον, ἵνα ἔλῃ (καὶ γὰρ τοῦ πλημμελοῦντος ὃ τὴν
 ἁμαρτίαν ἐπαινῶν χαλεπώτερος πολὺ)· τοῦτο οὖν
 25 πρῶτον εἰπὼν, διὰ τούτου σφοδρότερον πάλιν ἐν τοῖς
 ἑξῆς αὐτὸν χειροῦται, λέγων οὕτω· «Διὸ ἀναπολό-
 γητος εἰ, ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὃ κρίνων· Ἐν ᾧ γὰρ κρί-
 νεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις». Ταῦτα πρὸς
 τοὺς ἄρχοντας ἀποτεινόμενος ἔλεγεν, ἐπειδὴ καὶ ἡ
 30 πόλις τότε ἐκείνη τὴν ἀρχὴν ἣν ἐγκειχειρισμένη τῆς
 οἰκουμένης. Προλαβὼν οὖν φησι· σαυτοῦ ἀφαιρῇ τὴν
 ἀπολογίαν πᾶς ὅστις ἂν ᾗς· ὅταν γὰρ κατακρίνης
 τὸν μοιχόν, μοιχεύης δὲ καὶ αὐτός, καὶ μηδεὶς ἀν-

«ἀγαπάει τὸ ὅμοιό του, καὶ κάθε ἄνθρωπος ἀγαπάει τὸν πλησίον του»⁵. Αὐτοὶ ὅμως ἔγιναν πιὸ ἄγριοι καὶ ἀπὸ τὰ ζῶα.

Μᾶς παρουσίασε λοιπὸν μ' αὐτὰ τὴν ἀρρώστια ποὺ ἔγινε στὴν οἰκουμένη ἀπὸ τὰ πονηρὰ δόγματα καὶ ἔδειξε καθαρά πὼς κάθε ἀσθένεια ὀφείλεται στὴν ἀδιαφορία τῶν ἀσθενῶν. Καὶ στὴ συνέχεια δείχνει, πράγμα ποὺ καὶ στὴν περίπτωση τῶν δογμάτων ἔκαμε, πὼς καὶ ἐδῶ αὐτοὶ ἔχουν στερηθεῖ τῇ συγγνώμῃ. Γι' αὐτὸ λέγει «Αὐτοί, ἂν καὶ γνώριζαν τὸ δίκαιο τοῦ Θεοῦ, ὅτι δηλαδὴ ὅσοι κάνουν τέτοια ἔργα εἶναι ἄξιοι θανάτου, ὅχι μόνο κάνουν αὐτά, ἀλλὰ καὶ ἐπιδοκιμάζουν ἐκείνους ποὺ τὰ κάνουν». Ἀφοῦ ἀνέφερε δύο ἀντιθέσεις, ἐδῶ τίς ἀναίρεσε ἀμέσως καὶ τίς δύο. Γιατί τί θὰ μπορούσες νὰ πεῖς, λέγει, ὅτι δὲ γνωρίζεις αὐτὰ ποὺ πρέπει νὰ κάνεις; Βέβαια καὶ ἂν ἀκόμη δὲ γνωρίζεις, ἐσὺ εἶσαι ὁ αἴτιος, ποὺ ἐγκατέλειψες τὸ Θεό, ὁ ὁποῖος σοῦ τὰ γνώρισε. Τώρα ὅμως δείχνουμε μὲ πολλές ἀποδείξεις ὅτι γνωρίζεις καὶ ὅτι ἀμαρτάνεις μὲ τὴ θέλησή σου. Ἀλλὰ παρασύρεσαι ἀπὸ τὸ πάθος; Γιατί λοιπὸν καὶ ἐνεργεῖς μαζὶ μὲ ἄλλους καὶ τοὺς ἐπαινεῖς; «Γιατί ὅχι μόνο κάνουν αὐτά», λέγει, «ἀλλὰ καὶ ἐπιδοκιμάζουν ἐκείνους ποὺ τὰ κάνουν».

Ἀνέφερε λοιπὸν πρῶτα τὴ φοβερότερη καὶ ἀσυγχώρητη, γιὰ νὰ τὴν ἐξαφανίσει (γιατί ἐκεῖνος ποὺ ἐπαινεῖ τὴν ἀμαρτία εἶναι πολὺ φοβερότερος ἀπ' αὐτὸν ποὺ ἀμαρτάνει). Ἀφοῦ λοιπὸν εἶπε αὐτὸ πρῶτα, μ' αὐτὸ πάλι μὲ περισσότερη σφοδρότητα τὸν αἰχμαλωτίζει στὰ ἐπόμενα, λέγοντας ἔτσι: «Γι' αὐτὸ εἶσαι ἀναπολόγητος, ἄνθρωπε, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶσαι ἐσὺ ποὺ κρίνεις. Γιατί μ' αὐτὸ ποὺ κρίνεις τὸν ἄλλο, κατακρίνεις τὸν ἑαυτό σου». Αὐτὰ τὰ ἔλεγε ἀπευθυνόμενος στοὺς ἄρχοντες, ἐπειδὴ καὶ ἡ πόλη τότε ἐκείνη εἶχε ἀναλάβει τὴν ἐξουσία τῆς οἰκουμένης. Προκαταβολικὰ λοιπὸν λέγει ἀφαιρεῖς ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου τὴν ἀπολογία ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶσαι. Γιατί ὅταν κατακρίνεις τὸ μοιχό, μοιχεύεις καὶ ἐσὺ ὁ ἴδιος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲ σὲ δικάζει κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους,

θρώπων σε δικάζῃ, ἐν τῇ περὶ τοῦ ὑπευθύνου ψήφῳ καὶ κατὰ σαυτοῦ τὴν ἀπόφασιν ἤνεγκας.

«Οἶδαμεν γάρ, ὅτι τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας». Ἰνα γὰρ
 5 μὴ λέγῃ τις, ὅτι τέως διέφυγον, φοβῶν φησιν, ὅτι οὐχ οὕτως ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ, ὥσπερ ἐνταῦθα. Ἐνταῦθα γὰρ ὁ μὲν κολάζεται, ὁ δὲ διαφεύγει τὰ αὐτὰ ποιῶν, ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως. Ὅτι μὲν οὖν οἶδε τὸ δίκαιον ὁ κρίνων, εἶπε, πόθεν δὲ οἶδεν, οὐκ ἔτι
 10 προσέθηκε· περιττὸν γὰρ ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἀσεβείας ἀμφοτέρωθεν δείκνυσιν, καὶ ὅτι τὸν Θεὸν εἰδώς, ἡσέβει, καὶ πόθεν εἰδώς, ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν δῆλον ἅπασιν, εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν· ἐνταῦθα δὲ ὡς ὠμολογημένου, παρίησιν. Ὅταν δὲ εἴπῃ,
 15 «Πᾶς ὁ κρίνων», οὐ τοῖς ἄρχουσι διαλέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιώταις καὶ ἀρχομένοις.

2. Καὶ γὰρ ἅπαντες ἄνθρωποι, καὶ μὴ θρόνον ἔχωσι, μηδὲ δημίους καὶ ξύλον, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτοὶ κρίνουσι τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν διαλέξεσι καὶ κοινοῖς
 20 συλλόγοις καὶ τῇ τοῦ συνειδότος ψήφῳ· καὶ οὐδεὶς ἂν τολμήσειεν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἄξιός τις κολάσεως ὁ μοιχός. Ἀλλ' ἐτέρους, φησί, καταδικάζουσιν, οὐχ ἑαυτούς. Διὰ γὰρ τοῦτο αὐτῶν καὶ σφοδρῶς κατεξανίσταται, λέγων· «Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε, ὁ
 25 κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας, καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;». Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν ἔδειξε τῆς οἰκουμένης τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ τῶν δογμάτων, ἀπὸ τῶν πραγμάτων, καὶ ὅτι σοφοὶ ὄν-
 30 ὅτι οὐ τῷ τὸν Θεὸν ἀφείναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐλέσθαι τὰ ὁμοιώματα τῶν ἐρπετῶν, καὶ τῷ τὴν ἀρετὴν ἀτιμάσαι, καὶ τῷ τῆς φύσεως ἀνθελκούσης ἐπὶ τὴν

στήν κρίση σου γιὰ τὸν ὑπεύθυνο ἔβγαλες καὶ ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ σου τὴν ἀπόφαση.

«Γιατὶ γνωρίζομε, ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ ἐναντίον ἐκείνων, ποὺ κάνουν τέτοια ἔργα, εἶναι ἀληθινή». Γιὰ νὰ μὴ λέγει λοιπὸν κάποιος, ὅτι προηγουμένως ξέφυγα, φοβερίζοντας λέγει, ὅτι δὲ συμβαίνει στὸ Θεό, ἔτσι ὅπως συμβαίνει ἐδῶ. Γιατὶ ἐδῶ ἄλλος τιμωρεῖται, ἐνῶ ἄλλος ποὺ κάνει τὰ ἴδια ξεφεύγει. Ἐκεῖ ὅμως δὲ συμβαίνει ἔτσι. Ὅτι λοιπὸν γνωρίζει τὸ δίκαιο ὁ κριτής, τὸ εἶπε, ἀπὸ ποῦ ὅμως γνωρίζει, δὲν τὸ ἀνέφερε ἀκόμη, γιατί ἦταν περιττό. Στὴν περίπτωση βέβαια τῆς ἀσέβειας δείχνει καὶ τὰ δύο, καὶ ὅτι, ἂν καὶ γνώριζε τὸ Θεό, ἀσεβοῦσε, καὶ ἀπὸ ποῦ γνώριζε, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν κτίση. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἦταν φανερό σὲ ὅλους, ἀνέφερε καὶ τὴν αἰτία ἐδῶ ὅμως, ἐπειδὴ θεωροῦνταν σὰν δεδομένο, τὸ παραλείπει. Ὅταν ὅμως λέγει, «Ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὐτός ποὺ κρίνει», δὲν ἀπευθύνεται μόνο στοὺς ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἰδιῶτες καὶ στοὺς ἀπλοὺς πολίτες.

2. Γιατὶ πραγματικὰ ὅλοι εἶναι ἄνθρωποι, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχουν θρόνο, οὔτε δῆμιους καὶ ράβδο, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτοὶ κρίνουν ἐκείνους ποὺ ἀμαρτάνουν, σὲ συζητήσεις καὶ κοινὲς συγκεντρώσεις καὶ μὲ τὴν κρίση τῆς συνείδησής τους. Καὶ κανεὶς δὲ θὰ τολμοῦσε νὰ πεῖ, ὅτι ὁ μοιχὸς δὲν εἶναι ἄξιος γιὰ τιμωρία. Ἄλλους ὅμως, λέγει, καταδικάζουν, ὅχι τοὺς ἑαυτούς τους. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ μὲ σφοδρότητα ὀργίζεται ἐναντίον τους, λέγοντας· «Φαντάζεσαι ὅμως αὐτό, ἄνθρωπε, ἐσὺ ποὺ κρίνεις ἐκείνους ποὺ κάνουν τέτοια ἔργα καὶ ὅμως κάνεις καὶ ἐσὺ αὐτά, ὅτι ἐσὺ θ' ἀποφύγεις τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ;». Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔδειξε πὼς εἶναι πολλὴ ἡ ἀμαρτία τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ τὰ δόγματα, ἀπὸ τὰ πράγματα, καὶ πὼς ἂν καὶ ἦταν σοφοί, καὶ πὼς ἂν καὶ εἶχαν τὴν κτίση νὰ τοὺς καθοδηγεῖ, καὶ πὼς ὅχι μὲ τὸ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Θεὸ μόνο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ νὰ προτιμήσουν τὰ ὁμοιώματα τῶν ἐρπετῶν, καὶ μὲ τὸ νὰ ἀτιμάσουν τὴν ἀρετὴ, καὶ μὲ τὸ νὰ στραφοῦν στὴν κακία, μολονότι ἡ φύση τοὺς ὀδηγοῦσε στὴν ἀντί-

κακίαν αὐτομολῆσαι, καὶ τῷ παρὰ φύσιν εἶναι, πρό-
 εισι λοιπὸν εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι καὶ κολάζονται οἱ τὰ
 τοιαῦτα πράσσοντες.

Ἔδειξε μὲν οὖν ἤδη τιμωρίαν, εἰπὼν τὴν πρῶ-
 5 ξιν αὐτήν· «Τὴν γὰρ ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλά-
 νης αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἀπολαμβάνουσι», φησὶν· ἀλλ'
 ἐπειδὴ οὐκ αἰσθάνονται ἐκείνης, εἶπε καὶ τὴν ἑτέ-
 ραν, ἣν μάλιστα δεδοίκασι. Μάλιστα μὲν ἤδη καὶ
 ταύτην ἔδειξεν· ὅταν γὰρ λέγῃ, ὅτι «Τὸ κρίμα τοῦ Θε-
 10 οῦ κατὰ ἀλήθειάν ἐστιν», οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο λέ-
 γει· πλὴν ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑτέρων αὐτὸ πλειόνων κατα-
 σκευάζει πάλιν, οὕτω λέγων, «Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ
 ἄνθρωπε, ὃ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ
 ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;».
 15 Τὸ σὸν οὐκ ἐξέφυγες κρίμα, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δια-
 φεύξῃ; καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Καίτοι γε σὺ σαυτὸν
 ἔκρινας. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοσαύτη ἦν ἡ περιουσία τοῦ
 δικαστηρίου, καὶ οὐδὲ σαυτοῦ φείσασθαι ἠδυνήθης,
 πῶς ὁ Θεός, ὁ ἀναμάρτητος, ὁ μεθ' ὑπερβολῆς δί-
 20 καιος, οὐ πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ποιήσῃ; Ἀλλὰ σὺ μὲν
 σαυτοῦ κατέγνως, ὃ δὲ Θεὸς ἀποδέξεται καὶ ἐπαιné-
 σῃ; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον; Καίτοι γε ἐκεί-
 νου τοῦ παρὰ σοῦ καταδικαζομένου κολάσεως μεί-
 ζονος σὺ ἀξιώματος. Οὐ γάρ ἐστι ταῦτὸν ἁμαρτάνειν
 25 ἀπλῶς, καὶ ἕτερον ἁμαρτάνοντα κολάσαντα τοῖς αὐ-
 τοῖς περιπεσεῖν πάλιν.

Ὅρᾳς πῶς τὸ ἔγκλημα ἠϋξήσεν; Εἰ γὰρ σύ, φη-
 σί, τὸν ἐλάττονα ἁμαρτόντα κολάζεις, καίτοι γε μέλ-
 λων αἰσχύνειν σαυτόν, πῶς ὁ Θεὸς τὸν μείζονα πλημ-
 30 μελήσαντά σε, καὶ ταῦτα οὐ μέλλων ἑαυτὸν αἰσχύνειν.
 οὐ καταδικάζει καὶ κατακρινεῖ μειζόνως, ἤδη κατα-
 κεκριμένον ἀπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν; Εἰ δὲ λέγεις,
 ὅτι οἶδα μὲν, ὅτι ἄξιός εἰμι κολάσεως, διὰ δὲ τὴν μα-

θετη κατεύθυνση, καὶ μὲ τὸ νὰ συμπεριφέρονται ἀντίθετα ἀπὸ τὴ φύση, προχωρεῖ στὴν συνέχεια ν' ἀποδείξει, πῶς ἐκεῖνοι ποὺ κάνουν τέτοια ἔργα τιμωροῦνται.

Ἔδειξε λοιπὸν ἤδη τιμωρία, ὅταν εἶπε αὐτὴν τὴν πράξη. Γιατὶ λέγει· «Παίρνουν τὸ μισθό, ποὺ τοὺς ἄξιζε, γιὰ τὴν πλάνη τους ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους»⁶. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν τὴν αἰσθάνονται ἐκείνη, ἀνέφερε καὶ ἄλλη, ποὺ τὴ φοβοῦνται πάρα πολύ. Καὶ μάλιστα καὶ αὐτὴν τὴν ἔδειξε προηγουμένως. Γιατὶ ὅταν λέγει, ὅτι «Ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀληθινή», τίποτε ἄλλο δὲν ἐννοεῖ παρὰ αὐτό. Ἄλλ' ὅμως καὶ σὲ περισσότερα ἄλλα τὸ ἴδιο ἀποδείχνει πάλι, λέγοντας ἔτσι, «Φαντάζεσαι ὅμως αὐτό, ἄνθρωπε, ἐσὺ ποὺ κρίνεις ἐκείνους ποὺ κάνουν τέτοια ἔργα καὶ ὅμως καὶ ἐσὺ κάνεις αὐτά, πῶς ἐσὺ θ' ἀποφύγεις τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ;». Δὲν ξέφυγες τὴ δική σου κρίση καὶ θὰ ξεφύγεις τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ; Καὶ ποῖος θὰ μπορούσε νὰ τὸ πεῖ αὐτό; Ὅμως ἐσὺ βέβαια ἔκρινες τὸν ἑαυτὸ σου. Ἄλλ' ἐπειδὴ τόσο μεγάλη ἦταν ἡ ὑπεροχὴ τοῦ δικαστηρίου καὶ δὲν μπόρεσες οὔτε τὸν ἑαυτὸ σου νὰ λυπηθεῖς, πῶς ὁ Θεός, ὁ ἀναμάρτητος, ὁ δίκαιος σὲ ὑπερβολικὸ βαθμό, δὲ θὰ κάμει αὐτὸ πολὺ περισσότερο; Ἄλλ' ἐσὺ καταδίκασες τὸν ἑαυτὸ σου, ἐνῶ ὁ Θεός θὰ παραδεχθεῖ καὶ θὰ ἐπαινέσει; Καὶ πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἔχει δικαιολογία αὐτό; Μολονότι βέβαια ἐσὺ ἀξίζεις μεγαλύτερη τιμωρία ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ καταδικάζεις. Γιατὶ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο τὸ νὰ ἀμαρτάνει κανεὶς ἀπλά, καὶ τὸ νὰ περιπέσει πάλι στὰ ἴδια ἐκεῖνος ποὺ τιμώρησε ἄλλον ποὺ ἀμάρτησε.

Βλέπεις πῶς μεγάλωσε τὴν κατηγορία; Ἐάν λοιπὸν ἐσύ, λέγει, τιμωρεῖς ἐκεῖνον ποὺ ἀμάρτησε λιγότερο, ἂν καὶ βέβαια πρόκειται νὰ ντροπιάσεις τὸν ἑαυτὸ σου, πῶς ὁ Θεός δὲ θὰ καταδικάσει καὶ δὲ θὰ κατακρίνει περισσότερο ἐσένα ποὺ ἀμάρτησες περισσότερο, χωρὶς μάλιστα νὰ πρόκειται νὰ ντροπιάσει τὸν ἑαυτὸ του, δὲ θὰ καταδικάσει καὶ δὲ θὰ κατακρίνει ἐντονότερα ἐσένα, ποὺ ἔχεις ἤδη κατακριθεῖ ἀπὸ τίς δικές σου σκέψεις; Ἐάν ὅμως λέγεις, ὅτι γνωρίζω βέβαια, πῶς εἶμαι ἄξιος γιὰ τιμωρία,

κροθυμίαν καταφρονεῖς, καὶ διὰ τὸ μὴ δοῦναι παρὰ πόδας δίκην, θαρρεῖς· δεδοικέναι μὲν καὶ τρέμειν διὰ τοῦτο ἂν εἴης δίκαιος. Οὐ γὰρ εἰς τὸ μὴ δοῦναι δίκην, ἀλλ' εἰς τὸ δοῦναι χαλεπωτέραν, εἰ μένοις ἀδι-
 5 ὀρθωτος ὦν, ἀναβάλλεται ὃ μηδέποτε συμβήσεται σοι. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· «Ἡ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καταφρονεῖς, καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει;».

10 Ἐπαινέσας γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν μακροθυμίαν, καὶ δείξας αὐτῆς τὸ κέρδος μέγιστον τοῖς προσέχουσι (τοῦτο δὲ ἦν τὸ εἰς μετάνοιαν ἔλκειν τοὺς ἁμαρτάνοντας), αὖξει τὸν φόβον. Ὡσπερ γὰρ τοῖς εἰς δέον χρησαμένοις σωτηρίας ἐστὶν ὑπόθεσις, οὕτω τοῖς κα-
 15 ταφρονήσασιν ἐφόδιον μείζονος τιμωρίας. Τοῦτο γὰρ τὸ περιφερόμενον, ὅτι χρηστὸς καὶ μακρόθυμος ὦν ὁ Θεὸς οὐκ ἀπαιτεῖ δίκην· ὅταν δὲ εἴπῃς τοῦτο, φησὶν, οὐδὲν ἄλλο λέγεις, ἢ τῆς τιμωρίας τὴν ἐπί-
 20 τασιν. Τὴν γὰρ χρηστότητα ὁ Θεὸς ἐπιδείκνυται, ἵνα ἀπαλλαγῇς ἁμαρτημάτων, οὐχ ἵνα προσθῇς ἂν τοίνυν μὴ τοῦτο ποιῇς, φοβερωτέρα ἢ δίκη. Διὸ μάλιστα ἁμαρτάνειν οὐ χρή, ἐπειδὴ μακρόθυμος ὁ Θεός, οὐδὲ τὴν εὐεργεσίαν ὑπόθεσιν ἀγνωμοσύνης ποι-
 25 θεν δῆλον; Ἀπὸ τῶν ἐξῆς εἰρημένων. Εἰ γὰρ πολλὴ ἡ κακία, οὐκ ἀπέλαβον δὲ οἱ κακοί, ἀνάγκη πάντως ἀπολαβεῖν. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι ταῦτα οὐ περιορῶσι, πῶς ὁ Θεὸς περιόψεται;

Ὡστε ἐντεῦθεν καὶ τὸν περὶ τῆς κρίσεως εἰσή-
 30 γαγε λόγον. Τῷ γὰρ δεῖξαι πολλοὺς ὄντας ὑπευθύνους, εἰ μὴ μετανοήσαιεν, εἶτα οὐ κολασθέντας ἐνταῦθα, τὴν κρίσιν συνεισάγει πάντως, καὶ μετ' ἐπιτάσεως· διό φησι· «Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργήν».

ἐνῶ ἐξ αἰτίας τῆς μακροθυμίας περιφρονεῖς καί, ἐπειδὴ δὲν τιμωρήθηκες ἀμέσως παίρνεις θάρρος, γι' αὐτὸ βέβαια ἔπρεπε νὰ φοβᾶσαι καὶ νὰ τρέμεις, ἂν θὰ ἦσουν δίκαιοι. Γιατὶ δὲν ἀναβάλλει τὴν τιμωρία, ἀλλὰ τὴν αὐστηρότερη τιμωρία, ἐὰν παραμένεις ἀδιόρθωτος. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει λέγοντας· «Ἡ περιφρονεῖς τὸν πλοῦτο τῆς ἀγαθότητάς του καὶ τῆς ἀνεκτικότητάς καὶ τῆς μακροθυμίας του, ἀγνοῶντας, ὅτι ἡ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ σὲ ὁδηγεῖ σὲ μετάνοια;».

Ἄφοῦ ἐπαίνεσε λοιπὸν τὴ μακροθυμία τοῦ Θεοῦ καὶ ἀφοῦ ἔδειξε πῶς τὸ κέρδος τῆς εἶναι πάρα πολὺ μεγάλο σ' αὐτοὺς ποὺ προσέχουν (καὶ αὐτὸ ἦταν ἐκεῖνο ποῦ ὁδηγοῦσε σὲ μετάνοια τοὺς ἁμαρτωλοὺς), μεγαλώνει τὸ φόβο. Γιατὶ ὅπως σ' ἐκείνους ποὺ τὴ χρησιμοποίησαν σωστὰ εἶναι προϋπόθεση σωτηρίας, ἔτσι σ' ἐκείνους ποὺ τὴν περιφρονοῦν εἶναι ἀφορμὴ γιὰ μεγαλύτερη τιμωρία. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ λέγεται πολὺ, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς δὲν ἀπαιτεῖ τιμωρία, ἐπειδὴ εἶναι ἀγαθὸς καὶ μακρόθυμος. Ὅταν ὅμως πεῖς αὐτό, λέγει, τίποτε ἄλλο δὲ λέγεις παρὰ τὴν αὔξηση τῆς τιμωρίας. Γιατὶ ὁ Θεὸς φανερῶνει τὴν ἀγαθότητά του, γιὰ ν' ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ ἁμαρτήματα, ὅχι γιὰ νὰ προσθέσεις. Ἐὰν λοιπὸν δὲν κάνεις αὐτό, ἡ τιμωρία θὰ εἶναι πιὸ φοβερή. Γι' αὐτὸ κυρίως δὲν πρέπει νὰ ἁμαρτάνομε, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι μακρόθυμος, οὔτε νὰ κάνομε τὴν εὐεργεσία αἰτία ἀχαριστίας. Γιατί, ἐὰν εἶναι μακρόθυμος, ὅπωςδὴποτε καὶ τιμωρεῖ. Ἀπὸ ποῦ εἶναι φανερό; Ἀπὸ τὰ ἐπόμενα λόγια. Γιατί, ἐὰν ἡ κακία εἶναι πολλή, καὶ δὲ τιμωρήθηκαν οἱ κακοί, εἶναι ἀνάγκη νὰ τιμωρηθοῦν ὅπωςδὴποτε. Ἄφοῦ λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι δὲν τὰ παραβλέπουν αὐτά, πῶς θὰ τὰ παραβλέψει ὁ Θεός;

Συνεπῶς ἀπὸ ἐδῶ παρουσίασε καὶ τὸ λόγο γιὰ τὴν κρίση. Γιατὶ μὲ τὸ νὰ δείξει πῶς πολλοὶ εἶναι ὑπεύθυνοι, ἂν δὲ μετανοήσουν, στὴ συνέχεια πῶς δὲν τιμωρήθηκαν ἐδῶ, παρουσιάζει μαζὶ μ' αὐτά ὅπωςδὴποτε τὴν κρίση, καὶ μάλιστα μὲ ἔμφαση. Γι' αὐτὸ λέγει· «Σύμφωνα μὲ τὴ σκληρότητά σου καὶ τὴν ἀμετανόητη καρδιά σου μαζεύεις

“Οταν γὰρ μήτε χρηστότητι μαλάσσεται, μήτε φόβῳ
 κάμπηται, τί τοῦ τοιούτου σκληρότερον γένοιτ’ ἄν;
 Ἐπειδὴ γὰρ ἔδειξε τοῦ Θεοῦ τὴν φιланθρωπίαν, τό-
 τε δείκνυσι τὴν τιμωρίαν, ὅτι ἔστιν ἀφόρητος τῷ μη-
 5 δὲ οὕτω ἐπιστραφέντι. Καὶ ὅρα πῶς κυρίως τοῖς λέ-
 ξεσι κέχρηται· «Θησαυρίζεις» γὰρ, φησί, «σεαυτῷ ὁρ-
 γήν», τὸ πάντως ἀποκείμενον δηλῶν, καὶ δεικνύς, οὐ
 τὸν δικάζοντα, ἀλλὰ τὸν κρινόμενον αἷτιον τούτου.

«Σεαυτῷ γάρ», φησί, «θησαυρίζεις», οὐχ ὁ Θε-
 10 ὅς σοι. Ἐκεῖνος γὰρ πάντα ἐποίησεν ὅσα ἐχρῆν, καὶ
 διαγνωστικόν σε τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιούτων κα-
 τεσκεύασε, καὶ μακροθυμίαν ἐπεδείξατο, καὶ εἰς με-
 τάνοιαν ἐκάλεσε, καὶ ἡμέραν ἠπειλήσεν φοβεράν, διὰ
 πάντων σε ἐπὶ τὴν μετάνοιαν ἔλκων· εἰ δὲ μένεις ἀν-
 15 ἔνδοτος, «Σεαυτῷ θησαυρίζεις ὁργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὁρ-
 γῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θε-
 οῦ». Ἴνα γὰρ μή, ἀκούσας ὁργὴν, νομίσης πάθος,
 ἐπήγαγε· «Δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ». Καὶ καλῶς εἶ-
 πεν, «Ἀποκαλύψεως»· τότε γὰρ ἀποκαλύπτεται τοῦ-
 20 το, ὅταν τὰ κατ’ ἀξίαν ἕκαστος ἀπολαμβάνῃ. Ἐν-
 ταῦθα γὰρ πολλοὶ πολλάκις ἐπηρεάζουσι παρὰ τὸ δί-
 καιον καὶ ἐπιβουλεύουσιν· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως· «Ὅς
 ἀποδώσει ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· τοῖς μὲν καθ’
 ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ».

25 3. Ἐπειδὴ γὰρ φοβερὸς ἐγένετο καὶ βαρὺς, περὶ
 κρίσεως καὶ τῆς μελλούσης διαλεγόμενος κολάσεως.
 εὐθέως οὐκ εἰς τὸ προσδοκώμενον ἐνέβαλε τὴν τι-
 μωρίαν, ἀλλ’ ἐπὶ τὸ ἡδύτερον ἔτρεψε τὸν λόγον, τὴν
 τῶν ἀγαθῶν ἀντίδοσιν, οὕτω λέγων· «Τοῖς μὲν καθ’
 30 ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρ-
 σίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον». Ἐνταῦθα καὶ τοὺς
 ἀναπεπτωκότας ἐν τοῖς πειρασμοῖς διανίστησι, καὶ
 δείκνυσιν, ὅτι οὐ χρὴ τῇ πίστει θαρρεῖν μόνον· καὶ

έναντίον σου θησαυρούς ὀργῆς». "Όταν λοιπόν δὲ μαλακώνει οὔτε μὲ τὴν ἀγαθότητα, οὔτε κάμπτεται μὲ τὸ φόβο, τί θὰ μπορούσε νὰ γίνει πιὸ σκληρὸ ἀπ' αὐτόν; Ἀφοῦ λοιπόν ἔδειξε τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, τότε δείχνει τὴν τιμωρία, πῶς εἶναι ἀνυπόφορη σ' αὐτόν πού οὔτε ἔτσι μετανοεῖ. Καὶ πρόσεχε πῶς χρησιμοποιεῖ κυριολεκτικὰ τίς λέξεις. Γιατὶ λέγει «Μαζεύεις ἐναντίον σου θησαυρούς ὀργῆς», φανερώνοντας ἐκεῖνο πού ὅπωςδήποτε ὑπάρχει καὶ δείχνοντας πῶς ὑπεύθυνος γι' αὐτὸ δὲν εἶναι αὐτὸς πού δικάζει, ἀλλ' ἐκεῖνος πού δικάζεται.

«Ἐναντίον σου λοιπόν», λέγει, «ἐσύ μαζεύεις θησαυρούς», ὄχι ὁ Θεὸς ἐναντίον σου. Γιατὶ αὐτὸς ἔκαμε ὅσα ἔπρεπε, καὶ σὲ δημιούργησε ἱκανὸ νὰ ξεχωρίζεις τὰ καλὰ καὶ ἐκεῖνα πού δὲν εἶναι τέτοια, καὶ μακροθυμία ἔδειξε, καὶ φοβερὴ ἡμέρα ἀπειλήσε, γιὰ νὰ σὲ ὀδηγήσει μὲ ὅλα στὴ μετάνοια. Ἐὰν ὅμως παραμένεις ἀνένδοτος, «Μαζεύεις ἐναντίον σου θησαυρούς ὀργῆς κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ὀργῆς καὶ φανέρωσης καὶ τῆς δίκαιης κρίσης τοῦ Θεοῦ». Γιὰ νὰ μὴ νομίσεις λοιπόν, ὅταν ἀκούσεις γιὰ ὀργή, ὅτι ὑπάρχει πάθος πρόσθεσε «Τῆς δίκαιης κρίσης τοῦ Θεοῦ». Καὶ σωστὰ εἶπε, «φανέρωσης», γιατί τότε φανερώνεται αὐτό, ὅταν ὁ καθένας ἀπολαμβάνει αὐτὰ πού ἀξίζει. Γιατὶ ἐδῶ πολλοί, πολλές φορές, ἀπειλοῦν καὶ ἐπιβουλεύουν ἀντίθετα ἀπὸ τὸ δίκαιο, ἐνῶ ἐκεῖ δὲ συμβαίνει ἔτσι. «Ὁ ὁποῖος Θεὸς θ' ἀποδώσει στὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὰ ἔργα του· σ' ἐκείνους πού μὲ ὑπομονὴ κάνουν κάθε ἔργο ἀγαθὸ».

3. Ἐπειδὴ λοιπόν ἔγινε φοβερός καὶ σκληρός, μιλώντας γιὰ κρίση καὶ τὴ μελλοντικὴ κόλαση, ἀμέσως δὲν ἔβαλε τὴν τιμωρία μέσα στὸ προσδοκώμενο, ἀλλ' ἔτρεψε τὸ λόγο στὸ πιὸ εὐχάριστο, δηλαδὴ στὴν ἀνταπόδοση τῶν ἀγαθῶν, λέγοντας ἔτσι «Σ' ἐκείνους πού μὲ ὑπομονὴ κάνουν κάθε ἔργο ἀγαθὸ καὶ ζητοῦν δόξα καὶ τιμὴ καὶ ἀφθαρσία, θ' ἀποδώσει ζωὴ αἰώνια». Ἐδῶ ἀνυψώνει καὶ αὐτοὺς πού εἶχαν πάλι πέσει στοὺς πειρασμοὺς καὶ δείχνει, πῶς δὲν πρέπει νὰ ἔχομε θάρρος στὴν πίστη μόνο,

γὰρ καὶ πράξεών ἐστι τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο ἐξετα-
 στικόν. "Ορα δὲ αὐτὸν ὅταν περὶ τῶν μελλόντων δια-
 λέγεται, μὴ δυνάμενον τρανῶς εἰπεῖν τὰ ἀγαθὰ, ἀλ-
 λὰ καὶ δόξαν καὶ τιμὴν λέγοντα. Ἐπειδὴ γὰρ πάντα
 5 ὑπερβαίνει τὰ ἀνθρώπινα, οὐκ ἔχει εἰκόνα αὐτῶν ἐν-
 τεῦθεν δεῖξαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι λαμ-
 πρῶν παρ' ἡμῖν, ἀπὸ τούτων αὐτά, ὡς ἐγχωρεῖ, πα-
 ρίστησιν, ἀπὸ τῆς δόξης, ἀπὸ τῆς τιμῆς, ἀπὸ τῆς
 ζωῆς· ταῦτα γὰρ ἐστι τὰ ἀνθρώποις περισπούδαστα.
 10 Ἄλλ' οὐ τοιαῦτα ἐκεῖνα, ἀλλὰ πολλῷ βελτίῳ τούτων,
 ὅσω καὶ ἄφθαρτα καὶ ἀθάνατα.

Εἶδες πῶς καὶ τὰς περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν
 σωμάτων ἡμῖν θύρας ἀνέωξεν, ἀφθαρσίαν εἰπών;
 ἡ γὰρ ἀφθαρσία τοῦ φθειρομένου σώματός ἐστιν. Εἶ-
 15 τα, ἐπειδὴ οὐκ ἤρκει τοῦτο, προσέθηκε δόξαν καὶ τι-
 μὴν. Πάντες γὰρ ἀναστησόμεθα ἄφθαρτοι, ἀλλ' οὐ
 πάντες εἰς δόξαν, ἀλλ' οἱ μὲν εἰς κόλασιν, οἱ δὲ εἰς
 δόξαν. «Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας», φησί. Πάλιν γὰρ ἀπο-
 στερεῖ συγγνώμης τοὺς ἐν κακίᾳ ζῶντας, καὶ δεί-
 20 κνυσιν ἀπὸ φιλονεικίας τινὸς καὶ ραθυμίας ἐπὶ τὴν
 πονηρίαν πίπτοντας. «Καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ,
 πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ». Ἴδου καὶ ἑτέρα κατηγο-
 ρία πάλιν. Ποίαν γὰρ ἀπολογίαν ἂν ἔχοι ὁ τὸ φῶς
 φεύγων, καὶ τὸ σκότος αἰρούμενος; Καὶ οὐκ εἶπε
 25 βιαζομένους καὶ τυραννουμένους, ἀλλὰ «Πειθομένους
 τῇ ἀδικίᾳ»· ἵνα μάθης, ὅτι προαιρέσεως τὸ πτῶμα,
 οὐκ ἀνάγκης τὸ ἔγκλημα. «Θλίψις καὶ στενοχωρία
 ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ
 κακόν»· τουτέστι, καὶ εὐπορός τις ἦ, καὶ ὑπατος,
 30 καὶ αὐτοβασιλεύς, οὐδένα ὁ τῆς κρίσεως δυσωπεῖ-
 ται λόγος· οὐδεμίαν γὰρ ἐνταῦθα χώραν τὰ ἀξιώμα-
 τα ἔχει.

Δείξας τοίνυν τὴν ὑπερβολὴν τῆς νόσου, καὶ τὴν
 αἰτίαν προσθείς, ὅτι ἀπὸ ραθυμίας τῶν ἀρρωστούν-
 35 των, καὶ τὸ τέλος, ὅτι ἀπώλεια αὐτοὺς διαδέξεται,

γιατί βέβαια τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο ἐξετάζει καὶ τίς πράξεις. Πρόσεχε ὅμως αὐτόν, ὅταν μιλάει γιὰ τὰ μελλοντικά, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ καθαρὰ τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ὅτι λέγει καὶ δόξα καὶ τιμή. Γιατί, ἐπειδὴ ὅλα ξεπερνοῦν τὰ ἀνθρώπινα, δὲν ἔχει ἀπὸ ἐδῶ κάποια εἰκόνα τους νὰ δείξει, ἀλλὰ παρουσιάζει αὐτὰ, ὅπως μπορεῖ, ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ τὰ θεωροῦμε πὼς εἶναι λαμπρὰ σ' ἐμᾶς, δηλαδή ἀπὸ τῇ δόξᾳ, ἀπὸ τὴν τιμὴν, ἀπὸ τὴν ζωὴν. Δὲν εἶναι ὅμως τέτοια ἐκεῖνα, ἀλλὰ πολὺ καλύτερα ἀπ' αὐτὰ, ὅσο καὶ ἄφθαρτα καὶ ἀθάνατα.

Εἶδες πὼς μᾶς ἄνοιξε καὶ τίς πύλες γιὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, λέγοντας «ἀφθαρσία»; Γιατί ἡ ἀφθαρσία ἀνήκει στὸ φθαρτὸ σῶμα. Στὴ συνέχεια, ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἀρκετὸ αὐτό, πρόσθεσε δόξα καὶ τιμή. Γιατί ὅλοι θ' ἀναστηθοῦμε ἄφθαρτοι, ὅχι ὅμως ὅλοι σὲ δόξα, ἀλλ' ἄλλοι σὲ κόλαση καὶ ἄλλοι σὲ δόξα. «Σ' ἐκείνους ὅμως ποὺ εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ φατριαστικὸ πνεῦμα», λέγει. Πάλι λοιπὸν στερεῖ τὴν συγγνώμην ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ζοῦν μὲ κακία καὶ δείχνει πὼς πέφτουν στὴν κακία ἀπὸ κάποια φιλονικία καὶ ἀδιαφορία. «Καὶ σ' ἐκείνους ποὺ ἀπειθοῦν στὴν ἀλήθεια, ἐνῶ πείθονται στὴν ἀδικία». Νὰ καὶ ἄλλη κατηγορία πάλι. Γιατί ποιά δικαιολογία θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἐκεῖνος ποὺ ἀποφεύγει τὸ φῶς καὶ προτιμᾷ τὸ σκοτάδι; Καὶ δὲν εἶπε 'ἐκείνους ποὺ ἐξαναγκάζονται καὶ πιέζονται', ἀλλὰ «'Εκείνους ποὺ πείθονται στὴν ἀδικία», γιὰ νὰ μάθεις, ὅτι ἡ πτώσις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς προαίρεσης, τὸ ἀμάρτημα δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀναγκασμοῦ. «Θλίψη καὶ στενοχώρια θὰ πέσει σὲ κάθε ἄνθρωπο, ποὺ ἐπιμένει νὰ κάνει τὸ κακόν». Δηλαδή, καὶ ἂν ἀκόμη κάποιος εἶναι πολὺ πλούσιος, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ὑψατος, καὶ ἂν ἀκόμη ὁ ἴδιος εἶναι βασιλιάς, κανένα δὲν ντρέπεται ὁ λόγος τῆς κρίσης, γιατί ἐδῶ τὰ ἀξιώματα δὲν ἔχουν καμιά σημασία.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἔδειξε τὸ μέγεθος τῆς ἀρρώστιας καὶ ἄφοῦ πρόσθεσε τὴν αἰτία της, ὅτι δηλαδή προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἀρρώστων, καὶ τὸ τέλος, ὅτι δηλαδή

καὶ τὸ εὐκόλον τῆς διορθώσεως, βαρεῖ πάλιν καὶ ἐν
 τῇ κολάσει τὸν Ἰουδαῖον. «Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ
 Ἕλληνος». Ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας τῆς διδα-
 σκαλίας, μείζονα ἂν εἴη καὶ τιμωρίαν ἄξιος ὑπομεῖ-
 5 ναι παρανομῶν. Ὡστε ὅσω ἂν συνετώτεροι ὦμεν ἢ
 δυνατώτεροι, τοσοῦτον κολαζόμεθα μᾶλλον ἁμαρτά-
 νοντες. Καὶ γὰρ εἰ πλούσιος εἴ, πλείονα ἀπαιτηθήσῃ
 χρήματα τοῦ πένητος, καὶ εἰ συνετώτερος, μείζονα
 ὑπακοήν, καὶ εἰ δυναστείαν περιθέβλησαι, λαμπρό-
 10 τερα κατορθώματα· καὶ ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἄλλων
 οὕτω πρὸς τὴν δύναμιν καὶ τὰ μέτρα εἰσοίσεις.

«Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζο-
 μένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ Ἕλληνι».
 Ποῖον Ἰουδαῖον ἐνταῦθά φησιν, ἢ περὶ ποίων Ἕλ-
 15 λήνων διαλέγεται; Τῶν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρου-
 σίας. Οὕπω γὰρ εἰς τοὺς τῆς χάριτος ἔφθασε χρό-
 νους ὁ λόγος, ἀλλ' ἔτι τοῖς ἀνωτέρω χρόνοις ἐνδια-
 τρίζει, προκαθαιρῶν πόρρωθεν, καὶ ἀναιρῶν τὸ μέ-
 σον τοῦ Ἕλληνος καὶ τοῦ Ἰουδαίου, ἵν', ὅταν ἐν τῇ
 20 χάριτι τοῦτο ποιῇ, μηκέτι δόξη καινόν τι καὶ φορτι-
 κὸν ἐπινοεῖν. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς ἀνωτέρω χρόνοις, ὅτε
 οὕπω ἡ χάρις ἦν ἐκλάμπασα ἢ τοσαύτη, ὅτε τὰ τῶν
 Ἰουδαίων σεμνὰ καὶ περιβόητα καὶ λαμπρὰ παρὰ
 πᾶσιν ἦν, οὐδὲν ἦν τὸ μέσον, τίνα ἂν ἔχοιεν λοιπὸν
 25 εἰπεῖν λόγον μετὰ τὴν τοσαύτην τῆς χάριτος ἐπίδει-
 ξιν; Διὰ τοι τοῦτο καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὸ κατασκευά-
 ζει τῆς σπουδῆς. Καὶ γὰρ ὁ ἀκροατῆς τοῦτο μαθὼν
 ἐν τοῖς ἀνωτέρω χρόνοις κρατοῦν, πολλῶ μᾶλλον
 μετὰ τὴν πίστιν αὐτὸ παραδέξεται.

30 Ἕλληνας δὲ ἐνταῦθά φησιν, οὐ τοὺς εἰδωλο-
 λατροῦντας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβοῦντας, τοὺς τῷ φυ-
 σικῶ πειθομένους νόμῳ, τοὺς πλὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν
 παρατηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν συντελοῦν-
 τα διατηροῦντας· οἳ ἦσαν οἱ περὶ τὸν Μελχισεδέκ,

θὰ τοὺς ἀκολουθήσει ἡ καταστροφή, καὶ τὴν εὐκολία τῆς διόρθωσής τους, ἐνοχλεῖ πάλι καὶ στήν κόλαση τὸν Ἰουδαῖο. «Καὶ στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν εἰδωλολάτρη». Γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔκουσε περισσότερη διδασκαλία, θὰ εἶναι ἄξιος νὰ ὑποστεῖ καὶ μεγαλύτερη τιμωρία, ὅταν παρνομεῖ. Ἐπομένως, ὅσο πιὸ συνετοὶ εἴμαστε ἢ πιὸ δυνατοί, τόσο περισσότερο τιμωρούμαστε, ὅταν ἁμαρτάνομε. Γιατὶ καὶ ἂν εἶσαι πλούσιος, θὰ σοῦ ζητηθοῦν περισσότερα χρήματα ἀπὸ τὸ φτωχό, καὶ ἂν εἶσαι πιὸ συνετός, μεγαλύτερη ὑπακοή, καὶ ἂν ἔχεις ἐξουσία, πιὸ λαμπρὰ κατορθώματα. Καὶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἔτσι θὰ προσφέρεις ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμη καὶ τὰ μέτρα σου.

«Δόξα ὅμως καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη θ' ἀποδοθεῖ στὸν καθένα ποὺ ἐργάζεται τὸ ἀγαθό, στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν Ἕλληνα». Ποιόν Ἰουδαῖο ἐννοεῖ ἐδῶ, ἢ γιὰ ποιούς Ἕλληνες μιλάει; Γι' αὐτοὺς ποὺ ἔζησαν πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ ὁ λόγος δὲν ἔφθασε ἀκόμη στὰ χρόνια τῆς χάρης, ἀλλὰ μένει ἀκόμη στὰ προηγούμενα χρόνια, καθαρίζοντας ἀπὸ μακριὰ καὶ ἐξαφανίζοντας τὴ διαφορὰ τοῦ Ἕλληνα καὶ τοῦ Ἰουδαίου, ὥστε, ὅταν κάνει αὐτὸ στὸν καιρὸ τῆς χάρης, νὰ μὴ φανεῖ πιά ὅτι ἐπινόεῖ κάτι τὸ νέο καὶ ἐνοχλητικό. Ἐὰν λοιπὸν στὰ προηγούμενα χρόνια, ὅταν δὲν ἔλαμψε ἀκόμη ἡ τόσο μεγάλη χάρη, ὅταν τὰ πράγματα τῶν Ἰουδαίων ἦταν σὲ ὅλους σεβαστὰ καὶ ξακουστὰ καὶ λαμπρά, δὲν ὑπῆρχε καμιὰ διαφορὰ, ποιὸ λόγο θὰ μπορούσε νὰ πεῖ στὴ συνέχεια ὕστερα ἀπὸ τὴν τόσο μεγάλη φανέρωση τῆς χάρης; Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ μὲ πολλὴ φροντίδα τὸ ἐτοιμάζει αὐτό. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ ἀκροατής, ἀφοῦ μάθει ὅτι αὐτὸ ἐπικρατοῦσε στὰ προηγούμενα χρόνια, θὰ τὸ παραδεχθεῖ αὐτὸ πολὺ περισσότερο μετὰ τὴν πίστη.

Ἕλληνες ὅμως ἐδῶ λέγει, ὄχι τοὺς εἰδωλολάτρες, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβεῖς, ἐκείνους ποὺ πείθονταν στὸ φυσικὸ νόμο, ἐκείνους ποὺ τηροῦσαν ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἰουδαϊκὲς ἐντολὲς ὅλα αὐτὰ ποὺ ὀδηγοῦσαν στὴν εὐσέβεια. Τέτοιοι ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ ἦταν μαζὶ μὲ τὸ Μελχισεδέκ, τέτοιος

οἶος ἦν ὁ Ἰώβ, οἶοι ἦσαν οἱ Νινευῖται, οἶος ἦν ὁ
 Κορνήλιος. Ἦδη τοίνυν προδιορύττει τῆς περιτο-
 μῆς καὶ τῆς ἀκροβυστίας τὸ μέσον, καὶ πόρρωθεν
 ταύτην προκαταλύει τὴν διαφοράν, ὥστε καὶ ἀνυ-
 5 πόπτως αὐτὸ ποιῆσαι, καὶ ἐξ ἑτέρας ἀνάγκης εἰς
 τοῦτο ἐμβαλεῖν· ὅπερ αἰεὶ τῆς συνέσεώς ἐστιν ἴδιον
 τῆς ἀποστολικῆς. Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν καιρῶν αὐτὸ
 τῆς χάριτος ἔδειξεν, ἔδοξεν ἂν πολλὴν ὑποψίαν ἔ-
 χειν ὁ λόγος· τὸ δὲ διηγούμενον τὴν κατέχουσαν τὸν
 10 κόσμον κακίαν καὶ πονηρίαν, ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἐ-
 κείνης εἰς τὸν περὶ τούτων ἐμβῆναι λόγον, ἀνύπο-
 πτον ἐποίει τὴν διδασκαλίαν.

4. Καὶ ὅτι τοῦτο βούλεται, καὶ διὰ τοῦτο οὕτω
 συνέθηκε, δῆλον ἐκεῖθεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἐσπού-
 15 दाζε κατασκευάσαι, ἤρκει εἰπόντα, ὅτι «Κατὰ τὴν
 σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρί-
 ζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς», παύσασθαι τῆς
 ὑποθέσεως ταύτης· καὶ γὰρ ἀπηρτισμένη ἦν. Ἀλλ'
 ἐπειδὴ οὐ τοῦτο ἦν αὐτῷ τὸ ζητούμενον, περὶ κρί-
 20 σεως μόνον εἰπεῖν τῆς μελλούσης, ἀλλὰ καὶ δεῖξαι
 οὐδὲν πλέον ἔχοντα τὸν Ἰουδαῖον τοῦ τοιούτου Ἑλ-
 ληνος, ἵνα μὴ μέγα φρονῇ, πρόεισι περαιτέρω, καὶ
 τάξει κέχρηται. Σκόπει δέ· ἐφόβησε τὸν ἀκροατήν,
 ἐπήχησεν αὐτῷ τὴν ἡμέραν τὴν φοβεράν, εἶπεν ὅσον
 25 κακὸν τῇ πονηρίᾳ συζῆν, ἔδειξεν οὐδένα ἐξ ἀγνοίας
 ἁμαρτάνοντα οὐδὲ ἀτιμωρητί, ἀλλὰ, κἂν μὴ νῦν δῶ
 δίκην, δώσοντα πάντως· ἐντεῦθεν λοιπὸν βούλεται
 κατασκευάσαι, ὅτι ἡ τοῦ νόμου διδασκαλία οὐ σφό-
 δρα τῶν κατεπειγόντων ἦν· ἐν γὰρ τοῖς ἔργοις ἡ
 30 κόλασις καὶ ἡ τιμὴ, οὐκ ἐν περιτομῇ καὶ ἀκροβυστίᾳ.

Ἐπεὶ οὖν εἶπεν ὅτι πάντως κολασθήσεται ὁ Ἑλ-
 λην, καὶ ἔλαβεν ὡμολογημένον τοῦτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ
 κατεσκεύασεν, ὅτι καὶ τιμηθήσεται, περιττὸν λοιπὸν
 ἐδήλωσε τὸν νόμον καὶ τὴν περιτομήν· μάλιστα γὰρ

ήταν ὁ Ἰώβ, τέτοιοι ἦταν οἱ Νινευῖτες, τέτοιος ἦταν ὁ Κορνήλιος. Ἦδη λοιπὸν ὑπονομεύει ἀπὸ πρὶν τὴ διαφορὰ τῆς περιτομῆς καὶ τῆς ἀκροβυστίας καὶ ἀπὸ μακριὰ ἐξαφανίζει αὐτὴ τὴ διαφορὰ, ὥστε καὶ χωρὶς ὑποψία νὰ κάμει αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἄλλη ἀνάγκη νὰ τοὺς ὀδηγήσει σ' αὐτό, πράγμα ποὺ πάντοτε εἶναι χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς σύνεσης τοῦ ἀποστόλου. Ἐὰν λοιπὸν φανέρωνε αὐτὸ στὰ χρόνια τῆς χάρης, θὰ φαινόταν πὼς ὁ λόγος ἦταν πολὺ ὑποπτος, ἐνῶ τὸ νὰ ἀλλάξει τὸ λόγο γι' αὐτοὺς μὲ βάση τὸ συμπέρασμα ἐκεῖνο, τὴν ὥρᾳ ποὺ μιλοῦσε γιὰ τὴν κακία καὶ τὴν πονηρία ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸν κόσμον, ἔκανε ἀνύποπτη τὴ διδασκαλία.

4. Καὶ ὅτι θέλει αὐτὸ καὶ γι' αὐτὸ τὸ παρουσίασε ἔτσι, εἶναι φανερὸ ἀπὸ ἐκεῖ. Γιατί, ἐὰν δὲν προσπαθοῦσε ν' ἀποδείξει αὐτό, ἦταν ἀρκετὸ λέγοντας, ὅτι «Σύμφωνα μὲ τὴ σκληρότητά σου καὶ τὴν ἀμετανόητη καρδιά σου μαζεύεις ἐναντίον σου θησαυροὺς ὀργῆς κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ὀργῆς», νὰ σταματήσει τὸ θέμα αὐτό· γιατί πραγματικὰ εἶχε ὀλοκληρωθεῖ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦταν τοῦτο τὸ ζητούμενο γι' αὐτόν, νὰ πεῖ δηλαδὴ μόνο γιὰ τὴ μέλλουσα κρίση, ἀλλὰ καὶ νὰ δείξει πὼς ὁ Ἰουδαῖος δὲν ἔχει τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἓνα τέτοιον Ἕλληνα, γιὰ νὰ μὴν ὑπερηφανεύεται, προχωρεῖ στὰ ἐπόμενα, καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν τάξη. Πρόσεχε ὅμως. Φοβέρισε τὸν ἀκροατὴ, ὑπενθύμισε σ' αὐτόν τὴ φοβερὴ ἡμέρα, εἶπε πόσο κακὸ εἶναι νὰ ζεῖ κανεὶς μαζὶ μὲ τὴν πονηρία, ἔδειξε πὼς κανεὶς δὲν ἀμαρτάνει ἀπὸ ἄγνοια οὔτε χωρὶς τιμωρία, ἀλλὰ, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τιμωρηθεῖ τώρα, θὰ τιμωρηθεῖ ὅπωςδὴποτε. Ἔτσι στὴ συνέχεια θέλει ν' ἀποδείξει, πὼς ἡ διδασκαλία τοῦ νόμου δὲν ἦταν ἀπὸ τὰ πολὺ ἐπείγοντα πράγματα, γιατί ἡ κόλαση καὶ ἡ τιμὴ βρίσκονται στὰ ἔργα, καὶ ὅχι στὴν περιτομὴ καὶ τὴν ἀκροβυστία.

Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶπε πὼς ὅπωςδὴποτε θὰ τιμωρηθεῖ ὁ Ἕλληνας, καὶ τὸ θεώρησε αὐτό σὰν δεδομένο, καὶ ἀπ' αὐτὸ ἀπέδειξε, ὅτι καὶ θὰ τιμηθεῖ, περὶτὰ φανέρωσε στὴ συνέχεια καὶ τὸ νόμον καὶ τὴν περιτομὴ. Γιατί ἐδῶ μάχε-

Ἰουδαίοις ἐνταῦθα μάχεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι
 φιλονεικότερον διέκειντο, πρῶτον μὲν ὑπὸ τύφου
 οὐκ ἀξιοῦντες μετὰ τῶν ἐξ ἔθνων συναριθμεῖσθαι· δεύ-
 τερον καταγελῶντες, εἰ ἡ πίστις πάντα ἀφανίζει τὰ
 5 ἁμαρτήματα, διὰ τοῦτο πρότερον κατηγόρησε τῶν
 Ἑλλήνων, ὑπὲρ ὧν ποιεῖται τὸν λόγον, ἵνα ἀνυπό-
 πτως καὶ μετὰ παρρησίας τῶν Ἰουδαίων καθίκηται·
 εἶτα εἰς τὴν περὶ τῆς κολάσεως ἐξέτασιν ἐλθὼν, δεί-
 κνυσιν οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελούμενον τὸν Ἰουδαῖον
 10 ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ βαρούμενον· καὶ τοῦτο ἄνω-
 θεν κατασκευάζει. Εἰ γὰρ ὁ Ἕλληνας διὰ τοῦτο ἀνα-
 πολόγητος, ὅτι τῆς κτίσεως αὐτὸν ἐναγούσης καὶ
 τῶν λογισμῶν, οὐκ ἐγένετο βελτίων· πολλῷ μᾶλλον
 ὁ Ἰουδαῖος μετὰ τούτων καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου δι-
 15 δασκαλίαν λαβὼν. Πείσας τοίνυν αὐτὸν εὐκόλως δέ-
 ξασθαι τὸν λογισμὸν τοῦτον ἐν τοῖς ἑτέρων ἁμαρτή-
 μασι, καὶ ἄκοντα ἀναγκάζει λοιπὸν ἐν τοῖς περὶ ἐ-
 αυτοῦ τοῦτο ποιῆσαι.

Καὶ ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν λόγον, καὶ
 20 ἐπὶ τῶν χρηστοτέρων αὐτὸν προάγει, λέγων οὕτω·
 «Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ
 τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι». Ἐν-
 ταῦθα μὲν γάρ, ὅσα ἂν τις ἔχη καλὰ, μετὰ πολλῶν
 ἔχει ταραχῶν, καὶ πλούσιος ἢ, καὶ δυνάστης, καὶ
 25 βασιλεύς· καὶ μὴ πρὸς ἕτερον, πρὸς γοῦν ἑαυτὸν
 διαστασιάζει πολλάκις, καὶ πολὺν ἐν τοῖς λογισμοῖς
 ἔχει πόλεμον· ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ πάντα
 γαληνὰ καὶ ταραχῆς ἀπηλλαγμένα, καὶ γνησίαν ἔ-
 χοντα τὴν εἰρήνην. Κατασκευάσας τοίνυν ἐκ τῶν
 30 ἄνωθεν εἰρημένων, ὅτι καὶ οἱ μὴ νόμον ἔχοντες τῶν
 αὐτῶν ἀπολαύσονται, ἐπάγει καὶ λογισμόν, οὕτω λέ-
 γων· «Οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ».
 Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ, ὅτι κολάζεται καὶ ὁ Ἰουδαῖος
 καὶ ὁ Ἕλληνας ἁμαρτάνοντες, οὐ δεῖται λογισμῶν· ὅ-

ται ιδιαίτερα τοὺς Ἰουδαίους. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκεῖνοι ἦταν περισσότερο φιλόνικοι, πρῶτα μὲ τὸ νὰ ἔχουν ἀπὸ ὑπερηφάνεια τὴν ἀξίωση νὰ μὴν ἀριθμοῦνται μαζί μ' αὐτοὺς ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς· δεύτερο, μὲ τὸ νὰ περιγελοῦν, ἐὰν ἡ πίστις ἐξαφανίζει ὅλα τὰ ἁμαρτήματα, γι' αὐτὸ κατηγόρησε πρῶτα τοὺς "Ἕλληνες, γιὰ τοὺς ὁποίους μιλάει, ὥστε χωρὶς ὑποψία καὶ μὲ παρρησία νὰ φθάσει στοὺς Ἰουδαίους. Ἐπειτα, ἀφοῦ ἦρθε στὴν ἐξέταση γιὰ τὴν κόλαση, δείχνει πῶς ὄχι μόνο δὲν ὠφελεῖται καθόλου ὁ Ἰουδαῖος ἀπὸ τὸ νόμο, ἀλλὰ καὶ ἐπιβαρύνεται. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀποδείχνει ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Ἐὰν λοιπὸν ὁ "Ἕλληνας εἶναι γι' αὐτὸ ἀναπολόγητος, ἐπειδὴ δὲν ἔγινε καλύτερος, ἂν καὶ ἡ κτίσις καὶ οἱ σκέψεις τοῦ τὸν ὀδηγοῦσαν, πολὺ περισσότερο θὰ εἶναι ὁ Ἰουδαῖος, ἀφοῦ πῆρε μαζί μ' αὐτὰ καὶ τὴ διδασκαλία ἀπὸ τὸ νόμο. Ἀφοῦ τὸν ἔπεισε λοιπὸν εὐκόλα νὰ δεχθεῖ τὴ σκέψη αὐτὴ στὰ ἁμαρτήματα τῶν ἄλλων, τὸν ἀναγκάζει στὴ συνέχεια καὶ χωρὶς τὴ θέλησή του νὰ κάμει αὐτὸ καὶ στὰ δικά του ἁμαρτήματα.

Καὶ γιὰ νὰ γίνῃ εὐκόλα δεκτὸς ὁ λόγος, τὸν ὀδηγεῖ καὶ στὰ πιὸ ἀγαθὰ, λέγοντας ἔτσι· «Δόξα ὅμως καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη θ' ἀποδοθεῖ στὸν καθένα ποὺ ἐργάζεται τὸ ἀγαθόν, στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν "Ἕλληνα». Γιατὶ ἐδῶ βέβαια, ὅσα καλὰ ἂν ἔχει κανεὶς, τὰ ἔχει μὲ πολλὰς ταραχές, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι πλούσιος ἢ ἄρχοντας ἢ βασιλιάς. Καὶ ἂν ὄχι πρὸς ἄλλον, τουλάχιστο ἐπαναστατεῖ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του πολλὰς φορές καὶ στίς σκέψεις τοῦ ἔχει πολὺ πόλεμο. Ἐκεῖ ὅμως δὲ συμβαίνει τίποτε τέτοιο, ἀλλὰ τὰ πάντα εἶναι γαλήνια καὶ χωρὶς ταραχὴ καὶ ἔχουν τὴ γνήσια εἰρήνη. Ἀποδείχνοντας λοιπὸν ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ὅτι καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν εἶχαν νόμο θ' ἀπολαύσουν τὰ ἴδια, προσθέτει καὶ ἓνα συλλογισμόν, λέγοντας ἔτσι· «Γιατὶ ὁ Θεὸς δὲ χαρίζεται σὲ πρόσωπα». Γιατί, ὅταν λέγει, ὅτι τιμωρεῖται καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ "Ἕλληνας, ὅταν ἁμαρτάνουν, δὲ χρειάζεται συλλογισμούς· ὅταν ὅμως λέ-

ταν δέ, ὅτι καὶ τιμᾶται ὁ Ἑλλήν, συστήσαι βούληται, καὶ κατασκευῆς δεῖται λοιπόν.

Καὶ γὰρ ἐδόκει θαυμαστὸν εἶναι καὶ παράδοξον, εἰ ὁ μὴ νόμον μηδὲ προφητῶν ἀκούσας, τιμᾶται τὰ
 5 ἀγαθὰ ἐργαζόμενος. Διὰ τοῦτο, ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν εἶπον, ἐν τοῖς πρὸ τῆς χάριτος χρόνοις γυμνάζει αὐτῶν τὰς ἀκοάς, ἵν' εὐκολώτερον ἐπεισαγάγῃ λοιπὸν μετὰ τῆς πίστεως καὶ τὴν ἐν τούτοις συγκατάθεσιν. Ἐνταῦθα γὰρ ἀνύποπτος μάλιστα γίνεται, ἅτε οὐ τὸ
 10 ἑαυτοῦ κατασκευάζων. Εἰπὼν τοίνυν, «Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ Ἑλληνι», ἐπήγαγεν· «Οὐ γὰρ ἔστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ». Βαβαί, ἐξ ὅσης ἐνίκησε τῆς περιουσίας· δείκνυσι γὰρ εἰς ἄτοπον τὸν
 15 λόγον ἀπαγαγόν, ὅτι οὐ κατὰ Θεὸν τὸ μὴ οὕτω γενέσθαι· καὶ γὰρ προσωποληψίας τὸ πρᾶγμα· ὁ δὲ Θεὸς οὐ τοιοῦτος. Καὶ οὐκ εἶπεν, εἰ δὲ μὴ τοῦτο γένοιτο, προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλὰ σεμνότερον· «Οὐ γὰρ ἔστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ»· τουτέστιν, οὐ
 20 προσώπων ποιότητα, ἀλλὰ πραγμάτων ἐξετάζει διαφοράν. Τοῦτο εἰπὼν, ἐδήλωσεν οὐκ ἐν πράγμασιν, ἀλλ' ἐν προσώποις μόνον διαφέροντα τὸν Ἰουδαῖον τοῦ Ἑλλήνος.

Τούτοις ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· οὐ γὰρ, ἐπειδὴ ὁ
 25 μὲν Ἰουδαῖος, ὁ δὲ Ἑλλήν, διὰ τοῦτο ὁ μὲν τιμᾶται· ὁ δὲ ὑβρίζεται· ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἔργων ἑκάτερα γίνεται. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν οὕτω· διήγειρε γὰρ ἂν τὸν θυμὸν τοῦ Ἰουδαίου· ἀλλ' ἕτερόν τι πλεόν τίθησι κατασπῶν αὐτῶν κατωτέρω τὸ φρόνημα καὶ καταστέλ-
 30 λων, ὥστε ἐκεῖνο καταδέξασθαι. Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο; Τὸ ἐξῆς κείμενον. «Ὅσοι γὰρ ἀνόμως», φησὶν, «ἡμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἡμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται». Ἐνταῦθα γὰρ, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσιν Ἰ-

γει, ὅτι καὶ τιμᾶται ὁ Ἑλληνας, θέλει νὰ κάμει καὶ στὴ συνέχεια χρειάζεται πλέον ἀπόδειξη.

Γιατὶ πραγματικὰ φαινόταν πὼς εἶναι θαυμαστὸ καὶ παράδοξο, ἐὰν ἐκεῖνος, ποὺ δὲν ἄκουσε οὔτε τὸ νόμο οὔτε τοὺς προφῆτες, τιμᾶται, ὅταν ἐργάζεται τὰ ἀγαθὰ. Γι' αὐτὸ, πράγμα ποὺ εἶπα καὶ πιὸ μπροστὰ, στὰ πρὶν ἀπὸ τὴ χάρη χρόνια γυμνάζει τίς ἀκοές τους, γιὰ νὰ προσθέσει εὐκολότερα στὴ συνέχεια μαζί μὲ τὴν πίστη καὶ τὴ συγκατάθεσή τους σ' αὐτά. Ἐδῶ βέβαια γίνεται ἰδιαίτερα ἀνύποπτος, ἐπειδὴ οὔτε τὸ δικό του δὲν προετοιμάζει. Ἀφοῦ λοιπὸν εἶπε, «Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη θ' ἀποδοθεῖ στὸν καθένα ποὺ ἐργάζεται τὸ ἀγαθό, στὸν Ἰουδαῖο πρῶτα καὶ στὸν Ἑλληνα», πρόσθεσε· «Γιατὶ ὁ Θεὸς δὲ χαρίζεται σὲ πρόσωπα». Πῶ, πῶ! μὲ πόση ἀφθονία νίκησε. Γιατὶ δείχνει, φέροντας τὸ λόγο σὲ παραδοξολογία, ὅτι δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ νὰ μὴ γίνει ἔτσι· γιατί τότε τὸ πράγμα θὰ ἦτάν ἀποτέλεσμα μεροληψίας, ἐνῶ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τέτοιος. Καὶ δὲν εἶπε, ἐὰν ὅμως δὲ γίνει αὐτό, ὁ Θεὸς εἶναι μεροληπτικός, ἀλλὰ πιὸ σεμνό· «Γιατὶ ὁ Θεὸς δὲ χαρίζεται σὲ πρόσωπα». Δηλαδή, ὁ Θεὸς δὲν ἐξετάζει τὴν ποιότητα τῶν προσώπων, ἀλλὰ τὴ διαφορὰ τῶν πράξεων. Λέγοντας αὐτό, φανέρωσε ὅτι ὁ Ἰουδαῖος δὲ διαφέρει ἀπὸ τὸν Ἑλληνα στίς πράξεις, ἀλλὰ μόνο στὰ πρόσωπα.

Σ' αὐτὰ ἦταν ἐπόμενο νὰ πεῖ ὅχι λοιπόν, ἐπειδὴ ὁ ἓνας εἶναι Ἰουδαῖος καὶ ὁ ἄλλος Ἑλληνας, γι' αὐτὸ τιμᾶται ὁ πρῶτος καὶ περιφρονεῖται ὁ δεύτερος, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο γίνονται ἀπὸ τὰ ἔργα τους. Ὅμως δὲν εἶπε ἔτσι, γιατί θὰ προκαλοῦσε τὴν ὀργὴν τοῦ Ἰουδαίου, ἀλλὰ κάτι ἄλλο περισσότερο ἀναφέρει συγκρατώντας καὶ ταπεινώνοντας παρακάτω τὸ φρόνημά τους, ὥστε νὰ παραδεχθοῦν ἐκεῖνο. Καὶ ποιὸ εἶναι αὐτό; Τὰ ἐπόμενα λόγια· «Γιατὶ ὅσοι ἀμάρτησαν χωρὶς νόμο», λέγει, «θὰ καταδικασθοῦν σὲ ἀπώλεια χωρὶς τὸ νόμο· καὶ ὅσοι ἀμάρτησαν μὲ νόμο, θὰ κριθοῦν μὲ βάση τὸ νόμο». Ἐδῶ λοιπόν, πράγμα ποὺ εἶπα παραπάνω, ὅχι μόνο δείχνει τὴν ἰσοτι-

ουδαίου καὶ Ἑλληνοσ, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν Ἰουδαῖον
 βαρούμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως. Ὁ μὲν γὰρ
 Ἑλληνα ἀνόμως κρίνεται· τὸ δέ, «Ἀνόμως», ἐνταῦ-
 θα οὐ τὸ χαλεπώτερον, ἀλλὰ τὸ ἡμερώτερον λέγει·
 5 τουτέστιν, οὐκ ἔχει κατηγοροῦντα τὸν νόμον. Τὸ
 γὰρ «Ἀνόμως», τουτέστι, χωρὶς τῆς ἐξ ἐκείνου κα-
 τακρίσεως, φησὶν, ἀπὸ τῶν τῆς φύσεως λογισμῶν
 καταδικάζεται μόνων. Ὁ δὲ Ἰουδαῖος ἐννόμως, του-
 τέστι, μετὰ τῆς φύσεως καὶ τοῦ νόμου κατηγοροῦν-
 10 τος· ὅσῳ γὰρ πλείονος ἀπήλαυσε τῆς ἐπιμελείας, το-
 σούτῳ μείζονα δώσει δίκην.

5. Ὁρᾷς πῶς μείζονα τοῖς Ἰουδαίοις τὴν ἀνάγ-
 κην ἐπέστησε τοῦ τῇ χάριτι προσδραμεῖν; Ἐπειδὴ
 γὰρ ἔλεγον, ὅτι οὐ δέονται τῆς χάριτος, διὰ μόνου
 15 τοῦ νόμου δικαιούμενοι, δείκνυσιν, ὅτι αὐτοὶ μᾶλλον
 τῶν Ἑλλήνων δέονται, εἴ γε μᾶλλον μέλλουσι κολά-
 ζεσθαι. Εἴτα πάλιν ἐπάγει λογισμὸν ἕτερον, τοῖς εἰ-
 ρημένοις ἐπαγωνιζόμενος. «Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ
 νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ». Καλῶς προσέθηκε,
 20 «Παρὰ τῷ Θεῷ»· παρὰ μὲν γὰρ ἀνθρώποις ἴσως σε-
 μνοὶ δύνανται φαίνεσθαι καὶ μεγάλα κομπάζειν, πα-
 ρὰ δὲ τῷ Θεῷ, τοῦναντίον ἅπαν, «Οἱ ποιηταὶ τοῦ νό-
 μου δικαιοῦνται μόνον». Εἶδες πόση τῇ περιουσίᾳ
 κέχρηται εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον; Εἴ
 25 γὰρ διὰ τὸν νόμον ἀξιοῖς σωθῆναι, φησί, πρῶτός
 σου ταύτῃ ὁ Ἑλληνα στήσεται, ποιητῆς φανεὶς τῶν
 ἐγγεγραμμένων.

Καὶ πῶς ἔνι, φησὶν, ἀκροατὴν μὴ γενόμενον,
 ποιητὴν γενέσθαι; Ἐνι, φησὶν, οὐ τοῦτο μόνον, ἀλ-
 30 λὰ καὶ τὸ τούτου πολλῷ πλέον. Οὐ γὰρ μόνον χωρὶς
 ἀκροάσεώς ἐστι γενέσθαι ποιητὴν, ἀλλὰ καὶ μετὰ
 ἀκροάσεως μὴ εἶναι τοῦτο· ὅπερ ὕστερον σαφέστε-
 ρον τίθῃσι λέγων, καὶ μετὰ πλείονος τῆς περιουσίας·
 «Ὁ διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;». Ἐν-

μία Ἰουδαίου καὶ Ἑλληνα, ἀλλὰ καὶ πῶς ὁ Ἰουδαῖος ἐπιβαρύνεται πολὺ ἀπὸ τῆ χορήγηση τοῦ νόμου. Γιατὶ ὁ Ἑλληνας κρίνεται χωρὶς τὸ νόμο. Τὸ «χωρὶς νόμο», ἐδῶ δὲ σημαίνει τὸ πιὸ δυσάρεστο, ἀλλὰ τὸ πιὸ μαλακό· δηλαδή, δὲν ἔχει τὸ νόμο κατήγορο. Γιατὶ τὸ «Χωρὶς νόμο», δηλαδή, χωρὶς τὴν κατηγορία τοῦ νόμου, σημαίνει, καταδικάζεται μόνο ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς συλλογισμοὺς. Ὁ Ἰουδαῖος ὅμως κρίνεται μὲ βάση τὸ νόμο, δηλαδή, μαζὶ μὲ τὴ φύση εἶναι καὶ ὁ νόμος κατήγορος. Γιατὶ ὅσο περισσότερο δέχτηκε τὴ φροντίδα, τόσο περισσότερο θὰ τιμωρηθεῖ.

5. Βλέπεις πῶς παρουσίασε μεγαλύτερη τὴν ἀνάγκη στοὺς Ἰουδαίους γιὰ νὰ τρέξουν στὴ χάρη; Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔλεγαν, ὅτι δὲ χρειάζονται τὴ χάρη, σωζόμενοι μόνο μὲ τὸ νόμο, δείχνει πῶς αὐτοὶ τὴ χρειάζονται περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες, ἀφοῦ βέβαια πρόκειται νὰ τιμωρηθοῦν περισσότερο. Ἐπειτα πάλι προσθέτει ἄλλο συλλογισμό, γιὰ νὰ ὑπερασπίσει αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν. «Γιατὶ δίκαιοι μπροστὰ στὸ Θεὸ δὲν εἶναι οἱ ἀκροατές τοῦ νόμου». Σωστὰ πρόσθεσε, «Μπροστὰ στὸ Θεό». Γιατὶ μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους ἴσως μπορούν νὰ φαίνονται ἀξιόσεβαστοι καὶ νὰ ὑπερηφανεύονται πολὺ, μπροστὰ στὸ Θεὸ ὅμως, ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο, «Αὐτοὶ ποὺ τηροῦν τὸ νόμο θ' ἀναγνωρισθοῦν μόνο δίκαιοι». Εἶδες πόση ἀφθονία μεταχειρίζεται γιὰ νὰ τρέψει τὸ λόγο στὸ ἀντίθετο; Ἐὰν λοιπὸν ἔχεις τὴν ἀξίωση νὰ σωθεῖς ἐξ αἰτίας τοῦ νόμου, λέγει, θὰ σταθεῖ ἔτσι πρῶτα ἀπὸ σένα ὁ Ἑλληνας, ἐπειδὴ φάνηκε πῶς ἔκαμε ὅσα ἔχουν γραφεῖ.

Καὶ πῶς εἶναι δυνατό, λέγει, χωρὶς ν' ἀκούσει τὸ νόμο, νὰ ἐκτελέσει τὸ νόμο; Εἶναι δυνατό, λέγει, ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὸ πολὺ περισσότερο ἀπ' αὐτό. Γιατὶ ὄχι μόνο χωρὶς ν' ἀκούσει κανεὶς μπορεῖ νὰ ἐκτελέσει τὸ νόμο, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκούσει νὰ μὴ συμβεῖ αὐτό, πράγμα ποὺ ἀναφέρει πιὸ καθαρὰ ὕστερα λέγοντας καὶ μὲ περισσότερη ἔμφαση «Ἐσὺ ποὺ διδάσκεις τὸν ἄλλο, δὲ διδάσκεις τὸν ἑαυτό σου;»⁷. Ἐδῶ ὅμως πρῶτα ἀποδείχνει τὸ

ταῦθα δὲ τέως τὸ πρότερον κατασκευάζει. «Ὅταν γὰρ ἔθνη», φησί, «τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος». Οὐκ ἐκβάλλω τὸν νόμον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐν-
 5 τεῦθεν δικαίῳ τὰ ἔθνη. Εἶδες πῶς ὑπορύπτων τοῦ ἰουδαϊσμοῦ τὴν δόξαν, οὐδεμίαν καθ' ἑαυτοῦ δίδωσι λαβὴν ὡς ἀτιμάζων τὸν νόμον, ἀλλὰ τοῦναντίον, ὡς ἐπαίρων καὶ μέγαν δεικνύς, οὕτω κατασκευάζει τὸ πᾶν; «Φύσει» δὲ ὅταν εἴποι, τοῖς ἐκ φύσεως λέγει
 10 λογισμοῖς. Καὶ δείκνυσιν ἑτέρους ὄντας αὐτῶν βελτίους, καὶ τὸ μείζον, διὰ τοῦτο βελτίους, ἐπειδὴ μὴ νόμον ἔλαβον, μηδὲ ἔχουσι τοῦτον, ᾧ δοκοῦσιν αὐτῶν πλεονεκτεῖν οἱ Ἰουδαῖοι.

Διὰ τοῦτο γάρ, φησὶν, εἰσὶ θαυμαστοί, ὅτι νόμον
 15 οὐκ ἐδεήθησαν, καὶ τὰ τοῦ νόμου πάντα ἐπεδείξαντο, τὰ ἔργα, οὐ τὰ γράμματα, ταῖς διανοίαις αὐτῶν ἐγκολάψαντες. Τοῦτο γάρ φησιν· «Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτοῖς τῆς συνειδήσεως, καὶ
 20 μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων, ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ὁρᾷς πῶς πάλιν παρέστησε τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ἐγγὺς ἦγαγε, κατασείων αὐτῶν
 25 τὴν διάνοιαν, καὶ δεικνύς ὅτι τούτους δεῖ τιμᾶσθαι μᾶλλον τοὺς χωρὶς νόμου τὰ τοῦ νόμου κατορθοῦν ἐσπουδακότας; Ὁ δὲ μάλιστα ἐστὶ θαυμάσαι τῆς συνέσεως τῆς ἀποστολικῆς, τοῦτο ἄξιον εἰπεῖν νῦν. Ἀπὸ γὰρ τῆς κατασκευῆς δείξας, ὅτι μείζων ὁ Ἕλληन
 30 τοῦ Ἰουδαίου, ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ συμπεράσματι τῶν λογισμῶν οὐ τίθησιν αὐτό, ὥστε μὴ τραχῦναι τὸν Ἰουδαῖον.

“Ἰνα δὲ καὶ σαφέστερον ὅπερ εἶπον ποιήσω, αὐτὰ ἐρῶ τὰ ρήματα τὰ ἀποστολικά. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν,

προηγούμενο. «Γιατί ὅταν οἱ ἐθνικοί», λέγει, «οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν νόμο, κάνουν ἀπὸ τῆ φύση ὅσα λέγει ὁ νόμος, αὐτοὶ χωρὶς νὰ ἔχουν νόμο, εἶναι οἱ ἴδιοι νόμος στοὺς ἑαυτοὺς τους». Δὲν ἀπορρίπτω τὸ νόμο, λέγει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐδῶ δικαιῶνω τοὺς ἐθνικούς. Εἶδες πῶς ὑπονομεύοντας τὴ δόξα τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, δὲ δίνει καμιά ἀφορμὴ ἐναντίον του ὅτι προσβάλλει τὸ νόμο, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, ἀποδείχνει τὰ πάντα ἔτσι, ὥστε νὰ τὸν ἐξυψώνει καὶ νὰ τὸν παρουσιάζει μεγάλο; Καὶ ὅταν λέγει «φύσει», ἐννοεῖ μὲ τίς σκέψεις πού εἶναι ἔμφυτες καὶ ἀποδείχνει πῶς ἄλλοι εἶναι καλύτεροί ἀπ' αὐτοὺς, καὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο, γι' αὐτὸ εἶναι καλύτεροι, ἐπειδὴ δὲν ἔλαβαν νόμο, οὔτε ἔχουν αὐτόν, μὲ τὸν ὅποιο οἱ Ἰουδαῖοι νομίζουν πῶς βρίσκονται σὲ καλύτερη κατάσταση ἀπ' αὐτοὺς.

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, λέγει, εἶναι ἀξιοθαύμαστοι, ἐπειδὴ δὲ χρειάστηκαν νόμο καὶ ἐκτέλεσαν ὅλες τίς ἐντολὰς τοῦ νόμου, χαράζοντας στὶς διάνοιές τους τὰ ἔργα καὶ ὄχι τὰ γράμματα. Γιατὶ αὐτὸ λέγει· «Αὐτοὶ οἱ ἐθνικοί ἀποδείχνουν πῶς ἔχουν γραμμένο τὸ ἔργο τοῦ νόμου στὶς καρδιὰς τους, ὅταν ἡ συνείδησή τους δίνει μαρτυρία σ' αὐτοὺς καὶ οἱ σκέψεις τους κατηγοροῦνται ἀναμεταξύ τους ἢ καὶ ἀπολογοῦνται, κατὰ τὴν ἡμέρα πού θὰ κρίνει ὁ Θεὸς τίς ἀπόκρυφες πράξεις τῶν ἀνθρώπων, σύμφωνα μὲ τὸ εὐαγγέλιο πού κηρύττω, μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστό». Βλέπεις πῶς πάλι παρουσίασε τὴν ἡμέρα ἐκείνη καὶ τὴν ἔφερε κοντά, τρομάζοντας τὸ νοῦ τους καὶ δείχνοντας πῶς πρέπει νὰ τιμοῦνται περισσότερο αὐτοὶ πού χωρὶς νὰ ἔχουν νόμο φρόντισαν νὰ πραγματοποιήσουν τίς ἐντολὰς τοῦ νόμου; Γιὰ ἐκεῖνο ὅμως πού μπορούμε νὰ θαυμάσουμε ἰδιαιτέρα τὴ σύνεση τοῦ ἀποστόλου, αὐτὸ ἀξίζει νὰ ποῦμε τώρα. Γιατὶ ἀφοῦ μὲ τὴν ἀπόδειξη ἔδειξε, πῶς ὁ Ἕλληνας εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Ἰουδαῖο, δὲν τὸ ἀναφέρει αὐτὸ στὴν ἀνακεφαλαίωση καὶ τὸ συμπέρασμα τῶν σκέψεών του, γιὰ νὰ μὴν ἐρεθίσαι τὸν Ἰουδαῖο.

Γιὰ νὰ κάμω ὅμως πιὸ καθαρὸ αὐτὸ πού εἶπα, θ' ἀναφέρω τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ ἀποστόλου. Ἀφοῦ λοιπὸν

«Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται», ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν. “Οταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, τούτων πολλῶ βελτίους εἰσὶ τῶν ἀπὸ νόμου
 5 διδασκομένων. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἴσταται μέχρι τοῦ ἐγκωμίου τῶν Ἑλλήνων, καὶ οὐ προάγει τὸν λόγον κατὰ σύγκρισιν τέως, ἵνα καὶ οὕτως ὁ Ἰουδαῖος δέξηται τὸ λεγόμενον. Διόπερ οὐχ οὕτως εἶπεν, ὥς εἶπον, ἀλλὰ πῶς; “Οταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ
 10 νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος· οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως». Ἀρκεῖ γὰρ ἀντὶ τοῦ νόμου τὸ συνειδὸς καὶ λογισμός.
 15 Διὰ τούτων ἔδειξε πάλιν, ὅτι αὐτάρκη τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν ὁ Θεὸς πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς αἵρεσιν, καὶ τὴν τῆς κακίας φυγὴν.

Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις αὐτὸ κατασκευάζει. Σφόδρα γὰρ ἦν ἀναγκαῖον
 20 αὐτῷ τὸ κεφάλαιον τοῦτο διὰ τοὺς λέγοντας, τί δήποτε νῦν ὁ Χριστὸς παρεγένετο; καὶ ποῦ τὸν ἔμπροσθεν χρόνον τὰ τῆς τοσαύτης προνοίας ἦν; Καὶ πρὸς τούτους οὖν ἐν παρέργῳ νῦν ἀπομαχόμενος, δείκνυσιν, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἄνωθεν χρόνοις, καὶ πρὸ τῆς
 25 τοῦ νόμου δόσεως πάσης ἀπήλause προνοίας ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις. Καὶ γὰρ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἦν αὐτοῖς, καὶ τί μὲν καλόν, τί δὲ κακὸν ᾔδεσαν, δι' ὧν τοὺς ἄλλους ἔκριναν· ὅπερ ὀνειδίζων αὐτοῖς, ἔλεγεν, ὅτι «Ἐν ᾧ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυ-
 30 τὸν κατακρίνεις». Ἐπὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων, μετὰ τῶν εἰρημένων καὶ ὁ νόμος ἔστηκεν, οὐχὶ λογισμὸς μόνον οὐδὲ συνείδησις. Τίνος δὲ ἕνεκεν τίθησι τό, «Κατηγοροῦντων ἡ καὶ ἀπολογουμένων»; Εἰ γὰρ νόμον

εἶπε, «Γιατί ὄχι ὅσοι ἀκοῦν τὸ νόμο, ἀλλ’ ὅσοι τὸν ἐκτελοῦν θ’ ἀναγνωρισθοῦν δίκαιοι», ἦταν ἐπόμενο νὰ πεῖ. Γιατί ὅταν οἱ ἐθνικοί, ποὺ δὲν ἔχουν νόμο, κάνουν ἀπὸ τὴ φύση ὅσα ὀρίζει ὁ νόμος, εἶναι πολὺ καλύτεροι ἀπ’ αὐτοὺς ποὺ διδάσκονται ἀπὸ τὸ νόμο. Δὲ λέγει ὅμως αὐτό, ἀλλὰ σταματᾷ μέχρι τὸν ἔπαινο τῶν Ἑλλήνων, καὶ δὲ συνεχίζει τὸ λόγο κάνοντας σύγκριση πρῶτα, γιὰ νὰ δεχθεῖ τουλάχιστο ἔτσι τὰ λεγόμενα ὁ Ἰουδαῖος. Γι’ αὐτὸ βέβαια δὲν εἶπε ἔτσι, ὅπως ἀνέφερα, ἀλλὰ πῶς; «Γιατί ὅταν οἱ ἐθνικοί, ποὺ δὲν ἔχουν νόμο, κάνουν ἀπὸ τὴ φύση ὅσα ὀρίζει ὁ νόμος, αὐτοὶ χωρὶς νὰ ἔχουν νόμο, εἶναι οἱ ἴδιοι νόμος στοὺς ἑαυτοὺς τους. Αὐτοὶ ἀποδείχνουν πῶς ἔχουν γραμμένο στὶς καρδιές τους τὸ ἔργο τοῦ νόμου, ὅταν ἡ συνείδησή τους δίνει μαρτυρία σ’ αὐτούς». Γιατί εἶναι ἀρκετὴ ἀντὶ τοῦ νόμου ἡ συνείδηση καὶ τὸ λογικό. Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ ἔδειξε πάλι, πῶς ὁ Θεὸς ἔκαμε τὸν ἄνθρωπο ἰκανὸ γιὰ τὴν ἐκλογή τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν ἀποφυγὴ τῆς κακίας.

Καὶ μὴν ἀπορήσεις, ἂν ἀποδείχνει αὐτὸ καὶ μιὰ καὶ δυὸ καὶ πολλὰς φορές. Γιατί τοῦ ἦταν πάρα πολὺ ἀναγκαῖο αὐτὸ τὸ σπουδαῖο πράγμα γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔλεγαν, γιατί λοιπὸν ἦρθε τώρα ὁ Χριστός; Καὶ ποῦ ἦταν οἱ ἐκδηλώσεις τῆς μεγάλης του πρόνοιας τὸν προηγούμενο καιρὸ; Καὶ αὐτοὺς λοιπὸν ἀποκρούοντας παρεμπιπτόντως τώρα, δείχνει πῶς καὶ στὰ προηγούμενα χρόνια καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ χορήγηση τοῦ νόμου τὸ ἀνθρώπινο γένος ἀπολάμβανε ὅλη τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Γιατί πραγματικὰ ἐκεῖνο ποὺ μποροῦσε ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ γίνῃ γνωστὸ ἦταν φανερὸ σ’ αὐτούς, καὶ γνώριζαν ποῖο ἦταν τὸ καλὸ καὶ ποῖο ἦταν τὸ κακό, μὲ τὰ ὁποῖα ἔκριναν τοὺς ἄλλους. Γι’ αὐτὸ ἀκριβῶς τοὺς κατηγοροῦσε καὶ ἔλεγε, ὅτι «Μ’ αὐτὸ ποὺ κρίνεις τὸν ἄλλο, καταδικάζεις τὸν ἑαυτὸ σου». Στὴν περίπτωσι τῶν Ἰουδαίων ὅμως, μαζὶ μ’ αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν ὀρίστηκε καὶ ὁ νόμος, ὄχι μόνο τὸ λογικὸ οὔτε ἡ συνείδηση. Γιὰ ποῖο λόγο ὅμως ἀναφέρει τό, «Ὅταν κατηγοροῦν οἱ σκέψεις ἢ καὶ ἀπολογοῦνται»; Γιατί, ἂν ἔχουν

ἔχουσι γραπτὸν καὶ τὸ ἔργον ἐνδείκνυνται, τί ἔχει
κατηγορῆσαι λοιπὸν ὁ λογισμός; Ἄλλ' οὐκέτι περὶ
ἐκείνων φησὶ τό, «Κατηγορούντων», μόνον, ἀλλὰ
καὶ περὶ τῆς φύσεως ἀπάσης. Τότε γὰρ ἐστήκασιν
5 ἡμῶν καὶ οἱ λογισμοί, οἱ μὲν κατηγοροῦντες, οἱ δὲ
ἀπολογούμενοι, καὶ οὐ δεῖται ἑτέρου κατηγοροῦ ἀν-
θρώπου ἐπ' ἐκείνου τοῦ δικαστηρίου.

Εἶτα αὖξων τὸν φόβον, οὐκ εἶπε, τὰ ἁμαρτήματα
τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ «Τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων».
10 Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, «Λογίζῃ ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα
πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα
τοῦ Θεοῦ;», ἵνα μὴ τοιαύτην ἐκδέξῃ ψῆφον, οἷαν
καὶ αὐτὸς φέρεις, ἀλλ' ἴδῃς, ὅτι πολλῷ τῆς σῆς ἀ-
κριβεστέρα ἢ τοῦ Θεοῦ, ἐπήγαγε· «Τὰ κρυπτὰ τῶν
15 ἀνθρώπων», καὶ προσέθηκε· «Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν
μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἄνθρωποι γὰρ τῶν φανε-
ρῶν κάθηνται δικασταὶ μόνων. Καίτοι γε ἄνω περὶ
τοῦ Πατρὸς ἔλεγε μόνου, ἀλλ' ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτοὺς
κατελέανε τῷ φόβῳ, ἐπήγαγε καὶ τὸν περὶ τοῦ Χρι-
20 στοῦ λόγον· καὶ οὐδὲ τοῦτον ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦ-
θα τοῦ Πατρὸς μνημονεύσας, οὕτως σὺτὸν ἐπεισή-
γαγε· καὶ τοῦ κηρύγματος δὲ τὸ ἀξίωμα δι' αὐτῶν
ἐπαίρει· τοῦτο γάρ, φησί, τὸ κήρυγμα ταῦτα προα-
ναφωνεῖ, ἃ προλαβοῦσα ἡ φύσις ἔδειξεν.

25 6. Εἶδες πῶς συνετῶς καὶ τῷ εὐαγγελίῳ καὶ τῷ
Χριστῷ φέρων αὐτοὺς προσέδησε, καὶ ἀπέδειξεν, ὅ-
τι οὐ μέχρι τῶν ἐνταῦθα τὰ ἡμέτερα ἴσταται, ἀλλὰ
ὁδεύει περαιτέρω; Ὁ καὶ ἄνω κατεσκεύασεν εἰπών,
«Θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς», καὶ
30 ἐνταῦθα πάλιν, «Κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀν-
θρώπων». Ἐκαστος τοίνυν εἰς τὸ ἑαυτοῦ συνειδὸς
ἐλθὼν, καὶ ἀναλογιζόμενος τὰ πλημμελήματα, ἀπαι-
τεῖτω τὰς εὐθύνας ἑαυτὸν ἀκριβῶς, ἵνα τότε μὴ κα-

γραπτό νόμο καὶ ἀποδείχνουν τὸ ἔργο του, τί μπορεῖ νὰ κατηγορήσει στή συνέχεια ἡ σκέψη; Ἀλλὰ δὲ λέγει πιά γιὰ ἐκεῖνες μόνο τό, «Ὅταν κατηγοροῦν», ἀλλὰ καὶ γιὰ ὁλόκληρη τὴ φύση. Γιατὶ τότε παρουσιάζονται καὶ οἱ σκέψεις μας, ἄλλες γιὰ νὰ κατηγορήσουν καὶ ἄλλες γιὰ ν' ἀπολογηθοῦν, καὶ δὲ χρειάζεται ἄλλο κατήγορο ὁ ἄνθρωπος σ' ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον.

Στὴ συνέχεια αὐξάνοντας τὸ φόβο, δὲν εἶπε, τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ «Τίς ἀπόκρυφες πράξεις τῶν ἀνθρώπων». Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶπε, «Φαντάζεσαι ἐσύ, ποὺ κατακρίνεις ἐκείνους ποὺ κάνουν τέτοια ἔργα καὶ ὅμως κάνεις καὶ ἐσύ αὐτά, ὅτι θ' ἀποφύγεις τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ;» γιὰ νὰ μὴ δεχθεῖς τέτοια κρίση, ὅμοια μ' αὐτὴν ποὺ ἐκφέρεις καὶ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ γιὰ νὰ δεῖς, ὅτι ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ εἶναι πολὺ ἀκριβέστερη ἀπὸ τὴ δική σου, συμπλήρωσε· «Τίς ἀπόκρυφες πράξεις τῶν ἀνθρώπων», καὶ πρόσθεσε· «Σύμφωνα μὲ τὸ εὐαγγέλιον ποὺ κηρύττω, μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστό». Γιατὶ οἱ ἄνθρωποι δικάζουν τίς φανερὲς μόνο. Μολονότι βέβαια μιλοῦσε παραπάνω γιὰ τὸν Πατέρα μόνο, ἀλλ' ἐπειδὴ στή συνέχεια τοὺς μαλάκωσε μὲ τὸ φόβο, πρόσθεσε καὶ τὸ λόγο γιὰ τὸν Χριστό. Καὶ ὅχι μόνο αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, ἀφοῦ μνημόνευσε τὸν Πατέρα, τότε τὸν πρόσθεσε. Καὶ τὴν ἀξία ὅμως τοῦ κηρύγματος ἐξυψώνει μ' αὐτά. Γιατὶ τὸ ἴδιο τὸ κήρυγμα, λέγει, διακηρύσσει αὐτά, ποὺ προκαταβολικὰ φανέρωσε ἡ φύση.

6. Εἶδες πῶς μὲ σύνεση ὁδήγησε αὐτοὺς καὶ τοὺς προσκάλεσε στὸ εὐαγγέλιον καὶ τὸ Χριστό, καὶ ἀπέδειξε, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα δὲ σταματοῦν μέχρι ἐδῶ, ἀλλὰ προχωροῦν πιὸ πέρα; Αὐτὸ καὶ προηγουμένως τὸ ἔκανε, λέγοντας, «Μαζεύεις ἐναντίον σου θησαυροὺς ὀργῆς κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ὀργῆς», καὶ ἐδῶ πάλι, «Θὰ κρίνει ὁ Θεὸς τίς ἀπόκρυφες πράξεις τῶν ἀνθρώπων». Ὁ καθένας λοιπὸν γνωρίζοντας τὴ συνείδησή του, καὶ ἀναλογιζόμενος τὰ ἁμαρτήματά του, ὥς ζητάει τίς εὐθύνες μὲ ἀκρίβεια ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ μὴν κατακριθοῦμε τότε μαζὶ μὲ ὅλο

τακριθῶμεν μετὰ τῆς οἰκουμένης. Φοβερόν γὰρ ἐ-
 κεῖνο τὸ δικαστήριον, φρικτὸν τὸ βῆμα, τρόμου γέ-
 μουσιν αἱ εὐθῦναι, πυρὸς ἔλκεται ποταμός «'Αδελ-
 φὸς οὐ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος;». 'Ανα-
 5 μνήσθητι γὰρ τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λεγομένων, τῶν
 ἀγγέλων τῶν περιτρεχόντων, τοῦ νυμφῶνος τοῦ ἀ-
 ποκλειομένου, τῶν λαμπάδων τῶν μὴ σβεννυμένων,
 τῶν δυνάμεων τῶν εἰς τὰς καμίνους ἔλκουσῶν. Κα-
 κεῖνο λόγισαι, ὅτι εἴ τινας ἡμῶν πρᾶγμα κρυπτὸν εἰς
 10 μέσον ἐνήχθη τήμερον ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας μόνης, πῶς
 οὐκ ἂν ἀπολέσθαι καὶ τὴν γῆν αὐτῷ διαστῆναι ἠὔξατο
 μᾶλλον, ἢ τοσούτους μάρτυρας τῆς κακίας σχεῖν;

Τί οὖν τότε πεισόμεθα, ὅταν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης
 εἰς μέσον ἅπαντα φέρεται ἐν τοιούτῳ θεάτρῳ λαμ-
 15 πρῶ καὶ περιφανεῖ, καὶ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν ἀ-
 γνώστων ἡμῖν ἅπαντα κατοπτευόντων; 'Αλλ' οἶμαι
 πόθεν ἀναγκάζομαι φοβεῖν ὑμᾶς; ἀπὸ τῆς τῶν ἀν-
 θρώπων ὑπολήψεως, δέον ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ,
 καὶ τῆς ἑαυτοῦ καταγνώσεως τοῦτο ποιεῖν. Τίνες
 20 γὰρ ἐσόμεθα, εἰπέ μοι, τότε, ὅταν δεθέντες, τῶν ὀ-
 δόντων βρυχόντων, εἰς τὸ ἐξώτερον ἀγώμεθα σκό-
 τος; μᾶλλον δὲ τί ποιήσομεν, ὃ πάντων ἐστὶ φοβερώ-
 τερον, ὅταν τῷ Θεῷ προσκρούσωμεν; Εἰ γάρ τις αἴ-
 σθησιν ἔχει καὶ νοῦν, ἥδη καὶ τὴν γέενναν ὑπέμει-
 25 νεν, ὅταν ἐξ ὄψεως γένηται τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ
 τοῦτο οὐκ ὀδυνᾷ, διὰ τοῦτο ἠπείλει πῦρ. Καὶ γὰρ
 ἐχρῆν, οὐχ ὅταν κολαζώμεθα, ἀλγεῖν, ἀλλ' ὅταν ἀ-
 μαρτάνωμεν.

'Ακουσον γοῦν τοῦ Παύλου θρηνοῦντος καὶ ἀπο-
 30 δυρομένου ὑπὲρ ἁμαρτημάτων, ὧν οὐκ ἔμελλε δώσειν
 δίκην. «Οὐ γάρ εἰμι ἱκανός», φησί, «καλεῖσθαι ἀπό-
 στολος, ὅτι ἐδίωξα τὴν 'Εκκλησίαν». 'Ακουσον γοῦν
 καὶ τοῦ Δαυὶδ τῆς μὲν κολάσεως ἀπηλλαγμένου, ἐ-
 πειδὴ δὲ ἐνόμισε τῷ Θεῷ προσκεκρουκέναι, τὴν τι-
 35 μωρίαν καθ' ἑαυτοῦ καλοῦντος καὶ λέγοντος· «Γενέ-

τὸν κόσμον. Γιατὶ εἶναι φοβερό τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο, φρικτὸ τὸ θῆμα, οἱ εὐθύνες εἶναι γεμάτες τρόμος, τρέχει ποταμός φωτιᾶς. «Ὁ ἀδελφός δὲν μπορεῖ νὰ σώσει, θὰ σώσει ὁ ξένος ἄνθρωπος;»⁸. Θυμήσου λοιπὸν αὐτὰ ποὺ λέγονται στὸ εὐαγγέλιον, τοὺς ἀγγέλους ποὺ τρέχουν γύρω - γύρω, τὸ νυμφῶνα ποὺ ἀποκλείεται, τίς λαμπάδες ποὺ δὲ σβήνουν, τίς δυνάμεις ποὺ σύρουν στὰ καμίνια. Καὶ ἐκεῖνο νὰ σκεφθεῖς, ὅτι ἂν κάποιου ἀπὸ μᾶς φανερώθηκε σήμερα κάποιο κρυφὸ πράγμα μπροστὰ στὴν ἐκκλησία μόνο, πῶς δὲ θὰ εὐχόταν νὰ ἐξαφανισθεῖ μᾶλλον καὶ νὰ τὸν καταπιεῖ ἡ γῆ, παρὰ νὰ ἔχει τόσους μάρτυρες γιὰ τὴν κακία του;

Τί λοιπὸν θὰ πάθουμε τότε, ὅταν θὰ παρουσιάζονται ὅλα μπροστὰ στὴν οἰκουμένη σὲ τέτοιο λαμπρὸ καὶ ἐπίσημο θέατρο, καὶ ἐνῶ γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοί μας θὰ τὰ βλέπουν ὅλα καθαρὰ; Ἀλλ' ἠλοίμονο, ἀπὸ ποῦ ἀναγκάζομαι νὰ σᾶς φοβερίσω; ἀπὸ τὴν ὑπόληψη τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ πρέπει νὰ τὸ κάμω αὐτὸ ἀπὸ τὸ φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καταδίκης του. Ποιοὶ λοιπὸν, πές μου, θὰ εἴμαστε τότε, ὅταν, ἐνῶ θὰ μᾶς δέσουν καὶ θὰ τρίζουν τὰ δόντια, θὰ μᾶς ὀδηγήσουν στὸ σκότος τὸ ἐξώτερον; ἢ καλύτερα, τί θὰ κάνουμε, πράγμα ποὺ εἶναι πιὸ φοβερό ἀπ' ὅλα, ὅταν θὰ ἔρθουμε σὲ σύγκρουση μὲ τὸ Θεό; Γιατί, ἐὰν κάποιος ἔχει αἴσθησιν καὶ νοῦ, ἤδη ὑπέμεινε καὶ τὴ γέεννα, ὅταν θὰ παρουσιασθεῖ μπροστὰ στὸ Θεό· ἐπειδὴ ὅμως δὲν παθαίνει αὐτό, γι' αὐτὸ ἀπειλοῦσε μὲ τὴ φωτιὰ τῆς κόλασης. Γιατὶ πραγματικὰ ἔπρεπε νὰ ὑποφέρομε, ὅχι ὅταν τιμωροῦμαστε, ἀλλ' ὅταν ἀμαρτάνομε.

Ἦκουσε λοιπὸν τὸν Παῦλον νὰ θρηνεῖ καὶ νὰ ὀδυρεται γι' ἀμαρτήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἐπρόκειτο νὰ τιμωρηθεῖ. «Γιατὶ ἐγὼ δὲν εἶμαι ἄξιος», λέγει, «νὰ λέγομαι ἀπόστολος. ἐπειδὴ καταδύωξα τὴν Ἐκκλησίαν»⁹. Ἦκουσε ἐπίσης καὶ τὸ Δαυΐδ, ποῦ, ἐνῶ ἦταν ἐπαλλαγμένος βέβαια ἀπὸ τὴν κόλασιν, ἐπεὶ δὴ ὅμως νόμισε πῶς ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸ Θεό, καλοῦσε τὴν τιμωρίαν ἐναντίον του

9. Α' Κορ. 15, 9.

8. Ψαλμ. 48, 8

σθω ἡ χεὶρ σου ἐν ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου». Τὸ γὰρ προσκροῦσαι τῷ Θεῷ, τοῦ κολασθῆναι χαλεπώτερον. Νῦν δὲ οὕτως ἀθλίως διακείμεθα, ὥς εἰ μὴ γεέννης φόβος ἦν, μηδὲ ἂν ἐλέσθαι ταχέως
 5 ποιῆσαί τι καλόν. Διόπερ εἰ καὶ μηδενὸς ἔνεκεν ἑτέρου, τούτου γε ἔνεκεν γεέννης ἂν ἦμεν ἄξιοι, τὴν γέενναν μᾶλλον τοῦ Χριστοῦ φοβούμενοι. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος Παῦλος οὕτως, ἀλλ' ἀντιστρόφως. Ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς ἑτέρως, διὰ τοῦτο τῇ γεέννῃ καταδικα-
 10 ζόμεθα· ὥς εἴ γε τὸν Χριστὸν ἐφιλοῦμεν, ὥς φιλεῖν ἐχρῆν, ἔγνωμεν ἂν, ὅτι γεέννης χαλεπώτερον τὸ προσκροῦσαι τῷ φιλουμένῳ· ἐπειδὴ δὲ οὐ φιλοῦμεν, οὐκ ἴσμεν τῆς κολάσεως ταύτης τὸ μέγεθος. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ μάλιστα ὀδύρομαι καὶ θρηνῶ.

15 Καίτοι τί οὐκ ἐποίησεν ὁ Θεός, ὥστε φιληθῆναι παρ' ἡμῶν; τί δὲ οὐκ ἐμηχανήσατο; τί δὲ παρέλιπεν; Ὑβρίσαμεν αὐτὸν μηδὲν ἡδικηκότα, ἀλλὰ καὶ εὐεργετήσαντα μυρία καὶ ἀπόρρητα ἐγαθὰ, ἀπεστράφημεν καλοῦντα καὶ πανταχόθεν ἐφελκόμενον, καὶ οὐδὲ
 20 οὕτως ἡμᾶς ἐκόλασεν, ἀλλὰ προσέδραμεν αὐτός, καὶ κατέσχε φεύγοντας, καὶ ἀπετιναξάμεθα καὶ πρὸς τὸν διάβολον ἀπεπηδήσαμεν· καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπέστη, ἀλλ' ἔπεμψε μυρίους παρακαλοῦντας πάλιν, προφήτας, ἀγγέλους, πατριάρχας· ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐκ
 25 ἐδεξάμεθα τὴν πρεσβείαν, ἀλλὰ καὶ ὑβρίσαμεν τοὺς ἐλθόντας. Ὁ δὲ οὐδὲ ἐπὶ τούτοις ἡμᾶς διέπτυσεν, ἀλλ' ὥσπερ οἱ σφοδροὶ τῶν ἐραστῶν τῶν καταφρονουμένων, περιῆει πᾶσιν ἐντυγχάνων, τῷ οὐρανῷ, τῇ γῇ, τῷ Ἱερεμίᾳ, τῷ Μιχαῖᾳ, οὐχ ἵνα βαρῇσῃ, ἀλλ'
 30 ἵνα ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογήσῃται, καὶ μετὰ τῶν προφητῶν καὶ αὐτὸς προσῇει τοῖς ἀποστρεφο-

καὶ ἔλεγε· «Ἵνα πᾶσι τὸ χεῖρ σου ἐναντίον μου καὶ ἐναντίον τοῦ οἴκου τοῦ πατέρα μου»¹⁰. Γιατὶ ἡ σύγκρουση πρὸς τὸ Θεὸ εἶναι πρὸ φοβερὴ ἀπὸ τὴν τιμωρίαν. Τώρα ὅμως συμπεριφερόμαστε τόσο ἄθλια, ὥστε ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ φόβος τῆς γέννας, οὔτε θὰ προτιμούσαμε γρήγορα νὰ κάμουμε κάτι καλόν. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ἂν καὶ γιὰ τίποτε ἄλλο, τουλάχιστο γι' αὐτὸ θὰ εἴμαστε ἄξιοι γιὰ τὴ γέννα, ἐπειδὴ δηλαδὴ φοβόμαστε τὴ γέννα περισσότερο ἀπὸ τὸ Χριστό. Ὅμως ὁ μακάριος Παῦλος δὲν συμπεριφερόταν ἔτσι, ἀλλ' ἀντίθετα. Καὶ ἐπειδὴ συμπεριφερόμαστε διαφορετικὰ, γι' αὐτὸ καταδικαζόμαστε μὲ τὴ γέννα. Γιατὶ θὰ γνωρίζαμε, ἂν βέβαια ἀγαπούσαμε τὸ Χριστό, ὅπως ἔπρεπε νὰ τὸν ἀγαπᾶμε, ὅτι ἀπὸ τὴ γέννα εἶναι πρὸ φοβερὴ ἢ σύγκρουση πρὸς αὐτὸν ποῦ ἀγαπᾶμε. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν τὸν ἀγαπᾶμε, δὲ γνωρίζομε τὸ μέγεθος αὐτῆς τῆς κόλασης. Καὶ αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸ ὁποῖο πρὸ πάντων ὀδύρομαι καὶ θρηνῶ.

Καὶ ὅμως τί δὲν ἔκαμε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ τὸν ἀγαπήσουμε; τί δὲν ἐπινόησε; τί εἶναι ἐκεῖνο ποῦ παρέλειψε; Τὸν περιφρονήσαμε, ἂν καὶ ὅχι μόνο δὲ μᾶς ἀδίκησε καθόλου, ἀλλὰ καὶ μᾶς εὐεργέτησε μὲ ἄπειρα καὶ ἀνέκφραστα ἀγαθὰ, τὸν ἀποστραφήκαμε, μολονότι μᾶς καλοῦσε καὶ ἀπὸ παντοῦ μᾶς τραβοῦσε πρὸς τὸ μέρος του, καὶ οὔτε ἔτσι μᾶς τιμώρησε, ἀλλ' ἔτρεξε αὐτὸς καὶ μᾶς συγκράτησε καθὼς φεύγαμε, καὶ τὸν ἀπορρίψαμε καὶ πήγαμε μὲ τὸ μέρος τοῦ διαβόλου. Καὶ οὔτε ἔτσι ἀπομακρύνθηκε, ἀλλ' ἔστειλε πᾶρα πολλοὺς νὰ μᾶς παρακαλέσουν πάλι, προφῆτες, ἀγγέλους, πατριάρχες. Ἐμεῖς ὅμως ὅχι μόνο δὲ δεχθήκαμε τὴν πρεσβείαν, ἀλλὰ καὶ προσβάλαμε τοὺς ἀπεσταλμένους. Αὐτὸς ὅμως οὔτε γι' αὐτὰ μᾶς περιφρόνησε, ἀλλ' ὅπως ἀκριβῶς οἱ παράφοροι ἀπὸ τοὺς περιφρονημένους ἐραστές, ἔτσι καὶ αὐτὸς περιφερόταν γιὰ νὰ συναντήσῃ ὅλους, μὲ τὸν οὐρανόν, μὲ τὴ γῆ, μὲ τὸν Ἰερεμίαν, μὲ τὸ Μιχαῖαν, μὲ σκοπὸ ὅχι τὴν καταπίεσιν, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν χάριν τῶν δικῶν του, καὶ μαζὶ μὲ τοὺς προφῆτες καὶ ὁ ἴδιος πλησίαζε ἐκείνους ποῦ τὸν ἀπο-

μένοις αὐτόν, εὐθύνας ἔτοιμος ὢν παρασχεῖν, καὶ εἰς
τὸν λόγον ἀξιῶν καθεῖναι, καὶ πρὸς ἅπαντα κεκω-
φωμένους εἰς τὴν πρὸς αὐτόν διάλεξιν ἔλκων. «Λαὸς
γάρ μου», φησί, «τί ἐποίησά σοι; ἢ τί ἐλύπησά σε;
5 ἀποκρίθητί μοι».

Μετὰ ταῦτα ἅπαντα ἀπεκτείναμεν τοὺς προφή-
τας, ἐλιθάσαμεν, μυρία ἕτερα εἰργασάμεθα κακά. Τί
οὖν ἀντὶ τούτων; Οὐκέτι προφήτας, οὐκέτι ἀγγέλ-
λους, οὐκέτι πατριάρχας, ἀλλ' αὐτόν ἔπεμψε τὸν Υἱ-
10 όν. Ἀνηρέθη καὶ ὁ Υἱὸς ἐλθών, καὶ οὐδὲ οὕτως ἔ-
σβεσε τὸν ἔρωτα, ἀλλ' ἀνῆψε μειζόνως, καὶ ἐπιμέ-
νει παρακαλῶν καὶ μετὰ τὸ τὸν Υἱὸν ἀναιρεθῆναι τὸν
αὐτοῦ, καὶ δεόμενος, καὶ πάντα ποιῶν ὑπὲρ τοῦ πρὸς
αὐτόν ἐπιστρέψαι. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· «Ὑπὲρ
15 Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὥς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦν-
τος δι' ἡμῶν καταλλάγητε τῷ Θεῷ».

7. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἡμᾶς κατήλλαξεν. Ὁ δὲ
οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς κατέλιπεν, ἀλλὰ μένει καὶ γέενναν
ἀπειλῶν, καὶ βασιλείαν ἐπαγγελλόμενος, ἵνα κἂν οὕ-
20 τως ἡμᾶς ἐφελκύσῃται· ἡμεῖς δὲ ἀναλγήτως ἔτι δια-
κείμεθα. Τί ταύτης τῆς θηριωδίας χειρόν γένοιτ'
ἂν; Εἰ γὰρ ἄνθρωπος ταῦτα ἐποίησεν, οὐκ ἂν αὐ-
τοῦ πολλάκις ἐγενόμεθα δοῦλοι; τὸν δὲ Θεὸν ποιοῦν-
τα ἀποστρεφόμεθα; Ὡς τῆς ραθυμίας, ὡς τῆς ἀγνω-
25 μοσύνης· οἱ διαπαντὸς μὲν ἐν ἁμαρτίαις καὶ πονηρί-
αις ζῶμεν, ἂν δέ ποτέ τι καὶ ποιήσωμεν μικρὸν ἀ-
γαθόν, κατὰ τοὺς ἀγνώμονας τῶν οἰκετῶν μετὰ πολ-
λῆς τῆς καπηλείας ἐξετάζομεν, καὶ ἀκριβολογούμεθα
περὶ τῆς ἀντιδόσεως, εἴ γε ἔχει μισθόν τινα τὸ γινό-
30 μενον. Καὶ μὴν μείζων ὁ μισθός, εἰ μὴ ἐπ' ἐλπίδι
μισθῶν ποιῆς· τὸ γὰρ ταῦτα λέγειν καὶ ἀκριβολογεῖ-
σθαι, μισθωτοῦ μᾶλλον ρήματά ἐστιν, ἢ εὐγνώμονος
οἰκέτου. Δεῖ γὰρ πάντα διὰ τὸν Χριστὸν ποιεῖν, οὐ
διὰ τὸν μισθόν· καὶ γὰρ καὶ γέενναν διὰ τοῦτο ἡπεί-

στρέφονταν, ἔτοιμος νὰ λογοδοτήσῃ καὶ ἀξιῶνοντας ν' ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτοὺς τὸ λόγο του, προσελκύοντας στὴ διδασκαλία του ἐκείνους ποὺ ἦταν κουφοὶ σὲ ὅλα. Γιατὶ λέγει· «Λαέ μου, τί σοῦ ἔκανα; ἢ σὲ τί σὲ λύπησα; ἀπάντησέ μου»¹¹.

Ὑστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ θανατώσαμε τοὺς προφῆτες, τοὺς λιθοβολήσαμε, τοὺς προξενήσαμε ἄπειρα ἄλλα κακὰ. Τί λοιπὸν ἔκαμε γι' αὐτὰ; Δὲν ἔστειλε πιά προφῆτες, οὔτε ἀγγέλους, οὔτε πατριάρχες, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν Υἱό του. Καὶ ὁ Υἱός, ὅταν ἦρθε, θανατώθηκε καὶ οὔτε ἔτσι ἔσβησε τὴν ἀγάπη του, ἀλλὰ τὴν ἄναψε περισσότερο, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ προσκαλεῖ καὶ μετὰ τὴ θανάτωση τοῦ Υἱοῦ του καὶ νὰ παρακαλεῖ καὶ νὰ κἀνει τὰ πάντα γιὰ νὰ ἐπιστρέψομε σ' αὐτόν. Καὶ φωνάζει ὁ Παῦλος λέγοντας· «Ἐνεργοῦμε λοιπὸν σὰν πρεσβευτές τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς παρακαλεῖ μὲ μᾶς. Συμφιλιωθεῖτε μὲ τὸ Θεό»¹².

7. Ἀλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲ μᾶς συμφιλίωσε. Ὁ Θεὸς ὅμως οὔτε ἔτσι μᾶς ἐγκατέλειψε, ἀλλὰ ἐπιμένει καὶ μᾶς ἀπειλεῖ μὲ τὴ γέεννα καὶ μᾶς ὑπόσχεται τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, γιὰ νὰ μᾶς προσελκύσῃ τουλάχιστο ἔτσι. Ἐμεῖς ὅμως συμπεριφερόμαστε ἀκόμη μὲ ἀναισθησία. Τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξῃ χειρότερο ἀπ' αὐτὴ τὴ θηριωδία; Γιατί, ἂν τὰ ἔκανε ἄνθρωπος αὐτὰ, δὲ θὰ γινόμαστε πολλές φορές δοῦλοι του; ἐνῶ τὸ Θεὸ ποὺ τὰ κἀνει, τὸν ἀποστρεφόμεστε; Πῶ, πῶ ἀδιαφορία! πῶ, πῶ, ἀχαριστία! Ζοῦμε πάντοτε μέσα στίς ἁμαρτίες καὶ τίς κακίες καὶ ἐὰν κάποτε συμβεῖ καὶ κἀνομε κάποιο μικρὸ ἀγαθό, ὅπως οἱ ἀχάριστοι ὑπηρέτες, τὸ κρίνουμε μὲ πολλὴ ἐμπορικότητα καὶ ὑπολογίζομε μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀνταπόδοση, ἐφόσον βέβαια αὐτὸ ποὺ ἔγινε ἔχει κάποια ἀμοιβή. Ἀλλ' ὅμως εἶναι μεγαλύτερη ἡ ἀμοιβή, ἐὰν ἐνεργεῖς χωρὶς νὰ ἐλπίζεις γιὰ ἀμοιβή. Γιατὶ τὰ λόγια αὐτὰ καὶ οἱ ὑπολογισμοί, εἶναι λόγια ἀνθρώπου ποὺ ἐργάζεται περισσότερο γιὰ ἀμοιβή, παρὰ λόγια εὐγνώμονα ὑπηρέτη. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὰ κἀνομε ὅλα γιὰ τὸ Χριστό, ὄχι γιὰ τὴν ἀμοιβή. Γιατὶ πραγματικὰ καὶ τὴ γέεννα γι' αὐτὸ τὴν ἀπέιλησε καὶ τὴ βασιλεία τῶν

λησε, καὶ βασιλείαν ἐπηγγείλατο, ἵνα φιλήται παρ' ἡμῶν.

Φιλήσωμεν τοίνυν αὐτόν, ὥς φιλεῖν χρή τοῦτο γὰρ ὁ μέγας μισθός, τοῦτο βασιλεία καὶ ἡδονή, τοῦτο τρυφή καὶ δόξα καὶ τιμή, τοῦτο φῶς, τοῦτο ἡ μυριομακαριότης, ἣν οὐ λόγος παραστῆσαι δύναται, οὐ νοῦς καταλαβεῖν. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα πῶς εἰς τούτους παρήχθην τοὺς λόγους, ἀνθρώποις μηδὲ ἀρχῆς καὶ δόξης καταφρονοῦσι τῆς παρούσης διὰ τὸν Χριστὸν βασιλείας κελεύων καταφρονεῖν· καίτοι γε οἱ μεγάλοι καὶ γενναῖοι ἄνδρες ἐκεῖνοι καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέτρον τῆς ἀγάπης ἔφθασαν. Ἀκουσον γοῦν πῶς ὁ Πέτρος περὶ αὐτοῦ περικαίεται, καὶ ψυχῆς καὶ ζωῆς πάντων αὐτὸν προτιθείς· καὶ ἡνίκα δὲ αὐτὸν ἡρνήσατο, οὐ διὰ τὴν κόλασιν ἐπένθει, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν ποθούμενον ἡρνήσατο, ὃ πάσης κολάσεως αὐτῷ πικρότερον ἦν. Καὶ ταῦτα ἅπαντα πρὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐπεδείκνυτο, καὶ συνεχῶς ἐπέκειτο λέγων· «Ποῦ ὑπάγεις;» καὶ πρὸ τούτου, «Πρὸς τίνα ἐπελεύσόμεθα;» καὶ πάλιν, «Ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἂν ἀπέρχῃ». Πάντα γὰρ αὐτὸς ἦν αὐτοῖς, καὶ οὔτε οὐρανὸν οὔτε βασιλείαν οὐρανῶν πρὸ τοῦ ποθουμένου ἦγον. Σὺ γάρ μοι πάντα ἐκεῖνα, φησί.

Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ Πέτρος οὕτω διέκειτο; Καὶ γὰρ ὁ προφήτης ἄκουσον τί φησι· «Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ; καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς;». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ τῶν ἄνω, οὐ τῶν κάτω οὐδενὸς ἐφίεμαι ἑτέρου, ἀλλ' ἡ σου μόνοι. Τοῦτό ἐστιν ἔρως, τοῦτο φιλία· ἂν οὕτω φιλήσωμεν, οὐ τὰ παρόντα μόνον, ἀλλ' οὐδὲ τὰ μέλλοντα πρὸς τὸ φίλτρον ἐκεῖνο ἡγησόμεθά τι εἶναι, καὶ τὴν βασιλείαν ἐντεῦθεν καρπωσόμεθα, ἐντρυφῶντες αὐτοῦ τῇ ἀγάπῃ. Καὶ πῶς ἔσται τοῦτο, φησὶν; Εἰ ἐννοήσομεν

13. Ἰω. 13, 36

15. Βλ. Λουκᾶ 22, 33

14. Ἰω. 6, 68

16. Ψαλμ. 72, 25

οὐρανῶν γι' αὐτὸ τὴν ὑποσχέθηκε, γιὰ νὰ ἀγαπιέται δη-
λαδὴ ἀπὸ μᾶς.

“ Ἀς τὸν ἀγαπήσουμε λοιπὸν, ὅπως πρέπει νὰ τὸν ἀ-
γαπᾶμε. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἡ μεγάλη ἀμοιβή, αὐτὸ ἡ βασι-
λεία καὶ ἡ εὐχαρίστηση, αὐτὸ ἀπόλαυση καὶ δόξα καὶ τι-
μή, αὐτὸ φῶς, αὐτὸ ἄπειρη μακαριότητα, ποὺ οὔτε ὁ λό-
γος μπορεῖ νὰ παραστήσει, οὔτε ὁ νοῦς νὰ κατανοήσῃ.
Ἄλλ’ ὅμως δὲ γνωρίζω πῶς παρασύρθηκα σ’ αὐτὰ τὰ λό-
για, προτρέποντας ἀνθρώπους, ποὺ δὲν περιφρονοῦν οὔ-
τε τὴν παρούσα ἐξουσία καὶ δόξα, νὰ περιφρονοῦν γιὰ
χάρη τοῦ Χριστοῦ τῇ βασιλείᾳ, μολονότι βέβαια οἱ μεγά-
λοι καὶ γενναῖοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἔφθασαν καὶ σ’ αὐτὸ τὸ
μέτρο τῆς ἀγάπης. ” Ἀκουσε λοιπὸν πῶς ὁ Πέτρος φλέ-
γεται ἀπὸ ἀγάπη πρὸς αὐτόν, προτιμώντας τὸ Χριστὸ καὶ
ἀπὸ τὴν ψυχὴ του καὶ τὴ ζωὴ του καὶ ἀπ’ ὅλα. Ἀλλὰ καὶ
ὅταν τὸν ἀρνήθηκε, δὲν ἔκλαψε γιὰ τὴν κόλαση, ἀλλὰ
γιατὶ ἀρνήθηκε ἐκεῖνον ποὺ ἀγαποῦσε πολὺ, πράγμα ποὺ
τοῦ ἦταν πιὸ πικρὸ ἀπὸ κάθε κόλαση. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ
ἔδειχνε πρὶν ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ συνέ-
χεια ἐπέμενε νὰ ἐρωτᾷ, λέγοντας· «Ποῦ πηγαίνεις;»¹³ καὶ
πρὶν ἀπ’ αὐτό, «Σὲ ποῖον νὰ πᾶμε;»¹⁴ καὶ πάλι, «Θὰ σὲ
ἀκολουθήσω ὅπου καὶ ἂν πᾶς»¹⁵. Γιατὶ αὐτὸς ἦταν τὰ
πάντα γι’ αὐτούς, καὶ δὲ λογάριάζαν οὔτε τὸν οὐρανό,
οὔτε τὴ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μπροστὰ σ’ αὐτόν ποὺ
ἀγαποῦσαν. Γιατὶ ἐσὺ εἶσαι, λέγει, γιὰ μένα ὅλα αὐτά.

Καὶ γιατί θαυμάζεις, ἐὰν ὁ Πέτρος συμπεριφερόταν
ἔτσι; ” Ἀκουσε λοιπὸν καὶ τὸν πρσφῆτη τί λέγει· «Γιατί τί
ὑπάρχει γιὰ μένα στὸν οὐρανό; καὶ τί ἄλλο θὰ ἐπιθυμοῦ-
σα πάνω στὴ γῇ ἐκτός ἀπὸ σένα;»¹⁶. Ἐκεῖνο ποὺ ἐννοεῖ,
εἶναι τὸ ἐξῆς· οὔτε ἀπὸ τὰ οὐράνια, οὔτε ἀπὸ τὰ ἐπίγεια
ἐπιθυμῶ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο ἐσένα. Αὐτὸ εἶναι ἔρω-
τας, αὐτὸ εἶναι ἀγάπη. Ἐὰν ἀγαπήσουμε ἔτσι, ὅχι μόνο τὰ
παρόντα, ἀλλ’ οὔτε καὶ τὰ μελλοντικὰ θὰ νομίσουμε πῶς
εἶναι κάτι σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀγάπη αὐτή, καὶ τὴ βασι-
λείᾳ τῶν οὐρανῶν ἀπὸ ἐδῶ θὰ τὴν κερδίσουμε, ἀπολαμ-
βάνοντας τὴν ἀγάπη του. Καὶ πῶς, θὰ πεῖ κάποιος, θὰ

ποσάκις αὐτὸν ὑβρίζομεν μετὰ μυρία ἀγαθὰ, αὐτὸς δὲ
 ἔστηκε παρακαλῶν, ὅσάκις αὐτὸν παρατρέχομεν, αὐ-
 τὸς δὲ οὐ παρορᾷ, ἀλλ' ἐπιτρέχει καὶ ἐφέλκεται καὶ
 πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπᾶται. Ἄν γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦ-
 5 τα λογισώμεθα, δυνησόμεθα τὸν πόθον ἀνάψαι τοῦ-
 τον.

Εἰ γὰρ ἄνθρωπος εὐτελής ἦν ὁ οὕτω φιλῶν, βα-
 σιλεὺς δὲ ὁ οὕτω φιλούμενος, οὐκ ἂν ἠδέσθη τῷ τοῦ
 ἔρωτος μεγέθει; Σφόδρα μὲν οὖν. Ὅταν δὲ τοῦναν-
 10 τίον τι ἦ, καὶ ἄφατον μὲν ἐκεῖνο τὸ κάλλος καὶ ἡ δό-
 ξα καὶ ὁ πλοῦτος τοῦ φιλοῦντος ἡμᾶς, ἡμῶν δὲ πολ-
 λὴ ἡ εὐτέλεια, πῶς οὐχὶ μυρίας ἐσμέν κολάσεως ἄ-
 ξιοι οἱ οὕτως εὐτελεῖς καὶ ἀπερριμμένοι, παρὰ τοιού-
 του μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ φιλούμενοι μεθ' ὑπερβο-
 15 λῆς ἀπάσης, καὶ καταστρηγιῶντες αὐτοῦ τῆς ἀγά-
 πης; Οὐδενὸς δεῖται ἐκεῖνος τῶν ἡμετέρων, καὶ οὐδε
 οὕτω παύεται ἡμῶν ἔρων· ἡμεῖς δὲ σφόδρα δεόμεθα
 τῶν αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀντεχόμεθα αὐτοῦ τῆς
 ἀγάπης, ἀλλὰ χρήματα αὐτοῦ προτιμῶμεν, καὶ φιλί-
 20 ας ἀνθρώπων, καὶ σώματος ἄνεσιν, καὶ δυναστείαν
 καὶ δόξαν, τοῦ μηδὲν ἡμῶν προτιμῶντος; Ἐνα γὰρ
 εἶχεν Υἱὸν μονογενῆ καὶ γνήσιον, καὶ οὐδὲ τούτου
 ἐφείσατο δι' ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ αὐτοῦ πολλὰ προτιμῶμεν.

Ἄρ' οὖν οὐκ εἰκότως γέεννα καὶ κόλασις, εἰ καὶ
 25 διπλῇ καὶ τριπλῇ ἦν καὶ μυριάκις τοσαύτη; Τί γὰρ
 ἂν ἔχοιμεν εἰπεῖν, ὅταν τοῦ Σατανᾶ τὰ ἐπιτάγματα
 προτιμῶμεν τῶν τοῦ Χριστοῦ νόμων, καὶ τῆς σω-
 τηρίας τῆς ἡμετέρας ἀφειδῶμεν, ἵνα προτιμήσωμεν
 τὰ τῆς πονηρίας ἔργα τοῦ πάντα ὑπὲρ ἡμῶν παθόν-
 τος; Καὶ ποίας συγγνώμης τὰ τοιαῦτα ἄξια; ποίας
 ἀπολογίας; Οὐδεμιᾶς.

γίνει αυτό; Ἐὰν κατανοήσουμε πόσες φορές τὸν περιφρονοῦμε ὕστερα ἀπὸ τὰ ἄπειρα ἀγαθὰ, ἐνῶ αὐτὸς ἐξακολουθεῖ νὰ μᾶς παρακαλεῖ, πόσες φορές τὸν παραβλέπομε, ἐνῶ αὐτὸς δὲ μᾶς παραβλέπει, ἀλλὰ τρέχει καὶ μᾶς προσελκύει καὶ μᾶς ὁδηγεῖ κοντὰ του. Ἐὰν λοιπὸν σκεφθοῦμε αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια, θὰ μπορέσουμε ν' ἀνάψουμε τὸν πόθο αὐτόν.

Γιατὶ ἂν ἦταν ἄνθρωπος ἀσήμαντος ἐκεῖνος ποὺ ἀγαποῦσε ἔτσι, καὶ βασιλιάς ἐκεῖνος ποὺ τόσο ἀγαπιόταν, δὲ θὰ σεβόταν τὸ μέγεθος τοῦ ἔρωτα; Πάρα πολὺ βέβαια. Ὅταν ὅμως συμβαίνει κάτι τὸ ἀντίθετο, καὶ εἶναι ἀνέκφραστη ἐκείνη ἡ ὁμορφιὰ καὶ ἡ δόξα καὶ ὁ πλοῦτος ἐκείνου ποὺ μᾶς ἀγαπᾷ, ἐνῶ εἶναι μεγάλη ἡ δική μας εὐτέλεια, πῶς δὲν εἴμαστε ἄξιοι γιὰ πάρα πολὺ μεγάλη κόλαση ἐμεῖς, ποὺ εἴμαστε τόσο τιποτένιοι καὶ παραπεταμένοι ὅταν ἀγαπιόμαστε μὲ ὅλη τὴ δύναμή του, ἀπὸ ἓνα τέτοιο μεγάλο καὶ θαυμαστό, καὶ ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὴν ἀγάπη του; Ἐκεῖνος δὲν ἔχει καμιὰ ἀνάγκη ἀπὸ τὰ δικά μας, καὶ οὔτε ἔτσι σταματᾷ νὰ μᾶς ἀγαπάει. Ἐμεῖς ὅμως ἔχουμε μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ τὰ δικά του, καὶ οὔτε ἔτσι δεχόμαστε τὴν ἀγάπη του, ἀλλὰ προτιμοῦμε τὰ χρήματα ἀντὶ γι' αὐτόν, τίς φιλίες τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἄνεση τοῦ σώματος, τὴν ἐξουσία καὶ τὴ δόξα, ἐνῶ αὐτὸς δὲν προτιμᾷ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο ἐμᾶς; Γιατὶ ἓναν Υἱὸ εἶχε μονογενὴ καὶ γνήσιο, καὶ οὔτε αὐτόν λυπήθηκε γιὰ χάρη μας. Ἐμεῖς ὅμως προτιμοῦμε πολλὰ ἄλλα πράγματα, ἀντὶ νὰ προτιμοῦμε αὐτόν.

Ἄραγε λοιπὸν δὲν ὑπάρχει δικαιολογημένα γέεννα καὶ κόλαση, καὶ ἂν ἀκόμη ἦταν διπλὴ καὶ τριπλὴ καὶ ἄπειρες φορές τόσο μεγάλη; Γιατὶ τί θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ὅταν προτιμοῦμε τίς ἐντολὰς τοῦ Σατανᾶ ἀντὶ γιὰ τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅταν ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὴ σωτηρία μας, γιὰ νὰ προτιμήσουμε τὰ ἔργα τῆς κακίας ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἔπαθε τὰ πάντα γιὰ χάρη μας; Καὶ ποιά συγγνώμη ἀξίζουν αὐτά; ποιά δικαιολογία; Καμιὰ.

Στῶμεν οὖν λοιπὸν μὴ κατὰ κρημνῶν φερόμενοι,
καὶ πάντα ἀναλογισάμενοι ταῦτα, δόξαν ἀναπέμψω-
μεν αὐτῷ διὰ τῶν ἔργων· οὐ γὰρ ἔρκεϊ διὰ τῶν ρη-
μάτων· ἵνα καὶ τῆς δόξης ἀπολαύσωμεν τῆς παρ' αὐ-
5 τοῦ, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ
φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ'
οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος,
τιμή, νῦν καὶ αἰεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

“ Ἄς σταματήσομε λοιπὸν στὸ ἐξῆς νὰ βαδίζομε πρὸς τοὺς γκρεμούς, καὶ ἄς συνέλθομε καί, ἀφοῦ ἀναλογισθοῦμε ὅλα αὐτά, ἄς ἀναπέμψομε δόξα σ’ αὐτὸν μὲ τὰ ἔργα μας, γιὰτὶ δὲν εἶναι ἀρκετὴ ἡ δόξα μὲ τὰ λόγια, γιὰ ν’ ἀπολαύσουμε καὶ τῇ δικῇ του δόξα, τὴν ὁποία εὐχομαι νὰ ἐπιτύχομε ὅλοι μας, μὲ τῇ χάρι καὶ τῇ φιланθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ συγχρόνως στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμή, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ζ'

(Ρωμ. 2, 17 - 3, 8)

«Ἴδε, σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου».

5 1. Εἰπὼν, ὅτι οὐδὲν λείπει τῷ Ἕλληνι πρὸς τὸ σωθῆναι, εἰὰν τοῦ νόμου ἢ ποιητῆς, καὶ τὴν θαυμαστὴν σύγκρισιν ποιησάμενος ἐκείνην, τίθησι λοιπὸν καὶ τὰ σεμνὰ τῶν Ἰουδαίων, ἀφ' ὧν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐφρόνουν. Καὶ πρῶτον αὐτὸ τὸ ὄνομα ὃ σφόδρα σεμνὸν ἦν, ὥσπερ νῦν ὁ χριστιανισμός· καὶ γὰρ
10 ἀπὸ τῆς προσηγορίας πολλὴ ἦν ἡ διαφορὰ καὶ τότε· διὸ καὶ ἐντεῦθεν ἄρχεται. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ καθαιρεῖ. Οὐ γὰρ εἶπε, σὺ Ἰουδαῖος εἰ, ἀλλ', «Ἐπονομάζῃ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ»· τουτέστιν, ὡς φιληθεῖς
15 παρ' αὐτοῦ, καὶ προτιμηθεῖς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα δέ μοι ἡρέμα δοκεῖ εἰς ἀπόνοιάν τε αὐτοὺς σκώπτειν, καὶ εἰς πολλὴν τὴν δοξομανίαν, ὅτι τῷ δώρῳ τούτῳ οὐκ εἰς τὴν σωτηρίαν τὴν ἑαυτῶν, ἀλλ' εἰς τὸ τῶν ἄλλων κατεξανίστασθαι καὶ ὑπερορᾶν κα-
20 τεκέχρηντο.

Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα». Καὶ μὴν καὶ τοῦτο ἐλάττωμα χωρὶς ἔργου· ἀλλ' ὅμως ἐδόκει πλεονέκτημα εἶναι· διὸ καὶ μετὰ ἀκριβείας αὐτὸ τίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπε, πράττεις, ἀλλὰ
25 «Γινώσκεις καὶ δοκιμάζεις», οὐ μετέρχῃ καὶ ποιεῖς.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Ζ΄

(Ρωμ. 2, 17 - 3, 8)

«Νά, ἐσὺ ὀνομάζεσαι Ἰουδαῖος, στηρίζεσαι στὸ νόμο καὶ καυχιέσαι στὸ Θεό, γνωρίζεις τὸ θέλημά του καὶ ξεχωρίζεις τὶς διαφορές, γιατί διδάσκεισαι ἀπὸ τὸ νόμο».

1. Ἀφοῦ εἶπε, ὅτι τίποτε δὲ λείπει στὸν Ἕλληνα γιὰ τὴ σωτηρία του, ἐὰν ἐκτελεῖ τὸ νόμο, καὶ ἀφοῦ ἔκανε ἐκείνη τὴ θαυμαστὴ σύγκριση, ἀναφέρει στὴ συνέχεια καὶ τὰ σεμνὰ τῶν Ἰουδαίων, τὰ ὁποῖα τοὺς ἔκαναν νὰ σκέπτονται ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Καὶ πρῶτα τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα, ποὺ ἦταν πάρα πολὺ σπουδαῖο, ὅπως ἀκριβῶς τώρα ὁ χριστιανισμός. Γιατὶ πραγματικὰ ἦταν μεγάλη ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὴν ὀνομασία καὶ τότε. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει. Καὶ πρόσεχε πῶς τὸ καταργεῖ αὐτό. Γιατὶ δὲν εἶπε, ἐσὺ εἶσαι Ἰουδαῖος, ἀλλὰ, «Ὀνομάζεσαι καὶ καυσιέσαι στὸ Θεό». Δηλαδή ἐπειδὴ ἀγαπήθηκες ἀπ' αὐτόν καὶ προτιμήθηκες ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἐδῶ ὅμως μοῦ φαίνεται πῶς τοὺς περιπαίζει ἡρεμα γιὰ τὴν παραφροσύνη καὶ τὴ μεγάλη τους φιλοδοξία, ἐπειδὴ εἶχαν χρησιμοποιοῦν τὸ δῶρο αὐτὸ ὅχι γιὰ τὴ δική τους σωτηρία, ἀλλὰ στὸ νὰ ξεσηκώνονται ἐναντίον τῶν ἄλλων καὶ νὰ τοὺς περιφρονοῦν.

«Καὶ γνωρίζεις τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ξεχωρίζεις τὶς διαφορές». Βέβαια καὶ αὐτὸ εἶναι ἐλάττωμα χωρὶς ἔργο, ἀλλ' ὅμως φαινόταν πῶς εἶναι πλεονέκτημα. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἀναφέρει μὲ ἀκρίβεια. Γιατὶ δὲν εἶπε, πράττεις, ἀλλὰ «Γνωρίζεις καὶ ξεχωρίζεις», καὶ ὅχι ἐνεργεῖς καὶ

«Πέπονθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν». Πάλιν ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, ὅτι εἰ ὁδηγὸς τυφλῶν, ἀλλὰ, «Πέπονθας», οὕτω κομπάζεις, φησί· πολλὴ γὰρ ἦν ἡ ἀπόνοια τῶν Ἰουδαίων. Διὸ καὶ σχεδὸν αὐτὰ φθέγγεται τὰ ρήματα, ἅπερ ἐκεῖνοι κομπάζοντες ἔλεγον.
 5 «Ὅρα γοῦν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τί λέγουσιν «Ἐν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς;» καὶ μέγα ἐφρόνουν κατὰ πάντων. Ὅπερ ἐλέγχων ὁ Παῦλος ἐπέμενε, τούτους μὲν ἐπαίρων, ἐκείνους δὲ
 10 καθαιρῶν, ἵνα οὕτω μᾶλλον αὐτῶν καθάψηται, καὶ βαρύτεραν ποιήσῃ τὴν κατηγορίαν.

Διὸ καὶ πρόεισιν αὖξων τὸ τοιοῦτο, καὶ πλεονάζων τῷ διαφόρως ἀπαγγέλλειν. «Πέπονθας γὰρ σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παι-
 15 δευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ». Οὐκ εἶπε πάλιν, ἐν τῷ συνειδότητι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι καὶ ἐν τοῖς κατορθώμασιν, ἀλλ', «Ἐν τῷ νόμῳ». Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν
 20 ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ φησιν, «Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις» οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγει, «Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;». Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἀποτομώτερον, ἐνταῦθα δὲ ἡμερώτερον κέχρηται τῷ λόγῳ. Οὐ
 25 γὰρ εἶπε, καὶ μὴν διὰ τοῦτο μείζονος εἰ κολάσεως ἄξιος, ὅτι τοσαῦτα ἐγχειρισθείς, οὐδενὶ τούτων εἰς δέον κέχρησαι· ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, ἐντρέπων καὶ λέγων· «Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;».

30 Σκόπει δέ μοι καὶ ἐτέρωθεν τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Τὰ γὰρ πλεονεκτήματα τίθησι τῶν Ἰουδαίων ταῦτα, ἅπερ οὐ τῆς αὐτῶν σπουδῆς ἦν, ἀλλὰ τῆς ἀνωθεν δωρεᾶς, καὶ δείκνυσιν, οὐ μόνον περιττὰ ὄντα

1. Ἰω. 9, 34

2. Ρωμ. 2, 1

κάνεις. «Καὶ ἔχεις γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου τὴν πεποίθησι, πῶς εἶσαι ὁδηγὸς τυφλῶν». Πάλι ἐδῶ δὲν εἶπε, πῶς εἶσαι ὁδηγὸς τυφλῶν, ἀλλὰ, «Ἔχεις τὴν πεποίθησι»· ἔτσι καυχέσαι, λέγει. Γιατὶ ἦταν μεγάλη ἡ παραφροσύνη τῶν Ἰουδαίων. Γι' αὐτὸ καὶ λέγει σχεδὸν τὰ ἴδια λόγια, ποὺ μὲ ὑπερηφάνεια ἔλεγαν ἐκεῖνοι. Πρόσεχε λοιπὸν στὰ εὐαγγέλια τί λέγουν· «Ἐσὺ γεννήθηκες ὁλόκληρος βουτηγμένος στὴν ἁμαρτία, καὶ ἐσὺ διδάσκεις ἐμᾶς;»¹ καὶ ὑπερηφονεύονταν ἐναντίον ὅλων. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπέμενε νὰ ἐλέγχει ὁ Παῦλος, ἐξυψώνοντας αὐτοὺς καὶ μειώνοντας ἐκείνους, ὥστε ἔτσι νὰ τοὺς ψέξει περισσότερο καὶ νὰ κάμει βαρύτερη τὴν κατηγορία.

Γι' αὐτὸ καὶ προχωρώντας τὸ αὐξάνει αὐτὸ καὶ τὸ μεγαλώνει μὲ τὸ νὰ τὸ πει διαφορετικά. Ἔχεις τὴν πεποίθησι λοιπὸν γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου, πῶς εἶσαι ὁδηγὸς τυφλῶν, φῶς ἐκείνων ποὺ βρίσκονται στὸ σκοτάδι, παιδαγωγὸς τῶν ἀνόητων, διδάσκαλος τῶν νηπίων, ἔχοντας τὴν ἀκριβὴ γνώση καὶ τὴν ἀλήθεια ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ νόμο». Δὲν εἶπε πάλι, στὴ συνείδησι καὶ στίς πράξεις καὶ στὰ κατορθώματα, ἀλλὰ, «Στὸ νόμο». Καὶ ἀφροῦ εἶπε αὐτά, ἐκεῖνο ποὺ ἔκαμε καὶ στὴν περίπτωσι τῶν ἐθνικῶν, τὸ ἔκαμε καὶ ἐδῶ. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖ λέγει, «Γιατί μ' αὐτὸ ποὺ κρίνεις τὸν ἄλλο, καταδικάζεις τὸν ἑαυτὸ σου»², ἔτσι καὶ ἐδῶ λέγει, «Ἐσὺ λοιπὸν ποὺ διδάσκεις τὸν ἄλλο, δὲ διδάσκεις τὸν ἑαυτὸ σου;». Ἐκεῖ ὅμως χρησιμοποιεῖ πρὸ ἀπότομα τὸ λόγο, ἐνῶ ἐδῶ πρὸ ἡμερα. Γιατὶ δὲν εἶπε, βέβαια γι' αὐτὸ ἀξίζεις μεγαλύτερη κόλασι, ἐπειδὴ, μολονότι σοῦ ἐμπιστεύτηκαν τόσα πολλά, τίποτε ἀπ' αὐτά δὲ χρησιμοποίησας ὅπως ἔπρεπε, ἀλλὰ μὲ ἐρώτησι συνεχίζει τὸ λόγο, ἐλέγχοντας καὶ λέγοντας· «Ἐσὺ λοιπὸν ποὺ διδάσκεις τὸν ἄλλο, δὲ διδάσκεις τὸν ἑαυτὸ σου;».

Πρόσεχε ὅμως, παρακαλῶ, καὶ ἀπὸ ἄλλο μέρος τὴ σύνεσι τοῦ Παύλου. Γιατὶ ἀναφέρει ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτήματα τῶν Ἰουδαίων, ποὺ δὲν ἦταν ἔργο τῆς δικῆς τους φροντίδας, ἀλλὰ τῆς θείας χάρις, καὶ δείχνει πῶς ὄχι

ἀμελοῦσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ προσθήκην κολάσεως φέροντα. Οὐ γὰρ τὸ Ἰουδαῖον καλεῖσθαι, αὐτῶν κατόρθωμα, οὐδὲ τὸ νόμον λαβεῖν, οὐδὲ τὰ ἄλλα, ἅπερ ἀπηριθμήσατο νῦν, ἀλλὰ τῆς ἄνωθεν χάριτος. Καὶ παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ ἢ ἀκρόασις τοῦ νόμου, ἐὰν μὴ ἢ προᾶξις προσῇ. «Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου», φησί, «δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ»· νῦν δὲ πολλῷ μᾶλλον δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον ἢ ἀκρόασις, ἀλλὰ καί, ὃ πλεόν τῆς ἀκροάσεως ἦν, ἢ διδασκαλία οὐδὲ αὐτὴ δυνήσεται προσθῆναι τοῦ διδάσκοντος μὴ πράσσοντος ἅπερ, φησί, διδάσκει καὶ οὐ μόνον οὐ προστήσεται, ἀλλὰ καὶ κολάσει μειζρόνως.

Καλῶς δὲ καὶ ταῖς λέξεσι κέχρηται· οὐ γὰρ εἶπεν, ἔλαβες νόμον, ἀλλ', «Ἐπαναπαύη νόμῳ»· καὶ γὰρ οὐκ ἔκαμνεν ὁ Ἰουδαῖος περιῶν καὶ ζητῶν τὰ πρακτέα, ἀλλ' ἐξ εὐκολίας εἶχε τὸν νόμον δεικνύντα τὴν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν φέρουσαν ὁδόν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ἔθνη ἔχει τὸν τῆς φύσεως λογισμόν, ὅθεν αὐτῶν πλεονεκτεῖ, χωρὶς ἀκροάσεως ὡς ποιοῦντα ἅπαντα, ἀλλ' ὁμῶς ἐκεῖ μείζων ἢ εὐκολία ἦν. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι οὐκ ἀκούω μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάσκω· καὶ τοῦτο αὐτὸ προσθήκη τιμωρίας. Ἐπειδὴ γὰρ τούτῳ μέγα ἐφρόνουν, ἐντεῦθεν μάλιστα αὐτοὺς δείκνυσιν ὄντας καταγελάστους. Ὅταν δὲ λέγῃ, «Ὁδηγὸν τυφλῶν, παιδεύτην ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων», τὸν ἐκείνων λέγει τυφόν· σφόδρα γὰρ ἀπεκέχρηντο τοῖς προσηλύτοις, καὶ ἀπὸ τούτων ἐκάλουν τῶν ὀνομάτων αὐτούς. Διὸ καὶ ἐπιδαψιλεύεται τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν εἶναι· ἐγκωμίοις, εἰδώς, ὅτι μείζονος κατηγορίας ὑπόθεσις τὰ λεγόμενα.

2. «Ἐχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ». Ὡςπερ ἂν εἴ τις τὴν βασιλικὴν εἰκόνα ἔχων, μηδὲν πρὸς ἐκείνην γράφοι· οἱ δὲ

μόνο ἦταν ἄχρηστα, ἀφοῦ τὰ παραμελοῦσαν, ἀλλὰ καὶ πὼς ἔφεραν πρόσθετη τιμωρία. Γιατὶ οὔτε τὸ ὅτι ὀνομάζεται Ἰουδαῖος, εἶναι δικό τους κατόρθωμα, οὔτε τὸ ὅτι ἔλαβε τὸ νόμο, οὔτε τὰ ἄλλα, ποὺ ἀπαρίθμησε τώρα, ἀλλὰ τῆς θείας χάρης. Καὶ στήν ἀρχὴ ἔλεγε, ὅτι δὲν ὠφελεῖ καθόλου ἡ ἀκρόαση τοῦ νόμου, ἐὰν δὲν προστεθεῖ ἡ πράξις. «Γιατὶ δίκαιοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι οἱ ἀκροατὲς τοῦ νόμου»³, λέγει. Τώρα ὅμως πολὺ περισσότερο δείχνει, πὼς ὄχι μόνο ἡ ἀκρόαση, ἀλλὰ καί, πράγμα ποὺ ἦταν σπουδαιότερο ἀπὸ τὴν ἀκρόαση, ἡ διδασκαλία οὔτε αὕτη θὰ μπορέσει νὰ βοηθήσει τὸ διδάσκαλο ὅταν δὲν κάνει ἐκεῖνα, λέγει, ποὺ διδάσκει. Καὶ ὄχι μόνο δὲ θὰ τὸν βοηθήσει, ἀλλὰ καὶ θὰ τὸν τιμωρήσει περισσότερο.

Καλὰ βέβαια χρησιμοποιεῖ καὶ τὶς λέξεις· γιατί δὲν εἶπε, ἔλαβες νόμο, ἀλλὰ, «Στηρίζεσαι στὸ νόμο». Καθόσον δὲν κουραζόταν ὁ Ἰουδαῖος νὰ πηγαίνει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ νὰ ζητάει αὐτὰ ποὺ πρέπει νὰ κάνει, ἀλλ' εἶχε τὸ νόμο ποὺ μὲ εὐκολία ἔδειχνε τὸ δρόμο, ὁ ὁποῖος ὀδηγοῦσε στήν ἀρετὴ. Ἄν καὶ βέβαια καὶ οἱ ἐθνικοὶ ἔχουν τὸ λογισμό τῆς φύσης, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου καὶ βρίσκονται σὲ καλύτερη κατάσταση ἀπ' αὐτοὺς, ἐπειδὴ κάνουν τὰ πάντα χωρὶς ἀκρόαση, ἀλλ' ὅμως ἐκεῖ ἡ εὐκολία ἦταν μεγαλύτερη. Ἐὰν ὅμως λέγεις, ὅτι δὲν ἀκούω μόνο, ἀλλὰ καὶ διδάσκω, καὶ αὐτὸ μεγαλώνει τὴν τιμωρία. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὑπερηφανεύονταν πολὺ γι' αὐτό, ἀπὸ ἐδῶ πρὸ πάντων τοὺς δείχνει πὼς εἶναι καταγέλαστοι. Ὅταν ὅμως λέγει, «Ὁδηγὸ τῶν τυφλῶν, παιδαγωγὸ τῶν ἀνόητων, διδάσκαλο τῶν νηπίων», ἐννοεῖ τὴν ἀλαζονεία τους, γιατί ἐκμεταλλεύονταν ὑπερβολικὰ τοὺς προσηλύτους καὶ τοὺς ὀνόμαζαν μὲ αὐτὰ τὰ ὀνόματα. Γι' αὐτὸ καὶ ἐξηγεῖ αὐτὰ ποὺ φαίνονταν πὼς εἶναι ἐγκώμια, γνωρίζοντας ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ εἶναι ἀφορμὴ γιὰ μεγαλύτερη κατηγορία.

2. «Ἔχοντας τὴν ἀκριβὴ γνώση καὶ τὴν ἀλήθεια ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ νόμο». Ὅπως ἀκριβῶς ἂν κάποιος, ἔχοντας τὴ βασιλικὴ εἰκόνα, δὲ ζωγράφιζε καθόλου σύμ-

μὴ πιστευθέντες αὐτήν, καὶ χωρὶς τοῦ πρωτοτύπου
 μετὰ ἀκριβείας αὐτήν μιμοῖντο. Εἶτα εἰπὼν τὰ πλεο-
 νεκτήματα, ἅπερ ἔσχον παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγει αὐ-
 τῶν τὰ ἐλαττώματα, ἅπερ οἱ προφήται κατηγοροῦν,
 5 ταῦτα εἰς μέσον φέρων. «Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον,
 σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέ-
 πτεις; ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσό-
 μενος τὰ εἰδωλα, ἱεροσυλεῖς;». Καὶ γὰρ σφόδρα ἦν
 ἀπηγορευμένον τῶν ἐν τοῖς εἰδωλείοις ἅπτεσθαι χρη-
 10 μάτων διὰ τὸ βδελυρόν· ἡ δὲ τῆς φιλοχρηματίας τυ-
 ραννίς, φησί, καὶ τοῦτον ὑμᾶς ἔπεισε καταπατῆσαι
 τὸν νόμον.

Εἶτα τὸ πολὺ βαρύτερον ὕστερον ἐπάγει, λέγων·
 «Ὅς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νό-
 15 μου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις;». Δύο τέθεικεν ἐγκλήματα,
 μᾶλλον δὲ τρία· ὅτι τε ἀτιμάζουσιν, καὶ ὅτι δι' ὧν ἐ-
 τιμήθησαν, καὶ ὅτι τὸν τιμήσαντα ἀτιμάζουσιν, ὅπερ
 ἦν ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης ὑπερβολή. Εἶτα ἵνα μὴ δό-
 ξη κατηγορεῖν οἰκοθεν, τὸν προφήτην ἐπήγαγεν αὐ-
 20 τῶν κατήγορον, νῦν μὲν ἐν βραχεῖ καὶ συντόμως καὶ
 ὥς ἐν κεφαλαίῳ, ὕστερον δὲ καὶ κατὰ μέρος, καὶ
 νῦν μὲν τὸν Ἡσαΐαν, μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Δαβίδ, ὅτε
 καὶ πλείονας ἐπεδείξατο τοὺς ἐλέγχους. Ὅτι γάρ,
 φησὶν, οὐκ ἐγὼ λοιδορούμενος ὑμῖν ταῦτα λέγω, ἄ-
 25 κουσον τί φησιν ὁ Ἡσαΐας, ὅτι «Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ
 δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν». Ἴδου καὶ
 ἑτέρα διπλῇ κατηγορία πάλιν. Οὐ γὰρ μόνον αὐτοί,
 φησὶν, ὑβρίζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους εἰς τοῦτο πα-
 ρασκευάζουσιν.

30 Τί τοίνυν τῆς διδασκαλίας ὄφελος, ὅταν ἑαυτοὺς
 μὴ διδάσκητε. Ἀλλ' ἀνωτέρω μὲν τοῦτο εἶπε μόνον.
 ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιέτρεψεν».

φωνα μ' αὐτήν, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν τοὺς τὴν ἐμπιστεύθη, καν, καὶ χωρὶς τὸ πρωτότυπο τὴν παριστάνουν μὲ ἀκρίβεια. Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ ἀνέφερε τὰ πλεονεκτήματα ποὺ ἔλαβαν ἀπὸ τὸ Θεό, λέγει, τὰ ἐλαττώματά τους, γιὰ τὰ ὁποῖα τοὺς κατηγοροῦσαν οἱ προφῆτες, φέροντας αὐτὰ ἐνώπιόν τους. «Ἐσὺ λοιπὸν ποὺ διδάσκεις τὸν ἄλλο, δὲ διδάσκεις τὸν ἑαυτὸ σου; ἐσὺ ποὺ κηρύττεις νὰ μὴν κλέβουν, κλέβεις; ἐσὺ ποὺ λέγεις νὰ μὴ μοιχεύουν οἱ ἄλλοι, μοιχεύεις; ἐσὺ ποὺ ἀπεχθάνεσαι τὰ εἰδωλα, γίνεσαι ἱερόσυλος;». Γιατὶ πραγματικὰ ἦταν πάρα πολὺ ἀπαγορευμένο νὰ πιάνουν τὰ χρήματα ποὺ βρίσκονταν στοὺς εἰδωλολατρικοὺς ναοὺς, γιατί τὸ πράγμα ἦταν βδελυρό. Ἡ τυραννίδα ὅμως τῆς φιλοχρηματίας, λέγει, σᾶς ἔπεισε νὰ καταπατήσετε καὶ αὐτὸν τὸ νόμο.

Ἐπειτα τὸ πολὺ βαρύτερο τὸ προσθέτει τελευταῖο, λέγοντας· «Ἐσὺ ποὺ καυχιέσαι γιὰ τὸ νόμο, μὲ τὴν παράβαση τοῦ νόμου ἀτιμάζεις τὸ Θεό;». Ἀνέφερε δύο κατηγορίες ἐναντίον τους, ἢ καλύτερα τρεῖς· καὶ ὅτι ἀτιμάζουν, καὶ ὅτι ἀτιμάζουν μ' ἐκεῖνα ποὺ τιμήθηκαν, καὶ ὅτι ἀτιμάζουν αὐτὸν ποὺ τοὺς τίμησε, πράγμα ποὺ ἦταν ἡ χειρότερη μορφή ἀχαριστίας. Στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πῶς τοὺς κατηγορεῖ μὲ βάση τὴ δική του κρίση, πρόσθεσε καὶ τὸν προφήτη σὰν κατήγορό τους, πρῶτα μὲ λίγα λόγια καὶ σύντομα καὶ περιληπτικά, ὕστερα ὅμως καὶ μὲ λεπτομέρειες, καὶ πρῶτα τὸν Ἡσαΐα, ὕστερα ὅμως καὶ τὸ Δαυῖδ, ὁπότε καὶ φανέρωσε περισσότερους τοὺς ἐλέγχους. Ὅτι λοιπὸν, λέγει, δὲν τὰ λέγω αὐτὰ μὲ σκοπὸ νὰ σᾶς κατηγορήσω, ἄκουσε τί λέγει ὁ Ἡσαΐας· «Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖται ἐξ αἰτίας σας ἀνάμεσα στοὺς ἐθνικούς»⁴. Νὰ καὶ ἄλλη διπλὴ κατηγορία πάλι. Γιατὶ ὅχι μόνο αὐτοί, λέγει, ἀτιμάζουν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους προετοιμάζουν γι' αὐτό.

Ποιό λοιπὸν εἶναι τὸ ὄφελος τῆς διδασκαλίας, ὅταν δὲ διδάσκετε τοὺς ἑαυτοὺς σας; Ἀλλὰ παραπάνω βέβαια αὐτὸ εἶπε μόνο, ἐνῶ ἐδῶ ἔστρεψε τὸ λόγο καὶ στὸ ἀντί-

Οὐδὲ γὰρ μόνον ἑαυτούς, ἀλλ' οὐδὲ ἑτέρους δι-
 δάσκετε τὰ πρακτέα· καὶ τὸ πολλῷ χαλεπώτερον, ὅτι
 οὐ μόνον οὐ διδάσκετε τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑ-
 ναντία διδάσκετε, βλασφημεῖν τὸν Θεόν, ὅπερ ἑναν-
 5 τίον ἐστὶ τῷ νόμῳ. Ἄλλ' ἡ περιτομὴ μέγα, φησὶν.
 Ὁμολογῶ καὶ γὰρ, ἀλλὰ τότε, ὅταν ἔχη τὴν ἑνδον πε-
 ριτομήν. Καὶ σκόπει σύνεσιν, πῶς εὐκαίρως τὸν περὶ
 αὐτῆς εἰσήγαγε λόγον. Οὐ γὰρ εὐθέως ἀπ' αὐτῆς
 ἤρξατο, ἐπειδὴ πολλὴ ἦν αὐτῆς ἡ ὑπόληψις· ἀλλ' ἡ-
 10 νίκα ἔδειξεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ μείζονος προσκεκρουκό-
 τας, καὶ τῆς εἰς τὸν Θεὸν βλασφημίας αἰτίους, τότε
 λοιπὸν λαβὼν τὸν ἀκροατὴν κατεγνωκότα αὐτῶν, καὶ
 γυμνώσας τῆς προεδρείας, εἰσάγει τὸν περὶ τῆς πε-
 ριτομῆς λόγον, θαρρῶν, ὅτι οὐδεὶς αὐτῇ ψηφιεῖται
 15 λοιπόν, καὶ φησὶ· «Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, εἰάν
 νόμον πράσσης».

Καίτοι γε ἐνῆν ἄλλως αὐτὴν ἐκβαλεῖν, καὶ εἰπεῖν,
 τί γὰρ ἐστὶν ἡ περιτομή; μὴ γὰρ κατόρθωμά ἐστι τοῦ
 ἔχοντος; μὴ γὰρ προαιρέσεως ἀγαθῆς ἐπίδειξις; Καὶ
 20 γὰρ ἐν ᾧ ἔσται ἡλικία, καὶ οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ δὲ
 πάντες ἔμειναν ἀπερίτμητοι χρόνον πολύν· καὶ ἑτέρω-
 θεν δὲ πολλαχόθεν ἴδοι τις ἂν αὐτὴν οὐ σφόδρα ἀ-
 ναγκαίαν οὔσαν. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐντεῦθεν αὐτὴν ἐκ-
 βάλλει, ἀλλ' ὅθεν μάλιστα ἐχρῆν, ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ.
 25 Ἡ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς νίκης αὕτη, δεῖξαι ἐντεῦθεν
 αὐτὴν οὔσαν εὐκαταφρόνητον, ὅθεν αὐτοῖς αἰδέσιμος
 ἦν. Καίτοι γε ἡδύνατο λέγειν, ὅτι καὶ οἱ προφῆται
 ἀπεριτμήτους καλοῦσιν Ἰουδαίους· ἀλλ' οὕτω τοῦτο
 τῆς περιτομῆς ἐστὶν ἐλάττωμα, ἀλλὰ τῶν κακῶς αὐ-
 30 τὴν μετιόντων. Τὸ δὲ ζητούμενον, δεῖξαι ὅτι καὶ ἐν

θετο. Γιατί ὄχι μόνο στοὺς ἑαυτοὺς σας, ἀλλ' οὔτε καὶ στοὺς ἄλλους διδάσκετε αὐτὰ ποὺ πρέπει νὰ κάνουν. Καὶ τὸ πολὺ φοβερότερο, ὄχι μόνο δὲ διδάσκετε τὶς ἐντολὲς τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀντίθετα διδάσκετε, νὰ βλασφημοῦν δηλαδὴ τὸ Θεό, πράγμα ποὺ εἶναι ἀντίθετο στὸ νόμο. Ἡ περιτομὴ ὅμως, λέγει, εἶναι μεγάλο πράγμα. Τὸ παραδέχομαι καὶ ἐγώ, ἀλλὰ τότε, ὅταν ἔχει κανεὶς τὴν ἐσωτερικὴν περιτομήν. Καὶ πρόσεχε σύνεση, πῶς στήν κατὰλληλὴ στιγμὴ ἔφερε τὸ λόγο γι' αὐτήν. Γιατί δὲν ἄρχισε ἀμέσως ἀπ' αὐτήν, ἐπειδὴ ἦταν μεγάλη ἡ ὑπόληψή της, ἀλλ' ὅταν ἔδειξε πῶς αὐτοὶ ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο ἔχουν ἔρθει σὲ σύγκρουση καὶ πῶς εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ βλασφημία τοῦ Θεοῦ, τότε λοιπόν, ἀφοῦ βρῆκε πῶς ὁ ἀκροατὴς τοὺς ἔχει κατηγορήσει καὶ ἀφοῦ τοὺς στέρησε τὴν πρώτη θέση, ἀναφέρει τὸ λόγο γιὰ τὴν περιτομήν, ἐλπίζοντας πῶς κανεὶς δὲ θὰ τὴν ἐπιδοκιμάζει στὴ συνέχεια, καὶ λέγει· «Γιατὶ ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ βέβαια, ἐὰν ἐκτελεῖς τὸ νόμο».

Ἄν καὶ βέβαια ἦταν δυνατό νὰ τὴν ἀπορρίψει διαφορετικὰ καὶ νὰ πεῖ τί λοιπὸν εἶναι ἡ περιτομή; μήπως εἶναι κατόρθωμα αὐτοῦ ποὺ τὴν ἔχει; μήπως τάχα εἶναι ἀπόδειξη ἀγαθῆς προαίρεσης; Γιατὶ πραγματικὰ γίνεται σὲ πολὺ μικρὴ ἡλικία καὶ αὐτοὶ ποὺ βρίσκονταν στήν ἔρημο ἔμειναν ἀπερίτμητοι ὅλοι γιὰ πολὺ χρόνο. Καὶ ἀπὸ πολλὰ ὅμως ἄλλα σημεία θὰ μπορούσε νὰ δεῖ κανεὶς πῶς δὲν εἶναι τόσο πολὺ ἀναγκαῖα. Ἀλλ' ὅμως δὲν τὴν ἀπορρίπτει ἔτσι, ἀλλ' ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ κυρίως ἔπρεπε, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ. Γιατὶ ἡ μεγάλη δύναμη τῆς νίκης εἶναι αὐτή, νὰ δείξει δηλαδὴ ὅτι αὐτὴ εἶναι περιφρονημένη ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου τοὺς ἦταν σεβαστή. Ἄν καὶ βέβαια μπορούσε νὰ πεῖ, ὅτι καὶ οἱ προφῆτες ὀνομάζουν ἀπερίτμητους τοὺς Ἰουδαίους. Αὐτὸ ὅμως μὲ κανένα τρόπο δὲν εἶναι ἐλάττωμα τῆς περιτομῆς, ἀλλ' ἐκείνων ποὺ κακῶς τὴν ἐπιδιώκουν. Τὸ ζητούμενο ὅμως εἶναι, νὰ δείξει πῶς

ἀρίστῳ βίῳ οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει· τοῦτο δὴ κατασκευάζει λοιπόν.

Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐ παράγει τὸν πατριάρχην, ἀλλὰ πρότερον ἐτέρωθεν αὐτὴν προκαταβάλων, ὥστε-
 5 ρον ἐκεῖνον τηρεῖ, ὅταν τὸν περὶ τῆς πίστεως εἰσαγάγῃ λόγον, οὕτω λέγων· «Πῶς οὖν ἐλογίσθη ἡ πίστις τῷ Ἀβραάμ; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστία;». Ἔως μὲν γὰρ ἂν πρὸς τὸν ἐθνικὸν αὕτη καὶ τὸν ἀκρόβυστον ἀγωνίζεται, οὐδὲν βούλεται τούτων
 10 εἰπεῖν, ἵνα μὴ σφόδρα φορτικὸς ᾖ, ὅταν δὲ πρὸς τὴν πίστιν ἀπομάχεται, τότε μειζόνως πρὸς αὐτὴν ἀποδύεται. Τέως μέντοι πρὸς τὴν ἀκροβυστίαν ἡ μάχη διὸ καὶ ὑφειμένως προάγει τὸν λόγον, καὶ φησι· «Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν πράσσης τὸν νόμον· ἐὰν
 15 δὲ παραβάτης νόμου ᾖ, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονε».

Δύο γὰρ ἐνταῦθα ἀκροβυστίας καὶ δύο περιτομάς φησιν, ὥσπερ καὶ δύο νόμους. Ἔστι γὰρ νόμος ὁ φυσικὸς, καὶ ἔστιν ὁ γραπτὸς· ἀλλὰ καὶ μέ-
 20 σος τούτων ὁ διὰ τῶν ἔργων. Καὶ σκόπει πῶς τοὺς τρεῖς τούτους δείκνυσι, καὶ εἰς μέσον ἄγει. «Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα», φησί. Ποῖον δὲ νόμον, εἰπέ μοι; Τὸν γραπτόν. «Φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ». Ποίου; Τοῦ διὰ τῶν ἔργων. «Οὗτοι νόμον μὴ
 25 ἔχοντες». Ποῖον; Τὸν γραπτόν. «Ἐαυτοῖς εἰσι νόμος». Πῶς; Τῷ φυσικῷ κεχρημένοι. «Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου». Ποίου; Τοῦ διὰ τῶν πράξεων. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔξω κεῖται ὁ διὰ τῶν γραμμάτων, οὗτος δὲ ἔνδον ὁ διὰ τῆς φύσεως, ὁ δὲ
 30 ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τὸν μὲν τὰ γράμματα ὑπαγορεύει, τὸν δὲ ἡ φύσις, τὸν δὲ αἱ πράξεις.

Τούτου δὲ τοῦ τρίτου χρεία, δι' ὃν καὶ ἐκεῖνοι οἱ δύο, ὃ τε ἀπὸ τῆς φύσεως, ὃ τε ἀπὸ τῶν γραμμάτων· καὶ οὗτος μὴ παρῇ, οὐδὲν ὄφελος ἐκείνων, ἀλ-

καὶ στήν ἄριστη ζωὴ δὲν ἔχει καμία δύναμη. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποδείχνει στή συνέχεια.

Καὶ ἐδῶ βέβαια δὲν παρουσιάζει τὸν πατριάρχη, ἀλλ', ἀφοῦ πρῶτα τὴν ἀχρήστεψε ἀπὸ ἄλλου, τελευταῖα προβάλλει αὐτόν, ὅταν ἀναφέρει τὸ λόγο γιὰ τὴν πίστη, λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Πῶς λοιπὸν λογαριάστηκε ἡ πίστη στὸν Ἀβραάμ; ὅταν εἶχε περιτμηθεῖ ἢ ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος;»⁵. Γιατὶ ὅσο αὐτὴ μάχεται πρὸς τὸν ἐθνικὸ καὶ τὸν ἀπερίτμητο, δὲ θέλει νὰ πεῖ τίποτε ἀπὸ αὐτά, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ὑπερβολικὰ ἐνοχλητικός. Ὅταν ὅμως μάχεται πρὸς τὴν πίστη, τότε ἀναλαμβάνει μεγαλύτερο ἀγῶνα πρὸς αὐτή. Πρῶτα ὅμως ἡ μάχη εἶναι πρὸς τὴν ἀκροβυστία. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ ἥπιο τρόπο συνεχίζει τὸ λόγο καὶ λέγει· «Γιατὶ ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ βέβαια, ἐὰν ἐκτελεῖς τὸ νόμο. Ἐὰν ὅμως εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου, ἡ περιτομὴ σου ἔγινε σὰν τὴν ἀκροβυστία».

Ἐδῶ λοιπὸν ἐννοεῖ δύο ἀκροβυστίες καὶ δύο περιτομές, ὅπως καὶ δύο νόμους. Γιατὶ ὑπάρχει ὁ νόμος ὁ φυσικός, καὶ ὑπάρχει καὶ ὁ γραπτός· ὑπάρχει ὅμως καὶ ὁ ἐνδιάμεσός τους, ὁ νόμος μὲ τὰ ἔργα. Καὶ πρόσεχε πῶς ἀποδείχνει αὐτοὺς τοὺς τρεῖς καὶ τοὺς παρουσιάζει μπροστά τους. «Γιατὶ ὅταν ἐθνικοὶ ποὺ δὲν ἔχουν νόμο»⁶, λέγει. Πές μου, ποῖό νόμο; Τὸ γραπτό. «Ἀπὸ τῆ φύση ἐκτελοῦν τίς ἐντολές τοῦ νόμου». Τίνος; Τοῦ νόμου μὲ τὰ ἔργα. «Αὐτοὶ χωρὶς νὰ ἔχουν νόμο». Ποῖό νόμο; Τὸ γραπτό. «Νόμος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός τους». Πῶς; Χρησιμοποιώντας τὸ φυσικό. «Αὐτοὶ ἀποδείχνουν τὸ ἔργο τοῦ νόμου». Τίνος; Τοῦ νόμου μὲ τίς πράξεις. Γιατὶ ἐκεῖνος, δηλαδή ὁ γραμμένος νόμος, βρίσκεται ἔξω ἀπὸ αὐτούς, ἐνῶ αὐτός, δηλαδή ὁ φυσικός, μέσα τους, καὶ ὁ ἄλλος στὶς πράξεις. Καὶ τὸν πρῶτο ὑπαγορεύουν τὰ γράμματα, τὸ δεύτερο ἡ φύση καὶ τὸν τρίτο οἱ πράξεις.

Αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ τρίτου νόμου ὑπάρχει ἀνάγκη, γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχουν καὶ οἱ ἄλλοι δύο, καὶ ὁ νόμος ἀπὸ τῆ φύση, καὶ ὁ νόμος ἀπὸ τὰ γράμματα. Καὶ ἂν δὲν ὑ-

λὰ καὶ βλάβος μέγιστον. Καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐπὶ
 τοῦ φυσικοῦ μὲν λέγων· «Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτε-
 ρον, σεαυτὸν κατακρίνεις»· ἐπὶ δὲ τοῦ γραπτοῦ, «Ὁ
 κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις». Οὕτω καὶ ἀκρο-
 5 βυστίαί δύο, μία μὲν ἡ φυσική, δευτέρα δὲ ἡ ἀπὸ
 πράξεως· καὶ περιτομή μία μὲν ἡ ἐν τῇ σαρκί, δευ-
 τέρα δὲ ἡ ἀπὸ προαιρέσεως. Οἷον τι λέγω· περιετμή-
 θη τις ὀκταήμερος· αὕτη σαρκική περιτομή· ἔπραξέ
 τις τὰ νόμιμα ἅπαντα· αὕτη διανοίας περιτομή, ἣν μά-
 10 λιστα ὁ Παῦλος ζητεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ ὁ νόμος.

3. Ὅρα τοίνυν πῶς συγχωρήσας αὐτὴν τῷ λό-
 γῳ, καθεῖλε τῷ πράγματι. Οὐ γὰρ εἶπε, περιττὸν
 ἡ περιτομή, ἀνόητον ἡ περιτομή, ἄχρηστον, ἀλλὰ τί·
 «Περιτομή μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσης». Κα-
 15 τεδέξατο αὐτὴν τέως λέγων, ὁμολογῶ καὶ οὐκ ἀντι-
 λέγω, ὅτι καλὴ ἡ περιτομή· ἀλλὰ πότε; Ὅταν καὶ τὴν
 τοῦ νόμου φυλακὴν ἔχη. «Ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου
 ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν». Οὐκ εἶπεν,
 οὐκέτι ὠφελεῖ, ἵνα μὴ δόξη αὐτὴν ὑβρίζειν· ἀλλὰ
 20 γυμνώσας αὐτῆς τὸν Ἰουδαῖον, τότε αὐτὸν βάλλει
 λοιπόν· ὅπερ οὐκέτι τῆς περιτομῆς ἦν ὕβρις, ἀλλὰ
 τοῦ διὰ τῆς ραθυμίας αὐτὴν ἀπολέσαντος. Ὡσπερ
 οὖν τοὺς ἐν ἀξιώμασιν ὄντας, εἶτα ἀλισκομένους ἐπὶ
 μεγίστοις ἐγκλήμασιν, οἱ δικάζοντες ἀφελόμενοι τῆς
 25 τῶν ἀξιομάτων τιμῆς, τότε κολάζουσιν· οὕτω καὶ
 Παῦλος ἐποίησεν. Εἰπὼν γάρ, «Ἐὰν δὲ παραβάτης
 νόμου ᾖς», ἐπήγαγεν, «Ἡ περιτομή σου ἀκροβυ-
 στία γέγονε»· καὶ δείξας ἀπερίτμητον, καταδικάζει
 λοιπὸν ἀδεῶς.

πάρχει αὐτός, δὲν ὑπάρχει κανένα ὄφελος ἀπὸ ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ πάρα πολὺ μεγάλη βλάβη. Καὶ ἀποδείχνει αὐτὸ λέγοντας γιὰ τὸ φυσικὸ νόμο, «Γιατὶ μὲ αὐτὸ ποὺ κρίνεις τὸν ἄλλο, καταδικάζεις τὸν ἑαυτὸ σου»⁷, ἐνῶ γιὰ τὸ γραπτὸ, «Ἐσὺ ποὺ κηρύττεις νὰ μὴν κλέβουν οἱ ἄλλοι, κλέβεις». Ἔτσι ὑπάρχουν καὶ δύο ἀκροβυστίες, ἡ μία ἡ φυσικὴ καὶ ἡ δεύτερη ἀπὸ τὴν πράξη. Ἐπίσης ὑπάρχει καὶ περιτομὴ μία ποὺ ἀναφέρεται στὴ σάρκα, καὶ δεύτερη ἐκείνη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν προαίρεση. Τί θέλω νὰ πῶ ἔκαμε κάποιος περιτομὴ μέσα σὲ ὀκτῶ ἡμέρες αὐτὴ εἶναι ἡ σαρκικὴ περιτομή. Ἐκτέλεσε κάποιος ὅλες τίς ἐντολὰς τοῦ νόμου αὐτὴ εἶναι ἡ περιτομὴ τῆς ψυχῆς, ποὺ ὁ Παῦλος τὴ ζητάει ἰδιαίτερα, ἢ καλύτερα καὶ ὁ νόμος.

3. Πρόσεχε λοιπὸν πῶς, ἀφοῦ παραδέχθηκε τὴν περιτομὴ στὸ λόγο του, τὴν κατάργησε στὴν πράξη. Γιατὶ δὲν εἶπε, εἶναι περιττὸ πρᾶγμα ἡ περιτομή, ἀνώφελο ἡ περιτομή, ἄχρηστο, ἀλλὰ τί εἶπε; «Γιατὶ ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ βέβαια, ἐὰν ἐκτελεῖς τὸ νόμο». Ἀποδέχθηκε αὐτὴν πρῶτα λέγοντας, παραδέχομαι καὶ δὲν ἔχω ἀντίρρηση, πῶς ἡ περιτομὴ εἶναι καλὴ ἀλλὰ πότε; Ὅταν ἔχει καὶ τὴν τήρηση τοῦ νόμου. «Ἐὰν ὅμως εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου, ἡ περιτομὴ σου ἔγινε σὰν τὴν ἀκροβυστία». Δὲν εἶπε, δὲν ὠφελεῖ πιά, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πῶς τὴν περιφρονεῖ. Ἀλλ', ἀφοῦ ἀπογύμνωσε τὸν Ἰουδαῖο ἀπ' αὐτὴ, τότε πλέον βάλλει ἐναντίον του, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἦταν πιά περιφρόνηση τῆς περιτομῆς, ἀλλ' ἐκείνου ποὺ μὲ τὴν ἀδιαφορία του τὴν ἔχασε. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν ἐκείνους, ποὺ ἔχουν ἀξιώματα καὶ ἔπειτα συλλαμβάνονται γιὰ πάρα πολὺ μεγάλα ἐγκλήματα, ἀφοῦ τοὺς ἀφαιρέσουν οἱ δικαστὲς τὴν τιμὴ τῶν ἀξιωμάτων τους, τότε τοὺς τιμωροῦν, ἔτσι ἔκαμε καὶ ὁ Παῦλος. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, «Ἐὰν ὅμως εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου», πρόσθεσε, «Ἡ περιτομὴ σου ἔγινε σὰν τὴν ἀκροβυστία», καὶ ἀφοῦ ἔδειξε πῶς εἶναι ἀπερίτμητος, τὸν καταδικάζει στὴ συνέχεια χωρὶς φόβο.

«Ὅταν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάττη, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν περιτραπήσεται;». Ὅρα τί ποιεῖ· οὐ λέγει, ὅτι ἡ ἀκροβυστία τὴν περιτομὴν νικᾷ· τοῦτο γὰρ σφόδρα
 5 ἦν ἐπαχθὲς τοῖς τότε ἀκούουσιν· ἀλλ' ὅτι ἡ ἀκροβυστία περιτομὴ γέγονε. Καὶ ζητεῖ λοιπὸν τί ἐστὶ περιτομή, καὶ τί ἀκροβυστία· καὶ λέγει, ὅτι περιτομὴ πρᾶξις ἐστὶν ἀγαθή, καὶ ἡ ἀκροβυστία πρᾶξις πονηρά· καὶ πρότερον μεταστήσας εἰς τὴν περιτομὴν τὸν ἀ-
 10 κρόβυστον τὸν πράξεις ἔχοντα χρηστάς, καὶ τὸν ἐμπερίτομον τὸν ἐν διεφθαρμένῳ βίῳ εἰς τὴν ἀκροβυστίαν ἐξωθήσας, οὕτω τὴν νίκην δίδωσι τῷ ἀκροβύστῳ. Καὶ οὐ λέγει, τῷ ἀκροβύστῳ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πρᾶγμα μέτεισιν οὕτω λέγων· «Οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία
 15 σου εἰς περιτομὴν μετατραπήσεται;». Καὶ οὐκ εἶπε, λογισθήσεται, ἀλλὰ, «Τραπήσεται», ὅπερ ἐμφαντικώτερον ἦν· ὥσπερ καὶ ἄνωτέρῳ οὐκ εἶπεν, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία λογίζεται, ἀλλὰ, «Γέγονε».

«Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία». Ὁρᾷς,
 20 ὅτι δύο οἶδεν ἀκροβυστίας, τὴν μὲν ἐκ φύσεως, τὴν δὲ ἐκ προαιρέσεως; Ἐνταῦθα μέντοι τὴν ἐκ φύσεως λέγει, ἀλλ' οὐχ ἴσταται μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπάγει· «Τὸν νόμον τελοῦσά σε τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου;». Ὅρα τὴν λεπτοτάτην αὐ-
 25 τοῦ σύνεσιν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὴν περιτομὴν κρινεῖ, ἀλλὰ, ἔνθα μὲν ἡ νίκη ἦν, τὴν ἀκροβυστίαν εἰσάγει, ἔνθα δὲ ἡ ἥττα ἦν, οὐκέτι τὴν περιτομὴν δείκνυσιν ἡττωμένην, ἀλλὰ τὸν αὐτὴν ἔχοντα Ἰουδαῖον, φειδόμενος διὰ τῶν ρημάτων πλη-
 30 ξαι τὸν ἀκροατήν. Καὶ οὐκ εἶπε, σὲ τὸν νόμον ἔχοντα καὶ περιτομὴν, ἀλλ' ἔτι ἡμερώτερον, «Σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου· τουτέστι, καὶ ἀμύνει τῇ περιτομῇ ἡ τοιαύτη ἀκροβυστία, ἡδίκηται γάρ· καὶ βοηθεῖ τῷ νόμῳ, ἐπηρέασται γάρ·
 35 καὶ περιφανὲς ἴστησι τρόπαιον. Ἡ γὰρ νίκη τότε ἐ-

«Ὅταν λοιπὸν ὁ ἀπερίτμητος ἐθνικὸς τηρεῖ τίς ἐντολὰς τοῦ νόμου, δὲ θὰ μετατραπῇ ἡ ἀκροβυστία του σὲ περιτομή;». Πρόσεχε τί κάνει· δὲ λέγει, ὅτι ἡ ἀκροβυστία νικάει τὴν περιτομήν, γιατί αὐτὸ ἦταν πάρα πολὺ δυσάρεστο στοὺς τότε ἀκροατές του, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀκροβυστία ἔγινε σὰν τὴν περιτομή. Καὶ ἐξετάζει στὴ συνέχεια τί εἶναι περιτομή καὶ τί ἀκροβυστία· καὶ λέγει, ὅτι ἡ περιτομή εἶναι καλὴ πράξις καὶ ἡ ἀκροβυστία κακὴ πράξις. Καὶ πρῶτα, ἀφοῦ μετέθεσε στὴν περιτομή τὸν ἀπερίτμητο, ποὺ εἶχε καλὰς πράξεις, καὶ ἀφοῦ ἔσπρωξε στὴν ἀκροβυστία τὸν περιτμημένο, ποὺ ζοῦσε μέσα σὲ ἀνῆθικὴ ζωὴ, ἔτσι δίνει τὴν νίκη στὸν ἀπερίτμητο. Καὶ δὲ λέγει στὸν ἀπερίτμητο, ἀλλὰ προχωρεῖ στὸ πράγμα, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Δὲ θὰ μετατραπῇ ἡ ἀκροβυστία σου σὲ περιτομή;». Καὶ δὲν εἶπε, θὰ λογαριασθεῖ, ἀλλὰ, «Θὰ μετατραπῇ», πράγμα ποὺ ἦταν πιὸ ἐντονο· ὅπως ἀκριβῶς καὶ παραπάνω δὲν εἶπε, ἡ περιτομή σου λογαριάζεται σὰν ἀκροβυστία, ἀλλ', «Ἔγινε».

«Καὶ θὰ σὲ καταδικάσει ἡ φυσικὴ ἀκροβυστία». Βλέπεις, πῶς γνωρίζει δύο ἀκροβυστίες, τὴ φυσικὴ καὶ τὴν προαιρετικὴν; Ἐδῶ ὁμως ἐννοεῖ τὴ φυσικὴν, ἀλλὰ δὲ σταματᾷ μέχρις αὐτό, ἀλλὰ προσθέτει· «Ἡ ὁποία ἐκτελεῖ τὸ νόμο, ἐσένα ποὺ μὲ τὸ γράμμα καὶ τὴν περιτομή εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου;». Πρόσεχε τὴν εὐγενέστατη σύνεσή του. Δὲν εἶπε, ὅτι ἡ φυσικὴ ἀκροβυστία θὰ καταδικάσει τὴν περιτομήν, ἀλλὰ, ὅπου ἦταν ἡ νίκη, ἀναφέρει τὴν ἀκροβυστία, ὅπου ὁμως ἦταν ἡ ἥττα, δὲ δείχνει πᾶς πῶς νικιέται ἡ περιτομή, ἀλλὰ ὁ Ἰουδαῖος ποὺ τὴν ἔχει, ἀποφεύγοντας νὰ πλήξει μὲ τὰ λόγια τὸν ἀκροατή. Καὶ δὲν εἶπε, ἐσένα ποὺ ἔχεις νόμο καὶ περιτομή, ἀλλ' ἀκόμη πιὸ ἥπια, «Ἐσένα ποὺ μὲ τὸ γράμμα καὶ τὴν περιτομή εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου». Δηλαδή, καὶ ὑπερασπίζεται τὴν περιτομή αὐτὴ ἡ ἀκροβυστία, γιατί ἔχει ἀδικιθεῖ, καὶ βοηθεῖ τὸ νόμο, γιατί ἔχει ἐπηρεασθεῖ καὶ στήνει λαμπρὸ τρόποιο. Γιατὶ ἡ νίκη τότε εἶναι λαμπρὴ, ὅταν ὁ Ἰουδαῖος

στὶ λαμπρά, ὅταν μὴ παρὰ Ἰουδαίου ὁ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ παρὰ ἀκροβύστου κρίνηται· ὥσπερ ὅταν λέγῃ, «Ἄνδρες Νινευῖται ἐγερθήσονται, καὶ κατακρινοῦσι τὴν γενεὰν ταύτην». Οὐκοῦν οὐ τὸν νόμον ἀτιμάζει· σφόδρα γὰρ αὐτὸν αἰδεῖται· ἀλλὰ τὸν εἰς τὸν νόμον ὑβρίζοντα.

Εἶτα ὅτε κατεσκεύασε ταῦτα σαφῶς, θαρρῶν λοιπὸν ὁρίζεται τί ποτέ ἐστὶν ὁ Ἰουδαῖος, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐχὶ τὸν Ἰουδαῖον οὐδὲ τὴν περιτομήν, ἀλλὰ τὸν οὐχὶ Ἰουδαῖον καὶ τὸν ἀπερίτμητον ἐκβάλλει. Καὶ δοκεῖ μὲν ἀμύνειν αὐτῇ, καταλύει δὲ αὐτῆς τὴν ὑπόληψιν, ἀπὸ τοῦ συμβαίνοντος ἔχων τὰς ψήφους. Δείκνυσιν γὰρ οὐ μόνον οὐδὲν μέσον Ἰουδαίου καὶ ἀκροβύστου, ἀλλὰ καὶ ἀνώτερον ὄντα τὸν ἀκρόβυστον, ἐὰν ἑαυτῷ προσέχη, καὶ τοῦτον ὄντα ἀκριβῶς τὸν Ἰουδαῖον· διό φησι· «Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκί, περιτομή». Ἐνταῦθα αὐτοὺς πλήττει, ὥς πρὸς ἐπίδειξιν ἅπαντα πράττοντας. «Ἄλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομή καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι».

4. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐξέβαλε τὰ σωματικὰ ἅπαντα. Καὶ γὰρ ἡ περιτομή ἐν τῷ φανερῷ καὶ τὰ σάββατα καὶ αἱ θυσίαι καὶ οἱ καθαρισμοί· ἅπερ ἅπαντα δι' ἐνὸς ἡνίξατο ρήματος εἰπὼν, «Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν». Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς περιτομῆς πολὺς ἦν ὁ λόγος, ὅπου γε καὶ τὸ σάββατον αὐτῇ παρεχώρει, εἰκότως τὰ πλείονα πρὸς αὐτὴν ἀποτείνεται. Εἰπὼν δέ, «Ἐν πνεύματι», προοδοποιεῖ λοιπὸν τῇ τῆς Ἐκκλησίας πολιτείᾳ, καὶ τὴν πίστιν εἰσάγει· καὶ γὰρ αὕτη ἐν καρδίᾳ καὶ πνεύματι τὸν ἔπαινον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει. Καὶ διὰ τί μὴ ἔδειξεν, ὅτι ὁ κατορθὼν Ἕλληνα Ἰουδαίου κατορθοῦντος οὐκ ἐστὶν

δὲν καταδικάζεται ἀπὸ τὸν Ἰουδαῖο, ἀλλ' ἀπὸ ἀπερίτμητο ἔθνικό, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν λέγει, «Ἄνδρες Νινευῖτες θ' ἀναστηθοῦν καὶ θὰ καταδικάσουν τὴ γενεὰ αὐτή»⁸. Ἐπομένως δὲν ἀτιμάζει τὸ νόμο, γιατί τὸν σέβεται πάρα πολύ, ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ περιφρονεῖ τὸ νόμο.

Στὴν συνέχεια, ὅταν ἀπέδειξε αὐτὰ μὲ σαφήνεια, μὲ θάρρος πλέον καθορίζει τί εἶναι ὁ Ἰουδαῖος καὶ δείχνει, πῶς δὲν ἀπορρίπτει τὸν Ἰουδαῖο, οὔτε τὴν περιτομή, ἀλλ' ἐκεῖνον ποὺ δὲν εἶναι Ἰουδαῖος καὶ τὸν ἀπερίτμητο. Καὶ φαίνεται βέβαια ὅτι τὴν ὑπερασπίζεται, στὴν πραγματικότητα ὅμως καταργεῖ τὴν ὑπόληψή της, ἐπειδὴ στηρίζεται σ' αὐτὸ ποὺ γίνεται. Γιατί δείχνει πῶς ὅχι μόνο δὲν ὑπάρχει καμιὰ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν Ἰουδαῖο καὶ τὸν ἀπερίτμητο, ἀλλὰ καὶ πῶς ὁ ἀπερίτμητος εἶναι ἀνώτερος, ἐὰν προσέχει τὸν ἑαυτό του, καὶ πῶς αὐτός ἀκριβῶς εἶναι ὁ Ἰουδαῖος. Γι' αὐτὸ λέγει «Γιατί πραγματικὸς Ἰουδαῖος δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ φαίνεται, οὔτε ἡ περιτομή, ποὺ εἶναι φανερὴ στὴ σάρκα, εἶναι πραγματικὴ περιτομή». Ἐδῶ αὐτοὺς χτυπάει, ἐπειδὴ τὰ πάντα κάνουν γιὰ ἐπίδειξη. «Ἀλλ' ἐκεῖνος ποὺ εἶναι μέσα τοῦ Ἰουδαῖο, καὶ περιτομή εἶναι ἡ περιτομή τῆς καρδιᾶς ποὺ γίνεται μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅχι μὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου».

4. Λέγοντας ὅμως αὐτό, ἀπέρριψε ὅλα τὰ σωματικά. Γιατί πραγματικὰ ἡ περιτομή γίνεται στὰ φανερά, ὅπως καὶ τὰ Σάββατα καὶ οἱ θυσίες καὶ οἱ καθαρισμοί. Αὐτὰ ἀκριβῶς ὅλα τὰ ὑπονόησε μὲ μιὰ λέξη λέγοντας, «Γιατί Ἰουδαῖος δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ φαίνεται». Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦταν πολὺς ὁ λόγος γιὰ τὴν περιτομή, ἀφοῦ βέβαια καὶ τὸ Σάββατο ὑποχωροῦσε σ' αὐτή, δικαιολογημένα τὰ περισσότερα ἀπευθύνονται σ' αὐτή. Λέγοντας ὅμως, «Μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα», προετοιμάζει στὴ συνέχεια τὸ δρόμο γιὰ τὴ Ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ παρουσιάζει τὴν πίστη. Γιατί καὶ αὐτὴ γίνεται μὲ τὴν καρδιά καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ ἔχει τὸν ἔπαινο ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεό. Καὶ γιατί δὲν ἔδειξε, πῶς ὁ ἔθνικός ποὺ τηρεῖ τὸ νόμο δὲν εἶναι

ἐλάττων· ἀλλ' ὅτι κατορθῶν Ἑλλήν Ἰουδαίου παρα-
 βαίνοντος κρείττων ἐστίν; Ἰν' ἀναμφίβολον ποιήσῃ
 τὴν νίκην. Τούτου γὰρ ὁμολογηθέντος, ἐξ ἀνάγκης
 ἡ περιτομὴ τῆς σαρκὸς ἐκβάλλεται, καὶ δείκνυται, ὅ-
 5 τι πανταχοῦ βίου χρεία. Ὅταν γὰρ ὁ μὲν Ἑλλήν
 χωρὶς τούτων σώζεται, ὁ δὲ Ἰουδαῖος μετὰ τούτων
 κολάζεται, ἔστηκεν ἀργῶν ὁ ἰουδαϊσμός. Ἑλληνα δὲ
 πάλιν οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ καὶ
 ἐνάρετον καὶ τῶν νομικῶν παρατηρήσεων ἀπηλλα-
 10 γμένον φησί.

«Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου;». Ἐπειδὴ
 πάντα ἐξέβαλε, τὴν ἀκρόασιν, τὴν διδασκαλίαν, τὸ
 ὄνομα τοῦ Ἰουδαίου, τὴν περιτομήν, τὰ ἄλλα πάντα,
 διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι «Ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖος οὐκ
 15 ἔστιν, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ», ὁρᾷ λοιπὸν ἀντίθεσιν
 ἀνακύπτουσαν· καὶ πρὸς αὐτὴν ἵσταται. Τίς δέ ἐ-
 στί· ἡ ἀντίθεσις; Εἰ μηδέν, φησὶν, ὠφελεῖ ταῦτα,
 τίνοσ ἔνεκεν καὶ ἐκλήθη τὸ ἔθνος, καὶ περιτομὴ ἐδό-
 θη; Τί οὖν ποιεῖ, καὶ πῶς αὐτὴν λύει; Δι' ὧν ἔλυσε
 20 καὶ τὰ ἀνωτέρω. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ οὐ τὰ ἐγκώμια
 αὐτῶν εἶπεν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας, οὐ τὰ
 αὐτῶν κατορθώματα· τὸ γὰρ Ἰουδαῖον ὀνομάζεσθαι,
 καὶ γινώσκειν τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζειν τὰ διαφέ-
 ροντα, οὐκ αὐτῶν ἦν κατόρθωμα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θε-
 25 οῦ χάριτος ὅπερ καὶ ὀνειδίζων αὐτοῖς ὁ προφήτης ἔ-
 λεγεν· «Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρί-
 ματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς»· καὶ ὁ Μωϋσῆς πάλιν,
 «Ἐρωτήσατε, εἰ γέγονε κατὰ τὸ ρῆμα τοῦτο»,
 φησὶν, «εἰ ἤκουσεν ἔθνος φωνὴν Θεοῦ ζῶντος ἐκ
 30 μέσου τοῦ πυρός, καὶ ἔζησε»· τοῦτο δὴ καὶ ἐνταῦθα
 ποιεῖ.

Ὡσπερ γὰρ, ὅτε ἔλεγε περὶ τῆς περιτομῆς, οὐκ
 εἶπεν ὅτι· ἡ δὲ περιτομὴ οὐδὲν ὠφελεῖ χωρὶς βίου,
 ἀλλὰ περιτομὴ ὠφελεῖ μετὰ βίου, τὸ αὐτὸ μὲν δηλῶν,

κατώτερος ἀπὸ τὸν Ἰουδαῖο ποὺ τὸν τηρεῖ, ἀλλὰ πῶς ὁ ἐθνικὸς ποὺ τὸν τηρεῖ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Ἰουδαῖο ποὺ τὸν παραβαίνει; Γιὰ νὰ κάμει ἀναμφισβήτητη τὴ νίκη. Ὅταν λοιπὸν γίνει δεκτὸ αὐτό, ἀναγκαστικὰ ἀπορρίπτεται ἡ περιτομὴ τῆς σάρκας, καὶ ἀποδεικνύεται πῶς παντοῦ χρειάζεται ὁ ὀρθὸς τρόπος ζωῆς. Γιατί, ὅταν ὁ ἐθνικὸς σώζεται χωρὶς αὐτά, ἐνῶ ὁ Ἰουδαῖος μαζὶ μ' αὐτὰ τιμωρεῖται, εἶναι ἄχρηστος ὁ Ἰουδαϊσμός. Ἐθνικὸ ὅμως πάλι δὲν ἐννοεῖ τὸν εἰδωλολάτρη, ἀλλὰ τὸν θεοσεβὴ καὶ ἐνάρετο καὶ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις τοῦ νόμου.

«Ποιό λοιπὸν εἶναι τὸ πλεονέκτημα τοῦ Ἰουδαίου;». Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὰ ἀπέρριψε ὅλα, τὴν ἀκρόαση, τὴ διδασκαλία, τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουδαίου, τὴν περιτομὴ, ὅλα τὰ ἄλλα, μὲ τὸ νὰ πεῖ, ὅτι «Ἐκεῖνος ποὺ ἀπὸ ἔξω φαίνεται δὲν εἶναι πραγματικὸς Ἰουδαῖος, ἀλλ' ἐκεῖνος ποὺ εἶναι μέσα του», βλέπει στὴ συνέχεια πῶς προκύπτει κάποια ἀντίθεση καὶ σταματᾷ σ' αὐτήν. Ποιὰ ὅμως εἶναι ἡ ἀντίθεση; Ἐὰν δὲν ὠφελοῦν, λέγει καθόλου αὐτά, γιὰ ποιό λόγο καὶ τὸ ἔθνος κλήθηκε καὶ ἡ περιτομὴ δόθηκε; Τί λοιπὸν κάνει καὶ πῶς λύνει τὴν ἀντίθεση αὐτή; Μὲ αὐτὰ ποὺ ἔλυσε καὶ τὰ παραπάνω. Ὅπως λοιπὸν ἐκεῖ δὲν εἶπε τὰ δικά τους ἐγκώμια, ἀλλὰ τὶς εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ, καὶ ὄχι τὰ κατορθώματά τους. Γιατί τὸ ὅτι ὀνομάζεται Ἰουδαῖος καὶ γνωρίζει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ξεχωρίζει τὶς διαφορές, δὲν ἦταν κατορθῶμα δικό τους, ἀλλὰ τῆς χάρις τοῦ Θεοῦ, πράγμα ποὺ καὶ ὁ προφήτης ἔλεγε κατηγορώντας αὐτούς: «Δὲν ἔκαμε τὸ ἴδιο γιὰ κάθε ἔθνος καὶ δὲ φανέρωσε σ' αὐτοὺς τὶς ἐντολές του»⁹ καὶ ὁ Μωυσῆς πάλι λέγει, «Ρωτῆστε, μήπως ἔγινε σύμφωνα μὲ τὸ λόγο αὐτό, ἂν κάποιο ἔθνος ἄκουσε τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ ποὺ ζεῖ ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ ἔζησε»¹⁰. Αὐτὸ λοιπὸν κάνει καὶ ἐδῶ.

Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν, ὅταν μιλοῦσε γιὰ τὴν περιτομὴ, δὲν εἶπε ἡ περιτομὴ ὅμως δὲν ὠφελεῖ καθόλου χωρὶς ὀρθὸ τρόπο ζωῆς, ἀλλ' ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ ὅταν συνο-

ἡμερώτερον δέ· καὶ πάλιν, «'Εὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾦς», οὐκ εἶπεν, οὐδὲν ὠφελῇ σὺ ὁ ἐμπερίτομος, ἀλλ' «'Η περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονε»· καὶ μετ' ἐκεῖνο δὲ πάλιν, «Κρινεῖ», φησί, «ἡ ἀκροβυστία»
 5 οὐχὶ τὴν περιτομήν, ἀλλὰ «σὲ τὸν παραβάτην νόμου», τῶν μὲν νομίμων φειδόμενος, τοὺς δὲ ἀνθρώπους βάλλων οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Ἀντιθεῖς γὰρ ἑαυτῷ τοῦτο, καὶ εἰπὼν, «Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου;» οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐδέν, ἀλλὰ συνέδραμε τῷ λό-
 10 γῳ, καὶ διὰ τῶν ἐξῆς πάλιν αὐτὸ ἀνεῖλε, καὶ ἔδειξε καὶ κολαζομένους ἀπὸ ταύτης τῆς προεδρείας. Καὶ πῶς; Ἐγὼ λέγω, τὴν ἀντίθεσιν εἰς μέσον ἀγαγών. «Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου», φησὶν, «ἢ τίς ἢ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον.
 15 Πρῶτον μὲν, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ.

Εἶδες, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, οὐδαμοῦ τὰ κατορθώματα αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας ἀριθμοῦν-
 τα; Τί δέ ἐστιν, «'Επιστεύθησαν»; Ὅτι αὐτοὶ ἐνε-
 χειρίσθησαν τὸν νόμον, ὅτι τοσοῦτου ἀξίους εἶναι ἐ-
 20 νόμιζεν, ὥς πιστεῦσαι χρησμούς αὐτοῖς ἄνωθεν κατενεχθέντας. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι τινὲς τό, «'Επιστεύθησαν», οὐκ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων λέγουσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν λογίων, τουτέστιν, ὅτι ἐπιστεύθη ὁ νόμος· ἀλλὰ τὸ ἐξῆς οὐκ ἀφίησι τοῦτο νομίζεσθαι. Πρῶτον μὲν
 25 γὰρ κατηγορῶν αὐτῶν ταῦτα λέγει, καὶ δεικνὺς πολλῆς μὲν ἄνωθεν ἀπολαύσαντας εὐεργεσίας, πολλὴν δὲ ἐπιδειξαμένους ἀγνωμοσύνην. Ἐπειτα δὲ καὶ τὰ ἐξῆς τοῦτο δηλοῖ· ἐπήγαγε γάρ· «Τί γάρ, εἰ ἠπίστησαν τινες;».

30 Εἰ δὲ ἠπίστησαν, πῶς, τινὲς φασιν, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια; Τί οὖν φησιν; Ὅτι ὁ Θεὸς αὐτοῖς ταῦτα ἐπίστευσεν, οὐχ ὅτι αὐτοὶ τοῖς λόγοις ἐπίστευσαν· ἐπεὶ πῶς ἔχει λόγον τὸ ἐξῆς; καὶ γὰρ ἐπήγαγε· «Τί γάρ, εἰ ἠπίστησάν τινες;». Καὶ τὸ μετὰ τοῦτο
 35 δὲ τὸ αὐτὸ δηλοῖ· προσέθηκε γὰρ πάλιν λέγων· «Μὴ γὰρ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργή-

δεύεται καὶ μὲ τὸν τρόπο ζωῆς, φανερώνοντας βέβαια τὸ ἴδιο, ἀλλὰ πιὸ ἥπια· καὶ πάλι, «Ἐὰν ὅμως εἶσαι παραβάτης τοῦ νόμου», δὲν εἶπε, δὲν ὠφελεῖσαι καθόλου ἐσὺ ὁ περιτμημένος, ἀλλ' «Ἡ περιτομή σου ἔγινε σὰν τὴν ἀκροβυστία»· καὶ ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνο πάλι λέγει, «Θὰ κατακρίνει ἡ ἀκροβυστία», ὅχι τὴν περιτομή ἀλλὰ «σένα τὸν παραβάτη τοῦ νόμου», σεβόμενος τίς ἐντολές τοῦ νόμου καὶ στρεφόμενος ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων, ἔτσι κάνει καὶ ἐδῶ. Γιατί, φέροντας αὐτὸ σ' ἀντίθεση πρὸς τὸν ἑαυτό του καὶ λέγοντας, «Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ πλεονέκτημα τοῦ Ἰουδαίου», λέγει, «ἢ ποιά εἶναι ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; Τὸ πλεονέκτημα εἶναι μεγάλο ἀπὸ κάθε ἄποψη. Πρῶτα βέβαια, ὅτι ὁ Θεὸς τοὺς ἐμπιστεύτηκε τίς ἐντολές του».

Εἶδες, αὐτὸ ποὺ εἶπα προηγουμένως, πῶς πουθενὰ δὲν ἀπαριθμεῖ τὰ δικά τους κατορθώματα, ἀλλὰ τίς εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ; Καὶ τί σημαίνει, «Ἐμπιστεύθησαν»; "Ὅτι αὐτοὶ ἀνέλαβαν τὸ νόμο, ὅτι τοὺς θεωροῦσε τόσο ἄξιους, ὥστε νὰ ἐμπιστευθεῖ σ' αὐτοὺς τίς ἐντολές που κατέβηκαν ἀπὸ τὸν οὐρανό. Καὶ ξέρω βέβαια, πῶς μερικοὶ τὸ, «Ἐμπιστεύθησαν», δὲν τὸ ἀναφέρουν στοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ στὰ λόγια, δηλαδή, ὅτι ἐμπιστεύθηκε ὁ νόμος. Ἡ συνέχεια ὅμως δὲν ἐπιτρέπει νὰ νομίζεται αὐτό. Γιατί πρῶτα τὰ λέγει αὐτὰ μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς κατηγορήσει καὶ ν' ἀποδείξει πῶς ἀπόλαυσαν μεγάλη εὐεργεσία ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλ' ἔδειξαν μεγάλη ἀχαριστία. Στὴ συνέχεια ὅμως καὶ τὰ ἐπόμενα αὐτὸ φανερώνουν. Γιατί πρόσθεσε· «Τί λοιπὸν, ἐὰν μερικοὶ ἔδειξαν ἀπιστία;».

Ἐὰν ὅμως ἔδειξαν ἀπιστία, πῶς ἰσχυρίζονται μερικοὶ, ὅτι πιστεύτηκαν τὰ λόγια; Τί λοιπὸν ἐννοεῖ; "Ὅτι ὁ Θεὸς ἐμπιστεύτηκε αὐτὰ σ' αὐτούς, ὅχι ὅτι αὐτοὶ πίστεψαν στὰ λόγια. Γιατί πῶς δικαιολογεῖται τὸ ἐπόμενο; Γιατί βέβαια πρόσθεσε· «Τί σημαίνει λοιπὸν, ἐὰν μερικοὶ ἔδειξαν ἀπιστία;». Καὶ τὸ λεγόμενον ὕστερα αὐτὸ τὸ ἴδιο φανερώνει, γιατί πάλι πρόσθεσε λέγοντας; «Μήπως λοιπὸν ἡ ἀπιστία τους θὰ καταργήσῃ τὴν ἀξιοπιστία τοῦ Θε-

σει; *Μὴ γένοιτο*». Τοῦτο τοίνυν, ὃ ἐπιστεύθησαν, τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεὰν ἀνακηρύττει. Σὺ δέ μοι σκόπει καὶ ἐνταῦθα σύνεσιν. Τὴν γὰρ κατηγορίαν αὐτῶν οὐ παρ' ἑαυτοῦ πάλιν εἰσάγει, ἀλλ' ὥς ἐξ ἀντιθέσεως ὥσανεῖ ἔλεγεν, ἀλλ' ἴσως ἑρεῖς, καὶ τί τὸ ὄφελος τῆς περιτομῆς ταύτης; οὐ γὰρ ἐχρήσαντο αὐτῇ εἰς δέον· ἐπιστεύθησαν γὰρ τὸν νόμον, καὶ ἠπίστησαν. Καὶ τέως οὐ σφοδρός ἐστι κατήγορος, ἀλλ' ὥς τὸν Θεὸν ἀπαλλάττων ἐγκλημάτων, οὕτω περιτρέπει εἰς 10 αὐτοὺς τὴν κατηγορίαν ἅπασαν.

Τί γὰρ ἐγκαλεῖς, φησὶν, ὅτι ἠπίστησαν; καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸν Θεόν; μὴ γὰρ τῇ εὐεργεσίᾳ αὐτοῦ ἀνατρέπει τῶν εὐεργετηθέντων ἡ ἀγνωμοσύνη; ἢ τὴν τιμὴν ποιεῖ μὴ εἶναι τιμὴν; Τοῦτο γὰρ ἐστι τό, 15 «*Μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει; Μὴ γένοιτο*». Ὡς ἂν εἰ ἔλεγέ τις· ἐγὼ τὸν δεῖνα ἐτίμησα· εἰ δὲ μὴ προσήκατο τὴν τιμὴν ἐκείνος, τοῦτο ἐμοὶ κατηγορίαν οὐ φέρει, οὐδὲ λυμαίνεται μοι τὴν φιланθρωπίαν, ἀλλ' ἐκείνου δείκνυσι 20 τὴν ἀναισθησίαν. Ὁ δὲ Παῦλος οὐ τοῦτο μόνον λέγει, ἀλλὰ καὶ τὸ πολλῷ πλέον· ὅτι οὐ μόνον οὐ προστρίβεται ἔγκλημα τῷ Θεῷ ἢ ἀπιστία ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ μείζονα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν τιμὴν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, ὅταν καὶ τὸν μέλλοντα αὐτὸν ἀτιμάζειν 25 φαίνεται τιμῶν.

5. Εἶδες πῶς αὐτοὺς ἐποίησεν ὑπευθύνους ἐγκλημάτων, ἀφ' ὧν ἐκαλλωπίζοντο; εἶπερ ὁ μὲν Θεὸς τοσαύτη περὶ αὐτοὺς ἐχρήσατο τῇ τιμῇ, ὥς μὴδὲ τὸ μέλλον προορῶν ἀποσχέσθαι τῆς περὶ αὐτοὺς εὐνοίας· αὐτοὶ δὲ τὸν τιμήσαντα, δι' ὧν ἐτιμήθησαν, ὕβρισαν. 30 Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε, «Τί γὰρ, εἰ ἠπίστησάν τινες;» φαίνονται δὲ πάντες ἠπιστηκότες· ἵνα μὴ πάλιν κατὰ τὴν ἱστορίαν λέγων, δόξῃ σφοδρός αὐτῶν εἶναι

οὔ; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη». Αὐτό, λοιπόν, ποῦ τοὺς ἐμπιστεύτηκε, ἀνακηρύσσει τὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐσὺ ὅμως πρόσεχε, παρακαλῶ, καὶ ἐδῶ τὴ σύνεσή του. Γιατί τὴν κατηγορία τοὺς δὲν τὴν παρουσιάζει πάλι ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀντίθεση. Σὰν νὰ ἔλεγε, ἴσως ὅμως θὰ πεῖς, καὶ ποιό τὸ ὄφελος αὐτῆς τῆς περιτομῆς; γιατί δὲν τὴ χρησιμοποίησαν ὅπως ἔπρεπε; γιατί τοὺς ἐμπιστεύτηκε ὁ νόμος καὶ ἔδειξαν ἀπιστία. Καὶ στὴν ἀρχὴ δὲν εἶναι σφοδρὸς κατήγορος, ἀλλ', ἀπαλλάσσοντας τὸ Θεὸ ἀπὸ τὶς κατηγορίες, στρέφει ἔτσι ὅλη τὴν κατηγορία σ' αὐτούς.

Γιατί λοιπόν κατηγορεῖς, λέγει, ὅτι ἔδειξαν ἀπιστία; καὶ ποιά σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ τὸ Θεό; μήπως λοιπόν ἡ ἀχαριστία αὐτῶν ποῦ εὐεργετήθηκαν ἀνατρέπει τὴν εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ; ἢ κάνει τὴν τιμὴ νὰ μὴν εἶναι τιμὴ; Γιατί αὐτὸ σημαίνει τὸ, «Μήπως ἡ ἀπιστία τοὺς θὰ καταργήσει τὴν ἀξιοπιστία τοῦ Θεοῦ; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη». Σὰν νὰ ἔλεγε κάποιος: ἐγὼ τίμησα τὸν τάδε· ἐὰν ὅμως ἐκεῖνος δὲ δέχθηκε τὴν τιμὴ, αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ κατηγορία γιὰ μένα, οὔτε ἐξαφανίζει τὴ φιλανθρωπία μου, ἀλλ' ἀποδείχνει τὴν ἀναισθησία του. Ὁ Παῦλος ὅμως ὄχι μόνο αὐτὸ λέγει, ἀλλὰ καὶ τὸ πολὺ περισσότερο· ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐπιστία τοὺς ὄχι μόνο δὲν καταλογίζεται σὰν κατηγορία στὸ Θεό, ἀλλὰ δείχνει καὶ μεγαλύτερη τὴν τιμὴ του καὶ τὴ φιλανθρωπία του, ὅταν φαίνεται νὰ τιμᾷ καὶ ἐκεῖνον ποῦ πρόκειται νὰ τὸν ἀτιμάσει.

5. Εἶδες πῶς τοὺς ἔκαμε αὐτοὺς ὑπεύθυνους γιὰ κατηγορίες ἀπ' αὐτὰ ποῦ ὑπερηφανεύονταν; "Αν καὶ ὁ Θεὸς μεταχειρίστηκε γι' αὐτοὺς τόσο μεγάλη τιμὴ, ὥστε νὰ μὴ σταματήσει τὴν εὐνοιά του γι' αὐτούς, ἐπειδὴ προβλέπει τὸ μέλλον, αὐτοὶ ὅμως περιφρόνησαν ἐκεῖνον ποῦ τοὺς τίμησε, μ' ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα τιμήθηκαν. "Ἐπειτα, ἐπειδὴ εἶπε, «Τί λοιπόν ἐὰν μερικοὶ ἔδειξαν ἀπιστία;» φαίνονται πῶς ὅλοι ἔχουν δείξει ἀπιστία. Γιὰ νὰ μὴ φανεῖ πάλι, μιλώντας σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικότητα, ὅτι εἶναι

κατήγορος, ὥς ἐχθρός, ἐν τάξει λογισμοῦ καὶ συλλογισμοῦ τίθησι τὸ ἐπὶ τῆς ἀληθείας γεγενημένον, οὕτω λέγων· «Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ
 5 λέγω, φησὶν, ὅτι τινὲς ἠπίστησαν, ἀλλ', εἰ βούλει, τίθει πάντας ἠπιστηκέναι τὸ ἀληθὲς γεγενημένον κατὰ συνδρομὴν συγχωρῶν, ἵνα ἀνεπαχθῆς εἶναι δόξη καὶ ἀνύποπτος. Καὶ γὰρ οὕτω μᾶλλον δικαιοῦται, φησὶν, ὁ Θεός.

10 Τί ἐστι, δικαιοῦται; Εἰ κρίσις γένοιτο καὶ ἐξέτασις τῶν ὑπεργμένων τοῖς Ἰουδαίοις παρ' αὐτοῦ, καὶ τῶν παρ' αὐτῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων, τὰ νικητήρια ἔσται παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ πάντα. Καὶ δείξας τοῦτο σαφῶς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν
 15 εἰρημένων, τότε καὶ τὸν προφήτην εἰσήγαγε τούτοις ψηφιζόμενον καὶ λέγοντα· «Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε». Αὐτὸς μὲν γὰρ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐποίησεν, ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ οὕτως ἐγένοντο βελτίους. Εἴτα ἐκ τούτου
 20 πάλιν ἀντίθεσιν ἑτέραν ἀνακύπτουσιν εἰς μέσον ἄγει, καὶ φησιν· «Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Μὴ γένοιτο». Ἀτοπον ἀτόπῳ λύει λοιπόν. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο
 25 το ἄσαφές, ἀναγκαῖον αὐτὸ σαφέστερον εἰπεῖν.

Τί οὖν ἐστιν, ὃ φησιν; Ἐτίμησε τοὺς Ἰουδαίους ὁ Θεός, ὕβρισαν αὐτὸν ἐκεῖνοι. Τοῦτο αὐτὸν ποιεῖ νικῆσαι, καὶ πολλὴν αὐτοῦ δείκνυσι τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι καὶ τοιούτους ὄντας ἐτίμησεν. Οὐκοῦν ἐπει-
 30 δὴ, ὅτι ὕβρισαμεν, φησὶν, ἡμεῖς καὶ ἠδικήσαμεν, διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐνίκησε καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ λαμπρὰ ἐφάνη, τίνας ἔνεκεν κολᾶζομαι, φησί, αἷτιος αὐτῷ τοῦ νικῆσαι γεγόμενος δι' ὧν ὕβρισα; Πῶς οὖν αὐτὸ λύει; Ἐτέρῳ, ὅπερ ἔφην, ἀτόπῳ πάλιν. Εἰ γὰρ
 35 αἷτιος, φησί, σὺ τῆς νίκης ἐγένου, καὶ μετὰ ταῦτα

σφοδρὸς τοὺς κατήγορος σὰν ἐχθρὸς, ἀναφέρει τὸ ἀληθινὸ γεγονός σὰν σκέψη καὶ συμπέρασμα, λέγοντας ἔτσι· «Ἄς γίνῃ ὅμως ὁ Θεὸς ἀληθινὸς καὶ κάθε ἄνθρωπος ψεύτης». Αὐτὸ ὅμως ποὺ λέγει, σημαίνει τὸ ἐξῆς· δὲν ἐννοῶ, λέγει, ὅτι μερικοὶ ἔδειξαν ἀπιστία, ἀλλὰ, ἐὰν θέλεις, λογάριαζε πῶς ὅλοι ἔχουν δείξει ἀπιστία, ἀναφέροντας τὸ ἀληθινὸ γεγονός συμπερασματικά, γιὰ νὰ φανεῖ μαλακὸς καὶ ἀνυποψίαστος. Γιατὶ πραγματικὰ ἔτσι δικαιώνεται, λέγει, ὁ Θεός.

Τί σημαίνει, δικαιώνεται; Ἐὰν γίνῃ κρίση καὶ ἐξέταση ἐκείνων ποὺ ἔκαμε ὁ Θεὸς στοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐκείνων ποὺ αὐτοὶ ἔκαμαν στὸ Θεό, ἡ νίκη θὰ εἶναι μὲ τὸ μέρος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δικαίωση ὅλη δική του. Καὶ ἀφοῦ τὸ ἔδειξε καθαρὰ αὐτὸ ἀπ' ὅσα προηγουμένως ἀνέφερε, τότε παρουσίασε καὶ τὸν προφήτη ποὺ συμφωνεῖ μ' αὐτὰ καὶ λέγει· «Γιὰ νὰ δικαιωθεῖς στὰ λόγια σου, καὶ νὰ νικήσεις ὅταν σὲ κρίνουν οἱ ἄνθρωποι»¹¹. Αὐτὸς δηλαδὴ ἔκαμε ὅλα τὰ δικά του, ἐκεῖνοι ὅμως οὔτε ἔγιναν καλύτεροι. Στὴ συνέχεια παρουσιάζει πάλι ἄλλη ἀντίθεση ποὺ προκύπτει ἀπ' αὐτό, καὶ λέγει· «Ἐὰν ὅμως ἡ δική μας ἀδικία ἀποδεικνύει τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τί θὰ ποῦμε; μήπως εἶναι ἄδικος ὁ Θεὸς ποὺ ὀργίζεται ἐναντίον μας; μιλάω σὰν ἄνθρωπος. Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη». Στὴ συνέχεια λύνει τὸ ἄτοπο μὲ ἄτοπο. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀσαφές, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ παρουσιάσω σαφέστερα.

Τί λοιπὸν σημαίνει αὐτὸ ποὺ λέγει; Ὁ Θεὸς τίμησε τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὶ τὸν περιφρόνησαν. Αὐτὸ τὸν κάνει νὰ νικήσῃ καὶ δείχνει τὴ μεγάλη φιланθρωπία του, γιατί τοὺς τίμησε, μολονότι ἦταν τέτοιοι. Ἐπομένως, ἐπειδὴ, ἀφοῦ περιφρονήσαμε, λέγει, καὶ ἀδικήσαμε, γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς νίκησε καὶ ἡ δικαιοσύνη του φάνηκε λαμπρή, γιὰ ποῖο λόγο τιμωροῦμαι, λέγει, ἀφοῦ ἔγινα αἷτιος νὰ νικήσῃ μ' αὐτὰ ποὺ περιφρόνησα; Πῶς λοιπὸν τὸ λύνει αὐτό; Μὲ ἄλλο, ὅπως εἶπα, ἄτοπο πάλι. Ἐὰν λοιπὸν, λέγει, ἔγινες ἐσὺ αἷτιος τῆς νίκης του, καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὰ τιμω-

κολάζη, ἀδικία τὸ γινόμενον· εἰ δὲ οὐκ ἄδικος, κολάζη δέ, οὐκέτι αἷτιος αὐτῷ τῆς νίκης γέγονας. Καὶ ὄρα τὴν εὐλάβειαν τὴν ἀποστολικήν. Εἰπὼν γάρ, «Μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν;» ἐπήγαγε,
 5 «Κατὰ ἄνθρωπον λέγω». Ὡς ἂν τις, φησί, κατὰ ἄνθρωπον διαλεχθείη λογισμόν· πολὺ γὰρ καὶ τὰ παρ' ἡμῖν δοκοῦντα εἶναι δίκαια ὑπερβαίνει τοῦ Θεοῦ ἢ δικαιοκρισία, καὶ ἔχει τινὰς καὶ ἑτέρους ἀπορρήτους λόγους.

10 Εἶτα ἐπειδὴ ἀσαφὲς ἦν, καὶ ἐκ δευτέρου τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν· «Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύδει ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι καὶ γὰρ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; Εἰ γὰρ ὁ Θεός, φησί, φιλόανθρωπος καὶ δίκαιος ἐφάνη καὶ ἀγαθός,
 15 ἐξ ὧν σὺ παρήκουσας, οὐ μόνον οὐκ ὀφείλεις κολάζεσθαι, ἀλλὰ καὶ εὐεργετεῖσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο, εὗρεθήσεται τὸ ἄτοπον ἐκεῖνο, καὶ παρὰ πολλῶν περιφερόμενον, τὸ ἐκ τῶν κακῶν εἶναι τὰ καλὰ, καὶ αἷτια τῶν καλῶν τὰ κακά· καὶ ἀνάγκη δὲ δυσὶν θάτερον, ἢ κο-
 20 λάζοντα ἄδικον φαίνεσθαι, ἢ μὴ κολάζοντα ἀπὸ τῶν ἡμετέρων κακῶν ἔχειν τὰ νικητήρια· ἅπερ ἀμφοτέρω μεθ' ὑπερβολῆς ἄτοπα. Ὅπερ δεικνὺς καὶ αὐτός, τοὺς πατέρας τῶν τοιούτων ἐπεισήγαγε δογμάτων Ἑλλήνας, ἀρκεῖν ἡγούμενος εἰς κατηγορίαν τῶν εἰ-
 25 ρημένων, τὴν ποιότητα τῶν προσώπων τῶν ταῦτα λεγόντων.

Τότε γὰρ ἡμᾶς κωμωδοῦντες ἔλεγον, ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακά, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ· διὸ καὶ τέθεικεν αὐτὸ σαφῶς οὕτω λέγων· «Εἰ μὴ καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι, ποιήσωμεν τὰ κακά, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ· ὧν τὸ κρίμα ἐνδικόν ἐστιν». Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγεν ὁ Παῦλος, «Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις», κωμω-

ρεῖσαι, εἶναι ἀδικία αὐτὸ ποὺ γίνεται· ἐὰν ὅμως δὲν εἶναι ἄδικος ὁ Θεός, ἐνῶ ἐσὺ τιμωρεῖσαι, δὲν ἔγινες καθόλου αἷτιος τῆς νίκης του. Καὶ πρόσεχε τὴν εὐλάβεια τοῦ ἀποστόλου. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, «Μήπως εἶναι ἄδικος ὁ Θεὸς ποὺ ὀργίζεται ἐναντίον μας;» πρόσθεσε, «Σὰν ἄνθρωπος μιλάω». Σὰν νὰ ἔκαμε κάποιος, λέγει, μιὰ ἀνθρώπινη σκέψη. Γιατὶ ἡ δίκαια κρίση τοῦ Θεοῦ ξεπερνάει πολὺ καὶ ἐκεῖνα ποὺ μᾶς φαίνονται πὼς εἶναι δίκαια, καὶ ἔχει καὶ μερικοὺς ἄλλους ἀπόρρητους λόγους.

Στὴ συνέχεια, ἐπειδὴ ἦταν ἀσαφὲς αὐτό, λέγει τὸ ἴδιο γιὰ δεύτερη φορὰ πάλι· «Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ δικό μου ψέμα ἔγινε περισσότερη γιὰ δική του δόξα, γιατί τότε καὶ ἐγὼ καταδικάζομαι σὰν ἁματωλός;». Ἐὰν λοιπὸν ὁ Θεός, λέγει, φάνηκε φιλάνθρωπος καὶ δίκαιος καὶ ἀγαθός, ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἐσὺ δὲν πρόσεξες, ὅχι μόνο δὲν πρέπει νὰ τιμωρεῖσαι, ἀλλὰ καὶ νὰ εὐεργετῇσαι. Ἐὰν ὅμως συμβαίνει αὐτό, θὰ βρεθεῖ τὸ ἄτοπο ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο λέγεται καὶ ἀπὸ πολλούς, ὅτι δηλαδὴ τὰ καλὰ προέρχονται ἀπὸ τὰ κακὰ, καὶ ὅτι τὰ κακὰ εἶναι αἷτια τῶν καλῶν· καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεται ἓνα ἀπὸ τὰ δύο, ἢ νὰ φαίνεται ἄδικος ὅταν τιμωρεῖ ἢ νὰ νικάει ἀπὸ τὰ δικά μας κακὰ ὅταν δὲν τιμωρεῖ. Αὐτὰ βέβαια εἶναι ὑπερβολικὰ ἄτοπα καὶ τὰ δύο. Ἀποδείχνοντας αὐτό καὶ ὁ ἴδιος, παρουσίασε καὶ τοὺς ἐφευρέτες αὐτῶν τῶν διδασκαλιῶν Ἑλληνες, θεωρώντας πὼς εἶναι ἀρκετὴ γιὰ τὴν κατηγορία αὐτῶν ποὺ εἰπώθηκαν ἡ ποιότητα τῶν προσώπων ἐκείνων ποὺ λέγουν αὐτά.

Τότε λοιπὸν χλευάζοντας ἐμᾶς ἔλεγαν, ὥς κάνομε τὰ κακὰ, γιὰ νὰ ἔρθουν τὰ καλὰ. Γι' αὐτό καὶ τὸ ἀνέφερε αὐτὸ καθαρὰ λέγοντας τὸ ἐξῆς· «Ἐκτὸς ἐὰν, καθὼς μᾶς συκοφαντοῦν καὶ καθὼς ἰσχυρίζονται μερικοί, πὼς ἐμεῖς λέμε ὅτι, θὰ κάνομε τὰ κακὰ, γιὰ νὰ ἔρθουν τὰ ἀγαθὰ. Αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἡ καταδίκη εἶναι δίκαια». Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔλεγε ὁ Παῦλος, «Ὅπου πληθύνθηκε ἡ ἁμαρτία, δόθηκε πολὺ ἀφθονότερη ἡ χάρις»¹², χλευάζοντας αὐτὸν

δοῦντες αὐτὸν καὶ ἑτέρα γνώμη διαστρέφοντες τὸ εἰ-
ρημένον, ἔλεγον, ὅτι δεῖ κακίας ἔχεσθαι, ἵνα ἀπο-
λαύσωμεν ἀγαθῶν. Ὁ δὲ Παῦλος οὐχ οὕτως ἔλεγε·
διορθούμενος γοῦν αὐτό φησι, «Τί οὖν; ἐπιμενοῦ-
5 μεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; Μὴ γένοιτο».
Ὑπὲρ γὰρ τῶν παρελθόντων, φησί, εἴρηκα χρόνων,
οὐχ ἵνα μελέτην τοῦτο ποιῶμεθα. Ταύτης γοῦν ἀπά-
γων τῆς ὑπονοίας, ἔφησεν αὐτὸ καὶ ἀδύνατον εἶναι
λοιπόν. «Οἵτινες γάρ», φησὶν, «ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρ-
10 τία, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ;».

6. Τῶν μὲν οὖν Ἑλλήνων εὐκόλως κατέδραμεν·
ὁ γὰρ βίος αὐτῶν σφόδρα διέφθαρτο· τῶν δὲ Ἰου-
δαίων εἰ καὶ ὁ βίος ἐδόκει παρημελῆσθαι, ἀλλ' ἦν
προκαλύμματα τούτων μεγάλα, νόμος καὶ περιτομή,
15 καὶ τὸ τὸν Θεὸν αὐτοῖς ὠμιληκέναι, καὶ τὸ πάντων
εἶναι διδασκάλους. Διὰ τοῦτο καὶ τούτων αὐτοὺς ἐ-
γύμνωσε, καὶ μᾶλλον ἔδειξεν ἐκ τούτων κολαζομέ-
νους, εἰς ὃ καὶ ἐνταῦθα τὸν λόγον συνέκλεισεν. Εἰ
γὰρ μὴ κολάζονται, φησί, τοιαῦτα ποιοῦντες, ἀνάγ-
20 κη τὸν βλάσφημον ἐκεῖνον περιφέρεισθαι λόγον, τό,
«Ποιήσωμεν τὰ κακά, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά». Εἰ δὲ
τοῦτο ἀσεβές, καὶ οἱ λέγοντες αὐτὸ δίκην δώσουσι
(τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν, «Ὡς τὸ κρίμα ἔνδικόν
ἐστιν»), εὐδηλον ὅτι κολάζονται. Εἰ γὰρ οἱ λέγοντες,
25 τιμωρίας ἄξιοι, πολλῷ μᾶλλον οἱ πράσσοντες· εἰ δὲ
ἄξιοι τιμωρίας, ὥς ἡμαρτηκότες ἄξιοι. Οὐ γὰρ ἄν-
θρωπός ἐστιν ὁ κολάζων, ἵνα καὶ τις ὑποπτεύσῃ τὴν
ψῆφον, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ δικαίως πάντα ποιῶν. Εἰ δὲ
δικαίως τιμωροῦνται, ἀδίκως ἐκεῖνα ἔλεγον, ἅπερ
30 ἔλεγον οἱ κωμοδοῦντες ἡμᾶς· πάντα γὰρ ὁ Θεὸς ἔ-
πραξε καὶ πράττει, ὥστε τὴν πολιτείαν ἡμῶν δια-
λάμπειν καὶ ὀρθοῦσθαι πάντοθεν.

Μὴ τοίνυν ραθυμῶμεν· οὕτω γὰρ καὶ τοὺς Ἑλ-

13. Ρωμ. 6, 1 - 2.

14. Ρωμ. 6, 2

καὶ μὲ ἄλλη διάθεση διαστρέφοντας τὸ λόγος του, ἔλεγαν, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιώκομε τὴν κακία, γιὰ ν' ἀπολαύσομε τὰ ἀγαθὰ. Ὁ Παῦλος ὅμως δὲν ἔλεγε αὐτὸ. Διορθώνοντας λοιπὸν αὐτὸ λέγει· «Τί λοιπὸν θὰ ποῦμε; θὰ ἐπιμείνομε στὴν ἁμαρτία, γιὰ νὰ πληθυνθεῖ ἡ χάρη; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη»¹³. Γιὰ τὰ περασμένα χρόνια, λέγει, τὸ ἔχω πει αὐτό, ὅχι γιὰ νὰ τὸ κάνομε συνήθεια. Ἀπομακρύνοντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν ὑπόνοια, εἶπε στὴ συνέχεια πῶς εἶναι καὶ ἀδύνατο αὐτό. «Γιατὶ ἐμεῖς», λέγει, «ποῦ πεθάναμε ὡς πρὸς τὴν ἁμαρτία, πῶς θὰ ζήσομε ἀκόμη μέσα σ' αὐτήν;»¹⁴.

6. Τοὺς Ἕλληνες λοιπὸν εὐκόλα τοὺς κατηγόρησε, γιατί ἡ ζωὴ τους εἶχε διαφθαρεῖ πάρα πολύ, ἐνῶ στοὺς Ἰουδαίους, ἂν καὶ ἡ ζωὴ τους φαινόταν πῶς ἦταν ἀδιάφορη, ὑπῆρχαν ὅμως σ' αὐτοὺς μεγάλα προσχήματα, δηλαδή ὁ νόμος καὶ ἡ περιτομή, καὶ τὸ ὅτι ἔχει μιλήσει σ' αὐτοὺς ὁ Θεός, καὶ τὸ ὅτι εἶναι διδάσκαλοι ὅλων. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς γύμνωσε ἀπ' αὐτά, καὶ μᾶλλον ἀπέδειξε πῶς τιμωροῦνται ἀπ' αὐτά, στοῖς ὁποῖο καὶ τελείωσε ἐδῶ τὸ λόγο του. Γιατί, ἂν δὲν τιμωροῦνται, λέγει, ὅταν τὰ κάνουν αὐτά, εἶναι ἀνάγκη νὰ λέγεται ὁ βλάσφημος ἐκεῖνος λόγος, δηλαδή, τὸ «Ἄς κάνομε τὰ κακά, γιὰ νὰ ἔρθουν τὰ ἀγαθὰ». Ἐὰν ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀσεβές, καὶ ὅσοι τὸ λέγουν θὰ τιμωρηθοῦν (γιατὶ αὐτὸ φανέρωσε λέγοντας, «Αὐτῶν ἡ καταδίκη εἶναι δίκαια»), εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι τιμωροῦνται. Ἐὰν λοιπὸν ὅσοι τὸ λέγουν εἶναι ἄξιοι τιμωρίας, πολὺ περισσότερο εἶναι ὅσοι τὸ κάνουν· ἐὰν ὅμως εἶναι ἄξιοι τιμωρίας, εἶναι ἄξιοι ἐπειδὴ ἔχουν ἁμαρτήσῃ. Γιατὶ δὲν εἶναι ἄνθρωπος αὐτός ποῦ τιμωρεῖ, γιὰ νὰ θεωρήσῃ ὑποπτη τὴν ἀπόφασιν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ποῦ τὰ πάντα κάνει δίκαια. Ἐὰν ὅμως δίκαια τιμωροῦνται, ἄδικοι ἔλεγαν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔλεγαν αὐτοὶ ποῦ μᾶς χλεύαζαν. Γιατὶ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἔκαμε καὶ κάνει, γιὰ νὰ λάμπει ἡ συμπεριφορὰ μας καὶ νὰ διορθώνεται ἀπὸ παντοῦ.

Ἄς μὴν ἀδιαφοροῦμε λοιπὸν, γιατί ἔτσι θὰ μπορέσου-

ληνας ἀποστῆσαι δυνησόμεθα τῆς πλάνης. "Οταν δὲ ἐν μὲν ρήμασι φιλοσοφῶμεν, ἐν δὲ ἔργοις ἀσχημονῶμεν, ποίοις ὀφθαλμοῖς αὐτοὺς ὁψόμεθα; ποίοις στόμασι διαλεξόμεθα περὶ δογμάτων; Ἐρεῖ γὰρ πρὸς ἑ-
 5 καστον ἡμῶν· ὁ τὸ ἔλαττον μὴ κατωρθώως, πῶς ἀξιοῖς περὶ τοῦ μείζονος διδάσκειν; ὁ μηδέπω μαθὼν ὅτι πλεονεξία κακόν, πῶς περὶ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πραγμάτων φιλοσοφεῖς; Ἄλλ' οἶδας, ὅτι κακόν; Οὐκοῦν μείζον τὸ ἔγκλημα, ὅτι καὶ εἰδὼς πλημμελεῖς.
 10 Καὶ τί λέγω τὸν Ἑλληνα; Οὐδὲ γὰρ οἱ παρ' ἡμῖν νόμοι συγχωροῦσιν ἡμῖν ταύτης ἀπολαύειν τῆς παρρησίας, ὅταν ὁ βίος ἡμῶν διεφθαρμένος ᾖ. «Τῷ γὰρ ἁμαρτωλῷ», φησὶν, «εἶπεν ὁ Θεός· Ἰνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου;». Ἀπηνέχθησάν ποτε αἰχμάλωτοι Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν Περσῶν ἐπικειμένων καὶ
 15 ἀξιούντων ἄδειν αὐτοῖς τὰς θείας ὁδὰς ἐκείνας, ἔλεγον· «Πῶς ἄσομεν τὴν ὁδὴν Κυρίου ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας;».

Εἰ δὲ ἐν βαρβάρῳ γῇ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ θέμις οὐκ
 20 ἦν ἄδειν, πολλῷ μᾶλλον τὴν βάρβαρον ψυχὴν· βάρβαρος γὰρ ἐστὶν ἡ ἀνηλεὲς ψυχὴ. Εἰ γὰρ τοὺς αἰχμαλώτους ὄντας, καὶ δούλους ἀνθρώπων ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ γενομένους ὁ νόμος ἐκάθισεν ἐν σιγῇ, πολλῷ μᾶλλον τοὺς δούλους ὄντας τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐν ἀλλο-
 25 τρία πολιτεία γενομένους ἐπιστομίζεσθαι δίκαιον. Καίτοι καὶ τὰ ὄργανα εἶχον τότε ἐκεῖνοι· «Ἐν γὰρ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς», φησὶν, «ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν»· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἐξῆν. Οὐκοῦν οὐδὲ ἡμῖν, καὶ στόμα ἔχωμεν καὶ γλῶτταν, ἅπερ ἐστὶν ὄρ-
 30 γανα τοῦ λόγου, θέμις παρρησιάζεσθαι, ἕως ἂν τῇ πάντων βαρβάρων τυραννικωτέρῳ δουλεύωμεν ἁμαρτία. Εἰπὲ γάρ μοι, τί πρὸς τὸν Ἑλληνα ἐρεῖς ἀρπά-

15. Ψαλμ. 49, 16

16. Ψαλμ. 136, 4

17. Ψαλμ. 136, 2

με νὰ ἀπομακρύνουμε καὶ τοὺς ῥῆλλονες ἀπὸ τὴν πλάνη. ῥΟταν ὅμως μὲ τὰ λόγια εἵμαστε εὐσεβεῖς, ἐνῶ μὲ τὰ ἔργα ἀσχημονοῦμε, μὲ ποῖα μάτια θὰ τοὺς δοῦμε; μὲ ποῖα στόματα θὰ τοὺς μιλήσουμε γιὰ τὰ δόγματα; Γιατὶ θὰ πεῖ στὸν καθένα μας· ἐσὺ ποὺ δὲν ἔχεις κατορθώσει τὸ μικρότερο, πῶς ἔχεις τὴν ἀξίωση νὰ διδάσκεις γιὰ τὸ μεγαλύτερο; ἐσὺ ποὺ δὲν ἔμαθες ἀκόμη, ὅτι ἡ πλεονεξία εἶναι κακό, πῶς διδάσκεις γιὰ τὰ πράγματα ποὺ βρίσκονται στοὺς οὐρανοὺς; Ῥλλὰ γνωρίζεις, ὅτι εἶναι κακό; Ῥπομένως εἶναι μεγαλύτερο τὸ ἔγκλημα, γιατί, ἂν καὶ γνωρίζεις, ἀμαρτάνεις. Καὶ γιατί λέγω τὸν ῥῆλλονα; Γιατὶ οὔτε οἱ δικοὶ μας νόμοι μᾶς ἐπιτρέπουν ν' ἀπολαμβάνουμε αὐτὴ τὴν παρρησία, ὅταν ἡ Ζωὴ μας εἶναι διεφθαρμένη. «Γιατὶ στὸν ἀμαρτωλό», λέγει, «εἶπε ὁ Θεός· Γιατὶ ἐσὺ διηγείσαι τίς ἐντολές μου;»¹⁵. Ῥδηγήθηκαν κάποτε αἰχμάλωτοι οἱ Ῥουδαῖοι, καὶ ὅταν οἱ Πέρσες τοὺς πίεζαν καὶ ἀξίωναν νὰ τοὺς ψάλλουν τίς θεῖες ἐκεῖνες ὠδές, ἔλεγαν· «Πῶς θὰ ψάλλουμε τὴν ὠδὴ τοῦ Κυρίου σὲ ξένη χώρα;»¹⁶.

Ῥὰν λοιπὸν σὲ βαρβαρικὴ χώρα δὲν εἶχαν τὴ διάθεση νὰ ψάλλουν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, πολὺ περισσότερο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὰ ψάλλει ἡ βάρβαρη ψυχὴ· γιατί βάρβαρη εἶναι ἡ ἄσπλαχνη ψυχὴ. Ῥὰν λοιπὸν ὁ νόμος ἔκαμε νὰ σιγήσουν ἐκείνους ποὺ ἦταν αἰχμάλωτοι καὶ ἔγιναν δοῦλοι ἀνθρώπων σὲ βαρβαρικὴ χώρα, πολὺ περισσότερο εἶναι δίκαιο νὰ κλείνουν τὸ στόμα τους ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι δοῦλοι τῆς ἀμαρτίας καὶ βρέθηκαν σὲ ξένο τρόπο Ζωῆς. Μολονότι βέβαια εἶχαν καὶ τὰ ὄργανα τότε ἐκεῖνοι· «Γιατὶ στίς ἱτιές ποὺ ὑπῆρχαν στὴ χώρα», λέγει, «κρεμάσαμε τὰ ὄργανά μας»¹⁷. ἄλλ' οὔτε ἔτσι μπορούσαν νὰ τὸ κάνουν αὐτό. Ῥπομένως οὔτε σ' ἐμᾶς, ἔστω καὶ ἂν ἔχουμε στόμα καὶ γλῶσσα, ποὺ εἶναι τὰ ὄργανα τοῦ λόγου, ἐπιτρέπεται νὰ μιλοῦμε μὲ παρρησία, ὅσο θὰ εἵμαστε δοῦλοι στὴν ἀμαρτία, ἡ ὁποία εἶναι πιὸ τυραννικὴ ἀπ' ὅλους τοὺς βαρβάρους. Γιατὶ, πές μου, τί θὰ πεῖς στὸν ῥῆλλονα, ὅταν εἰ-

ζων καὶ πλεονεκτῶν ἀπόστηθι τῆς εἰδωλολατρίας· ἐ-
πίγνωθι τὸν Θεόν, μηδὲ ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ πρόσιθι;
Ἄρ' οὖν οὐ γελάσεται καὶ ἐρεῖ· σαυτῷ ταῦτα δια-
λέγου πρότερον; οὐ γάρ ἐστιν ἴσον Ἑλληνα ὄντα εἰ-
5 δωλολατρεῖν, καὶ Χριστιανὸν ὄντα τὸ αὐτὸ τοῦτο
πλημμελεῖν.

Πῶς γὰρ δυνησόμεθα ἑτέρους ἀπάγειν τῆς εἰδω-
λολατρίας ἐκείνης, ἑαυτοὺς ταύτης οὐκ ἀπάγοντες;
τοῦ γὰρ πλησίον ἡμεῖς ἐγγύτεροι ἑαυτοῖς. Ὅταν οὖν
10 ἑαυτοὺς μὴ πείθωμεν, πῶς ἑτέρους πείσομεν; Εἰ γὰρ
ὁ τῆς οἰκίας τῆς ἑαυτοῦ μὴ προεστῶς καλῶς, οὐδὲ
Ἐκκλησίας ἐπιμελήσεται· πῶς ὁ μηδὲ τῆς ἑαυτοῦ
ψυχῆς προεστῶς, ἑτέρους διορθῶσαι δυνήσεται; Μὴ
γὰρ μοι τοῦτο εἶπης, ὅτι οὐ προσκυνεῖς εἰδωλον χρυ-
15 σοῦν· ἀλλ' ἐκεῖνό μοι δεῖξον, ὅτι μὴ ποιεῖς ταῦτα, ἅ-
περ ὁ χρυσὸς κελεύει. Καὶ γὰρ διάφοροι εἰδωλατρι-
ας τρόποι· καὶ ὁ μὲν τὸν μαμμωνᾶν ἡγεῖται κύριον,
ὁ δὲ τὴν κοιλίαν θεόν, ὁ δὲ ἑτέραν ἐπιθυμίαν χαλεπω-
τάτην. Ἄλλ' οὐ καταθύεις αὐτοῖς βόας, καθάπερ οἱ
20 Ἕλληνες; Ἄλλὰ τὸ πολλῷ χαλεπώτερον τὴν σαυτοῦ
κατασφάζεις ψυχὴν. Ἄλλ' οὐ κάμπτεῖς τὰ γόνατα
καὶ προσκυνεῖς; Ἄλλὰ μετὰ πλείονος ὑπακοῆς ποι-
εῖς πάντα, ἅπερ ἂν ἐπιτάξωσι καὶ ἡ γαστήρ καὶ τὸ
χρυσίον καὶ ἡ τῆς ἐπιθυμίας τυραννίς· ἐπεὶ καὶ οἱ
25 Ἕλληνες διὰ τοῦτό εἰσι βδελυκτοί, ὅτι τὰ πάθη ἐθεο-
ποιοῦν, τὴν μὲν ἐπιθυμίαν Ἀφροδίτην, τὸν δὲ θυμὸν
Ἄρην, τὴν δὲ μέθην Διόνυσον προσειπόντες. Εἰ δὲ οὐ
γλείφεις εἰδωλα σύ, καθάπερ ἐκεῖνοι, ἀλλὰ μετὰ πολ-
λῆς τῆς προθυμίας τοῖς αὐτοῖς ὑποκύπτεις πάθεσι,
30 τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ μέλη πόρνῆς ποιῶν, καὶ ταῖς
ἄλλαις σεαυτὸν πλύνων παρανομίαις.

18. Ἀφροδίτη· θεὰ τῆς ὀμορφιάς καὶ τοῦ ἔρωτα. Σὰν προσηγορικὸ
σήμαινε τὸ σαρκικὸ ἔρωτα, τὴν ἡδονή, τὴν ἐπιθυμία.

Ἄρης· θεὸς τοῦ πολέμου καὶ τῶν σφαγῶν. Σὰν προσηγορικὸ σή-
μαινε τὸν πόλεμο, τὴ μάχη, τὴ διαφωνία, τὸ θυμὸ, τὴ σφαγή,
τὸ φόνος.

σαι ἄρπαγας καὶ πλεονέκτης· φύγε μακριὰ ἀπὸ τὴν εἰδω-
 λολατρία, γνῶρισε καλά τὸ Θεό, νὰ μὴν πλησιάζεις οὔτε
 τὸ ἀσήμι οὔτε τὸ χρυσάφι; "Αραγε λοιπὸν δὲ θὰ γελάσει
 καὶ δὲ θὰ πει· πές τα αὐτὰ πρῶτα στὸν ἑαυτό σου; Γιατί
 δὲν εἶναι τὸ ἴδιο νὰ λατρεύει τὰ εἰδωλα ὁ Ἑλληνας καὶ
 νὰ κάνει τὸ ἴδιο ἁμάρτημα ὁ Χριστιανός.

Πῶς λοιπὸν θὰ μπορέσουμε ν' ἀπομακρύνουμε τοὺς ἄλ-
 λους ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία ἐκείνη, χωρὶς ν' ἀπομακρύν-
 ομε τοὺς ἑαυτούς μας ἀπ' αὐτή; γιατί ἐμεῖς εἴμαστε
 πιὸ κοντὰ στὸν ἑαυτό μας ἀπὸ τὸν πλησίον. "Όταν λοι-
 πὸν δὲν πείθουμε τὸν ἑαυτό μας, πῶς θὰ πείσομε τοὺς
 ἄλλους; Γιατί ἐκεῖνος ποὺ δὲ διοικεῖ καλά τὸ δικό του
 σπίτι, οὔτε γιὰ τὴν ἐκκλησία θὰ φροντίσει. Πῶς θὰ μπο-
 ρήσει νὰ διορθώσει ἄλλους ἐκεῖνος, ποὺ δὲ φροντίζει
 οὔτε γιὰ τὴ δική του ψυχή; Γιατί μὴ μοῦ πεῖς αὐτό, ὅτι
 δηλαδή δὲν προσκυνεῖς χρυσὸ εἰδωλο, ἀλλὰ δεῖξε μου
 ἐκεῖνο, ὅτι δηλαδή δὲν κάνεις αὐτά, ποὺ προστάζει ὁ
 χρυσός. Γιατί πραγματικὰ ὑπάρχουν διάφοροι τρόποι εἰ-
 δωλολατρίας· ἄλλος θεωρεῖ κύριο τὸν πλοῦτο, ἄλλος θεω-
 ρεῖ θεὸ τὴν κοιλιά, ἐνῶ ἄλλος κάποια ἄλλη ἐπιθυμία πιὸ
 φοβερή. Ἄλλὰ δὲ θυσιάζεις σ' αὐτὰ βόδια, ὅπως οἱ Ἑλ-
 ληνες; Κατασφάζεις ὅμως τὴ δική σου ψυχή, ποὺ εἶναι
 πράγμα πολὺ πιὸ φοβερό. Ἄλλὰ δὲ γονατίζεις καὶ δὲν
 προσκυνεῖς; Μὲ μεγαλύτερη ὅμως ὑπακοή κάνεις ὅλα,
 ποὺ θὰ προστάξουν καὶ ἡ κοιλιά σου καὶ ὁ πλοῦτος καὶ
 ἡ τυραννία τῆς ἐπιθυμίας, ἀφοῦ καὶ οἱ Ἑλληνες γι' αὐτὸ
 εἶναι ἄξιοι ἀποστροφῆς, γιατί ἔκαναν θεοὺς τὰ πάθη, ὀνο-
 μάζοντας τὴν ἐπιθυμία Ἀφροδίτη, τὸ θυμὸ Ἄρη καὶ τὴ
 μέθη Διόνυσο¹⁸. Ἄλλ' ἐὰν δὲν κατασκευάζεις εἰδωλα ἐσύ,
 ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι, ὑποκύπτεις ὅμως μὲ πολλή προθυ-
 μία στὰ ἴδια πάθη, κάνοντας τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ μέλη πόρ-
 νης καὶ βυθίζοντας τὸν ἑαυτό σου στὶς ἄλλες παρανομίες.

Διόνυσος· θεὸς τῆς ἀμπελουργίας καὶ τοῦ κρασιοῦ, τὸ σύμβολο
 τῆς γενετικῆς καὶ παραγωγικῆς δύναμης τῆς φύσης. Σὰν προση-
 γορικὸ σήμαινε τὸ κρασί, τὴ μέθη.

Διὸ παρακαλῶ τῆς ἀτοπίας τὴν ὑπερβολὴν ἐν-
 νοήσαντας φεύγειν τὴν εἰδωλολατρίαν· οὕτω γὰρ ὁ
 Παῦλος καλεῖ τὴν πλεονεξίαν· φεύγειν δὲ μὴ τὴν
 ἐν χρήμασι πλεονεξίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν ἐπι-
 5 θυμῷ πονηρᾷ καὶ τὴν ἐν ἱματίοις καὶ τὴν ἐν τραπέ-
 ζῃ καὶ τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν. Καὶ γὰρ πολλῶ χα-
 λεπωτέραν δώσομεν δίκην ἡμεῖς μὴ πειθόμενοι τοῖς
 τοῦ Κυρίου νόμοις. «Ὁ γὰρ δοῦλος», φησὶν «ὁ εἰδὼς
 τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ καὶ μὴ ποιήσας, δαρή-
 10 σεται πολλά». Ἰν' οὖν καὶ τὴν κόλασιν ταύτην δια-
 φύγωμεν, καὶ ἑτέροις καὶ ἑαυτοῖς γενώμεθα χρήσι-
 μοι, πᾶσαν κακίαν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐκβαλόντες, ἐλώ-
 μεθα τὴν ἀρετήν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἐπι-
 τευξόμεθα ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυ-
 15 χεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
 ματι δόξα, τιμὴ, κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

— — — — —
 20. Λουκᾶ 12, 47

19. Βλ. Κολ. 3, 5.

Γι' αὐτὸ παρακαλῶ, ἀφοῦ κατανοήσατε τὸ μέγεθος τῆς ἁμαρτίας, νὰ ἀποφεύγετε τὴν εἰδωλολατρία, γιατί ἔτσι ὀνομάζει ὁ Παῦλος τὴν πλεονεξία¹⁹. Νὰ ἀποφεύγετε ὅμως ὅχι μόνο τὴν πλεονεξία τῶν χρημάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν πλεονεξία τῆς πονηρῆς ἐπιθυμίας καὶ τῶν ἐνδυμάτων καὶ τῶν φαγητῶν καὶ ὅλων τῶν ἄλλων. Γιατί θὰ τιμωρηθοῦμε πολὺ χειρότερα ἐμεῖς, ἐὰν δὲν ὑπακούομε στοὺς νόμους τοῦ Κυρίου. «Γιατί ὁ δοῦλος», λέγει, «ποὺ γνωρίζει τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου του καὶ δὲν τὸ ἔκαμε, θὰ τιμωρηθεῖ μὲ πολλές μαστιγώσεις»²⁰. Γιὰ ν' ἀποφύγομε λοιπὸν καὶ τὴν τιμωρία αὐτή, καὶ γιὰ νὰ γίνομε χρήσιμοι σ' ἄλλους καὶ στοὺς ἑαυτοὺς μας, ἀφοῦ ξερριζώσουμε κάθε κακία ἀπὸ τὴν ψυχὴ μας, ὥς προτιμήσομε τὴν ἀρετή. Γιατί ἔτσι θὰ ἐπιτύχομε καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα εὐχομαι ὅλοι μας νὰ τὰ ἐπιτύχομε, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα καὶ συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμη, τώρα καὶ πάντοτε, καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Η'

(Ρωμ. 3, 9 - 31)

«Τί οὖν; προεχόμεθα; Οὐ πάντως· προητιασά-
μεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλληνας πάντας
ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι καθὼς γέγραπται· Οὐκ ἔ-
στι δίκαιος οὐδὲ εἷς, οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ
5 ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν,
ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότη-
τα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Τάφος ἀνεωγμένος ὁ
λάρυγξ αὐτῶν, ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦ-
σαν, ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν· ὧν τὸ
10 στόμα ἄρᾶς καὶ πικρίας γέμει, ὀξεῖς οἱ πόδες
αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα· σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία
ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔ-
γνωσαν· οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν
ὀφθαλμῶν αὐτῶν».

15 1. Κατηγόρησεν Ἑλλήνων, κατηγόρησεν Ἰουδαί-
ων ἀκόλουθον ἣν εἰπεῖν τὴν δικαιοσύνην λοιπὸν διὰ
τῆς πίστεως. Εἰ γὰρ μήτε ὁ τῆς φύσεως ὤνησε νό-
μος, μήτε ὁ γραπτὸς ἐποίησέ τι πλεόν, ἀλλ' ἀμφότε-
ροι τοὺς οὐκ εἰς δέον αὐτοῖς χρησαμένους ἐβάρησαν,
20 καὶ μείζονος ἔδειξαν κολάσεως ὄντας ἀξίους, ἀναγ-
καία λοιπὸν ἢ διὰ τῆς χάριτος σωτηρία. Εἰπὲ τοί-

1. Βλ. Ψαλμ. 13, 3· 52, 3· 5, 9· 139, 3· 9, 7· Παροιμ. 1, 16· Ἠσ. 59, 7· Ψαλμ. 35, 1.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Η΄

(Ρωμ. 3, 9 - 31)

«Τί λοιπόν; ὑπερτεροῦμε ἐμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι; Καθόλου. Γιατί κατηγορήσαμε προηγουμένως καὶ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἕλληνες, πὼς ὅλοι εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, καθὼς ἔχει γραφεῖ¹. Δὲν ὑπάρχει δίκαιος οὔτε ἓνας, δὲν ὑπάρχει συνετός, δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ ζητάει μὲ πόθο τὸ Θεό. Ὅλοι ἐκτράπηκαν καὶ συγχρόνως ἐξαχρειώθηκαν. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ κάνει τὸ ἀγαθό, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας. Τάφος ἀνοιχτός εἶναι ὁ λάρυγγας τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, μὲ τίς γλῶσσες τους μιλοῦσαν δόλια, δηλητήριο φαρμακερῶν φιδιῶν εἶναι κάτω ἀπὸ τὰ χεῖλη τους. Αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων τὸ στόμα εἶναι γεμάτο ἀπὸ κατάρες καὶ πικρίες, τὰ πόδια τους τρέχουν γρήγορα γιὰ νὰ χύσουν αἷμα. Στοὺς δρόμους σπεύρουν συντρίμμια καὶ δυστυχίες καὶ δὲ γνώρισαν ζωὴ εἰρήνης. Δὲν ὑπάρχει φόβος Θεοῦ μπροστὰ στὰ μάτια τους».

1. Κατηγόρησε τοὺς Ἕλληνες, κατηγόρησε τοὺς Ἰουδαίους ἦταν ἐπόμενο νὰ μιλήσει στὴ συνέχεια γιὰ τὴ δικαίωση ἀπὸ τὴν πίστη. Ἀφοῦ λοιπὸν οὔτε ὁ νόμος τῆς φύσης δὲν ὠφέλησε, οὔτε ὁ γραπτὸς νόμος ἔκαμε κάτι περισσότερο, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἔβλαψαν ἐκείνους ποὺ δὲν τοὺς χρησιμοποίησαν ὅπως ἔπρεπε καὶ ἀπέδειξαν πὼς εἶναι ἄξιοι γιὰ μεγαλύτερη τιμωρία, εἶναι ἀναγκαῖα πλέον ἡ σωτηρία ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς χάρης. Πές λοιπὸν

νυν αὐτήν, ὦ Παῦλε, καὶ δεῖξον. Ἄλλ' οὐδέπω θαρ-
 ρεῖ, τὸ ἰταμὸν τῶν Ἰουδαίων ὑφορώμενος, ἀλλ' ἐπὶ
 τὴν κατηγορίαν αὐτῶν πάλιν ἄγει τὸν λόγον, καὶ
 πρότερον εἰσάγει κατήγορον τὸν Δαυῖδ ταῦτα λέγον-
 5 τα διὰ πολλῶν, ἅπερ ἐν βραχεῖ πάντα εἶπεν Ἡσαΐας,
 ἰσχυρὸν κατασκευάζων αὐτοῖς χαλινόν, ὥστε μὴ ἀ-
 ποπηδῆσαι μηδὲ τῶν περὶ τῆς πίστεως γυμναζομένων
 λόγων λοιπὸν ἀποσκιρτῆσαί τινα τῶν ἀκουόντων, ἱ-
 κανῶς ταῖς τῶν προφητῶν προκατειλημμένον κατη-
 10 γορίαις. Καὶ γὰρ τρεῖς τίθησιν ὑπερβολὰς ὁ προφή-
 τής, ὅτι τε πάντες ὁμοῦ τὰ κακὰ ἔπραττον, λέγων,
 καὶ ὅτι οὐκ ἀνέμιξαν τὰ καλὰ τοῖς κακοῖς, ἀλλὰ τὴν
 πονηρίαν μόνην μετήεσαν, καὶ ὅτι μετ' ἐπιτάσεως
 ταύτην ἀπάσης.

15 Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι, τί οὖν, εἰ πρὸς ἑτέρους ταῦ-
 τα εἴρηται; ἐπήγαγεν· «Οἶδωμεν δέ, ὅτι ὅσα ὁ νόμος
 λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ». Διὰ τοι τοῦτο μετὰ τὸν
 Ἡσαΐαν τὸν ὁμολογημένως πρὸς αὐτοὺς ἀποτεινό-
 μενον, ἐπεισήγαγε τὸν Δαυῖδ, ἵνα δείξῃ καὶ ταῦτα
 20 τῆς αὐτῆς ὄντα ἀκολουθίας. Ποία γὰρ ἦν ἀνάγκη,
 φησὶν, ἑτέρων κατηγορεῖν τὸν εἰς τὴν ὑμετέραν δι-
 ὀρθωσιν ἀποσταλέντα προφήτην; οὐδὲ γὰρ ὁ νόμος
 ἑτέροις ἐδόθη, ἀλλ' ὑμῖν. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ εἶπεν,
 οἶδαμεν, ὅτι ὅσα ὁ προφήτης λέγει, ἀλλ', «Ὅσα ὁ
 25 νόμος λαλεῖ;». Ὅτι τὴν Παλαιὰν πᾶσαν νόμον καλεῖν
 εἶωθεν ὁ Παῦλος. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησι· «Τὸν νό-
 μον οὐκ ἀκούετε, ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχε;». Καὶ
 ἐνταῦθα τοὺς ψαλμοὺς νόμον ἐκάλεσεν, εἰπὼν «Οἶ-
 δαμεν, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ».

30 Εἶτα δείκνυσιν οὐδὲ ἀπλῶς ταῦτα λεγόμενα κα-
 τηγορίας ἔνεκεν, ἀλλ' ἵνα τῇ πίστει προοδοποιήσῃ
 πάλιν ὁ νόμος. Τοσαύτη τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Και-

αὐτήν, Παῦλε, καὶ δεῖξε την. "Ὁμως δὲ ριψοκινδυνεύει ἀκόμη, ἐπειδὴ ὑποψιαζόταν τὸ θράσος τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ φέρει πάλι τὸ λόγο στήν κατηγορία ἐναντίον τους, καὶ πρῶτα παρουσιάζει κατήγορο τὸ Δαυῖδ ποὺ λέγει μὲ πολλά λόγια αὐτά, τὰ ὅποια σύντομα τὰ εἶπε ὅλα ὁ Ἡσαΐας, ἐπινοώντας γι' αὐτοὺς δυνατό χαλινάρι, ὥστε λοιπὸν νὰ μὴν ἀπομακρυνθεῖ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀκροατές, οὔτε ν' ἀποσκιρτήσῃ ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἀσκοῦν στήν ἀρετή, ἀφοῦ θὰ ἔχει προσβληθεῖ ἀρκετὰ μὲ τίς κατηγορίες τῶν προφητῶν. Γιατὶ πραγματικὰ τρεῖς κατηγορίες ἀναφέρει ὁ προφήτης λέγοντας, καὶ ὅτι ὅλοι μαζί ἔκαναν τὰ κακά, καὶ ὅτι δὲν ἀνέμιξαν τὰ καλὰ μὲ τὰ κακά, ἀλλὰ καταγίνονταν μόνο μὲ τὴν κακία, καὶ ὅτι τὸ ἔκαναν αὐτὸ μὲ κάθε ὑπερβολή.

"Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ λέγουν, τί λοιπόν, ἂν λέγονται αὐτά γιὰ ἄλλους; πρόσθεσε· «Γνωρίζουμε ὅμως, ὅτι ὅσα λέγει ὁ νόμος, τὰ λέγει σ' ἐκείνους ποὺ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τίς ἐντολές τοῦ νόμου». Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς μετὰ ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα, ποὺ κατὰ κοινὴ ὁμολογία ἀπευθύνεται σ' αὐτούς, πρόσθεσε καὶ τὸ Δαυῖδ, γιὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι καὶ αὐτὰ συμφωνοῦν τὸ ἴδιο. Γιατὶ ποιά ἀνάγκη ὑπῆρχε, λέγει, νὰ κατηγορεῖ ἄλλους ὁ προφήτης ποὺ στάλθηκε γιὰ τὴ δική μας διόρθωση; γιατί οὔτε ὁ νόμος δόθηκε σὲ ἄλλους, ἀλλὰ σὲ σᾶς. Γιὰ ποιὸ λόγο ὅμως δὲν εἶπε, γνωρίζουμε, ὅτι ὅσα ὁ προφήτης λέγει, ἀλλὰ, «Ὅσα ὁ νόμος λέγει»; Γιατὶ ὅλη τὴν Παλαιὰ Διαθήκη συνηθίζει ὁ Παῦλος νὰ τὴν ὀνομάζει νόμο. Γιατὶ καὶ ἄλλοῦ λέγει· «Δὲν ἀκοῦτε τὸ νόμο, πῶς ὁ Ἀβραὰμ εἶχε δύο υἱούς;»², καὶ ἐδῶ τοὺς ψαλμοὺς ὀνόμασε νόμο, λέγοντας· «Γνωρίζουμε, ὅτι ὅσα λέγει ὁ νόμος, τὰ λέγει σ' ἐκείνους ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τίς ἐντολές τοῦ νόμου».

Στὴ συνέχεια δείχνει πῶς αὐτὰ δὲν λέγονται ἀπλὰ γιὰ κατηγορία, ἀλλὰ γιὰ νὰ προετοιμάσῃ πάλι ὁ νόμος τὸ δρόμο γιὰ τὴν πίστη. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ συμφωνία

νήν ἢ συμφωνία, ὅτι καὶ αἱ κατηγορίαι καὶ οἱ ἔλεγχοι διὰ τοῦτο πάντως ἐγένοντο, ἵνα λαμπρὰ παρὰ τοῖς ἀκούουσιν ἀνοιγῇ τῆς πίστεως ἡ θύρα. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μάλιστα Ἰουδαίους ἀπώλεσε τὸ μέγα φρονεῖν
5 ἐφ' ἑαυτοῖς· ὅπερ οὖν καὶ προῖὼν ἔλεγεν, ὅτι «Ἀγνοοῦντες τοῦ Θεοῦ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑπετάγησαν»· προλαβὼν καὶ ὁ νόμος καὶ ὁ προφήτης προκατέβαλον αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ
10 κατέστειλαν αὐτῶν τὸ φύσημα, ἵνα εἰς ἔννοιαν τῶν οἰκείων ἐλθόντες ἁμαρτημάτων, καὶ τὴν ἀπόνοιαν πᾶσαν κατακενώσαντες, καὶ ἰδόντες ἑαυτοὺς περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύοντας, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας προσδράμωσι τῷ τὴν ἄφεσιν αὐτοῖς τῶν ἁμαρτημάτων παρέχοντι, καὶ τὴν χάριν διὰ τῆς πίστεως καταδέξωνται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα αἰνιττόμενος ὁ Παῦλος ἔλεγεν· «Οἶδαμεν, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ».
20 Ἐνταῦθα γὰρ δείκνυσιν αὐτοὺς τῆς μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων παρησίας ἐρήμους ὄντας, ἐν δὲ τοῖς ῥήμασιν ἀλαζονευομένους μόνον καὶ ἀναισχυνοῦντας. Διὸ καὶ κυρίως ἐχρῆσατο τῇ λέξει, εἰπὼν, «Ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ», τὴν ἀναίσχυντον αὐτῶν καὶ δυσκάθεκτον
25 μεγαληγορίαν δηλῶν, καὶ τὴν μετὰ ἀκριβείας ἐπιστομιζομένην αὐτῶν γλῶτταν· καθάπερ γὰρ ρεῦμα ἀφόρητον, οὕτως αὕτη ἐφέρετο, ἀλλ' ἐνέφραξεν αὐτὴν ὁ προφήτης. Ὅταν δὲ λέγῃ Παῦλος, «Ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ», οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο ἡμαρτον, ἵνα φραγῇ αὐτῶν τὸ στόμα, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἡλέγχοντο, ἵνα μὴ ἀγνοοῦσιν ἁμαρτάνοντες τοῦτο αὐτό. «Καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ»
30 Οὐκ εἶπεν, ὁ Ἰουδαῖος, ἀλλά, πᾶσα ἡ φύσις. Τὸ μὲν

τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἀφοῦ καὶ οἱ κατηγορίες καὶ οἱ ἔλεγχοι γι' αὐτὸ βέβαια ἔγιναν, γιὰ ν' ἀνοιχθεῖ μὲ λαμπρότητα ἡ πόρτα τῆς πίστεως σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀκοῦν. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὸ κατέστρεψε ἰδιαίτερα τοὺς Ἰουδαίους, τὸ ὅτι εἶχαν μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτό τους, πράγμα λοιπὸν ποὺ ἔλεγε καὶ παρακάτω, ὅτι «Ἀγνοώντας τὴ δικαίωση τοῦ Θεοῦ, καὶ ζητώντας νὰ στήσουν τὴ δική τους δικαίωση, δὲν ὑπέταξαν τὸν ἑαυτό τους στὴ δικαίωση τοῦ Θεοῦ»³, προκαταβολικὰ καὶ ὁ νόμος καὶ ὁ προφήτης σταμάτησαν τὰ φρονήματά τους καὶ συγκράτησαν τὴν ἀλαζονεία τους, ὥστε, ἀφοῦ ἀντιληφθοῦν τὰ δικά τους ἁμαρτήματα καὶ ἐγκαταλείψουν κάθε ἀνοησία τους καὶ δοῦν πὼς κινδυνεύουν πάρα πολύ, νὰ τρέξουν μὲ μεγάλη προθυμία σ' ἐκεῖνον ποὺ χορηγεῖ σ' αὐτοὺς συγχώρηση τῶν ἁμαρτημάτων καὶ νὰ δεχθοῦν τὴ χάρη μὲ τὴν πίστη τους. Αὐτὸ λοιπὸν ὑπονοώντας καὶ ἔδω ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Γνωρίζουμε, ὅτι ὅσα λέγει ὁ νόμος, τὰ λέγει σ' ἐκείνους ποὺ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὶς ἐντολὰς τοῦ νόμου, γιὰ νὰ κλείσει κάθε στόμα καὶ νὰ γίνει ὅλος ὁ κόσμος ὑπόλογος στὸ Θεό».

Ἐδῶ λοιπὸν ἀποδεικνύει πὼς εἶναι γυμνοὶ ἀπὸ τὴν παρρησία τῶν ἔργων, καὶ πὼς μόνο μὲ τὰ λόγια ἀλαζονεύονται κατὰ τρόπο ἀδιάντροπο. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ κυριολεξία χρησιμοποίησε τὴ λέξη, λέγοντας, «Γιὰ νὰ κλείσει κάθε στόμα», φανερώνοντας τὴν ἀδιάντροπη καὶ ἀσυγκράτητη καυχησιολογία τους καὶ τὴ γλώσσα τους ποὺ ἀποστομώνεται μὲ ἀκρίβεια. Γιατὶ ἡ γλώσσα τους ἔτρεχε ὅπως ἀκριβῶς ἓννα ὀρμητικὸ ποτάμι, ἀλλὰ τὴν ἔφραξε ὁ προφήτης. Ὅταν ὅμως ὁ Παῦλος λέγει, «Γιὰ νὰ κλείσει κάθε στόμα», δὲν ἐννοεῖ αὐτό, ὅτι γι' αὐτὸ ἁμάρτησαν, γιὰ νὰ κλείσει τὸ στόμα τους, ἀλλὰ γι' αὐτὸ ἐλέγχονταν, γιὰ νὰ μὴν ἀγνοοῦν διαπράττοντας αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἁμαρτία. «Καὶ γιὰ νὰ γίνει ὅλος ὁ κόσμος ὑπόλογος στὸ Θεό». Δὲν εἶπε, ὁ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ, ὅλος ὁ κόσμος. Γιατὶ

γάρ, «Ἴνα πᾶν στόμα φραγῇ», ἐκείνους ἐστὶν αἰνι-
τόμενον, εἰ καὶ μὴ φανερώς αὐτὸ τέθεται, ὥστε μὴ
τραχύτερον γενέσθαι τὸν λόγον· τὸ δέ, «Ἴνα ὑπόδι-
κος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ», ὁμοῦ καὶ περὶ
5 Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων εἴρηται.

Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς τὸ καταστεῖλαι τὴν ἐκεί-
νων ἀπόνοιαν, ὅταν καὶ ἐνταῦθα μηδὲν ἔχωσι πλεόν
τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὁμοίως ὥσι προδεδομένοι κατὰ
τὸν τῆς σωτηρίας λόγον. Ὁ γὰρ ὑπόδικος κυρίως
10 ἂν ἐκεῖνος λέγοιτο, ὃ μὴ δυνάμενος ἀρκεῖν ἑαυτῷ
πρὸς ἀπολογία, ἀλλὰ τῆς ἐτέρου δεόμενος βοηθείας
οἷα ἦν καὶ τὰ ἡμέτερα πάντα, ἀπολωλεκότων ἡμῶν
τὰ πρὸς σωτηρίαν συντείνοντα. «Διὰ γὰρ νόμου ἐπί-
γνωσις ἁμαρτίας». Πάλιν ἐφήλατο τῷ νόμῳ, μετὰ
15 φειδοῦς μέν· οὐ γὰρ αὐτοῦ κατηγορία τὸ εἰρημένον,
ἀλλὰ τῆς τῶν Ἰουδαίων ραθυμίας· πλήν ἀλλ' ὅμως
ἐσπούδακεν ἐνταῦθα, ἐπειδὴ μέλλει τὸν περὶ τῆς πί-
στεως εἰσάγειν λόγον, δεῖξαι αὐτὸν σφόδρα ἡσθενη-
κότα. Εἰ γὰρ αὐχεῖς ἐπὶ τῷ νόμῳ, φησὶν, αὐτός σε
20 μᾶλλον καταισχύνει· αὐτός σου τὰς ἁμαρτίας ἐκπομ-
πέυει. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν οὕτω τραχέως, ἀλλ' ὑφειμέ-
νως πάλιν· «Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας». Οὐ-
κοῦν καὶ ἡ κόλασις μείζων, ἀλλὰ παρὰ τῶν Ἰουδαί-
ων. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἤνυε τὸ φανεράν σοι ποιῆσαι
25 τὴν ἁμαρτίαν, σὸν δὲ ἦν λοιπὸν τὸ φυγεῖν· μὴ φυγὼν
τοίνυν, μᾶλλον ἐπεσπάσω τὴν κόλασιν, καὶ τὸ τοῦ
νόμου κατόρθωμα γέγονέ σοι μείζονος ἐφόδιον τι-
μωρίας.

2. Ὅτε τοίνυν τὸν φόβον ἠϋξήσε, τότε λοιπὸν
30 ἐπάγει τὰ τῆς χάριτος, ἐν πολλῇ καταστήσας ἐπιθυ-
μίᾳ τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, καὶ φησι· «Νῦν δὲ
χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται». Μέγα

τό, «Γιὰ νὰ κλείσει κάθε στόμα», ἐκείνους ὑπονοεῖ, ἂν καὶ δὲν λέχθηκε φανερά, γιὰ νὰ μὴ γίνει σκληρότερος ὁ λόγος, ἐνῶ τό, «Γιὰ νὰ γίνει ὅλος ὁ κόσμος ὑπόλογος στὸ Θεό», ἔχει λεχθεῖ μαζὶ καὶ γιὰ τοὺς Ἰουδαίους καὶ γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

Δὲν εἶναι ὅμως μικρὸ αὐτὸ γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἀλαζονείας τους, ὅταν καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν ἔχουν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ἀλλὰ στὸ θέμα τῆς σωτηρίας ἔχουν προπληρωθεῖ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Γιατὶ ἰδίως ὑπόλογος θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ κυρίως ἐκεῖνος ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ στηρίζεται στὶς δικές τους δυνάμεις γι’ ἀπολογία, ἀλλὰ χρειάζεται τὴ βοήθεια ἄλλου, ὅπως ἦταν καὶ ὅλα τὰ δικά μας, ἀφοῦ ἔχουμε χάσει ἐκεῖνα ποὺ συντελοῦν στὴ σωτηρία μας. «Γιατὶ μὲ τὸ νόμο γνωρίζει κανεὶς καλὰ τὴν ἁμαρτία». Πάλι ἐπιτέθηκε ἐναντίον τοῦ νόμου, μὲ μέτρο ὅμως. Γιατὶ ὁ λόγος δὲν ἦταν κατηγορία τοῦ νόμου, ἀλλὰ τῆς ἀδιαφορίας τῶν Ἰουδαίων. Ἄλλ’ ὅμως προσπάθησε ἐδῶ, ἐπειδὴ πρόκειται ν’ ἀναφέρει τὸ λόγο γιὰ τὴν πίστη, νὰ δείξει πὼς εἶναι πάρα πολὺ ἀδύνατος. Ἐὰν λοιπὸν καυχιέσαι γιὰ τὸ νόμο, λέγει, αὐτὸς σὲ ντροπιάζει περισσότερο· αὐτὸς διασύρει τίς ἁμαρτίες σου. Ὅμως δὲν μίλησε τόσο σκληρά, ἀλλὰ μὲ χαμηλὸ τόνο πάλι· «Γιατὶ μὲ τὸ νόμο γνωρίζει κανεὶς καλὰ τὴν ἁμαρτία». Ἐπομένως καὶ ἡ τιμωρία εἶναι μεγαλύτερη, ἀλλὰ στοὺς Ἰουδαίους. Γιατὶ ὁ νόμος βέβαια κατόρθωνε νὰ σοῦ φανερώσει τὴν ἁμαρτία, ἐνῶ ἦταν στὸ χέρι σου στὴ συνέχεια νὰ τὴν ἀποφύγεις. Ἀφοῦ λοιπὸν δὲν τὴν ἀπέφυγες, προκάλεσε περισσότερο τὴν τιμωρία καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦ νόμου ἔγινε γιὰ σένα ἀφορμὴ μεγαλύτερης τιμωρίας.

2. Ὅταν λοιπὸν μεγάλωσε τὸ φόβο, τότε πλέον προσθέτει τὰ σχετικὰ μὲ τὴ χάρη, ἀφοῦ ἔκαμε πολὺ ἐπιθυμητὴ τὴ συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ λέγει· «Τώρα ὅμως χωρὶς τὸ νόμο ἔχει φανερωθεῖ ἡ δικαίωση τοῦ Θεοῦ». Ἐδῶ

ἐνταῦθα ἐφθέγγετο, καὶ πολλῆς δεόμενον τῆς κατασκευῆς. Εἰ γὰρ οἱ ἐν νόμῳ ζῶντες οὐ μόνον οὐκ ἔφυγον κόλασιν, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐβαρύνθησαν, πῶς ἔστι χωρὶς νόμου μὴ μόνον τιμωρίαν φυγεῖν, ἀλλὰ
 5 καὶ δικαιωθῆναι; Δύο γὰρ ἄκρα ἐνταῦθα τέθεικε, καὶ τὸ δικαιοῦσθαι, καὶ τὸ χωρὶς νόμου τούτων τυγχάνειν τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς εἶπε, δικαιοσύνη, ἀλλὰ, «Δικαιοσύνη Θεοῦ», ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ προσώπου καὶ μείζονα δείξας τὴν δωρεὰν καὶ
 10 δυνατὴν τὴν ὑπόσχεσιν· πάντα γὰρ αὐτῷ δυνατά. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐδόθη, ἀλλὰ, «Πεφανέρωται», τὸ τῆς καινοτομίας ὑποτεμνόμενος ἔγκλημα· τὸ γὰρ πεφανερωμένον ὡς παλαιὸν καὶ κρυπτόμενον φανεροῦται.

Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξῆς δείκνυσιν
 15 οὐ πρόσφατον ὄν τοῦτο· εἰπὼν γάρ, «Πεφανέρωται», ἐπήγαγε, «Μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν». Μὴ γάρ, ἐπειδὴ νῦν ἐδόθη, θορυβηθῆς, φησί, μηδὲ ὡς πρὸς καινὸν καὶ ξένον πρᾶγμα ταραχθῆς· ἄνωθεν γὰρ αὐτὸ καὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται προέ-
 20 λεγον. Καὶ τὰ μὲν ἔδειξε διὰ τῆς κατασκευῆς ταύτης τὰ δὲ μέλλει, ἐν μὲν τοῖς ἔμπροσθεν παραγαγὼν τὸν Ἀβραὰμ λέγοντα· «Ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται»· ἐν δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα τὸν Ἀβραάμ, τὸν Δαβίδ· καὶ αὐτοὺς περὶ τούτων διαλεγομένους ἡμῖν. Καὶ γὰρ
 25 πολὺς τῶν προσώπων τούτων ὁ λόγος ἦν παρ' αὐτοῖς· ὁ μὲν γὰρ ἦν πατριάρχης καὶ προφήτης, ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ προφήτης· καὶ αἱ ἐπαγγελίαι δὲ αἱ περὶ τούτων πρὸς ἀμφοτέρους τούτους ἦσαν γεγεννημέναι.

Διὸ καὶ ὁ Ματθαῖος ἀρχόμενος τοῦ Εὐαγγελίου,
 30 ἀμφοτέρων τούτων μέμνηται πρῶτον, καὶ τότε κατ' ἀκολουθίαν παράγει τοὺς προγόνους. Εἰπὼν γάρ, «Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ», οὐκ ἀνέμεινεν εἰπὼν μετὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰα-

4. Ρωμ. 1, 17

5. Ματθ. 1, 1

εἶπε μεγάλο λόγο καὶ χρειάζεται πολλή ἀπόδειξη. Ἐὰν λοιπὸν ἐκεῖνοι, ποὺ ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τὶς ἐντολὰς τοῦ νόμου, ὅχι μόνο δὲν ἀπέφυγαν τὴν τιμωρία, ἀλλὰ καὶ ὑπέφεραν περισσότερο, πῶς εἶναι δυνατό χωρὶς νόμο ὅχι μόνο ν’ ἀποφύγει κανεὶς τὴν τιμωρία, ἀλλὰ καὶ νὰ δικαιωθεῖ; Γιατὶ ἐδῶ ἀνέφερε δύο ἄκρα, καὶ τὴ δικαίωση καὶ τὴν ἐπιτυχία τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν χωρὶς νόμο. Γι’ αὐτὸ δὲν εἶπε ἀπλὰ, δικαίωση, ἀλλὰ, «Δικαίωση τοῦ Θεοῦ», δείχνοντας ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ προσώπου καὶ τὴ δωρεὰ μεγαλύτερη καὶ τὴν ὑπόσχεση δυνατὴ, γιατί τὰ πάντα εἶναι δυνατὰ στοῦ Θεοῦ. Καὶ δὲν εἶπε, δόθηκε, ἀλλὰ, «Ἔχει φανερωθεῖ», ἀφαιρώντας τὴν κατηγορία τῆς καινοτομίας, γιατί ἐκεῖνο ποὺ ἔχει φανερωθεῖ, φανερώνεται σὰν παλιὸ καὶ κρυμμένο.

Καὶ ὅχι μόνο αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπόμενα δείχνουν πῶς δὲν εἶναι νέο αὐτό. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, «Ἔχει φανερωθεῖ», πρόσθεσε, «Ποὺ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες». Μὴ λοιπὸν, ἐπειδὴ δόθηκε τώρα, θορυβηθεῖς, λέγει, οὔτε νὰ ταραχθεῖς σὰν νὰ εἶναι νέο καὶ παράξενο πράγμα, γιατί καὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες προφήτευσαν πῶς αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεό. Καὶ τὰ πάντα βέβαια ἔδειξε μὲ τὴν ἀπόδειξη αὐτὴ, ἐνῶ τὰ ἄλλα πρόκειται νὰ τὰ δείξει, ἀφοῦ γιὰ τὰ προηγούμενα παρουσίασε τὸν Ἀβρααμ ποὺ λέγει· «Ὁ δίκαιος θὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴν πίστη του»⁴, ἐνῶ γιὰ τὰ ἐπόμενα τὸν Ἀβραάμ, τὸ Δαυῖδ, ποὺ καὶ αὐτοὶ μᾶς μιλοῦν γι’ αὐτά. Γιατὶ πραγματικὰ ἦταν πολὺς ὁ λόγος τῶν προσώπων αὐτῶν στοὺς Ἰουδαίους, γιατί ὁ πρῶτος ἦταν πατριάρχης καὶ προφήτης, ἐνῶ ὁ ἄλλος βασιλεὺς καὶ προφήτης· καὶ οἱ ὑποσχέσεις γι’ αὐτὰ εἶχαν δοθεῖ καὶ στοὺς δύο αὐτοὺς.

Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Ματθαῖος, ἀρχίζοντας τὸ Εὐαγγέλιο, ἀναφέρει πρῶτα αὐτοὺς τοὺς δύο καὶ ὕστερα στὴ συνέχεια παραθέτει τοὺς προγόνους. Γιατὶ ἀφοῦ εἶπε, «Κατάλογος γενεαλογικὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁵, δὲν περίμενε ν’ ἀναφέρει μετὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν

κώβ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Δαυὶδ ἐμνημό-
 νευσε· καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Ἀβρα-
 ἀμ τὸν Δαυὶδ τέθεικεν, οὕτω λέγων, «Υἱοῦ Δαυίδ,
 υἱοῦ Ἀβραάμ», καὶ τότε ἤρξατο καταλέγειν τὸν Ἰ-
 5 σαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ καὶ τοὺς ἐξῆς ἅπαντας. Διὸ
 καὶ ὁ ἀπόστολος ἐνταῦθα αὐτοὺς περιστρέφει συνε-
 χῶς, καὶ φησι· «Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ μαρτυρουμένη
 ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν». Ἵνα δὲ μή τις
 εἴπῃ, καὶ πῶς αὐτοὶ μηδὲν συντελοῦντες εἰς τὸ προ-
 10 κείμενον, σωζόμεθα; δείκνυσι καὶ ἡμᾶς εἰσφέροντας
 οὐ μικρὸν εἰς τοῦτο, τὴν πίστιν λέγω. Εἰπὼν γοῦν,
 «Δικαιοσύνη Θεοῦ», ἐπήγαγε, «Διὰ τῆς πίστεως, εἰς
 πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας».

Πάλιν ἐνταῦθα θορυβεῖται ὁ Ἰουδαῖος, οὐδὲν ἐ-
 15 ξαίρετον παρὰ τοὺς λοιποὺς ἔχων, μετὰ τῆς οἰκου-
 μένης ἀριθμούμενος ἀπάσης. Ἵν' οὖν μὴ τοῦτο πά-
 θῃ, συστέλλει πάλιν αὐτὸν τῷ φόβῳ, ἐπάγων· «Οὐ
 γάρ ἐστι διαστολή· πάντες γὰρ ἥμαρτον». Μὴ γάρ
 μοι εἴπῃς, ὅτι ὁ δεῖνα ὁ Ἕλλην, ὁ δεῖνα ὁ Σκύθης,
 20 ὁ δεῖνα ὁ Θράξ· ἐν γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἅπαντες. Εἰ γὰρ
 καὶ νόμον ἔλαβες, ἐν μόνον ἔμαθες ἀπὸ τοῦ νόμου,
 τὸ εἰδέναι τὴν ἁμαρτίαν, οὐ τὸ φεύγειν αὐτήν. Εἴτα,
 ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι εἰ καὶ ἡμάρτομεν, ἀλλ' οὐχ οὕ-
 τως ὥς ἐκεῖνοι, ἐπήγαγε· «Καὶ ὑστεροῦνται τῆς δό-
 25 ξης τοῦ Θεοῦ». Ὡστ' εἰ καὶ μὴ τὰ αὐτὰ τοῖς ἄλλοις
 ἥμαρτες, ἀλλὰ τῆς δόξης ὁμοίως ἀποστερῇ· τῶν γὰρ
 προσκεκρουκότων εἰ· ὁ δὲ προσκεκρουκῶς οὐ τῶν
 δοξαζομένων, ἀλλὰ τῶν κατησχυμμένων. Ἀλλὰ μὴ
 φοβηθῇς· διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτα εἶπον, οὐχ ἵνα σε εἰς
 30 ἀπόγνωσιν ἐμβάλω, ἀλλ' ἵνα δείξω τοῦ Δεσπότου
 τὴν φιланθρωπίαν. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· «Δικαιούμενοι
 δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς

Ἰακώβ, ἀλλὰ μαζί μέ τόν Ἀβραάμ ἀνέφερε τὸ Δαυῖδ. Καί τὸ σπουδαῖο μάλιστα εἶναι, ὅτι ἔβαλε τὸ Δαυῖδ καί μπροστὰ ἀπὸ τόν Ἀβραάμ, λέγοντας ἔτσι· «Ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπόγονος τοῦ Δαυῖδ, ἀπόγονος τοῦ Ἀβραάμ», καί ὕστερα ἄρχισε ν’ ἀναφέρει τόν Ἰσαάκ καί τόν Ἰακώβ καί ὅλους τοὺς ἐπόμενους. Γί’ αὐτὸ καί ὁ ἀπόστολος ἐδῶ αὐτοὺς ἀναφέρει συνέχεια καί λέγει· «Ἡ δικαίωση ὅμως τοῦ Θεοῦ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ νόμο καί τοὺς προφῆτες». Γιὰ νὰ μὴν πεῖ ὅμως κανεὶς, καί πῶς σωζόμαστε χωρὶς αὐτοὶ νὰ βοηθοῦν στὸ θέμα αὐτό; δείχνει ὅτι καί ἐμεῖς εἰσφέρουμε πολὺ σ’ αὐτό, δηλαδή τὴν πίστη. Ἀφοῦ εἶπε λοιπὸν, «Δικαίωση τοῦ Θεοῦ» πρόσθεσε, «Μὲ τὴ βοήθεια τῆς πίστεως, καί δίνεται σὲ ὅλους καί σὲ ὅλους ποὺ πιστεύουν».

Πάλι ἐδῶ θορυβεῖται ὁ Ἰουδαῖος, ἐπειδὴ τίποτε τὸ ἐξαιρετικὸ δὲν ἔχει σὲ σχέση μέ τοὺς ἄλλους, ἀφοῦ συγκαταλέγεται μαζί μέ ὅλο τὸν κόσμον. Γιὰ νὰ μὴν πάθει λοιπὸν αὐτό, τὸν συμμαζεῦει πάλι μέ τὸ φόβο, προσθέτοντας· «Γιατὶ δὲν ὑπάρχει διάκριση, ἐπειδὴ ὅλοι ἀμάρτησαν». Μὴ μοῦ πεῖς λοιπὸν, ὅτι ὁ τάδε εἶναι Ἕλληνας, ὁ τάδε Σκύθης, ὁ τάδε Θρακιώτης, γιατί ὅλοι βρίσκονται στὰ ἴδια ἀμαρτήματα. Γιατί, μολονότι ἔλαβες τὸ νόμο, ἓνα μόνο ἔμαθες ἀπὸ τὸ νόμο, τὸ νὰ γνωρίσεις τὴν ἀμαρτία, ὅχι τὸ νὰ τὴν ἀποφύγεις. Ἐπειτα, γιὰ νὰ μὴ λέγουν, ὅτι μολονότι βέβαια ἀμαρτήσαμε, ὅχι ὅμως τόσο ὅσο ἐκεῖνοι, πρόσθεσε· «Καί στεροῦνται τῇ δόξᾳ τοῦ Θεοῦ». Ἐπομένως, ἂν καί δὲν ἀμάρτησες ὅπως οἱ ἄλλοι, ὅμως στερεῖσαι κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τῇ δόξᾳ, γιατί εἶσαι ἓνας ἀπ’ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἀντιταχθεῖ στὸ Θεό. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ ἔχει ἀντιταχθεῖ, δὲν εἶναι ἀνάμεσα σ’ ἐκείνους ποὺ δοξάζονται, ἀλλὰ σ’ ἐκείνους ποὺ εἶναι ἀτιμασμένοι. Ἀλλὰ νὰ μὴ φοβηθεῖς. Γιατὶ γι’ αὐτὸ τὰ εἶπα αὐτά, ὅχι γιὰ νὰ σὲ ὀδηγήσω σὲ ἀπόγνωση, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξω τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου. Γί’ αὐτὸ καί πρόσθεσε· «Ὅλοι δικαιώνονται δωρεὰν μέ τὴ χάρις τοῦ, μέ τὴν ἀπολύτρωση ποὺ ἔκα-

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ».

“Ορα διὰ πόσων κατασκευάζει τὸ εἰρημένον.
 5 Πρῶτον ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ προσώπου· οὐ γὰρ ἄνθρω-
 πός ἐστιν ὁ ἐργαζόμενος ταῦτα, ἵνα ἀπονήσῃ, ἀλλ’ ὁ
 Θεὸς ὁ πάντα δυνάμενος· Θεοῦ γάρ ἐστιν ἡ δικαιοσύ-
 νη, φησί. Δεύτερον ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφη-
 τῶν· μὴ γάρ, ἐπειδὴ «Χωρὶς νόμου» ἤκουσας, φοβη-
 10 θῆς· καὶ γὰρ αὐτῷ τῷ νόμῳ τοῦτο δοκεῖ. Τρίτον ἀπὸ
 τῶν θυσιῶν τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ· διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν,
 «Ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι», ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῶν
 προβάτων ἐκείνων καὶ τῶν μόσχων. Εἰ γὰρ ἀλόγων
 σφαγαί, φησὶν, ἁμαρτίας ἔλυνον, πολλῷ μᾶλλον τὸ αἵ-
 15 μα τοῦτο. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε, λυτρώσεως, ἀλλ’ «Ἀ-
 πολυτρώσεως», ὥς μηκέτι ἡμᾶς ἐπανελθεῖν πάλιν
 ἐπὶ τὴν αὐτὴν δουλείαν. Καὶ ἱλαστήριον δι’ αὐτὸ τοῦ-
 το καλεῖ, δεικνύς, ὅτι εἰ ὁ τύπος τοσαύτην εἶχεν ἰ-
 σχύν, πολλῷ μᾶλλον ἢ ἀλήθεια τὸ αὐτὸ ἐπιδείξεται.
 20 Δηλῶν δὲ πάλιν οὐ νεώτερον τοῦτο ὄν, οὐδὲ και-
 νόν, φησί, «Προέθετο». Καὶ εἰπών, «Προέθετο ὁ Θε-
 ός», καὶ δείξας τοῦ Πατρὸς τὸ κατόρθωμα, τὸ αὐτὸ
 δείκνυσι καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄν· ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ προέθε-
 το, ὁ δὲ Χριστὸς ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι τὸ πᾶν κατώρ-
 25 θωσεν. «Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ». Τί ἐ-
 στιν, «Ἐνδειξις τῆς δικαιοσύνης»; Ὡσπερ ἔνδειξις
 πλούτου, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν εἶναι πλούσιον, ἀλλὰ καὶ
 ἑτέρους πλουσίους ποιεῖν· καὶ ζωῆς, τὸ μὴ μόνον αὐ-
 τὸν εἶναι ζῶντα, ἀλλὰ καὶ νεκροὺς ζωοποιεῖν· καὶ

νε μέσο ἐξιλασμοῦ διὰ μέσου τῆς πίστεως μὲ τὸ αἷμα του, γιὰ νὰ φανερωθεῖ καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ».

Πρόσεχε μὲ πόσα ἀποδεικνύει αὐτὸ ποὺ ἔχει εἰπωθεῖ. Πρῶτα ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ προσώπου. Γιατὶ δὲν εἶναι ἄνθρωπος αὐτὸς ποὺ κάνει αὐτά, ὥστε νὰ χάσει τὴ δύναμή του, ἀλλ’ ὁ Θεὸς ποὺ μπορεῖ τὰ πάντα, γιατί ἡ δικαιοσύνη, λέγει, εἶναι τοῦ Θεοῦ. Δεύτερο, ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τῆς προφητείας. Νὰ μὴ φοβηθεῖς λοιπόν, ἐπειδὴ ἄκουσες «Χωρὶς νόμο», γιατί καὶ στὸν ἴδιο τὸ νόμο αὐτὸ φαίνεται. Τρίτο, ἀπὸ τίς θυσίες ποὺ γίνονταν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Γιατὶ γι’ αὐτὸ εἶπε, «Μὲ τὸ δικό του αἷμα», θυμίζοντας σ’ αὐτοὺς ἐκεῖνα τὰ πρόβατα καὶ τὰ μοσχάρια. Ἐὰν λοιπόν οἱ θυσίες τῶν ζώων, λέγει, παρεῖχαν συγχώρηση στὶς ἁμαρτίες, πολὺ περισσότερο θὰ παρέχει τὸ αἷμα αὐτό. Καὶ δὲν εἶπε ἀπλᾶ, μὲ τὴ λύτρωση, ἀλλὰ «Μὲ τὴν ἀπολύτρωση», σὰν νὰ μὴ πρόκειται πιά νὰ ἐπανέλθουμε πάλι στὴν ἴδια δουλεία. Καὶ γι’ αὐτὸ τὸ ὀνομάζει αὐτὸ μέσο ἐξιλασμοῦ, γιὰ νὰ δείξει, πῶς, ἂν ὁ τύπος εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, πολὺ περισσότερο θὰ δείξει ἡ ἀλήθεια τὸ ἴδιο.

Φανερώνοντας ὅμως πάλι ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸ πρὸ νέο, οὔτε πρωτάκουστο, λέγει, «Προόρισε». Καὶ λέγοντας, «Προόρισε ὁ Θεός», καὶ δείχνοντας πῶς τὸ κατόρθωμα ἀνήκει στὸν Πατέρα, τὸ ἴδιο δείχνει πῶς εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ. Γιατὶ βέβαια ὁ Πατέρας προόρισε, ἐνῶ ὁ Χριστὸς κατόρθωσε τὰ πάντα μὲ τὸ δικό του αἷμα. «Γιὰ νὰ φανερωθεῖ ἡ δικαιοσύνη του». Τί σημαίνει, «Φανέρωση τῆς δικαιοσύνης»; Ὅπως ἀκριβῶς φανέρωση τοῦ πλούτου εἶναι, τὸ νὰ μὴν εἶναι μόνο αὐτὸς πλούσιος, ἀλλὰ καὶ ἄλλους νὰ κάνει πλούσιους, καὶ ὅπως φανέρωση ζωῆς εἶναι, τὸ νὰ μὴν ἔχει αὐτὸς μόνο ζωὴ, ἀλλὰ καὶ ν’ ἀνασταίνει τοὺς νεκρούς, καὶ ὅπως φανέρωση τῆς δύναμης εἶναι, τὸ νὰ μὴν εἶναι αὐτὸς μόνο δυνατός, ἀλλὰ νὰ κάνει δυνατοὺς

δυνάμεως, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν εἶναι δυνατόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀσθενεῖς δυναμοῦν· οὕτω καὶ δικαιοσύνης ἔνδειξις, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν εἶναι δίκαιον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑτέρους ἐν ἁμαρτίαις κατασαπέντας ἐξαίφνης δικαίους ποιεῖν. Τοῦτο οὖν καὶ αὐτὸς ἐρμηνεύων ἐπήγαγε, τίς ἐστὶν ἔνδειξις· «Εἷς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦν».

3. Μὴ τοίνυν ἀμφίβαλλε· οὐ γὰρ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἀπὸ πίστεως· μηδὲ φεῦγε τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην·
 10 διπλοῦν γὰρ αὐτῆς τὸ ἀγαθόν, ὅτι καὶ κοῦφόν ἐστι, καὶ πᾶσι προκείμενον· μηδὲ αἰσχύνου καὶ ἐρυθρία· εἰ γὰρ αὐτὸς ἐνδείκνυται τοῦτο ποιῶν, καὶ ὥς ἂν εἰποι τις, ἐναβρύνεται καὶ ἐγκαλλωπίζεται, πῶς σὺ καταδύῃ καὶ ἐγκαλύπτῃ, ἐφ' ᾧ ὁ Δεσπότης σου δοξάζεται;
 15 Ἐπάρας τοίνυν τὸν ἀκροστὴν διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι ἔνδειξις τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης ἐστὶ τὰ γινόμενα, πάλιν τῷ φόβῳ ὠθεῖ τὸν ὀκνοῦντα καὶ ἀναδυόμενον προσελθεῖν, οὕτω λέγων· «Διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων». Ὁρᾷς πῶς
 20 συνεχῶς ἀναμιμνήσκει τῶν πλημμελημάτων αὐτούς; ἄνωτέρω μὲν λέγων, «Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας», μετὰ ταῦτα δέ, ὅτι «Πάντες ἥμαρτον», ἐνταῦθα δὲ σφοδρότερον. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, διὰ τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ, «Διὰ τὴν πάρεσιν», τουτέστι, τὴν νέκρωσιν.
 25 Οὐκέτι γὰρ ὑγιείας ἐλπὶς ἦν, ἀλλ' ὥσπερ σῶμα παραλυθὲν τῆς ἄνωθεν ἐδεῖτο χειρός· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ νεκρωθεῖσα.

Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅπερ ἐν τάξει θεῖς αἰτίας, δείκνυσι μεῖζον ὄν κατηγόρημα. Τί δὲ τοῦτό ἐστι;
 30 Τὸ ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ τὴν πάρεσιν γεγενῆσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι οὐκ ἀπελαύσατε πολλῆς ἀνοχῆς καὶ χρηστότητος. Τὸ δέ,

καὶ τοὺς ἀδύνατους, ἔτσι καὶ φανέρωση τῆς δικαιοσύνης εἶναι, τὸ νὰ μὴν εἶναι αὐτὸς μόνο δίκαιος, ἀλλὰ νὰ κάνει ξαφνικὰ καὶ ἄλλους δίκαιους ποὺ εἶχαν κατασάψει στὶς ἁμαρτίες. Ἑρμηνεύοντας λοιπὸν καὶ ὁ ἴδιος αὐτὸ πρόσθεσε, ποῖα εἶναι ἡ φανέρωση· «Γιὰ νὰ εἶναι αὐτὸς δίκαιος καὶ νὰ κάνει δίκαιο ἐκεῖνον ποὺ θὰ πιστεύει στὸν Ἰησοῦ».

3. Μὴ λοιπὸν ἀμφιβάλλεις, γιατί ἡ δικαίωση δὲν προέρχεται ἀπὸ τὰ ἔργα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πίστη. Οὔτε ν’ ἀποφεύγεις τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ εἶναι διπλὸ τὸ καλὸ τῆς, γιατί καὶ εὐκόλο εἶναι, καὶ σὲ ὅλους προσιτό. Οὔτε νὰ ντρέπεσαι καὶ νὰ κοκκινίζεις. Γιατὶ ἂν αὐτὸς ἐπιδεικνύεται κάνοντας αὐτὸ, καί, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς, καμαρώνει καὶ ὑπερηφανεύεται, πῶς ἐσὺ κρύβεσαι καὶ σκεπάζεις τὸ πρόσωπό σου γι’ αὐτὸ ποὺ ὁ Κύριός σου δοξάζεται; Ἀφοῦ ἐξύψωσε λοιπὸν τὸν ἀκροατὴ μὲ τὸ νὰ πεῖ, πῶς αὐτὰ ποὺ γίνονται εἶναι φανέρωση τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, πάλι μὲ τὸ φόβο παρακινεῖ ἐκεῖνον ποὺ διστάζει καὶ ἀποφεύγει νὰ πλησιάσει, λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Ἐξ αἰτίας τῆς παράλυσης τῶν προηγούμενων ἁμαρτημάτων». Βλέπεις πῶς τοὺς θυμίζει συνέχεια τὰ ἁμαρτήματα; μὲ τὸ νὰ πεῖ παραπάνω, «Γιατί μὲ τὸ νόμο γνωρίζει καλὰ ὁ ἄνθρωπος τίς ἁμαρτίες του», καὶ ὕστερα ἀπὸ αὐτά, ὅτι «Ὅλοι ἁμάρτησαν», ἐνῶ ἐδῶ πιὸ ἔντονα. Γιατὶ δὲν εἶπε, ἐξ αἰτίας τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ, «Ἐξ αἰτίας τῆς παράλυσης», δηλαδή, τῆς νέκρωσης. Γιατὶ δὲν ὑπῆρχε πιά ἐλπίδα ὑγείας, ἀλλ’ ὥς ἄκριβῶς σῶμα παράλυτο χρειαζόταν τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ, ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ ποὺ νεκρώθηκε.

Καὶ τὸ πιὸ φοβερό, ποὺ ἀφοῦ τὸ ἀνέφερε σὰν αἰτία, δείχνει πῶς ἡ κατηγορία εἶναι μεγαλύτερη. Καὶ ποῖο εἶναι αὐτό; Τὸ ὅτι ἡ παράλυση ἔχει γίνῃ μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ δὲν μπορείτε νὰ ἰσχυριστεῖτε, λέγει, ὅτι δὲν ἀπολαύσατε πολλὴ ἀνοχὴ καὶ ἀγαθότητα. Τὸ «Στὸν πα-

«Ἐν τῷ νῦν καιρῷ», τὴν πολλὴν δεικνύντος ἐστὶν ἀνοχὴν καὶ φιланθρωπίαν. Ὅτε γὰρ ἀπεγνωσθήμεν, φησί, καὶ καιρὸς ἀποφάσεως ἦν, καὶ ηὐξήθη τὰ κακά, καὶ ἐπληρώθησαν αἱ ἁμαρτίαι, τότε τὴν ἐ-
 5 αὐτοῦ δύναμιν ἐπεδείξατο, ἵνα μάθῃς πόση παρ' αὐτῷ τῆς δικαιοσύνης ἡ περιουσία. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἀρχῇ γενόμενον τοῦτο οὕτω θαυμαστὸν ἂν ἐφάνη καὶ παράδοξον, ὥς νῦν, ὅτε πάσης ἰατρείας ἐξηλέγχθη τρόπος. «Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; Ἐξεκλείσθη», φησί.
 10 «Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως». Πολὺς ὁ ἀγὼν τῷ Παύλῳ δεῖξαι, ὅτι τοσοῦτον ἡ πίστις ἰσχυσεν, ὅσον οὐδὲ ἐφαντάσθη ποτὲ ὁ νόμος.

Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι δικαιοῖ ὁ Θεὸς τὸν ἄν-
 15 θρωπον ἀπὸ τῆς πίστεως, ἐπιλαμβάνεται τοῦ νόμου πάλιν. Καὶ οὐ λέγει, ποῦ οὖν τὰ κατορθώματα τῶν Ἰουδαίων; ποῦ ἡ δικαιοπραγία; ἀλλὰ, «Ποῦ ἡ καύχησις;» πανταχοῦ δεικνὺς μεγαληγοροῦντας μόνον ὥς πλέον τι τῶν ἄλλων ἔχοντας, καὶ μηδὲν ἐπιδεικνυ-
 20 μένους ἔργον. Καὶ εἰπὼν, «Ποῦ οὖν ἡ καύχησις;», οὐκ εἶπεν, ἠφανίσθη καὶ ἀπώλετο, ἀλλ' «Ἐξεκλείσθη», ὅπερ ἀκαιρίας μᾶλλον ἐστίν· οὐκέτι γὰρ ἔχει καιρόν. Ὡσπερ γὰρ τῆς κρίσεως ἐπιστάσης, οὐκέτι καιρὸν ἔχουσιν οἱ μετανοῆσαι βουλόμενοι· οὕτω καὶ
 25 τῆς ἀποφάσεως ἐξενεχθείσης λοιπόν, καὶ πάντων μελλόντων ἀπόλλυσθαι, καὶ παραγενομένου τοῦ ταῦτα χάριτι λύοντος τὰ δεινά, οὐκέτι καιρὸν εἶχον ἐκεῖνοι προβαλέσθαι τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου διόρθωσιν.

Εἰ γὰρ ἐχρῆν ἰσχυρίζεσθαι τούτοις, πρὸ της πα-
 30 ρουσίας ἐχρῆν· ἐλθόντος δὲ τοῦ διὰ τῆς πίστεως σώζοντος, ἀνήρητο λοιπὸν ὁ τῶν ἀγώνων καιρὸς· ὥς γὰρ ἐληλεγμένων ἀπάντων, οὕτω τῇ χάριτι σώζει. Διὸ καὶ νῦν ἦλθεν, ἵνα μὴ λέγωσιν· ἐν ἀρχῇ παρα-

ρόντα καιρό» πάλι, δείχνει τὴν πολλὴ ἀνοχὴ καὶ φιλανθρωπία του. Γιατί, ὅταν ἀπελπιστήκαμε, λέγει, καὶ ἦταν ὁ καιρὸς τῆς κρίσης, καὶ πλήθαιναν τὰ κακά, καὶ συμπληρώθηκαν οἱ ἁμαρτίες, τότε φανέρωσε τὴ δική του δύναμη, γιὰ νὰ μάθεις πόση εἶναι ἡ ἀφθονία τῆς δικαιοσύνης του. Γιατί δὲ θὰ φαινόταν αὐτὸ τόσο θαυμαστὸ καὶ παράξενο, ἂν γινόταν στὴν ἀρχή, ὅσο τώρα ποὺ ἐξακριβώθηκε τὸ μέσο κάθε θεραπείας. «Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ καύχησις; Ἀποκλείστηκε ἐντελῶς», λέγει. «Μὲ ποιὸ νόμο; Μὲ τὸ νόμο τῶν ἔργων; Ὁχι, ἀλλὰ μὲ τὸ νόμο τῆς πίστεως». Εἶναι μεγάλος ὁ ἀγώνας τοῦ Παύλου νὰ δείξει, ὅτι τόσα πολλὰ κατόρθωσε ἡ πίστις, ὅσα δὲ φαντάστηκε ποτὲ ὁ νόμος.

Ἀφοῦ λοιπὸν εἶπε, ὅτι ὁ Θεὸς δικαιώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν πίστιν του, καταπιάνεται μὲ τὸ νόμο πάλι, καὶ δὲ λέγει, ποῦ εἶναι λοιπὸν τὰ κατορθώματα τῶν Ἰουδαίων; ποῦ εἶναι οἱ δίκαιες πράξεις τους; ἀλλὰ, «Ποῦ εἶναι ἡ καύχησις;» ἀποδείχνοντας παντοῦ ὅτι ὑπερηφανεύονται μόνο σὰν νὰ ἔχουν κάτι περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ δὲν παρουσιάζουν κανένα ἔργο. Καὶ ἀφοῦ εἶπε, «Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ καύχησις;» δὲν εἶπε, ἐξαφανίστηκε καὶ χάθηκε, ἀλλὰ, «Ἀποκλείστηκε», πράγμα ποὺ δείχνει τὴν ἀκαταλληλότητα τοῦ καιροῦ, γιατί δὲν ἔχει πιά καιρὸ. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν ἔρθῃ ἡ κρίσις, δὲν ἔχουν πιά καιρὸ ἐκεῖνοι ποὺ θέλουν νὰ μετανοήσουν, ἔτσι καὶ ὅταν βγεῖ ἡ ἀπόφασις στὴ συνέχεια, καὶ ὅταν πρόκειται νὰ καταστραφοῦν ὅλοι καὶ ἔρθῃ αὐτὸς ποὺ μὲ τὴ χάρις του διαλύει αὐτὰ τὸ φοβερά, δὲν εἶχαν πιά ἐκεῖνοι καιρὸ νὰ προβάλουν σὰν δικαιολογία τὴ διόρθωσις ἀπὸ τὸ νόμο.

Ἐὰν λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἰσχυρίζονται αὐτά, ἔπρεπε νὰ τὰ ἰσχυρίζονται πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν ὁμῶς ἦρθε ἐκεῖνος ποὺ σώζει μὲ τὴν πίστιν, ἐξαφανίστηκε στὴ συνέχεια ὁ καιρὸς τῶν ἀγώνων. Γιατί, ἐπειδὴ εἶναι καταδικασμένοι ὅλοι, γι' αὐτὸ τοὺς σώζει μὲ τὴ χάρις. Καὶ γι' αὐτὸ ἦρθε τώρα, γιὰ νὰ μὴ λέγουν, ὅτι ἦταν δυνα-

γενομένου, ὅτι δυνατόν ἦν διὰ νόμου σωθῆναι, καὶ
 πόνοις οἰκείοις καὶ κατορθώμασι. Ταύτην οὖν ἐπι-
 στομίζων αὐτῶν τὴν ἀναισχυντίαν, ἔμεινε χρόνον
 πολύν, ὥστε μετὰ τὸ διὰ πάντων ἐλεγχθῆναι σαφῶς
 5 οὐκ ἄρκοῦντας ἑαυτοῖς, τότε σῶσαι διὰ τῆς αὐτοῦ
 χάριτος. Διὸ καὶ ἀνωτέρω λέγων, «Εἰς ἔνδειξιν τῆς
 δικαιοσύνης», ἐπήγαγεν, «Ἐν τῷ νῦν καιρῷ». Εἰ
 δὲ ἀντιλέγοιέν τινες, ταῦτόν ποιοῦσιν, ὥσπερ ἂν εἴ-
 τις μεγάλα ἡμαρτηκῶς καὶ μὴ δυνηθεὶς ἀπολογήσα-
 10 σθαι ἐν δικαστηρίῳ, ἀλλὰ κατακριθεὶς καὶ κολάζε-
 σθαι μέλλων, εἶτα ἀπὸ δωρεᾶς βασιλικῆς ἄφεθείς,
 ἀναισχυντοίη μετὰ τὴν ἄφεσιν καυχώμενος, καὶ λέ-
 γων μηδὲν ἡμαρτηκέναι.

Πρὶν ἢ γὰρ ἐλθεῖν τὴν δωρεάν, ἀποδεῖξαι ἔδει,
 15 ἐλθούσης δέ, οὐκ ἂν ἔχοι καιρὸν καυχᾶσθαι λοιπόν.
 Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ
 οἰκοθεν ἦσαν προδεδομένοι, διὰ τοῦτο παραγέγονεν,
 αὐτῷ τῷ παραγενέσθαι τὴν καύχησιν ἀναιρῶν. Ὁ
 γὰρ λέγων διδάσκαλος εἶναι νηπίων, καὶ ἐν τῷ νό-
 20 μῳ καυχώμενος, καὶ παιδευτὴν ἀφρόνων ἑαυτὸν ὀ-
 νομάζων, ὁμοίως ἐκείνοις δεηθεὶς τοῦ διδάξαντος
 καὶ σώσαντος, οὐκ ἂν ἔχοι τοῦ καυχᾶσθαι πρόφασιν.
 Εἰ γὰρ καὶ πρὸ τούτου ἡ περιτομὴ ἀκροβυστία ἐγέ-
 νετο, πολλῷ μᾶλλον νῦν καὶ γὰρ ἐξ ἐκατέρων ἐκβέ-
 25 βληται τῶν καιρῶν. Εἰπὼν δέ, ὅτι «Ἐξεκλείσθη»
 δείκνυσι καὶ πῶς. Πῶς οὖν ἐξεκλείσθη, φησί; «Διὰ
 ποίου νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πί-
 στεως».

4. Ἴδοὺ καὶ τὴν πίστιν νόμον ἐκάλεσεν, ἐμφιλο-
 30 χωρῶν τοῖς ὀνόμασιν, ὥστε παραμυθεῖσθαι τὴν δο-
 κοῦσαν εἶναι καινοτομίαν. Τίς δὲ ὁ τῆς πίστεως νό-

τό, ἂν ἐρχόταν στήν ἀρχή, νά σωθοῦν μέ τὸ νόμο καί μέ δικούς τους κόπους καί κατορθώματα. Ἀποστομώνοντας λοιπὸν αὕτῃ τὴν ἀδιαντροπιά τους, παρέμεινε πολὺ χρόνος, ὥστε, ἀφοῦ μέ ὅλα ἀποδειχθοῦν καθαρά ὅτι δὲν μποροῦν νά βοηθήσουν τὸν ἑαυτὸ τους, τότε νά τοὺς σώσει μέ τὴ δική του χάρη. Γί' αὐτό, ἀφοῦ εἶπε καί παραπάνω, «Γιὰ νά φανερωθεῖ ἡ δικαιοσύνη του», πρόσθεσε, «Στὸν παρόντα καιρό». Ἐὰν ὅμως ἀντιλέγουν μερικοί, τὸ ἴδιο κάνουν, ὅπως ἀκριβῶς κάποιος ποὺ ἔχει πέσει σὲ πολλὰ παραπτώματα καί δὲν μπόρεσε νά δικαιολογηθεῖ στὸ δικαστήριον, ἀλλ', ἀφοῦ καταδικάστηκε καί πρόκειται νά τιμωρηθεῖ, ἔπειτα, ἀφοῦ ἀφέθηκε ἐλεύθερος ἀπὸ βασιλικὴ χάρη, θὰ εἶναι ἀδιάντροπος μετὰ τὴ συγχώρησή του, ἐὰν καυχιέται καί λέγει πῶς δὲν ἔχει κάνει κανένα παράπτωμα.

Προτοῦ λοιπὸν νά ἔρθῃ ἡ χάρη, ἔπρεπε ν' ἀποδείξει αὐτό, ἀφοῦ ὅμως ἦρθε, δὲ θὰ ἔχει καιρὸ στὸ ἐξῆς νά καυχιέται. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔχει γίνει καί στήν περίπτωση τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ δηλαδὴ μόνοι τους ἦταν καταδικασμένοι, γί' αὐτὸ ἦρθε, γιὰ νά ἐξαφανίσει μέ τὴν παρουσία του τὴν καύχησή τους. Γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ λέγει ὅτι εἶναι διδάσκαλος τῶν νηπίων, καί καυχιέται γιὰ τὸ νόμο, καί ὀνομάζει τὸν ἑαυτὸ του παιδαγωγὸ τῶν ἀνόητων, ἐπειδὴ, ὅπως ἐκεῖνοι, εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ διδάσκαλο καί σωτήρα, δὲ θὰ ἔχει δικαιολογία γιὰ νά καυχιέται. Ἀφοῦ λοιπὸν καί πρὶν ἀπ' αὐτὸν ἡ περιτομὴ ἔγινε ἀκροβυστία, πολὺ περισσότερο τώρα, γιατί ἔχει ἐκδιωχθεῖ καί ἀπὸ τοὺς δύο καιροὺς. Ἀφοῦ εἶπε, ὅτι «Ἀποκλείστηκε», δείχνει καί μέ ποιὸ τρόπο. Πῶς λοιπὸν ἀποκλείστηκε, λέγει; «Μὲ ποιὸ νόμο; Μὲ τὸ νόμο τῶν ἔργων; Ὁχι, ἀλλὰ μέ τὸ νόμο τῆς πίστεως».

4. Νά, καί τὴν πίστη ὀνόμασε νόμο, ἀσχολούμενος μὲ εὐχαρίστηση μέ τὰ ὀνόματα, γιὰ νά τοὺς παρηγορήσῃ γιὰ τὴ φαινομενικὴ καινοτομία. Ποιὸς ὅμως εἶναι ὁ νόμος

μος; Διὰ χάριτος σώζεσθαι. Ἐνταῦθα τὸ δυνατόν
 δείκνυσι τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ μόνον ἔσωσεν, ἀλλὰ καὶ
 ἐδικαίωσε καὶ εἰς καύχησιν ἤγαγε, καὶ οὐδὲ ἔργων
 δεηθείς, ἀλλὰ πίστιν ζητήσας μόνον. Ταῦτα δὲ λέγει,
 5 καὶ τὸν πιστεύσαντα Ἰουδαῖον μετριάζειν παρασκευ-
 άζων, καὶ τὸν μὴ πιστεύσαντα καταστέλλων, ὥστε
 αὐτὸν ἐφελκύσασθαι. Ὁ μὲν γὰρ σωθείς, ἂν μέγα
 φρονῇ τῷ νόμῳ προσέχων, ἀκούσεται ὅτι αὐτὸς αὐ-
 τοῦ τὸ στόμα ἐνέφραξεν, αὐτὸς αὐτοῦ κατηγόρησεν,
 10 αὐτὸς αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν ἀπηγόρευσε, καὶ τὸ καύ-
 χημα ἐξέκλεισεν· ὁ δὲ μὴ πιστεύσας πάλιν διὰ τῶν
 αὐτῶν τούτων ταπεινωθείς, προσαχθῆναι τῇ πίστει
 δυνήσεται.

Εἶδες πόση τῆς πίστεως ἡ περιουσία; πῶς ἀπέ-
 15 στησε τῶν προτέρων, μηδὲ καυχᾶσθαι ἐπ' αὐτοῖς ἀ-
 φεῖσα; «Λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρω-
 πον χωρὶς ἔργων νόμου». Ὅτε ἔδειξεν ἄνωτέρους
 ὄντας ἀπὸ τῆς πίστεως τῶν Ἰουδαίων, τότε λοιπὸν
 μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας καὶ περὶ αὐτῆς διαλέγε-
 20 ται, καὶ τὸ δοκοῦν ἐνταῦθα θορυβεῖν, πάλιν ἰᾶται.
 Καὶ γὰρ δύο ταῦτα τὰ ταραττοντα ἦν Ἰουδαίους, ἐν
 μὲν, εἰ τοὺς μετ' ἔργων μὴ σωθέντας δυνατόν χωρὶς
 ἔργων σωθῆναι· ἕτερον δέ, εἰ τοὺς ἀκροβύστους δί-
 καιον τῶν αὐτῶν ἀπολαῦσαι τοῖς ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ
 25 συντραφεῖσι τῷ νόμῳ· ὁ πολλῷ τοῦ προτέρου μᾶλλον
 αὐτοὺς ἐξετάραττε. Διὰ τοῦτο ἐκεῖνο κατασκευάσας,
 ἐπὶ τοῦτο λοιπὸν ἔξεισιν· ὅπερ οὕτως ἐθορύβει τοὺς
 Ἰουδαίους, ὥς καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν πίστιν ταύτης
 ἔνεκεν ἐγκαλέσαι τῆς ὑποθέσεως, Κορνηλίου καὶ τῶν
 30 κατ' αὐτὸν ἔνεκεν πραγμάτων.

Τί οὖν φησι; «Λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι
 ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου». Οὐκ εἶπεν Ἰουδαῖ-

6. Γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Κορνηλίου καὶ τὴ σχετικὴ διήγηση τοῦ
 Πέτρου βλ. Πράξ. 10, 1 - 11, 18.

τῆς πίστεως; Τὸ νὰ σώζεται κανεὶς μὲ τὴ χάρη. Ἐδῶ δείχνει τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, γιὰτὶ ὅχι μόνο ἔσωσε, ἀλλὰ καὶ δικαίωσε καὶ ὁδήγησε σὲ καύχηση, χωρὶς νὰ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἔργα, ἀλλὰ ζητῶντας μόνο πίστη. Αὐτὰ ὅμως τὰ λέγει, γιὰ νὰ προετοιμάσει καὶ τὸν Ἰουδαῖο ποὺ πίστεψε νὰ εἶναι μετριόφρονas καὶ γιὰ νὰ συγκρατήσῃ ἐκεῖνον ποὺ δὲν πίστεψε, μὲ σκοπὸ νὰ προσελκύσῃ καὶ αὐτόν. Γιὰτὶ ἐκεῖνος ποὺ σώθηκε, ἂν ὑπερηφανεύεται ἀποβλέποντας στὸ νόμο, θ' ἀκούσῃ ὅτι αὐτὸς τοῦ ἔκλεισε τὸ στόμα, αὐτὸς τὸν κατηγόρησε, αὐτὸς τοῦ ἀπαγόρευσε τὴ σωτηρία του καὶ ἀπέκλεισε τὴν καύχησή του. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ δὲν πίστεψε, ἀφοῦ ταπεινωθεῖ μὲ τὰ ἴδια ἀκριβῶς, θὰ μπορέσῃ νὰ ὁδηγηθεῖ στὴν πίστη.

Εἶδες πόσο πλούσια εἶναι ἡ πίστη; πῶς τοὺς ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὰ προηγούμενα, μὴ ἐπιτρέποντας τοὺς νὰ καυχιένται γι' αὐτὰ; «Συμπεραίνουμε λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δικαιώνεται ἀπὸ τὴν πίστη χωρὶς τὰ ἔργα τοῦ νόμου». Ὅταν ἔδειξε πῶς ἀπὸ τὴν πίστη εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, τότε στὴ συνέχεια μὲ πολλὴ παρρησία μιλάει καὶ γι' αὐτὴν καὶ ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται πῶς θορυβεῖ ἔδῳ, τὸ θεραπεύει πάλι. Γιὰτὶ πραγματικὰ δύο ἦταν αὐτὰ ποὺ ταραζαν τοὺς Ἰουδαίους, τὸ ἓνα, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ σωθοῦν χωρὶς τὰ ἔργα, ἀφοῦ δὲ σώθηκαν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἔργα, καὶ τὸ ἄλλο, ἂν εἶναι δίκαιο οἱ ἀπερίτμητοι ν' ἀπολαύσουν τὰ ἴδια μ' αὐτοὺς ποὺ τόσο χρόνο ἔζησαν μαζὶ μὲ τὸ νόμο, πράγμα ποὺ τοὺς συγκλόνιζε πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸ πρῶτο. Γι' αὐτό, ἀφοῦ ἀπέδειξε ἐκεῖνο, ἔρχεται στὴ συνέχεια σ' αὐτό, ποὺ τόσο θορυβοῦσε τοὺς Ἰουδαίους, ὥστε ὕστερα ἀπὸ τὴν πίστη νὰ κατηγορήσουν καὶ τὸν Πέτρο ἐξ αἰτίας τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς, δηλαδὴ ἐξ αἰτίας τοῦ Κορνηλίου καὶ τοῦ σχετικοῦ μ' αὐτόν ἐπείσοδίου⁶.

Τί λοιπὸν λέγει; «Συμπεραίνουμε λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δικαιώνεται ἀπὸ τὴν πίστη χωρὶς τὰ ἔργα τοῦ νόμου».

ον, ἥ τὸν ὑπὸ τὸν νόμον ὄντα, ἀλλ' ἐξαγαγὼν τὸν λόγον εἰς εὐρυχωρίαν, καὶ τῇ οἰκουμένῃ τὰς θύρας ἐνοίξας τῆς σωτηρίας, φησὶν, «Ἄνθρωπον», τὸ κοινὸν τῆς φύσεως ὄνομα θεῖς. Εἵτα ἀπὸ τούτου λαβὼν
5 ἀφορμὴν, μὴ τεθεῖσαν ἀντίθεσιν λύει. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν Ἰουδαίους ἀκούσαντας, ὅτι πάντα ἄνθρωπον ἢ πίστις δικαιοῖ, δυσχεραίνειν καὶ σκανδαλίζεσθαι, ἐπὶ ἤγαγεν· «Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον;»· ὥς ἂν εἰ ἔλεγε, διὰ τί γάρ σοι τοῦτο ἄτοπον εἶναι δοκεῖ,
10 τὸ πάντα ἄνθρωπον σώζεσθαι; μὴ γὰρ μερικός ἐστιν ὁ Θεός; ἐκ τούτου δεικνύς, ὅτι βουλόμενοι τοῖς ἔθνεσιν ἐπηρεάζειν, τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν λυμαίνονται μᾶλλον, εἴ γε μὴ συγχωροῖεν αὐτὸν πάντων εἶναι Θεόν. Εἰ δὲ πάντων ἐστί, καὶ προνοεῖται πάντων· εἰ δὲ προ-
15 νοεῖται πάντων, πάντας ὁμοίως σώζει διὰ τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτό φησιν· «Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; Ναὶ καὶ ἐθνῶν». Οὐ γάρ ἐστι μερικός, οἷοι οἱ Ἑλλήνων μῦθοι, ἀλλὰ κοινὸς ἀπάντων καὶ εἷς· διὸ καὶ ἐπάγει· «Ἐπεὶ εἷς ὁ Θεός». Του-
20 τέστιν, ὁ αὐτὸς καὶ τούτων καὶ κεινῶν Δεσπότης.

Εἰ δὲ τὰ παλαιά μοι λέγεις, καὶ τότε κοινὰ τὰ τῆς προνοίας ἦν, εἰ καὶ διαφόρως· καὶ γὰρ σοι νόμος ἐδόθη γραπτός, καὶ κείνοις νόμος φυσικός, καὶ οὐδὲν ἔλαττον εἶχον, εἴ γε ἐβούλοντο, ἀλλὰ καὶ νικᾷ ἡ δύ-
25 ναντο· διὸ καὶ ἐπὶ ἤγαγε, τοῦτο αὐτὸ αἰνιττόμενος· «Ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως»· τῶν ἔμπροσθεν περὶ ἀκροβυστίας καὶ περιτομῆς εἰρημένων αὐτοὺς ἀναμνήσας,

Δὲν εἶπε ὁ Ἰουδαῖος ἢ αὐτὸς ποὺ θρίσκεται κάτω ἀπὸ τὶς ἐντολές τοῦ νόμου, ἀλλὰ κάνοντας εὐρύτερο τὸ λόγο καὶ ἀνοίγοντας στὸν κόσμο ὁλόκληρο τὶς πόρτες τῆς σωτηρίας, λέγει «Ὁ ἄνθρωπος», ἀναφέροντας τὸ κοινὸ ὄνομα τῆς φύσης. Στὴ συνέχεια, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ αὐτό, διαλύει τὴν ἀντίθεση ποὺ δὲν ἀναφέρθηκε. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἦταν φυσικό, οἱ Ἰουδαῖοι ποὺ ἄκουσαν, ὅτι ἡ πίστη δικαιώνει κάθε ἄνθρωπο, νὰ δυσανασχετοῦν καὶ νὰ σκανδαλίζονται, πρόσθεσε· «Μήπως ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς τῶν Ἰουδαίων μόνο;»· σὰν νὰ ἔλεγε, γιατί λοιπὸν σοῦ φαίνεται ἄτοπο αὐτό, τὸ ὅτι δηλαδὴ κάθε ἄνθρωπος σώζεται; μήπως λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶναι γιὰ μερικούς; δείχνοντας μ' αὐτό, ὅτι, θέλοντας νὰ προσβάλλουν τοὺς ἐθνικούς, καταστρέφουν περισσότερο τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ βέβαια δὲν ἐπιτρέπουν σ' αὐτὸν νὰ εἶναι Θεὸς ὅλων. Ἐὰν ὅμως εἶναι Θεὸς ὅλων, φροντίζει καὶ γιὰ ὅλους. Καὶ ἐὰν φροντίζει γιὰ ὅλους, μὲ ὅμοιο τρόπο τοὺς σώζει ὅλους ἀπὸ τὴν πίστη τους. Γι' αὐτὸ λέγει· «Μήπως ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς τῶν Ἰουδαίων μόνο, καὶ ὄχι καὶ τῶν ἐθνικῶν; Ναί, εἶναι καὶ τῶν ἐθνικῶν». Δὲν ἀνήκει σὲ μερικούς, ὅπως οἱ μύθοι τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' εἶναι κοινὸς γιὰ ὅλους καὶ ἕνας. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει· «Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἕνας εἶναι ὁ Θεός». Δηλαδὴ, ὁ ἴδιος Κύριος καὶ γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ ἐκείνους.

Ἐὰν ὅμως μοῦ λέγεις τὰ παλαιά, καὶ τότε ἡ πρόνοια ἦταν κοινή, ἂν καὶ βέβαια μὲ διαφορετικὸ τρόπο. Γιατὶ καὶ σὲ σένα δόθηκε ὁ γραπτὸς νόμος, καὶ σ' ἐκείνους ὁ φυσικὸς νόμος, καὶ δὲν εἶχαν τίποτε λιγότερο, ἂν βέβαια ἤθελαν, ἀλλὰ μποροῦσαν νὰ γίνουν καὶ ἀνώτεροι. Γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε, ὑπονοώντας αὐτὸ ἀκριβῶς· «Ὁ ὁποῖος θὰ δώσει τὴ δικαίωση σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν τὴν περιτομὴ ἀπὸ τὴν πίστη καὶ σ' ἐκείνους ποὺ εἶναι ἀπερίτμητοι ἀπὸ τὴν πίστη», θυμίζοντας σ' αὐτοὺς ἐκεῖνα ποὺ εἶπε πιὸ μπροστὰ γιὰ τὴν ἀκροβυστία καὶ τὴν περιτομή, μὲ τὰ

δι' ὧν ἔδειξεν οὐδεμίαν οὖσαν διαφοράν. Εἰ δὲ τότε οὐδεμία ἦν διαφορά, πολλῷ μᾶλλον νῦν· ὅπερ καὶ σαφέστερον κατασκευάζων νῦν, ἀπέδειξεν ὁμοίως ἑκάτερον τῆς πίστεως δεόμενον. «Νόμον οὖν καταργούμεν», φησί, «διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ νόμον ἰστῶμεν». Εἶδες σύνεσιν ποικίλην καὶ ἄφατον; Αὐτῷ γὰρ τῷ εἰπεῖν, «Ἰστῶμεν», ἔδειξεν οὐχ ἑστῶτα, ἀλλὰ καταλελυμένον.

Καὶ ὅρα τῆς Παύλου δυνάμεως τὴν ὑπερβολήν, καὶ μεθ' ὅσης κατασκευάζει περιουσίας ἃ βούλεται. Δείκνυσι γὰρ ἐνταῦθα οὐ μόνον οὐ λυμαινομένην τῷ νόμῳ τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ βοηθοῦσαν αὐτῷ, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸν τῇ πίστει προοδοποιοῦντα. Καθάπερ γὰρ αὐτὸς προλαβὼν αὐτῇ ἐμαρτύρησε· «Μαρτυρομένη γὰρ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν», φησὶν· οὕτω καὶ αὐτὴ αὐτὸν ἀτονοῦντα ἔστησε. Καὶ πῶς ἔστησε, φησί; τί ἦν τοῦ νόμου τὸ ἔργον, καὶ τίνος ἔνεκεν ἅπαντα ἔπραττεν; Ὡστε δίκαιον ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τοῦτο οὐκ ἴσχυσε· «Πάντες γάρ», φησὶν, «ἡμαρτον»· ἡ πίστις δὲ ἐλθοῦσα αὐτὸ κατώρθωσεν· ὁμοῦ γὰρ τις ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη. Οὐκοῦν ἔστησε τοῦ νόμου τὸ θέλημα, καὶ δι' ὃ πάντα ἔπραττεν ἐκεῖνος, τοῦτο αὐτὴ εἰς τέλος ἡγάγεν. Οὐκ ἄρα αὐτὸν κατήργησεν, ἀλλ' ἀπήρτισε.

Τρία τοίνυν ἐνταῦθα ἀπέδειξε, καὶ ὅτι χωρὶς νόμου δυνατόν δικαιοθῆναι, καὶ ὅτι τοῦτο οὐκ ἴσχυσεν ὁ νόμος καὶ ὅτι ἡ πίστις αὐτῷ οὐ μάχεται. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους ἐθορύβει, τὸ δοκεῖν ἀπεναντίας αὐτῷ τὴν πίστιν εἶναι, δείκνυσι πλέον οὐ βούλεται ὁ Ἰουδαῖος, οὐ μόνον οὐκ οὖσαν ἐναντίαν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα σύμμαχόν τε καὶ συνεργὸν οὔσαν· ὃ μάλιστα ἐπόθουν ἀκοῦσαι.

ὅποια ἀπέδειξε πὼς δὲν ὑπάρχει καμιά διαφορά. Ἐὰν ὁμῶς τότε δὲν ὑπῆρχε καμιά διαφορά, πολὺ περισσότερο τώρα, πράγμα ποὺ ἀπέδειξε πιὸ καθαρὰ τώρα καὶ ἔδειξε πὼς ὁ καθένας ἔχει τὸ ἴδιο ἀνάγκη ἀπὸ τὴν πίστη. «Καταργοῦμε λοιπὸν τὸ νόμο», λέγει, «μὲ τὴν πίστη; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη. Ἀντίθετα στηρίζουμε τὸ νόμο». Εἶδες σύνεση ποικίλη καὶ ἀπερίγραπτη; Γιατὶ μ’ αὐτὸ ποὺ εἶπε, δηλαδή «Στηρίζουμε», ἔδειξε πὼς ὁ νόμος δὲν ἰσχύει, ἀλλ’ ἔχει καταργηθεῖ.

Καὶ πρόσεχε τὸ μέγεθος τῆς δύναμης τοῦ Παύλου καὶ μὲ πόση εὐκολία ἀποδεικνύει αὐτὰ ποὺ θέλει. Γιατὶ δείχνει ἐδῶ πὼς ὄχι μόνο δὲν καταργεῖ ἡ πίστη τὸ νόμο, ἀλλὰ καὶ πὼς τὸν βοηθάει, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καὶ αὐτὸς προετοιμάζει τὸ δρόμο τῆς πίστεως. Γιατὶ ὅπως ἀκριβῶς ὁ νόμος ἐπιβεβαίωσε προηγουμένως τὴν πίστη, «Γιατὶ βεβαιώνεται», λέγει, «ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες». ἔτσι καὶ αὕτῃ τὸν στήριξε τώρα ποὺ ἔκανε τὴ δύναμή του. Καὶ πὼς τὸν στήριξε, λέγει; ποιό ἦταν τὸ ἔργο τοῦ νόμου καὶ γιὰ ποιὸ λόγο τὰ ἔκανε ὅλα; Γιὰ νὰ κάμει δίκαιο τὸν ἄνθρωπο. Ἀλλ’ ἐκεῖνος βέβαια δὲν τὸ κατόρθωσε αὐτό, «Γιατὶ ὅλοι», λέγει, «ἁμάρτησαν», ἐνῶ, ὅταν ἦρθε ἡ πίστη, τὸ κατόρθωσε. Γιατὶ πίστευε κανεὶς καὶ δικαιωνόταν μαζί. Ἐπομένως στήριξε τὸ θέλημα τοῦ νόμου, καὶ γιὰ τὸ λόγο ποὺ τὰ ἔκανε ὅλα ἐκεῖνος, τὸν πραγματοποίησε αὕτῃ. Συνεπῶς δὲν τὸν κατάργησε, ἀλλὰ τὸν συμπλήρωσε.

Τρία πράγματα λοιπὸν ἀπέδειξε ἐδῶ· καὶ ὅτι εἶναι δυνατό νὰ δικαιωθεῖ κανεὶς χωρὶς τὸ νόμο, καὶ ὅτι δὲν τὸ κατόρθωσε αὐτό ὁ νόμος, καὶ ὅτι ἡ πίστη δὲν τὸν πολεμᾷ. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὸ θορυβοῦσε ἰδιαίτερα τοὺς Ἰουδαίους, ἡ γνώμη δηλαδή πὼς ἡ πίστη εἶναι ἀντίθετη στὸ νόμο, δείχνει! περισσότερο ἀπ’ ὅ,τι θέλει ὁ Ἰουδαῖος, ὅτι ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἀντίθετη, ἀλλ’ ὅτι εἶναι ὑπερβολικὰ καὶ σύμμαχος καὶ βοηθός του, πράγμα ποὺ ἰδιαίτερα ποθοῦσαν ν’ ἀκούσουν.

5. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὴν χάριν ταύτην, δι' ἧς
 ἐδικαιώθημεν, καὶ πολιτείας χρεία, ἀξίαν ἐπιδειξώ-
 μεθα τῆς δωρεᾶς τὴν σπουδὴν· ἐπιδειξόμεθα δέ, ἂν
 τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀγάπην μετὰ πολλῆς
 5 φυλάττωμεν τῆς σπουδῆς. Ἀγάπη δέ ἐστιν, οὐ ψιλὰ
 ῥήματα οὐδὲ προσρήσεις ἀπλῶς, ἀλλὰ προστασία καὶ
 δι' ἔργων ἐπίδειξις· οἶον, τὸ πενίαν λύειν, τὸ νοσοῦ-
 σι συναμύνειν, τὸ κινδύνων ἀπαλλάττειν, τὸ ἐν πε-
 ριστάσεσιν οὔσι παρίστασθαι, τὸ κλαίειν μετὰ κλαι-
 10 ὄντων, τὸ χαίρειν μετὰ χαιρόντων· καὶ γὰρ καὶ τοῦ-
 το ἀγάπης· καίτοι δοκεῖ μικρὸν εἶναι τοῦτο, τὸ χαί-
 ρειν μετὰ χαιρόντων· σφόδρα μέντοι μέγα ἐστὶ καὶ
 φιλοσόφου δεόμενον γνώμης· καὶ πολλοὺς ἂν εὗροι-
 μεν τὸ μὲν πικρότερον ἀνίοντας, πρὸς τοῦτο δὲ ἀτο-
 15 νοῦντας· πολλοὶ γὰρ κλαίουσι μὲν μετὰ κλαιόντων,
 οὐκέτι δὲ καὶ μετὰ χαιρόντων χαίρουσιν, ἀλλὰ δα-
 κρύουσιν ἑτέρων χαιρόντων, ὅπερ ἐστὶ βασκανία καὶ
 φθόνος.

Οὐ τοίνυν μικρὸν κατόρθωμα, τοῦ ἀδελφοῦ χαί-
 20 ροντος χαίρειν, ἀλλὰ καὶ θατέρου μεῖζον· τάχα δὲ οὐ
 τοῦ κλαίειν μόνον μετὰ κλαιόντων, ἀλλὰ καὶ τοῦ πα-
 ραστῆναι ἐν κινδύνοις μεῖζον. Πολλοὶ γοῦν κινδυνεύ-
 οῦσι μὲν συνεκινδύνευσαν, εὐδοκιμούντων δὲ ἐδή-
 χθησαν· τοιαύτη ἡ τῆς βασκανίας τυραννίς. Καίτοι
 25 τὸ μὲν πόνων ἐστὶ καὶ ἰδρώτων, τοῦτο δὲ προαιρέσε-
 ως καὶ γνώμης μόνον· ἀλλ' ὅμως τὸ χαλεπώτερον ὑ-
 πομείναντες πολλοί, τὸ εὐκολώτερον τούτου οὐκ ἤ-
 νυσαν, ἀλλὰ τήκονται καὶ ἀπόλλυται, ὅταν ἑτέρους
 εὐδοκιμοῦντας ἴδωσιν, ὅταν Ἑκκλησίαν ὠφελουμέ-
 30 νην ὁλόκληρον, ἢ λόγῳ ἢ καὶ ἑτέρῳ τινὶ τρόπῳ· οὐ

5. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὴ χάρη αὐτῇ, μὲ τὴν ὁποία δικαιωθήκαμε, χρειάζεται καὶ κατάλληλος τρόπος ζωῆς, ὥς δείξουμε προσπάθεια ὅπως ἀξίζει στὴ δωρεά. Καὶ θὰ δείξουμε, ἂν μὲ πολλή προσπάθεια τηροῦμε τὴ μητέρα τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἀγάπην. Ἀγάπη ὅμως σημαίνει, ὄχι μόνο λόγια, οὔτε ἁπλὲς προσφωνήσεις, ἀλλὰ βοήθεια σὲ κάποιον καὶ ἀπόδειξη μὲ ἔργα ὅπως, τὸ νὰ ἀνακουφίζει κανεὶς τὴ φτώχεια, τὸ νὰ βοηθάει τοὺς ἀρρώστους, τὸ νὰ ἀπομακρύνει τοὺς κινδύνους, τὸ νὰ συμπαραστέκεται ἐκείνους ποὺ βρίσκονται σὲ δύσκολη θέση, τὸ νὰ κλαίει μ' αὐτοὺς ποὺ κλαῖνε, τὸ νὰ χαίρεται μ' αὐτοὺς ποὺ χαίρονται, γιὰτὶ καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἀγάπης. Μολονότι βέβαια φαίνεται πὼς εἶναι μικρὸ αὐτό, δηλαδὴ τὸ νὰ χαίρεται κανεὶς μαζὶ μ' αὐτοὺς ποὺ χαίρονται, εἶναι ὅμως ὑπερβολικὰ μεγάλο καὶ χρειάζεται φιλοσοφικὴ σκέψη. Καὶ πολλοὺς εἶναι δυνατό νὰ βροῦμε νὰ κατορθώσουν τὸ πικρότερο, ἀλλὰ νὰ ἀδυνατοῦν σ' αὐτό. Γιὰτὶ πολλοὶ κλαῖνε μαζὶ μ' αὐτοὺς ποὺ κλαῖνε, δὲ χαίρονται ὅμως μαζὶ μ' αὐτοὺς ποὺ χαίρονται, ἀλλὰ χύνουν δάκρυα ὅταν ἄλλοι χαίρονται, πράγμα ποὺ εἶναι βασκανία καὶ φθόνος.

Δὲν εἶναι λοιπὸν μικρὸ τὸ κατόρθωμα, τὸ νὰ χαίρεται κανεὶς, ὅταν χαίρεται ὁ ἀδελφός του, ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἴσως ὅμως εἶναι μεγαλύτερο ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ νὰ κλαίει μαζὶ μ' αὐτοὺς ποὺ κλαῖνε, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ νὰ συμπαραστέκεται στοὺς κινδύνους. Πολλοὶ λοιπὸν κινδύνευσαν μαζὶ μ' ἐκείνους ποὺ κινδυνεύουν, ὅταν ὅμως εὐδοκιμοῦσαν στενοχωρῆθηκαν. Τόση εἶναι ἡ τυραννία τοῦ φθόνου. Μολονότι τὸ πρῶτο εἶναι ἀποτέλεσμα κόπων καὶ ἰδρώτων, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀποτέλεσμα προαίρεσης καὶ ἀπόφασης μόνο, ἀλλ' ὅμως τὸ δυσκολότερο ὑπομένοντας οἱ πολλοί, δὲν κατόρθωσαν τὸ πιὸ εὐκολο ἀπ' αὐτό, ἀλλὰ μαραίνονται καὶ ἐνοχλοῦνται πάρα πολὺ, ὅταν δοῦν νὰ εὐδοκιμοῦν ἄλλοι, ὅταν δοῦν νὰ ὠφελεῖται ὁλόκληρη Ἑκκλησία, ἢ μὲ λόγο ἢ καὶ μὲ κά-

τί χειρόν γένοιτ' ἄν; Οὐδὲ γὰρ τῷ ἀδελφῷ λοιπόν, ἀλλὰ καὶ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ὁ τοιοῦτος μάχεται. Τοῦτο οὖν ἐννοήσας, παῦσαι τῆς νόσου, καὶ εἰ μὴ τὸν πλησίον βούλει, σαυτὸν γοῦν ἀπάλλαξον τῶν μυ-
5 ρίων κακῶν.

Τί πόλεμον ἐπειςάγεις σου τοῖς λογισμοῖς; τί θο-
ρύβου τὴν ψυχὴν πληροῖς; τί χειμῶνα ἐργάζῃ; τί
τὰ ἄνω κάτω ποιεῖς; πῶς δυνήσῃ διακείμενος οὕ-
τως, ἁμαρτιῶν ἄφεσιν αἰτῆσαι; Εἰ γὰρ τοῖς τὰ εἰς
10 αὐτοὺς μὴ συγχωροῦσιν οὐδὲ αὐτὸς ἀφίησι τὰ ἁμαρ-
τήματα, τοῖς τοὺς οὐδὲν ἡδικηκότας ἀδικεῖν ἐπιχει-
ροῦσι ποίαν ἄφεσιν δώσει; Ἐσχάτης γὰρ τοῦτο πο-
νηρίας ἀπόδειξις· οἱ τοιοῦτοι μετὰ τοῦ διαβόλου πο-
λεμοῦσι τὴν Ἐκκλησίαν· τάχα δὲ καὶ πολλῷ χειρόν·
15 τὸν μὲν γὰρ καὶ φυλάττεσθαι δυνατόν, οὗτοι δὲ προ-
σωπεῖον φιλίας ὑποδύντες, λάθρα τὴν πυρὰν ἀνάπτου-
σιν, ἑαυτοὺς προτέρους εἰς τὴν κάμινον ἐμβάλλον-
τες, καὶ νοσοῦντες νόσον οὐ μόνον ἐλεηθῆναι μὴ δυ-
ναμένην, ἀλλὰ καὶ πολὺν τὸν γέλωτα ἔχουσαν. Τί γὰρ
20 ὦχρηᾷς, εἶπέ μοι, καὶ τρέμεις καὶ περιδεῆς ἔστηκας;
τί γέγονε δεινόν; ὅτι λαμπρὸς ὁ ἀδελφὸς καὶ περιφα-
νῆς καὶ εὐδόκιμος; Οὐκοῦν στεφανοῦσθαί σε δεῖ καὶ
χαίρειν καὶ τὸν Θεὸν δοξάζειν, ὅτι τὸ μέλος τὸ σὸν
λαμπρὸν καὶ περιφανές· ἀλλὰ ἀλγεῖς, ὅτι ὁ Θεὸς δο-
25 ξάζεται.

Ὅρᾷς ποῦ τείνει ὁ πόλεμος; Ἄλλ' οὐχ ὅτι ὁ Θε-
ός, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ὁ ἀδελφὸς δοξάζεται. Ἄλλὰ διὰ
τούτου πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβαίνει ἡ δόξα· οὐκοῦν καὶ
ὁ παρὰ σοῦ πόλεμος. Ἄλλ' οὐ τοῦτό με λυπεῖ, φησὶν,
30 ἀλλὰ δι' ἐμοῦ τὸν Θεὸν ἐβουλόμην δοξάζεσθαι. Οὐ-
κοῦν χαῖρε εὐδοκιμοῦντος τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ δοξάζε-

ποιον ἄλλο τρόπο. Τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει χειρότερο ἀπ' αὐτό; Γιατὶ ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος δὲ μάχεται πιά τὸν ἀδελφὸ του μόνο, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Κατανοώντας λοιπὸν αὐτό, σταμάτησε τὴν ἀσθένεια, καὶ ἂν δὲ θέλεις τὸν πλησίον, τουλάχιστο τὸν ἑαυτὸ σου ἀπάλλαξε ἀπὸ τὰ ἄπειρα κακά.

Γιατὶ εἰσάγεις πόλεμο στὶς σκέψεις σου; γιατί γεμίζεις τὴν ψυχὴ σου ἀπὸ θόρυβο; γιατί δημιουργεῖς συμφορά; γιατί τὰ κάνεις ἄνω κάτω; πῶς θὰ μπορέσεις νὰ ζητήσεις συγχώρηση ἁμαρτιῶν, ἀφοῦ συμπεριφέρεσαι ἔτσι; Ἐὰν λοιπὸν αὐτὸς δὲ συγχωρεῖ τὰ ἁμαρτήματα σ' ἐκείνους ποὺ δὲ συγχωροῦν τὰ ἁμαρτήματα ποὺ ἔγιναν σ' αὐτοὺς, σ' ἐκείνους ποὺ προσπαθοῦν ν' ἀδικήσουν αὐτοὺς ποὺ δὲν τοὺς ἀδίκησαν καθόλου, ποιά συγχώρηση θὰ δώσει; Γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη τῆς χειρότερης κακίας· αὐτοὶ μαζί μὲ τὸ διάβολο πολεμοῦν τὴν Ἐκκλησίαν ἴσως ὅμως καὶ πολὺ χειρότερα. Γιατὶ ἀπ' αὐτὸν εἶναι δυνατό νὰ προφυλαγώμαστε, αὐτοὶ ὅμως, φορώντας τὸ προσωπεῖο τῆς φιλίας, ἀνάβουν κρυφὰ τὴ φωτιά, ρίχνοντας τοὺς ἑαυτοὺς τους πρῶτα στὸ καμίνι καὶ ὑποφέροντας ἀπὸ ἀσθένεια, ἡ ὁποία ὄχι μόνο δὲν μπορεῖ νὰ προκαλέσει συμπάθεια, ἀλλὰ προξενεῖ πολὺ γέλιο. Πές μου λοιπὸν, γιατί κιτρινίζεις καὶ τρέμεις καὶ στέκεσαι φοβισμένος; τί κακὸ ἔγινε; ἐπειδὴ ὁ ἀδελφός σου εἶναι διάσημος καὶ ἑνδοξος καὶ ἐπιτυχημένος; Συνεπῶς πρέπει νὰ στεφανώνεσαι καὶ νὰ χαίρεσαι καὶ νὰ δοξάζεις τὸ Θεό, γιατί τὸ δικό σου μέλος εἶναι διάσημο καὶ ἑνδοξό, ἐνῶ σὺ πονᾷς, γιατί δοξάζεται ὁ Θεός.

Βλέπεις ποῦ ὁδηγεῖ ὁ πόλεμος; "Ὅμως δὲν πονῶ, λέγει, γιατί δοξάζεται ὁ Θεός, ἀλλὰ γιατί δοξάζεται ὁ ἀδελφός. Ἀλλὰ μέσα ἀπ' αὐτὸν ἡ δόξα ἀνεβαίνει πρὸς τὸ Θεὸ ἐπομένως καὶ ὁ δικός σου πόλεμος. "Ὅμως δὲ μὲ στενοχωρεῖ αὐτό, λέγει, ἀλλὰ ἤθελα μέσα ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου νὰ δοξάζεται ὁ Θεός. Ἐπομένως νὰ χαίρεσαι ὅταν εὐδοκιμεῖ ὁ ἀδελφός σου, καὶ δοξάζεται καὶ μέσα ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου

ται καὶ διὰ σοῦ πάλιν ὁ Θεός, καὶ πάντες ἐροῦσιν,
 εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ τοιούτους ἔχων οἰκέτας, φθόνου
 παντὸς ἀπηλλαγμένους, τοῖς ἀλλήλων συνηδομένους
 καλοῖς. Καὶ τί λέγω τὸν ἀδελφόν; Εἰ γὰρ καὶ πολέ-
 5 μιος ἦν καὶ ἐχθρός, ὁ δὲ Θεὸς δι' αὐτοῦ ἐδοξάζετο,
 φίλον ἔδει ποιήσασθαι διὰ τοῦτο· σὺ δὲ τὸν φίλον
 ἐχθρὸν ποιεῖς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δοξάζεται διὰ τῆς εὐ-
 δοκιμήσεως ἐκείνου. Καὶ μὲν τὸ σῶμά τις θεραπεύ-
 ση τὸ σὸν κακῶς ἔχον, καὶ ἐχθρὸς ἦ, τῶν πρώτων
 10 αὐτὸν ἡγήσῃ φίλων εἶναι λοιπόν· τὸν δὲ τοῦ Χρι-
 στοῦ τὸ σῶμα καλλωπίζοντα, τουτέστι, τὴν Ἐκκλη-
 σίαν, καὶ φίλον ὄντα, ἐχθρὸν ἡγῇ; Καὶ πῶς ἂν ἑτέ-
 ρως τὸν πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπιδείξω πόλεμον; Διὰ
 τοῦτο καὶ σημεῖά τις ποιῇ, καὶ παρθενίαν, καὶ νη-
 15 στείαν, καὶ χαμευνίαν ἐπιδείξηται, καὶ πρὸς τοὺς
 ἀγγέλους διὰ ταύτης τῆς ἀρετῆς φθάσῃ, πάντων ἔ-
 σται ἐναγέστερος, τοῦτο ἔχων τὸ ἐλάττωμα, καὶ μοι-
 χοῦ καὶ πόρνου καὶ ληστοῦ καὶ τυμβωρύχου παρανο-
 μώτερος.

20 6. Καὶ ἵνα μή τις ὑπερβολὴν καταγνῶ τοῦ λόγου,
 ἐκεῖνο ἂν ἡδέως ἐροίμην ὑμᾶς· εἰ πῦρ καὶ δίκελλάν
 τις λαβών, τοῦτον καθήρει καὶ ἐνεπίμπρα τὸν οἶκον
 καὶ τουτὶ κατέσκαπτε τὸ θυσιαστήριον, οὐκ ἂν λίθοις
 ἕκαστος αὐτὸν ἔβαλλε τῶν παρόντων ὡς ἐναγῇ καὶ
 25 παράνομον; Τί οὖν, ἂν τοῦ πυρὸς τούτου δαπανητι-
 κωτέραν τις φέρῃ φλόγα, τὴν βασκανίαν λέγω, οὐ-
 χὶ λίθων οἰκοδομὰς καθαιροῦσαν οὐδὲ χρυσοῦν θυ-
 σιαστήριον κατασκάπτουσιν, ἀλλὰ τὸ πολὺ καὶ τῶν
 τοίχων καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τιμιώτερον τῶν διδα-
 30 σκάλων τὴν οἰκοδομὴν ἀνατρέπουσαν καὶ λυμαινομέ-
 νην, ποίας ἂν εἴῃ συγγνώμης ἄξιος; Μὴ γάρ μοι λε-
 γέτω τις, ὅτι πολλάκις ἐπιχειρήσας οὐκ ἴσχυσεν ἀπὸ

πάλι ὁ Θεός, καὶ ὅλοι θὰ ποῦν, εὐλογητός ὁ Θεός ποῦ ἔχει τέτοιους ὑπηρέτες, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ κάθε φθόνο καὶ εὐχαριστοῦνται μὲ τὰ μεταξὺ τους καλά. Καὶ γιατί λέγω τὸν ἀδελφό; Γιατί καὶ ἂν ἦταν ἀντίπαλος καὶ ἐχθρός, ἐνῶ ὁ Θεός δοξαζόταν μέσα ἀπ' αὐτόν, ἔπρεπε νὰ τὸν κάνεις φίλο γι' αὐτό. Ἐσὺ ὅμως τὸ φίλο κάνεις ἐχθρό, ἐπειδὴ ὁ Θεός δοξάζεται μέ τὴν προκοπὴ ἐκείνου. Καὶ ἂν ἀκόμη θεραπεύσει κάποιος τὸ δικό σου σῶμα ποῦ ὑποφέρει, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἐχθρός, θὰ τὸν θεωρήσεις στὴ συνέχεια πῶς εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους φίλους, ἐνῶ αὐτόν ποῦ στολίζει τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τὴν Ἐκκλησία, καὶ εἶναι φίλος, τὸν θεωρεῖς ἐχθρό; Καὶ πῶς θὰ ἔδειχνες μὲ ἄλλο τρόπο τὸν πόλεμο πρὸς τὸ Χριστό; Γι' αὐτό, καὶ ἂν ἀκόμη κάνει θαύματα κανεῖς, καὶ ἂν ἀκόμη ἐπιδείξει παρθενία ἢ νηστεία ἢ ὕπνο καταγῆς, καὶ φθάσει μὲ τὴν ἀρετὴ του αὐτὴ στοὺς ἀγγέλους, θὰ εἶναι ἀπ' ὅλους πιὸ μολυσμένος, ἔχοντας τὸ ἐλάττωμα αὐτό, καὶ πιὸ παράνομος ἀπὸ τὸ μοιχὸ καὶ τὸν πόρνο καὶ τὸ ληστὴ καὶ τὸν τυμβωρύχο.

6. Καὶ γιὰ νὰ μὴν κατηγορήσει κανεῖς γιὰ ὑπερβολὴ τὸ λόγο, μὲ εὐχαρίστηση θὰ σὰς ἐρωτήσω αὐτό· ἂν κάποιος, παίρνοντας φωτιά καὶ δикέλλι, γκρέμιζε καὶ ἔκαιγε αὐτόν τὸ ναὸ καὶ κατέστρεφε αὐτὸ ἐδῶ τὸ θυσιαστήριο, δὲ θὰ τὸν κτυποῦσε ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς παρόντες μὲ πέτρες σὰν μολυσμένο καὶ παράνομο; Τί λοιπόν, ἂν φέρει κανεῖς φλόγα πιὸ καταστρεπτικὴ ἀπὸ τὴ φωτιά αὐτὴ, δηλαδή τὸ φθόνο, ποῦ δὲν γκρεμίζει πέτρινες οἰκοδομές, οὔτε καταστρέφει χρυσὸ θυσιαστήριο, ἀλλὰ ποῦ γκρεμίζει τὸ πολὺ πιὸ πολύτιμο καὶ ἀπὸ τοὺς τοίχους καὶ ἀπὸ τὸ θυσιαστήριο καὶ καταστρέφει τὴν οἰκοδομὴ τῶν διδασκάλων, ποιά συγγνώμη μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει; Γιατί ἄς μὴ μοῦ πεῖ κανεῖς, ὅτι πολλὰ φορές προσπάθησε καὶ δὲν τὸ κατόρθωσε, γιατί τὰ πράγματα κρίνονται ἀπὸ τὴ διάθεση.

γὰρ τῆς γνώμης τὰ πράγματα κρίνεται· ἐπεὶ καὶ ὁ
Σαοὺλ ἀπέκτεινε τὸν Δαβὶδ, εἰ καὶ μὴ ἐπέτυχεν.

Οὐκ ἐννοεῖς, εἰπέ μοι, ὅτι τοῖς προβάτοις ἐπι-
βουλεύεις τοῦ Χριστοῦ, τῷ ποιμένι πολεμῶν, καὶ τοῖς
5 προβάτοις, ὑπὲρ ὧν καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεεν ὁ Χριστός,
καὶ πάντα καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν ἡμᾶς ἐκέλευσεν;
οὐκ ἀναμιμνήσκεις σαυτόν, ὅτι ὁ μὲν Δεσπότης σου
τὴν δόξαν τὴν σὴν ἐζήτησε, καὶ οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ,
σὺ δὲ οὐ τὴν τοῦ Δεσπότης ζητεῖς, ἀλλὰ τὴν ἑαυτοῦ;
10 Καίτοι εἰ τὴν ἐκείνου ἐζήτηις, τότε ἂν καὶ τῆς σῆς
ἐπέτυχες· τὴν δὲ σὴν ζητῶν ἀπὸ τῆς ἐκείνου, οὐδὲ
ταύτης ἀπολαύσῃ ποτέ. Τίς οὖν ἔσται θεραπεία τού-
του; Κοινῇ πάντες εὐξώμεθα, καὶ μίαν ὑπὲρ αὐτῶν
ἀνενέγκωμεν φωνήν, ὥς ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων.
15 Καὶ γὰρ οὗτοι ἀθλιώτερον διάκεινται ἐκείνων, ὅσω
καὶ προαιρέσεώς ἐστιν ἡ μανία. Εὐχῆς γὰρ δεῖται
τὸ νόσημα τοῦτο καὶ πολλῆς τῆς δεήσεως. Εἰ γὰρ
ὁ μὴ φιλῶν τὸν ἀδελφόν, ἐὰν χρήματα κενώσῃ, καὶ
ἐν μαρτυρίῳ διαλάβῃ, οὐδὲν ἀνύει πλέον· ὁ καὶ πο-
20 λεμῶν τῷ μηδὲν ἡδικηκότι ἐννόησον πόσης ἂν εἴη
τιμωρίας ἄξιος. Οὗτος καὶ Ἑλλήνων χείρων.

Εἰ γὰρ τὸ φιλεῖν τοὺς φιλοῦντας οὐδὲν πλέον
ἡμᾶς ἀφίησιν ἐκείνων ἔχειν, ὁ τοῖς φιλοῦσι βασκαί-
νων ποῦ στήσεται, εἰπέ μοι; Καὶ γὰρ τοῦ πολεμεῖν
25 χεῖρόν ἐστι τὸ βασκαίνειν. Ὁ μὲν γὰρ πολεμῶν, τῆς
αἰτίας λυθείσης δι' ἣν ὁ πόλεμος, καὶ τὴν ἔχθραν
κατέλυσεν· ὁ δὲ βασκανος οὐδέποτε ἂν γένοιτο φί-
λος. Καὶ ὁ μὲν τὴν μάχην φανεράν ἐπιδείκνυται, ὁ δὲ
συνεσκιασμένην· καὶ ὁ μὲν αἰτίαν πολλάκις ἔχει εἰ-
30 πεῖν εὐλογον τοῦ πολέμου, ὁ δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ μα-

Γιατί καὶ ὁ Σαοὺλ θανάτωσε τὸ Δαυΐδ, μολονότι δὲν τὸ κατόρθωσε.

Πές μου, δὲν καταλαβαίνεις ὅτι ἐπιβουλεύεσαι τὰ πρόβατα τοῦ Χριστοῦ, πολεμώντας τὸν ποιμένα, καὶ τὰ πρόβατα γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ Χριστὸς ἔχυσε καὶ τὸ αἷμα του καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα μᾶς πρόσταξε νὰ κάνουμε καὶ νὰ ὑποφέρουμε τὰ πάντα; δὲ θυμᾶσαι, ὅτι ὁ Κύριός σου ζήτησε τὴ δική σου δόξα καὶ ὄχι τὴ δική του, ἐνῶ ἐσὺ δὲ ζητᾶς τὴ δόξα τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ τὴ δική σου; Μολονότι ἂν ζητοῦσες τὴ δική του, τότε θὰ κατόρθωνες καὶ τὴ δική σου. Ζητώντας ὅμως τὴ δική σου πρὶν ἀπὸ τὴ δική του, οὔτε αὕτη θὰ ἀπολαύσεις ποτέ. Ποιὰ λοιπὸν θὰ εἶναι ἡ θεραπεία τούτου; Ἄς προσευχηθοῦμε ὅλοι μαζί καὶ ἄς ὑψώσουμε γι' αὐτοὺς μία φωνή, ὅπως γιὰ τοὺς μολυσμένους. Γιατί πραγματικὰ αὐτοὶ συμπεριφέρονται πιὸ ἄθλια ἀπὸ ἐκείνους, ὅσο εἶναι καὶ ἡ μανία ἀπὸ τὴν προαίρεση. Γιατί τὸ νόσημα αὐτὸ χρειάζεται προσευχή καὶ πολλή παράκληση. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἀγαπάει τὸν ἀδελφὸ του, ἂν ξοδέψει χρήματα, καὶ ἂν ἀκόμη διακριθεῖ στὸ μαρτύριο, δὲν κατορθώνει τίποτε περισσότερο, σκέψου πόση τιμωρία μπορεῖ ν' ἀξίζει αὐτὸς ποὺ πολεμᾷ ἐκεῖνον ποὺ δὲν τὸν ἔχει ἀδικήσει καθόλου. Αὐτὸς εἶναι χειρότερος καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες.

Ἐὰν λοιπὸν τὸ νὰ ἀγαποῦμε ἐκείνους ποὺ μᾶς ἀγαποῦν δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἔχουμε τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους, πές μου, ποῦ θὰ σταθεῖ ἐκεῖνος ποὺ φθονεῖ αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀγαποῦν; Γιατί ὁ φθόνος εἶναι πραγματικὰ χειρότερος ἀπὸ τὸν πόλεμο. Γιατί ἐκεῖνος ποὺ πολεμᾷ, ὅταν διαλυθεῖ ἡ αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε ὁ πόλεμος, σταμάτησε καὶ τὴν ἔχθρα, ἐνῶ ὁ φθονερός δὲν μπορεῖ νὰ γίνει φίλος. Καὶ ὁ πρῶτος φανερώνει τὴ μάχη, ἐνῶ ὁ ἄλλος τὴν καλύπτει· καὶ ὁ πρῶτος πολλές φορές μπορεῖ ν' ἀναφέρει δικαιολογημένη αἰτία τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὁ δεύτερος τίποτε ἄλλο παρὰ παραφροσύνη καὶ σατανικὴ

νίαν καὶ γνώμην σατανικὴν. Τίνι οὖν ἂν τις τὴν τοι-
 αύτην παραβάλῃ ψυχὴν; ποία ἐχίδνη; ποία ἄσπίδι;
 ποίῳ σκώληκι; τίνι κανθάρῳ; Οὔτε γὰρ ἐναγέστε-
 ρον, οὔτε πονηρότερόν τι τῆς τοιαύτης ψυχῆς. Τοῦ-
 5 το γάρ, τοῦτο τὰς Ἐκκλησίας ἀνέτρεψε, τοῦτο τὰς
 αἰρέσεις ἔτεκε, τοῦτο ἀδελφικὴν ὥπλισε χεῖρα, καὶ
 αἵματι δικαίου δεξιὰν βαπτισθῆναι ἐποίησε, καὶ νό-
 μους ἀνέσπασε φύσεως, καὶ τῷ θανάτῳ τὰς θύρας
 ἀνέωξε, καὶ τὴν ἄρὰν ἐκείνην εἰς ἔργον ἤγαγε, καὶ
 10 οὔτε ὠδίνων οὔτε γονέων οὔτε ἄλλου τινὸς ἀναμνη-
 σθῆναι τὸν ἄθλιον εἶασεν ἐκεῖνον, ἀλλ' οὕτως αὐτὸν
 ἐξεβάκχευσε καὶ εἰς τοσοῦτον ἤγαγεν οἴστρον, ὥς
 καὶ τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος καὶ λέγοντος, «Πρὸς σέ
 ἦ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ», μηδὲ οὔ-
 15 τως ἐνδοῦναι. Καίτοι γε καὶ τοῦ ἐγκλήματος αὐτὸν
 ἀφῆκε, καὶ τὸν ἀδελφὸν ὑπέταξεν· ἀλλ' ὅμως οὕτως
 ἀνίατον τὸ νόσημα τοῦτο, ὥς καὶ μυρίων φαρμάκων
 ἐπικειμένων, τὴν οἰκείαν ἀναβλύζειν σηπεδόνα.

Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀλγεῖς, ὧ πάντων ἀθλιώτερε
 20 σὺ; ὅτι ἐτιμήθη ὁ Θεός; Ἀλλὰ τοῦτο γνώμης σατα-
 νικῆς. Ἀλλ' ὅτι παρευδοκίμησεν ὁ ἀδελφός; Ἀλλ' ἔξ-
 εστι καὶ σοι πάλιν αὐτὸν παραδραμεῖν. Ὡστε εἰ βού-
 λει νικῆσαι, μὴ σφάξης μηδὲ ἀνέλης, ἀλλ' ἄφες μέ-
 νειν ἵνα τηρῇται τῶν παλαισμάτων ἡ ὑπόθεσις, καὶ
 25 νίκησον ζῶντα· οὕτω γὰρ σοι λαμπρὸς ὁ στέφανος
 ἔμελλεν ἔσεσθαι νυνὶ δὲ ἀνελὼν, μείζονα κατὰ σαυ-
 τοῦ τῆς ἥττης τὴν ψῆφον ἐκφέρεις. Ἀλλ' οὐδὲν τού-
 των ἡ βασκανία οἶδε. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ δόξης ὁ-
 ρᾷς ἐν ἐρημίᾳ τοσαύτη; οὗτοι γὰρ μόνοι τότε τὴν γῆν
 30 ὥκουν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο αὐτὸν ἐπέσχεν, ἀλλὰ πάν-
 τα ἀπὸ τῆς ψυχῆς ρίψας, ἵστατο μετὰ τοῦ διαβόλου

διάθεση. Μὲ ποιὸ λοιπὸν πράγμα μπορεῖ νὰ συγκρίνει κανεὶς αὐτὴ τὴν ψυχὴ; μὲ ποιά ὀχιά; μὲ ποιά ἀσπίδα; μὲ ποιὸ σκουλήκι; μὲ ποιὸ σκαθάρι; Γιατὶ δὲν ὑπάρχει κάτι πιὸ σιχαμερό, οὔτε πιὸ κακὸ ἀπὸ τὴν ψυχὴ αὐτὴ. Γιατὶ αὐτό, πραγματικὰ αὐτὸ ἀνέτρεψε τὶς Ἐκκλησίες, αὐτὸ γέννησε τὶς αἵρέσεις, αὐτὸ ὅπλισε τὸ ἀδελφικὸ χέρι καὶ ἔκαμε νὰ ποτισθεῖ τὸ δεξιὸ χέρι μὲ τὸ αἷμα τοῦ δικαίου, κατέστρεψε τοὺς νόμους τῆς φύσης, ἄνοιξε τὶς πόρτες στὸ θάνατο, ἔκαμε ἔργο τὴν κατάρα ἐκείνη, καὶ δὲν ἄφησε τὸν ἄθλιο ἐκεῖνο νὰ θυμηθεῖ οὔτε τοὺς πόνους τοῦ τοκετοῦ οὔτε τοὺς γονεῖς οὔτε τίποτε ἄλλο, ἀλλὰ τὸν ἔκανε τόσο παράφρονα καὶ τὸν ὁδήγησε σὲ τόση τρέλλα, ὥστε, μολονότι καὶ ὁ Θεὸς παρακαλοῦσε καὶ ἔλεγε, «Αὐτὸς εἶναι ἀφοσιωμένος σὲ σένα, καὶ ἐσὺ θὰ τὸν ἐξουσιάζεις»⁷, οὔτε ἔτσι νὰ ὑποχωρήσει. Καὶ πραγματικὰ τὸν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν κατηγορίαν καὶ ὑπέταξε σ’ αὐτὸν τὸν ἀδελφό. Ἀλλ’ ὅμως τὸ νόσημα αὐτὸ εἶναι τόσο ἀθεράπευτο, ὥστε, ἂν καὶ χρησιμοποιοῦνται πάρα πολλὰ φάρμακα, ἀναβλύζει τὴ δική του σαπίλα.

Γιὰ ποιὸ λόγο λοιπὸν πονᾷς ἐσὺ ποὺ εἶσαι ὁ πιὸ ἄθλιος ἀπ’ ὅλους; ἐπειδὴ τιμήθηκε ὁ Θεός; Αὐτὸ εἶναι δεῖγμα σατανικῆς διάθεσης. Μήπως ἐπειδὴ ἔγινε ἀνώτερος ὁ ἀδελφός σου; Μπορεῖς ὅμως καὶ ἐσὺ νὰ τὸν ξεπεράσεις πάλι. Ἐπομένως, ἐὰν θέλεις νὰ νικήσεις, νὰ μὴ σφάξεις οὔτε νὰ σκοτώσεις, ἀλλὰ ν’ ἀφήσεις νὰ μένει, γιὰ νὰ παραμένει ἡ ἀφορμὴ ἀγώνων, καὶ νίκησέ τον ζωντανό, γιατί ἔτσι ἐπρόκειτο νὰ εἶναι λαμπρὸ τὸ στεφάνι σου. Τώρα ὅμως ποὺ τὸν σκότωσες, βγάζεις ἐναντίον σου μεγαλύτερη τὴν ἀπόφαση τῆς ἡττας. Ἀλλὰ τίποτε ἀπ’ αὐτὰ δὲ γνωρίζει ὁ φθόνος. Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο ἀγαπᾷς τόσο πολὺ τὴ δόξα σὲ τόση ἐρημιά; γιατί αὐτοὶ μόνο κατοικοῦσαν τότε στὴ γῆ. Ἀλλ’ οὔτε αὐτὸ τὸν συγκράτησε, ἀλλ’, ἀφοῦ τὰ πέταξε ὅλα ἀπὸ τὴν ψυχὴ του, στεκόταν

καὶ παρετάττετο· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἦν ὁ στρατηγῶν τότε μετὰ τοῦ Κάιν.

Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἤρκεσεν αὐτῷ τὸ γενέσθαι θνητὸν τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῷ τρόπῳ τοῦ θανάτου μείζονα τὴν τραγωδίαν ἐπεχείρει ποιῆσαι, καὶ ἀνέπειθεν ἀδελφοκτόνον γενέσθαι· ἠπείγετο γὰρ καὶ ὥδινεν ἰδεῖν τὴν ἀπόφασιν εἰς ἔργον ἐκφερομένην ὃ μὴδέποτε ἐκ τῶν ἡμετέρων κορεννύμενος κακῶν. Ὡσπερ ἂν εἴ τις δεσμώτην ἔχων ἐχθρόν, ἀπόφασιν δεξάμενον ἰδὼν, πρὶν ἢ τὴν πόλιν ἐξελθεῖν, ἐπείγοιτο καὶ ἔνδον σφαττόμενον ἰδεῖν, καὶ μὴδὲ τὸν προσήκοντα ἀναμένει καιρόν, οὕτω δὴ καὶ ὁ διάβολος τότε. Καίτοι γε ἀκούσας, ὅτι εἰς γῆν ἀπελεύσεται ὁ ἄνθρωπος, ὥδινέ τι πλεόν ἰδεῖν, υἱὸν πρὸ πατρὸς τελευτῶντα, καὶ ἀδελφὸν ἀναιροῦντα, καὶ ἄωρον καὶ βιαίαν σφαγὴν.

7. Εἶδες πρὸς πόσα ὑπηρέτησεν ὁ φθόνος; πῶς τὴν ἀκόρεστον τοῦ διαβόλου γνώμην ἐνέπλησε, καὶ τοσαύτην αὐτῷ παρέθηκε τράπεζαν, ὅσῃν ἰδεῖν ἐπεθύμησεν ἐκεῖνος; Φεύγωμεν τοίνυν τὸ νόσημα. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τὸ πῦρ ἐκεῖνο διαφυγεῖν τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ, μὴ ταύτης ἀπαλλαγέντας τῆς ἀρρωστίας· ἀπαλλαγησόμεθα δέ, ἂν ἐννοήσωμεν πῶς τε ἡμᾶς ἠγάπησε, καὶ ἀλλήλους ἐκέλευσεν ἀγαπᾶν ὁ Χριστός. Πῶς οὖν ἡμᾶς ἠγάπησε; Τὸ αἷμα τὸ τίμιον ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ἐχθρῶν ὄντων καὶ τὰ μέγιστα ἡδικηκότων. Τοῦτο καὶ σὺ ποιήσον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ· διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶν, «Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα οὕτως ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς». Μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτω τὸ μέτρον ἴσταται· αὐτὸς γὰρ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τοῦτο ἐποίησεν.

Ἄλλ' οὐ βούλει τὸ αἷμα δοῦναι τὸ σαυτοῦ ὑπὲρ

8. Γὰρ τὸ ἐπεισόδιο Κάιν - Ἄβελ βλ. Γεν. 4, 1 - 17.

9. Ἰω. 13, 34

μαζί με τὸ διάβολο καὶ ἔπαιρνε θέση. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ διάβολος ἦταν τότε ὁ στρατηγὸς μαζί με τὸν Κάιν⁸.

Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἦταν ἀρκετὸ γι’ αὐτὸν τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔγινε θνητός, προσπαθοῦσε νὰ κάμει μεγαλύτερη τὴν τραγωδία καὶ μετὸν τρόπο τοῦ θανάτου καὶ τὸν ἔπειθε νὰ γίνεи ἀδελφοκτόνος. Γιατὶ βιαζόταν καὶ ἀγωνιοῦσε νὰ δεῖ νὰ πραγματοποιεῖται ἡ ἀπόφαση, αὐτὸς ποῦ δὲ χορταίνει ποτὲ ἀπὸ τὰ δικά μας κακά. Ὅπως ἀκριβῶς, ἐὰν κάποιος εἶχε ἐχθρὸ φυλακισμένο καὶ ἔβλεπε νὰ δέχεται ἀπόφαση σφαγῆς, θὰ βιαζόταν νὰ τὸν δεῖ νὰ σφάζεται μέσα στὴν πόλη προτοῦ νὰ βγεῖ ἀπ’ αὐτήν, καὶ οὔτε θὰ περιμένει τὸν κατάλληλο καιρὸ, ἔτσι καὶ ὁ διάβολος ἔκαμε τότε. Ἄν καὶ βέβαια ἄκουσε ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ ἐπιστρέψει στὴ γῆ, ἀγωνιοῦσε νὰ δεῖ κάτι περισσότερο, νὰ πεθαίνει ὁ υἱὸς πρὶν ἀπὸ τὸν πατέρα, καὶ ὁ ἀδελφὸς νὰ σκοτώνει τὸν ἀδελφό, καὶ μάλιστα μετ’ ἄσχημης καὶ βίαιης σφαγῆς.

7. Εἶδες σὲ πόσα ἐξυπηρέτησε ὁ φθόνος; πῶς γέμισε τὴν ἀχόρταγη διάθεση τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ παρέθεσε τόσο μεγάλο τραπέζι, ὅσο ἐπιθύμησε νὰ δεῖ ἐκεῖνος; Ἄς ἀποφεύγουμε λοιπὸν τὸ νόημα αὐτό. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατό, πραγματικὰ δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀποφύγουμε τὴ φωτιά ἐκείνη ποῦ ἔχει ἐτοιμασθεῖ γιὰ τὸ διάβολο, χωρὶς νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρρώστια αὐτή. Θὰ ἀπαλλαγοῦμε ὅμως, ἂν καταλάβομε καὶ πῶς ὁ Χριστὸς μᾶς ἀγάπησε καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἀγαποῦμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Πῶς λοιπὸν μᾶς ἀγάπησε; Ἐδωσε τὸ τίμιο αἷμα του γιὰ τὴ σωτηρία μας, ἂν καὶ ἡμᾶσταν ἐχθροὶ καὶ εἴχαμε κάνει πολλές ἀδικίες. Τὸ ἴδιο κάνε καὶ ἐσὺ στὴν περίπτωση τοῦ ἀδελφοῦ σου, γιατί γι’ αὐτὸ λέγει «Σᾶς δίνω ἐντολὴ νέα, γιὰ νὰ ἀγαπᾶτε ἔτσι ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ὅπως ἐγὼ σᾶς ἀγάπησα»⁹. Ἡ καλύτερα, οὔτε ἔτσι στέκεται τὸ μέτρο, γιατί ὁ Χριστὸς ἔκαμε αὐτὸ γιὰ χάρη τῶν ἐχθρῶν του.

Ἀλλὰ δὲ θέλεις νὰ δώσεις τὸ αἷμα σου γιὰ χάρη τοῦ

τοῦ ἀδελφοῦ; Τί οὖν καὶ τὸ ἐκείνου ἐκχέεις, ἐκ δια-
 μέτρου παρακούων τῆς ἐντολῆς; Καίτοι αὐτὸς μὲν
 ὅπερ ἐποίησεν, οὐκ ἐξ ὀφειλῆς· σὺ δέ, ἂν ποιῇς, ὀ-
 φειλὴν λοιπὸν πληροῖς· ἐπεὶ καὶ ἐκεῖνος ὁ τὰ μύρια
 5 τάλαντα λαβὼν, καὶ τὰ ἑκατὸν δηνάρια ἀπαιτῶν, οὐ
 διὰ τοῦτο ἐκολάζετο μόνον, ὅτι ἀπῆται, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ
 τῇ εὐεργεσίᾳ γέγονε βελτίων, οὐδὲ ἄρξαντος τοῦ δε-
 σπότης κατηκολούθησε, καὶ τὸ χρέος ἀπέδωκε· καὶ
 γὰρ χρέος ἦν λοιπὸν τὸ παρὰ τοῦ δούλου γενόμενον,
 10 εἴ γε ἐγένετο. Καὶ γὰρ ἅπαντα ἅπερ ποιοῦμεν, ὀφει-
 λὴν πληροῦντες ποιοῦμεν. Διὸ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν, «Ὅ-
 ταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, ὅτι ἀχρεῖοι δοῦλοί ἐ-
 σμεν· ἃ γὰρ ὀφείλομεν ποιῆσαι, ἐποιήσαμεν». Καὶ
 ἀγάπην τοίνυν ἐπιδειξώμεθα, καὶ χρήματα δώμεν
 15 τοῖς δεομένοις, ὀφειλὴν πληροῦμεν· οὐχ ὅτι κατηρ-
 ξεν αὐτὸς εὐεργεσιῶν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ αὐτοῦ
 διανέμομεν, ἂν ποτε δώμεν.

Τί τοίνυν ἀποστερεῖς σεαυτὸν ὧν αὐτός σε βού-
 λεται κύριον εἶναι; Διὰ τοῦτο γὰρ σοι ἐκέλευσεν αὐ-
 20 τὰ δοῦναι ἐτέρῳ, ἵνα σὺ αὐτὰ ἔχῃς. Ἐως μὲν γὰρ
 μόνος κατέχεις, οὐδὲ αὐτὸς ἔχεις· ὅταν δὲ ἐτέρῳ
 δῷς, τότε καὶ αὐτὸς ἔλαβες. Ἄρα τί τούτου τοῦ φίλ-
 τρου γένοιτ' ἂν ἴσον; Αὐτὸς ἐξέχεε τὸ αἷμα ὑπὲρ τῶν
 ἐχθρῶν, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ χρήματα ὑπὲρ τοῦ εὐεργέ-
 25 του· αὐτὸς τὸ αἷμα τὸ ἑαυτοῦ, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ χρή-
 ματα τὰ οὐχ ἡμῶν· αὐτὸς πρὸ ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ
 μετ' αὐτόν· αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ἡ-
 μεῖς δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ὠφελείας· οὐδὲ γὰρ
 αὐτῷ τι γίνεται πλεόν ἐκ τῆς ἡμετέρας φιλανθρω-
 30 πίας, ἀλλὰ τὸ πᾶν εἰς ἡμᾶς περιίσταται κέρδος. Διὰ

10. Βλ. Ματθ. 18, 23 - 35

11. Λουκᾶ 17, 10

ἀδελφοῦ σου; Γιατί λοιπὸν χύνεις καὶ τὸ δικό του, παρακούοντας πέρα γιὰ πέρα τὴν ἐντολή; "Ἄν καὶ βέβαια αὐτὸς ὅ,τι ἔκαμε, τὸ ἔκαμε ὅχι ἀπὸ χρέος· ἐσύ ὅμως, ἐὰν τὸ κάνεις, ξεπληρώνεις στὴ συνέχεια τὸ χρέος σου. Ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔλαβε τὰ δέκα χιλιάδες τάλαντα καὶ ἀπαιτοῦσε τὰ ἑκατὸ δηνάρια, δὲν τιμωροῦνταν μόνο γι' αὐτὸ, δηλαδή γιατί ἀπαιτοῦσε, ἀλλὰ γιατί δὲν ἔγινε καλύτερος οὔτε μὲ τὴν εὐεργεσία, οὔτε ὅταν ἔκαμε τὴν ἀρχὴ ὁ κύριός του αὐτὸς τὸν ἀκολούθησε καὶ οὔτε ἀνταπέδωσε τὸ χρέος. Γιατί χρέος ἦταν στὴ συνέχεια αὐτὸ ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸ δοῦλο, ἂν βέβαια ἔγινε⁹. Γιατί πραγματικὰ ὅλα ὅσα κάνομε, τὰ κάνομε ξεπληρώνοντας κάποιο χρέος. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, «Ὅταν τὰ κάνετε ὅλα, νὰ λέγετε, ὅτι εἴμαστε δοῦλοι ἄχρηστοι, γιατί κάναμε αὐτὰ ποὺ εἴχαμε χρέος νὰ κάνομε»¹¹. Καὶ ἂν ἀκόμη λοιπὸν ἐπιδείξουμε ἀγάπη, καὶ ἂν ἀκόμη δώσουμε χρήματα σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἀνάγκη, ξεπληρώνομε χρέος. "Ὅχι γιατί αὐτὸς ἄρχισε τίς εὐεργεσίες μόνο, ἀλλὰ καὶ γιατί μοιράζομε τὰ δικά του, ἂν κάποτε δώσομε.

Γιατί λοιπὸν στερεῖς τὸν ἑαυτό σου ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ αὐτὸς σέ θέλει νὰ εἶσαι κύριος; Ἀφοῦ γι' αὐτὸ σέ διέταξε νὰ δώσεις αὐτὰ σὲ ἄλλον, γιὰ νὰ τὰ ἔχεις ἐσύ. Γιατί ὅσο τὰ κατέχεις μόνος σου, οὔτε ἐσύ τὰ κατέχεις· ὅταν ὅμως δώσεις σὲ ἄλλον, τότε καὶ ὁ ἴδιος ἔλαβες. "Ἀραγε τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἴσο μὲ τὴν ἀγάπη αὐτή; Αὐτὸς ἔχυσε τὸ αἷμα γιὰ χάρη τῶν ἐχθρῶν, ἐνῶ ἐμεῖς οὔτε χρήματα δίνομε γιὰ χάρη τοῦ εὐεργέτη μας· αὐτὸς ἔχυσε τὸ αἷμα τὸ δικό του, ἐνῶ ἐμεῖς δὲν δίνομε οὔτε τὰ χρήματα ποὺ δὲν εἶναι δικά μας· αὐτὸς πρὶν ἀπὸ μᾶς, ἐνῶ ἐμεῖς οὔτε ὕστερα ἀπ' αὐτόν· αὐτὸς γιὰ τὴ δική μας σωτηρία, ἐνῶ ἐμεῖς οὔτε γιὰ τὴ δική μας ὠφέλεια. Γιατί οὔτε σ' αὐτόν γίνεται κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴ δική μας φιλανθρωπία, ἀλλ' ὅλο τὸ κέρδος καταλήγει σ' ἐμᾶς. Γι'

γὰρ τοῦτο καὶ κελευόμεθα αὐτὰ δοῦναι, ἵνα μὴ αὐ-
τῶν ἐκπέσωμεν ἡμεῖς.

“Ὡσπερ γὰρ εἰ παιδίῳ τις ἀργύριον δώῃ μικρῷ,
κελεύει κατέχειν σφοδρῶς, ἢ καὶ τῷ οἰκέτῃ δοῦναι
5 φυλάττειν, ὥστε μὴ ἐξεῖναι ἄρπάσαι τῷ βουλομένῳ,
οὕτω δὴ καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ. Δὸς γὰρ τῷ δεομένῳ, φη-
σὶν, ἵνα μὴ ἄρπᾶσῃ τις αὐτὰ ἀπὸ σοῦ, οἷον ἢ συκο-
φάντης, ἢ διαβόλος, ἢ κλέπτης, ἢ μετὰ πάντας ὁ
θάνατος. “Ἔως μὲν γὰρ ἂν αὐτὸς αὐτὰ κατέχῃς, οὐκ
10 ἀσφαλῶς κατέχεις· ἐὰν δὲ ἐμοὶ αὐτὰ δῷς διὰ τῶν
πενήτων, ἐγὼ σοι φυλάττω μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα,
καὶ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι μετὰ πολλῆς αὐτὰ ἀπο-
καταστήσω τῆς περιουσίας. Οὐ γὰρ ἵνα ἀφέλωμαι
λαμβάνω, ἀλλ’ ἵνα πλείονα ποιήσω, ἵνα ἀκριδέστε-
15 ρον φυλάξω, ἵνα κατ’ ἐκεῖνόν σοι αὐτὰ τηρήσω τὸν
χρόνον, καθ’ ὃν οὐδεὶς ὁ δανείζων οὐδὲ ὁ ἐλεῶν ἐστι.

Τί οὖν γένοιτ’ ἂν ἡμῶν ὠμότερον μετὰ τοιαύτας
ὑποσχέσεις μὴ ἀνεχομένων αὐτῷ δανείζειν; Τοιγάρ-
τοι διὰ τοῦτο ἔρημοι καὶ γυμνοὶ καὶ πένητες πρὸς
20 αὐτὸν ἀπερχόμεθα, τὰ πιστευθέντα οὐκ ἔχοντες, ὅτι
μὴ τῷ πάντων αὐτὰ ἀκριδέστερον φυλάττοντι παρα-
κατατιθέμεθα. Διὸ καὶ τὴν ἐσχάτην δώσομεν δίκην.
Τί γὰρ καὶ ἐγκαλούμενοι δυνησόμεθα εἰπεῖν ὑπὲρ τῆς
ἀπωλείας ἑαυτῶν; ποίαν πρόφασιν προβαλέσθαι; τί-
25 να ἀπολογία; Τίνος γὰρ ἔνεκεν οὐκ ἔδωκας; ἀπι-
στεῖς, ὅτι λήψῃ πάλιν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι τοῦτο λό-
γον; ὁ γὰρ τῷ μὴ δεδοκότι δούς, πῶς οὐ πολλῷ μᾶλ-
λον μετὰ τὸ λαβεῖν δώσει; Ἀλλὰ τέρπει σε αὐτῶν
ἢ ὄψις; Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον διὰ τοῦτο δός, ἵνα

αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἔχομε τὴν ἐντολὴν νὰ δώσομε αὐτά, γιὰ νὰ μὴν χάσομε ἐμεῖς αὐτά.

Γιατὶ ὅπως ἀκριβῶς, ἂν δώσει κάποιος σὲ μικρὸ παιδί χρήματα, τὸ προστάζει νὰ τὰ κρατάει καλά, ἢ καὶ ὅταν τὰ δώσει στὸν ὑπηρέτη γιὰ νὰ τὰ φυλάγει, ὥστε νὰ μὴν εἶναι δυνατὸ νὰ τὰ ἀρπάξει ἐκεῖνος ποὺ τὰ θέλει, ἔτσι ἀκριβῶς κάνει καὶ ὁ Θεός. Δῶσε λοιπὸν σ’ αὐτὸν ποὺ ἔχει ἀνάγκη, λέγει, γιὰ νὰ μὴν τὰ ἀρπάξει αὐτά κάποιος ἀπὸ σένα, ὅπως ἢ ὁ συκοφάντης ἢ ὁ διάβολος ἢ ὁ κλέφτης ἢ ὕστερα ἀπὸ ὅλους ὁ θάνατος. Γιατὶ ὅσο τὰ κρατᾷς αὐτά ὁ ἴδιος, δὲν τὰ κρατᾷς μὲ ἀσφάλεια. Ἐὰν ὅμως τὰ δώσεις αὐτά σ’ ἐμένα μέσω τῶν φτωχῶν, ἐγὼ σοῦ τὰ φυλάγω ὅλα μὲ ἀσφάλεια, καὶ στὸν κατάλληλο καιρὸ θὰ σοῦ τὰ ἐπιστρέψω μὲ πολλὴ ἀφθονία. Γιατὶ δὲν τὰ παίρνω γιὰ νὰ τὰ ἀφαιρέσω, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὰ κάμω περισσότερα, γιὰ νὰ τὰ φυλάξω μὲ περισσότερη ἀσφάλεια, γιὰ νὰ σοῦ τὰ κρατήσω γιὰ ἐκεῖνο τὸ χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖο δὲν θὰ ὑπάρχει κανένας ποὺ νὰ δανεῖζει οὔτε νὰ δίνει ἐλεημοσύνη.

Τί λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει πιὸ σκληρὸ ἀπὸ μᾶς, ὅταν ὕστερα ἀπὸ τέτοιες ὑποσχέσεις δὲ δεχόμεστε νὰ δίνουμε δανεικὰ σ’ αὐτόν; Ἐπομένως γι’ αὐτὸ πηγαίνομε πρὸς αὐτὸν ἔρημοι καὶ γυμνοὶ καὶ φτωχοί, χωρὶς νὰ ἔχομε αὐτὰ ποὺ μᾶς ἐμπιστεύτηκε, γιατί δὲν τὰ καταθέσαμε σ’ ἐκεῖνον ποὺ τὰ φυλάγει αὐτά μὲ περισσότερη ἀσφάλεια ἀπ’ ὅλους. Γι’ αὐτὸ καὶ θὰ τιμωρηθοῦμε μὲ τὴ χειρότερη τιμωρία. Τί λοιπὸν θὰ μπορέσομε νὰ ποῦμε, ὅταν θὰ κατηγοροῦμαστε γιὰ τὴ δική μας καταστροφή; ποιά ἀπόφαση θὰ προβάλομε; ποιά δικαιολογία; Γιὰ ποῖο λοιπὸν λόγον δὲν ἔδωσες; δὲν πιστεύεις, πῶς θὰ τὰ πάρεις πάλι; Καὶ πῶς μπορεί νὰ ἔχει δικαιολογία αὐτό; Γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔδωσε σ’ αὐτόν ποὺ δὲν ἔδωσε, πῶς δὲ θὰ δώσει πολὺ περισσότερο ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἔλαβε; Μήπως σ’ εὐχαριστεῖ βλέποντας αὐτά; Ἐπομένως πολὺ περισσότερο γι’ αὐτὸ δῶσε, γιὰ νὰ σ’ εὐχαριστήσουν πε-

ἐκεῖσε τέρψη μειζόνως, ὅτε οὐδεὶς αὐτὰ ἀφαιρήσεται· ὥς νῦν γε κατέχων καὶ μυρία πείση δεινά. Καθάπερ γὰρ κύων, οὕτως ἐνάλλεται τοῖς πλουτοῦσιν ὁ διάβολος, ὥσπερ ψωμὸν ἢ πλακοῦντα παιδίου κατέ-
 5 χοντος ἀποσπάσαι θέλων.

Δῶμεν τοίνυν αὐτὰ τῷ πατρί. Κἂν ἴδῃ τοῦτο ὁ διάβολος γενόμενον, ἀναχωρήσει πάντως· ἀναχωρήσαντος δὲ ἐκείνου, τότε σοι μετὰ ἀσφαλείας αὐτὰ ὁ πατήρ δώσει πάντα, ὅταν μὴ δύνῃται ἐνοχλεῖν ἐκεῖ-
 10 νος κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Ὡς νῦν γε τῶν μικρῶν παιδίων τῶν ὑπὸ κυνιδίων ἐνοχλουμένων οὐδὲν διαφέρουσιν οἱ πλουτοῦντες, πάντων ὑλακτούντων περὶ αὐτούς, σπαραττόντων, ἐλκόντων οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ παθῶν ἀνελευθέρων, γαστριμαργίας, μέθης, κολακείας, ἀσελγείας ἀπάσης. Κἂν μὲν δανείζειν δέῃ, τοὺς πολὺν διδόντας περιεργαζόμεθα, καὶ τοὺς εὐγνώμονας περισκοποῦμεν· ἐνταῦθα δὲ τοῦναντίον ποιοῦμεν· τὸν μὲν εὐγνωμονοῦντα Θεὸν καὶ οὐχὶ ἑκατοστήν, ἀλλὰ ἑκατονταπλασί-
 15 ονα παρέχοντα ἀφίεμεν, τοὺς δὲ οὐκ ἀποδώσοντας ἡμῖν οὐδὲ τὸ κεφάλαιον, τούτους ἐπιζητοῦμεν.

8. Τί γὰρ ἡμῖν ἡ γαστήρ ἀποδώσει τὰ πλείονα καταναλίσκουσα; Κόπρον καὶ φθορὰν. Τί δὲ ἡ κενοδοξία; Φθόνον καὶ βασκανίαν. Τί δὲ ἡ φειδωλία;
 25 Φροντίδα καὶ μέριμναν. Τί δὲ ἡ ἀσέλγεια; Γέενναν καὶ σκώληκα ἰοβόλον. Οὗτοι γὰρ τῶν πλουτούντων οἱ χρεῶσται, τούτους τοῦ κεφαλαίου τοὺς τόκους καταβάλλοντες, τὰ ἐνταῦθα κακὰ καὶ τὰ προσδοκώμενα δεινά. Τούτοις οὖν, εἰπέ μοι, δανείσομεν ἐπὶ το-
 30 σαύτῃ κολάσει, καὶ οὐ πιστεύσομεν αὐτὰ τῷ Χριστῷ τῷ τὸν οὐρανὸν προτείνοντι, τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον, τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ; καὶ ποίαν ἔξομεν ἀπολογία; Τίνος γὰρ ἔνεκεν οὐ δίδως τῷ καὶ δώσοντι πάντως, καὶ πλείονα δώσοντι; Τάχα, ὅτι διὰ πολλοῦ δίδωσι

ρισσότερο στήν ἄλλη ζωή, ὅταν κανείς δέ θὰ τὰ ἀφαιρέσει ὅπως βέβαια τώρα ἂν τὰ κρατᾷ, θὰ πάθεις καὶ πάρα πολλά κακά. Γιατὶ ὅπως ἀκριβῶς ὁ σκύλος, ἔτσι κάνει ἔφοδο στοὺς πλούσιους ὁ διάβολος, σὰν νὰ θέλει ν’ ἀρπάξει τὸ ψωμί ἢ τὴν πίττα καθὼς τὴν κρατᾷ στὸ χέρι του τὸ παιδί.

“ Ἀς δώσουμε λοιπὸν αὐτὰ στὸν Πατέρα. Καὶ ἂν δεῖ ὁ διάβολος νὰ γίνεи αὐτό, θ’ ἀναχωρήσει ὅπωςδῆποτε. “ Ὅταν ὅμως ἀναχωρήσει αὐτός, τότε ὁ Πατέρας θὰ σοῦ δώσει μὲ ἀσφάλεια ὅλα αὐτά, ὅταν δὲν μπορεῖ νὰ ἐνοχλεῖ αὐτός στὴ μέλλουσα ζωή. Διότι τώρα οἱ πλούσιοι δὲ διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὰ μικρὰ παιδιὰ ποὺ ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τοὺς μικροὺς σκύλους, ὅταν ὅλοι γαυγίζουν γύρω τους ποὺ σπαράζουν, τοὺς σύρουν βίαια ὅχι ἄνθρωποι μόνο, ἀλλὰ καὶ τὰ δουρικὰ πάθη, τῆς γαστριμαργίας, τῆς μέθης, τῆς κολακείας, κάθε ἀσέλγειας. Καὶ ὅταν χρειασθεῖ νὰ δανείζομε, περιεργαζόμαστε ἐκείνους ποὺ ἔδωσαν πολὺ καὶ ἐξετάζομε καλὰ τοὺς εὐγνώμονες. Ἐδῶ ὅμως κάνομε τὸ ἀντίθετο. Τὸ Θεὸ ποὺ εὐγνωμονεῖ καὶ δίνει ὅχι ἑκατὸ ἀλλὰ ἑκατὸ φορές περισσότερα, τὸν ἐγκαταλείπομε· ἐπιζητοῦμε ὅμως αὐτούς, ποὺ δὲ θὰ μᾶς ἐπιστρέψουν οὔτε τὸ κεφάλαιο.

8. Γιατὶ τί θὰ μᾶς ἐπιστρέψει ἡ κοιλιά, ἀφοῦ καταναλώνει τὰ περισσότερα; Κοπριά καὶ φθορά. Καὶ τί ἡ ματαιοδοξία; Μίσος καὶ φθόνος. Καὶ τί ἡ φιλαργυρία; Φροντίδα καὶ μέριμνα. Καὶ τί ἡ ἀσέλγεια; Γέεννα καὶ σκουλήκι φαρμακερό. Γιατὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ ὀφειλέτες τῶν πλουσίων, πληρώνοντας αὐτοὺς τοὺς τόκους τοῦ κεφαλαίου, δηλαδὴ τὰ ἐδῶ κακά καὶ τίς ἀναμενόμενες συμφορές. Σ’ αὐτοὺς λοιπὸν, πέες μου, θὰ δανείσουμε μὲ κέρδος τόσες τιμωρίες, καὶ δὲ θὰ ἐμπιστευθοῦμε αὐτὰ στὸ Χριστὸ ποὺ προτείνει τὸν οὐρανὸ, τὴ ζωὴ τὴν ἀθάνατη, τὰ ἀπερίγραπτα ἀγαθὰ; καὶ ποιά δικαιολογία θὰ ἔχουμε; Γιὰ ποιοὺ λοιπὸν λόγο δὲ δίνεις σ’ αὐτὸν ποὺ ὅπωςδῆποτε θὰ σοῦ δώσει,

χρόνου. Καίτοι γε καὶ ἐνταῦθα δίδωσιν ἄψευδῆς γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων, «Ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν». Εἶδες φιλοτιμίας ὑπερβολήν; Ἐκεῖνά σοι, φησί, τετήρηνται καὶ οὐ μειοῦνται, ταῦτα δὲ τὰ ἐνταῦθα ἐν τάξει προσθήκης καὶ περιουσίας δίδωμι.

Χωρὶς δὲ τούτων καὶ τὸ διὰ μακροῦ λαβεῖν τοῦ χρόνου πλεονάζει σοι τὸν πλοῦτον· ὁ γὰρ τόκος γίνεται πλείων. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν δανειζομένων τοῦτο
 10 ὁρῶμεν τοὺς δανειστάς ποιοῦντας, προθυμότερον τοῖς μετὰ πολὺν καταβάλλουσι χρόνον δανείζοντας. Ὁ μὲν γὰρ εὐθέως τὸ πᾶν ἀπαδοὺς ἐνέκοψε τοῦ τόκου τὸν δρόμον, ὁ δὲ ἐπὶ πλείονα κατασχὼν χρόνον, καὶ τὴν ἐργασίαν πλείω πεποίηκεν. Εἶτα ἐπὶ ἀν-
 15 θρώπων μὲν οὐ δυσχεραίνωμεν τὴν ἀναβολήν, ἀλλὰ καὶ σοφίζόμεθα αὐτὴν πλείω γενέσθαι, ἐπὶ Θεοῦ δὲ οὕτω μικροψύχως διακείμεθα, ὥς διὰ τοῦτο ὀκνεῖν καὶ ἀναδύεσθαι; καίτοι γε, ὅπερ ἔφην, καὶ ἐνταῦθα δίδωσι, καὶ μετὰ τῆς εἰρημένης αἰτίας καὶ
 20 ἑτερόν τι μεῖζον οἰκονομῶν ἐκεῖ ταμιεύεται τὸ πᾶν. Τὸ γὰρ μέγεθος τῶν διδομένων, καὶ τὸ κάλλος τῆς δωρεᾶς ἐκείνης ὑπερβαίνει τῆς παρούσης ζωῆς τὴν εὐτέλειαν. Οὐδὲ γὰρ δυνατόν ἐν σώματι φθαρτῷ καὶ ἐπικήρῳ τοὺς ἀμαράντους ἐκείνους δέξασθαι στεφάνους,
 25 οὐδὲ ἐν τῇ παρούσῃ διαγωγῇ, καὶ θορυβώδει καὶ ταραχῇ γεμούσῃ καὶ πολλὰς ἐχούσῃ τροπὰς, τὴν ἀκίνητον ἐκείνην καὶ ἀτάρακτον λῆξιν καταλαβεῖν.

Σὺ δέ, εἰ μὲν τίς σοι χρυσίον ὀφείλων ἐν ἄλλοτρίᾳ διατρίβοντι γῇ, καὶ οὔτε οἰκέτας ἔχοντι οὔτε
 30 δυναμένῳ εἰς τὴν οἰκίαν μετακομίσαι, δώσειν ἐπηγγέλλετο τὸ δάνεισμα, μυρία ἂν παρεκάλεσας, ὥστε μὴ

καὶ ποῦ θὰ σοῦ δώσει περισσότερα; Ἴσως, γιατί δίνει ὕστερα ἀπὸ πολὺ χρόνον. Ἐὰν καὶ βέβαια καὶ ἐδῶ δίνει, γιατί δὲν λέγει ψέματα αὐτός ποῦ λέγει, «Ζητᾶτε τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ὅλα αὐτὰ θὰ προστεθοῦν σ’ ἐσᾶς»¹². Εἶδες ὑπερβολικὴ γενναιοδωρία; Ἐκεῖνα σοῦ ἔχουν φυλαχθεῖ, λέγει, καὶ δὲ μειώνονται, αὐτὰ ὅμως τὰ ἐπίγεια σοῦ τὰ δίνω συμπληρωματικὰ καὶ ἄφθονα.

Ἐκτός ὅμως ἀπ’ αὐτὰ καὶ τὸ ὅτι θὰ πάρεις ὕστερα ἀπὸ πολὺ χρόνον κάνει περισσότερο τὸν πλοῦτον σου, γιατί ὁ τόκος γίνεται μεγαλύτερος. Γιατί πραγματικὰ σ’ ἐκείνους ποῦ δανερίζονται βλέπομε αὐτὸ νὰ κάνουν οἱ δανειστές, ἀφοῦ δανερίζουν πιὸ πρόθυμα σ’ ἐκείνους ποῦ πληρώνουν ὕστερα ἀπὸ πολὺ χρόνον. Γιατί ἐκεῖνος ποῦ ἐπιστρέφει ἀμέσως ὅλο τὸ ποσό, ἔκοψε τὸ δρόμον τοῦ τόκου, ἐνῶ αὐτός ποῦ κράτησε γιὰ περισσότερο χρόνον τὸ ποσό, ἔχει κάνει καὶ τὴν ἐργασία περισσότερη. Ἐπειτα, στὴν περίπτωση τῶν ἀνθρώπων δὲ δυσανασχετοῦμε γιὰ τὴν ἀναβολή, ἀλλὰ καὶ σοφίζόμαστε τρόπους γιὰ νὰ γίνῃ περισσότερη αὕτη, στὴν περίπτωση ὅμως τοῦ Θεοῦ θὰ συμπεριφερθοῦμε τόσο μικρόψυχα, ὥστε γι’ αὐτὸ νὰ διστάζωμε καὶ νὰ δειλιάζουμε; Ἐὰν καὶ βέβαια, ὅπως προανέφερα, καὶ ἐδῶ δίνει, καὶ μαζὶ μὲ τὴν αἰτία ποῦ ἀναφέρθηκε καὶ ἀποταμιεύοντας κάτι ἄλλο μεγαλύτερον, ἀποθηκεύει ἐκεῖ τὰ πάντα. Γιατί τὸ μέγεθος ἐκείνων ποῦ δίνει καὶ ἡ ὁμορφιά τῆς δωρεᾶς ἐκείνης ξεπερνάει τὴν εὐτέλεια τῆς παρούσας ζωῆς. Οὔτε βέβαια εἶναι δυνατόν νὰ δεχθοῦμε σὲ σῶμα φθαρτὸ καὶ θνητὸ τὰ ἀμάραντα ἐκεῖνα στεφάνια, οὔτε στὴν παρούσα ζωὴ, ποῦ εἶναι γεμάτη ἀπὸ θορύβους καὶ ἀταξία καὶ ἔχει πολλὰς ἀλλαγὰς, νὰ δεχθοῦμε τὴν ἀμετακίνητην ἐκείνην καὶ σταθερὴν κληρονομίαν.

Ἐσὺ ὅμως, ἐὰν κάποιος σοῦ χρεωστοῦσε χρήματα καὶ ὑποσχόταν νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ δάνειον, ὅταν ζοῦσες σὲ ξένη χώρα καὶ δὲν εἶχες οὔτε ὑπηρέτες οὔτε μπορούσες νὰ τὰ μεταφέρεις στὸ σπίτι, θὰ παρακαλοῦσες πάρα πολὺ,

ἐπὶ τῆς ξένης, ἀλλ' οἴκοι μᾶλλον αὐτὰ καταβαλεῖν·
 τὰ δὲ πνευματικὰ ἐκεῖνα καὶ ἀπόρρητα ἐνταῦθα ἀξι-
 οῖς λαβεῖν; καὶ πόσης ταῦτα ἀνοίας; Ἐν μὲν γὰρ
 ἐνταῦθα λάβῃς, φθαρτὰ λήψῃ πάντως· ἂν δὲ ἐκεῖνον
 5 τὸν καιρὸν ἀναμείνῃς, ἄφθαρτα ἀποδώσει σοι καὶ ἀ-
 κήρατα· ἂν ἐνταῦθα λάβῃς, μόλιβδον ἔλαβες· ἂν δὲ
 ἐκεῖ, χρυσὸν δόκιμον. Πλὴν οὐδὲ τῶν ἐνταῦθά σε ἀ-
 πεστέρησε. Μετὰ γὰρ ἐκείνης τῆς ὑποσχέσεως καὶ
 ἑτέραν τέθεικεν οὕτω λέγων, ὅτι πᾶς ὁ τῶν ἐκεῖ
 10 πραγμάτων ἔργων ἑκατονταπλασίονα λήψεται ἐν τῷ
 αἰῶνι τούτῳ, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

Εἰ δὲ οὐ λαμβάνομεν ἑκατονταπλασίονα, ἡμεῖς
 αἴτιοι μὴ δανείζοντες τῷ δυναμένῳ τοσοῦτον δοῦναι·
 ἐπεὶ οἱ τε δόντες ἅπαντες τοιαῦτα ἔλαβον, καίτοι γε
 15 ὀλίγα δόντες. Τί γὰρ μέγα ἔδωκεν ὁ Πέτρος, εἰπέ-
 μοι; οὐχὶ δίκτυον διερρωγὸς καὶ κάλαμον καὶ ἄγκι-
 στρον μόνον; Ἄλλ' ὅμως αὐτῷ τὰς οἰκίας τῆς οἰκου-
 μένης ἀνέωξεν ὁ Θεός, καὶ γῆν καὶ θάλαττον ἤπλω-
 σε, καὶ πάντες αὐτὸν εἰς τὰ αὐτῶν ἐκάλουν· μᾶλλον
 20 δὲ τὰ αὐτῶν πωλοῦντες πρὸς τοὺς ἐκείνου ἔφερον
 πόδας, οὐδὲ εἰς χεῖρας ἐμβάλλοντες (οὐ γὰρ ἐτόλ-
 μων), τοσαύτην μετὰ τῆς δαπιλείας καὶ τὴν τιμὴν
 αὐτῷ ἀπονέμοντες. Ἄλλ' ἐκεῖνος Πέτρος ἦν, φησί.
 Καὶ τί τοῦτο, ἄνθρωπε; οὐδὲ γὰρ Πέτρῳ ἐπηγγείλα-
 25 το ταῦτα μόνον, οὐδὲ εἶπε, σὺ δέ, ὦ Πέτρε, ἑκατον-
 ταπλασίονα λήψῃ μόνος, ἀλλὰ, «Πᾶς ὅστις ἀφῆκεν
 οἰκίαν ἢ ἀδελφούς, ἑκατονταπλασίονα λήψεται». Οὐ-
 δὲ γὰρ προσώπων οἶδε διαφορὰν, ἀλλὰ πραγμάτων
 κατορθώματα.

30 Ἄλλὰ παιδίων με χορὸς περιέστηκε, φησί, καὶ
 ἐπιθυμῶ πλουτοῦντας αὐτοὺς καταλιπεῖν. Τίνος οὖν
 ἔνεκεν πένητας αὐτοὺς ποιοῦμεν; Ἐν μὲν γὰρ αὐ-
 τοῖς τὰ πάντα ἀφῆς, πάλιν ἐπισφαλεῖ φυλακῇ τὰ σὰ

νὰ μὴ σοῦ τὰ πληρώσει στήν ξένη χώρα, ἀλλὰ καλύτερα στήν πατρίδα, ἐνῶ τὰ πνευματικά ἐκεῖνα καὶ ἀόρητα ἀγαθὰ ἀξιῶνεις νὰ τὰ λάβεις ἐδῶ; καὶ πόσης ἀνοησίας ἀπόδειξη εἶναι αὐτά; Γιατί ἂν βέβαια τὰ λάβεις ἐδῶ, θὰ τὰ λάβεις ὅπωςδήποτε φθαρτά, ἐνῶ ἂν περιμένεις ἐκεῖνον τὸν καιρό, θὰ σοῦ τὰ ἀποδώσει ἄφθαρτα καὶ ἀκέραια· ἂν λάβεις ἐδῶ, ἔλαβες μόλυβδο, ἂν ὅμως λάβεις ἐκεῖ, ἔλαβες καθαρὸ χρυσάφι. Ὅμως δὲ σοῦ στέρησε οὔτε τὰ ἐπίγεια. Γιατί μαζὶ μὲ τὴν ὑπόσχεση ἐκείνη ἔβαλε καὶ ἄλλη λέγοντας ἔτσι, ὅτι καθένας ποὺ ποθεῖ τὰ ἐκεῖ πράγματα θὰ λάβει ἐκατὸ φορές περισσότερα στὴ ζωὴ αὐτὴ καὶ θὰ κληρονομήσει ζωὴ αἰώνια.

Ἐὰν ὅμως δὲ λαμβάνομε ἐκατὸ φορές περισσότερα, ἐμεῖς εἴμαστε αἴτιοι γιατί δὲ δανείζομε σ' αὐτόν ποὺ μπορεῖ νὰ δώσει τόσα πολλά· ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔδωσαν ὅλοι ἔλαβαν τόσα πολλά, ἂν καὶ βέβαια ἔδωσαν λίγα. Γιατί, πές μου, τί μεγάλο ἔδωσε ὁ Πέτρος, δὲν ἔδωσε σχισμένο δίχτυ καὶ καλάμι καὶ ἀγκίστρι μόνο; Ἀλλ' ὅμως ὁ Θεὸς τοῦ ἄνοιξε τὰ σπίτια τῆς οἰκουμένης καὶ ἤπλωσε τὴ γῆ καὶ τὴ θάλασσα καὶ ὅλοι τὸν καλοῦσαν στὰ δικά τους. Ἡ καλύτερα, ἀφοῦ πουλοῦσαν τὰ δικά τους πράγματα τὰ ἔφερναν στὰ πόδια του, χωρὶς νὰ τὰ βάζουν στὰ χέρια του (γιατί δὲν τολμοῦσαν), ἀποδίδοντας μαζὶ μὲ τὴ γενναιοδωρία καὶ τὴν τιμὴ σ' αὐτόν. Ἐκεῖνος ὅμως ἦταν ὁ Πέτρος, θὰ πεῖ κάποιος. Καὶ τί σημαίνει αὐτό, ἄνθρωπε; γιατί οὔτε στὸν Πέτρο τὰ ὑποσχέθηκε μόνο αὐτά, οὔτε εἶπε, ἐσύ ὅμως, Πέτρε, θὰ λάβεις μόνο ἐκατὸ φορές περισσότερα, ἀλλὰ, «Καθένας ποὺ ἄφησε σπίτια ἢ ἀδελφούς, θὰ λάβει ἐκατὸ φορές περισσότερα»¹³. Γιατί δὲ γνωρίζει διαφορὰ προσώπων, ἀλλὰ κατορθώματα πραγμάτων.

Ἀλλὰ μὲ περιστοιχίζουν πολλὰ παιδιά, θὰ πεῖ κάποιος, καὶ ἐπιθυμῶ νὰ τὰ ἀφήσω πλούσια. Γιὰ ποῖο λοιπὸν λόγο τὰ κάνουμε αὐτὰ φτωχά; Γιατί, ἂν ἀφήσεις σ' αὐτὰ τὰ πάντα, πάλι παρέδωσες ὅλα τὰ δικά σου σὲ ἀβέβαιη φύ-

πάντα ἐπέτρεψας ἂν δὲ τὸν Θεὸν αὐτοῖς καταλίπης
 συγκληρονόμον καὶ ἐπίτροπον, θησαυροὺς μυρίους
 κατέλιπες. "Ὡσπερ γὰρ ὅταν ἑαυτοὺς ἐκδικῶμεν, ὁ
 Θεὸς ἡμῖν οὐκ ἀμύνει, ὅταν δὲ αὐτῷ παραχωρῶμεν,
 5 πλεῖον ἢ προσδοκῶμεν γίνεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρη-
 μάτων, ἂν ἡμεῖς αὐτὰ μεριμνῶμεν, ἐκεῖνος ἀποστή-
 σεται τῆς ὑπὲρ αὐτῶν προνοίας, ἂν δὲ αὐτῷ τὸ πᾶν
 ἐπιρρίψωμεν, καὶ αὐτὰ καὶ τοὺς παῖδας ἐν πάσῃ κα-
 ταστήσῃ τῇ ἀσφαλείᾳ. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ Θε-
 10 οῦ τοῦτο γίνεται; καὶ γὰρ ἐπὶ ἀνθρώπων τοῦτο συμ-
 βαῖνον ἴδοι τις ἂν. "Αν μὲν γὰρ μηδένα παρακαλέσης
 τῶν προσηκόντων τελευτῶν ἐπὶ τὴν τῶν παίδων πρό-
 νοιαν, αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ πολλάκις καὶ ὁ σφόδρα
 βουλόμενος αὐτομάτως ἐπιπηδῆσαι τούτῳ· ἂν δὲ ρί-
 15 ψῃς ἐπ' αὐτὸν τὴν φροντίδα, ἅτε τιμηθεὶς μεγίστη
 τιμῇ, μεγίστην καὶ αὐτὸς ἀποδώσει τὴν ἀμοιβήν.

9. Εἰ τοίνυν βούλει καταλιπεῖν πλοῦτον τοῖς παι-
 δίοις σου πολύν, κατάλιπε τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν.
 Ὁ γάρ, μηδέν σου ποιήσαντος, καὶ ψυχὴν δούς καὶ
 20 σῶμα διαπλάσας καὶ ζωὴν χαρισάμενος ὅταν ἴδῃ το-
 σαύτην ἐπιδεικνύμενον φιλοτιμίαν, καὶ τὰ ἐκείνων
 αὐτῷ διανέμοντα μετ' ἐκείνων, πῶς οὐ πάντα αὐ-
 τοῖς ἀνοίξει πλοῦτον; Εἰ γὰρ Ἡλίας ὀλίγω τραφεὶς
 ἀλεύρω, ἐπειδὴ εἶδε τὴν γυναῖκα ἐκείνην τῶν παι-
 25 δίων αὐτὸν προτιμήσασαν, ἄλωνα καὶ ληνοὺς ἐπὶ
 τοῦ δωματίου τῆς χήρας ἔδειξεν· ἐννόησον ὁ τοῦ Ἡ-
 λία Δεσπότης πόσῃ ἐπιδείξεται φιλοφροσύνην. Μὴ
 τοίνυν τοῦτο σκοπῶμεν, ὅπως πλουσίους καταλίπω-
 μεν τοὺς παῖδας, ἀλλ' ὅπως ἐναρέτους. "Αν μὲν γὰρ
 30 τῷ πλούτῳ θαρρῶσιν, οὐδενὸς ἐπιμελήσονται ἄλλου.
 ὥς ἔχοντες συσκιᾶσαι τὴν τῶν τρόπων κακίαν ἀπὸ
 τῆς τῶν χρημάτων περιουσίας· ἂν δὲ ἴδωσιν ἑαυτοὺς

λαξη. Ἐὰν ὅμως ἀφήσεις συγκληρονόμο καὶ ἐπίτροπο τὸ Θεὸ σ' αὐτά, ἄφησες ἄπειρους θησαυρούς. Γιατί, ὅπως ὅταν μὲ ἐκδικήσεις ὑπερασπιζόμεστε τὸν ἑαυτὸ μας, ὁ Θεὸς δὲ μᾶς βοηθάει, ὅταν ὅμως παραχωροῦμε σ' αὐτὸν τὴν ἐκδίκηση, γίνονται περισσότερα ἀπ' ὅσα περιμένουμε, ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὰ χρήματα, ἂν ἐμεῖς φροντίζομε γι' αὐτά, ἐκεῖνος θ' ἀποτραβηχθεῖ ἀπὸ τὴ φροντίδα γι' αὐτά, ἂν ὅμως ἀναθέσουμε τὸ κάθετι σ' αὐτὸν, καὶ αὐτὰ καὶ τὰ παιδιὰ θὰ τὰ φυλάξει μὲ κάθε ἀσφάλεια. Καὶ γιατί θαυμάζεις, ἐὰν αὐτὸ γίνεται στὴν περίπτωση τοῦ Θεοῦ; καθόσον καὶ στοὺς ἀνθρώπους μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς πῶς συμβαίνει αὐτό. Γιατί, ἐὰν τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου σου δὲν παρακαλέσεις κανένα ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σου γιὰ τὴ φροντίδα τῶν παιδιῶν σου, ντρέπεται καὶ διστάζει πολλές φορές καὶ ἐκεῖνος ποὺ θέλει πάρα πολὺ ἀπὸ μόνος του ν' ἀναλάβει αὐτὸ τὸ ἔργο, ἂν ὅμως ἀναθέσεις σ' αὐτὸν τὴ φροντίδα, ἐπειδὴ τὸν τίμησες μὲ τὴν πιὸ μεγάλη τιμὴ, θ' ἀποδώσει καὶ αὐτὸς πάρα πολὺ μεγάλη τὴν ἀμοιβή.

9. Ἐὰν λοιπὸν θέλεις ν' ἀφήσεις πολὺ πλοῦτο στὰ παιδιά σου, ἄφησε τὴ φροντίδα τοῦ Θεοῦ. Γιατί ἐκεῖνος, χωρὶς ἐσὺ νὰ κάνεις τίποτε, ποὺ καὶ ψυχὴ ἔδωσε καὶ σῶμα ἔπλασε καὶ ζωὴ χάρισε, ὅταν δεῖ νὰ δείχνεις τόση γενναιοδωρία, καὶ νὰ μοιράζεις σ' αὐτὸν ἐκεῖνα ποὺ ἀνήκουν σ' αὐτὰ μαζὶ μὲ τὰ ἴδια, πῶς δὲ θ' ἀνοίξει ὅλο τὸν πλοῦτο σ' αὐτά; Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Ἡλίας ποὺ τράφηκε μὲ λίγο ἀλεύρι, ἐπειδὴ εἶδε πῶς ἡ γυναῖκα ἐκείνη προτίμησε αὐτὸν ἀπὸ τὰ παιδιά της, φανέρωσε στὸ δωμάτιο τῆς χήρας ἀλώνια καὶ βαρέλια¹⁴, σκέψου πόση φιλοφροσύνη θὰ δείξει ὁ Κύριος τοῦ Ἡλία. Ἄς μὴν προσέχομε λοιπὸν αὐτό, πῶς ν' ἀφήσουμε πλούσια τὰ παιδιά μας, ἀλλὰ πῶς νὰ τὰ ἀφήσουμε ἐνάρετα. Γιατί, ἂν ἔχουν ἐμπιστοσύνη στὸν πλοῦτο, δὲ θὰ φροντίζουν γιὰ τίποτε ἄλλο, ἐπειδὴ θὰ μποροῦν νὰ καλύψουν τὴν κακία τοῦ χαρακτήρα τους ἀπὸ τὴν ἀφθονία τῶν χρημάτων τους. Ἄν ὅμως δοῦν τὸν ἑαυτὸ

τῆς ἐκεῖθεν παραμυθίας ὄντας ἐρήμους, πάντα ἐργά-
 σονται ὥστε διὰ τῆς ἀρετῆς πολλὴν τῇ πενίᾳ τὴν
 παραμυθίαν εὐρέσθαι.

Μὴ τοίνυν καταλίπης πλοῦτον, ἵνα καταλίπης ἀ-
 5 ρετήν. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀλογίας ζῶντας μὲν μὴ ποι-
 εῖν κυρίους αὐτοὺς ἀπάντων τῶν ὄντων, τελευτή-
 σαντας δὲ πολλὴν τῇ τῆς νεότητος εὐκολίᾳ παρέχειν
 τὴν ἄδειαν. Καίτοι γε ζῶντες μὲν δυνησόμεθα καὶ
 εὐθύνας ἀπαιτεῖν, καὶ κακῶς τοῖς οὖσι κεχρημένους
 10 σωφρονίζειν καὶ χαλινοῦν· τελευτήσαντες δὲ ἂν με-
 τὰ τῆς ἡμετέρας ἐρημίας καὶ τῆς νεότητος καὶ τὴν
 ἀπὸ τοῦ πλούτου παράσχωμεν ἐξουσίαν, εἰς μυρίους
 ὠθήσομεν κρημνοὺς τοὺς ἀθλίους καὶ ταλαιπώρους
 ἐκείνους, πῦρ ἐπεμβάλλοντες πυρί, καὶ ἔλαιον ἐπι-
 15 στάζοντες καμίνῳ χαλεπῇ. Ὡστε, εἰ βούλει μετὰ ἀ-
 σφαλείας καταλιπεῖν πλουσίους, κατάλιπε τὸν Θεὸν
 ὀφειλέτην αὐτοῖς, καὶ αὐτῷ ἐγχείρισον τὸ γραμμα-
 τεῖον αὐτῶν. Αὐτοὶ μὲν γὰρ τὰ χρήματα ἂν λάβωσιν,
 οὐδὲ ὅτῳ δώσουσιν ἴσασιν, ἀλλὰ πολλοῖς περιτεύξον-
 20 ται καὶ συκοφάνταις καὶ ἀγνώμοσιν· ἂν δὲ σὺ προ-
 λαβὼν αὐτὰ τῷ Θεῷ δανείσης, ἄσυλος μένει λοιπὸν
 ὁ θησαυρός, καὶ μετὰ πολλῆς ἔσται τῆς εὐκολίας ἡ
 ἀπόδοσις. Καὶ γὰρ χάριν ἔχει καὶ ὁ ὀφείλει καταβάλ-
 λων ἡμῖν ὁ Θεός, καὶ τοὺς δανειστάς τοὺς αὐτοῦ καὶ
 25 τῶν οὐ δεδανεικότων ἥδιον ὁρᾷ, καὶ οἷς μάλιστα ὀ-
 φείλει, τούτους μάλιστα φιλεῖ.

Ὡστε εἰ βούλει φίλον αὐτὸν ἔχειν διηνεκῶς, πολ-
 λῶν αὐτὸν κατάστησον χρεώστην. Οὐδὲ γὰρ νῦν
 χαίρει δανειστῆς ὀφειλέτας ἔχων, ὥς ὁ Χριστὸς εὐ-
 30 φραίνεται δανειστάς ἔχων· καὶ οἷς μὲν μηδὲν ὀφεί-
 λει, τούτους καὶ ἀποφεύγει, οἷς δὲ ὀφείλει, τούτοις
 καὶ ἐπιτρέχει. Πάντα τοίνυν ποιῶμεν, ὥστε αὐτὸν

τους νὰ μὴν ἔχει παρηγοριά ἀπὸ ἐκεῖ, τὰ πάντα θὰ τὰ κάμουν γιὰ νὰ βροῦν μὲ τὴν ἀρετὴ πολλὴ παρηγορία στὴ φτώχεια.

Νὰ μὴν ἀφήσεις λοιπὸν πλοῦτο, γιὰ ν’ ἀφήσεις ἀρετὴ. Γιατὶ πραγματικὰ εἶναι ἀπόδειξη τῆς χειρότερης ἀνοησίας, ὅταν ζοῦμε νὰ μὴ δίνουμε στὰ παιδιά τὴν ἐξουσία ὅλων τῶν ὑπαρχόντων, ἐνῶ ὅταν πεθάνουμε νὰ παρέχουμε στὴ διάθεση τῶν νέων πολλὴ ἐλευθερία. Μολονότι βέβαια ὅσο ζοῦμε, θὰ μπορέσουμε νὰ ζητᾶμε καὶ εὐθύνες καὶ νὰ σωφρονίζουμε καὶ νὰ συγκρατοῦμε τὰ παιδιά, ὅταν κάνουν κακὴ διαχείριση τῶν ὑπαρχόντων· ὅταν ὅμως πεθάνουμε, ἂν μαζὶ μὲ τὴ δική μας ἀπουσία καὶ τὴ νεότητα δώσουμε καὶ τὴν ἐξουσία ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν πλοῦτο, θὰ ὠθήσουμε τὰ δυστυχισμένα καὶ ταλαίπωρα αὐτὰ παιδιά σὲ ἄπειρους γκρεμούς, βάζοντας φωτιὰ ἐπάνω στὴ φωτιὰ καὶ ρίχνοντας λάδι ἐπάνω στὸ φοβερὸ καμίνι. Ἐπομένως, ἐὰν θέλεις νὰ τὰ ἀφήσεις μὲ ἀσφάλεια πλούσια, ἄφησε τὸ Θεὸ ὀφειλέτη σ’ αὐτά, καὶ σ’ αὐτὸν παράδωσε τὸ γραμματιὸ τους. Γιατὶ ἂν πάρουν αὐτὰ τὰ χρήματα, δὲ γνωρίζουν σὲ ποιὸν νὰ τὰ δώσουν, ἀλλὰ θὰ πέσουν σὲ πολλοὺς καὶ συκοφάντες καὶ ἀχάριστους. Ἐὰν ὅμως τὰ δανείσεις ἐσὺ προηγουμένως στὸ Θεό, παραμένει στὴ συνέχεια ἀσύλητος ὁ θησαυρὸς καὶ ἡ ἐπιστροφή του θὰ γίνε μὲ πολλὴ εὐκολία. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ Θεὸς αἰσθάνεται χαρὰ καὶ ὅταν πληρώνει αὐτὸ ποὺ μᾶς ὀφείλει, καὶ βλέπει τοὺς δανειστὲς του μὲ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν τοῦ ἔχουν δανείσει, καὶ αὐτοὺς ποὺ ὀφείλει μάλιστα, αὐτοὺς ἀγαπάει ἰδιαίτερα.

Ἐπομένως ἐὰν θέλεις νὰ τὸν ἔχεις πάντοτε φίλο, νὰ τὸν κάμεις γιὰ πολλὰ χρεώστη. Γιατὶ δὲ χαίρεται ἔτσι ὁ δανειστὴς ὅταν ἔχει ὀφειλέτες, ὅπως εὐχαριστιέται ὁ Χριστός, ὅταν ἔχει δανειστὲς· καὶ αὐτοὺς ποὺ δὲν ὀφείλει τίποτε, αὐτοὺς μάλιστα ἀποφεύγει, ἐνῶ σ’ αὐτοὺς ποὺ ὀφείλει, σ’ αὐτοὺς κυρίως τρέχει. Ἄς κάνουμε λοιπὸν

χρεώστην ἔχειν· ὁ γὰρ καιρὸς οὗτός ἐστιν ὁ τῶν δα-
 νεισμάτων, καὶ νῦν ἐν χρεία καθέστηκεν. Ἄν τοί-
 νυν μὴ δῶς αὐτῷ νῦν, οὐ δεήσεταιί σου μετὰ τὴν ἐν-
 τεῦθεν ἀποδημίαν. Ἐνταῦθα γὰρ διψῇ, ἐνταῦθα πει-
 5 νᾶ· διψῇ δέ, ἐπειδὴ τὴν σὴν διψῇ σωτηρίαν· διὰ τοῦ-
 το γὰρ καὶ προσαιτεῖ, διὰ τοῦτο καὶ γυμνὸς περιέρ-
 χεται, πραγματευόμενός σοι ζωὴν ἀθάνατον. Μὴ τοί-
 νυν αὐτὸν περιίδης· οὐ γὰρ τραφῆναι βούλεται, ἀλλὰ
 θρέψαι, οὐκ ἐνδυθῆναι, ἀλλ' ἐνδῦσαι καὶ τὸ ἱμάτιον
 10 ἐκεῖνό σοι κατασκευάσαι τὸ χρυσοῦν, τὴν στολὴν τὴν
 βασιλικήν.

Οὐχ ὁρᾷς καὶ τῶν ἱατρῶν τοὺς κηδεμονεστέρους,
 ὅταν τοὺς κάμνοντας λούωσιν, ὅτι καὶ αὐτοὶ λούον-
 ται, καίτοι μὴ δεόμενοι; Οὕτω καὶ αὐτὸς διὰ σὲ τὸν
 15 κάμνοντα πάντα ποιεῖ. Διὰ τοῦτό σε οὐδὲ μετὰ βί-
 ας ἀπαιτεῖ, ἵνα πολλήν σοι δῶ τὴν ἀμοιβήν· ἵνα μά-
 θης, ὅτι οὐ χρείαν ἔχων ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ τὴν σὴν διορ-
 θούμενος χρείαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν εὐτελεῖ σχήματί
 σοι προσέρχεται, καὶ τὴν δεξιὰν ἐκτείνων· κἂν ὁβο-
 20 λὸν δῶς, οὐκ ἀποστρέφεται, κἂν ἀτιμάσης, οὐκ ἀφί-
 σταται, ἀλλὰ πάλιν σοι πρόεισιν· ἐρᾷ γὰρ σφόδρα, ἐ-
 ρᾷ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Καταφρονήσωμεν
 τοίνυν τῶν χρημάτων, ἵνα μὴ καταφρονηθῶμεν ὑπὸ
 τοῦ Χριστοῦ· καταφρονήσωμεν τῶν χρημάτων, ἵνα
 25 καὶ αὐτῶν ἐπιτύχωμεν τῶν χρημάτων. Ἄν μὲν γὰρ
 αὐτὰ φυλάσσωμεν ἐνταῦθα, ἀπολοῦμεν αὐτὰ πάντως
 καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ· ἂν δὲ διανείμωμεν αὐτὰ μετὰ
 δαψιλείας πολλῆς, ἐν ἑκατέρῃ τῇ ζωῇ πολλῆς ἀπο-
 λαυσόμεθα τῆς εὐπορίας.

30 Ὁ τοίνυν βουλόμενος γενέσθαι πλούσιος, γενέ-
 σθω πένης, ἵνα γένηται πλούσιος· ἀναλίσκétω, ἵνα
 συλλέξῃ· σκορπιζέτω, ἵνα συναγάγῃ. Εἰ δὲ καινὰ
 ταῦτα καὶ παράδοξα, τὸν σπείροντα σκόπει, καὶ λο-
 γίζου ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνος δυνήσεται ἑτέρως πλείω συν-
 35 αγαγεῖν, ἂν μὴ τὰ ὄντα σκορπίσῃ καὶ τὰ ἔτοιμα πρό-

τὰ πάντα, γιὰ νὰ τὸν ἔχουμε χρεώστη· γιατί ὁ καιρὸς αὐτὸς εἶναι ὁ καιρὸς γιὰ τὰ δάνεια, καὶ τώρα βρίσκεται σὲ ἀνάγκη. "Αν λοιπὸν δὲν τοῦ δώσεις τώρα, δὲ θὰ σ' ἔχει ἀνάγκη μετὰ τὸ θάνατό σου. Γιατί ἐδῶ διψάει, ἐδῶ πεινάει καὶ διψάει, ἐπειδὴ διψάει γιὰ τὴ δική σου σωτηρία. Γι' αὐτὸ βέβαια γίνεται καὶ ἐπαίτης, γι' αὐτὸ καὶ γυρίζει γυμνός, ἐτοιμάζοντας γιὰ σένα ζωὴ ἀθάνατη. Νὰ μὴν τὸν περιφρονήσεις λοιπὸν αὐτόν, γιατί δὲ θέλει νὰ τραφεῖ, ἀλλὰ νὰ θρέψει, ὅχι νὰ ντυθεῖ, ἀλλὰ νὰ ντύσει καὶ νὰ κάμει γιὰ σένα τὸ ἱμάτιο ἐκεῖνο τὸ χρυσό, τὴ στολὴ τὴ βασιλική.

Δὲ βλέπεις καὶ τοὺς ἰατροὺς τοὺς πιὸ ἐπιμελεῖς, ὅταν λούζουν τοὺς ἄρρώστους, πὼς καὶ οἱ ἴδιοι λούζονται, ἂν καὶ δὲν τοὺς χρειάζεται; "Ετσι καὶ ὁ Χριστὸς γιὰ σένα τὸν ἄρρωστο κάνει τὰ πάντα. Γι' αὐτὸ δὲ σοῦ ζητάει μὲ τὴ βία, γιὰ νὰ σοῦ δώσει μεγάλη ἀμοιβή· γιὰ νὰ μάθεις, ὅτι δὲ ζητάει ἐπειδὴ ἔχει ἀνάγκη, ἀλλὰ γιὰ νὰ διορθώσει τὴ δική σου ἀνάγκη. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ ἀσήμαντο σχῆμα ἔρχεται σὲ σένα, ἀπλώνοντας καὶ τὸ δεξί του χέρι. Καὶ ἂν ἀκόμη τοῦ δώσεις ἓναν ὀβολό, δὲ σὲ ἀποστρέφεται, καὶ ἂν ἀκόμη τὸν περιφρονήσεις, δὲν ἀπομακρύνεται, ἀλλὰ πάλι σὲ πλησιάζει. Γιατί ὑπερβολικὰ ποθεῖ, ποθεῖ τὴ δική μας σωτηρία. "Ας περιφρονήσουμε λοιπὸν τὰ χρήματα, γιὰ νὰ μὴ μᾶς περιφρονήσει ὁ Χριστός. "Ας περιφρονήσουμε τὰ χρήματα, γιὰ νὰ ἐπιτύχομε καὶ αὐτὰ τὰ χρήματα. Γιατί ἂν τὰ φυλάγομε αὐτὰ ἐδῶ, θὰ τὰ χάσουμε ὅπωςδὴποτε αὐτὰ καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. "Αν ὅμως τὰ μοιράσουμε μὲ πολλή γενναιοδωρία, καὶ στήν ἐδῶ καὶ στήν ἐκεῖ ζωὴ θ' ἀπολαύσουμε πολὺ πλοῦτο.

Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ θέλει νὰ γίνει πλούσιος, ἃς γίνει φτωχός, γιὰ νὰ γίνει πλούσιος. "Ας ξοδεύει, γιὰ νὰ μαζέψει ἃς σκορπίζει, γιὰ νὰ συγκεντρώσει. "Αν ὅμως αὐτὰ εἶναι πράγματα καινούρια καὶ παράξενα, πρόσεχε τὸ γεωργὸ ποὺ σπέρνει καὶ σκέψου πὼς καὶ ἐκεῖνος δὲ θὰ μπορέσει νὰ μαζέψει περισσότερα μὲ ἄλλο τρόπο, ἂν δὲ σκορ-

ηται. Σπείρωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς, καὶ γεωργήσω-
μεν τὸν οὐρανόν, ἵνα μετὰ πολλῆς ἀμήσωμεν τῆς δα-
ψιλείας, καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χά-
ριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
5 στοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δό-
ξα, κράτος, τιμή, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

πίσει αὐτά ποῦ ἔχει καί ἂν δέν πετάξει τά ἔτοιμα. Ὡς σπεύρομε λοιπόν καί ἐμεῖς, καί ἄς καλλιεργήσομε τόν οὐρανόν, γιά νά θερίσομε μέ πολλή ἀφθονία καί νά ἐπιτύχομε τά αἰώνια ἀγαθά, μέ τή χάρη καί τή φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζί μέ τόν ὁποῖο στόν Πατέρα καί συγχρόνως στό ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καί ἡ τιμή, τώρα καί πάντοτε καί στούς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'

(Ρωμ. 4,1 – 22)

«Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι
κατὰ σάρκα; Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει
καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν».

1. Εἰπὼν, ὅτι ὑπόδικος ἐγένετο ὁ κόσμος τῷ Θεῷ καὶ ὅτι πάν-
5 τα ἥμαρτον καὶ ὅτι οὐκ ἔστι σωθῆναι ἑτέρως, ἀλλ' ἢ διὰ πίστε-
ως, σπουδάζει δεῖξαι λοιπόν, ὅτι οὐδὲ αἰσχύνῃς ἢ σωτηρία
αὕτη, ἀλλὰ καὶ δόξης λαμπρᾶς αἰτία, καὶ μείζονος τῆς διὰ τῶν
ἔργων. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μετ' αἰσχύνῃς σῶζεσθαι εἶχέ τινα καὶ
ἀμαθίαν, καὶ ταύτην ἀναιρεῖ τὴν ὑποψίαν λοιπόν· καίτοι γε καὶ
10 ἤδη αὐτὸ ἠνίξατο, οὐ σωτηρίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνην
καλέσας· «δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ», φησὶν, «ἐν αὐτῷ ἀποκαλύ-
πτεται»· ὁ γὰρ οὕτω σωζόμενος, ὡς δίκαιος μετὰ παρρησίας
σῶζεται. Καὶ οὐ δικαιοσύνην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔνδειξιν Θεοῦ·
Θεὸς δὲ ἐν τοῖς ἐνδόξοις ἐνδείκνυται καὶ λαμπροῖς καὶ μεγά-
15 λοις. Πλὴν ἡ ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν προκειμένων αὐτὸ κατασκευάζει,
κατὰ ἐρώτησιν προάγων τὸν λόγον, ὅπερ ἀεὶ ποιεῖν εἴωθε σα-
φηνείας τε ἕνεκεν καὶ τοῦ θερρεῖν τοῖς λεγομένοις. Καὶ γὰρ καὶ
ἀνωτέρω τοῦτο πεποίηκε, «τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου;»
λέγων, καὶ «τί οὖν προκατέχομεν περισσόν;», καὶ πάλιν, «ποῦ
20 ἢ καύχησις; Ἐξεκλείσθη». Καὶ ἐνταῦθα· «τί οὖν ἐροῦμεν
Ἀβραὰμ πατέρα ἡμῶν;».

1. Ρωμ. 1,17.

2. Ρωμ. 3,1· 9· 27.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'

(Ρωμ. 4,1 – 22)

«Τί θά ποῦμε λοιπόν, ὅτι ἐπέτυχε ὁ πατέρας μας Ἀβραάμ μέ τίς φυσικές του δυνάμεις; Γιατί, ἂν ὁ Ἀβραάμ δικαιώθηκε ἀπό τά ἔργα του, μπορεῖ νά καυχιέται, ὅχι ὁμως καί ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ».

1. Ἀφοῦ εἶπε ὅτι ὁ κόσμος ἐγινε ὑπόδικος στό Θεό, ὅτι ὅλοι ἀμάρτησαν, καί ὅτι δέν εἶναι δυνατό νά σωθοῦμε διαφορετικά παρά μόνο μέ τήν πίστη, προσπαθεῖ στή συνέχεια νά δείξει, πώς ἡ σωτηρία αὐτή δέν εἶναι αἰτία ντροπῆς, ἀλλ' ἀντιθέτως αἰτία δόξας λαμπρῆς, καί μεγαλύτερης ἀπό τή δόξα πού προέρχεται ἀπό τά ἔργα. Ἐπειδή λοιπόν ἡ σωτηρία μέ ντροπή εἶχε καί κάποια λιποψυχία, ἀναιρεῖ στή συνέχεια καί τήν ὑποψία αὐτή. Ἄν καί βέβαια ὑπαινίχθηκε ἤδη αὐτό, μιλώντας ὅχι μόνο γιά σωτηρία, ἀλλά καί γιά δικαιοσύνη: «Γιατί ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ», λέγει, «φανερώνεται σ' αὐτόν»¹. Γιατί αὐτός πού σώζεται ἔτσι, σώζεται σάν δίκαιος μέ παρρησία. Καί ὅχι μόνο κάλεσε αὐτήν δικαιοσύνη, ἀλλά καί φανέρωση τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός ὁμως φανερώνεται στούς ἐνδοξους καί λαμπρούς καί μεγάλους. Ἀλλ' ὁμως καί ἀπό τούς παρόντες τό ἀποδεικνύει αὐτό, συνεχίζοντας μέ ἐρωτήσεις τό λόγο, πράγμα πού πάντοτε συνηθίζει νά κάνει ἐξ αἰτίας τῆς σαφήνειας καί τῆς τόλμης στά λόγια του. Γιατί πραγματικά καί παραπάνω ἔτσι ἔχει κάνει λέγοντας, «Ποιό λοιπόν εἶναι τό πλεονέκτημα τοῦ Ἰουδαίου;», καί, «Τί λοιπόν ἔχουμε περισσότερο;», καί πάλι, «Ποῦ εἶναι ἡ καύχησι; ἀποκλείστηκε ἐντελῶς»². καί ἐδῶ, «Τί λοιπόν θά ποῦμε, πώς ὁ Ἀβραάμ ὁ πατέρας μας;»

Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἔστρεφον Ἰουδαῖοι, ὅτι ὁ πατριάρχης καὶ τῷ Θεῷ φίλος περιτομὴν ἐδέξατο πρῶτος, βόλεται δεῖξαι, ὅτι καὶ ἐκεῖνος ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, ὅπερ ἦν περιουσία νίκης πολλῆς. Τὸ μὲν γὰρ ἔργα μὴ ἔχοντα ἐκ πίστεως δικαιωθῆναί τινα, οὐδὲν ἀπεικός, τὸ δὲ κομῶντα ἐν κατορθώμασι μὴ ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἀπὸ πίστεως γενέσθαι δίκαιον, τοῦτο ἦν τὸ θαυμαστὸν καὶ μάλιστα τῆς πίστεως τὴν ἰσχὺν ἐμφαῖνον. Διὸ δὴ τοὺς ἄλλους παραδραμὼν πάντας, ἐπὶ τοῦτον ἀνάγει τὸν λόγον. Πατέρα δὲ αὐτὸν κατὰ σάρκα ἐκάλεσεν, ἐκβάλλων αὐτοὺς τῆς πρὸς αὐτὸν γνησίας συγγενείας καὶ προοδοποιῶν τοῖς ἔθνεσι τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγχιστείαν.

Εἰτά φησιν· «Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν». Εἰπὼν οὖν, ὅτι δικαιοῖ περιτομὴν ἐκ πίστεως ὁ Θεὸς καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως, καὶ κατασκευάσας αὐτὸ ἱκανῶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ διὰ τοῦ Ἀβραὰμ μειζόνως αὐτὸ δείκνυσιν ἢ ἐπηγγείλατο, καὶ ποιεῖ τὴν μάχην τῇ πίστει πρὸς τὰ ἔργα, καὶ τὸν ἀγῶνα ὅλον περὶ τὸν δίκαιον ἴστησι καὶ ὅχ ἀπλῶς. Διὸ καὶ σφόδρα σεμνύνει προπάτορα καλῶν, καὶ ἀνάγκην αὐτοῖς ἐπιτιθεὶς τοῦ πείθεσθαι ἐν πᾶσιν αὐτῷ. Μὴ γάρ μοι τὸν Ἰουδαῖον εἶπης, φησί, μηδὲ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα ἀγάγης εἰς μέσον, ἐγὼ γὰρ ἐπὶ τὴν κορυφὴν ἀπάντων, καὶ ὅθεν ἡ περιτομὴ τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν, ἄνειμι. «Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη», φησὶν, «ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν». Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον. Οὐκοῦν ἀναγκαῖον αὐτὸ ποιῆσαι σαφέστερον. Δύο γὰρ ἐστὶ καυχήματα, τὸ μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων,

Πράγματι, ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι σκέπτονταν πάντοτε αὐτό, ὅτι δηλαδή ὁ πατριάρχης καὶ φίλος τοῦ Θεοῦ δέχθηκε πρῶτος τὴν περιτομή, θέλει νὰ δείξει, πῶς καὶ ἐκεῖνος δικαιώθηκε ἀπὸ τὴν πίστι, πρᾶγμα πού ἦταν κατάκτηση μεγάλης νί. Γιατί τό νὰ δικαιωθεῖ κάποιος ἀπὸ τὴν πίστι χωρὶς νὰ ἔχει ἔργα, δέν εἶναι καθόλου ἀφύσικο, τό νὰ δικαιωθεῖ ὁμως ἀπὸ τὴν πίστι καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ κατορθώματα ἃν ὑπερηφανεύεται γι' αὐτά, αὐτό ἦταν τό θαυμαστό καὶ πρᾶγμα πού φανέρωνε ἰδιαίτερα τὴ δύναμη τῆς πίστεως. Γι' αὐτό ἀκριβῶς, παραλείποντας ὅλους τοὺς ἄλλους, σ' αὐτόν μεταφέρει τό λόγο. Καὶ ὀνόμασε αὐτόν πατέρα κατὰ σάρκα, γιὰ νὰ τοὺς στερήσει τὴ γνήσια συγγένεια πρὸς αὐτόν καὶ νὰ προετοιμάσει γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς τὴν ἀγχιστεία πρὸς αὐτόν.

Ἐπειτα λέγει· «Γιατί, ἂν ὁ Ἀβραάμ δικαιώθηκε ἀπὸ τὰ ἔργα του, ἔχει λόγο νὰ καυχιέται, ὄχι ὁμως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ». Ἀφοῦ εἶπε λοιπόν, ὅτι ὁ Θεὸς δικαιώνει τόν Ἰουδαῖο ἀπὸ τὴν πίστι καὶ τόν ἐθνικό μέσω τῆς πίστεως, καὶ ἀφοῦ ἀπέδειξε ἱκανοποιητικὰ αὐτά μέ τὰ προηγούμενα, καὶ μέ τόν Ἀβραάμ δείχνει αὐτό σέ μεγαλύτερο βαθμό ἀπ' ὅ,τι ὑποσχέθηκε, καὶ μάχεται μέ τὴν πίστι πρὸς τὰ ἔργα καὶ κάνει τόν ἀγῶνα ὅλο γιὰ τό δίκαιο· καὶ ὄχι ἀπλά. Γι' αὐτό καὶ τόν ἐπαινεῖ πάρα πολὺ ὀνομάζοντας αὐτόν προπάτορα καὶ ἀναγκάζοντας αὐτούς νὰ τόν ὑπακούουν σέ ὅλα. Μὴ δηλαδή μοῦ πεῖς τόν Ἰουδαῖο, λέγει, οὔτε νὰ μοῦ ἀναφέρεις τόν τάδε καὶ τόν τάδε, γιατί ἐγώ θ' ἀνεβῶ ἐπάνω στὴν κορυφή ὅλων καὶ ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ἄρχισε ἡ περιτομή. «Γιατί, ἂν ὁ Ἀβραάμ δικαιώθηκε ἀπὸ τὰ ἔργα του», λέγει, «μπορεῖ νὰ καυχιέται, ὄχι ὁμως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ». Εἶναι ἀσαφὴς ὁ λόγος. Ἐπομένως ἦταν ἀνάγκη νὰ τόν ἐξηγήσω περισσότερο. Γιατί ὑπάρχουν δύο καυχήματα, τό ἓνα ἀπὸ τὰ ἔργα καὶ τό ἄλλο ἀπὸ τὴν πίστι. Ἀφοῦ δηλαδή εἶπε, «Ἐάν δικαιώθηκε

τὸ δὲ ἀπὸ τῆς πίστεως. Εἰπὼν τοίνυν, «Εἰ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν», ἔδειξεν, ὅτι καὶ ἀπὸ πίστεως δύναται ἂν ἔχειν καύχημα, καὶ πολλῶ μείζον.

Ἡ γὰρ πολλὴ τοῦ Παύλου δύναμις ἐν τούτῳ μάλιστα δεί-
 5 κνυται, ὅτι εἰς τὸναντίον περιέτριψε τὸ προκείμενον, καὶ ὅπερ εἶχεν ἢ διὰ τῶν ἔργων σωτηρία, τὸ καυχᾶσθαι καὶ παρρησιάζεσθαι, τοῦτο ἔδειξε πολλῶ πλέον τῆς πίστεως ὄν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἔργοις καυχώμενος, τοὺς οἰκείους ἔχει προβάλλεσθαι πό-
 νους, ὁ δὲ ἐπὶ τῷ πιστεῦσαι τῷ Θεῷ καλλωπιζόμενος, πολλῶ
 10 μείζονα καυχήσεως ἀφορμὴν ἐπιδείκνυται, ἅτε δοξάσας καὶ με-
 γαλύνας τὸν Κύριον. Ἄ γὰρ οὐχ ὑπηγόρευσεν ἡ φύσις τῶν ὀρωμένων, ταῦτα ἀπὸ τῆς πίστεως καταδεξάμενος τῆς εἰς αὐ-
 τόν, καὶ τὴν γνησίαν ἀγάπην τὴν περὶ αὐτὸν ἐπεδείξατο, καὶ τὴν
 δύναμιν αὐτοῦ λαμπρῶς ἀνεκήρυξε.

15 Τοῦτο δὲ γενναιοτάτης ψυχῆς καὶ φιλοσόφου γνώμης καὶ
 ὑψηλῆς διανοίας. Τὸ μὲν γὰρ μὴ κλέψαι μηδὲ φονεῦσαι, καὶ
 τῶν τυχόντων ἐστί, τὸ δὲ πιστεῦσαι, ὅτι τὰ ἀδύνατα δύναται
 Θεός, μεγαλοφυοῦς τινος δεῖται ψυχῆς καὶ σφόδρα περὶ αὐτὸν
 διακειμένης· καὶ γὰρ ἀγάπης γνησίας τοῦτο σημεῖόν ἐστι. Τιμᾶ
 20 μὲν γὰρ τὸν Θεὸν καὶ ὁ τὰς ἐντολὰς πληρῶν, πολλῶ δὲ μειζό-
 νως οὗτος ὁ διὰ τῆς πίστεως φιλοσοφῶν· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὑπή-
 κουσεν αὐτῷ, οὗτος δὲ τὴν προσήκουσαν ἔλαβε περὶ αὐτοῦ δό-
 ξαν, καὶ τῆς διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξεως μειζόνως ἐδόξασε καὶ
 ἐθαύμασεν. Ἐκεῖνο μὲν οὖν τὸ καύχημα τοῦ κατορθοῦντός ἐστι,
 25 τοῦτο δὲ τὸν Θεὸν δοξάζει, καὶ ὅλον ἐστὶν αὐτοῦ· καυχᾶται γὰρ
 ἐπὶ τῷ περὶ αὐτοῦ μεγάλα φαντάζεσθαι, ἅπερ εἰς τὴν ἐκείνου
 διαβαίνει δόξαν.

ἀπό τὰ ἔργα του, ἔχει καύχημα, ὅχι ὅμως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ», ἔδειξε πῶς καί ἀπό τήν πίστη μπορεῖ νά ἔχει καύχημα, καί μάλιστα πολύ μεγαλύτερο.

Ἡ μεγάλη λοιπόν δύναμη τοῦ Παύλου σ' αὐτό ιδιαίτερα φανερώνεται, γιατί ἔστρεψε στό ἀντίθετο τό ζήτημα, καί αὐτό πού εἶχε ἡ σωτηρία ἀπό τὰ ἔργα, δηλαδή τήν καύχησι καί τήν παρρησία, αὐτό ἔδειξε πῶς ἀνήκει πολύ περισσότερο στήν πίστη. Γιατί, αὐτός πού καυχιέται γιά τὰ ἔργα, μπορεῖ νά προφασίζεται τούς δικούς του κόπους, ἐνῶ ἐκεῖνος πού καυχιέται γιά τήν πίστη του στό Θεό, παρουσιάζει πολύ μεγαλύτερη ἀφορμή γιά καύχησι, ἐπειδή δόξασε καί μέγαλυνε τόν Κύριο. Γιατί ἐκεῖνα πού δέν τοῦ ὑπέδειξε ἡ φύσις τῶν ὁρατῶν πραγμάτων, αὐτά ἀφοῦ δέχθηκε ἀπό τήν πίστη σ' αὐτόν, ἔδειξε τήν γνήσια ἀγάπη γι' αὐτόν καί ἔκαμε γνωστή τή δύναμή του μέ λαμπρό τρόπο.

Αὐτό ὅμως εἶναι γνώρισμα γενναιοτάτης ψυχῆς, φιλοσοφικῆς διάθεσης καί ὑψηλῆς διάνοιας. Γιατί τό νά μήν κλέψει κανείς οὔτε νά φονεύσει τό κατορθώνουν ἀκόμη καί οἱ τυχαῖοι ἄνθρωποι, ἐνῶ τό νά πιστέψει, πῶς ὁ Θεός μπορεῖ τὰ ἀδύνατα, χρειάζεται κάποια εὐγενική ψυχή καί ὑπερβολική ἀφοσίωσι σ' αὐτόν· γιατί πραγματικά αὐτό εἶναι ἀπόδειξι γνήσιας ἀγάπης. Τιμάει βέβαια τό Θεό καί ἐκεῖνος πού τηρεῖ τίς ἐντολές, τόν τιμάει ὅμως πολύ περισσότερο αὐτός πού μέ τήν πίστη φιλοσοφεῖ. Γιατί ἐκεῖνος ὑπάκουσε σ' αὐτόν, ἐνῶ αὐτός σχημάτισε τή γνώμη πού πρέπει γι' αὐτόν καί τόν δόξασε καί τόν θαύμασε περισσότερο ἀπό τήν ἐπίδειξι μέ τὰ ἔργα. Ἐκείνη λοιπόν ἡ καύχησι ἀνήκει σ' αὐτόν πού κατορθώνει, ἐνῶ αὐτή δοξάζει τό Θεό καί ὅλη ἀνήκει σ' αὐτόν. Γιατί καυχιέται γιά τό ὅτι φαντάζεται γι' αὐτόν μέγαλα, τὰ ὅποια συντελοῦν στή δόξα ἐκείνου.

Διὰ τοῦτό φησι, πρὸς τὸν Θεὸν ἔχειν αὐτὸν τὸ καύχημα· οὐ
 διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἕτερον. Καυχᾶται γὰρ πάλιν ὁ
 πιστός, οὐχ ὅτι τὸν Θεὸν ἐφίλησε μόνον γνησίως, ἀλλ' ὅτι καὶ
 πολλῆς παρ' αὐτοῦ τιμῆς ἀπήλαυσε καὶ ἀγάπης. Ὡσπερ γὰρ
 5 αὐτὸς αὐτὸν ἠγάπησε μεγάλα περὶ αὐτοῦ φαντασθεῖς (τοῦτο γὰρ
 ἀγάπης δεῖγμα), οὕτω καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐφίλησε μυρίοις ὑπεύ-
 θυνον ὄντα, οὐχὶ κολάσεως ἀπαλλάξας μόνον, ἀλλὰ καὶ δίκαιον
 ἐργασάμενος. Ἐχει τοίνυν καυχᾶσθαι ὡς μεγάλης καταξιωθείς
 ἀγάπης. «Τί γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει; Ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ,
 10 καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μι-
 σθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ ὀφείλημα». Οὐκοῦν
 τοῦτο μεῖζον, φησὶν; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ τῷ πιστεύοντι λογίζε-
 σθαι· οὐκ ἂν δὲ ἐλογίσθη, εἰ μὴ καὶ αὐτός τι εἰσήνεγκεν.

2. Ὡστε καὶ οὗτος ὀφειλέτην ἔχει τὸν Θεόν, καὶ οὐ τῶν τυχόν-
 15 των ὀφειλέτην, ἀλλὰ μεγάλων καὶ ὑψηλῶν πραγμάτων. Δει-
 κνὺς γὰρ αὐτοῦ τὴν μεγαλόνοιαν καὶ τὴν πνευματικὴν διάνοιαν,
 οὐχ ἀπλῶς εἶπε, τῷ πιστεύοντι, ἀλλά, «Τῷ πιστεύοντι ἐπὶ τὸν
 δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύ-
 νην». Ἐννόησον γὰρ ἡλίκον ἐστὶ πεισθῆναι καὶ πληροφορηθῆ-
 20 ναι, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς τὸν ἐν ἀσεβείᾳ βεβιωκότα τοῦτο ἐξαίφ-
 νης οὐχὶ κολάσεως ἐλευθερῶσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ δίκαιον ποιῆ-
 σαι, καὶ τῶν ἀθανάτων ἐκείνων ἀξιῶσαι τιμῶν. Μὴ τοίνυν νο-
 μίσσης τοῦτον ἐλαττοῦσθαι, ἐπειδὴ ἐκείνῳ οὐ κατὰ χάριν λογίζε-
 ται. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο μάλιστα ποιεῖ τὸν πιστὸν εἶναι λαμπρόν, τὸ
 25 τοσαύτης ἀπολαῦσαι χάριτος, τὸ τοιαύτην πίστιν ἐπιδείξασθαι.
 Καὶ ὄρα καὶ τὴν ἀντίδοσιν μεῖζονα. Ἐκείνῳ μὲν γὰρ μισθὸς δί-

Γι' αυτό λέγει, ὅτι ἔχει λόγο νά καυχιέται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καί ὄχι μόνο γι' αὐτό, ἀλλά καί γιά κάτι ἄλλο. Γιατί καυχιέται πάλι ὁ πιστός, ὄχι γιατί ἀγάπησε γνήσια τό Θεό μόνο, ἀλλά καί γιατί ἀπόλαυσε ἀπ' αὐτόν πολλή τιμή καί ἀγάπη. Γιατί, ὅπως τόν ἀγάπησε, ἐπειδή φαντάστηκε μεγάλα γι' αὐτόν (καθόσον αὐτό εἶναι ἀπόδειξη ἀγάπης), ἔτσι καί ὁ Θεός τόν ἀγάπησε, ἂν καί ἦταν ὑπεύθυνος γιά πάρα πολλά ἁμαρτήματα, ὄχι μόνο ἀπαλλάσσοντάς τον ἀπό τήν τιμωρία, ἀλλά καί δικαιώνοντάς τον. Ἔχει λοιπόν λόγο νά καυχιέται, ἐπειδή θεωρήθηκε ἄξιος μεγάλης ἀγάπης. «Τί λοιπόν λέγει ἡ Γραφή; Πίστεψε ὁ Ἀβραάμ στό Θεό καί τοῦ λογαριάστηκε σάν δικαιοσύνη. Ἀντίθετα ὁμοῦς σέ κάθε ἐργαζόμενο δέ λογαριάζεται ἡ ἀμοιβή του σαν χάρη, ἀλλά σάν χρέος». Ἐπομένως, λέγει, αὐτό εἶναι μεγαλύτερο; Καθόλου. Γιατί καί σ' αὐτόν πού πιστεύει λογαριάζεται. Δέ θά λογαριαζόταν ὁμοῦς, ἐάν καί αὐτός δέν πρόσφερνε κάτι.

2. Ὡστε καί αὐτός ἔχει ὀφειλέτη τό Θεό, καί ὄχι γιά ἀσήμαντα πράγματα, ἀλλά γιά μεγάλα καί σπουδαῖα. Γιατί δείχνοντας τή μεγαλοφυΐα καί τήν πνευματικήν του διάνοια, δέν εἶπε ἀπλά, σ' ἐκεῖνον πού πιστεύει, ἀλλά, «Σ' ἐκεῖνον πού πιστεύει σ' αὐτόν πού δικαιώνει τόν ἀσεβή, λογαριάζεται ἡ πίστη του γιά τή δικαίωσή του». Γιατί σκέψου πόσο μεγάλο εἶναι νά πεισθεῖ καί νά πληροφορηθεῖ, πώς ὁ Θεός μπορεῖ ὄχι μόνο νά ἀπαλλάξει ξαφνικά ἀπό τήν τιμωρία ἐκεῖνον πού ζεῖ μέσα στήν ἀσέβεια, ἀλλά καί νά τόν δικαιώσει, καί νά τόν κρίνει ἄξιο γιά τίς ἀθάνατες ἐκεῖνες τιμές. Νά μή νομίσεις λοιπόν πώς αὐτός μειώνεται, ἐπειδή δέ λογαριάζεται σ' ἐκεῖνον σάν χάρη. Γιατί αὐτό ἀκριβῶς κάνει τόν πιστό λαμπρό, τό ὅτι δηλαδή ἀπόλαυσε τόσο μεγάλη χάρη, τό ὅτι ἔδειξε τέτοια πίστη. Καί πρόσεχε πώς ἡ ἀνταπόδοση εἶναι μεγαλύτερη. Γιατί σ' ἐκεῖνον δίνεται ἀμοιβή, ἐνῶ σ'

δοται, τούτῳ δὲ δικαιοσύνη· πολὺ δὲ μείζων μισθοῦ δικαιοσύ-
νη· πολλῶν γάρ ἐστι μισθῶν περιεκτικωτάτη ἀντίδοσις ἢ δι-
καιοσύνη.

Δείξας τοίνυν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ τοῦτο, καὶ τὸν Δαυῖδ ἐπάγει
5 λοιπὸν ψηφίζόμενον τοῖς εἰρημένοις. Τί οὖν φησιν ὁ Δαυῖδ καὶ
τίνα μακαρίζει; τὸν ἐν ἔργοις κομῶντα, ἢ τὸν χάριτος ἀπολε-
λαυκότα, τὸν ἀφέσεως καὶ δωρεᾶς τετυχηκότα; Μακαριότητα
δὲ ὅταν εἴπω, τὴν κορυφὴν λέγω τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων.

Ὡσπερ γὰρ μισθοῦ πλεόν ἢ δικαιοσύνη, οὕτω δικαιοσύνης
10 πλεόν ὁ μακαρισμός. Δείξας τοίνυν τὴν δικαιοσύνην βελτίω, οὐ
τῷ τὸν Ἀβραὰμ ταύτην εἰληφέναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λογι-
σμῶν, «Ἔχει γὰρ καύχημα», φησὶν, «ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν»,
καὶ ἐτέρῳ τρόπῳ πάλιν αὐτὴν ἀποφαίνει σεμνοτέραν, τὸν Δαυῖδ
εἰσάγων αὐτῇ ψηφίζόμενον· καὶ γὰρ οὗτος, φησί, τὸν οὕτω δι-
15 καιωθέντα μακαρίζει, λέγων, «Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνο-
μίαι». Καὶ δοκεῖ μὲν οὐ προσήκουσαν παράγειν μαρτυρίαν·
οὐδὲ γὰρ εἶπε, μακάριοι ὧν ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην ἐλογίσθη·
ποιεῖ δὲ αὐτὸ ἐκῶν, οὐκ ἄγνοῶν, ἵνα πλείονα δείξῃ τὴν ὑπερβο-
λήν. Εἰ γὰρ μακάριος οὗτος ὁ λαβὼν ἄφεσιν ἀπὸ χάριτος,
20 πολλῷ μᾶλλον ὁ δικαιωθεὶς καὶ ὁ πίστιν ἐπιδειξάμενος.

Ὅπου δὲ μακαρισμός, αἰσχὺνη πᾶσα ἀνήρηται καὶ πολλὴ
δόξα· ἐπίτασις γὰρ ἐστι καὶ μισθῶν καὶ δόξης ὁ μακαρισμός.
Διὰ τοῦτο, ὃ μὲν ἐστὶν ἐκείνου πλεονέκτημα, ἄγραφον τίθησιν,
εἰπὼν, «Τῷ γὰρ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χά-

αὐτόν δικαιοσύνη. Ἡ δικαιοσύνη ὅμως εἶναι πολύ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀμοιβή, γιατί ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀνταπόδοση πού περιέχει πολλούς μισθούς.

Ἄφοῦ ἔδειξε λοιπὸν ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ αὐτό, προσθέτει στή συνέχεια καί τό Δαυῖδ πού ἐπιδοκιμάζει αὐτά πού ἔχουν λεχθεῖ. Τί λοιπὸν λέγει ὁ Δαυῖδ καί ποιὸν μακαρίζει; Αὐτόν πού καυχιέται γιά τὰ ἔργα του, ἢ αὐτόν πού ἔχει ἀπολαύσει τή χάρη, αὐτόν πού ἔλαβε τή συγχώρηση καί τή δωρεά; Ὅταν ὅμως πῶ μακαριότητα, ἐννοῶ τὴν κορυφή ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τό μισθό, ἔτσι ὁ μακαρισμός εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τή δικαιοσύνη. Ἄφοῦ λοιπὸν ἔδειξε τή δικαιοσύνη ἀνώτερη, ὅχι μέ τό ὅτι τὴν ἔχει λάβει ὁ Ἀβραάμ μόνο, ἀλλά καί ἀπὸ συλλογισμούς («Γιατί ἔχει λόγο νά καυχιέται», λέγει, «ὅχι ὅμως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ»), καί μέ ἄλλο τρόπο πάλι παρουσιάζει αὐτὴν σπουδαιότερη, παρουσιάζοντας τό Δαυῖδ νά τὴν ἐπιδοκαιμάζει. Γιατί καί αὐτός λέγει μακαρίζει ἐκεῖνον πού δικαιώθηκε ἔτσι λέγοντας, «Μακάριοι εἶναι ἐκεῖνοι πού συγχωρήθηκαν οἱ παρανομίες τους». Καί φαίνεται βέβαια πὼς δέν ἀναφέρει κατάλληλη μαρτυρία, γιατί δέν εἶπε, μακάριοι ἐκεῖνοι πού ἡ πίστη τοὺς λογαριάστηκε γιά τή δικαίωσή τους. Καί τό κάνει αὐτό μέ τή θάλησή του, καί ὅχι ἀπὸ ἄγνοια, γιά νά δείξει μεγαλύτερη τὴν ὑπεροχή. Γιατί, ἀφοῦ εἶναι μακάριος αὐτός πού ἔλαβε συγχώρηση ἀπὸ χάρη, θά εἶναι πολύ περισσότερο ἐκεῖνος πού δικαιώθηκε καί ἐκεῖνος πού ἔδειξε πίστη.

Ὅπου ὅμως ὑπάρχει μακαρισμός, ἔχει ἐξαφανισθεῖ κάθε ντροπή καί ἡ δόξα εἶναι μεγάλη. Γιατί ὁ μακαρισμός εἶναι αὐξηση καί τῶν μισθῶν καί τῆς δόξας. Γι' αὐτό, ἐκεῖνο πού εἶναι πλεονέκτημα ἐκείνου, τό ἀναφέρει χωρὶς ἀναφορά.

ριν», ὃ δέ ἐστι τοῦ πιστοῦ προτέρημα, τοῦτο δι' ἀγράφου μαρ-
 τυρίας κατασκευάζει, λέγων· «Καθὼς εἶπε Δαυῖδ· Μακάριοι
 ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἀπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι».
 Τί γὰρ λέγεις, φησὶν, ὅτι οὐ κατὰ ὀφείλημα, ἀλλὰ κατὰ χάριν
 5 λαμβάνεις τὴν ἄφεσιν; Ἀλλ' ἰδοὺ, οὗτός ἐστιν ὁ μακαριζόμενος·
 οὐκ ἂν δὲ αὐτὸν ἐμακάρισεν, εἰ μὴ καὶ δόξης εἶδεν ἀπολαύοντα
 πολλῆς. Καὶ οὐ λέγει, ἡ ἄφεσις οὖν αὕτη ἐπὶ τὴν περιτομήν,
 ἀλλὰ τί; «Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος», ὅπερ πλεόν ἦν, «ἐπὶ τὴν
 περιτομήν ἢ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν;». Ζητεῖται γὰρ λοιπὸν τὸ
 10 ἀγαθὸν τοῦτο καὶ μέγα μετὰ τίνος ἔστηκεν, ἄρα μετὰ τῆς περι-
 τομῆς, ἢ μετὰ τῆς ἀκροβυστίας;

Καὶ ὄρα τὴν ὑπερβολήν· δείκνυσι γὰρ αὐτὸ οὐ μόνον οὐ
 φεῦγον τὴν ἀκροβυστίαν, ἀλλὰ καὶ ἐμφιλοχωροῦν αὐτῇ πρὸ τῆς
 περιτομῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μακαρίζων καὶ αὐτὸς ἐμπερίτομος ἦν
 15 ὁ Δαυῖδ, καὶ ἐμπεριτόμοις διελέγετο, ὄρα πῶς ἐφιλονείκησεν ὁ
 Παῦλος εἰς τὸν ἀκρόβυστον ἀγαγεῖν τὸ εἰρημένον. Συνάψας γὰρ
 τῇ δικαιοσύνῃ τὸν μακαρισμὸν καὶ δείξας ἀμφότερα ἔν, ζητεῖ
 πῶς ἐδικαιώθη ὁ Ἀβραάμ. Εἰ γὰρ ὁ μακαρισμὸς τοῦ δικαίου,
 ἐδικαίωθη δὲ ὁ Ἀββραάμ, ἴδωμεν πῶς ἐδικαιώθη· ἀκρόβυστος
 20 ὧν ἢ ἐμπερίτομος. Ἀκρόβυστος, φησί. «Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν
 περιτομῇ ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; Οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυ-
 στίᾳ· καὶ λέγομεν γάρ, ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δι-
 καιοσύνην». Ἀνωτέρω τὴν Γραφὴν εἰπὼν, τί γὰρ ἡ Γραφή λέ-
 γει, φησὶν, «Ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ

στή Γραφή, λέγοντας, «Γιατί σέ κάθε εργαζόμενο δέ λογαριάζεται ο μισθός του σάν χάρη», εκείνο όμως πού είναι προτέρημα του πιστού, αυτό τό αποδείχνει μέ μαρτυρία τῆς Γραφῆς, λέγοντας· «Καθώς εἶπε ὁ Δαυῖδ· μακάριοι εἶναι ἐκεῖνοι πού συγχωρήθηκαν οἱ παρανομίες τους, καί πού σκεπάστηκαν οἱ ἁμαρτίες τους». Γιατί λοιπόν ἀπορεῖς, λέγει, πού δέν παίρνεις τή συγχώρηση σάν χρέος, ἀλλά σάν χάρη; Νά όμως, αὐτός εἶναι ἐκεῖνος πού μακαρίζεται, καί δέ θά τόν μακάριζε, ἂν δέν ἔβλεπε πώς ἀπολαμβάνει καί δόξα πολλή. Καί δέ λέγει, ἡ συγχώρηση λοιπόν αὐτή ἀνήκει στόν Ἰουδαῖο, ἀλλά τί; «Ὁ μακαρισμός λοιπόν αὐτός», πράγμα πού ἦταν ἀνώτερο, «ἀνήκει στόν Ἰουδαῖο ἢ στόν ἐθνικό;». Ἐξετάζεται δηλαδή στή συνέχεια μέ ποιόν βρίσκεται τό ἀγαθό αὐτό καί σπουδαῖο πράγμα, ἐάν βρίσκεται μέ τόν Ἰουδαῖο ἢ μέ τόν ἐθνικό.

Καί πρόσεχε τήν ὑπεροχή. Γιάτί δείχνει πώς τό ἀγαθό αὐτό ὄχι μόνο δέν ἀποφεύγει τόν ἐθνικό, ἀλλά καί ἔρχεται σ' αὐτόν πρίν ἀπό τόν Ἰουδαῖο. Ἐπειδή λοιπόν αὐτός πού μακαρίζει, δηλαδή ὁ Δαυῖδ, ἦταν καί αὐτός περιτμημένος καί μιλοῦσε σέ περιτμημένους, πρόσεχε πώς προσπάθησε ὁ Παῦλος νά φέρει τό λόγο στόν ἐθνικό. Ἀφοῦ λοιπόν συνένωσε στή δικαιοσύνη τό μακαρισμό, καί ἀφοῦ ἔδειξε πώς καί τά δύο ἦταν ἓνα, ἐξετάζει πώς δικαιώθηκε ὁ Ἀβραάμ. Γιατί, ἂν ὁ μακαρισμός ἀνήκει στό δίκαιο, καί δικαιώθηκε ὁ Ἀβραάμ, ἄς δοῦμε πώς δικαιώθηκε, ἀπερίτμητος ἢ περιτμημένος. Ἀπερίτμητος, λέγει. «Πότε λοιπόν τοῦ λογαριάστηκε; Ὅταν εἶχε περιτμηθεῖ, ἢ ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος; Ὁχι ὅταν εἶχε περιτμηθεῖ, ἀλλ' ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος. Γιατί πραγματικά λέμε, ὅτι λογαριάστηκε στόν Ἀβραάμ ἡ πίστη σάν δικαιοσύνη». Ἀφοῦ ἀνέφερε παραπάνω τή Γραφή (Γιατί, λέγει, τί λέγει ἡ ἁγία Γραφή; «Πίστεψε ὁ Ἀβραάμ στό Θεό καί

εἰς δικαιοσύνη», ἐνταῦθα καὶ τὴν τῶν λεγόντων προσλαμβάνει κρίσιν λοιπόν, καὶ δείκνυσιν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ τὴν δικαιοσύνην γεγεννημένην.

Εἴτα ἀπὸ τούτων ἀντίθεσιν ἐτέραν ἀνακλύπτουσιν λύει· εἰ
 5 γὰρ ἀκρόβυστος ὢν, φησὶν, ἐδικαιώθη, τίνος ἔνεκεν ἐπεισῆλ-
 θεν ἡ περιτομή; «Σημεῖον ἔλαβε», φησί, «καὶ σφραγίδα τῆς δι-
 καιοσύνης τῆς διὰ τῆς πίστεως τῆς, ἡνίκα ἦν ἀκρόβυστος, γε-
 νομένης αὐτῷ». Εἶδες πῶς ἔδειξεν ὡς ἐν τάξει παρασίτων τοὺς
 Ἰουδαίους ὄντας ἢ καὶ τούτους τοὺς ἐν ἐκροβυστίᾳ ἐκείνους
 10 προσερριμμένους; Εἰ γὰρ ἐδικαιώθη μὲν ἀκρόβυστος ὢν καὶ
 ἐστεφανώθη, ὕστερον δὲ τὴν περιτομὴν ἔλαβεν, ὕστερον δὲ
 ἐπεισῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι, οὐκοῦν τῶν ἀκροβύστων πρῶτόν ἐστι
 πατήρ ὁ Ἀβραᾶμ τῶν διὰ πίστεως αὐτῷ προσηκόντων, καὶ
 τότε τῶν ἐν περιτομῇ· διπλοῦς γάρ ἐστι πρόγονος. Εἶδες τὴν πί-
 15 στιν λάμπουσιν; Ἔως γὰρ ἦλθεν αὕτη, οὐκ ἐδικαιώθη ὁ πα-
 τριάρχης. Εἶδες τὴν ἀκροβυστίαν οὐδὲν ἐμποδίζουσιν; Καὶ γὰρ
 ἀκρόβυστος ἦν, καὶ οὐκ ἐκωλύθη δικαιωθῆναι. Ὑστέρα ἄρα
 τῆς πίστεως ἡ περιτομή.

3. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τῆς πίστεως ἡ περιτομή, ὅπου γε καὶ
 20 τῆς ἀκροβυστίας; Οὐχ ὕστέρα δὲ μόνον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ
 σφόδρα αὐτῆς καταδεεστέρα, καὶ τοσοῦτον, ὅσον σημεῖον τοῦ
 πράγματος οὐπὲρ ἐστι σημεῖον· οἶον, ὅσον ἡ σφραγὶς τοῦ στρα-
 τιώτου. Καὶ τίνος ἔνεκεν σφραγίδος ἐδεῖτο, φησὶν; Οὐκ αὐτὸς
 ἐδεῖτο. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτὴν ἐδέξατο; Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν
 25 πατέρα κοινὸν καὶ τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, καὶ τῶν
 ἐν περιτομῇ· ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς τῶν ἐν περιτομῇ· διὸ καὶ ἐπάγει·
 «Τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον». Εἰ γὰρ τῶν ἀκροβύστων, οὐκ
 ἐπειδὴ ἀκρόβυστός ἐστι, διὰ τοῦτό ἐστι πατήρ, καίτοι γε ἐν

λογαριάστηκε σάν δικαιοσύνη»), στή συνέχεια ἐδῶ παραδέχεται καί τήν κρίση τῶν προσώπων, καί δείχνει πώς ἡ δικαιοσύνη ἔχει γίνει στόν ἀπερίτμητο.

Ἐπειτα διαλύει καί ἄλλη ἀντίθεση πού προκύπτει ἀπό αὐτά. Ἐάν λοιπόν δικαιώθηκε, λέγει, ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος, γιά ποιό λόγο εἰσήχθηκε ἡ περιτομή; «Ἔλαβε σημάδι», λέγει, «καί σφραγίδα τῆς δικαίωσής του ἀπό τήν πίστη πού ἔδειξε, ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος». Εἶδες πῶς ἔδειξε ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι σάν παράσιτα; ἢ πῶς καί αὐτοί οἱ ἀπερίτμητοι ἔχουν περιέλθει στήν ἴδια κατάσταση μ' ἐκείνους; Γιατί, ἂν δικαιώθηκε βέβαια καί στεφανώθηκε ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος, ἐνῶ ὕστερα ἔλαβε τήν περιτομή καί ὕστερα τή δέχθηκαν καί οἱ Ἰουδαῖοι, ἀσφαλῶς ὁ Ἀβραάμ εἶναι πατέρας πρῶτα τῶν ἀπερίτμητων πού μέ τήν πίστη εἶναι συγγενεῖς του, καί ὕστερα αὐτῶν πού ἔχουν περιτμηθεῖ, γιατί εἶναι διπλός πρόγονος. Εἶδες πῶς λάμπει ἡ πίστη; Γιατί, μέχρι πού ἦρθε αὐτή, ὁ πατριάρχης δέ δικαιώθηκε. Εἶδες πῶς ἡ ἀκροβυστία δέν ἐμποδίζει καθόλου; Γιατί πραγματικά ἦταν ἀπερίτμητος καί δέν ἐμπόδισε νά δικαιωθεῖ. Ἐπομένως ἡ περιτομή εἶναι ὕστερα ἀπό τήν πίστη.

3. Καί γιατί ἀπορεῖς ἐάν ἡ περιτομή εἶναι ὕστερα ἀπό τήν πίστη, ἀφοῦ βέβαια εἶναι καί ὕστερα ἀπό τήν ἀκροβυστία; Καί δέν εἶναι μόνο ὕστερα ἀπό τήν πίστη, ἀλλά καί πάρα πολύ κατώτερη ἀπ' αὐτήν, καί τόσο πολύ, ὅσο εἶναι τό σύμβολο ἀπό τό πράγμα τοῦ ὁποίου εἶναι σύμβολο, καί γιά παράδειγμα ὅσο εἶναι ἡ σφραγίδα ἀπό τό στρατιώτη. Καί γιά ποιό λόγο χρειαζόταν σφραγίδα, λέγει; Δέν τή χρειαζόταν αὐτός. Γιά ποιό λοιπόν λόγο τή δέχθηκε; Γιά νά γίνει αὐτός πατέρας κοινός καί ὧν πιστεύουν χωρίς νά ἔχουν περιτμηθεῖ καί ὧν εἶναι περιτμημένοι. Ὁχι ὁμως μόνο ὧν ἔχουν περιτμηθεῖ· γι' αὐτό καί προσθέτει· «Ἐγινε πατέρας ἐκείνων πού ἔχουν ὄχι μόνο τήν περιτομή». Ἐάν λοιπόν γι' αὐτό εἶναι πατέρας τῶν ἀπερί-

ἀκροβυστία δικαιοθεΐς, ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐζήλωσαν, πολλῷ μᾶλλον τῶν ἐμπεριτόμων οὐκ ἔσται διὰ τὴν περιτομὴν πρόγονος, εἰ μὴ προσγένοιτο καὶ ἡ πίστις. Περιτομὴν γὰρ ἔλαβεν, ἵνα ἐκάτεροι, φησὶν, αὐτὸν ἔχωμεν πρόγονον, καὶ οἱ
5 ἀκρόβυστοι μὴ ἀπώσωνται τοὺς ἐμπεριτόμους.

Ὅρᾳς πῶς οὗτοι προπάτορα ἔσχον αὐτὸν πρῶτοι; Εἰ δὲ σεμνὸν ἡ περιτομή, ὅτι κηρύττει τὴν δικαιοσύνην, οὐ μικρὰν καὶ ἡ ἀκροβυστία προεδρείαν ἔχει πρὸ τῆς περιτομῆς αὐτὴν δεξαμένη· τότε οὖν αὐτὸν δυνήσῃ προπάτορα ἔχειν, ὅταν στοι-
10 χήσῃς τοῖς ἵχνεσι τῆς πίστεως, καὶ μηδὲ φιλονεικῆς μηδὲ στασιάζῃς τὸν νόμον ἐπεισάγων. Ποίας, εἶπέ μοι, πίστεως; «Τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ». Πάλιν καταστέλλει τὸ φύσημα τὸ ἰουδαϊκόν, ἀναμιμνήσκων τοῦ χρόνου τῆς δικαιοσύνης. Καὶ καλῶς εἶπε, «τοῖς ἵχνεσιν», ἵνα ὁμοίως ἐκείνῳ πιστεύῃς εἰς νεκρῶν
15 ἀνάστασιν σωμάτων. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος περὶ τοῦτο τὴν πίστιν ἐπεδείξατο· ὥστε, εἰ τὴν ἀκροβυστίαν ἐκβάλλεις, μάνθανε σαφῶς, ὅτι οὐδέν σοι οὐδὲ τῆς περιτομῆς ὄφελος. Ἄν γὰρ μὴ τοῖς ἵχνεσιν ἀκολουθήσῃς τῆς πίστεως, κἂν μυριάκις ᾗς ἐμπερίτομος, οὐκ ἔσῃ τοῦ Ἀβραὰμ ἑκγονος· ἐπεὶ καὶ τὴν περιτομὴν διὰ
20 τοῦτο ἔλαβεν, ἵνα σε ὁ ἐν ἀκροβυστίᾳ μὴ ἐκβάλλῃ. Μὴ δὲ καὶ ἐκεῖνον τοῦτο ἀπαίτει· σοὶ γὰρ τὸ πρᾶγμα βοήθεια γέγονεν, οὐκ ἐκείνῳ.

Ἀλλὰ σημεῖον αὐτὸ δικαιοσύνης, φησί. Καὶ τοῦτο διὰ σέ, ἐπεὶ νῦν οὐδὲ τοῦτό ἐστι· τότε γὰρ σὺ τῶν σωματικῶν ἐχρηζες
25 σημείων, νῦν δὲ οὐ χρεία τούτων. Ἀπὸ γὰρ τῆς πίστεως, φησὶν,

τμητων, ὅχι γιατί εἶναι ἀπερίτμητος, ἄν καί βέβαια δικαιώθηκε ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος, ἀλλά γιατί μιμήθηκαν τήν πίστη του, πολύ περισσότερο δέ θά εἶναι πρόγονος ὧν ἔχουν περιτμηθεῖ ἐξ αἰτίας τῆς περιτομῆς, ἐκτός ἐάν προστεθεῖ καί ἡ πίστη. Γιατί ἔλαβε τήν περιτομή, ὥστε καί οἱ δύο, λέγει, νά τόν ἔχουμε πρόγονο, καί οἱ ἀπερίτμητοι νά μήν περιφρονήσουν τοὺς περιτμημένους.

Βλέπεις πῶς αὐτοί τόν εἶχαν πρῶτοι προπάτορα; Ἀφοῦ ὅμως ἡ περιτομή εἶναι σπουδαῖο πράγμα, γιατί ἀναγγέλλει τήν δικαιοσύνη, ἔχει καί ἡ ἀκροβυστία μεγάλη ἀξία, ἀφοῦ τή δέχτηκε πρίν ἀπό τήν περιτομή. Τότε λοιπόν θά μπορέσεις νά ἔχεις προπάτορα αὐτόν, ὅταν ἀκολουθήσεις τὰ ἀχνάρια τῆς πίστεως του, χωρίς νά φιλονικῆς καί νά ἐπαναστατεῖς, ὅταν μιᾶς γιά τό νόμο. Πές μου, ποιᾶς πίστεως; «Ἐκείνης πού ἔδειξε, ὅταν ἦταν στήν κατάσταση τῆς ἀκροβυστίας». Πάλι συγκρατᾷ τήν ἀλαζονεία τῶν Ἰουδαίων, θυμίζοντας τό χρόνο τῆς δικαιοσύνης. Καί καλά εἶπε, «Τά ἀχνάρια», γιά νά πιστέψεις ὅμοια μ' ἐκεῖνον στήν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν σωμάτων. Γιατί καί ἐκεῖνος γι' αὐτό ἔδειξε τήν πίστη. Ἐπομένως, ἐάν ἀπορρίπτεις τήν ἀκροβυστία, μάθαινε καλά, πῶς κανένα κέρδος δέν ὑπάρχει γιά σένα οὔτε ἀπό τήν περιτομή. Ἄν λοιπόν δέν ἀκολουθήσεις τὰ ἀχνάρια τῆς πίστεως, καί ἂν ἀκόμη χίλιες φορές ἔχεις περιτμηθεῖ, δέ θά εἶσαι ἀπόγονος τοῦ Ἀβραάμ, ἀφοῦ καί τήν περιτομή γι' αὐτό τήν ἔλαβε, γιά νά μή σέ ἀπορρίψει ὁ ἀπερίτμητος. Νά μήν ἀπαιτεῖς λοιπόν καί ἀπό ἐκεῖνον αὐτό, γιατί γιά σένα τό πράγμα ἔγινε βοήθεια, ὅχι γιά ἐκεῖνον.

Ὅμως ἡ περιτομή, λέγει, εἶναι σημάδι δικαιοσύνης. Καί αὐτό ἔγινε γιά σένα, ἀφοῦ τώρα οὔτε αὐτό ὑπάρχει. Γιατί τότε χρειάζονται ἐσύ τά σωματικά σημάδια, τώρα ὅμως δέν ὑπάρχει

οὐκ ἦν δυνατὸν αὐτοῦ καταμαθεῖν τῆς ψυχῆς τὴν ἀρετὴν· Δυνα-
 τὸν μὲν ἦν, σὺ δὲ καὶ ταύτης ἔχρηζες τῆς προσθήκης. Ἐπειδὴ
 γὰρ τῆς ψυχῆς τὴν ἀρετὴν οὐκ ἐζήλωσας οὐδὲ ἰδεῖν ἠδυνήθης,
 ἐδόθη σοι ἡ αἰσθητὴ περιτομή, ἵνα, ἐμμελετήσας τῷ σωμα-
 5 τικῷ τούτῳ, κατὰ μικρὸν χειραγωγηθῇς καὶ ἐπὶ τὴν τῆς ψυχῆς
 φιλοσοφίαν, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὴν ὑποδεξάμενος τῆς σπουδῆς
 ὡς ἀξίωμα μέγιστον, παιδευθῇς μιμεῖσθαι καὶ αἰδεῖσθαι τὸν
 πρόγονον. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν περιτομῇ μόνον ὁ Θεὸς κατεσκεύα-
 σεν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, οἷον θυσίαις λέγω καὶ
 10 Σάββασι καὶ ἑορταῖς. Ὅτι γὰρ διὰ σὲ περιτομὴν ἔλαβεν, ἄκου-
 σον τῶν ἐξῆς· εἰπὼν γάρ, ὅτι σημεῖον ἔλαβε καὶ σφραγίδα, καὶ
 τὴν αἰτίαν τίθησι, λέγων· «Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα περι-
 τομῆς», τούτοις τοῖς καὶ τὴν νοητὴν προσλαμβάνουσιν· ὥς, ἐὰν
 ταύτην μόνον ἔχῃς, οὐδέν σοι γενήσεται πλεόν.

15 Σημεῖον γὰρ τότε τοῦτό ἐστίν, ὅταν τὸ πρᾶγμα, οὐ τοῦτό
 ἐστὶ σημεῖον, φαίνεται παρὰ σοί, τουτέστιν, ἡ πίστις· ὥς, ἂν μὴ
 ταύτην ἔχῃς, οὐδὲ τὸ σημεῖον λοιπὸν εἶναι σημεῖον δύναται. Τί-
 νος γὰρ ἔσται σημεῖον, τίνος δὲ σφραγίς, οὐκ ὄντος τοῦ σφραγι-
 ζομένου; ὥς ἂν εἰ καὶ βαλάντιον ἐπιδεικνύεις ἡμῖν σφραγίδα
 20 ἔχον, μηδενὸς ἔνδον ἀποκειμένου· ὥστε καταγέλαστος ἡ περι-
 τομή, τῆς πίστεως ἔνδον οὐκ οὔσης. Εἰ γὰρ δικαιοσύνης ἐστὶ
 σημεῖον, δικαιοσύνην δὲ οὐκ ἔχεις, οὐδὲ σημεῖον ἔχεις. Διὰ γὰρ
 τοῦτο ἔλαβες σημεῖον, ἵνα τὸ πρᾶγμα ἐπιζητῇς, οὐ τὸ σημεῖον
 ἔχεις· ὥς, εἴ γε ἔμελλες αὐτὸ χωρὶς τούτου ἐπιζητεῖν, οὐκ ἂν
 25 ἐδέξασέ σοι τούτου. Οὐ τοῦτο δὲ κηρύττει μόνον ἡ περιτομή, τὴν
 δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν ἀκροβυστία δικαιοσύνην. Οὐδέν

ανάγκη γι' αὐτά. Ἀπό τήν πίστη δηλαδή, λέγει, δέν ἦταν δυνατό νά μάθουμε τήν ἀρετή τῆς ψυχῆς του; Βέβαια ἦταν δυνατό, ἐσύ ὁμως χρειαζόσουν καί τήν προσθήκη αὐτή. Ἐπειδή λοιπόν δέ μιμήθηκες τήν ἀρετή τῆς ψυχῆς οὔτε μπόρεσες νά τή δεῖς, σοῦ δόθηκε ἡ σαρκική περιτομή, ὥστε, ἀφοῦ ἀσκηθεῖς σ' αὐτό τό σωματικό, νά ὀδηγηθεῖς σιγά σιγά καί στή φιλοσοφία τῆς ψυχῆς, καί, ἀφοῦ μέ πολλή προσπάθεια τή δεχθεῖς σάν πολύ μεγάλο ἀξίωμα, νά μιμεῖσαι καί νά σέβεσαι τόν πρόγονο. Καί αὐτό δέν τό ἔκαμε ὁ Θεός μόνο στήν περιτομή, ἀλλά καί σέ ὅλα τά ἄλλα, ὅπως γιά παράδειγμα στίς θυσίες καί τά σάββατα καί τίς ἐορτές. Ὅτι λοιπόν γιά σένα ἔλαβε τήν περιτομή, ἄκουσε τά ἐπόμενα. Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, ὅτι ἔλαβε σημάδι καί σφραγίδα, προσθέτει καί τήν αἰτία, λέγοντας· «Γιά νά γίνει αὐτός πατέρας τῆς περιτομῆς», σ' αὐτούς πού δέχονται καί τήν πνευματική περιτομή, ἀφοῦ, ἐάν ἔχεις τήν περιτομή μόνο, δέ θά κερδίσεις τίποτε περισσότερο.

Γιατί τότε ἡ περιτομή εἶναι σημάδι, ὅταν τό πράγμα, γιά τό ὁποῖο αὐτή εἶναι σημάδι, φαίνεται σέ σένα, δηλαδή ἡ πίστη. Ἔτσι, ἂν δέν ἔχεις τήν πίστη, οὔτε τό σημάδι στή συνέχεια μπορεῖ νά εἶναι σημάδι. Γιατί γιά ποιό πράγμα θά εἶναι σημάδι, καί γιά ποιό θά εἶναι σφραγίδα, ἂν δέν ὑπάρχει αὐτό πού σφραγίζεται; σάν νά μᾶς δείχνεις ἕνα πορτοφόλι πού ἔχει σφραγίδα, ἀλλά δέν ἔχει τίποτε μέσα. Ἐπομένως ἡ περιτομή εἶναι καταγέλαστη, ὅταν δέν ὑπάρχει μέσα ἡ πίστη. Γιατί, ἂν εἶναι σημάδι δικαιοσύνης, σύ ὁμως δέν ἔχεις δικαιοσύνη, οὔτε σημάδι ἔχεις. Γι' αὐτό ἀκριβῶς ἔλαβες τό σημάδι, γιά νά ἐπιζητᾷς τό πράγμα, ἀπό τό ὁποῖο ἔχεις τό σημάδι. Διότι, ἂν βέβαια ἐπρόκειτο νά ἐπιζητᾷς τό πράγμα χωρίς αὐτό, δέ θά σοῦ χρειαζόταν αὐτό. Ἡ περιτομή ὁμως δέν διδάσκει αὐτό μόνο, δηλαδή τή δικαιοσύνη, ἀλλά καί τή δικαιοσύνη στήν κατάσταση τῆς ἀκροβυστίας. Τίποτε λοιπόν ἄλλο δέν διδάσκει ἡ

οὖν ἄλλο κηρύττει ἢ περιτομή, ἀλλ' ὅτι οὐ χρεία περιτομῆς. «Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, κεκένωται ἡ πίστις καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία».

Ἐδειξεν, ὅτι ἀναγκαία ἡ πίστις, ὅτι πρεσβυτέρα περιτομῆς, ὅτι νόμου ἰσχυροτέρα, ὅτι συνίστησι νόμον. Εἰ γὰρ πάντες ἥμαρτον, ἀναγκαία· εἰ ἀκρόβυστος ὢν ἐδικαιώθη, πρεσβυτέρα· εἰ διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἀμαρτίας, χωρὶς δὲ νόμου πεφανέρωται, ἰσχυροτέρα· εἰ μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τὸν νόμον ἴστησιν, οὐκ ἐναντία, ἀλλὰ φίλη καὶ σύμμαχος. Δείκνυσι πάλιν καὶ ἐτέρωθεν, ὅτι οὐδὲ δυνατόν ἦν διὰ νόμου τὴν κληρονομίαν λαβεῖν· καὶ παραβαλὼν αὐτὴν τῇ περιτομῇ καὶ λαβὼν τὰ νικητήρια, ἀντεπεξάγει πάλιν αὐτὴν τῷ νόμῳ, οὕτω λέγων· «Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, κεκένωται ἡ πίστις». Ἵνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, ὅτι καὶ πίστιν δυνατόν ἔχειν καὶ νόμον τηρῆσαι, δείκνυσιν ὅτι ἀμήχανον. Ὁ γὰρ ἐχόμενος τοῦ νόμου ὡς σώζοντος, ἀτιμάζει τῆς πίστεως τὴν δύναμιν. Διό φησι, «κεκένωται ἡ πίστις», τουτέστιν, οὐ χρεία τῆς κατὰ χάριν σωτηρίας· οὐδὲ γὰρ δύναται τὴν ἰσχὺν τὴν ἑαυτῆς ἐπιδείξασθαι· «καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία». Καὶ γὰρ ὁ Ἰουδαῖος ἴσως ἂν εἴποι· Τί γάρ μοι χρεία πίστεως; Οὐκοῦν, εἰ τοῦτο ἀληθές, μετὰ τῆς πίστεως καὶ τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἀνήρηται.

4. Ὅρα ἐν παῖσιν αὐτοῖς ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ πατριάρχου μαχόμενον. Δείξας γὰρ ἐκεῖθεν τὴν δικαιοσύνην τῇ πίστει συγκεκληρωμένην, δείκνυσι καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ὁμοίως. Ἵνα γὰρ μὴ λέγῃ ὁ Ἰουδαῖος, Τί γάρ μοι μέλει, εἰ διὰ πίστεως ἐδικαιώθη Ἀβραάμ; λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι οὐδὲ τὸ σοὶ ἐνδιαφέρον, ἡ ἐπαγγε-

περιτομή, παρά ὅτι δέν ὑπάρχει ἀνάγκη περιτομῆς. «Γιατί, ἂν αὐτοί γίνονται ἀπό τό νόμο κληρονόμοι, ἔγινε ἄχρηστη ἡ πίστη καί ἔχει καταργηθεῖ ἡ ὑπόσχεση».

Ἐδειξε, ὅτι ἡ πίστη εἶναι ἀναγκαία, ὅτι εἶναι ἀρχαιότερη ἀπό τήν περιτομή, ὅτι εἶναι ἰσχυρότερη ἀπό τό νόμο, ὅτι διατηρεῖ τό νόμο. Ἐφόσον λοιπόν ὅλοι ἀμάρτησαν εἶναι ἀναγκαία, ἔφόσον δικαιώθηκε ὅταν ἦταν ἀπερίτμητος, εἶναι ἀρχαιότερη· ἔφόσον μέ τό νόμο ἔχει φανερωθεῖ, εἶναι ἰσχυρότερη· ἔφόσον τή βεβαιώνει ὁ νόμος καί διατηρεῖ τό νόμο, δέν εἶναι ἀντίθετη, ἀλλά φίλη καί σύμμαχος. Δείχνει πάλι καί ἀπό ἄλλου, ὅτι δέν ἦταν δυνατό μέ τό νόμο νά λάβουμε τήν κληρονομία. Καί συγκρίνοντάς την μέ τήν περιτομή καί παίρνοντας τά ἔπαθλα τῆς νίκης, τή συγκρίνει πάλι μέ τό νόμο, λέγοντας ἔτσι· «Γιατί, ἂν αὐτοί ἔγιναν ἀπό τό νόμο κληρονόμοι, εἶναι ἄχρηστη ἡ πίστη». Γιά νά μή λέγει λοιπόν κανείς, ὅτι εἶναι δυνατό καί πίστη νά ἔχει καί τό νόμο νά τηρήσει, δείχνει ὅτι αὐτό εἶναι ἀδύνατο. Γιατί, ὅποιος στηρίζεται στό νόμο, ὅτι τάχα σώζει, ντροπιάζει τή δύναμη τῆς πίστεως. Γι' αὐτό λέγει, «Εἶναι ἄχρηστη ἡ πίστη»· δηλαδή, δέ χρειάζεται ἡ σωτηρία σάν χάρη· οὔτε βέβαια μπορεῖ νά δείξει τή δύναμή της· «καί ἔχει καταργηθεῖ ἡ ὑπόσχεση». Γιατί πραγματικά καί ὁ Ἰουδαῖος ἴσως θά μπορούσε νά πεῖ· τί λοιπόν μοῦ χρειάζεται ἡ πίστη; Ἐπομένως, ἐάν αὐτό εἶναι ἀλήθεια, μαζί μέ τήν πίστη ἔχει καταργηθεῖ καί ἡ ὑπόσχεση.

4. Πρόσεχε πώς σέ ὅλα τούς μάχεται ἀπό τήν ἀρχή, ἀπό τόν πατριάρχη. Γιατί, ἀφοῦ ἔδειξε ἀπό ἐκεῖ ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἐνωμένη μέ τήν πίστη, δείχνει ὅτι καί ἡ ὑπόσχεση εἶναι ἐνωμένη μέ τόν ἴδιο τρόπο. Γιά νά μή λέγει λοιπόν ὁ Ἰουδαῖος, τί μέ μέλει ἐμένα, ἂν ἀπό τήν πίστη του δικαιώθηκε ὁ Ἀβραάμ; λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι οὔτε ἐκεῖνο πού σ' ἐνδιαφέρει, δηλαδή ἡ ὑπόσχεση τῆς κληρονομίας, μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ χωρίς αὐ-

λία τῆς κληρονομίας, δύναται εἰς ἔργον ἐλθεῖν ἐκείνης χωρίς, ὁ μάλιστα αὐτοὺς ἐκφοβεῖ. Ποίαν δὲ ἐπαγγελίαν, φησί; Τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου καὶ ἐν αὐτῷ πάντα ἐνευλογεῖσθαι. Καὶ πῶς κατήργηται ἡ ἐπαγγελία αὕτη, φησὶν; Ὅτι
 5 ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται· οὐ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις». Εἰ δὲν ὀργὴν κατεργάζεται καὶ παραβάσει ὑπευθύνους ποιεῖ, εὐδηλον ὅτι καὶ κατάρᾳ· οἱ δὲ κατάρᾳ καὶ τιμωρίᾳ καὶ παραβάσει ὄντες ὑπεύθυνοι, οὗτοι οὐ κληρονομεῖν ἄξιοι, ἀλλὰ τοῦ δίκην δίδόναι καὶ ἐκβάλλεσθαι.

10 Τί οὖν γίνεται; Ἐρχεται ἡ πίστις ἐφελκομένη τῇ χάριτι, ὥστε τὴν ἐπαγγελίαν εἰς ἔργον ἐξελθεῖν. Ὅπου γὰρ χάρις, συγχώρησις, ὅπου δὲ συγχώρησις, οὐδεμία κόλασις· κολάσεως δὲ ἀνηρημένης καὶ δικαιοσύνης ἐπιγενομένης ἀπὸ τῆς πίστεως, οὐδὲν τὸ κωλῶν κληρονόμους ἡμᾶς γενέσθαι τῆς ἐπαγγελίας
 15 τῆς ἀπὸ τῆς πίστεως. «Διὰ τοῦτο οὖν ἐκ πίστεως», φησὶν, «ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, ὃς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν». Ὅρᾳς, ὅτι οὐ τὸν νόμον ἴστησι μόνον ἡ πίστις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ
 20 οὐκ ἀφίησι διαπείσειν, ὁ δὲ νόμος τούναντίον καὶ τὴν πίστιν καταργεῖ παρὰ καιρὸν τηρούμενος, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν κωλύει; Διὰ τούτων δείκνυσιν οὐ μόνον οὐ περιττὴν τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀναγκαίαν, ὥς μηδὲ εἶναι ταύτης ἄνευ σωθῆναι. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ὀργὴν ποιεῖ (πάντες γὰρ αὐτὸν παρέβησαν), αὕτη
 25 δὲ οὐδὲ συστήναι τὴν ὀργὴν ἀφίησι τὴν ἀρχήν. «Οὐ γὰρ οὐκ ἔστι», φησί, «νόμος, οὐδὲ παράβασις».

τήν, πράγμα πού τούς φοβίζει πάρα πολύ. Ποιά όμως υπόσχεση, λέγει, έννοεῖ; Τό ὅτι εἶναι αὐτός κληρονόμος τοῦ κόσμου καί τό ὅτι μέ αὐτόν θά εὐλογοῦνται ὅλοι. Καί πῶς ἔχει καταργηθεῖ ἡ υπόσχεση αὐτή, λέγει· «Γιατί ὁ νόμος προκαλεῖ τήν ὀργή. Ἀντίθετα ὅπου δέν ὑπάρχει νόμος, δέν ὑπάρχει οὔτε παράβαση». Ἐάν όμως προκαλεῖ ὀργή καί καθιστᾷ τούς ἀνθρώπους ὑπεύθυνους γιά παραβάσεις, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι καί γιά κατάρα. Ἐκεῖνοι όμως πού εἶναι ὑπεύθυνοι γιά κατάρα καί τιμωρία καί παράβαση, αὐτοί δέν εἶναι ἄξιοι νά γίνουν κληρονόμοι, ἀλλά νά τιμωροῦνται καί νά ἀποξενώνονται ἀπό τήν κληρονομία.

Τί λοιπόν γίνεται; Ἔρχεται ἡ πίστη μετά τή χάρη, γιά νά πραγματοποιηθεῖ ἡ υπόσχεση. Γιατί, ὅπου ὑπάρχει ἡ χάρη, ὑπάρχει συγχώρηση, καί ὅπου ὑπάρχει συγχώρηση, δέν ὑπάρχει καμιά τιμωρία· ὅταν όμως ἔχει καταργηθεῖ ἡ τιμωρία καί ἔρχεται στή συνάχεια ἡ δικαίωση ἀπό τήν πίστη, τίποτε δέν ἐμποδίζει νά γίνουμε κληρονόμοι τῆς υπόσχεσης πού προέρχεται ἀπό τήν πίστη. «Γι' αὐτό λοιπόν δίνεται ἀπό τήν πίστη», λέγει, «γιά νά εἶναι δωρεάν, ὥστε ἡ υπόσχεση τοῦ Θεοῦ νά πραγματοποιεῖται μέ βεβαιότητα σέ ὅλους τούς ἀπογόνους, ὄχι μόνο σ' ἐκείνους πού μιμήθηκαν τήν πίστη τοῦ Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος εἶναι πατέρας ὅλων μας». Βλέπεις, ὅτι ἡ πίστη δέ στηρίζει μόνο τό νόμο, ἀλλά καί τήν υπόσχεση τοῦ Θεοῦ δέν ἀφήνει νά διαψευσθεῖ, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ νόμος καί τήν πίστη καταργεῖ, ὅταν τηρεῖται σέ ἀκατάλληλο καιρό, καί τήν υπόσχεση ἐμποδίζει; Μέ αὐτά δείχνει πῶς ἡ πίστη ὄχι μόνο δέν εἶναι περιττή, ἀλλά καί τόσο ἀπαραίτητη, ὥστε χωρίς αὐτή δέν εἶναι δυνατό νά σωθοῦμε. Γιατί ὁ νόμος βέβαια προκαλεῖ ὀργή (ἀφοῦ ὅλοι τόν παρέβηκαν), ἡ πίστη όμως δέν ἀφήνει τήν ὀργή νά ἐκδηλώσει τήν ἐξουσία της, «Γιατί ὅπου δέν ὑπάρχει νόμος», λέγει, «δέν ὑπάρχει οὔτε παράβαση».

Εἶδες πῶς οὐ μόνον γενομένην ἀφανίζει τὴν ἀμαρτίαν ἀλλ' οὐδὲ φυῆναι αὐτὴν ἀφήσει; Διὰ τοῦτο φησι, «κατὰ χάριν». Εἰς τὸ τί; Οὐκ εἰς τὸ καταισχυνθῆναι, ἀλλ' «εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι». Διὸ τίθησιν ἐνταῦθα τὰ ἀγαθὰ, 5 ὅτι καὶ βέβαια τὰ διδόμενα, καὶ παντὶ τῷ σπέρματι, τοὺς ἐξ ἔθνων συνεισάγων, καὶ δεικνὺς Ἰουδαίους ἐκτὸς ὄντας, ἂν πρὸς τὴν πίστιν φιλονεικήσωσι. Τοῦτο γὰρ βέβαιον μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο· οὐ γὰρ ζημιοῖ ἡ πίστις, μὴ φιλονεῖκει, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύοντά σε ἐκ τοῦ νόμου διασώζει. Εἴτα, ἐπειδὴ εἶπε, «παντὶ 10 τῷ σπέρματι», διορίζει ποίῳ σπέρματι. «Τῷ ἐκ τῆς πίστεως», φησί, συνάπτων τὴν πρὸς τὰ ἔθνη συγγένειεν, καὶ δεικνὺς, ὅτι οὐδὲ δύνανται φρονεῖν ἐπὶ τῷ Ἀβραάμ οἱ μὴ πιστεύοντες ὁμοίως ἐκείνῳ. Ἴδου καὶ τρίτον ἡ πίστις ἄλλο εἰργάσατο· τὴν γὰρ συγγένειαν τὴν πρὸς τὸν δίκαιον ἀκριβεστέραν ἐποίησε καὶ 15 πλειόνων ἐκγόνων ἀπέφηνε πρόγονον· διὸ οὐδὲ ἀπλῶς εἶπεν, «Ἀβραάμ», ἀλλά, «τοῦ πατρὸς ἡμῶν τῶν πιστῶν».

Εἴτα καὶ τῇ μαρτυρίᾳ ἐπισφραγίζων τὸ εἰρημένον, «καθὼς γέγραπται», φησὶν, «ὅτι πατέρα πολλῶν ἔθνων τέθεικά σε». Εἶδες ταῦτα ἄνωθεν οἰκονομούμενα; Τί οὖν, φησὶν, εἰ περὶ τῶν 20 Ἰσραηλιτῶν ἢ τῶν Ἀμαληκιτῶν ἢ τῶν Ἀγαρηνῶν ταῦτα λέγει; Τοῦτο μὲν οὖν προῖὼν σαφέστερον δείκνυσιν οὐ περὶ ἐκείνων εἰρημένον· τέως δὲ ἐφ' ἕτερον ἐπείγεται, δι' οὗ καὶ αὐτὸ τοῦτο δείκνυσιν, ὀριζόμενος τῆς τοιαύτης συγγενείας τὸν τρόπον, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὸ τῆς μεγαλονοίας κατασκευάζων. Τί γάρ 25 φησι; «Κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὥσπερ ὁ Θεὸς οὐκ ἔστι μερικὸς Θεός, ἀλλὰ πάντων Πα-

Είδες πῶς ὄχι μόνο δέν ἐξαφανίζει τήν ἁμαρτία ὅταν γίνει, ἀλλ' οὔτε τήν ἀφήνει νά γεννηθεῖ; Γι' αὐτό λέγει, «Σάν χάρη». Γιά ποιο πράγμα; Ὅχι γιά νά ντροπιασθοῦμε, ἀλλά, «Γιά νά πραγματοποιεῖται μέ βεβαιότητα ἡ ὑπόσχεση σέ ὅλους τοὺς ἀπογόνους». Δύο ἀγαθὰ ἀναφέρει ἐδῶ, ὅτι καί βέβαια εἶναι αὐτά πού δίνονται, καί ὅτι δίνονται σέ ὅλους τοὺς ἀπογόνους, συγκαταλέγοντας αὐτούς πού προέρχονται ἀπό τοὺς ἐθνικούς καί ἀποδεικνύοντας πῶς οἱ Ἰουδαῖοι βρίσκονται ἔξω, ἂν πολεμήσουν ἐναντίον τῆς πίστεως. Γιατί αὐτό εἶναι περισσότερο βέβαιο παρά ἐκεῖνο· μή φιλονικεῖς, γιατί δέ σέ ζημιώνει ἡ πίστη, ἀντίθετα καί ὅταν κινδυνεύεις ἀπό τό νόμο σέ σώζει. Στή συνέχεια ἐπειδή εἶπε, «Σέ ὅλους τοὺς ἀπογόνους», καθορίζει σέ ποιούς ἀπογόνους. «Σ' ἐκείνους πού μιμήθηκαν τήν πίστη του», λέγει, ἀναφέροντας τή συγγένεια πρὸς τοὺς ἐθνικούς καί δείχνοντας πῶς δέν μποροῦν νά ὑπερηφανεύονται γιά τόν Ἀβραάμ ὅσοι δέν πιστεύουν ὅμοια μ' ἐκεῖνον. Νά καί ἓνα τρίτο ἔκανε· ἡ πίστη. Δηλαδή ἔκαμε ἀκριβέστερη τή συγγένεια πρὸς τό δίκαιο Ἀβραάμ καί τόν κατέστησε πρόγονο περισσότερων ἀπογόνων. Γι' αὐτό δέν εἶπε ἀπλά, «Ἀβραάμ», ἀλλά, «τοῦ πατέρα τῶν πιστῶν».

Ἐπειτα ἐπιβεβαιώνοντας αὐτό πού εἶπε καί μέ μαρτυρία, λέγει· «Καθώς εἶναι γραμμένο, ὅτι σέ ἐγκατέστησα πατέρα πολλῶν ἐθνῶν»³. Εἶδες πῶς αὐτά ρυθμίζονται ἀπό τήν ἀρχή ἀπό τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ; Τί λοιπόν, λέγει, ἂν αὐτά τά λέγει γιά τοὺς Ἰσραηλίτες ἢ τοὺς Ἀμαληκίτες ἢ τοὺς Ἀγαρηνοὺς; Αὐτό βέβαια συνεχίζοντας τό δείχνει πιο καθαρά, πῶς δηλαδή δέν ἔχει εἰπωθεῖ γι' αὐτούς, ἀλλά πρῶτα βιάζεται νά πάει σέ κάτι ἄλλο, μέ τό ὅποιο καί αὐτό τό ἴδιο δείχνει, καθορίζοντας τόν τρόπο μιᾶς τέτοιας συγγένειας καί ἀποδείχνοντας αὐτό μέ μεγάλη σύνεση. Τί λοιπόν λέγεις; «Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, στόν ὅποιο πίστεψε». Αὐτό πού λέγει σημαίνει τό ἐξῆς· ὅπως ἀκριβῶς ὁ

τήρ, οὕτω καὶ αὐτός. Καὶ πάλιν, ὥσπερ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐστὶν οὐ κατὰ τὴν φυσικὴν συγγένειαν, ἀλλὰ κατ' οἰκείωσιν πίστεως, οὕτω καὶ αὐτός· ἡ γὰρ ὑπακοὴ ποιεῖ πατέρα πάντων ἡμῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν ἐνόμιζον εἶναι ταύτην τὴν συγγένειαν, 5 τὴν παχυτέραν ἐκείνην κατασχόντες, δείκνυσι ταύτην κυριωτέραν, ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν λόγον ἀναγαγόν. Καὶ μετὰ τούτων κἀκεῖνο ἐμφαίνει, ὅτι καὶ ἀμοιβὴν τῆς πίστεως ταύτην ἔλαβεν· ὥστε, ἂν μὴ τοῦτο ᾗ, κἂν πάντων ᾗ πατὴρ τῶν τὴν γῆν οἰκούντων, τὸ «κατέναντι» οὐκ ἔχει χώραν, ἀλλ' ἡκρωτηρίασται ἢ 10 τοῦ Θεοῦ δωρεά· τὸ γὰρ κατέναντι, ὁμοίως ἐστί. Ποῦ γὰρ θαυμαστόν, εἶπέ μοι, τῶν ἐξ αὐτοῦ πατέρα εἶναι; Τοῦτο γὰρ ἕκαστος κέκτηται τῶν ἀνθρώπων. Τὸ γὰρ παράδοξον ἐκεῖνό ἐστι, οὗς οὐκ εἶχε ἐκ φύσεως, τούτους ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς λαβεῖν.

15 5. Ὡστε, εἰ βούλει πιστεῦσαι, ὅτι ἐτιμήθη ὁ πατριάρχης, πίστευσον, ὅτι πάντων ἐστὶ πατήρ. Εἰπὼν δέ, «κατέναντι οὐδ' ἐπίστευσε Θεοῦ», οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγε, «τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα», ἥδη τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως προκαταβαλλόμενος λόγον. 20 Καὶ εἰς τὸ προκείμενον δὲ αὐτῷ χρήσιμος ἦν. Εἰ γὰρ δυνατόν αὐτῷ νεκροὺς ζωοποιῆσαι, καὶ τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα παραγαγεῖν, δυνατόν αὐτῷ καὶ τοὺς μὴ τεχθέντας ἐξ αὐτοῦ ποιῆσαι παῖδας αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο οὐδὲ εἶπε, καὶ παράγοντος τὰ οὐκ ὄντα ὡς ὄντα, ἀλλὰ, «καλοῦντος», τὴν πλείονα εὐκολίαν δηλῶν.

Θεός δέν εἶναι Θεός γιά μερικούς, ἀλλά πατέρας ὅλων, ἔτσι καί αὐτός. Καί πάλι, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Θεός εἶναι πατέρας ὄχι σύμφωνα μέ τή φυσική συγγένεια, ἀλλά σύμφωνα μέ τή συγγένεια τῆς πίστεως, ἔτσι καί αὐτός, γιατί ἡ ὑπακοή του τόν κάνει πατέρα ὅλων μας.

Ἐπειδή λοιπόν θεώρουσαν πώς ἡ συγγένεια αὐτή δέν ἀξίζει τίποτε ἀφοῦ εἶχαν τήν ὑλική ἐκείνη, δείχνει πώς αὐτή εἶναι πιό σπουδαία, φέροντας τό λόγο ψηλά στό Θεό. Καί μαζί μ' αὐτά φανερώνει καί ἐκεῖνο, ὅτι δηλαδή ἔλαβε καί αὐτή τήν ἀμοιβή τῆς πίστεως. Ἐπομένως, ἐάν δέν εἶναι αὐτό, καί ἂν ἀκόμη εἶναι πατέρας ὅλων τῶν ἀνθρώπων τῆς γῆς, τό, «Ἐνώπιον», δέν ἔχει θέση, ἀλλ' ἔχει ἀκρωτηριασθεῖ ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ, γιατί τό «Ἐνώπιον», εἶναι τό ἴδιο γιά ὅλους. Ποῦ λοιπόν εἶναι τό θαυμαστό, πές μου, τό νά εἶναι πατέρας ὅσων κατάγονται ἀπ' αὐτόν; γιατί αὐτό τό ἔχει κάθε ἄνθρωπος. Τό παράδοξο λοιπόν ἐκεῖνο εἶναι, ὅσους δέν εἶχε ἀπό τή φύση ἀπογόνους, αὐτούς νά τοὺς ἀποκτήσει μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ.

5. Ἐπομένως, ἐάν θέλεις νά πιστέψεις πώς τιμήθηκε ὁ πατριάρχης, πίστεψε, ὅτι εἶναι πατέρας ὅλων. Καί ἀφοῦ εἶπε, «Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ στό ὁποῖο πίστεψε», δέ σταμάτησε μέχρις ἐδῶ, ἀλλά καί πρόσθεσε· «Ὁ ὁποῖος δίνει ζωή στοὺς νεκρούς, καί καλεῖ στήν ὑπαρξη ἐκεῖνα πού δέν ὑπάρχουν», ἀναφέροντας ἤδη ἀπό πρὶν τό λόγο γιά τήν ἀνάστασι. Καί στήν περίπτωση αὐτή τοῦ ἦταν χρήσιμος. Γιατί, ἀφοῦ ἦταν δυνατό σ' αὐτόν νά δώσει ζωή στοὺς νεκρούς, καί ἐκεῖνα πού δέν ὑπάρχουν νά τά φέρει στήν ὑπαρξη, ἦταν δυνατό σ' αὐτόν νά κάμει παιδιά του καί ἐκείνους πού δέ γεννήθηκαν ἀπ' αὐτόν. Γι' αὐτό δέν εἶπε, καί ὁ ὁποῖος φέρει στήν ὑπαρξη ἐκεῖνα πού δέν ὑπάρχουν, ἀλλά, «Ὁ ὁποῖος καλεῖ», φανερώνοντας τήν περισσότερη εὐκολία. Γιατί, ὅπως σ' ἐμᾶς εἶναι εὐκολο νά καλέσουμε αὐτά πού

Ὡσπερ γὰρ ἡμῖν εὐκόλον τὰ ὄντα καλέσαι, οὕτως αὐτῷ
 ράδιον, καὶ πολλῷ ῥᾶον, τὰ μὴ ὄντα ὑποστήσασθαι.

Εἰπὼν δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεὰν μεγάλην οὖσαν καὶ ἄφα-
 τον, καὶ περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ διαλεχθεῖς, δείκνυσι καὶ τοῦ
 5 Ἀβραὰμ τὴν πίστιν ἀξίαν οὖσαν τῆς δωρεᾶς, ἵνα μὴ νομίσης
 αὐτὸν εἰκῇ τετιμῆσθαι. Καὶ τὸν ἀκροατὴν δὲ ἀναστήσας, ἵνα μὴ
 θορυβῇται, μηδὲ ἀμφιβάλλῃ ὁ Ἰουδαῖος καὶ λέγῃ, Καὶ πῶς δυ-
 νατὸν τοὺς οὐκ ὄντας παῖδας γενέσθαι παῖδας; μετὰγει τὸν λό-
 γον ἐπὶ τὸν πατριάρχην, καὶ φησιν· «ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι
 10 ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, κατὰ
 τὸ εἰρημένον· οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου». Πῶς παρ' ἐλπίδα
 ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσε; Παρ' ἐλπίδα τὴν ἀνθρωπίνην, ἐπ' ἐλπίδι
 τῇ τοῦ Θεοῦ. Δείκνυσι γὰρ καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ πράγματος, καὶ
 οὐκ ἀφήσιν ἀπιστηθῆναι τὸ λεγόμενον, ἅπερ ἐναντία ἀλλήλοις
 15 ἐστίν, ἀλλ' ἡ πίστις αὐτὰ συνεκέρασεν. Εἰ δὲ περὶ ἐκείνων ἔλε-
 γε τῶν ἐκ τοῦ Ἰσμαήλ, περιττὸς οὗτος ὁ λόγος· ἐκεῖνοι γὰρ οὐ
 κατὰ πίστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἐτέχθησαν.

Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰσαὰκ εἰς μέσον ἄγει· οὐ γὰρ ὑπὲρ ἐκείνων
 ἐπίστευσε τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ τοῦ ἀπὸ τῆς στείρας γυναικὸς ἐσο-
 20 μένου. Εἰ τοίνυν μισθός ἐστι τὸ πατέρα πολλῶν ἐθνῶν γενέ-
 σθαι, ἐκείνων τῶν ἐθνῶν ὑπὲρ ὧν ἐπίστευσε δῆλον ὅτι. Ἵνα
 γὰρ μάθῃς, ὅτι περὶ τούτων φησὶν, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· «Καὶ μὴ
 ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νενεκρω-
 μένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς
 25 μήτρας τῆς Σάρρας». Εἶδες πῶς τίθησι καὶ τὰ κωλύματα καὶ
 τὴν ὑψηλὴν τοῦ δικαίου γνώμην πάντα ὑπερβαίνουσιν; «Παρ'
 ἐλπίδα», φησί, τὸ ἐπαγγελθέν. Τοῦτο κώλυμα πρῶτον· οὐδὲ
 γὰρ εἶχεν αὐτὸς ἕτερον Ἀβραὰμ οὕτω λαβόντα παῖδα ἰδεῖν. Οἱ

υπάρχουν, έτσι είναι εύκολο καί σ' αὐτόν, καί πολύ εύκολότερο μάλιστα, νά δώσει υπόσταση σ' ἐκεῖνα πού δέν υπάρχουν.

Ἄλλ' ἀφοῦ εἶπε ὅτι ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ εἶναι μεγάλη καί ἀνέκφραστη, καί ἀφοῦ μίλησε γιά τήν δύναμή του, δείχνη πώς καί ἡ πίστη τοῦ Ἀβραάμ εἶναι ἀντάξια τῆς δωρεᾶς, γιά νά μή νομίσεις ὅτι αὐτός ἔχει τιμηθεῖ στήν τύχη. Καί ἀφοῦ παρότρυνε τόν ἀκροατή, γιά νά μή θορυβεῖται, οὔτε ν' ἀμφιβάλλει ὁ Ἰουδαῖος καί νά λέγει, καί πῶς εἶναι δυνατό αὐτά πού δέν εἶναι παιδιά του νά γίνουν παιδιά του; μεταφέρει τό λόγο στόν πατριάρχη καί λέγει· «Ὁ ὁποῖος χωρίς ἐλπίδα πίστεψε, στηριγμένος στήν ἐλπίδα, στό ὅτι θά γινόταν αὐτός πατέρας πολλῶν ἐθνῶν, σύμφωνα μ' ἐκεῖνο πού τοῦ εἶχε πεῖ ὁ Θεός· τόσο πολλοί θά εἶναι οἱ ἀπόγονοί σου». Πῶς χωρίς ἐλπίδα πίστεψε στηριγμένος στήν ἐλπίδα; Χωρίς τήν ἀνθρώπινη ἐλπίδα, ἀλλά μέ τήν ἐλπίδα στό Θεό. Δείχνει λοιπόν καί τό μεγαλεῖο τοῦ πράγματος καί δέν ἀφήνει νά θεωρηθεῖ ἀναξιόπιστο τό λεγόμενο, πράγματα πού εἶναι ἀντίθετα μεταξύ τους, ἀλλά τά συνένωσε ἡ πίστη. Ἐάν ὁμῶς μιλοῦσε γιά τούς ἀπογόνους τοῦ Ἰσμαήλ, ἦταν περιττός αὐτός ὁ λόγος. Γιατί ἐκεῖνοι γεννήθηκαν ὄχι κατά πίστη, ἀλλά κατά φύση.

Ἄλλ' ἀναφέρει καί τόν Ἰσαάκ, γιατί δέν πίστεψε γιά χάρη ἐκείνων τῶν ἐθνῶν, ἀλλά γιά χάρη ἐκείνου πού θά γινόταν ἀπό τή στεῖρα γυναῖκα. Ἀφοῦ λοιπόν εἶναι μισθός τό ὅτι ἐγινε πατέρας πολλῶν ἐθνῶν, εἶναι φανερό πώς ἐγινε πατέρας ἐκείνων τῶν ἐθνῶν πού γιά χάρη τους πίστεψε. Γιά νά μάθεις λοιπόν ὅτι γι' αὐτά ὁμιλεῖ, ἄκουσε τά ἐπόμενα· «Καί ἐπειδή δέν κλονίστηκε στήν πίστη του, δέ σκέφτηκε τό σῶμα του πού ἦταν νεκρό, γιατί ἦταν περίπου ἑκατό χρόνων, οὔτε καί τή νέκρωση τῆς μήτρας τῆς Σάρρας». Εἶδες πῶς ἀναφέρει καί τά ἐμπόδια καί τήν ὑψηλή διάθεση τοῦ δικαίου πού ξεπερνάει τά πάντα; Χωρίς

μὲν γὰρ μετ' αὐτόν, εἰς αὐτὸν ἔβλεπον, ἐκεῖνος δὲ εἰς οὐδένα, ἀλλ' εἰς τὸν Θεὸν μόνον· διὸ καὶ «παρ' ἐλπίδα» ἔλεγεν. Εἴτα τὸ σῶμα νενεκρωμένον· δεύτερον τοῦτο· καὶ ἡ νέκρωσις τῆς μήτρας Σάρρας· τοῦτο καὶ τρίτον καὶ τέταρτον.

5 «Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ». Οὐδὲ γὰρ ἀπόδειξιν ἔδωκεν, οὔτε σημεῖον ἐποίησεν ὁ Θεός, ἀλλὰ ρήματα ἦν ψιλὰ μόνον, ἐπαγγελλόμενα ἅπερ ὑπισχνεῖτο ἡ φύσις. Ἀλλ' ὁμως «οὐ διεκρίθη», φησὶν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐπίστευσεν, ἀλλ, «οὐ διεκρίθη»· τουτέστιν, οὐδὲ ἐνεδοίασεν
10 οὐδὲ ἀμφέβαλε, καὶ τοσούτων ὄντων τῶν κωλυμάτων. Ἀπὸ τούτων μανθάνομεν, ὅτι καὶ μυρία ὁ Θεὸς ἀδύνατα ἐπαγγέλλεται, μὴ καταδέξεται δὲ ὁ ἀκούων, οὐ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεώς ἐστὶν ἡ ἀσθένεια, ἀλλὰ τῆς ἀνοίας τῆς τοῦ μὴ δεχομένου. «Ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει». Ὡρα Παύλου φιλοσοφίαν. Ἐ-
15 πειδὴ γὰρ περὶ τῶν ἐργαζομένων καὶ τῶν πιστευόντων ἦν ὁ λόγος, δείκνυσι τὸν πιστεύοντα ἐργαζόμενον μᾶλλον ἢ ἐκεῖνον, καὶ πλείονος δεόμενον δυνάμεως καὶ πολλῆς τῆς ἰσχύος, καὶ οὐ τὸν τυχόντα ὑπομένοντα πόνον. Καὶ γὰρ ἐξευτέλιζον τὴν πίστιν ὥς οὐκ ἔχουσιν πόνον.

20 Πρὸς τοῦτο τοίνυν ἰστάμενος δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον ὁ σωφροσύνην κατορθῶν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἀλλὰ καὶ ὁ πίστιν ἐπιδεικνύμενος δυνάμεως δεῖται πλείονος. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος χρεῖαν ἔχει ἰσχύος, ἵνα τοὺς τῆς ἀκολασίας διακρούσηται λογισμούς, οὕτω καὶ οὗτος χρεῖαν ἔχει δυνατῆς ψυχῆς, ἵνα
25 τὰς τῆς ἀπιστίας ἐξωθήσεται ἐννοίας. Πῶς οὖν ἐγένετο ἰσχυ-

ἐλπίδα, λέγει, αὐτό πού τοῦ ὑποσχέθηκε. Αὐτό ἦταν τό πρῶτο ἐμπόδιο· γιατί αὐτός δέν μπορούσε νά δεῖ ἄλλον Ἀβραάμ πού νά ἀπέκτησε ἔτσι παιδί. Γιατί οἱ μεταγενέστεροί του ἔβλεπαν σ' αὐτόν, ἐνῶ ἐκεῖνος σέ κανέναν, ἀλλά μόνο στό Θεό· γι' αὐτό καί εἶπε «Χωρίς ἐλπίδα». Ἐπειτα τό σῶμα πού ἦταν νεκρό, δεύτερο ἐμπόδιο αὐτό καί ἡ νέκρωση τῆς μήτρας τῆς Σάρρας· αὐτό καί τρίτο καί τέταρτο ἐμπόδιο.

«Στήν ὑπόσχεση ὅμως τοῦ Θεοῦ δέ διακρίθηκε γιά ἀπιστία». Γιατί οὔτε ἀπόδειξη ἔδωσε ὁ Θεός, οὔτε θαῦμα ἔκαμε, ἀλλ' ἀπλά λόγια ἦταν μόνο, πού ὑπόσχονταν ἐκεῖνα πού δέν ὑποσχόταν ἡ φύση. Ἀλλ' ὅμως «Δέ διακρίθηκε», λέγει. Δέν εἶπε, ὅτι δέν ἀπίστησε, ἀλλά, «Δέ διακρίθηκε γιά ἀπιστία». Δηλαδή, οὔτε δίστασε, οὔτε ἀμφέβαλε, ἂν καί ἦταν τόσο πολλά τά ἐμπόδια. Ἀπ' αὐτά μαθαίνομε, ὅτι, καί ἂν ἀκόμη ὁ Θεός δίνει ἄπειρες ἀδύνατες ὑποσχέσεις, δέν τίς δεχθεῖ ὅμως αὐτός πού ἀκούει, ἡ ἀδυναμία δέν ἀνήκει στή φύση τῶν πραγμάτων, ἀλλά στήν ἀνοησία ἐκείνου πού δεν τά δέχεται. «Ἀλλά δυνάμωσε τόν ἑαυτό του στήν πίστη». Βλέπε τή φιλοσοφία τοῦ Παύλου. Ἐπειδή λοιπόν ὁ λόγος ἦταν γιά ἐκείνους πού ἐργάζονται καί γιά ἐκείνους πού πιστεύουν, δείχνει πῶς αὐτός πού πιστεύει ἐργάζεται περισσότερο παρά ἐκεῖνος, καί πῶς χρειάζεται περισσότερη ικανότητα καί πολλή δύναμη, καί πῶς δέν ὑπομένει τόν συνηθισμένο κόπο. Γιατί πραγματικά ξευτέλιζαν τήν πίστη ὅτι τάχα δέν ἔχει κόπο.

Σταματώντας λοιπόν γιά τό σκοπό αὐτό δείχνει, ὅτι ὄχι μόνο ἐκεῖνος πού κατορθώνει τή σωφροσύνη ἢ κάτι ἄλλο ἀπό τά παρόμοια, ἀλλά καί ἐκεῖνος πού ἐπιδείχνει πίστη χρειάζεται δύναμη. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος χρειάζεται δύναμη, γιά νά ἀποκρούσει τούς λογισμούς τῆς ἀκολασίας, ἔτσι καί αὐτός χρειάζεται δυνατή ψυχή, γιά νά ἀπομακρύνει τίς σκέψεις τῆς

ρός; Τῇ πίστει, φησίν, οὐ λογισμοῖς τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψας· ἐπεὶ
 ἂν κατέπεσε. Πῶς δὲ αὐτὴν τὴν πίστιν κατώρθωσε; «Δοὺς δό-
 ξαν τῷ Θεῷ», φησί, «καὶ πληροφορηθεῖς, ὅτι ὁ ἐπήγγελλται, δυ-
 νατός ἐστι καὶ ποιῆσαι». Ἄρα τὸ μὴ περιεργάζεσθαι, δοξάζειν
 5 ἐστὶ τὸν Θεόν, ὥσπερ οὖν τὸ περιεργάζεσθαι, πλημμελεῖν. Εἰ
 δὲ τὰ κάτω περιεργαζόμενοι καὶ ζητοῦντες οὐ δοξάζομεν,
 πολλῷ μᾶλλον τὴν τοῦ Δεσπότη γέννησιν πολυπραγμονοῦντες,
 ὡς ὑβρίζοντες τὰ ἔσχατα πεισόμεθα. Εἰ γὰρ τὸν τύπον τῆς ἀνα-
 στάσεως οὐ χρὴ ζητεῖν, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἀπόρητα ἐκεῖνα καὶ
 10 φρικτά.

Καὶ οὐκ εἶπε πιστεύσας ἀπλῶς, ἀλλὰ «πληροφορηθεῖς».
 Τοιοῦτον γὰρ ἡ πίστις, τῆς ἀπὸ λογισμῶν ἀποδείξεως σαφε-
 στέρα, καὶ μᾶλλον πείθει· οὐ γὰρ ἔστι λογισμὸν ἕτερον ἐπείσελ-
 θόντα αὐτῇ διασαλεῦσαι λοιπόν. Ὁ μὲν γὰρ λόγοις πειθόμενος
 15 καὶ μεταπεισθῆναι δύναται, ὁ δὲ τῇ πίστει βεβαιούμενος ἀπετεί-
 χισε λοιπὸν αὐτοῦ τὴν ἀκοὴν τοῖς λυμαινομένοις αὐτὴν λόγοις.
 Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη, δείκνυσιν, ὅτι καὶ
 ἐδόξασε τὸν Θεὸν ἀπὸ τῆς πίστεως, ὃ βίου μάλιστα ἐστὶν ἴδιον.
 «Λαμψάτω γὰρ ὑμῶν τὸ φῶς ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως
 20 ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν
 ἐν οὐρανοῖς». Ἴδου τοῦτο τῆς πίστεως ὄν ἐφάνη. Πάλιν δὲ
 ὥσπερ τὰ ἔργα δεῖται δυνάμεως, οὕτω καὶ ἡ πίστις. Ἐνταῦθα
 μὲν γὰρ πολλάκις καὶ τὸ σῶμα μερίζεται τὸν ἰδρῶτα, ἐκεῖ δὲ

ἀπιστίας. Πῶς λοιπόν ἔγινε δυνατός; Μὲ τὴν πίστη, λέγει, χωρὶς ν' ἀφήσει τὸ πρᾶγμα στοὺς λογισμούς, γιατί θά ἔχανε τὸ θάρρος του. Πῶς ὁμως κατόρθωσε αὐτὴ τὴν πίστη; «Δοξάζοντας τὸ Θεό», λέγει, «καί σχηματίζοντας τὴν πεποίθησι, ὅτι ἐκεῖνο πού ὑπόσχεται ὁ Θεός, εἶναι δυνατός καί νά τό ἐκτελέσει». Ἐπομένως τό νά μή ἐξετάζουμε μέ προσοχή, σημαίνει πῶς δοξάζουμε τὸ Θεό, ὅπως ἀκριβῶς λοιπόν τό νά ἐξετάζουμε, σημαίνει πῶς κάνομε ἁμαρτία. Ἐάν ὁμως δέ δοξάζουμε, ὅταν περιεργαζόμαστε καί ζητᾶμε τὰ ἐπίγεια, πολύ περισσότερο, ὅταν ἀσχολούμαστε μέ τὴ γέννησι τοῦ Κυρίου, θά πάθομε τὰ χειρότερα, ἐπειδὴ φερόμαστε μέ ὑβριστικό τρόπο. Γιατί, ἂν δέν πρέπει νά ἐξετάζουμε τὸν τύπο τῆς ἀνάστασις, πολύ περισσότερο δέν πρέπει νά ἐξετάζουμε τὰ ἀνέκφραστα καί φοβερά ἐκεῖνα πρᾶγματα.

Καί δέν εἶπε ἀπλά πιστεύοντας, ἀλλὰ «Σχηματίζοντας τὴν πεποίθησι». Γιατί τέτοια εἶναι ἡ πίστι, σαφέστερη ἀπὸ τὴν ἀπόδειξι τῶν λογισμῶν, καί περισσότερο πείθει. Γιατί δέν μπορεῖ πλέον ἄλλος λογισμός, εἰσχωρώντας σ' αὐτήν, νά τὴν κλονίσει. Γιατί ἐκεῖνος πού πείθεται μέ λόγους, μπορεῖ καί νά ἀλλάξει γνώμη, ἐνῶ ἐκεῖνος πού πείθεται ἀπόλυτα μέ τὴν πίστη, ἔφραξε στή συνέχεια μέ τεῖχος τὴν ἀκοή του στοὺς λόγους πού τὴν καταστρέφουν. Ἀφοῦ εἶπε λοιπόν, ὅτι δικαίω ἦκε ἀπὸ τὴν πίστη, δείχνει ὅτι καί τό Θεό δόξασε ἀπὸ τὴν πίστη, πρᾶγμα πού εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ σωστοῦ τρόπου ζωῆς. «Ἄς λαμψει λοιπόν τό φῶς τῆς ἀρετῆς σας μπροστά στοὺς ἀνθρώπους, γιά νά δοῦν τὰ καλὰ σας ἔργα καί νά δοξάσουν τὸν Πατέρα σας πού εἶναι στοὺς οὐρανοὺς»⁴. Νά, αὐτό φάνηκε νά ἀνήκει στήν πίστη. Πάλι ὁμως, ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἔργα χρειάζονται δύναμη, ἔτσι καί ἡ πίστι. Γιατί ἐδῶ πολλές φορές συμμετέχει καί τό σῶμα στήν προσπάθεια, ἐνῶ ἐκεῖ τό κατόρθωμα ἀνήκει μόνο στήν ψυχή. Ἐπομένως ὁ κόπος εἶ-

τῆς ψυχῆς γυμνῆς ἐστὶ τὸ κατόρθωμα. Ὡστε μείζων ὁ πόνος, ὅταν μὴδὲ τὸν διανεμόμενον πρὸς αὐτὴν ἔχη τοὺς ἀγῶνας.

6. Εἶδες πῶς πάντα, ἅπερ ἦν ἔργων, ἔδειξε μετὰ πλείονος περιουσίας τῇ πίστει προσόντα, οἷον τὸ καυχᾶσθαι πρὸς τὸν Θεόν, 5 τὸ δυνάμεως δεῖσθαι καὶ πόνου, τὸ δοξάζειν πάλιν τὸν Θεόν; Εἰπὼν δέ, «ὅτι ὁ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι», δοκεῖ μοι καὶ περὶ τῶν μελλόντων προαναφωνεῖν· οὐ γὰρ τὰ παρόντα ἐπηγγείλατο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα· ταῦτα γὰρ τύπος ἐκείνων. Ἄρα ἀσθενοῦς διανοίας τὸ μὴ πιστεύειν, καὶ μικρᾶς 10 καὶ ταλαιπώρου. Ὡστε, ὅταν ἡμῖν ἐγκαλῶσι τὴν πίστιν τινές, ἀντεγκαλῶμεν ἡμεῖς τὴν ἀπιστίαν αὐτοῖς, ὡς ταλαιπώροις καὶ μικροψύχοις καὶ ἀνοήτοις καὶ ἀσθενέσιν καὶ ὄνων οὐδὲν ἄμεινον διακειμένοις. Ὡσπερ γὰρ τὸ πιστεύειν ὑψηλῆς καὶ μεγαλοφυοῦς ψυχῆς, οὕτω τὸ ἀπιστεῖν ἀλογωτάτης καὶ εὐτελοῦς καὶ 15 πρὸς τὴν τῶν κτηνῶν ἄνοιαν κατενηνεγμένης.

Διόπερ ἐκείνους ἀφέντες, τὸν πατριάρχην ζηλώσωμεν, καὶ δοξάσωμεν τὸν Θεόν, καθάπερ ἐκεῖνος ἔδωκεν αὐτῷ δόξαν. Τί δέ ἐστίν, «ἔδωκεν αὐτῷ δόξαν»; Ἐνενόησεν αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἄπειρον δύναμιν· καὶ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ 20 ἔννοιαν λαβών, οὕτως ἐπληροφορήθη περὶ τῶν ὑποσχέσεων. Δοξάσωμεν τοίνυν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς καὶ διὰ πίστεως καὶ διὰ ἔργων, ἵνα καὶ μισθὸν λάβωμεν τὸ παρ' αὐτοῦ δοξασθῆναι· «τοὺς δοξάζοντας γὰρ με δοξάσω», φησί. Καίτοι, εἰ καὶ μηδεὶς ἔκειτο μισθός, αὐτὸ τοῦτο δόξα ἦν τὸ καταξιωθῆναι δοξάσαι Θεόν. Εἰ 25 γὰρ εἰς βασιλέας εὐφημίας λέγοντες ἄνθρωποι αὐτῷ τούτῳ καλλωπίζονται μόνῳ, κἂν μὴδὲν ἢ καρπώσασθαι ἕτερον, ἐννόησον πόσης ἂν εἴη δόξης τὸ δι' ἡμᾶς τὸν Δεσπότην δοξάζε-

ναι μεγαλύτερος, όταν δέν ἔχει ἐκεῖνον πού μοιράζονται μαζί της τούς ἀγῶνες.

6. Εἶδες πῶς ὅλα ἐκεῖνα, πού ἦταν ἀποτελέσματα τῶν ἔργων, ἔδειξε ὅτι προστίθενται μέ μεγαλύτερη ἀφθονία στήν πίστη, ὅπως τό νά καυχιέται κανείς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τό ὅτι χρειάζεται δύναμη καί κόπος, τό ὅτι δοξάζει πάλι τό Θεό; Μ' αὐτό πού λέγει, «Ὅτι ἐκεῖνο πού ὑπόσχεται, ἔχει τή δύναμη καί νά τό ἐκτελέσει», μοῦ φαίνεται πῶς προλέγει καί τά μελλοντικά. Γιατί δέν ὑποσχέθηκε μόνο τά παρόντα, ἀλλά καί τά μελλοντικά, ἀφοῦ αὐτά ἦταν τύπος ἐκείνων. Ἐπομένως ἡ ἀπιστία εἶναι γνῶρισμα ψυχῆς ἄρρωστης, μικρῆς καί δυστυχισμένης. Ὡστε, ὅταν μᾶς κατηγοροῦν τήν πίστη μερικοί, ἅς κατηγοροῦμε καί ἐμεῖς τήν ἀπιστία τους, σάν δυστυχισμένους, μικρόψυχους, ἀνόητους, ἄρρωστους καί πού δέν συμπεριφέρονται καθόλου καλύτερα ἀπό τούς ὄνους. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς ἡ πίστη εἶναι γνῶρισμα ἀνώτερης καί μεγάλης ψυχῆς, ἔτσι ἡ ἀπιστία εἶναι γνῶρισμα ψυχῆς πολύ ἀνόητης καί ἀσήμαντης καί πού ἔχει κατεβεῖ στήν ἀνοησία τῶν ζώων.

Γι' αὐτό λοιπόν, ἀφοῦ ἐγκαταλείψομε ἐκείνους, ἅς μιμηθοῦμε τόν πατριάρχη καί ἅς δοξάσομε τό Θεό, ὅπως ἀκριβῶς τόν δόξασε ἐκεῖνος. Τί ὅμως σημαίνει, τόν δόξασε; Κατανόησε τή δικαιοσύνη του, τήν ἄπειρη δύναμή του, καί, ἀφοῦ κατανόησε τό Θεό ὅπως ἔπρεπε, τότε πληροφορήθηκε γιά τίς ὑποσχέσεις. Ἄς δοξάσομε λοιπόν αὐτόν καί ἐμεῖς καί μέ τήν πίστη καί μέ τά ἔργα, γιά νά λάβομε καί μισθό, τό νά δοξασθοῦμε ἀπ' αὐτόν· γιατί λέγει· «Ἐγώ θά δοξάζω ἐκείνους πού μέ δοξάζουν»⁵. Μολονότι βέβαια καί ἂν ἀκόμη δέν ὑπῆρχε κανένας μισθός αὐτό ἀκριβῶς ἦταν δόξα, τό νά καταξιωθοῦμε νά δοξάσουμε τό Θεό. Διότι, ἐάν οἱ ἄνθρωποι, λέγοντας ἐπαινετικά λόγια στούς βασιλεῖς, καμαρώνουν μέ αὐτό μόνο, καί ἂν ἀκόμη

σθαι τὸν ἡμέτερον, ὥσπερ οὖν καὶ κολάσεως τὸ ποιεῖν αὐτὸν
βλασφημεῖσθαι δι' ἡμᾶς· καίτοι καὶ τοῦτο αὐτὸ τὸ δοξάζεσθαι,
δι' ἡμᾶς βούλεται γίνεσθαι· αὐτὸς γὰρ οὐ δεῖται τοῦ πράγματος.

Πόσον γὰρ οἶει τὸ μέσον εἶναι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων; ἄρα
5 ὅσον ἀνθρώπων καὶ σκωλήκων; Ἄλλ' οὐδὲν οὐδέπω εἶρηκα
καὶ τοσοῦτον τὸ μέσον θείας· οὐδὲ γὰρ εἰπεῖν δυνατὸν ὅσον. Ἄρ'
οὖν θελήσεις σὺ παρὰ σκώληξιν δόξαν ἔχειν μεγάλην καὶ λαμ-
πράν; Οὐδαμῶς. Εἰ τοίνυν ὁ δόξης ἐρῶν σὺ οὐκ ἂν θελήσῃς
τοῦτο, ὁ τοῦ πάθους ἀπηλλαγμένος τούτου, καὶ τοσοῦτον ἀνώ-
10 τερος ὢν, πῶς ἂν ἐδεήθῃ τῆς παρὰ σοῦ δόξης; Ἄλλ' ὅμως καὶ
μὴ δεόμενος, φησὶν αὐτῆς ἐφίεσθαι διὰ σέ. Εἰ γὰρ γενέσθαι
δοῦλος ὑπέμεινε διὰ σέ, τί θαυμάζεις, εἰ καὶ τῶν ἄλλων ἀντέχε-
ται τῆς αὐτῆς ἔνεκεν ὑποθέσως; Οὐδὲν γὰρ ἡγεῖται ἀνάξιον
ἐαυτοῦ, ὅπερ ἂν πρὸς τὴν σωτηρίαν φέρῃ τὴν ἡμετέραν. Ταῦτα
15 οὖν εἰδότες, φεύγομεν ἁμαρτίαν πᾶσαν, δι' ἧς αὐτὸς βλασφημεῖ-
ται. «Ὡς γὰρ ἀπὸ προσώπου ὀφεως», φησί, «φεῦγε ἀπὸ ἁμαρ-
τίας. Ἐὰν προσέλθῃς πρὸς αὐτήν, δήξεταί σε»· οὐδὲ γὰρ αὐτὴ
πρὸς ἡμᾶς ἔρχεται, ἀλλ' ἡμεῖς πρὸς αὐτήν αὐτομολοῦμεν.

Ὁ γὰρ Θεὸς καὶ τοῦτο κατεσκεύασεν ὥστε μὴ τυραννίδι
20 περιγίνεσθαι τὸν διάβολον· ἥ γὰρ ἂν οὐδεὶς ἔστη πρὸς τὴν ἰσχὺν
ἐκείνου. Διὰ τοῦτον αὐτὸν ἀπώκισεν ὥσπερ ληστήν τινα καὶ
τύραννον· κἂν μὴ τινα λάβῃ γυμνὸν καὶ ἔρημον εἰς τὰς αὐτοῦ
καταδύσεις, οὐ τολμᾷ ἐπελθεῖν· ἂν μὴ τὴν ἔρημον ὁδεύοντας

6. Σοφ. Σειράχ 21,2.

δέν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο νά κερδίσουν, σκέψου πόση δόξα μπορεῖ νά εἶναι τό νά δοξάζεται μέ μᾶς ὁ δικός μας Κύριος, ὅπως ἀκριβῶς καί πόση τιμωρία μπορεῖ νά εἶναι τό νά βλασφημεῖται ἐξ αἰτίας μας. Ἐάν καί βέβαια καί αὐτήν ἀκριβῶς τή δόξα τή θέλει νά γίνεται γιά μᾶς, γιατί αὐτός δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπ' αὐτήν.

Πόση λοιπόν νομίζεις πῶς εἶναι ἡ διαφορά μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων; μήπως ὅση μεταξύ ἀνθρώπων καί σκουληκιῶν; Ἀλλά τίποτε δέν ἔχω πεῖ ἀκόμη, ἂν καί ὑπολόγισα τόσο μεγάλη τήν διαφορά, γιατί δέν εἶναι δυνατό νά πεῖ κανείς πόση εἶναι. Ἐραγε λοιπόν θά θελήσεις νά ἔχεις μεγάλη καί λαμπρή δόξα ἀπό τά σκουλήκια; Καθόλου. Ἐάν λοιπόν ἐσύ, πού ἐπιθυμεῖς τόσο πολύ τή δόξα, δέ θά τό θελήσεις αὐτό, ἐκεῖνος πού εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπό τό πάθος αὐτό καί πού εἶναι τόσο ἀνώτερος, πῶς θά χρειαζόταν τή δόξα ἀπό σένα; Ἀλλ' ὅμως καί ἂν ἀκόμη δέν τήν χρειάζεται, λέγει πῶς τήν ἐπιθυμεῖ γιά σένα. Γιατί, ἂν δέχτηκε νά γίνει δοῦλος γιά σένα, τί ἀπορεῖς, ἐάν ὑπομένει καί τά ἄλλα ἐξ αἰτίας τῆς ἴδιας αἰτίας; Γιατί τίποτε δέ θεωρεῖ ἀνάξιο τοῦ ἑαυτοῦ του, πού μπορεῖ νά ὀδηγήσει πρός τή δική μας σωτηρία. Γνωρίζοντας λοιπόν αὐτά, ἅς ἀποφεύγουμε κάθε ἁμαρτία, μέ τήν ὁποία βλασφημεῖται αὐτός. «Ὅπως ἀποφεύγεις τό φίδι», λέγει, «ἔτσι ν' ἀποφεύγεις τήν ἁμαρτία. Γιατί, ἂν τήν πλησιάσεις, θά σέ δαγκώσῃ»⁶. Γιατί δέν ἔρχεται αὐτή σ' ἐμᾶς, ἀλλ' ἐμεῖς πηγαίνουμε σ' αὐτήν μόνοι μας.

Ὁ Θεός λοιπόν ἔκαμε καί αὐτό, ὥστε νά μή νικάει ὁ διάβολος μέ τήν ἐξουσία, γιατί πραγματικά κανείς δέ θά μπορούσε νά ἀντισταθεῖ στή δύναμή του. Γι' αὐτό τόν ἀπομάκρυνε σάν κάποιο ληστή καί τύραννο. Καί ἂν δέ βρεῖ κάποιο γυμνό καί ἔρημο στούς κρυψῶνες του, δέν τολμάει νά ἐπιτεθεῖ ἐναντίον του. Ἐάν δέ μᾶς δεῖ νά βαδίζουμε τήν ἔρημο, δέν ἔχει

ἡμᾶς ἴδῃ, οὐ θαρρεῖ προσελθεῖν· ἔρημος δὲ καὶ διαβόλου τόπος
 οὐδὲν ἕτερον ἢ ἡ ἁμαρτία. Δεῖ τοίνυν ἡμῖν τοῦ θυρεοῦ τῆς πί-
 στεως, τῆς περικεφαλαίας τοῦ σωτηρίου, τῆς μαχαίρας τοῦ
 πνεύματος· οὐχ ἵνα μὴ πάθωμεν μόνον κακῶς, ἀλλ' ἵνα, κἂν
 5 ἐπιπηδῇσαι θελήσῃ, τὴν κεφαλὴν ἀποτέμωμεν ἐκείνου· δεῖ συν-
 εχῶν ἡμῖν εὐχῶν, ἵνα συντριβῇ ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἀναί-
 σχυντος γάρ ἐστι καὶ μιάρως, καὶ ταῦτα κάτωθεν μαχόμενος·
 ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτω νικᾷ. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι οὐ σπουδάζομεν
 ἡμεῖς ὑψηλότεροι τῶν ἐκείνου γενέσθαι πληγῶν· οὐδὲ γὰρ οἷός
 10 τέ ἐστὶν ἐπαρθῆναι μέγα, ἀλλὰ κάτω σύρεται. Καὶ τούτου τύπος
 ὁ ὄφεις. Εἰ δὲ ἐξ ἀρχῆς οὕτως αὐτὸν ἔταξεν ὁ Θεός, πολλῶ μᾶλ-
 λον νῦν.

Εἰ δὲ ἀγνοεῖς τί ποτέ ἐστι τὸ κάτωθεν μάχεσθαι, ἐγὼ σοι
 καὶ ἐρμηνεῦσαι τοῦ πολέμου τούτου τὸν τρόπον πειράσομαι. Τί
 15 ποτ' οὖν ἐστι τὸ κάτωθεν μάχεσθαι; Τὸ ἀπὸ τῶν κάτω πυκτεύ-
 ειν πραγμάτων, ἀπὸ τῆς ἡδονῆς, ἀπὸ τοῦ πλούτου, ἀπὸ τῶν
 βιωτικῶν ἀπάντων. Διὰ τοῦτο, ἂν ἴδῃ τινὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν
 πετόμενον, πρῶτον μὲν οὐδὲ ἐπιπηδῇσαι πρὸς αὐτὸν δυνήσεται·
 δεύτερον δέ, κἂν ἐπιχειρήσῃ, ταχέως πεσεῖται· οὐ γὰρ ἔχει πό-
 20 δας, μὴ φοβηθῆς· οὐκ ἔχει πτερά, μὴ δείσης· ἐπὶ τῆς γῆς σύρε-
 ται καὶ τοῖς ἐν τῇ γῇ πράγμασιν. Μηδὲν οὖν σοι πρὸς τὴν γῆν
 ἔστω κοινόν, καὶ οὐδὲν πόνου δεήσει. Οὐδὲ γὰρ οἶδε τὴν ἐξ
 ἐναντίας μάχην, ἀλλ' ὥσπερ ὄφεις ταῖς ἀκάνθαις ἐγκρύπτεται τῇ
 ἀπάτῃ τοῦ πλούτου συνεχῶς ἐμφωλεύων. Κἂν ἐκτέμῃς τὰς
 25 ἀκάνθας, φεύζεται ραδίως δειλὸς γενόμενος, κἂν ἐπάδειν εἰδῆς
 αὐτῶ τὰς θείας ἐπιδάς, τρωθήσεται εὐθέως. Εἰσὶ γὰρ ἡμῖν, εἰ-
 σὶν ἐπιδαῖ πνευματικάι, τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ, καὶ ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις. Αὕτη ἡ ἐπιδὴ οὐχὶ τῶν

θάρρος νά μᾶς πλησιάσει. Ἐρημος ὅμως καί τόπος τοῦ διαβόλου δέν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρά ἡ ἁμαρτία. Μᾶς χρειάζεται λοιπόν ἡ ἀσπίδα τῆς σωτηρίας, τό ξίφος τοῦ Πνεύματος, ὄχι μόνο γιά νά μή κακοπαθήσομε, ἀλλά καί γιά νά κόψομε τό κεφάλι του, ἄν θελήσει νά μᾶς ἐπιτεθεῖ. Πρέπει νά προσευχόμεσθε συνέχεια, γιά νά συντριβεῖ κάτω ἀπό τά πόδια μας. Γιατί εἶναι ἀδιάντροπος καί ἄχρεϊος, ἄν καί βέβαια ἀγωνίζεται ἀπό κάτω· ἀλλ' ὅμως καί ἔτσι νικάει. Καί ἡ αἰτία εἶναι ὅτι δέν προσπαθοῦμε ἐμεῖς νά βρεθοῦμε πιό ψηλά ἀπό τά κτυπήματά του. Γιατί δέν εἶναι σέ θέση νά σηκωθεῖ πολύ, ἀλλά σέρνεται κάτω. Καί ὁ τύπος τοῦ διαβόλου εἶναι τό φίδι. Καί ἄν ἔτσι τόν ὀρισε ἀπό τήν ἀρχή ὁ Θεός, πολύ περισσότερο τώρα.

Ἐάν ὅμως δέ γνωρίζεις τί τέλος πάντων σημαίνει τό νά μάχεται ἀπό κάτω, θά προσπαθήσω ἐγώ νά σοῦ ἐξηγήσω τόν τρόπο καί τοῦ πολέμου αὐτοῦ. Τί λοιπόν σημαίνει τό νά μάχεται ἀπό κάτω; Τό νά δίνει τά κτυπήματα ἀπό τά πράγματα τῆς γῆς, ἀπό τήν ἡδονή, ἀπό τόν πλοῦτο, ἀπ' ὅλα τά βιοτικά. Γι' αὐτό, ἄν δεῖ κάποιον νά πετάει πρὸς τόν οὐρανό, πρῶτο δέ θά μπορέσει νά πηδήσει πρὸς αὐτόν· δεύτερο, καί ἄν ἀκόμη ἐπιχειρήσει, γρήγορα θά πέσει· γιατί δέν ἔχει πόδια, μή φοβηθεῖς· δέν ἔχει φτερά, μήν τρομάξεις· ἐπάνω στή γῆ σέρνεται καί στά πράγματα τῆς γῆς. Ἄς μήν ἔχεις λοιπόν τίποτε κοινό μέ τή γῆ καί δέ θά χρειασθεῖς κόπο. Γιατί δέ γνωρίζει τήν κατά μέτωπο μάχη, ἀλλά σάν τό φίδι κρύβεται στά ἀγκάθια, παραμονεύοντας συνέχεια στήν ἀπάτη τοῦ πλούτου. Καί ἄν κόψεις τά ἀγκάθια, θά φύγει γρήγορα, γιατί εἶναι δειλός, καί ἄν ξέρεις νά μεταχειρίζεσαι πρὸς αὐτόν τά θεῖα ξόρκια, θά πληγωθεῖ ἀμέσως. Γιατί ὑπάρχουν σ' ἐμᾶς, ὑπάρχουν ξόρκια πνευματικά, τό ὄνομα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ἡ δύναμη τοῦ σταυροῦ. Αὐτό τό ξόρκι ὄχι μόνο

χηραμῶν ἐξάγει μόνον καὶ εἰς πῦρ ἐμβάλλει τὸν δράκοντα, ἀλλὰ καὶ τραύματα.

7. Εἰ δὲ καὶ πολλοὶ λέγοντες οὐκ ἰάθησαν, παρὰ τὴν αὐτῶν ὀλιγοπιστίαν, οὐ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ λεχθέντος· ἐπεὶ καὶ
 5 τὸν Ἰησοῦν οἱ μὲν ὥθουν καὶ ἔθλιβον καὶ οὐδὲν ἐκέρδανον, ἡ δὲ αἰμορροῦσα οὐδὲ τοῦ σώματος ἀψαμένη, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ κρασπέδου μόνον, χρονίους ἔστησεν αἱμάτων πηγάς. Τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ δαίμοσι φοβερὸν καὶ πάθεσι καὶ νοσήμασι. Τούτῳ τοίνυν καλλωπίζώμεθα, τούτῳ τειχίζωμεν ἑαυτούς. Οὕτω καὶ ὁ
 10 Παῦλος ἐγένετο μέγας, καίτοι τῆς αὐτῆς φύσεως ἡμῖν κάκεῖνος ἦν· ἀλλ' ἡ πίστις αὐτὸν ἄλλον ἀντ' ἄλλου πεποίηκε, καὶ τοσαύτη ἦν ἡ περιουσία, ὥς καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ πολλὴν ἔχειν ἰσχύν. Ποίας ἂν οὖν εἶημεν ἀπολογίας ἄξιοι, εἴ γε ἐκείνων μὲν καὶ αἰσκιαὶ καὶ τὰ ἱμάτια θάνατον ἤλαυνον, ἡμῶν δὲ οὐδὲ αἱ εὐχαὶ τὰ
 15 πάθη καταστέλλουσι; Τί οὖν τὸ αἷτιον; Πολλὴ τῆς γνώμης ἡ διαφορὰ· ὥς τὰ γε τῆς φύσεως ἴσα καὶ κοινά· καὶ γὰρ ὁμοίως ἡμῖν ἐτέχθη καὶ ἐτρέφη, καὶ τὴν γῆν ὥκησε, καὶ ἀέρα ἀνέπνευσεν, ἀλλὰ τὰ ἄλλα πολὺ μείζων ἡμῶν ἦν καὶ βελτίων, τὸν ζῆλον, τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην.

20 Μιμησώμεθα τοίνυν αὐτόν, δῶμεν καὶ δι' ἡμῶν φθέγξασθαι τῷ Χριστῷ· ἐπιθυμεῖ μάλλον τοῦτο ἡμῶν αὐτός, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὄργανον κατεσκεύασε τοῦτο, καὶ οὐ θέλει μένειν ἄχρηστον αὐτὸ καὶ ἀργόν, ἀλλ' αἰεὶ μετὰ χειρὸς ἔχειν αὐτὸ βούλεται. Τί τοίνυν οὐ παρασκευάζεις ἑτοιμον αὐτὸ τῇ τοῦ τεχνίτου χειρί,

7. Γιὰ τὴν θεραπεία τῆς γυναίκας ποὺ ἔπασχε ἀπὸ αἰμορραγία βλ. Ματθ. 9,20–22 καὶ Λουκᾶ 8,43–48.

8. Βλ. Πράξ. 19,12.

βγάζει τό φίδι ἀπό τή φωλιά του καί τό ρίχνει στή φωτιά, ἀλλά καί τά τραύματα θεραπεύει.

7. Ἐάν ὅμως ὑπάρχουν καί πολλοί πού λέγουν ὅτι δέ θεραπεύτηκαν, αὐτό ἔγινε ἀπό τήν ὀλιγοπιστία τους, ὄχι ἀπό τήν ἀδυναμία ἐκείνου πού ἀναφέραμε. Γιατί καί τόν Ἰησοῦ ἄλλοι τόν ἔσπρωχναν καί τόν συνέθλιβαν ἀπό παντοῦ, καί δέν κέρδιζαν τίποτε, ἡ γυναίκα ὅμως πού ἔπασχε ἀπό αἱμορραγία, χωρίς νά ἀγγίσει τό σῶμα του, ἀλλά μόνο τήν ἄκρη τοῦ ἐνδύματος, σταμάτησε χρόνιες πληγές αἱμάτων⁷. Αὐτό τό ὄνομα εἶναι φοβερό καί στούς δαίμονες καί στά πάθη καί στίς ἀσθένειες. Γιά τό ὄνομα αὐτό λοιπόν ἄς καμαρώνομε, μέ αὐτό ἄς ὀχυρώνομε τόν ἑαυτό μας. Ἐτσι καί ὁ Παῦλος ἔγινε μέγας, μολονότι καί ἐκεῖνος εἶχε τήν ἴδια φύση μ' ἐμᾶς, ἀλλά ἡ πίστη τόν ἔκαμε τελείως διαφορετικό, καί τόσο μεγάλη ἦταν ἡ ὑπεροχή τῆς δυνάμεώς του, ὥστε καί τά ἐνδύματά του εἶχαν πολλή δύναμη⁸. Γιά ποιά λοιπόν ἀπολογία μπορεῖ νά εἴμαστε ἄξιοι, ὅταν βέβαια καί οἱ σκιές καί τά ἐνδύματα ἐκείνων ἔδιωχναν τό θάνατο, ἐνῶ οἱ δικές μας προσευχές δέ σταματοῦν οὔτε τά πάθη; Ποιά λοιπόν εἶναι ἡ αἰτία; Εἶναι μεγάλη ἡ διαφορά τῆς διάθεσης· βέβαια τά φυσικά δῶρα εἶναι ἴσα καί κοινά, ἀφοῦ ὅμοια μ' ἐμᾶς καί γεννήθηκε καί μεγάλωσε καί ἔζησε στή γῆ καί ἀνέπνευσε ἀέρα, ἐνῶ στά ἄλλα ἦταν πολύ μεγαλύτερος καί καλύτερος ἀπό μᾶς, δηλαδή στήν προθυμία, στήν πίστη, στήν ἀγάπη.

Ἄς μιμηθοῦμε λοιπόν τόν Παῦλο, ἄς ἐπιτρέψομε στό Χριστό νά μιλήσει καί μ' ἐμᾶς. Τό ἐπιθυμεῖ αὐτό περισσότερο ἀπό μᾶς καί γι' αὐτό ἔκαμε τό ὄργανο αὐτό καί δέ θέλει νά μείνει ἄχρηστο καί ἀργό, ἀλλά πάντοτε θέλει νά τό χρησιμοποιοῦμε. Γιατί λοιπόν δέν τό ἐτοιμάζεις γιά τό χέρι τοῦ τεχνίτη, ἀλλά χαλαρώνεις τίς χορδές καί τίς κάνεις πιο μαλακές μέ τήν

ἀλλὰ χαλαῖς τὰς νευρὰς καὶ μαλακωτέρας ποιεῖς τῇ τρυφῇ καὶ ἄχρηστον ὅλην κατασκευάζεις αὐτῷ τὴν κιθάραν, δέον ἐπισφίγγειν καὶ νευροῦν τὰ μέλη καὶ ἐπιστύφειν τῷ ἅλατι τῷ πνευματικῷ; Ἄν γὰρ οὕτως ἡρμοσμένην αὐτὴν ἴδῃ, ἡχήσει καὶ διὰ τῆς
 5 ἡμετέρας ψυχῆς ὁ Χριστός. Τοιούτου δὲ γενομένου, καὶ ἀγγέλους ὄψει σκιρτῶντας καὶ ἀρχαγγέλους καὶ τὰ χερουβίμ. Γενώμεθα ἄξιοι τῶν χειρῶν τῶν ἀμώμων· παρακαλέσωμεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν κροῦσαι καρδίαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ παρακλήσεως δεῖται· μόνον ἀξίαν αὐτὴν κατασκεύασον τῆς ἀφῆς
 10 ἐκείνης, καὶ αὐτὸς ἐπιδραμεῖταί σοι πρότερος.

Εἰ γὰρ ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐπιτρέχει (οὕπω γὰρ τῷ Παύλῳ τοιούτῳ γεγεννημένῳ τὸ ἐγκώμιον ὕφανεन), ὅταν ἀπηρτισμένον ἴδῃ, τί οὐκ ἐργάσεται; Ἄν δὲ Χριστὸς ἡχήσῃ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐπιπτήσεται πάντως, καὶ ἐσόμεθα τοῦ οὐρανοῦ βελ-
 15 τίους, οὐχ ἥλιον ἔχοντες ἐνεστιγμένον τῷ σώματι καὶ σελήνην, ἀλλὰ τὸν ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀγγέλων Δεσπότην ἐνοικοῦντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα ἡμῖν. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα νεκροὺς ἀναστήσωμεν, οὐδὲ λεπροὺς ἵνα καθάρωμεν, ἀλλ' ἵνα τὸ πάντων τούτων σημεῖον μεῖζον ἐπιδειξώμεθα τὴν ἀγάπην. Ὅπου γὰρ ἂν ᾗ τοῦτο τὸ καλόν, εὐθέως καὶ ὁ Υἱὸς ἐφίσταται μετὰ τοῦ
 20 Πατρός, καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτᾷ χάρις. «Οὐ γὰρ ἐὰν ὦσι», φησί, «δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν». Ὁ πολλῆς διαθέσεώς ἐστι καὶ τῶν σφόδρα φιλοῦντων, τοὺς φιλουμένους ἐκατέρωθεν ἔχειν.

Καὶ τίς οὕτως ἄθλιος, φησὶν, ὥς μὴ βούλεσθαι τὸν Χριστὸν ἔχειν μέσον; Ἡμεῖς οἱ πρὸς ἀλλήλους στασιάζοντες. Καὶ
 25 τάχα μου καταγελέσεται τις καὶ ἐρεῖ· Τί λέγεις; ὁρᾷς πάντα

ἀπόλαυση, καί κάνεις ἄχρηστη γι' αὐτόν ὅλη τὴν κιθάρα, ἐνῶ πρέπει νά σφίγγεις καί νά ἐνισχύεις τὰ μέλη καί νά τὰ διατηρεῖς ἔτσι μέ τό πνευματικό ἅλας; Γιατί, ἂν τή δεῖ ἔτσι συναρμολογημένη, θ' ἀκουσθεῖ καί μέσα ἀπό τή δική μας ψυχή ὁ Χριστός. Ὅταν ὅμως γίνει αὐτό, θά δεῖς καί τοὺς ἀγγέλους καί τοὺς ἀρχαγγέλους καί τὰ Χερουβὶμ νά σκιρτοῦν ἀπό χαρά. Ὑποθέτω γίνουμε λοιπόν ἄξιοι γιὰ τὰ ἁμῶμα χέρια. Ὑποθέτω τὸν παρακαλέσουμε νά κτυπήσει καί στή δική μας καρδιά, ἢ καλύτερα οὔτε παράκληση χρειάζεται· μόνο νά τὴν ἐτοιμάσεις ὅπως ἀξίζει στό ἅγγιγμα ἐκεῖνο καί αὐτός θά τρέξει πρῶτος σέ σένα.

Ἐάν λοιπόν γιὰ χάρη τῶν μελλοντικῶν τρέχει (γιατί ἔπλεκε τό ἐγκώμιο, ἐνῶ ὁ Παῦλος δέν εἶχε γίνει ἀκόμη τέτοιος), ὅταν δεῖ κάποιον νά εἶναι τέλειος, τί δέ θά κάνει; Ὑποθέτω ἀκουσθεῖ ὁ Χριστός καί τό ἅγιο Πνεῦμα θά πετάξει ὅπωςδὴποτε, καί θά γίνουμε καλύτεροι ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἔχοντας χαραγμένο στό σῶμα μας ὄχι τὸν ἥλιο καί τὴν σελήνη, ἀλλὰ τὸν Κύριο τοῦ ἡλίου καί τῆς σελήνης καί τῶν ἀγγέλων νά κατοικεῖ καί νά περιπατεῖ μέσα μας. Αὐτά ὅμως τὰ λέγω, ὄχι γιὰ νά ἀναστήσουμε νεκρούς, οὔτε γιὰ νά καθαρίσουμε λεπρούς, ἀλλὰ γιὰ νά δείξουμε τό μεγαλύτερο θαῦμα ἀπ' ὅλα αὐτά, τὴν ἀγάπη. Γιατί, ὅπου ὑπάρχει αὐτό τό καλό, ἀμέσως καί ὁ Υἱός παραβρίσκεται μαζί μέ τὸν Πατέρα καί ἡ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατεβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανό. «Γιατί, ὅπου», λέγει, εἶναι δύο ἢ τρεῖς συγκεντρωμένοι στό δικό μου ὄνομα, ἐκεῖ εἶμαι καί ἐγὼ ἀνάμεσά τους»⁹. Αὐτό εἶναι ἀπόδειξη μεγάλης διάθεσης καί γνώρισμα ἐκείνων πού ἀγαποῦν ὑπερβολικά, νά ἔχουν δηλαδή καί ἀπὸ τίς δύο μεριές τὰ ἀγαπημένα πρόσωπα.

Καί ποιός, λέγει, εἶναι τόσο ἄθλιος, ὥστε νά μὴ θέλει νά ἔχει τό Χριστό στή μέση; Ἑμεῖς πού ἐπαναστατοῦμε μεταξύ μας. Καί ἴσως θά μέ περιγελάσει κάποιος καί θά πεῖ· τί λές;

ἡμᾶς ὑπὸ τοῖς αὐτοῖς τείχισιν ὄντας, ὑπὸ τὸν αὐτὸν τῆς ἐκκλη-
 σίας σηκόν, ὑπὸ τὴν αὐτὴν μάνδραν μεθ' ὁμονοίας ἐστῶτας, οὐ-
 δένα μαχόμενον, ὑπὸ τῷ αὐτῷ ποιμένι κοινῇ βοῶντας, κοινῇ
 τῶν λεγομένων ἀκροωμένους, κοινῇ τὰς εὐχὰς ἀναπέμποντας,
 5 καὶ μάχης μέμνησαι καὶ στάσεως; Μάχης μέμνημαι, καὶ οὐ
 μαίνομαι οὐδὲ ἐξέστηκα. Ὅρῳ μὲν γὰρ ἃ ὁρῶ, καὶ οἶδα ὅτι ὑπὸ
 τὸν σηκὸν τὸν αὐτὸν ἐσμεν καὶ τὸν ποιμένα· διὰ τοῦτο δὲ μάλι-
 στα θρηνῶ, ὅτι τοσούτων ἡμᾶς συναγόντων πραγμάτων, στα-
 σιάζομεν. Καὶ ποίαν στάσιν, φησίν, εἶδες ἐνταῦθα; Ἐνταῦθα μὲν
 10 οὐδεμίαν, ἐπειδὴν δὲ διαλυθῶμεν, ὁ δεῖνα τὸν δεῖνα κατηγορεῖ,
 ἕτερος ὑβρίζει φανερώς, ἄλλος ἐρᾷ κακῶς, ἄλλος μυρίοις ρά-
 πτει δόλους. Καὶ εἰ τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐκκαλῦψαι ἐνῆν, τότε ἂν
 εἶδετε ταῦτα πάντα ἀκριβῶς καὶ ἔγνωτε ὅτι οὐ μαίνομαι.

8. Οὐχ ὁρᾶτε ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ὅτι, εἰρήνης μὲν οὕσης, τὰ
 15 ὄπλα ἀποθέμενοι, γυμνοὶ καὶ ἄφρακτοι εἰς τὸ τῶν πολεμίων
 στρατόπεδον διαβαίνουσιν, ὅταν δὲ φράττωνται ὅπλοις, καὶ φυ-
 λακαὶ καὶ προφυλακαὶ καὶ ἄγρυπνοι νύκτες, καὶ πυρὰ καίεται
 διηνεκῆς· οὐκέτι εἰρήνη τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ πόλεμος. Τοῦτο καὶ
 ἐφ' ἡμῶν ἔστιν ἰδεῖν· καὶ γὰρ ἀλλήλους φυλαττόμεθα καὶ δεδοί-
 20 καμεν καὶ πρὸς τὸ οὖς ἕκαστος τῷ πλησίον διαλεγόμεθα, κἂν
 παραγενόμενον ἕτερον ἴδωμεν, σιγῶμεν καὶ ἐκ τοῦ μέσου συ-
 στέλλομεν ἅπαντα, ὅπερ οὐκ ἔστι θαρρούντων, ἀλλὰ σφόδρα
 φυλαττομένων. Ἀλλὰ ταῦτα ποιοῦμεν, φησίν, οὐχ ὥστε ἀδικῆ-
 σαι, ἀλλ' ὥστε μὴ ἀδικηθῆναι. Διὰ τοῦτο πενθῶ, ὅτι μεταξὺ
 15 ζῶντας ἀδελφῶν, φυλακῆς δεόμεθα πρὸς τὸ μὴ ἀδικηθῆναι,

βλέπεις ὅτι ὅλοι μας βρισκόμαστε κάτω ἀπό τά ἴδια τείχη, κάτω ἀπό τήν ἴδια στέγη τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι στεκόμαστε μέ ὁμόνοια μέσα στήν ἴδια μάνδρα, ὅτι κανείς δέ μάχεται, ὅτι μαζί μιᾷμε κάτω ἀπό τόν ἴδιο ποιμένα, ὅτι μαζί ἀκοῦμε τά λεγόμενα, ὅτι μαζί ἀναπέμπομε τίς εὐχές, καί θυμᾶσαι μάχη καί ἐπανάσταση; Θυμᾶμαι μάχη καί δέν εἶμαι παράφρονas οὔτε ἔχασα τά λογικά μου. Γιατί βλέπω βέβαια αὐτά πού βλέπω καί ξέρω πώς βρισκόμαστε κάτω ἀπό τόν ἴδιο ναό καί τόν ἴδιο ποιμένα· γι' αὐτό ὅμως κυρίως θρηνῶ, ἐπειδή φιλονικοῦμε ἐνῶ μᾶς ἐνώνουν τόσα πράγματα. Καί ποιά φιλονικία, λέγει, εἶδες ἐδῶ; Ἐδῶ βέβαια καμία, ὅταν ὅμως διαλυθοῦμε, ὁ τάδε κατηγορεῖ τόν τάδε, ἄλλος βρίζει φανερά, ἄλλος γίνεται φθονερός καί πλεονέκτης καί ἄρπαγας, ἄλλος χρησιμοποιεῖ βία, ἄλλος ἀγαπάει μέ κακό τρόπο, καί ἄλλος πλέκει ἄπειρες μηχανορραφίες. Καί ἂν ἦταν δυνατό νά ξεσκεπάσομε τίς ψυχές μας, τότε θά μπορούσατε νά δεῖτε ὅλα αὐτά μέ ἀκρίβεια, καί θά γνωρίζατε ὅτι δέν εἶμαι παράφρονas.

8. Δέ βλέπετε τούς στρατιῶτες, πώς, ὅταν εἶναι εἰρήνη, παρατώντας τά ὅπλα, περνοῦν στό στρατόπεδο τῶν ἐχθρῶν γυμνοί καί ἄοπλοι, ἐνῶ ὅταν εἶναι ὀπλισμένοι, καί φρουρές ὑπάρχουν καί ἐμπροσθοφυλακές καί ἄγρυπνες νύχτες, καί φωτιά εἶναι ἀναμμένη συνέχεια, πράγμα πού δέν εἶναι καθόλου εἰρήνη, ἀλλά πόλεμος. Αὐτό μπορεῖ νά δεῖ κανείς καί σ' ἐμᾶς. Γιατί καί φυλαγόμαστε ὁ ἕνας ἀπό τόν ἄλλο, καί φοβόμαστε, καί ὁ καθένας μιλάει μέ τόν πλησίον του ψιθυριστά, καί ὅταν δοῦμε νά πλησιάζει ἄλλος, σιωπᾷμε καί ὅλα τά κόβουμε στή μέση, πράγμα πού δέν εἶναι γνώρισμα ἀνθρώπων πού ἔχουν θάρρος, ἀλλ' ἀνθρώπων πού φυλάγονται πάρα πολύ. Ἀλλ' αὐτά τά κάνομε, λέγει, ὅχι γιά ν' ἀδικήσομε, ἀλλά γιά νά μή ἀδικηθοῦμε. Γι' αὐτό πενθῶ, γιατί, ζώντας ἀνάμεσα σέ ἀδελφούς, χρειαζόμαστε προφύλαξη γιά νά μήν ἀδικηθοῦμε, καίον-

καὶ πυρὰ καίομεν τοσαῦτα, καὶ φυλακὰς καὶ προφυλακὰς τίθε-
μεν. Τὸ δὲ αἷτιον, πολὺ τὸ ψεῦδος, πολὺς ὁ δόλος, πολλὴ τῆς
ἀγάπης ἡ ἀναίρεσις, καὶ πόλεμος ἄσπονδος.

Διὰ τοι τοῦτο πολλοὺς εὖροι τις ἂν Ἑλλησι θαρροῦντας
5 μᾶλλον ἢ Χριστιανοῖς· καίτοι πόσης ἂν εἴη αἰσχύνης ἄξια ταῦ-
τα; πόσων δακρύων, πόσων οἰμωγῶν; Καὶ τί πάθω, φησί; δύ-
στροπός ἐστὶν ὁ δεῖνα καὶ μοχθηρός. Καὶ ποῦ τὰ τῆς φιλοσο-
φίας τῆς σῆς; ποῦ δὲ οἱ νόμοι οἱ ἀποστολικοί, οἱ κελεύοντες ἀλ-
ληλων τὰ βάρη βαστάζειν; Εἰ γὰρ ἀδελφῶ χρήσασθαι οὐκ οἶδας,
10 πότε δυνήσῃ χρήσασθαι ἄλλοτρίῳ καλῶς; Εἰ τὸ μέλος τὸ σὸν
οὐκ ἐπίστασαι μεταχειρίσασθαι, πότε τὸ ἔξωθεν ἐπισπάσα-
σθαι δυνήσῃ καὶ συνάψαι ἑαυτῷ; Ἀλλὰ τί πάθω; Σφόδρα δυσ-
χερῶς ἔχω πρὸς δακρύων ἐπιρροήν, ἐπεὶ πηγὰς ἂν ἀφῆκα δα-
ψιλεῖς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, κατὰ τὸν προφήτην ἐκεῖνον, μυ-
15 ρίους πολέμους ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου βλέπων ἐκείνων χαλε-
πωτέρους. Ὁ μὲν γὰρ βαρβάρους ἐπιόντας ὁρῶν, ἔλεγε, «τὴν
κοιλίαν μου ἀλγῶ», ἐγὼ δὲ ὑφ' ἐνὶ στρατηγῷ παραταττομένους
βλέπων, εἶτα κατ' ἀλλήλων μέλη, τοὺς μὲν διὰ χρήματα, τοὺς
δὲ διὰ δόξαν, τοὺς δὲ ἀπλῶς καὶ εἰκῇ καταγελῶντας καὶ κατα-
20 χλευάζοντας, καὶ μυρία τραύματα ἀλλήλοις ἐπάγοντας, καὶ νε-
κροὺς τῶν ἐν πολέμῳ χαλεπωτέρους, καὶ τὸ τῶν ἀδελφῶν
ὄνομα ψιλὸν μόνον λοιπὸν ὄν, οὐδὲ ἔχω τινὰ ἄξιον τῆς τρα-
γωδίας ταύτης ἐπινοῆσαι θρῆνον.

10. Ἱερ. 4,19.

τας τόσες φωτιές, καί τοποθετώντας φρουρές καί ἐμπροσθοφυλακές. Καί ἡ αἰτία εἶναι τό πολύ ψέμα, ὁ πολὺς δόλος, ἡ μεγάλη ἔλλειψη τῆς ἀγάπης, καί ὁ ἄσπονδος πόλεμος.

Γι' αὐτό ἀκριβῶς μπορεῖ νά βρεῖ κανεῖς πολλούς ἀπό τοὺς εἰδωλολάτρες νά ἔχουν περισσότερο θάρρος, παρά ἀπό τοὺς Χριστιανούς. Ἄν καί αὐτά πόσης ντροπῆς θά μπορούσαν νά εἶναι ἄξια; πόσων δακρύων, πόσων θρήνων; Καί τί νά κάνω; λέγει· ὁ τάδε εἶναι δύστροπος καί μοχθηρός. Καί ποῦ εἶναι ἡ δική σου ὑπομονή; ποῦ οἱ ἀποστολικοὶ νόμοι πού προτρέπουν νά βαστάζομε ὁ ἓνας τὰ βάρη τοῦ ἄλλου; Γιατί, ἂν δέ γνωρίζεις νά συμπεριφέρεσαι σωστά στόν ἀδελφό σου, πότε θά μπορέσεις νά φερθεῖς καλά στό ξένο; ἂν δέν ξέρεις νά χρησιμοποιεῖς τό δικό σου μέλος, πότε θά μπορέσεις νά προσελκύσεις αὐτόν πού εἶναι ἔξω ἀπό τήν Ἐκκλησία καί νά τόν ἐνώσεις μέ τόν ἑαυτό σου; Ἀλλά τί νά κάνω; Δυσκολεύομαι πάρα πολύ νά χύσω δάκρυα, ἐπειδὴ θά ἄφηνά ἄφθονες πηγές ἀπό τὰ μάτια μου, σύμφωνα μέ τόν προφήτη ἐκεῖνο, βλέποντας στό πεδίο αὐτό ἄπειρους πολέμους πιο φοβερούς ἀπό ἐκείνους. Γιατί ἐκεῖνος, βλέποντας τοὺς ἐχθρούς νά κάνουν ἐπίθεση, ἔλεγε, «Πονοῦν τὰ σπλάχνα μου»¹⁰, ἐνῶ ἐγώ, βλέποντας νά εἴστε παραταγμένοι κάτω ἀπό ἓνα στρατηγό, καί στή συνέχεια νά ἐπαναστατεῖτε ὁ ἓνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, καί νά τρώγετε καί νά κατασπαράζετε ὁ ἓνας τὰ μέλη τοῦ ἄλλου, ἄλλοι γιά χρήματα, ἄλλοι γιά δόξα, καί ἄλλοι ἁπλά καί χωρίς λόγο νά περιγελοῦν καί νά χλευάζουν, καί νά προκαλεῖτε ἔτσι πάρα πολλά τραύματα μεταξύ σας, καί νεκρούς πιο φοβερούς ἀπό τοὺς νεκρούς τοῦ πολέμου, καί τό ὄνομα τῶν ἀδελφῶν νά εἶναι πιά ἓνα ἀπλό μόνο ὄνομα, δέν μπορῶ νά σκεφθῶ κάποιο θρῆνο ἄξιο τῆς τραγωδίας αὐτῆς.

Αἰδέσθητε τοίνυν, αἰδέσθητε τὴν τράπεζαν ταύτην, ἧς κοι-
 νωνοῦμεν ἅπαντες, τὸν δι' ἡμᾶς σφαγέντα Χριστόν, τὸ θῦμα τὸ
 ἐπ' αὐτῆς κείμενον. Ληστὰὶ κοινωνοῦντες ἀλῶν, οὐκέτι εἰσὶ
 ληστὰὶ πρὸς οὓς ἂν κοινωνήσωσιν, ἀλλὰ μεταβάλλει τὸν τρό-
 5 πον ἢ τράπεζα, καὶ τοὺς τῶν θηρίων ἀγριωτέρους προβάτων
 ἡμερωτέρους ποιεῖ, ἡμεῖς δὲ τοιαύτης τραπέζης μετέχοντες,
 τοιαύτης κοινωνοῦντες τροφῆς, ὀπλιζόμεθα κατ' ἀλλήλων,
 δέον κατὰ τοῦ πᾶσιν ἡμῖν πολεμοῦντος διαβόλου τοῦτο ποιεῖν.
 Διὰ τοι τοῦτο ἡμεῖς μὲν ἀσθενέστεροι, ἐκεῖνος δὲ ἰσχυρότερος
 10 καθ' ἐκάστην γίνεται τὴν ἡμέραν. Οὐ γὰρ μετ' ἀλλήλων φρατ-
 τόμεθα κατ' ἐκείνου, ἀλλὰ μετ' ἐκείνου κατ' ἀλλήλων ἱστάμε-
 θα, καὶ αὐτῷ στρατηγῷ πρὸς τὰς τοιαύτας χρώμεθα παρατά-
 ξεις, δέον αὐτῷ μόνῳ πολεμεῖν. Νυνὶ δὲ ἐκεῖνον ἀφέντες, κατὰ
 τῶν ἀδελφῶν τὰ τόξα τείνομεν. Ποῖα τόξα, φησί; Τὰ ἀπὸ
 15 γλώττης καὶ στόματος. Οὐδὲ γὰρ ἀκόντια καὶ βέλη μόνον, ἀλλὰ
 καὶ ῥήματα πολὺ τῶν βελῶν πικρότερα ἐργάζεται τραύματα.

Καὶ πῶς δυνησόμεθα τοῦτον καταλῦσαι τὸν πόλεμον,
 φησὶν; Ἄν ἐννοήσης, ὅτι τὸν ἀδελφὸν λέγων κακῶς, βορβόρον
 ἀπὸ τοῦ στόματός σου προχέεις, ἂν ἐννοήσης, ὅτι τὸ μέλος τοῦ
 20 Χριστοῦ διαβάλλεις, ὅτι τὰς σάρκας κατεσθίεις τὰς σὰς, ὅτι τὸ
 δικαστήριόν σοι πικρότερον ποιεῖς τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο καὶ ἀδέ-
 καστον, ὅτι τὸ βέλος οὐ τὸν πληγέντα, ἀλλὰ σὲ τὸν τοξεύοντα
 ἀναιρεῖ. Ἄλλ' ἡδίκησέ τι καὶ κακῶς ἐποίησε; Στέναξον, μὴ κα-
 κῶς εἶπης· δάκρυσον, μὴ διὰ τὴν σὴν ἀδικίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν
 25 ἀπώλειαν τὴν ἐκείνου, καθὼς καὶ ὁ σὸς Δεσπότης τὸν Ἰούδαν
 ἐδάκρυσεν, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐσταυροῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνος
 προεδίδου. Ὑβρισέ σε καὶ ἐλοιδόρησε; Παρακάλεσον τὸν
 Θεόν, ὥστε ἴλεων αὐτῷ γενέσθαι ταχέως. Ἀδελφός ἐστι σός,

Σεβασθεῖτε λοιπόν, σεβασθεῖτε τό τραπέζι αὐτό, στό ὁποῖο συμμετέχομε ὅλοι, τό Χριστό πού θυσιάστηκε γιά μᾶς, τό θύμα πού βρίσκεται πάνω σ' αὐτό. Ληστές πού τρώγουν ψωμί καί ἀλάτι μέ ἄλλους, δέν εἶναι πιά ληστές γιά ἐκείνους μέ τούς ὁποίους θά φάγουν μαζί, ἀλλά ἀλλάζει τό χαρακτήρα τους τό τραπέζι, καί αὐτούς πού ἦταν πιά ἄγριοι ἀπό τά θηρία τούς κάνει πιά ἡμερους ἀπό τά πρόβατα, ἐνῶ ἐμεῖς, ἂν καί μετέχομε σέ τέτοιο τραπέζι καί τρῶμε τέτοια τροφή, ὀπλιζόμαστε ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, ἐνῶ ἔπρεπε νά κάνομε αὐτό ἐναντίον τοῦ διαβόλου πού μᾶς πολεμάει ὅλους. Γι' αὐτό ἀκριβῶς ἐμεῖς γινόμαστε καθημερινά πιά ἀδύνατοι, ἐνῶ ἐκεῖνος γίνεται δυνατός. Γιατί δέν ἐνισχυόμαστε μεταξύ μας ἐναντίον του, ἀλλά παρατασσόμαστε μαζί του ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου καί τόν ἔχουμε στρατηγό σ' αὐτές τίς παρατάξεις, ἐνῶ ἔπρεπε μόνο νά τόν πολεμοῦμε. Τώρα ὁμως, ἀφήνοντας αὐτόν, τεντώνουμε τά τόξα ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν. Ποιά τόξα; λέγει. Τά τόξα πού βγαίνουν ἀπό τή γλῶσσα καί τό στόμα. Γιατί ὄχι μόνο τά ἀκόντια καί τά βέλη, ἀλλά καί τά λόγια προκαλοῦν τραύματα πολύ πιά πικρά ἀπό τά βέλη.

Καί πῶς, λέγει θά μπορέσομε νά τελειώσομε αὐτόν τόν πόλεμο; Ἄν κατανοήσεις, ὅτι, κακολογώντας τόν ἀδελφό σου, βγάζεις βόβορο ἀπό τό στόμα σου, ἂν κατανοήσεις, ὅτι συκοφαντεῖς τό μέλος τοῦ Χριστοῦ, ὅτι κατατρώγεις τίς δικές σου σάρκες, ὅτι κάνεις πιά πικρό γιά σένα ἐκεῖνο τό φοβερό καί ἀδέκαστο δικαστήριον, ὅτι τό βέλος δέ σκοτώνει ἐκεῖνον πού χτυπάει, ἀλλά σένα πού τόξευσες. Ἀλλά σέ ἀδίκησε κάπως καί σοῦ ἔκαμε κακό; Ἀναστéναξε, μήν κακολογήσεις· κλάψε, ὄχι γιά τή δική σου ἀδικία, ἀλλά τή δική του καταστροφή, ὅπως καί ὁ δικός σου Κύριος ἔκλαψε γιά τόν Ἰούδα, ὄχι γιατί σταυρωνόταν, ἀλλά γιατί ἐκεῖνος τόν πρόδινε. Σ' ἔβρισε καί σέ χλεύασε; Παρακάλεσε τό Θεό, γιά νά γίνει γρήγορα εὐσπλαχνι-

ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐκλήθη τράπεζαν. Ἀλλὰ πλέον ἐπεμβαίνει μοι, φησὶν. Οὐκοῦν μείζων καὶ πλείων ὁ μισθός. Ταύτη μάλιστα τὸ θυμὸν ἀφεῖναι δίκαιον, ἐπειδὴ καιρίαν ἐδέξατο τὴν πληγὴν, ἐπειδὴ ἔτρωσεν αὐτὸν ὁ διάβολος.

5 9. Μὴ τοίνυν ἐπιπλήξης καὶ σύ, μηδὲ καταβάλης σαυτὸν μετ' ἐκείνου· ἕως μὲν γὰρ ἂν ἔστηκας, δύνασαι κάκεῖνον διασῶσαι, ἂν δὲ σαυτὸν καταρρήξης διὰ τοῦ ἀνθυβρίσαι, τίς ὑμᾶς ἀναστήσει λοιπόν; ἐκεῖνος ὁ τρωθείς; Ἀλλ' οὐ δυνήσεται κείμενος. Ἀλλὰ σὺ ὁ πεσὼν μετ' ἐκείνου; Καὶ πῶς, οὐκ ἀρκέσας σεαυτῷ
10 χεῖρα δοῦναι, ἰσχύσεις ἐτέρῳ; Στῇθι τοίνυν γενναίως, καὶ τὴν ἀσπίδα προβαλλόμενος, καὶ νεκρὸν ὄντα ἔλκυσον ἀπὸ τῆς μάχης τὸν σὸν ἀδελφὸν διὰ τῆς μακροθυμίας. Ἐτρωσεν αὐτὸν ὁ θυμός; Μὴ τρώσῃ καὶ σύ, ἀλλὰ καὶ τὸ πρότερον ἔκβαλε βέλος. Ἄν γὰρ οὕτως ἀλλήλοις ὁμιλῶμεν, ταχέως πάντες ὑγιεῖς ἐσόμεθα· ἂν δὲ κατ' ἀλλήλων ὀπλιζώμεθα, οὐδὲ τοῦ διαβόλου
15 χρεῖα λοιπὸν πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀπώλειαν. Ἄπας μὲν γὰρ ὁ πόλεμος χαλεπός, μάλιστα δὲ ὁ ἐμφύλιος. Οὗτος δὲ καὶ τοῦ ἐμφυλίου χαλεπώτερος, ὅσῳ μείζονα τῆς πολιτείας ἡμῖν τὰ δικαιώματα, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς συγγενείας αὐτῆς. Ἀπέκτεινέ
20 ποτε τὸν Ἄβελ ὁ ἀδελφὸς καὶ αἷμα ἐξέχεε συγγενικόν, ἀλλ' οὗτος ἐκείνου παρανομώτερος ὁ φόνος, ὅσῳ καὶ τὰ τῆς ἀγχιστείας μείζω καὶ τὰ τοῦ θανάτου χαλεπώτερα. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὸ σῶμα ἔτρωσε, σὺ δὲ κατὰ τῆς ψυχῆς τὸ ξίφος ἠκόνισας. Ἀλλ' ἔπαθες πρῶτος κακῶς; Ἀλλ' οὐ τὸ παθεῖν, ἀλλὰ τὸ ποιῆσαι
25 κακῶς, τοῦτό ἐστι τὸ παθεῖν κακῶς. Σκόπει δέ· ἔσφαξεν ὁ

κός γι' αὐτόν. Εἶναι δικός σου ἀδελφός, γεννήθηκε ἀπό τήν ἴδια μητέρα μ' ἐσένα. Εἶναι δικό σου μέλος, εἶναι καλεσμένος στό ἴδιο τραπέζι. Ἀλλά, λέγει, μέ προσβάλλει περισσότερο. Λοιπόν καί ὁ μισθός σου θά εἶναι μεγαλύτερος καί περισσότερος. Γι' αὐτό μάλιστα εἶναι δίκαιο ν' ἀφήσεις τό θυμό, ἐπειδή δέχτηκε θανάσιμο χτύπημα, ἐπειδή τόν πλήγωσε ὁ διάβολος.

9. Μή λοιπόν τοῦ φέρεις χτύπημα καί ἐσύ, οὔτε νά ρίξεις κάτω τόν ἑαυτό σου μαζί μ' ἐκεῖνον. Γιατί ὅσο θά εἶσαι ὀρθιος, μπορεῖς καί ἐκεῖνον νά σώσεις, ἐάν ὅμως καταστρέψεις τόν ἑαυτό σου, ἀνταποδίδοντας τήν προσβολή, ποιός θά σᾶς σηκώσει στή συνέχεια; Ἐκεῖνος πού πληγώθηκε; Ἀλλά δέ θά μπορέσει ἀφοῦ εἶναι πεσμένος κάτω. Μήπως ἐσύ πού ἔπεσες μαζί του; Καί πῶς, ἀφοῦ δέν μπόρεσες νά βοηθήσεις τόν ἑαυτό σου, θά κατορθώσεις νά βοηθήσεις ἄλλον; Στάσου λοιπόν γενναῖα, καί, προβάλλοντας τήν ἀσπίδα, καί ἐνῶ εἶναι νεκρός, τράβηξε ἀπό τή μάχη τόν ἀδελφό σου μέ τή μακροθυμία. Τόν πλήγωσε ὁ θυμός; Μήν τόν πληγώσεις καί ἐσύ, ἀλλά βγάλε καί τό προηγούμενο βέλος. Γιατί, ἂν συναναστρεφώμαστε ἔτσι μεταξύ μας, γρήγορα ὅλοι θά γίνομε ὑγιεῖς. Ἐάν ὅμως ὀπλιζώμαστε ὁ ἓνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, δέ χρειάζεται στή συνέχεια ὁ διάβολος γιά τή δική μας καταστροφή. Γιατί ὁ πόλεμος γενικά εἶναι φοβερός, καί ἰδιαίτερα ὁ ἐμφύλιος. Αὐτός ὅμως εἶναι πió φοβερός ἀπό τόν ἐμφύλιο, ὅσο μεγαλύτερα εἶναι τά δικαιώματα ἀπό τή συμπεριφορά μας, ἢ μᾶλλον καί ἀπό τή συγγένειά της. Σκότωσε κάποτε τόν Ἰσάβελ ὁ ἀδελφός καί ἔχυσε αἷμα συγγενικό, ἀλλ' αὐτός ὁ φόνος εἶναι τόσο πió παράνομος ἀπό ἐκεῖνον, ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ πνευματική συγγένεια καί φοβερότερος ὁ θάνατος. Γιατί ἐκεῖνος πλήγωσε τό σῶμα, ἐσύ ὅμως ἀκόνισες τό ξίφος ἐναντίον τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ἔπαθες πρῶτος κακό; Ὅμως ὄχι τό νά ἔπαθες κακό, ἀλλά τό νά κάμεις κακό, αὐτό εἶναι πραγματικό κακό πού παθαίνει κανεῖς. Πρόσεξε ὅμως

Καὶν, ἐσφάγη ὁ ᾿Αβελ· τίς οὖν ἦν ὁ νεκρός; Ὁ μετὰ τὸν θάνατον βοῶν, «φωνή», γάρ, φησί, «τοῦ αἵματος ᾿Αβελ τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με», ἡ ὁ ἐν τῷ ζῆν τρέμων καὶ δεδοικώς; Οὗτος γάρ, οὗτος νεκροῦ παντὸς ἐλεεινότερος ἦν.

5 Εἶδες πῶς βέλτιον τὸ ἀδικεῖσθαι, κἂν μέχρι φόνου τις χωρῇ; Μάθε πῶς χειρόν τὸ ἀδικεῖν, κἂν μέχρις αἵματός τις ἰσχύσῃ. Ἐπληξε καὶ κατέβαλε τὸν ἀδελφὸν ἐκεῖνος, ἀλλ' ὁ μὲν ἐστεφανοῦτο, ὁ δὲ ἐκολάζετο· ἀνηρέθη καὶ ἐσφάγη παρὰ τὸ δίκαιον ὁ ᾿Αβελ, ἀλλ' ὁ μὲν τελευτῶν κατηγορεῖ καὶ ἀνῆρει καὶ
10 ἐχειροῦτο, ὁ δὲ καὶ ζῶν ἐσίγα καὶ ἡσχύνετο καὶ ἠλίσκετο καὶ τούναντίον οὐπερ ἤθελε κατεσκεύαζεν. Ἀνῆρει γάρ, ἐπειδὴ ἀγαπώμενον εἶδε, προσδοκῶν καὶ τῆς ἀγάπης ἐκβάλλειν αὐτόν, ἐπέτεινε δὲ τὸ φίλτρον μειζόνως, καὶ ἀποθανόντα μᾶλλον ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐπεζήτει. «Ποῦ ἐστὶν ᾿Αβελ ὁ ἀδελφός σου;», λέ-
15 γων. Οὐ γὰρ ἔσβεσας τὸν πόθον τῷ φθόνῳ, ἀλλ' ἀνῆψας μᾶλλον· οὐκ ἠλάττωσας τὴν τιμὴν τῇ σφαγῇ, ἀλλ' ἐπέτεινας πλέον. Πρὸ τούτου μὲν γάρ σοι καὶ ὑπέταξεν αὐτὸν ὁ Θεός, ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν ἀνεῖλες, καὶ τετελευτηκώς σε τιμωρήσεται· τοσοῦτον ἔμοι παρ' αὐτοῦ τὸ φίλτρον. Τίς οὖν ἦν ὁ καταδικασθεὶς; ὁ κο-
20 λάζων ἢ ὁ κολαζόμενος; ὁ τοσαύτης ἀπολαύων παρὰ τῷ Θεῷ τιμῆς ἢ ὁ καινῇ τινι καὶ παραδόξῳ διδόμενος τιμωρία; Οὐκ ἐφοβήθη αὐτὸν ζῶντα, φησὶν· οὐκοῦν φοβήθητι τελευτήσαντα· οὐκ ἔτρεμες μέλλων ἐπάγειν τὸ ξίφος, ληφθήσῃ τρόμῳ μετὰ τὸ ἐκχέαι τὸ αἷμα διηνεκεῖ· ζῶν σοι δοῦλος ἦν καὶ οὐκ ἠνείχου·
25 διὰ τοῦτο τελευτήσας, δεσπότης σοι γέγονε φοβερός.

1. Γεν. 4,10.

12. Γεν. 4,9.

ἐσφαξε ὁ Κάιν, σφάγηκε ὁ Ἄβελ· ποιός ἦταν ὁ νεκρός; Ἐκεῖνος πού μετὰ τό θάνατο φώναζε, «Γιατί τό αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ σου Ἄβελ», λέγει, «φωνάζει σ' ἐμένα»¹¹, ἢ ἐκεῖνος πού στή ζωή του ἔτρεμε καί φοβόταν; Γιατί αὐτός ἦταν πραγματικά πιά ἄθλιος ἀπό κάθε νεκρό.

Εἶδες πῶς εἶναι καλύτερο τό νά ἀδικεῖται κανείς, ἔστω καί ἂν κάποιος φθάνει μέχρι τό φόνο; Μάθε πῶς εἶναι χειρότερο τό νά ἀδικεῖ κανείς, ἔστω καί ἂν κάποιος κατορθώσει νά κάνει φόνο. Χτύπησε καί φόνευσε τόν ἀδελφό του ἐκεῖνος, ἀλλά ὁ ἕνας στεφανωνόταν καί ὁ ἄλλος τιμωροῦνταν. Φονεύθηκε καί σφάγηκε ἀντίθετα ἀπό τό δίκαιο ὁ Ἄβελ, ἀλλ' αὐτός πεθαίνοντας κατηγοροῦσε καί φόνευε καί αἰχμαλώτιζε, ἐνῶ ὁ ἄλλος, ἂν καί ζοῦσε, σιωποῦσε καί ντρεπόταν καί αἰχμαλωτιζόταν, καί προετοίμαζε τό ἀντίθετο ἀπό ἐκεῖνο πού ἤθελε. Γιατί τόν φόνευσε, ἐπειδή τόν εἶδε νά ἀγαπιέται, προσδοκώντας νά τόν ἀπομακρύνει ἀπό τήν ἀγάπη, ὅμως μεγάλωσε πιά πολύ τήν ἀγάπη, καί ὅταν πέθανε τόν ζητοῦσε περισσότερο ὁ Θεός, λέγοντας, «Ποῦ εἶναι ὁ ἀδελφός σου Ἄβελ;»¹². Γιατί δέν ἔσβησες τόν πόθο μέ φόνο, ἀλλά τόν ἄναψες περισσότερο· δέ μείωσες τήν τιμή μέ τήν σφαγή, ἀλλά τήν αὗξησες περισσότερο. Γιατί πρίν ἀπ' αὐτό σ' ἐσένα τόν ὑπέταξε ὁ Θεός· ἐπειδή ὅμως τόν φόνευσες, θά σέ τιμωρήσει ἂν καί ἔχει πεθάνει. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ ἀγάπη του γιά μένα. Ποιός λοιπόν ἦταν ἐκεῖνος πού καταδικάστηκε; ποιός ἐκεῖνος πού τιμωροῦσε ἢ ἐκεῖνος πού τιμωροῦνταν; ἐκεῖνος πού ἀπολάμβανε τόση τιμή ἀπό τό Θεό ἢ ἐκεῖνος πού παραδινόταν σέ κάποια καινούρια καί παράξενη τιμωρία; Δέν τόν φοβήθηκες, λέγει, ὅταν ζοῦσε, νά τόν φοβηθεῖς λοιπόν τώρα πού πέθανε. Δέν ἔτρεμες ὅταν ἐπρόκειτο νά τραβήξεις τό ξίφος, θά σέ καταλάβει διαρκῆς τρόμος μετὰ τό χύσιμο τοῦ αἵματος. Ὅταν ζοῦσε ἦταν δοῦλος σου, καί δέν ἄντεχες ἕνα τέτοιο πράγμα, γι' αὐτό, τώρα ποῦ

Ταῦτ' οὖν ἐννοῦντες, ἀγαπητοί, φύγωμεν φθόνον, σβέσω-
μεν κακίαν, ἀγάπην ἀντιδιδόντες ἀλλήλοις, ἵνα τὰ ἐκ ταύτης
καρπωσῶμεθα ἀγαθά, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον καὶ κατὰ τὴν
μέλλουσαν ζωὴν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
5 σοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώ-
νων. Ἀμήν.

πέθανε, ἔγινε φοβερός κύριος γιά σένα. Σκεπτόμενοι λοιπόν αὐτά, ἀγαπητοί, ἄς ἀποφεύγουμε τό φθόνο, ἄς σβήσουμε τήν κακία, ἀνταποδίδοντας ἀγάπη μεταξύ μας, γιά νά κερδίσομε τά ἀγαθά πού προέρχονται ἀπ' αὐτήν, καί κατά τήν παρούσα ζωή καί κατά τή μέλλουσα, μέ τή χάρη καί φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στόν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καί ἡ δύναμη στούς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ι'

(Ρωμ. 4,23–5,11)

«Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείροντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν».

5 1. Πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ τοῦ Ἀβραὰμ εἰπὼν, καὶ περὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμῆς, ἵνα μὴ λέγῃ ὁ ἀκροατής, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς; ἐκεῖνος γὰρ ἐστὶ ὁ δικαιωθείς, ἴστησιν ἡμᾶς ἐγγὺς τοῦ πατριάρχου πάλιν. Τοσαύτη τῶν πνευματικῶν λόγων ἡ δύναμις. Τὸν γὰρ ἐξ
10 ἐθνῶν, τὸν ἄρτι προσελθόντα, τὸν οὐδὲν ἐργασάμανον, οὐ μόνον τοῦ Ἰουδαίου τοῦ πιστοῦ οὐδὲν ἔφησεν ἔλαττον ἔχειν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ πατριάρχου· μᾶλλον δέ, εἰ χρή τι θαυμαστὸν εἰπεῖν, καὶ πολλῷ πλέον. Τοσαύτη γὰρ ἡμῶν ἡ εὐγένεια, ὥς τὴν ἐκείνου πίστιν τῆς ἡμετέρας τύπον εἶναι. Καὶ οὐκ εἶπεν, εἰ δὲ
15 ἐκείνῳ ἐλογίσθη, εἰκὸς ὅτι καὶ ἡμῖν, ἵνα μὴ ποιήσῃ αὐτὸ συλλογισμόν· ἐξ αὐθεντίας δὲ τῶν θείων φθέγγεται νόμων, καὶ τῆς Γραφῆς ἀπόφασιν αὐτὸ ὅλον ποιεῖ. Διὰ τί γὰρ ἐγράφη, φησὶν, ἀλλ' ἢ ἵνα μάθωμεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς οὕτω δικαιούμεθα; Τῷ γὰρ αὐτῷ Θεῷ πεπιστεύκαμεν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν πραγμάτων, εἰ καὶ
20 μὴ ἐπὶ τῶν αὐτῶν προσώπων.

ΟΜΙΛΙΑ Ι΄

(Ρωμ. 4,23 – 5,11)

«Δέ γράφτηκε ὁμως γι' αὐτόν μόνο, ὅτι λογαριάστηκε σ' αὐτόν ἡ πίστις σάν δικαιοσύνη, ἀλλά γράφτηκε καί γιά μᾶς, στούς ὁποίους πρόκειται νά λογαριασθεῖ, γιά μᾶς πού πιστεύουμε σ' αὐτόν πού ἀνέστησε τόν Ἰησοῦ τόν Κύριό μας ἀπό τούς νεκρούς».

1. Ἀφοῦ εἶπε πολλά καί μεγάλα γιά τόν Ἀβραάμ, καί γιά τήν πίστις του καί γιά τή δικαιοσαύνη του καί γιά τήν τιμή του ἀπό τό Θεό, γιά νά μή λέγει ὁ ἀκροατής, καί τί σχέση ἔχει αὐτό μέ μᾶς; γιατί ἐκεῖνος εἶναι πού δικαιώθηκε, μᾶς τοποθετεῖ πάλι κοντά στόν πατριάρχη. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ δύναμη τῶν πνευματικῶν λόγων. Γιατί γιά ἐκεῖνον πού προέρχεται ἀπό τούς ἐθνικούς, γιά ἐκεῖνον πού προσῆλθε στήν πίστις πρίν ἀπό λίγο, γιά ἐκεῖνον πού δέν ἔκαμε τίποτε, ὅχι μόνο εἶπε πώς δέν ἔχει τίποτε λιγότερο ἀπό τόν πιστό Ἰουδαῖο, ἀλλά καί ἀπό τόν πατριάρχη. Ὡς καλύτερα, ἂν πρέπει νά ποῦμε κάτι θαυμαστό, ἔχει καί πολύ περισσότερο. Γιατί τόσο εὐγενική εἶναι ἡ καταγωγή μας, ὥστε ἡ πίστις του εἶναι τύπος τῆς δικῆς μας πίστεως. Καί δέν εἶπε, ἂν ὁμως λογαριάστηκε σ' ἐκεῖνον, εἶναι φυσικό πώς θά λογαριασθεῖ καί σ' ἐμᾶς, γιά νά μήν κάνει αὐτό συλλογισμό, ἀλλά μιλάει ἀπό τήν αὐθεντία τῶν θείων νόμων καί παρουσιάζει αὐτό ὅλο ἀπόφαση τῆς ἁγίας Γραφῆς. Γιατί λοιπόν, λέγει, γράφτηκε παρὰ γιά νά μάθουμε, ὅτι καί ἐμεῖς δικαιωνόμαστε ἔτσι; Γιατί στόν ἴδιο Θεό ἔχουμε πιστέψει γιά τά ἴδια πράγματα, ἂν καί ὅχι στά ἴδια πρόσωπα.

Εἰπὼν δὲ τὴν πίστιν ἡμῶν, λέγει καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλαν-
 θρωπίαν τὴν ἄφατον, ἣν αἰεὶ περιστρέφει, τὸν σταυρὸν εἰς μέσον
 φέρων, ὃ καὶ νῦν ἐδήλωσεν εἰπὼν· «ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παρα-
 πτώματα ἡμῶν καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν». Ὅρα
 5 πῶς τὴν αἰτίαν εἰπὼν τοῦ θανάτου, τὴν αὐτὴν καὶ ἀπόδειξιν
 ἀναστάσεως ποιεῖται. Διὰ τί γὰρ ἐσταυρώθη, φησὶν; Οὐ δι' οἰ-
 κείαν ἁμαρτίαν· καὶ δῆλον ἐκ τῆς ἀναστάσεως. Εἰ γὰρ ἦν ἁμαρ-
 τωλός, πῶς ἀνέστη; εἰ δὲ ἀνέστη, εὐδην ὅτι ἁμαρτωλὸς οὐκ
 ἦν· εἰ δὲ ἁμαρτωλὸς οὐκ ἦν, πῶς ἐσταυρώθη; Δι' ἐτέρους. Εἰ
 10 δὲ δι' ἐτέρους, πάντως ἀνέστη. Ἵνα γὰρ μὴ λέγῃς, Πῶς τοσού-
 τοις ἁμαρτήμασιν ὄντες ὑπεύθυνοι δυνάμεθα δικαιωθῆναι; ἔδει-
 ξε τὸν πάντα ἀπαλείψαντα τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα καὶ ἐκ τῆς πί-
 στεως τοῦ Ἀβραάμ, δι' ἧς ἐδικαιώθη, καὶ ἐκ τῆς τοῦ πάθους
 τοῦ σωτηρίου, δι' οὗ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπηλλάγημεν, βε-
 15 βαιώσῃ τὸν λόγον. Εἰπὼν δὲ αὐτοῦ τὸν θάνατον, λέγει καὶ τὴν
 ἀνάστασιν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἀπέθανεν, ἵνα ὑπευθύνους ἔχῃ κο-
 λάσει καὶ καταδίκους, ἀλλ' ἵνα εὐεργετήσῃ· ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἀπέ-
 θανε καὶ ἀνέστη, ἵνα δικαίως ἐργάσῃται.

«Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν
 20 Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τί ἐστίν, «εἰρήνην
 ἔχωμεν»; Τινὲς μὲν φασιν ὅτι, μὴ δὴ στασιάζωμεν φιλονεικοῦν-
 τες τὸν νόμον εἰσαγαγεῖν, ἐμοὶ δὲ δοκεῖ περὶ πολιτείας ἡμῖν λοι-
 πὸν διαλέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ περὶ πίστεως διαλεχθεῖς
 καὶ τῆς διὰ τῶν ἔργων δικαιοσύνης, αὐτὴν προὔθηκεν· ἵνα μὴ
 25 τις νομίσῃ ραθυμίας ὑπόθεσιν εἶναι τὰ λεγόμενα, φησὶν· «εἰρή-
 νην ἔχωμεν»· τουτέστι, μηκέτι ἁμαρτάνωμεν, μηδὲ πρὸς τὰ
 πρότερα ἐπανερχώμεθα· τοῦτο γὰρ ἐστὶ πόλεμον ἔχειν πρὸς τὸν
 Θεόν. Καὶ πῶς δυνατόν, φησί, τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν; Πῶς τὸ
 πρότερον ἐγένετο δυνατόν; Εἰ γὰρ τοσούτων ὄντες ὑπεύθυνοι,

Ἄφοῦ εἶπε ὁμῶς γιά τήν πίστη μας, ἀναφέρει καί τήν ἀνέκφραστη φιlanθρωπία τοῦ Θεοῦ, πού πάντοτε ἀναφέρει, φέρνοντας στή μέση τό σταυρό, πράγμα πού καί τώρα παρουσίασε λέγοντας· «Ὁ ὅποιος παραδόθηκε στό θάνατο γιά τά δικά μας ἁμαρτήματα καί ἀναστήθηκε γιά τή δικαίωσή μας». Βλέπε πῶς, ἀφοῦ ἀνέφερε τήν αἰτία τοῦ θανάτου, τήν ἴδια κάνει καί ἀπόδειξη τῆς ἀνάστασης. Γιατί, ἂν ἦταν ἁμαρτωλός, πῶς ἀναστήθηκε; Ἄν ὁμῶς ἀναστήθηκε, εἶναι ὀλοφάνερο πῶς δέν ἦταν ἁμαρτωλός. Ἄν ὁμῶς δέν ἦταν ἁμαρτωλός, πῶς σταυρώθηκε; Γιά ἄλλους. Ἄν ὁμῶς σταυρώθηκε γιά ἄλλους, ὅπωςδῆποτε ἀναστήθηκε. Γιά νά μή λέγεις λοιπόν, πῶς μπορούμε νά δικαιωθοῦμε, ἐνῶ εἴμαστε ὑπεύθυνοι γιά τόσα πολλά ἁμαρτήματα; ἔδειξε ἐκεῖνον πού ἐξάλειψε ὅλα τά ἁμαρτήματα, γιά νά ἐπιβεβαιώσῃ τό λόγο καί ἀπό τήν πίστη τοῦ Ἀβραάμ, μέ τήν ὁποία δικαιώθηκε, καί ἀπό τήν πίστη στό σωτήριο πάθος, μέ τό ὁποῖο ἔχουμε ἀπαλλαγῇ ἀπό τά ἁμαρτήματα. Ἄφοῦ ἀνέφερε ὁμῶς τό θάνατό του, ἀναφέρει καί τήν ἀνάσταση. Γιατί δέν πέθανε γι' αὐτό, γιά νά ἔχει ὑπεύθυνους γιά τιμωρία καί κατάδικους, ἀλλά γιά νά εὐεργετήσῃ. Γι' αὐτό λοιπόν καί πέθανε καί ἀναστήθηκε, γιά νά μᾶς κάνει δικαίους.

«Ἄφοῦ λοιπόν γίναμε δίκαιοι ἀπό τήν πίστη, ἅς ἔχουμε εἰρήνη μέ τό Θεό μέ τή βοήθεια τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τί σημαίνει, «Ἄς ἔχουμε εἰρήνη»; Μερικοί λέγουν νά προβάλομε τό νόμο, ἐμένα ὁμῶς μοῦ φαίνεται ὅπως μᾶς μιλάει τώρα γιά τή συμπεριφορά. Ἐπειδή λοιπόν εἶπε πολλά γιά τήν πίστη καί τή δικαίωση ἀπό τά ἔργα, αὐτήν πρῶτα ἔβαλε. Γιά νά μή νομίσει κανείς πῶς τά λόγια αὐτά εἶναι ὑπόθεση ἀδιαφορίας, λέγει· «Ἄς ἔχουμε εἰρήνη». Δηλαδή, ἅς μήν ἁμαρτάνομε ποτέ πιά, οὔτε νά ἐπιστρέφομε πρός τά προηγούμενα, γιατί αὐτό σημαίνει ὅτι ἔχουμε πόλεμο μέ τό Θεό. Καί πῶς εἶναι δυνατό, λέγει, τό νά μήν ἁμαρτάνομε ποτέ πιά; Πῶς ἔγινε δυνατό τό προηγούμενο; Γιατί ἂν, ἐνῶ ἡμασταν ὑπεύθυνοι γιά τόσα ἁμαρ-

πάντων ἀπηλλάγημεν διὰ τοῦ Χριστοῦ, πολλῶ μᾶλλον ἐν οἷς
ἐσμεν μεῖναι δι' αὐτοῦ δυνησόμεθα.

Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον μὴ οὔσαν εἰρήνην λαβεῖν. καὶ δοθεῖσαν
κατασχεῖν. ἐπειδὴπερ ἡ κτῆσις τῆς φυλακῆς χαλεπώτερον· ἀλλ'
5 ὅμως γέγονε τὸ χαλεπώτερον εὐκολον καὶ εἰς ἔργον ἐξέβη. Οὐ-
κοῦν ἔσται καὶ τὸ εὐκολώτερον ἡμῖν εὐκατόρθωτον, ἂν ἐχώμε-
θα τοῦ καὶ ἐκεῖνα ἡμῖν ἡνικότος. Ἐνταῦθα δὲ οὐ τὸ εὐκολον αἰ-
νίττεσθαί μοι δοκεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐλογον. Εἰ γὰρ αὐτὸς
ἡμᾶς ἀπήλλαξεν ἐκπολεμωμένους, εὐλογον μένειν ἐπὶ τῆς κα-
10 ταλλαγῆς, καὶ ταύτην ἀποδοῦναι αὐτῷ τὴν ἀμοιβήν, ἵνα μὴ
δόξῃ σκαιοῦς καὶ ἀγνώμονας κατηλλαχέναι τῷ Πατρί. «Δι' αὐ-
τοῦ γάρ», φησί, «καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει».
Εἰ τοίνυν μακρὰν ὄντας προσήγαγε, πολλῶ μᾶλλον ἐγγὺς γενο-
μένους καθέξει.

15 2. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ τὰ δύο τίθησι, καὶ τὰ παρ'
αὐτοῦ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν. Ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτοῦ ποικίλα καὶ πολλὰ
καὶ διάφορα· καὶ γὰρ ἀπέθανε δι' ἡμᾶς, καὶ κατήλλαξεν ἡμᾶς,
καὶ προσήγαγε, καὶ χάριν ἔδωκεν ἄφατον· ἡμεῖς δὲ τὴν πίστιν
εἰσηνέγκαμεν μόνον· διό φησιν, «ἐν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύ-
20 την, ἐν ᾗ ἐστήκαμεν». Ποίαν, εἶπέ μοι, χάριν; Τὸ καταξιωθῆναι
τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως, τὸ τῆς πλάνης ἀπαλλαγῆναι, τὸν τὴν
ἀλήθειαν ἐπιγνῶναι, τὸ πάντων ἐπιτυχεῖν τῶν διὰ τοῦ βαπτί-
σματος ἀγαθῶν· εἰς τοῦτο γὰρ ἡμᾶς προσήγαγεν, ἵνα ταῦτα λά-
βωμεν τὰ δῶρα· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἵνα ἀμαρτημάτων ἄφεσις γέ-
25 νηται καὶ ἀπαλλαγὴ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ μυρίων ἀπολαύσωμεν
ἀξιωμαίων.

τήματα, ἀπαλλαχτήκαμε μέ τό Χριστό ἀπ' ὅλα, πολύ περισσό-
τερο θά μπορέσομε μέ αὐτόν νά μέϊνομε σ' ἐκεῖνα πού εἴμαστε.

Γιατί δέν εἶναι τό ἴδιο ν' ἀποκτήσομε εἰρήνη πού δέν
ὑπῆρχε, καί νά κρατήσομε αὐτήν πού δόθηκε, ἐπειδή βέβαια ἡ
ἀπόκτηση εἶναι πιά δύσκολο πράγμα ἀπό τή φύλαξη. Ἀλλ'
ὅμως τό πιά δύσκολο ἔγινε εὐκολο καί πραγματοποιήθηκε.
Ἐπομένως καί τό πιά εὐκολο θά εἶναι εὐκολοκατόρθωτο σ'
ἐμᾶς, ἂν ἀκολουθοῦμε ἐκεῖνον πού γιά χάρη μας κατόρθωσε καί
ἐκεῖνα. Ἐδῶ ὅμως μοῦ φαίνεται πώς δέν ὑπονοεῖ μόνο τό εὐκο-
λο, ἀλλά καί τό εὐλογο. Γιατί, ἂν αὐτός μᾶς συμφιλίωσε, ἐνῶ
ἤμασταν ἐχθροί του, εἶναι εὐλογο νά παραμένομε στή συμφι-
λίωση καί νά τοῦ ἀποδώσομε αὐτήν τήν ἀμοιβή, γιά νά μή φα-
νεῖ πώς ἔχει συμφιλιώσει μέ τόν Πατέρα σκαιούς καί ἀχάρι-
στους. «Γιατί ὁ Χριστός», λέγει, «μᾶς ἔφερε μέ τήν πίστη μας
στήν κατάστασι αὐτή». Ἐάν λοιπόν, ἐνῶ βρισκόμασταν μα-
κριά, μᾶς ἔφερε κοντά, πολύ περισσότερο θά μᾶς κρατήσει, ἂν
πλησιάσομε κοντά.

2. Ἐσύ ὅμως πρόσεχε, παρακαλῶ, πῶς παντοῦ ἀναφέρει τά
δύο, καί τά δικά του καί τά δικά μας. Ἀλλά τά δικά του βέβαια
εἶναι ποικίλα καί πολλά καί διαφορετικά, γιατί καί πέθανε γιά
χάρη μας, καί μᾶς συμφιλίωσε, καί μᾶς ὁδήγησε κοντά, καί μᾶς
ἔδωσε χάρη ἀνέκφραστη, ἐνῶ ἐμεῖς προσφέραμε τή πίστη
μόνο. Γι' αὐτό λέγει, «Μέ τήν πίστη στή χάρη αὐτή, στήν
ὁποία στεκόμαστε σταθερά». Πές μου, ποιά χάρη; Τό νά κατα-
ξιωθοῦμε νά γνωρίσομε τό Θεό, τό νά ἀπαλλαχθοῦμε ἀπό τήν
πλάνη, τό νά γνωρίσομε καλᾶ τήν ἀλήθεια, τό νά ἐπιτύχομε μέ
βάπτισμα ὅλα τά ἀγαθά. Σ' αὐτό λοιπόν μᾶς ὁδήγησε, γιά νά
λάβομε αὐτά τά δῶρα· οὔτε βέβαια ἀπλά γιά νά γίνει συγχώρη-
σι καί ἀπαλλαγή ἀπό τά ἁμαρτήματα μόνο, ἀλλά γιά νά ἀπο-
λαύσομε καί ἄπειρα ἀξιώματα.

Καὶ οὐδὲν ἐν τούτοις ἔσται, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἐπηγγέλλεται. τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα καὶ νοῦν καὶ λόγον ὑπερβαίνοντα ἀγαθὰ. ὡς περ ἀμφοτέρω τέθεικε· τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, «τὴν χάριν», τὰ παρόντα ἐδήλωσεν, ὥς περ ἐλάβομεν, τῷ δὲ εἰπεῖν, «καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ», τὰ μέλλοντα ἐξεκάλυψεν ἅπαντα. Καὶ καλῶς εἶπεν, «ἐν ᾗ ἐστήκαμεν». Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις· οὐκ ἔχει τέλος, οὐκ οἶδε πέρας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μείζονα ἀεὶ πρόεισιν. ὥς περ ἐπ' ἀνθρώπων οὐκ ἓν. Οἷόν τι λέγω· ἔλαβέ τις ἀρχὴν καὶ δόξαν καὶ δυναστείαν, ἀλλ' οὐχ ἔστηκεν ἐπὶ ταύτης διηνεκῶς, ἀλλὰ ταχέως αὐτῆς ἐκπίπτει, καὶ μὴ ἄνθρωπος ἀφέληται, θάνατος ἐπελθὼν ἀφαιρήσεται πάντως. Τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐ τοιαῦτα· οὔτε γὰρ ἄνθρωπος, οὐ χρόνος, οὐ περίστασις πραγμάτων, οὐκ αὐτὸς ὁ διάβολος, οὐχ ὁ θάνατος ἐπελθὼν ἐκβαλεῖν αὐτῶν ἡμᾶς δυνήσεται, ἀλλ' ὅταν ἀποθάνωμεν, τότε ἀκριβέστερον αὐτὰ κατέχομεν, καὶ πλειόνων ἀεὶ προϊόντες ἀπολαύομεν.

Ὡστε, εἰ διαπιστεῖς τοῖς μέλλουσιν, ἀπὸ τῶν παρόντων καὶ ὧν ἔλαβες ἤδη, καὶ ἐκείνοις πίστευε. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπε, «καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ», ἵνα μάθῃς οἷαν ψυχὴν τὸν πιστὸν ἔχειν δεῖ. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τῶν δεδομένων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων ὥς δεδομένων πεπληροφορηθῆσθαι χρή· καυχᾶται γὰρ τις ἐπὶ τοῖς ἤδη παρασχεθεῖσιν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ τῶν μελλόντων ἐλπίς οὕτω βεβαία καὶ σαφής, ὥς ἡ τῶν δεδομένων, καὶ ἐν ἐκείνῃ, φησὶν, ὁμοίως καυχώμεθα· διὰ τοῦτο καὶ δόξαν αὐτὰ ἐκάλεσεν. Εἰ γὰρ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ συντελεῖ δόξαν, πάντως ἐκβήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ δι' αὐτόν. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ ἄξια

Καί οὔτε σ' αὐτά σταμάτησε, ἀλλ' ὑποσχέθηκε καί ἄλλα, ἐκεῖνα τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ πού ξεπερνοῦν καί νοῦ καί λόγο. Γι' αὐτό ἀκριβῶς ἀνέφερε καί τὰ δύο. Γιατί μέ τό νά πεῖ, «Τή χάρη», δήλωσε τὰ παρόντα πού λάβαμε, ἐνῶ μέ τό νά πεῖ, «Καί καυχιόμαστε ἐλπίζοντας ν' ἀπολαύσουμε τή δόξα τοῦ Θεοῦ», ἀποκάλυψε ὅλα τὰ μελλοντικά. Καί καλά εἶπε, «Στήν ὁποία στεκόμαστε σταθερά». Γιατί τέτοια εἶναι ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ. Δέν ἔχει τέλος, δέ γνωρίζει πέρας, ἀλλά καί σέ μεγαλύτερα πάντοτε προχωράει, πράγμα πού δέν εἶναι δυνατό στούς ἀνθρώπους. Τί θέλω νά πῶ· ἀπέκτησε κάποιος ἀρχή καί δόξα καί ἐξουσία, ὅμως δέ στάθηκε πάνω σ' αὐτήν παντοτινά, ἀλλά γρήγορα τή χάνει, καί ἂν ἀκόμη δέν τοῦ τήν ἀφαιρέσει ἄνθρωπος, ὅπωςδῆποτε θά τήν ἀφαιρέσει ὁ θάνατος, ὅταν ἔρθει. Ἐκεῖνα ὅμως πού ἀνήκουν στό Θεό δέν εἶναι τέτοια. Γιατί οὔτε ὁ ἄνθρωπος, οὔτε ὁ χρόνος, οὔτε ἡ συγκυρία τῶν πραγμάτων, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ διάβολος, οὔτε ὁ θάνατος, ὅταν ἔρθει, θά μπορέσει νά μᾶς ἀπομακρύνει ἀπ' αὐτά. Ἀλλ' ὅταν πεθάνονε, τότε μέ περισσότερη ἀκρίβεια τὰ κατέχομε, καί ἀπολαμβάνομε περισσότερα, καθώς προχωροῦμε πάντοτε.

Ἐπομένως, ἐάν δυσπιστεῖς στά μελλοντικά ἀγαθὰ, ἀπό τὰ παρόντα καί ἀπό ἐκεῖνα πού ἔλαβες ἤδη, νά πιστεύεις καί σ' ἐκεῖνα. Γιατί γι' αὐτό εἶπε, «Καί καυχιόμαστε ἐλπίζοντας νά ἀπολαύσουμε τή δόξα τοῦ Θεοῦ», γιά νά μάθεις ποιά ψυχή πρέπει νά ἔχει ὁ πιστός. Γιατί ὅχι μόνο γι' αὐτά πού ἔχουν δοθεῖ, ἀλλά καί γιά τὰ μελλοντικά σάν νά ἔχουν δοθεῖ, πρέπει νά ἔχουμε βεβαιωθεῖ, γιατί καυχιέται κανείς γι' αὐτά πού ἔχουν ἤδη δοθεῖ. Ἀφοῦ λοιπόν καί ἡ ἐλπίδα τῶν μελλοντικῶν εἶναι τόσο βέβαιη καί σαφής, ὅπως ἡ ἐλπίδα ἐκείνων πού ἔχουν δοθεῖ, καί γιά ἐκείνη, λέγει, μέ ὅμοιο τρόπο καυχιόμαστε. Γι' αὐτό καί δόξα τὰ ὀνόμασε αὐτά. Γιατί, ἂν συντελοῦν στή δόξα τοῦ Θεοῦ, ὅπωςδῆποτε θά πραγματοποιηθοῦν, καί ἂν ἀκόμη

καυχήσεως· Αὐτὰ μὲν οὖν τὰ παρόντα κακὰ ἱκανὰ ἡμᾶς καλλω-
πίσαι καὶ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς ἐναβρύνεσθαι· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· «οὐ
μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν».

Ἐννόησον τοίνυν ἡλίκα τὰ μέλλοντα, ὅταν καὶ ἐπὶ τοῖς δο-
5 κοῦσιν εἶναι λυπηροῖς μέγα φρονῶμεν. Τοσαύτη ἡ τοῦ Θεοῦ
δωρεά, καὶ οὕτως οὐδὲν αὐτῆς ἀηδές. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν
πραγμάτων οἱ μὲν ἀγῶνες πόνον ἔχουσι καὶ ὀδύνην καὶ ταλαι-
πωρίαν, οἱ δὲ στέφανοι καὶ τὰ ἔπαθλα τὴν ἡδονὴν κομίζουσιν·
ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τῶν ἐπάθλων τὰ παλαιίσματα οὐχ
10 ἦττον ἡμῖν ἡδίω. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ μὲν οἱ πειρασμοὶ τότε
ἦσαν, ἡ δὲ βασιλεία ἐν ἐλπίσι, καὶ τὰ μὲν δεινὰ ἐν χερσὶ, τὰ δὲ
χρηστὰ ἐν προσδοκίᾳ, τοῦτο δὲ τοὺς ἀσθενεστεροὺς ἐξέλυσε,
καὶ πρὸ τῶν στεφάνων ἤδη δίδωσιν αὐτοῖς τὰ βραβεῖα, λέγων
ὅτι καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι δεῖ καυχᾶσθαι. Καὶ οὐκ εἶπε, δεῖ καυχᾶ-
15 σθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ, «καυχώμεθα», φησὶν, ἡμεῖς, ἐν τῷ οἰκείῳ
προσώπῳ παραίνεσιν εἰσάγων. Εἶτα, ἐπειδὴ ἐδόκει ξένον εἶναι
καὶ παράδοξον τὸ εἰρημένον, εἰ τὸν λιμῷ παλαίοντα καὶ ἐν ἀλύ-
σει καὶ ἐν βασάνοις ὄντα, καὶ ὑβριζόμενον καὶ ὄνειδιζόμενον
καυχᾶσθαι δεῖ, εἶναί φησιν, οὐ δι' ἐκεῖνα τὰ μέλλοντα μόνον,
20 ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὰ τὰ παρόντα· καὶ γὰρ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ
θλίψεις ἀγαθὸν πρᾶγμα ἐστὶ.

Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι εἰς ὑπομονὴν ἀλείφουσι. Διόπερ εἰπὼν,
«καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι», καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκε, λέ-
γων· «εἰδότες, ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται». Ὅρα πά-

ὄχι γιά μᾶς, ἀλλά γι' αὐτόν. Καί τί λέγω, λέγει, ὅτι τά μελλοντικά ἀγαθά εἶναι ἄξια γιά καύχηση; Ἀλλά καί τά παρόντα κακά εἶναι ἱκανά νά γίνουν ἐγκαλώπισμά μας καί νά μᾶς κάνουν νά ὑπερηφανευόμαστε γι' αὐτά. Γι' αὐτό καί πρόσθεσε· «Καί ὄχι μόνο γιά τή δόξα, ἀλλά καυχιόμαστε καί γιά τίς θλίψεις».

Σκέψου λοιπόν πόσο σπουδαῖα εἶναι τά μελλοντικά, ὅταν μεγαλοφρονοῦμε καί γιά ἐκεῖνα πού φαίνονται πώς εἶναι λυπηρά. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ, καί ἔτσι τίποτε δικό της δέν εἶναι δυσάρεστο. Γιατί στά ἔξω πράγματα οἱ ἀγῶνες ἔχουν κόπο καί πόνο καί ταλαιπωρία, ἐνῶ τά στεφάνια καί τά βραβεῖα φέρνουν τήν εὐχαρίστηση. Ἐδῶ ὅμως δέ συμβαίνει τό ἴδιο, ἀλλ' οἱ ἀγῶνες δέν μᾶς εἶναι λιγότερο εὐχάριστοι ἀπό τά βραβεῖα. Ἐπειδή λοιπόν πολλοί ἦταν τότε οἱ πειρασμοί, ἐνῶ ἡ βασιλεία βρισκόταν στίς ἐλπίδες, καί τά κακά πάλι ἦτα πραγματικότητα, ἐνῶ τά ἀγαθά βρίσκονταν στήν προσδοκία, καί αὐτό ἦταν ἐκεῖνο πού παρέλυε τοὺς ἀσθενέστερους, δίνει σ' αὐτούς τά βραβεῖα, ἤδη καί πρὶν ἀπό τά στεφάνια, λέγοντας ὅτι καί στίς θλίψεις πρέπει νά καυχιόμαστε. Καί δέν εἶπε, πρέπει νά καυχιέστε, ἀλλά «Καυχιόμαστε», λέγει, παρουσιάζοντάς τήν παραίνεση στό δικό του πρόσωπο. Ἐπειτα, ἐπειδή ὁ λόγος φαινόταν πώς εἶναι ἀσυνήθιστος καί παράξενος, ἐάν πρέπει νά καυχιέται ἐκεῖνος πού ἀγωνίζεται μέ πείνα, καί πού εἶναι σέ δεσμά καί σέ βάσανα, καί πού περιφρονεῖται καί χλευάζεται, ἐξηγεῖ στή συνέχεια αὐτό. Καί τό πῶς σημαντικό βέβαια εἶναι, ὅτι ἄξια γιά καύχηση λέγει πώς εἶναι, ὄχι γιά ἐκεῖνα τά μελλοντικά μόνο, ἀλλά καί γι' αὐτά τά παρόντα. Γιατί πραγματικά οἱ ἴδιες οἱ θλίψεις εἶναι ἀπό μόνες τους ἀγαθό πράγμα.

Γιά ποιό λόγο; Γιατί ἀσκοῦν σέ ὑπομονή. Γι' αὐτό ἀκριβῶς, ἀφοῦ εἶπε, «Καυχιόμαστε στίς θλίψεις», πρόσθεσε καί τήν αἰτία, λέγοντας· «Γιατί γνωρίζομε, ὅτι ἡ θλίψη ἀσκεῖ σιγά

λιν τὴν φιλονεικίαν Παύλου, πῶς εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει τὸν
 λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ θλίψεις μάλιστα ἀπαγορεύειν ἐποιοῦν
 ὑπὲρ τῶν μελλόντων αὐτοὺς καὶ εἰς ἀποθνήσκουσιν ἐνέβαλλον, λέ-
 γει ὅτι δι' αὐτὰς μὲν τὰς χρεῖς περιρρεῖν καὶ μὴ ἀπογινώσκειν
 5 τὰ μέλλοντα. «Ἢ γὰρ θλίψις ἱππομονὴν κατεργάζεται», φησὶν,
 «ἢ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν. ἢ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἢ δὲ ἐλπίς οὐ κα-
 ταισχύνει». Οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἀναιρετικάι τῆς τοιαύτης ἐλπίδος
 αἱ θλίψεις, ἀλλὰ καὶ κατασκευαστικάί. Ἐχει μὲν γὰρ καὶ πρὸ
 τῶν μελλόντων μέγιστον καρπὸν τὴν ὑπομονὴν ἢ θλίψις καὶ τὸ
 10 δόκιμον ποιεῖν τὸν πειραζόμενον, συντελεῖ δέ τι καὶ πρὸς τὰ
 μέλλοντα, τὴν γὰρ ἐλπίδα ἀκμάζειν ἐν ἡμῖν ποιεῖ. Οὐδὲν γὰρ
 οὕτω χρηστὰ ἐλπίζειν παρασκευάζει, ὥς ἀγαθὸν συνειδός.

3. Οὐδεὶς γὰρ τῶν ὀρθῶς βεβιωκότων ἀπιστεῖ περὶ τῶν μελ-
 λόντων, ὥσπερ οὖν τῶν ἡμελημένων πολλοὶ πονηρῶ πιεζόμε-
 15 νοι συνειδότι οὐδὲ κρίσιν οὐδὲ ἀντίδοσιν εἶναι βούλονται. Τί
 οὖν; ἐν ἐλπίσιν ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; Ἐν ἐλπίσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρω-
 πίναις, αἱ διαπίπτουσι καὶ καταισχύνουσι πολλάκις τὸν ἐλπίσαν-
 τα, τοῦ προσδοκηθέντος προΐστασθαι τελευτήσαντος, ἢ ζῶντος
 μεταβληθέντος. Ἀλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ βεβαία καὶ
 20 ἀκίνητος ἡ ἐλπίς. Ὁ γὰρ ἐπαγγειλάμενος ἀεὶ ζῇ, ἡμεῖς
 τε οἱ μέλλοντες αὐτῶν ἀπολαύσεσθαι, κἂν ἀποθάνωμεν, ἀνα-
 στησόμεθα πάλιν, καὶ οὐδὲν ὅλως ἐστὶν ὃ δύναται ἡμᾶς καται-
 σχῶναι, ὥς εἰκῇ καὶ μάτην καὶ ἐπὶ σαθραῖς ἐπαρθέντας ἐλπίσιν.
 Ἀπαλλάξας τοίνυν αὐτοὺς ἱκανῶς ἀμφισβητήσεως ἀπάσης διὰ
 25 τούτων τῶν ρημάτων, οὐχ ἴστησι μέχρι τῶν παρόντων τὸν λό-
 γον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα πάλιν ἐπάγει, εἰδὼς τοὺς ἀσθενεστέ-

σιγά τήν ὑπομονή». Βλέπε πάλι τήν ἐπιμονή τοῦ Παύλου, πῶς στό ἀντίθετο στρέφει τό λόγο. Ἐπειδή δηλαδή οἱ θλίψεις ἔκαναν προπάντων αὐτούς νά κουράζονται γιά τά μελλοντικά καί τούς ὀδηγοῦσαν σέ ἀπόγνωση, λέγει ὅτι γι' αὐτές λοιπόν πρέπει νά ἔχουμε θάρρος καί νά μήν ἀπελπιζόμαστε γιά τά μελλοντικά. «Γιατί ἡ θλίψη ἀσκεῖ σιγά σιγά τήν ὑπομονή», λέγει, «καί ἡ ὑπομονή τήν ἀρετή, καί ἡ ἀρετή τήν ἐλπίδα, καί ἡ ἐλπίδα δέν ντροπιάζει». Οἱ θλίψεις λοιπόν ὄχι μόνο δέν ἐξαφανίζουν αὐτήν τήν ἐλπίδα, ἀλλά καί τήν αὐξάνουν. Γιατί ἡ θλίψη ἔχει βέβαια καί πρίν ἀπό τά μελλοντικά ἀγαθά μέγιστο καρπό τήν ὑπομονή καί τό ὅτι κάνει τέλειον ἐκεῖνον πού δοκιμάζεται, συντελεῖ ὅμως κάπως καί πρός τά μελλοντικά ἀγαθά, ἀφοῦ κάνει ἀκμαία μέσα μας τήν ἐλπίδα. Γιατί τίποτε δέν μᾶς κάνει τόσο νά ἐλπίζουμε γιά τά ἀγαθά, ὅσο ἡ ἀγαθή συνείδησις.

3. Κανείς ἀπό ἐκείνους πού ἔχουν ζήσει σωστά δέ δυσπιστεῖ γιά τά μελλοντικά, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια ἀπό ἐκείνους πού ἔχουν παραμελήσει πολλοί, ἐπειδή πιέζονται ἀπό πονηρή συνείδηση, δέ θέλουν νά ὑπάρχει οὔτε κρίσις οὔτε ἀνταπόδοσις. Τί λοιπόν συμβαίνει; σ' ἐλπίδες βρίσκονται τά ἀγαθά μας; Σ' ἐλπίδες βέβαια, ἀλλ' ὄχι σ' ἀνθρώπινες, πού διαψεύδονται καί ντροπιάζουν πολλές φορές ἐκεῖνον πού ἔχει ἐλπίσει, ἀφοῦ ἐκεῖνος πού ἀναμενόταν νά πραγματοποιήσῃ αὐτό πέθανε, ἢ ἐνῶ ζοῦσε ἄλλαξε. Ὅμως τά δικά μας δέν εἶναι τέτοια, ἀλλ' ἡ ἐλπίδα εἶναι βέβαιη καί σταθερή. Γιατί ἐκεῖνος πού ὑποσχέθηκε πάντοτε ζεῖ, καί ἐμεῖς, πού πρόκειται ν' ἀπολαύσουμε αὐτά, καί ἂν ἀκόμη πεθάνουμε, θά ἀναστηθοῦμε πάλι, καί τίποτε γενικά δέν ὑπάρχει πού νά μπορεῖ νά μᾶς ντροπιάσῃ, σάν δηλαδή νά ὑπερηφανευθήκαμε χωρίς λόγο καί στά χαμένα καί μέ σαθρές ἐλπίδες. Ἀφοῦ λοιπόν τούς ἀπομάκρυνε ἄρκετά κάθε ἀμφιβολία μ' αὐτά τά λόγια δέ σταματᾷ τό λόγο μέχρι τά παρόντα, ἀλλά προσθέτει πάλι τά μελλοντικά, γνωρίζοντας πῶς οἱ ἀσθενέστε-

ρους καὶ τὰ παρόντα ζητούντας καὶ οὐκ ἀρκουμένους τούτοις. Καὶ πιστοῦται αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἤδη δοθέντων.

Ἵνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, Τί οὖν, εἰ μὴ βούλεται ἡμῖν χαρίσασθαι ὁ Θεός; Ὅτι μὲν γὰρ δύναται καὶ μένει καὶ ζῇ, πάντες ἴσμεν· πόθεν δέ, ὅτι καὶ βουλῆσεται; Ἀπὸ τῶν ἤδη γεγενημένων. Ποίων γεγενημένων! Τῆς ἀγάπης, ἣν περὶ ἡμᾶς ἐπεδείξατο. Τί ποιήσας, φησί; Πνεῦμα ἅγιον δούς. Διόπερ εἰπὼν, «ἡ ἐλπίς οὐ καταισχύνει», ἐπῆγαγε τὴν ἀπόδειξιν τούτου, λέγων, «ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν». Καὶ οὐκ εἶπε, δέδοται, ἀλλ', «ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν», τὸ δασιλὲς ἐμφαίνων. Ὁ γὰρ μέγιστον ἦν δῶρον, τοῦτο ἔδωκεν, οὐκ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ἀλλ' ὃ τούτων ἀπάντων τιμιώτερον ἦν, καὶ ἀγγέλους ἐξ ἀνθρώπων, καὶ υἱοὺς Θεοῦ, καὶ ἀδελφοὺς τοῦ Χριστοῦ κατεσκεύαζε. Τί δέ ἐστι τοῦτο; Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ οὐκ ἐβούλετο μεγάλοις ἡμᾶς μετὰ τοὺς πόνους στεφάνοις δωρῆσασθαι, οὐκ ἂν πρὸ τῶν πόνων τοσαῦτα ἔδωκεν ἀγαθὰ· νῦν δὲ τὸ θερμὸν αὐτοῦ τῆς ἀγάπης δείκνυται ἐντεῦθεν, ὅτι οὐκ ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἡμᾶς ἐτίμησεν, ἀλλ' ἀθρόον τὴν πηγὴν τῶν ἀγαθῶν ἐξέχεε, καὶ ταῦτα πρὸ τῶν ἀγώνων.

Ὡστε, κἂν μὴ σφόδρα ἦς ἄξιος, μὴ ἀπογίνωσκε, ἔχων μεγάλην συνήγορον τοῦ δικάζοντος τὴν ἀγάπην. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς εἰπὼν, «ἡ ἐλπίς οὐ καταισχύνει», οὐ τοῖς ἡμετέροις κατορθώμασιν, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἀνέθηκεν. Εἰπὼν δὲ τοῦ Πνεύματος τὴν δόσιν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὸν σταυρόν, λέγων οὕτως· «ἔτι γὰρ ὁ Χριστός, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις

ροι στήν πίστη καί τά παρόντα ζητοῦν καί δέν ἀρκοῦνται σ' αὐτά. Καί ἐπιβεβαιώνει αὐτά ἀπό ἐκεῖνα πού δόθηκαν ἤδη.

Γιά νά μή λέγει δηλαδή κάποιος, τί λοιπόν, ἂν δέ θέλει νό μᾶς τά χαρίσει ὁ Θεός; γιατί τό ὅτι μπορεῖ καί μένει καί ζεῖ. ὅλοι τό γνωρίζομε, ἀπό πού ὅμως θά μάθουμε, ὅτι καί θά θελήσει; Ἀπό αὐτά πού ἔχουν ἤδη γίνει. Ἀπό πού ἔχουν γίνει; Ἀπό τήν ἀγάπη, πού ἔδειξε γιά μᾶς. Τί, λέγει κάνοντας; Δίνοντας Πνεῦμα ἅγιο. Γι' αὐτό, ἀφοῦ εἶπε, «Ἡ ἐλπίδα δέν ντροπιάζει», πρόσθεσε τήν ἀπόδειξη αὐτοῦ, λέγοντας, «Γιατί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἔχει χυθεῖ μέσα στίς καρδιές μας». Καί δέν εἶπε, ἔχει δοθεῖ, ἀλλά «Ἔχει χυθεῖ μέσα στίς καρδιές μας», γιά νά δείξει τήν ἀφθονία της. Γιατί ἐκεῖνο πού ἦταν μέγιστο δῶρο, αὐτό ἔδωσε, ὄχι τόν οὐρανό καί τή γῆ καί τή θάλασσα, ἀλλ' αὐτό πού ἦταν πιό πολύτιμο ἀπ' ὅλα αὐτά, καί ἔκανε ἀπό ἀνθρώπους ἀγγέλους καί υἱούς Θεοῦ καί ἀδελφούς τοῦ Χριστοῦ. Καί ποιό εἶναι αὐτό; Τό Πνεῦμα τό ἅγιο. Ἐάν ὅμως δέν ἤθελε νά μᾶς δωρίσει μεγάλα στεφάνια ὕστερα ἀπό τούς κόπους, δέ θά μᾶς ἔδινε τόσα ἀγαθά πρίν ἀπό τούς κόπους. Τώρα ὅμως δείχνει τή θερμότητα τῆς ἀγάπης του ἀπό ἐδῶ, γιατί δέ μᾶς τίμησε σιγά σιγά καί λίγο λίγο, ἀλλά ἔχυσε ὅλη τήν πηγὴ τῶν ἀγαθῶν, καί αὐτά ἔγιναν πρίν ἀπό τούς ἀγῶνες.

Ἐπομένως καί ἂν ἀκόμη δέν εἶσαι πάρα πολύ ἄξιος, μήν ἀπελπίζεσαι, γιατί ἔχεις μεγάλο συνήγορο τήν ἀγάπη τοῦ κριτῆ. Γι' αὐτό λοιπόν, ἀφοῦ εἶπε καί αὐτός, «Ἡ ἐλπίδα δέν ντροπιάζει», ἀπέδωσε τό καθετί ὄχι στά δικά μας κατορθώματα, ἀλλά στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἀφοῦ ἀνέφερε ὅμως τή χορήγηση τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μεταβαίνει πάλι στή συνέχεια στό σταυρό, λέγοντας τά ἐξῆς: «Γιατί, ὅταν ἀκόμη ἐμεῖς ἤμασταν ἀσθενεῖς, ὁ Χριστός πέθανε γιά τούς ἀσθενεῖς στόν κατάλληλο καιρό. Βέβαια πολύ δύσκολα θά βρεθεῖ κάποιος νά πεθάνει γιά ἓνα

ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν.
 Συνίστησι δὲ τὴν ἐαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός». ὁ δὲ λέγει·
 τοιοῦτόν ἐστιν· εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀνδρὸς ἐναρέτου οὐκ ἂν ἔλθοιτο τις
 ταχέως ἀποθανεῖν, ἐννόησον τοῦ Δεσπότη σου τὴν ἀγάπην,
 ὅταν μὴ ὑπὲρ ἐναρέτων αὐτός, ἀλλ' ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν καὶ
 ἐχθρῶν φαίνεται σταυρωθείς, ὅπερ καὶ μετὰ ταῦτά φησιν· «ὅτι,
 εἰ ἀμαρτωλῶν ἡμῶν ὄντων, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε,
 πολλῶ οὖν μᾶλλον, δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ,
 σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κα-
 10 τηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ
 μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ.

Καὶ δοκεῖ μὲν ταυτολογία εἶναι τὰ εἰρημένα, οὐκ ἔστι δὲ
 τῷ μετὰ ἀκριβείας προσέχοντι. Σκόπει δέ· βούλεται πιστώσα-
 σθαι περὶ τῶν μελλόντων αὐτούς· καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τοῦ
 15 δικαίου γνώμης ἐντρέπει, εἰπών, ὅτι ἐπληροφορήθη κάκεῖνος,
 «ὅτι, ὃ ἐπήγγελλται Θεός, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι»· ἔπειτα ἀπὸ
 τῆς χάριτος τῆς δοθείσης, εἶτα ἀπὸ τῶν θλίψεων, ὅτι ἱκαναὶ εἰς
 ἐλπίδα ἡμᾶς ἀγαγεῖν· καὶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος πάλιν οὐπερ ἐλά-
 βομεν· λοιπὸν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἡμετέρας κακίας
 20 τῆς ἔμπροσθεν τοῦτο κατασκευάζει. Καὶ δοκεῖ μὲν, ὅπερ ἔφθην
 εἰπών, ἐν εἶναι τὸ εἰρημένον, εὐρίσκεται δὲ καὶ δύο καὶ τρία καὶ
 πολλῶ πλείονα ὄντα· πρῶτον μὲν, ὅτι ἀπέθανε· δεύτερον δέ,
 ὅτι ὑπὲρ ἀσεβῶν· τρίτον δέ, ὅτι κατήλλαξεν, ὅτι ἔσωσεν, ὅτι
 ἐδικαίωσεν, ὅτι ἀθανάτους ἐποίησεν ὅτι υἱοῖς εἰργάσατο καὶ
 25 κληρονόμους.

δίκαιο· γιά τόν ἀγαθό ἴσως καί τολμήσει νά πεθάνει. Ὁ Θεός ὅμως δείχνει τήν ἀγάπη του σ' ἐμᾶς». Αὐτό πού λέγει σημαίνει τό ἐξῆς· ἐάν λοιπόν γιά κάποιον ἐνάρετο ἄνθρωπο δέ θά προτιμήσει κανείς νά πεθάνει ἀμέσως, σκέψου τήν ἀγάπη τοῦ Κυρίου, ὅταν φαίνεται πώς αὐτός δέ σταυρώθηκε γιά ἐνάρετους, ἀλλά γιά ἁμαρτωλούς καί ἐχθρούς, πράγμα πού καί ὕστερα ἀπ' αὐτά λέγει· «Γιατί, ἂν ὁ Χριστός πέθανε γιά μᾶς, ἐνώ ἡμασταν ἁμαρτωλοί, πολύ περισσότερο λοιπόν τώρα, πού δικαιωθήκαμε μέ τό αἷμα του, θά σωθοῦμε μέ τή βοήθειά του ἀπό τήν ὀργή. Γιατί, ἂν συμφιλιωθήκαμε μέ τό Θεό μέ τό θάνατο τοῦ Υἱοῦ του, ὅταν ἡμασταν ἐχθροί, πολύ περισσότερο τώρα, πού συμφιλιωθήκαμε, θά σωθοῦμε μέ τή ζωή του».

Καί φαίνεται βέβαια τά λεγόμενα πώς εἶναι τά ἴδια, δέν εἶναι ὅμως γιά ἐκεῖνον πού τά ἐξετάζει μέ προσοχή. Ἀλλά πρόσεχε· θέλει νά τοὺς βεβαιώσῃ γιά τά μελλοντικά. Καί πρῶτα τά παρουσιάζει ἀπό τή διάθεση τοῦ δικαίου, λέγοντας, ὅτι βεβαιώθηκε ἐκεῖνος, «Ὅτι ἐκεῖνο πού ὑποσχέθηκε ὁ Θεός, εἶναι δυνατός καί νά τό ἐκτελέσῃ». Ἐπειτα ἀπό τή χάρη πού μᾶς δόθηκε, καί ἔπειτα ἀπό τίς θλίψεις, γιατί μποροῦν νά μᾶς ὀδηγήσουν στήν ἐλπίδα, καί ἀπό τό ἅγιο Πνεῦμα πάλι πού λάβαμε. Στή συνέχεια ὅμως ἀποδεικνύει αὐτό καί ἀπό τό θάνατο καί ἀπό τή δική μας προηγούμενη κακία. Καί φαίνεται βέβαια, πράγμα πού εἶπα προηγουμένως, πώς ἓνα εἶναι τό λεγόμενο, στήν πραγματικότητα ὅμως νά εἶναι δύο καί τρία καί πολύ περισσότερα. Πρῶτο, ὅτι πέθανε· δεύτερο, ὅτι πέθανε γιά χάρη τῶν ἀσεβῶν· καί τρίτο, ὅτι μᾶς συμφιλίωσε, ὅτι μᾶς ἔσωσε, ὅτι μᾶς δικαίωσε, ὅτι μᾶς ἔκανε ἀνθρώπους, ὅτι μᾶς ἔκανε υἱούς καί κληρονόμους.

Οὐ τοίνυν ἀπὸ τοῦ θανάτου μόνον ἰσχυρίζεσθαι χρῆ, φησὶν,
 ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ δοθέντος ἡμῖν διὰ τοῦ θανάτου· καίτοι γε, εἰ
 καὶ τεθνήκει μόνον ὑπὲρ ἡμῶν τοιούτων ὄντων, μέγιστον ἦν
 δεῖγμα ἀγάπης τὸ γεγενημένον, ὅταν δὲ φαίνεται καὶ ἀποθνή-
 5 σκων δωρούμενος, καὶ τοιαῦτα δωρούμενος, καὶ τοιούτοις
 οὔσι, πᾶσαν ὑπερβολὴν ἀποκρύπτει τὰ γεγενημένα, καὶ τὸν
 σφόδρα ἀναίσθητον εἰς πίστιν ἄγει. Οὐδὲ γὰρ ἄλλος ἐστὶν ὁ
 μέλλων σώζειν ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ οὕτω φιλήσας ἁμαρτω-
 λούς ὄντας, ὡς καὶ ἑαυτὸν ἐκδοῦναι. Εἶδες πόσῃν ἔχει τὸ
 10 χωρίον τοῦτο κατασκευὴν πρὸς τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα;
 Πρὸ μὲν γὰρ τούτου δύο δύσκολα ἦν πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν, τὸ
 ἁμαρτωλοὺς εἶναι, καὶ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Δεσπότης δεῖν
 σωθῆναι, ὅπερ καὶ ἀπίθανον ἦν πρὶν ἢ γενέσθαι καὶ πολλῆς δε-
 ὄμενον τῆς ἀγάπης ἵνα γένηται· νυνὶ δέ, ἐπειδὴ ταῦτα ἐξέβη, τὰ
 15 λειπόμενα εὐκολώτερα· καὶ γὰρ φίλοι γεγόναμεν, καὶ θανάτου
 λοιπὸν οὐ δεῖ.

Ὁ τοίνυν τῶν ἐχθρῶν οὕτω φεισάμενος, ὥστε μὴ φείσα-
 σθαι τοῦ Παιδός, φίλων ὄντων οὐ προστήσεται, ὅτε λοιπὸν
 οὐδὲ τοῦ τὸν Παῖδα ἐκδοῦναι χρεία; Ἦ γὰρ διὰ τὸ μὴ βούλε-
 20 σθαί τις, ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, κἂν βούληται, πολλάκις οὐ
 σώζει, ὧν οὐδὲν ἔστιν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ἐξ ὧν τὸν Υἱὸν ἐξέ-
 δωκεν. Ὅτι δὲ καὶ δύναται, καὶ αὐτὸ ὁμοίως ἀπέδειξεν ἐξ ὧν
 ἁμαρτωλοὺς ὄντας ἐδικαίωσε. Τί οὖν λοιπὸν τὸ κωλῦόν ἐστι
 τυχεῖν τῶν μελλόντων ἡμᾶς; Οὐδέν. Εἴτα πάλιν, ἵνα μὴ ἁμαρ-
 25 τωλοὺς καὶ ἐχθροὺς καὶ ἀσθενεῖς ἀκούσας καὶ ἀσεβεῖς, μέλλῃ

Ὅχι λοιπόν μόνο ἀπό τό θάνατο πρέπει νά γινόμεσε ἰσχυροί, ἀλλά καί ἀπό ἐκεῖνο πού μᾶς δόθηκε μέ τό θάνατο. Ἄν καί βέβαια καί ἂν ἀκόμη εἶχε πεθάνει μόνο γιά χάρη μας, ἐνῶ ἡμασταν τέτοιοι, αὐτό τό πράγμα θά ἦταν μέγιστη ἀπόδειξη ἀγάπης, ὅταν ὅμως φαίνεται πώς, καί πεθαίνοντας, δίνει δῶρα, καί μάλιστα τέτοια δῶρα, καί ἐνῶ ἡμασταν τέτοιοι, αὐτά τά πράγματα ξεπερνοῦν κάθε ὑπεροχή καί ὀδηγοῦν στήν πίστη καί αὐτόν πού εἶναι ὑπερβολικά ἀναίσθητος. Γιατί δέν εἶναι ἄλλος αὐτός πού πρόκειται νά μᾶς σώσει, ἀλλ' ἐκεῖνος πού τόσο μᾶς ἀγάπησε, ἂν καί ἡμασταν ἁμαρτωλοί, ὥστε νά παραδώσει καί τόν ἑαυτό του στό θάνατο. Εἶδες πόσο συμβάλει τό χωρίο αὐτό στήν ἐλπίδα τῶν μελλοντικῶν ἀγαθῶν; Γιατί πρίν ἀπό αὐτό δύο δύσκολα πράγματα ὑπῆρχαν γιά τή σωτηρία μας, τό ὅτι καί ἁμαρτωλοί ἡμασταν, καί ὅτι ἔπρεπε νά σωθοῦμε μέ τό θάνατο τοῦ Κυρίου, πράγμα πού ἦταν καί ἀπίθανο προτοῦ νά γίνει, καί χρειαζόταν πολλή ἀγάπη γιά νά πραγματοποιηθεῖ. Τώρα ἐπειδή ἔγιναν αὐτά, τά ὑπόλοιπα εἶναι εὐκόλα, γιατί καί φίλοι ἔχουμε γίνει, καί ὁ θάνατος δέ χρειάζεται στή συνέχεια.

Αὐτός λοιπόν πού λυπήθηκε τόσο πολύ τούς ἐχθρούς, ὥστε νά μή λυπηθεῖ τό παιδί του, τώρα πού εἵμαστε φίλοι δέ θά βοηθήσει, τή στιγμή πού δέ χρειάζεται πιά νά παραδώσει τόν Υἱό του; Γιατί πολλές φορές κάποιος δέ σώζει ἢ γιατί δέ θέλει ἢ γιατί δέν μπορεῖ, ἔστω καί ἂν θέλει, ἀπό τά ὅποια τίποτε δέν μπορούμε νά ποῦμε γιά τό Θεό, ἀπό τό γεγονός ὅτι παρέδωσε τόν Υἱό του. Ὅτι ὅμως καί μπορεῖ, καί αὐτό τό ἀπέδειξε ὁμοίως ἀπό τό γεγονός ὅτι μᾶς δικαίωσε, ἐνῶ ἡμασταν ἁμαρτωλοί. Ποιό λοιπόν μπορεῖ νά εἶναι στή συνέχεια τό ἐμπόδιο γιά νά ἐπιτύχουμε τά μελλοντικά ἀγαθά; Κανένα.

αἰσχύνεσθαι καὶ ἐρυθριᾶν, ἄκουσον τί φησιν· «οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν». Τί ἐστίν, «οὐ μόνον δέ»; Οὐ μόνον ἐσώθημεν, φησίν, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα δι' αὐτὸ
 5 τοῦτο, δι' ὃ νομίζει τις ἡμᾶς ἐγκαλύπτεσθαι.

Τὸ γὰρ ἐν τοσαύτῃ πονηρίᾳ ζῶντας ἡμᾶς σωθῆναι, τοῦ σφόδρα ἀγαπηθῆναι παρὰ τοῦ σώζοντος μέγιστον σημεῖόν ἐστιν. Οὐ γὰρ δι' ἀγγέλων ἢ ἀρχαγγέλων, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς ἔσωσεν. Ὡστε καὶ τὸ σῶσαι, καὶ τὸ τοιούτους
 10 ὄντας σῶσαι, καὶ τὸ διὰ τοῦ Μονογενοῦς τοῦτο ποιῆσαι, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, μυρίους ἡμῖν καυχήσεως πλέκει στεφάνους. Οὐδὲν γὰρ ἴσον εἰς δόξης λόγον καὶ παρρησίας τοῦ φιλεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ φιλεῖν αὐτὸν τὸν ἀγαπῶντα. Τοῦτο τοὺς ἀγγέλους ποιεῖ
 15 λαμπρούς, τοῦτο τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς δυνάμεις, τοῦτο βασιλείας μεῖζον· διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸ τῆς βασιλείας τοῦτο ἐτίθει· διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἀσωμάτων μακαρίζω δυνάμεις, ὅτι καὶ φιλοῦσιν αὐτὸν καὶ πάντα ὑπακούουσιν. Ἐντεῦθεν γοῦν αὐτοὺς καὶ ὁ προφήτης ἐθαύμαζε λέγων· «δυνατοὶ ἰσχύϊ ποιοῦντες τὸν
 20 λόγον αὐτοῦ»· ἐντεῦθεν καὶ τὰ Σεραφὶμ ὁ Ἡσαΐας ἀνεκήρυττε, τὴν μεγάλην αὐτῶν ἐνδεικνύμενος ἀρετὴν ἐκ τοῦ ἐστάναι πλησίον τῆς δόξης ἐκείνης, ὅπερ μεγίστης ἀγάπης σημεῖον ἦν.

34. Ζηλώσωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς τὰς ἄνω δυνάμεις, καὶ μὴ μόνον ἐγγὺς τοῦ θρόνου στήναι σπουδάσωμεν, ἀλλὰ καὶ ἔνοι-

1. Ψαλμ. 102,20.

2. Βλ. Ἡσ. 5,1-7.

Ἐπειτα πάλι, γιά νά μήν ντρέπεσαι καί κοκκινίζεις στό μέλλον, ἐπειδή ἄκουσες ἀμαρτωλούς καί ἐχθρούς, ἀσθενεῖς καί ἀσεβεῖς, ἄκουσε τί λέγει· «Καί ὄχι μόνο, ἀλλά καί καυχιόμαστε γιά τίς εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ, μέ τή βοήθεια τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέ τόν ὁποῖο τώρα λάβαμε τή συμφιλίωση». Τί συμαίνει, «Καί ὄχι μόνο»; Ὅχι μόνο σωθήκαμε, λέγει, ἀλλά καί καυχιόμαστε γι' αὐτό ἀκριβῶς, γιά τό ὁποῖο νομίζει κανεῖς πώς ντρεπόμαστε.

Γιατί τό νά σωθοῦμε, ἐνῶ ζούσαμε μέσα σέ τόση κακία, εἶναι μέγιστη ἀπόδειξη τοῦ ὅτι μᾶς ἀγάπησε ὑπερβολικά ἐκεῖνος πού μᾶς σώζει. Γιατί δέ μᾶς ἔσωσε μέ ἀγγέλους ἢ ἀρχαγγέλους, ἀλλά μέ τό Μονογενή Υἱό του. Ἐπομένως, καί τό ὅτι μᾶς ἔσωσε, καί τό ὅτι ἄν καί ἡμασταν τέτοιοι μᾶς ἔσωσε, καί τό ὅτι ἔκαμε αὐτό μέ τό Μονογενή Υἱό του, καί ὄχι ἀπλά μέ τό Μονογενή Υἱό του, ἀλλά μέ τό αἷμα του, μᾶς πλέκει πάρα πολλά στεφάνια καύχησης. Γιατί δέν εἶναι τίποτε ἴσο γιά αἰτία δόξας καί παρρησίας ἀπό τό νά ἀγαπιόμαστε ἀπό τό Θεό καί νά ἀγαπᾶμε αὐτόν πού μᾶς ἀγαπάει. Αὐτό κάνει τοὺς ἀγγέλους λαμπρούς, αὐτό τίς ἀρχές καί τίς δυνάμεις, αὐτό εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τή βασιλεία. Γι' αὐτό καί ὁ Παῦλος τό τοποθετοῦσε πρίν ἀπό τή βασιλεία. Γι' αὐτό καί τίς ἀσώματες δυνάμεις μακαρίζω, γιατί καί ἀγαποῦν αὐτόν καί ὑπακούουν σ' ὅλα. Γιά τό λόγο αὐτόν λοιπόν καί ὁ προφήτης τοὺς θαύμαζε, λέγοντας· «Ἐσεῖς πού εἶστε δυνατοί, ὥστε νά κάνετε τό θέλημά του»⁴. Γιά τό λόγο αὐτόν καί ὁ Ἡσαΐας ἐξυμνοῦσε τά Σεραφεῖμ⁵, παρουσιάζοντας τή μεγάλη τους ἀρετή ἀπό τό ὅτι στέκονται κοντά στή δόξα ἐκείνη, πράγμα πού ἦταν ἀπόδειξη πολύ μεγάλης ἀγάπης.

4. Ὅπως μιμηθοῦμε λοιπόν καί ἐμεῖς τίς οὐράνιες δυνάμεις καί ἅς φροντίσομε ὄχι μόνο νά σταθοῦμε κοντά στό θρόνο, ἀλλά

κον αὐτὸν ἔχειν τὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ
 καὶ μισοῦντας ἐφίλησε καὶ φιλῶν διατελεῖ· καὶ γὰρ «τὸν ἥλιον
 ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ
 ἀδίκους». Σὺ δὲ φιλοῦντα γοῦν ἀγάπησον· φιλεῖ γάρ· Καὶ πῶς,
 5 φησὶν, ὁ φιλῶν γέενναν καὶ κόλασιν καὶ τιμωρίαν ἠπεείλησε; Δι'
 αὐτὸ τοῦτο τὸ φιλεῖν· καὶ γὰρ ἐκκόπτων σου τὴν πονηρίαν, καὶ
 ὥσπερ τινὶ χαλινῷ τῷ φόβῳ κατέχων σου τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω ρύ-
 μην, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, καὶ διὰ τῶν χρηστῶν καὶ
 διὰ τῶν λυπηρῶν ἀναστέλλων σε τῆς ἐπὶ τὰ κάτω φορᾶς, καὶ
 10 πρὸς ἑαυτὸν ἐπανάγων καὶ ἀπάγων κακίας πάσης, ἥ γεέννης
 ἐστὶ χαλεπωτέρα.

Εἰ δὲ γελᾶς ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις καὶ μυριάκις ἐν πονηρίᾳ
 ζῆν ἐθέλεις, ἥ μίαν κολάζεσθαι ἡμέραν, θαυμαστὸν οὐδέν· καὶ
 γὰρ καὶ τοῦτό σου τῆς ἀτελοῦς γνώμης σημεῖον καὶ τῆς μέθης
 15 καὶ τῆς ἀνιάτου νόσου· ἐπεὶ καὶ τὰ παιδιά τὰ μικρὰ ὅταν ἴδῃ τὸν
 ἰατρὸν ἢ πῦρ ἢ τομὴν ἐπάγοντα, φεύγει καὶ ἀποπηδᾷ ὀλολύζον-
 τα καὶ σπαραττόμενα, καὶ μᾶλλον αἰρεῖται διηνεκεῖ σηπεδόνι
 σώματος ἐναπολέσθαι, ἢ πρόσκαιρον ὑπομείναντα πόνον, τῆς
 μετὰ ταῦτα ἀπολαύειν ὑγιείας. Οἱ δὲ νοῦν ἔχοντες ἴσασιν, ὅτι τὸ
 20 νοσεῖν τοῦ τέμνεσθαι χαλεπώτερον, ὥσπερ οὖν τὸ κακῶς εἶναι
 τοῦ κολάζεσθαι χεῖρον· τὸ μὲν γὰρ θεραπεύεσθαι καὶ ὑγιαίνειν
 ἐστί, τὸ δὲ ἀπόλλυσθαι καὶ ἐν ἀρρωστίᾳ εἶναι διηνεκεῖ.

Ὅτι δὲ ἀρρωστίας ὑγίεια βέλτιον, παντί που δῆλον· ἐπεὶ
 καὶ τοὺς ληστάς, οὐχ ὅταν διορύττωνται τὰς πλευράς, δακρύειν
 25 ἄξιον, ἀλλ' ὅταν διορύττωσι τοίχους καὶ φονεύωσιν. Εἰ γὰρ
 βέλτιον ψυχὴ σώματος, ὥσπερ οὖν καὶ βέλτιον, ταύτης ἀπολ-

καί νά ἔχομε μέσα μας αὐτόν πού κάθεται πάνω στό θρόνο. Γιατί ἐκεῖνος ἀγάπησε ἀκόμη καί αὐτούς πού τόν μισοῦσαν, καί ἐξακολουθεῖ νά τούς ἀγαπάει, ἀφοῦ «Τόν ἥλιο ἀνατέλλει σέ πονηρούς καί ἀγαθούς, καί βρέχει σέ δίκαιους καί ἄδικους»³. Ἐσύ ὅμως ἀγάπησέ τον τουλάχιστο, ἀφοῦ σέ ἀγαπάει· γιατί ἀγαπάει. Καί πῶς, λέγει, αὐτός πού ἀγαπάει, ἀπείλησε γέεννα καί κόλαση καί τιμωρία; Γι' αὐτή τήν ἴδια τήν ἀγάπη. Γιατί ξερριζώνοντας τήν κακία σου καί μέ τό φόβο σάν μέ κάποιο χαλινάρι συγκρατώντας τήν ὁρμή σου πρὸς τά χειρότερα, τά πάντα κάνει καί ἐπιχειρεῖ, ἀναχαιτίζοντάς σε καί μέ τά ἀγαθά καί μέ τά λυπηρά ἀπό τόν κατήφορο, ἐπαναφέροντάς σε πρὸς τόν ἑαυτό του, καί ἀπομακρύνοντας ἀπό κάθε κακία, ἡ ὁποία εἶναι πιο φοβερή ἀπό τή γέεννα.

Ἐάν ὅμως γελαῖς γι' αὐτά πού λέγω, καί θέλεις χίλιες φορές νά ζεῖς μέσα στήν κακία, παρά νά τιμωρεῖσαι μία ἡμέρα, δέν εἶναι καθόλου παράξενο. Γιατί πραγματικά καί αὐτό εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀτέλειᾶς τῆς διάθεσῆς σου καί τῆς μέθης καί τῆς ἀθεράπευτης ἀσθένειάς σου. Ἐπειδὴ καί τά μικρά παιδιά, ὅταν δοῦν τόν ἰατρό νά κάνει καυτηριασμούς ἢ νά ἐγχειρίζει, φεύγουν καί ἀπομακρύνονται μέ δυνατές φωνές καί σπαραγμούς, καί προτιμοῦν πιο πολύ νά ὑποφέρουν ἀπό τή διαρκή σήψη τοῦ σώματος, παρά, ἀφοῦ ὑπομείνουν προσωρινό πόνο, νά ἀπολαμβάνουν στή συνέχεια τήν ὑγεία. Ἐκεῖνοι ὅμως πού εἶναι συνετοί γνωρίζουν, ὅτι ἡ ἀσθένεια εἶναι πιο φοβερή ἀπό τήν ἐγχείριση, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια εἶναι χειρότερη ἡ κακία ἀπό τήν τιμωρία. Γιατί ἡ μία σημαίνει θεραπεία καί ὑγεία, ἐνῶ ἡ ἄλλη καταστροφή καί παντοτινὴ ἀσθένεια.

Ὅτι ὅμως ἡ ὑγεία εἶναι καλύτερη ἀπό τήν ἀσθένεια, εἶναι στόν καθένα φανερό. Καθόσον καί τοὺς ληστές ἀξίζει νά τοὺς θρηνοῦμε, ὄχι ὅταν ξεσχίζονται τά πλευρά τους, ἀλλ' ὅταν τρυποῦν τοίχους καί σκοτώνουν. Γιατί, ἂν ἡ ψυχὴ εἶναι

λυμένης, μᾶλλον στένειν δίκαιον καὶ ὀδύρεσθαι· εἰ δὲ μὴ αἰσθάνοιτο, καὶ ταύτῃ μειζόνως αὐτὴν πενθεῖν δεῖ. Καὶ γὰρ τοὺς ἐρώντας ἀκόλαστον ἔρωτα τῶν πυρεπτόντων χαλεπῶς μᾶλλον ἐλεεῖν ἄξιον, καὶ τοὺς μεθύοντας τῶν βασανιζομένων. Καὶ εἰ
 5 ταῦτα χαλεπώτερα, φησί, διὰ τί μᾶλλον αὐτὰ αἰρούμεθα; Ὅτι πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἀρέσκει τὰ χείρω, καὶ ταῦτα αἰροῦνται, τὰ ἀμείνω παρατρέχοντες. Ὅπερ καὶ ἐν ἐδέσμασιν ὁρᾶν ἔστι καὶ ἐν πολιτείαις καὶ ἐν ζήλοις βίων καὶ ἐν ἡδονῇς ἀπολαύσει καὶ ἐν γυναιξὶ καὶ ἐν οἰκίαις καὶ ἐν ἀνδρα-
 10 πόδοις καὶ ἐν ἄγροϊς καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἄλλων ἀπάντων γινόμενον.

Τί γὰρ ἡδιον, εἶπέ μοι, γυναιξὶν ἢ ἄρρεσι μίγνυσθαι; γυναιξὶν ἢ ἡμιόνοις; Ἀλλ' ὅμως πολλοὺς εὐρήσομεν γυναῖκας μὲν παρατρέχοντας, ἀλόγοις δὲ μιγνυμένους, καὶ ἀρρένων σώμασιν
 15 ἐνυβρίζοντας, καίτοι τὰ κατὰ φύσιν τῶν παρὰ φύσιν ἡδίω· ἀλλ' ὅμως εἰσὶ πολλοὶ τὰ καταγέλαστα καὶ ἀηδῆ καὶ κόλασιν ἔχοντα ὡς ἡδέα διώκοντας. Ἐκείνοις γὰρ ἡδέα ταῦτα εἶναι δοκεῖ, φησὶν. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἂν εἶεν ἄθλιοι, ὅτι καὶ ἡδέα νομίζουσιν εἶναι τὰ οὐχ ἡδέα. Οὕτω καὶ τὴν κόλασιν τῆς ἀμαρ-
 20 τίας χεῖρω τίθενται· οὐκ ἔστι δέ, ἀλλὰ τούνατίον ἅπαν. Εἰ γὰρ κακὸν ἦν τοῖς ἀμαρτάνουσιν, οὐκ ἂν αὐτοὺς ποιῆσαι ἐθέλησεν· ὁ γὰρ πᾶντα ποιῶν, ὥστε σβεσθῆναι τὴν κακίαν, οὐκ ἂν αὐτὴν ἠϋξήσεν. Οὐκ ἄρα τὸ κολάζεσθαι κακὸν τῷ πλημμελοῦντι,

καλύτερη από τό σῶμα. ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καί εἶναι, ὅταν αὐτή καταστρέφεται, εἶναι περισσότερο δίκαιο νά στενάζομε καί νά ὀδυρόμαστε· ἂν ὅμως δέν αἰσθάνεται, γιά τό λόγο αὐτό πρέπει νά τή θρηνοῦμε περισσότερο. Γιατί πραγματικά ἀξίζει νά λυπούμαστε περισσότερο ἐκείνους πού ἐπιθυμοῦν τόν ἀκόλαστο ἔρωτα, ἄλλ. ἐκείνους πού μεθοῦν, ἀπό ἐκείνους πού βασανίζονται. Καί ἂν αὐτά εἶναι πió φοβερά, λέγει, κάποιος, γιατί προτιμοῦμε αὐτά περισσότερο; Γιατί σέ ἄλλους ἀνθρώπους, σύμφωνα μέ τήν παροιμία, ἀρέσουν τά χειρότερα, καί αὐτά προτιμοῦν, πειρφρονώντας τά καλύτερα. Αὐτό τό πράγμα εἶναι δυνατό νά τό δοῦμε νά συμβαίνει καί στά φαγητά καί στίς πολιτεῖες καί στίς μιμήσεις τρόπων ζωῆς καί στήν ἀπόλαυση τῆς ἡδονῆς καί στίς γυναῖκες καί στά σπίτια καί στούς αἰχμαλώτους καί στά χωράφια καί σέ ὅλα τά ἄλλα.

Γιατί, πές μου, τί εἶναι πió εὐχάριστο, νά ἐρχόμαστε σέ συνουσία μέ γυναῖκες ἢ μέ ἄνδρες; μέ γυναῖκες ἢ μέ ἡμίονους; Ἄλλ' ὅμως θά βροῦμε πολλούς νά περιφρονοῦν βέβαια τίς γυναῖκες, ὅμως νά ἔρχονται σέ σαρκική σχέση μέ τά ζῶα καί νά ἀσελγοῦν σέ σῶματα ἀνδρῶν, μολονότι βέβαια τά φυσικά εἶναι πió εὐχάριστα ἀπό τά παρά φύση. Ἄλλ' ὅμως ὑπάρχουν πολλοί πού ἐπιδιώκουν σάν εὐχάριστα ἐκεῖνα πού εἶναι καταγέλαστα καί ἀηδή καί προκαλοῦν τήν τιμωρία. Γιατί, λέγει, σ' ἐκείνους αὐτά φαίνονται πώς εἶναι εὐχάριστα. Ἀλλά γι' αὐτό ἀκριβῶς συμβαίνει νά εἶναι δυστυχισμένοι, ἐπειδή νομίζουν πώς εἶναι εὐχάριστα ἐκεῖνα πού δέν εἶναι εὐχάριστα. Ἔτσι θεωροῦν καί τήν τιμωρία χειρότερη ἀπό τήν ἁμαρτία. Δέν εἶναι ὅμως ἔτσι, ἀλλά τό ἐντελῶς ἀντίθετο. Γιατί, ἂν ἦταν κακό σ' ἐκείνους πού ἁμαρτάνουν, δέ θά πρόσθετε κακά ὁ Θεός στά κακά, οὔτε θά ἤθελε νά τούς κάνει χειρότερους αὐτούς. Γιατί ἐκεῖνος πού κάνει τά πάντα, γιά νά ἐξαφανισθεῖ ἡ κακία, δέ θά ἦταν δυνατό νά τήν αὐξήσει. Δέν εἶναι ἐπομένως κακό σ' αὐτόν

ἀλλὰ τὸ οὕτως ἔχοντα μὴ κολάζεσθαι, ὥσπερ οὖν τὸ τὸν ἄρρωστοῦντα μὴ θεραπεύεσθαι.

Οὐδὲν γὰρ οὕτω κακόν, ὡς ἐπιθυμία ἄτοπος· ἄτοπον δὲ ὅταν εἴπω, καὶ τὴν τῆς τρυφῆς λέγω, καὶ τὴν τῆς δόξης τῆς ἀκαίρου, καὶ τὴν τῆς δυναστείας, καὶ τὴν ἀπάντων ἀπλῶς τῶν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν πραγμάτων. Ὁ γὰρ τοιοῦτο ὁ τὸν ὑγρὸν καὶ διαλελυμένον ζῶν βίον, δοκεῖ μὲν πάντων εἶναι μακαριώτερος, πάντων δέ ἐστιν ἀθλιώτερος, δεσποίνας χαλεπὰς καὶ τυράννους ἐπεισάγων αὐτοῦ τῇ ψυχῇ. Διὰ τοῦτο ἐπίπονον ὁ Θεὸς ἡμῖν τὸν παρόντα
10 ἐποίησε βίον, ἵνα ἐκείνης ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ τῆς δουλείας, καὶ εἰς καθαρὰν ἐλευθερίαν ἀγάγῃ· διὰ τοῦτο καὶ κόλασιν ἠπειλήσεν καὶ πόνους συνεκλήρωσεν ἡμῶν τῇ ζωῇ, τὸ χαῦνον ἐπισφίγγων. Οὕτω γοῦν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτε μὲν τῷ πηλῷ καὶ τῇ πλινθουργίᾳ προσδεδεμένοι ἦσαν καὶ ἐπιεικεῖς ἦσαν, καὶ τὸν Θεὸν ἐκάλουν
15 συνεχῶς, ὅτε δὲ ἐλευθερίας ἀπήλαυσαν, καὶ ἐγόγγυζον, καὶ παρώξυναν τὸν Δεσπότην, καὶ μυρίοις ἑαυτοὺς περιέπειρον κακοῖς.

Τί οὖν, φησὶν, ἂν εἴποις πρὸς τοὺς ὑπὸ θλίψεως περιτραπεέντας πολλάκις; Ὅτι οὐ τῆς θλίψεως ἔργον ἢ περιτροπή, ἀλλὰ τῆς ἀσθενείας τῆς ἐκείνων. Οὐδὲ γάρ, εἴ τις στόμαχον ἄρρωστον
20 ἔχων, μὴ δέχοιτο πικρὸν φάρμακον δυνάμενον αὐτὸν καθᾶραι, ἀλλὰ καὶ ἐπιτρίβοιτο, οὐ τὸ φάρμακον αἰτιασόμεθα, ἀλλὰ τὴν ἄρρωστίαν τοῦ μέλους, ὥσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα τὴν εὐκολίαν τῆς γνώμης. Καὶ γὰρ ὁ ὑπὸ θλίψεως περιτρεπόμενος, πολλῷ μᾶλλον ὑπὸ ἀνέσεως τοῦτο πείσεται· εἰ γὰρ δεδεμένος πίπτει (τοῦτο γὰρ
25 ἢ θλίψις), πολλῷ μᾶλλον λελυμένος· εἰ σφιγγόμενος περιτρέπε-

πού άμαρτάνει ή τιμωρία, αλλά στήν κατάσταση πού βρίσκεται τό νά μήν τιμωρεΐται, ὅπως ακριβῶς βέβαια τό νά μή θεραπεύεται ὁ ἄρρωστος.

Τίποτε λοιπόν δέν εἶναι τόσο κακό ὅσο ή παράλογη ἐπιθυμία. Καί ὅταν λέγω παράλογη, ἐννοῶ καί τήν ἐπιθυμία τῆς ἀπόλαυσης, καί τήν ἐπιθυμία τῆς ἄκαιρης δόξας, καί τήν ἐπιθυμία τῆς ἐξουσίας, καί τήν ἐπιθυμία ὅλων γενικά τῶν πραγμάτων πού δέν εἶναι ἀπαραίτητα. Γιατί ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος, πού ζεῖ φιλήδονη καί χαλαρή ζωή, νομίζει βέβαια πώς εἶναι πιό εὐτυχισμένος ἀπ' ὅλους, στήν πραγματικότητα ὅμως εἶναι πιό δυστυχισμένος ἀπ' ὅλους, τοποθετώντας στήν ψυχή του φοβερές κυρίες καί τυράννους. Γι' αὐτό ὁ Θεός μᾶς ἔκαμε δύσκολη τήν παρούσα ζωή, γιά νά μᾶς ἀπαλλάξει ἀπό τή δουλεία ἐκείνη καί νά μᾶς ὀδηγήσει στήν καθαρή ἐλευθερία. Γι' αὐτό καί ἀπεΐλησε τιμωρία καί ἔνωσε μέ κόπους τή ζωή μας, περιορίζοντας τή νωθρότητά μας. Ἔτσι λοιπόν καί οἱ Ἰουδαῖοι, ὅταν ἦταν προσηλωμένοι στόν πηλό καί στήν κατασκευή πλιθιῶν, καί δίκαιοι ἦταν, καί τό Θεό καλοῦσαν συνέχεια, ὅταν ὅμως κέρδισαν τήν ἐλευθερία, καί γόγγυζαν, καί ἐξόργιζαν τόν Κύριο, καί καταπλήγωναν τόν ἑαυτό τους μέ ἄπειρα κακά.

Τί λοιπόν, λέγει, μπορείς νά πεῖς σ' ἐκείνους πού ἀλλάζουν πολλές φορές γνώμη ἐξ αἰτίας τῆς θλίψης; Ὅτι ή ἀλλαγή δέν εἶναι ἔργο τῆς θλίψης, ἀλλά τῆς ἀσθενείας τους. Γιατί, ἂν κάποιος, πού ἔχει ἄρρωστο στομάχι, δέ δεχόταν πικρό φάρμακο πού θά μπορούσε νά τό καθαρίσει, ἀλλά καί κατέστρεφε αὐτό, δέ θά κατηγορήσομε τό φάρμακο, ἀλλά τήν ἄρρώστια τοῦ μέλους, ὅπως ακριβῶς βέβαια καί ἐδῶ θά κατηγορήσομε τήν εὐκολία τῆς γνώμης. Γιατί ἐκεῖνος πού ἀλλάζει εὐκολα γνώμη ἐξ αἰτίας τῆς θλίψης πολύ εὐκολα θά πάθει αὐτό ἀπό τίς ἀνέσεις. Ἀφοῦ λοιπόν δεμένος πέφτει (γιατί αὐτό εἶναι ή

ται, πολλῶ μᾶλλον χαυνούμενος. Καὶ πῶς δυνήσομαι, φησί, μὴ περιτραπῆναι θλιβόμενος; Ἄν ἐννοήσης ὅτι, κἂν θέλῃς κἂν μὴ θέλῃς, οἷσιν τὸ ἐπενεχθέν· ἀλλ' ἂν μὲν εὐχαρίστως, κερδανεῖς τὰ μέγιστα, ἂν δὲ ἀποδυσπετῶν καὶ ἀλύων καὶ
 5 δυσφημῶν, οὔτε τὴν συμφορὰν ἐλάττω ταύτῃ ποιήσεις, καὶ μεῖζον ἐργάσῃ τὸ κλυδώνιον.

Ταῦτα οὖν ἐννοῦντες, ὃ τῆς ἀνάγκης ἐστί, ποιῶμεν τῆς προαιρέσεως εἶναι τῆς ἡμετέρας. Οἷόν τι λέγω· παῖδά τις ἀπέβαλε γνήσιον, τὴν οὐσίαν ἕτερος ἅπασαν· ἂν ἐννοήσης, ὅτι λυ-
 10 θῆναι μὲν τὸ γεγεννημένον οὐκ ἔνι, ἔνι δέ τι καρπώσασθαι καὶ ἐκ τῆς ἀνιάτου συμφορᾶς, τὸ γενναίως ἐνεγκεῖν τὸ συμβάν, καὶ ἀντὶ τῶν ρημάτων τῶν δυσφημῶν εὐφημίαν ἀνενέγκῃς τῷ Δεσπότῃ, οὕτω τὰ ἀβουλήτως ἐπενεχθέντα κακά, προαιρέσεως ἔσται σοι κατορθώματα. Εἶδες υἱὸν ἀρπαγέντα ἄωρον; Εἶπέ,
 15 «ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο». Εἶδες οὐσίαν κενωθεῖσαν; Εἶπέ, «γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρός μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι». Εἶδες πονηροὺς εὐπραγοῦντας, καὶ δικαίους δυσ-
 ημεροῦντας καὶ μυρία πάσχοντας δεινά, οὐκ ἔγνωσ δὲ τῶν γε-
 νομένων εὐρεῖν τὴν αἰτίαν; Εἶπέ, «κτηνώδης ἐγενόμην παρὰ
 20 σοί, πλὴν ἐγὼ διαπαντὸς μετὰ σοῦ».

Εἰ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ζητεῖς, ἐννόησον ὅτι ἔστησεν ἡμέραν, καθ' ἣν μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, καὶ πᾶσαν ἐκβαλεῖς ἀπορίαν· τὴν γὰρ ἀξίαν τότε ἕκαστος ἀπολήψεται, ὥσπερ ὁ Λάζαρος καὶ ὁ πλούσιος. Ἀναμνήσθητι τῶν ἀποστόλων· καὶ γὰρ
 25 ἐκεῖνοι μαστιζόμενοι καὶ ἐλαυνόμενοι καὶ μυρία πάσχοντες ἔχι-

4. Ἰωβ 1,21.

5. Ἰωβ 1,21.

6. Ψαλμ. 72,22.

θλίψη). πολύ περισσότερο θά πέσει λυμένος· ἂν ἀλλάζει γνώμη ἐνῶ θλίβεται, πολύ περισσότερο θ' ἀλλάζει, ὅταν εἶναι ἀποχαυνομένος. Καί πῶς θά μπορέσω, λέγει, νά μήν ἀλλάζω γνώμη ὅταν θλίβομαι; Ἐάν κατανοήσεις ὅτι, εἴτε θέλεις εἴτε δέ θέλεις, θά ὑποφέρεις τό κακό· ἀλλ' ἂν τό ὑποφέρεις μέ εὐχαρίστηση, θά κερδίσεις πάρα πολλά, ἂν ὅμως τό ὑποφέρεις μέ ἀπελπισία καί ἀνησυχία καί βλασφημίες, οὔτε τή συμφορά θά κάμεις ἔτσι μικρότερη, ἀλλά θά κάνεις μεγαλύτερο τόν καταποντισμό.

Σκεπτόμενοι λοιπόν αὐτά, ἐκεῖνο πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάγκης, ἅς τό κάνομε νά εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς προέraisῆς μας. Ἐννοῶ τό ἐξῆς μ' αὐτό πού λέγω· ἔχασε κάποιος γνήσιο παιδί του, ἄλλος ὀλόκληρη τήν περιουσία του· ἂν κατανοήσεις ὅτι δέν εἶναι δυνατό νά διορθωθεῖ αὐτό πού ἔγινε, ἐνῶ εἶναι δυνατό νά κερδίσεις κάτι καί ἀπό τήν ἀνίατη συμφορά, τό νά ἀντέξεις δηλαδή μέ γενναιότητα αὐτό πού συνέβηκε, καί ἂν ἀντί γιά βλάσφημα λόγια ἀπευθύνεις δοξολογία στόν Κύριο, τότε τά κακά πού ἦρθαν σέ σένα χωρίς νά τό θέλεις, θά γίνουν κατορθώματα τῆς προαίρεσῆς σου. Εἶδες πῶς πέθανε σέ μικρή ἡλικία ὁ υἱός σου; Πές, «Ὁ Κύριος τόν ἔδωσε, ὁ Κύριος τόν πῆρε»⁴. Εἶδες πῶς χάθηκε ἡ περιουσία σου; Πές, «Ἐγώ γυμνός βγῆκα ἀπό τήν κοιλιά τῆς μητέρας μου, καί γυμνός θά φύγω ἀπό τόν κόσμον αὐτόν»⁵. Εἶδες πῶς οἱ κακοί εὐημεροῦν, ἐνῶ οἱ δίκαιοι δυστυχοῦν καί ὑποφέρουν ἄπειρα κακά, καί δέ γνωρίζεις νά βρεῖς τήν αἰτία τῶν ὅσων ἔγιναν; Πές, «Σάν ζῶο ἔγιναι ἐνώπιόν σου, ἀλλά ἐγώ θά εἶμαι πάντοτε μαζί σου»⁶.

Ἐάν ὅμως ζητᾷς καί τήν αἰτία, σκέψου ὅτι ὄρισε ἡμέρα, κατά τήν ὁποία πρόκειται νά κρίνει τήν οἰκουμένη, καί θά διώξεις κάθε ἀπορία, γιατί ὁ καθένας τότε θά λάβει τό τί ἀξίζει, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Λᾶζαρος καί ὁ πλούσιος. Θυμήσου τούς ἀποστόλους, γιατί καί ἐκεῖνοι, ἐνῶ μαστιγώνονταν καί διώκονταν καί ὑπέφεραν ἄπειρα δεινὰ, χαίρονταν, ἐπειδή ἀξιώθηκαν

ρον, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμα-
σθῆναι. Καὶ σὺ τοίνυν ἂν ἀρρωστήσης, φέρε γενναίως καὶ τῷ
Θεῷ χάριτας ὁμολόγει, καὶ οὕτω τὸν αὐτὸν ἐκείνοις λήψη μι-
σθόν. Πῶς δὲ ἐν ἀρρωστίᾳ ὦν καὶ ὀδύναις δυνήσῃ τῷ Δεσπότη
5 χάριν εἰδέναι; Ἄν φιλῇς αὐτὸν γνησίως. Εἰ γὰρ εἰς κάμινον ἐμ-
πεσόντες οἱ παῖδες οἱ τρεῖς, καὶ ἐν δεσμοτηρίοις ὄντες ἕτεροι
καὶ ἐν μυρίοις ἄλλοις κακοῖς, οὐ διέλιπον εὐχαριστοῦντες,
πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐν νόσοις ὄντες καὶ ἐν ἀρρωστίαις χαλεπαῖς
κατεχόμενοι τοῦτο δυνήσονται ποιεῖν.

10 Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὐδέν, ὃ μὴ νικᾷ πόθος· ὅταν δὲ
καὶ Θεοῦ πόθος ᾖ, πάντων ἐστὶν ὑψηλότερος, καὶ οὔτε πῦρ, οὐ
σίδηρος, οὐ πενία, οὐκ ἀρρωστία, οὐ θάνατος, οὐκ ἄλλο τι τῶν
τοιούτων φανεῖται δεινὸν τῷ τοιοῦτον κεκτημένῳ τὸν ἔρωτα,
ἀλλὰ πάντων καταγελάσας, πρὸς τὸν οὐρανὸν πτήσεται καὶ
15 τῶν ἐκεῖ διατριβόντων οὐδὲν ἔλατον διακείσεται, οὐδὲν ἕτερον
ὁρῶν, οὐκ οὐρανόν, οὐ γῆν, οὐ θάλατταν, ἀλλὰ πρὸς ἓν μόνον
κάλλος τεταμένος τὸ τῆς δόξης ἐκείνης· καὶ οὔτε τὰ λυπηρὰ αὐ-
τὸν τοῦ παρόντος ταπεινῶσαι δυνήσεται βίου, οὔτε ἐπᾶραι καὶ
φυσῆσαι τὰ χρηστὰ καὶ ἡδονὴν ἔχοντα.

20 Ἐρασθῶμεν τοίνυν τοῦτον τὸν ἔρωτα (τούτου γὰρ ἴσον οὐ-
δέν) καὶ διὰ τὰ παρόντα καὶ διὰ τὰ μέλλοντα· μᾶλλον δὲ πρὸ
τούτων, δι' αὐτὴν τὴν τοῦ ἔρωτος φύσιν· ἀπαλλαγησόμεθα γὰρ
καὶ τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον καὶ τῶν κατὰ τὸν μέλλοντα
αἰῶνα κολαστηρίων, καὶ τῆς βασιλείας ἀπολαυσόμεθα. Πλὴν

νά ἀτιμασθοῦν γιά χάρη τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Καί ἐσύ λοιπόν ἂν ἄρρωστήσεις νά ὑποφέρεις γενναῖα, καί νά εὐχαριστεῖς τό Θεό, καί ἔτσι θά λάβεις τόν ἴδιο μ' ἐκείνους μισθό. Πῶς ὁμως, ἐνῶ εἶσαι ἄρρωστος καί ὑποφέρεις, θά μπορέσεις νά εὐγνωμονεῖς τόν Κύριο; Ἐάν τόν ἀγαπᾷς γνήσια. Γιατί, ἂν οἱ τρεῖς νέοι πού εἶχαν πέσει στό καμίνι καί ἄλλοι πού βρίσκονταν στίς φυλακές καί σέ ἄπειρα ἄλλα κακά δέ σταμάτησαν νά εὐχαριστοῦν, πολύ περισσότερο θά μπορέσουν νά κάνουν αὐτό ὅσοι εἶναι ἄρρωστοι καί κατέχονται ἀπό φοβερές ἀσθένειες.

Γιατί δέν ὑπάρχει, πραγματικά δέν ὑπάρχει τίποτε, πού νά μὴν τό νικάει ὁ πόθος. Ὅταν ὁμως ὑπάρχει καί πόθος τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὑψηλότερος ἀπ' ὅλα, καί οὔτε φωτιά, οὔτε σίδερο, οὔτε φτώχεια, οὔτε ἄρρώστια, οὔτε θάνατος, οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπό αὐτά τά κακά θά κάνει τήν ἐμφάνισή του σ' ἐκεῖνον πού ἔχει ἀποκτήσει αὐτόν τόν ἔρωτα, ἀλλ', ἀφοῦ τά περιφρονήσει ὅλα, θά πετάξει πρὸς τόν οὐρανό καί δέ θά εἶναι καθόλου χειρότερα ἀπό ἐκείνους πού ζοῦν ἐκεῖ, βλέποντας ὅχι τίποτε ἄλλο, οὔτε οὐρανό, οὔτε γῆ, οὔτε θάλασσα, ἀλλ' ἔχοντας στραμμένο τό βλέμμα του σέ μιά μόνο ὁμορφιά, τήν ὁμορφιά ἐκείνης τῆς δόξας. Καί οὔτε τά λυπηρά θά μπορέσουν νά τόν ταπεινώσουν στήν παρούσα ζωή, οὔτε τά ἀγαθὰ καί ἐκεῖνα πού περιέχουν ἡδονή θά μπορέσουν νά τόν κάνουν ἀλαζόνα καί ὑπερήφανο. Ἄς ἀγαπήσουμε λοιπόν αὐτόν τόν ἔρωτα (γιατί τίποτε δέν εἶναι ἴσο μ' αὐτόν) καί γιά τά παρόντα καί γιά τά μελλοντικά ἀγαθὰ, ἢ καλύτερα πρὶν ἀπ' αὐτά, γιά τήν ἴδια τή φύση τοῦ ἔρωτα. Γιατί θ' ἀπαλλαγοῦμε καί ἀπό τίς τιμωρίες στήν παρούσα ζωή καί ἀπό τίς τιμωρίες στήν ἄλλη ζωή, καί θ' ἀπολαύσουμε τή βασιλεία. Πλήν ὁμως οὔτε ἡ ἀπαλλαγή ἀπό τή γέεννα, οὔτε ἡ ἀπόλαυση τῆς βασιλείας εἶναι κάτι μεγάλο σχετικά μ' ἐκεῖνο πού πρόκειται νά εἰπωθεῖ. Γιατί ἀπ' ὅλα αὐτά

οὔτε γεέννης ἀπαλλαγὴ, οὔτε βασιλείας ἀπόλαυσις, μέγα τι πρὸς τὸ λεχθήσεσθαι μέλλον· τούτων γὰρ ἀπάντων μεῖζον τὸ τὸν Χριστὸν ἐρώμενον ἔχειν ὁμοῦ καὶ ἐραστήν. Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο συμβαῖνον πάσης ἡδονῆς ἐστὶν ἀνώτερον, ὅταν
5 ἐπὶ Θεοῦ τὰ ἀμφοτέρω ἐκβαίνη, ποῖος λόγος, ποία διάνοια παραστῆσαι δυνήσεται τὴν μακαριότητα ταύτης τῆς ψυχῆς; Οὐκ ἐστὶν οὐδεμία ἄλλη, ἀλλ' ἡ πεῖρα μόνη.

Τὴν οὖν διὰ τῆς πείρας μάθωμεν τὴν πνευματικὴν ταύτην εὐφροσύνην καὶ τὸν μακάριον βίον καὶ τὸν θησαυρὸν τῶν μυ-
10 ρίων ἀγαθῶν, πάντα ἀφέντες ἐκείνης ἐχώμεθα τῆς ἀγάπης, καὶ εἰς εὐφροσύνην ἡμετέραν καὶ εἰς δόξαν τοῦ ποθουμένου Θεοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Μονογενεῖ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

μεγαλύτερο είναι τό ν' ἀγαπάει κανείς τό Χριστό καί συγχρόνως νά τόν ἀγαπάει καί ἐκεῖνος. Ἐάν λοιπόν ὅταν συμβαίνει αὐτό στούς ἀνθρώπους εἶναι ἀνώτερο ἀπό κάθε ἡδονή, ὅταν στό Θεό πραγματοποιοῦνται καί τά δύο, ποιός λόγος, ποιά σκέψη θά μπορέσει νά παραστήσει τή μακαριότητα αὐτῆς τῆς ψυχῆς; Δέν ὑπάρχει καμιά ἄλλη, παρά μόνο ἡ πείρα.

Γιά νά μάθουμε λοιπόν μέ τήν πείρα τήν πνευματική αὐτή εὐφροσύνη καί τήν εὐτυχισμένη ζωή καί τό θησαυρό τῶν ἁπειρων ἀγαθῶν, ἀφοῦ ἐγκαταλείψουμε τά πάντα, ἅς ἀφοσιωνόμαστε στήν ἀγάπη ἐκείνη καί γιά τή δική μας εὐφροσύνη καί γιά τή δόξα τοῦ Θεοῦ πού ποθοῦμε, γιατί σ' αὐτόν ἀνήκει ἡ δόξα καί ἡ δύναμη μαζί μέ τό Μονογενή Υἱό του καί τό ἅγιο Πνεῦμα, τώρα καί πάντοτε καί σ' ὅλους τούς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οί ἀριθμοὶ παραπέμπουν κατὰ σειρά γιά τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στο
κεφάλαιο, τὸ στίχο καὶ τὴ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιά τὰ ὀνό-
ματα καὶ πράγματα ἀπλῶς στὴ σελίδα πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις			Βασιλειῶν Β'		
2	24	412	16	—	290
4	1-17	542	17	7-16	554
	7	540		17ε.	248
	5	612	20	35	378
	10	266. 612	22	40	340
17	5	584			
18	—	24			
	3	24			
19	12-30	418	5	9	506
	24	420	9	7	506
39	—	118	13	3	506
			18	1	388
			35	1	506
			48	8	458
5	26	488	49	16	500
			50	6	494
			52	3	506
1	2	320	67	12	324
2	1-24	375	72	22	642
				25	464
			102	20	634
2	30	594	104	15	322
15	10ε.	378	118	91	320

650		ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ			
136	2	500	55	8-9	152
	4	500	59	7	506
139	3	506		Ἰερεμίας	
147	9	488			
			1	5	322
	Ἰώβ		2	13	390
1	21	642	4	19	606
19	15	42	25	9	320
31	15	42		Ματθαῖος	
31	15	32			
	Παροιμῖαι Σολομῶντος		1	1	514
			5	10	50
1	16	506		16	592
22	1	386		45	154. 626
28	1	248	6	33	550
			7	7	306
	Σοφία Σειράχ			8	250
13	15	430		11	152
21	2	596	8	19-20	288
			9	20-22	600
	Μιχαίας		10	10	260
6	3	462		28	370
				41	22
	Ἰωήλ		12	39	330
2	25	370		41	486
			13	17	326
	Ἀββακούκ		15	14	48
2	4	376	16	6	50
	5	376	18	20	602
				23-35	544
	Ἡσαΐας		19	21	16
1	19-20	382		29	552
5	1-7	634	23	27	94
6	9-10	280	24	12	428
52	5	476	25	35	22
	7	324		40	22

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

651

Λουκᾶς

11 1-18

526

13

2

330

14

12

308

16

14

332

37

56

19

10

332

12

600

31

18

20

18

18

13

18

14

18

15

18

22

12

26

8

28

330

28-29

244

29

608

21

17

22

26

284

36

56

22

18

282

23

11

162

24

17

290

25

12

202

24

170

12

202

24

170

25-26

174

26

14

194

24

224

Πράξεις

3 6

332

5 36

46

7 14

18

9 5

194

7

64

10 -

526

Ρωμαίους

1

11

310

14-15

314

17

514-562

27

434

2	1	472. 482	15	9	458
	13	474	16	1-4	134
	14	480		4	308
	21	450		Κορινθίους Β'	
	24	50			
3	1	562	1	10	14
	9	562	4	18	212
	27	562	5	11	48
4	10	480		20	322. 462
5	20	496	7	5	244
6	1-2	498	8	20	54
	2	498	9	2	308
	9	198	11	6	316
	17-18	320		27	182
9	20	362		33	18
10	3	510	12	8	352
12	1	50		Γαλάτας	
	20	152			
14	1-2	312	1	10	48
15	15-16	314		14	204
	24	290	2	11-14	42
	25-26	308		20	212
	25	290	4	21-22	508
	29	290	5	22	340
	32	290	6	14	212-368
	Κορινθίους Α'			Έφεσίους	
1	25	392	1	3	342
3	1	294	3	1	210
4	12	294		Φιληππησίους	
5	2	428			
6	18	416	1	7	304
7	1	314	3	17	8
8	13	54	4	22	310
11	19	46		Κολοσσαείς	
	32	384			
12	8	330	2	20-22	312
	11	330		24	312

4	24	210. 310			Τιμόθεον Β'
	17	310			
	Θεσσαλονικεῖς Α'		2	9	210-224
			3	1-2	244
1	8	344	4	6	310
4	5	426		16	292
	6	386			
	9	308			Τίτον
	13	426	1	16	74
	Θεσσαλονικεῖς Β'				Φιλήμονα
3	8	8		9	310
	Τιμόθεον Α'				Ἑβραίους
1	19	246	5	11-12	296
5	16	28	12	4	266
6	9	244	13	24	310

2. Εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

Α

Ἄαρων 264.
 Ἄβελ 266. 402. 428. 610. 612.
 Ἄβρααμ 30. 100. 326. 344. 374. 478.
 480. 508. 514. 516. 562. 564. 568.
 570. 574. 576. 580. 582. 584. 588.
 616. 618.
 Ἄγαθος 10. 12.
 ἀγάπη 126. 314. 336. 342. 348. 350.
 352. 362. 428. 464. 532. 544. 566.
 568. 600. 602. 606. 612. 614. 628.
 632. 634.
 Ἀγαρηνοὶ 584.
 Ἀγγαῖος 312.
 ἄγγελος, — οἱ 72. 104. 106. 178. 284.
 460. 462. 536. 634.
 ἁγιασμός 330.
 ἁγιωσύνη 328.

ἄγνοια 92.

ἄγνωμοσύνη 462. 476. 490. 492.

Ἀγρίπας 164. 166. 174. 176. 188. 190.
 192. 196. 200. 202. 208. 224.

ἀγχιστεία 610.

Ἀδὰμ 266. 268.

ἀδικία 382. 386. 388. 426. 496.

Ἀδρία 232. 236. 240.

Ἀδριανὸς 84.

Ἄζυμα 18.

ἀηδία 126.

ἀθυμία 142. 220. 270. 562.

Ἀθηναῖοι 366. 414.

Αἰγύπτιος, — οἱ 42. 46. 56. 370. 396.

Αἴγυπτος 120.

αἷμα, — τα 38.

αἵρεσις, — εἰς 46. 130. 192.

αἵρετικός, — οἱ 74.

αἰσχύνη 376. 398. 408. 570.
 ἀκολασία 590.
 ἀκροβυστία 480. 482. 484. 490. 524.
 528. 564. 572. 574. 576. 578.
 ἀκτημοσύνη 14.
 ἀλαζονεία 150. 376. 394.
 ἀλήθεια 74. 82. 106. 158. 198. 230.
 330. 382. 384. 386. 388. 398. 406.
 432. 434. 472. 474. 620.
 Ἄμαλῆκ 326.
 Ἄμαληκῖται 584.
 ἀμάρτημα, — τα 180. 246. 420. 426. 436.
 446. 456. 458. 510. 520. 534. 618.
 620.
 ἁμαρτία 70. 196. 340. 398. 432. 472.
 496. 498. 500. 506. 512. 516. 518.
 520. 522. 584. 596. 598. 638.
 ἁμαρτωλός, — οἱ 500. 618. 630. 632.
 Ἄμβακούμ 374. 514.
 ἀμερμνία 182.
 ἀμύητος 52.
 ἀναθεματισμός 112.
 ἀναισθησία 492.
 ἀναισχυντία 524.
 ἀνανδρία 96. 102.
 Ἄνανίας 66. 68. 88.
 ἀνάστασις 76. 104. 106. 116. 136. 140.
 198. 328. 330. 418. 440. 586. 618.
 ἀνδροφονία 112.
 ἄνοια 268. 590.
 ἀνομία 410. 428.
 Ἄντιόχεια 50.
 ἀπάτη 170.
 ἀπερίτμητος, — οἱ 480. 482. 486.
 Ἄπιος Φόρος 256. 262.
 ἀπιστία 492. 590. 594.
 ἀπόγνωσις 516.

ἀπολύτρωσις 516. 518.
 Ἄπόλλων 396.
 ἀπόνοια 354.
 ἀποστασία 34.
 Ἄπόστολος, — οἱ 40. 46. 66. 154. 158.
 206. 318. 322. 332.
 ἀπώλεια 178. 22. 370. 408. 440. 546.
 608.
 ἀρετὴ 32. 76. 78. 94. 98. 142. 186. 382.
 424. 432. 452. 474. 536. 556. 578.
 634.
 Ἄρης 502.
 Ἄρίσταρχος, Μακεδών, 224. 226.
 Ἄριστοτέλης 394.
 Ἄρχιππος 310.
 ἀσέβεια 358. 382. 386. 412. 432. 568.
 ἀσέλγεια 50. 548.
 Ἄσία 38. 44. 134. 140. 224. 226.
 Ἄσκληπιός 396.
 Ἄσσος 18.
 ἀσφάλεια 120.
 ἀσχημοσύνη 118. 410. 414.
 ἀσωτία 102.
 ἀτιμία 406.
 ἀφθαρσία 440.
 Ἄφροδίτη 502.
 Ἀχαάβ 340.
 Ἀχαΐα 14. 308.

B

βάπτισμα 620.
 Βαρνάβας 330.
 βασιλεία 24. 122. 340. 378. 382. 462.
 464. 634. 644.
 βασιλεία οὐρανῶν 464. 550.
 βασκανία 120. 532. 536. 538. 540. 548.
 Βερνίκη 164. 174. 188. 224.

βία 40. 138. 558.

βλασφημία 478.

Γ

Γαλάται 310,. 314. 368.

γαλήνη 48.

Γαμαλιήλος 46. 60.

γαστριμαργία 548.

γέεννα 24. 370. 412. 418. 460. 462.
636.

γνῶσις 388. 394. 474. 620.

Γραφή,— αἱ 48. 306. 318. 320. 324. 326.
328. 568. 572. 616.

Δ

δαιμόνιον 140.

δαίμων,— ες 248. 370. 392.

Δαμασκὸς 64. 66. 194. 196.

Δανιήλ 266. 312. 402.

Δαυῖδ 326. 328. 458. 456. 508. 514.
516. 538. 570. 572.

δειλία 96.

δεσμωτήριον 212.

διαβολή 116.

διάβολος 30. 76. 186. 268. 270. 342.
412. 420. 538. 542. 546. 548. 598.
608. 610.

διαφθορά 124.

δικαιοκρισία 438. 496.

δικαιοσύνη 320. 372. 374. 382. 494.
510. 512. 514. 516. 518. 520. 522.
524. 563. 568. 570. 572. 574. 576.
578. 580. 582. 618.

δικαίωσις 618.

Διόνυσος 396. 502.

Διόσκουροι 256. 262.

δόγμα,— τα 78. 140. 208. 386. 406. 408.

412. 430. 500.

δόλος 428.

δόξα 48. 54. 78. 102. 126. 154. 186.
194. 214. 222. 248. 250. 274. 296.
316. 340. 380. 386. 388. 392. 394.
400. 404. 424. 440. 448. 452. 464.
468. 496. 504. 516. 528. 534. 538.
560. 562. 566. 570. 592. 594. 596.
606. 614. 622. 634. 640. 644. 646.

δοξομανία 470.

δουλεία 336. 640.

Δρουσίλλα 158

Ε

Ἑβραῖος,— οἱ 46. 58. 310. 374.

εἰδωλόθυτον,— α 38.

εἰδωλολατρία 394. 502.

εἰδωλον,— α 388. 396. 476.

εἰμαρμένη 76. 246.

Ἑκκλησία 20. 22. 26. 28. 34. 350. 360.
458. 486. 502. 532. 534. 538. 540.

εἰρήνη 22. 130. 132. 336. 338. 446.
448. 506. 604. 618. 620.

ἐλεημοσύνη 30. 134. 140. 142. 248.
290.

ἐλευθερία 286. 640.

Ἑλισσαῖος 402.

Ἑλλην,— ες 38. 48. 74. 324. 364. 366.
372. 384. 386. 444. 446. 448. 450.
452. 454. 470. 486. 488. 496. 500.
502. 506. 512. 516. 528. 538.

ἐλπὶς 6. 104. 134. 154. 204. 340. 246.
276. 462. 588. 590. 626. 628.

ἐπιβουλὴ 112. 114. 118. 120. 122. 152.
172. 174. 176. 222. 292. 368. 402.

ἐπίγνωσις 520.

ἐπιείκεια 94. 96. 102. 136. 198.
 ἐπιθυμία 74. 142. 166. 174. 176. 184.
 186. 190. 210. 354. 362. 396. 402.
 410. 412. 420. 426. 502. 504. 640.
 ἐπιτίμησις 92.
 Ἑρμῆς 306.
 Ἑσσηνοὶ 46.
 εὐεργεσία 152. 488. 490. 544.
 εὐγνωμοσύνη 322. 330. 390.
 εὐλάβεια 112. 352. 496.
 εὐλογία 32.
 εὐνοῦχοι 120.
 εὐπραγία 122.
 εὐτέλεια 550.
 εὐφροσύνη 220. 360. 408. 646.
 Ἐφέσιοι 14.
 ἔχθρα 144. 154.

Z

Ζαχαρίας 312.
 ζῆλος 68. 600.
 ζῆλος θεῖος 62.
 ζηλωτής, - αἱ 34. 60. 62.

H

ἡδονή 100. 220. 222. 338. 358. 408.
 424. 464. 598. 624. 638. 644. 646.
 Ἡλίας 554.
 Ἡρώδης 112.
 Ἡσαΐας 280. 476. 508. 634.
 ἡσυχία 182

Θ

θάνατος 188. 224. 240. 248. 276. 292.
 330. 338. 358. 416. 540. 542. 546.
 600. 610. 612. 622. 630. 632. 644.
 θέλημα 68. 352. 470. 488. 504. 530.
 534.

θεότης 390.
 Θεσσαλονικεῖς 308. 346.
 Θεὸς 6. 22. 34. 48. 50. 56. 60. 68. 70.
 72. 74. 80. 82. 88. 92. 116. 118.
 120. 122. 124. 126. 134. 142. 150.
 152. 154. 160. 174. 178. 192. 194.
 198. 200. 206. 208. 210. 230. 234.
 238. 242. 246. 248. 250. 256. 264.
 266. 268. 272. 274. 280. 282. 286.
 288. 290. 314. 316. 318. 320. 322.
 324. 326. 328. 334. 336. 338. 342.
 344. 346. 348. 350. 352. 354. 356.
 358. 360. 362. 366. 368. 370. 372.
 374. 376. 378. 382. 386. 388. 390.
 392. 394. 396. 398. 400. 406. 408.
 410. 412. 418. 420. 422. 426. 432.
 434. 436. 438. 446. 450. 452. 456.
 458. 460. 462. 470. 474. 476. 478.
 486. 490. 492. 494. 496. 498. 500.
 502. 506. 510. 512. 516. 518. 520.
 526. 528. 534. 536. 538. 540. 546.
 548. 550. 552. 554. 556. 562. 564.
 566. 568. 572. 584. 586. 588. 590.
 592. 594. 596. 598. 608. 612. 616.
 618. 622. 624. 628. 630. 632. 634.
 640. 644. 646.

Θευδᾶς 46.
 θήρατρα διαβολικὰ 112.
 θησαυρὸς 126.
 θλῖψις 270. 272. 404. 624. 626. 630.
 640.
 Θρᾶξ, - κες 516.
 θρασύτης 90. 92. 94. 96. 102.
 θρησκεία 56. 60. 192.
 θυμὸς 40. 84. 94. 96. 146. 148. 184.
 206. 208. 216. 402. 418.
 θυσία 368. 486. 518. 578.
 θυσιαστήριον 536

I

Τακὼβ 344. 376. 514. 516.
 Τάκωβος 34. 174. 218.
 Τεζεκιήλ 12. 312.
 Τερεμίας 322. 390. 402. 460.
 Τερουσαλήμ – Τεροσόλυμα 10. 12. 18.
 20. 34. 40. 44. 50. 64. 80. 108. 110.
 116. 132. 160. 160. 162. 164. 168.
 170. 172. 174. 176. 188. 192. 194.
 196. 200. 276. 278. 284. 290. 308.
 332.
 Τεσσαί 326.
 Τησοῦς 12. 66. 164. 174. 196. 280. 368.
 520. 600. 616.
 Τησοῦς Ναζωραῖος 64. 66. 194.
 Τησοῦς Χριστὸς 126. 154. 158. 186.
 210. 222. 282. 296. 310. 314. 316.
 318. 320. 324. 332. 334. 338. 340.
 342. 368. 380. 404. 424. 452. 456.
 504. 514. 518. 560. 598. 614. 618.
 634.
 Τίλλυρικὸν 332.
 Τουδαία 12. 158. 196. 278. 282. 284.
 368.
 Τουδαῖος, – οἱ 12. 22. 34. 36. 38. 42. 44.
 56. 58. 60. 64. 66. 68. 72. 80. 82.
 86. 88. 90. 92. 94. 110. 114. 130.
 132. 134. 138. 156. 160. 162. 164.
 166. 168. 170. 172. 174. 176. 188.
 190. 192. 194. 198. 200. 202. 204.
 228. 258. 264. 276. 278. 282. 284.
 320. 324. 344. 372. 382. 402. 442.
 444. 446. 448. 450. 452. 454. 470.
 472. 474. 478. 482. 484. 486. 488.
 490. 494. 498. 500. 506. 508. 510.
 512. 516. 522. 524. 526. 528. 530.

562. 564. 574. 580. 584. 588. 616.
 640.

Τουδαῖσμος 452. 488.
 Τούδας (προδότης) 268. 608.
 Τούλιος, ἑκατοντάρχης 224. 226.
 Ἰσαὰκ 326. 344. 376. 514. 588.
 Ἰσμαήλ 588.
 Ἰσμαηλῖται 584.
 Ἰσπανία 290.
 Ἰσραήλ 82. 276.
 Ἰσραηλῖται 38. 40. 44.
 Ἰταλία 224. 226. 310. 366.
 Ἰωάννης (Βαπτιστῆς) 292.
 Ἰωάννης (Εὐαγγελιστῆς) 218.
 Ἰὼβ 32.
 Ἰωνᾶς 312. 330.
 Ἰωσήφ 118. 270.

K

καθαρισμὸς 486.
 Κάϊν 78. 266. 542.
 Καῖσαρ 160. 162. 164. 170. 172. 176.
 202. 224. 232. 276. 278. 310.
 Καισάρεια 10. 16. 18. 20. 136. 160.
 162. 164. 168. 170. 174.
 κακία 76. 112. 168. 202. 246. 440. 444.
 454. 498. 504. 554. 614. 636. 638.
 κακοήθεια 144. 428.
 Καλοὶ Λιμένες 226.
 καπηλεία 462.
 καρτερία 60.
 καταλλαγή 634.
 κατάνυξις 8.
 κατάρα 582.
 κατήχησις 52.
 κenoδοξία 22. 74. 548.

κήρυγμα 42. 60. 172. 346. 348. 456.
 Κυλικία 56. 60. 226.
 κίνδυνος 22. 80. 108. 116. 120. 122.
 136. 236. 242. 292.
 Κλαύδης 228. 230.
 Κνίδος 226.
 κολακεία 198. 208. 548.
 κόλασις 72. 78. 268. 370. 378. 384.
 412. 414. 438. 440. 442. 446. 460.
 464. 472. 474. 512. 568.
 Κολοσσαεῖς 310. 312.
 Κορίνθιοι 14. 308. 314. 368. 392. 428.
 Κόρινθος 14. 292.
 Κορνήλιος 444. 526.
 Κρήνη 226. 228. 230.
 κρίμα, - τα 158. 432. 434. 456.
 κρίσις 76. 384. 426. 436. 440.
 Κύπρος 10. 16. 226.
 Κύριος 8. 12. 14. 20. 32. 64. 66. 70. 80.
 102. 108. 110. 116. 126. 154. 186.
 196. 222. 224. 282. 284. 296. 324.
 334. 338. 340. 368. 380. 404. 424.
 468. 500. 504. 560. 566. 614. 616.
 618. 634. 642.
 Κῶς 16. 18.

Λ

Λάζαρος 642.
 Λασαία 228.
 λατρεία 60.
 Λίβας 228.
 λογισμός, - οἱ 78. 146. 370. 376. 392.
 424. 434. 446. 452. 456. 474. 494.
 496. 534.
 λαιδορία 142.
 Λουκᾶς 318. 326. 330.
 Λυκαονία 254.

Λυκία 10. 226.
 λύπη 14.
 Λυσίας Κλαύδιος 114. 130. 132. 138.
 156. 204.
 λύτρωσις 518.

Μ

μακαριότης 570.
 Μακεδονία 226. 308. 436. 438.
 μαλακία 194. 416. 420.
 Μᾶρκος 318. 322. 326. 514.
 μεγαληγορία 510.
 μεγαλοψυχία 96. 98. 102.
 μέθη 548.
 Μελίτη 236.
 μέριμνα 270.
 μετάνοια 196. 436. 438.
 μαιφονία 82.
 μαρὸς 142.
 μικρολογία 98. 102.
 Μιλήσιοι 330.
 Μίλητος 18.
 Μιχαίας 460.
 Μονογενής 54. 78. 102. 250. 274. 376.
 634. 646.
 Μνάσων 20.
 μῦθος 182.
 μυστήρια 52.
 Μύρα 226,
 Μυτιλήνη 18.
 Μωϋσῆς 198. 208. 264. 280. 320. 326.
 402.

Ν

Ναζαρέθ 66. 130.
 Ναζωραῖος 130. 204.
 Νέρων 50.

νηστεία 228.

Νινευίται 444. 486.

νόμος 40. 44. 60. 62. 66. 68. 90. 114.

132. 286. 390. 406. 410. 412. 446.

448. 450. 452. 454. 470. 474. 478.

480. 482. 490. 508. 514. 516. 518.

522. 524. 526. 528. 530. 576. 580.

582. 616. 618.

Νῶε 402.

νωθεία 268.

Ο

όδύνη 122.

οίκονομία 42. 44. 118. 374.

οίκονομία θεία 120.

ὀλιγοπιστία 600.

ὁμόνοια 604.

Ὀνήσιμος 310

ὄργη 50. 146. 148. 150. 208. 384. 438.

444. 456. 494. 582. 630.

Π

πάθος 106. 146. 406. 438. 596. 618.

παιδεραστία 426.

παιδοποιία 124.

παμμίαρος 142.

Παμφυλία 226.

παραμυθία 210. 362. 556.

παρανομία 412. 416. 502.

παρθενία 536.

Παρθένος 320.

παρρησία 82. 88. 90. 92. 94. 96. 102.

116. 198. 344. 500. 526. 562. 634.

Πάταρα 10. 18.

Πατήρ 24. 32. 54. 78. 102. 126. 152.

154. 186. 222. 250. 274. 296. 316.

324. 338. 340. 342. 350. 380. 404.

424. 456. 468. 504. 560. 620.

Παῦλος 8. 10. 12. 20. 22. 26. 28. 32.

38. 40. 42. 44. 50. 54. 56. 58. 66.

84. 86. 88. 92. 104. 16. 18. 110.

112. 114. 116. 118. 132. 134. 138.

154. 156. 158. 160. 162. 164. 166.

168. 170. 176. 188. 190. 192. 200.

202. 208. 210. 212. 218. 224. 226.

228. 230. 232. 234. 236. 238. 240.

242. 244. 246. 248. 252. 254. 256.

262. 264. 276. 280. 282. 288. 290.

292. 294. 296. 304. 310. 314. 318.

320. 322. 330. 334. 336. 340. 348.

354. 360. 262. 364. 366. 368. 382.

384. 386. 388. 390. 394. 402. 408.

416. 428. 458. 460. 462. 472. 482.

492. 496. 498. 504. 508. 510. 522.

530. 566. 572. 580. 590. 600. 602.

634.

πειρασμός, - οἱ 124. 210. 244. 368.

438. 624.

Πεντηκοστή 18. 228.

Περιτομή 478. 480. 482. 484. 486. 488.

490. 492. 528. 564. 572. 574. 576.

578. 580.

Πέρσαι 358. 500.

Πέτρος 42. 54. 56. 218. 316. 346. 464.

526. 552.

Πιλάτος 112.

πίστις 76. 158. 192. 244. 246. 262. 312.

320. 330. 342. 344. 356. 360. 372.

374. 376. 448. 480. 490. 510. 516.

518. 520. 522. 524. 526. 528. 530.

564. 566. 568. 570. 572. 574. 576.

580. 582. 584. 586. 588. 590. 592.

594. 598. 600. 618. 620.

πλάνη 24. 386. 392. 412. 620.

Πλάτων 364. 394. 396.

πλεονεξία 186. 398. 410. 426. 500.
504.

πλημμέλημα, -τα 456. 520.

Πναῦμα - ἄγιον Πνεῦμα 12. 18. 20. 28.
32. 54. 78. 12. 126. 154. 186. 222.
250. 274. 280. 284. 286. 294. 306.
314. 316. 320. 328. 330. 340. 348.
350. 380. 404. 424. 464. 468. 504.
560. 602. 628. 630. 646.

ποδαλγία 184.

πονηρία 382. 426. 440. 444. 466. 508.

Πόπλιος 254. 260.

πορνεία 38. 416.

Ποτίολοι 256. 262.

προαίρεσις 178. 378. 402. 484. 538.
642.

προθυμία 22. 82. 294. 304. 502. 510.

πρόνοια 258. 360. 454. 528.

προσεδρεία 60.

προσκύνησις 380.

προφητεία 70. 82. 230.

προσωποληξία 448.

Πτολεμαῖς 10. 18. 20.

P

Ραὰβ 374. 376.

ραθυμία 404. 410. 440. 462. 482. 512.
618.

Ρήγιον 256.

Ρόδος 10. 16. 18.

Ρωμαῖος, - οι 46. 56. 84. 86. 92. 106.
114. 164. 166. 276. 278. 286. 290.
308. 310. 312. 332. 334. 344. 352.
362. 368.

Ρώμη 108. 110. 116. 162. 202. 256.
258. 262. 282. 290. 308. 310. 314.
334. 336. 368.

Σ

Σαδδουκαῖοι 46. 104. 116.

Σαλμώνη 226.

Σάμος 18.

Σαούλ 64. 68. 196. 378. 538.

Σάρρα 588. 590.

σατανᾶς 196. 268. 466.

Σαῦλος 318.

Σεραφῖμ 634.

Σιδών 226.

Σικάριοι 46.

Σικελία 256. 366.

Σκῦθαι 334. 358. 372. 388. 516.

Σόδομα 418. 420.

Σολομών 318.

Σόλων 414.

σοφία 110. 120. 244. 370. 394.

Σοφονίας 312.

σταυρός 392. 598. 618. 628.

Στέφανος 80. 82. 348.

Στωϊκοί 394.

συγγνώμη 154. 278. 400. 406. 408.
426. 430. 440. 466. 536.

συγκατάβασις 42. 44.

σύγχυσις 124.

συκοφαντία 222.

συμπάθεια 14.

συμφορά 254. 258. 642.

συναγωγή 80.

σύνεσις 452.

Συρακοῦσαι 256.

Συρία 10. 18.

Σύροι 344.

Σύρτις 230

σφαγή 142.

Σωτήρ 154.

σωτηρία 182. 216. 234. 242. 246. 252.

370. 382. 470. 506. 512. 528. 544.
558. 562. 566. 580. 632.

σωφροσύνη 198. 590.

Τ

ταλαιπωρία 506. 624.

ταπεινοφροσύνη 14. 348.

Ταρσός 60.

Τέρτυλλος 130. 136.

τιμή 24. 32. 54. 64. 78. 102. 120. 154.
186. 216. 222. 250. 274. 294. 296.
380. 404. 424. 440. 448. 464. 468.
504. 552. 560. 612.

Τιμόθεος 310.

τιμωρία 24. 84. 154. 210. 268. 370.
414. 436. 442. 474. 498. 514. 538.
582. 612. 636.

Τρόφιμος 40.

τρυφή 220. 420. 424. 464.

Τρωάς 18.

Τρωγύλιον 18.

Τύρος 10. 18.

Υ

ὕβρις 138. 144. 228. 244. 400. 414.
482.

Υἱός 250. 326. 330. 338. 346. 348. 350.
380. 462. 466. 518. 602. 630. 632.
646.

Υἱός τοῦ ἀνθρώπου 288.

ὕπακοή 330.

ὕπομονή 438. 624. 626.

Φ

Φαραώ 120. 264.

Φαρισαῖος, — οι 46. 94. 104. 106. 116.
126. 174. 192.

φειδωλία 98.

Φῆλιξ 114. 130. 156. 158. 160.

Φῆστος Πόρκιος 160. 162. 164. 168.
174. 176. 188. 196. 200. 208. 224.

φθόνος 68. 120. 222. 428. 542. 548.
612. 614.

φθορά 312.

φιланθρωπία 34. 54. φιланθρωπία 78.
102. 154. 186. 194. 222. 244. 274.
296. 316. 340. 370. 380. 404. 424.
438. 468. 492. 494. 504. 516. 522.
544. 560. 614. 618.

φιλάργυρος 244.

φιλαυτός, — οι 24.

Φιλήμων 310.

Φιλιππήσιοι 304. 310.

Φίλιππος 10.

φιλονεικία 198. 376. 426. 440.

φιλοξενία 248. 260.

φιλοστοργία 20. 362.

φιλοσοφία 20. 116. 124. 180. 210. 270.
294. 590.

φιλοφροσύνη 260. 554.

φιλοχρηματία 476.

φόβος 78. 118. 232. 236. 244. 316. 382.
420. 460. 512. 520.

Φοινίκη 10. 16.

Φοίνιξ 228.

φόνος 142. 398. 428. 912.

Φόρος Ἰσραήλ 256. 262.

φροντῖς 270. 272.

φῶς 48. 64. 66.

Χ

χαμευνία 536.

χάρις 6. 52. 54. 78. 102. 126. 150. 154.
186. 222. 274. 296. 314. 316. 320.

330. 336. 338. 340. 380. 404. 424.
442. 468. 488. 496. 498. 504. 506.
510. 516. 522. 526. 560. 570. 614.
630. 644.

χάρισμα 354.

χερουβιμ 602.

Χίος 18.

χρησιμότης 436. 438. 506. 520.

Χριστιανός, — οἱ 56. 70. 176. 178. 200.
208. 600.

Χριστός 8. 22. 24. 30. 32. 42. 46. 48.
52. 56. 72. 76. 78. 80. 90. 94. 110.
112. 140. 142. 160. 194. 198. 206.
208. 212. 272. 284. 296. 304. 312.
314. 320. 322. 324. 328. 336. 338.
340. 342. 350. 352. 384. 386. 402.
404. 428. 454. 456. 460. 462. 464.

466. 468. 502. 536. 538. 542. 548.
556. 558. 600. 602. 608. 614. 620.
628. 630. 644. 646.

Ψ

ψεῦδος 398. 406. 606.

ψυχή 76. 78. 96. 98. 100. 102. 120.
126. 148. 158. 178. 180. 184. 210.
214. 216. 218. 220. 228. 232. 234.
238. 240. 248. 260. 272. 290. 296.
342. 350. 360. 370. 402. 406. 408.
418. 420. 424. 464. 502. 504. 520.
534. 538. 540. 554. 566. 578. 594.
602. 604. 610. 622. 636. 646.

Ω

ὠμότης 174.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ	6-297
ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ' (Πράξ. 20,32 – 21,16)	6-33
ΟΜΙΛΙΑ ΜΣ' (Πράξ. 21,18 – 38)	34-55
ΟΜΙΛΙΑ ΜΖ' (Πράξ. 21,39 – 22,16)	56-79
ΟΜΙΛΙΑ ΜΗ' (Πράξ. 22,17 – 23,5)	80-103
ΟΜΙΛΙΑ ΜΘ' (Πράξ. 23,6 – 30)	104-127
ΟΜΙΛΙΑ Ν' (Πράξ. 23,31 – 24,21)	128-155
ΟΜΙΛΙΑ ΝΑ' (Πράξ. 24,22 – 25,22)	156-187
ΟΜΙΛΙΑ ΝΒ' (Πράξ. 25,23 – 26,29)	188-223
ΟΜΙΛΙΑ ΝΓ' (Πράξ. 26,30 – 28,1)	224-251
ΟΜΙΛΙΑ ΝΔ' (Πράξ. 28,2 – 16)	252-275
ΟΜΙΛΙΑ ΝΕ' (Πράξ. 28,17 – 31)	276-297
ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ	301-647
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	301-303
ΟΜΙΛΙΑ Α' (Υπόθεση)	304-317
ΟΜΙΛΙΑ Β' (Ρωμ. 1,1 – 7)	318-341
ΟΜΙΛΙΑ Γ' (Ρωμ. 1,8 – 17)	342-381
ΟΜΙΛΙΑ Δ' (Ρωμ. 1,17)	382-405
ΟΜΙΛΙΑ Ε' (Ρωμ. 1,18 – 25)	406-425
ΟΜΙΛΙΑ Σ' (Ρωμ. 1,28 – 2,16)	426-469
ΟΜΙΛΙΑ Ζ' (Ρωμ. 2,17 – 3,8)	470-505
ΟΜΙΛΙΑ Η' (Ρωμ. 3,9 – 31)	506-561
ΟΜΙΛΙΑ Θ' (Ρωμ. 4,1 – 22)	562-615
ΟΜΙΛΙΑ Ι' (Ρωμ. 4,23 – 5,11)	616-647
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	649-663
1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	649-653
2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	653-663

**Φωτοστοιχειοθεσία: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡ.
Μενελάου 3 – Τηλ. 283 880 – Θεσσαλονίκη**

**Εκτυπώσεις Θωμά Μονοπρόσωπη Ε.Π.Ε.
Λητή, Τηλ.: 23940 72394**

**Βιβλιοδεσία: Άφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ
Λαχανά 17 – Τηλ. 839 414 – Θεσσαλονίκη**

**Κεντρική διάθεση: Βιβλιοπωλείο Ε. ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Μενελάου 3 – Θεσσαλονίκη – Τηλ. 283 880**
